AVI SHLAIM

DEMİR DUVAR

İSRAİL VE ARAP DÜNYASI

KÜRE YAYINLARI

2. baskı

DEMİR DUVAR
İsrail ve Arap Dünyası

Avi Shlaim

Çeviri
Tuba Demirci

KÜRE YAYINLARI

KÜRE YAYINLARI / 218. Kitap

Uluslararası İlişkiler 27

Demir Duvar
İsrail ve Arap Dünyası

Avi Shlaim

The Iron Wall
Israel and the Arab World
New York: W. W. Norton & Company, 2014

© Avi Shlaim, 2000, 2014
© Küre Yayınları, 2015

Çeviri **Tuba Demirci**
Redaksiyon ve Yayına Hazırlık **Bilge Özel**

Birinci Basım Mayıs 2019
İkinci Basım Haziran 2022

ISBN 978-605-9125-98-7

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Zeyd Karaaslan**
Tasarım Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Şenyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 45097
Gümüşsuyu Cad. Işık San. Sit.
No: 19/C 102
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
kureyayinlari

Avi Shlaim (Bağdat, 1945) Cambridge Jesus College'da tarih, London School of Economics'de uluslararası ilişkiler eğitimi aldı. Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da Uluslararası İlişkiler profesörüdür. 2006 yılında British Academy'ye seçilmiştir.

Temel çalışma alanı Arap-İsrail çatışmasıdır. Kitaplarından bazıları: *Collusion across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine* (1988); *War and Peace in the Middle East: A Concise History* (1995); *The Politics of Partition: King Abdullah, the Zionists, and Palestine 1921-1951* (1990) (*Filistin'i Bölüşmek: Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti 1921-1951*, Küre Yayınları, 2017); (Eugene L. Rogan ile birlikte) *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* (2001) (*Filistin Uğruna: 1948'in Tarihini Yeniden Yazmak*, Küre Yayınları, 2012); *Lion of Jordan: The Life of King Hussein in War and Peace* (2008); *Israel and Palestine: Reappraisals, Revisions, Refutations* (2010).

Babam Joseph Shlaim'in
(1900-1971) hatırasına

Harita 1 Ortadoğu

İÇİNDEKİLER

Türkçe Basıma Önsöz 15
İkinci Edisyona Önsöz 19
Birinci Edisyona Önsöz 29
Kronoloji 33

Giriş: Siyonist Temeller 43
Siyonizm ve Arap Meselesi 43
Haim Weizmann ve İngiliz Bağlantısı 49
Ze'ev Jabotinsky ve Revizyonist Siyonizm 54
David Ben-Gurion ve Pragmatizmin Zaferi 61
Devletleşme Mücadelesi 67

1. İsrail'in Doğuşu, 1947-1949 73
Gayri Resmi Savaş 73
Bağımsızlık Savaşı 80
Ateşkes Anlaşmaları 89
İmkânsız Barış 98

2. Birlik, 1949-1953 105
Statüko 105
Ürdün'le Barış Görüşmeleri 114
Suriye ile Çatışma 122
Mısır Devrimi 133
Sınır İhlalleri ve Misillemeler 138

3. Uzlaşma Girişimleri, 1953-1955 155
Kişilikler ve Politikalar 155
Eylem Yanlılarının Şaret'e Meydan Okuyuşu 167
Aksilik 174
Nasır'la Diyalog 183
Gazze Saldırısı 190
Koalisyon 198
Ilımlılık Taraftarının Ateşle İmtihanı 207

4. Süveyş'e Giden Yol, 1955-1957 215
Moşe Dayan Savaş İstiyor 215
Kinneret Operasyonu 222
Anderson Heyeti 231
Şaret'in Düşüşü 237
Fransız Bağlantısı 240
Mısır'a Savaş Komplosu 248
Sina Savaşı 261

5. Çevreyle İttifak, 1957-1963 271
Yeniden Değerlendirme ve Saflaşma 272
Çevreyle İttifak 279
1958 Krizi 287
Ben-Gurion ve Bomba 294
Ben-Gurion Devrinin Sonu 303

6. Zavallı Samson, 1963-1969 311
Kişilikler ve Politikalar 312
Suriye Sendromu 323
Savaşa Giden Yol 333
Altı Gün Savaşı 339
Savaş Sonrası Diplomasi 351

7. Muhafazakâr Atalet Dönemi, 1969-1974 371
Uzlaşmaz Golda 371
Yıpratma Savaşı 378
Dr. Jarring'e Yanıt 390
Geçici Mutabakat 394
Yıpratma Diplomasisi 403
Yom Kippur Savaşı 415

8. Çözülüş, 1974-1977 423
Sırrı Olmayan Esrarengiz Adam 423
Filistinliler ve Ürdün 428
II. Sina Anlaşması 435
Suriye ve Lübnan 442
Kördüğüm ve Bozgun 451

9. Mısır'la Barış, 1977-1981 457
İdeoloji ve Dış Politika 457
Sedat'ın Kudüs Gezisi 460

Özerk Filistin Planları 471
Camp David Protokolleri 481
Mısır'la Barış Anlaşması 488

10. Lübnan Batağı, 1981-1984 497
Babil Operasyonu 497
Golan Tepeleri'nin İşgali 505
Ariel Şaron'un Büyük Planı 511
Savaşa Giden Yol 516
Lübnan Savaşı 525
Begin Devrinin Sonu 539

11. Siyasi Felç, 1984-1988 563
Garip Çift 565
Ürdün Seçeneğinin Geri Dönüşü 569
İran'la Gizli Temaslar 582
Londra Anlaşması 585
Filistin Bağımsızlık Savaşı 595

12. Siyasi Oyalamalar, 1988-1992 609
İzak Şamir'in Esrarı 611
Şamir'in Barış İnisiyatifi 614
Körfez Krizi 623
Körfez Savaşı 632
Madrid Barış Konferansı 639
İkili Barış Görüşmeleri 648
Bir Siyasi Oyalama Uzmanının İtirafları 655

13. İlerleme, 1992-1995 661
Ulusal Önceliklerde Değişiklik 661
İkili Barış Görüşmelerinin Başarısızlığı 667
Oslo Kanalı 673
Oslo Protokolü 679
İlkeler Bildirgesi'nin Uygulanışı 686
Suriye Hattı 695
Ürdün'le Barış 704

14. Gerileme, 1995-1996 715
Başbakana Suikast 715
Şimon Peres ve Yeni Ortadoğu 722
Gazap Üzümleri Operasyonu 731

15. Demir Duvara Geri Dönüş, 1996-1999 737
Revizyonist Siyonizmin Dirilişi 738
Barış Sürecine Savaş İlanı 742
El-Halil Protokolü 751
Kudüs Uğruna Savaş 758
Kuzey Cephesinde Çıkmaz 768
Şam'la Gizli Temas Kanalı 777
Yanılgıların Sonu 783
Karanlık Manevralar 792

16. Suriye Çıkmazı, 1999-2000 801
Ehud Barak'ın Yükselişi 801
Önce Güvenlik 807
Suriye ve Filistin Hatları 812
Önce Suriye 819
Suriye Zirveleri: Shepherdstown'dan Cenevre'ye 824
Lübnan'dan Geri Çekilme 837

17. Paramparça Bir Barış, 2000-2001 841
Camp David'e Giden Yol 841
Camp David Zirvesi 849
Şiddete Dönüş 859
Clinton Parametreleri 865
Taba Görüşmeleri 875

18. Şaron'un Teröre Karşı Savaşı, 2001-2003 885
Şedid Çözümler Şampiyonu 886
Hükümet, İSK ve İkinci İntifada 894
11 Eylül ve Sonrası 904
Savunma Kalkanı Operasyonu 921

19. Hiçbir Yere Gitmeyen Yol Haritası, 2003-2006 933
Duvar 933
Irak Savaşı 939
Yol Haritası 944
Tek Taraflılık ve Bush-Şaron Anlaşması 961
Gazze'den Geri Çekilme 975

Sonsöz 985
Kaynakça 1009
Dizin 1025

HARİTALAR

1. Ortadoğu 6
2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu 52
3. Peel Komisyonu Paylaşım Planı, 1937 65
4. Birleşmiş Milletler Paylaşım Planı, 1947 71
5. Ateşkes Anlaşmaları Sonrasında İsrail, 1949 97
6. İsrail-Suriye Ateşkes Hattı 124
7. Süveyş Savaşı 262
8. İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar 352
9. Allon Planı 360
10. İsrail-Mısır Sina Anlaşması, 4 Eylül 1975 440
11. Lübnan 526
12. Oslo II Anlaşması 693
13. Başkan Clinton'ın Barış Planı, 2000 868
14. İsrail'in Güvenlik Duvarı 936

İbranice ve Arapça isimler hakkında not

İbranice ve Arapça özel isimler, çeviride İngilizce değil, Türkçe literatürde yer aldıkları şekliyle verilmeye çalışılmıştır. Örneğin Shimon Peres yerine Şimon Peres, Shin Bet yerine Şin-Bet, Negev yerine Necef, Khalil al-Wazir (Abu Jihad) yerine Halil el-Vezir (Ebu Cihad) gibi. Ancak bu dönüştürme esnasında tam transkripsiyon yapılmamıştır. Eserlerini İngilizce kaleme alan, dolayısıyla literatürde bu şekilde yer etmiş yazarların isimleri ise değiştirilmemiştir. Özel isimlerin dönüştürülmesi sürecindeki yardımı için Özgür Dikmen'e teşekkür ederiz. (yay. haz.)

Türkçe Basıma Önsöz

Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası'nın güncellenmiş edisyonunu Türk okura sunmaktan büyük bir sevinç duyuyorum. Bu kitap ilk defa 2000 yılında basılmıştı ve İsrail'in bağımsızlık sürecinin 1948'den 1998'e kadar olan kısmını kapsıyordu. 2014 yılında dört ana bölüm ve uzun bir sonsöz ekleyip, hikâyeyi 2006 yılına değin genişleterek kitabı güncelledim. Okumakta olduğunuz edisyon, kitabın genişletilmiş halidir. Kitabı ilgi çekici bulacağınızı ve okumaktan zevk alacağınızı ümit ediyorum. Akademik çalışmalar genel okuyucu kitlesi tarafından her zaman kolaylıkla okunamamaktadır. Akademisyen olsam da, yalnızca diğer akademisyen ve öğrencilerin okuyacağı metinler üretmiyorum. Amacım üniversite ve kolejler yanında bu kurumlar dışında da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmaktır. Bu kitabı genel okuyucu kitlesini göz önünde bulundurarak ve bu sebeple konu hakkında bir şeyler bilindiğini varsaymaksızın, mümkün olduğunca yalın ve anlaşılır biçimde yazdım. Kitabı zevkle okumanız bu konudaki çabalarımı yeterince ödüllendirmiş olacaktır.

Kitabın konusu, başlıktan da anlaşılacağı gibi, savaş ve barış arayışları esnasında İsrail'in Arap komşularıyla ilişkileridir. Ancak kitap Arap-İsrail anlaşmazlığının kapsamlı bir tarihinden ziyade, İsrail'in Araplara yönelik siyaseti hakkındadır. Kitabın bütününde vurgu İsrail üzerindedir: İsrail dış politikasının Siyonist temelleri, İsrail dış politikasının iç siyasi bağlamı, İsrail'in algı, taktik ve stratejileri. Başka bir deyişle bu kitabın konusunu İsrail ve Araplar arasındaki ilişkiler değil, aktörlerden birinin, yani İsrail'in tavrına yakın-plan bir bakış oluşturmaktadır.

Kitabın sınırlı kapsamını belirttikten sonra, tarafsız veya bağlantısız bir analist olmadığımı, bilakis siyasi anlamda belli bir bakış açısına sahip bir yazar olduğumu da belirtmek durumundayım. 1980'lerin sonunda yayınlanan kitaplarımızı takiben revizyonist İsrailli tarihçiler veya "yeni tarihçiler" olarak adlandırılan küçük bir İsrailli tarihçiler grubuna dahilim. Bu küçük grup başlangıçta Simha Flapan, Benny

Morris ve Ilan Pappé'den oluşuyordu. Bizlere "yeni tarihçiler" denmişti çünkü bizler İsrail'in doğuşuna ve ilk Arap-İsrail savaşına ilişkin standart Siyonist anlatıyı sorgulamış ve ona karşı çıkmıştık. Genel bir ifadeyle Arap-İsrail anlaşmazlığında İsrail'e, "eski tarihçiler"e kıyasla çok daha fazla sorumluluk atfetmiştik. Kitaplarımız İsrail'in geçmişi konusunda, 1948'deki olaylar etrafında dönen canlı bir tartışma başlatmıştı. *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası*'nda 1948 gibi önemli bir dönüm noktasını takip eden dönemlerde İsrail politikasına ilişkin kendi eleştirel anlatımımı sundum.

Türkiye kitabımda dikkate şayan bir biçimde yer almıyor. Kitabın asıl kahramanları İsrail, Arap devletleri ve Filistin ulusal hareketidir. Türkiye, mevzuya dahil olduğu durumlarda ise önemli bir oyuncu değil, bir seyirci konumundadır. Ancak bu durumun bir istisnası vardır. İsrail 1956 Süveyş Savaşı sonrasında "çevreyle ittifak" olarak bilinen yeni bir strateji geliştirmişti. Bu ittifak, yakın komşu Arap devletleri dışında kalan üç Arap olmayan devleti ilgilendiriyordu; bunlar Türkiye, İran ve Etiyopya'ydı. Türkiye ve İran Müslüman ancak Arap olmayan, Etiyopya ise ağırlıklı olarak Hristiyan bir ülkeydi. "Çevreyle ittifak"ın ardındaki asıl fikir, bu üç ülke ile dostane ilişkiler kurarak Arap düşmanlığı çemberini aşmaktı. Türkiye "çevreyle ittifak"ın temel taşıydı. Çevreyle ittifak denilen strateji uygulamada çok da büyük bir anlam ifade etmiyordu. Kavram İsrail için söz konusu üç ülke ile karşılıklı dostane ilişkiler geliştirmesi açısından anlamlıydı, ancak kelimenin hakkını verecek türde gerçek bir ittifak oluşturmaktan uzaktı. İsrail'in Etiyopya ile ilişkileri İmparator Haile Selassie'nin 1973'te tahttan uzaklaştırılmasıyla bozuldu. İran'la ilişkiler ise Şah'ın 1979'da devrilmesiyle düşmanlığa dönüştü. Ancak İsrail ve Türkiye arasındaki ittifak aradan geçen yıllarda artarak sürmüş ve örtülü bir stratejik ortaklığa evrilmiştir.

Türkiye kitapta anlatılan tarihsel hikâyede ikincil bir oyuncu olsa da, hikâyenin Türk okuru gerçekten ilgilendirdiğine ve onların ilgisini çekeceğine inanıyorum. Bunun nedeni Türkiye'nin Ortadoğu'da önemli bölgesel bir güç olmasıdır. Bu bölge pek çok sorundan muzdariptir. Bana göre Ortadoğu'daki en temel ve sürekliliği haiz sorun Arap-İsrail çatışmasıdır. Bu çatışma pek çok savaşın, şiddetin, katliamın, karmaşanın ve bölgeye özgü istikrarsızlığın kaynağıdır. Türkiye de diğer bölgesel güçler gibi bu anlaşmazlıktan doğrudan etkilenmektedir. Okuyucuların bu anlaşmazlığın kökeni ve doğasını anlamasının, bugün bölgede hüküm süren karmaşık siyaseti anlamlandırmalarına

yardımcı olacağını ümit ediyorum. Winston Churchill'in de ifade ettiği üzere, ne kadar geriye bakarsanız, bir o kadar ileriyi görürsünüz.

Son olarak kitabımın Türkçe çevirisini yayınlama girişiminde bulunduğu için Küre Yayınları'na ve uzun metni İngilizceden Türkçeye yetkinlikle çeviren Dr. Tuba Demirci'ye bu vesileyle teşekkür etmek isterim. En içten teşekkürlerimi ise, yayın sürecinin bütününde sergilemiş olduğu örnek profesyonellik ve adanmışlık nedeniyle Bilge Özel'e sunarım.

Avi Shlaim
St. Antony's College, Oxford
Ekim 2018

İkinci Edisyona Önsöz

The Iron Wall: Israel and the Arab World isimli çalışmamın ikinci edisyonunu okurlara sunmak benim için büyük bir zevk. Bu kitap ilk olarak 2000 yılında basılmış, bir yıl sonra karton kapak baskısı yayımlanmış ve mütevazı bir akademisyen olan bendeniz için şaşırtıcı bir yayın başarısına dönüşmüştü. Kitap, ABD'de (Norton) ve Birleşik Krallık'ta (Allen Lane/Penguin) pek çok baskı yaptı. Bunun yanı sıra Arapça, İbranice, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce ve Japonca'ya çevrildi. Almanca ve Türkçe çevirileri de tamamlanma aşamasındadır. Kitaba yönelik beklenmedik okur ilgisi ve yine kitap hakkında Atlantik'in iki yakasında yapılan olumlu değerlendirmeler, beni genişletilmiş ikinci edisyon için cesaretlendirmiştir.

The Iron Wall'un ilk edisyonu, İsrail'in devletleştiği ilk elli yılda, 1948 ile 1998 arasında Arap komşularına yönelik siyasetinin ayrıntılı bir incelemesinden oluşmaktaydı. Elinizdeki ikinci edisyonda, orijinal metinde sadece birkaç küçük değişiklik ve düzeltme yapılmıştır. Bununla birlikte orijinal metindeki anlatı 1998'den, Başbakan Ariel Şaron'un komaya girdiği ve Ehud Olmert'in onun yerine başbakan olduğu Ocak 2006'ya kadar genişletilmiştir. Yine bu edisyonda Binyamin Netanyahu'nun 1998-1999 yıllarındaki ilk başbakanlık dönemi 15. Bölüme ilave edilmiştir. Ehud Barak'ın 1999-2001 arasını kapsayan başbakanlık dönemi hakkında iki ve benzer şekilde Ariel Şaron'un 2001-2006 arasındaki iktidarını kapsayan iki bölüm olmak üzere dört yeni bölüm daha yazılmıştır. Bir sonsöz ve iki yeni harita eklediğim bu ikinci edisyonda kronoloji ve bibliyografya da güncellenmiştir.

Mesleğim bilim insanlığı olup, objektif ve tarafsızlık konusunda yüksek standartlara bağlı olsam da, Arap-İsrail anlaşmazlığı konusunu bireysel eğilimlerimden bağımsız bir biçimde ele aldığım iddiasında değilim. Bunun sebebi, hayatım boyunca söz konusu anlaşmazlığın öyle ya da böyle, bir biçimde parçası olmamdır. Kendi geçmişim hakkında birkaç söz söylemek bu nedenle yerinde olacaktır. 1945'te

Iraklı Yahudi bir ailenin üyesi olarak Bağdat'ta doğdum. 1950'de, ilk Arap-İsrail savaşını takiben Irak'tan İsrail'e gerçekleşen büyük Yahudi göçüne dahil olduk. Bizler mülteci değildik, kötü muamele görmedik ve göçe zorlanmadık, ancak Arap-İsrail anlaşmazlığının kurbanları olduğumuz bir gerçektir. Ailem büyük olasılıkla, iki bin beş yüz yıl önceki Babil sürgününden beri Irak'ta yaşıyordu. Bizler Arap Yahudileriydik, evde Arapça konuşur ve Müslüman komşularımızla daima uyum içerisinde yaşardık. Ebeveynlerimin Siyonizm ve Siyonizm ülküsü hakkında çok az bilgisi ve sempatisi vardı. Tamamen ellerinde olmayan koşullar nedeniyle yerimizden edilmiş ve yeni kurulan İsrail devletine nakledilmiştik. Babam, asıl vatanından sürgün edildiği bu zorlu deneyimi asla atlatamamıştı. Irak'ta yüksek statülü varlıklı bir tüccar; İsrail'de ise iflas etmiş ve yıkılmış bir adamdı. Derin bir iç geçirmeyle, "Yahudiler iki bin yıl boyunca kendi devletlerine sahip olmak için dua ettiler ve duaları beyhudeydi; İsrail devleti benim ömrüme denk gelmek zorunda mıydı?!" demeyi adet edinmişti. Bu kitap, babamın hatırasına adanmıştır.

İsrail'de büyüdüm ve 1960'ların ortasında İsrail Savunma Kuvvetleri'nde ulusal görevimi yerine getirdim, ancak üniversite eğitimimin tümü İngiltere'de gerçekleşti, ilk olarak Cambridge Üniversitesi'nde tarih, daha sonra *London School of Economics*'de uluslararası ilişkiler okudum. Son kırk dört yıldır İngiltere'de üniversite öğretim üyeliği yapıyorum, önce Reading Üniversitesi'nde, daha sonra Oxford Üniversitesi'nde çalıştım. Oxford'da uluslararası ilişkiler profesörü, St. Antony's College mensubu ve 1987'den emekli olduğum 2011'e kadar da Ortadoğu Merkezi üyesi olarak görev yaptım.

Akademik kariyerimin başında Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundan uzak durmakla ilgili bilinçli bir tercih yapmıştım; zira bu konu hakkındaki gerçek çok inciticiydi. İki ana araştırma alanım ve ilk yayınlarım Batı Avrupa'da siyasi entegrasyon ve Soğuk Savaş ile ilgiliydi. İlk kitabımın temelini oluşturan doktora tezim ABD ve 1948-49 Berlin Ablukası hakkındaydı, kriz döneminde karar alımını inceleyen bir çalışmaydı bu. Ancak zamanla ilgi alanım Ortadoğu'ya kaydı. Önceleri İsrail davasının haklılığı ve bu davanın kökenleriyle, Arap-İsrail çatışmasının nedenleri hakkında oldukça alışılmış görüşlere sahiptim. Kabaca ifade etmek gerekirse, bana okulda öğretilen, olaylar hakkındaki geleneksel Siyonist anlatıyı kabul etmiş durumdaydım. Ancak İsrail'in fiili tutumunu araştırıp gözlemledikçe yavaş yavaş daha eleştirel bir bakış açısı oluşturmaya başladım. İsrail Devleti'nin meşruiyetini, 1967 öncesi sınırları içerisinde halen kabul ediyorum.

Kabul etmediğim, tamamen ve ısrarla reddettiğim şey 1967 sınırlarının ötesine uzanan Siyonist sömürge projesidir. Ben parçasıyken sadakatle ve gururla hizmet ettiğim ve adına yakışır bir kurum olan İsrail Savunma Kuvvetleri'nin acımasız bir sömürge iktidarının polis gücü haline gelmiş olduğunu görmek, özellikle acı vericidir.

Siyonist ve Siyonizm yanlısı tarihçiler İsrail'i ancak başka bir seçeneği kalmadığında savaşan, barışsever bir ulus olarak resmetme eğilimdedir. Bu düşünce ekolüne göre 1948'den beri süregelen Arap-İsrail anlaşmazlığının asıl sebebi, Arapların İsrail'in meşruiyetini kabul etmemesi ve sergiledikleri diplomatik uyuşmazlıktır. 1980'lerin sonunda ise, anlaşmazlık hakkındaki bu standart Siyonist anlatı, bir grup "yeni" ya da revizyonist İsrailli tarihçinin eleştirel incelemesine tabi tutulmaya başlamıştır. "Yeni tarihyazımı" terimi ilk kez Benny Morris tarafından 1988'de, liberal Amerikan Yahudilerinin çıkardığı *Tikkun* isimli bir dergide yayımlanan ve daha sonra pek çok yerde yeniden yayımlanacak olan bir makalede kullanılmıştır. Söz konusu makalenin başlığı "The New Historiography: Israel and Its Past" idi. Başlıkta kullanılan ve tarihyazımının başına getirilen "yeni" sıfatı, belki biraz dramatikti ve örtük bir kendi kendini tebrikten fazlasını ifade ediyordu. Tarih çalışmalarında yeni bir metodolojinin gelişimini ima etmek gibi bir yanlış anlamaya da neden oluyordu. Yeni tarihçiler aslında alışılagelmiş tarihsel yöntemi kullanıyorlardı; yeni –ya da en azından kısmen yeni– olan, arşivlerde buldukları ve kitap ve makalelerinde yer verdikleri tarihsel malzemeydi. "Yeni tarih" metodolojik bir yenilik değil, arşiv araştırmasına, birincil kaynaklara ve resmi belgelere dayanarak kurallara uygun biçimde yazılmış hakiki tarihti. Fakat "yeni tarih" İsrail'in geçmişi konusundaki tartışmalarda genel bir geçerlilik ve güncellik kazanmış, ben de bu terimi daha iyi bir alternatifin yokluğunda kullanmaya başlamıştım.

Yeni tarih yaklaşımının gelişimine açıklık getirecek asıl faktör, İsrail hükümetinin otuz yıl kuralı dahilinde resmi belgelerin incelenmesine izin vermesidir. Bu kural resmi belgelerin gözden geçirilmesi ve gizliliğinin ortadan kaldırılması şeklinde işlemektedir. İsrail bu kuralı İngiltere'den örnek alarak, övgüye şayan bir serbestlikle uygulamıştır. Bu kitabın ilk edisyonuna yazdığım önsözde, İsrail'in kendi iç arşivlerine ve kayıtlarına erişilmesine izin vermesinin ve bu şekilde dış politikası hakkında eleştirel çalışmaları mümkün kılmasının kendi yararına olduğu saptamasını yapmıştım. Resmi kayıtlara erişim, İsrail dış politikasını belirleyen ve uygulayanların algıları, düşünüş tarzı, amaçları, niyetleri, strateji ve taktikleri hakkında daha güvenle veya

en azından birtakım kesin kanıtlara dayanarak yazabilmeyi mümkün kılmıştır. Bir başka faktör de, 1982 Lübnan Savaşı sonrasında İsrail'deki fikir ikliminin değişmiş olmasıdır. Pek çok İsrailli, özellikle liberal eğilimliler için Likud'un 1982'deki eksik planlanmış ve başarısızlığa mahkûm Lübnan işgali bir dönüm noktasıydı. O zamana kadar Siyonist liderler, yalnızca savaş kendilerine dayatıldığında harekete geçip savaşan barışseverler oldukları imajını kuvvetlendirmekte oldukça dikkatli davranmışlardı. O ana değin, ***ein breira***, yani seçeneksizlik kavramı, İsrail'in neden savaştığı meselesinin açıklanmasına ve savaşlara karışmış olmasının meşrulaştırılmasına yarayan bir araç olarak oldukça merkezi öneme sahipti. Ancak Lübnan Savaşı'nın taraftarları ve karşıtları arasındaki sert tartışma tüm hızıyla sürerken, Başbakan Menahem Begin Ulusal Savunma Koleji'nde tercih edilen ve mecbur kalınan savaşlar hakkında bir ders vermişti. Tıpkı 1956 Sina Savaşı ve Haziran 1967 Savaşı gibi Lübnan Savaşı'nın da, siyasi hedefleri gerçekleştirmek için tasarlanmış ve tercih edilmiş bir savaş olduğunu ileri sürmüştü. Siyonist hareketin tarihinde eşi olmayan böylesi bir itirafla, ***ein breira*** kavramı etrafındaki ulusal fikir birliği parçalanmaya başlamış, ülkenin tarihinin eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirilmesi için siyasi alan yaratılmıştı.

İsraillilerin Bağımsızlık Savaşı olarak adlandırdıkları savaşın resmi anlatısına yönelik ilk ve en kapsamlı atak, Simha Flapan'ın ***The Birth of Israel: Myths and Realities*** adlı kitabıyla gelmişti. Flapan bir akademisyen değildi, İsrail ve Filistinliler arasında barış sağlanması amacına adanmış sol kanattan bir parti olan Mapam'ın Araplarla İlişkiler Birimi başkanıydı. Flapan'ın kitabı çok bütünlüklü ve kavrayışlı bir biçimde yazılmıştı, ancak tarafsız bir kronikçiden ziyade siyasi bir aktivistin elinden çıkma bir çalışmaydı. Flapan siyasi gündemini saklama gereğini hiç duymamıştı. Amacı "ülkesindeki barış güçlerinin gelişimini öteden beri engelleyen propaganda yapılarını çökertecek bir kitap" yazmaktı.

Yeni tarihçiler grubunun asıl mensupları Ilan Pappé, Benny Morris ve bendim. Üçümüz de doktoramızı İngiliz üniversitelerinde yapmıştık. Bu nedenle tarih biliminin Batı'da geçerli olan geleneksel esas ve kriterlerine aşinaydık. Şans eseri biçimde üçümüz de Oxford Üniversitesi St. Antony's College Ortadoğu Merkezi ile ilişkiliydik: merkezde Pappé doktora öğrencisi, Morris kıdemli doçent, ben de üyeydim. Flapan gibi biz de, 1988'de, İsrail Devleti'nin kuruluşunun kırkıncı yıldönümünde kitaplar yayınlamıştık. Kitaplarımız 1948 savaşının farklı boyutlarıyla ilgiliydi, fakat ağırlıklı olarak İsrail'in o aralar giz-

lilik kapsamından çıkardığı belgeleri kullanmış ve yine hepimiz Filistinlileri Filistin Savaşı'nın asıl kurbanları olarak anlatmıştık.

Ilan Pappé ***Britain and the Arab-Israeli Conflict, 1947-51*** isimli kitabında, Filistin'de İngiliz manda yönetiminin yarattığı belirsizlikte İngiltere'nin asıl amacının bir Yahudi devletinin değil, aslında bir Filistin devletinin kurulmasını engellemek olduğunu iddia etmişti. Benny Morris, ***The Birth of the Palestininan Refugee Problem, 1947-1949*** isimli çalışmasında Filistinlilerin Filistin'i ekseriyetle kendi istekleriyle terk etmediğini, bilakis buna zorlandıklarını ortaya koymuştu. Benim kitabım ise ***Collusion Across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine*** adını taşıyordu. Arapların, Yahudi devletini kurulur kurulmaz yok etmek arzusu etrafında birleşmediklerini ve bu Arap devletlerinden birinin –Mavera-i Ürdün emirinin– Siyonist yönetimle Filistin'i –Filistinlilere rağmen– kendi aralarında bölüşmek üzere zımni bir anlaşmaya vardıklarını anlatmıştım. Silahlar sustuktan otuz yıl sonra dahi devam eden siyasi çıkmazın, Arapların uzlaşmazlığından çok İsrail tarafının uyuşmazlığından kaynaklandığını da iddia etmiştim. ***The Iron Wall: Israel and the Arab World***'de ise, İsrail dış politikasına yönelik revizyonist eleştirimi 1948'den 1988'e kadar genişlettim.

Yeni tarih yaklaşımının farklı düzeylerde önemli etkileri olmuştu. İlk ve en önemli etkisi, İsrail okullarında tarih öğretimi şekline yaptığı etkiydi. Liselerde okutulan tarih kitapları yeni tarihçilerin bazı bulgularını kapsayacak biçimde yeniden yazılmıştı. Yeni kitaplarda İsrail'in doğuşuna ilişkin standart Siyonist anlatının yerini yeni anlatı almamıştı, ancak yeni kitaplarda öğrencilere İsrail'in erken dönemleriyle ilgili farklı ve çelişik tarihsel yorumlar sunuluyordu ve bu da tartışma ve müzakere alanı yaratmıştı.

Dahası yeni tarih yaklaşımı İsrail kamuoyunun Arapların İsraillileri ve aralarındaki anlaşmazlığı nasıl gördüğünü daha iyi anlamalarına yardım etmişti. Araplar için yeni tarih yaklaşımı daha güvenilir, daha gerçek bir tarihi, galiplerin alışıldık propagandası yerine kendi deneyimleriyle örtüşen bir tarihi temsil ediyordu. Son olarak yeni tarih yaklaşımı, İsrail-Filistin ayrışmasının iki tarafında da, barış sürecinin ilerleyebileceği bir iklim yaratılmasına yaramıştı. Temmuz 2000'de Camp David'deki ve Ocak 2001'de Taba'daki Filistinli müzakereciler 1948 mültecilerinin dramı konusunda İsrail'in sorumluluğunu saptamaya çalışırken, yeni tarihçilerin, özellikle de Benny Morris'in çalışmalarına atıfta bulunmuşlardı. Uzun lafın kısası, yeni tarih, fark yaratan bir tarihti.

Fakat son on beş yılda siyasi arenadaki çeşitli gelişmeler, İsrail kamuoyunu geçmişin yeni biçimlerde yorumlanması konusunda daha şüpheci, eski tarihsel yaklaşımları kabul etmeye daha yatkın bir hale sokmuştur. Oslo barış sürecinin çöküşü ve Eylül 2000'de el-Aksa intifadasının patlak vermesi, kamuoyunun yeni tarih yaklaşımından, eski ve bildiğinden şaşmayan Siyonist tarihe savrulmasına neden olmuştur.

Ariel Şaron Şubat 2001'de başbakan seçilerek Likud önderliğindeki hükümeti kurmak üzere harekete geçmişti. Seçimlerden altı ay önce kendisine eğitim sisteminde ne gibi değişiklikler gerektiği sorulduğunda, şu cevabı vermişti: "Öğrencilerin İsrail halkının ve İsrail diyarının tarihini öğrenmelerini istiyorum... Çocuklara Yahudi-Siyonist değerleri öğretilmelidir, 'yeni tarihçiler' değil." Bu cevabın altında yatan –ülkenin muhafazakârlarının üzerinde fikir birliği ettiği– şey, yeni tarihçilerin vatanperverlik duygularını ve gençlerin davalarında haklı olduklarına dair inançlarını zayıflattığı kanısıydı. Şaron'un amacı yeni tarihçilerin etkisini yok ederek, eğitim sisteminde geleneksel değerleri yeniden ağırlıklı hale getirmekti.

Likud'un 2001'de iktidara yükselişi, Filistinliler hakkındaki köktenci yaklaşımlara geri dönüşü ve İsrail tarihi hakkındaki dar, milliyetçi perspektifin yeniden güçlenmesini beraberinde getirmişti. Şaron'un eğitim bakanı Limor Livnat yeni tarih yaklaşımına, post-Siyonizme ve Oslo protokollerinin önünü açan, yenilgiyi kabullenme ve yatıştırma politikası olarak gördüğü her şeye karşı bütün gücüyle saldırı başlatmıştı. 26 Ocak 2001'de, ***Jerusalem Post*** gazetesinde, "Back to the Iron Wall" başlıklı, aslında daha çok bir seçim manifestosu olan bir makale yayınlamıştı. Livnat İsrail solunu, "1992'de Yossi Beilin tarafından gizlice ve yasadışı bir biçimde başlatılan" Oslo süreci konusunda halka yalan söylemekle suçlamıştı. Ancak açıklamayı beceremediği şey, demokratik bir biçimde seçilerek işbaşına gelmiş bir hükümete mensup dışişleri bakan vekilinin başlattığı diplomatik sürecin neden illegal olduğuydu. Söz konusu makalenin asıl teması, Sol'un pasifizmi ile Sağ'ın realizmi arasındaki tezattı. Livnat'a göre Oslo sürecinin asıl ideolojisi, İsrail kurulduğundan beri İsrail'i yönetenlerin siyaset yapmasına rehberlik eden "Demir Duvar" stratejisine doğrudan karşıtlık oluşturan bir ideolojiydi. Livnat "pasifizmi öğütlemenin ve Siyonizmin ulusal taleplerinin bazılarından vazgeçmenin Arap-İsrail anlaşmazlığını sona erdirmek için yeterli olduğu şeklindeki yanlış inanca" dair uyarılarda da bulunmuştu. Daimi anlaşmazlık doktrini ise makalenin sonuç kısmında, "şimdi İsrail'e düşen, ne

askeri tehditlerin, ne de terörizmin İsrail'in Yahudi halkının haklarını ve özgürlüğünü koruma konusundaki kararlılığını zayıflatabileceğine Arapları bir kez daha ikna edecek 'Demir Duvar'ı yeniden inşa etmektir" sözleriyle kuvvetlice vurgulanmıştı.

Livnat'ın demir duvar stratejisi konusunda verdiği özet öylesine kaba, eksik ve basitti ki, insan bakanın Ze'ev Jabotinsky'nin yazdıklarını gerçekten okuyup okumadığı konusunda şüpheye düşüyordu. Livnat Jabotinsky'nin yazdıklarını gerçekten okumuş olsaydı, yazarın Siyonistler ve Filistinliler arasında daimi anlaşmazlık doktrininin taraftarı olmadığını, anlaşmazlığı sona erdirmek için güçlü bir pozisyondan müzakere yürütülmesini savunduğunu anlamış olurdu. Livnat da partisindeki diğer önemli figürler gibi, demir duvarı amaca yönelik bir araçtan –yani caydırıcı ve en nihayetinde Filistin'de Yahudi devletleşmesini güvence altına alacak müzakere edilmiş bir anlaşmadan– ziyade, başlı başına bir amaç olarak görüyordu.

Livnat'ın eğitim bakanı olduktan sonra yaptığı ilk işlerden biri, ortaöğretim tarih kitaplarının yeni tarihçilerin etkisine dair tüm izlerden arındırılarak yeniden yazılması emrini vermek olmuştu. Resmi anlamda başlatılmış böylesi saldırılara ek olarak, yeni tarih yaklaşımının itibarını ve ona yönelik ilgiyi zayıflatan iki de olay yaşanmıştı. Bunlardan ilki, Teddy Katz olayı; diğeri ise Benny Morris'in İsrail-Filistin anlaşmazlığı konusundaki yaklaşımını radikal bir biçimde değiştirmesiydi. Teddy Katz 1998'de Hayfa Üniversitesi'ne Alexandroni Birliği'nin Mayıs 1948 sonlarında, Hayfa'ya otuz kilometre uzaklıktaki Arap köyü Tantura'da düzenlediği katliamla ilgili bir yüksek lisans tezini sunmuştu. Katz'ın, Tantura'lı iki yüzden fazla köylünün köy teslim olduktan sonra vurulduğuna ilişkin bulgusu, Ocak 2000'de İsrail basınında yer almıştı. Bu durum bir fırtına koparmış, Alexandroni Birliği'nin emekli üyeleri Katz'a karşı hakaret davası açmıştı. Yargılamalar, Teddy Katz imzasıyla yayınlanan şu açıklama ile sona ermişti: "Kanıtları tekrar tekrar gözden geçirdikten sonra Alexandroni Birliği'nin veya savaşmakta olan herhangi başka bir Yahudi biriminin Tantura köyü halkını teslim olmalarının ardından öldürdüğü iddiasına dayanak oluşturan herhangi bir şey olmadığı konusu benim için şu an şüpheye yer bırakmayacak biçimde açıklığa kavuşmuştur." Katz daha sonra açıklama ve ifadesini geri almış, ancak mahkeme bu ifadeyi geri çekmesini engelleyerek, aleyhinde karar vermiştir. Mahkeme Hayfa Üniversitesi'nden akademik uzmanlarca bir iç soruşturma yürütülmesi isteminde bulunmuştu. Soruşturma, yüksek lisans tezinde, özellikle görüşme kayıtlarının çözümü konusunda ciddi

mesleki kusurlar saptamış ve sonuç olarak Katz'ın yüksek lisans derecesi iptal edilmişti.

Tartışmalar sırasında, başta Hayfa Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü öğretim üyesi Ilan Pappé olmak üzere bazı araştırmacılar, Teddy Katz'ın yanında yer alarak onu savunmuştu. Pappé Teddy Katz'ın tez danışmanı değildi, ancak Katz için önemli bir ilham ve etki kaynağıydı. Pappé'ye bakılırsa, bu konu ana akım Siyonistlerin 1948 savaşının "etnik temizlik"le ilişkili taraflarını ortaya çıkaran araştırmaları engellemek için neler yapabileceklerine ışık tutuyordu.

Söz konusu davayı çevreleyen tartışmalar acı ve oldukça siyasiydi. Eleştiriler sadece Katz'ın değil, yeni tarih yaklaşımına ait bütün külliyatın itibarını Katz olayına bağlı olarak sorguluyordu. Yardım ve yataklık suçu atfetmek akademideki sefil adetlerden biridir. Tek bir yüksek lisans tezine atfedilen sözüm ona hataların tarihçiler grubunun tümüne karşı girişilen saldırıları gerekçelendirmesi ve haklı göstermesi zordur, ancak çok fazla çamur atıldığında bunun biraz da olsa izinin kaldığı doğrudur.

Yeni tarihyazımı yaklaşımı, yaklaşımın isim babası olan kişinin siyasi pozisyonunu ikinci intifadanın patlak vermesinin ardından siyasi yelpazenin solundan sağına kaydırması ile ikinci bir darbe almıştı. El-Aksa intifadası olarak bilinen isyanın başladığı ilk zamanlarda ve daha çok da intifadanın yol açtığı şiddet sonucunda Benny Morris'in Arap-İsrail anlaşmazlığı ve bu meselenin kahramanları hakkındaki görüşü tamamen değişmişti. Morris Oslo barış sürecinin çökmesi ve şiddete dönüşün tüm suçunu, Filistin Yönetimi'ne yüklemişti. 21 Şubat 2002'de *The Guardian* gazetesinde, "müzmin yalancı" Yaser Arafat'a karşı acımasız bir saldırı başlatmış ve Filistinlilerle bir arada barışçıl biçimde yaşamanın neden imkânsız olduğunu kendince açıklamıştı. Benny Morris için alışılmadık tarzdaki bu makale, bol miktarda kanaat, ancak yetersiz kanıtlarla örülüydü. Ertesi gün, Benny Morris'e yanıt olarak "A Betrayal of History" [Tarihin İhaneti] başlıklı, uzun ve hiddetli bir makale kaleme almıştım. Bu makale 2009'da *Israel and Palestine: Reappraisals, Revisions, Refutations* başlıklı makale derlememde tekrar basılmıştır.

Bu konuyu burada tekrar tartışmak arzusunda değilim, ancak bir noktaya açıklık getirmek isterim: Yeni tarihçiler grubunun çekirdek kadrosu arasında İsrail'in 1967'den beri Ortadoğu barışının önündeki ana engel olduğuna ilişkin bir fikir birliği artık bulunmamaktadır. Benny Morris şimdi barışın önündeki engelin Filistin ulusal hareketi olduğunu düşünüyor; ben asıl engelin hala İsrail, aslında daha çok

Yeşil Hat'ın [Ürdün'le 1967 öncesi sınır] ötesindeki Siyonist sömürge projesi olduğunu düşünüyorum. Bu sonuç ideolojiye veya İsrail'e karşı önyargıya değil, zahmetli araştırmalar ve kanıtların ciddi biçimde değerlendirilmesine dayanmaktadır. İsrail'in 1967 sonrasındaki diplomatik çıkmazdaki rolü, araştırmalarımın başlangıç noktasını değil, sonucunu oluşturmaktadır. Benim temel amacım suçu paylaştırmak veya utanç yüklemek değil, geçmişi aydınlatmaktır. Kullandığım tarihsel metot bütünüyle geleneksel ve kadim bir yöntemdir. Anlaşmazlığa dair İsrail ve Arap anlatılarını, eldeki kanıtlar ışığında eleştirel incelemeye tabi tutup, sonrasında böylesi eleştirel bir incelemeyi geçemeyen fikir ve yaklaşımların tümünü –ne denli el üstünde tutulursa tutulsunlar– bir yana bırakmışımdır.

İsrail'in geçmişi hakkındaki tartışmalar sürmektedir ve bu hiçbir zaman sona ermeyecek türden bir tartışmadır. Bu nedenle yeni tarih yaklaşımı hakkında bir sonuca varmak için erkendir. Ancak Arap-İsrail ilişkilerinin durumu ve geçmişe yönelik yaygın yaklaşımlar arasında önemli bir bağlantı olduğu açıktır. Tıpkı 1982 Lübnan Savaşı sonrasında Likud hükümetine karşı oluşan düş kırıklığının yeni tarih yaklaşımını teşvik etmesi gibi, 2000'de şiddetin geri dönüşüyle Filistinlilere dair hayal kırıklığı da yeni tarihçileri izole ederek marjinalleştirmiştir. Böylesi bir ortamda İsrail hükümetinin belli politikalarına yönelik eleştiri, gün geçtikçe devlete karşı sadakatsizlik, hatta vatana ihanet olarak yorumlanmıştır.

İsrailliler kendilerini tehdit altında hissettikçe, geçmiş hakkındaki milliyetçi anlatılara sığınmış ve aykırı seslere karşı daha hoşgörüsüz hale gelmişlerdir. Ancak aykırı seslere en çok tam da böyle zamanlarda ihtiyaç duyulur. Kendini haklı çıkaran, yabancı düşmanı milliyetçi anlatılar, bu türden trajik anlaşmazlıkları büyütmekten başka bir işe yaramaz. Geçmişin daha ayrıntılı ve önyargısız biçimde ele alınması, en azından gelecekte uzlaşma ihtimalini muhafaza etmek için gereklidir. Okumakta olduğunuz kitabı yazmaktaki asıl amacım modern zamanların en hazin, en sürüncemeli ve çözümlenmesi en zor anlaşmazlıklarından birinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktı ve bu kitabın güncelleştirilmesi de aynı amaca yöneliktir. Bu amacı gerçekleştirip gerçekleştirmediğime ben değil, okuyucular karar verecektir.

Son olarak, kitabın okumakta olduğunuz ikinci edisyonunu mümkün kılan kişiler ve kurumlara teşekkür etmek üzere birkaç söz söylemek isterim. Öncelikle 1995-1997 yılları arasında araştırma bursu alarak bu projeye başlamamı sağlayan British Academy'ye minnettarlığımı

tekrar etmek isterim. Oxford Üniversitesi Ortadoğu Merkezi bana hem kitabın yazımı, hem de daha sonraki gözden geçirme aşaması için en uygun ortamı sağlamıştır. Özellikle araştırma aşamasında ve güncellemeler esnasında kitabı okuyup, çok değerli yorumlarıyla bana destek olan dostlara, Noa Schonmann, Maximillian Thompson, Avi Raz, Seth Anziska ve Shlomo Ben-Ami'ye teşekkür etmek isterim. Penguin Books'tan Stuart Proffitt'e güncellemelerin düzenlenmesi, daimi destek ve cesaretlendirmeleri için derin bir şükran borçluyum. W. W. Norton'daki ekip, özellikle Amy Cherry ve Anna Mageras bu kitabın ortaya çıkmasıyla ilişkili her konuda gösterdikleri sonsuz destek nedeniyle büyük bir teşekkürü hak etmektedir. Mevcut hatalardansa sadece ben mesulüm.

Avi Shlaim
Oxford, Mart 2014

Birinci Edisyona Önsöz

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması yirminci yüzyıl tarihinin en önemli olaylarından biridir. Elinizdeki kitap İsrail dış politikasının ilk elli yıllık tarihini, İsrail'in Arap dünyası ile ilişkilerine özel bir vurgu yaparak ele almaktadır. Bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır ancak bunların çoğu İsrail yanlısı perspektiften yazılan çalışmalardır. İsrail, olayları kendi bakış açısından aktarmak konusunda Arap hasımlarına kıyasla çok daha başarılı olmuştur; fakat olaylara dair yorumu, her milliyetçi tarih anlatısı gibi tek yanlı ve kendi çıkarlarına hizmet eder niteliktedir. Karl Deutsch ***Nationalism and Its Alternatives***'de şu tanımlamayı yapar: "Millet, geçmiş hakkında hatalı bir kanı ve komşularına karşı duydukları nefret etrafında bir araya gelmiş insan topluluğudur." Bu bağlamda İsrailliler de bir istisna oluşturmamaktadır.

Arap İsrail anlaşmazlığının nedenleri, niteliği ve seyri hakkındaki standart Siyonist yaklaşım, Arap dünyası dışında uzun yıllar tartışmaya açılmamıştır. Ancak İsrail Devleti'nin kırkıncı kuruluş yıldönümü, İsrail Devleti'nin doğuşu ve ilk Arap-İsrail savaşı hakkındaki geleneksel tarihyazımını sorgulayan, İsrailli tarihçilerce yazılmış dört kitabın yayınlanmasına tesadüf etmişti. Sözü edilen dört kitap, Simha Flapan'ın ***The Birth of Israel: Myths and Realities***, Benny Morris'in ***The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949***, Ilan Pâppe'nin ***Britain and the Arab-Israeli Conflict, 1948-51*** ve benim ***Collusion Across the Jordan: King Abdullah, the Zionists Movement, and the Partition of Palestine*** başlıklı çalışmalarımızdır. Bahsedilen çalışmaların yazarları toplu olarak İsrailli revizyonistler veya yeni tarihçiler olarak adlandırılmıştı.

Revizyonist tarihyazımı, İsrail'in doğuşu ve 1948 Arap-İsrail savaşını çevreleyen olaylara yoğunlaşmıştır. Şu an okumakta olduğunuz kitabı yazmaktan kastım, İsrail'in, devlet statüsü edinmesini takip eden ilk elli yılda Arap dünyasına ilişkin siyasetine revizyonist bir yorum getirmektir. Çalışmamın Arap-İsrail anlaşmazlığının kapsamlı bir tarihinden ziyade, İsrail'in Arap dünyasına dair siyasetiyle ilgili ol-

duğunu başlarken belirtmekte fayda görüyorum. Dolayısıyla, kitabın temel vurgusu tamamen İsrail'le ilgilidir; İsrail'in anlaşmazlığa dair algıları, yaklaşımları, düşünce tarzı ve tavırları hakkındadır. Kitap kronolojik bir yapıda düzenlenmiş olmasına rağmen, olayların basit bir kronolojisinden ibaret değildir; İsrail dış politikasının eleştirel bir analizini de sunmaya çalışmaktadır. İngiliz tarihçi E. H. Carr gibi ben de tarihçinin asıl görevinin kaydetmek değil, değerlendirme yapmak olduğuna inanıyorum.

Carr, tarihyazımını da tarihçi ve kullandığı kaynaklar arasındaki daimi bir diyalog olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, bu kitabın yazımında kullanılan kaynaklar hakkında birkaç cümlenin gerekli olduğunu düşünüyorum. İsrail ve Arap dünyası hakkındaki ikincil literatür oldukça geniştir, dipnotlarda alıntılanan bütün kitap ve makaleler kaynakça kısmında listelenmiştir. Ancak kitabı yazarken İngilizce, Fransızca, İbranice veya Arapça, mümkün olan her durumda birincil kaynakları esas almaya çalıştım. Kitabın konusu dış politika olduğundan, en alakalı birincil kaynakları da resmi devlet belgeleri oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar yapanlar hem Kudüs'teki İsrail Devlet Arşivleri, hem de bu arşivlerin ***Documents on the Foreign Policy of Israel*** başlığı altında bastığı mükemmel belge dizisinden istifade edebilirler. İsrail de tıpkı İngilizler gibi, üzerinden otuz yıl geçmiş dış politika belgelerinin gizliliklerini kaldırarak incelemeye açma geleneğini benimsemiştir. Arap hükümetleriyse, arşivlerini eğer açarlarsa bu gelişigüzel ve keyfi bir biçimde olmaktadır. Belgelerini araştırmacıların erişimine açmak İsrail'in itibarını artırmış ve böylece elinizdekine benzer eleştirel çalışmaların yapılması mümkün olmuştur.

Benim için asıl sorun, İsrail ve Arap taraflarının elindeki belgelerin orantısızlığından ziyade, otuz yıl kuralı nedeniyle ancak 1960 ortalarına kadarki İsrail belgelerine başvurabilmiş olmamdır. Bir seçim yapmak zorundaydım: ya erken dönemi derinlemesine ele almak ya da son döneme ait resmi belgelerin göreli azlığına rağmen İsrail dış politikasının yarım yüzyılını daha kapsamlı şekilde tahlil etmek. Ben tercihimi ikincisinden yana kullandım. Genel bir çerçeve sağlama çabamın başarılı olup olmadığına karar vermek okuyucuya kalmıştır.

Kitabı yazarken, bu çalışmada ele alınan olaylara iştirak etmiş siyasetçilerle ve resmi görevlilerle –parlamenterler, bakanlar, askerler ve bir de kralla– yapılmış mülakatları geniş ölçüde kullandım. Belleğin kusurları, kendi kendini doğrulayan beyanlar ve kasıtlı tahrifler gibi sözlü tarihle ilişkili sorun ve tehlikelerin elbette farkındayım.

Yazılı kaynakların ikamesi olarak değil, ancak onları tamamlayan bir yöntem olarak yine de sözlü tarihin kullanılmasından yanayım. Görüşmelerin büyük bir kısmı, İsrail'in ilk yirmi beş yıllık devletleşme sürecinde siyaset ve ulusal güvenlik yönetimi konusundaki kitabım için İsrail'de araştırma yaptığım, 1981-82'ye tekabül eden bir yıl zarfında yapılmıştır. Bu saha araştırması neticesinde, 1921'de başlayıp Kral Abdullah'ın suikastla öldürüldüğü 1951 yılına uzanan otuz yıllık dönemdeki İsrail-Ürdün ilişkilerine odaklanan *Collusion Across the Jordan* başlıklı kitabımı yazdım. İlk kez elinizdeki kitapta kullanılan mülakat hazinesine de böylelikle sahip oldum.

Görüşme yaptığım İsrailliler ve diğerleri kaynakça kısmında belirtilmiştir. Zaman ayırdıkları ve sorularımı yanıtladıkları için hepsine minnettarım. Ancak, merhum Ürdün kralı Hüseyin bin Talal'le Aralık 1996'da yaptığım iki saatlik görüşme nedeniyle kendimi bilhassa şanslı hissediyorum. Görüşme, Kral Hüseyin'in 1953'ten 1996'ya kadar olan dönemde İsrail'le ilişkileri ile ilgiliydi. Gerçekleştirdiğim mülakat, kralın, Ekim 1994'te imzalanan İsrail-Ürdün barış anlaşması öncesinde İsrailli liderlerle yaptığı toplantılar hakkında bilgi verdiği kayda alınmış ilk konuşmasıydı.

Kitabın basımıyla sonuçlanan uzun sürecin farklı safhalarında beni destekleyen kişi ve kurumlara şükranlarımı sunmak benim için zevktir. 1995-97 arasında verdikleri iki yıllık araştırma bursu ile en büyük teşekkürü British Academy'ye borçluyum. Söz konusu burs sayesinde Oxford Üniversitesi'ndeki ders verme ve idari yükümlülüklerimden azade oldum; burs sayesinde de seyahatlerim, arşiv ziyaretlerim ve araştırma asistanları görevlendirmem mümkün oldu. British Academy'nin cömert desteği olmadan elinizdeki kitap kuşkusuz yazılamazdı.

Oxford Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki meslektaşlarıma araştırma iznimi uzatmamı mümkün kıldıkları, Dr. Erica Benner'a ise verdiğim dersleri devraldığı için minnettarım.

Araştırmanın en eğlendiğim kısmı, uzak ve tozlu arşivlerde geçirdiğim dönemdi. Ancak işin bazı bölümlerinin başkaları tarafından yürütülmesi gerekiyordu ve yaptıkları işe kendilerini tamamen adamış üç araştırma asistanına yardımları için müteşekkirim. Leanna Feldman Sede-Boker'deki Ben-Gurion Arşivi'nden, Ariela Abromovici Kudüs'teki İsrail Devlet Arşivleri'nden ve Dr. Michael Thornhill ise Kew'deki Public Record Office'den (PRO, İngiliz Devlet Arşivi) kaynakların toplanmasında bana yardımcı oldular. Michael Thornhill PRO ve Oxford'daki çeşitli kütüphanelerde çalışmakla beraber, önerileriyle,

aldığı kararlarla, bütçe idaresi, editörlük ve düzeltileriyle paha biçilmez yardımlarda bulundu.

Birçok İsrailli dostum bana çeşitli konularda yardımcı oldular, ancak bunlardan üçünü özellikle zikretmem gerekir. Ben-Gurion Araştırma Merkezi'nden Dr. Zaki Şalom, İsrail savunma ve dış politikaları hakkındaki malumatının yanı sıra zengin şahsi belge koleksiyonunu benimle paylaştı. Aynı merkezden Dr. Moşe Şemeş, beni Arapların İsrail'e yönelik stratejileri konusunda bilgilendirerek, ailesiyle Oxford'da tatil yapmak yerine Arapça dokümanları benimle birlikte hevesle inceledi. Eski bir asker ve bilim adamı Dr. Mordehai Bar-On ise sonsuz bir bilgi, fikir ve tartışma kaynağı oldu.

Bir grup dost ve eski öğrencim kitabın ilk taslağını okuyup faydalı görüşlerini benimle paylaştılar. Sudhir Hazareesingh ve Ngaire Woods ilk bölümleri okuyup yapıcı yorumlar yaptı. Karma Nabulsi ve Raad Alkadiri taslağın tümünü büyük bir özenle okuyup düzeltiler için son derece faydalı önerilerde bulundu. Bu kişilere çok şey borçluyum.

Elizabeth Anderson örnek gösterilecek bir sabır, yetenek ve neşeyle sonu gelmeyecek gibi görünen metnin birbiri ardı sıra gelen taslaklarını temize çekti. Marga Lyall kaynakçayı düzenledi. Otto Sonntag temize çekilmiş metni akılcı ve yaratıcı bir biçimde, en ince detayına kadar düzeltti.

W. W. Norton çalışanlarına da teşekkür ediyorum: Donald Lamm'a tecrübe kokan editöryel yönlendirmeleri, Drake McFeely'ye şaşmaz tavsiyeleri ve desteği, Sarah Stewart'a da pek çok konudaki yardımları için teşekkür ederim.

Son olarak eşim Gwyn Daniel'e, 25 yıllık evlilik hayatımızda çalışmalarıma halen göstermekte olduğu ilgisi, teşvik edici sohbetleri, keskin eleştirileri, yerinde yorumları ve pek çok farklı aşamadaki yüreklendirmesi için teşekkür etmek isterim.

Bu kitap geniş bir beğeni toplarsa, yukarıda adı geçen tüm kişi ve kurumlar bundan pay almayı hak edeceklerdir. Çalışmanın kusur ve eksikliklerinden ise sadece ben sorumluyum.

Avi Shlaim
Oxford, Mayıs 1999

Kronoloji

29 Kasım 1947	Filistin'in bölünmesi hakkında BM kararı
14 Mayıs 1948	İsrail Devleti'nin kuruluşunun ilanı
15 Mayıs 1948-7 Ocak 1949	İlk Arap-İsrail Savaşı
11 Aralık 1948	BM Genel Kurulu'nun mülteciler hakkındaki 194 sayılı kararı
Şubat-Temmuz 1949	Arap-İsrail ateşkes anlaşmalarının imzalanması
Nisan-Haziran 1949	Filistin Uzlaştırma Komisyonu himayesindeki Lozan görüşmelerinin ilk turu
11 Mayıs 1949	İsrail'in BM üyeliğine kabulü
9 Aralık 1949	Kudüs'ün uluslararası statü kazanmasını onaylayan BM Genel Kurulu oylaması
13 Aralık 1949	Knesset'in oturumlarını Kudüs'te yapmaya karar vermesi
4 Nisan 1950	Ürdün'ün Doğu Kudüs dahil Batı Şeria'yı ilhak etmesi
25 Mayıs 1950	İngiltere, Fransa ve ABD'nin Ortadoğu'ya silah satışını düzenleyen Üçlü Deklarasyonu
12 Şubat 1951	İsrail'in Suriye ile Silahtan Arındırılmış Bölge'de Huleh drenaj çalışmalarına başlaması
4 Nisan 1951	Suriye'nin el-Hamme'deki İsrail devriyesine saldırısı
2-6 Mayıs 1951	Tel Mutilla'da İsrail-Suriye çatışmaları
23 Temmuz 1952	Mısır'da Özgür Subaylar devrimi
18 Ağustos 1952	Ben-Gurion'un Mısır'daki devrimi memnuniyetle karşıladığını Knesset'te ifade etmesi
9 Ekim 1952-27 Mayıs 1953	Silahtan Arındırılmış Bölgelerin paylaşımı konusunda Suriye-İsrail görüşmeleri
2 Eylül 1953	İsrail'in Şeria (Ürdün) Nehri projesine başlaması. Suriye'nin konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne götürmesi

1 Ekim 1953	Başkan Eisenhower'ın Eric Johnston'ı su anlaşmazlığı konusunda arabuluculuk için görevlendirmesi
15 Ekim 1953	Kibya saldırısı
7 Aralık 1953	Moşe Şaret'in David Ben-Gurion'un ardından başbakan olması
17 Nisan 1954	Albay Nasır'ın Mısır başbakanı olması
Temmuz 1954	Lavon Olayı ya da Mısır'daki Yahudi sabotaj çetesinin "kazaen" harekete geçirilmesi
28 Eylül 1954	Mısır'ın İsrail'e ait *Bat Galim* gemisine Port Said'de el koyması
19 Ekim 1954	İngiltere'nin Mısır'la Süveyş üssünün boşaltılması için anlaşması
21 Şubat 1955	Ben-Gurion'un hükümete savunma bakanı olarak dönmesi
24 Şubat 1955	Irak ve Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı imzalaması
28 Şubat 1955	İSK'nın Gazze'ye saldırısı
5 Nisan 1955	İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılması
9 Ağustos 1955	Elmore Jackson'ın kendisine verilen uzlaştırma görevine başlaması
27 Eylül 1955	Nasır'ın Çek silah anlaşmasını duyurması
20 Ekim 1955	Mısır ve Suriye'nin ortak savunma anlaşmasını imzalaması
2 Kasım 1955	Ben-Gurion'un tekrar başbakan olması
11 Aralık 1955	Kinneret Operasyonu
Aralık 1955-Mart 1956	Anderson heyeti
6 Nisan 1956	BM genel sekreterinin İsrail ve Mısır arasında ateşkesi yeniden sağlamak üzere mekik diplomasisine başlaması
13 Haziran 1956	İngiltere'nin tüm silahlı güçlerini Süveyş'ten çekmesi
18 Haziran 1956	Şaret'in dışişleri bakanlığından istifa etmesi
24-26 Haziran 1956	Vermars Konferansı
26 Temmuz 1956	Mısır'ın Süveyş Kanalı Şirketi'ni ulusallaştırması
30 Eylül-1 Ekim 1956	St. Germain Konferansı
22 Ekim 1956	Mısır, Suriye ve Ürdün arasında savunma paktının imzalanması
22-24 Ekim 1956	Sevr (Sévres) Konferansı
29 Ekim-7 Kasım 1956	Süveyş Savaşı
5 Kasım 1956	SSCB'nin, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a yönelik saldırılarını durdurmaması halinde füze de dahil kuvvet kullanımına gideceği tehdidinde bulunması
5 Ocak 1957	Anti-komünist özellikteki Eisenhower doktrininin ilanı
10 Mart 1957	İSK'nın Mısır'la ateşkes hatlarına geri çekilmesi
1 Şubat 1958	Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmak üzere birleşmeleri

14 Temmuz 1958	Irak'ta devrim
15 Temmuz 1958	Amerika'nın Lübnan'a; İngiltere'nin Ürdün'e asker konuşlandırması
28 Eylül 1961	Suriye'deki darbe sonrasında BAC'nin tasfiye edilmesi
8 Mart 1963	Suriye'de Baasçı darbe
16 Haziran 1963	Ben-Gurion'un istifası ve Levi Eşkol'un başbakan olması
13-17 Ocak 1964	Kahire'deki ilk Arap zirvesinin Şeria Nehri'nin yatağının değiştirilmesine karar vermesi
29 Mayıs 1964	Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kuruluşu
5-11 Eylül 1964	İskenderiye'de ikinci Arap zirvesi
23 Şubat 1966	İsrail'e karşı artan FKÖ faaliyetleri sonrasında Suriye'de sol eğilimli darbe girişimi
9 Kasım 1966	Suriye ve Mısır'ın ortak savunma anlaşması imzalaması
13 Kasım 1966	İsrail'in Batı Şeria'daki Samu köyüne saldırısı
7 Nisan 1967	İsrail savaş uçağının yedi Suriye MiG'ini vurarak düşürmesi
15 Mayıs 1967	Nasır'ın Sina'ya birliklerini konuşlandırması
19 Mayıs 1967	Nasır'ın BM Acil Gücü'nün Sina'dan geri çekilmesini istemesi
22 Mayıs 1967	Nasır'ın Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatması
26 Mayıs 1967	Abba Eban'ın Charles De Gaulle ve Harold Wilson'la görüşmesinin ardından Başkan Johnson'la buluşması
30 Mayıs 1967	Mısır ve Ürdün'ün Kahire'de ortak savunma paktı imzalaması
1 Haziran 1967	Kudüs'te ulusal birlik hükümetinin kurulması
5-10 Haziran 1967	Altı Gün Savaşı
27 Haziran 1967	İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhakı
26 Temmuz 1967	Allon Planı'nın kabineye sunulması
29 Ağustos-1 Eylül 1967	Hartum'da Arap Ligi zirvesi
22 Kasım 1967	BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını geçirmesi
26 Şubat 1969	Levi Eşkol'un ölümüyle yerine Golda Meir'ın başbakan olması
Mart 1969-Ağustos 1970	İsrail-Mısır Yıpratma Savaşı
9 Aralık 1969	Rogers planının duyurulması
22 Aralık 1969	İsrail'in Rogers planını reddetmesi
19 Haziran 1970	İkinci Rogers girişimi
7 Ağustos 1970	Rogers girişimi çerçevesinde İsrail-Mısır ateşkesi
Eylül 1970	"Kara Eylül: Ürdün'ün Filistinli fedaileri (gerillaları) yok etmesi
20 Eylül 1970	Cumhurbaşkanı Nasır'ın ölümü ve yerini Enver Sedat'ın alması

4 Şubat 1971	Sedat'ın geçici anlaşma için teklifte bulunması
8 Şubat 1971	Gunnar Jarring'in İsrail ve Mısır'a gönderdiği soru listesi
4 Ekim 1971	Üçüncü Rogers planı
15 Mart 1972	Kral Hüseyin'in Birleşik Arap Krallığı federal planını açıklaması
22-26 Mayıs 1972	Moskova'daki Nixon-Brejnev zirvesi
18 Temmuz 1972	Sedat'ın Sovyet askeri danışmanları Mısır'dan sınır dışı etmesi
6-26 Ekim 1973	Yom Kippur (Kefaret Günü) Savaşı
22 Ekim 1973	BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararının doğrudan müzakerelerin başlatılmasına yönelik çağrısı
21 Aralık 1973	Cenevre Barış Konferansı
18 Ocak 1974	İsrail-Mısır ateşkes anlaşmasının imzalanması
10 Nisan 1974	Golda Meir'ın istifası ve yerine İzak Rabin'in başbakan olması
31 Mayıs 1974	İsrail-Suriye ateşkes anlaşmasının imzalanması
26-29 Ekim 1974	Rabat'taki Arap Ligi zirvesinde FKÖ'nün "Filistin halkının tek ve yegâne temsilcisi olarak" kabul edilmesi
13 Nisan 1975	Lübnan iç savaşının patlak vermesi
1 Eylül 1975	İsrail-Mısır geçici anlaşmasının (II. Sina) imzalanması
1 Haziran 1976	Suriye ordusunun Lübnan'a müdahalesi
4 Temmuz 1976	İSK'nın hava korsanları tarafından Entebbe'ye kaçırılan İsrailli yolcuları kurtarması
17 Mayıs 1977	Sağcı Likud partisinin İsrail'de iktidara yükselişi
1 Ekim 1977	ABD ve SSCB'nin Cenevre Barış Konferansı'nın yeniden toplanması için ortak çağrısı
19-21 Kasım 1977	Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti
2-5 Aralık 1977	Arap sebat ve muhalefet cephesinin Trablus'ta buluşması
14 Aralık 1977	Kahire Konferansı'nın başlaması
16 Aralık 1977	Begin'in Washinton'da Filistin otonomi planını açıklaması
25-26 Aralık 1977	İsmailiye'de Begin-Sedat zirvesi
11 Ocak 1978	İsrail-Mısır askeri komitesinin Kahire'de toplanması
14 Mart 1978	İSK'nın güney Lübnan'da Litani Operasyonu'nu başlatması
19 Mart 1978	BM'nin 425 sayılı kararıyla İsrail'e Lübnan'dan çekilme çağrısında bulunması
13 Haziran 1978	UNIFIL'in (BM Lübnan Geçici Görev Gücü) Lübnan'da konuşlandırılması üzerine İSK'nın buradan geri çekilmesi
18-19 Temmuz 1978	Birleşik Krallık'ta Leeds Castle Konferansı
5-17 Eylül 1978	Camp David Konferansı

17 Eylül 1978	İsrail ve Mısır'ın Camp David Protokolleri'ni imzalaması
12 Ekim 1978	Washington'da Blair House Konferansı'nın başlaması
2-5 Kasım 1978	Bağdat'ta toplanan Arap Ligi zirvesinin Camp David Protokolleri'ni tanımadığını duyurması
1 Şubat 1979	İran İslam Devrimi
26 Mart 1979	İsrail-Mısır barış anlaşmasının Beyaz Saray'da imzalanması
21 Ekim 1979	Moşe Dayan'ın Filistin otonomisi müzakereleri nedeniyle dışişleri bakanlığından istifası
5 Mayıs 1980	Ezer Weizman'ın savunma bakanlığından istifası
30 Temmuz 1980	İsrail'in başkentinin Kudüs olduğunun anayasaya girmesi
17 Eylül 1980	İran ve Irak arasında savaşın patlak vermesi
4 Haziran 1981	Begin ve Sedat'ın Şarm el-Şeyh'de buluşması
7 Haziran 1981	İsrail'in Bağdat yakınlarındaki nükleer reaktörü bombalaması
30 Haziran 1981	Likud'un yeniden iktidara gelmesi
6 Ekim 1981	Cumhurbaşkanı Sedat'ın suikastla öldürülmesi ve yerine Mübarek'in gelmesi
30 Kasım 1981	ABD ve İsrail'in stratejik işbirliği konusunda mutabakat protokolü imzalaması
14 Aralık 1981	Knesset'in Golan Tepeleri Kanunu'nu onaylaması
18 Aralık 1981	ABD'nin İsrail'le stratejik işbirliği anlaşmasını askıya alması
26 Nisan 1982	İsrail'in Sina'dan çekilmesinin tamamlanması
3 Haziran 1982	Londra'daki İsrail büyükelçisine yönelik başarısız suikast girişimi
6 Haziran 1982	İsrail'in Lübnan'ı işgali
13 Haziran 1982	İSK'nın Batı Beyrut kuşatmasını başlatması
21 Ağustos 1982	FKÖ savaşçılarının Beyrut'tan çıkarılması
1 Eylül 1982	Başkan Reagan'ın Ortadoğu için yeni bir barış planı duyurması
8 Eylül 1982	Arap zirvesinin Ortadoğu'da kapsamlı bir barış için önerisi (Fez planı)
14 Eylül 1982	Lübnan cumhurbaşkanı Beşir Cemayel'in suikasta uğraması
16 Eylül 1982	Sabra ve Şatilla mülteci kamplarında katliam
17 Mayıs 1983	İsrail ve Lübnan'ın anlaşma imzalaması
28 Ağustos 1983	Menahem Begin'in istifası ve yerine İzak Şamir'in gelmesi
5 Mart 1984	İsrail-Lübnan anlaşmasının Cumhurbaşkanı Emin Cemayel tarafından feshedilmesi
14 Eylül 1984	Şimon Peres başkanlığındaki ulusal birlik hükümetinin göreve başlaması

10 Haziran 1985	İsrail'in Lübnan'dan geri çekilmesi, ancak güneyde bir "güvenlik kuşağı" oluşturması
11-12 Eylül 1985	Kahire'de Peres-Mübarek zirve toplantısı
1 Ekim 1985	İsrail'in Tunus'taki FKÖ ana kumanda merkezini bombalaması
9 Aralık 1985	Taba konusunda Cenevre'de uluslararası tahkim sürecinin başlaması
15 Nisan 1986	Libya'ya Amerikan hava saldırısı
20 Ekim 1986	Dönüşümlü başbakanlık anlaşmasının uygulanması: Şamir'in Peres'in yerine başbakan olması
25-27 Şubat 1987	Kahire'de ikinci Peres-Mübarek zirve konferansı
11 Nisan 1987	Peres ve Hüseyin'in Londra Anlaşması
8 Aralık 1987	Birinci intifadanın patlak vermesi
4 Mart 1988	George Shultz'un barış girişimini başlatması
18 Temmuz 1988	İran-Irak Savaşı'nın sona ermesi
31 Temmuz 1988	Kral Hüseyin'in Ürdün'ün Batı Şeria'dan çekildiğini duyurması
1 Kasım 1988	Likud'un seçimleri kazanması
15 Kasım 1988	Cezayir'deki Filistin Ulusal Konseyi'nin BM'nin 181, 242 ve 338 sayılı kararlarını şartlı olarak kabul etmesi
14 Aralık 1988	Arafat'ın ABD'nin FKÖ ile görüşme şartlarını kabul etmesi
1 Kasım 1989	James Baker'ın beş maddelik planını sunması
12 Ekim 1989	Lübnan iç savaşını sona erdiren Taif protokolü
15 Mart 1990	İşçi Partisi'nin ulusal birlik hükümetinden ayrılması
20 Haziran 1990	ABD'nin FKÖ ile diyaloğu askıya alması
2 Ağustos 1990	Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi
16 Ocak-28 Şubat 1991	Körfez Savaşı
Mart 1991	Başkan Bush'un yeni ve önemli bir Ortadoğu barış girişimini duyurması
30-31 Ekim 1991	Ortadoğu barış konferansının Madrid'de toplanması
10 Aralık 1991	Washington'da ikili Arap-İsrail barış görüşmelerinin başlaması
25 Aralık 1991	SSCB'nin dağılışı
23 Haziran 1992	İsrail seçimlerinde İşçi Partisi'nin Likud'u yenilgiye uğratması
16 Aralık 1992	İsrail'in Hamas'ın 416 aktivistini sınır dışı etmesi
19 Ocak 1993	Knesset'in FKÖ ile ilişki kurma yasağını feshetmesi
25 Temmuz 1993	İsrail'in Güney Lübnan'da Sorumluluk Operasyonu'nu başlatması
10 Eylül 1993	İsrail ve FKÖ'nün birbirlerini resmen tanıdıklarına ilişkin mektup teatisi

13 Eylül 1993	İsrail-FKÖ Filistin Özyönetimi Hakkında İlkeler Bildirgesi'nin Beyaz Saray'da imzalanması
25 Şubat 1994	El-Halil Halilürrahman Camii'nde (Patrik Mezarları) Filistinlilerin katledilmesi
4 Mayıs 1994	İsrail ve FKÖ'nün, sınırlı bir Filistin otonomisi ve Filistin Yönetimi'nin kurulması konusunda Kahire'de anlaşmaya varması
1 Temmuz 1994	Yaser Arafat'ın Tunus'tan Gazze'ye geri dönüşü
25 Temmuz 1994	İsrail ve Ürdün arasındaki savaş halini sona erdiren Washington Bildirgesi
26 Ekim 1994	İsrail ve Ürdün'ün Arava Çölü'nde barış anlaşması imzalaması
30 Ekim 1994	Ortadoğu'da ekonomik işbirliği için Casablanca zirvesi
23 Aralık 1994	İsrail ve Filistin genelkurmay başkanlarının Washington'da görüşme düzenlemesi
2 Şubat 1995	Mısır, Ürdün, FKÖ ve İsrail liderleri arasında ilk zirve toplantısı
28 Eylül 1995	Batı Şeria ve Gazze Şeridi hakkında İsrail-Filistin Geçici Anlaşması'nın (Oslo II) imzalanması
31 Ekim 1995	İsrail-Filistin barışı için Beilin-Ebu Mazen mutabakatı
4 Kasım 1995	Rabin'in suikastla öldürülmesi ve yerine Peres'in başbakan olması
27 Aralık 1995	Washinton yakınlarındaki Wye Çiftliği'nde İsrail-Suriye görüşmeleri
5 Ocak 1996	Hamas'ın en önemli bomba uzmanı, "Mühendis" takma isimli Yahya Ayyaş'ın İsrail tarafından suikastla öldürülmesi
21 Ocak 1996	Filistin'de ilk seçimler
25 Şubat 1996	Hamas'lı bir intihar bombacısının Kudüs'te bir otobüsü havaya uçurması
2-4 Mart 1996	Hamas'lı dört intihar bombacısının 59 İsrailliyi öldürmesi
13 Mart 1996	Şarm el-Şeyh'de 27 ülkenin katıldığı terör karşıtı zirve
11 Nisan 1996	İsrail'in Güney Lübnan'da Gazap Üzümleri Operasyonu'nu başlatması
24 Nisan 1996	Filistin Ulusal Konseyi'nin Filistin Ulusal Sözleşmesi'nde değişikliğe gitmesi
29 Mayıs 1996	Binyamin Netanyahu'nun İsrail genel seçimlerinde Peres'i küçük bir farkla yenilgiye uğratması
25 Eylül 1996	El-Aksa Camii'nin temeline yakın bir noktada İsrail'in tünel inşa etmesi nedeniyle şiddetin tırmanması
13 Kasım 1996	Kahire'de 3. Ortadoğu Ekonomik İşbirliği Konferansı'nın başlaması

15 Ocak 1997	El-Halil Protokolü'nün imzalanması
18 Mart 1997	Doğu Kudüs'teki Har Homa'da Yahudilere ait konut inşasının başlaması
14 Mayıs 1998	İsrail'in 50. kuruluş yılı kutlamaları
23 Ekim 1998	Netanyahu ve Arafat'ın Wye Nehri Memorandumu'nu imzalaması
14 Aralık 1998	Filistin Ulusal Konseyi'nin İsrail'i yok etme amacını feshetmesi
20 Aralık 1998	İsrail hükümetinin Wye Nehri Memorandumu'nu uygulamayı askıya alması
22 Aralık 1998	Knesset'in seçimlerin yenilenmesine karar vermesi
7 Şubat 1999	Ürdün kralı Hüseyin'in ölmesi, yerine II. Abdullah'ın tahta çıkışı
4 Mayıs 1999	Oslo II'de nihai statü müzakerelerinin tamamlanması için verilen sürenin sona ermesi
17 Mayıs 1999	İsrail seçimlerinde Ehud Barak'ın Netanyahu'yu yenilgiye uğratması
11 Temmuz 1999	Gazze-İsrail sınırında Barak-Arafat buluşması
15 Temmuz 1999	Barak'ın Beyaz Saray'da Başkan Clinton'la görüşmesi
4 Eylül 1999	Barak ve Arafat'ın Şarm el-Şeyh Genelgesi'ni imzalaması. Bildirge, yeniden konuşlanma planının üçüncü revizyonunu sunar.
3-10 Ocak 2000	Başkan Clinton'ın İsrail ve Suriye arasında Shepherdstown, Batı Virginia'daki barış görüşmelerine başkanlık etmesi
26 Mart 2000	Başkan Clinton'ın Hafız Esad'la Cenevre'de buluşması. Zirvenin başarısız olması ve Suriye-İsrail barış cephesinin fiilen kapanması
24 Mayıs 2000	İSK'nın güney Lübnan'dan tek taraflı olarak geri çekilmesi, bölgedeki yirmi yıllık askeri varlığını sona erdirmesi
10 Haziran 2000	Hafız Esad'ın ölümü; Beşar Esad'ın Suriye devlet başkanı olması
11-25 Temmuz 2000	Camp David Zirvesi
28 Eylül 2000	El-Aksa intifadasının başlaması
23 Aralık 2000	Başkan Clinton'ın barış planını sunması
20 Ocak 2001	Bill Clinton'ın başkanlık süresinin dolması; Başkan George W. Bush'un yemin ederek göreve başlaması
21-27 Ocak 2001	İsrailli ve Filistinli görevliler arasındaki Taba görüşmeleri
6 Şubat 2001	Ariel Şaron'un Ehud Barak'ı yenilgiye uğratarak İşçi Partisi ile ulusal birlik hükümetini kurması
11 Eylül 2001	El-Kaide'nin Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a terör saldırısı

27 Mart 2002	Bir intihar bombacısının 29 kişiyi öldürüp 150 kişiyi de yaraladığı Netanya Park Hotel saldırısı
28 Mart 2002	Beyrut'taki Arap Ligi zirvesinin Suudi barış planını onaylaması
29 Mart 2002	İsrail'in Batı Şeria'da Savunma Kalkanı Operasyonu'nu başlatması
24 Haziran 2002	Başkan Bush'un yeni liderlerin kontrolü altında olmak şartıyla "geçici" Filistin devleti çağrısı
30 Ekim 2002	İşçi Partisi'nin ulusal birlik hükümetinden ayrılarak Amram Mitzna'yı parti genel başkanlığına seçmesi
28 Ocak 2003	Ariel Şaron'un genel seçimleri kazanarak sağ kanat partilerden oluşan bir hükümet kurması
20 Mart 2003	Amerika ve İngiltere'nin Irak'ı işgali
30 Nisan 2003	Dörtlü'nün yol haritasını yayımlaması; Filistin'in çekincesiz biçimde haritayı kabulü
25 Mayıs 2003	İsrail hükümetinin yol haritası hakkında 14 çekincesini açıklaması
3 Haziran 2003	Arap liderlerin Başkan Bush'la Şarm el-Şeyh zirvesi
4 Haziran 2003	Yol Haritasını yürürlüğe koymak üzere Akabe zirvesi
16 Temmuz 2003	İsrail'in Batı Şeria'yı çevreleyen daimi bir güvenlik bariyeri inşasına başlaması
6 Eylül 2003	Mahmud Abbas'ın başbakanlıktan istifa etmesi
11 Eylül 2003	İsrail kabinesinin Arafat'ı "düşürmek" için prensip kararı alması
1 Aralık 2003	Cenevre'de imzalanan gayri resmi "barış anlaşması"
22 Mart 2004	İsrail'in Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'i suikastla öldürmesi
14 Nisan 2004	Bush'un Şaron'un Gazze'den geri çekilme planını desteklediği mektubu
11 Kasım 2004	Yaser Arafat'ın ölümü; yerine Mahmud Abbas'ın başkan olması
18 Aralık 2004	Şaron'un Gazze'den tek taraflı olarak geri çekileceğini duyurması
9 Ocak 2005	Mahmud Abbas'ın Filistin Yönetimi'nin başkanı seçilmesi
15 Ağustos 2005	İsrail'in Gazze Şeridi'nden tek taraflı olarak geri çekilmesi
4 Ocak 2006	Şaron'un komaya girmesi; Ehud Olmert'in vekâleten başbakan olması
25 Ocak 2006	Hamas'ın Filistin yasama meclisi seçimlerini kazanması
28 Mart 2006	Kadima'nın İsrail genel seçimlerini kazanması
14 Nisan 2006	Ehud Olmert'in başbakan olması

Giriş
Siyonist Temeller

Rus asıllı Filistin yerleşimcisi İzak Epstein isimli öğretmen 1907 yılında "A Hidden Question" başlıklı bir makale kaleme alır ve bunu *Ha-Şiloah* isimli İbranice dergide yayımlatır. Makalenin konusunu Yahudilerin Filistinli Araplara karşı tutumları oluşturmaktadır. Epstein makalesinde "insanlarımızın anavatanlarında başlattıkları rönesansın ortaya koyduğu hayati sorulardan biri diğerlerine kıyasla çok daha önemlidir. O da bizlerin [Yahudilerin] Araplarla olan ilişkileridir" diyordu. Yazar şöyle devam etmekteydi: "Bu soru unutulmuş değildir, ancak ne Siyonistlerin gündeminde ne de Siyonist yazında hak ettiği yeri bulmuştur."[1] Epstein'ın bu kaygısı döneminin önde gelen Siyonistleri tarafından göz ardı edilmiştir. Ancak sorulmamış bu gizli soru hem Siyonist hareketin hem de İsrail Devleti'nin özellikle ilk 65 yıllık serüveni boyunca tekrar karşılarına çıkıp bir yüzleşmeyi zorunlu kılmıştır.

Siyonizm ve Arap Meselesi

1880'lerde Avrupa'da doğan Siyonist hareket Yahudilerin ait oldukları kutsal topraklardan sürülmesinden neredeyse iki bin yıl sonra bu topraklara geri dönüşlerini ve ulusal dirilişlerini amaçlamaktaydı. "Siyonizm" kavramı ilk kez 1885 yılında, Viyanalı Yahudi yazar Nathan Birnbaum tarafından, Kudüs kentinin Eski Ahit'teki isimlerinden biri olan Siyon'dan türetilerek kullanılmış-

1 İzak Epstein, "Gizli Soru" (İbranice), *Ha-Şiloah*, Mart 1907.

tı. Siyonizm esasında iki temel gerçekten kaynaklanan Yahudi sorununa cevap niteliği taşımaktaydı. Bunlardan ilki Yahudilerin dünyanın pek çok yerine dağılmış olmaları, diğeri ise Yahudilerin yaşamakta oldukları ülkelerde azınlık olarak var olmalarıydı. Siyonizm, bu sıradışı var oluş durumunu ve başkalarına bağımlılığı sona erdirip kutsal topraklarda Yahudi nüfus çoğunluğunu oluşturarak, Yahudiler için siyasi bağımsızlığı ve devleti tesis etmeyi hedefleyen bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Yahudiler milattan önce 586 yılında Büyük Mabed'in yıkılması ve Babil sürgününden itibaren daima Kudüs'e [Siyon] geri dönüş arzusu içindeydiler. Bu dilekleri, Yahudi ibadetlerinde ve birtakım mesihçi hareketler bünyesinde de dile getirilmişti. Ancak modern Siyonizm Filistin'e ilişkin siyasi bir yönelim içeren seküler bir hareketti ve 19. yüzyıl sonu Avrupa'sına ait bir olguydu. Kökleri, Yahudilerin Batı toplumlarına asimile edilememesi gerçeğinde ve Avrupa'da birbirine paralel ve bağlantılı olarak yükselişe geçen antisemitizm ve milliyetçilik hareketlerinde idi. Bu dönemdeki milliyetçilik seyelanları Yahudileri yabancı ve istenmeyen bir azınlık olarak sorunsallaştırıyorsa da, bilakis onlar için de bir çözüm önermekteydi: Yahudilerin çoğunluğu oluşturacağı kendilerine ait bir devlette kendi kaderlerini tayin hakkı. Fakat Siyonizm Filistin'de yeni bir Yahudi devletine ek olarak özgürlük, demokrasi ve toplumsal adalet gibi evrensel ilkeler üzerine tesis edilmiş yeni bir toplum arzusunu da içermekteydi.

Siyasi Siyonizmin kurucusu ve Yahudi devletinin öncüsü Theodor Herzl (1860-1904) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti Viyana'da gazeteci ve oyun yazarı olarak hayatını sürdürmekte olan bir Macar Yahudisiydi. Başlangıçta Yahudilik ve Yahudi meselesine ilişkin belirgin bir ilgisi olmayan, asimile olmuş bir bireydi. Herzl Yahudi sorununa olan alakasını 1890'ların başına damgasını vuran Dreyfus Olayı'nı ve bu olayı izleyen tehlikeli antisemitik yükselişi Viyana'da çıkan günlük bir gazetenin Paris muhabiri olarak takip ederken edinmişti. Yahudilerin asimilasyonunun ve onlara içinde yaşadıkları toplumlarca tanınmış özgürlüklerin Yahudi sorununa çözüm olamayacağı, zira Yahudilerin ayrı bir ulus olduğu fikrine varmıştı. Ona göre Yahudi sorunu ne iktisadi ne sosyal ne de dinsel bir sorundu,

mesele tamamıyla ulusaldı. Bu saptamaların rasyonel bir sonucu olarak da çözümün Yahudilerin diaspora olmaktan çıkıp egemenliklerini ve kendi devletlerini inşa edecekleri bir vatan edinmeleri ile mümkün olduğunu iddia etmişti.

Bahsedilen çözüm Herzl'in 1896 yılında yayınladığı *Der Jugenstaat** veya *The Jewish State*[2] isimli kısa fakat efsanevi kitabında da savunduğu temel görüştü. Herzl'in iddia ettiği üzere, Yahudiler yalnızca dini bir cemaat olmaktan ziyade doğmayı bekleyen gerçek bir ulustu. Eser, kurulması gereken Yahudi Devleti için detaylı tasarılara yer vermekle birlikte, bu devletin inşa edileceği coğrafyanın tarihsel çağrışımları nedeniyle Filistin mi veya sözgelimi Arjantin'de boş bir arazi mi olması gerektiği türünden soruları cevapsız bırakmıştı. *Yahudi Devleti*'nin yayımlanması genel ifadeyle Siyonist hareketin başlangıç tarihi olarak kabul edilmiş, kitabın yazarı siyasi Siyonizmle özdeşleşmiştir. Herzl Yahudi sorununun uluslararası yansımaları olan siyasi bir sorun olduğu, bu sebeple de uluslararası siyaset tartışmaları düzeyinde ele alınması gerektiği savını ileri sürmüştü. Bu yaklaşım, 1881 yılından itibaren Rusya İmparatorluğu'ndaki birkaç şehirde başlayan ve Yahudilere yönelik kırım ve zulüm hareketlerine çare olarak Filistin'e göç ve yerleşim faaliyetlerini teşvik eden –*Hovevi Zion*, yani Siyon Âşıkları olarak adlandırılan– fiili Siyonizm yaklaşımının tersiydi. Bunlara ek olarak, *Yahudi Devleti*'nin yayımlanması, 1904'te ölümüne değin Herzl'i Yahudi meselesinin tartışmasız tek lideri haline getirmişti.

Herzl, açık siyasi pozisyonuna koşut olarak 1897 yılında İsviçre Bazel'de ilk Siyonist Kongre'yi düzenledi. Toplantının ilk etapta Münih'te yapılması planlanmıştı, bunda şehrin hatırı sayılır miktardaki koşer** restoranının payı büyüktü. Ancak Münih'teki Yahudi cemaati, bölgelerinde Yahudi sorunu olmadığı, ancak bu türden bir toplantının Yahudi karşıtı antisemitistlerin eline

---

* Theodor Herzl'in bu kitabı *Yahudi Devleti* başlığıyla Türkçede pek çok kez yayınlandı. En güncellerinden biri için bkz. Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, Ataç Yayınları, 2007. (çev.)

2 Theodor Herzl, *The Jewish State* (New York, 1970).

** Yahudi dini hukukuna göre tüketilmesinde ve kullanılmasında sakınca olmayan helal ürünler. (çev.)

koz vereceği gerekçesiyle kongreye ev sahipliği yapmaktan vazgeçmişti. Bazel Programı, "Siyonizmin amacı Yahudi soyundan insanlara Filistin'de kamu hukukuyla güvence altına alınan bir vatan yaratmaktır" ibaresini içermekteydi. Bu programı benimseyen kongre açıkça Herzl'in siyasi Siyonizm kavramını onaylamıştı. Bazel izlencesi açık bir ifade ile bir Yahudi devletinden çok Yahudiler için bir vatandan bahsetmekle birlikte, Siyonist hareket asıl kongre sonrasında sistematik bir biçimde Filistin'de Yahudiler için kurulacak bir devleti amaç edinmişti. Herzl o günlerde tuttuğu günlüğünde şöyle bir itirafta bulunmuştu: "Yahudi devletini ben Bazel'de kurdum. Eğer bugün bunu yüksek sesle söyleseydim istisnasız herkes bana gülecekti. Belki beş yıl, ama kesin olarak elli yıl içinde herkes bunu öğrenmiş olacak."[3]

Yahudi Devleti'nin yayınlanması Yahudi cemaati arasında kimi taraftar kimi karşıt kimi de mesafeli olmak üzere farklı tepkiler uyandırmıştı. Bazel Kongresi'ni takiben Viyanalı hahamlar Herzl'in fikirlerinin uygulanabilirliğini incelemek üzere Filistin'e iki temsilci göndermişlerdi. Araştırma heyetindeki bu iki haham, bulgularına ilişkin çektikleri telgrafta şöyle demekteydiler: "Gelin çok güzel, ancak çoktandır başka bir adamla evli."

Aslında bu telgraf Siyonist hareketin baştan beri uğraşmakta olduğu sorunu net bir biçimde özetlemekteydi: Yahudilerin gönlünde yatan topraklarda halihazırda bir Arap nüfus yaşamaktaydı.[4] Yaygın olarak kabul gören görüş, birkaç marjinal grup dışında Siyonizmin Filistin'de yaşamakta olan Arap nüfusu görmezden geldiği ve Arap sorunu olarak adlandırılan meseleyi yarattıklarıydı. Bazı eleştirel kesimler de, Siyonizmin Arap nüfusu dikkate almamasının Filistin'i vatanları olarak tanımlayan Arap ve Yahudi

3 Raphael Patai (der.), *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, İbranice aslından İngilizceye çeviren Harry Zohn (New York, 1960), 2: 581.

4 Siyonizm ve Arap sorunu hakkında oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Bu bölümü yazarken bilhassa faydalandığım kaynaklar: Simha Flapan, *Zionism and the Palestinians* (Londra, 1979); Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State* (New York, 1981); Shmuel Almog (der.), *Zionism and the Arabs: Essays* (Kudüs, 1983); Yosef Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology* (Oxford, 1987) ve David J. Goldberg, *To the Promised Land: A History of Zionist Thought from its Origins to the Modern State of Israel* (Londra, 1996).

milli hareketleri arasında baş gösteren birbirini anlama yoksunluğunun temelini oluşturduğunu belirtmişti. Siyonizmin öncülerinin önemli bir bölümünün, umutlarını bağladıkları topraklar hakkında çok az merak duymuş olmaları şaşırtıcı fakat gerçekti. Bir diğer gerçek de Siyonistlerin temel kaygılarının Filistin'deki reel durum yerine Yahudi sorunu ve Yahudilerin Filistin toprakları ile ilişkisiydi. Bu durum elbette Siyonistlerin Filistin'deki Arap varlığından habersiz oldukları veya bu nüfusun Siyonist girişime muhalefet etmeyeceğini düşündükleri anlamına gelmiyordu. Arap sorunundan belli belirsiz haberdar olmalarına rağmen, durumun ciddiyetinin farkında değillerdi ve çözümün zaman içinde kendiliğinden ortaya çıkacağını düşünüyorlardı.

Herzl'in bizzat kendisi Siyonistlere özgü bu tip hüsnükuruntulara kapılmıştır. Herzl, Filistin'in büyük bir Arap nüfusa sahip olduğunun farkında olmakla birlikte, bölgenin iktisadi ve toplumsal şartlarının pek de bilincinde değildi. Yerli halkı ilkel ve geri kalmış addetmekteydi, yaklaşımı da aslında onları hor görme mahiyetindeydi. Kurulacak Yahudi devletinde Arapların bireyler olarak tüm yurttaşlık haklarına sahip olmaları gerektiğini düşünüyordu, ancak bu insanları, nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları topraklarda kolektif siyasi hakları olan bir kesim olarak görmemekteydi. Diğer pek çok öncü Siyonist gibi Herzl de iktisadi gelişme ve refahın Arap nüfusun Filistin'deki Siyonist girişimle arasını bulacağına inanıyordu. Ona göre, Batı medeniyetinin temsilcileri olarak Yahudiler Doğu'nun geri kalmış sakinlerince hoş karşılanabilirlerdi. Arap-Yahudi ilişkilerine dair bu olumlu beklentiler en belirgin şekilde Herzl'in 1902 yılında yayımladığı *Altneuland* (Eski Yeni Ülke) isimli romanda ifade bulmuştu. Romanda yerel halkın sözcüsü olarak resmedilen Raşid Bey, Yahudi yerleşimlerini neredeyse mutlak bir nimet olarak şöyle betimler: "Yahudiler bizleri refaha kavuşturdular, onlara neden kızalım ki? Bizimle kardeşçe yaşıyorlar, onları neden sevmeyelim?"[5] Fakat romandaki bu tablo ütopik bir fantezi veya boş bir hayalden başka bir şey değildi. Yazar, Siyonizmin Filistin'i Yahudi çoğunlukça yönetilen bir Yahudi anavatanına dönüştürme ülküsüne mukabil Filistin'de baş gösterecek bir Arap milli hareketi olasılığını tamamen göz ardı etmekteydi.

5 Theodor Herzl, *Old-New Land* (New York, 1960), 137-141.

Herzl bu düşüncesinde tamamen haksız da sayılmazdı, zira Filistin 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet konumundaydı ve Arap milliyetçiliği burada ancak emekleme dönemindeydi. Ancak yine de Herzl'in yüksek siyaset oyunu oynama tercihi gayet açıktı. Herzl en yoğun çabayı Osmanlı sultanını Filistin'de Yahudi yerleşimi ve Yahudilere ait bir vatan yaratmak konusunda imtiyaz tanımaya ikna etmek için göstermişti. Çocuğu diye nitelenebilecek projesini gerçekleştirmek için pek çok ülke lideri ve nüfuzlu kimse ile de temas kurmuştu. Herzl'in destekçileri arasında papa, İtalya kralı, Alman kayzeri ve Birleşik Krallığın o dönemdeki sömürgeler bakanı Joseph Chamberlain de bulunmaktaydı. Herlz, projesini her bir dinleyicisi için azami surette cazip hale getirerek sunmakta oldukça başarılıydı: Osmanlı sultanına Yahudi sermayesi, kayzere Kudüs'ü Berlin'in ileri karakolu haline getirme sözü, Chamberlain'e ise Yahudi topraklarının zaman içinde Britanya İmparatorluğu'nun kolonisi haline dönüşeceği vaadinde bulunmaktaydı. Argümanları ne olursa olsun Herzl'in temel amacı hiçbir değişikliğe uğramamıştı. Bu da Filistin'i Yahudiler için siyasi bir merkeze dönüştürmek için büyük güçlerin desteğini almaktı.

Siyonist hareket Herzl idaresindeki oluşum aşamasında dahi gelecekte de yitirmeyeceği iki temel özellik içermekteydi: Filistin ulusal varlığının daimi surette reddi ve Ortadoğu dışından küresel bir güç ile ittifak arayışı. Bazel'deki Birinci Siyonist Kongre'den itibaren, Filistinlileri devre dışı bırakmak Siyonist siyasette temel eğilim haline gelmişti. Herzl ve takipçilerinin açıkça belirtmedikleri bir varsayımları da Siyonist hareketin amaçlarını yerli halkla uzlaşarak değil, zamanın süper gücü ile ittifak oluşturarak gerçekleştirmekti. Filistin'deki bağımsızlık öncesi Yahudi toplumunun (*Yişuv*) zafiyetleri ve Filistinlilerin gün geçtikçe artan husumeti bir süper güce bel bağlama ihtiyacını Siyonist stratejinin temel öğesi yapmıştı. Ortadoğu'da nüfuzlu süper güç pozisyonu ise 20. yüzyıl süresince pek çok kez el değiştirmişti. Bu süper güç bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu iken, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Büyük Britanya, İkinci Dünya Savaşı'nı takiben de Amerika Birleşik Devletleri olmuştu. Ancak, devletleşme ve devletin tesisi mücadelesinde büyük devletlerin himaye ve desteğini arama saplantısı Siyonizm için değişmez bir faktör olmuştur.

Haim Weizmann ve İngiliz Bağlantısı

İngiltere ve Siyonist hareket arasındaki ittifakın baş mimarı Haim Weizmann'dı (1874-1952). Herzl'in Osmanlı Türklerinden alamadığı imtiyaz, Weizmann tarafından 1917'de Balfaour Deklarasyonu ile İngilizlerden elde edildi. Weizmann İngiltere ile ittifak kurdu ve bu ittifak, Siyonist siyasetin yirminci yüzyılın ilk yarısını kapsayan uzun ve seçkin serüveninde önemli bir yapı taşı oldu.

Rusya doğumlu Weizmann, Berlin ve Cenevre'de üniversiteye devam etmişti. Siyonist hareketin başından beri aktifti, ilk siyonist kongrelerden bazılarına katılmıştı. 1904 yılında Londra'ya taşınmış, Manchester Üniversitesi Kimya Bölümü'nde bir fakülte pozisyonu elde etmişti, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ortasında İngiliz hükümetinin top mermisi üretimini geliştirmek için kurduğu özel bir laboratuarı yönetmek üzere Londra'ya gönderilmişti. Londra'daki yüksek siyasi çevrelerle bağlantılar kurup taraftarlar bularak Siyonizm ülküsünü tanıtmıştı. Dikkate değer diplomasi yeteneği ve ikna kabiliyeti onu hızlı bir şekilde hareketin başına taşımıştı. Weizmann, 1920'de Dünya Siyonist Teşkilatı'nın başkanlığına seçildi, 1931 ile 1935 yılları arasındaki dönem haricinde bu görevi 1946'ya kadar sürdürdü. İsrail Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu ve bu göreve de 1952'deki vefatına kadar devam etti.

Weizmann'ın Siyonist harekete ilk katkılarından biri siyasi Siyonizmle fiili Siyonizm arasında süregiden anlaşmazlığı çözmek olmuştu. Siyasi Siyonistler, Herzl'in açtığı yolu takip ederek, Filistin'de Yahudilere bir vatan yaratmak için uluslararası destek sağlayacak diplomatik faaliyetlere öncelik vermekteydiler. Fiili Siyonistler ise Filistin'e Yahudi göçünü organize etmeyi, toprak alımını, yerleşimi ve Filistin topraklarında Yahudi ekonomisini tesis etmeyi vurguluyorlardı. İki grup arasındaki tartışma sadece benimsedikleri yöntemlerden ileri gelmiyordu, tartışma aynı zamanda Siyonizmin gerçek anlamıyla da ilgiliydi. Weizmann 1907'deki Sekizinci Siyonist Kongre'de, "Sentezci Siyonizm" diye yeni bir kavram önererek, siyasi ve fiili Siyonizm yaklaşımlarının birbirini tamamladığını, bunların aslında aynı madalyonun iki farklı yüzü olduğunu savundu. Yeni kavram iki yaklaşımın da eş zamanlı olarak uygulanması gerektiği anlamına geliyordu ve bu iki tarafı da memnun etmişe benziyordu.

Weizmann'ın çabalarının önemli bir bölümü, İngiliz hükümetinin Filistin'deki Siyonist projeyi desteklemesini temine yönelikti. Weizmann'ın ne Arap sorununa dair kesin bilgisi, ne de bu sorunla nasıl uğraşacağına yönelik özgün bir programı vardı. Ona göre, Filistinli Araplar kendi milli emelleri olan ayrı bir siyasi grup değil, büyük Arap ulusunun çok küçük bir parçasıydı. Arapların bireysel iktisadi çıkarlarının Siyonizme karşı muhalefetlerini yumuşatacağını bekliyordu. Filistin'de bir anavatan için Yahudi taleplerinin Arap taleplerine karşı moral üstünlüğü konusunda ise hiç şüphe duymuyordu.

Weizmann'ın Siyonizme İngiliz desteği sağlama stratejisi büyük ölçüde Filistinli Araplara karşı tutumunu da şekillendirmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerle müzakereleri ilerleyip karmaşıklaştıkça, Filistinli Araplarla süregiden mahalli sorunlara o denli az ilgi gösterir olmuştu. Weizmann Filistin Yahudi milletler topluluğu olarak muğlâk bir şekilde ifade ettiği projeye İngilizlerin desteğini temin etmek uğruna, örgütlü Arap direnişini önemsememişti. Ancak davası için uğraşırken, stratejik önemi büyük olan bölgede dost bir devlet isteyen İngiliz emperyalist çıkarları yanında, İngiliz idealizmine de hitap etmeye özen göstermişti. Weizmann'ın çabaları, Dışişleri Bakanı Arthur J. Balfour'un 2 Kasım 1917'de Lord Rothschild'a gönderdiği, aşağıdaki ifadeleri içeren mektupla taçlanmıştır:

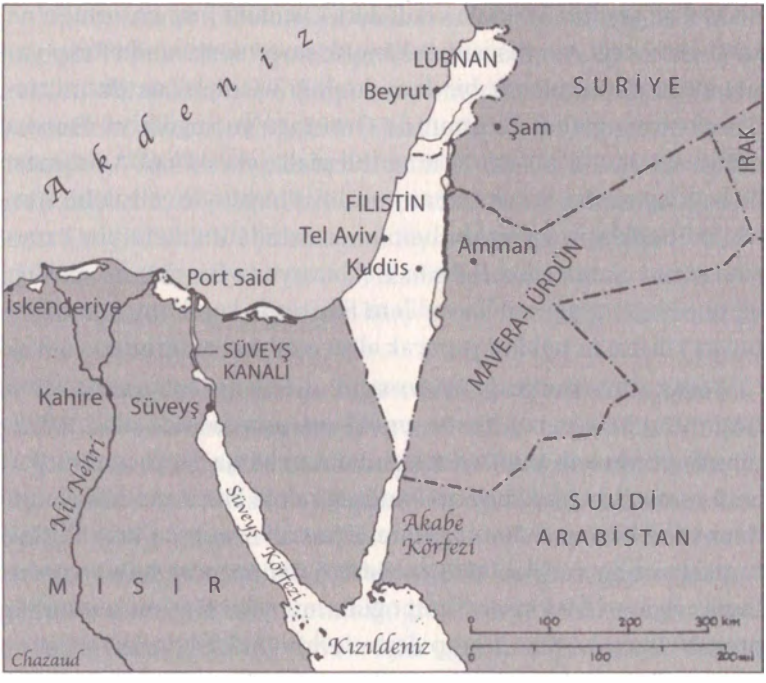
> Majestelerinin Hükümeti Filistin'de Yahudiler için milli bir yurt kurulmasını uygun bulmaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Şurası iyi bilinmelidir ki Filistin'de mevcut Yahudi olmayan halkların medeni ve dini haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasi statülerine zarar verecek hiçbir şey yapılmayacaktır.

Balfour Deklarasyonu olarak da bilinen bu mektup, Siyonist diplomasi için büyük bir zafer anlamına gelmekteydi. Deklarasyonun ilan tarihinde, Filistin'in Yahudi nüfusu 600,000'lik Arap nüfus karşısında 56,000 kadardı, yani yüzde ondan daha azdı. Arapların toplam nüfusun yüzde doksanını oluşturdukları düşünülürse, medeni ve dini haklarının gözetileceği vurgusu samimiyetsizlikten başka bir şey değildi zira siyasi hakları tamamen göz ardı ediliyordu. İngiltere'nin Yahudilere verdiği bu aleni söz

ne Mekke şerifi Hüseyin'e verdikleri, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişeceği Arap isyanına karşılık savaş sonrasında Arap yarımadasında kurulacak bir Arap krallığı vaadiyle, ne de müttefiklerin olası zaferi durumunda Ortadoğu'yu İngiliz ve Fransız nüfuz alanlarına bölen, 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşması ile bağdaşıyordu. Savaş zamanı verilmiş birbiriyle çelişik bu sözler, müttefiklerin zaferinin hemen ertesinde İngiltere'nin karşısına sorun olarak çıktı. Balfour Deklarasyonu ise tüm muğlâklığı ve sınırlılığına rağmen Yahudilere Filistin'in kapılarını açacak ve onları Filistin'in hâkimi yapacak altın anahtarı sunmuştu.

Savaş sonrasında da Weizmann'ın Filistin Araplarına karşı tutumunu belirleyen, henüz emekleme aşamasında olan Yahudi milli yurdu için İngiliz desteğini daimi kılma ihtiyacı olmuştu. Savaş sırasında Mekke şerifi önderliğindeki Pan-Arap hareketini finanse ve himaye eden İngiltere, Filistinli Arapların kendilerine özgü siyasi bir varlık oluşturmaları görüşüne sıcak bakmıyordu. İngiliz siyaseti Mekke şerifinin oğullarını, yani Haşimi soyundan prensleri yarı-bağımsız Arap devletlerinin hükümdarları yapmaya yönelikti. Türklere karşı gerçekleştirilen Arap isyanının lideri Prens Faysal Suriye kralı oldu, fakat Fransızların onu kendi nüfuz bölgelerinden uzaklaştırmasını takiben, İngilizlerce Irak tahtına oturtuldu. Faysal'ın ağabeyi Abdullah ise 1921'de yine İngilizlerce yaratılan Mavera-i Ürdün [Trans-Ürdün] Emirliği'ne getirildi. Böylelikle Irak ve Mavera-i Ürdün, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin Ortadoğu'daki imparatorluğunun iki temel dayanağı haline geldi (bkz. Harita 2).

Ortadoğu'nun yeni haritasına alışmak Weizmann'ın fazla zamanını almadı. İngiltere siyasetini örnek alarak Filistinli Arapların taleplerini hiçe saydı ve komşu Arap ülkelerinin Haşimi soyundan hükümdarları ile anlaşmaya gayret etti. Bu tavır Faysal ile 3 Ocak 1919'da imzaladığı mutabakatın da temeliydi. Anlaşma Balfour Deklarasyonu'nu onaylıyor; Araplar ile Yahudiler arasında "en samimi iyi niyet ve uzlaşma" prensibini tesis ederek, her iki grubun Filistin'deki topraklarında kendi ulusal amaçlarını gerçekleştirmesinin de önünü açıyordu. Ancak anlaşmanın ömrü Arap kamuoyuna ters düşmesi nedeniyle çok kısa oldu. Faysal'ın Filistinli Arapların kaderini belirleyecek bir anlaşmayı imzalama yetkisine sahip olup olmadığı bir yana, ülkesindeki milliyetçi ka-

Harita 2 Birinci Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu

nat onu, Filistin'in Suriye'den ayrılmasının kabul edilemeyeceğini ve devlet kurma amacındaki Siyonizmin Arap bakış açısı ile çeliştiğini ilana zorladılar. Araplar, kısa ömürlü Faysal-Weizmann barışı sonucunda Siyonizmi Ortadoğu'daki İngiliz emperyalizminin yandaşı ve Arapların kendi kaderini tayin mücadelesinde bir engel olarak tescil ettiler.

Siyonistler, 1918-1920 arasındaki dönemde Balfour Deklarasyonu'nun kendilerince aşırı iyimser bir yorumunu ileri sürdüler. Filistin'e dair talepleri için uluslararası toplumun onayını, ayrıca Yahudi milli yurdunun Şeria Nehri'nin iki yakası boyunca uzanmasını istediler. Weizmann, Paris Barış Konferansı sırasında Yahudi milli yurdundan kastının ne olduğu sorulduğunda şu meşhur yanıtı verdi: "İngiltere ne kadar İngilizse, Filistin'i de o ölçüde Yahudi yapmak." Ancak Yahudi azınlığın Arap çoğunluğa hükmetme planları yaptığı iddiasını haklı çıkarmaktan kaçınarak, bir devletten bahsetmeyecek kadar da dikkatliydi. Yahudi çoğunluğun kontrolündeki Yahudi devleti değişmez ve nihai amacı

olsa da, Weizmann bunu sürece yayarak, kademeli bir şekilde ve kışkırtıcı olmadan gerçekleştirmek gerektiğine inanıyordu.

Weizmann'ın Araplara ilişkin politikaları ve tutumu çoğunlukla ılımlı olarak tanımlanmıştır, ancak bu ılımlılık özden ziyade üslupla ilgilidir. Arap bakış açısını dinlemek konusunda istekli, sabırlı ve ihtiyatlı olmasına rağmen, Filistin üzerindeki Yahudi taleplerini savunmak söz konusu olduğunda uzlaşmaz bir tutum sergiliyordu. Arapları, iki toplum arası eşitlik prensibiyle seçimle oluşturulmuş bir konsey vasıtasıyla Filistin'in yönetimine dahil etmeye hazır olsa da, onları ülkenin kaderini müzakere edecek eşit ortaklar olarak görmüyordu. Weizmann'a göre, bu tür müzakereler sadece İngilizler ve Yahudiler arasında yürütülmek zorundaydı.

Balfour Deklarasyonu'nun Yahudi-Arap ilişkilerini ciddi anlamda bozduğu aşikârdır. Weizmann'ın Filistinli Arapların siyasi olarak pasif kalacağı ve Arap-Yahudi anlaşmazlığının çözümünün sosyal ve ekonomik düzlemde bulunacağı tahmininin de hatalı olduğu anlaşıldı. Filistin ulusal hareketi iki dünya savaşı arasındaki dönemde kısmen de olsa Siyonizme tepki olarak doğdu. Filistin ulusal hareketi Kudüs başmüftüsü Hacı Emin el-Hüseyni önderliğinde hem etkinleşti hem de Siyonizme muhalefet konusunda daha agresif bir hal aldı. Müftü sistemli bir şekilde, İngilizlerce ortaya konan tüm uzlaşma tekliflerini reddetti, Yahudilere karşı isyan ve kargaşaları teşvik etti, 1936-39 arasında da İngiliz yetkililere [manda yönetimine] ve onların himayesindeki Yahudilere karşı genel isyanı yönetti.

Weizmann'ın İngiliz ve Yahudilerin Filistin'deki çıkarlarının özdeşliği konusundaki varsayımları da hatalıydı. Yükselen Arap direnişi, ara sıra patlak veren şiddet hareketleri, İngilizleri savaş zamanı Siyonizme vermiş oldukları taahhütleri yeniden değerlendirmeye zorladı. Sonuç Balfour Deklarasyonu'nda somutlaşan sözden yavaş yavaş geri adım atmak ve Filistin'de savaş halindeki iki topluma karşı daha tarafsız bir tutum izlemek oldu. Winston Churchill'in 1922 tarihli Beyaz Belge'si (White Paper) Yahudi milli yurdunun kurulmasına dair İngiliz desteğini üç aşamada ciddi şekilde sınırlıyordu: Belge, Yahudi göçüne dair iktisadi kısıtlar getiriyor, seçimle işbaşına gelecek kurumların eşit temsil yerine nispi temsile dayanmasını öneriyor ve Mavera-i Ürdün'ün Yahudi yerleşimine kapatılmasını öngörüyordu. İngiliz siyasetindeki bu tam ters istikametteki değişiklik iki dünya savaşı arasındaki

dönem boyunca devam etti, 1939 tarihli Beyaz Belge ile de zirveye ulaştı.

Weizmann'ın İngilizler konusundaki hayal kırıklığı diğer herhangi bir Siyonist liderinki kadar şiddetliydi. Ancak tepkisi ölçülü ve pragmatikti. Bütün umudunu İngiliz nüfuzuna bağladığından, Yahudi milli yurdunun bekası için manda yönetimine güvenmek dışında başka bir alternatifinin olmadığının da farkına varmıştı. Siyonistlerin Balfour Deklarasyonu'nun gereklerine dair yorumlarını, İngilizlere dayatmalarının bir yolu yoktu ve işte bu nedenle İngiltere'yle restleşmeye karşıydı. Weizmann'ın bu şartlar altında önerisi, Yahudi milli yurdunu adım adım, tek tek göçmenlerle ve yerleşimlerle kurmaya devam etmekti.

Weizmann'ın önerisi Siyonist kanatta genel bir kabul görmedi. 1920'lerin başında, artan Arap saldırganlığı ve İngilizlerin Arapları yatıştırma hamlelerine karşı, Siyonizm hareketinin resmi politikalarının gözden geçirilmesi için sesler yükselmeye başladı. Bu seslerden en güçlüsü Ze'ev (Vladimir) Jabotinsky'ye aitti.

Ze'ev Jabotinsky ve Revizyonist Siyonizm

Ze'ev Jabotinsky (1880-1940) ateşli bir Yahudi milliyetçisi, Revizyonist Siyonizmin kurucusu ve İsrail sağının manevi babasıydı. Liberal görüşlü Rus bir ailenin çocuğu olarak Odesa'da dünyaya gelmiş, Roma ve Viyana'da gazeteci olarak çalışmış, etkileyici yazarlık, hitabet ve tartışma becerilerini genç yaşından itibaren Siyonist davanın hizmetine adamıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'yi İngiliz ordusunda gönüllü Yahudi birlikleri kurmaya ikna etmiş, kendi de Mısır'daki Siyonist Katır Bölüğü'nde* subay olarak görev yapmıştı.

Jabotinsky 1921'de Dünya Siyonist Teşkilatı Yürütme Kurulu'na seçilmişti. Başlangıçtan hayatının sonuna kadar Haim Weizmann'la sürtüşme içindeydi ve araları hiçbir zaman düzelmedi. 1923'te kurulun politikaları, özellikle de Filistin'in tamamen kaybına neden olacağını düşündüğü 1922 tarihli Beyaz Belge'yi kabul etmiş olması yüzünden istifa etti. Bu olayı takip

* I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında J. H. Patterson, J. Trumpeldor ve Ze'ev Jabotinsky öncülüğünde, İngiliz ordusu bünyesinde Yahudi gönüllülerce oluşturulan ilk organize Yahudi askeri birliği. (çev.)

eden Siyonist kongrelerde kendisini zamanın en önemli hatiplerinden biri olarak kabul ettirdi. 1925'te Dünya Revizyonist Siyonistler Birliği isimli yeni bir parti, aynı zamanda *Betar* adlı gençlik hareketini kurdu. Siyonist yapılanmanın resmi önderliğine on yıllık bir muhalefetten sonra, grubuyla birlikte hareketten tamamen koptu ve başkanlığına getirildiği Yeni Siyonist Teşkilat'ı kurdu. Jabotinsky, Filistin'in parçalanmasına tüm gücüyle karşı çıkmıştı. Militan eğilimlerin yaygınlaşması onu muhalif bir silahlı örgütlenme olan İrgun'un liderliğine sevk etmişti. 1940'ta, müttefiklerin seferberlik gayretlerine Yahudi katılımını organize etmek üzere çıktığı Amerika Birleşik Devletleri gezisinde hayatını kaybetti. Jabotinsky oldukça istisnai ve çok yönlü bir kişiydi, özgün bir düşünür ve ideologdu, ayrıca güçlü bir siyasi liderdi. Taraftarları ona ölçüsüz bir hayranlık duyarken, düşmanları da aynı şiddette ondan nefret ederlerdi.

Jabotinsky ve fikirleri Revizyonist harekete büyük ölçüde hâkim olmuşsa da, hareket sadece Jabotinsky'den ibaret değildi. Siyonizm tarihinde bir kriz dönemi de olan 1920'lerde, hareket önemli ölçüde halk desteği kazandı. Balfour Deklarasyonu, Siyonizmin İngiliz desteği ile çabucak amacına ulaşacağına dair büyük umutlar yarattıysa da, İngiltere'nin savaş sonrası siyaseti Yişuv'da hayal kırıklığı ve şaşkınlığa neden olmuştu. Jabotinsky kendi hareketini kurmak ve Revizyonist Siyonizm ideolojisini geliştirmek için bu halet-i ruhiyeden istifade etti.

Siyonizm tarihindeki bu safhanın paradokslarından biri de, İngiltere'nin rolü konusunda Jabotinsky ve Weizmann arasında temel bir fark olmamasıydı. Farklı şekillerde olsa da, ikisi de devletleşme mücadelesinde büyük bir gücün destek ve korumasının zaruri olduğunu düşünmeleri sebebiyle Theodor Herzl'in takipçisiydiler. Jabotinsky'nin Batı yanlısı sert tutumu kendine özgü dünya görüşünden ileri gelmekteydi. Doğu'ya dair romantik tutumu reddetmiş, Batı uygarlığının kültürel üstünlüğüne inanmıştı. "Biz Yahudilerin, 'Doğu' olarak ifade edilen şeylerle hiçbir ortak noktamız yoktur ve bunun için Tanrı'ya müteşekkiriz" beyanında bulunmuştu. Jabotinsky'ye göre Doğu, psikolojik dirençsizlik, sosyal ve kültürel duraklama ve siyasi despotizmi temsil etmekteydi. Yahudiler kökenleri itibarıyla Doğu'ya ait olmakla

birlikte, kültürel, ahlaki ve manevi açılardan Batı'ya aittiler. Jabotinsky Siyonizmi, Yahudilerin manevi vatanlarına geri dönüşü olarak değil, Batı medeniyetinin Doğu'daki bir şubesi veya Doğu'ya eklemlenmiş biçimi olarak tasavvur ediyordu. Böyle bir dünya görüşü, Siyonizmin Doğu Akdeniz'deki tüm Araplara karşı Avrupa sömürgeciliğiyle daimi işbirliği içinde olması gerektiğini savunan, jeo-stratejik bir anlayışa dönüşmüştü.

Jabotinsky'nin resmi Siyonist önderlikle anlaşmazlığının temelinde, Yahudi devletine dair kendi kişisel yaklaşımı yatmaktaydı. Revizyonist Siyonizm ideolojisi ve siyasi programının özünü oluşturan iki prensip ortaya koymuştu. İlki, *Eretz Yisrael* yani İsrail Diyarı'nın Filistin mandasının asıl sınırları içindeki Şeria Nehri'nin iki yakası üzerindeki toprak bütünlüğüydü. İkincisi ise, bahsedilen bölgenin tümü üzerinde Yahudi egemenlik hakkının derhal ilan edilmesiydi.

Siyonizmin hedeflerinin böyle radikal bir şekilde tanımlanması bir kez daha şu soruyu gündeme getirmişti: Filistinli Araplar için ayrı bir siyasi varlıktan söz edilebilir mi ve böyle bir durum söz konusuysa, Siyonistlerin Araplara karşı tutumu ve öngörülen Yahudi devletinde Arapların konumu ne olmalıdır? Jabotinsky bu sorunun cevabını, 1923'te "The Iron Wall" başlığıyla yayımladığı iki önemli makalede ortaya koymuştu. Makaleler Revizyonist teorinin Arap sorunu hakkındaki duruşunu ve teorinin mücadele sloganını da belirlemişti. İlk makale "On the Iron Wall (We and the Arabs)" başlığını taşımaktaydı. Makale, Jabotinsky'nin Araplara karşı duygularını mizahi bir tonla "nazikâne kayıtsızlık" olarak açıkladığı kişisel notuyla açılıyordu, ancak Arapların Filistin dışına çıkarılması hakkında herhangi bir görüşü de kesinlikle kabul edilemez bularak reddediyordu. Konuyu felsefi bir boyuta taşıyarak, asıl barışçıl hedeflere barışçıl yollardan erişmenin mümkün olup olmadığını sormak gerektiğini vurgulamıştı. Sorunun cevabıysa, Jabotinsky'nin tereddütsüzce ve ısrarla belirttiği üzere, Siyonizmin Araplara yaklaşımında değil, Arapların Siyonizme yönelik tavrında yatmaktaydı.

Jabotinsky'nin Arapların yaklaşımı konusundaki çözümlemesi onu şöyle kesin bir değerlendirmeye itmişti: "Biz ve Filistinli Araplar arasında gönüllü bir anlaşma ne şimdi ne de yakın gele-

cekte mümkündür." Ilımlı Siyonistlerin çoğunun çoktan beridir fark ettiği üzere, Filistin'i Yahudi çoğunlukça yönetilen bir ülkeye çevirme konusunda Filistinli Araplarla anlaşmaya varmanın en ufak bir ihtimali yoktu. Çünkü Araplar Filistin'i anavatanları olarak görmekte ve oranın tek sahibi olarak kalmayı istemekteydiler. Jabotinsky, Filistinli Arapları Siyonizmin sulandırılmış yorumlarıyla kandırılabilecek budalalar veya topraklarına ait haklarından iktisadi çıkarları için vazgeçmeye hazır paralı askerlerden müteşekkil bir kabile olarak resmeden Siyonistlere karşı şu sert ifadeleri kullanmıştı: "Bütün yerli halklar, yabancı yerleşimci tehdidinden kurtulma umudunu muhafaza ettikleri sürece yabancı yerleşimcilere direnecektir. Bu, Filistin'in İsrail Diyarı olmasını engelleyebilecekleri ümidini canlı tuttukları sürece Arapların nasıl davranacaklarının göstergesidir."

Jabotinsky böylelikle Siyonizme karşı Arap düşmanlığının mantığını ortaya koymuş, şimdi sıra bunun siyasi sonuçlarını açıklamaya gelmişti. Dikkat çektiği seçeneklerden biri, Filistin'de Yahudi hakimiyetine razı olmaları karşılığında Filistinli olmayan Araplara para ve siyasi işbirliği önermekti. Ancak bu seçenek iki nedenden ötürü kabul edilmemişti. İlki, sözü edilen seçeneğin Yahudi sömürgeleştirme projesinin amansız Filistin muhalefetini yatıştırmakta hiçbir işe yaramayacağıydı. Diğer itirazsa, Ortadoğulu Araplara Yahudilerce maddi ve siyasi destek sözü verilmesinin, Avrupalı sömürge güçlerine, özellikle İngiltere'ye bariz bir ihanet veya bir nevi intihar olacağıydı. Jabotinsky bu nedenle tartışmasını şöyle neticelendirmişti:

> Ne Filistinli ne de Filistin dışındaki Araplara herhangi bir taviz sözü verebiliriz. Gönüllü bir uzlaşmaya varmak da mümkün değildir. Araplarla anlaşmanın Siyonizm için zorunlu olduğunu düşünenler, bugün bunun gerçekleşmeyeceğini, dolayısıyla Siyonizmden vazgeçmek gerektiğini kabul etmelidirler. Ya yerleşim çabalarımızı erteleyeceğiz ya da yerli halkın tavrını dikkate almayacağız. Böylelikle yerleşimler, bölgesel nüfusa tabi olmayan bir gücün himayesinde ve Arapların aşmakta aciz kalacağı demir duvarın arkasında ilerleyebilir.

Bu ifadeler Jabotinsky'nin Arap sorununa dair öngördüğü siyaseti özetlemekteydi: Yahudi askeri gücünden müteşekkil bir demir duvar kurmak. Jabotinsky, demir duvarın lüzumu konu-

sunda bütün Siyonistlerin fikir birliği içinde olduğunu da iddia etmişti. Önemsiz olmakla beraber tek görüş ayrılığı, "militarizm yanlılarının" Yahudi süngülerinden, "vejetaryenlerin [ılımlıların]" ise İngiliz süngülerinden oluşmuş bir demir duvar yaratmak istemesiydi. Ancak iki grup da bir demir duvar istiyordu. Jabotinsky, Araplarla müzakere edilmesini sürekli yineleyen Siyonist istemin yalnızca ikiyüzlü değil, aynı zamanda zararlı olduğunu, bu riyakârlığı deşifre etmenin de kendi kutsal görevi olduğunu düşünmekteydi.

Jabotinsky, makalenin sonuna doğru, çözümlemelerinden Filistinli Araplarla uzlaşmaya varma ümidini kaybettiği gibi bir çıkarım yapılmasının önüne geçmek için, ayrıntılı bir açıklama yapmıştı:

> İsrail Diyarı'nın Araplarıyla herhangi bir uzlaşmanın mümkün olmadığını savunmaya çalışmıyorum. Ancak gönüllü bir uzlaşma kesinlikle mümkün değildir. Araplar elbette bir sürüden ibaret olmayıp, yaşayan bir topluluk olduğundan, bizden kurtulacaklarına dair en ufak bir umut ışığını muhafaza ettikleri sürece, dünya üzerindeki hiçbir şey onların bu umudu kaybetmelerine sebep olamaz. Ve yaşayan bir insan topluluğu da ancak yabancı yerleşimcilerden kurtulma umutlarını tümden kaybettiklerinde, bu tür yaşamsal konularda boyun eğmeye hazır olacaktır. İşte ancak o zaman, "hayır, asla" sloganını benimsemiş radikal gruplar nüfuzlarını kaybeder ve daha ılımlı gruplar bu nüfuzu devralır. Ve ancak böyle bir durumda ılımlılar uzlaşma önerilerinde bulunacaklar ve bizimle yerlerinde kalma güvencesi, medeni ve milli haklarda eşitlik gibi gerçekçi hususlarda pazarlıklara başlayacaklardır.

Makale Jabotinsky'nin Filistin'deki Arap ve Yahudilerin barış içinde bir arada yaşayabilmelerinin mümkün olduğunu, fakat bunun aşılamaz bir duvarın inşası sonucu gerçekleşeceğine dair kanaatini açıklamasıyla sona eriyordu:

> Arapları tatmin edecek güvenceleri verebileceğimiz, iki grubun barış içinde iyi komşular olarak yaşayacakları bir zamanın geleceğine inanıyor ve bunu ümit ediyorum. Ancak böyle bir uzlaşmanın tek yolu demir duvardır, yani Filistin'de Arap baskısından etkilenmeyecek bir kuvvet oluşturmaktır. Başka bir deyişle,

> gelecekte bir çözüme ulaşabilmenin tek yolu, şu anda çözüme ulaşmayı hedefleyen her türlü çabadan kaçınmaktır.[6]

Ilımlı Siyonistler bu makaleyi bilhassa ahlak dışı bir bakış açısından yazıldığı gerekçesiyle eleştirmişlerdi. Jabotinsky bu nedenle "The Morality of the Iron Wall" başlıklı, asıl eleştiriyi kendisini eleştirenlere çevirdiği makaleyi kaleme almıştı. Jabotinsky'nin anlayışına göre konuya ahlaki olarak yaklaşıldığında iki olasılık mevcuttu: Siyonizm ya olumlu ya da olumsuz bir olguydu. Bu sorunun, birisi kendisini Siyonist olarak tanımlamadan önce cevaplanması şarttı. Jabotinsky'yi eleştirenlerin tümü aslında Siyonizmi olumlu bir güç ve arkasına adaleti almış ahlaki bir hareket olarak kabul etmişlerdi. Dolayısıyla, "dava adilse, kimsenin rızası ya da muhalefetine bakılmaksızın adaletin yerini bulması" gerekmekteydi.

Siyonizme sıkça yöneltilen eleştirilerden biri de onun Arap çoğunluk için demokratik bir hak olan Filistin'de kendi kaderlerini tayin hakkını çiğnediğiydi. Jabotinsky bu eleştiriye, Yahudilerin de Filistin'e dönmek için manevi hakları olduğunu ve Batı dünyasının bu hakkı kabul ettiğini söyleyerek karşılık vermişti. Bunu, Yahudileri Filistin sakinlerinin rızası olmadan oraya yerleştirmeye çalışmasından ötürü demir duvar stratejisini gayri ahlaki bulan görüş üzerinde durması izlemişti. Yeryüzünde hiçbir yerli halk yabancı bir çoğunluğu gönüllü olarak kabul etmeyeceğine göre, bunun mantıksal sonucu Yahudi milli vatanından tamamen vazgeçmek demek olacaktı. Bu bakış açısına göre de Yahudiler için milli vatanın hayali bile ahlak dışı olacaktı. Makale demir duvarın etik açıdan sorunlu olmadığına dair bir teyitle sona ermekteydi: "Gerçekleştirilmesi güç kullanımını gerektiren kutsal hak, sırf bu nedenle kutsal bir hak olmaktan çıkmaz. Bu, Arap direncine karşı duruşumuzun temel dayanağıdır ve bizler ancak onlar tartışmaya hazır hale geldiklerinde bir uzlaşmadan bahsedeceğiz."[7]

"On the Iron Wall" Revizyonist Siyonizmin başvuru kitabı haline gelmiş olsa da, gerçek mesajı en azından Jabotinsky'nin kendi

---

6 Ze'ev Jabotinsky, *Makaleler: Devletleşme Yolunda* (İbranice) (Kudüs, 1959), 251-60.

7 *a.g.e.*, 260-266.

taraftarlarınca sıklıkla yanlış anlaşılmıştır. Jabotinsky'ye göre demir duvar başlı başına bir amaç değil, Siyonizmin ileri yürüyüşüne karşı duran Arap direnişini sonlandıracak bir araçtı. Arap direnişi kırıldığında, Filistin ulusal hareketi içinde de ılımlılar ortaya çıkacak ve değişim süreci başlayacaktı. Ancak bu takdirde ciddi müzakerelere başlama vakti gelmiş olacaktı. Bu müzakereler esnasında Yahudi tarafı Filistinlilere medeni ve ulusal haklarını vermeyi teklif etmeliydi. Jabotinsky makalesinde, "ulusal haklar"dan ne kastettiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamamış olsa da, başka beyanları aklındakinin Filistinlilere Yahudilere ait bir devletin bünyesinde siyasi özerklik vermek olduğunu düşündürmektedir. Makaleden çıkan sonuç, Jabotinsky'nin Filistinli Arapların ayrı bir siyasi varlık oluşturduklarını ve bu münasebetle sadece bireysel haklara değil, sınırlı olmakla birlikte bazı ulusal haklara da sahip olmaları gerektiğini kabul ettiğini göstermekteydi.

Jabotinsky, Revizyonist Siyonizmin kurucusu olarak fikir dünyasında önemli bir şahsiyetti. Siyaset dünyasındaki etkisi ise düşünüldüğünden çok daha büyüktü. Zira fikirleriyle yalnızca Revizyonist Siyonistleri değil, Siyonist hareketin bütününü etkilemişti. Analiz kabiliyeti yüksek bir gözlemcinin ifadesiyle "On the Iron Wall", "Siyonist hareketin karşı karşıya olduğu en ciddi sorunu aşmak üzere, 1920'lerden 1980'lerin sonuna kadar önce Siyonistlerin, sonra İsrail politikalarının Filistinli Araplara dair yaklaşımlarının temel gerekçelerinin resmi ifadesi haline gelen, güçlü ve açık yürekli bir çabadır."[8]

Siyonist hareket yekpare değil, aralarında en büyüğü Marksist düşünce ve sosyalist ideallerden ilham alan İşçi Partisi olmak üzere, rakip siyasi partiler toplamından müteşekkil siyasi bir harekettir. İşçi Siyonizmi ve Revizyonist Siyonizm arasındaki temel farklılıklardan biri kuvvet kullanımına ilişkindir. İşçi Siyonizmi yanlıları, Siyonist hareketin amaçlarına ulaşabilmesi için askeri güç kullanımı gereğini kabul etmekte gönülsüzdürler. Jabotinsky bu gerçekle epeyce kesin bir şekilde yüzleşmişti. Hatta bu doğrultuda, Siyonizmin önceliklerinin sırasını değiştirmeyi bile önermişti. İşçi Siyonizmi devletleşmeyi göç ve yerleşimlerle iler-

8 Ian Lustic, "To Build and To Be Built By: Israel and the Hidden Logic of the Iron Wall", *Israel Studies* 1, no. 1 (Bahar 1996).

letmek istemiş, askeri kapasitenin oluşturulmasını ise öncelikleri arasında daha alt sıralara koymuştu. Jabotinsky Yahudi askeri gücünün devlet olma mücadelesinde önemli bir faktör olduğu görüşünden hiçbir zaman şüphe duymamıştı. Ancak açıkça ifade etmeseler de, Jabotinsky'nin görüşünü zamanla benimseyenler İşçi Siyonizmi taraftarları olmuştu. Dolayısıyla İşçi Siyonizmi ve Revizyonist Siyonistler arasındaki ayrışma, son kertede çok da önemli değildi: zira İşçi Siyonizminin önderleri de, demir duvar stratejisine gittikçe daha çok bel bağlar oldular.

David Ben-Gurion ve Pragmatizmin Zaferi

İşçi Siyonizminin demir duvar stratejisi ve mantığına dair fikir değişikliği en iyi, Yişuv'un askeri gücünü ve İsrail Devleti'ni kuran David Ben-Gurion'un (1886-1973) kariyeri ile anlaşılabilir. David Green ismiyle Polonya'nın Plansk şehrinde dünyaya gelen Ben-Gurion, genç yaşta sosyalizm ve Siyonizme tutkulu bir bağlılık geliştirerek, Filistin'de tarım işçisi olarak çalışmak üzere 1906'da ülkesinden ayrılmıştı. İlk olarak 1919'da diğer siyasi gruplarla birleşerek Ahdut Ha'avoda partisini oluşturan sosyalist Siyonist Po'ale Zion partisinde faaliyette bulunmuştu. Ahdut Ha'avoda 1930'da Hapoel Hatza'ir ile Mapay yani İsrail İşçi Partisi'ni kurmak üzere birleştiğinde de İşçi Partisi üyesi oldu. Sendikal hareketlerde, İşçi Partisi ve Siyonist hareket içinde kısa zamanda siyasi açıdan kilit pozisyonlara yükseldi. 1921'den 1935'e kadar Histadrut yani Filistin Genel İşçi Konfederasyonu'nun genel sekreterliğini yaptı. 1935'te Yahudi Ajansı İcra Kurulu başkanlığına seçildi ve 1948'de İsrail Devleti kurulana dek bu görevi sürdürdü. 1948'den emekli olduğu 1963 yılına kadar kısa bir ara haricinde İsrail başbakanı ve savunma bakanı olarak görev yaptı.

Ben-Gurion uzun siyasi hayatı boyunca derinlemesine ve sürekli olarak Arap sorunu ile uğraşmıştır. Sıklıkla bu konuda demeçler vermiş, sayısız makale ve kitap yazmıştır. Ancak Ben-Gurion'un yayınlarını sıkı bir incelemeye tabi tutmak büyük ölçüde boş bir çabadır, çünkü Arap sorunu hakkında kamuoyu önünde sarf ettiği ifadelerle şahsi görüşleri arasında ciddi bir farklılık vardır ve her şeyden önemlisi, Ben-Gurion pragmatik bir siyasetçidir. 1920'ler ve 1930'ların başındaki kamusal beyanları,

Filistinli Arapların ayrı bir ulusal varlık oluşturmayıp, Arap ulusunun bir parçası olduğunu, hatta Filistinli Araplar ve Siyonistler arasında özde bir çatışma olmadığını iddia eden işçi hareketinin resmi tavrına paraleldir. Sosyalist görüşün iddia ettiği üzere, Siyonizmin tek çatışması Arap toprak sahipleri ve efendileriyle süregiden sınıfsal bir çatışmaydı ve bu çatışma, Arap köylüler kendi gerçek çıkarlarını Yahudi işçi sınıfının çıkarlarıyla tutarlı hale getirdiklerinde çözülecekti.

Ben-Gurion, şahsen bu türden sınıfsal bir çözümlemeyi ya da bu çözümlemenin iyimser öngörülerini paylaşmamaktaydı. Onun Arap sorununa yaklaşımını farklı kılan şey, gözü kara gerçekçiliğiydi. Problemin ciddiyetini bir tarım işçisi olarak çoktan fark etmişti. Korku ve endişeleri, Arap muhalefetinin prensipte Siyonist girişimin bütünüyle reddi anlamına geldiğini fark ettiğinde derinleşmişti. Bu sebeple, Ben-Gurion kariyerinin daha en başında Siyonizm ve Araplar arasındaki çatışma durumunun kaçınılmaz ve ürkütücü bir meydan okuma olduğunda karar kılmıştı.

Ben-Gurion'un Arap muhalefetinin gücüne dair idraki, onu Siyonist hareketin zafiyetlerini telafi etmek için harici bir gücün desteğini aramaya yöneltmiştir. Ben-Gurion'un bir süper gücün desteğini arayışı, ideolojik olmaktan ziyade gerçekçiliğiyle alakalıydı. Siyasi kariyeri esnasında Osmanlı, İngiliz ve Amerikan seçeneklerini savunmuştu. Bu seçeneklerdeki farklılaşmalar, söz konusu büyük güçlerin nüfuzlarındaki yükseliş ve düşüşlerle ilgiliydi. İngiltere Filistin'de hâkim güç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini aldığında, Ben-Gurion Haim Weizmann'ı takip ederek İngiltere ile ittifakı savunmuştu. İngiltere ile ittifak, Ben-Gurion'a göre Siyonizmin başarısı için aslında zorunlu bir ön koşuldu. İngiltere ile işbirliğinin Araplarla işbirliğinden daha önemli olduğunu düşünmekteydi. Araplara götürdüğü pek çok öneriyi gerçekten inandığı için değil, İngilizleri memnun etmek adına yapmıştı. İngilizler, Yahudi ve Arapların birbirleriyle anlaşmalarını istemekteydiler, dolayısıyla Ben-Gurion, önerilerinin Araplarca kabulü imkânsız olduğunda dahi bu amacı gerçekleştirmeye çabalar görünmeyi istemişti. Sosyalist ideoloji Araplarla emperyalizm karşıtı bir ittifakı işaret etmekteydi, fakat bu Ben-Gurion için olanaksız bir durumdu.

Nisan 1936'da patlak veren Arap İsyanı, Ben-Gurion'un Arap sorununa ilişkin yaklaşımının değişimi açısından önemli bir dönüm noktasıydı. Ben-Gurion bu isyan sayesinde Siyonizme karşı gelişen Arap muhalefetinin ulusal niteliğini ilk kez açıkça tasdik etmişti. 19 Mayıs 1936'da, Yahudi Ajansı İcra Kurulu'na ortada büyük bir anlaşmazlık olduğundan bahisle şöyle demişti: "Biz de onlar da aynı şeyi, Filistin'i istiyoruz ve asıl anlaşmazlık da budur."[9] Ben-Gurion ideolojik olarak dava arkadaşlarından daha açık fikirli olduğundan, siyasi anlamda Yahudilerin saldırgan, buna karşılık Arapların savunma yapan taraf olduğunu itiraf etmeye hazırdı. Ancak Arap İsyanı'nın derin kökleri Ben-Gurion'u müzakere ve uzlaşmaya sevk etmemişti. Aksine, diplomasinin değil, yalnızca savaşın sorunu çözeceğine hükmetmesine neden olmuştu.

Ben-Gurion, Arap muhalefetinin boyutu ve derinliği ne olursa olsun, kendisini Siyonizmin bütünüyle gerçekleştirilmesine adamıştı. Yahudi Ajansı İcra Kurulu'na gönderdiği 9 Haziran 1936 tarihli bir mektupta, Araplarla barışın sadece gayeleri uğruna başvuracakları bir araç olduğunda ısrar etmişti: "Uzlaşmaya ülke içinde barışı tesis etmek için gereksinim duymuyoruz. Barış gerçekte bizim için hayati bir meseledir. Sürekli savaş durumunda bir ülke inşa etmek imkânsızdır. Ancak barış, bizim için bir vasıtadır. Amaç Siyonizmi bütünüyle gerçekleştirmektir. Sadece bunun için uzlaşma ihtiyacındayız." Ben-Gurion yalnızca uzun vadede geçerli olmak üzere, Araplarla uzlaşmanın Siyonizmin nihai hedefleri açısından akla uygun olduğunu ileri sürmüştü: "Kapsamlı bir anlaşma şüphesiz şu an için söz konusu değildir. Arap tarafı bütünüyle çaresizliğe düştüğü, bu çaresizliğin kendi kargaşa ve isyan girişimlerinin başarısızlığı yanında, Filistin'deki artışımız neticesinde de oluştuğunu idrak ettiği noktada, Yahudi İsrail Diyarı'na boyun eğebilir."[10]

Ben-Gurion'un vardığı sonuçla, Ze'ev Jabotinsky'nin on üç yıl önce yazdığı "On the Iron Wall" makalesindeki hükümlerin benzerliği şaşırtıcıdır. İkisi de Filistinli Arapların muhalefetini doğa-

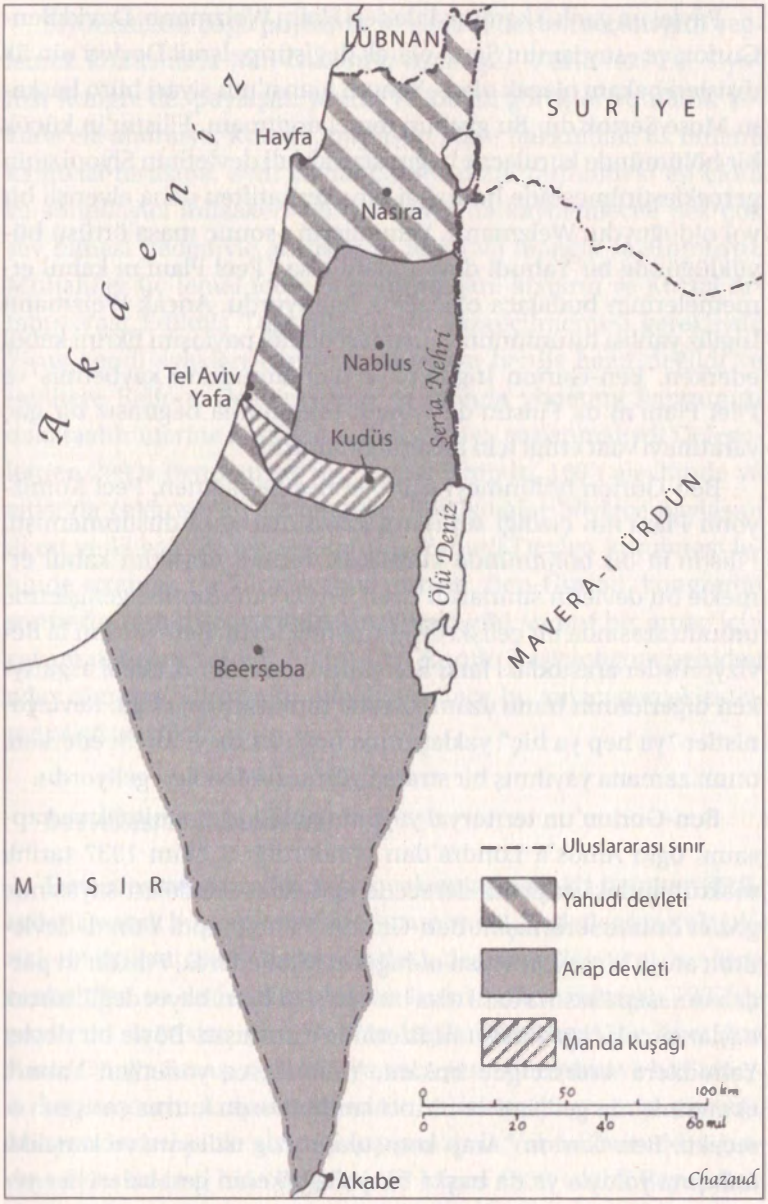
9 Shabtai Teveth, *Ben-Gurion and Palestinian Arabs: From Peace to War* (Oxford, 1966), 166'dan alıntı.

10 David Ben-Gurion, *My Talks with Arab Leaders* (Kudüs, 1972), 80.

sı gereği topraklarındaki Siyonist saldırıya direnmeye zorunlu ulusal bir hareket olarak görmekteydi. İkisi de Arapların gönüllü olarak Yahudi devletine göz yummayacağını ve bu nedenle diplomasinin anlaşmazlığı çözmede yetersiz kalacağını fark etmişti. Yine ikisi de Arapların topraklarının Yahudilerce ele geçirilmesini engellemek için en ufak bir ümitleri kalana dek savaşacaklarına inanıyorlardı. İki siyasetçi de, Yahudilerin üstesinden gelinemez nitelikteki askeri gücünün sonunda Arapların mücadeleden ümidi keseceği ve onları Filistin'deki Yahudi devletiyle uzlaşmaya iteceği yargısında bulunmuşlardı. Ben-Gurion demir duvar terimini kullanmasa da, çözümlemeleri ve kanıları Jabotinsky'nin düşünceleriyle fiilen özdeşti.

İngiliz hükümeti Filistin'de patlak veren Arap İsyanı'na, Lord Peel'in başkanlığını yaptığı ve kargaşanın sebeplerini araştırıp çözüm önerecek bir kraliyet komisyonu görevlendirerek karşılık vermişti. Komisyon, Yahudi ulusçuluğunun da Arap ulusçuluğu gibi aşırı eğilimli ve ben-merkezci olduğuna, iki hareket arasındaki uçurumun giderek büyüdüğüne ve tek çarenin ülkeyi iki ayrı devlete bölmek olduğuna karar vermişti. Komisyon Temmuz 1937 tarihli nihai raporunda, 5000 kilometrekarelik oldukça küçük bir Yahudi devletiyle, buna göre daha büyük bir Arap devleti, Kudüs'ten Yafa'ya uzanan bölgede de daimi İngiliz yönetimi önermişti (bkz. Harita 3).

Ben-Gurion'a göre, Peel Paylaşım Planı Filistin'deki İngiliz manda yönetimi için sonun başlangıcını ve gerçekçi bir siyasi program olarak da Yahudi devletinin doğuşunu işaret etmekteydi. Siyonist hareket paylaşım planına karşı tepkilerine göre gruplara ayrılmıştı, özellikle öngörülen Yahudi devletinin küçüklüğü ve yaşama şansına dair kaygılar sebebiyle. Ancak Ağustos 1937'de Zürih'te toplanan 20. Siyonist Kongre'de, İngiliz hükümeti ile müzakerelere temel oluşturması için planın kabulüne dair bir karara varıldı. Karar açık bir şekilde, Yahudilere ait bir devlet yaratmanın bundan böyle Yahudi-Arap uzlaşmasından önce geldiğini ima etmekteydi. Bu nedenden ötürü de, Ben-Gurion'un daha bir yıl önce ortaya koyduğu temel ilke –yani Siyonizmin hedefine ulaşması, Yahudilerin Araplarla gerçekleştirmek için can attıkları uzlaşmaya bağlı olmamalıdır fikri– ile aynı doğrultudaydı.

Harita 3 Peel Komisyonu Paylaşım Planı, 1937

Paylaşım yanlısı kampın liderleri Haim Weizmann, David Ben-Gurion ve –soy ismini Şaret olarak değiştirip, İsrail Devleti'nin ilk dışişleri bakanı olacak olan– Yahudi Ajansı'nın siyasi büro başkanı Moşe Şertok'du. Bu grubun temel argümanı, Filistin'in küçük bir bölümünde kurulacak bağımsız Yahudi devletinin Siyonizmin gerçekleştirilmesinde herhangi bir alternatiften daha elverişli bir yol olduğuydu. Weizmann, Yahudilerin –sonuç masa örtüsü büyüklüğünde bir Yahudi devleti dahi olsa– Peel Planı'nı kabul etmemelerinin budalaca olacağına inanıyordu. Ancak Weizmann İngiliz yanlısı tutumunun yansıması olarak paylaşım fikrini kabul ederken, Ben-Gurion İngiltere'ye dair umudunu kaybetmiş ve Peel Planı'nı da Filistin'de Yahudi toplumuna bağımsız bir güç yaratmayı vaat ettiği için anlamlı bulmuştu.

Ben-Gurion bölünmeyi kabul etmesine rağmen, Peel Komisyonu Planı'nın çizdiği sınırların kalıcı olacağını düşünmemişti. Filistin'in bir bölümünde kurulacak Yahudi devletini kabul etmekle bu devletin sınırlarını İsrail Diyarı'nın tümüne genişletme umudu arasında bir çelişki de görmemekteydi. Ben-Gurion'la Revizyonistler arasındaki fark, Ben-Gurion'un toprak talebi asgariyken diğerlerinin bunu azami ölçüde tutmasından değil, Revizyonistler "ya hep ya hiç" yaklaşımına bağlı kalmayı tercih ederken, onun zamana yayılmış bir strateji gütmesinden ileri geliyordu.

Ben-Gurion'un teritoryal yayılma politikasının nitelik ve kapsamı, oğlu Amos'a Londra'dan gönderdiği 5 Ekim 1937 tarihli mektubundaki şaşırtıcı derecede açık sözlü ifadeleri sayesinde gözler önüne serilmiştir. Ben-Gurion bu mektupta Yahudi devletinin ateşli bir savunucusu olduğunu itiraf ederek, Filistin'in parçalanması pahasına dahi olsa bu devletin bir nihayet değil, ancak başlangıç olacağı varsayımı üzerinde durmuştu. Böyle bir devlet Yahudilere sınırsız göç imkânı, Yahudilerce yönetilen Yahudi ekonomisinin gelişimi ve birinci sınıf bir ordu kurma şansını verecekti. Ben-Gurion "Arap komşularımızla uzlaşma ve karşılıklı anlaşma yoluyla ya da başka bir yolla ülkenin geri kalan her yerine yerleşeceğimizden eminim" diye yazmıştı. Hem aklı hem de kalbi Ben-Gurion'a şöyle demekteydi: "Vaat edilmiş toprakların tümünde olmasa da, Yahudi devletini bir kez kur. Gerisi zaman içinde gelecektir. Gelmek zorundadır."[11]

11 David Ben-Gurion, *Letters to Paula* (Londra, 1971), 153-157.

Siyonistlerin çoğu paylaşım ve Yahudi devleti seçeneğini yeğlemek konusunda Ben-Gurion'u izlemiştir. Zürih'teki 20. Siyonist Kongre'de, paylaşım yanlısı ve karşıtı görüşler etraflı bir şekilde ele alınmıştı. Kongre, paylaşım planı hakkındaki ilk önemli kamusal tartışma, aynı zamanda Siyonizm tarihindeki en ciddi ve sorgulayıcı müzakereydi. İki kamp da kaybedilecek pek çok şey olması nedeniyle görüşlerini tutku ve inançla savunmuştu. Muhalifler üç temel iddiada bulunmuştu: ataların ve Kutsal Kitabın Vaat Edilmiş Toprakları'ndan vazgeçilmemesi gerekliydi; Yişuv kendi ayakları üzerinde durmaya henüz hazır değildi ve İngiltere Balfour Deklarasyonu ve manda yönetimi kapsamındaki taahhütlerine harfiyen bağlı kalmaya zorlanmalıydı Delegelerden 299'u Ben-Gurion'un önerisi lehinde, 160'ı aleyhinde ve altısı da çekimser oy kullanmıştı. Tartışmalar böylece paylaşım ilkesi ve Filistin'in bir bölümünde Yahudi Devleti kurulması lehinde stratejik bir kararla sona ermişti. Ben-Gurion, kongrenin sonunda Yahudi devletinin kurulması gibi somut bir amaç için çalışmak üzere Yahudi Ajansı İcra Kurulu başkanlığına yeniden aday olmuştu. Ömrünün on yılını sadece bu amacı gerçekleştirmeye adayacaktı.

Devletleşme Mücadelesi

Devletleşme mücadelesi pek çok anlaşmazlıkla beraber yürümüştü, ancak bu anlaşmazlıklar uzun vadeli hedeflerden çok taktiklerle ilgiliydi. Ben-Gurion'un devletleşmeye dair ısrarı ne Arap muhalefeti ne de İngiliz yalanları karşısında sarsılmıştı. 1937'de paylaşım önerisine önayak olan İngiliz hükümeti, bu öneriden İkinci Dünya Savaşı siyaseti uyarınca geri adım atmaya başlamıştı. İngiltere için Arap devletlerinin ve İslam dünyasının desteği, Mihver devletleri ile giriştiği çatışmalarda Yahudilerin desteğinden daha önemli hale gelmişti. 17 Mayıs 1939 tarihli Beyaz Belge Siyonizm ve Yahudi devletine ilişkin İngiliz desteğini aniden tersine çevirmişti. Yahudiler bu belgeyle, gelecekte kurulacak bağımsız Filistin devletinde daimi azınlık statüsüne mahkûm edilmişti. Siyonist hareket bu nedenle, İbranice savunma anlamına gelen Hagana isimli paramiliter bir organizasyon yardımıyla, Arap muhalefetiyle savaşmak için kendi askeri gücünü kurmaya

mecbur olmuştu. Halkla ilişkiler cephesinde oldukça iyi sonuç veren savunmacı tutuma yönelen Hagana, Arap düşmanlarının güç kullanma tehdidine karşı koyabilmek için güç merkezli bir politika benimsemişti. Savunmacı tutum içerisinde daimi surette yerleşik olan saldırgan tutum Arap İsyanı'nın patlak vermesiyle her halükârda daha görünür hale geldi.

Hagana'ya paralel olarak, Yahudilerin toprak alımını ve Filistin'e göçü sınırlayan Beyaz Belge'nin hükümlerine karşı Yişuv da kendi aktif direnişini artırmıştı. Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı, Yişuv'u keskin bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştı: Yahudiler Nazi Almanya'sına karşı İngiliz saflarında, Filistin mücadelesinde ise İngiltere'yle karşı karşıyaydılar. Ancak bu ikilemden çıkış bulunmuştu; çıkış en kısa ve öz ifadeyi Ben-Gurion'un şu sloganında bulmuştu: "Beyaz Belge yokmuş gibi İngilizlerle birlikte Hitler'e karşı savaşacağız; sanki savaş yokmuş gibi de Beyaz Belge ile savaşacağız."

Ben-Gurion savaş sırasında Yahudilerin siyasi egemenlik hakları konusunda her zamankinden daha iddialı hale gelmişti, ancak Filistin'deki Arap çoğunluğun böyle bir hakkı olduğunu yadsımaktaydı. Yişuv'un böyle demografik bir problemi çözmesinin yolunu da, savaşın hemen ardından iki üç milyon kadar Yahudinin Filistin'e göç etmesi olarak öngörmekteydi. İddiasına göre Arap problemi Yahudi problemi karşısındaki önemini yitirmişti, çünkü Araplar Filistin dışında geniş topraklara sahipti, buna karşın Avrupa'da zulme uğrayan Yahudiler için Filistin haricinde uygun başka bir sığınak yoktu. Dolayısıyla Arap sorununu basitçe Yahudi çoğunluklu bir devletin bünyesindeki Arap azınlık konumuna indirgeyerek değerlendirmeye başlamıştı.

Filistin'in bütünü üzerinde kurulacak Yahudi devletine dair yeni görüş tartışmalı Biltmore Programı'nda yer bulmuştu. Amerikalı Siyonistlerin Mayıs 1942'de New York'taki Biltmore Otel'de organize ettikleri, Weizmann ve Ben-Gurion'un da katıldığı olağanüstü toplantıda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında "Filistin'in yeni demokratik dünyaya entegre olmuş bir Yahudi cumhuriyeti olarak kurulması" doğrultusundaki karar benimsenmişti. Bu kararla, Siyonist hareket Filistin mandasının tümü üzerinde ilk kez açıkça hak iddia etmişti. Yahudi-Arap uzlaşması hedefinden vazgeçilmemişti, ancak bunun artık Yahudi devleti ya da cum-

huriyetinin kuruluşundan önce değil, sonra gerçekleşmesi bekleniyordu.

Biltmore Programı, Nazilerin Avrupa Yahudilerini yok etme kampanyasının dehşeti tam anlamıyla ortaya çıkmadan önce kabul edilmişti. Siyonist liderler, Avrupa'da savaş sonrasında, Filistin'de Yahudi devleti kurma davasını güçlendirecek milyonlarca Yahudi mülteci olacağını varsaymıştı. Hiçbiri Holokost'u, altı milyon Yahudi'nin yok edileceği –Yahudilerin tarihindeki en büyük felaket olan– soykırımı öngörmemişti. Ancak Avrupa Yahudilerinin trajedisi, sonunda Siyonizme direnç kaynağı haline gelmişti. Yahudilere Filistin'de bir vatan yaratma meselesinin haklılığı başından beri kabul görmüştü; soykırım sonrasında bu görüş doğruluğundan kuşkulanılmayacak hale geldi. Şair Robert Frost, yuvayı kapısını çaldığınızda geri çevrilmeyeceğiniz bir mekân olarak tanımlamıştı. Yahudilerin bir yuvaya kavuşma hakkına Orta Avrupa'da maruz kaldıkları travma sonrasında çok az kişi itiraz etmişti.

Siyonizmin çok daha katı bir türü İkinci Dünya Savaşı sırasında biçimlenmiş ve Yahudi devletleşme mücadelesine bağlılık da Holokost'un gölgesinde derinleşip, pervasız bir hale gelmişti. Holokost bir yandan Siyonistlerin Filistin mücadelesinde adaletin onlardan yana olduğu inancını teyit ederken, diğer yandan da uluslararası kamuoyunu bağımsız bir Yahudi devleti fikrine ikna etmişti.

Ben-Gurion İkinci Dünya Savaşı'nın küllerinden doğan "mücadeleci Siyonizm"i var ederek, hala "diplomatik Siyonizm" ve İngiliz ittifakına bel bağlayan Weizmann'ın elinden liderliği zorla almıştı. Weizmann'ın tavsiyesine karşın, Ağustos 1945'teki Siyonist Konferans İngiliz yönetimine aktif direniş politikası yürütme kararı almış ve Ekim'de de silahlı ayaklanma başlatılmıştı. Hagana, Revizyonist hareketten türemiş muhalif gruplarla işbirliği yapmak konusunda talimat almıştı. Bu grupların en önemlisi, operasyonlarını 1939'da Beyaz Belge'nin yayınlanmasından sonra Filistin'deki İngiliz yetkililere yönelten İrgun yani Ulusal Askeri Organizasyon'du. İrgun aynı yılın sonraki bölümünde İngilizlere karşı kampanyasını durdurduğunda, grup içinde bölünmeler yaşanmıştı. Avraham Stern öncülüğündeki daha militan bir kanat, İrgun'dan koparak Lohamei Herut Yisrael'i (İsrail Özgürlük

Savaşçıları), daha yaygın ve İbraniceden kısaltma ismiyle Lehi'yi ya da Stern Çetesi'ni (Stern Gang) kurmuştu. Stern Çetesi İngilizlere öylesine muhalifti ki, onları Filistin'den çıkarabilmek için Mihver Güçleriyle bağlantı kurmayı bile düşünmüştü. Üye sayısı hiçbir zaman üç yüzü geçmese de, Stern Çetesi İngilizler için tam bir baş belasıydı. Kasım 1945 ve Temmuz 1946 arasında "İbrani İsyan Hareketi" olarak bilinen cereyan kapsamında üç yeraltı örgütü daha silahlanmıştı.

İngilizlerin ağır askeri önlemleri Siyonist liderleri İbrani İsyanı'nı durdurmaya zorlamış ve buna mukabil Siyonistler İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki uyumu diplomasi cephesinde bozmaya çalışmışlardı. İngiltere özerk Yahudi ve Arap kantonları oluşturma planları için Amerikan desteği aramış, ancak bu Siyonistler tarafından kesin bir şekilde reddedilmişti. Yahudi Ajansı İcra Kurulu üyeleri, Amerikan desteğini alabilmek için, Ağustos 1946'da Filistin'in uygun bir kesiminde bir Yahudi devleti kurmak üzerinde düşünmeyi kabul etmişti. Bu karar, Biltmore Programı'ndan vazgeçilmesi ve paylaşım prensibine geri dönülmesi anlamına geliyordu. Karar, Araplara verilmiş bir taviz değil, Yahudi devleti hedefine yönelik Amerikan desteğini elde etme vesilesiydi. İngiltere Şubat 1947'de iki tarafın da fikir birliği edeceği bir çözüm bulamadığından, Filistin sorununu Birleşmiş Milletler'e götürmüştü.

29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Filistin'in parçalanması yönündeki 181 sayılı tarihi kararını aldı. ABD ve Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminde örneğine az rastlanır bir fikir birliği içinde karar lehinde oy vermiş, İngiltere çekimser kalmıştı. Karar, ekonomik anlamda birbirine bağlı Yahudi ve Arap devletleri kurulmasına ve Kudüs için uluslararası yönetim oluşturulmasına dair bir takvim belirlemişti. Olağanüstü uzun ve dolambaçlı sınırlar, savunması güç geçiş noktalarıyla birleştirilmiş Doğu Celile'deki izole bölgeler, kıyı ovaları ve Necef Çölü'nden ibaret İsrail'i Arap devletinden ayırmaktaydı. Bu iki devletin kavga eden iki yılanı andıran tuhaf şekilli sınırları stratejik bir kâbustu (bkz. Harita 4). Öngörülen Yahudi devletinin demografik yapısı da –kabaca 500,000 Yahudi ve 400,000 Arap içerdiği düşünüldüğünde– pek de tutarlı veya uygulanabilir değildi.

Birleşmiş Milletler kararı, tüm kısıtlılığı ve anormalliğine rağmen Siyonist diplomasi için büyük bir zafer anlamına geliyordu.

Harita 4 Birleşmiş Milletler Paylaşım Planı, 1947

Filistin'in tümünü ve Kudüs'ü içeren bir devlet hedefindeki bütünlükçü Siyonizme kâfi gelmenin çok uzağında olsa da, karar bağımsız bir Yahudi devletinin kurulması için paha biçilmez bir uluslararası meşruiyet sağlamıştı. Yahudiler Birleşmiş Milletler oylamasını zafer şenlikleri ve neşeyle karşılamışlardı. Ancak Ze'ev Jabotinsky'nin İrgun ve Stern Çetesi'ndeki taraftarları bu kutlamalara katılmamışlardı. Birleşmiş Milletler oylamasının ertesi günü, İrgun komutanı Menahem Begin yeraltı savaşçıları için bir nevi amentü olan şu sözleri ilan etmişti: "Filistin'in parçalanışı meşru değildir. Bu hiçbir zaman kabul görmeyecektir... Kudüs geçmişte başkentimizdi ve sonsuza kadar da öyle kalacaktır. İsrail Diyarı İsrail halkına geri verilecektir. Tümüyle. Ve sonsuza kadar."[12]

Yahudi Ajansı Birleşmiş Milletler paylaşım planını resmen kabul etmişti, ancak ajansın tüm ileri gelenleri bunu mecburiyetten yapmışlardı. Bağımsız bir Filistin devleti fikrinden hoşlanmamışlardı; bu plana Kudüs'ün dahil edilmemesiyle hayal kırıklığına uğramışlardı; Birleşmiş Milletler sınırları çerçevesindeki Yahudi devletinin var olabileceği konusunda da endişeleri vardı. Birleşmiş Milletler kararı her şeye rağmen, Yahudi devletini kurmaya yönelik uluslararası muazzam bir destek kazanılması ve dolayısıyla Yahudilerin de bu karar uyarınca hareket etmeleri anlamına geliyordu.

Devletleşme yolunda Yahudiler kadar hazırlık yapmamış olan Filistinli Araplar, Birleşmiş Milletler paylaşım planını düşünmeden reddettiler. Kendilerini temsil eden Arap Yüksek Komitesi planı "absürt, uygulanamaz ve adaletsiz" bularak kınamıştı. 1945'ten itibaren Arap Ligi'nde üstün körü bir biçimde örgütlenen Arap devletleri de, Birleşmiş Milletler planının gayri meşru olduğunu ileri sürerek bu planın uygulanmasına güç kullanarak direneceklerini bildirdiler. 1 Aralık'ta Arap Yüksek Komitesi, Yahudi sivilleri hedef alan şiddet eylemlerine de yol açan üç günlük genel grev ilan etmişti. Paylaşım yanlısı Birleşmiş Milletler oylaması bu nedenle Yahudi ve Arap devletlerinin kurulmasına uluslararası meşruiyet sağlamakla kalmayıp, kasıtlı olmasa da Filistin'deki iki toplum arasında kıyasıya bir savaşın da işareti olmuştu.

12 Menachem Begin, *The Revolt*, gözden geç. baskı (New York, 1977), 433.

1. İsrail'in Doğuşu, 1947-1949

İsrail Devleti Filistinli Araplar ve komşu Arap devletleriyle girişilen bir savaşın ortasında doğmuştu. Arapların *el-Nakba* yani büyük felaket olarak adlandırdığı İsrail Bağımsızlık Savaşı'nın iki evresi vardı. İlk evre Birleşmiş Milletler'in paylaşım kararını aldığı 29 Kasım 1947'den İsrail Devleti'nin ilan edildiği 14 Mayıs 1948'e kadar sürmüştü. İkinci aşama ise 15 Mayıs 1948'den çatışmaların sona erdiği 7 Ocak 1949'a kadar devam etmişti. Savaşın Filistin'deki Yahudi ve Arap toplumları arasındaki birinci ve gayri resmi evresi Yahudiler için zafer, Filistinliler için trajediyle sonuçlanmıştı. Savaşın komşu Arap devletlerinin düzenli ordularının katıldığı ikinci ve resmi evresi de, Yahudi galibiyeti ve kapsamlı bir Arap yenilgisiyle sonuçlanmıştı.

Gayri Resmi Savaş

İlk Arap-İsrail savaşı boyunca İsrail tarafındaki anahtar isim David Ben-Gurion'du. Ben-Gurion Yişuv'un diktatörü olarak tüm iktidarı acımasızca elinde tutmaktaydı. 1946'da Yahudi Ajansı İcra Kurulu'nda savunmadan sorumlu başkanlık görevini üstlenmesinin hemen ardından, Yişuv'u kaçınılmaz olduğunu düşündüğü silahlı çatışmaya hazırlamaya girişmişti. Birleşmiş Milletler paylaşım planını onaylamış olsa da, planın Yahudi devleti için belirlediği sınırları nihai sınırlar olarak görmemekteydi. Yahudi devleti konusunda uluslararası desteği, özellikle ABD ve Sovyet desteğini önemli bulsa da, devletleşmenin gümüş bir tepside sunulmayacağını biliyordu. Yahudilerin eninde sonunda devletleri

için savaşmak zorunda kalacaklarını fark etmiş biri olarak, Yahudilerce kazanılacak kesin bir zaferi arzulamaktaydı. Bu nedenle silahlı mücadeleyi şahsen idare etme sorumluluğunu üstlenmiş, Yahudi devleti için New York'taki diplomatik kampanyayı da Moşe Şaret'e bırakmıştı. Ben-Gurion bağımsızlık mücadelesinde vaktiyle Meyerson soyadı ile tanınan Golda Meir'ın da desteğinden büyük ölçüde yararlanmıştı. 1898'de Rusya'da doğan ve Milwaukee, ABD'de öğretmen olarak eğitilen Bayan Meir, sendika saflarından İşçi Partisi'nde önemli pozisyonlara yükseldiği Filistin'e 1921'de göç etmişti. Moşe Şaret 1946'da İngilizlerce tutuklandığında, Bayan Meir Yahudi Ajansı'nın siyasi bürosuna başkan vekili olmuştu. 1947-1948 arasında ABD'de bağış toplama faaliyetlerini yürüterek, bu anlamda Ben-Gurion'u mücadelenin askeri boyutuna yoğunlaşabilmesi için özgür kılmıştı.

BM planının kabulü Filistin devletinin onaylanması anlamına gelse de, Siyonist liderler uygulamada komşu Arap devletlerinin liderlerinden biriyle anlaşmaya çalışmayı tercih etmekteydiler. Doğu komşuları Mavera-i Ürdün kralı Abdullah'la bu konuda büyük ilerleme kaydetmişlerdi. Başka diplomatik bir alternatifleri var mıydı veya 1947-49 arasında Filistinlilerle buna benzer bir anlaşma seçeneği söz konusu muydu gibi soruların cevabı hayırdı, çünkü Hacı Emin el-Hüseyni liderliğindeki Filistin ulusal hareketi yüzyılın ilk çeyreğindekine benzer Siyonizm karşıtı uzlaşmaz tutumunu, 1940'lar boyunca da sürdürmüştü.

Siyonistler paylaşım prensibini kabul etmeye, Yahudi devletine razı olmaya ve böyle bir devlet kurulduktan sonra onunla barış içinde yan yana yaşamaya hazır bir Arap lider aramaktaydılar. 1947'de bu kıstasa uygun bir tek Arap lider vardı, o da Kral Abdullah'tı. Mavera-i Ürdün Emirliği'nin 1921'deki kuruluşundan itibaren Siyonistler ve Kral Abdullah arasında dostane ilişkiler vardı. Kral Abdullah Siyonist hareket ve Arap ulusal hareketleri arasındaki güç dengesinin gerçekçi bir değerlendirmesini yapmıştı. Yahudileri Filistin'de bağımsız bir devlet için böyle ısrarlı bir biçimde uğraşmaya sevk eden ideolojiyi tam olarak anlamamış olması ihtimali varsa da, fayda sağlayacak bir şeyi anında anlama kabiliyeti vardı. Kral Abdullah ve Siyonistler birbirlerini

çözüm aracı olarak görmekteydiler. Abdullah için Siyonistler Büyük Suriye* rüyasını gerçekleştirmesini sağlayacak potansiyel destek anlamına geliyordu. Siyonistler ise Abdullah'ın onları her yandan kuşatan Arap düşmanlığı zincirini kırabilmeleri için bir vasıta sağlayacağını düşünmekteydi. Abdullah ve Siyonistler farklı senaryoları olsa da aynı dili yani gerçekçi bir dil konuşuyorlardı. Haşimiler ve Siyonistler arasındaki dostluk İngiltere gibi ortak bir hamiye ve Hacı Emin el-Hüseyni gibi ortak bir düşmana sahip olmaktan ileri geliyordu. Filistin milliyetçiliği iki taraf için de tehdit oluşturmaktaydı, dolayısıyla bunu bastırmak iki tarafın da ortak çıkarıydı. Filistin'deki İngiliz manda yönetimi utanç verici sona yaklaşırken, iki taraf stratejilerine eş güdüm sağlamak için çaba sarf ettiler.

17 Kasım 1947'de, yani Birleşmiş Milletler'in Filistin'in kaderi için karar vermek üzere toplanmasından on iki gün önce, Şaret'in yokluğunda Yahudi Ajansı'nı temsil etmekte olan Golda Meir ve Kral Abdullah Şeria Nehri üzerindeki Naharayim'de (Aram) gizlice buluşarak genel bir anlaşmaya varmıştı. Abdullah, Kudüs baş müftüsünü engellemek ve Filistin'in Arap kesimini işgal edip kendi krallığına bağlamaktan oluşan planı hakkında Meir'ın ne düşündüğünü sormuştu. Bayan Meir, kral özellikle Yahudi devletinin kurulmasına müdahale etmez, askeri çatışmadan kaçınır ve Birleşmiş Milletler kararlarına uyarsa, Yahudilerin bu planı olumlu karşılayacağı yanıtını vermişti. Ancak kralın Filistin'in ülkesine bitişik Arap kesimini ilhak ile ilgili teklifine herhangi bir aktif Yahudi desteği için söz vermemişti. Anlaşma daha çok kralın bu bölgeyi bizzat kendi kendine alacağı, Yahudilerin kendi devletlerini kuracağı ve ortam yatıştıktan sonra iki tarafın barış yapacağı yönündeydi. Bu görüşme taraflardan hiçbirini belli bir hareket tarzı için, özellikle Birleşmiş Milletler kararı doğrultusunda davranmak konusunda resmen bağlamamaktaydı. Ancak bu görüşme sayesinde iki taraf fikirlerini paylaşmış, Filistin'in Bir-

* Arap ulusunun ana vatanı olarak tanımlanan Şam merkezli bölge. Suriye-i Kebir olarak da ifade edilir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bugünkü Suriye, Lübnan, İsrail, Kuzey Irak, Ürdün ve Türkiye'nin güney doğu sahillerini de içeren daha dar bir tanımı yapılmıştır. (çev.)

leşmiş Milletler'in önerdiğinden çok farklı bir şekilde bölünmesinin temelleri atılmıştı.[1]

Filistin'deki durum 29 Kasım'daki bölünme yanlısı Birleşmiş Milletler kararı sonrasında hızla kötüleşmişti. Yahudi hedeflere yönelik Arap gerilla saldırıları başlamıştı. Ben-Gurion'a göre bu saldırılar, komşu Arap devletlerinin düzenli ordularıyla yaşanacak gerçek askeri çatışmaların sadece başlangıcıydı. Ben-Gurion 1-2 Ocak 1948'de, üst düzey askeri ve sivil danışmanları ile buluşmuş, bu toplantılar tırmanmakta olan anlaşmazlık için Yahudi stratejisinin belirlenmesine yardımcı olmuştu. Yahudi Ajansı'nın Arap uzmanları, yerel Arapların askeri tehdidini önemsemeyerek Araplara karşı muamelelerinde yetkililere siyasi esneklik tavsiyesinde bulunmuş, Hagana komutanları ise sert askeri misillemeleri savunmuştu. Ben-Gurion da, ikinci grubun mevcut koşullarda en iyi alternatifin sorunu kontrol altına alıp bölgeselleştirmekten ziyade, askeri çatışma olasılığını tırmandırmak olduğu yolundaki görüşünü paylaşmaktaydı. Sonuç olarak Hagana iktisadi yıkım ve psikolojik savaşın eşlik ettiği "agresif savunma" politikasını uygulamaya girişmişti.[2]

Mart ayı başlarında Hagana şefleri tarafından hazırlanan D Planı, söz konusu saldırgan stratejinin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıydı. Şubat 1948'de Abdülkadir el-Hüseyni'nin heyecanlı önderliğindeki Filistinli çeteler Tel Aviv ve Kudüs arasındaki ana yolu keserek Hagana ile mücadelelerinde üstünlük kazanmaya başlamıştı. Hagana yetkilileri Filistinli gerillalar karşısında birkaç yenilgiyle zarar gördükten sonra inisiyatifi ele alıp, saldırıya geçmeye karar vermişlerdi. D Planı'nın amacı Birleşmiş Milletler paylaşım planı kapsamında Yahudi devletine verilen tüm bölgelerle, bu bölgelerin dışındaki Yahudi yerleşimleri ve buralara açılan koridorların güvenliğini sağlayarak, Yahudi

1 Ezra Danin, "Talk with Abdullah, 17 Kasım 1947", S25/4004, Merkezi Siyonist Arşivleri (MSA), Kudüs; Elias Sasson'dan Moşe Şertok'a, 20 Kasım 1947, S25/1699, MSA. Ayrıca bkz. Avi Shlaim, *Collusion Across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine* (Oxford, 1988), 110-17.

2 David Ben-Gurion, *Savaş Günlüğü: Bağımsızlık Savaşı, 1948-1949* (İbranice), 3 c., Gerşon Rivlin ve Elhanan Orren (der.), (Tel Aviv, 1982), 1: 97-106.

egemenliği için sağlam ve sürekli bir temel oluşturmaktı. Planın tuhaflığı ve küstahlığı, Hagana'nın daha önce hiç teşebbüs etmediği bir şey olan Arap köy ve şehirlerini ele geçirme talimatlarından ileri gelmekteydi. D Planı'nın ifadeleri muğlâk olsa da, amacı Filistin'deki muhalifleri ve potansiyel Arap saldırı unsurlarını temizlemekti ve plan bu nedenle sivillerin ihracına da yetki vermişti. Hagana Nisan ve Mayıs aylarında D Planı'nı uygulayarak, Filistin mülteci sorununun doğmasına da doğrudan ve mutlak bir katkıda bulunmuştu.

Filistin toplumu, Nisan 1948'de başlayan Yahudi askeri saldırılarının etkisiyle paramparça olmuş ve kitlesel göçe başlamıştı. Filistin kitlesel göçünün, Filistinli liderlerin gidişat kötüleştiğinde bölgeyi hemen terk etmeleri de dahil pek çok sebebi vardı, ancak bunların en önemlisi Yahudi askeri baskısıydı. D Planı Filistin Araplarının sürgünü için siyasi bir tasarı değil, askeri ve bölgesel hedefleri olan bir savaş planıydı. Ancak plan, Arap şehirlerinin ele geçirilmesini ve köylerinin tahribini emretmekte, ayrıca Arap sivillerin zorla yerlerinden edilmelerine hem fırsat yaratıp hem de bunu mazur göstermekteydi.[3] 1948 sonunda Filistinli mültecilerin sayısı 700,000 civarına ulaşmıştı. Fakat ilk ve en büyük mülteci akını 15 Mayıs'ta, savaşın resmen başlamasından önce ortaya çıkmıştı. Mültecilerin çoğu Batı Şeria, Gazze Şeridi ve özellikle Mavera-i Ürdün, Suriye ve Lübnan olmak üzere komşu Arap ülkelerine gitmişti.

Filistin direnişinin çöküşü, Arap Ligi'ni, üye devletlerin düzenli ordularını bölünme karşıtı mücadeleye katılmak üzere harekete geçirmiş, böylelikle Filistin'deki Arapları silahlandırıp finanse etme konusundaki eski kararından bariz bir biçimde vazgeçirmişti.[4] İşlerin bu yönde ilerlemesi, Yahudi tarafının askeri kuvvet kullanımının Arap sorununun yegâne çözümü olduğu yargısını pekiştirmişti. Mayıs ayının ilk haftasında, Amerikalıların koşulsuz ateşkes ve manda yönetiminin on gün daha uzatılarak Filistin'de acil müzakereler için zaman kazanılması teklifi, Yahudi Ajansı tarafından geri çevrilmişti. İngilizlerin Kudüs'te ateşkes

3 Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949* (Cambridge, 1987), 62-63.

4 Irak, *Filistin Sorunu Hakkında Parlamento Komitesi Raporu* (Arapça) (Bağdat, 1949), 131.

teklifi de Yahudi Ajansı'nın baştan savar tutumuyla benzer şekilde amacına ulaşmamıştı.

Yahudi Ajansı'nın diplomatik çabaları Filistinlilerle ateşkese değil, Kral Abdullah'ı İngiliz mandasının sona ermesi durumunda Arap Ligi'nin Filistin'i işgal etme planına dahil olmaktan vazgeçirmeye yönelikti. Golda Meir, 11 Mayıs'ta Arap kadını kılığında, altı ay önce kralla buluşmalarında vardığı anlaşmayı kurtarmak üzere son bir çaba için, Amman'a tehlikeli bir yolculuk yapmıştı. Kral gece misafirini samimi bir tavırla karşılamış olsa da oldukça kederli, sıkıntılı ve yoğun baskıya uğramış bir hali vardı. Filistin topraklarının bölünmemesi ve Yahudilerin yoğun olduğu bölgelere krallığı dahilinde özerklik verme önerisi, Bayan Meir tarafından derhal reddedilmişti. Meir Abdullah'ın yeni teklifi yerine daha önceki plan olan Filistin'in bölünmesi fikrine bağlı kalmayı önermişti. Abdullah önceki anlaşmayı inkâr etmese de, durumun değiştiğini ve Filistin'e askeri müdahale eğilimine karşı durmanın artık mümkün olmadığını izah etmişti. Bayan Meir, Yahudilerin askeri güçlerini son aylarda önemli ölçüde artırdıkları ve –Birleşmiş Milletler sınırlarına barışçıl bir paylaşım halinde riayet etmeye istekli oldukları halde– savaş halinde her yerde, tüm güçleriyle savaşacakları konusunda kralı uyarmıştı. Kral, Bayan Meir'a teklifini tekrar düşünmesi ve 15 Mayıs'tan önce herhangi bir zaman aralığında kendisiyle bağlantıya geçmesi konusunda ısrar etmişti. Kralın teklifinin bütünüyle kabul edilemez olduğu, anlaşmalarından geri adım atıp savaşmayı seçerse, savaş sonunda tekrar görüşecekleri Meir'ın veda sözleri olmuştu.[5]

12 Mayıs'ta Amerikalıların ateşkes ve bağımsızlık ilanını erteleme teklifi veya ilk plan olan –İngiliz mandasının sona ermesiyle– Yahudi devletini ilan etmek konusunda karar vermek üzere, Geçici Devlet Konseyi toplantıya çağrılmıştı. Golda Meir, Amman heyetinin başarısızlığını bu toplantıya rapor etmişti. Moşe Şaret ABD dışişleri bakanı George Marshall'dan Washington'da aldığı bağımsızlık ilanının ertelenmesi ve Araplarla askeri hesaplaşmadan kaçınılması tavsiyesini de toplantıda iletmişti. Askeri liderler ordu-

5 Geçici Devlet Konseyi, *Protokoller*, 18 Nisan-13 Mayıs 1948 (İbranice) (Kudüs, 1978), 40-44. Ayrıca bkz. Shlaim, *Collusion Across the Jordan*, 205-14.

nun durumu hakkında kötümser bir değerlendirmeyle, galibiyet ve yenilgi ihtimallerinin eşit olduğunu ileri sürmüşlerdi. Yişuv'un hayatta kalma şansının yarı yarıya olduğu tahminleri ise Mavera-i Ürdün'ün Arap Lejyonu da dahil tüm Arap ordularının toplu saldırısına direnilmesi gerekeceği varsayımından ileri gelmekteydi.[6]

Ben-Gurion, risklerine rağmen tüm ağırlığını bağımsızlığın derhal ilanından yana koymuş, tarihi bir fırsatı kaçıran kişi olmak istememişti. Ateşkesin reddi ve bağımsızlığın ilanı önerisi, Geçici Devlet Konseyi'nde altıya karşı dört oyla kabul edilmişti. Ben-Gurion'un kesin olarak ifade ettiği tercih doğrultusunda, yeni devletin sınırlarının bağımsızlığın ilanı sürecinde belirtilmemesine karar verilmiş ve bununla Birleşmiş Milletler sınırları ötesine genişleme olasılığının saklı tutulması amaçlanmıştı. Yeni devletin adı da İsrail olarak belirlenmişti.

Ben-Gurion 14 Mayıs 1948 günü öğleden sonra saat dörtte Tel Aviv Sanat Müzesi'nde Yişuv önderlerinin önünde Bağımsızlık Bildirgesi'ni okuyup, Filistin'de ismi *Medinet İsrael* (İsrail Devleti) olacak Yahudi devletinin kurulduğunu ilan etmişti. Bağımsızlık Bildirgesi'ne göre İsrail Devleti, İsrail öncülerinin ifade ettiği özgürlük, adalet ve barış ilkelerine dayanacak; din, ırk veya cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, bütün yurttaşlarının sosyal ve siyasal olarak eşit olması prensibini muhafaza edecek; Birleşmiş Milletler sözleşmesinin ilkelerine sadık kalacaktı. Bildirge bilhassa İsrail Devleti'nin Arap sakinlerine de eşit haklar sözü vererek, tüm Arap komşulara barış elini uzatacağını taahhüt etmişti.

Yahudi devleti hayalini gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş önderler grubunu, elli yıl önce Bazel'deki Birinci Siyonist Kongre'de bu hayali açıkça ifade etmiş Theodor Herzl'in ana salonun ortasına asılmış bir fotoğrafı tepeden seyretmekteydi. Herzl başından beri büyük bir gücün desteğini sağlama lüzumunu öngörmüş ve bu gerçekleşmişti. ABD İsrail Devleti'ni tanıyan ilk ülkeydi; Başkan Harry Truman, Dışişleri Bakanlığı'nın tavsiyesine uymayarak bu tanımayı gerçekleştirmişti. Sovyetler Birliği de aynı şekilde hareket etmişti. İsrail bu nedenle Ortadoğu'da Avrupalı güçlerin yerini almaya başlayan, savaş sonrası dönemin

6 General Yigael Yadin ile mülakat.

süper gücü olan iki manevi babanın eline doğmuştu. İsrail yine de kızgın Arap komşularının ivedi tehdidiyle karşılaşmıştı. Ben-Gurion bu durumu günlüğüne kısa ve veciz bir ifadeyle şöyle kaydetmişti: "Ülkenin kaderi savunma güçlerinin elindedir."[7]

Bağımsızlık Savaşı

15 Mayıs'ta Mısır, Mavera-i Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları Filistin'i işgal etmiş, Arap Ligi'nin finanse ettiği Filistinli düzensiz birlikler ve Arap Kurtuluş Ordusu'nu desteklemişlerdi. İsrail böylelikle bir savaşın ortasında doğmuştu. İsrail dış politikasının ilk hedefi de hayatta kalmaktı. Hagana'nın ismi İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) olarak değiştirilmiş, İrgun ve Stern Çetesi ise daha sonra feshedilerek İSK ile birleşmişti.

İsrail'in Bağımsızlık Savaşı uzun, acı ve insan hayatı açısından pahalıya mal olmuş bir savaştı. 6000 asker ve sivil, bir başka deyişle 650,000 civarındaki Yahudi nüfusunun yüzde biri hayatını kaybetmişti. Savaşın ilk safhası 15 Mayıs'tan 11 Haziran'a, ikincisi Temmuz'un 9'undan 18'ine, üçüncü ve son safhası ise 15 Ekim'den 7 Ocak 1949'a kadar sürmüştü.

Geleneksel Siyonist yaklaşım, 1948 savaşını yekvücut Arap düşman ile küçük İsrail arasındaki basit, iki kutuplu ve hiçbir manevra sınırlamasına tabi olmayan kuralsız bir mücadele olarak yorumlamıştı. Bu yoruma göre, yedi Arap ordusu İngiliz mandasının sona ermesiyle Yahudi Devleti'ni doğduğu anda yok etmek için Filistin'i işgal etmişti. İşgali izleyen mücadele, Yahudi Davut'la Arap Calut arasında denk olmayan bir savaştı.* Emekleme aşamasındaki Yahudi devleti, ezici Arap üstünlüğü karşısında gözükara ve yiğitçe savaşmış, başarılı bir hayatta kalma mücadelesi vermişti. Savaş süresince yüz binlerce Filistinli büyük ölçüde önderlerinin emirleri doğrultusunda ve muzaffer bir geri dönüş beklentisi içinde komşu Arap ülkelerine sığınmıştı. Siyonist anlatıya göre, savaş sonrasında İsrail liderleri bütün kalpleri ve güçle-

7 Ben-Gurion, *Savaş Günlüğü*, 2: 453-54.

* İleride İsrailoğullarının kralı olacak Yahudi Çoban Davut'la, antik Filistinlilerin dev savaşçısı Golyat (Calut) arasında MÖ 11. yüzyılda geçtiği rivayet olunan, hasımların denk olmadığı mücadele. (çev.)

riyle barış istemiş, fakat barış için karşı tarafta muhatap bulamamışlardı. Silahların susmasını takip eden otuz yıllık siyasi çıkmazın sorumlusu ise uzlaşmamakta inat eden Araplar sorumluydu.

1948 savaşının bu türden popüler, destansı ve ahlakçı yorumları, İsrail propagandalarında yaygın biçimde kullanılmıştır ve İsrail eğitim kurumlarında halen öğretilmektedir. Bu, uluslaşma sürecinde tarihin milliyetçi yorumlarının kullanımına verilebilecek başlıca örneklerden biridir. Tarih de en gerçek anlamıyla muzafferlerce yazılan bir propagandadır ve 1948 savaşı bu anlamda bir istisna değildir.

Ancak yukarıdaki ifadeler, ilk Arap-İsrail savaşının geleneksel Siyonist yorumunun gerçeklerden ziyade mitlere dayandığı anlamına gelmemektedir. Bilakis tarihsel gerçeklere dayanmakla birlikte, gerçeklerin seçici ve subjektif bir yorumudur. Anlatı 1948 savaşını yaşayan İsraillilerin bireysel deneyim ve algılarına tam anlamıyla uyduğu için revizyon ve değişime bu kadar dirençlidir. Bahsedilen Siyonist yorum, resmi belgelerin açıklanmasını takiben eleştirel incelemeye tabi tutulmuştur.[8] 1948 savaşının resmi aşamasına ilişkin iki önemli iddia Arap-İsrail askeri imkânlarının karşılaştırılması ve Arapların savaş konusundaki hedefleri hakkındaydı.

Askeri denklik mevzubahis olduğunda, Arapların her zaman sayıca ezici üstünlüğe sahip oldukları kabul edilegelmiştir. Savaş ısrarlı bir biçimde küçük bir azınlığın çoğunluğa karşı mücadelesi olarak tasvir edilmiştir. Yahudi savaşçıların ümitsiz vaziyeti ve kahramanlığına ilişkin yorumlar ise sorgulanmadan kabul edilmiştir. Keza Yahudilerin, ilk ateşkese kadar, yani Çekoslovakya'dan kaçak silah tedariki, durumu onların lehine çevirene kadar yetersiz askeri levazımata sahip olduğu da. Ancak Mayıs 1948 ortalarında düzenli ve düzensiz Arap birlikleri-

8 Bkz. Simha Flapan, *The Birth of Israel: Myths and Realities* (New York, 1987); Benny Morris, *The Birth of Palestinian Refugee Problem* ve *1948 and After: Israel and The Palestinians* (Oxford, 1990; gözden geç. ve genişletilmiş baskı, 1994); Ilan Pappé, *Britain and The Arab-Israeli Conflict, 1947-51* (Londra, 1988) ve *The Making of The Arab-Israeli Conflict, 1947-51* (Londra, 1992); Shlaim, *Collusion Across the Jordan* ve "The Debate About 1948", *International Journal of Middle East Studies* 27, no. 3 (Ağustos 1995).

nin toplam sayısı 25,000'in altındayken, İSK sayısı 35,000'i geçen birliklerini sahaya sürmüştü. İSK Temmuz ortası itibarıyla 65,000 kişiyi silahaltına almış, bu sayı 96,441'le Aralık'ta en yüksek noktaya ulaşmıştı. Arap devletleri de ordularını güçlendirmeye çalışmış, ancak İsrail'in hızına ayak uyduramamıştı. İSK böylece savaşın her aşamasında karşısındaki Arap kuvvetlerine göre sayıca üstündü ve savaşın son aşamasında sayısal üstünlük oranı neredeyse ikiye bir haline gelmişti. Savaşın sonucu bu sebeple bir mucize değil, Arap-İsrail askeri dengesinin bir yansımasıydı. Her savaşta olduğu gibi bu savaşta da daha güçlü olan taraf sonunda üstün gelmişti.[9]

Eski nesil İsrailli tarihçiler, Arapların savaştan beklentileri söz konusu olduğunda Filistin'e gönderilen tüm Arap kuvvetlerinin çiçeği burnunda Yahudi devletini yıkmak ve Yahudileri denize dökmek kararlılığıyla bir araya gelmiş olduğunu ileri sürmektedirler. Böylelikle de açıkça o dönemde Yahudi tarafında yaygın olan algıyı yansıtmaktadırlar. Arap Ligi'nin askeri uzmanlarının işgale ilişkin ortak bir plan için çaba sarf ettiği doğrudur, ancak Filistin'deki tüm Arap güçler üzerinde sembolik bir komuta yetkisine sahip olan Kral Abdullah son dakika değişiklikleri yaparak bu planı altüst etmiştir. Ordusunu Filistin'e göndermekteki amacı Yahudi devletinin kuruluşunu engellemek değil, Filistin'in Arap kesiminin asıl sahibi haline gelmekti. Abdullah ve onun yayılmacı siyasetine içerleyip, düşmanla gizlice işbirliği yaptığından şüphelenen diğer Arap liderler birbirlerine çok da bağlı değildi. Arap devletlerinin her biri Filistin'i Filistinliler için korumak kisvesi altında kendi taht veya egemenlik kaygıları ile hareket etmekteydi. Arapların diplomatik ve askeri hedeflerini koordine etmekteki acizliklerinin, kendilerini ezen bu felakete katkısı hiç de az değildi.[10] İsrail liderleri bu anlaşmazlıkların farkındaydı ve

9 Flapan, *Birth of Israel*, 187-99 ve Morris, *1948 and After*, 13-16.

10 Arap koalisyonundaki uyumsuzluk ve aldatmacaları daha net bir biçimde göz önüne seren kaynaklar için bkz. (Irak), *Report of the Parliamentary Committee of Inquiry on the Palestine Problem*; Salih Saib el-Cuburi, *Filistin Felaketi ve Bu Felaketin Siyasi ve Askeri Sırları* (Arapça) (Beyrut, 1970) ve Abdullah el-Tall, *Filistin Faciası* (Arapça) (Kahire, 1959).

bunları çatışmaların resmen başlamasının ardından, tıpkı öncesinde olduğu gibi kullanmışlardı.[11]

Birçok tarihçinin yaptığı gibi, 1948'deki askeri operasyonlar mercek altına alınırsa, İsrail'in Arap dünyasının tümüne karşı giriştiği bildik direniş fikri ile karşılaşılır. Ancak savaş siyaseti incelendiğinde daha karışık planlar olduğu su yüzüne çıkar. Böyle bir inceleme Ben-Gurion'un siyasi hedeflerini değerlendirmek için zaruridir, çünkü bu planlar beyan ettiği amaçlarla ekseriya uyumsuzluk içindedir. Aslında İsrail'in savaş sırasındaki askeri tavrını ve savaş sonrasında da sınırlarını, büyük ölçüde Ben-Gurion'un hedefleri belirlemiştir.

Ben-Gurion'un bağımsızlığın ilanından on gün sonra 24 Mayıs'ta İsrail Genelkurmayı'na sunduğu büyük strateji birtakım temel hedefleri vurgulamaktaydı. İlk olarak oldukça açık bir öncelikler sırası yapmıştı: Kudüs, kuzeyde Celile ve güneyde Necef. Bunu takiben de saldırgan stratejiyi, savunma stratejisine tercih etmekteydi. Üçüncü husus düşman Arap koalisyonu ile mücadele yöntemi olarak –ki bu İsrail'in güvenlik doktrinindeki temel ilkelerden biri haline gelecekti– Arap devletleriyle tek tek mücadele etme yaklaşımıydı; yani saldırılar her seferinde tek bir cephede yürütülürken diğer cephelerde bekleme prensibi tercih ediliyordu. Dördüncüsü ise Ürdün'ü Arap Lejyonu kartını açık oynamaya zorlamaktı; güçlü lejyonun yenilgiye uğratılması durumunda diğer Arap ordularının da kolayca çözüleceğine inanıyordu.[12]

Ben-Gurion ve generalleri arasında daha savaşın başlarında derin görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Ben-Gurion Arap Lejyonu'nu bir numaralı düşman saymakta, ancak generaller Mısır ordusunu başlıca askeri tehdit olarak görmekteydi. Ben-Gurion İsrail kuvvetlerinin büyük bir bölümünün Kudüs ve etrafında toplanmasını, diğerleri ise güney sınırına öncelik verilmesini istemekteydi. Ben-Gurion Abdullah'la yaptığı, fakat bizzat kralın geri adım attığı bir anlaşmanın kendisini bağlayacağını şüphesiz düşünmemekteydi. Kralla yaptığı anlaşma her halükârda Birleşmiş Milletler planıyla uluslararası rejim altında ayrı bir siyasi varlığa yani *corpus seperatum*a kavuşacak olan Kudüs'ü

11 Ya'akov Şimoni ile mülakat.

12 Ben-Gurion, *Savaş Günlüğü*, 2: 453-54.

kapsamamaktaydı. Kudüs muharebesi İngiliz mandasının sona ermesinden birkaç gün öncesine denk gelen İsrail saldırılarıyla başlamış, Kral Abdullah da bu saldırıya tepki olarak 17 Mayıs'ta Arap Lejyonu'na Kudüs şehrinin eski bölümünü savunmak üzere ilerleme emri vermişti.[13]

İsrail saldırısı durdurulduktan sonra, savaşın odak noktası, Tel Aviv ve Kudüs arasındaki ana yola hâkim istihkâmlarla desteklenmiş bir tepe olan Latrun'a kaymıştı. Birleşmiş Milletler paylaşım planı, Latrun'u, kurulması öngörülen Arap devletine vermişti, ancak Ben-Gurion çok büyük stratejik öneme sahip bu tepeyi ele geçirmeye kararlıydı. Generallerinin tavsiyelerine rağmen, çatışmaların ilk raundunu sona erdiren Birleşmiş Milletler ateşkesinden önce Latrun'a tümü Arap Lejyonu tarafından püskürtülen üç cephe taarruzu emri vermişti.

Savaş halindeki İsrailliler için ateşkes, General Moşe Karmel'in ifadesiyle "cennetten gelen bir tazelenme" gibiydi. Bu fırsatı daha çok asker toplamak, silahaltındaki askerleri yeniden eğitmek, organize etmek ve silahlandırmak için kullanmışlardı. Birleşmiş Milletler arabulucusu Kont Folke Bernadotte, 27 Haziran'da uzlaşma önerilerinde bulunmuş, fakat iki taraf da bunları reddetmişti. Bernadotte, Birleşmiş Milletler'e ikinci raporunu sunduktan bir gün sonra, 17 Eylül'de, bu İsveçli aristokratı İngiliz hükümetinin ajanı olarak gören aşırı milliyetçi Stern Çetesi mensuplarının suikastıyla Kudüs'te öldürülmüştü. Birleşmiş Milletler arabulucusunun suikast emrini veren üçlü arasında İsrail'in gelecekteki başbakanı İzak Şamir de bulunmaktaydı. Stern Çetesi ve İrgun birlikleri, üzerinde Yahudi egemenliği ilan edilmemiş Kudüs'te bağımsız eylemler yürütmekteydiler. Ateşkesi kabul etmeyerek, İsrail Devleti'nin dışında "Özgür Yehuda"yı kurmak için savaşmayı planlamaktaydılar. Bernadotte suikastı İsrail hükümetini muhalif örgütleri çökerterek, onları İSK bünyesine katmaya zorlamıştır. Ancak Bernadotte'un suikastçıları hiçbir zaman yargı önüne çıkarılmamıştır.

Mısır 8 Temmuz'da ateşkesi ihlal ettiğinde, İSK karşı saldırısını başlatmak için hazırdı. Karşı taarruzun başlıca hedefi Arap Lejyonu'ydu. Danny Operasyonu, Arap Lejyonu'nun Kudüs yo-

13 Sir John Bagot Glubb, *A Soldier with the Arabs* (Londra, 1957), 110.

lunu tehdit eden Lod ve Ramle'de mevzilenmiş birliklerini etkisiz hale getirmeyi, Latrun ve Ramallah'ı alarak Kudüs'e açılan koridoru genişletmeyi amaçlıyordu. Adı geçen tüm bölgeler Birleşmiş Milletler tarafından, kurulacak Arap devletine tahsis edilmişti ve Arap Lejyonu'nun kontrolündeki bölge içinde bulunmaktaydı. İSK neredeyse savunmasız bırakılan Lod ve Ramle'yi 12 Temmuz'da ele geçirerek buraların sakinlerini topraklarını terke zorladı. Arap Lejyonu Latrun, Ramallah ve Kudüs'teki Eski Şehir'de bulunan mevzilerini başarılı bir biçimde savunmuştu. Ancak çok ilginçtir, Lejyon Yahudi devletine tahsis edilen hiçbir bölgeyi ele geçirmek için girişimde bulunmamıştı. Arap ordularının geri kalan bölümü de İsrail'e toprak kaptırmıştı. İsrail on günlük bir savaş sonucunda durumunu olağanüstü şekilde düzeltmiş, inisiyatifi ele geçirmiş ve savaş sonuna kadar da kaybetmemişti.

Savaşın ikinci kısmında Siyonistler ve Kral Abdullah arasındaki özel ilişki yavaş yavaş tekrar gündeme gelmeye başlamıştı. 1948 yazında İsrail ve Ürdün orduları karşı karşıya gelmiş ancak savaşın en sıcak anında dahi iki ülke Uri-Bar Joseph'in dâhiyane tabiriyle "en iyi düşmanlar" olarak kalmışlardı.[14] Kral Abdullah savaş boyunca sınırlı hedeflerini kovalamayı sürdürerek Yahudi devleti topraklarına el uzatmaya kalkışmamıştı. Ben-Gurion ise benzer bir çekince göstermemiş, çatışmaların en azından ilk iki safhasında "savaşta ve aşkta her şey mübahtır" lafına uygun şekilde davranmıştı. Fakat uzun süren ikinci ateşkes boyunca Kral Abdullah'ın tekrar yürürlüğe koymak için çaba gösterdiği, Batı Filistin'i İsrail ve Mavera-i Ürdün arasında paylaştırmak üzere yapılan ilk anlaşmaya bağlı kalmanın avantajları hakkında düşünecek vakit bulmuştu.

Ben-Gurion 26 Eylül'de kabineye Batı Şeria'dan büyük toprak parçaları ele geçirmek üzere büyük bir askeri taarruz teklifinde bulunmuştu. İSK bu zaman zarfında Batı Şeria'yı bütünüyle ele geçirecek askeri kabiliyete sahipti, gerekli tek şey saldırı emrinin verilmesiydi. Kabinedeki altı bakan teklifin kabulü, altısı da reddi için oy vermiş ve plan sonunda rafa kaldırılmıştı. Ben-Gurion bu kararı "gelecek nesiller için matem" sebebi olarak adlandırmıştı.

14 Uri Bar-Joseph, *The Best of Enemies: Israel and Transjordan in the War of 1948* (Londra, 1987).

Planı tekrar gündeme getirmemesine istinaden, kendi teklifinin yerindeliği hakkında şüpheleri olduğu çıkarımı yapılabilir. Onu tanıyanlar, onun Batı Şeria'nın veya bu bölgenin büyük bölümünün ele geçirilmesi için baskı yapmama kararının pek çok sebebi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu sebeplerin ilki ve en önemlisi, Ben-Gurion'un Ürdün-İngiltere savunma anlaşmasının öngördüğü İngiliz askeri müdahalesinden çekinmesidir. İkincisi, Batı Şeria sakinlerinin kaçmayacağını düşünmesi ve gerekli olandan daha fazla sayıda Arap nüfusu Yahudi devleti sınırları içine dahil etmek konusunda gönülsüz olmasıydı. Üçüncüsü, Batı Şeria'nın büyük bölümünün ele geçirilmesinin Kral Abdullah'la kurulan özel ilişkiyi düzelmemek üzere bozacağını bilmesiydi. Nedenleri ne olursa olsun, Ben-Gurion Batı Şeria'yı Kral Abdullah'ın eline bırakmak gibi siyasi bir kararın tüm sorumluluğunu üzerine almıştı.[15]

Ben-Gurion doğu cephesine askeri taarruz planından vazgeçilmesinden sonra, Necef'in büyük bölümünü işgal altında tutan Mısır ordusuna karşı saldırı fikrine gittikçe daha çok ilgi göstermeye başladı. İsrail tam da bu zaman aralığında, Mısır kraliyet sarayından bir barış sinyali almış; kendini Filistin karmaşasından kurtarmak için sabırsızlanan Kral Faruk'un özel temsilcisi Kemal Riad, anadili Arapça olan ve ılımlı kanadın ileri gelenlerinden İsrail Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi başkanı Elias Sasson'la Paris'te buluşmuştu. Riad, Necef Çölü'nde büyük bir toprak parçasının Mısır'a bırakılması karşılığında Mısır'ın İsrail'i fiili olarak tanımasını önermişti.[16] Moşe Şaret bu barış önerisini değerlendirmek istemiş, Ben-Gurion ise açıkça geçiştirmişti. Kabine Mısır'la barışa taraftar olan ve Ben-Gurion gibi Mavera-i Ürdün ile barışa meyilli olan bakanlar arasında ikiye bölünmüştü. Ben-Gurion 6 Ekim'de kabineye Mısır'la savaşı yeniden başlatacak ancak Mısır'ın barış önerisinin sözünün dahi geçmediği bir teklif sunmuştu. Mısır'ın barış teklifinden bahsetmek yerine, Mısır'la Mavera-i Ürdün arasındaki ilişkilerin, İsrail Mısır'a saldırdığı takdirde Arap Lejyonu'nun müdahale etmeyeceği ölçüde

15 General Yigael Yadin, Tümgeneral Moşe Karmel, Ze'ev Şaref ve Yehoşua Palmon ile yapılan mülakatlardan.

16 Yehoshua Freundlich (der.), *Documents on the Foreign Policy of Israel (DFPI)*, c. 1, *14 Mayıs-30 Eylül 1948* (Kudüs, 1981) 632-36.

kötü olduğunu belirtmişti. İsrail 15 Ekim'de ateşkesi ihlal edip güneydeki Mısır kuvvetlerine saldırı başlattı. 7 Ocak 1949 ateşkesiyle Necef'in tümü İsrail'in eline geçmiş, İsrail ve Mısır arasındaki savaş boyunca da Arap Lejyonu tarafsız kalmıştı. İsrail ve Mavera-i Ürdün savaştan şüphesiz ilişkileri en iyi düşmanlar olarak çıktılar.

İsrail ve Kral Abdullah arasındaki özel ilişki, ilk Arap-İsrail savaşının seyrini ve sonucunu belirleyen önemli bir faktör olmuştu. Bu faktör Siyonist tarihyazımında büyük ölçüde göz ardı edilmiştir, çünkü küçük İsrail'in Arap dünyasının bütününe tek başına karşı durduğu destansı anlatı ile uyumsuzluk yaratmaktadır. Abdullah'ın Golda Meir'la buluşmaları resmi belgelerin açıklanmasından uzun zaman önce İsrail kamuoyu tarafından bilinmekteydi. Abdullah'a dair olağan kanı kritik an geldiğinde Abdullah'ın anlaşmalarını unutup, Araplarla anlaşmasına dönerek yeni doğmuş İsrail devletini yıkmak üzere büyük Arap çabasına katılmış olmasıdır. Ancak 1948 savaşının ayrıntılı bir incelemesi, Abdullah'ın Golda Meir'la asıl anlaşmasına dikkate değer biçimde sadık kaldığını ortaya koyacaktır. Dahası İsrail, Abdullah'la kurulan özel ilişkiyi, düşman Arap devletlerinin bağlılık zincirini kırmakta, Arap koalisyonundaki anlaşmazlıkları derinleştirmekte ve koalisyon üyelerini birbirlerine karşı kışkırtmakta kurnazca ve ustaca kullanmıştır. Bu ayrıcalıklı ilişki var olmasaydı, İsrail ilk Arap-İsrail savaşında böyle kapsamlı ve belirleyici bir zaferi büyük ihtimalle gerçekleştiremeyecekti.

İsrail savaştan iktisadi olarak tükenmiş olarak ancak daha üstün organizasyon ve moralle, muazzam bir başarı duygusu ve –parlamenter demokrasinin gelişimi için sağlam bir temel oluşturan– gelecekten emin bir tavırla çıkmıştı. 120 sandalyeli Knesset için ilk genel seçimler 25 Ocak 1949'da yapılmıştı. Küçük partilerin artmasını teşvik eden ve hiçbir partinin asla salt çoğunluk sağlayamaması yüzünden koalisyon hükümetlerine sebep olan nispi temsil sistemi benimsenmiştir. Mapay oyların yüzde 36'sını, sol kanat Mapam yüzde 15'ini, Birleşik Dindar Parti yüzde 12'sini, sağ kanat Herut partisi yüzde 11,5'ini, Genel Siyonistler yüzde 5'ini, İlerici Parti yüzde 4'ünü, Komünistler yüzde 3,5'ini ve Sefardimler yüzde 3,5'ini almış, geri kalan oylar da daha küçük

birkaç parti arasında bölünmüştü. David Ben-Gurion seçimleri izleyen dönemde Dindar Parti, İlerici Parti, Mapay ve Sefardim'i içeren bir koalisyon hükümeti kurmuştu. Ben-Gurion'un başbakan ve savunma bakanı, Moşe Şaret'in dışişleri bakanı ve Eliezer Kaplan'ın maliye bakanı olduğu üç önemli makam değişmeden kalmıştı. Mapay bu nedenle savunma ve dış ilişkiler alanında fiili tekelini sürdürerek aşırı sol ve aşırı sağı iktidarın dışında tutmakta başarılı olmuştu.

Amerikalı ılımlı Siyonist önder Nahum Goldmann, 1948 askeri zaferinin İsrail'e damgasını vuran psikolojik etkisini otobiyografisinde şöyle açıklamıştı:

> 1948 zaferi doğrudan eylemin müzakere ve diplomasiye kıyasla avantajlarını işaret eder gibiydi... Zafer yüzyılların zulüm ve aşağılamalarına, adaptasyon ve tavizlerine öyle muhteşem bir tezat yaratmıştı ki, o andan itibaren izlenebilecek yegâne hedefi de işaret etmekte gibiydi: Hiçbir şeye katlanmadan, hiçbir saldırıya müsamaha göstermeden, Gordion düğümünü kesip, gerçekler üreterek tarihi şekillendirmek öylesine basit, öylesine inandırıcı ve tatmin ediciydi ki, bu İsrail'in Arap dünyası ile anlaşmazlığında bir siyaset haline geldi.[17]

Zaferin psikolojik etkisi en bariz şekilde David Ben-Gurion'un durumunda somutlaşmıştı. Ben-Gurion Arap-İsrail anlaşmazlığını her zaman askeri güç dengesi açısından düşünme eğilimindeydi. 1948'de de askeri mücadeleye yoğunlaşması doğaldı. Ancak 1948 sonlarına doğru birbirini izleyen İSK galibiyetleri ileriye yönelik planlamalar gerektirmişti. Şaret Dışişleri Bakanlığı'ndaki Ortadoğu Dairesi'ne Filistin hükümeti için çeşitli planlar hazırlamak üzere talimat vermişti. Ben-Gurion ise İsrail'in askeri üstünlüğü için bastırırken, her tür planlamanın etkin şekilde önüne geçmişti. Sonuç olarak İsrail'deki Arap yanlısı kesimler gittikçe marjinalleştirildiklerini ve boş yere didindiklerini hissetmişlerdi. Bu durum 2 Kasım 1948'de Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi başkan yardımcısı Ya'akov Şimoni tarafından o sırada çeşitli Arap ve Filistinli yetkililerle Paris'te temaslar yürüten amiri Elias Sasson'a gönderilen bir mektupta açık bir şekilde ifade edilmiş-

17 *The Autobiography of Nahum Goldmann: Sixty Years of Jewish Life* (New York, 1969), 289-90.

tir. Şimoni Ben-Gurion'dan "her türlü siyasi müzakere ve eylemi değersizleştirerek sorunların çoğunu silah yolu ile çözmek için uğraşıyor" diye yakınmıştı.[18]

Ben-Gurion zafer kazanmış bir orduyu arkasına alarak sadece siyaset uzmanlarının tavsiyelerini değil, Birleşmiş Milletler'in ateşkes çağrılarını da dikkate almamıştı. Aralık sonunda Mısır ordusunu uluslararası sınırın ardına atabilmek amacıyla güneyde yeni bir saldırıya, yani Horev Operasyonu'na başlamıştı. İSK operasyon sonucunda Sina'ya sızarak, el-Ariş kentinin banliyölerine ulaşmıştı, ancak yoğun Amerikan baskısı İSK'yı geri çekilmeye ve Gazze Şeridi'ni Mısır'a bırakmaya zorlamıştı. 7 Ocak 1949'da iki taraf da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısını kabul ederek silah bırakma görüşmelerine başlamayı kabul etmişti.

Ateşkes Anlaşmaları

İsrail ve komşu Arap devletleri arasındaki ateşkes görüşmeleri, 13 Ocak 1949'da Dr. Ralph Bunche'nin yardımlarıyla Rodos Adası'nda başlamıştı. Birleşmiş Milletler Bunche'yi Kont Bernadotte suikastından sonra Filistin'e vekil arabulucu olarak atamıştı. Afro-Amerikan kökenli arabulucu, kısa bir süre sonra Nobel Barış Ödülü ile de takdir edilen çarpıcı diplomatik becerilerinin tümünü bu zor görev için kullanmıştı. İsrail Mısır'la başlamak üzere komşu Arap devletlerinin her biriyle ayrı ateşkes anlaşmaları imzalamıştı. Ateşkeslerin sıralaması ilginçti: İsrail-Mısır arasındaki anlaşma 24 Şubat'ta; İsrail-Lübnan anlaşması 23 Mart'ta; İsrail-Ürdün anlaşması 3 Nisan'da ve İsrail-Suriye arasındaki anlaşma 20 Temmuz'da imzalanmıştı. Her müzakere heyetinin ilgili oldukları cepheye has askeri ve siyasi şartlardan ileri gelen ayırt edici özellikleri vardı. Bütün müzakerelerin tek ortak noktası ise Birleşmiş Milletler himayesinde yürütülmüş olmalarıydı.[19]

---

18 Yehoshua Freundlich (der.), *DFPI*, c. 2, *Ekim 1948-Nisan 1949* (Kudüs, 1984), 126-27.

19 Bu bölümde ağırlıklı olarak Yemima Rosenthal'in bu konuda derlediği resmi belge serisine yazdığı İbranice önsözü kullandım: *DFPI*, c. 3, *Arap Devletleriyle Ateşkes Müzakereleri, Aralık 1948-Temmuz 1949* (Kudüs, 1983).

İsrail ve Mısır arasındaki müzakereler 13 Ocak'ta başlamış ve altı hafta sürmüştü. İsrail'in savaştaki galibiyeti ve Necef'in bütününe yakınını kontrol etmesinden ileri gelen üstünlüğü Birleşmiş Milletler kararlarının yardımıyla bir dereceye kadar Mısır lehine dengelenmişti. İsrail delegasyonu gündemdeki bazı konular nedeniyle görüş ayrılığına düşmüştü: General Yigael Yadin'in liderliğindeki askeri temsilciler hükümetin tutumunun haddinden fazla yumuşak olduğunu, bunun yanında Dışişleri Bakanlığı genel müdürü Dr. Walter Eytan başkanlığındaki diplomatlar ise hükümet hattının yeterince esnek olmadığını düşünüyorlardı.

24 Şubat'ta İsrail ve Mısır arasındaki çatışma halini resmen sonlandıran ateşkes anlaşması imzalanmıştı. İki taraf da bu anlaşmayı mümkün kılabilmek için başlangıçtaki pozisyonlarından epeyce uzaklaşmak zorunda kalmışlardı. İsrail Gazze Şeridi'nde Mısır askeri varlığını ve el-Uca'nın askerden arındırılmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. Fakat anlaşma İsrail'in Necef üzerinde kontrolünü sağlamış, uluslararası pozisyonunu güçlendirmiş, Birleşmiş Milletler üyeliği için gerekli ölçütleri kazanmasına yardımcı olmuş ve diğer Arap devletleriyle benzer anlaşmaların önünü açmıştır.

İsrail ve Lübnan arasındaki görüşmeler 1 Mart'ta başlamış ve üç hafta sürmüştü. Özel görüşmelerde Lübnanlılar İsraillilere, İsrail'le doğrudan müzakere yapan ilk Arap devleti olamayacaklarını, ancak ikinci devlet olmayı beklediklerini belirtmişler, aslında Arap olmadıklarını ve Filistin macerasına kendi iradeleri dışında sürüklendiklerini de söylemişlerdi. İSK görüşmeler başladığında Lübnan topraklarında 14 köyü kapsayan dar bir şeridi işgal etmiş bulunuyordu. İsrail uluslararası sınırın gerisine çekilmeye razıydı, ancak bunu Suriye ordusunun Taberiye (Kinneret/Celile) Gölü'nün doğu kıyısında işgal ettiği toprak parçasından benzer şekilde çekilmesi şartına bağlamıştı. Sonunda Lübnan ve Suriye cephelerini birbiriyle ilişkilendirme çabasından vazgeçildi. Ben-Gurion bir Arap devletini diğeriyle ilişkilendirmenin ilkesel olarak hoş karşılanmayacağını ve İsrail'in çıkarlarına her bir Arap devleti ile ikili bazda görüşmeler yürütülmesiyle hizmet edilebileceğini düşünmekteydi. Lübnan'la bir ateşkes anlaşmasının İsrail'in uluslararası itibarını artıracağını ve onu Ürdün'le müzakerelerde daha güçlü bir konuma getireceğini de sezmekteydi.

İsrail ve Ürdün arasındaki ateşkes müzakereleri Mısır ve Lübnan müzakereleri gibi daha önceki görüşmelerden ve bunu izleyen Suriye görüşmelerinden farklıydı. Müzakereler Ürdün cephesinin özgün niteliklerinin, cephenin bir bölümündeki Irak kontrolünün ve Kral Abdullah ve Yahudi devleti arasındaki özel siyasi ilişkinin etkisi altındaydı. Batı Şeria'nın askeri kontrolünü elde eden Abdullah Nisan 1950'de Birlik Yasası'na dönüşen, sinsice ilerleyen ilhak sürecini başlatmıştı. Batı Şeria'nın Ürdün tarafından ilhak edilmesi politikasına dair genel Arap itirazı, Abdullah'ı İsrail'in iyi niyetine daha da bağımlı hale getirmişti. Aslında kral Filistin'in Arap kesiminin geri kalanını krallığına katmak için uluslararası desteği, özellikle Amerikan desteğini elde etmede İsrail'e güveniyordu. Bu durum 1948 sonbaharında iki taraf arasındaki doğrudan ilişkinin yenilenmesinin de arka planını oluşturmuştu.

Doğu cephesi boyunca patlamaya hazır haldeki tartışmalı Kudüs kenti iki taraf arasındaki görüşmelerin başlangıç noktasıydı. Ben-Gurion Abdullah'ı kapsamlı barış görüşmelerine ikna etmek için, Kudüs'te gerçek bir ateşkes önermeye hazırdı. Kasım 1948'de Yarbay Moşe Dayan ve Yarbay Abdullah el-Tall isimli iki bölgesel komutan arasında doğrudan temas sağlanmıştı. Bu temaslar 30 Kasım'da "samimi ve mutlak ateşkes"in imzalanmasına vesile olmuştu. Bu adım Ben-Gurion açısından Kudüs'ün tümünü İsrail egemenliği altına alma amacından, şehrin İsrail ve Ürdün arasında bölünmesi gibi çok daha iddiasız bir amaç lehine vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Böyle bir bölünme, büyük güçler ve Birleşmiş Milletler'in kentin uluslararası kontrol altına girmesi için ısrarlı baskılarını savuşturmak için en gerçekçi strateji gibi görünmüştü.

Batı Şeria konusunda iki karşıt görüş vardı. Elias Sasson, İsrail'in Abdullah'ın Kudüs'ü ilhak planını desteklemesi gerektiğini düşünmekteydi. Askeri uzmanlar Batı Şeria'da bir ateşkes hattı çizilmesinin savunulamayacağını düşünmekte, Abdullah'la müzakere etmenin İsrail'e askeri seçeneklerini kaybettirmesinden kaygılanmaktaydılar. Ben-Gurion, Abdullah'ın Batı Şeria'yı ilhakına açık destek verme konusunda isteksiz olsa da, savaşı bitirmek istemiş ve 19 Aralık'ta kabineye şunları söylemişti: "Belki de tek çözüm Abdullah'tır." Sol eğilimli Mapay partisinin üyeleri

ilhaka karşı çıkmış, ancak yine de bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını desteklemişlerdi. Kabine Ürdün'le ateşkes müzakerelerinin açılmasına karar vermiş, yalnız kralın genişleme planlarını desteklemek konusunda herhangi bir peşin taahhütte bulunmadan ve askeri operasyon seçeneğinden vazgeçmeden bu kararı almıştı.[20]

26 Aralık'ta iki taraf arasında doğrudan görüşmeler başladığında, Arap Lejyonu güney Necef'in bazı kısımlarında kontrol sağlamış durumdaydı. Görüşmeler sırasında Abdullah'ın buralardan isteyerek çekilmeyeceği açıklık kazanmıştı. İsrail liderleri bu sebeple Arap Lejyonu'nu uluslararası sınırın Ürdün'e ait kısmına geriletmek için askeri operasyon yapmayı planlamışlardı. Bu operasyonu Mısır'la imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra ve Ürdün'le ateşkes görüşmelerinin başlamasından önce gerçekleştirmeyi ummuşlardı. Mısır'la çatışmaların sürdüğü sırada Ürdün'ün tarafsızlığından yararlanan İsrail yönetimi, Ürdün'e karşı planladığı saldırı boyunca da Mısır'ın tarafsız kalacağına güvenmekteydi. Fakat Ürdün'le görüşmelerin başlamasını erteleme çabaları başarılı olmamıştı.

Dr. Bunche'nin başkanlığındaki resmi ateşkes müzakereleri 4 Mart 1949'da başlayıp bir ay sürmüştü. Abdullah asıl ateşkes görüşmelerini İsrail temsilcileriyle özel ve gizli olarak, Amman'ın Şuneh semtindeki kışlık sarayında yürütmek istemişti. Kral bu sebeple kukla gösterisinden biraz daha ciddi bir görüşme olan Rodos toplantısına görece daha önemsiz ordu görevlilerini göndermişti. Toplantının başlamasından bir gün sonra İsrail, Güney Necef'ten Eylat'a kadar uzanan bölgeyi kontrol altına almak için Uvda (Emrivaki) Operasyonu'nu başlatmıştı. Ancak operasyon ateşkes görüşmelerini derin bir krize sürükleyecek ve oluşan durumdan geri adım atmak mümkün olmayacaktı.

Mart ortalarına doğru Ürdün ve Irak, Arap Lejyonu'nun Irak ordusunun Batı Şeria'nın kuzey bölümünde kontrol ettiği mevkileri devralması konusunda anlaştığında, başka bir kriz daha çıkmıştı. İsrail bu vesileyle Ara Vadisi'nde* büyükçe bir toprak

20 Ben-Gurion, *Savaş Günlüğü*, 3: 884-87.

* İsrail'in kuzeyinde, Hayfa şehrinin hinterlandında 20 km.lik bir vadi. (çev.)

parçasını kendilerine bırakması için Abdullah'a yoğun baskı yapma fırsatını elde etmişti. İsrail, eğer talepleri karşılanmazsa askeri güç kullanmaya yöneleceğini Kral Abdullah'a açıkça belirtmiş, Kral Abdullah da bir kez daha teslim olmuştu.

Yeni haritaların da eşlik ettiği İsrail-Ürdün genel ateşkes anlaşması 3 Nisan 1949'da Rodos'ta imzalanmıştı. Güney'deki sınır, uluslararası sınıra karşılık gelmekteydi; Irak cephesi Abdullah'ın imtiyazlarını yansıtmaktaydı; Kudüs sınırı ise 30 Kasım'daki "samimi ve mutlak ateşkes" ilkesine dayanmaktaydı. Anlaşmanın sekizinci maddesi, tarafların temsilcilerinden oluşan ve kritik yollarda trafik akışı ve Kudüs kentinin eski bölümündeki kutsal mekânlara erişimin sağlanması gibi önemli sorunlarla alakadar olması için özel bir komiteye yetki vermekteydi.

Ürdün'le imzalanan ateşkes anlaşması, İsrail diplomasisi için önemli bir zafer anlamına gelmekteydi. Müzakerelere tehdit ve askeri güç kullanımı eşlik ettiği için, süreci "zorlayıcı diplomasi" olarak adlandırmak daha uygun olacaktır. Diplomasi ve güç kullanımının bu türden bir kombinasyonu, İsrail'e Necef ve Ara Vadisi dolaylarında önemli toprak kazanımları ve stratejik avantaj sağlamıştı. Askeri çatışmayı önlemek için Abdullah geri çekilmek zorunda kalmıştı. Yine de İsrail, ateşkes anlaşmasını imzalayarak, kralın Birleşmiş Milletler tarafından Filistin devletine tahsis edilen geniş bir toprak parçası üzerindeki hükmünü dolaylı olarak kabul etmişti. Anlaşma Ürdün Haşimi Krallığı adına imzalanmış ve böylelikle bu isim ilk defa resmen kullanılmıştı. Filistin ve Mavera-i Ürdün, İsrail ve Ürdün Haşimi Krallığı'na dönüşmüş ve resmi terminoloji yeni gerçekliği yansıtmıştı. Filistin'in Arap kesimi veya ondan geriye ne kaldıysa, resmen Batı Ürdün ya da daha basit bir ifadeyle Batı Şeria olarak adlandırılmış, sabık Mavera-i Ürdün [Emirliği] bu andan itibaren Doğu Ürdün veya Doğu Şeria olarak bilinir olmuştu. Bu nedenle Rodos'taki imza töreni, Arap Filistin'inin resmen sonu anlamına gelmekteydi. Kısa süre içerisinde etraflı bir barış anlaşmasının ateşkes anlaşmasını takip edeceği iki tarafın da genel beklentisiydi.

Ürdün'den sonra, İsrail'le ateşkes görüşmeleri sırası Suriye'nindi. Bütün Arap ülkeleri içinde Suriye ikna edilmesi en zor ülke olduğunu ispatlamıştı. En sürüncemeli müzakereler Suriye

ile olmuş, 5 Nisan'dan 20 Temmuz'a kadar sürmüştü. Suriye kuvvetleri çatışmalar süresince Filistin mandasının sınırları içinde, Taberiye Gölü'nün kuzey ve güneyinde birkaç kilit mevzi edinerek, İSK'nın onları uluslararası sınırın gerisine püskürtme teşebbüslerini boşa çıkarmıştı. İsrail, görüşmelerin başlangıcında bu nedenle askeri anlamda zayıf bir konumdaydı, fakat uluslararası konumu Birleşmiş Milletler himayesinde imzaladığı üç ateşkes anlaşması ve Mayıs'ta Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilişi vasıtasıyla güçlenmişti.

Suriye askeri olarak güçlü ancak ülke içi siyaseti açısından karışıktı. Ateşkes görüşmelerinin başlamasından birkaç gün önce, 30 Mart'ta, genelkurmay başkanı Albay Hüsnü Zaim yönetime kansız bir darbe ile el koymuştu. Bu darbe Arap siyasetinde askeri darbelere ve Filistin'in kaybından sorumlu tutulan eski düzenin devrilmesine örnek oluşturmuştu. Albay Zaim, darbeyi birlikte gerçekleştirdiği arkadaşlarına Siyonizmi sona erdirmek için bir savaş sözü verdiyse de, iktidarı ele geçirir geçirmez İsrail'le uzlaşmak için kararlı bir tutum sergilemişti. İsrail'le barış anlaşması imzalayan ilk Arap lideri olma hedefini açıkça duyuran Zaim, bunu gerçekleştirmek üzere birlikte çalışmak için Ben-Gurion'a defalarca buluşma teklifinde bulunmuştu.[21]

Ateşkes görüşmelerinin ilk bölümü çıkmazla sonuçlanmıştı, çünkü İsrail ve Suriye'nin başlangıç tavırları birbirinden oldukça farklıydı ve taraflardan hiçbiri harekete geçmeye hazır değildi. İsrail Suriye'nin koşulsuz olarak uluslararası sınıra çekilmesinde, Suriye ise var olan ateşkes hattının yeni sınır olması gerektiğinde ısrar etmişti. Zaim, çıkmazı aşmak için şaşırtıcı derecede cüretkâr bir teklifte bulunmuştu. Ateşkes görüşmelerini tamamen atlayarak, karşılıklı büyükelçi değişimi, açık sınırlar ve olağan ekonomik ilişkilerin eşlik ettiği doğrudan barış anlaşması imzalanmasına geçilmesini istemişti. Zaim bu önerilere teşvik oluşturması için, kesin barış durumunda toplam Filistinli mülteci sayısının

21 Patrick Seale, *The Struggle for Syria: A Study in Post-War Arab Politics, 1945-1958* (Londra, 1965), bölüm 5; Miles Copeland, *The Game of Nations: The Amorality of Power Politics* (Londra, 1969), 42-46; Wm. Roger Louis, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism* (Oxford, 1984), 621-26.

neredeyse yarısı olan 300,000 kişiyi kuzey Suriye'ye yerleştirmeyi önermişti. Suriye'de o zaman zarfında 100,000 kadar mülteci bulunmaktaydı ve öneri diğer Arap devletlerine gitmiş 200,000 mültecinin daha daimi olarak Suriye'ye yerleştirilmesini öngörüyordu. Bu öneriye karşılık olarak, uluslararası sınırın, Taberiye Gölü'nün yarısının Suriye'ye verilmesini içerecek şekilde değiştirilmesini istemişti. Zaim, alt düzey görüşmelerdeki çıkmazları aşabilmek için de Ben-Gurion'la yüz yüze görüşmeyi önermişti.[22]

Ben-Gurion, Zaim'in önerisini hemen reddetti. İsrailli temsilcilere öncelikle, önceden kararlaştırılmış uluslararası sınırı temel alan bir ateşkes anlaşması imzalamak zorunda olduklarını, İsrail'in ancak bundan sonra barış ve işbirliği konularını tartışmaya hazır olacağını Suriyelilere açık ve net bir biçimde ifade etmeleri talimatını verdi.[23] Uluslararası sınırın İsrail tarafında kalan Suriye güçlerinin çıkarılması için de, askeri planlarını etkili bir biçimde gözden geçirmeye devam etti.[24] Herhangi bir ilerleme kaydedilmediğinden, ateşkes görüşmeleri 17 Mayıs'ta askıya alındı.

Zaim'in bir sonraki hamlesi, var olan askeri hatları temel alan bir ateşkesi, eski uluslararası sınırları baz alarak üç ay içinde imzalanacak bir barış anlaşmasını ve Suriye'ye 300,000 Filistinli mültecinin yerleştirilmesini içeren gizli öneriyi, Birleşmiş Milletler kanalıyla İsrail'e iletmek olmuştu. Suriye tarafı uluslararası sınırı yeniden çizme talebinden besbelli vazgeçmişti. Bu gelişmeyi 24 Mayıs'ta kabineye resmen bildiren Moşe Şaret, özellikle 300,000 mültecinin Suriye'ye yerleştirilmesi fikri olmak üzere Zaim'in teklifine büyük önem atfederek, Zaim'le üst düzey bir buluşma için baskı yapmıştı. Ancak Ben-Gurion bu teklifin diplomatik bir tuzak olmasından şüphelendiğinden, Zaim'le buluşmayı kabul etmeme ısrarını sürdürmüştü. Ben-Gurion, Zaim'in görüşme ta-

22 Bkz. 19 Nisan 1949'da yapılan Danışma [Kurulu Toplantısı] kayıtları, Kutu no. 2441, Dosya no. 7, İsrail Devlet Arşivleri, (bundan böyle İDA olarak anılacaktır), Kudüs. Ayrıca bkz. Avi Shlaim, "Husni Zaim and the Plan to Resettle Palestinian Refugees in Syria", *Journal of Palestine Studies* 15, no. 4 (Yaz, 1986)

23 Ben-Gurion'un günlüğü, 16 Nisan 1949, Ben-Gurion Arşivi, Sede-Boker.

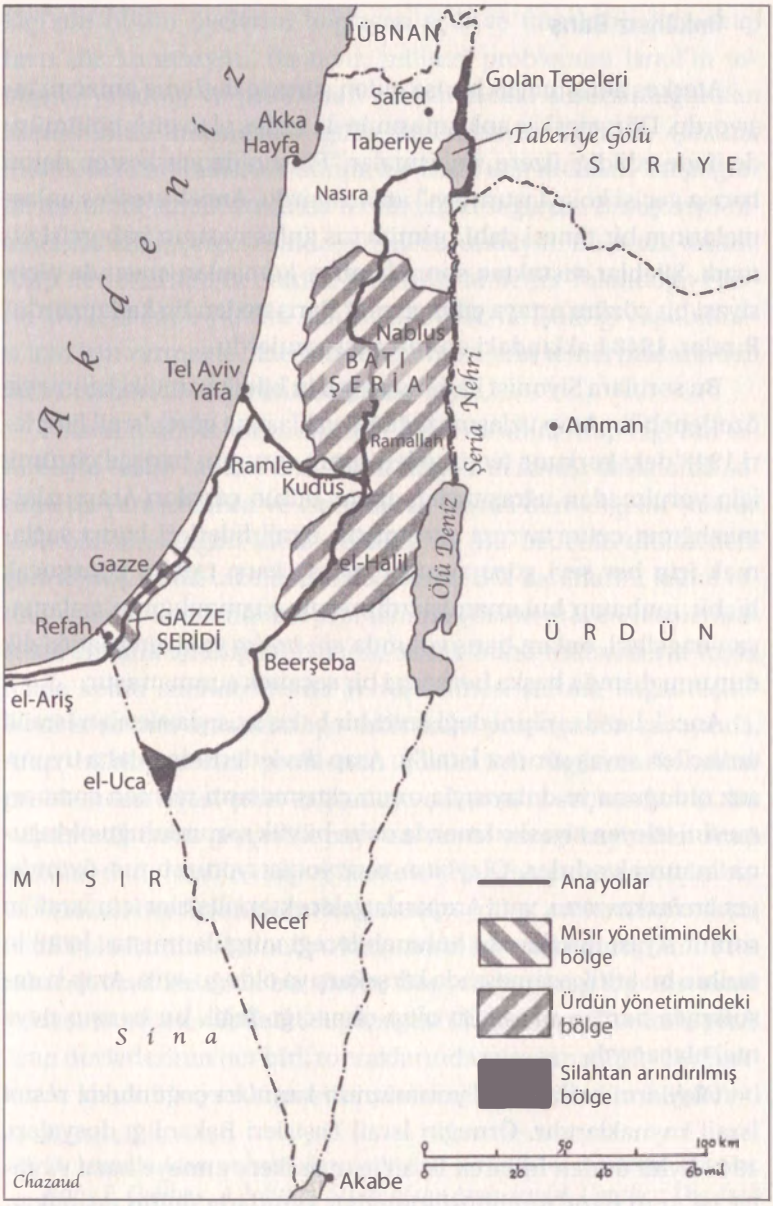
24 Ben-Gurion'un günlüğü, 30 Nisan 1949.

lebine olumlu cevap verilmesini salık veren Dr. Bunche'ye verdiği yanıtı da kabineye okumuştu. Yanıtta, Albay Zaim'le ülkeleri arasında barış sağlamak için buluşmaya hazır olduğunu, fakat böyle bir buluşmanın ateşkes görüşmelerindeki Suriye temsilcileri savaş öncesi sınırlara çekilmeye hazır olduklarını açık bir biçimde duyurmadığı takdirde anlamsız olacağını belirtmişti.[25]

Bunche daha sonra iki tarafı da memnun edecek bir uzlaşma teklifi ile inisiyatifi ele almıştı. Önerisi, uluslararası sınır ve ateşkes hattı arasındaki bölgeyi, Suriye güçlerinin ilerledikleri mevkilerden çekilmesi sonrasında askerden arındırmaktı. Bu öneri Suriye'yi bütünüyle geri çekilme külfetinden, İsrail'i de topraklarındaki Suriye birliklerinin varlığından kurtarmaktaydı. Bunche'nin uzlaşma formülü silahtan arındırılmış bölgelerin statüsü gibi pek çok önemli konu açısından hem karışık hem de muğlâktı. Öneri ileride sonuçsuz anlaşmazlıklar ve çatışmaların da kaynağı olacaktı, ancak İsrail ve Suriye'nin 20 Temmuz'da ateşkes anlaşması imzalamalarına imkân vermişti. Ateşkesten üç hafta sonra da, Hüsnü Zaim kanlı bir askeri darbe ile devrilecekti.

20 Temmuz'da İsrail ve Suriye arasında anlaşmaya varılmasıyla, Rodos ateşkes görüşmeleri tamamlanmıştı. İlk Arap-İsrail savaşı da resmen sona ermişti. İsrail, Birleşmiş Milletler'in kendisine Filistin mandasından tahsis ettiği yüzde 55 oranındaki toprak payını, savaş sırasında yüzde 79'a yükseltmişti. İsrail, Batı Şeria'nın kontrolünü elinde bulunduran Arap Lejyonu hariç bütün Arap kuvvetlerini de toprakları dışına çıkarmayı başarmıştı. Bu, Birleşmiş Milletler'in bağımsız Filistin devleti planının gerçekleşmesini engellemişti. Filistinliler çaresiz kalmıştı. Filistin adı, haritadan silinmişti (bkz. Harita 5). İşin ilginç yanı, savaş sonrası çözümün, Kasım 1947'de Kral Abdullah ve Golda Meir'ın üzerinde anlaştığı aynı ilkeye dayanmasıydı: Filistin'in Filistinlilere rağmen parçalanması. Bu, ilk Arap-İsrail savaşı boyunca İsrail taleplerini dayatan sert reel-politik yaklaşıma çarpıcı bir örnekti.

25 24 Mayıs 1949 tarihli Kabine Toplantısı Protokolü, İDA.

Harita 5 Ateşkes Anlaşmaları Sonrasında İsrail, 1949

İmkânsız Barış

Ateşkes anlaşmaları barışa giden süreçte ilerleme amacını taşıyordu. Dört ateşkes anlaşmasında da özdeş olan giriş bölümünde ifade edildiği üzere, anlaşmalar "Filistin'de ateşkesten daimi barışa geçişi kolaylaştırmayı" amaçlıyordu. Ancak ateşkes anlaşmalarının bir tanesi dahi resmi barış anlaşmasının habercisi olmadı. Silahlar sustuktan sonra İsrail ve komşuları arasında niçin siyasi bir çözüm ortaya çıkmamıştı? Barış neden bu kadar zordu? Bunlar, 1948 hakkındaki en can alıcı sorulardır.

Bu sorulara Siyonist kanattan verilen bildik yanıt iki kelimeyle özetlenebilir: Arap uzlaşmazlığı. Bu yaklaşıma göre, İsrail liderleri 1948'deki korkunç tecrübeden sonra sorunun barışçıl çözümü için yorulmadan uğraşmışlar, ancak bütün çabaları Arap uzlaşmazlığının çetin tavrına çarpmıştır. İsrail liderleri barışı sağlamak için her şeyi göze almıştır, ancak karşı tarafta konuşacak hiçbir muhatap bulamamışlardır. Arap düşmanlığının aşılamayan engelleri, onlara barış yolunda *ein breira* yani alternatifsizlik durumu dışında başka herhangi bir seçenek sunmamıştır.

Ancak İsrail tarihini değişimci bir bakış açısıyla ele alan İsrailli tarihçiler, savaş sonrası İsrail'in Arap devletlerinden daha uyumsuz olduğuna ve dolayısıyla onun çatışmaların resmen sona ermesini izleyen siyasi çıkmazda daha büyük sorumluluğu olduğuna inanmaktadırlar. Olayların revizyonist yorumunun özünde, *yeş breira* kavramı, yani Araplarla gelecekteki ilişkiler için İsrail'in somut siyasi tercihlerde bulunabileceği vurgulanmıştır. İsrail'in tarihin bu kritik aşamasında karşı karşıya olduğu soru, Arap komşularıyla barışın mümkün olup olmadığı değil, bu barışın neye mal olacağıydı.

Olayların revizyonist yorumunun kanıtları çoğunlukla resmi İsrail kaynaklarıdır. Örneğin İsrail Dışişleri Bakanlığı dosyaları, 1948 Eylül'ünden itibaren İsrail'le müzakere etmeye hazır Araplar ve Arap barış teşebbüslerine dair kanıtlarla dolup taşmaktadır. Mülteciler ve sınırlar anlaşmazlığın merkezindeki iki önemli konudur. Komşu Arap devletlerinin her biri İsrail'le doğrudan müzakereye ve sınırlar için pazarlık yapmaya hazırdı.

Arap devletleri, diğer önemli konu yani Filistinli mülteciler hakkında daha az eylem özgürlüğüne sahipti. Burada, Arap

Ligi'nin bütün üyelerini bağlayan açık ve tutarlı bir Pan-Arap tavrı söz konusuydu. Bu tavır, mülteci problemini İsrail'in tek başına yarattığı ve problemin çözümündeki sorumluluğundan kaçınmasına müsamaha gösterilmemesiyle ilgiliydi. Çözüm, mültecilere topraklarına dönmekle İsrail'den mülkleri karşılığında tazminat almak arasında tercih hakkı sağlayan Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde olmak zorundaydı. Bu ortak tutum, Arap devletlerinin her birine Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı (UNRWA) ile işbirliği yapabilmesi için izin vermekte, ancak bunu mültecilerin temel haklarından ödün verilmemesi şartına bağlamaktaydı.

Filistin mülteci sorununa dair İsrail tutumu, Arap Ligi'nin tutumuyla taban tabana zıttı. İsrail Arapların savaşı başlatarak sorunu da yarattıklarını ve İsrail'in tek başına herhangi bir şekilde sorumlu olmadığını iddia etmekteydi. Bu nedenle mültecilere geri dönüş ya da tazminat hakkı veren BM kararlarını kabul etmemişlerdi. İsrail mülteci problemine çözüm arayan uluslararası kurumlarla işbirliğine hazırdı, ancak bunu mültecilerin toplu halde kendi sınırları dışına yerleştirilmesi şartına bağlamıştı.[26] İsrail sözcüleri anlaşmazlığa eşlik eden propaganda savaşında, Arap hükümetlerini problemin çözümüyle ilgilenmek yerine problemden siyasi çıkar sağlamaya çalışmakla suçlamışlardı. Bu suçlamada biraz gerçeklik payı da vardı: savaşı kaybeden Arap hükümetleri, İsrail'e karşı mücadelelerine devam etmek için bulabildikleri her fırsatı değerlendirmekteydiler, mülteci sorunu da İsrail'i uluslararası kamuoyu karşısında savunma durumunda bırakacak özellikle etkili bir silahtı. Öte yandan Arap Ligi'nin ortak yaklaşımı, siyasi menfaati değil, siyasi ilkeleri temel almaktaydı.[27] Arap devletlerinin her biri, topraklarında yaşayan mülteciler hakkında kendi bireysel siyasetini yürütmekteydi. Ürdün hükümeti

26 Bu konuda Arap ve İsrail duruşuna dair ayrıntılı bir inceleme için bkz. Rony E. Gabbay, *A Political Study of the Arab-Jewish Conflict: The Arab Refugee Problem* (Cenevre, 1959).

27 Bu durum açık bir şekilde 23 Eylül 1952 tarihinde Arap Ligi Konseyi'nin aldığı belki de en kapsamlı kararla ifade edilmiştir. Genel Sekreterlik 1. ve 19. Oturumlar, General Secratariat, the League of Arab States, Decisions of the Council (4 Temmuz 1945-7 Eylül 1953), 103; kararın bir kopyası Kudüs İbrani Üniversitesi Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace Kütüphanesi'nde mevcuttur.

Filistinli mültecileri rehabilite etme politikası uygulamakta, onlara Ürdün vatandaşlığı vererek ülke hayatına entegre etmekteydi. Mısır hükümeti ise bunun aksine, Gazze Şeridi'nde yaşayan, sayıları 200,000'le 300,000 arasındaki mülteciler için çok az şey yapmakta ve onlara vatandaşlık vermemekteydi. Yine de hiçbir Arap hükümeti kendini, İsrail'le Filistinli mültecilerin haklarını tamamen hiçe sayacak ayrı bir barış anlaşması imzalamakta özgür hissetmiyordu.

Eğer mülteci sorunu konusundaki Pan-Arap tavrı İsrail'le girişilecek herhangi bir barış pazarlığının önündeki engellerden biriyse, Arap kamuoyu da diğer bir engeldi. Bu noktada Arap halklarını ve Arap yöneticileri ayırmak önemlidir. Yahudi devletine karşı halk arasında hissedilen kin ve düşmanlık, Filistin'in kaybı ve savaş mağlubiyeti tecrübesi sonucunda ölçüsüz şekilde şiddetlenmişti. Fakat Arap liderler aynı olayların ardından kayda değer bir pragmatizm sergilemişlerdi. Aslında çiçeği burnunda Yahudi devleti tarafından uğratıldıkları moral bozucu askeri bozgun deneyiminden sonra, İsrail'i tanımaya, onunla doğrudan müzakere etmeye ve hatta barış yapmaya hazırlanmışlardı. Bu liderlerin her biri İsrail'le barışa gitmenin kendilerine toprak kaybettirecek bir bedeli olduğunun farkındaydılar, ancak hiçbiri görüşmeyi reddetmemişti.

İsrail tarafındaysa askeri güç siyasi tercihlerin sınırlarını genişletmişti. Burada baskın şahsiyet hem konumu hem de kişiliği sebebiyle başbakandı. Ben-Gurion savaşta olduğu gibi barışta da politika üretme tekelini sıkı bir şekilde ele geçirmişti. Bağımsızlık Savaşı sonrasında İsrail için söz konusu olabilecek farklı siyasi seçeneklerin Mapay partisi veya hükümet içinde tartışılmasını teşvik etmemişti. Mısır, Filistinliler ve Ürdün konusundaki zıt görüşlerin artı ve eksilerini halkın gözü önüne sermeyi istememişti. Savunma ve dışişleri alanında yüksek siyaset yapma tekelini de büyük ölçüde elinde tutmayı başarmıştı. Savaşın sonunda ulusal öncelikleri ve İsrail'in büyük stratejisini, yani savunma stratejisini belirleyen de Ben-Gurion'du. Başbakanlık yetkilerine dair kurumsal handikaplar Ben-Gurion'a İsrail'in Araplara yönelik siyasetini şekillendirmek konusunda sıkı kontrol sağladıysa da, bundan daha önemli bir gerçek de onun İsrail elitinin çoğu, özellikle de ordunun onayı ile siyaseti formüle etmiş olmasıydı.

Araplarla barış Ben-Gurion'un şüphesiz arzu ettiği bir durumdu, ancak bu o an itibarıyla önceliği değildi. Ben-Gurion'un en önemli öncelikleri devletin inşası, geniş çaplı Yahudi göçü, ekonomik gelişme ve İsrail'in henüz kazanmış olduğu bağımsızlığın sağlamlaştırılmasıydı. Ateşkes anlaşmalarının İsrail'in uluslararası tanınma, güvenlik ve istikrar gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşıladığını düşünüyordu. İsrail'in resmi barış anlaşmaları için komşularına toprak vermek ve önemli miktarda Filistinli mültecinin dönüşünü kabul etmek zorunda kalarak bir bedel ödeyeceğini biliyor ve bu bedeli ödemeye değer bulmuyordu. Ben-Gurion'un bu konuda doğru davranıp davranmadığına karar vermek bir tercih meselesidir. Ancak Ben-Gurion'un bir seçim yapmış olduğu inkâr edilemez.

Ateşkes anlaşmalarından kalıcı barış anlaşmalarına geçme konusundaki başarısızlıkta önemli bir etken de, Ben-Gurion'un bu katılığıydı. Bu katılığın başlıca sebebi Ben-Gurion'un zamanın İsrail'den yana işlediğine inanmasıydı. 29 Mayıs 1949'da kabineye bu görüşünü açıklamıştı. Sözlerine, Araplarla gerçek bir barış elde etme başarısızlığının büyük bir felaket gibi görülmemesi gerektiğine işaret ederek başlamıştı. Sınırlar, mülteciler ve Kudüs gibi bütün büyük sorunlar konusunda zaman İsrail'in çıkarına işlemişti. Öncelikle zaman geçtikçe dünya İsrail'in var olan sınırlarını kanıksayacak, BM sınırları ve yine BM'nin bağımsız Filistin devleti fikrini unutacaktı. Benzer şekilde, İsrail'in mülteciler konusundaki durumu da, BM'nin mültecilerin geri dönmesine izin verilmesine dair manevi baskısına rağmen düzelmeye devam etmişti. Aynı durum Kudüs için de geçerliydi. Toplum var olan duruma alışmaya ve şehirde hiç yoktan uluslararası bir yönetim kurma fikrinin absürtlüğünden dem vurmaya başlamıştı.

Bunun ardından sıra ikircikli sözlere gelmişti: "Bunların bizi barışı ivedileştirmekten alıkoymaması gerektiği doğrudur, çünkü Araplarla aramızdaki barış meselesi önemlidir ve bu konuda hatırı sayılır bir bedel ödemeye de değer. Ancak mesele zamana yayıldığında bize faydalar sağlayacaktır, tıpkı geçmişte Kudüs müftüsünün bize yardım etmiş olduğu gibi." Ben-Gurion sadece Mısır'la barış konusunda gerçekten ciddi çağrılarda bulunulduğunu belirtmişti. Bu konudaki gerekçeler ise iki ülke arasında ger-

çek anlamda bir çıkar çatışması olmaması; büyük bir çölün iki ülkeyi ayırması ve "Mısır'ın Arap devletleri içinde gerçek bir devlet tesis etmeyi başarıp, halkını değiştiren tek devlet olmasıdır. Mısır büyük bir devlettir. Eğer Mısırlılarla barış anlaşması imzalamayı başarabilirsek bu bizim için muazzam bir zafer olacaktır."[28]

Moşe Şaret, kendisini barış meselesine daha ciddi şekilde adamıştı. Çünkü İsrail'in uzun vadede böyle benzersiz bir tecritte yaşayamayacağını, barış durumunun sunacağı çeşitli iktisadi avantajlardan vazgeçmeyi göze alamayacağını düşünüyordu. Ben-Gurion, ateşkes anlaşmalarının oldukça yeterli olduğunu, İsrail'i barış için acele ettirir gibi görünmenin Arapları sınırlar ve mülteciler konusunda tavizler istemek için cesaretlendireceğini ve Arap liderlerle görüşme olanağı her zaman bulunacağından, bunun için birkaç yıl beklemenin daha iyi olacağını düşünen – İsrail'i eşzamanlı olarak Birleşmiş Milletler ve ABD'de elçi olarak temsil eden– Abba Eban'la aynı fikirdeydi.[29] Ben-Gurion, *New York Herald Tribune* gazetesi muhabiri Kenneth Bilby ile yaptığı röportajda çelişkili tavrını şöyle özetlemişti: "Barış anlaşması imzalamak için gece yarısı uyanmaya hazırım, ancak acelem olmadığından, bunun için on yıl bekleyebilirim. Bizler baskı altında falan değiliz."[30]

Ben-Gurion'un Araplardan gelen barış tekliflerine tepkisi, İsrail'in pazarlık gücünün sadece zaman içinde artabileceğine olan inancı ışığında değerlendirilmelidir. İşte bu sebeple Kral Faruk'un Eylül 1948 sonbaharındaki, Hüsnü Zaim'in de 1949 baharındaki uzlaşma önerilerini reddetmiştir. Zaim dolaysız üst düzey diyalog konusunda her şeyi göze almış durumdaydı, fakat karşı tarafta görüşme konusunda istekli kimse yoktu. Ben-Gurion Zaim'in bütün barış görüşmesi çağrılarını geri çevirmiş ve sonuçta Zaim için zaman tükenmişti. Elbette Zaim'in iktidarını sürdürebilmesi durumunda ne olacağını tahmin etmenin bir yolu yoktur. Ancak görev yaptığı kısa süre içerisinde, İsrail'e savaş baltalarını gömmek ve barış içinde yaşamanın temellerini oluşturmak için her fırsatı vermişti. Eğer önerileri geri çevrilmiş, ya-

28 Kabine Toplantısı Protokolü, 29 Mayıs 1949, İDA.

29 Ben-Gurion'un günlüğü, 14 Temmuz 1949.

30 Ben-Gurion'un günlüğü, 18 Temmuz 1949.

pıcı teklifleri değerlendirmeye alınmamış ve barış için başarılı bir hamle fırsatı kaçırılmışsa, vebal Zaim'e değil İsrail'e aittir. Ve bu durumun sorumluluğu da, Ben-Gurion'un en güçlü taraftarı olduğu, zamanın İsrail'in lehine işlediğini ve İsrail'in Arap devletleriyle barış yapmaksızın ve Filistin mülteci sorununu çözmeksizin gayet iyi idare edeceğini savunan düşünce ekolüne atfedilebilir.

2. Birlik, 1949-1953

1947-49 arasındaki dönemde Ortadoğu'da statükoyu dönüştürmeye çalışan başlıca etken, Siyonist hareketti. İsrail Devleti 1949'da bağımsızlığını kazandıktan sonra bir statüko gücü haline gelmişti. İsrail savaş sonrasında oluşan durumu kabul ederek, bunu değiştirmeye yeltenen Arap girişimleri karşısında statükoyu korumaya çalışmıştır. Ortadoğu'daki yeni statükonun demografik ve teritoryal olmak üzere iki temel boyutu vardı. Bağımsızlık Savaşı sonrasında İsrail Devleti'nde 716,000 Yahudi ve 156,000 Arap yaşamaktaydı; ülkenin 700,000 Arap sakini savaş sırasında komşu Arap ülkelerinde mülteci haline gelmişti. İsrail'in yeni demografik statükoya bağlılığı, mültecilerin geri dönüşüne karşı kararlı bir muhalefet şeklini almıştı.

Statüko

Savaş sonrası teritoryal statükoyu İsrail'in 1949'un ilk yarısında Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye ile imzaladığı ateşkes anlaşmaları belirlemişti. Bu anlaşmalardan biri hariç hepsi İsrail halkının ve parlamentosunun büyük desteğini görmüştü. İstisna Ürdün'le yapılan anlaşmaydı. Knesset'teki 4 Nisan 1949 tarihli tartışmada, hükümet anlaşma yüzünden hem sağ hem de solun ağır eleştirilerine maruz kalmıştı. Biri Herut, diğeri Mapam tarafından olmak üzere iki gensoru önergesi verilmişti. Muhalifler ateşkes anlaşmasının, Batı Şeria ve Kudüs Eski Şehir'inin Abdullah'ın krallığına devrinin kabulü anlamına geldiği yönünde suçlamalarda bulunmuşlardı. İrgun'un dağılmasından sonra Menahem Begin ve Ze'ev Jabotinsky'nin takipçilerince kurulan sağcı Herut partisi,

Yahudilerin İsrail Diyarı'nın tümü üzerinde tarihsel hakkı olduğunu iddia eden Revizyonist Siyonizm ideolojisini benimsemişti. Begin ilk gensoru önergesini, hükümetin anavatanın büyük bir bölümünü Mavera-i Ürdün Haşimi Krallığı'na terk ettiği gerekçesiyle vermişti.[1]

David Ben-Gurion, Menahem Begin'i ve İsrail Diyarı'nın tarihsel sınırları ve bütünlüğünü savunan diğerlerini hiç önemsememekte, onlara alaycı bir şekilde sözde toprak maksimalistleri olarak atıfta bulunmaktaydı.[2] İsrail Diyarı'nın tümünde olmasa da, demokratik bir Yahudi devletine sahip olmanın, Yahudi devleti olmadan İsrail Diyarı'nın tümüne sahip olmaktan yeğ olduğunu Begin'e Knesset'te ifade etmişti. Şayet amaç demokratik bir Yahudi devleti kurmaksa, bu devletin İsrail Diyarı'nın tümünde kurulmasının bölgede yaşayan Arapların Yahudilerden fazla olması nedeniyle mümkün olmadığını iddia etmişti. Dolayısıyla İsrail Diyarı'nın bir bölümünde demokratik bir İsrail devleti kurmakla, İsrail Diyarı'nın tümünde bir Yahudi devleti kurarak Arap sakinleri sürgün etmek arasında bir seçim yapmak gerekmekteydi.[3]

Ben-Gurion'a sol kanattan muhalefet eden Mapam partisi ve Komünistler, onu Kral Abdullah'ın Batı Şeria'yı almasına izin vererek İsrail'i Anglo-Amerikan nüfuzuna maruz bırakmakla suçlamışlardı. İsrail Komünist Partisi'nin Arap üyesi Tevfik Tubi, ateşkes anlaşmasını, Ben-Gurion hükümetinin Bağımsızlık Savaşı sırasında yürüttüğü siyasetin, yani bağımsız Filistin devletinin kuruluşuna aktif direnç politikasının temel unsuru olarak nitelemişti. Mapam'ın önergesi ise, anlaşmayı, Kral Abdullah'ın İsrail Diyarı'nın parçalarını ülkesine katmasına ve Anglo-Amerikan emperyalizminin bu bölgelerde yayılmasına göz yumduğu gerekçesiyle kabul etmemekteydi.[4] Mapam, Batı Şeria'nın ele geçirilmesini ve orada İsrail'le barış yapacak "ilerici unsurlar" önderliğinde bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını gönülsüzce de olsa savunmuştu. Mapam, işi Filistinli gerillaları harekete geçirerek kendi bağımsız devletlerini kurmakta onları desteklemeyi önermeye kadar götürmüştü.

1 Knesset Tutanakları, 4 Nisan 1949.

2 Ben-Gurion, *Savaş Günlüğü*, 3: 937, 8 Ocak 1949 tarihli kayıt.

3 Knesset Tutanakları, 4 Nisan 1949.

4 a.g.e.

Bu teklif Ben-Gurion'un, Filistin Arapları için bir devlet kurmanın İsrail'in meselesi olmadığının farkına varmasını sağlamıştı. Alaycı bir şekilde "Bizler bağımsız Filistin devletini inşa edecek müteahhitler değiliz. Biz bunun Arapların kendi meseleleri olduğuna inanıyoruz" demişti.[5] Her zamanki gerçekçiliğiyle, günlüğünün 18 Ocak 1949 tarihli bölümünde görüşlerini tek bir basit kurala indirgeyerek şöyle yazmıştı: "Barış, zaruri olmakla beraber her tür bedelin göze alınabileceği bir şey değildir. Hayal mahsulü Araplarla değil halihazırda tanıdığımız Araplarla barış söz konusudur. Bir Arap devleti veya belirli bir Arap grubu işbaşına getirmek için savaşa gerek yoktur. Eğer böyle bir savaşa gerçekten gerek varsa, bu bizimle Araplar arasında değil, Arapların kendi arasında olmalıdır."[6]

Bağımsızlık Savaşı'nın son aşamalarında güney cephesi komutanı Yigal Allon Batı Şeria'yı ele geçirmek için çeşitli planlar konusunda baskı yapsa da, Ben-Gurion hepsini reddetmişti. Ben-Gurion, Batı Şeria'da yerli halkın yanı sıra çok miktarda mülteci olduğunu biliyor ve bu türden bir işgalin sonuçlarından çekiniyordu. 1949 şartları ve büyük miktarda göçmeni ülkeye dahil etme zorunluluğunun önceliği nedeniyle ateşkes anlaşmalarını güvenlik ve uluslararası tanınma konuları için umut verici başlangıçlar olarak görmekteydi. Yeni teritoryal statükoyu temel alacak bir barış yapmaya bütünüyle hazır, ateşkes anlaşmalarının barışı kolaylaştıracağı konusunda da umutluydu.[7] Ben-Gurion en azından başlangıçta ateşkes anlaşmalarını kendi bütünlükleriyle kabul etmişti. O en azından bu bağlamda titizdi. Ateşkes anlaşmalarının savaşın kati sonunu işaret ettiğine inanmakta, iki tarafın da anlaşmalara harfiyen uyacağını düşünmekteydi.

Yeni teritoryal statüko hakkında Dışişleri Bakanlığı ve savunma kadrosu arasında da herhangi bir ciddi görüş ayrılığı yoktu. Savunma kadrosunun bazı üyeleri, İsrail'in askeri üstünlüğünü bütünüyle kullanmadığını düşünüyordu ve Yigal Allon bu durumu şöyle ifade etmişti: "İsrail savaşı kazanmış ancak barışı

5 a.g.e.

6 Ben-Gurion, *Savaş Günlüğü*, 3: 958. Ayrıca bkz. Tom Segev, *1949: The First Israelis* (New York, 1986), 18-20.

7 Isser Harel ile mülakat.

kaybetmiştir."[8] Fakat bu görüş, azınlık görüşüydü. İsrail kurumlarında, yani kabine, Dışişleri ve Savunma bakanlıklarındaki hâkim görüş İsrail'in daha çok toprağa değil, daha fazla nüfusa ihtiyacı olduğuydu. Ateşkes anlaşmaları konusunda fikir birliği edilen husus ise anlaşmaların barış yolunda olumlu bir adım ve barışın da çok yakın olduğu idi.[9]

Ancak kısa bir süre sonra İsrail ve Arapların ateşkes anlaşmalarını çok farklı yorumladığı ortaya çıkmıştı. İsrail, ateşkes anlaşmalarının kendisine tartışmasız olarak üç kesin hak sağladığını ileri sürmüştü. Bunlardan ilki ateşkesin yalnızca orduları değil, diğer silahlı grupları ve sivilleri de bağlayacak olan mutlak ateşkes olduğuydu. İkincisi ateşkes hatlarının bundan sonrası için uluslararası sınırlar olarak değerlendirilmesi ve kalıcı barış anlaşmaları konusunun ertelenmesiydi. Bu, askerden arındırılmış bölgelere silahlı güçler yerleştirilmesinin engellenmesi haricinde, İsrail'in söz konusu topraklar üzerinde tam egemenlik hakkı anlamına geliyordu. İddia edilen üçüncü hak ise, İsrail'in hâkim olduğu bütün topraklara Yahudileri yerleştirmesi ve bu bölgelerde mülteci haline gelmiş eski toprak sahiplerinin haklarını dikkate almaksızın bir ekonomi inşa etmesiydi.

Öte yandan Araplar da ateşkes anlaşmaları uyarınca üç hak talebinde bulunmuşlardı. İlk olarak, ateşkes anlaşmalarının İsrail'le savaş halini sona erdirmediğine ve dolayısıyla İsrail'i seyrüsefer hakkından mahrum bırakmak, ekonomik olarak boykot etmek ve İsrail'e karşı propaganda savaşı yürütmek gibi konularda uluslararası hukukça engellenmediklerine inanıyorlardı. İkinci olarak mütareke hatlarının yalnızca ateşkes hatları olup uluslararası sınırlar olmadığı ve bu nedenle İsrail'in askerden arındırılmış bölgeleri ve bu bölgelerin su kaynaklarını kullanma konusunda sınırlamalara tabi olması gerektiğinde ısrar etmişlerdi. Üçüncüsü, ateşkes anlaşmalarının yerlerinden edilmiş Filistinli mültecilerin topraklarına geri dönme haklarını ortadan kaldırmadığını ve bu yüzden İsrail'in bu toprakları kullanmasının

8 Yeroham Cohen, *Karanlıkta ve Aydınlıkta* (İbranice) (Tel Aviv, 1969), 274.

9 Korgeneral Yigael Yadin, Tümgeneral Yehoşafat Harkabi, Yehoşua Palmon, Dr. Walter Eytan, Ya'akov Şimoni ve Gerşon Avner ile mülakatlar.

meşru olmadığını öne sürmüşlerdi. Dahası, Filistinlilerin topraklarının işgaline karşı mücadele etme hakkı olduğunu ve Arap devletlerinin bu mücadeleyi durdurma sorumluluğu bulunmadığını da iddia etmişlerdi.[10]

Birbirine taban tabana zıt ve farklı bu iki yorumu bağdaştırma ve ateşkes anlaşmalarını barış anlaşmalarına dönüştürme görevi, Birleşmiş Milletler tarafından Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na verilmişti. Komisyon, İsrail ve komşularını Nisan ve Eylül 1949 tarihleri arasında Lozan'da kesintili olarak devam eden bir konferansa davet etmişti. İsrailliler konferansı başından itibaren faydasız diplomatik bir manevra olarak görüp, hiçbir umut bağlamadıklarından isteksiz katılımcılardı.[11] Konferans prosedürüne gelince, İsrail sorunla ilintili Arap devletlerinin her biriyle doğrudan ikili müzakereler yürütmeyi tercih ederken, Uzlaştırma Komisyonu İsrail ve Arap heyetlerinin tümü arasında sadece dolaylı görüşmeler için öneride bulunabilmişti. Konferansın içeriği konusundaysa, temel pozisyonu demografik ve teritoryal statükosunu korumak olan İsrail'in barış uğruna ödünler vermek üzere baskıya maruz kalacağı tahmin edilebiliyordu. İsrailliler bu nedenle Lozan Konferansı'na savunma haletiruhiyesi içinde ve temkinli yaklaşmışlardı. Tüm vakitlerini Uzlaştırma Komisyonu ve ABD hükümetinin baskılarını savuşturmaya harcamış, konferansın bir sonuca varmadan bitmesiyle de topluca rahat bir nefes almışlardı. Tüm konferans, İsrail delegasyonu üyelerinden birinin ifadesiyle, "beyhude bir çaba"ydı.[12]

Lozan Konferansı'na Arap hükümetleri de uzlaşmaz bir tavırla yaklaşmışlardı. Ancak bir dereceye kadar ortak düşman ve şiddetli yenilginin sonuçları karşısında güçlerini birleştirmeyi başarmışlardı; siyasetleri için eşgüdüm sağlamış, Uzlaştırma Komisyonu ile müzakere ederken birleşik bir cephe ortaya koymuşlardı. 29 Kasım 1947 tarihli BM paylaşım kararını reddetmiş olsalar da, şimdi bir anlamda zamanı geri alarak, söz konusu kararı İsrail'le

10 Mordehai Bar-On "Statüko Öncesi –ya da Sonrası? İsrail Savunma Siyaseti Üzerine Düşünceler, 1949-1958" (İbranice), *Iyunim Bitkumat Israel* 5 (1995).

11 Ya'akov Şimoni ile mülakat.

12 Gideon Rafael ile mülakat.

anlaşmanın temeli yapmak istiyorlardı. Araplara göre savaş sonrası statüko, uzlaşma temeli olarak bütünüyle kabulü mümkün olmayan bir durumdu. Aslında Arapların o anki duruşları, o dönemde göründüğünden çok daha aşırıydı. Bu duruş Arap Ligi'nce belirlendiğinden, en azından teoride tüm üyeler için bağlayıcıydı. Arap Ligi genel sekreterinin dahili raporuna göre, resmi görüş iki yeni koşul haricinde, Yahudi devletinin topraklarının BM paylaşım planında belirlendiği gibi olması yönündeydi. Bu koşullardan ilki, Yahudi devletinden bazı bölgelerin ayrılarak kendi topraklarına dönüş hakkını kullanamayan mültecilere toprak yaratılmasıydı. İkincisi ise, İsrail'in, savaşta ele geçirdiği toprakların bir bölümünü iade etmemeyi seçmesi durumunda, BM'ce Yahudi devletine tahsis edilen diğer topraklardan bazı bölümleri Araplara vererek telafide bulunmasıydı.[13] Arap Ligi kısaca, üyelerinin kaybettiği savaş sonrasında, BM harita uzmanlarının 1947'de önerdiğinden daha az toprağı İsrail'e teklif etmişti.

Lozan Konferansı'ndaki iki temel anlaşmazlık konusunu mülteciler ve toprak oluşturmaktaydı. İsrail'in mülteciler konusundaki görüşü açık ve kesindi: mülteci sorunundan Arap devletleri sorumlu olduğundan, sorunun çözümü de onlara bağlıydı. İsrail bu problemin çözümü için mütevazı bir mali katkıda bulunmaya hazırdı, ancak bunu sorunun bütünsel bir uzlaşmaya kavuşması ve mültecilerin de Arap ülkelerine yerleştirilmesi karşılığında gerçekleştirmeyi istemekteydi. İsrail'in ikinci konu hakkındaki tavrı ise kendisi ve komşuları arasında kalıcı sınırların, sadece ufak değişiklikler söz konusu olmak üzere ateşkes hatlarını esas almasıydı.[14]

Arap temsilciler İsrail'le doğrudan müzakere etmeyi reddedip, bütünleşmiş tek bir heyet olarak Filistin Uzlaştırma Komisyonu ile görüşmekte ısrar etmişlerdi. Mülteci sorununu gündemin en başına alarak, İsrail'in Filistin kitlesel göçü için yegâne sorumlu

13 Ek no. 9, "Report on the Activities of the General Secretariat", Arap Ligi Konseyi'nin 11. Oturum Kayıtları, 25.3.1950-17.6.1950, s. 161; Kudüs İbrani Üniversitesi, Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace Kütüphanesi'ndeki nüsha.

14 Lozan Konferansı hakkındaki bu görüş, Yemima Rosenthal'ın derlediği belge koleksiyonu için yazdığı önsözü esas almaktadır: *DFPI*, c. 4, Mayıs-Aralık 1949 (Kudüs, 1986).

olduğunu öne sürmüşlerdi. Mültecilerin evlerine dönmek ve tazminat almak konusunda tercih yapabilmesini de talep etmişlerdi. Her bir Arap heyeti İsrail'in ateşkes hatlarının kalıcı sınırları belirlemesi önerisini hemen geri çevirip, ülkelerinin İsrail'le sınırlarında geniş kapsamlı değişiklikler istemişti.

İsrailli görevliler Arap heyetlerinin üyeleriyle teke tek gizli görüşmeler başlatsa da, bunlar ilerleme sağlamakta başarısız olmuş, Uzlaştırma Komisyonu'nun suçlamalar yöneltmesinden başka bir işe yaramamıştı. Komisyon, İsrailli görevlileri arkasından iş çevirmekle suçlamış; İsrailliler ise Arap muhataplarıyla doğrudan görüşme arayışına girmelerine bizzat komisyonun işleyişinin sebep olduğu karşılığını vermişlerdi. Elias Sasson amirlerine durumun ciddiyetini rapor ederek, onlara farklı bir yaklaşım geliştirmelerini salık vermişti. Sasson'un iddialarına göre, İsrail'in Arap devletlerinden kendi taleplerinin tümünün karşılanmasını beklemesi, İsrail onların isteklerini gerçekleştirmek üzere kendi konumunu gözden geçirmeden mümkün olabilecek bir şey değildi.

Moşe Şaret başlangıçta Sasson'un tavsiyesini kabul etmemişti, ancak yoğun Amerikan baskısı onu, kabineye İsrail'in 100,000 mülteciyi geri almakta istekli olduğunu beyan eden bir bildirge yayımlamayı teklif etmesi için ikna etmişti. Bahsedilen 100,000 kişiye, ailelerine kavuşmaları için geri dönmelerine daha önceden izin verilen 30,000 mülteci de dahildi. Ancak Ben-Gurion, teklifin ne Amerikalıları ne de Arapları tatmin edeceğini, ayrıca İsrail'in güvenliğine zarar vereceğini öne sürerek teklifi geri çevirmişti. Kabine sonunda Şaret'e önerinin hafifleştirilmiş bir versiyonunu Amerikalılar üzerinde denemesi için yetki vermişti. Amerikalılar öneriyi hoş karşılamış, ancak İsrail'in topraklarına kabul etmeye hazırlandığı mülteci sayısının azlığı konusunda hayal kırıklıklarını ifade etmişti. Araplarsa 100,000 mülteciye ilişkin teklifin kabulünü tamamen uygunsuz bulmuş, Lozan'daki resmi görüşmeler bir kez daha çıkmaza girmişti.

Lozan Konferansı'nın başarısızlığı İsrail'i şaşırtmamıştı. Konferans sadece, doğrudan ikili görüşmelerin üçüncü tarafların arabuluculuğundan çok daha umut verici olduğu inancını güçlendirmeye yaramıştı. İsrail Lozan'da statükoyu savunmada başarılı olmuş, ancak komşularıyla uzlaşmaya varmakta ilerleme kayde-

dememişti. 1949'un ikinci yarısında Ben-Gurion'un sert tavrı etkinliğini korumuştu. Bu sert tavır, İsrail'in güvenliğini tehlikeye atacak tavizler şöyle dursun, barış için bile ödün verilemeyeceğine ve ateşkes anlaşmalarının o anki şartlar düşünüldüğünde barışa iyi bir ikame olacağına ilişkindi.

Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun İsrail'in tavrını değiştirmekte başarısız olduğu bir konu da, Kudüs'ün statüsüydü. Kudüs kutsal kitap kaynaklı, ayrıca dini ve ruhani çağrışımları nedeniyle Yahudiler için çok büyük önem ifade etmekteydi. Şehir bunların yanı sıra Yahudi devletinin "diğer devletlere ışık olma" arzusunun da merkezindeydi. Ancak İsrail'in Kudüs konusundaki diplomatik tavrı garip bir biçimde rahatsız ediciydi. Yahudi Ajansı, BM paylaşım kararını kabul ederek Kudüs'ü uluslararası yönetim altına koyma önerisini onaylamış oluyordu. Buna rağmen, yeni kurulmuş Yahudi devleti umutsuzca Kudüs'ü başkent yapmayı istiyordu. Kudüs 1948 sonuna gelindiğinde İsrail ve Ürdün arasında ateşkes hatları boyunca fiilen bölünmüştü. 1949 sonlarına doğru uluslararası yönetim tehdidi ufukta her zamankinden daha uğursuz bir biçimde belirmişti. Kutsallıktan uzak iki ittifak Kutsal Şehir için siyasi kavgaya tutuşmuştu. İsrail ve Ürdün Kutsal Şehir'in kendilerine ait kısımlarını ellerinde tutma savaşında müttefiktiler. Onlara karşı da şehri uluslararası hale getirme fikrini destekleyen ülkelerden oluşan üç bloğun ittifakı ortaya çıkmıştı: neredeyse tüm Müslüman ülkeler, Vatikan ve Katolik devletler, Sovyetler Birliği ile Sovyetler'e tabi uydu devletler.

İsrailli diplomatlar uluslararası yönetim karşıtı güçlü bir kampanya yürütürken, kabinede şiddetli bir iç çekişme sürmekteydi. Başbakan Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak ilan etmeyi ve mümkün olduğunca çok devlet dairesini oraya kaydırmayı istemekte; dışişleri bakanı ise temkinli davranmakta ısrar etmekteydi. Başbakan 5 Aralık 1949'da Knesset'te, İsrail'in Kudüs üzerinde uluslararası yönetim kurulmasını hiçbir zaman kabul etmeyeceğini kati şekilde açıklayan bir demeç verdi. Kutsal mekânlar üzerinde BM yönetimine rıza gösterdiğini belirtse de, sözlerine şunları ekledi: "Bununla beraber İsrail tarihinin, İsrail dininin ve insanlarımızın maneviyatının vazgeçilemez bir parçası olan Kudüs'ün Yahudi kesiminin, İsrail Devleti'nin ayrılmaz ve doğal bir parça-

sı olduğunu ilan etmeyi görevimiz olarak görüyoruz. Kudüs İsrail Devleti'nin özünü oluşturan unsurların kalbidir." Ancak bu demeç uluslararası yönetim yanlılarını caydırmakta başarılı olmaktan çok uzaktı. 9 Aralık'ta BM Genel Kurulu çoğunluk oyuyla Kudüs'e bağımsız bir statü veren kararı kabul ederek, şehri BM yönetimi altına sokmuştu.

BM kararı İsrail kabinesi içindeki tartışmayı yeniden alevlendirmişti. Başbakan bu tartışmalara tavırları ve konuşmaları açısından Churchillvari bir meydan okumayla karşılık vermişti. BM kararının sert bir şekilde kınanmasını ve İsrail egemenliğini teyit edip fiili gerçekleri ortaya koyacak acil ve somut adımlar önermişti. O sıralarda New York'ta bulunan Şaret, somut önlemler alınması konusunda hemfikirdi, fakat BM'ye karşı sert tavır takınılmasına karşı çıkmıştı. Kabine fırtınalı tartışmalardan sonra başbakan tarafından sunulan bildirge metnini ufak değişikliklerle onaylamıştı. Knesset'teki Mapay milletvekillerinin toplantısında da, yine başbakanın önerisi lehinde ezici çoğunluk kararı çıkmıştı. Dolayısıyla, Ben-Gurion 13 Aralık'ta Knesset kürsüsünden Knesset'in ve hükümet dairelerinin Tel Aviv'den Kudüs'e nakli kararını duyurmuştu. Kararın ilanı ve uygulanışı arasında da hiç zaman kaybedilmemişti.

Şaret BM'de, kabinede ve partideki üçlü yenilgisine New York'tan çektiği bir telgrafla dışişleri bakanlığından istifa ederek karşılık vermişti. Ancak Ben-Gurion istifayı kabul etmeyi reddettiğinden, Şaret görevinde kalmıştı. Şaret'in çarpıcı girişimi, hükümetin hamlelerine ve dışişleri bakanı olarak otoritesinin hiçe sayılmasına dair hoşnutsuzluğunu belirtmeyi amaçlıyordu. İstifa girişimi aynı zamanda iyi düşünülmeden hazırlanmış deklarasyonların İsrail'in prestijine ve uluslararası konumuna zarar verebileceği konusunda meslektaşlarını da uyarmayı amaçlıyordu. Şaret'in asıl görüşü, BM kararının mantıksız ve kısa sürede bir kenara atılacak türden bir karar olduğu, bu nedenle de İsrail'in BM gibi uluslararası bir dünya örgütü ile çatışmaya girişmesinin anlamsız ve gereksiz olduğu yönündeydi. Ben-Gurion bu iddiaları reddetmişti. BM kararını çok daha ciddiye alarak, İsrail'in tepkisinin seri ve kesin olması gerektiğini düşünmüştü. Ona göre Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması yüce bir amaçtı ve o bu uğurda BM ile uyuşmazlığa düşmeye hazırdı.

Ancak o dönemde, Ben-Gurion'un iddialı kamusal tavrının kendi derin iç şüphelerini ve endişelerini gizlediği, yakın parti arkadaşlarının dahi farkında olmadığı bir durumdu. Ben-Gurion, Kudüs konusundaki kararın, yalnızca BM'ye meydan okumakla kalmayıp, Müslüman, Katolik ve Sovyet âlemiyle karşı karşıya gelmeyi de gerektirdiğinden, o ana kadar vermek durumunda kaldığı en zor ve önemli karar olduğunu günlüğünde itiraf etmişti. Bu, İsrail'in, kısa tarihinde ilk kez bütün dünyayı karşısına aldığı bir mücadeleydi. Ben-Gurion'a göre eğer bu karar alınmamış olsaydı, 100,000 Yahudi İsrail Devleti'nin sınırları dışında kalacaktı. Dahası, Kudüs'ün kaybı başka şeyler için bir başlangıç olacak, bunu mültecilerin geri dönüşüne ve kutsal mekânları uluslararası idare altına koymaya ilişkin uluslararası baskı izleyecek ve nihai sonuç bağımsızlığın kaybı ve anarşi olacaktı. Kudüs bu nedenle çok önemli bir emsal teşkil etmekteydi. İsrail BM kararını iptal ettirmeyi başarırsa, sınırlar sorunu çözülecek ve mültecilerin topraklarına iadesi konusundaki baskı da ortadan kalkacaktı. Bunu şöyle ifade etmişti: "Kudüs konusundaki başarımız, İsrail Devleti'ni çevreleyen bütün uluslararası problemleri çözmektedir."[15]

Bu gelişmeleri izleyen olaylar, Ben-Gurion'un BM kararının doğuracağı tehlikeleri büyük ölçüde abarttığını gösterecekti. Kudüs konusundaki başarılarının İsrail'in uluslararası sorunlarının tümünü çözeceği umutları da, en az bunun kadar yersizdi. İsrail bu hususi mücadeleden galip çıkmıştı, ancak Kudüs üzerindeki kavga on yıllarca sürecekti. İsrail'in toprak vermesi ve mültecilerin dönüşüne izin vermesi konusundaki baskılar da benzer şekilde devam etmişti. Şaret'in sorun hakkındaki değerlendirmesi çok daha dengeli ve gerçekçiydi. Bu konuda giderilemeyen anlaşmazlık, Ben-Gurion ve Şaret arasındaki ilişkileri uzun süre gölgeleyecekti.

Ürdün'le Barış Görüşmeleri

Soğuk Savaş, büyük güçlerin Ortadoğu'ya müdahalelerinin ve bu bölge için rekabetlerinin artmasına neden olmuştu. Bu durum da İsrail ve Araplar arasındaki sorunun çözümünü daha kar-

15 Ben-Gurion'un günlüğü, 14 Aralık 1949.

maşık hale getirmişti. Örneğin İsrail, Lozan Konferansı boyunca Araplara tavizler vermesi için Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun Amerikalı üyeleri tarafından baskıya maruz bırakılmıştı. Komisyon feshedilmese de, Lozan BM'nin Arap-İsrail anlaşmazlığına etraflı bir çözüm getirmekte başarısız olduğunun işaretini vermişti. Lozan'dan sonra da barış görüşmeleri devam etmişti, ancak bu görüşmeler büyük ölçüde İsrail ve Arap ülkeleriyle birebir yapılan gizli görüşmelerdi.

Birçok ikili görüşme içinde Ürdün ile yapılanlar en uzun süreli ve umut verici olanlardı.[16] Lozan'da İsrailli ve Ürdünlü delegeler arasında yapılan gizli toplantılar, Kasım 1949'da başlayan doğrudan müzakerelerin önünü açmış, Kral Abdullah'ın Temmuz 1951'deki ölümüne kadar da aralıklarla devam etmişti. Toplantıların çoğu kralın kışlık sarayının bulunduğu Allenby Köprüsü yakınlarındaki Şuneh'te yapılmıştı. Kral dışında görüşmelere katılan başlıca temsilci, daha sonra başbakan olacak olan, devlet bakanı Samir Rifai'ydi. Görüşmelerdeki İsrail temsilcileri ise Dışişleri Bakanlığı'ndan Reuven Şiloah ve Elias Sasson'du. Bazı buluşmalara Dışişleri Bakanlığı genel müdürü Walter Eytan, genelkurmay başkanı Yigael Yadin ve Tümgeneral Moşe Dayan da katılmıştı. Elias Sasson orta elçi olarak Türkiye'ye atandığında, oğlu Moşe Sasson, Kral Abdullah'la ilişkilerde kişisel süreklilik unsuru sağlamak gerekçesiyle onun yerini almıştı.[17] Amman'daki İngiltere orta elçisi Sir Alec Kirkbride bu türden üst düzey görüşmeler için şu açıklamayı yapmıştı:

> Ziyaretçi [Reuven Şiloah] Kudüs'ten Amman'a gelebilmek için kralın gönderdiği bir arabayı kullanmış, kralın sofrasında başbakanla yemek yiyerek yine başbakanla uzun olacağı muhakkak tartışmalar yapmak için lobiye çekilmişti. Kral Abdullah bazı olumlu sonuçlar alacağı umuduyla uykuya yenilmeden durabildiği sürece ayakta kalmaktaydı. Şiloah çoğunlukla sabah üçte son bulan görüşmelerden sonra sınırın diğer tarafına dönmekteydi. İki müzakerecinin tartışmalar için harcadıkları zaman beni hayrete düşürmekteydi.[18]

16 Bu görüşmelerin detaylı bir anlatımı için bkz. Shlaim, *Collusion across the Jordan.*

17 Moşe Sasson ile mülakat.

18 Sir Alec Kirkbride, *From the Wings: Amman Memoirs, 1947-1951* (Londra, 1976), 112.

Görüşmelerin ilk etabı Kasım 1949'da etraflı bir barış anlaşması hedefiyle başlamıştı. İsrail tarafı Ürdün'le barışın başlı başına önemli olacağını, aynı zamanda bunun Mısır ve Lübnan'la barış yolunu da açacağını umuyordu. Fakat hükümetin taviz verme istekliliği çeşitli dahili nedenler yüzünden kısıtlanmıştı. Mapam ve Komünistler, Ürdün'le müzakerelere Kral Abdullah'ın İngilizlerin nüfuzu altında olması sebebiyle muhalefet ederken, Herut kralın Batı Şeria'daki egemenliğini kabul etme konusuna, bu bölgenin İsrail Diyarı'nın parçası olduğu iddiasıyla militanca karşı çıkmıştı. Ben-Gurion hem sol kanadın Abdullah ve onun İngiliz patronları hakkındaki çekincelerini, hem de sağın İsrail'in Filistin mandasının tümü üzerindeki hakimiyet iddiasından vazgeçilmesine dair kaygılarını paylaşmaktaydı. Ancak pragmatik bir politikacı olan Ben-Gurion, İsrail tarafı bazı ödünler vermeden barış olamayacağının farkına varmıştı ve kendisini toprak değişimine dayalı sınır değişikliklerine hazırlamıştı.[19]

Rifai görüşmelerde, kralın Arap dünyası önünde savunabileceği bir barış istediğini ve her şeyden önce güney Necef'in tümünü; ikinci olarak da Ürdün'den Akdeniz kıyısına uzanan, tamamıyla Ürdün egemenliğine tabi olacak bir toprak koridoru talep ettiğini vurgulamıştı. 13 Aralık'ta İsrail nihayet krala denize erişim önerisini götürdüğünde, önemli bir ilerleme sağlanmıştı. Bu toplantıda "Toprak Anlaşması İlkeleri" başlıklı bir taslak metin hazırlanmıştı. İlkeler, Kudüs'ün parçalanışını, Ölü Deniz'in batı kıyısının İsrail egemenliğine geçişini, Latrun bölgesinde sınır değişikliklerini ve en önemlisi de el-Halil'den Gazze'ye uzanan bölgede Ürdün egemenliğine devredilecek bir kara koridorunu öngörmekteydi. Ancak toprak koridoru teklifi üç şarta bağlanmıştı: İsrail bazı noktalarda serbest geçiş hakkı kullanabilecek, Ürdün bu koridorda ordu bulundurmayacak ve askeri tesis kurmayacak, İngiltere-Ürdün anlaşması koridor için geçerli olmayacaktı.

Söz konusu çarpıcı gelişmeden yalnızca bir hafta sonra görüşmeler ciddi biçimde sekteye uğramıştı. En büyük tartışma söz konusu kara koridorunun genişliğiyle ilgiliydi: Ürdünlüler ek birkaç kilometre daha talep etmiş, oysa İsrailliler elli-yüz metre-

19 Ben-Gurion'un günlüğü, 26 Kasım 1949.

den fazlasını kabul etmemişlerdi. Başka bir problem de, İsrail'in kum tepeleriyle kaplı olup, limana elverişli olmayan bir bölgeden üç kilometrelik bir kıyı şeridi önermesiydi. Ben-Gurion Dışişleri Bakanlığı'na, kralın koridor algısının kesinlikle kabul edilemez olduğu ve görüşmelere devam etmek istiyorsa, yeni bir teklifle ortaya çıkması gerektiği konusunda Kral Abdullah'ı yazılı olarak bilgilendirmesi talimatını vermişti. Samir Rifai bu çıkışı müzakerelerin belirsiz bir şekilde askıya alınması olarak yorumlamıştı. Rifai, görüşmeler sırasında kraldan çok daha inatçı ve talepkârdı.

Görüşmelerin ikinci etabı, kralın girişimleri sonucunda 1950 Ocak ayı ortalarında başlamıştı. Etraflı bir barış anlaşması üzerinde anlaşamayan taraflar, hedeflerini küçülterek, Kudüs konusunda anlaşmaya karar vermişlerdi. İsrail'i Şiloah ve Dayan temsil ediyordu. İsrailliler daha görüşmelerin başında, temel amaçlarının hala kapsamlı bir barış anlaşması olduğunu ve bunun Kudüs sorununa yaklaşımlarını belirlediğini ifade etmişlerdi. Ancak bu sefer de çıkmaza girilmişti, çünkü Ürdünlüler Kudüs kentinin yeni kesimindeki Arap mahallelerinin imarını talep etmiş, fakat karşılığında çok küçük tavizler vermişti. Görüşmelerin üçüncü etabı Şubat ortasında başlamış ve 24 Şubat'ta imzalanan saldırmazlık paktı ile sonuçlanmıştı.

Beş yıllık saldırmazlık paktı imzalanması fikri, 17 Şubat'ta Şuneh'teki toplantıda görüşmelerin hüsrana dönüşmemesi için bireysel olarak etkileyici bir müdahalede bulunan Kral Abdullah'a aitti. Rifai kaçamak hareket ettiğinden, kral teklifini Şiloah'a yazdırmıştı. Paktın temel unsurları şöyleydi: İsrail ve Ürdün arasında ateşkes anlaşmalarında çizilen sınırları esas alacak ve beş yıl için geçerli olacak bir saldırmazlık paktı imzalanması; İsrail ve Ürdün'ün Kudüs'teki kutsal mekânlarda tüm dinlerin mensuplarının ibadet hakkına saygı göstereceği konusunda BM'ye güvence verilmesi; Kudüs sakinlerinin mal varlıkları için özel tazminat; iki ülke arasında ticari ilişkileri yeniden tesis edecek müzakereler ve Ürdün'e Hayfa limanında serbest bölge tahsisi; tüm mülk sahiplerine İsrail'e dönüş izni veya avukat gönderme hakkı verilerek mallarını satabilmeleri ve nihai barışın ayrıntıları üzerinde çalışmak üzere karma komiteler oluşturulması.

İsrail hükümeti kralın teklifini müzakereler için temel kaide olarak kabul etmiş ve bir sonraki Şuneh toplantısı 24 Şubat'ta yapılmıştı. Ürdün hükümeti, kral ve Rifai'yle birlikte Savunma Bakanı Fevzi el-Mülki tarafından temsil edilmişti. Kral, Şiloah'tan teklifini Mülki için yüksek sesle okumasını ve böylece önerdiği metnin tartışılarak daha kusursuz hale getirilmesini istemişti. Metnin gözden geçirilmesi tamamlandıktan sonra, anlaşmanın iki temiz kopyası hazırlanmış, sonrasında da kral önce Rifai ve Mülki'ye, ardından Dayan'a dönüp gülümseyerek imzalamalarını istemiş ve şöyle demişti: "Sizler imzalayacaksınız, ben de tanıklık edeceğim." Gelecek buluşmada, ortak bir metin yaratma amacıyla iki tarafın imzalanan yönergeyi temel alan anlaşma tasarıları ile gelmesi kararlaştırılmıştı. Kral durumdan oldukça memnundu ve haklı olarak anlaşmayı müzakerelerde bir dönüm noktası olarak görmekteydi.

Bu gelişme İsrail-Ürdün ilişkilerinde bir dönüm noktası olacakken, tarih bunun tersini ispatlamıştı. Dört gün sonra iki tarafın taslak anlaşmaları üzerinde çalışmak için bir toplantı daha yapılmıştı. İsrail tarafı uzun ve kılı kırk yaran, oldukça hukuki bir metin hazırlamış, yine de en azından kralın teklifindeki tüm konulara temas etmişti. Öte yandan Ürdün tarafının hazırladığı metin, "saldırmazlık paktı" ifadesinin yerine "ateşkesin güncellenmesi" tabirini kullanmış ve "ticaret ve ticaret özgürlüğü" ifadesini tamamen metin dışı bırakmıştı. İsrailliler ateşkes anlaşmasının yeni bir türevini imzalamayacaklarını kesin bir dille ifade etmişler, kral elinden geleni yapmasına rağmen toplantı anlaşmaya varılamadan sona ermişti.

Kralın, 7 Mart'ta yapılan bir sonraki toplantıda, hükümetinin İsrail'le yapılacak bağımsız bir anlaşmaya muhalefetini gideremediği apaçık ortadaydı. Ürdün, İsrail'le görüşmeleri nedeniyle Arap Ligi'nin saldırgan bir propaganda kampanyası ve ligden atılma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Kral bu baskıya pirim vermemeye hazırdı, ancak hükümeti aynı fikirde değildi. Toplantıda Ürdün'ün görüşmeleri yavaşlatmaya mecbur kaldığını, fakat bu yavaşlamanın görüşmelerin tamamen sona ermesi değil, geçici olarak askıya alınması anlamına geldiğini söylemişti. Çok şey denenip, çok az şey elde edildiği için, İsrail, hayal kırıklığından umutsuzluğa geçme sınırındaydı. Ancak yine de, ortak çabaları-

nın başarısızlığından kralı sorumlu tutmamaktaydılar. Özellikle Şaret, Abdullah'ın, Arap dünyasındaki İsrail realitesini tanımama şeklindeki baskın eğilimin aksine, İsrail'le ilişkileri düzeltme eğilimini temsil ettiğini düşünüyor ve görüşlerini cesaretle dışa vurmasından dolayı ona saygı duyuyordu.

Görüşmelere ara verildiği dönemde, İsrail'in Ürdün'le arasındaki uzun ve tuhaf sınırdaki durum yavaş yavaş kötüleşmeye başlamış ve yıl sonunda da İSK ve Arap Lejyonu arasında silahlı çatışmaya dönüşmüştü. İSK, barış görüşmelerinin frenleyici denetiminin yokluğunda, ekonomik nedenlerden ötürü çoğunlukla Filistinli mülteciler tarafından İsrail topraklarına gerçekleştirilen sızma hareketlerine karşı saldırgan yöntemler benimsemişti. Bu nedenle diplomatik çıkmaz askeri gerginliğe yol açmış, bu da en azından bazı bölgelerde toprakları genişletme umudunu artırmıştı.

İsrailli büyükelçilerin Temmuz 1950'de bir araya geldiği bir konferans, statüko temelli barış yanlılarıyla, teritoryal genişleme taraftarlarının karşı karşıya geldiği ilk düzlemlerden biri olmuştu. Moşe Şaret, konuşmasında ülkenin komşularıyla olağan ilişkiler kurması ve barış ihtiyacı üzerinde durmuştu. Ürdün'ün mülteciler konusundaki mantıklı tutumu düşünüldüğünde, Ürdün'le barışın, başlı başına önemli bir gelişme olmanın yanında, mültecilerin dönüşünü gerektirmeyen bir barış anlaşmasına da emsal teşkil edeceğini vurgulamıştı. Dışişleri bakanının ardından söz alan Tümgeneral Dayan, Arap ülkeleriyle resmi barış anlaşmalarının önemini sorgulamıştı. Tümgeneral, yalnızca Ürdün'ün –o da tazminat beklentisi nedeniyle– barış yapmak konusunda somut ilgisi olduğunu işaret etmişti. Diğer Arap devletleri İsrail'le barış yapmak için herhangi somut bir zorlamaya maruz kalmadıkları gibi, barış onların itibarlarına zarar verecekti. Dayan'a göre, resmi barış anlaşmasından çok bölgeye iktisadi olarak nüfuz etmek ve Ortadoğu ekonomisinin bir parçası olmak İsrail için çok daha önemliydi. Dayan işi İsrail'in Ürdün'le resmi barış anlaşması müzakere etmek ve bunun yükümlülüklerini yerine getirmek yerine, Şeria Nehri'ne kadar tüm bölgeyi işgal etmesi gerektiğine kadar götürmüştü. Söz konusu öneriyi açıkça yapmak yerine dolaylı olarak yapmıştı, ancak önerisi dışişleri bakanının

kesin vetosuyla karşılaşmıştı. Şaret "İsrail Devleti toprak işgali ve yayılma konusunda bariz bir inisiyatif alarak askeri maceraya soyunmayacaktır. İsrail bunu hem saldırganlıkla suçlanmayı göze alamayacağından, hem de güvenlik ve sosyal gerekçelerle önemli miktarda Arap nüfusu aramıza katamayacağından yapamaz... İsrail ne Yahudi savaşçıları feda edebilir ne de sırf yayılma arzusunu gidermek için başkalarına keyfi şekilde zarar verebilir" demişti.[20]

Nisan 1950'de Ürdün Batı Şeria'yı resmen topraklarına katmış ve Aralık ayında da Kral Abdullah İsrail'le müzakerelerin kaldığı yerden devam etmesini önermişti. Bu görüşmeler, Şiloah ve o zaman zarfında başbakanlığa getirilen Rifai tarafından yürütülmüştü. Görüşmelerin amacı, ateşkes anlaşmasının tam anlamıyla uygulanması, özellikle de İsrail'e Cebel el-Meşarif'teki üniversite ve hastane gibi beşeri kurumlara, ayrıca Kudüs Eski Şehir'deki Ağlama Duvarı'na erişim hakkı tanıyan 8. maddesinin yerine getirilmesiydi. Kuzeyde Naharayim'de ve güneyde Arabe Vadisi üzerinde toprak anlaşmazlığı vardı ve kral eğer anlaşmazlıklar Ürdün'ün istekleri doğrultusunda çözümlenirse, barış anlaşması için adım olarak anlaşmanın 8. maddesini tam olarak uygulayacağına söz vermişti. Ancak Ben-Gurion bu zaman zarfında Ürdün'le siyasi çözümün sadece uygulanabilirliğini değil, bunun istenip istenmediğini bile sorgulamaya başlamıştı. Başbakan Abdullah'la 13 Şubat 1951'deki görüşmesinden önce istişare maksadıyla kendisini ziyaret eden Şiloah'a, konuyla ilgili en az yedi adet endişesinden bahsetmişti. İlki Ürdün'ün doğal ve istikrarlı bir siyasa olmaktan ziyade İngiltere'ye bağımlı, her an ölebilecek tek bir adama tâbi bir rejim olduğuydu. İkincisi, Ürdün'le siyasi bir çözümün Mısır'la çözümü engelleme olasılığıydı. Üçüncüsü, Mısır'la barış yapmadan Abdullah'la varılacak bir uzlaşmanın, İsrail'in Asya, Afrika ve Avrupa'da karşı karşıya olduğu ablukayı ortadan kaldırmayacağıydı. Dördüncüsü, Ürdün'le bu türden bir uzlaşmanın İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu pekiştireceğiydi. Beşinci gerekçeyi ise, soru formunda ileri sürmüştü: "Böyle tuhaf sınırları kabul etme konusuyla gerçekten ilgileniyor

20 Büyükelçiler Konferansı, 17-23 Temmuz 1950, 3. Oturum: "İsrail ve Arap Dünyası", 36-9, 112/18, İDA.

muyuz?" Altıncısı, Mısır'la uzlaşmanın İsrail'in bütün Arap ve İslam dünyası ile ilişkilerini düzeltip, iktisadi bağlantılar sağlayacağıydı. Son olarak, Mısır İsrail'le gerçek hiçbir sorunu olmayan normal ve istikrarlı bir ülkeydi.[21] Bu iddianın açık anlamı ise, barış arayışında önceliğin Ürdün yerine Mısır'a verilmesi gereğiydi.

Ben-Gurion'un Ürdün'le siyasi çözüme dair inanç beslememesi, görüşmelerin başarısızlığını etkileyen önemli bir faktördü. Görüşmeler Abdullah'ın öldüğü güne kadar gerçekten devam etmişti, ancak görüşmeler zemin kazanmaktan çok kaybetmişti. Nisan 1951'de Şiloah ve Rifai arasındaki resmi belge teatisi halihazırdaki sorunların hiçbirini çözmediği gibi, Cebel el-Meşarif'le bağlantılı yeni sorunlar yaratmıştı. Mayıs'ta iki ülke arasındaki ilişkiler resmi düzeyde çıkmaza girmişti. Temaslar sürse de, fikir alışverişi ve hakiki müzakereler gerçekleşmemişti. Kral bir süre tüm akışı idare etmiş, fakat Şiloah ve Rifai'nin arasını bulma girişimleri ve müdahaleleri dahi görüşmeleri kurtaramamıştı. Kral İsrail'le barışa öncülük etme kararlılığı konusunda asla tereddüt etmemesine rağmen, barış arayışından gittikçe soyutlanmış ve güç kaybetmişti. Kralın Kudüs'e giderek Başbakan Ben-Gurion'la şahsen görüşme önerisi, buz gibi bir sessizlik yaratmıştı. Ben-Gurion'un Ürdün konusunda kendi payına hiçbir vizyon ve tasavvuru yoktu. Kabul ettiği tek şey, karşılıklı olmak kaydıyla ufak tefek sınır değişiklikleriydi. Oysa kralın ihtiyacı olan şey, kendisinin, Arapların İsrail'i kabul etmelerinden yana olan tavrını haklı çıkaracak cömert bir anlaşmaydı. Bu nedenle kapsamlı bir barış anlaşması arayışını mahveden, Abdullah'ın çok zayıf ve yalnız oluşuyla, İsrail'in çok güçlü ve kararlı olmasıydı.

Bu, trajik sonlu, hazin bir hikâyeydi. Kral Abdullah 20 Temmuz 1951 Cuma günü eski Kudüs'te Mescid-i Aksa'nın hemen dışında fanatik bir Müslüman tarafından öldürülmüştü. Kralın ölümüyle, İsrail-Ürdün ilişkileri için kişisel diplomasi devri kapanmıştı. Ben-Gurion'un olayı haber aldığındaki ilk düşüncesi, Ürdün-İsrail sınırını değiştirerek 1948'deki hataları düzeltme fırsatı yakalamaktı. Askeri danışmanlarından Batı Şeria'nın ele geçirilmesi için bir acil durum planı hazırlamalarını istemişti. Ancak bu planla yetinmek istemediğinden, Süveyş Kanalı'nı uluslararası

21 Ben-Gurion'un günlüğü, 13 Şubat 1951.

bir su yolu haline dönüştürmek üzere İsrail'in Sina yarımadasını bütünüyle ele geçirmesine izin vermesi konusunda İngiltere'yle temasa geçmeyi düşünmüştü. Mısırlıların Sina'dan çıkartılması, bölgeyi tekrar İngiliz üslerine açacaktı. Ben-Gurion Sina'yı İngilizlerin yardımıyla ele geçirme fikrini çok sevmişti, çünkü Batı Şeria'nın aksine, Sina yarımadasında yoğun bir Arap nüfus bulunmamaktaydı.[22] Ancak sonunda Mısır'a karşı İngiliz-İsrail ortak eylemini beş yıl kadar ertelemek durumunda kalmış, hem Sina'nın hem de Batı Şeria'nın ele geçirilmesi Ben-Gurion'un on altı yıl sonraki haleflerine kısmet olmuştu.

Kral Abdullah suikastı bu nedenden ötürü Ben-Gurion'un görüşlerinde önemli bir değişikliğe neden olmuştu. 1951'e kadar teritoryal statükoyu kabul ederek bunu değiştirmek konusunda herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Ancak Abdullah'ın ortadan kaldırılmasıyla, statükoya bağlılığında tereddüt etmeye başlayarak, teritoryal yayılma hayalleri kurmaya başlamıştı. Kral Abdullah cinayeti, onu Arap dünyasının geri kalanıyla barış olasılıkları konusunda da daha kötümser bir hale getirmişti. Barışın Araplarla müzakereler yoluyla değil, aksine onları yıldırıp zorlayarak veya onlara gözdağı vererek mümkün olacağına hükmetmişti.

Kral Abdullah'ın öldürülmesi, İsrail-Arap ilişkileri tarihinde kritik bir dönem açmıştır. Ben-Gurion, bu dönemin etkisini bir yıl sonra Arap siyaseti hakkındaki toplantıda şöyle özetlemişti: "İsrail'le barış istediğini bildiğimiz bir tek kişi vardı. Onunla müzakere etmeye çalıştık, ancak İngilizler duruma müdahale etti ve sonra da tek bir kurşun işin bütününe son noktayı koydu. Abdullah faktörünün ortadan kalkmasıyla, barış konusu tamamıyla kapandı."[23]

Suriye ile Çatışma

Kral Abdullah İsrail konusundaki en ılımlı Arap liderse, Suriyeliler de İsrail'in en inatçı ve amansız düşmanlarıydı. Bu, en azından İsrail'deki yaygın kanıydı. İsrail'in Temmuz 1949'da

22 Ben-Gurion'un günlüğü, 21 ve 23 Temmuz 1951.

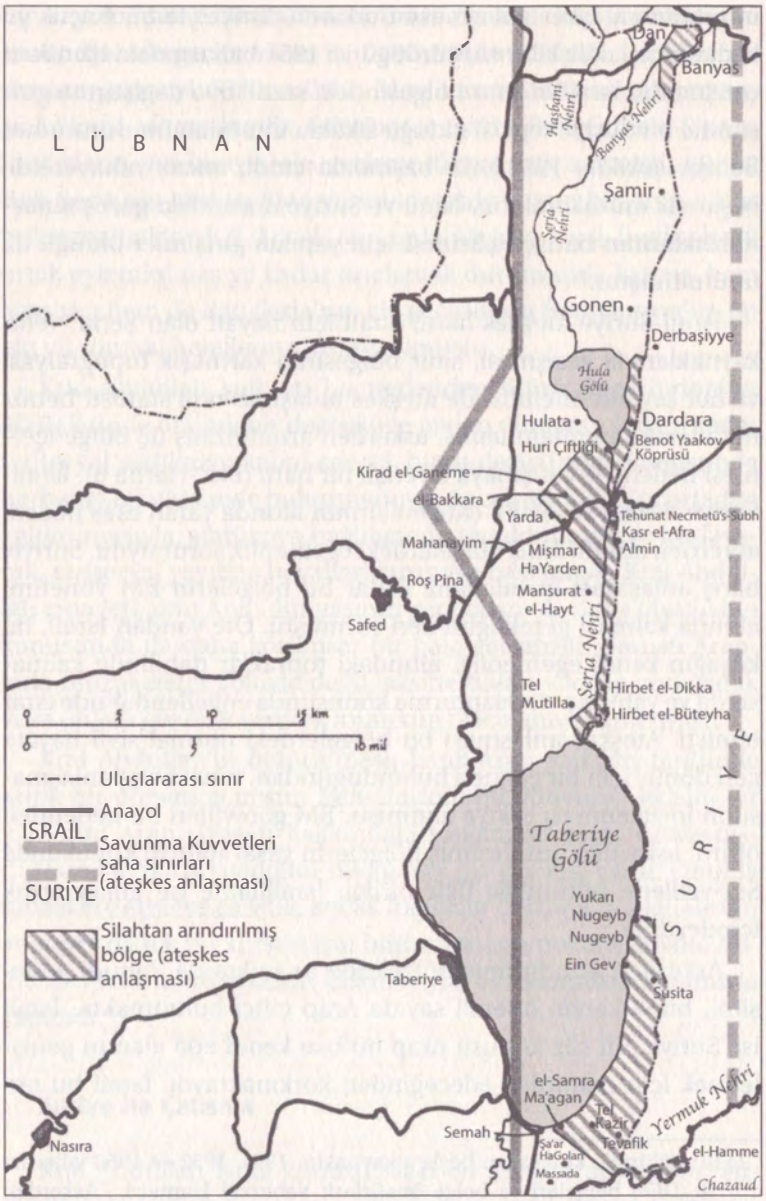
23 İsrail ve Arap Devletleri, Başbakanlık ofisinde istişare toplantısı, 1 Ekim 1952, 2446/7, İDA.

imzalanan ateşkes anlaşmasını takiben Suriye'yle bir buçuk yıl kadar barışçıl ilişkiler sürdürdüğü ve 1951 baharındaki ilk askeri çatışmanın İsrail'in sınır bölgesindeki statükoyu değiştirme girişimine bir Suriye tepkisi olduğu sıklıkla unutulan bir durumdur. Benzer şekilde, 1950'lerin başındaki ciddi, ancak nihayetinde başarısız müzakerelerin, İsrail ve Suriye arasındaki görüş anlaşmazlıklarının barışçıl çözümü için yapılan girişimler olduğu da unutulmuştur.[24]

İsrail-Suriye ateşkes hattı, İsrail için hayati olan Şeria Nehri kaynaklarıyla kesişmesi, sınır bölgesinin karmaşık topografyası ve her şeyden önemlisi de ateşkes anlaşmasında statüsü henüz net olarak tanımlanmamış, askerden arındırılmış üç bölge içermesi nedeniyle çatışmaya elverişli bir hattı (bkz. Harita 6). İsrail-Suriye ihtilafı ve silahlı çatışmalarının altında yatan esas neden, askerden arındırılmış bölgelerdeki egemenlik sorunuydu. Suriye, barış anlaşması imzalanana kadar bu bölgelerin BM yönetimi altında kalması gerektiğini ileri sürmüştü. Öte yandan İsrail, bu kuşağın kendi egemenliği altındaki topraklar dahilinde kalmasında ve yalnızca silahlandırma konusunda engellendiğinde ısrar etmişti. Ateşkes anlaşması bu bölgelerdeki normal sivil hayata geri dönüş için bir çağrıda bulunduğundan, nihai barış anlaşmasının imzalanması askıya alınmıştı. BM görevlileri bu nedenden ötürü, askerden arındırılmış bölgelerin yasal statüsü konusunda Suriyelilerle bütünüyle fikir birliği, İsraillilerle ise anlaşmazlık içindeydiler.

Askerden arındırılmış bölgelerde az miktarda Yahudi yerleşimi, buna karşın önemli sayıda Arap çiftçi bulunmakta, İsrail ise Suriye'nin söz konusu Arap nüfusu kendi etki alanını genişletmek için manipüle edeceğinden korkmaktaydı. İsrail bu ne-

24 Bu bölümde kullanılan başlıca kaynaklar 1951, 1952 ve 1953 yıllarına ait *DFPI* belgeleri ve belge önsözleri; Yehezkel Hameiri, "Askerden Arındırma ve Çatışma Çözümü: İsrail-Suriye Sınırında Askerden Arındırılmış Bölgeler Meselesi, 1949-1967" (İbranice) (Yüksek Lisans Tezi, Hayfa Üniversitesi, 1978); Nissim Bar-Yaacov, *The Israel-Syria Armistice: Problems of Implementation, 1949-1966* (Kudüs, 1967); Aryeh Shalev, *The Israel-Syria Armistice Regime, 1949-1955* (Boulder, Colorado, 1993); Moshe Ma'oz, *Syria and Israel: From War to Peacemaking* (Oxford, 1995).

Harita 6 İsrail-Suriye Ateşkes Hattı

denle ateşkes anlaşmasının imzalanmasının hemen ertesinde askerden arındırılmış bölgelerde sert ve acımasız bir fiili durum yaratma politikasına girişmişti. Bu politikanın asıl mimarları, 1949-50 arasında İSK'da ateşkes dönemi ilişkilerinden sorumlu kurmay subay Moşe Dayan'la, diğer bir başlıca şahin olup Dışişleri Bakanlığı'nda ateşkes işlerinden sorumlu müdür Yosef Tekoah'tı. Tekoah, Harvard Üniversitesi'nde uluslararası hukuk okumuştu ve İsrail'in en insafsız eylemlerini dahi haklı gösterecek yasal gerekçeler yaratmak konusunda bel bağlanabilecek biriydi. Tekoah, İsrail'in uluslararası imajından ziyade, toprak ve su kaynakları üzerindeki kontrolünü giderek artırmakla ilgilenen savunma kadrosunun uzlaşmaz tutumunu benimsemişti. İSK mensupları onu kendilerinden biri, sivil kıyafetlere bürünmüş bir asker olarak görmekteydiler. Tekoah aslında İsrail'de çoğunluğu oluşturan Anglo-Sakson diplomatik birliğinin Truva atıydı. Ona göre İsrail diplomasisinin temel işlevi, ülkenin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaktı.

Ben-Gurion Tekoah'ta bizzat kendi inançlarının peşinde olan birini bulmuştu. Ben-Gurion askerden arındırılmış bölgelerde tam kontrol sağlanmasının, İsrail'in güvenlik ihtiyaçları için hayati olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle ateşkes anlaşması metni ya da ruhuyla bağdaşmasa bile, Suriyelileri askerden arındırılmış bölgelerden zorla çıkarmayı istiyordu. Burada Ben-Gurion'un güttüğü siyasetin teritoryal statükoyu korumak değil, onu değiştirmek olduğu açıkça görülür.[25] Bahsedilen politikanın başlıca üç hedefi vardı: tartışmalı bölgeler üzerinde fiziki kontrol kurmak, Suriye nüfuzunu sınırlamak ve BM denetiminden kurtulmak. İsrail ilk hedefi gerçekleştirmek için Suriyeli köylülerden toprak satın aldı, Yahudi yerleşimlerini genişletti, yeni tarım yerleşimleri ve bunların etrafına da istihkâmlar kurdu, sivil ya da polis görünümlü askerleri bölgeye yerleştirdi. İsrail ikinci hedef için Mart 1951'de bir fırsat yakalayarak, İsrail kimlik kartlarını kabul etmeyen birkaç yüz Bedeviyi, askerden arındırılmış bölge-

25 Eli Nissan, "Kim Korkar Yosef Tekoah'dan?" (İbranice), *Bamahaneh* (Haftalık İSK yayını), 13, no. 1024 (26 Aralık 1967); Gerşon Avner, Mordehai Gazit ve Tümgeneral Yehoşafat Harkabi ile mülakat.

nin merkezinden Kuzey İsrail'deki Arap köylerine zorla göç ettirmişti. Üçüncü hedefin gerçekleşmesi içinse, BM'nin sivillerin faaliyetleri üzerindeki yetkisini tanımayı reddedip, BM çalışanlarının askerden arındırılmış bölgeye girişlerini barikatlar kurma pahasına engellemişti. Hem Suriye hem de BM gözlemcileri kandırıldıklarını anlayarak İsrail politikasının gidişatından rahatsız olmuşlardı.

İsrail 1951 başlarında önemli bir kalkınma projesine başlamıştı: Huleh Gölü'nü kurutarak 15,000 dönümlük ekilebilir arazi elde etmek. Göl, askerden arındırılmış bölgenin hemen dışında yer almasına rağmen, projenin ilk aşaması merkezdeki silahtan arındırılmış bölgede bulunan Araplara ait topraklarda çalışmayı gerektiriyordu. Çalışmalar Yahudilere ait topraklarda, hatta merkezdeki askerden arındırılmış bölgede sürdürüldüğü sürece, Suriye itiraz etmemişti. Ancak traktörler Arap köylerine ait topraklara ulaştığında Suriye, Suriye-İsrail Karma Ateşkes Komisyonu'na (KAK) şikâyette bulunmuştu. KAK'ın başkanı Tümgeneral William Riley, Suriye'nin projenin İsrail'e askeri avantaj sağlayacağı iddiasını reddetmiş, fakat Arap toprak sahiplerine tazminat ödenmesine dair karşılıklı anlaşma sağlanana kadar çalışmaların durdurulması emrini vermişti. İsrail bu kararı biraz kendine göre yorumlayarak, BM ile anlaşmazlığa ve Suriyelilerle şiddet hareketlerine neden olan kriz yaratma politikasını uygulamaya koymuştu. 26 Mart'ta Suriye ve İsrail genelkurmay başkan yardımcıları arasında düzenlenen toplantı, anlaşmazlığı çözemeyerek tansiyonu daha da artırmıştı.

30 Mart'ta dışişleri bakanının hastalığı dolayısıyla katılamadığı ve başbakanın başkanlık ettiği toplantıda, drenaj çalışmasına devam edilmesine, askeri harekâttan kaçınılması ancak ateş açılması durumunda karşılık verilmesine ve silahtan arındırılmış bölgenin merkezinde İsrail egemenliğini teyit edecek etkili adımlar atılmasına karar verilmişti. Bu adımlardan biri askerden arındırılmış bölgedeki iki Arap köyünün sekiz yüz sakininin zorla yerlerinden çıkartılmasıydı. BM yetkilileri bu eylemi kınamış, resmi olmayan görüşmeler yapılmış ve bazı ilerlemeler sağlanmıştı. 4 Nisan tarihine bir KAK toplantısı ayarlanmıştı. Fakat o gün İSK, polis memuru şeklinde giyinmiş devriye askerlerini güneydeki

askerden arındırılmış bölgenin en ucundaki el-Hamme'ye göndermek gibi üst düzey bir karar almıştı. Devriyelerin, tümüyle Suriye egemenliğindeki bölgede İsrail bayrağı taşıması planlanmıştı. Suriye ordusu devriye grubundan yedi askeri ateş açıp öldürerek ve geriye kalanların da bölgeden çıkmasını engelleyerek, şiddetle karşılık vermişti.

Devriye grubunun el-Hamme'ye gönderilmesi, Knesset'teki Savunma ve Dış İlişkiler Komisyonu üyeleriyle, Dışişleri Bakanlığı'nın üst düzey yetkilileri tarafından ağır bir şekilde eleştirilmişti. İSK liderleri siyasi uzmanlara danışmamakla ve askeri kararların siyasi sonuçlarını hesaba katmamakla eleştirilmişti. Şaret, devriyelerin görevlendirilmesini "düşünülmeden yapılmış berbat bir hamle" sayarak, sorumluları hayret verici bir vurdumduymazlıkla ve bile bile askerleri ölüme göndermekle suçlamıştı. İSK ve Dışişleri Bakanlığı arasında ateşkesle ilintili işlerin idaresi için gündelik ve daha etkili bir koordinasyon kurulmasını önermişti.[26]

Kabine, dışişleri bakanının yokluğunda 5 Nisan'da toplanarak, başbakanın, askerden arındırılmış bölgedeki üç Arap köyünün imhasına, el-Hamme'deki Suriye mevzileri ve polis karakollarının havadan bombalanmasına, KAK'ın boykot edilmesine ve yedi İsrailli "polis"in öldürülmesinin BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet edilmesine dair tavsiyesini kabul etmişti. İsrail'in bizzat sebep olduğu olaya verilen bu tepki, inanılmaz biçimde saldırgandı. İsrail Hava Kuvvetleri (İHK) ateşkes anlaşmalarının imzalanmasından beri ilk kez harekete geçmişti. Bu eylemler sınır bölgelerini Arap sivillerden temizlemeyi, İsrail'in askerden arındırılmış bölgelerdeki egemenliğine yönelik kısıtlamaları kabul etmediğine dair kararlılığını göstermeyi ve Suriyelileri bir kez daha askeri güç kullanımına yönelmekten caydırmayı hedefliyordu.

Ancak Suriyelileri caydırmak mümkün olmamıştı. Suriye güçleri Mayıs ayı başlarında merkezdeki askerden arındırılmış bölgeyi geçerek, Taberiye Gölü'nün kuzeyinde ve ateşkes hattının bir mil batısında stratejik bir tepe olan Tel Mutilla'yı işgal etmişti. İSK bahsedilen tepeyi, kötü yönetilmesinden dolayı kırk askerin hayatına mal olan ve ordunun moralini bozan bir operasyonla tek-

26 *DFPI*, 1951, 249-50.

rar ele geçirmeyi başarmıştı. İsrail durumu BM'ye şikâyet etmişti, ancak BM Güvenlik Konseyi 18 Mayıs'ta İsrail'i el-Hamme'ye yaptığı saldırı nedeniyle kınamış, askerden arındırılmış bölgelerden sürülen Arap sakinlerin geri getirilmesi emrini vererek, drenaj çalışmasına kaldığı yerden devam edilmesine KAK başkanının onayı şartıyla izin vermişti. General Riley ile müzakereler sürüncemeli ve sorunlu geçmiş, İsrail'in ekonomik kalkınması için büyük önem ifade eden projenin gecikmesine ve değişmesine neden olmuştu. Bu tecrübe Ben-Gurion'u, İsrail'in Suriye ile ilişkilerde kazanma ihtimalinin olmadığına ve Huleh drenaj projesinin tek taraflı olarak tamamlanması yönünde harekete geçmeye ikna etmişti. Uzmanlar çok kan dökülmesine ve İsrail'in uluslararası itibarının zarar görmesine neden olduktan sonra tamamlanan projenin, yalnızca gereksiz değil İsrail'in tarım ve ekolojisine de zarar veren bir proje olduğuna hükmetmişlerdi.

İsrail ve Suriye arasındaki askeri çatışmalar, sorunun özü olan askerden arındırılmış bölgelerdeki egemenlik meselesi halledilmeden, Mayıs'ta sona ermişti. Suriye bir ay sonra KAK'ın İsrailli delegasyonuna askerden arındırılmış bölgelerin paylaşımı hakkında üst düzey siyasi görüşmeler için teklifte bulunmuştu. İsrail delegasyonu, Suriye'nin askerden arındırılmış bölgelerin işlerine müdahale etmek gibi bir hakkı olmadığını öne sürerek, öneriyi reddetmiş ancak daha sonra konuyu hükümetlerine bildirmeye ikna olmuştu. Şaret teklife sıcak bakmış, fakat Şiloah bunun tuzaklarla dolu olduğuna kanaat getirmiş, ordu mensupları da Suriye ile askerden arındırılmış bölgeler hakkında müzakere etmeyi kabul etmenin, Suriye'nin bu bölgelerde hakları olduğunu kabul etmek olacağı konusunda uyarıda bulunmuştu. Ordu mensuplarına göre, Suriye'nin teklifi iki ülke arasındaki ilişkileri etraflı bir biçimde gözden geçirme niyetinden çok, sadece toprak elde etme arzusundan kaynaklanmaktaydı. İsrail toplantılara katılmayı, görüşmelerin sınır sorunuyla sınırlandırılmaması şartıyla kabul etmişti. İsrail'in önerdiği iktisadi ilişkiler ve barış anlaşmasını içeren toplantı gündemi ise Suriyeliler için kabul edilebilir değildi ve sonuç olarak toplantıdan vazgeçilmişti.

Suriye'nin İsrail'e karşı tutumu genelkurmay başkan vekili Edib Çiçekli'nin Kasım 1951'de yönetimi ele geçirmesiyle de-

ğişmişti. Koyu bir Amerikan yanlısı olan Çiçekli, İsrail'le ülke içi reformlar ve yeniden yapılanmaya odaklanabilmesine olanak sağlayacak bir uzlaşma istemekteydi. Bunun için ilk adım olarak, KAK bünyesinde müzakere edilecek ve Suriye'nin askerden arındırılmış bölgelerin bazı kısımlarında fiili kontrolünü pekiştirecek resmi bir anlaşma için uğraşmıştı. Gündem ve görüşmelerin hangi düzeyde yapılacağına dair uzun müzakerelerden sonra, 9 Ekim 1952'de Taberiye Gölü'nün kuzeyinde, Roş Pina'daki Otel Şulamit'te bir toplantı düzenlenmişti. İsrail heyetine Haziran'da Kuzey Birlikleri komutanlığına getirilen General Dayan, Suriye heyetine ise Yarbay Rassan Cedid başkanlık ediyordu. Suriye'nin ısrarı üzerine BM gözlemcileri de toplantıya katılmış, ancak gözlemciler resmi oturum biter bitmez ayrılarak iki heyeti dolaysız görüşmeler için baş başa bırakmıştı. Suriyeliler silahtan arındırılmış bölgelerin, göller ve Şeria Nehri'nin doğu kıyısınca uzanacak bir hat boyunca iki taraf arasında paylaşılmasını önermişlerdi. İsrail delegasyonu ise bu tür bir paylaşımı reddetmemiş, ancak böyle bir anlaşmanın yalnızca genel bir barış anlaşmasının parçası veya saldırmazlık paktı ya da en azından barış yolunda ateşkes anlaşmasından vazgeçmek olarak tanımlanmasında diretmişti. Suriyelilerse, halen yürürlükte olan ateşkes anlaşmasının iki tarafın karşılıklı rızasıyla düzeltilmesini tercih ediyordu. Toplantı bir karara varılmadan sona ermiş, fakat görüşmelerin devam etmesinde anlaşılmıştı.

Toplantının tutanaklarını okuyan Şaret, İsrail'in pozisyonunun makul olmadığını düşünmüştü. Şaret, bu raporları okuyan en ilgisiz kişinin dahi, Suriyeliler iyi niyet göstererek iki taraf arasındaki önemli konulardaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışırken, İsraillilerin biçimsel formaliteler ve yasal mevzular üzerinde durduğunu hemen anlayacağını iddia etmişti. Suriyelilerin daha kârlı çıkacağı doğruydu. Buna rağmen yöntemle ilgili olarak şu söylenebilir: İsrailliler konuyu aldatmaca sınırına varan hukuki ayrıntılarla zorlaştırırken, Suriyeliler sorunu basit ve pratik bir şekilde çözmek için didinmişti.[27]

Ben-Gurion bazı konularda Şaret'ten farklı düşünüyordu. İlk olarak, Suriyelilerin üzerinde herhangi bir hakları olmayan

27 *DFPI*, 1952, 585-86.

bazı bölgeleri ve su kaynaklarını kullanmayı istediklerine işaret etmişti. Bu bölgeler askerden arındırılmış olmasına rağmen, İsrail Diyarı'nın parçasıydı ve İsrail'in fiili kontrolü altındaydı. İkincisi, sorun askerden arındırılmış bölgeler konusunda müzakere edilip edilmeyeceği veya bunun hangi çerçevede yapılacağı değil, Suriyelilerin istedikleri topraklar karşılığında İsrail'e ne verecekleriydi. Üçüncüsü, Ben-Gurion saldırmazlık paktı konusunda ısrar edilmemesi hususunda hemfikirdi, çünkü bu zaten ateşkes anlaşmasının içerdiği bir meseleydi. Ancak diğer yandan da Suriye'yle söz konusu toprak anlaşmazlığının çözümünün önemli bir kazanım olmadığını, çünkü her tür anlaşmazlığın bir tarafın isteklerinin diğer tarafça kabul edilmesiyle çözüleceğini düşünüyordu. Ben-Gurion kısaca Suriye tarafı İsrail'in tavizlerine mukabil karşılıklar önermediği sürece, İsrail'in askerden arındırılmış bölgelerin tasfiyesine dair resmi müzakerelere başlamaması gerektiğini belirtmişti. En önemlisi de, İsrail, Şeria Nehri ve Taberiye Gölü üzerindeki ayrıcalıklı haklarından, Suriye uygun bir karşılık vermeden vazgeçmemeliydi, ancak Suriye'den böyle bir şey beklemenin makul olmadığının da farkındaydı.[28]

Suriyelilerle görüşmelerin devamına karar verilmişti, ancak bu İsrail'in isteklerini daha dikkatli hazırlamak ve su uzmanlarına danışmak istemesinden ileri gelmekteydi. Suriye'nin görüşmeleri ateşkes anlaşması çerçevesinde yapma teklifinin kabul edilmesine, stratejik açıdan ve yerleşimler konusunda İsrail'in kritik çıkarları korunduğu takdirde, küçük toprak parçalarından vazgeçilmesine prensipte karar verilmişti. 17 Ocak-27 Mayıs 1953 tarihleri arasında, askerden arındırılmış bölgelerin iki ülke arasında paylaşımı konusunda anlaşmaya varılması için BM himayesinde ve Amerikalıların teşvikiyle dokuz toplantı yapılmıştı. Toplantılar, Benot Ya'akov Köprüsü yakınlarındaki Suriye gümrüğü ve Roş Pina arasında dönüşümlü olarak yapılmıştı. BM gözlemcileri eşliğindeki resmi görüşmelere ek olarak, pek çok gayri resmi görüşme yapılmıştı. Tartışmaların üzerinde mutabık kalınan hiçbir kaydı tutulmamıştı, ancak İsrail temsilcileri amirleri için görüşmelerin her birinin tam raporunu hazırlamıştı.

28 *a.g.e.*, 592-93.

13 Nisan'daki sekizinci toplantıda, Suriye delegeleri ilerleme sağlamak ve askerden arındırılmış bölgelerin %70'e yakın bir kısmını İsrail'e önermek konusunda oldukça hevesli görünüyordu. Kayda değer sonuçlara ulaşılarak, birkaç teklif ve fezleke de yazıya geçirilmişti, ancak bunlar iki hükümetin de onayını gerektirmekteydi. İsrail kabinesi, 26 Nisan'da Suriye'nin askerden arındırılmış bölgelerin paylaşımı konusundaki son tekliflerini görüşmek üzere toplanmıştı. İsrail Su Planlama Dairesi başkanı Simha Blass da toplantıya davet edilmişti. Dayan Blass'a Suriye'nin tekliflerini harita üzerinde göstermiş, Blass da Dayan'a İsrail'in elden çıkarması beklenen topraklar tarıma elverişli olmasa da, söz konusu haritanın İsrail'in sulama ve su kaynakları geliştirme planlarına uymadığını belirtmişti. Blass, Banyas bölgesindeki uluslararası hududun kaldırılması durumunda, İsrail'in bu su kaynağı üzerindeki denetiminin etkileneceğini belirtmişti. Daha önceden teklif haritasını kabul eden Dayan, Blass'ın su sorunu hakkındaki uzman görüşüne riayet etmeye karar vermişti. Ben-Gurion da, Blass'tan kabine toplantısından önce kendisini görmesini istemişti. Blass bir kez daha toprak yerine su sorununa vurgu yaparak, plana neden karşı olduğunun gerekçelerini sıralamıştı. Ben-Gurion ise Blass'a, görüşleri önem taşımakla birlikte, barış konusunun çok daha önemli olduğu karşılığını vermişti. Bütün Arap devletleriyle anlaşmazlık içinde bulunan İsrail'in, Arap devletlerinin en azından biriyle bir tür anlaşma içinde olmasının önemini vurgulamıştı.

Blass itirazlarını bütün kabinenin önünde üçüncü kez dile getirmişti. Sonrasında Ben-Gurion konu hakkındaki düşüncelerini uzun uzun anlatmıştı. Blass'a göre toplantıdaki diğer bakanlar, anaokulundaki nazik ve ürkmüş çocukları andırmaktaydı. Başbakanın otoritesi öyle güçlüydü ki, bir şey söylemek isteyen herhangi biri çekingen bir halde elini kaldırıp söz istemekteydi. Başbakan bu kez, tüm kısıtlamalarına rağmen önerinin lehinde görüş bildirmiş, İsrail'in geleceği için bölgenin kuzeyini kalkındırmanın önemini vurgulayarak, sükûnet ihtiyacının ve gelecek on yılda çatışmadan sakınmanın önemini vurgulamıştı. Kabine Suriye ile müzakerelere devam kararı vermiş, fakat

Blass'ın itirazları ve belirttiği hususları dikkate almayı uygun bulmuştu.[29]

Olumlu bir şekilde ifade edilmiş olmasına rağmen, bu karar müzakerelerin sonu olmuş, ön anlaşmada değişiklikler ve ilerlemeyi zorlaştıran yeni şartlar ileri sürülmüştü. 4 ve 27 Mayıs'taki son iki görüşmede İsrail yeni şartlarını sunmuş, Suriye bunları reddetmiş ve müzakereler anlaşma sağlanamadan sona ermişti.

Üst düzey görüşmelerin başarısızlığı şüphesiz bir açıklama gerektirmektedir. İlk bakışta İsrail ordusunun itirazının Suriye'nin yaptığı önerilerin önünü kapattığı düşünülebilir, ancak bu söz konusu değildi. Ordu uluslararası sınırın batı tarafındaki alanların tümünde tam üstünlük kurabilmek uğruna, çevrede etkili bir şekilde kontrol edemediği küçük toprakları Suriye'ye bırakmaya gerçekten razıydı. Dışişleri Bakanlığı'ndaki kıdemli memurlar toprak vermenin gelecekteki barış müzakereleri için olumsuz bir emsal oluşturabileceğinden kaygılanmaktaydı. Fakat Şaret'in yaklaşımı bütünüyle pragmatikti. Şaret, önemli bir anlaşmazlık kaynağının çözümü için sınırlı toprak tavizleri vermek zaruri ise, böyle bir riskin alınmaya değer olduğunu düşünüyordu. Ben-Gurion da prensipte toprak tavizini tamamen geri çevirmemiş, ancak bunun karşılıklı olmasında ısrar etmişti. Anlaşma sürecine engel toprak değil, su haklarıydı. Siyasi ve askeri elitin desteğini almış önerilerin, bir su uzmanının şartlarını karşılamaması yüzünden dikkate alınmaması şaşırtıcıdır. Bu aynı zamanda işler zorlaştığında, Ben-Gurion'un liderlik ve devlet adamlığı konusundaki eksikliklerini de ortaya çıkarmıştır. Son kertede bir çuval inciri berbat eden, İsrail'in göller ve Şeria Nehri üzerindeki münhasır ve kısıtlanmamış haklarındaki ısrarıydı. Önemli bir düşmanla anlaşma fırsatı ortaya çıkmış, ancak bu elden kaçırılmıştı. Yine de müzakerelerin başarıya bu kadar yaklaşması, Suriye'nin İsrail kamuoyunun aksine pratik, pragmatik ve yapıcı tarzda davranma kabiliyetini göstermesi açısından başlı başına anlamlıydı. Karşı tarafta görüşülecek birileri kesinlikle vardı.

29 *DFPI*, 1953, giriş ve 321-22; Simha Blass, *Anlaşmazlık ve Eylemde Su Meselesi* (İbranice) (Ramat Gan, 1973), 183-84; Ben-Gurion'un günlüğü, 17 ve 23 Nisan 1953; Shalev, *Israel-Syria Armistice Regime*, 156.

Mısır Devrimi

Kral Abdullah'ın Temmuz 1951'de suikasta uğramasından sonra, İsrail barış çabalarını Ürdün'den Mısır'a kaydırmıştı. Mısır'ın Arap dünyası ile anlaşmanın anahtarı olduğu düşüncesi öteden beri İsrail dış politikasının temel varsayımlarından biriydi. Mısır'ın tarihi, topraklarının büyüklüğü, ulusal birliği ve Arap dünyasındaki lider konumu, bu ülkeyi İsrail için öncelikli bir barış ortağı haline getirmişti. İsrailli ve Mısırlı temsilciler arasındaki dolaysız görüşmeler Rodos, Lozan ve başka ortamlarda da yapılmıştı. Bu görüşmeler, Mısır'ın ancak Necef'te önemli miktarda toprak tavizi ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü karşılığında bir saldırmazlık anlaşması imzalamayı düşüneceğini ortaya çıkarmıştı. İsrail'deki hiçbir ciddi siyasetçi böyle bir bedel ödemeye hazır değildi. Mısır da Ürdün gibi monarşiyle yönetiliyordu, ancak Kral Abdullah İsrail'e yaklaşımında ılımlı ve pragmatikken, Kral Faruk düşmanca tavırlarını sürdürmüştü. Mısır ordusunu Mayıs 1948'de İsrail'e karşı savaşa sokmaya karar veren ve savaş sonrasında kendi şartları haricinde İsrail'le anlaşmaya yanaşmayan da Kral Faruk'tu.

23 Temmuz 1952'de kansız bir darbeyle monarşiyi deviren Hür Subaylar devrimi, İsrail-Mısır ilişkileri açısından yeni bir sayfa açılacağı umudunu uyandırmıştı. Şaret'e göre Kral Faruk'un devrilişi, "inatçı bir hükümdarın gururu yüzünden zedelenen barışın önündeki engellerden en azından birini kaldırmıştı."[30] Hür Subayların pek çok suçlamalarından biri de, monarşinin Mısır ordusunu hanedanlıkla ilişkili meseleler nedeniyle, hazırlıksız ve tedariksiz olarak Filistin kargaşasına sürüklediğiydi. Hür Subaylar ülke içi reformlara odaklanabilmek için Pan-Arap maceracılarına ve İsrail'le karşı karşıya gelme fikrine sırt çevirme niyetlerini beyan etmişlerdi. Tutucu bir monarşi yanlısı olan Ali Mahir'i sivil başbakanları olarak yerinde tutmuşlar, İsrail'le sınır anlaşmazlığına dair sürtüşmeleri azaltmak için harekete geçmişlerdi. Dahası, yeni rejimin eski yönetime göre İsrail'deki sosyalist hükümetle ideolojik olarak daha çok ortak noktası vardı. Ben-Gurion ve çalışma arkadaşları General Muhammed Necib ve yoldaşı subay-

30 *DFPI*, 1952, 396.

ları potansiyel işbirlikçiler olarak olmasa da, İsrail'le çatışmanın ülkelerinin yararına olmadığını anlayacak, Mısırlı gerçek yurtseverler olarak görüyorlardı. Bu tahlil, İsrail yönetiminin barışa dair bütün umutlarını yeni yönetime bağlamasına yol açmıştı.[31]

Ben-Gurion 18 Ağustos'ta Knesset'teki bir konuşmasında, yaptıkları devrim için Hür Subayları kutlayarak, Mısır-İsrail ilişkilerine dair yeni bir başlangıç umudunu ifade etmişti. Ben-Gurion, "İsrail ve Mısır arasında herhangi bir anlaşmazlığa sebep olacak hiçbir neden yoktur. İki ülke arasında uçsuz bucaksız bir çöl uzandığından, sınır anlaşmazlıklarına da yer yoktur. İki komşu arasında geçmişte hiçbir zaman olmadığı gibi, bugün de siyasi, ekonomik veya toprakla ilgili bir anlaşmazlık için sebep yoktur... İsrail Devleti özgür, bağımsız ve ilerici bir Mısır görmeyi arzulamaktadır" demişti.

Bu aleni çağrıyı, General Necib'in başkanlık ettiği Devrimci Komuta Konseyi'ne (DKK) gönderilen özel bir mesaj izlemişti. İsrail'in Paris büyükelçiliği başkâtibi Şmuel Divon, 22 Ağustos'ta Mısır elçiliği maslahatgüzarı Ali Şevki'nin konutuna giderek, İsrail hükümetinin teklifini iletmişti. Teklif, iki ülke arasında barış sağlanmasına yönelik gizli bir toplantı düzenlenmesini veya Mısır hükümetinin tercihi doğrultusunda barış anlaşması olasılıklarını araştıracak ön müzakereleri öngörmekteydi.[32] DKK'dan bu teklife hiçbir cevap gelmese de, Mısırlı diplomatlar ve üçüncü kişiler iyi niyet mesajları iletmişlerdi. Mısırlı diplomatlar BM Genel Kurulu oturumu boyunca İsrail'e sözlü saldırıların dozunu artırmışlardı. Çelişik mesajlar İsraillilerde General Necib'in ikili oynadığı şüphesini doğurmuştu: Onun, Mısır'ın –İsrail'le barışa yönelik somut adımlar atmadan– silah ve ekonomik yardım almasını sağlayacak bir ılımlılaşma gösterisi sunduğunu düşünüyorlardı.

Bu şüphe, Mısır'daki yeni rejime dair düş kırıklığı ile birleşmişti. 1 Ekim'de başbakanın makamında siyasi istişare için bir araya gelen kıdemli yetkililer, Mısır'la ilişkilerde ilerleme eksikliğinden yakınıp, İsrail'in gücünü kaybeden barış atağını sürdürebilmek için çeşitli görüşler öne sürmüşlerdi. Ben-Gurion kapanışı yapar-

31 Ya'akov Şimoni ile mülakat.

32 *DFPI*, 1952, 454-56.

ken, bir kuşku emaresi ortaya atmıştı. İsrail'in barış konusundaki sözlerinin hile olmadığını da dile getirmişti:

> Fakat aynı zamanda Araplarla barış arzumuzun sınırları olduğunu da unutmamak zorundayız. Bu bizim için hayati önem taşımasına karşın ne en önemli ne de her şeyi belirleyecek bir ilgidir. Araplarla ilişkilerimizde düzelme sağlayıp sağlamadığına bakılmaksızın, her şeyden önce İsrail'in ihtiyaçlarını düşünmek zorundayız. Varlığımızın ikinci unsuru da Amerikan Yahudileri ve onlarla ilişkilerimizdir (söz konusu Yahudiler Amerikan devletinde yaşadıklarından, Amerika ile kurduğumuz ilişkilerdir). Üçüncüsü ise Araplarla barıştır. Öncelikler sıralamamız böyledir.[33]

Araplarla barış öncelikler arasında yalnızca üçüncü sırada olsa da, Mısırlı diplomatlarla temaslar sürmüştü. Şmuel Divon, Ekim sonunda DKK tarafından basın ataşesi olarak Paris elçiliğine gönderilen Abdurrahman Sadık'la temas kurmuştu. Sadık, söz konusu görüşmelerin iki ülke arasındaki resmi görüşmelerden sayılamayacağı uyarısını yapmış, fakat DKK'ya doğrudan doğruya rapor vermekle görevlendirildiğini de belirtmişti. Dolayısıyla İsrail Hür Subaylara mesaj ve önerilerini ileteceği önemli bir kanal elde etmişti.[34] Hür Subaylar İsrail'in cesur barış hamlesine karşılık konusunda fikir birliği sağlayamasalar da, bu temasların sürmesini istemişlerdi. Sonuç olarak da Paris bağlantısı iki yıldan uzun bir süre açık kalmıştı.

1953'ün ilk yarısında söz konusu bağlantı vasıtasıyla son derece ilginç mesaj alışverişleri olmuştu. DKK içinde İsrail'le iletişimi ve karşılıklı anlaşma yoluna gidilmesini savunanların başında, Filistin savaşında binbaşı olarak görev yapan ve tugayı el-Feluce* çukurunda kuşatma altındayken, İsrailli subaylarla iletişim kuran Albay Cemal Abdülnasır geliyordu. Nasır, şimdi İsrail'le ilişkileri gözlemleyen bir subaydı. Sadık, Paris'teki temasları bizzat ona rapor etmekte ve yine bizzat ondan talimat almaktaydı.[35] Sadık, Ocak sonunda Divon'a Nasır'ın kendisine DKK adına görüşmeleri

33 *a.g.e.*, 575-78.

34 *a.g.e.*, 587.

* Gazze şehrinin 30 km kuzeydoğusundaki Arap köyü. (çev.)

35 Abdurrahman Sadık ile mülakat.

sürdürmesi, ancak Mısır'ın Filistin konusundaki genel Pan-Arap tavrından vazgeçilmesinin o an için mümkün olmadığını belirtmesi talimatı verdiğini söylemişti. Sadık, aynı zamanda İsrail'den Mısır'ın Amerika'dan ekonomik yardım alabilmesi için desteğini, İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı Sahası'ndan çekilmesi konusunda da manevi desteğini istemişti. Nasır'ın bu temasların kesinlikle gizli tutulması isteği bir kez daha vurgulanarak, aksi takdirde temasların kesilmesi gerekebileceği uyarısı yapılmıştı.[36]

Reuven Şiloah başbakan ve dışişleri bakanına danıştıktan sonra Divon'a şöyle bir cevap talimatı vermişti. İlk olarak, İsrail temas kurulması fikrini hoş karşılamakta ve Divon'a bu temasları sürdürmesi için yetki vermekteydi. İkincisi, İsrail Mısır'ın Arap devletlerinin düşmanca tutumundan vazgeçmek konusundaki isteksizliğine teessüf etmekteydi. Üçüncü olarak, İsrail iki ülke arasındaki ilişkilerin etraflı bir şekilde dönüşmesini umuyor, fakat en azından Mısır'ın ateşkes anlaşması ve Süveyş Kanalı'yla Akabe Körfezi'nde seyrüsefer özgürlüğü hakkındaki BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyması gerektiğini düşünüyordu. Dördüncüsü, Mısır İsrail ticari tankerlerinin Süveyş Kanalı ve Akabe Körfezi'nden geçişine ilişkin sınırlamaları kaldırırsa, İsrail beş milyon dolarlık pamuk ve diğer tür siparişlerle ülkeyi ekonomik alanda desteklemeye hazırdı. Beşincisi, İsrail Mısır'ın İngiliz kuvvetlerinin çekilmesi isteğini anlıyordu ve eğer Mısır öncelikli olarak İsrail'le ilişkilerini düzeltirse, İsrail Mısır'ı bu konuda desteklemeye istekliydi. İsrail son olarak iki ülke arasında daha iyi ilişkiler için engelleri kaldırmak üzere, gizli ve üst düzey görüşme teklifini yinelemişti.[37]

13 Mayıs'ta, Sadık Divon'la Paris'teki Otel Reynolds'da buluşarak, DKK antetli kâğıtlara basılmış ve Sadık'a hitaben Necib'in vekili Nasır tarafından yazılmış bir mektubun kopyasını göstermişti. Mektup, Mısır ve Arap dünyasındaki kamuoyunun, DKK'nın İsrail'e yönelik siyasetini temkinli ve tedricen geliştirmeye zorladığını ve İsrail aleyhtarı demeçlerden kaçınmanın bunun ilk adımı olduğunu anlatıyordu. Nasır DKK'ya herhangi bir çatışma niyeti beslemediğine tekrar söz vermiş ve İsrail'in kar-

36 *DFPI*, 1953, 82-83.

37 *a.g.e.*, 126-127.

şılıklı güven konusunda kendi sözüne güvenmesinden memnuniyet duyduğunu belirtmişti. Nasır ayrıca İsrail'in Amerika üzerindeki etkisini, Mısır'ı İngiliz güçlerinin çekilmesi konusunda desteklemek üzere kullanmasını salık vererek, bunun DKK'nın İsrail'le nihai anlaşmaya varmasını kolaylaştıracağını söylemişti. DKK, İsrail'in Mısır'dan pamuk alma teklifine minnettardı, ancak böyle bir alışveriş için erken olduğunu düşünüyordu. DKK son olarak iyi niyetlerinin bir kanıtı olarak, İsrail gemilerinin geçişi konusunu incelemeyi teklif ederek, kısıtlamaları çoktan yumuşatmaya başlamıştı.[38]

Nasır'ın mesajı çok önemli bulunmuştu, çünkü DKK ilk kez iki ülke arasındaki ilişkileri düzeltecek adımları atma ve nihai barışın önünü açma niyetinde olduğunu İsrail hükümetine bildirmişti. Ancak bu, Ben-Gurion'un durumu böyle yorumladığı anlamına gelmiyordu. Şaret'e yazdığı kısa ve veciz mektupta, Mısır'ın konumunun şöyle özetlenebileceğini söylemişti: "Biz Mısırlılar, İsrail'e karşı saldırılarımızı diğer Araplar gibi sürdürürken, İsrail iyi niyetini bizden pamuk alarak ve ABD üzerindeki nüfuzunu bizim yararımıza kullanarak ispat edecektir." Ben-Gurion Şaret'e, karşı tarafa şu iki noktayı net bir şekilde açıklaması talimatını vermişti: "(1) İsrail gemilerine ve İsrail'e giden gemilere Süveyş körfezi ve Eylat'ta serbest geçiş hakkı tanınmasına dair açık güvence verilmesi koşuluyla, Mısır'ın Süveyş konusundaki talepleri için siyasi nüfuzumuzu seferber edebiliriz. (2) Mısır'la aramızdaki barış konusu netleşmedikçe, Mısır'a silah verilmesine muhalefet edeceğiz."[39]

Şaret'in Nasır'a cevaben yazdığı mektup Ben-Gurion'un arzu ettiği sertlikte değildi, fakat Mısır'ın talepleri konusunda yine de çok az taviz içeriyordu. Şaret ve danışmanları, Mısır'ın gerçekten anlaşmak isteyip istemediğini kesin olarak anlamak için, Mısır'ın içinde bulunduğu zor şartların sömürülmesi gerektiğine inanıyorlardı. Şaret'in mesajının amacı, İsrail'in uzun boş vaatler oyununa katlanmaya hazır olmadığını ve Mısır'ın sözleriyle değil, eylemleriyle değerlendirileceğini kesin bir şekilde açıklamaktı. Süveyş Kanalı'ndan serbest geçiş hakkı tanınması ve barışa yö-

38 *a.g.e.*, 356-57.

39 *a.g.e.*, 395.

nelik diğer konulardaki ilerlemeler, Mısır için gerçek bir sınavdı. Ancak Mısır, niyetlerine dair daha eski bir testi şimdi önerilenden daha üst düzey gizli bir toplantıya razı olarak geçmişti.[40]

Şaret'in mektubuna herhangi bir yanıt verilmemiş, fakat Divon'un Mısırlı bağlantılarından edindiği bilgiye göre DKK herhangi bir yükümlülük altına girmemek için, Amerikan ekonomik yardımı konusunda İsrail'in desteğini istememeye karar vermişti. Divon'un Ekim'de Sadık'tan öğrendiğine göre, Nasır gizlilik konusunda oldukça kaygılıydı ve İsraillilerin kendisiyle olan temaslarından Amerikalıları haberdar ettiğini biliyordu. Nasır İsraillilerle üst düzey bir buluşmayı, Süveyş konusundaki anlaşmazlık çözülene kadar reddetmişti. Ancak Nasır, Süveyş konusu çözümlenene kadar İsrail ve Mısır arasındaki ilişkilerin karşılıklı anlayış çerçevesinde olacağını beklediğini de söylemişti. İsrail tarafındaysa, DKK'nın ciddi barış müzakerelerine girme niyetinde olmadığı şüphesi devam etmekteydi.[41] Yıl sonunda, Mısır'la çözüme dair umutlar büyük oranda yok olmuştu.

Sınır İhlalleri ve Misillemeler

İsrail ve komşuları arasındaki gizli görüşmelerde ilerleme kaydedilemeyişine, İsrail'in sınırlarındaki durumun kötüleşmesi eşlik etmişti. İsrail'in savunma siyasetini planlayanlar, "temel güvenlik" ve "günlük güvenlik" sorunları arasında önemli bir fark ortaya koymuşlardı. Bunlardan ilki, İsrail'in varlığını tehlikeye atacak, Arap devletlerinin düzenli ordularınca gerçekleştirilecek ikinci tur tam ölçekli bir saldırı için düşünülmüştü. İkincisi ise, provokasyonlar, sınır boylarındaki düşmanca eylemler ve siviller ve gerilla grupları tarafından İsrail topraklarına yapılacak saldırılar içindi.[42] İSK 1949 yazında imzalanan ateşkes anlaşmasının ardından, kısa sürede silahaltına alınabilecek çok miktarda yedekten oluşan, küçük bir hazır ordu olarak yeniden yapılanmıştı. Bu, planlamacıların ülkenin temel güvenliğine dair buldukları

40 *a.g.e.*, 414-15.

41 *a.g.e.*, 729-31.

42 David Tal, "İsrail'in Güvenlik Anlayışının Günden Güne Gelişimi, 1949-1956" (İbranice) (Doktora Tezi, Tel Aviv Üniversitesi, 1994), 1-4.

çözümdü. Ancak daha acil olan, günlük güvenliğe yönelik tehditti. Bu tehdit Arap sivillerin ateşkes hatlarını geçerek İsrail topraklarına sızmaları şeklinde gerçekleşiyordu.

İsrail topraklarına sızmalar, 1948 savaşında 700,000 Filistinlinin zorla yerinden edilmesi ve mal ve mülklerine el konulmasının net bir sonucuydu ve ardında da siyasi ve askeri nedenlerden çok, sosyal ve ekonomik sebepler yatmaktaydı. Bu sızmaları gerçekleştirenlerin çoğu, akrabalarını arama, evlerine dönme, maddi varlıklarını geri alma, tarlalarıyla ilgilenme, ekip biçme ve bazen de intikam alma saikleriyle hareket eden Filistinli mültecilerdi. Bunlardan bazıları da hırsız ve kaçakçıydı; bir kısmı esrar kafileleriyle ilişkiliydi; diğerleri ise daha çok otlatma haklarına uluslararası sınırlardan daha çok riayet eden göçebe Bedevilerdi. Eski Kudüs müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni tarafından düzenlenip Suudi Arabistan tarafından finanse edilen şiddet eylemleriyle, siyasi amaçlı saldırılar da söz konusuydu, ancak bunlar çok yaygın değildi. 1949-1956 arasındaki dönemin bütünü için geçerli en iyi tahmine göre, bu sızmaların yüzde doksanına sosyal ve ekonomik kaygılar yol açmıştı.[43]

Zaman geçtikçe, ekonomik nedenli sızmalarla, İsraillileri öldürüp yaralamaya ve şiddeti yaygınlaştırmaya yönelik siyasi sızmalar bir ölçüde örtüşmeye başlamıştı. İsrail ordusu, sınır muhafızları ve polisin şüphelilere muamelelerinde önce ateş açıp sonra sorgulama şeklindeki "serbest ateş" uygulamasını benimsemeleri, bu örtüşmeye katkıda bulunmuştu. Sınırdan sızanlar tetiği çekmeye meraklı askerlerle karşılaştıklarından, düzenli gruplar halinde gelmeye ve misillemelerde bulunmaya başlamışlardı. 1949-1956 arasında büyük çoğunluğu silahsız, sayıları 2700 ile 5000 arasında değişen insan sınırdan sızdığı için öldürülmüştü.[44]

Bu türden sınır ihlallerinin çoğunun spontane olması bunların genel olarak İsrail, özel olarak da sınır yerleşimleri için çok ciddi tehlikeler doğurduğunu inkâr etmek anlamına gelmemektedir. Sınır bölgesindeki pek çok çiftçi, Arap ülkelerinden yakın zamanda göçmüş –bazen Doğulu Yahudiler olarak da adlandı-

43 Benny Morris, *Israel's Border Wars, 1949-1956: Arab Infiltration, Israeli Retaliation, and the Countdown to Suez War* (Oxford, 1993), 49 ve 412.

44 *a.g.e.*, 412-16.

rılan– ve yeni geldikleri bölgelerde sancılı bir uyum sürecinden geçen kişilerdi. Genellikle gece gerçekleştirilen sızma eylemleri bu kişilerin moralini bozmakta, hayatlarını riske sokmakta, ağır ekonomik bedele mal olmakta ve toplu göç olasılığını artırmaktaydı. Yerinden edilmiş Filistinlilerin İsrail içindeki köylerine ve eski evlerine yeniden yerleşmesi gibi bir tehlike de söz konusuydu. Sızmalar kısaca sadece ülkenin gündelik güvenliği için değil, toprak bütünlüğü için de tehlike yaratmaktaydı.

İsrail bu tehditle başa çıkabilmek için sınır boylarına yeni yerleşimler kurmuş, terk edilmiş Arap köylerini yerle bir etmiş, Yafa ve Hayfa gibi kentlerdeki Araplara ait evleri çoğunluğu Yahudi Soykırımı'ndan kurtulmuş Orta Avrupalı göçmenlere vermişti. İsrail birlikleri sınırları gözetlemeye, pusular kurmaya, mayın ve bubi tuzakları yerleştirmeye başlamıştı. Sızanlara karşı "serbest atış" önlemi uygulanmaya başlamıştı. İsrail içindeki Arap köylerine periyodik arama operasyonları düzenlenerek, sınırdan gizlice girenler ayıklanmaya çalışılmaktaydı. Bu operasyonları düzenleyen askerler zaman zaman –toplu tecavüz, cinayet ve bir seferinde de sınırdan sızdığından şüphelenilen 120 kişiyi Arava Çölü'ne susuz biçimde terk etmek gibi– gaddarca eylemlerde de bulunmuşlardı. Bahsedilen şiddet hareketleri çatışmanın ortasında değil, fakat çoğu zaman kadın ve çocukların da aralarında bulunduğu masum sivillere karşı düzenlenmişti. Günlük güvenlik sorunlarıyla baş etmek İSK üzerinde bu nedenle zalimleşme etkisi yaratmıştı. "Silahaltındakilerin erdemi" hükmüyle hala kendisiyle iftihar eden bir ordunun askerleri, insan hayatına karşı gittikçe artan bir sorumsuzlukla, ancak ve ancak savaş suçu olarak tanımlanabilecek bazı barbarca eylemler düzenlemişlerdi.

İsrail kendi topraklarında düzenlediği sızma hareketlerini kontrol operasyonlarına ek olarak, toprakları ve sınırları üzerinden İsrail'e sızmalar gerçekleşen ülkelere, özellikle Mısır ve Ürdün'e karşı da askeri misillemelerde bulunma politikasına yönelmişti. Ateşkes hatlarının ilerisine yapılan bu akınlar, İSK tarafından İsrail topraklarına sızanlara yardım ettiğinden şüphelenilen Arap köylerine karşı düzenleniyordu. Aslında bu akınlar tüm köylere uygulanan toplu cezalandırmalardı. İlk tam ölçekli İSK saldırıları Şubat 1951'de Felame ve Şarafat adlı Ürdün köylerine düzenlenmişti.

Felame'ye düzenlenen saldırı tam bir askeri fiyaskoydu. Saldırı, İSK'ya bağlı 120 kişilik bir piyade taburu tarafından gerçekleştirilmişti. Tabur Felame'ye ulaştığında, kendilerine ateş açan Ürdün Milli Muhafızları'na mensup, bir düzine askerle karşılaşmış ve hızla geri çekilmek durumunda kalmıştı. Bu yenilgi, 1948 savaşının bitmesinden sonra İSK'nın mücadele kabiliyetinde görülen genel düşüşün belirtisi niteliğindeydi. İSK, Felame'den sonra Ürdün sınırının ötesine ve Gazze Şeridi'ne bir dizi misilleme saldırısı düzenlemişti. Gece düzenlenen bu saldırıların tümü sivil hedeflere yönelikti ve hemen hiçbiri amacına ulaşamamıştı. Harekât nokta-yı nazarından başarılı olsalar dahi, etkileri çok sınırlıydı ve harekâtlara sebep olan sorun da ortadan kaldırılamamıştı. Bu, İSK için oldukça zor bir dönemdi. İSK'nın morali, dikkati ve performansı, kısaca her şeyi düşük bir düzeydeydi.

Askeri misilleme politikası İsrail'in hedeflerini gerçekleştirmekte başarısız olurken, Arapların İsrail nefretini büyük ölçüde alevlendirerek, uluslararası toplumun eleştirilerini de tırmandırmıştı. Batılı güçler söz konusu stratejiyi, Sovyetler Birliği karşısında Ortadoğu'yu savunma planları açısından istikrarsızlaştırıcı ve yıkıcı olarak görmekte, dolayısıyla İsrail'e bu stratejiden vazgeçmesi için yoğun baskı uygulamaktaydı. İsrail, en iyi savunmanın saldırmak olduğu prensibiyle hareket etmekteydi. Sınırlar boyunca yaşanan gerilim ve şiddetin sorumluluğunu Arap hükümetlerine yüklemekteydi. Resmi görüş, Filistinlilerin İsrail'e sızmalarının, düzenli ordularının savaş alanındaki yenilgilerini takiben Arap hükümetlerince desteklendiği ve teşvik edildiği; bunun emekleme aşamasındaki İsrail devletini zayıflatmak ve yok etmek üzere planlanmış, ancak ilan edilmemiş bir gerilla savaşı olduğu; bu nedenle İsrail'in Arap tahrikleri ve saldırganlığının masum bir kurbanı ve askeri misillemelerin de bu durumda meşru müdafaa olduğu şeklindeydi.

İsrail'in Arap hükümetlerinin tavrı konusundaki betimlemesi fena halde yanlış ve haksızdı. Savaşın ilk altı yılında Arap hükümetlerinin İsrail topraklarına sızmalara karşı olduğu ve bunları engellemeye çalıştığını öne süren Arap, İngiliz, Amerikan, BM ve hatta İsrail belgeleri mevcuttur. Her Arap hükümeti bu sorunla kendince uğraşmış ve bunda da farklı derecelerde başarılı olmuş-

tu. Lübnan yetkilileri Filistinli mültecilerin çoğunu kuzeye doğru, Beyrut, Sur ve Sayda'daki kamplara naklederek İsrail sınırını etkin bir şekilde kapatmıştı. Suriyeli yetkililer de İsrail'le sınırları üzerinde sıkı kontrol uygulamıştı ve buradan İsrail'e nadiren sızma olmuştu. Mısırlılar çeyrek milyon Filistinli mülteciyi Gazze'deki dar bir toprak şeridinde hapsetmiş, ancak 1955'e kadar sızmaları engellemek konusunda tutarlı bir politika izlemişti.

Ürdün ve İsrail arasındaki sınır en uzun, en çetrefilli olandı ve sınırın iki yakasında büyük miktarda sivil nüfus yaşamaktaydı. Bazı Ürdün köyleri ateşkes hattı ile ikiye bölünmüştü; köylülerin evleri genellikle Ürdün tarafında, tarlaları ise İsrail tarafındaydı. Bunun neticesi de toplu halde sınır geçişleri, sürekli gerilim ve karışıklık, sıklıkla baş gösteren İsrail askeri misillemeleri, Ürdün'ün sınır bölgelerindeki güvenliği artırmak için yaptığı sayısız öneri ve sızma dalgasını önleyemeyen tuhaf başarısızlık haliydi.

Kral Abdullah'ın Temmuz 1951'de öldürülüşünü, Ürdün Haşimi Krallığı'ndaki siyasi belirsizlik dönemi takip etmiş, ancak kralın oğlu Talal ve Mayıs 1953'te tahta çıkan torunu Hüseyin uzun soluklu bir Haşimi geleneği olan Yahudi komşularla barış içinde var olma durumunu sürdürmüştü. Hüseyin, on üç yaşında kral olmuştu. Kendi ifadesine göre o zamanlar ateşkes hatlarından önemsiz sızmalara İsrail'in verdiği tepkinin şiddeti karşısında afallamıştı. Üzerinden kırk yıl geçtikten sonra durumu, "ateşkes hattındaki köylere, polis noktalarına ve insanlara yapılan saldırılar son derece şiddetli ve yıkıcıydı ve ben bundan çok rahatsızdım, bu Ürdün'deki dahili durum açısından bize büyük zorluklar yaşatıyordu" diye anımsamıştı. "Sızmaları önlemek ve İsrail'e erişimi engellemek için" Ürdünlü yetkililerin yapabilecekleri her şeyi yaptığı düşünüldüğünde, kralın şaşkınlığı daha da artmaktaydı.[45]

Ürdün'de birbiri ardı sıra tahta çıkan kralların yanındaki kilit şahsiyetlerden biri, daha çok Glubb Paşa olarak bilinen, Arap Lejyonu'na komuta eden İngiliz subay John Bagot Glubb'dı. Glubb, göreviyle bağlantılı olarak İsrail'e sızmaları önlemek ve

45 Kral Hüseyin ile mülakat.

sınır olaylarının önüne geçmek için elinden geleni yapmıştı. Ürdün, Şubat 1952'de İsrail'le sızmaları engellemek üzere bölgesel komutanlar anlaşması imzalamış ve bu anlaşma bir arada var olma durumunu yıl sonuna kadar kolaylaştırmıştı. Arap Lejyonu'nun İsrail sınırındaki huzuru korumak için elinden gelenin en iyisini yaptığı, Glubb'ın dinlemek isteyenlere verdiği değişmez yanıt olmuştu. Söz konusu yanıt, Glubb'ın pek çok yazısında da tekrar edilmişti.[46]

İsrail'in buna yanıtı, Ürdünlü yetkililerin sınır ihlallerini destekleyip teşvik ettikleri ve bu nedenle ateşkes düzeninin kademeli şekilde çökmesinden Ürdün'ün tek başına sorumlu olduğuydu. Bu suçlamalar o zaman zarfında İsraillilerin elindeki kanıtlarla çelişiyordu. Kanıtlar sadece Glubb'ın beyanlarını değil, Ürdün-İsrail Karma Ateşkes Komisyonu'nun (KAK) bütün Ürdünlü temsilcilerinin sorunlarla uğraşırken gösterdikleri yapıcı ve işbirliğine hazır tavrı da ortaya koymaktadır. Ürdünlüler genellikle sistemdeki yetkileri dağıtmayı ve yerel komutan ve polis memurlarının küçük olaylarla yerinde uğraşmasını tercih ediyordu, fakat İsrailliler bütün olayların Kudüs'teki merkezi KAK mekanizmasınca ele alınmasını istiyordu. Glubb ise, KAK toplantılarında söz alan İsrailli konuşmacıların sorunları pratik şekilde çözüme kavuşturmaktan ziyade, aslında İsrail yurttaşlarına, Birleşmiş Milletler'e veya Amerikan kamuoyuna seslendikleri izlenimini edinmişti.[47]

Haziran 1967 savaşında İsrail ordusu tarafından ele geçirilen Ürdün'e ait gizli askeri belgeler, Ürdün politikasının Glubb'ın anlattığı haliyle doğru, İsrail'in iddia ettiği haliyle ise baştan aşağı yanlış olduğunu kesin bir biçimde ispatlamıştı. Bu belgeler, genelde Ürdünlü sivil ve askeri yetkililerin ve özellikle de Glubb'ın sivilleri hattın gerisinde tutma konusundaki yoğun gayretlerini gözler önüne sermektedir. Örneğin 27 Şubat 1952'de, savunma bakanı başbakana yazarak, yakalananlara mahkemelerde ağır cezalar verilmesi gibi sızmaları önleyecek caydırıcı tedbirler alınmasını istemişti. Bu öneri için iki sebep gösterilmişti: ilki Yahudi-

46 Örneğin bkz. Korgeneral J. B. Glubb, "Violence on the Jordan-Israel Border: A Jordanian View", *Foreign Affairs*, 32, no. 4 (Temmuz 1954) ve Glubb'ın otobiyografisi, *A Soldier with the Arabs* (Londra, 1957), 13-15.

47 Glubb, "Violence on the Jordan-Israel Border."

lerce el konulan malların, sınırdan sızmaları gerçekleştirenlerin Yahudi bölgesinden gasp ettiklerinden her zaman daha değerli olmasıydı. İkinci olarak da bu tür ağır cezalar Arap topraklarında Yahudilerce gerçekleştirilen misilleme hareketlerini önlemede yardımcı olacaktı.[48]

Glubb 2 Temmuz 1952'de bölge komutanlarıyla yapılan bir toplantıya katılmış; yorumlarını, önemli bir sorun olan sınırdan sızmalar meselesine yoğunlaştırmıştı. Eğer sıkı tedbirler alınırsa, olayların yüzde seksen beşini önleyebilecekleri tahminini yürütmüştü. Bunu gerçekleştirmek için de, bölge komutanlarına daha çok çaba göstermelerini, daha dikkatli olmalarını ve bölgelerindeki polis şeflerinin davranışlarını daha yakından izlemelerini tavsiye etmişti.[49] Glubb'ın bu tedbir için sunduğu gerekçelerden ikisi, savunma bakanınınkilere çok benziyordu. İlk ve en önemlisi, sınırdan sızmaların önlenmesi İsrail'in değil, Ürdün'ün menfaati için gerekli bir adım olarak görülüyordu. İkincisi, Yahudilerin Arap bölgesindeki müsaderelerden elde ettikleri, Arapların Yahudi bölgelerine sızarak edindiklerinden çok daha fazlaydı. Üçüncüsü, Ürdün içindeki Yahudi birimlerinin misillemede bulunacağına dair gerçek bir kaygı mevcuttu. En önemlisi de, Ürdün hükümeti ve ordusunun en üst kademelerinde sınır sorununa yüksek öncelik verilmesiydi.

Söz konusu yoğun gayretlere rağmen, sınır boyundaki gerginlik 1953 yılı boyunca tırmanmıştı. İsrail Ocak'ta Bölgesel Komutanlar Anlaşması'nı feshetmiş ve bunu Ürdün içlerine yaptığı iki misilleme saldırısı izlemişti. Bu saldırılar askeri bakış açısından başarılı olmasalar bile, insan hayatına ve Arap köylerinde maddi hasara mal olmuştu. Askeri misilleme politikasını çevreleyen tartışmalar, 1953'te şiddetlenmişti. Tartışılan, bu politikanın faydası ve alternatif politikaların buna kıyasla avantajlarıydı. İsrail savunma kadrosunun sözcüleri, var olan şartlarda Arap köylerine

48 Savunma Bakanından Başbakana, 27.2.1952; Haziran 1967 savaşında İSK tarafından ele geçirilen Ürdün Genel Tahkikat, Genel Güvenlik ve Askeri İstihbarat evrakları koleksiyonu. Sedẹ-Boker Ben-Gurion Arşivi'nde tasniflenmiş Özel Belgeler.

49 a.g.e., 2.7.1952 tarihinde bölge komutanları ile yapılan ve Ahmed Sıdkı el-Cündi'nin başkanlık ettiği toplantı protokolü.

düzenlenen baskınların İsrail'in günlük güvenliğini korumanın en etkili yolu olduğunu savunmuştu. Sınıra yakın yaşayan mültecilerin korkunç koşullarının bazı ateşkes ihlallerinin arkasındaki sebep olduğu bilinmesine rağmen, bütün ateşkes ihlalleri için Ürdün hükümetinin sorumlu tutulması gerektiği konusunda genel bir fikir birliği mevcuttu. Misillemeler Ürdün hükümetini kararlı hareket etmeye ve İsrail'e sızmak isteyen köylüleri geçişten mahrum etmek üzere baskı uygulamaya zorlamak içindi. Misillemeler için bir diğer neden de sükûnet içinde geçirilen zamandan sonra, İSK'yı yeniden savaşabilen bir ordu haline getirmek ve sınır yerleşimlerinin güvenliğini artırmaktı.[50]

Sınırdan sızma tehdidini önlemede askeri güç kullanımına başvurma kararında, iç politika kaygıları da rol oynamıştı. Muhalefet partileri, özellikle sağ kanattaki Herut ve solcu Mapam, hükümeti İsrail vatandaşlarına etkili koruma sağlamakta başarısızlıkla eleştirmekteydi. İktidardaki Mapay partisi, bu nedenle halkın desteğini kaybetmemek için ses getiren eylemlere başvurmaya daha meyilliydi. Mapay, Arap provokasyonlarına daha sert karşılık vermesi yönünde ülkedeki kamuoyunun da tesiri altındaydı. 1950'lerin başındaki siyasi iklim Araplarla ilişkilerde genellikle güç kullanımı konusunda bu sebeple elverişliydi. Ben-Gurion söz konusu militan milliyetçi ruh halinin ete kemiğe bürünmüş bir örneğini temsil ediyordu ve hükümet ve partideki eylem yanlısı bakış açısının tartışmasız lideriydi. Ben-Gurion İsrail halkına yapılan saldırıların cezasız kalmayacağını göstermek için, İSK'nın sınırın diğer tarafındaki sivillere ağır bir şekilde saldırmasını istiyordu. Sezileri ona, orduyu yapacakları konusunda serbest bırakmasını ve Birleşmiş Milletler'in harekete geçmekte ağır karar mekanizmalarını kenardan seyretmesini söylüyordu. İbranicede BM'ye *Um* denmekteydi ve Ben-Gurion BM'yi dikkate almadığını göstermek için örgütü *Um-Şmum* [BM-MM] olarak adlandırıyordu.

Şaret, Ben-Gurion'a muhalefette ılımlı kanadın lideriydi. Askeri misilleme, eylem ve ılımlılık yanlıları arasındaki tartışmanın temel meselesiydi. Eylem yanlıları, Arapların İsrail'in yıkılması-

50 *DFPI*, 1953, giriş.

nı istediğine, Arapların yalnızca zor kullanımından anladığına, İsrail'in güvenlik konusunda BM'ye güvenemeyeceğine ve İsrail Devleti'nin hayatta kalabilmek için daima askeri güç gösterisinde bulunması gerektiğine inanıyorlardı. Kısaca, demir duvar stratejisine inanıyorlardı. Ilımlılar prensipte askeri misillemeye itiraz etmeseler de, bunun daha seçici ve kontrollü olarak, olası siyasi sonuçları dikkatle gözden geçirildikten sonra kullanılmasını istiyorlardı. Arapların ne hissettiği ve dünya kamuoyu konusunda daha hassastılar. Ortadoğu'da barış içinde bir arada var olma olasılıklarını artıracak uygun bir iklim yaratmak istiyorlar; sık ve orantısız güç kullanımının, Arapların İsrail nefretini körükleyeceğini ve uzlaşma olasılıklarını engelleyeceğini düşünüyorlardı. BM'de resmi görüşü savunmak durumunda kalan Abba Eban, sınırlardaki çatışma ve gerilimin, İsrail'in ateşkes anlaşmalarıyla belirlenen teritoryal statükonun korunmasından ibaret olan temel menfaatine ters düştüğü konusunda hükümeti uyarmıştı. Walter Eytan misilleme politikasının İsrail'in günlük güvenlik sorunlarını çözmede tamamen başarısız olduğunu düşünmekte ve bunun yerini savunma önlemlerinin almasını savunmaktaydı. Aynı zamanda İSK'nın Arapların sadece güç kullanımından anladığı savına da itiraz ediyordu.[51]

Kabine her bir cinayet vakası veya sabotajdan sonra askeri misilleme yapmayı tartışıyordu. Başbakan ve dışişleri bakanı kendilerini çoğunlukla tartışmanın iki zıt ucunda buluyorlardı. Ben-Gurion kabineye birkaç kez büyük çaplı misillemeler başlatmayı önermiş, bunlardan birinde de sınırın diğer tarafındaki köyleri ele geçirmek üzere bir plan ortaya koyarak, Ürdünlüler cinayet olaylarının tekrar etmeyeceğine söz verene kadar bu köyleri ellerinde tutmayı önermişti. Ben-Gurion, bu önerisini desteklemek için sınır boylarındaki yerleşimlere egemen olan panik ve ordudaki düşük moral seviyesini işaret ederek, hayati güvenlik meseleleri söz konusu olduğunda İsrail'e dost büyük güçlerin dahi ülkenin kararlarını etkilemesine izin verilemeyeceğini söylemişti. Kabine ılımlılar ve eylem yanlıları arasında ikiye bölünmüştü; bu nedenle kararlar çok dar bir çoğunluk tarafından uygulanmakta,

51 *a.g.e.*, 94-95.

bazı kararlar ise iki yaklaşım arasındaki zoraki bir uzlaşmaya dayanmaktaydı.[52]

Ben-Gurion 1953 yazında altmış sekiz yaşında ve son derece yorgun biri olarak, en azından birkaç yıl siyasetten çekilmeyi düşünmüştü. Temmuz'da ülkenin güvenlik durumunu ve İSK'nın vaziyetini incelemek için hükümetten üç aylığına izin aldı. Moşe Şaret başbakan vekili ve devlet bakanı, Pinhas Lavon da savunma bakanı vekili olmuştu. Ben-Gurion izni sona erdiğinde, görevinden birkaç yıllığına ayrıldığını ve herhangi bir siyasi partiyle bağlantılı olmayan, güney Necef'te uzak bir *kibutz** olan Sede-Boker'de yaşayacağını duyurmuştu.

Şaret kıymeti bilinmeyecek bir görev olan partiyi, hükümeti ve ülkeyi bir arada tutma işini, Ben-Gurion'un resmen istifa ettiği 2 Kasım 1953 öncesi dönemde üstlenmişti. Ben-Gurion'un hükümetten ayrılış biçimi, hükümeti ve halefinin otoritesini zayıflatmıştı. Şaret'in geçici başbakan olarak öncelikli görevlerinden biri, kuzeydeki Şeria Nehri'nin suyunun güneyde Necef'in kurak topraklarına taşınmasını amaçlayan, İsrail'e ait projenin yol açtığı krizle uğraşmaktı. Bu projenin gerçekleşmesini sekteye uğratan iki neden vardı. İlki, Şeria Nehri'nin uluslararası bir su yolu olması ve bu nehre kıyısı olan ülkelerin uluslararası hukuk gereği nehir üzerindeki haklarıydı. İkincisi, Huleh drenaj projesinde olduğu gibi, Benot Ya'akov Köprüsü'nün güneyindeki askerden arındırılmış bölgede bazı çalışmaların yapılmış olmasıydı.

Şeria Nehri'nin yönünü değiştirme projesinin arkasındaki isim, Moşe Dayan'dı. Dayan, İsrail'in Şeria Nehri'nin sularının yönünü değiştirmek gibi yasal bir hakkının olmadığını ve meselenin BM'ye götürülmesi durumunda kararın İsrail aleyhine olacağını biliyordu. Bu nedenle, BM'nin elini kolunu bağlayacak olaylar yaratmaya karar vermişti. Kabine, Temmuz'da, Ben-Gurion görevden ayrılmadan, Şeria Nehri'nin yatağını değiştirme ve suyu Necef'e nakletme kararı vermişti. Ancak kabine kararının

52 *a.g.e.*, Giriş.

* İsrail Devleti'nin kuruluşuna büyük katkı sağlayan ortak yaşam bölgeleri. İbranicede topluluk ve birliktelik anlamına gelir. St. Simon, Owen ve Proudhon gibi düşünürlerin fikirlerinin etkili olduğu kibutzlarda, sosyalizm ve Siyonizm pratik bir şekilde uygulanmıştır. (çev.)

uygulanması, Dayan yönteminin bütün emarelerini taşıyordu. Buldozerler aniden ortaya çıkarak, suyu Necef'e nakledecek kanalı askerden arındırılmış bölgede açmaya başlamıştı. Kabine yön değişikliğinin kesin konumuna karar vermemişti ve su uzmanı Aharon Viner, askerden arındırılmış bölgenin dışında uygun bir nokta önermişti. Dayan, Viner'in tavsiyesine uymak yerine eylem yanlısı Simha Blass'ın tavsiyesine uyarak, yön değişikliğini İsrail topraklarında değil, deniz seviyesinden elli dört metre yükseklikte ve askerden arındırılmış bölgedeki belirli bir noktada yapmayı tercih etmişti. Yön değişikliği askerden arındırılmış bölgede yapılmış olsa da, kanal askerden arındırılmış bölge dışında kazılarak, nehir bağlantısı sonra yapılabilirdi. Ancak Dayan'ın bu mühendislik projesini gerçekleştirmek istemesinde siyasi bir amaç söz konusuydu. Asıl amacı Suriyelileri buradan çıkararak, askerden arındırılmış bölge ve ülkenin kuzeyini tam olarak İsrail kontrolü altına almaktı.

Şaret olan biteni Ben-Gurion'a bildirmeye karar vermiş, Gideon Rafael'le birlikte Ben-Gurion'la görüşmeye gitmişti. Yosef Tekoah'ın destek verdiği Dayan da gerçekleştirmeyi arzuladığı planı sunmak üzere bu toplantıya katılmıştı. Şaret, projenin uygulanma biçiminin akıl kârı ve yasal olmadığını, hatta kışkırtıcı olduğunu iddia etmişti. Ben-Gurion bu güçlü görüşlerle ikna olmak üzereyken, Tekoah lafa girerek, BM'nin bu konuya müdahale edecek yasal yetkisi olmadığını söylemişti. Ben-Gurion Şaret'e dönerek "senin hukukçu uzmanların bunun BM ile alakası olmadığını düşünüyor" demişti. Tekoah'ın etkisindeki Ben-Gurion, çalışmanın başlaması ve BM'nin dikkate alınmaması gerektiğine karar vermişti. Şaret toplantıdan oldukça buruk bir halde çıkarak, Dışişleri Bakanlığı'na geri dönerken istifa etmekten dahi bahsetmişti. BM ile anlaşmazlığın kaçınılmaz olduğunu ve İsrail'i bu karmaşadan kurtarmak zorunda kalacağını biliyordu.[53]

Suriye konu ile ilgili olarak Karma Ateşkes Komisyonu'na (KAK) şikâyette bulunmuş ve 23 Eylül'de İsrail-Suriye KAK başkanı ve BM Ateşkes Denetim Örgütü (United Nations Truce Supervision Organization, UNTSO) kurmay başkanı Tümgeneral

53 Gideon Rafael ile mülakat.

Vagn Bennike, İsrail hükümetine bir mektup yazarak, konunun tarafları arasında anlaşma sağlanana kadar askerden arındırılmış bölgelerdeki çalışmanın durdurulmasını istemişti.

KAK'daki İsrail temsilcisi, çalışmanın askerden arındırılmış bölgede İsrail'e ait olan kısımla sınırlı olduğunda ısrar etmiş, ancak Şaret bölgeyi ziyaret ettiğinde kendisinin de yanıltıldığını ve Araplara ait arazinin de etkilendiğini fark etmişti. İsrail'e çalışmaları durdurması için ABD tarafından baskı yapılmıştı. İsrail bunu reddettiğinde, ABD dışişleri bakanı John Foster Dulles İsrail'in talep ettiği finansal hibenin askıya alındığını kamuoyuna ilan etmişti. Eisenhower yönetiminin, Şeria Nehri'nin suyunu nehrin geçtiği ülkeler arasında paylaştırmaya dair kendi planı vardı ve söz konusu plana Tennessee Vadisi Yönetimi ilham kaynağı olmuştu. Uluslararası Kalkınma Danışma Kurulu başkanı Eric Johnston'ın, bölgedeki ülkeler arasında arabuluculuk yapması ve su kotası konusunda anlaşmaya varılması için bölgeye gönderilmesine karar verilmişti. Şaret, İsrail üzerindeki Amerikan ve uluslararası toplumun baskılarından kurtulmak için, çalışmaların geçici olarak durdurulmasına dair pek çok teklifte bulunmuş, ancak bu teklifler kabinede geniş kabul görmemişti. Abba Eban, hükümetin çizgisine Eisenhower yönetimi ile ilişkileri bozduğu gerekçesiyle muhalefet etmekteydi. Ona göre Bennike'nin projenin geçici olarak durdurulması isteğini kabul etmek daha iyi olacaktı. Ben-Gurion bu eleştiriyi dikkate almamış ve bunun gerekçelerini de Eban'a yazdığı uzun ve açıklayıcı bir mektupla anlatmıştı. Ben-Gurion, Eban'ın ABD ve BM'deki kamuoyuna dair kaygılarını anladığı ve paylaştığını belirtmiş, fakat orta dereceli meselelerle ölüm kalım meseleleri arasında fark olduğunu belirtmişti. Şeria Nehri suları ikinci kategoriye girmekte, dolayısıyla dış baskılar karşısında sağlam bir duruş sergilemeleri gerekmekteydi. Mektup, İsrail savunma kadrosu arasındaki yaygın eğilimleri de açığa vurmaktaydı: BM'ye karşı güvensizlik, dost ve müttefik ülkeler hakkında dahi kuşkular, tek başına direnme isteği, mevcut politikaları geçmişte çekilen acılarla gerekçelendirmek.[54]

Kabine Şaret'in önerisiyle, 25 Ekim'de, mesele hala BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülürken, Şeria Nehri'nin sularının yönünü değiştirme çalışmalarını geçici olarak durdurmaya karar verdi. Dulles bundan üç gün sonra İsrail'e 26 milyon dolarlık hi-

54 *DFPI*, 1953, 766-68.

benin serbest bırakıldığını duyurdu. ABD ile kriz giderilmiş, ancak BM Güvenlik Konseyi konuyu tartışmaya Sovyetler Birliği'nin Batılı güçlere ait bir teklifi veto ettiğini duyurduğu 22 Ocak 1954'e kadar devam etmişti. Askerden arındırılmış bölgedeki çalışmalar yeniden başlamamış, ancak İsrail'in kuzeyinden güneye su taşımak üzere başka bir plan üzerinde çalışmak gerekmişti.

İsrail, New York'taki BM Güvenlik Konseyi'nde sanık sandalyesine oturtulmuşken, misilleme politikası İSK'nın 14-15 Ekim 1953 gecesi Ürdün köylerinden Kibya'ya düzenlediği saldırıyla kötü bir dönemece girmişti. Saldırı emri savunma bakanı vekili Pinhas Lavon tarafından, İsrailli bir anne ve iki çocuğunun, Kibya yakınlarındaki ateşkes hattını geçerek İsrail topraklarına sızan kişilerce öldürülmesi sonrasında verilmişti. Lavon kabineye danışmamış, Şaret'i de emri hakkında üstünkörü bir biçimde bilgilendirmişti. 13 Ekim'deki KAK toplantısında, Ürdün temsilcisi cinayeti kınamış, saldırganların bulunması için tam işbirliği sözü vermiş ve Glubb'ın İsrail'in misillemeden kaçınması ricasını iletmişti. Bu raporu alan Şaret, Lavon'u telefonla arayarak saldırıyı durdurmasını istemişti. Lavon ise Ben-Gurion'a danışacağını söylemişti. Lavon aradan zaman geçtikten sonra saldırı konusunda kendisiyle hemfikir olan Ben-Gurion'u gerçekten aradığını ve bunun ikiye karşı bir oy anlamına geldiğini iddia etmişti. Ben-Gurion daha sonra yaptığı açıklamada, o sıralar kendisinin izinde olduğunu ve kendisine danışılmadığını, ancak danışılması durumunda misillemeyi destekleyeceğini belirtmişti.

Lavon'un emri özel görevleri yerine getirmek üzere Ağustos'ta oluşturulan ve 101. Birim adı verilen küçük bir komando birliği tarafından uygulanmıştı. 101. Birim'e agresif ve hırslı genç bir binbaşı olan Ariel ("Arik") Şaron komuta ediyordu. Şaron'un emri Kibya'ya girilerek evlerin havaya uçurulması ve köy sakinlerine ağır kayıp verdirilmesiydi. Şaron'un söz konusu emri gerçekleştirirken gösterdiği başarı, bütün beklentileri aşmıştı. Kibya'da yaşananlara dair korkunç gerçek ancak saldırının ertesi sabahı ortaya çıkmıştı. Köy tam bir harabe haline gelmişti: kırk beş ev havaya uçurulmuş, üçte ikisi kadın ve çocuk olan altmış dokuz sivil öldürülmüştü. Şaron ve adamları köyün sakinlerinin çoktan kaçtığını düşündüklerini ve kendilerinin evlerin içinde sakla-

nanlar hakkında hiçbir fikirleri olmadığını iddia etmişti.[55] Ancak köydeki manzarayı inceleyen bir BM gözlemcisi tamamen farklı bir sonuca varmıştı: "Her evde aynı şey yaşanmıştı: kurşunlarla parçalanan kapı, eşiğin dışına yığılmış bedenler... Tüm bunlar sakinlerin evleri başlarından havaya uçana kadar ağır ateş altında içeride kalmaya zorlandığının göstergesiydi."[56]

Kibya katliamı İsrail'e karşı, ülkenin kısa tarihinde benzeri görülmemiş şiddette uluslararası bir protesto fırtınasına sebep olmuştu. Kabine, 18 Ekim'de üç aylık iznini tamamlayan Ben-Gurion başkanlığında toplanmıştı. Olayın ölçeği ve vahşeti nedeniyle dehşete düşen Şaret, saldırıdan ve sonuçlarından duyulan pişmanlığı ifade eden resmi bir açıklama yapma önerisinde bulunmuştu. Ben-Gurion, eylemi İSK'nın yaptığını kabul etmek istemiyordu ve bu eylemi sonu gelmeyen cinayetlerden sabrı taşıp adaleti kendi kendilerine sağlamaya çalışan öfkeli İsrail köylülerinin yaptığını iddia eden bir açıklama yayınlamayı önermişti. Bakanların çoğu Ben-Gurion'u desteklemiş, Ben-Gurion'un böyle bir açıklama için taslak kaleme almasına karar verilmişti. Ben-Gurion ertesi günkü radyo yayınında, olayın resmi yorumunu vermişti. İSK'nın bu olayla ilgisini inkâr etmiş, eylemin sorumluluğunu tahammül sınırlarını kaybetmiş biçimde kışkırtılan köylülere yükleyerek, hükümetin masum sivillerin öldürülmesinden duyduğu üzüntüyü iletmişti.[57] Ben-Gurion ülkesinin iyiliği için ilk kez böyle bir yalan söylemiyordu, sonuncu da olmayacaktı, ancak bu Ben-Gurion'un en bariz yalanlarından biriydi.

Resmi açıklama inandırıcı olmaktan uzaktı, bu nedenle ciddiye alınmamış ve İsrail'in itibarına verilen zararı da ortadan kaldırmamıştı. 24 Kasım'da BM Güvenlik Konseyi İsrail'i Kibya operasyonu sebebiyle kınayan ve gelecekte bu tip operasyonlardan kaçınmasını tavsiye eden bir karar almıştı. Belki de en keskin eleştiri, BM'de mükemmel belagat becerilerini ülkesini savunmak için konuşturmasının ardından, Abba Eban'dan gelmişti.

55 Shabtai Teveth, *Moshe Dayan* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1972), 211-214.

56 Commander E. H. Hutchison, *Violent Truce: A Military Observer Looks at the Arab-Israeli Conflict, 1951-1955* (Londra, 1956), 44.

57 *DFPI*, 1953, Giriş ve editörün notu, 769-71.

Şaret'e yazdığı 26 Kasım tarihli mektupta şöyle diyordu: "Genel savaş durumunu tetikleme amacı taşımaksızın düzenli silahlı birliklerini uluslararası sınırın ötesine göndermek, İsrail'i diğer bütün ülkelerden ayıran bir harekettir. Başka hiçbir devlet bu biçimde davranmamaktadır. Dünyayı şok eden, ağır kayıplardan ziyade budur."[58]

Fakat Kibya saldırısının asıl failleri olaydan pişmanlık duymaktan uzaktılar. Kabineye konuşan Lavon, Haziran ayında alınan bir kabine kararıyla misilleme emri vermek konusunda kendisine yetki verildiğini söylemişti. Bu misillemenin, gelecekte daha çok İsraillinin öldürülmesini önlemek için gerekli olduğunu da iddia etmişti. Ariel Şaron yaptığı işten oldukça memnundu ve operasyonun İSK'nın morali için çok iyi olduğunu düşünüyordu. Ben-Gurion'un operasyon nedeniyle kendisini kutladığını da iddia etmişti. Şaron'a göre, görev süresi sona eren başbakan kendisine şöyle söylemişti: "Kibbiya [*sic*] konusunda dünyanın ne düşüneceğinin... çok bir önemi yok. Önemli olan konuya bu bölgede nasıl bakılacağıdır. Bu, bize burada yaşama olanağı verecektir."[59]

Şaron operasyon emirlerini, misilleme politikasının baş mimarı ve o zamanlar Genelkurmay'ın operasyonlar şefi olan Moşe Dayan'dan almıştı. Dayan, BM tartışmaları sırasında Eban'a tavsiyelerde bulunmak üzere New York'a gitmişti. Dayan'a bu yolculuk sırasında, Ortadoğu ve BM ilişkileri konusunda yakın tarihte danışman olarak atadığı Gideon Rafael eşlik etmişti. Dayan BM'deki İsrail heyeti ile ilk toplantısında operasyonun arka planını tahlil etmişti. Devam eden terör saldırılarının İsrail karşı saldırısını kışkırtarak kaçınılmaz hale getirdiğini söylemiş ve şiddet döngüsünün sonunda tam ölçekli savaş durumunu körükleyeceği tahmininde bulunmuştu. Terör saldırılarının, Arap hükümetleri tarafından aslında savaşın ara safhası olarak finanse edildiğini, tam savaş durumunun ikamesi olmadığını iddia etmişti. Dayan'ın böyle pervasızca tanımladığı bu bakış açısı, dip-

58 *DFPI*, 1953, Kılavuz cilt 451-52.

59 David Chanoff'un Ariel Şaron'la mülakatı, *Warrior: The Autobiography of Ariel Sharon* (Londra, 1989), 90-91.

lomatların misilleme politikası hakkındaki şüphe ve endişelerini artırmaktan başka bir işe yaramamıştı.[60]

Dayan'ın, misillemeleri Arap Lejyonu tarafından finanse edilen ve yönlendirilen teröristlerin kışkırttığı savı, pervasızca İsrail çıkarlarına hizmet ediyordu. Bu iddia doğru da değildi. Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Aryeh Eilan, askeri istihbarat müdür yardımcısı Yehoşafat Harkabi'ye Arap Lejyonu'nun saldırılardaki işbirliğini kanıtlayan belgeler olup olmadığını sorduğunda, Harkabi "kanıt gösterilemez, zira mevcut değil" cevabını vermiş ve eklemişti: "Sınırdan sızma olgusunun bütünü hakkında şahsen detaylı bir çalışma yapmış biri olarak Ürdünlülerin ve özellikle de Arap Lejyonu'nun tabii, merkezden idare edilmeyen ve ara sıra baş gösteren sızmaları önlemek için elinden gelenin en iyisini yaptığı sonucuna ulaştım." Eilan bu açık mesaja karşılık, meselenin özüne dair hakikat ne olursa olsun, İsrail liderleri Ürdün'ün sınır ihlali yapanlarla ilgisini resmi olarak ifade ettiği için, İsrail sözcülerinin bunu devam ettirmek durumunda olduğunu vurgulamıştı: "Eğer Ürdün'ün suç ortaklığı bir yalansa, yalan söylemeye devam etmek zorundayız. Eğer kanıt yoksa kanıt uydurmak zorundayız."[61] En üst kademelerdeki sahtekârlık, sahtekârlık ve yalancılığın hükümetin daha alt kademelerine de sirayet etmesine yol açmıştı.

Kibya askeri misillemeler politikası konusunda ileride çıkacak pek çok ihtilaf ve anlaşmazlığın habercisiydi, ancak konunun yol açtığı sansasyon Ben-Gurion'un emeklilik planını değiştirmemişti. 19 Ekim'de Ben-Gurion'un savunması için olağanüstü bir kabine toplantısı yapılmıştı. Ben-Gurion, İSK'nın güçlendirilmesi ve ülkenin temel güvenliğini artırmak için on sekiz hususi öneriden oluşan, üç yıllık detaylı bir plan sunmuştu. Onun itiraz edilemeyeceğine inandığı plan, Arap devletlerinin İsrail'le savaşa hazırlandığı varsayımına dayanmaktaydı. Arapların ekipman, talim ve komuta birliği açısından ikinci raunt için 1956'da hazır hale geleceğine inanıyordu.[62]

---

60 Gideon Rafael, *Destination Peace: Three Decades of Israeli Foreign Policy* (New York, 1981), 32-34.

61 Morris, *Israel's Border Wars*, 67.

62 Rapor metni Ben-Gurion'un ölümünden sonra basılmıştır: David Ben-Gurion, "Army and the State", *Ma'arahot*, 279-80 (Mayıs-Haziran 1981).

Moşe Şaret, Ben-Gurion'un iki buçuk saat süren dersinden etkilenmişti. Bu, Ben-Gurion'dan güvenlik konusunda daha önce duyduğu bütün tavsiyelerden kapsamlıydı ve Arap devletlerinin artan direncine dair kesin gerçekler ve verilerle desteklenmişti. Ancak Şaret Ben-Gurion'un tetkiklerini dinlerken, bu tehlikenin önünü askeri olmayan yöntemlerle alabilmek için bir yol bulunması gerektiğini düşünmüştü: "Mülteci sorununun çözümlerini etkin hale getirmek için cesur ve somut bir teklifle tazminat ödemeyi kabul etmek; büyük güçlerle ilişkileri düzeltmek; Mısır'la anlaşmak için aralıksız uğraşmak. Söz konusu hareket tarzlarının her birinin bizi kısırdöngüye sokması muhtemeldir, ancak yine de uğraşmak ve denemekten muaf değiliz."[63] Bu, biri görevden ayrılırken diğeri göreve başlayan iki başbakanın birbirine kesinlikle benzemeyen dünya görüşlerinin oldukça çarpıcı bir biçimde yan yana gelişiydi. Bu aynı zamanda dümeni Ben-Gurion'dan devralacak Şaret'in uygulamayı planladığı siyasi programın bir provasıydı.

Ben-Gurion 7 Aralık'ta bütün bakanlık görevlerini bırakmıştı. Sede-Boker'deki çöl inzivasına çekilmeden önce, birkaç önemli atama yapmıştı. Kırk dokuz yaşındaki Pinhas Lavon'un savunma bakanlığı pozisyonunu onaylamış, yirmi dokuz yaşındaki Şimon Peres'i Savunma Bakanlığı genel müdür yardımcılığından, genel müdürlüğe terfi ettirmiş ve son resmi görev olarak da, otuz yedi yaşındaki Moşe Dayan'ı İSK genelkurmay başkanlığına getirmişti. Bahsedilen üç kişinin ortak bir özelliği vardı: hepsi de eylem yanlısı siyasetin ateşli savunucularıydı. Görevden ayrılan başbakan kurduğu sert savunma politikasının devam ettirilmesi ve aksi yönde tavsiyesine rağmen partisinin kendisine halef olarak seçtiği kişinin uzlaşmacı tavrına karşı durulması konusunda bu üç adama güveniyordu.

63 Moşe Şaret, *Kişisel Günlük* (İbranice), 8 cilt, 1953-57 (Tel Aviv, 1978), 19 Ekim 1953 tarihli günlük kaydı. Bundan böyle cilt ve sayfa numarası verilmeksizin yalnızca günlük giriş tarihi verilecektir.

3. Uzlaşma Girişimleri, 1953-1955

Ekim 1956'daki Süveyş Savaşı'nı önceleyen üç yıl, İsrail'in Arap dünyasına yönelik politikasını şekillendiren önemli bir dönemdi. İsrail liderleri karşılarındaki tehdidin niteliği ve ülkenin güvenliğini en iyi nasıl güvence altına alacakları konusunda kendi aralarında derin bir biçimde bölünmüşlerdi. Ne Arap tehdidinin nitelikleri ve büyüklüğü hakkında benzer bir algıları, ne de bu tehdide nasıl karşı durulacağı konusunda fikir birlikleri vardı. İsrail'in çatışma sırasındaki tavrı daha çok iki düşünce tarzı arasındaki mücadelenin mahsulüydü: bu görüşlerden biri savaş, diğeri barış taraftarı; biri eylem taraftarı diğeri ılımlı; biri misilleme, diğeri müzakere yanlısıydı. Bu iki düşünce tarzını, olaylarla dolu bu kritik dönemde sıra ile başbakanlık yapan David Ben-Gurion ve Moşe Şaret temsil etmekteydi.

Kişilikler ve Politikalar

Şaret hakkında İsrail'deki genel kanı, onun zayıf, tereddütlü ve Ben-Gurion'a tabi etkisiz bir politikacı olduğu yönündeydi. Sadece birkaç İsrailli Şaret hakkında burada öne sürülecek şu görüşe katılırdı: Şaret İsrail'in temel güvenlik meseleleri hakkında bağımsız ve orijinal bir düşünürdür ve daha da önemlisi Ben-Gurion tarafından temsil edilen ve Ben-Gurion'un bir yıldan biraz daha fazla süren Sede-Boker'deki geçici emekliliğinde dahi ilham verdiği baskın düşünce tarzına ciddi bir alternatif oluşturur. Genel eğilim Şaret'i küçümseyerek adını taviz ve korkaklığın eş anlamlısı olarak kullanmaktan yanaydı.

Ben-Gurion ve Şaret arasındaki karakter farklılığı konusundaysa kuşkuya gerek yoktu. Aralarındaki mizaç ve tarz farkı, her-

hangi iki kişi arasında olabilecek en üst düzeydeydi. Şaret'in kendi itirafıyla, "ortada yaradılıştan kaynaklanan, baştan sona bir uyumsuzluk hali vardı. Ben sakin, vakur ve dikkatliyimdir; Ben-Gurion ise atak, tez canlı, sezgileri ile hareket eden biridir. Benim için önemli olan tedbirli olmaktır, Ben-Gurion içinse cesaret."[1] Bu, kararlı bir eylem adamıyla sakin bir ikna ustası, hiçbir muhalefete tahammül edemeyen otoriter bir liderle, her sorunu akla gelebilecek her açıdan ele alıp, diğer kişinin bakış açısını anlayabilmek için büyük sıkıntıları göze alan, açık fikirli bir entelektüel arasındaki uyumsuzluktu.

Ben-Gurion ve Şaret, mizaçları arasındaki uyumsuzluğa rağmen yirmi yıl çift başlı ama etkin bir şekilde birlikte çalışmışlar, hatta birbirlerini tamamlamışlardı. Ancak 1953'ten sonra kötüleşen güvenlik durumunun etkisiyle, politikaları arasındaki farklılıklar daha keskin bir görüntü arz edince kişisel ilişkileri daha gergin ve sorunlu hale gelmiş, nihayetinde de 1956'da tamamen kopmuştu.[2]

Ben-Gurion ve Şaret'in siyasetleri arasındaki farkın kalbinde, Araplara dair birbirini tutmayan algıları yatmaktaydı. Ben-Gurion ilginç bir biçimde Arap kültürü ve Arap tarihi hakkında çok az bilgiye sahipti ve Araplara karşı hiç empati yapmıyordu. Arapça, konuştuğu yarım düzine yabancı dil arasında değildi. Sıradan Araplarla doğrudan ilişkisi çok sınırlıydı ve onlara karşı güven ya da sempati beslemesini sağlamıyordu. Araplara dair kafasındaki temel imaj, onların yalnızca kuvvet kullanımından anlayan ilkel, azılı ve fanatik düşmanlar olduğuydu. Bir türlü sonu gelmeyen, uzun konuşmalarında sürekli olarak "biz" ve "onlar" arasındaki ayrımı ve yabancılaşmayı vurgulamaktaydı. Bu tür konuşmalarından birinde "Bizler yirminci yüzyılda yaşıyoruz, onlar on beşinci yüzyılda" demişti. "Biz ortaçağ dünyasının ortasında... saygın bir toplum yarattık"[3] diyerek de bu durumu bir övünç

1 Michael Brecher, *The Foreign Policy System of Israel: Setting Images, Process* (Oxford, 1972), s. 253'te aktarılmıştır.

2 Gabriel Shaffer, *Moshe Sharett: Biography of a Political Moderate* (Oxford, 1996).

3 Zaki Şalom, *David Ben-Gurion, İsrail Devleti ve Araplar, 1949-1956* (İbranice) (Beerşeba, 1995), s. 10'dan alıntılanmıştır.

kaynağı haline getirmişti. Ben-Gurion, Araplar ve Yahudilerden müteşekkil çok kültürlü bir toplumu düşünemiyordu. İsrail'i çoğunlukla bir gemiye, Arapları da azgın bir denize benzeterek, bu ikisi arasında baş gösterecek bir uyum olasılığını inkâr ediyordu. Ben-Gurion'un amacı bu gemiyi denizdeki hiçbir fırtına veya girdabın alabora edemeyeceği şekilde sağlamlaştırmaktı.[4]

Ben-Gurion'un aksine Şaret, çocukluğunun bir kısmını Arap köylerinden birinde geçirmiş, çok iyi Arapça konuşan ve Arap tarihi, kültürü ve siyasetinden iyi anlayan biriydi. Şaret'in ilişkisini koparmadığı Arap arkadaşları vardı. Araplara güvenilebileceği konusunda ikna olduğundan, hem siyasi hem de sosyal ilişkilerde onların güvenini kazanacak kapasiteye sahipti. Arapları yalnızca düşman değil, bir keresinde söylediği üzere "gururlu ve hassas" insanlar olarak da görüyordu.[5] Şaret'in kafasındaki Arap imajı, Ben-Gurion'unkinden daha esnekti ve İsrail'in tutumunun Arapların hissiyatı üzerindeki etkileri konusunda çok daha hassastı. Mapay'ın Siyasi Komite toplantılarından birinde, Arapların ilkel ve vahşi olduğu, İsrail'e yönelik nefretlerinin İsrail'in bazı eylemleriyle kötüleşemeyecek kadar köklü olduğu görüşüne karşı çıkmıştı. Arapların "son derece ince bir anlayış ve hassas duyulara sahip olduğunu" söylemişti. "Onlarla bizim aramızda bir duvar olduğu ve bu duvarın gittikçe yükselmesi gibi trajik bir gelişmenin söz konusu olduğu da bir gerçektir" diyerek durumu kabul etmişti. "Fakat yine de, bu duvarın yükselmesinin engellenebilmesi mümkünse, bunu yapmak bir bakıma kutsal bir görevdir"[6] diye de eklemişti.

Ben-Gurion ve Şaret arasında, Araplarla geniş manada bir uzlaşma için gerçek bir görüş ayrılığı yoktu. İkisi de barışın statükoyu temel alması gerektiğini düşünüyordu. Şaret de Ben-Gurion gibi, Araplarla barış karşılığında mültecilerin büyük bir bölümünü geri almak veya büyük toprak parçalarından feragat etmek gibi bir bedel ödemek konusunda gönülsüzdü. Fakat Ben-

4 Ya'akov Erez, *Moşe Dayan'la Konuşmalar* (İbranice) (Tel Aviv, 1981), 33.

5 Brecher, *Foreign Policy System of Israel*, 285.

6 Siyasi Komite Protokolü, 12 Mayıs 1954, İşçi Partisi Arşivi, Beit Berl, Kfar Saba.

Gurion'dan farklı olarak, Arap düşmanlığını yavaş yavaş azaltmak için sabırlı ve yaratıcı diplomasiye, uzlaşmacı bir dil ve iyi niyet jestlerine önemli bir rol atfediyordu. Araplar ve İsrailliler arasındaki anlaşmazlığın temel sebebine herhangi ikincil unsurlar eklemek istemiyordu. Eğer Arap düşmanlığı ortadan kaldırılamıyorsa, her şeyden önce bu anlaşmazlığı yumuşatmanın ve her tür olası iletişim ve diyalog kanalını açık tutmanın gereğine inanıyordu.

Ben-Gurion ve Şaret'in siyasi bakışlarındaki bir diğer önemli unsur da "dış faktör" kavramına dair yaklaşımlarıydı. Ben-Gurion'un siyasi görüşünün başlıca ilkesi özgüvendi. O, Yahudilerin Ortadoğu'da kendi yazgılarını doğrudan eylem ve şartların yaratılması yoluyla şekillendirmeleri kabiliyeti konusunda büyük bir inanç beslemekteydi. Söz konusu özgüvenin bir sonucu olarak da, Yahudi devletinin kuruluşu ve yaşamasında "dış faktör"ün rolünü azımsamaktaydı. Ben-Gurion, 1954'te BM hakkında yazdığı bir makalede "İsrail Devleti'nin dışında vatandaşlarımızın hayatını koruyacak bir güç ve arzunun bulunduğuna dair budalaca ve bütünüyle temelsiz yanılsamadan vazgeçmek zorundayız. Tek güvencemiz kendimizi savunmak konusundaki öz kabiliyetimizdir"[7] demişti. Ben-Gurion'un BM ve uluslararası kamuoyu hakkındaki kayıtsızlığını, sıklıkla atıf yapılan "Geleceğimiz Yahudi olmayanların söylediklerine değil, bizzat biz Yahudilerin ne yaptığına bağlıdır"[8] sözünden daha veciz bir şekilde hiçbir şey ifade edemezdi.

Şaret, Ben-Gurion'un tam tersine, Yahudi olmayanların yalnızca ne söyledikleri hakkında değil, belki bundan daha çok ne yaptıkları konusunda da oldukça hassastı. BM'nin İsrail Devleti'nin kurulmasında oynadığı vazgeçilmez rolü kabul ederek, Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümlenmesinde bu kuruma daha büyük ve etkili bir rol verilmesine de sıcak bakıyordu. Uluslararası kamuoyunun İsrail'in güvenliği ile bağlantılı olduğunu ve BM'nin bu sebepten ötürü de dikkate alınması gereken bir faktör olduğunu düşünüyordu. En önemlisi de, Batılı güçlerin İsrail'in

7 David Ben-Gurion, *Vizyon ve Gerçekleştirilmesi* (İbranice) (Tel Aviv, 1958), 5: 125.

8 *a.g.e.*, 171.

güvenlik ve barış arayışına dair sempati ve desteğini sağlamak konusunda hevesliydi. Bunu gerçekleştirmek için, uluslararası davranışlar konusundaki mevcut normlara bağlı kalmayı ve Arap nefretini körükleyecek eylemlerden kaçınmayı gerekli buluyordu.

İsrail'deki eylem yanlıları ve ılımlılar arasındaki tartışma 1953'ten itibaren gittikçe misilleme meselesine odaklanır hale gelmişti. Ben-Gurion ve destekçileri, İsrail sınırlarında gerçekleşen sızmalara, ağır ve anında askeri misillemede bulunma politikasını savunmaktaydılar. Şaret prensipte misillemelere karşı değildi. Bu konudaki kaygılarıysa daha çok misillemelerin İsrail'in Araplarla ilişkilerine ve uluslararası itibarına uzun vadede yapacağı etkilerle ilgiliydi. Şaret bu misillemeleri bazı durumlar için son kertede kaçınılmaz yöntemler olarak görürken, bunların düşüncesizce gerçekleştirilen askeri rutin haline dönüşmesinden korkmaktaydı. İsrail'in bölgesel ve uluslararası çıkarları için olumsuz sonuçları azaltmak üzere kuvvet kullanımına yönelmeden önce, misillemelerin ölçeği ve zamanlamasının İsrail'in bütün dış politika hedefleri çerçevesinde dikkatli bir şekilde ele alınmasında ısrar etmekteydi.

Pinhas Lavon'un savunma bakanı olarak atanması, Şaret'in başbakanlığı için zaman ayarlı bir bomba etkisi yapmıştı. Şaret atamaya şiddetle karşı çıkmış, ancak savunma bakanlığı görevini kendi üzerine alabilmek için dışişleri bakanlığından vazgeçmek zorunda kalabileceğinden buna razı olmuştu. Şaret'in kabinesindeki Çalışma Bakanı Golda Meir'ın ifadesiyle, yeni savunma bakanı, "yakışıklı, askeri meselelerle ilgilenmeye başladığı ana kadar hep 'barış yanlısı' olan, ancak bu andan itibaren en gaddar 'savaş yanlısına' dönüşmüş karmaşık bir entelektüel ve Mapay'ın en kabiliyetli, ancak en istikrarsız üyelerinden biriydi." Golda Meir ve pek çok mesaidaşı, Lavon'un bu görevin gerektirdiği tecrübe ve muhakemeye sahip olmadığı gerekçesiyle, böyle hassas bir bakanlığa uygun olmadığını düşünüyorlardı. Bu görüşlerini Ben-Gurion'a aktarmaya çalışmışlar, ancak onun kararını değiştirememişlerdi.[9]

9 Golda Meir, *My Life* (Londra, 1975), 239.

Lavon'un savunma bakanlığına terfisini izleyen kişilik değişimi onu tanıyan herkesi şaşırtmıştı. Onu Ben-Gurion'un kati tutumunun antitezi yapan, yıllar sürmüş aşırı ılımlılığının yerini, çabucak aşırı bir savaş yanlılığı almıştı. Sosyalist düşünür *gündelik politika* havarisine dönüşmüştü; ulusların kardeşliği vaazları veren biri, Arapları küçümseyen bir milliyetçi haline gelmişti. Lavon'un dengesiz karakteri, Şaret'i gölgede bırakma arzusu ve ordu subaylarına kıyasla cesaretsiz bulunacağı kaygısı gibi etkenler onun, yeni görevinin eylem odaklı ortamına hızla uyum sağlamasına katkı yapmıştı.

Lavon statükoyu yetersiz addetmekte ve bunun yalnızca askeri kuvvet kullanımına başvurmakla İsrail çıkarlarına uygun hale gelebileceğini ima etmekteydi. İddialarına göre, İsrail dört bir yanındaki düşman komşuları ve jeopolitik olarak hayli savunmasız konumu nedeniyle benzersiz bir dezavantajla karşı karşıyaydı. Lavon'a göre barış, Arapların barış konusuyla hiç ilgili olmamaları ve İsrail'in de Araplara barış karşılığı somut bir şey önerememesi nedeniyle uygulanabilir bir olasılık değildi. Dahası, Soğuk Savaş ve petrolleri sayesinde Arapların pazarlık gücü artarken, İsrail'in pazarlık gücünün azalıyor olması gibi bir durum da söz konusuydu. Batılı güçler İsrail yerine Araplara kur yapmaktaydılar. Eğer mevcut şartlar altında nihai bir barış arayışına girilirse, bu her şekilde İsrail'in zararına olacaktı. Barış için çabalamak, yalnızca kötü bir barış getirecekti. Lavon'un vardığı sonuç, İsrail'in bir süre barış ya da savaş durumu olmadan yaşamaya alışması gerektiğiydi. Bu, İsrail'in ulusal amaçlarına erişmesini sağlamayacaktı, ama en azından ona söz konusu amaçları daha sonra gerçekleştirme fırsatı verecekti. İsrail aynı zamanda üç aşamalı bir siyaset izlemek durumundaydı: Arap-İsrail anlaşmazlığının siyasi çözümünü engellemek ve geciktirmek; İsrail'in bütün hakları konusunda sağlam bir duruş sergileyerek taviz vermeyi reddetmek ve her kuvvet kullanımına, kuvvet kullanımı ile karşılık vermek.[10]

Lavon'un açık bir şekilde kamuoyuna açıklamadığı şey, ulusal hedeflerden kastının İsrail'in sınırlarını komşuları aleyhine

10 Pinhas Lavon, *Düşünce ve Mücadele Yolunda* (İbranice) (Tel Aviv, 1968), 153-63.

genişletmek olduğuydu veya yine kendi yorumuna göre bu hedeflerin sadece askeri güç kullanımı yoluyla gerçekleştirilebileceğiydi. Diğer bir deyişle, beklediği fırsat İsrail'in kırılgan jeopolitik durumunu düzeltmek için savaşa girilmesiydi. Bu düşüncesini, Nisan 1954'teki Mapay Merkezi Komite toplantılarından birinde itiraf etme noktasına gelmişti. Lavon meslektaşlarına büyük bir özgüvenle, eğer Araplarla savaş durumuna yalnızca askeri bakış açısından yaklaşılırsa, şu an içinde bulunulandan daha uygun bir zaman olamayacağını şöyle ifade etmişti: "Bizim için bugün, yarından daha uygundur ve yarın da yarından sonraki günden daha uygun olacaktır, çünkü yarın ve yarından sonraki gün askeri konumumuz bugünkünden çok daha vahim olacaktır. Savaş istemediğimi söyleyemem, ama istediğimi söyleyebilirim, bunun hiçbir Amerikalı ve İngilizin dahil olmadığı, ancak sadece biz ve Arapların olduğu bir durum olabilmesini isterim ve biz bunu gerçekleştirebiliriz."[11]

Lavon'un atanması Şaret'in başbakanlığı için zaman ayarlı bir bombaysa, Moşe Dayan'ın İSK genelkurmay başkanlığına getirilişi de aynı etkiye sahip başka bir durumdu. Dayan, İsrail'de yetişmiş, sert tutumlu yeni nesil askeri komutanlardan biriydi. Taberiye Gölü yakınlarındaki Degania'da 1915'te doğan Dayan, daha yirmi yaşını doldurmadan Hagana'ya katılmıştı. 1941'de müttefik kuvvetlerin Lübnan'da Fransız Vichy rejiminin kuvvetlerine karşı yürüttüğü harekâtlardan birinde sol gözünü kaybetmişti. 1948 savaşı sırasında bağlı olduğu tabur Ramallah ve Lut'u ele geçirmiş, Dayan daha sonra Kudüs'ün askeri valiliğine getirilmişti. Sol gözünün üzerindeki siyah yama, onun en ayırt edici özelliğiydi. Çok zeki bir kişi ve oldukça kabiliyetli bir subay olmasına karşın, o da bağımsız fikirli ve asi yaratılışlıydı, öyle ki, sivil otoritenin üstünlüğüne riayet etmesi ondan beklenemeyecek bir durumdu. İSK'nın ilk üç genelkurmay başkanının herhangi bir siyasi bağı yokken, Dayan Mapay'ın hilebazlığı ve politik entrikalarıyla meşhur faal bir üyesiydi. Şaret Dayan'ın atanmasına karşı çıkmış, Dayan'ın sadece savaş zamanı asker gibi davranacağı, ancak barış zamanı bir siyaset adamı olacağını düşünerek, atamasının Genelkurmay'ın siyasallaşması anlamına geleceğini dü-

11 Merkezi Komite Protokolü, 15 Nisan 1954, İşçi Partisi Arşivi.

şünmüştü. Dayan'ın atamasına Mapay'ın hükümetteki ortakları da dikkate değer bir muhalefet göstermişti, ancak Ben-Gurion her zamanki gibi istediğini elde etmişti.[12] Dayan Ben-Gurion'a kendisi için bir akıl hocası, amir ve baba figürü olması sebebiyle kişisel bir sadakatle bağlıydı. Ben-Gurion'un emekliliğinden sonra, Dayan ve Savunma Bakanlığı genel müdürü Şimon Peres güncel konuları rapor etmek ve tavsiyelerini almak üzere eski önderi Sede-Boker'de düzenli olarak ziyaret etmişti. Ancak ne Dayan, ne de Peres resmi siyasi amirlerine böyle bir sadakat duymaktaydı.

Dayan hem yayılma hem de eylem yanlısıydı. İsrail sınırlarının, 1948 savaşının ihmallerinin düzeltilebilmesi için genişletilmesi gerektiği görüşündeydi. İsrail'in, bizzat kendisinin müzakerelerine yardımcı olduğu Ürdün sınırıyla varlığını sürdürmesinin imkânsız olduğunu ve Şeria Nehri boyunca uzanacak doğal sınırın, söz konusu sınırın yerini alması gerektiğini düşünüyordu. İsrail'in güvenlik sorunlarının çözümünün, İSK'nın caydırıcı gücünü artıracak ve Arap hükümetlerini topraklarından İsrail'e sızmaları engellemeye zorlayacak doğrudan askeri eylemlerde yattığını düşünecek tarzda bir eylem yanlısıydı. Bu politikanın arkasındaki önerme ise, kuvvet kullanımına en etkili çarenin yine kuvvet kullanımı olduğu ve Arap komşuların iyi niyetine veya dış güçlerin ve uluslararası kurumların korumasına güvenmeme fikriydi.

Dayan'ın İsrail ve Araplar arasındaki ilişkileri yoluna koymada kuvvet kullanımına atfettiği olağanüstü role dair düşünceleri, yine anlaşmazlığın doğasına ilişkin fikirleriyle yakından ilişkiliydi. Arap-İsrail anlaşmazlığını, çıkarları bağdaşmayan iki grup arasındaki var olma mücadelesi olarak görmekteydi. İsrail'in, bölgedeki varlığına yönelik Arap muhalefetinin üstesinden gelebileceği bir yol yoktu. Dolayısıyla anlaşmazlık, barışçıl bir çözüm üretmeye elverişli değildi. İsrail'in gerçekçi bir biçimde peşine düşebileceği tek şey, Arapları, değişmesi olanaksız düşmanca tutumlarına rağmen düşmanca davranışlarından vazgeçmeye zorlamaktı. İsrail'in varlığını sürdürmeye dair tek umudu her an tetikte olmasında, güç ve kararlılığında saklıydı. Bu çıkarım, Dayan'ın kamuya açık konuşmalarında sıkça tekrarladığı bir ko-

12 Şaret'in günlüğü, 29 ve 30 Kasım 1953.

nuydu. Bu düşüncesini, Nisan 1956'da Arap haydutlar tarafından öldürülen, Nahal-Oz kibutzundan Ro'i Rotberg isimli genç çiftçinin cenazesindeki konuşmasında açık ve dokunaklı bir biçimde ifade etmişti:

> Ro'i dün sabah öldürüldü. Bahar sabahının sessizliği Ro'i'yi körleştirmişti ve o tarla karıkları boyunca gizlenerek kendisini bekleyen katilleri göremedi. Bugün katillere suçlamalar yöneltmeyelim. Onların bizim için beslediği şiddetli nefretten yakınmamızın sebebi nedir? Sekiz yıldır Gazze'deki mülteci kamplarında yaşıyorlar ve bizler onlara ve atalarına ait toprakları ve köyleri gözleri önünde kendi yurdumuz haline getirdik.
>
> Ro'i'nin kanının hesabını Gazze Araplarından değil, kendimizden sormalıyız... Hesaplaşmamızı bugün yapalım. Bizler yerleşimci nesliyiz, çelik miğfer ve silah namlusu olmadan ne bir ağaç dikebilir ne de bir ev kurabilirdik... Etrafımızda oturup, ellerini kanımıza bulayacakları anın gelmesini bekleyen yüz binlerce Arabın hayatına eşlik eden ve onları tüketen nefreti anlamaktan korkmayalım. Bakışlarımızı kaçırmayalım, çünkü bu elimizi zayıflatacaktır. Bu neslimizin kaderidir. Tek seçeneğimiz hazırlıklı olmak ve silahlanmak, güçlü ve kararlı durmaktır, aksi takdirde kılıcımız elimizden kayacak ve hayat bağlarımız koparılacaktır.[13]

Açıkçası Dayan Arapların hissiyatına karşı duyarsız değildi. Ülkesinin yüz binlerce Araba yaptığı adaletsizliği kabul etmekteydi. Ancak tam da bu empati Araplarla anlaşma olasılığı konusunda derin bir karamsarlık üretmekteydi. Her tür âlicenaplığı reddetmesinin sebebi, kendini haklı çıkarmak değil, İsrail'in mevcudiyetinin tehlikede olduğu inancıydı. Dayan'ın dünya görüşü, savaş zamanı doğmuş, tüm hayatını savaşta geçirmiş ve tüm düşüncesi savaşa odaklanmış bir adamınkiydi. Cenazedeki konuşması "Arap karşıtı savaşçı"nın yalın bakış açısını özetliyordu. Bu, Amerikalıların "Kızılderili karşıtı savaşçı" olarak adlandıra geldikleri karakterin muadiliydi. Bu, yeni gelenlerin yerli halkla savaşmaya mecbur olduğu bir bölgede, ikinci nesil yerleşimciler arasında yaygın olan bir tipti.[14] İsrail'in bitimsiz bir savaş halinde

13 Moşe Dayan, *Dönüm Noktaları: Otobiyografi* (İbranice) (Kudüs, 1976), 191.

14 Uri Avnery, *Israel without Zionists: A Plea for Peace in the Middle East* (New York, 1968), 133-34.

yaşamaya mahkûmiyetine ilişkin sezgileri ve bundan neşet eden ümitsiz durum, Dayan'ı İsrail'deki eylem yanlıları, diğer deyişle "Arap karşıtı savaşçılar" nesli için bir sembol haline getirmişti.

Dayan başından itibaren misilleme politikasıyla yakinen ilişkilendirilmişti. Güçlü ve iddialı bir karaktere sahip biri olarak, sivillere karşı askeri güç kullanımı konusunda birkaç kısıtlama dışında hiçbir ahlaki kaygısı yoktu. Haziran 1950 gibi erken bir tarihte, sınırdan sızanları ve sabotajcıları barındırdığından şüphelenilen Arap köylerine toplu cezalandırma politikası uygulanmasını, Mapay genel sekreterliği ve Knesset milletvekillerinin bir toplantısında savunmuştu. Kadın, çocuk ve yaşlılar da dahil olmak üzere köylüleri tartaklamak "Araplar bizim tarafımıza mayın döşediğinde, haklı ya da ahlaki olmasa da *etkisini* kanıtlamış, tek geçerli yöntemdir" demişti.[15]

Dayan'ın genelkurmay başkanı olarak atanması, özünü askeri misillemelerin oluşturduğu İsrail askeri doktrininin gelişiminde bir kilometre taşıydı. Askeri misillemeler Dayan'ın göreve gelişine kadar gündelik güvenlik bağlamında gerçekleştirilen ve amacı sınırdan sızmaları azaltmak olan uygulamalardı. Ancak Dayan'ın atanmasından sonra, bu misillemeler temel güvenlik bağlamında uygulanır hale gelmişti. Misillemeler, İSK'nın caydırıcı gücünü artırma, İsrail askeri üstünlüğünü Arap hükümetlerine gösterme ve onların İsrail'i yok etmeye dair en ufak umutlarını dahi kırma amacını taşıyordu. Başka bir deyişle, misillemelerin hedefi, sınırı sakin tutmaktan, Arap devletlerinin düzenli ordularının saldırı tehdidine karşı İsrail'in temel güvenliğini artırmaya dönüşmüştü.

Bu değişikliğin askeri doktrine yansıyan en açık belirtisi "karşı askeri stratejiler"den "karşı güç" stratejisine geçişti. Karşı askeri strateji sivillere, karşı güç stratejisi ise askeri hedeflere yönelikti. Bu doğrultuda, Kibya katliamı bir dönüm noktasıydı. Bu katliama kadar misillemeler, Arap siviller ve Arap köylerine yönelikti. Ancak söz konusu katliamdan sonra siviller kasten hedef alınmayacaktı. Söz konusu karşı güç stratejisi, masum sivillere karşı merhametli olmanın yanında, temel güvenliği artırmak gibi daha etkili bir araç olma özelliğine sahipti.

15 Tal, "İsrail'in Güvenlik Anlayışının Günden Güne Gelişimi", s. 132'den aktarılmıştır (vurgu orijinaldir).

Gözden geçirilen misilleme politikasının arkasındaki mantığa dair en detaylı ve yetkili açıklama, Ağustos 1955'te ordu subaylarına hitap eden Dayan tarafından yapılmıştı. Gündelik ve temel güvenlik arasındaki etkileşim, Dayan'ın konuşmasının ana teması idi. Dayan'ın ifadesine göre, sınırlar boyunca veya sınırların ötesinde gerçekleşen küçük çatışmalardaki zaferler ve yenilgiler yalnızca günlük güvenlik üzerindeki doğrudan etkileri nedeniyle değil, hem Arapların İsrail'in gücü hakkındaki tahminleri, hem de İsrail'in kendi kuvvetine olan inancı üzerindeki etkisi yüzünden çok önemliydi. İSK'nın görevi sınır yerleşimlerinde ve ülkenin iç kesimlerinde huzurlu bir hayat, çalışma ve üretim için yeterli şartları sağlamaktı. Bu, İsrail ve Arap komşuları arasında neyin müsaade, neyin yasak dahilinde olduğuna ilişkin kuralları koymak anlamına geliyordu.

> Her bir su yolunu havaya uçurulmaktan ve her bir ağacı kökünden sökülmekten kurtaramazdık. Bağdaki her bir işçiyi veya yataklarında uyuyan her bir aileyi öldürülmekten koruyamazdık. Fakat kanımız için –Arap hükümetleri, Arap toplumu ve Arap ordusunun ödemeye değer bulacağından çok daha– yüksek bir bedel belirlemek bizim elimizdeydi... Arap hükümetlerinin, İsrail'e karşı uyguladıkları "kuvvet politikasını" bir güçsüzlük gösterisine dönüştürerek ondan vazgeçmelerini sağlamak elimizdedir.[16]

Bunlar Dayan'ın dört yıllık genelkurmay başkanlığı dönemine kılavuzluk eden ilkelerdi. Dayan da, Ze'ev Jabotinsky gibi Yahudi askeri kuvvetinden demir bir duvar inşa etmek istiyordu. Yine Jabotinsky'ye benzer biçimde, söz konusu demir duvarı Araplara askeri zafiyetlerini göstermek üzere kullanmak istiyordu. O da Jabotinsky gibi, demir duvarın Arapların Yahudi toplumuna karşı mücadelelerinde o güne kadar hâkim olan umudu sonunda söndüreceğini umuyordu.

Dayan'ın konuşması genel olarak Arap-İsrail anlaşmazlığına ve özel olarak da askeri gücün ulusal siyasette bir araç olarak kullanılmasına ilişkin duruşunun Ben-Gurion'unkine ne kadar yakın olduğunu gösteriyordu. İki siyaset adamının da demir duvar

16 Moşe Dayan, "Barış Zamanında Askeri Operasyonlar" (İbranice), *Ma'arahot*, Mayıs 1959.

felsefesi taraftarı olması pek sürpriz sayılmazdı. İkisi de, Arapların İsrail'in temel güvenliğine süreğen bir tehdit oluşturduğunu, amaçların araçları meşru kıldığını üstü kapalı olarak kabul etmiş ve yine her ikisi de askeri güç kullanımının İsrail'in ayakta kalmasını sağlayacak tek etkili yol olduğunu değerlendirmişti.

Asıl uyumsuzluk, Dayan'ın saldırgan ve acımasız bir askeri eylem yanlısı, Şaret'in ise daha ılımlı bir çizgiyi benimsemiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Şaret hükümetten ayrılmasının üzerinden bir yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, Ekim 1957'de, sadece Mapay üyesi bir gruba açık olan toplantıda yaptığı oldukça ikna edici bir konuşmada, misillemelerin taraftarları ve karşıtları arasındaki tartışmanın tümünü, Araplarla ilişkileri nasıl yürütmek gerektiği konusunda İsrail'de mevcut iki zıt düşünce akımı bağlamında sunmuştu. Kendine özgü adalet ve tarafsızlıkla, misilleme taraftarı bakış açısı olarak tanımlanabilecek düşünce biçimini ve bu konudaki eleştirilerini dile getirmişti. Eylem yanlısı bakış açısının zıttı olan ve yine kendisinin de desteklediği müzakereci bakış açısı hakkındaki görüşlerini de sıralamıştı. Şaret ne İsrail'in içinde bulunduğu durumun karmaşıklığını inkâr ediyor, ne de bu durum için basit çözümler gerektiğini ima ediyordu. Her şeye rağmen misilleme yanlısı bakış açısının kötümser önermelerini reddetmekteydi, çünkü bu önermeler İsrail'in kendi tutumunun Araplar üzerindeki etkisini tamamen yok saymaktaydı. İsrail'in kuşatılmış bir kalede kendini savunarak ve düşmanlarını sadece kılıç gücüyle caydırmaya çalışarak yaşamasını kader olarak gören hükme itiraz etmekteydi. Ancak Şaret, Arap-İsrail sorununun çözümü için kestirme bir yol olduğunu da düşünmüyordu.[17] Şaret'in başbakanlığı boyunca yaptığı şey çıkış noktası olarak, "kuşatılmış bir kale konumundaki İsrail"i almayan, bilakis İsrail'i bölgesel ortamından soyutlayan engelleri zaman içinde kaldırmayı hedefleyen alternatif bir dış politika yaratmaktı.

17 Moşe Şaret, "Savaşta ve Barışta İsrail ve Araplar (1947-1957 Yılları Üzerine Düşünceler)" (İbranice), *Ot*, Eylül 1966. Söz konusu konuşma Ekim 1957'de yapılmış ancak konuşma metni Şaret'in ölümünden sonra yayınlanmıştır. Metnin İngilizce çevirisi 18 Ekim 1968'de *Jerusalem Post* gazetesinde yayınlanmıştır.

Eylem Yanlılarının Şaret'e Meydan Okuyuşu

Şaret'in başbakanlıktaki ilk yılı İsrail için hem siyasi cephe, hem de günlük güvenlik cephesi açısından çok zor olmuştu. 1954 yılı içinde İsrail-Amerikan ilişkileri, ABD'nin Arap devletlerine silah satması ve Ortadoğu'yu savunmak üzere yaptığı askeri planlarını daha çok Irak ve Mısır üzerine kurması üzerine bozulmuştu. Bunun sonucu olarak İsrail dışlandığını hissetmişti. İngiltere'nin Süveyş Kanalı Sahası'ndaki birliklerini geri çekmek konusunda Mısır'la mutabakata varması da İsrail'i kaygılandırmıştı. İsrail'in sınırları boyunca durum da, BM Ateşkes Denetim Örgütü'nün (UNTSO) önleyemediği sınırdan sızma, hırsızlık, cinayet ve sabotaj olaylarının artmasıyla gittikçe kötüleşmişti. Bu gelişmeler İsraillilerin kendilerini daha soyutlanmış ve ihmal edilmiş hissetmelerine neden olmuş, ayrıca sözü geçen iki bakış açısı arasındaki gerilimi de artırmıştı. Şaret, Araplara askeri yardımı durdurma ve İsrail'e silah ve güvenlik garantisi sağlama çabaları sayesinde Amerikan diplomasi çevrelerinde etkin hale gelmişti. Öte yandan Lavon için Arapları caydırmanın yolu, askeri faaliyetten geçmekteydi.[18]

Her şeyi daha da berbat eden, Lavon'un Şaret'in savunma ile ilgili meselelerdeki otoritesini tanımayı reddetmesiydi. Lavon Şaret'i dışişleri bakanından daha ileri görmemiş, kendi bakanlığı ile ilgili olduğunu düşündüğü konulara Şaret'in müdahalesini sınırlamaya çalışmıştı. Lavon İSK'nın sınır bölgelerindeki operasyonları hakkında Şaret'e düzenli olarak rapor vermemiş, verdiği raporlar da çoğunlukla taraflı ve yanıltıcı nitelikte olmuştu.[19] Lavon kabineyi de savunma politikasının önemli yönleri hakkında aydınlatmamakta, meslektaşlarının güveni ve desteğini kazanmak için hiç çaba sarf etmemekteydi. Şaret 1954'ün ortalarına doğru savunma ve dış ilişkiler konularında görüşmek üzere Mapay'dan beş kıdemli bakanla bir komite oluşturmaya başlamıştı. Çoğunlukla "Beşli Komite" olarak adlandırılan bu komitenin temel görevi, savunma politikası hakkındaki anlaşmazlıklar için hakemlik yapmaktı. Şaret, Lavon, Çalışma Bakanı

18 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 139.

19 *a.g.e.*

Golda Meir, Maliye Bakanı Levi Eşkol ve Devlet Bakanı Zalman Aran bu komitenin üyeleriydi. Söz konusu komitenin varlığı gizli tutulmuştu. Şaret'in bu komiteyi oluşturma nedeni, kıdemli parti üyelerini Lavon'u dizginlemek ve kontrol etmekte kullanmak ve onun kabinede kendisiyle açıktan çatışmaya girme olasılığını önlemekti. Şaret aynı zamanda Lavon'la girişeceği bir güç gösterisinin partiyi bölmesinden ve Ben-Gurion'un dönüşüne zemin hazırlamasından çekinmekteydi.

31 Ocak 1954'te, Lavon'un önerisiyle başbakanın konutunda Mapay'lı bakanlar ve yeni genelkurmay başkanıyla resmi olmayan bir toplantı yapılmıştı. Şaret'in günlüğünde bu toplantı şöyle anlatılmıştı:

> Moşe Dayan "doğrudan eylem" için plan üstüne plan sunmuştu. Bunlardan ilki, Eylat Körfezi'ndeki ablukanın kaldırılmasını zorlamak için ne yapılabileceğiydi. İsrail bayrağı çekilmiş bir gemi bölgeye gönderilmeli ve Mısırlıların gemiyi bombalaması durumunda biz de Mısır'a ait üssü bombalamalı veya Ras el-Nakab'ı fethetmeli ya da Gazze Şeridi'nin güneyinden kıyıya kadar olan bölgede kendimize yol açmalıydık. Tam bir kargaşa çıkmıştı. Moşe'ye "bunun Mısır'la savaş anlamına geleceğinin farkında mısın?" diye sordum, o da "elbette" dedi.

Toplantıya katılanların tümü bu planı reddetmiş, Lavon ise geri adım atma telaşına düşmüştü. Dayan'ın ikinci teklifi, İsrail'e Taberiye Gölü'nde münhasıran avlanma hakkı sağlamak için Suriyelilere karşı askeri harekât yapılmasıydı. Üçüncü öneri, Suriye sınırını geçip Irak'ın Suriye'ye sızması olasılığına karşı orada bazı bölgeleri ele geçirmekti. Şaret siyasi bir karara varılana kadar hiçbir eylem yapılmaması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmişti. Fakat yeni genelkurmay başkanının düşünce tarzı konusunda son derece endişeliydi.[20]

1954 Şubat'ının sonlarına doğru, Nasır Mısır devriminin göstermelik lideri General Necib'e meydan okuduğunda ve Edip Çiçekli de Suriye'de askeri darbe ile devrildiğinde, Ben-Gurion İsrail'in tepkisinin ne olması gerektiği konusunda tavsiyesi alınmak üzere Şaret, Lavon ve Dayan tarafından bir toplantıya davet

20 Şaret'in günlüğü, 31 Ocak 1954.

edilmişti. Toplantı Ben-Gurion'un Tel Aviv'deki evinin kütüphanesinde yapılmıştı. Kütüphane soğuktu ve görüşme de Şaret'in içini ısıtmamıştı. Lavon, Gazze Şeridi'ni Mısır'dan koparmak için güneyde askeri baskı uygulanmasını ve kuzeyde İsrail ve Suriye arasındaki sınır boyunca uzanan silahtan arındırılmış bölgenin işgalini önermişti. Ben-Gurion Mısır'ın herhangi bir şekilde kışkırtılmasına karşı çıkmış, ancak Suriye'deki kargaşanın İsrail'in yerleşimlerini korumasını zorunlu hale getirdiği bahanesiyle ordunun silahtan arındırılmış bölgeye gönderilmesini kabul etmişti. Şaret, söz konusu planların her ikisine de, Batılı güçler ve Güvenlik Konseyi'ni İsrail'e karşı birleştireceği ve sonucun muhtemelen utanç verici bir geri çekilme olacağı gerekçesiyle, karşı olduğunu açıklamıştı. Lavon'un canı sıkılmıştı; söyleyecek başka birşey olmadığını anlamıştı.

Ben-Gurion, Lübnan'ı parçalayarak İsrail'le müttefik olacak bir Hıristiyan-Maruni devleti kurulmasını kolaylaştıracak favori entrikasını hayata geçirme fırsatını kaçırmamıştı. Bu plan İsrail'in Ortadoğu'daki Müslüman hakimiyetine karşı koymak için, diğer azınlıklarla işbirliği yapmasına yönelik daha genel bir fikrin parçasıydı. Ben-Gurion içinde bulunulan zamanın, Marunileri kendi Hıristiyan devletlerini ilan etmek konusunda cesaretlendirmek için uygun olduğunu söylemişti. Şaret, Maruni toplumunun kendi içinde bölünmüş olduğunu, Hıristiyan bölünme yanlılarının ise zayıf ve savunma halinde olduğunu söylemişti. Hıristiyan bir Lübnan, Sur, Trablus ve Bekaa Vadisi'nden vazgeçmek anlamına gelmekteydi. Bu ise, İsrail devletinin iktisadi var oluş nedenini ortadan kaldırmak demekti, aynı zamanda Lübnan'ı Birinci Dünya Savaşı öncesindeki topraklarına geri çekecek siyasi bir güç de yoktu. Ben-Gurion bu görüşlere Şaret'i aşırı korkaklıkla suçlayarak karşılık vermişti. Ben-Gurion'un düşüncesine göre, böyle bir proje Ortadoğu'ya kesin bir değişim getireceğinden, uğruna milyon dolarlar harcamaya değerdi; böyle bir plan yeni bir çağ başlatacaktı. Şaret bir kasırgayla mücadeleye benzettiği Ben-Gurion'la tartışma durumundan tükenmişti.[21]

Şaret, Lavon'un silahtan arındırılmış bölgenin işgal edilmesi teklifine, konuyu kabineye resmi olarak sunma zorunluluğun-

21 a.g.e., 27 Şubat 1954.

da ısrar ederek direnmişti. Ertesi günkü kabine toplantısında, Lavon'un teklifi tamamen reddedilmişti. Lavon ise, İsrail'i güçlendirmek için büyük bir fırsatın kaçırıldığını iddia ediyordu. Şaret bunun üzerine, söz konusu planın geri tepeceği ve gereksiz bir karmaşadan geri durulduğu gibi sert bir cevap verdi.[22] Şaret iki gün gibi kısa bir zamanda üç müdahale planına engel olmuştu. Ben-Gurion, Lavon ve Dayan'ın toplu baskısı karşısında ayak diremiş ve kabineyi müdahale yanlılarının ısrar ettiği politikalar karşısında ağırlığını koyması için harekete geçirmişti. Söz konusu çekişme, riskli askeri girişimlerde bulunma ve Arap rejimlerini altüst etme eğilimi ile komşu Arap devletlerinin iç işlerine müdahaleden kaçınma eğilimi arasındaki gerilimi vurgulamaktaydı.[23]

Ben-Gurion da, Lavon ve Dayan gibi Şaret'in bakış açısına karşı çıkmayı sürdürmüştü. Şaret ise Mapay, Knesset, basın ve genel olarak ülke içerisindeki saygınlığını kaybetmemek için misillemelere onay vermesi konusunda sürekli baskı altındaydı. Şaret'e ordu liderlerinin sabırsızlandıkları, daha da militan hale geldikleri ve savaşa gitmeye hazırlandıkları yolunda raporlar gelmekteydi. Söz konusu komutanlar, Batılıların Araplara silah tedarik etmesine tepki duyuyor ve Araplar çok güçlenmeden, hükümeti onlarla bir hesaplaşmaya zorlamak istiyordu.[24] Savaş Lavon için de gizli gündemdi. Savaşa girmeyi açıkça savunmasa da, fikirleri bu yönü işaret etmekteydi. Bir iddiaya göre, askeri bakış açısından, hemen savaşa gidilmesi, daha sonra savaşılmasından yeğdi. Bir diğer iddia, İsrail'in savaşa yol açmasından korkulan herhangi bir askeri eylemden kendini alıkoymaması gerektiğiydi. Şaret, 12 Mayıs'taki Mapay Siyasi Komite toplantısında bu görüşlerin özündeki tehlikeyi açıklamıştı. İlk olarak barış istediklerini ifade etmenin yeterli olmadığını belirtmişti; hükümetin, özellikle de İSK'nın buna göre davranması gerekiyordu. İkincisi, istemeden veya planlamadan da olsa savaşın içine çekilme tehlikesi vardı. Üçüncüsü, 1948'de olduğu gibi, İsrail'in savaşmak zorunda kalmasıyla, İsrail'in savaşı başlatması –yani isteyerek bir savaş baş-

22 a.g.e, 28 Şubat 1954.

23 Kirsten E. Schulze, *Israel's Covert Diplomacy in Lebanon* (Londra, 1998), 39-40.

24 Şaret'in günlüğü, 31 Mart 1954.

latmakla zorunlu olarak savaşmak– arasında derin bir fark vardı. Dördüncüsü, İsrail'in başlattığı bir savaşta zafer kazanılsa bile demografik sonuçları itibarıyla bu Pirus zaferine* dönebilirdi. İsrail, Filistin'in Şeria Nehri'ne kadar olan bölümünü ele geçirse dahi, Filistinlilerin toplu halde göç etmesi gibi bir durumun tekrar etme ihtimali düşüktü. Şaret bu sebeple, var olan sınırların bütün sorunlarıyla birlikte değişmeden kalmasını, Batı Şeria'nın milyonluk nüfusuyla birlikte ilhakına tercih etmekteydi.[25]

Ürdün'e yönelik kapsamlı misillemelerin ölçeği, hem Şaret'in frenleyici etkisi, hem de Arap Lejyonu'nun sınır boyunca olayları engellemek için yerleştirdiği dört tabur sayesinde küçülmüştü. Ancak İsrailli ordu liderleri bir şey yapmadan oturmaktan hoşnut değildi. Ürdünlüleri korkutmak için daha gizli ve dolambaçlı bir yöntem geliştirmişlerdi. Batı Şeria'ya düşman birliklerinin önünü kesip, cinayet eylemlerinde ve sabotajlarda bulunmak üzere küçük devriyeler göndermişlerdi. İSK sözcüsü sorumluluktan kurtulmak için de, çoğunlukla provokasyonun İsrail topraklarında meydana geldiği veya İsrailli devriyelerin teröristlerin ardından sıcak takip yaparken sınırı geçtiği bahanesiyle, sahte bir olaylar dizisi uyduracaktı. Dayan'ın dost İngiliz gazeteci John Kimche'ye itiraf ettiği ve Kimche'nin de daha sonra Şaret'e aktardığı üzere, "BM raporları çoğu kez bizimkilerden daha doğruydu."[26]

Lavon, söz konusu gizli stratejiyi Şaret'ten gizlemek ve olayların açığa çıkması halinde Şaret'e asılsız raporlar vermek için İSK şefleriyle gizlice anlaşmıştı. Ancak Lavon'un kendisi de, ismen kendi bakanlığının kontrolü altındaki ordunun eylemlerinin tümünden haberdar değildi. Şaret, İSK'nın tüm operasyonları ve her olay hakkında Lavon'dan hızlı ve doğru raporlar istemiş, ancak eline geçen yegâne şey, Lavon'un tutma niyetinde olmadığı aşikâr olan sözler olmuştu. Aslında Lavon Temmuz ayının başında, Genelkurmay'ın önünde, bir yıl önce göreve gelişinden bu yana, sayısı kırktan az olmayan küçük askeri operasyonlar yapıldığı iddiasıyla övünmekteydi. Bu, ayda ortalama üçten fazla

* İfade Epirus kralı Pirus'un Romalılara karşı büyük kayıplar vererek kazandığı zaferlere atıfla deyimleşmiştir. (çev.)

25 Siyasi Komite Protokolü, 12 Mayıs 1954, İşçi Partisi Arşivi.

26 Şaret'in günlüğü, 17 Mayıs 1954.

operasyon anlamına geliyordu. Lavon, operasyonların çeşitliliğiyle de böbürlenmişti: "Soygun olayları, mayın döşeme, konutların tahribi, araçlara ateş açılması, vb... Bu süre zarfında askeri alanda yapılanlar, mücadele yıllarının bütününde yapılanlardan daha fazlaydı."[27]

Şaret tarafından yürütülen bağımsız bir soruşturma, Lavon'un eylem yanlısı tutumuna rağmen aslında ordu üzerinde etkin bir kontrolünün bulunmadığını, ancak onun bunu kimseye itiraf etmeye cesaretinin olmadığını göstermişti. Şaret bu yüzden Dayan'ı çağırtarak, ona "zararlı sonuçları hiç düşünülmeden her Pazartesi ve Perşembe sınırı geçme asiliği gibi bir davranışta bulunulmasına tamamen son ver" talimatını vermişti.[28] Bu türden emirler Dayan'ın bir kulağından girip diğerinden çıkmaktaydı. Öte yandan Şaret, kendi savunma kadrosu ile bitip tükenmeyen mücadelesinin etkilerini dışa vurmaya başlamıştı. Kâbuslarından birinde, eşi Zipora ile beraber, vatana ihanet suçlamasıyla idama mahkûm edildiğini görmüştü.[29]

Şaret uluslararası cephede ülke içindekinden daha iyi idi. Amerika, Arap devletleri ve İsrail arasındaki su anlaşmazlığını çözmek için Tennessee Vadi Yönetimini örnek alan yaratıcı planını duyurmuştu. ABD Başkanlık özel temsilcisi Eric Johnston, ABD'nin fon sağlayacağı bu projede işbirliği yapmaları için tarafları ikna etmek üzere bölgeye gönderilmişti. Proje, bütün devletlerin menfaatine yönelik hidroelektrik tesislere ve gelişmiş sulama ağına ek olarak, Ürdün kontrolündeki Batı Şeria'da 900,000 kadar Filistinli mülteciyi besleyebilecek verimli topraklar yaratacaktı. Su konusundaki Arap-İsrail işbirliğinin, daha geniş kapsamlı bir anlaşma için temel taşı olacağı umut ediliyordu.

Eric Johnston ve ekibi, Ekim 1953'te İsrail'i ziyaret etmiş, Haziran 1954'te de büyük tur müzakereler için tekrar gelmişti. Savunma kadrosunun tavrı her zamanki gibi olumsuz ve şüpheciydi: Johnston'ın amacının İsrail'e karşı suçlayıcı deliller aramak ve İsrail'in haklarını kısıtlamak olduğuna inanılıyordu. Şaret'in

27 Haggai Eshed, *Emri Kim Verdi?: Lavon Meselesi* (İbranice) (Kudüs, 1979), s. 38'den aktarılmıştır.

28 Şaret'in günlüğü, 31 Mayıs 1954.

29 a.g.e., 6 Haziran 1954.

tavrı ise, tipik bir biçimde esnek ve yapıcıydı. Su meselesine dair belgelerin nasıl incelenmesi gerektiğini sadece o bildiğinden, konuya hâkimdi ve müzakereleri de bizzat yürütmüştü. Üzerinde anlaşmaya varılan tek şey, İsrail ve komşularının su paylaşımı ile ilgiliydi. Johnston ilk olarak İsrail'e yüzde 32, Ürdün'e yüzde 64 ve Suriye'ye de küçük bir kota önermişti. Paylaşım, nihai olarak İsrail'e yüzde 45, Araplara da yüzde 55 oranında su verilmesi olarak kararlaştırılmıştı. Lavon ve İSK bu anlaşmaya karşı çıkmış, ancak kabinenin çoğunluğu başbakanı desteklemişti.

Şaret, Mapay Siyasi Komitesi'ne yaklaşımının ardındaki düşünceyi açıklamıştı. Söz konusu düşünce İsrail'in su, güvenlik, iktisadi gelişme ve siyasi çıkarlarını göz önüne almaktaydı. Genel olarak İsrail'in komşularıyla ilişkileri bozulmaktaydı ve su meselesi ilerleme kaydedilecek konulardan bir tanesiydi. Şaret'e kalsa, Araplarla doğrudan işbirliğini tercih edebilirdi, ancak bu öneriler arasında bulunmamaktaydı. Tek seçenek ya Amerikalıların yardımıyla Araplarla işbirliği girişiminde bulunmak veya hiçbir girişimde bulunmamaktı. Şaret pek çok nedenden ötürü ilk alternatifi seçmişti. Birinci sebep, Johnston'ın su paylaşımı planının, İsrail'in kendi özgün beklentilerini karşılamasıydı. İkincisi, İsrail'in sınırlı kaynakları düşünüldüğünde söz konusu anlaşmanın İsrail'e kendi su geliştirme planları üzerinde gelecek on-on beş yıl için uygun ortamı sağlamasıydı. Üçüncüsü, anlaşmanın daha fazla Amerikan ekonomik yardımı olasılığı sunmasıydı. Dördüncüsü ise, planın İsrail ve Araplar arasında ortak bir proje üzerinde uyumlu çalışma ve eşgüdüm için başlangıç olmasıydı.[30]

Aslında Johnston'ın su kotası dağıtımı planı, İsrail ve komşuları arasındaki uzlaşmanın tek örneğiydi. Anlaşmaya doğrudan müzakereler yoluyla değil, bir arabulucu vasıtasıyla ulaşılmıştı. Anlaşma konusu tartışmalıydı, fakat yine de uzlaşmaya varılmıştı. Arap liderler anlaşmayı imzalamayı, prensipte bu İsrail'i resmen tanımak anlamına geleceği için kabul etmemişlerdi. Fakat hem İsrail hem de Ürdün Amerikalılara anlaşmayı tıpkı imzalamışlar gibi yürürlüğe koyacaklarını bildirmişlerdi. Ve iki taraf da,

30 Siyasi Komite Protokolü, 27 Haziran 1954, İşçi Partisi Arşivi.

gelecek on yılda Johnston planının koşulları uyarınca davranacaktı. Şaret'in esnek yaklaşımı haklı çıkmıştı.[31]

Şaret Amerikalıların desteğiyle Araplarla gerçekçi bir işbirliği kurmak için uğraşırken, ordunun ileri gelenleri savaş riskini artıran saldırgan politikalar izlemeye devam etmekteydi. Görünüşe bakılırsa, Ben-Gurion bile hamisi olduğu kişinin çok ileri gittiğini anlamıştı. 8 Haziran'da Dayan kendisine hükümetin politikasına kıyasla daha eylem yanlısı bir politika arzu ettiğini söylediğinde, Ben-Gurion lafını keserek sormuştu: "Eylem yanlılığı nedir? Ne istiyorsun, savaş mı?" Dayan ise tutumu konusunda şunları söylemişti:

> Bizim tarafımızdan başlatılacak bir savaşa karşıyım, ancak herhangi bir alanda taviz vermeye de karşıyım ve eğer Araplar sonuç olarak savaş istiyorsa buna karşı çıkmam. Arap tehdidi bizim eylemlerimize engel teşkil etmemeli. Şeria Nehri sularının yönünün değiştirilmesi böyle bir durumdur. Suların yönünün değiştirilmesi planını uygulamalıyız. Ve eğer Suriyeliler ateş açıp çalışmalarımızı güç kullanarak engellemeye çalışırsa, onlara güç kullanarak karşılık vermeliyiz. Benzer şeyler Eylat Boğazı'ndan serbest geçiş hakkı için de geçerlidir. Eğer Mısırlılar güç kullanarak direnirse biz de savaştan kaçınmamalıyız. Moşe Şaret'in liderliğindeki hükümetin bugünkü anlayışı "Savaşa taraftar mıyız?" diye sormak ve cevap olumsuz olduğunda da, İsrail'in –Arap muhalefeti nedeniyle– savaşa yol açacak her türlü şeyden geri adım atması gerektiğidir.[32]

Dayan ve Şaret'in politikaları arasındaki farklılıklar iktidar mücadelesi, kişisel nefret ve savunma kadrosu üzerindeki yetki kavgaları sebebiyle şiddetlenmişti. Söz konusu rekabetin ve entrikaların karanlık labirenti ve önemli aktörlerin karşılıklı güvensizliği "aksiliğe" içeriden zemin hazırlamıştı.

Aksilik

Aksiliğin görünen zemini, Temmuz 1954'te İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı Sahası'ndan çekilmesi için İngiltere ve Mısır arasında imzalanan anlaşmaydı. İngiltere 1936 anlaşmasının

31 Ya'akov Şimoni ile mülakat.

32 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 122.

hükümleri uyarınca, Süveyş Kanalı çevresindeki üslerini muhafaza etmişti ve –sürüncemeli ve problemli müzakerelerin ardından– İngiltere'nin bu üsleri boşaltma konusunda anlaşmaya varması, Hür Subayların bağımsızlık mücadelesinde önemli bir zafer olmuştu. Söz konusu anlaşmaya İsrail'in verdiği tepkiler oldukça karmaşıktı. Askeri planlama uzmanları anlaşmaya tam bir felaket olarak bakmaktaydı. Anlaşmanın İsrail ve Mısır arasındaki bariyeri kaldıracağına, bunu Batı dünyasından Mısır'a askeri yardımların izleyeceğine, bunun da Mısır'ın askeri potansiyelini güçlendireceğine ve askeri dengeyi Mısır lehine değiştireceğine inanıyorlardı. Askeri planlama uzmanları bu sebeplerden ötürü İngilizlerin diplomatik veya başka türden yollarla bölgeden ayrılmasının engellenmesi gerektiğine ikna olmuştu.

İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın Araplarla ilişkiler konusundaki uzmanları, ülkesini yabancı birliklerin varlığından kurtaran Nasır'ın "Önce Mısır" politikasını benimseyeceğine ve İsrail'le anlaşmak konusunda daha sorumlu davranacağına inanıyordu. İsrail'in Mısır-İngiliz anlaşmasının önüne geçme girişimi ise başarısızlığa mahkûmdu ve muhtemelen geri tepecekti. Sorun, bu uzmanlardan birinin anılarında anlattığı gibi, İsrail politikalarını belirleyenlerin ordunun görüşlerini politikalarıyla bağdaştırmak için birtakım yollar bulmayı adet haline getirmiş olmasıydı. Ordu, görüşlerini ve eylem planlarını ne kadar ısrarla dayatırsa, uzlaşma o oranda ordu lehine gerçekleşiyordu. Dahası, bu ödünlerin uygulanması hükümetin farklı kolları arasında iyi koordine edilememekteydi: "Birinin adı iletişim, diğerinin çekişme olan iki ata aynı anda binmeye çalışıyorduk ve ikisinin arasına düşmüştük."[33]

Diplomatlar mesaj taşırken, o zamanlar General Binyamin Gibli tarafından yönetilen İsrail askeri istihbaratı, Mısır'a ani ve bütünüyle sebepsiz bir darbe indirmişti. Askeri istihbarat tarafından yönetilen bir casusluk çetesi, Temmuz 1954'te Mısır'da bir dizi sabotaj eylemi düzenlemişti. Bu eylemler, İngiliz-Mısır anlaşmasının ilerleme sürecini bozmayı veya anlaşmayı erteletmeyi amaçlıyordu.[34] 2 Temmuz'da İskenderiye'deki posta kutularına yangın çıkaran cihazlar yerleştirilmiş, ancak çok küçük hasarlar

33 Rafael, *Destination Peace*, 36.

34 Şaret'in günlüğündeki 12 Ocak 1955 tarihli rapor.

meydana getirilmişti. Aynı taktik 14 Temmuz'da Kahire ve İskenderiye'deki Amerikan kütüphaneleri ve danışma bürolarında da uygulanmış, yine çok az etkili olmuştu. Çete üyeleri Hür Subaylar devriminin yıldönümü olan 23 Temmuz'da, bombalarını İngiliz ve Amerikan filmleri gösteren sinemalarda ve bir postanede patlatmak üzere işe koyulmuştu. Söz konusu ilkel düzeneklerden biri, sinemaya girmek üzere olan çete üyelerinden birinin cebinden vaktinden önce duman çıkartmaya başlamıştı. Adam suçüstü yakalanmış ve yakalanışı çetenin diğer üyelerini de ele vermişti. Yakalananların hepsi yargılandı; çetenin iki üyesi idam edildi, biri hapishanede intihar etti, diğerleri de uzun hapis cezalarına çarptırıldı.

Amatörce ve beceriksizce gerçekleştirilen operasyona sebep olan siyasi düşünce, inanılmaz biçimde ilkeldi. Komplonun amacı İngiliz ve Amerikan karşıtı olaylar kurgulamak, böylelikle Batı'ya Mısır'daki Batılı personelin can ve mal güvenliği için Nasır rejimine güvenilemeyeceğini göstermekti. Bu sayede İngiltere'nin kuvvetlerini Süveyş'ten çekme kararını yeniden değerlendireceği ve Ortadoğu'da devam edecek varlığının Mısır'ın askeri maceralarını önleyeceği düşünülmüştü. Eylemin bir diğer amacı da, Mısır ve Amerikan hükümetleri arasındaki –Bağdat ve Kahire merkezli, Batı bağlantılı ve bu nedenle İsrail güvenliği için sakıncalı olarak görülen– bölgesel askeri ittifakı amaçlayan yakınlaşmaya son vermekti.

Söz konusu talihsiz operasyonun emrini kimin verdiği hakkındaki sert tartışma, ordu subayları ve onların siyasi patronları arasında bir yüzleşmeye dönüşmüştü. Dayan operasyon emri verildiğinde ABD'deydi ve casusluk çetesinin harekete geçmesine tamamen karşıydı. Albay Gibli, çeteyi harekete geçirme emrini kendisine 16 Temmuz'da Lavon'un konutundaki toplantıda bizzat Lavon'un verdiğini iddia etmişti. Lavon'un çılgın eylem yanlılığı ve bakanlığındaki sabotajlarla ilgili dosyalardan açıkça anlaşılan aşırı eylem düşkünlüğü, bu iddiayı inanılır kılmaktaydı. Ancak operasyon için bu toplantıdan iki hafta önce harekete geçilmişti. Sonradan ortaya çıkan deliller, Gibli'nin sahte belgeler düzenlediğini ve kendini temize çıkarıp, sorumluluğu Lavon'a yıkmak için düzmece tanık ifadeleri uydurduğunu göstermişti.

Lavon çeteyi eyleme geçirecek emri verdiğini kesin bir şekilde reddetmiş, şahsına yönelik bir suçlama olmanın ötesine geçen bu şüpheli eylemin, tamamen kendisini karalamak ve konumuna zarar vermek isteyen ordu subaylarının işi olduğunu iddia etmişti.

Lavon'un eylem yanlılığında da hiçbir azalma belirtisi yoktu. Kabinede İngiliz-Mısır anlaşması hakkındaki bir toplantıda, Mısır'la yapılan ateşkesin geçersiz kılınmasını ve İsrail'in Gazze Şeridi'ni işgal etmesini önerecek kadar "çılgına dönmüştü."[35] Dahası askeri istihbarattaki subaylar da, Mısır'da ellerine yüzlerine bulaştırdıkları eylem için hiçbir pişmanlık belirtisi göstermemişler, Mısır'la savaşı kasıtlı olarak hedefleyen eylem teklifleri sunmuşlardı.[36]

İSK, Eylül'de Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından İsrail gemilerine kapatılmasına karşı çıkmak üzere, İsrail bayrağı çekilmiş birkaç yüz tonluk küçük bir gemi olan *Bat Galim*'i kanal yoluyla Hayfa'ya gönderme şeklindeki Dışişleri Bakanlığı planını isteksizce de olsa kabul etmişti. Başından itibaren Mısır'ın gemiye el koyacağı ve bu nedenle Mısır'ın uluslararası kamuoyu gözünde sanık sandalyesine oturacağı umulmuştu. Ablukanın BM Güvenlik Konseyi'nin 1951 tarihli kararını ihlal etmesi nedeniyle, konseyin daimi üyelerinin Mısır'ı boyun eğmeye mecbur bırakacağı ve böylelikle kanalı İsrail gemilerine açacağı düşünülmüştü. *Bat Galim* 28 Eylül'de kanalın güney girişinde durdurularak mürettebatı tutuklanmıştı. O sıralarda Mısır'ın bir savunma paktına katılması için uğraşan Batılı güçler, İsrail'in bu konudaki diplomatik girişimlerini hoş karşılamamışlardı. Mısır'la düzelmeye başlayan ilişkilerini, bu ülkeyi geri adım atmaya zorlayacak sonuçsuz bir girişimle tehlikeye atmaya da hazır değildiler. Sonuç olarak İsrail'in hamlesi bir fiyaskoydu. Bu hamlenin başardığı yegâne şey, ablukanın yaptırıma yol açmadan devam edebileceğini Mısırlılara göstermesiydi.[37]

---

35 a.g.e., 19 Şubat 1954.

36 Süveyş Kanalı Sahası'nın boşaltılmasına dair İngiliz-Mısır anlaşması hakkındaki toplantı kaydı, 3 Ağustos 1954, 2446/8, İDA.

37 İsrail hakkında 1954 Yıllık Raporu, 18 Ocak 1955, FO 371/115810, Public Record Office (PRO).

Dayan, Mısır'ın deniz ablukasını kırmaya yönelik girişimin başarısızlığını takiben, Şaret'i Ürdün ve Mısır'a karşı, diplomasiden nasibini almamış, gerçek askeri eylem teklifleri yağmuruna tutmaya başlamıştı. Gazze Şeridi'ndeki sınırda işler çığırından çıkmaya başlamıştı, Dayan ise kısıtlama politikası ve BM gözlemcileriyle ABD'ye müracaatlar sonuç vermediğinden, Şaret'in askeri eyleme izin vermeyi kabul etmesini istiyordu. "Peyderpey" askeri eylemlerin bir işe yaramayacağını; ancak büyük ölçekli saldırıların yükselen şiddet dalgasını hızlı ve enerjik önlemlerle durdurmakta Mısırlı yöneticileri harekete geçireceğini düşünüyordu. Dayan daha somut bir öneri olarak da Gazze şehrine yapılacak bir gece saldırısıyla önemli devlet dairelerinden birini, polis merkezlerini veya su şebekesini havaya uçurmayı teklif etmişti. Şaret, İsrail'i barış yanlısı bir devlet olarak göstermek ve Batılı güçleri Mısır'a silah temininden vazgeçirmek için söz konusu öneriyi reddetmişti, çünkü öneri İsrail'in saldırı ve işgali aklına koymuş olduğunu dünyaya ispatlayacak nitelikteydi.[38]

Dayan'ın bir sonraki teklifi Ürdün'e askeri misilleme yapmaktı. 27 Eylül'de 480 koyundan oluşan bir sürü, sınır hattının Ürdün tarafına geçirilmişti. Koyunlar, Ein Haşofet kibutzunun gururu, özel seçilmiş iyi cins bir sürüydü. Hikâyenin İsrail versiyonu komşu Arap köylerinin birinden üç haydudun, sürüye güpegündüz el koyup sınır hattının Ürdün tarafına geçirdiğiydi. Ürdünlülere göreyse sürü, çobanlarının –olmaması gereken– kısa bir dikkatsizliğinden istifade ederek sınırın diğer yanındaki daha yeşil meralara geçmişti.

Olayın hemen aktarıldığı BM gözlemcilerinden biri, durumla ilgili çalışmalara başlamıştı. Dayan ise, misilleme yapılmakta gecikilmesinin sınır bölgesini sabotaj eylemlerine, cinayet ve soygunlara terk etmekle eşdeğer olacağına dair Şaret'i bilgilendirmiş ve ona askeri eylem için kesin planlar sunmuştu. Şaret ise olayın ciddiyetini anladığını, ancak güç kullanımına yönelmeden önce koyunları geri almak üzere BM mensuplarına bir şans vermek istediğini söylemişti. Şaret ve Dayan konuşurken, Bayan Dayan arayarak sürünün geri döndüğünü haber vermişti. İkisi de rahat bir nefes almıştı; bu Şaret için büyük ihtimalle daha derin ve içten

38 Şaret'in günlüğü, 26 Ekim 1954 tarihli mektup.

bir rahatlamaydı. Ancak ertesi gün, Şaret mesajın ufak bir hata içerdiği, (–me) olumsuzluk ekinin unutulduğu konusunda bilgilendirilmişti; mesajın doğrusu sürünün geri verilmediğiydi. Aynı günün ilerleyen saatlerinde, İSK operasyonlar şefi Şaret'e, Arap Lejyonu ile kanlı bir çatışma ihtimali yaratan bir hareket planı sunmuştu. Pinhas Lavon, bütün ağırlığını söz konusu plan ve Gazze'ye saldırı öngören daha önceki plan için kullanmak üzere tatilini kısa kesmişti.[39]

Koyunların yolunu kaybetmesinden altı gün sonra, Pazar günü öğleden sonra UNTSO'nun Kanadalı başkanı Korgeneral E.L.M. Burns, Ein Haşofet kibutzunun koyunları hakkında konuşmak üzere İsrail başbakanından acil bir çağrı almıştı. Şaret söze bir başkanın böyle abes bir meseleyi görüşmek için BM'nin üst düzey bir mensubunu çağırmasının garip görünmüş olabileceğiyle başlamış, ancak bir prensip meselesinin söz konusu olduğunu belirtmişti. İsrail'in Arap şiddet hareketlerine veya ateşkes ihlallerine her zaman kuvvet kullanarak misilleme yapması gerektiğini düşünen oldukça nüfuzlu bazı kişiler vardı. Şaret'in kendisi ve hükümetinin çoğunluğu da, ateşkes anlaşmasının belirlediği prosedürleri uygulamak gerektiğine inanıyordu. Söz konusu görüşme, Şaret'in İsrail savunma ve dış politikasında iki yaklaşımın geçerli olduğunu Burns'e söylediği tek vesileydi. Fakat Şaret'le aynı görüşteki pek çok kişi, özellikle Dışişleri Bakanlığı memurları da aynı savı desteklemekteydi. Bundan çıkan sonuç, diplomatik başarı kazanmak için Burns'ün müzakere yanlılarını desteklemesi gerektiği ve böylelikle de müzakere yanlılarının misilleme yanlılarına karşı direnebilmesiydi.

Burns ve ekibinin iki tarafın delegeleri arasındaki koşuşturmasının ve alışılmış çekişmelerin ardından sürü, sınırı geçişinden on iki gün sonra İsrail'e iade edilmişti:

> Elbette çekişme daha kapsamlıydı: düşük kaliteli otuz dokuz Ürdün koyunu Ein Haşofet kibutzunun 462 koyunu arasına dahil edilmişti. İsrail ayrıca aralarında safkan ve değerli bir koç da bulunan elli beş adet değerli koyunun hala kayıp olduğunu iddia etmişti. Sürüden ayrılan hayvanların çoğu daha sonra tes-

39 a.g.e.

lim edilmişti. En son değerli koç da iade edilmişti. İsrailliler koçun çok bitkin göründüğünden yakınmıştı.[40]

BM mensupları Bo-Peep olarak adlandırdıkları operasyonun sonucundan son derece memnundu, keza Şaret de. Sürünün "yalnızca" yüzde doksanı geri alınmış olmasına karşın, bu sonuca tek bir mermi atılmadan ve bir damla kan dökülmeden erişilmişti. Eğer sabırsız ordu mensuplarına kalsaydı, olay İsrail için siyasi bir felaketle sonuçlanabilirdi. Bu arada Dayan'ın askeri eylemsizliğin korkunç sonuçlarına dair tahminlerine rağmen, Gazze cephesi de sessizliğini korumuştu.[41]

Bunun yerine, bir sonraki sorun Suriye cephesinde çıkmıştı. 8 Aralık'ta İsrailli beş askerden oluşan bir grup, Suriye topraklarının birkaç kilometresini işgal etmişti. Askerler sorgu sırasında kendilerini gözaltına alanlara, görevlerinin bir süre önce İSK tarafından döşenen telefon hattını dinlemeye yarayan bir cihazı almak olduğunu söylemişlerdi. Lavon, grubun yakalanmasını takiben, İsrail Hava Kuvvetleri'ne Suriye'ye ait sivil uçaklardan birinin, yolcuları ve mürettebatını İsrail askerlerinin serbest bırakılması için rehine olarak kullanmak gayesiyle İsrail'e indirilmesi emrini vermişti. Olay daha sonra İSK sözcüsü tarafından, söz konusu uçağın İsrail hava sahasını ihlal ettiği ve güvenliğini tehlikeye soktuğu şeklinde tamamıyla uydurma bir biçimde sunulmuştu. Bir hükümetçe gerçekleştirilen benzeri görülmemiş bu hava korsanlığı, uluslararası kargaşaya neden olmuş; uçak, yolcu ve mürettebatıyla birlikte kırk sekiz saat sonra serbest bırakılmıştı. Şaret artık öfkesini kontrol edemez hale gelmişti. Lavon'a yazdığı mektupta ordu yöneticilerini aptallıkla ve ileriyi görememekle suçlamış; bakana, hükümetin, güvenlik güçlerinin bu türden "başına buyruk harekât" gösterilerine izin vermeyeceğini konuyla ilgili tüm taraflara açıklaması emrini vermişti.[42]

Ardından Şaret, ordu kaynaklarının yaydığı yanlış bilgilerden ve gazetecilerin hükümeti eleştirmek için yaptığı tahriklerden yakınmaya başladı. Karma Ateşkes Komisyonu (KAK) başkanı

40 E.L.M. Burns, *Between Arab and Israeli* (Beyrut, 1969), 41-44.

41 Şaret'in günlüğü, 26 Ekim 1954 tarihli mektup.

42 Şaret'in günlüğü, 22 Aralık 1954 tarihli mektup.

Suriye'ye beş İsrail askerini serbest bırakması talimatını vermiş, Şaret de bir kez daha "siyasi çabanın askeri eşkıyalık yanlıları karşısındaki zaferi" için dört gözle beklemeye başlamıştı.[43] Olaylar, İsrail askerlerinden, geçmişte Knesset milletvekilliği yapmış önemli bir kadının oğlu olan Uri Ilan'ın hapishanede intihar etmesiyle kötüleşmişti. İsrail basınında Suriye'nin barbarlığına dair tepkiler oluşmuş, kaçırma ve işkence iddiaları ortaya atılmıştı. İntihar haberi ordu çevrelerinde hatırı sayılır bir kargaşa çıkarmış ve hükümete yönelik eleştiriler yeni bir aşamaya varmıştı. Herut Knesset'te gensoru önergesi vermiş, bu tartışmaları Haim Landau önderliğindeki, hükümeti yenilgiyi kabul etme, korkaklık ve kamuoyunu oyalama politikaları ile suçlayan saldırılar izlemişti.

Şaret bu saldırılara, 17 Ocak 1955'te açık bir konuşmayla cevap vermişti. Beş askerin görevi hakkındaki gerçeği, KAK'ın İSK'nın askerlerin kaçırıldığı iddialarıyla çelişen raporundaki noktaları vurgulayarak açıklamıştı. Suriye uçağının zorla indirilmesi ile ilgili gerçekleri ortaya koymak suretiyle ordunun yayacağı başka yalanları da bertaraf etmişti. İsrail'in başkalarına saldırarak kendisini saldırıların hedefi yapma riskine girdiği uyarısını yapmıştı. İsrail'in "hukuk devleti ve korsan devlet" olmak arasında bir seçim yapmak zorunda olduğunu söyleyerek, konuşmasını Lavon'a yönelik dolaylı bir saldırıyla tamamlamıştı. Lavon, Knesset'te bunu takip eden bir tartışmada, İsrail'in "hukuk devleti ve meşru müdafaa uygulayan" bir devlet olduğu karşılığını vermişti.

18 Ocak 1955'te terk edilmiş bir Arap köyü olan Ecur'da, Ürdünlü sınır ihlalcileri İsrailli iki traktör şoförünü öldürmüştü. Haberler Şaret'te beklenmedik bir sürpriz etkisi yapmış, kendisinden intikam talebinde bulunulacağını ve bu kez böyle bir izni vermesi gerekeceğini anlamıştı. Günlüğüne "son aylarda pek çok şeyi durdurup kontrol ettim, tartışmalı ve kamuoyunu gerginleştirecek eylemlere engel oldum. Kamuoyunun sabrını daha fazla zorlamamalıyım. Bir çıkış bulunmalı, aksi takdirde pek çok dostumun da dahil olacağı bir öfke patlaması meydana gelecek" diye yazmıştı. Şaret'in iki dostu, Zalman Aran ve Golda Meir o gece Şaret'i görmeye gitmişti; Şaret daha Aran sözünü bitirmeden

43 Şaret'in günlüğü, 13 Ocak 1955.

çoktan misilleme yetkisi verdiğini söylemişti. Aran bu müdahalelerini, ülkeyi kasıp kavuran öfkeyi mazeret göstererek açıklamıştı: Kahire yargılaması, *Bat Galim*, Şam tutukluları, Uri Alan'ın intiharı ve şimdi de çifte cinayet. Şaret bunların tümünün farkında olduğunu söyleyerek şöyle demişti:

> Git ve sokaktaki herkese Kahire yargılamasının bizim yarattığımız bir durum olduğunu; *Bat Galim*'in mücadeledeki tek bir çatışma olduğunu; Suriye'deki tutukluların bizim başlattığımız bir operasyonda başarısız olduklarını; tıpkı Mevo'ot Betar yakınlarındaki toprak parçasına masum bir şekilde sapan ve her birinin arkasından –Piga Ilanit gibi parlamento üyesi olmasa da– yas tutan anneleri olan lejyonerlere yaptığımız gibi, Araplar da topraklarımızda başarısız olsaydı tartışmasız bir şekilde onları yakaladığımız anda öldüreceğimizi; git ve bunların hepsini açıkla. Ecur cinayeti bardağı taşıran son damladır ve öfkenin yatıştırılması gerekmektedir. Mantıklı olan başkaca birşey yoktur. Güvenlik açısından misillemenin en küçük bir değişiklik dahi yaratacağına inanmıyorum. Aksine, bunun sınır bölgesinde yeni bir katliam zinciri için başlangıç ateşi olacağından korkuyorum.

Şaret'in sabrının taşması, düşmana karşı saldırıların iç kamuoyunun memnuniyetinde oynadığı gizli rolü apaçık ortaya çıkarmıştı. Bu aynı zamanda, savunma kadrosunun söz konusu saldırıların caydırıcı etkisine olan inancı ile Şaret'in şüpheciliği arasındaki uçurumun devam ettiğini de göstermekteydi. Şaret'e göre sınır ötesi saldırılar, bu kez olduğu gibi, çoğunlukla iç siyasi sebeplerden kaynaklanmaktaydı. Şaret dizginleri gevşetmenin risklerini göz ardı ediyor da değildi: "Birkaç aydır inatla inşa etmeye çalıştığım yapı ve diktiğim çitler –bunların tümünün tek bir darbede yıkılıp gitmesi muhtemeldir, ancak ne olursa olsun alternatifim olmadığını hissediyorum."[44]

Misilleme planının uygulanmasını gereksiz kılan ve Şaret'e büyük bir rahatlama sağlayan bir gelişme olmuştu. 23 Ocak'taki kabine toplantısında, Ürdünlülerin cinayete karışanların birkaç tanesini yakaladıklarına ve bunların 1948 savaşına kadar Ecur'da

44 a.g.e., 18 Ocak 1955.

yaşayan ve savaş sırasında evlerini kaybeden kişiler olduğuna dair KAK'ı bilgilendirdiğine ilişkin bir mesaj gelmişti. Şaret kabine toplantısından sonra Beşli Komite'yi toplayarak, o gece Ürdün'e karşı gerçekleştirilecek saldırı planının iptal edilmesini önermişti. Levi Eşkol Şaret'i desteklerken, Lavon bunun ordu içinde hoş karşılanmayacağını iddia etmişti. Golda Meir misillemelerin suçluların izi bulunamadığı durumlarda bir amaca hizmet ettiğini, ancak zanlılar ele geçirildiğine göre masum insanları öldürmeye gerek olmadığını düşünüyordu. Aran hiçbir şey söylememiş ve Şaret de operasyonun durdurulduğu sonucuna varmıştı. Ordu bu esnada, Şaret'in tutuklamaların farkına zamanında varamayacağını ve planlanan misillemeyi durdurmayacağını ummuştu. Şaret günlüğünde, "Ordunun moralini yüksek tutabilmenin, orduya zaman zaman kan dökme özgürlüğü verilmeden mümkün olmadığını düşünmeye alışkın tuhaf insanlar"[45] gözleminde bulunmuştu.

Nasır'la Diyalog

Temmuz 1954'teki aksilik, savunma kadrosunun askeri eylem hevesini görünür bir biçimde yatıştırmamıştı. Sıkı askeri sansür, beceriksizce yapılan eylemden sadece "aksilik" olarak bahsedilmesini sağlamaktaydı. Şaret'in söz konusu fiyaskoyu, İsrail askeri kadrosunu temizlemek için kullanması akıllıca bir iş olurdu, ancak o bu fırsatı tereddütleri ve ertelemeleri ile kaçırmıştı. Bu zor meselede Beşli Komite ona hiç yardımcı olmamıştı. Komite, Yahudi casusluk çetesinden saldırganların Kahire'de mahkemeye çıkarılmasının ardından, 26 Ekim 1954'te toplanarak, Mısırlı yöneticilerin itibarının zedelenmesine yönelik bir kampanya başlatılmasına ve sanıkların serbest bırakılmasının İsrail'in bir numaralı önceliği olmasına karar vermişti. Şaret, kampanyada üzerine düşen rolü yerine getirmişti. Kahire'deki duruşmanın başlamasından bir gün sonra, 13 Aralık'ta Knesset'te, Mısırlı yöneticileri iftiraya uğramış olarak tanımladığı bir grup Yahudiye karşı komplo ve göstermelik bir yargılama düzenlemekle suçla-

45 a.g.e., 23 Ocak 1955.

mıştı. Oysa iftiranın gerçek kurbanları, Mısırlı Yahudiler değil, Mısırlı yetkililerdi.

Şaret perde arkasından Nasır'la diyaloğu yeniden başlatmıştı. Divon-Sadık arasındaki eski iletişim kanalı, Mısır'ın 1954'ün ilk sekiz ayında İngilizlerin Süveyş Kanalı Sahası'ndan çekilmesine dair müzakerelerle meşgul olması yüzünden, neredeyse hiç kullanılmamıştı. Temmuz 1954'teki terörist saldırılar, İsrail'in Mısır'ı özgür ve bağımsız görme arzusuna dair önceki güvenceleriyle düpedüz çelişmekteydi. Söz konusu saldırılar, Yahudilerin düzenbazlığı ve ikiyüzlülüğü hakkındaki korkunç klişeleri ve İsrail'in Mısır'ın ulusal birlik ve bağımsızlığını baltalayacak şeytani komploları gizlice hazırladığına ilişkin Mısırlılar nezdindeki büyük korkuları doğrular gibi görünmekteydi.[46] Saldırıların İsrail içerisindeki karmaşık arka planını bilmeyen Mısırlıların, bunları resmi hükümet politikasının tezahürleri olarak değerlendirmesi hoş görülebilirdi.

Nasır, Şaret'in şahsı hakkında iyi şeyler düşünmekteydi. Bir İngiliz diplomatına verdiği demeçte, onun dürüst ve ılımlı bir insan olduğunu dile getirmişti.[47] Nasır'ın İsrail'e yönelik o zamana kadarki tutumu, ideolojik olmaktan çok faydacı ve gerçekçiydi. Kamuoyu önünde ölçülü, Arap olmayanlarla özel sohbetlerinde ise bir gün İsrail'le barış olabileceği fikrini kabul eder gözükmekteydi. Fakat bu, İsrail'le barışa önayak olmaya hazır olduğu anlamına gelmiyordu. Hür Subayların durumu, onun İsrail gibi ziyadesiyle hassas ve eleştiriye açık bir konuda inisiyatif almayı istemesi için hala çok zayıftı.[48] Temsilcileri, KAK vasıtasıyla sınır boyundaki gerilimi azaltmak için yine de İsrail'le işbirliği halindeydi ve Divon-Sadık kanalını, İsrail'in gizlice desteklediği çetenin Kahire ve İskenderiye'ye bomba yerleştirmesinden sonra dahi açık tutmuştu.

Abdurrahman Sadık, Nasır'ın 1950'lerin başında İsrail'e yönelik tutumunu layıkıyla değerlendirebilecek yüksek konumdaki

46 Tahsin Beşir ile mülakat.

47 Jack Nichols'dan Evelyn Shuckburgh'e, 14 Aralık 1954, FO 371/ 111107, PRO.

48 Dan Avni'nin Mısır'daki durum hakkında düzenlediği rapor, 10 Ekim 1954, 2409/2, İDA.

herkes gibi, onu çok mantıklı ve açık fikirli, ancak kandırıldığını hissettiğinde çok kızan biri olarak tanımlamıştı. Nasır Hür Subaylar yönetimini gözden düşürme komplosu ortaya çıktığında hiddetlenmişti, fakat bu olayda İsrail gizli servisinin Şaret'in bilgisi olmadan hareket ettiğine inanmaya hazırdı. Hatta komplonun gizli servisteki aşırılık yanlısı bir grup tarafından, Şaret'in Devrimci Komuta Konseyi ile barışçıl diyaloglara girmesini sabote etmek için tasarlandığını kabul etmeye dahi hazırdı.[49]

Her halükârda, Şaret diyaloğu yenilemek için girişimde bulunduğunda Nasır hiç itiraz etmemişti. Bu kez Şaret'in aklında Kahire'de askeri mahkemede yargılanan casusluk çetesinin üyelerinin hayatlarını kurtarmak gibi belirli ve ivedilikle gerçekleşmesi gereken bir amaç vardı. İddia makamı, davalıların düşman ülke için çalıştığı gerekçesiyle idamını istemekteydi. Şaret, İsrail kamuoyu davalıların suçsuz olduğuna inandırıldığı için, ölüm cezasının iç politikaya korkunç bir etkisi olacağını biliyordu. Bu nedenle, Nasır'a ölüm cezası verilmemesini sağlamak için, nüfuzunu kullanması gibi ağır bir ricayı iletebilmek için pek çok kanalı kullanmıştı. İngiliz İşçi Partisi'nden parlamento üyesi Maurice Orbach'tan davalıların hayatı için Kahire'ye gitmesi istenirken, Divon ve Sadık Paris'teki görüşmelerine yeniden başlamıştı.

Ekim 1954'ten Ocak 1955'e kadar süren görüşmeler, *Bat Galim* ve Kahire yargılaması ile sınırlı değildi. Süveyş Kanalı'nda ve Akabe Körfezi'nde İsrail gemilerinin engellenmesi, sınır boylarındaki durum, propaganda hakkındaki sınırlamalar, Filistin mülteci sorunu için çözümler ve ekonomik işbirliği seçenekleri gibi İsrail-Mısır ilişkilerinin daha genel boyutlarını da kapsamaktaydı.[50] Şaret ve Nasır, Paris'teki temsilcileri vasıtasıyla birbirlerine antetsiz kâğıda yazılmış, imzasız özel mesajlar da göndermişlerdi. Örneğin Şaret 21 Aralık'ta Nasır'ın ülkesini yabancı nüfuzundan kurtarma mücadelesinde gösterdiği idealizm ve azme duyduğu hayranlığı belirtmiş; ülkeleri arasındaki ilişkilerin düzelmesine yönelik ilk adım olarak Nasır'ın deniz ablukasını kaldırabileceği önerisinde bulunmuş ve Kahire yargılamasındaki davalılar için

49 Abdurrahman Sadık ile mülakat.

50 Gideon Rafael'den Moşe Şaret'e, 19 Ocak 1956, Mısır'la Temas ve Müzakerelerin Özet ve Çıkarımları, 1949-1955, 2454/2, İDA.

idam cezası verilmeyeceğini hararetle umut etmişti.[51] On gün sonra gelen cevabında Nasır şöyle diyordu:

> 21.12.54 tarihli mektubunuzu aldım. Özel temsilcime, mektupta belirttiğiniz sorulara sözlü yanıt vermesini tembih ettim. İlişkilerimizi barışçıl bir çözüme ulaştırmak konusunda tarafımızca gösterilen çabanın farkında olmanızdan çok memnunum. Umuyorum ki bu çabamıza sizin tarafınızdan da benzer çabalarla karşılık verilir, böylelikle her iki ülkenin yararına olacak sonuçları elde etme olanağımız olur.[52]

İsrail'in çeşitli tekliflerine ve isteklerine dair Nasır tarafından verilmiş daha detaylı bir cevap, Maurice Orbach'a iletilmişti. Nasır, Dışişleri Bakanlığı'ndan Gideon Rafael'in, Orbach'ın Nasır'a takdim etmesi için hazırladığı uzun sunumu dikkatle dinlemişti. Konuyu mesaidaşlarıyla tartıştıktan sonra da şu yanıtları vermişti. İlk olarak, Orbach'tan Şaret'e teşekkürlerini ve hayranlığını iletmesini istemişti. İkincisi, Kahire yargılamasındaki sanıkların yabancı bir istihbarat örgütünün ücretli askeri olduğunu vurgulamış, fakat tahrik yaratacak cezalar almalarını önlemek üzere nüfuzunu kullanma sözü vermişti. Üçüncüsü, *Bat Galim*'in serbest bırakılacağını, fakat Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin verilmeyeceğini belirtmişti. Dördüncü husus, İsrail'e ait olmayan gemilerin petrol ve savaş teçhizatı haricindeki her tür kargoyu İsrail'e ulaştırmak üzere Süveyş Kanalı'ndan ve Akabe Körfezi'nden geçişine izin verileceğiydi. Beşinci olarak, düşmanca propaganda ve siyasi harbin eğer İsrail de bunları yapmaktan vazgeçerse durdurulacağını söylemişti. Altıncısı eğer İsrail de benzer şekilde davranırsa, sınır hadiselerinin önlenmesi için her türlü çabayı göstereceklerine söz vermişti. Son olarak da, tercihen Paris'te yapılacak üst düzey görüşmeleri ancak mutlak gizlilik şartı sağlandığı takdirde kabul edeceğini belirtmişti.[53]

En cesaret verici olan, Nasır'ın üst düzey görüşmeleri kabul etmesiydi. Şaret, görüşmelerde İsrail'i temsil etmesi için Londra'da okuyan eski genelkurmay başkanı Yigael Yadin'i seçmişti. Görüş-

51 Şaret'ten Nasır'a, 21 Aralık 1954, 2454/2, İDA.

52 Divon'dan Şaret'e gönderilen not dahilinde, 31 Aralık 1954, 2453/20, İDA.

53 Rafael'den Şaret'e, 22 Aralık 1954, 2553/21, İDA.

meler için Gideon Rafael'in yardımıyla Ürdün ve Mısır arasında Necef üzerinden bir kara geçişini ve Gazze Şeridi'ne mültecilerin yerleştirilmesini desteklemek için tazminat ödenmesini de içeren somut ve olumlu öneriler de hazırlamıştı.[54] Görüşmelerin gizliliğini garanti altına almak üzere, Amerikan Merkezi Haberalma Örgütü'nün (CIA) yardımı önerilmişti. Fakat 22 Aralık'ta, İsrail ajanı Max Bennet Kahire'deki hücresinde intihar etmiş ve 27 Ocak 1955'te de askeri mahkeme davalı diğer 12 kişinin sekizini suçlu bulmuş, ikisini de idama mahkûm etmişti. İsrailliler haberler yüzünden afallamıştı. Üst düzey görüşmeyi erteleyen Şaret şöyle demişti: "Bizler darağacı gölgesinde müzakere etmeyeceğiz."[55]

Gideon Rafael hatıralarında Nasır'ı ikiyüzlülük ve düzenbazlıkla suçlamıştı. Nasır'ın Şaret'e cevabını şöyle tanımlamıştı: "Nasır'ın zamanla mükemmelleştirerek sanat haline getirdiği tipik oyalama taktiklerindendi... Görüşlerini ortaya koyma biçimini muhataplarının hassasiyetlerine göre ayarlardı. Gerektiğinde ... İsrail'le barışçıl ilişkiler kurmak konusundaki istekliliğini vurgular, ancak herhangi bir taahhüt vermekten kaçınırdı. Uygun olmayan zamanlama ve tek yanlı iyi niyet gösterisi beklentileri gibi bahaneler onun kaypaklığının dayanak noktalarıydı."[56] Ancak bu iddiaların hiçbiri, belgelerle desteklenememiştir. Aslında söz konusu iddialar, belgelerin ortaya koyduğu gerçeğin tam tersiydi. Nasır hiçbir bahane ileri sürmemiş ve İsrail'den tek taraflı iyi niyet gösterisi yapmasını istememişti. Nasır'ın İsrail istihbarat servisince gerçekleştirilen eylemlere gösterdiği tepki, neredeyse mantıksız bir biçimde aşırı derecede makuldü. Nasır sözünün eri bir adam olduğunu da göstermişti. *Bat Galim*'i teslim etmeye söz vermiş ve bunu gerçekleştirmişti. Düşmanca propaganda ve siyasi harbi frenleyeceğine söz vermiş ve bunu yapmıştı. İsrail ise bunun tam aksi biçimde davranmıştı. Nasır sınır olaylarını önlemek için çaba göstereceğine söz vermiş, Mısır askeri istihbarat belgeleri de bunu yaptığını ispatlamıştı. Kahire yargılaması hakkında pek çok şey söylemiş, ancak hiçbir zaman idam cezası çıkmayacağına dair söz vermemişti. Mısır'daki resmi görüş, hü-

54 Şaret'in günlüğü, 26 Ocak 1955.

55 a.g.e., 27 Ocak 1955.

56 Rafael, *Destination Peace*, 39.

kümetin mahkemeye müdahale edemeyeceğiydi. Askeri mahkeme idam cezasına bir kez karar verdiğinde, Nasır bunu kolayca değiştiremezdi. Kısa süre önce, Müslüman Kardeşler üyeleri de benzer terör eylemlerinden suçlu bulunmuş ve idam edilmişti. Nasır'ın tutuklulara merhamet gösterilmesini rica etmek üzere İsrail tarafından gönderilen sayısız aracıya açıkladığı gibi, Müslüman teröristler yerine Yahudi teröristlere daha merhametli davranır görünmesi, siyasi olarak tam bir felaket olurdu.

Nasır'ın İsrail'le ilişkileri düzeltme kararlılığının en bariz belirtisi, muhtemelen üst düzey görüşmelere razı olmasıydı. Nasır'a göre bu, yüksek riskleri olan bir teşebbüstü, toplantıyı erteleyen de Nasır değil Şaret'ti. Nasır ölüm cezalarının üst düzey görüşmeleri yapmamak için bir neden olmadığını İsraillilere CIA aracılığıyla söylemişti. İsraillilerden söz konusu şartlar altında ne kadar isterse istesin farklı davranmak gibi bir olanağının olmadığını da anlamalarını istemişti. Amerikalılarsa, önerdiği yapıcı gündem nedeniyle Şaret'e övgü düzmüşler ve devam etmesi için baskı yapmışlardı. Şaret'in buna yanıtı olumsuz olmuştu. Şaret, Nasır'ın ya ikiyüzlü ya da verdiği sözü tutmaktan aciz olduğunu ve her iki şekilde de müzakereler için ciddi bir ortak olmadığını söylemişti.[57]

İsrail-Mısır ilişkilerinin az bilinen bu safhası, İsrail'in her zaman doğrudan temas için uğraştığına, ancak Arapların olumsuz tepkisiyle karşılaştığına dair resmi söylemi bir kez daha sorgulamayı gerektirmektedir. Planlanan toplantının yapılması halinde neler olacağını tahmin etmenin elbette bir yolu yoktur. Söz konusu toplantı, Nasır'ın şahsen katılacağı üst düzey bir buluşmaya önayak olabilir miydi? Böyle bir toplantı, sonradan tırmanan çatışma durumunu engelleyebilir miydi? Üst düzey toplantılar İsrail ve İsrail'in en etkili Arap düşmanı arasındaki ilişkilerin ilerlemesi için en azından bazı unsurları sağlayabilir miydi? Bu sorulara yanıt bulunmamakta, tarih alternatiflerini ifşa etmemektedir. Söylenebilecek tek şey, Nasır'ın İsrail'e görüşme önerisinde bulunmuş olduğu ve bu önerinin geri çevrildiğidir. Şaret'in tereddütlerinin, bu fırsatın kaybedilmesinde rolü olduğudur. Şaret bu fırsattan yararlanamamış, cesaret gereken anda erteleme tak-

57 Şaret'in günlüğü, 10 Şubat 1955.

tikleri ve ürkeklik sergilemiştir. Şaret kendi kadrosundan birinin ifadesiyle, boğa boynuzlarını eğdiğinde onu yakalamakta başarısız olmuştur.[58]

Şaret, içerde de Kahire felaketinin sonuçlarıyla boğuşmaya devam etmişti. Sonsuz bir ızdırabın ardından, 2 Ocak 1955'te, olayın ardındaki gerçekleri soruşturması için bir komite görevlendirmişti. Komite, yüksek mahkeme hâkimi İzak Olşan ve eski genelkurmay başkanı Ya'akov Dori'den oluşmaktaydı. Komite Lavon'u itham eden yalan ifadeler ve uydurma kanıtlara ulaşmıştı, ancak bunların asılsızlığı ancak beş yıl sonra ortaya çıkacaktı. Aynı zamanda Dayan ve Peres, Gibli'nin bu ifadelerini desteklemiş ve komiteye Lavon'un savunma bakanlığı esnasındaki yetersizliklerini teklifsiz ve eleştirel bir biçimde sıralayan kanıtlar sunmuşlardı. Dayan, Lavon'un Şaret'i sistemli bir biçimde kandırdığını söylemişti, fakat bu duruma kendi katkısı hakkında da övgüye değer bir samimiyet sergilemişti:

> Lavon'un Şaret'i kandırmasına kendi dolaylı katkımı gizlemedim. Lavon'un zaman zaman Şaret'i (olaya dahil etmeyerek) kandırdığını bildiğimi, ancak Lavon böyle bir sorumluluk aldığında müdahale etmek zorunda olmadığımı açıkladım. Dahası Şaret'in siyasi anlayışını kesinlikle onaylamıyor ve operasyonları onaylama başarısızlığının devletin çıkarlarına zarar verdiğini görüyordum ve ona yardımcı olmak anlamında görevimin ötesinde bir şey yapmak için de bir nedenim yoktu.[59]

Sonuçta Olşan ve Dori kesin bir karara varamamışlardı. Raporlarında, Gibli'nin gizli birimi harekete geçirecek emri almadığı konusunda –makul şüphenin ötesinde– emin olamayacaklarını, ancak aynı zamanda Lavon'un da kendisine atfedilen emirleri vermiş olduğuna kani olmadıklarını beyan etmişlerdi. Şaret'e göre, Lavon Gibli'ye Kahire felaketine sebep olan kesin emri vermemiş olsa dahi, ona "sürekli çılgınca eylemler telkin etmesi ve ordu liderlerine Ortadoğu'nun nasıl ateşe verileceği, sürtüşmelere ve kanlı hesaplaşmalara, hedeflere ve büyük güçlerin varlıklarına yönelik sabotajlara nasıl sebep olunacağı ve umutsuz ve

58 Ya'akov Şimoni ile mülakat.

59 Eshed, *Emri Kim Verdi?*, s. 128'de alıntılanmıştır.

intiharvari eylemler düzenlenmesine dair şeytani telkinler verdiği için", Lavon bu olayda siyasi ve ahlaki olarak kesinlikle sorumluydu. Şaret aynı zamanda soruşturmadan çıkan genel tablo nedeniyle de şok olmuştu. Durumu günlüğünde "en haşmetli bakanlığımızın yönetiminde böyle zehirli ilişkilerden müteşekkil korkunç bir duruma, nefret, intikam ve karşılıklı kandırmaca gibi en aşağılık içgüdülerin ortaya dökülmesi noktasına gelebileceğimizi asla düşünmemiştim. Etrafta uyurgezer, dehşete kapılmış ve kendini kaybetmiş biçimde, tamamıyla çaresiz biri gibi dolaşıyorum... Ne yapacağım ben, ben ne yapacağım?" diye itiraf etmişti.[60]

Lavon 2 Şubat'ta istifasını sunarak, Şaret'i karar verme zorunluluğundan kurtarmıştı. Ben-Gurion bunun ardından, Lavon'un arkasında bıraktığı kargaşayı düzeltmek için onun yerine geçmesi konusunda o günden itibaren partisinin mensuplarınca baskıya maruz kalmış ve 21 Şubat'ta Sede-Boker'den Şaret'in yönetmeye devam ettiği hükümetteki savunma bakanlığı görevini almak üzere yeniden ortaya çıkmıştı. Şaret Dışişleri Bakanlığı'ndaki güvenilir yardımcıları Walter Eytan ve Gideon Rafael'e bunun krizden çıkmanın tek yolu olduğunu söylemiş, sakince şöyle ilave etmişti: "Dostlarım, bunun siyasi kariyerimin sonu olduğunu anlıyor olmalısınız." Eytan ve Rafael, Şaret'i bu karamsar ruh halinden vazgeçirmeye çalışmış, ancak sonuç alamamışlardı. Fakat gelişmeler, Şaret'in sezgilerinin onlarınkinden daha doğru olduğunu göstermişti.[61] Aynı yılın Kasım ayında, Şaret başbakanlığı Ben-Gurion'a devretmişti. Bir sonraki yılın Haziran ayında da, dışişleri bakanlığı görevinden istifa edecekti ve bu gerçekten de onun siyasi kariyerinin sonu olacaktı.

Gazze Saldırısı

Ben-Gurion'un hükümete dönmekle, müzakere yanlısı kamp ile 1954 yılı boyunca yukarıda belirtilen tipte yıkıcı sonuçlar karşısında iyice belirginleşen misilleme yanlısı kamp arasındaki

60 Şaret'in günlüğü, 10 Şubat 1955.

61 Rafael, *Destination Peace*, 41.

dengeyi eski haline getirmeyi planladığı öne sürülmüştür.[62] Ancak Sede-Boker'deki geçici inzivasından, savunma politikasının İsrail'in Araplarla ilişkilerine dair dış politika meselelerine göre önceliğini yeniden sağlama kararlılığıyla, haşin ve uzlaşmaz bir ruh hali içinde döndüğü ortaya çıkacaktı. Ben-Gurion, Nasır'ın amansız ve tehlikeli bir düşman olduğu sonucuna varmıştı. Bununla bağlantılı olarak da, Nasır'a karşı tutumunu sertleştirmeye kararlıydı ve Şaret'in yatıştırma politikasına başından beri tahammül edememekteydi.[63] Ben-Gurion kabine sekreteri Ze'ev Şaref'e, Şaret için "Bir korkaklar kuşağı yetiştiriyor. Ona izin vermeyeceğim... Şaret'e izin veremeyeceğim. Bu, savaşan bir kuşak olacak" demişti.[64]

Ben-Gurion başından itibaren başbakanmış gibi davranmıştı. Şaret kendisini Sede-Boker'de ziyaret ettiğinde, ona şu formülü önermişti: "Ülke savunması her şeyden önce gelmesine rağmen, barışı sağlamak üzere sürekli çaba gösterilmelidir." Bu, barış olasılığına zarar verse dahi misillemeye müsaade edileceği anlamına gelmekteydi. Ben-Gurion işi, kendisi ve Şaret'in temsil ettiği iki ayrı görüşün birleşimi olarak gördüğü "koalisyon"un yenilenmesini, yazdığı bir mektup aracılığıyla teklif etmeye kadar götürmüştü. Mektubunda bağımsız bir savunma politikası izlemeyi planladığına dair cümlelerin altını çizmeyi dahi uygun görmüştü. Ben-Gurion dışişleri bakanına danışmaya hazırdı, "ancak dışişleri bakanıyla görüşmek bir şey, savunma ile ilgili konularda dışişleri bakanının ve kadrosunun ısrarlı müdahalelerine maruz kalmak başka bir şeydir. Bunu kabul etmiyorum" demişti.[65] Ben-Gurion kabinenin kolektif sorumluluğunu ve başbakanın baskın otoritesini kabul etmekteydi, fakat bu görüş ayrılığına düştükleri ve iş bölümü yaptıkları konularda başbakanın yaklaşımını kabul ettiği anlamına gelmiyordu. Dışişleri bakanıyla sadece koalisyon yapmayı kabul etmişti. Mektup, dışişleri bakanının ve memurlarının savunma meselelerine müdahale etmesi ve başbakanın da

62 Eshed, *Emri Kim Verdi?*, 46.

63 Mordehai Bar-On ile mülakat.

64 Michael Bar-Zohar, *Ben-Gurion: Siyasi Bir Biyografi* (İbranice), 3 cilt (Tel Aviv, 1975-77), 3: 1126.

65 Şaret'in günlüğü, 20 ve 21 Şubat 1955.

bu müdahaleyi desteklemesi durumunda, başka bir dışişleri bakanının atanması gerekeceği tehdidiyle sona ermekteydi.

Ben-Gurion dönüşünden bir hafta sonra, 28 Şubat'ta, yeni ve sert savunma politikasını Siyah Ok Operasyonu kod adı ile bilinen korkunç bir saldırıyla Gazze'de başlatmıştı. İSK'nın Ariel Şaron tarafından yönetilen iki paraşüt birliği, gece boyunca Gazze şehrinin dış kesimlerindeki Mısır ordu karargâhlarını saldırılarla yok etmiş, kendilerine sekiz ölü ve dokuz yaralıya mal olan saldırıda, otuz yedi Mısır askeri ölmüş, otuz biri de yaralanmıştı. Saldırının vahşeti, sebep olduğu maddi kayıp ve her şeyden önemlisi de ağır sivil kayıplar, bunu 1949'da imzalanan ateşkes anlaşmasından beri İsrail ve Mısır arasında baş gösteren en ciddi çatışma haline getirmişti.

İsrailliler neden böyle yıkıcı bir darbe indirmişti? Saldırı öncesindeki dört ayda, sınırlarda görece bir sükûnet hâkimdi. İsrail topraklarına iyice sokulan, belge çalan ve bir bisikletçiyi öldüren sınır ihlalcilerinin yol açtığı iki olay, baskına doğrudan vesile olmuştu. İkinci sınırdan sızma olayı sonrasında, yeni savunma bakanı ve genelkurmay başkanı, başbakanı görmeye gitmişti. Bakan ve genelkurmay başkanı, eylemcilerin Mısır askeri istihbaratı tarafından gönderildiğine kuşku olmadığını söyleyerek, Gazze yakınlarındaki ordu üssüne saldırılmasını önermişlerdi. Dayan, düşmanın on kişilik bir kayıp vereceği tahmininde bulunmuş, Ben-Gurion da çok kan dökülmesini önlemek için dizginleri sıkı tutacakları sözünü vermişti. Şaret öneriyi kabul etmişti. Planı onaylamasının nedenleri yalnızca iç politika ile alakalıydı. Şaret, kamuoyunun özellikle Kahire'deki idamların ardından, son provokasyonlara yanıt vermemeyi hazmedemeyeceğini hissediyordu. Aslında Şaret, her halükârda kendisinin onaylayacağı bir misillemenin tüm itibarının Ben-Gurion'a kalacak olmasına hayıflanıyordu.[66]

Ben-Gurion daha büyük amaçları varmış izlenimi veriyordu. İlki, muhtemelen iktidara geri dönüşünü dramatikleştirmek ve tepede kararlı bir liderlik olduğunu bir kez daha ispatlamaktı. İkincisi, Mısırlılarla şiddetli bir hesaplaşmanın, İsrail kamuoyunun öfkesini yatıştırmak için gerekli olduğuna, Şaret'e kıyasla

66 a.g.e., 27 Şubat 1955.

muhtemelen daha çok inanıyordu. Üçüncüsü ve en önemlisi, Ben-Gurion, Nasır'ın dinamik liderliği altındaki Mısır'ın Arap dünyasındaki yükselişinin, İsrail güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturduğu sonucuna varmıştı ve muhtemelen Nasır rejimini askeri başarısızlığa maruz bırakarak devirmeyi umuyordu. Son olarak eylem, Ben-Gurion'un, Arapları –kabul etmedikleri takdirde ağır bir bedel ödeyeceklerini göstererek– İsrail'in belirlediği şartlarda barış içinde birlikte var olmayı kabul etmeye zorladığı genel stratejisinin bir parçasını oluşturmuştu.

Şaret, Siyah Ok Operasyonu hakkındaki raporu duyduğunda afallamış ve son derece mahcup olmuştu. Yüksek sayıda kaybın sadece operasyonun ölçeğinde değil, bilakis operasyonun yapısında da değişiklik yapıldığı anlamına geldiğini hemen anlamıştı. Uluslararası kamuoyunun, İsrail'i saldırganlığı nedeniyle şiddetle kınayacağını biliyor ve bunun İsrail-Mısır ilişkileri için sonuçlarından korkuyordu. Kızgınlığının bir başka nedeni de, İSK'nın çatışmanın İsrail topraklarına sızan ve İSK devriyesine saldıran Mısırlı güçler yüzünden çıktığını –Ben-Gurion'un telkiniyle– öne süren duyurusuydu. Şaret muhtemel kayıp düzeyi hakkında özellikle kandırıldığını doğrulayan hiçbir kanıtı olmamasına rağmen, Ben-Gurion'u olaylar hakkında gerçek olmayan ve kimsenin inanmayacağı bir hikâye uydurmakla kınamıştı.

Kabinedeki operasyon sonrası toplantı, Ben-Gurion ve Şaret'in sadece Gazze operasyonu ile değil, misilleme meselesinin bütünüyle ilişkili, birbirinden çok farklı tepkilerini göz önüne sermişti. Ben-Gurion, Gazze operasyonunun İsrail kamuoyu ve ordusunun kendine güvenini artıracak olumlu katkısı yanında, en güçlü Arap ülkesi karşısında İsrail'in askeri üstünlüğünü sergilemenin önemini vurgulamıştı. Ben-Gurion söz konusu olumsuz siyasi sonucu ise hiçbir belirleyici ağırlığı olmadığından hesaba katmamıştı, çünkü İsrail'in tavrı ne kadar örnek teşkil edecek şekilde olursa olsun, Batılı güçler Arapların toprak, nüfus ve petrolle ilişkili üstünlükleri uğruna daima Arapların tarafını tutacaktı. Şaret saldırıda ölen Mısırlı askerlerin sayısı kendisinde yaratılan beklentinin dört katı olmasına rağmen, saldırının bütün sorumluluğunu üstlenmişti. Baskının İsrail içindeki olumlu etkisini yadsımıyordu, fakat bunun Mısırla yapılacak üst düzey toplantılar

için son zamanlarda kaydedilen ilerleme emarelerini ve İsrail'in ABD'den silah ve güvenlik garantisi teminine yönelik çabalarını olumsuz yönde etkilemesini beklemekteydi.[67]

Gazze baskını İsrail-Mısır ilişkileri için geniş kapsamlı sonuçlar doğurmuştu. Nasır'a yakın Amerikalı muhabir Kenneth Love'ın ifadesiyle:

> Gazze saldırısı Mısır'dan Cemal Abdülnasır ve İsrail'den David Ben-Gurion arasında, ne insan iradesinin ne de siyasi becerilerin değiştirebileceği, savaşa doğru sürüklenen bir tepki zincirlemesi –saldırılar, karşı-saldırılar, silahlanma yarışı ve Büyük güçlerle yeni saflaşmalar– başlatmıştı. Saldırı, iki ülke arasında sabit bir düzeyde seyreden ufak olayları –savunma tedbirleriyle saldırgan eylemler arasındaki farkın bulanıklaştığı hatta tamamen ortadan kalktığı–, korku ve şiddeti tırmandıran bir diyaloğa dönüştürmüştü.[68]

Nasır da Gazze saldırısını pek çok kez bir dönüm noktası olarak tanımlamıştı. Saldırının İsrail'le anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözümü olasılığına dair inancını yok ettiğini, ordusunun güçsüzlüğünü ortaya koyduğunu ve ülkesinin ulusal önceliğinin sosyal ve ekonomik kalkınmadan, savunmaya kaymasını zorunlu kıldığını öne sürmüştü ve bu kayma aynı yılın Eylül ayında Çekoslovakya ile yapılan silah anlaşmasıyla sonuçlanmıştı. 24 Şubat'ta imzalanan Türkiye-Irak anlaşması temelinde birdenbire teşekkül eden Bağdat Paktı'nın Nasır yönetimine yönelttiği tehdidi savuşturmak için Nasır yönetiminin tam da güç sergilemesi gerektiği anda, bu saldırı ordusunun başarısızlığını gözler önüne sermişti. Nasır birkaç gün önce, Batı güdümlü Bağdad Paktı'na ilişkin kararlı direnişini ilan etmişti. Nasır şimdi söz konusu bölgesel savunma tasarısından dışlanan ve onun tehdidine maruz kaldığını düşünen İsrail'i, Batı emperyalizminin oyuncağı gibi davranmakla suçluyordu.[69]

Dahası, saldırının yankıları Nasır'ın dahili konumuyla ve uluslararası ilişkilerle sınırlı değildi. 1948 savaşının Gazze Şeridi'ne sı-

67 a.g.e., 6 Mart 1955.

68 Kenneth Love, *Suez: The Twice Fought War* (New York, 1969), 1.

69 Rafael, *Destination Peace*, 40.

kışmış 300,000 civarındaki Filistinli mültecisi, yıllardır ülkelerini geri almaya hazırlanmak için silahlanma ve ordu halinde örgütlenme hakkı istiyordu. İsrail saldırısı Gazze Şeridi'nin tümünde üç gün süren kitle gösterileri ve ayaklanmalar başlatmıştı. Öfkeli mülteciler BM ve Mısır hükümet binalarına saldırarak camlarını kırmış, araçları yakmış, Mısır bayrağını ayakları altında çiğneyerek, Mısırlı askerleri hırpalamıştı. "Silah" talebi herkesin eşlik ettiği bir çığlıktı, "bizlere silah verin ki kendimizi savunalım"[70] diye bağırmaktaydılar. Bu gösteriler ve kitlesel şiddet, Nasır yönetiminin, çatışma içinde ve çabuk alevlenen bu bölgedeki idaresini sürdürme becerisinin sorgulanmasına neden olmuştu. Askeri bir yönetim, dahili konumunu riske atmadan, askeri başarısızlığa katlanamazdı. Nasır darbe almış ve bunun sonrasında da tüm dikkatini İsrail'e yoğunlaştırmıştı. Mısır ordusu bu noktadan sonra Gazze Şeridi'ndeki militanca faaliyetleri ve İsrail'e sızmaları engelleyip bastırmak yerine, mültecilerin silahlanma taleplerini İsrail'e yönelik –gerçek savaş boyutuna ulaşmayan– düşmanca eylem biçimlerine dönüştürebileceği yöntemler geliştirmeye başlamıştı.[71]

Şaret, Nasır'ın Gazze baskını hakkındaki düşüncelerine inanıyordu.[72] Aslında Şaret, İsrail'de resmi görevlerde bulunup, bu görüşlere itimat eden yalnızca bir avuç İsrailliden biriydi. Gazze saldırısı hakkındaki genel kanı, bu saldırının, Nasır'ın silahlanmak için Sovyet bloğuna yönelmesinin sebebinden ziyade bahanesi olduğuydu.

Gazze saldırısının kazazedelerinden biri de, Şaret'in Nasır'la gizli diyaloğuydu. Söz konusu diyalog "aksilik" nedeniyle ciddi biçimde gerginleşmişti, ancak düzeltilemez bir biçimde de bozulmamıştı. Öte yandan Gazze saldırısı bu diyaloğa ölümcül bir darbe indirmişti. Bu durumu açıklayan iki temel kanıt vardı. Saldırıdan sonra acil durum toplantısı düzenleyen KAK'taki Mısır temsilcisi Albay Salah Gohar, gayri resmi bir görüşmede Yosef Tekoah'a, Nasır'ın İsrail başbakanı ile kişisel kontağı olduğunu ve görüşmelerin sorunların olumlu bir biçimde çözümüne dair

70 Love, *Suez*, 83.

71 Burns, *Between Arabs and Israeli*, 20.

72 Siyasi Komite Protokolü, 16 Ekim 1955, İşçi Partisi Arşivi.

ihtimallerin devamının geleceğini vadeder biçimde iyi gittiğini kendisine gizlice söylediğini, ancak Gazze saldırısının gerçekleşmesi yüzünden o an için "konunun kapandığını" aktarmıştı.[73] Bir diğer kanıt da, Gazze saldırısının hemen sonrasında Nasır'ın yaklaşımındaki oldukça ani bir değişiklikle, Divon-Sadık iletişim kanalının kapanmasıydı. Abdurrahman Sadık'ın kod ismi Albert'di. O ve Divon, Mart'ta Paris'te devam niteliğinde bir toplantı ayarlamıştı. Bu toplantı, Gazze saldırısının ardından, sadece "Hayır. Albert" diyen kısa bir telgrafla Sadık tarafından ertelenmişti.[74] Ve bu, İsrail'in ılımlı başbakanıyla Mısır'ın o ana kadar ılımlı kalmayı sürdürmüş başkanı arasındaki diyaloğun sonuydu.

Ben-Gurion'un hatıralarında ve dönem hakkında yazdığı ciltlerce yazıda, Gazze saldırısını ima bile etmemiş olması tuhaftır. Ariel Şaron'dan operasyon hakkındaki raporu duyduktan sonra, günlüğüne, "bu operasyon bana göre insan kahramanlığının zirvesidir" diye yazmıştı.[75] Ben-Gurion'un zor kullanmaya yönelik stratejisinin berbat bir şekilde geri teptiği düşünülürse, operasyonun aynı zamanda siyasi ahmaklığın zirvesi olma ihtimali de vardır. Operasyon sadece Mısır'ın düşmanlığını körüklemeye, Mısır'ın meydan okumalarını pekiştirmeye ve Süveyş Savaşı'yla sonuçlanan kanlı şiddet döngüsü ve karşı şiddeti başlatmaya yaramıştır.

Ben-Gurion ve izlediği siyasetin savunucuları, Gazze saldırısının Nasır'ın ılımlılıktan çatışmaya geçişinin sebebi değil, yalnızca bahanesi olduğunu ileri sürmüştü. Gazze saldırısı sonrasındaki gelişmelerin, saldırıdan değil Nasır'ın anti-demokratik rejiminin doğasından kaynaklanan saldırgan yaklaşımından ileri geldiğini düşünüyorlardı.[76] Bu kanıyı doğrulayacak kanıt yoktur, öte yandan bu görüşü çürütecek çok miktarda veri mevcuttur. Nasır'ın çatışma tavrına yönelişinin en açık belirtisi, İsrail'e karşı "fedai" saldırıları biçiminde gerçekleşen gerilla savaşını dizginlemekten vazgeçmesiydi. "Fedai" özveride bulunmanın veya kendini feda etmenin Arapça karşılığıdır. Fedailer, İsrail'de Ağustos 1955'ten

73 Şaret'in günlüğü, 12 Mart 1955.

74 Mordehai Bar-On ile mülakat.

75 Ben-Gurion'un günlüğü, 3 Mart 1955.

76 Zaki Şalom, *İhtilafın Gölgesinde Siyaset: İsrail Güvenlik Politikalarının Adım Adım Gelişimi, 1949-1956* (İbranice) (Tel Aviv, 1996), 46-47.

itibaren kendilerini göstermeye başlamıştı. Gelecek on dört ay boyunca, Gazze'deki mülteciler arasından toplanan ve Mısır subaylarınca sabotajlar için eğitilen fedai birimleri, İsrail içinde bir dizi saldırı gerçekleştirmişti. Bunlar yollara mayın döşemiş, araçlara pusu kurmuş, üslere sabotaj düzenlemiş, cinayet eylemleri gerçekleştirmiş ve sivil nüfusun hayatının ortasına terörü sokmuştu. Fedai baskınları, İsrail'in Sina Seferi'ni başlatmasına yol açan sebeplerden sadece biriydi, fakat başka herhangi bir yöntem etkili olmadığından çok önemli bir sebepti. Fedai saldırıları bu nedenle söz konusu dönemin karmaşık tarihinde çok önemli bir aşamaydı.

Mısır hükümetinin fedai birliklerini 1955 baharında örgütlemeye başladığı konusunda şüphe yoktur. General Dayan bu kararı, Mısır'ın İsrail'e sızmaları içten içe destekleyen sabık politikasının bir uzantısı olarak yorumlamıştı.[77] Nasır'a göre ise fedai birimlerinin kuruluşu, kendi sabık engelleme politikasının tersini temsil etmekteydi ve bu değişikliğin sebebi de Gazze saldırısıydı.[78] Başka bir ifadeyle, Nasır'ın fedaileri eylemlerde bulunmaları için özgür bırakması, İsrail saldırganlığına karşı bir eylem değil tepkiydi ve bu nedenle şiddetin son tırmanışından Mısır değil, İsrail sorumluydu.

1956 ve 1967 savaşları boyunca İsrail ordusu tarafından ele geçirilen Mısır ve Ürdün askeri istihbarat kayıtları, Dayan'ın iddialarını kesin olarak çürütmüş, Nasır'ın iddialarını desteklemişti. Bu kayıtlar, Gazze baskınına kadar Mısırlı ordu yetkililerinin Filistinli mültecilerin Gazze Şeridi'nden İsrail'e sızmalarını engellemek için tutarlı ve katı bir politikası olduğunu, ancak baskın sonrasında fedai birliklerinin örgütlenmesi ve onları İsrail'e karşı resmi savaş aracı olarak kullanmaktan müteşekkil yeni bir politikanın devreye sokulduğunu ispatlamaktaydı.

Ürdün'e ait belgeler de benzer bir hikâye anlatmaktadır. Bu belgelerden, Mısır askeri istihbaratının İsrail'e Ürdün topraklarından sızma eylemlerini yalnızca Haziran 1955'te desteklemeye başladığını öğreniyoruz. Ancak Ürdün'ün sızma eylemlerine dair resmi yaklaşımında bir değişiklik olmamıştı. Tam tersine, Ür-

77 Moshe Dayan, *Diary of the Sinai Campaign* (New York, 1967), 5.
78 Love, *Suez*, 85.

dünlü yetkililer Mısır'ın girişimini öğrendiklerinde, bu durumu engellemek için daha sert ve daha kapsamlı önlemler almıştı. Bu yöntemler Ürdün ve Mısır arasında sürtüşme ve gerilime sebep olmuştu.[79]

Koalisyon

Gazze saldırısını sahneye koyan koalisyon, operasyon sonrasında uyumlu veya tutarlı bir politika izlemeyi de imkânsız hale getirmişti. Şaret'in İsrail saldırısının kaçınılmaz bir sonucu olarak gördüğü Gazze sınırı boyunca yaşanan olaylar ve kanlı çatışmalar silsilesini, Ben-Gurion, eğer kontrol altına alınmazsa İsrail'in temel güvenliğini tehlikeye atacak biçimde yükselen Mısır kavgacılığının işareti olarak algılıyordu.

En ciddi olay 25 Mart'ta meydana gelmişti. Bir grup Mısırlı, İran'dan Necef'e gelmiş göçmenlere ait bir yerleşim olan Patiş'e ulaşarak, otomatik silahlar ve el bombalarıyla bir düğün evine saldırmış, yirmi kişiyi yaralayıp genç bir kadını da öldürmüştü. Ben-Gurion Dayan'ı çağırtarak, Gazze Şeridi'nden Mısırlıları sürüp bölgeyi ele geçirmesini ve İsrail yönetimi altında tutmasını söylemişti. Bu teklif Dayan'ı şaşırtmıştı. Ben-Gurion 300,000 acılı ve düşman mültecinin yaşadığı Gazze'nin ele geçirilmesine geçmişte ısrarla karşı çıkmıştı, zira bu mültecilerin İsrail'e katılmamasının daha iyi olacağına inanıyordu. Ben-Gurion bu kez yerleşimcileri korumak, onların güvenlerini artırmak ve onların yerleşimlerine imkân sağlamak görevinin diğer tüm unsurlara ağır bastığını söylemişti. Dayan ise askeri konuların hala en öncelikli mesele olduğunu belirterek bu görüşe karşı çıkmıştı.[80]

Ben-Gurion söz konusu itirazları dikkate almaksızın, kabineye Gazze Şeridi'nin işgali ve Mısırlıların bölgeden sürülmesi için detaylı bir operasyon planını içeren geniş kapsamlı bir teklif götürmüştü. Ben-Gurion'un aklındaki plan, kısıtlılığı ve dar görüşlülüğüyle Şaret'i korkutmuştu, zira Gazze'nin işgalini bütün olası

79 Ehud Ya'ari, *Mısır ve Fedailer, 1953-1956* (İbranice) (Givat Haviva, 1975). Bu broşürün sonunda 40-42. sayfalarda Arapça orijinal belgelerin fotoğraf örnekleri ve bulgulara dair İngilizce özetler sunulmuştur.

80 Moşe Dayan, *Kitab-ı Mukaddes'le Yaşamak* (İbranice) (Kudüs, 1981), 75-76.

sonuçları ve bu sonuçların yankılarını derinlemesine incelemeden nihai amaç olarak görüyordu. Ben-Gurion teklif hakkındaki hararetli tartışma sonrasında kabinenin önünde planı özetlerken, Şaret İsrail'in halihazırdaki sınırlarını kabul etmeye, komşularla gerilimi düşürmeye, Batılı güçlerle ilişkileri güçlendirmeye ve uluslararası kamuoyunun ülkesine duyduğu sempatiyi ilerletmeye gayret etmek gibi genel tercihlerini sıralamıştı. Acil savunma reflekslerinin bazen İsrail ve Arap dünyası arasındaki gerilimi artırabilecek ve İsrail'in Batılı güçlerle ilişkilerine zarar verecek eylemler gerektirebileceğini kabul etmiş, fakat böyle eylemlerin peş peşe gelmek yerine asgari düzeyde tutulması gerektiğini düşündüğünü belirtmişti. Şaret bu genel çerçevede, Ben-Gurion'un önerisine İsrail'i saldırgan gösterme, Mısır'la bir savaşı kışkırtma ve muhtemelen Üçlü Deklarasyon uyarınca, Mısır lehine bir İngiliz müdahalesine yol açma riski taşıması nedeniyle karşı çıkmıştı. Şaret ayrıca Gazze Şeridi'nin işgalinin hiçbir güvenlik sorununu çözmeyeceğine inanıyordu, çünkü orada yaşayan mültecilerin yarısı el-Halil Tepelerine kaçsa veya kaçmaya zorlansa dahi bu sadece mültecilerdeki İsrail nefretini körükleyecek, daha kötü ve daha sık intikam eylemlerine ve umutsuzluğa yol açacaktı.[81] Kabine öneriyi dokuza karşı dört oyla reddetmişti, fakat Mapay'lı çalışma arkadaşlarının çoğunun kendisine karşı Ben-Gurion'u desteklemesi ve bu durumun Gazze Şeridi'nin işgaline onay verilmesi veya verilmemesi yoluyla, gerektiğinde savaş ve barış arasında kesin bir seçim yapılması istendiğinde parti içi güç dengesini oluşturacağı Şaret'in gözünden kaçmamıştı.[82]

Kabinenin Gazze Şeridi'ni işgal planını kesin olarak reddetmesinden üç gün sonra, başka bir cinayet Ben-Gurion'u bu kez Mısır'la ateşkes anlaşmasının iptalini amaçlayan yeni ve çarpıcı bir teklif sunmak üzere harekete geçirmişti. Kabineden, ateşkes anlaşmasının feshinin sorumluluğunu üstlenmek yerine, Mısır başka şeyler yanında Güvenlik Konseyi'nin uluslararası su yollarından geçiş hakkına ilişkin kararını ihlal ederek uygulamada ateşkesi hiçe saydığından Kabine'nin anlaşmayı İsrail için bağlayıcı görmediğini duyurmasını istemişti. Bu durum önceki teklifi-

81 Şaret'in günlüğü, 25 ve 27 Mart 1955.

82 a.g.e., 11 Nisan 1955.

ni yenilemek için bir manevra olarak algılanır diye, Ben-Gurion bu kez askeri bir adım yerine siyasi bir adım atmayı teklif ettiğini vurgulamış, ateşkesin İsrail'in taraf olmaması gereken saçma ve karikatürümsü bir hale geldiğini iddia etmişti. Eğer Mısır İsrail'le barış müzakereleri yürütmek istiyorsa, bu memnuniyetle kabul edilirdi; eğer istemiyorsa, İsrail'in eli kolu bağlanmamalıydı.

Şaret, Ben-Gurion'un, soğukkanlı bir analiz ve muhakemeye tabi olmayan, cüretkâr ve ani bir hamleyle çıkış aradığı izlenimini edinmişti. Bu sebeple Ben-Gurion'un önerisine topyekûn savaş açmıştı. Şaret ılımlılığının varabileceği noktaya kendisi de şaşırmıştı. Şaret ilk olarak seyrüsefer ile ilgili haklarının uygulanmamasının, ateşkes anlaşmasının ihlali anlamına geldiğini ispatlamanın zorluğuna işaret etmiş, ayrıca eğer bu gerçekten bir ihlal ise, İsrail'in bu deklarasyonu duyurmak için neden dört yıl beklediğini açıklamanın zorluğunu da ilave etmişti. Durumu dışarıdan izleyenler, bunun İsrail'in toprak işgaline yönelik bir seferberliğe başlamak için kendini ateşkesin bağlayıcı hükümlerinden azade etme bahanesi olduğunu düşüneceklerdi. Bu da uluslararası kınama korosunu harekete geçirecekti. İsrail ateşkes anlaşmasını feshetmenin sorumluluğunu neden üzerine alsın diye de sormuştu. Eğer ateşkesin feshinin arkasındaki amaç, Ben-Gurion'un iddia ettiği gibi, askeri operasyonun önünü açmak yerine inandırıcı siyasi bir tavır takınmaksa, bu telafi türünden herhangi bir kazanç getirmeksizin zarara yol açacaktı. Şaret'e göre ateşkes anlaşması İsrail'in sınırlarına uluslararası meşruiyet vermişti; eğer İsrail bunu kendi kendine feshederse, Mısır Necef'teki sınır bölgelerinden birini işgal edip, İsrail'i savaşmaya ve yeni bir savaşın sonucuna katlanmaya zorlayabilirdi. İsrail'in temel gayesi hakkında kesin bir karar verilmesi zorunluydu: Statükoyu pekiştirmek mi, silahlara davranarak yeni bir karar çıkmasına uğraşmak mı?

Kabine oylaması berabere sonuçlanmıştı: tümü Mapay üyesi altı bakan ateşkes anlaşmasının feshedilmesi için, diğer altı bakan teklifin reddi için oy kullanmış, geri kalanlarsa çekimser kalmıştı. Ben-Gurion'un teklifi uygulanmamış, fakat kati surette de reddedilmemişti. Oylama Şaret için ciddi bir kişisel uyarı içermekteydi. Başkanlık ettiği hükümet meşum bir biçimde ülkenin

başına bir felaket getirmenin eşiğindeyken, kendisi de istifa etmek zorunda kalmaktan güç bela kurtulmuştu.[83]

Ben-Gurion ve Şaret arasındaki ilişkiler giderek daha zorlu, gergin ve zehirli bir hal alarak Şaret'te sonsuz bir hayal kırıklığı ve zihinsel ızdıraba sebep olmuştu. Ateşkes işlerinin yürütülmesinde Dışişleri Bakanlığı ve savunma kadrosunun yetki alanı hakkında, Birleşmiş Milletler'in bu işlerdeki rolü hakkında, Batılı güçlerle ilişkiler hakkında ve her şeyden önemlisi de misillemeler konusunda tekrar eden anlaşmazlıklar çıkmaktaydı. Katı savunma politikasını yeniden uygulamaya koymak için Sede-Boker'den geri dönen Ben-Gurion, kendini kabinede ılımlılık akıntısına karşı kürek çeker halde bulmuştu. Aralarındaki gerçek güç ilişkisini hiçbir şekilde yansıtmamakla birlikte, Şaret'e resmen itaat etme durumu da ek bir sürtüşme ve karmaşa kaynağıydı. Genel seçimlerin yaklaşması ve yeni hükümeti kurma işinin büyük ihtimalle kendisinden talep edilecek olması yüzünden, Ben-Gurion Şaret'e özel bir mektup yazarak, halka izleyeceği dış politikanın ilkelerini anlatmak için zaman zaman konuşacağını açık bir şekilde bildirmişti.

İsrail'in güvenliğinin Amerikalılarca teminat altına alınması konusunda iki lider arasında bir fark yoktu. İki ülke arasındaki görüşmeler Süveyş hakkındaki İngiliz-Mısır anlaşması ve Amerika'nın Irak'a silah satışı kararı bağlamında, Ağustos 1954'te başlamıştı. Bu dönemde öngörülen tek şey, Amerika tarafından yapılacak bir deklarasyon veya Amerika ve İsrail arasındaki yazışmalardan ibaretti. Ancak Irak ve Türkiye Şubat 1955'te Bağdat Paktı'na giden ilk adımı attıklarında, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles İsraillilere –sınırlarını güç kullanarak büyütmemek ve komşularına karşı misillemede bulunmamak şartıyla– ortak savunma sözleşmesi önermişti. Ben-Gurion ve Şaret ikinci şartı değil, ilk şartı kabul etmeye istekli görünmüşlerdi. Süper bir güçle ortak savunma paktı bir bakıma İsrail'in uluslararası tecridini sona erdirecek, toprak bütünlüğünü ve uzun vadede güvenliğini garantileyecek ve Arapları İsrail'le sorunlarını barışçıl bir biçimde çözmeye ikna edecek olması yüzünden cazipti. Ben-Gurion ilk görüşmelerinde yeni Amerikan elçisi Edward Lawson'a, kendisi için en değerli üç şeyin İsrail'in güvenliği, Ortadoğu barışı

83 a.g.e., 4 Eylül 1955.

ve İsrail'le Amerika arasındaki dostluk olduğunu söylemişti. Söz konusu üç şeyi ortak bir savunma anlaşmasıyla tek bir hamlede gerçekleştirmenin, Amerika'nın elinde olduğunu da eklemişti.[84]

Mayıs 1955'te düzenlenen büyükelçiler konferansındaki katılımcıların –başbakan ve savunma bakanının da dahil olduğu– büyük bir kısmı, Amerikalılarla yapılacak bir savunma paktının, uğrunda önemli çabalar gösterilmesi gereken ve hararetle istenen bir hedef olduğunu düşünüyordu. Fakat koşulları Amerikalıların belirleyeceği ve bunların kabul edilir cinsten olmayabileceği de fark edilmişti.[85] Sonuçta, Amerika'nın koyduğu şartların kabul edilemez olduğu tecrübe edilmişti ve İsrailli diplomatlar Çek silah anlaşmasının ilanından sonra, Amerikalılarla görüşmelerinde savunma paktı üzerinde durmaktan vazgeçip, silah teminine vurgu yapmaya başlamıştı. Bir kişi, İSK genelkurmay başkanı, başından sonuna kadar Amerika'yla savunma paktına karşı çıkmıştı. Amerikalıların İsrail'in güvenliğini garanti etmesine gerek olmadığını düşünmüş ve İsrail'in topraklarını genişletme ve askeri misilleme faaliyetlerinde bulunmamak için onlara yemin etmesine şiddetle karşı durmuştu. Dayan İsrail'in Washington, Londra ve Paris büyükelçileriyle resmi olmayan görüşmelerinde, askeri misillemeleri "yaşamsal ilaç" olarak tarif etmişti. Birincisi, misillemeler Arap hükümetlerini zorlayıcı önlemler alarak, sınırlarını kontrol etmeye mecbur bırakacaktı. İkincisi –ki misillemelerin özünü bu oluşturmaktaydı– İsrail hükümeti ülke ve ordudaki gerilimi yüksek tutmuş olacaktı. Dayan'la birlikte toplantıda hazır bulunan Gideon Rafael, Şaret'e şu yorumu yapmıştı: "Faşizm Almanya ve İtalya'da da böyle başlamıştı!"[86]

Dayan, en azından, ülkenin kendi ayakları üstünde durması gerektiğine inancı ve dış desteği reddetmesi açısından Ben-Gurion'dan daha tutarlıydı. Ben-Gurion ABD ile sözleşme yapmaya hevesliydi fakat bunun karşılığını vermek konusunda istek-

84 "İsrail'in Batılı Güçlere Karşı Politikası: Büyükelçiler Konferansı Sonuçları", 7 Haziran 1955, 2446/8, İDA; Ben-Gurion'un günlüğü, 12 Mayıs 1955.

85 "İsrail'in Batılı Güçlere Karşı Politikası: Büyükelçiler Konferansı Sonuçları", 7 Haziran 1955 ve "Başbakanın 28.5.1955'teki Büyükelçiler Konferansı'ndaki Konuşması", 2446/8, İDA.

86 Şaret'in günlüğü, 26 Mayıs 1955.

sizdi. Misilleme yapılmayacağına söz vermek onun için kesinlikle söz konusu değildi, bazı durumlarda Dayan'ın İsrail topraklarını genişletme çağrısını da paylaşıyor görünmekteydi. Böyle durumlardan biri, Ben-Gurion'un 16 Mayıs'ta üst düzey yetkilileri çağırdığı toplantılardan birinde ortaya çıkmıştı. Ben-Gurion bu toplantıda, Suriye'nin Irak tarafından işgali ihtimalini, İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal ederek ülkenin geri kalanını Maruni devletine dönüştürmesi şeklindeki kendi şahsi gözde entrikasını diriltme fırsatına dönüştürmüştü.

Şaret bu fikri ciddiye almamıştı. Ben-Gurion'un Lübnan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun –Hıristiyan Marunilerin ezici çoğunluğu oluşturduğu– bir eyaleti olduğuna dair algısının geçerliliğini yitirmiş olduğunu düşünüyordu. Marunilerin kendi aralarında bölünmüş olduğunu, gözü pek liderleri olmadığını ve müttefik olarak onlara güvenilemeyeceğini Ben-Gurion'a açıklamaya çalıştığı, geçmiş bir tartışmayı hatırlatmıştı. Fakat Ben-Gurion müdahale için çok hevesliydi. Lübnan'da Dürzilerin de yaşadığını belirtmiş, ancak Dürzilerin Lübnan'ı Hıristiyan bir devlete dönüştürmek için Marunilere neden yardım etmek istemeleri gerektiğini açıklayamamıştı.

Lübnan'daki dahili değişimin hangi yollarla yapılacağına ilişkin belirli ve küçümseyici nitelikte bir öneriyi ortaya atan kişi Dayan'dı:

> Tüm gereken, kendini Maruni nüfusun kurtarıcısı ilan etmeye –kalbini kazanmak veya para ile satın almak suretiyle– ikna edilecek bir subay –bu bir yüzbaşı bile olabilir– bulmaktır. Sonra İsrail ordusu Lübnan'a girecek, gerekli yerleri işgal edecek ve İsrail'le ittifak kuracak Hıristiyan bir yönetim yaratacaktır. Litani Nehri'nin güney kesimindeki toprakların tümü İsrail'e katılacak ve her şey yerli yerini bulacaktır.

Dayan ve Ben-Gurion arasındaki tek fark, Dayan'ın hemen harekete geçmek istemesi fakat diğerinin Lübnan'a girme bahanesi olarak Irak'ın Suriye'yi işgalini beklemeye hazır olmasıydı. Şaret, subaylarının önünde, Ben-Gurion'un "ham ve gerçeklikten uzak oluşuyla şaşırtan saçma ve maceraperest planına" dair bir tartışmaya girmenin hiçbir anlamı olmadığını biliyordu. Önerinin bağımsız bir Lübnan'ın güçlendirilmesi değil İsrail'le Suriye

arasında bir savaş anlamına geldiği ve konunun böyle ele alınması gerektiği yorumunu yapmakla yetinmişti.

Planı başlangıç aşamasında engelleyen Şaret, ordunun genel olarak komşu ülkelere ve özel olarak da Lübnan'ın karmaşık iç işlerine karşı sergilediği şok edici ciddiyetsizliği hatalı bulmuştu. Günlüğüne, "Bağımsızlık Savaşı'nda devleti kahramanca ve yiğitçe savunanların eline normal zamanlarda fırsat geçtiğinde, ülkenin başına felaketler açabilecek kapasitede olduklarını açık bir şekilde gördüm" diye yazmıştı.[87]

Ben-Gurion'un Lübnan tartışmasında sergilediği çifte standart da, en az ordunun ciddiyetsizliği kadar şok ediciydi. İsrail'in bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas olan ve iç işlerine en ufak dış müdahale karşısında çabucak tepki veren Ben-Gurion, diğer ülkelerin egemenlik haklarına karşı tam bir umursamazlık gösteriyordu. Ben-Gurion'un Lübnan'ı parçalama planının özellikle kınanması gerekiyordu, çünkü Lübnan tarafından gerçekleştirilmiş hiçbir kışkırtma söz konusu değildi. Kuvvet kullanımına kuvvetle karşılık verme şeklindeki alışıldık yaklaşım, Lübnan'ın Mart 1949'da İsrail'le imzaladığı ateşkes anlaşmasının bütün şartlarına titizlikle uymuş olması gibi basit bir sebepten ötürü bu bağlamda uygulanamazdı.

Dayan, Lübnan'a müdahale planından –inatçılığı cehaletle neredeyse eşit oranda birleştirmiş olduğundan– kolayca vazgeçememişti. Lübnan'ı Müslüman zalimlerden kurtarmak üzere İsrail ordusunu davet etmekte kukla görevi görecek Lübnanlı bir subay bulma tasarısı için uğraşmakta ısrar etmişti. Şaret Dayan'ı söz konusu "çılgın macera"ya atılmaktan caydırmak için, yeni kurulan "bakanlıklar arası Lübnan komitesi"ni İsrail'e güvenebilme ihtimali olan bağımsız eğilimli Maruni gruplarla ilişki kurmak ve araştırma yapmakla görevlendirmişti.[88]

Lübnan İsrail'in gündelik ya da temel güvenliğine yönelik hiçbir tehdit oluşturmazken, Mısır oluşturmaktaydı. Temel güvenlik sorunu Gazze baskınını izleyen dönemde kademeli olarak daha da ciddi hale gelmişti. Ancak 1955 yılı içinde, Ben-Gurion

87 a.g.e., 16 Mayıs 1955.

88 a.g.e., 28 Mayıs 1955.

Nasır'ın İsrail'e sırf günlük güvenlik bazında değil, en temel düzeyde de tehdit oluşturduğuna ikna olmuştu. Nasır'ın İsrail'i yok etmek için kararlı olduğuna ve bu tehlikeye bir çarpışma ile karşılık verilmesi gerektiğine inanmaya başlamıştı. Ben-Gurion Nasır'ı, Arap dünyasını birleştirme ve onlara düşmanlarına karşı savaşta liderlik etme kapasitesine sahip askeri bir lider, modern zamanların Selahattin'i [Eyyubi] olarak görüyordu. Nasır'ı yurttaşlarını geri kalmışlıktan kurtarıp –İsrail'in geleceğini tehlikeye sokacak– güçlü bir konuma taşımaya kabil, modern Türkiye'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün bir benzeri olarak görüyor, güçlerini birleştirmiş Arap dünyası düşüncesini aklından çıkaramıyordu. Anthony Eden gibi, Ben-Gurion da Nasır'ı bir takıntı haline getirmiş ve Nasır'ın devre dışı bırakılması hayati ulusal çıkar meselelerinden biri haline gelmişti.

Mayıs ortasında İsrailli dört subayın yaralanmasına neden olan Mısır sınırı yakınlarındaki mayın patlaması, Ben-Gurion'u Beşli Komite'ye askeri misilleme için öneri götürmek üzere harekete geçirmişti. Şaret, Golda Meir ve Levi Eşkol'a konuşma önceliği vermişti. İkisi de yerleşimcilerin ve İsrail kamuoyunun Mısır'ın provokasyonundan sonra hükümetin bir şey yapmasını beklediğini, bu konuda hiçbir şey yapmamanın söz konusu olmadığını düşünüyordu. İç siyasi meseleler toplantıda bulunanların tümü için birinci öncelikti. Şaret, herkesin, hiçbir şey yapmamanın, yaklaşan seçimlerde Mapay'a ciddi bir darbe indireceğini, zira binlerce seçmenin Herut ve Ahdut Ha'avoda gibi eylem yanlısı partilere yöneleceğini düşündüğünü –bu konuda kimse ona bir şey ima etmemiş olsa da– hissediyordu. Ahdut Ha'avoda 1954'te dış politikadaki farklı yaklaşımı nedeniyle Mapam'dan ayrılmıştı, Mapam ise sosyalist ve Sovyet yanlısı yönelimini muhafaza etmişti. Ahdut Ha'avoda da işçi partisi olmasına karşın, çok daha milliyetçiydi. Partinin manevi önderi İzak Tabenkin Büyük İsrail ideolojisini benimsemişken, partinin önde gelen siyasi liderlerinden Yigal Allon, eylem yanlısı savunma politikasını kayıran ve Mapay'ı eleştirirken sözünü sakınmayan bir figürdü. Şaret seçimlerle ilişkili bu duruma karşı koyabilirdi, fakat tek başınaydı. Öneriye karşı olduğunu, ancak çoğunluğun görüşüne boyun eğmek zorunda kaldığını söylemişti. Çalışma arkadaşlarından birinin,

başbakandan karşı çıktığı bir eylemin sorumluluğunu üstlenmesini beklemenin insafsızlığını gündeme getirmesini ummuştu, fakat kimse böyle bir şey yapmamıştı.

Ben-Gurion konuşmasını, sanki üst düzey mesaidaşlarıyla oturduğu bir oda yerine kamuya açık bir toplantıda halka hitap ediyormuşçasına, Nasır'ın işlediği suçlar hakkında verip veriştirmişti. Nasır'a "ya sorumluluklarını yerine getirmesi ya da devrilmesi için" bir ders verilmeli diye gürlemişti. "Nasır'ın devrilmesi kesinlikle mümkündür, hatta bu bir *mitzvah*, yerine getirilmesi kutsal bir sorumluluktur. Bu Nasır-Masır denen adam da kim oluyor?" diye devam etmişti.[89]

Misilleme kararının kabine yerine, parti siyasi hesaplarının fevkalade ağır bastığı bir parti oturumunda alınması hayret vericiydi. Şaret uykusuz bir gece geçirmiş ve bir ay içinde üçüncü kez istifa etmeyi düşünmüştü. Başbakan olarak konumu, Mapay'ın Beşli Komite'yi askeri misillemeler konusuyla ilişkili meselelerin nihai karar mercii haline getirmesiyle, gittikçe içinden çıkılmaz bir hal almaktaydı. Şaret ılımlı çizgisi açısından şu an hükümette çoğunluğa sahip olsa da, Ben-Gurion'un eylem yanlısı tavrının Beşli Komite içerisinde ağırlığı vardı. Şaret kendi partisi içinde azınlıkta kalmışken, koalisyon ortaklarına sonsuza kadar güvenemeyeceğini biliyordu.

Şaret misilleme kararının her şeye rağmen yersiz olduğuna inandığından, konuyu ertesi gün Beşli Komite'nin diğer üyelerine yeniden açmıştı. Misillemenin engellenmesi için ek bir durum da, İsrail'in nükleer reaktör inşa etmesine yardım mahiyetindeki Amerikan teklifi sayesinde o sabah belirmişti. Şaret bu öneriye hem nükleer araştırmalara, hem de Amerikalılarla daha yakın siyasi ilişkilere olası katkıları nedeniyle büyük önem atfetmiş ve İsrail'in saldırgan davranışlarını sürdürmesi halinde önerinin geri çekilmesinden çekinmişti. Ancak mesaidaşlarının fikrini değiştirmeye yönelik tüm çabaları maalesef boşunaydı. Sonuçta, İsrail ordusuna bağlı bir kuvvet 19 Mayıs gecesi, mayın olayının yaşandığı noktaya yakın bir yerde Mısır ordu karakoluna saldırmış, binayı havaya uçurmuş ve İsrail veya karşı taraf için can kaybına

89 a.g.e., 17 Mayıs 1955.

sebep olmadan üssüne geri dönmüştü. Şaret Genelkurmay'ın bunu kendisine karşı kazanılmış bir zafer olarak göreceğine inanmasına rağmen, her halükârda kan dökülmemiş olmasıyla rahatlamıştı.[90]

Ilımlılık Taraftarının Ateşle İmtihanı

20 Temmuz'daki genel seçimlerin sonuçları iktidar partisinin liderlerini hayal kırıklığına uğratmıştı. Mapay 120 milletvekilli Knesset'teki 45 sandalyesinin yüzde beşini kaybetmişti. Mapay'ın ılımlı ana koalisyon ortağı Genel Siyonistler, Knesset'teki 20 sandalyelerinden yedisini kaybederek milletvekili sayılarını 13'e düşürmüştü. Ilımlı sosyalist parti Mapam, eylem yanlısı kanadını kaybederek sadece dokuz sandalye kazanabilmişti. Öte yandan aktivist partiler, seçimlerden aslında iyi sonuçlarla çıkmıştı. Ahdut Ha'avoda ilk seçim kampanyasıyla on sandalye kazanmıştı. Herut, Knesset'teki temsilci sayısını 8'den 15'e yükselterek, Mapay'dan sonra ikinci parti haline gelmişti. Dış politika bu seçimlerdeki temel mesele değildi, ancak Şaret'in ılımlı çizgisinin partinin sandıklarda kötü sonuçlar elde etmesinde sorumluluğu olduğu genel kanıydı.

Seçimlerin ertesinde, Mapay'da Şaret'in yerine Ben-Gurion'un parti lideri ve başbakan olmasına yönelik bir hareket vardı. Ben-Gurion'un bu görevleri üstlenmek için öne sürdüğü şart, politika değişikliğiydi. Kıdemli çalışma arkadaşlarını toplayarak onlara şöyle söylemişti: "Savunma politikası hakkındaki görüşlerime aykırı hareket edecek bir hükümette yer almayacağım ve eğer böyle bir hükümet kurulursa, o hükümetle mücadele edeceğim."[91] Toplantıda savunma politikasının temel ilkelerini özetlemişti: ateşkes anlaşmalarına harfiyen uyulması, komşu Arap devletleriyle barış olanaklarının aranması ve İsrail daha çok toprak yerine daha fazla Yahudi nüfus ihtiyacında olduğundan, toprak genişletilmesinden geri durulması. Fakat karşı taraf ateşkes anlaşmalarını silah kullanarak bozarsa, İsrail de silahla karşılık verecekti. Ve eğer karşı taraf Eylat'tan deniz taşımacılığına zor kullanarak engel olur-

90 a.g.e., 17, 18, 19 Mayıs 1955.

91 Ben-Gurion'un günlüğü, 30 Temmuz 1955.

sa, İsrail yine güç kullanma yoluna müracaat edecekti.[92] Şaret, Ben-Gurion'la savunma konusundaki iyi bilinen görüş farklılıkları doğrultusunda, yeni hükümette yer almamanın kişisel tercihi olduğunu söylemişti. Ben-Gurion'un altında görev yapmayı reddetmekle kalmamış, tamamen karşı olduğu bir savunma politikasını uygulayamayacağını da açıkça belli etmişti. Bu nedenle, izlenecek politikalara dair net bir pozisyon belirleyebilmek üzere, temel konuların geniş katılımlı bir parti toplantısında tartışılmasını yapılacak ilk iş olarak önermişti.[93]

Şaret başbakanlıkta başarısız olduğunu düşünmüyor ve bu nedenle bu pozisyonda daha başarılı olacak birine yol açmak zorunda da hissetmiyordu. Aslında, iktidara susamış bir arkadaşı tarafından kenara itildiğini düşünerek kızgınlıktan köpürüyordu.[94] Dış politika konusu, Mapay'ın 8 Ağustos tarihindeki Merkez Komite toplantısının gündemiydi. Ben-Gurion toplantıda, tek kaygısı "Yahudi olmayanların ne düşüneceği" olan kişilere, yani Şaret'e, cephe saldırısı başlatmaya koyulmuştu. Dışişleri Bakanlığı'nın savunma politikasını belirleme yetkisini üzerine alma girişiminin, İsrail'in güvenliği için bir felaket anlamına geldiği konusunda da uyarıda bulunmuştu. Dışişleri Bakanlığı Savunma Bakanlığı'na tabi olmalıydı, tersi değil. Savunma Bakanlığı'nın rolü, savunma politikasını oluşturmak, Dışişleri Bakanlığı'nınki ise bu politikayı dünyaya açıklamaktı.[95]

Şaret, Ben-Gurion Kasım 1955'te nihayet yeni bir koalisyon toplamayı başarana kadar resmen hükümet başkanı olarak kalmıştı. Ancak bu uzun süreçte militan savunma bakanıyla yoğunlaşan çatışmalar nedeniyle durumu dayanılmaz hale gelmişti. Ağustos sonlarına doğru Şaret, Gazze-Refah yolu üzerindeki köprülerin havaya uçurulmasına ilişkin daha önceden istemeyerek izin verdiği küçük ölçekli bir İSK operasyonunu iptal etti ve bu büyük bir krize sebep oldu.

Şaret'in operasyon emrini iptal etmesinin nedeni –Mısırlıların İsrail ve Mısır arasında siyasi bir anlaşma veya en azından

92 a.g.e., 31 Temmuz 1955.

93 Şaret'in günlüğü, 31 Temmuz 1955.

94 a.g.e., 7 Ağustos 1955.

95 a.g.e, 8 Ağustos 1955; Merkez Komite Protokolü, 8 Ağustos 1955, İşçi Partisi Arşivi.

kabul edilebilir geçici bir anlaşma sağlamak için gizli bir görev üstlenmesi ricasında bulundukları– önde gelen Amerikalı Quaker* Elmore Jackson'ın kendisinden kısıtlama isteminde bulunmasıydı. Nasır, 26 Ağustos'ta Kahire'deki toplantıda Jackson'a, Şaret'e duyduğu güvenin oldukça geliştiğini ve Paris'te resmi olmayan toplantılar yapıldığını, ancak Ben-Gurion'un savunma bakanı olarak kabineye dönüşünü takiben gerçekleşen hain Gazze baskınının Paris'teki resmi olmayan görüşmelerin kesilmesine neden olduğunu anlatmıştı. İsrail tarafı saldırıları artırınca Nasır'ın karşılık vermekten başka çaresi kalmamıştı. An itibarıyla Şaret'e veya Ben-Gurion'a güvenip güvenemeyeceğini bilmese de, müzakerelere devam etmeye hazır olduğunu belirtmişti. 29 Ağustos'ta Şaret ve Ben-Gurion'la yaptığı toplantıda Jackson'a, Gazze'den İsrail'e yapılan fedai saldırılarının arttığı ve bunlara tepki olarak İsrail'in Han Yunus'a saldırı emri verdiği söylenmişti. Jackson temel müzakerelerin hala geçerli olduğunu, ancak bunun planlanan saldırı gerçekleşirse artık geçerli olamayacağını söyleyerek, bir anlamda konu hakkındaki kişisel değerlendirmesini aktarmıştı. Jackson Şaret'in kendisiyle aynı fikirde olduğu izlenimini edinmişti, ancak Ben-Gurion kendi fikrini açıklamamıştı.[96] Şaret Nasır'la dolaylı görüşmelere bir şans tanımak için, Han Yunus'a saldırı emrini iptal etmişti.

Dayan, sınırı çoktan geçmiş olan birlikleri geri çağırmış ve savunma bakanına istifasını sunmak için Kudüs'e doğru yola çıkmıştı. Dayan istifa mektubunda, yakın zamanda kabine tarafından belirlenen savunma politikasıyla, uygulanmasını gerekli gördüğü politika arasındaki uçurumun genelkurmay başkanı olarak görevine devam etmeyi imkânsız kıldığını belirtmişti. Dayan'ın duygularını tamamen anlayan Ben-Gurion, hükümetteki Mapay bakanlarını bir toplantı için toplamıştı. Söz konusu toplantıda Dayan'ın istifa mektubunu okumuş ve kesin bir tavır almak –ya Şaret ya da Ben-Gurion çizgisinin seçilmesi– için çağrıda bulun-

* Quaker, 17. yüzyıl ortalarında George Fox önderliğinde İngiltere'de ortaya çıkan Hristiyan mezhebi. Mevcut dini törenleri ve kiliseye devlet müdahalesini reddetmeleri nedeniyle İngiltere'de kilisenin sosyal reformuna katkıda bulunmuşlardır. (çev.)

96 Elmore Jackson, *Middle East Mission: The Story of a Major Bid for Peace in the Time of Nasser and Ben-Gurion* (New York, 1983), 40-45.

muştu, çünkü bu iki politika arasında gidip gelinmesi, zarardan başka bir şey getirmemekteydi. Ben-Gurion güncel siyasi çizgiye aykırı olduğu gerekçesiyle, Gazze saldırısını önerdiğine pişman olduğunu ifade etti. Çoğunluk Şaret'in düşüncesini tercih etmişse, bu görüşlerin benimsenmesi ve buna bağlı kalınması gerektiği sonucuna varmıştı. Söyleyeceklerini söyleyen Ben-Gurion, bir protesto işareti olarak toplantı odasından çıkmış ve Savunma Bakanlığı'ndaki ofisine yirmi dört saat uğramamıştı. Şaret pes etmiş, aynı gün öğleden sonra bir kabine toplantısı düzenlemiş ve bu toplantıda Dayan'ın Gazze Şeridi'nin en güneyindeki Han Yunus polis istasyonuna saldırı planı Şaret'in tavsiyesiyle onaylanmıştı. Dayan ve Ben-Gurion makamlarına geri dönmüş, otuz yedi Mısırlının ölümüne ve kırk beşinin de yaralanmasına sebep olan Gazze baskınından sonraki ilk büyük çaplı operasyon başlatılmıştı.[97]

Şaret, Ben-Gurion ve kadrosuna gem vurmak için sürekli mücadele etmekten yorgun düşmüştü. Sınır boylarındaki her olayı misilleme önerileri izlemiş ve bunların reddi için kabinede çoğunluğu her toplayışında, eylem yanlıları Şaret'i karalama kampanyası başlatmıştı. Uğraşmak zorunda kaldığı şey sadece misilleme önerileri değildi, Mısır'a karşı savaş için doğrudan veya dolaylı çağrılarla da uğraşmıştı. Ben-Gurion'un sınırlar etrafında meydana gelen olaylara önerdiği çözüm, BM Ateşkes İzleme Komisyonu başkanı General Burns'ü çağırtıp cinayetlere ya Mısırlıların son vermesi gerektiği ya da İsrail'in Gazze Şeridi'ni ele geçirip, Mısırlı güçleri oradan çıkararak sınırı kendilerinin denetleyeceği uyarısını yapmak olmuştu. Şaret, söz konusu adımın yüksek savaş riski içerdiği, İsrail'in savaşa hazır olmadığı ve kabinenin böyle bir karar için kesin onayı olmadan bu tarz bir harekette bulunulmaması gerektiği karşılığını vermişti.[98]

Dışişleri Bakanlığı'na mensup ve Şaret'e yakın bazı ılımlı figürlerin Mısır'a karşı önleyici bir savaş çağrısında eylem yanlılarına katılması, Şaret için büyük bir şok olmuştu. Mısır'ın İsrail'e saldırmayı planladığına dair hiçbir kanıt olmaması nedeniyle, "önleyici savaş" terimi yanlış bir adlandırmaydı, fakat savaş

97 Şaret'in günlüğü, 24 Ağustos 1955; Dayan, *Dönüm Noktaları*, 150-52; Bar-Zohar, *Ben-Gurion*, 3: 1146-48.

98 Şaret'in günlüğü, 5 Ekim 1955.

yanlıları her zaman bu tabiri kullanmıştı. Söz konusu savaş yanlıları, askeri yenilginin Nasır'ın yönettiği askeri rejimin sonunu getireceğini varsaymışlardı. Bu, Nasır'ın Mısır'daki popülaritesi düşünüldüğünde doğruluktan uzak bir varsayımdı, fakat Amerikan hükümetindeki Nasır karşıtı siyasi çevrelerden bir kişi, bu görüşü paylaşmaktaydı. Şaret, 12 Ekim'de Abba Eban'dan uzun ve ciddi bir telgraf almıştı. Telgraf, Eban, elçilikteki müşavir Reuven Şiloah, askeri ateşe Katriel Salmon ve Gideon Rafael'in, Mısır'ın Sovyetler'den almak üzere olduğu silahları dengelemek üzere İsrail'in silah temini veya güvenlik garantisi için ABD'ye güvenemeyeceği sonucuna vardıklarını haber vermekteydi. Söz konusu kişiler bu sebeple Mısır ordusunun bel kemiğinin daha güçlenmeden kırılması ve böylelikle Nasır ve çetesini yenilgiye uğratmak üzere İsrail'in önleyici bir savaş başlatmaya hazır olması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu. Şaret günlüğüne, telgrafı okurken kapıldığı melankolik hisleri kaydetmişti: "Bizim bu dünyadaki vizyonumuz nedir; bütün kuşakları tüketene kadar savaşmak ve kılıçla yaşamak mı?"[99]

Rafael daha sonra, Sovyet nüfuzunun Ortadoğu'ya sirayeti ve Mısır'a Sovyet silahları temininin, kendisi ve mesaidaşlarını İsrail'in yeni durumla baş edebilme yollarından yalnızca bir tanesi olan askeri seçenek geliştirme sonucuna götürdüğünü açıklamıştı. Fakat Şaret onlara çok kızgındı.[100] Önleyici bir savaş olasılığına hazırlanmak seçeneklerden yalnızca biri olsa da, bunun savaş başlatmaya ivme kazandıracağını biliyordu. Şaret kendi payına savaşa sürüklenmeyi önlemeye ve İsrail'in geleceği için hayati bir önem taşıdığını düşündüğü barış durumunu korumaya karar vermişti. İsrail'le Mısır arasındaki önleyici savaşla, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüteceği önleyici savaşlar arasındaki benzerlikleri öne sürerek ikinci seçeneğe kesinlikle karşı çıkanların ilki için risk göze almalarındaki tutarsızlığı vurgulamıştı.[101] İsrail dış istihbarat servisi Mossad'ın başkanı Isser Harel, önleyici savaş çağrısı yapanlara kendi güçlü sesiyle katılmış, kayıtsız şartsız tavsiye ettiği önleyici savaş konusunda Şaret'e uzun ve kapsamlı bir muhtıra

99 a.g.e., 12 Ekim 1955.

100 Gideon Rafael ile mülakat.

101 Şaret'in günlüğü, 14 Ekim 1955.

sunmuştu. Muhtıra Şaret'in savaşa karşı direnme niyetini kıramasa da, zihinsel ızdırabını artırmıştı.[102]

Rahatlatan bir gelişme, beklenmedik bir yerden gelmişti. Şaret 22 Ekim Cumartesi günü Ben-Gurion'u ziyarete gitmiş ve hasta yatağında olmasına rağmen onu zihinsel olarak gayet uyanık ve dinç bulmuştu. Ben-Gurion Şaret'e, "İsrail tarafından başlatılan bir savaşa" karşı olduğunu söylemişti. Eban'ın telgrafını, Harel'in muhtırasını ve askeri istihbarat müdürü Yehoşafat Harkabi'nin kaleme aldığı bir başka bilgi notunu okuduğunu ve bunların vardıkları sonuçları paylaşmadığını belirtmişti. Bu konuşma, Şaret'in ruh halini önemli ölçüde değiştirmiş ve son birkaç gündür yaşadığı kâbustan kurtulmasını sağlamıştı. Ancak Ben-Gurion'un kurulma çalışmaları devam eden hükümete götürmeyi planladığı öneriler, daha az rahatlatıcıydı. Bunlar, Mısır'ın ateşkes anlaşmasını her ihlaline şiddetli misillemelerle karşılık verilmesi; İSK'nın el-Uca'daki silahtan arındırılmış bölgeye gönderilip orada tutulması ve Suriyeliler kendilerini bilmez bir biçimde davranmamak konusunda söz vermezse, kuzeyde Suriye ile silahtan arındırılmış bölgenin bir kısmını ele geçirmeyi kapsıyordu. Şaret Ben-Gurion'un bu önerilerle sadece provokasyonlara tepki vermeye mi, yoksa savaş çıkartmaya mı çalıştığı konusunda bir sonuca varamamıştı. Başka bir ifadeyle, Ben-Gurion'un "savaş başlatmaya" karşı olduğunu söylemekle, başlatmaya mı yoksa bu gibi bir savaşa mı karşı olduğunu kastettiğinden emin değildi.[103]

Şaret ertesi gün Fransa başbakanı Edgar Faure ile Paris'te, Amerikan, İngiliz ve Sovyet dışişleri bakanlarıyla da Cenevre'de buluşmak için yola çıkmıştı. Amacı Batılı güçlere Mısır'ın silahlanmasını önlemek için veya askeri dengeyi sağlamak üzere İsrail'e silah temini için baskı yapmaktı. Geziden, Faure'den konu hakkında sessiz kalması şartıyla avcı jetleri teminine dair aldığı söz dışında, eli boş ve büyük bir hayal kırıklığı içinde dönmüştü.[104] Yoğun bir şekilde reklamı yapılan, ancak başarısız olan

102 a.g.e., 19 Ekim 1955.

103 a.g.e., 22 Ekim 1955.

104 a.g.e., 25, 26 ve 27 Ekim 1955.

gezisi, Mısır'ın gücünün yükseldiği bir dönemde İsrail'in uluslararası tecridini teyit etmek dışında bir şeye yaramamıştı.

Şaret'in bilmediği şey, Paris'e gitmek üzere ayrıldığı gün Ben-Gurion'un başka bir ziyaretçisi olduğuydu. Ziyaretçi, hasta fakat zihinsel anlamda mükemmel durumdaki savunma bakanı ile acil bir görüşme için Fransa'daki tatilinden çağrılan Moşe Dayan'dı. Dayan da Ben-Gurion'u Kudüs President Otel'deki hasta yatağında ziyaret etmişti. Dayan *Diary of the Sinai Campaign* başlıklı hatıratında, "Ben-Gurion konuşmanın sonunda savunma bakanı olarak, diğer şeyler yanında, Tiran Boğazı'nın –Şarm el-Şeyh, Ras Nasrani ve Tiran ve Sanafir adalarının– Akabe Körfezi ve Kızıldeniz'de seyrüsefer özgürlüğünü sağlamak için işgaline hazır olmam konusunda bana talimat verdi" diye bir açıklama yapmıştı.[105]

Dayan ve Ben-Gurion yalnız buluşmuş ve toplantı kayıtları tutulmamış olmasına rağmen, Dayan'ın "diğer şeyler"le ne ima ettiğini Genelkurmay ofisinin günlük raporlarından öğreniyoruz. Ben-Gurion Dayan'a, yeni hükümetin savunma politikasının temel unsurlarını özetlemiş ve bu konudaki görüşlerini sormuştu. Bunu izleyen tartışmada ise yeni savunma politikası hakkında ilk düzenlemeler yapılmıştı. Dayan görüşmeden çıkan sonuçları aynı gün yardımcısına ve askeri istihbarat müdürüne aktarmıştı. Dayan üç gün sonra Genelkurmay'da özel bir toplantı düzenleyerek, İSK'nın gelecek aylardaki faaliyetlerinde izlenecek temel ilkeleri anlatmıştı. Söz konusu bilgilendirme toplantısı Dayan'ın savunma bakanı ve gölge başbakan ile elde ettiği uyumu kati olarak yansıtıyordu:

a. İsrail'in kötüleşen güvenlik sorunu için en temel çıkar yol, Mısır'daki Nasır yönetiminin devrilmesidir. Çeşitli yöntemler durumu geçici olarak yatıştırabilir veya bu kararı erteleyebilir, fakat Nasır'ı kesin olarak iktidardan düşürmek haricinde hiçbir çözüm, İsrail'i tehdit eden tehlikenin ana sebebini ortadan kaldırmayacaktır.
b. Nasır yönetimini devirmek için, Sovyet silahları Mısır tarafından devralınmadan önce –zira bu planlanan operas-

105 Dayan, *Diary of Sinai Campaign*, 12.

yonu ziyadesiyle zorlaştıracak veya imkânsızlaştıracaktır– mümkün olan en yakın tarihte Mısırlılarla kesin sonuçlar elde edilmesini sağlayacak bir çatışma yaşanması şarttır.

c. Çatışma tarihine kadar daha fazla silah ve mühimmat edinilmesi konusunda üstün çabalar sarf edilmelidir, ancak hiçbir şey diğer şeylere tabi olmamalıdır.

d. Yukarıda bahsedilenlere rağmen, söz konusu fikir, önleyici savaş konusunu aslen reddetmektedir. Önleyici savaş İsrail'in doğrudan ilan edeceği bir saldırı savaşıdır... İsrail tüm dünyayı karşısına almayı ve saldırgan olarak kınanmayı göze alamaz...

e. İsrail'in kışkırtma yöntemine başvurmasına gerek yoktur... Mısır söz konusu kışkırtmaları sürekli olarak yapmaktadır. İsrail patlama yöntemi ile yani kendi haklarında dirençle ve ödün vermeden ısrar ederek, Mısır'ın her saldırısına sert tepkiler vermekle yetinebilir. Böyle bir siyaset sonunda patlamayı getirecektir.[106]

Açıkçası savaş, seçilmiş politikacılara bırakılamayacak kadar ciddi bir iştir. Dayan'ın Genelkurmay'a sunduğu ana ilkeler, başbakana lütfedilip anlatılmayan yeni savunma politikasını somutlaştırmaktaydı. Söz konusu ilkeler Şaret'i rahatsız eden sorulara da cevap niteliği taşıyordu. Bunlar Ben-Gurion'un "başlatılmış savaş"a karşı olduğunu belirtmekle ne kastettiğini, yani Ben-Gurion'un savaş istediğini ancak bu savaşı İsrail'in başlatmasını istemediğini tam bir açıklıkla anlatıyordu. Şaret 2 Kasım'da Ben-Gurion'un önünü açmak üzere görevinden ayrıldı. Böylelikle Şaret'in başbakanlığı ve beraberinde kendi savunma kadrosunun ezici muhalefetine rağmen izlediği Arap dünyasıyla uzlaşma siyaseti de sona erdi.

106 Mordehai Bar-On, *Meydan Okuma ve Kavga: Sina Harekâtına Giden Yol-1956* (İbranice) (Beerşeba, 1991), 39-41.

4. Süveys'e Giden Yol, 1955-1957

Kendisinden önceki tüm hükümetler gibi, Temmuz 1955 seçimlerinden sonra kurulan hükümet de Mapay'ın kontrol ettiği birbirinden farklı unsurlardan müteşekkil bir koalisyondu, ancak bu koalisyonu toplamak her zamankinden daha zor olmuştu. David Ben-Gurion sağ kanatta ilericiler ve dini bloğu, solda ise Mapam ve Ahdut Ha'avoda'yı kapsayan koalisyon hükümetini 2 Kasım'a kadar Knesset'in onayına sunamamıştı. Genel Siyonistlerin yokluğuyla, Mapam ve Ahdut Ha'avoda'nın koalisyona dahil edilmesi, hükümetin dış politikasında gözle görülür bir değişikliğe neden olmamıştı. Önemli kararlar, uygulamada, Mapay partisinin ileri gelenleri, bazen de salt Ben-Gurion tarafından alınmaya devam etmişti.

Moşe Dayan Savaş İstiyor

Ben-Gurion savunma bakanlığını başbakanlıkla birleştirdiği eski uygulamasına kaldığı yerden devam etmişti. Moşe Şaret ise ciddi kuşkuları olmasına rağmen, yeni kabinede dışişleri bakanı olarak görev almayı kabul etmişti. Üst düzey personel değişiklikleri, Moşe Dayan'ın önemli ölçüde nüfuz kazanmasına neden olmuştu. Dayan teoride hükümet tarafından belirlenen politikaları uygulaması gerekirken, pratikte milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasında gittikçe artan büyük bir rol oynamaktaydı. Bahsi geçen üç kişi de –Ben-Gurion, Şaret ve Dayan– oldukça zeki, kendilerini ülkelerinin çıkarına kalpten ve tamamıyla adamış kişilerdi. Hepsi de ülkelerinin temel güvenliğinin, Mısır'ın Çeklerle yaptığı silah anlaşmasından etkilendiğini kabul ediyordu. Ancak temel

güvenliği muhafaza etmek için izlenecek uygun siyasetin ne olacağı konusunda hepsi de birbirinden oldukça farklı fikirlere sahipti. Dayan Mısır'a karşı önleyici bir savaş isterken, Şaret savaşa kararlı bir biçimde karşı çıkmakta, Ben-Gurion ise bu konuda kararsız kalmaktaydı. Bu konuyu çözmek neredeyse bir yıl alacak ve sonuç Süveyş Savaşı olacaktı.

Dayan'ın temel varsayımı ikinci turun kaçınılmaz olduğu ve bu sebeple İsrail'in barışa değil, savaşa hazırlanması gerektiğiydi. En önemli kaygısı bir sonraki savaşın şartları ve zamanlamasını İsrail için elverişli hale getirmekti. Bu konu, Çek silah anlaşmasını takiben acilen çözüm bekleyen bir iş haline dönüşmüştü. Dayan, Mısır ordusunun 1956 yazı veya sonbaharında savaşabilir hale geleceğini tahmin etmekteydi. Askeri denge Mısır lehine dönmeden önce, Mısır'ı bir hesaplaşmaya zorlamayı amaçlıyordu. Önleyici bir saldırı başlatmayı, bu türden bir saldırı İsrail'i saldırgan pozisyonuna düşüreceğinden savunmuyordu. Mısır'ı daha savaşmaya hazır değilken savaşa kışkırtmak için, büyük ölçekli askeri misillemeleri kullanma stratejisi güdüyordu. Söz konusu misillemelerin amacı, Mısırlıları sınır bölgelerini sakin tutmaya zorlamak değil, bilakis savaşa yol açacak şartları ivedilikle yaratmaktı. Dayan'a göre, İSK'yı tam ölçekli bir savaşa hazırlamanın tek yolu orduyu barış zamanında da askeri operasyonlarla sürekli meşgul tutmaktı. Söz konusu operasyonları misillemeden ziyade barış zamanı askeri operasyon diye adlandırması da tesadüf değildi. Kısaca, Dayan savaş istemekte, bunun hemen başlamasını arzu etmekte ve misillemeleri hem Mısırlıları savaşa kışkırtmak, hem de ordusunu söz konusu savaş için hazırlamakta kullanmaktaydı.[1]

Dayan'ın aksine Şaret'in temel referans noktası Mısır'la savaşın kaçınılmaz olmadığı ve böyle bir savaşı engellemek için ne gerekiyorsa yapılması zorunluluğuydu. Arap-İsrail anlaşmazlığının özündeki gerginliğin tırmanma potansiyelini fark eden Şaret, ihtiyatlı olmayı ve eylemleri sınırlamayı salık vermişti. Kışkırtıcı veya dikkatsiz davranışların büyük bir infiale yol açmasından korkuyordu. İsrail'in karşı karşıya olduğu tehlikelerin ciddiyetinin farkında olmasına rağmen, İsrail'in geleceğinin gerçekten tehlikede olduğunu düşünmüyordu. Şaret'in izlediği siyaset, so-

1 Albay Mordehai Bar-On ile mülakat.

runu kontrol altına alarak, tırmanma riskini azaltmayı hedeflemekteydi. Dayan gibi Şaret de misilleme politikasının olayları feci şekilde tırmandırma riski taşıdığını çok iyi biliyordu. Aralarındaki fark, Dayan'ın savaş çıkarmak için olayları tırmandırmaya gerek duyması, buna mukabil Şaret'in savaş çıkmasını önlemek için olayları tırmandırmaktan kaçınmasıydı.[2]

Şaret ve Dayan arasındaki bir diğer önemli fark da, silah temini ile ilgiliydi. İkisi de İSK'ya silah tedarikine büyük önem vermekte, ancak bu konuyu çok farklı yollardan ele almaktaydılar. Şaret Batılı güçleri İsrail'e silah sağlamaya ikna edecek en önemli faktörün, uluslararası hukuk kurallarına uymak, BM gözlemcileriyle işbirliği yapmak ve uluslararası toplumun makul ve sorumlu bir üyesi gibi davranmak olduğuna inanıyordu. Dayan ise, İsrail'in makul davranması durumunda kesinlikle silah alamayacağına, ancak yanlış davranırsa daha doğru davranmasını teşvik etmek için biraz silah edinebileceğine inanıyordu. Dayan İsrail'in Batılı güçler için bir baş belası olduğunu düşünmekte, Batılı güçlerin sorun yaratmaması umuduyla İsrail'e silah teminini sağlamak için bu durumu kullanmayı istemekteydi. Başka bir ifadeyle, askeri eylem yanlılığının İsrail'in silah arayışını aksatmaktan ziyade, buna fayda sağlayacağını varsayıyordu.[3]

Silah tedarikine dair ilk görüş ayrılıkları, zaman içinde iki rakip dış politika yönelimine dönüşmüştü. Şaret silah tedariki konusunda Fransa'da ilk hamleyi gerçekleştirmiş olsa da, tüm umudunu Amerika'ya bağlamıştı. Şaret'in dış politikası siyasi destek, güvenlik garantisi ve silah tedariki gibi konularda destek bulmak açısından Amerika odaklıydı. Silah temini konusu bu nedenle, Ortadoğu'da Amerika'yla ortak hedefleri –özellikle istikrar ve barışı– teşvik ederek yakın işbirliği içinde bulunmak gibi daha genel bir diplomatik stratejiyle bağlantılıydı. Savunma Bakanlığı genel müdürü Şimon Peres, başından itibaren Amerika'nın İsrail'e silah tedarik edeceğinden tereddütlüydü ve Fransızlarla irtibatı geliştirmek için var gücüyle uğraşmıştı. Bu mesele üze-

2 Yair Evron, "1949-1955 Yılları Arasında Dış Politika ve Savunma Siyasetinin Karşılıklı İlişkisi" (İbranice), *Skira Hodaşit*, 35, no. 11 (Aralık 1988).

3 Albay Mordehai Bar-On ile mülakat.

rinde çalışırken normal diplomatik kanalları kullanmak yerine, Fransız savunma kadrosuyla doğrudan bağlantıya geçmişti. Dayan hem alışılmadık yöntemlere başvurmak hem de nihai olarak Fransızlara yaklaşmak konusunda Peres'i desteklemekte hiç gecikmemişti. Yönelim belirlenmesi meselesi, başlangıçta İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarıyla ilişkili görülmemişti. İsrail'deki tüm liderler İsrail'in askeri kapasitesini güçlendirme gereksinimi üzerinde fikir birliği etmişti ve olabilecek her yerden silah tedarikine razıydılar. Ancak daha sonra silah temin edilecek ülkenin önemli olduğu ortaya çıkmıştı: Fransa Mısır'a savaş açmaya razı edebileceği beklentisiyle İsrail'e silah satışı teklifinde bulunmuş; Amerika ise, İsrail'e silah temini konusunda müttefiklerine, İsrail'in kimseye savaş açmaması koşuluyla izin vermişti.

Ben-Gurion, gözbebeği Dayan ve rakibi Şaret'in aksine, önleyici savaş, misilleme, silah temini ve dış politika yönelimi gibi birbiriyle bağlantılı konular hakkında kesin veya tutarlı bir bakış açısına sahip değildi. Ben-Gurion Dayan'a, 23 Ekim'deki toplantıda, Mısır'la tam anlamıyla bir çatışmaya ve Nasır yönetiminin devrilmesine vesile olmak üzere düzenlenmiş bir tasarıyı gerçekleştirmek için izin vermişti. Ancak tüm çekincelerinden ve şüphelerinden kurtulması ve Mısır'a yönelik çatışmacı yaklaşımını mantıklı bir sonuca bağlaması neredeyse bir yılını almıştı.

Ben-Gurion Mısır'la çatışma politikasını, 2 Kasım 1955'te kurduğu hükümeti Knesset'e takdim ederken duyurmuştu. Söze, Arap liderlerden herhangi biriyle uzlaşma konusunu görüşmeye hazır olduğuna dair alışılmış ifadelerle başlamış, ancak konuşmasını Mısır'ın İsrail'e karşı tek taraflı olarak yürüttüğü savaşın uzun süre tek taraflı devam edemeyeceği gibi sert bir uyarıyla bitirmişti: "Eğer haklarımız karada ve denizde şiddet eylemleriyle ihlal ediliyorsa, bizler bu hakları en etkili biçimde savunmak üzere eylem özgürlüğümüzü saklı tutmalıyız. Bizler barış istiyoruz, ancak intihar istemiyoruz." Söz konusu mesajı muhatabına ulaştırmak için de, İSK'ya bağlı büyük bir tugay el-Uca'da silahtan arındırılmış bölge yakınlarındaki el-Sebha'da bulunan Mısır mevzilerini yok etmek üzere aynı gece yola çıkmış, elli Mısır askerini öldürüp ellisini de esir alarak görevini tamamlamıştı.

El-Sebha saldırısı 1948 savaşının sona ermesinden beri İSK tarafından gerçekleştirilen en büyük askeri operasyondu. Saldı-

rı Dayan tarafından, Nasır'ı savaşa kışkırtmaya dair genel politikanın bir parçası olarak tasarlanmıştı. Saldırı gecesi Mısır'ın son mevzileri de ele geçirildiğinde, Dayan Ben-Gurion'dan, İsrail birliklerinin ertesi gün öğle sonrasına kadar –büyük çoğunluğu silahtan arındırılmış bölgenin dışındaki Mısır topraklarında bulunan– ele geçirilmiş bölgelerde kalması için izin istemişti. Dayan İsrail güçlerini Mısır topraklarında tutmanın Nasır'ı karşı saldırı için harekete geçireceğini varsaymıştı. Fakat Ben-Gurion bu öneriyi reddetmiş, İsrail güçleri de arkalarında için için yanan bir dizi harabe bırakarak geri dönmüştü.[4] Dayan'ın Ben-Gurion'a şahsi sadakati hakkında şüpheye kesinlikle yer yoktu. O dönemde İSK operasyonlar şefinin yardımcısı olan Uzi Narkis, savaş bitip de gün ağarmaya başladığı sırada Dayan'la birlikte Sebha Dağı'nın tepesinde durdukları anı hatırlamaktadır. Narkis –Dayan'ın Mısır'dan karşı saldırı beklediğini bildiğinden– üsse geri dönmek yerine savaşa "her an başlamak üzere" birlikleri orada tutmayı teklif etmişti. Dayan'ın bu öneriye cevabı, "Ben-Gurion'dan böyle bir şey yapmak için izin almadım ve onun iradesine ters düşecek hiçbir şey yapmayacağım" olmuştu.[5]

Mısır'a Sovyet Bloğu'ndan silah tedarikini, Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümünü teşvik etmeye yönelik İngiliz-Amerikan baskısının yenilenmesi biçiminde diplomatik bir terslik izlemişti. İngiliz-Amerikan uzlaşma önerisinin ana hatları, Alfa Projesi kapsamında Şubat 1955'te belirlenmişti. Alfa Projesi'nin temel ilkeleri şöyleydi: İsrail'in Eylat'la bağlantısını kesmeden Mısır ve Ürdün'e Necef'te üçgen biçimli iki bölge verilmesi; bazı problemli bölgelerin Ürdün'e devredilmesi; silahtan arındırılmış bölgenin İsrail ve komşuları arasında paylaştırılması; sınırlı sayıda Filistinli mültecinin topraklarına geri dönüşüne izin verilmesi, geri kalanlara da tazminat ödenmesi; Şeria Nehri sularının paylaşımına dair anlaşmaya varılması; Araplara yönelik ekonomik boykotun kaldırılması ve yeni sınırlar için Batılı güçlerden taahhüt alınması.[6] Alfa Projesi İngiltere başbakanı Sir Anthony Eden'ın Nisan

4 Bar-On, *Meydan Okuma ve Kavga*, 45.

5 Tümgeneral Uzi Narkis ile mülakat.

6 Shimon Shamir, "The Collapse of the Project Alpha", Wm. Roger Louis ve Roger Owen (der.), *Suez 1956: The Crisis and Its Consequences* (Oxford, 1989), 81-82.

ayındaki ve ABD dışişleri bakanı John Foster Dulles'ın 26 Ağustos'taki demeçlerinin arka planını oluşturmuştu. İsrail, söz konusu İngiliz-Amerikan tekliflerini kesin bir biçimde reddetmişti.

Eden son olarak 11 Kasım'da Guildhall'da, Dulles'ınkinden daha açık bir dille, 1947 tarihli BM kararı ve 1949 tarihli ateşkes hatları arasında bir uzlaşma çağrısında bulunmuştu. Eden, Mısır ve Ürdün'ün Araplara ait olmayan topraklardan geçmelerine lüzum bırakmayacak bir "arazi bağlantısı" oluşturabilmeleri için, İsrail'in Necef'ten toprak tavizleri vermesi fikrini Londra ve Washington yönetimlerinin desteklediğini açık bir şekilde ifade etmişti. Bu, İsrail için Necef üzerinde kurduğu mutlak kontrolün kaybı demekti. Ben-Gurion 15 Kasım'da Knesset'te, Eden'ın arabuluculuk teklifini kati bir biçimde şu gerekçe ile geri çevirmişti: "Eden'ın İsrail toprağını komşuları yararına budama teklifinin hiçbir yasal, ahlaki veya mantıki temeli yoktur ve bu teklif kabul edilemez."

Guildhall konuşması, İsrail'in İngiltere hakkındaki hayal kırıklığını düşmanlığa dönüştürmüştü. Söz konusu konuşmaya kadar İngiltere hakkındaki görüş, İngiltere'nin yanıltıldığıydı. Konuşma sonrasında İngiltere'nin kasti bir biçimde düşmanlık yaptığı düşünülmüştü. İngiltere'nin silah teminine yanaşmamasının, İsrail'in toprak tavizinde bulunmayı reddetmesini imkânsızlaştırmak için planlanmış bir strateji olduğundan adamakıllı şüphe edilmişti. Ben-Gurion'un da aralarında olduğu pek çok İsrailli, İngilizlerin kendi askeri çıkarları doğrultusunda Necef'in tümü veya bir bölümünün Ürdün'e devredilmesini istediğine inanıyordu. Ve bu şüphe de, İsrailli liderlerin İsrail topraklarının bir karışından dahi hiçbir koşulda vazgeçmeyeceklerine dair yerli yersiz meydan okuyan tavırlarını iyice artırmıştı.[7]

Politikacı ve diplomatlar Batılıların toprak tavizi konusundaki baskılarına direnirken, Dayan toprak genişletme konusu üzerinde düşünmekteydi. Dayan, Ben-Gurion'u doğrudan askeri eylem teklifi bombardımanına tutmaktaydı. Guildhall konuşmasından bir gün sonra, 10 Kasım'da, Dayan Ben-Gurion'a, "İsrail'i yok edecek bir savaşı başlatmak için yanıp tutuşan Mısır'daki yönetimi veya bu yönetimin izlediği siyaseti değiştirecek acil bir ça-

7 1955 Senesi İsrail Yıllık Raporu, 20 Şubat 1956, FO 371/121692, PRO.

tışmayı" salık veren bir bilgi notu göndermişti. Dayan'ın somut tavsiyeleri arasında Mısır'ın bizzat yaptığı veya Mısır tarafından yönlendirilen düşmanca eylemler karşılığında keskin misilleme eylemleri, Gazze Şeridi'nin derhal ele geçirilmesi ve Akabe Körfezi'ndeki ablukayı kırmak için Şarm el-Şeyh'in işgaline yönelik hazırlık yapılması da bulunmaktaydı.

Dayan söz konusu bilgi notundan üç gün sonra, Ben-Gurion'la bir görüşme yapmış ve bir an önce askeri eylem yapılmasını tavsiye etmişti. Ben-Gurion "büyük sınav" olarak nitelediği Eylat'taki ablukayı kırmak üzere eyleme geçme konusuyla yakından ilgilendiğini çoktan belli etmişti. Dayan bu nedenle, konuşmaları esnasında Ben-Gurion'a Tiran Boğazı'nı ele geçirmeyi hedefleyen Omer Planı'nı sunmuştu.[8] Plan, boğaz bölgesine bir gemi göndermek, Mısır ateş açtığında Sina yarımadasının doğu kıyısına mekanize bir birlik kaydırarak Tiran Boğazı'nı işgal edip elde tutmaktan oluşmaktaydı. Plan deniz ve hava kuvvetleriyle, paraşüt birliklerinin de katılımını öngörüyordu. Albay Haim Bar-Lev komutasında özel bir görev birimi oluşturularak, birimin Aralık ayı bitmeden hazırlıklarını tamamlaması planlanmıştı. Operasyonu planlayanlar, söz konusu harekâtın Mısır'la genel savaş durumunu tetikleyeceğini ve bu nedenle İSK'nın böyle bir savaş olasılığına hazırlıklı olması gerektiğini bilmekteydi.[9]

Ben-Gurion'da, büyük ihtimalle savaş riski ve İngiltere'nin İsrail'e müdahale etme tehlikesi nedeniyle, Tiran Boğazı'nın ele geçirilmesine dair evvelki coşkusundan eser kalmamıştı. Dayan'a, Amerika'dan silah temini olasılığı bulunması nedeniyle Omer Planı'nın Ocak sonuna ertelenmesi gerektiğini söylemişti. Dayan ise daha sonra Amerikan silahlarıyla savaşmaktansa, bu silahlar olmadan derhal savaşmayı tercih ettiğini belirtmişti. Dayan, Ben-Gurion'un izleyeceği politika konusunda henüz kesin bir karara varmadığı, ancak askeri çözüm yerine siyasi çözüm taraftarı olduğu izlenimini edinmişti.[10]

Ben-Gurion Tiran Boğazı'nın ele geçirilmesi ile ilgili planı kabineye ayrıntılarıyla sunmuş, kabine yaptığı açıklamalara rağ-

8 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 162-65.

9 Albay Meir Pail, Tümgeneral Uzi Narkis, Tümgeneral Meir Amit ve Korgeneral Haim Bar-Lev ile mülakatlar.

10 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 165.

men zamanın böyle bir plan için uygun olmadığına karar vermiş, ancak İsrail'in "uygun gördüğü yerde ve zamanda hareket etmesi gerektiğini" de belirtmişti. Bu karar Dayan'a iletilmiş ve Dayan da Ben-Gurion'a, Tiran Boğazı'nın bir ay içerisinde ele geçirilmesini salık verdiği 5 Aralık tarihli bir mektup yazmıştı. Dayan Omer Planı'nın süresiz olarak ertelenmesinin, operasyonun bütünüyle iptali anlamına geldiğini anlatmıştı. Ben-Gurion'un kişisel konumu ise oldukça belirsizdi. Planı kabineye sunmuş, ancak planın onaylanması için bütün nüfuzunu kullanmamıştı. Partisine mensup ılımlılar da dahil çoğu bakan plana karşı oy kullandığında, durumla mücadele de etmemişti. Eylem yanlısı gibi görünüp ılımlı gibi hareket etmek belli ki Ben-Gurion'a daha uygun gelmişti. Gerçek eylem yanlıları savaş için en önemli şansı kaçırdıklarını düşünüyordu.[11]

Kinneret Operasyonu

1955 yılı, o dönemde oldukça tartışmalı ve hakkında yeterli bir açıklamanın hiçbir zaman yapılmadığı aşırı eylemci bir kesitle, Kinneret Operasyonu ile kapanmıştı. 11 Aralık gecesi Yarbay Ariel Şaron komutasındaki bir paraşüt tugayı, İsrail dışında daha çok Taberiye Gölü veya Celile Denizi olarak bilinen Kinneret Gölü kıyısındaki Suriye topçu mevzilerine saldırmıştı. Bu, 1948 savaşından beri İSK'nın en sert ve en iyi yönetilmiş operasyonuydu. Paraşüt tugayı elli Filistinliyi öldürüp otuzunu da esir almış ve bu kendisine altı İsrailli askerin ölümüne ve onunun da yaralanmasına mal olmuştu. Çatışma sırasında bütün Suriye mevzileri moloz yığını haline gelmişti.

Kinneret Operasyonu İsrail'in herhangi bir kışkırtma söz konusu olmadan gerçekleştirdiği bir saldırı eylemiydi. Kara ve denizden üç taraflı olarak gerçekleştirilen saldırı, uzun vadeli bir planlama ve eğitimin ürünüydü. Uygulamaya konmadan evvel saldırının provasının ve zamanlamasının ustalıkla yapıldığına ilişkin kanıtlar mevcuttu. Saldırının perde arkasında, Taberiye Gölü'nün kuzeydoğu kıyılarında avlanan İsrailli balıkçılara Suriyelilerin yaptığı müdahale vardı. Fakat Suriyeliler İsrail'in balıkçı

11 Dayan, *Diary of the Sinai Campaign*, 13-15; Haim Yisraeli ile mülakat.

teknelerine değil, yalnızca kıyının 250 metre açığına yanaştıklarında devriye botlarına ateş açmıştı. Dahası, Kinneret Operasyonu öncesinde alışılmadık herhangi bir olay olmamıştı. İsrailliler titizlikle tasarladıkları saldırıyı başlatmak için ufak bir bahane bekliyordu; Suriyeliler böyle bir bahane sağlamayınca, provokasyonu İsrailliler yapmıştı. 10 Aralık'ta, sahile yakın bir noktaya bir polis teknesi göndererek Suriyelileri ateş açmaya özellikle teşvik etmişlerdi. Suriye askerlerinden biri, devriye teknesinin alt kısmından, boyasının biraz sıyrılmasına sebep olacak şekilde birkaç kez ateş etmişti. Kimse öldürülmemiş veya yaralanmamıştı. Bunların tümü İSK operasyonunun bahanesiydi. Gözlemcilerin hepsi, provokasyona karşılık gelen cezanın bütünüyle orantısız olduğu görüşündeydi. Bu görüş bir açıdan düzeltilmek durumundadır; o da ortada herhangi bir Suriye provokasyonu olmadığıdır.[12]

Resmi adı Zeytin Yaprakları Operasyonu olan saldırının başlatılması kararını tek başına Ben-Gurion vermişti. Ne kabineye danışmış ne de onu bilgilendirmişti. Dışişleri Bakanlığı'ndan kimseyle de istişare etmemişti. Şaret silah teminini güvenceye almaya yönelik umutsuz bir girişim için Amerika'daydı ve Ben-Gurion diğer görevlerine ilaveten dışişleri bakanlığına da vekâlet ediyordu. Şaret Ben-Gurion'u 27 Kasım'da aramış ve herhangi bir misillemenin iyi başlayan müzakerelere zarar vereceği uyarısında bulunmuştu.[13] Amerikalılar silah tedarikine dair kesin cevaplarını 12 Aralık'ta vermeye söz vermişti ve Ben-Gurion Şaret'i arayarak Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın cevabını alana kadar Washington'da kalmasını istemişti. Gelgelelim, Amerikalıların cevabından bir gün önce, Ben-Gurion Suriye mevzilerine saldırıyı onaylamıştı. Şaret operasyon kararı süreci ile ilgili acı bir yorum yapmıştı: "Savunma Bakanı Ben-Gurion, Dışişleri Bakanı Ben-Gurion'a danışmış, Başbakan Ben-Gurion da operasyon için yeşil ışık yakmıştı."[14]

---

12 Şaret'in günlüğü, 13 Şubat 1955; Hutchison, *Violent Truce*, 109-10; Burns, *Between Arab and Israeli*, 107-8; Hameiri, "Demilitarization and Conflict Resolution", 107; Tal, "İsrail'in Güvenlik Anlayışının Günden Güne Gelişimi", 329; Morris, *Israel's Border Wars*, 364-69.

13 Şaret'ten Ben-Gurion'a, 27 Kasım 1955, 2454/11, İDA.

14 Şaret'in günlüğü, 16 Aralık 1955.

Kinneret Operasyonu'na dair haberler İsrail kamuoyunda beklenmedik bir şok etkisi yapmıştı. Operasyonu gazetelerden haber alan bakanların şaşkınlıktan dili tutulmuştu. Eylem yanlıları da ılımlılar gibi operasyonun ölçeği ve zamanlamasıyla, başbakanın kendilerine danışmamasını onaylamamıştı. Ben-Gurion'un kabinenin ortaya koyduğu siyaset çizgisinden neden ayrıldığını bilmek istiyor ve gelecekteki tüm askeri operasyonların kabinenin onayına sunulmasını talep ediyorlardı. Bakanlardan biri İSK'yı bağımsız hareket etmekle ve kendi siyasetini hükümete dayatmaya çalışmakla suçlamıştı. Diğerleri de İSK'nın operasyonun boyutlarını genişleterek aldığı emirleri aştığı sonucuna varmıştı.

Ben-Gurion İSK'yı söz konusu ithamlar karşısında savunmuştu. Fakat kendisi de operasyonun sonuçları hakkında biraz şaşkındı. Dayan ve Şaron kendisine rapor verdiğinde, memnun olmaktan uzaktı ve operasyonun "fazla başarılı" olmasından yakınmıştı.[15] Suçlanması gereken büyük oranda Ben-Gurion'du, çünkü saldırının boyutu ve amacını tam olarak tanımlamamıştı. Ben-Gurion'un Dayan'a Suriyelilerle çatışma emrini, Omer Planı'nın ertelenmesine yönelik bir teselli ödülü olarak verdiği iddia edilmiştir. Ancak bu konuda bir kanıt yoktur. Ariel Şaron'a göre, "Dayan'ın bu saldırı hakkında zihninde oluşturduğu tasarı, Ben-Gurion'un kendisine verdiği ölçeğin sınırlarını aşmıştı."[16] Dayan'ın böyle büyük çaplı bir saldırı emri vermesi için kendine ait gerekçeleri vardı. Öncelikle Suriye ordusu İSK tarafından hiç yenilgiye uğratılmamıştı ve Suriye ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak onun imaj ve özgüvenine zarar vermek istemişti. Dayan bunun yanında, Ekim'de Suriye ve Mısır arasında imzalanan ortak savunma paktını da sınamayı istemişti. Eğer Nasır söz konusu tehdide karşı koymakta başarısız olursa, vaatlerinin boşluğu Arap dünyasının gözleri önüne serilecekti; eğer buna karşı koyarsa, böyle bölgesel bir olay Mısır'la bütünsel bir çatışmaya dönüşebilirdi.[17]

Ben-Gurion operasyon emrini verdiğinde Amerika'nın tepkisinin ne olacağını tahmin ediyor olmalıydı. Bu, büyük ihtimalle Dışişleri Bakanlığı'ndan ya da kabineden kimseye danışmamış

15 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 170; Sharon, *Warrior*, 124-25.

16 Sharon, *Warrior*, 124.

17 Bar-On, *Meydan Okuma ve Kavga*, 56-58.

olmasının gerekçesiydi. Saldırı iznini vererek sadece Şaret'in İsrail'e Amerikan silahları sağlama çabalarını değil, aynı zamanda silah temini kapsamında Amerika'yla yakınlaşma durumunu ve bu sürecin parçası olan bütün siyasi stratejiyi de baltalamıştı. Uzi Narkis, söz konusu sabotajı Ben-Gurion'un planladığını düşünmekteydi:

> Ben-Gurion ve Dayan tarafından Şaret'e zarar vermek üzere koordine edilen bir eylem olduğuna inanıyorum. Operasyonun ölçeği Şaret'e büyük bir darbe indirmek için genişletilmişti. Dayan ve Şaret arasında sözü edilecek hiçbir ilişki yoktu. Dayan Şaret'i küçümsüyordu. Görünüşe bakılırsa savunma bakanı ve genelkurmay başkanı arasında, Şaret'in başarısızlığa uğramasını ve iktidardan düşmesini sağlamaya yönelik bir anlaşma vardı. Bu, Şaret'e karşı yürütülen kampanyanın ilk hamlesiydi.[18]

İSK çevrelerinde o zaman yaygın olan şakalardan birisi, Taberiye saldırısındaki en büyük patlamanın Moşe Şaret'in koltuğunun altında yaşandığıydı. Şaret haberleri duyduğunda öfkeden kıpkırmızı kesilmişti. "Dünyam kararmış, silah temini konusu berbat olmuştu" diye günlüğüne not düşmüştü.[19] Ben-Gurion'a çektiği protesto telgrafında öfkesini gizlememişti. Telgrafı, İsrail'de bir hükümet olup olmadığını, bunun bir politikası olup olmadığını ve bu hükümete ait politikanın kendi çabalarını sabote edip, kendi hedeflerini engellemek mi olduğunu sorgulayarak bitirmişti.[20] Şaret Abba Eban'a, Ben-Gurion'un Kinneret saldırısına silah arayışında olan kendisini kişisel bir zaferden alıkoymak için izin verdiğine dair şüphelerini aktarmıştı. Eban otobiyografisinde, krizle ilgili şu açıklamayı yapmıştı:

> Hislerim bana Şaret'in Ben-Gurion'la birlikte çalışma becerisine dair geriye ne kaldıysa o gece Celile'de kül olduğunu söylemekteydi. Ben de kendi hesabıma, Ben-Gurion'un söz konusu iki eylem biçimini nasıl olup da bir araya getirdiğini anlamanın imkânsız olduğunu düşünüyordum. Ben-Gurion bir taraftan Şaret'in silah talebimizi garantiye alacak önemli bir hamle için büyük çabalarda bulunmasını isterken, diğer yandan silah tedariki konusunda olumlu bir cevabı imkânsız kılmak gibi etkili

18 Tümgeneral Uzi Narkis ile mülakat.

19 Şaret'in günlüğü, 10 Aralık 1955.

20 Şaret'ten Ben-Gurion'a, 12 Aralık 1955, 2454/11, İDA.

> sonuçları olacak askeri bir operasyona izin vermişti. Bir muhakeme hatası yapıldığını düşünmüştüm. Bunu Ocak 1956'da Güvenlik Konseyi'nde rutin bir tartışma ve kınamaya maruz kaldıktan sonra, Ben-Gurion'a yazdığım uzun bir mektupta tüm samimiyetimle söyledim. Sekreteri vasıtasıyla anında verdiği cevapta şöyle diyordu: "Kinneret Operasyonu hakkındaki kaygılarını tamamıyla anlıyorum. İtiraf etmeliyim ki, ben de operasyonun hikmeti konusunda şüpheler duymaya başlamıştım. Ancak Güvenlik Konseyi'nde eylemimizi mükemmel bir biçimde savunan yazınızın tamamını okuduğumda, tüm şüphelerimden kurtuldum. Nihayetinde haklı olduğumuza beni ikna ettin."
>
> Biraz muzip bulduğum bu cevabı, Ben-Gurion'dan duymaya çalıştığım pişmanlık itirafına olabildiğince yakın bir şey olarak yorumlamıştım. Kudüs'le yaşadığım tartışma, askeri ihtiyaçlar karşısında diplomasiyi savunmakla ilgili değildi. İki askeri ihtiyaç –misilleme ihtiyacı ve uzun vadede savunma silahlarına yönelik ihtiyaç– arasında çatışma vardı. Bana göre kısa vadeli hedefler, uzun vadeli amaçlar üzerinde gereksiz bir üstünlük elde etmişti.[21]

Şaret de görevinin iptal edilişini takiben ülkeye geri döndüğünde hala burnundan soluyordu. Kendisini havalimanında karşılayan Ben-Gurion'un askeri sekreteri Albay Nehemia Argov'a birdenbire "Beni sırtımdan bıçakladınız!" demişti.[22] Şaret Kinneret saldırısını Mapay'ın kıdemli önderlerine "alçakça bir hareket" olarak nitelemişti.[23] 27 Aralık'ta da Mapay Siyasi Komitesi'ne Washington görevi hakkında rapor vermişti. Dayan'ın Amerikan seçeneğine karşı bir kampanyaya ve Mısır'a savaş açılmasına önderlik ettiğini iyi biliyordu. Şaret'e Genelkurmay toplantılarından birinde genelkurmay başkanının halihazırdaki hükümetin savaş ilan edemeyeceğini, ancak ordunun sınır çatışmaları vesilesiyle her halükârda savaş başlatabileceğini söylediği de bildirilmişti.[24] Şaret konuşmasında bu nedenle savaş karşıtı durumunu etkili bir biçimde ifade etmişti:

---

21 Abba Eban, *An Autobiography* (Londra, 1977), 199.

22 Şaret'in günlüğü, 19 Aralık 1955.

23 Brecher, *Foreign Policy System of Israel*, 380-81.

24 Şaret'in günlüğü, 23, 25, 27 ve 28 Aralık 1955.

> Mısır'la savaşmakla sınırlı kalmayıp genel bir savaşa, etrafımızda çepeçevre bir ateş çemberine dönebileceğinden dolayı önleyici savaşa karşıyım. Bağımsızlık Savaşı'nda yaşanmayan bir şeye, mesela yabancı bir gücün bize müdahalesine yol açabilme ihtimali yüzünden önleyici savaşa karşıyım... Önleyici savaşa BM'nin bize karşı tedbirler alması anlamına geldiği için karşıyım. Ülkeyi zarara sokmak ve yıpratmak, yerleşimlerin imhası ve çok kan dökülmesi demek olduğu için önleyici savaşa karşıyım.[25]

Şaret daha sonra Kinneret saldırısının yıkıcı etkilerine dönmüştü. "Şeytan bile bundan daha kötü bir zamanlama yapamazdı" diye kızgınlıktan tiz bir perdeden çıkan sesiyle haykırmıştı. Komite başkanının masanın başına geçmesi teklifini geri çeviren Ben-Gurion, toplantı odasında bir köşede oturmaktaydı. Yanında oturan Gideon Rafael'e göre, Ben-Gurion şeytan kelimesini duyduğunda, "kurşun yemiş gibi sarsılmış, sonra da tek kelime dahi etmeden arkasına yaslanmıştı. Söz konusu kelimenin onu nasıl incittiğini fiziksel olarak hissedebiliyordum. Dinleyiciler sanki dengesini kaybeden bir ip cambazını izliyormuşçasına nefeslerini tutmuştu... Ben-Gurion ve Şaret arasındaki hassas ilişki kırılma noktasına gelmişti."[26]

İsrail'in uluslararası itibarına verilen zarar ağırdı. Bazı gözlemciler, İsrail siyasetini belirleyenlerin akıl sağlığından şüpheye düşmüşlerdi. Kinneret Operasyonu ile bu operasyonun sözde nedeni arasındaki bariz asimetri İsrail'i her zamankinden daha kötü bir duruma sokmuştu. Olayla ilgili BM Güvenlik Konseyi'ndeki tartışmada, İsrail daha önce hiç olmadığı kadar tecrit edilmişti. Güvenlik Konseyi'nin on bir üyesi İsrail'i suçlamakta ve Suriye'nin ılımlılığı ve ihtiyatlı tavrını takdir etmekte birbiriyle yarışmıştı. Konsey 19 Ocak 1956'da son olayı ağır bir şekilde kınayan bir karar vermiş, İsrail'in ateşkes anlaşmalarına ilişkin daha önceki ihlallerini de anımsatarak, İsrail'e bu anlaşmalara uyma çağrısı yapmış ve bundan sonraki ihlal durumları için yaptırım tehdidinde bulunmuştu.[27]

---

25 Siyasi Komite Protokolü, 27 Aralık 1955, İşçi Partisi Arşivi.

26 Rafael, *Destination Peace*, 48.

27 Büyük ihtimalle Gideon Rafael tarafından kaleme alınmış 198 No.lu Haftalık İnceleme, 25 Ocak 1956, 2454/11, İDA.

Fakat Kinneret saldırısının en ciddi sonucu, Amerikalıların İsrail'e silah tedarikini reddetmesi oldu. Ben-Gurion saldırı yapılmamış olsa dahi, Dulles'ın İsrail'e silah vermeyeceğini iddia ediyordu. Şaret ve Eban bunun aptalca bir görüş olduğunu, çünkü Dulles kararını çoktan vermiş olsa bile, silah temini talebine hayır cevabı için İsrail'in Dulles'a mükemmel bir bahane vermesinin çok büyük bir hata olduğunu düşünmekteydi. Ben-Gurion Dulles'ın İsrail'i hem güvenlik garantisi, hem de silahlar konusunda kesinlikle kandırdığını düşünüyordu. Ben-Gurion askeri eyleme başvurmakla, çıkarları göz ardı edildiği takdirde İsrail'in hiçbir sınırlama kabul etmeyeceğinin ve istediği gibi davranacağının işaretini vermişti. Şaret ve Eban, Dulles'ın yanıtı için birkaç gün daha bekleme taraftarıydı. İkisi de Ben-Gurion'un düşünmeden hareket etmesinin kendilerinin sabır ve zahmetle gerçekleştirdikleri diplomatik altyapıyı berbat ettiğini hissediyordu. Diğer eylem yanlılarından bir kısmı, diplomasiyi göz ardı etmek konusunda daha ölçüsüzdü. Özellikle Moşe Dayan ve Yosef Tekoah, Eban ve diplomatik çabaları konusunda küçümser bir tutum takınmıştı. Kinneret saldırısı bu nedenle savunma kadrosu ve Dışişleri Bakanlığı arasındaki çatlağı bir kez daha gözler önüne sermişti.[28]

Bu dönemle ilgili resmi Amerikan belgelerinin araştırmacılara açılması, Şaret ve Eban'ı haklı çıkarırken Ben-Gurion, Dayan ve saldırıyı savunan diğer figürlerin iddialarını kesin bir biçimde çürütmüştü. Dulles saldırı arifesinde İsrail'e silah satışına karar vermişti. Savunmaya yönelik silahlar ve tank ve uçak gibi saldırı silahları arasındaki farkı ortaya koyan Dulles, savunma silahlarını derhal, ikinci gruba giren silahları ise bir dahaki yıl kademeli olarak İsrail'e vermeyi teklif etmişti. 1950 tarihli Üçlü Bildirge o dönemde herhangi bir saldırıya karşı İsrail'e makul bir güvence vermekteydi.[29] Ancak 13 Aralık'ta İsrail'in silah talebi ile ilgili kararın ertelendiği Eban'a bildirilmişti. Erteleme için gösterilen temel sebep ise, Suriye ile sınırda yaşanan son olaydı.[30]

28 Gerşon Avner ile mülakat.

29 Dışişleri Bakanından Dışişleri Bakanlığı Müsteşarına (Hoover'a) gönderilen bilgi notu, 12 Aralık 1955, *Foreign Relations of the United States, 1955-1957* (*FRUS*) (Washington D.C.: U.S. Government Printing Office, 1989), 14: 848-49.

30 Görüşme notu, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 13 Aralık 1955, *a.g.e.*, 856-57.

Resmi belgeler, İsraillilerin çoğunun düşündüğünün aksine Dulles'ın İsrail karşıtı olmadığını ve İsrail'in yok edilmesine kesinlikle şahit olmak istemediğini de gözler önüne sermektedir. Dulles, İsrail'in askeri gücünü Arap düşmanlarınınkiyle eşit hale getirmenin ülkenin güvenliğini garanti altına almayacağına, İsrail'in hayatta kalmasının uzun vadede sadece Arap komşularıyla barış yapmasıyla sağlanabileceğine inanıyordu. İsrail barış için toprak tavizleri vermeye ve 100,000 Filistinli mülteciyi geri almaya hazırlıklı olmalıydı. Dulles silah meselesinde de İsrailli lerin düşündüğü kadar inatçı değildi. İsrail'in Sovyetler Birliği'nin Mısır'a söz verdiği miktarda olmasa da, Batı dünyasından benzer kalitede silah almaya hakkı olduğunu düşünüyordu. Ancak Ortadoğu'da olası bir kutuplaşmadan kaçınmak istiyor, Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'e saldırı silahları sağlayan tek ülke olmasını veya Arap dünyasının Sovyetler Birliği'ne terk edilmesini istemiyordu. Bu sorun için bulduğu çözüm, Fransa ve Kanada'yı İsrail'e silah satışına, özellikle savaş uçakları satışına ikna etmekti. Kinneret saldırısı ise, Batı dünyasının silah satışına dair politikası İsrail lehine değişmeye başladığı sırada yapılmış ve İsrail'e Amerikan askeri yardımı olasılığını yok etmişti.

Mısır'la savaş konusunda kabinenin büyük bir bölümü Şaret'in tarafını tutmuştu. Ben-Gurion Aralık ortasında Genelkurmay'ın düzenlediği bir toplantıda hükümetin bu konudaki tavrını açıklamak yanında, bu tavrı savunma işini de üzerine almıştı. Konuşmasının başında Mısır'ın sürekli daha güçlü hale geldiğini ve hızla harekete geçilmediği takdirde, Mısır'a ezici bir darbe indirme şansının kaçırılacağını savunuyordu. Ancak yine de, kendisi de dahil bütün kabinenin önleyici savaşa neden karşı çıktığını açıklamaya çalışmıştı. Söz konusu sebepler, savaş olgusuna has maddi zarar ve yıkımdan; İsrail'in düşmanları yararına sonuç verecek İngiliz müdahalesine dair kaygılardan; İsrail'in dünya barışı için tehlike oluşturduğuna ilişkin algının Doğu'da ve Batı'da İsrail'in silah taleplerinin reddedileceği ve Araplarla sonraki çatışmalarda İsrail'i zayıf ve tecrit edilmiş bir hale getireceği tehlikesinden müteşekkildi. Ben-Gurion bu sebepler nedeniyle kabinenin İsrail'in savaş başlatmasına karşı çıkmasının yerinde olduğu sonucuna varmıştı.[31]

31 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 174-175.

1955 sona erip 1956 yılına girildiği sıralarda, önleyici savaş fikri hükümet çevrelerinde ciddi bir konu olmaktan çıkmıştı. Tartışma "savaş veya barış" hakkında değildi, çünkü barış o zaman zarfında bir seçenek olarak görülmemekteydi. Çekişme savaş başlatma taraftarlarıyla, İsrail ve Mısır arasındaki askeri güç dengesini eski haline getirmek için her türlü diplomatik yolun denenmesini isteyenler arasındaydı. Ekim sonundan itibaren etkin bir biçimde Mısır'la savaşa yol açma stratejisini başlatan Ben-Gurion, yılın sonuna doğru söz konusu strateji hakkında şüphe duymaya başlamıştı. Nasır'ın maksatları hakkındaysa hiç şüphesi yoktu. Ocak 1956 ortalarında ülkenin güvenlik durumu hakkında değerlendirme yapması istendiğinde, güçlü olduğunu hissettiği anda Nasır'ın İsrail Devleti'ni yok edeceğine dair herhangi bir şüphesinin olmadığını belirtmişti.[32] Ben-Gurion'u, en azından o dönemde savaş başlatma siyasetinden vazgeçiren şey, tek yanlı bir İsrail eyleminin beraberinde getireceği risklerin farkında olmasıydı.

Şaret'i yıpratmak üzere tasarlanmış Kinneret saldırısı, paradoksal bir biçimde Şaret'in hükümetteki nüfuzunu en azından geçici bir süre için artırmıştı. Şaret, İSK'nın adına uygun bir biçimde, yalnızca savunma gayesine hizmet etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Şaret askeri gücün önemini kavramış, İSK için ilave silahlar alınması konusunda hiçbir çabadan kaçınmamıştı; fakat söz konusu askeri gücün saldırı maksadıyla değil caydırıcı unsur olarak kullanılmasını istemekteydi.[33] Şaret'in savlarının doğruluğu, Kinneret saldırısından sonra, 16 Ocak'ta Dulles'a İsrail'in silah tedariki talebini yenilemek üzere mektup yazdığında anlaşılmıştı: "Güvenliğimizin yegâne dayanak noktası –Mısır saldırganlığına karşı etkili ve caydırıcı tek faktör– Mısır'ın şu an edinmekte olduğu silahlara eşdeğer silahlar almaktır." Söz konusu talebe şöyle resmi bir taahhüt de eşlik etmekteydi: "Yeterli miktarda silah verildiği takdirde bunların sadece savunma amaçlı olarak kullanılacağını ve savaştan ve bölgedeki istikrarın daha da bozulmasından kaçınmanın, siyaset ve eylemlerimizin temel amacı olacağını beyan etmek üzere hükümetim bana yetki ver-

32 Ben-Gurion'un günlüğü, 17 Ocak 1956.

33 Gerşon Avner ile mülakat.

miş bulunmaktadır."[34] Bu Moşe Dayan'ın savunduğu siyasetin neredeyse tam tersiydi. Hükümet, silah taleplerinin geri çevrilmesi durumunda, sorun çıkarma tehdidinde bulunmuyor, ancak silah sağlanması durumunda sorumlu davranacağını belirtiyordu.

Anderson Heyeti

Başkan Dwight Eisenhower, Ben-Gurion ve Nasır'ın arasını bulabilme konusundaki ihtimali yoklamak üzere önemli bir kişisel girişimde bulunmuştu. Bölgeye arkadaşı ve eski savunma bakanı yardımcısı olan Robert Anderson'ı göndermişti. Kod adı Gama Operasyonu olan görev, barış müzakerelerinde bulunmak ve mümkün olduğu takdirde iki lider arasında doğrudan bir görüşme ayarlamak maksadıyla Kasım 1955'te planlanmıştı. Anderson Aralık 1955 ve Mart 1956 arasında üç tur görüşme yürütmüş, mutlak gizlilik içerisinde Kahire ve Kudüs arasında Atina ve Washington üzerinden mekik dokumuştu.[35]

Gama Operasyonu ABD başkanının konuya dahil olması ve özel temsilcinin önemi yüzünden İsrail'de çok ciddiye alınmıştı, ancak operasyonun başarı şansının yüksek olduğu düşünülmüyordu. Nasır'ın temel kaygısı, yürütülen göreve dair haberlerin dışarıya sızmasını önlemek gibi görünüyordu. Bu sırrı meslektaşlarından sadece ikisiyle paylaşmıştı; Nasır bu iki meslektaşı da yanında olduğu halde Anderson'la üçüncü bir şahsa ait bir apartman dairesinde gece buluşmuş ve sıradışı hiçbir şey olmamış izlenimi yaratmak için ertesi sabah ofislerine gitmişlerdi. Ancak Ben-Gurion ve Nasır görüş birliğine varılabileceğinden şüphe ettiklerinden, her biri kendi gündemini oluşturmuştu. Her ikisinin de –Ben-Gurion silah satın alımı, Nasır da Asvan Barajı'nın inşası-

34 Şaret'ten Dulles'a, 16 Ocak 1956, 2456/3, İDA.

35 Anderson heyeti hakkında ekteki referansların kullanıldığı başlıca kaynaklar: David Ben-Gurion, *Negotiations with Nasser* (Kudüs, İsrail Bilgi Merkezi, tarihsiz); Rafael, *Destination Peace*, 48-52; Yaacov Herzog, *A People That Dwells Alone* (Londra, 1975), 237-42; Muhammed Hasaneyn Heykel, *Süveyş Dosyaları* (Arapça) (Kahire, 1986), 387-93 ve 780-84 no.lu sayfalardaki belgeler; Shamir, "Collapse of Project Alpha", 80-81; Gideon Rafael ve Gerşon Avner ile mülakatlar.

na gerekli finansal yardımı alabilmek için– Amerikan iyi niyetine gereksinimi vardı. Dahası, görüşmeler başarısız olsa da, ikisi de başarısızlığın sorumluluğunu karşı tarafa yüklemeyi planlıyordu.

İki tarafın da istekleri konusundaki ısrarlı tutumu, görüşmelerin sürprizsiz geçmesine yol açmıştı. Nasır, Mısır ve Ürdün arasında sınırdaşlık oluşturabilmek için Necef'in önemli bir kısmını talep etmişti. İsrail'in mültecilere topraklarına geri dönmek ya da tazminatla başka yerlere yerleştirilmek arasında seçim hakkı vermesini de istemişti. Ben-Gurion ve Şaret küçük çaplı teritoryal düzenlemeler ve mülteci sorununun çözümüne katkı konularında tartışmaya hazırdı, fakat bunu sadece doğrudan barış müzakereleri çerçevesinde yapmak istiyorlardı.

Ben-Gurion Nasır'la yüz yüze bir görüşmeye büyük önem atfetmekteydi. İsrail'in var olma hakkının Araplarca kabul edilmeyişinin barış yolundaki ana engel olduğuna ilişkin geleneksel İsrail iddiasını yinelemişti. Ben-Gurion, üzerinden on iki yıl geçtikten sonra Anderson'la konuşmasının tutanaklarını bastırmak gibi hiç alışılmadık bir yol izlemişti. Söz konusu tutanaklarda Anderson'dan ismiyle değil, sadece "temsilci" olarak bahsedilmişti. Ben-Gurion tutanakları önce gazetede, daha sonra da *Nasır'la Müzakereler* başlığıyla broşür şeklinde yayımlamıştı. Tutanakları basmaktan kastı hiç şüphesiz elinden geleni yaptığını, görüşmelerin başarısızlığındaki tüm sorumluluğun sadece Nasır'a ait olduğunu göstermekti. Fakat tutanaklardan net bir biçimde açığa çıkan izlenim, Ben-Gurion'un makul imajı vermeye dair eski taktiğini uyguladığı ve çıkmazın tüm sorumluluğunu Arap hasımlarının omzuna yüklediğidir. Bu, Kudüs başmüftüsü Hacı Emin el-Hüseyni ve bağımsızlık öncesi dönemde diğer Arap liderler karşısında Ben-Gurion'un çok işine yarayan bir taktikti. Söz konusu taktiği birebir görüşme konusunda sürekli ısrar ederek, Nasır'ın gerçek gayelerini anlamayı kolaylaştıracak tek fırsat olarak yeniden denemişti. Becerikli ve iyi niyetli olsa dahi hiçbir arabulucunun, olayın gerçek kahramanları arasında gerçekleşecek doğrudan temasın yerini tutamayacağını söylemişti. Ben-Gurion Anderson'a Nasır'la yüz yüze görüşmeleri durumunda barışın iki veya üç gün içerisinde yapılabileceğini de söylemişti. Söz konusu düşünce mantıklı bir önerme gibi görünse de, Ben-Gurion'un

gayet farkında olduğu üzere, İsrail'i tanımak veya düşmanla görüşmek konusundaki güçlü Arap tabusu nedeniyle Nasır'ın bu fikri kabul edeceğine dair ufak bir olasılık dahi yoktu. Dolayısıyla, bunlardan Ben-Gurion'un sadece hasmını zor duruma düşürmeye çalıştığı sonucunu çıkarmak neredeyse zorunludur.

Anderson, Nasır'ın Ben-Gurion'un üst düzey görüşme talebini kabul etmesi için elinden geleni yapmış, ancak Nasır bu öneriyi Mısırlıların, Mısır ordusunun ve Arap milletinin böyle bir görüşmeye izin vermeyeceğini söyleyerek geri çevirmişti. Nasır iki hususa daha vurgu yapmıştı. İlki, İsrail'in yalnızca Mısırlıları ilgilendiren bir sorun olmayıp, bütün Arapları ilgilendirdiği ve Mısır'ın diğer Arap devletlerine ayak uydurmak zorunda olduğuydu. İkincisi, Mısır'ı ilgilendirdiği kadarıyla İsrail'le yapılacak barışın tek dayanağının BM'nin 1947 tarihli paylaşım planı olduğuydu. Bu elbette İsrail için kesinlikle uygulanamayacak bir öneriydi.

Anderson iki taraf arasındaki görüş ayrılığının giderilmesinin mümkün olmadığını ve çabalarının başarısız olduğunu anlamıştı. Kendisine verilen görevi değerlendirirken, Nasır'ın Kral Abdullah'ın öldürülmesine dört kez atıfta bulunduğunu da bildirmişti. Nasır, İsrail'le ABD aracılığıyla temasta kalmaya sıcak bakmaktaydı, ancak Mısır'a bir İsrailliyi getirme riskini göze alamayacağını belirtmişti. Eisenhower, görüşmelerin başlatılamaması başarısızlığı için iki tarafı da suçlamaktaydı. Nasır "görüşmelerin önünü tıkayan gerçek bir engel" gibi davranırken, İsrailliler "barış yapmak konusunda herhangi bir ödün vermeme eğiliminde kesinlikle kararlı" idi.

Ben-Gurion Anderson heyetinin başından itibaren başarısızlığa mahkûm olduğunu düşünmüştü.[36] Nasır'ın İsrail'e saldırmak için hazırlandığına inanıyor ve Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden aldığı silahları dengelemek üzere, çaresizce Amerika'dan silah talebinde bulunuyordu. Ben-Gurion, Anderson daha İsrail'e gelmeden önce Mossad başkanı Isser Harel'i, CIA başkanı ve John Foster Dulles'ın erkek kardeşi olan Allen Dulles'la görüşmek üzere gizli bir görevle Washington'a göndermişti. Harel İsrail'e silah temininin savaşı önleyeceği, silah talebinin reddedilmesinin ise İsrail'i

36 Ben-Gurion'un günlüğü, 15 Ocak 1956.

savaşa girmeye mecbur bırakacağı mesajını iletmişti. Harel Çek silah satışının duyulmasından sonra Ben-Gurion'a Mısır ordusunu yenilgiye uğratmak ve Nasır'ı devirmek için askeri eylemde bulunulmasını salık verdiğini de açıklamıştı. Ben-Gurion'un bu öğüdü reddetmesi, Harel tarafından Ben-Gurion'un makullüğü ve ılımlılığının kanıtı olarak gösterilmişti.[37]

Anderson heyeti çalışmalarına devam ederken, Ben-Gurion Amerikan arabuluculuğuna çok az ilgi göstererek, silah temini için baskı yapmaya devam etmişti. 14 Şubat'ta Başkan Eisenhower'a yazdığı mektupta, Nasır'ın İsrail yanında Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarları için de tehdit oluşturduğunu belirterek, İsrail'in silah tedariki isteminin geri çevrilmesini protesto etmişti. Ben-Gurion Anderson'la 9 Mart'taki son görüşmesinde tehlike sinyalleri vermişti. Barış yapmanın imkânsız olduğunu, ancak savaşı engelleyecek bir yol bulunduğunu söylemişti. Savaşı engellemenin tek yolu, İsrail'in savunma silahları edinmesiydi. İsrail'in talebine olumsuz yanıt verilmesi halinde, İsrail'in tepkisini "o zaman yalnızca tek bir görevimiz olacaktır: o da güvenliğimize dikkat etmek" diye tanımlamıştı. Bu sözlerin ardında yatan tehdit, Amerika'nın silah teminini reddetmekte direnmesi durumunda savaşa başvurulacağıydı.

Anderson'ın görevi, bölgeden sorumlu BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'ün görevi ile aynı zamana denk gelmişti. Anderson'ın hedefi İsrail ve Mısır arasında barışçıl bir çözümü teşvik etmekken, Hammarskjöld'ün ateşkes sağlanmasına yönelik daha sınırlı bir amacı vardı. Anderson heyeti tamamen gizliyken, Hammarskjöld'ünkü herkes tarafından biliniyordu. Hammarskjöld 1956 yılı içinde Ocak, Nisan ve Temmuz'da Ortadoğu'ya üç gezi yaparak, bu gezilerin her birinde hem Ben-Gurion hem de Nasır'la görüşmüştü. Amacı, İsrail-Mısır sınırındaki gerilimi azaltmak ve özellikle de el-Uca'daki sınırın her iki tarafını da kapsayan silahtan arındırılmış bölge sorununa çözüm bulmaktı. İki taraf da ateşkes anlaşmasını ihlal eder surette, silahtan arındırılmış bölgeye birliklerini yerleştirerek istihkâmlar inşa etmişti. 1955 Ekim'i sonundan itibaren İsrail sözcüleri bu bölgeyi

37 Isser Harel, *Güvenlik ve Demokrasi* (İbranice) (Tel Aviv, 1989), 395-401.

Nitzana olarak adlandırmaya ve bölgeye BM kontrolü altındaki silahtan arındırılmış bir bölgeden ziyade İsrail topraklarının parçası gibi muamele etmeye başlamıştı. Hammarskjöld 3 Kasım'da anlaşmazlığı çözmek üzere üç aşamalı bir plan sunmuş, ancak İsrailliler bölgeyi önce Mısırlıların terk etmesinde ısrar ettiklerinden çözümsüzlük hali devam etmişti.

Hammarskjöld'le müzakerelere İsrail'deki iç tartışmalar eşlik etmişti. Bu, Ben-Gurion'la Şaret arasındaki ateşkes rejimi ve BM ile ilişkiler konusundaki uzun anlaşmazlıklar zincirinin önemli bir halkasıydı. Ben-Gurion müzakerelerde şahsen görev almış ve neredeyse tamamen –özellikle Moşe Dayan'ın sağladığı– askeri tavsiyelere dayanmıştı. Üzerinde durulan temel soru, silahtan arındırılmış bölgelerdeki İsrail varlığını artırmak mı yoksa barışçıl bir çözüme varmak konusunda BM genel sekreteri ile çalışmak mıydı? Dayan ve Yosef Tekoah, el-Uca silahtan arındırılmış bölgesini İsrail'in bir parçasına dönüştürmek üzere baskı yapmıştı; tıpkı Suriye sınırındaki silahtan arındırılmış bölgede yaptıkları gibi. Dayan ve Tekoah'ın izlediği siyaset, BM'yi devre dışı bırakarak Mısır'ı İsrail'in bölgede tek taraflı kontrol kurabilmesini temin için kışkırtmaktı. Ben-Gurion'un ölçüsüzlüğü daha sınırlıydı, fakat el-Uca'dan geri çekilmek konusunda, hem egemenlik sorunu hem de özellikle savaş zamanı bölgenin stratejik önemi nedeniyle gönülsüzdü. Şaret ise ateşkes anlaşmasına harfiyen riayet edilmesini savunuyordu. Mısır'la anlaşmazlıkların tekrar etmesine, bunlar İsrail'in BM ile karşı karşıya gelmesine neden olduğu için karşı çıkıyordu. Şaret silahtan arındırılmış bölgelerdeki statükoyu kabul etmişti, İsrail'in hayati çıkarlarından vazgeçmesine gerek kalmadan diyalog ve uzlaşma için de biraz imkân olduğunu düşünüyordu. Şaret'in kısa vadedeki hedefi gerginliği azaltarak, İsrail-Mısır ilişkilerinde düzelme sağlayacak şartların yaratılmasıydı.[38]

Dayan BM'yle uzlaşma fikrinden hoşlanmamış, çiftçi kılığına girmiş ilave askeri birliklerin bölgeye yerleştirilmesi suretiyle İsrail kontrolünün silahtan arındırılmış bölgeye doğru genişletilmesi için baskı yapmıştı. Ben-Gurion, kabineden silahtan arın-

38 Gerşon Avner ile mülakat.

dırılmış bölgede iki yeni "sivil" yerleşim kurulması için izin istemek üzere ikna edilmişti. Bunun Hammarskjöld'ün üç aşamalı planının uygulanması konusundaki anlaşmazlığı artırmasından çekinen Şaret Ben-Gurion'a durumu tamamıyla değerlendirene kadar beklemesini tavsiye etmişti. Ben-Gurion konuyu, sonuçlarını hesaba katmadan 18 Mart tarihli kabine toplantısında gündeme getirmişti. Sonuçta, kendini bir kez daha azınlıkta bulmuş ve planı hezimete uğramıştı.[39]

Nisan başlarında olaylar artmış ve sınırın iki tarafına yerleştirilen birliklerin sayısının önemli oranda artırılması genel gerilim halini pekiştirmişti. Güvenlik Konseyi 4 Nisan'da genel sekreterden hızla kötüleşen durumu yerinde soruşturmasını istemiş ve Hammarskjöld hemen Ortadoğu'ya hareket etmişti. Ancak İSK Hammarskjöld'ün bölgeye gelişinin arifesinde, görünüşte Mısır'ın sınır yakınındaki İsrail yerleşimlerinden birini bombalamasına tepki olarak Gazze şehrine ağır bir bombardıman başlatmıştı. Mısırlı altmış sivilin öldürüldüğü ve yüzden fazlasının da yaralandığı saldırı, Gazze Şeridi'nden gerçekleştirilen fedai saldırıları dalgasını kışkırtarak çok sayıda ölüme ve İsrail içinde de çok fazla zarara sebep olmuştu.[40] Hammarskjöld Nasır ve Ben-Gurion'un ikisini de kızgın ve acımasız bir halde bulmuştu. Nasır –elindeki tek etkili silah olan– fedaileri İsrail içine sivilleri öldürmeleri için göndermek suretiyle benzer bir misillemede bulunmaya karar vermişti. Ben-Gurion'un başka bir ikna yöntemine duyarlı olmayacağını biliyordu. Nasır Ben-Gurion'un "dişe diş, göze göz" siyasetini benimsemeye başlamıştı.[41] Ben-Gurion, Hammarskjöld'ün Mısır lehine davrandığını ve aralarındaki görüşmelerin sert ve sonuçsuz geçtiğini düşünmüştü. Hammarskjöld görevi hakkında Güvenlik Konseyi'ne 9 Mayıs'ta sunduğu raporda, ateşkes anlaşmalarını ihlal ettiği için İsrail'i açık bir şekilde eleştirmişti. Şaret, İsrail ve dünya örgütü arasındaki ilişkilerin çıkmaza girmesini dışarıdan takip etmek zorunda bırakılmıştı.

39 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 179-82; Şaret'in günlüğü, 18 Mart 1956.

40 Sir John Nicholls'den Selwyn Lloyd'a, 26 Şubat 1957, "Israel: Annual Review for 1956", FO 371/128087, PRO.

41 Byroade'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 9 Nisan 1956, *FRUS*, 1955-57, 15: 498-500.

Şaret'in Düşüşü

Moşe Şaret inişli çıkışlı bir dönemde dengeli bir birey, şiddetin hüküm sürdüğü çağda bir barış yanlısı, müzakereye yanaşmayan bir toplumun müzakerecisi, uzlaşmayı korkaklıkla bir tutan siyasi bir kültürde uzlaşmacı bir kişiydi. Ben-Gurion'la arasındaki mizaç uyumsuzluğu belli bir süredir biliniyordu. Ancak İsrail'in izleyeceği siyaset konusunda tekrar eden görüş ayrılıklarının kökeninde, onların İsrail'in dünyadaki konumuna ilişkin bakış açıları yatmaktaydı. Ben-Gurion Yahudilerin yarattığı devrime yürekten inanan ve temel ilkesi özgüven olan biriydi. Tarihsel vatanında dirilen Yahudi milletinin, kendi kanunlarını yapabileceğine ve kendilerine has ahlaki kurallarla yönlendirilebileceğine gerçekten inanıyordu. Şaret ise Yahudi özgünlüğünden ziyade Yahudilerin olağanlığına vurgu yapmaktaydı, temel ilkesi uluslararası işbirliği ve sorunların barışçıl çözümüydü. Uluslararası hukuk ve yürürlükteki uluslararası davranış normlarının İsrail için bağlayıcı olduğuna fazlasıyla inanıyor, İsrail'i uluslararası toplumun saygıdeğer ve sorumluluk sahibi bir üyesine dönüştürmeyi amaçlıyordu.

Ilımlılık yanlısı görüşle eylem yanlısı görüşün liderleri arasındaki gerilim, Fransız bağlantısı hakkındaki tartışma nedeniyle 1956 baharında alevlenmişti. İsrail ve Fransa arasında bu dönemde gelişmeye başlayan ittifak, özünde dışişleri bakanlıklarını devre dışı bırakan, iki ülkenin savunma bakanları arasındaki bir ittifaktı. Şaret Dışişleri Bakanlığı'nın başı ve İsrail–Anglo-Sakson yakınlaşmasının taraftarlarından biri olarak, Şimon Peres ve Moşe Dayan gibi önde gelen Fransız yanlılarına karşı kaybedeceği bir savaşa soyunmuştu. Fransa'yla ittifak, İsrail'in Mısır'a savaş açmaya rıza göstermesine bağlı olduğundan, hangi ülkeye yaklaşılacağı hakkındaki tartışma, önleyici savaş meselesiyle ilgili büyük tartışmayla da birleşmişti. Ben-Gurion'un Fransa ile yakınlaşmaya ikna olması oldukça zaman almıştı. Fakat kararını bir kez verdikten sonra silah alımı konusundaki tüm yetkiyi, Dışişleri Bakanlığı'ndan Savunma Bakanlığı'na aktarmakta kendine has bir hız ve kararlılıkla hareket etmiş, 10 Haziran'da da Moşe Dayan'a Fransa ile Mısır'a karşı ortak savaş operasyonları da da-

hil geniş çaplı işbirliği sağlayacak gizli müzakereler için yetki vermişti.[42]

Fransa ile danışıklı olarak Mısır'a savaş açmak üzere yürütülen siyasetle, Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği içinde barışı muhafaza etme siyaseti arasındaki ilk anlaşmazlık Ben-Gurion'u ya hükümet başkanlığından istifaya ya da dışişleri bakanının istifasına sebep yaratmaya zorlamıştı. Kendi istifasını bir tehdit olarak kullanarak dışişleri bakanını istifaya zorlamış, Haziran 1956 ortasında da Şaret istifasını sunmuştu. Şaret'in tek isteği personel değişiklikleri gerektiren iki zıt yaklaşımın özel bir parti forumunda tartışılmasıydı, ancak Ben-Gurion yine istifa edeceği tehdidini kullanarak böyle bir tartışmanın yapılmasını engellemişti. Sonuçta, Şaret'in dışişleri bakanlığından ayrılmasının ardındaki siyasi görüş farklılığı hiçbir zaman bir parti forumunda ortaya dökülmeyecekti. Bu durum kabinede de tartışılmayacaktı. Şaret Ben-Gurion'un birtakım hususi önerilerine kabinede çoğu kez itiraz etmişti, ancak Ben-Gurion'un Araplara yönelik politikasının esaslarını koalisyon ortaklarının karşısında asla sorgulamamıştı.[43] Ben-Gurion Knesset'teki konuşmasında dış politika ile ilgili fikir ayrılıkları konusunda yalnızca ülkenin bozulan güvenlik durumunun, onu hem Dışişleri Bakanlığı'ndaki yönetim, hem de Dışişleri ve Savunma Bakanlığı arasında milli çıkarlar için daha yakın koordinasyon gerektirdiğine ikna ettiğini ima etmişti.[44]

Şaret'e bakanlıktan el çektirilmesinin arkasındaki gerçek neden, Araplarla yaşanan anlaşmazlıkta Ben-Gurion'un militan siyasetine karşı onun alternatif bir politika savunmuş olmasıydı. Daha önce de gördüğümüz üzere, kabinedeki bakanların çoğu çok önemli konular söz konusu olduğunda Şaret'in arkasında durmuştu. Ben-Gurion Şaret'in başkanlık ettiği hükümetteki altı aylık savunma bakanlığı sırasında iki önemli yenilgiye uğramıştı: bunlardan biri Gazze Şeridi'nin ele geçirilmesine dair önerisi, diğeri de ateşkes anlaşmasının feshedilmesine yönelik bireysel teklifiydi. Ben-Gurion başbakan olarak Şaret'in yerini aldıktan sonra kendi dışişleri bakanının teşvikiyle iki yenilgi daha

42 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 200.

43 İzak Ben-Aharon ile mülakat.

44 Knesset Tutanakları, 19 Haziran 1956.

yaşamıştı: birincisi Tiran Boğazı'nın işgal edilmesini amaçlayan Omer Planı'nın reddedilmesi, diğeri de bunu takiben el-Uca'daki silahtan arındırılmış bölgede yeni yerleşimler kurulması önerisinin geri çevrilmesiydi. Bu kararların tümü, Ben-Gurion'u izlemeyi planladığı askeri rotadan alıkoymuştu, ancak o parti arkadaşlarının tümünün desteklediği önlemlerin çoğunlukla Mapay üyesi olmayan, Şaretçi bakanların oluşturduğu çoğunluk tarafından veto edilmesini tümüyle katlanılmaz bulmaktaydı.[45]

Ben-Gurion Mısır'la savaşın kaçınılmaz olduğu sonucuna varmak üzereydi ve Şaret'in önleyici saldırı başlatmaya karşı çıkacağını biliyordu. Şaret'in kabinede savaş başlatma önerisini veto edecek bir çoğunluk oluşturma kapasitesinin de farkındaydı. Savaş kararı henüz Ben-Gurion'un kafasında belirginleşmemişti, ancak daha sonraki bir tarihte kendi isteklerini kabineye dayatma imkânı yaratmak istemiş ve bu uğurda başka birinin kariyeri ile oynamak konusunda oldukça acımasız davranmıştı.

Ben-Gurion, Şaret'i uzaklaştırmak suretiyle, partisinde ve kabinede kendi politikalarına muhalefet eden önemli bir rakibi bertaraf etmişti. Şaret'in yerini alan Golda Meir, başbakanın yüce otoritesini ve dışişleri bakanının aslında savunma kadrosunun sözcüsü olmasına dair görüşünü sorgulamadan kabul ettiği için, Ben-Gurion'un gönlüne göre bir dışişleri bakanıydı. Ben-Gurion'un daha sonra açıkladığı gibi, Golda Meir'ın uluslararası ilişkiler konusundaki deneyimsizliği, Ben-Gurion'un başına buyruk kadrosunun Dışişleri Bakanlığı'nı Fransız silahları için devre dışı bırakıp, sıradışı yöntemler ve alışılmadık kanallara başvurmalarına olanak tanıdığından, bu pozisyonu elde etmesinde etkili başlıca niteliklerinden biriydi.[46] En önemlisi de, Golda Meir önleyici savaşa gerek olduğunu kabul ederken, Şaret'in sicili savaş hamlesini frenleyeceği izlenimini veriyordu. Dolayısıyla Şaret'in görevinden ayrılışı iki açıdan anlamlıydı: ilki İsrail'in Araplarla ilişkilerine dair ılımlı görüşün nihai olarak yenilgiye uğraması, ikincisi de Ben-Gurionizmin zaferiydi. Bu, İsrail'i birkaç ay içinde Mısır'la tam ölçekli bir savaşa götüren yoldaki en ciddi dahili engeli ortadan kaldıran bir gelişmeydi.

45 Ben-Gurion'dan S. Yizhar'a, 21 Haziran 1956, 2375/49, İDA.

46 Ben-Gurion'un Şaret'in günlüğünde 18 Ocak 1957'de aktarılan aynı tarihli konuşması.

Fransız Bağlantısı

Mısır'la savaş, İsrail dış politikasındaki Fransız yanlısı tutumla yakından ilgiliydi. Ben-Gurion 1956 yılının ilk aylarında, Mısır'a önleyici saldırıda bulunma fikrinden vazgeçmişti. Amerika'nın İsrail'in silah temini konusundaki isteğini Nisan ayında kesin olarak geri çevirmesi, Ben-Gurion için bir dönüm noktasıydı. Ben-Gurion bu andan itibaren, İsrail'in modern silahlara olan ihtiyacını karşılaması için Fransa'ya güvenmişti. Fakat Ben-Gurion silah tedarikçisi ve müttefik olarak Fransa'yı Amerika'ya tercih etmiş değildi. Sadece Amerikan silahlarını alma umudu ortadan kalktıktan sonra Fransa'ya yönelmişti. İsrail dış politikasında Fransız yanlısı eğiliminin ortaya çıkışı, bu nedenle bariz bir tercih değil, ancak Amerikan yanlısı eğilimin başarısız olmasının bir sonucuydu.[47] Önleyici saldırı fikri, Fransa ile hiç olmadığı kadar yakın ilişkiler kurulmasıyla yeniden gündeme getirilmişti.

Savunma Bakanlığı genel müdürü Şimon Peres Fransız bağlantısının veya bazen adlandırıldığı gibi Akdeniz köprüsünün baş mimarıydı. Peres bir ideologdan çok bir teknokrat, aslında pragmatiklerin şahıydı. Dış politika yönelimleri yerine, İsrail'e silah teminiyle ilgiliydi. Peres'i sadece gerçekçi düşünceler yönlendirmekteydi. Kendi kendine İsrail'e silah satışına dair yasağın nasıl kırılacağını sormuş ve Fransa'nın en iyi olanağı sağladığı sonucuna varmıştı.[48]

İsrail ve Fransa arasındaki ilişki silah temini ile başlamış, siyasi ve askeri işbirliğine dönüşmüş ve Mısır'a karşı ortak savaşla doruk noktasına ulaşmıştı. Silah satışı ilişkisindeki ilk önemli dönemeç, Başbakan Edgar Faure'nin Şaret'e iki düzine Ouragan savaş uçağı, birkaç nakliye uçağı, orta çaplı sahra topları ve bir miktar da hafif silah sağlama sözü verdiği, Ekim 1955 tarihi idi. Guy Mollet 1956 Şubat'ı başlarında, Fransa'da temsilcileri Maurice Bourgés-Maunoury'nin savunma bakanlığını üstlenen radikallerle sosyalist bir koalisyon hükümeti kurmuştu. Aynı zaman aralığında Mısır, Fransa'dan bağımsızlıkları için Front de Liberation Nationale (FLN) vasıtasıyla savaşan Cezayirli isyancılara desteğini artırmıştı.

47 Gerşon Avner ile mülakat.

48 Şimon Peres ile mülakat.

Mısır gibi ortak bir düşmana sahip olmak iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştı. Fransız ordusunun üç önceliği vardı: Cezayir, Cezayir ve yine Cezayir. İsrail, Mısır'ın Cezayirli isyancılara verdiği destek hakkında elinde bulunan tüm istihbaratı Fransa'ya vermenin yanında, bu desteğin ölçüsünü de abartmıştı. Fransızlar yalnızca Nasır'ın devre dışı bırakılabilmesi durumunda Cezayir devriminin başarısız olacağını varsaymıştı. Bu varsayımın sağlam bir dayanağı yoktu, ancak İsrailliler bu fikri yine de desteklemişti. Ve Cezayir isyanı ivme kazandıkça, Fransız hükümeti İsrail'e silah sağlamak konusunda Mayıs 1950'de imzalanan Üçlü Deklarasyon'a İngiltere ve ABD yanında imza vermiş olmasına karşın, daha az kısıtlama uygular olmuştu.

Sosyalist dışişleri bakanı Christian Pineau ilk önce Fransa'nın eski siyasetine devam edip, Nasır'ın ağzına bir parmak bal çalarak, onu Cezayirli isyancılardan uzaklaştırmak istemişti. Ancak Mollet ve Bourgés-Maunoury'nin taraftarı olduğu aba altından değnek gösterme siyaseti, baharda üstünlük elde etmişti. Söz konusu değnek İsrail, siyaset de İsrail'in gücünü Nasır'ı tehdit etmek ve Ortadoğu'da işini zorlaştırmak için kullanmaktı. Uzun vadedeki hedef ise, Cezayir isyanını bastırma şansını artırmak üzere Nasır'ı zayıflatarak, lideri haline geldiği Pan-Arap hareketini de zayıflatmaktı.[49]

Yaz boyunca İsrail ve Fransız savunma kadroları arasında farklı kademelerde yakın ilişkiler gelişmişti. Fransız tarafının önde gelen simaları Bourgés-Maunoury ve şahsi asistanı Louis Mangin'le, Savunma Bakanlığı genel müdürü Abel Thomas'tı. İsrail tarafındakiler ise Peres, Dayan, askeri istihbarat müdürü Tümgeneral Yehoşafat Harkabi ve Savunma Bakanlığı'nın Paris temsilcisi Yosef Nahmias'dı. İki tarafın yetkilileri arasındaki şahsi ilişkiler samimi ve iyi niyetliydi. İki ülkenin diplomatları pek çok fıkraya konu olmuştu. Fransız meslektaşı Peres'e Dışişleri Bakanlığı görevlilerinden uzak durmasını, çünkü söz konusu görevlilerin dışişleri siyasetinden ziyade münasebetsiz bir siyaset yaptığını söylemişti. Fransız generaller, Dayan'ın, II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin emrinde Suriye'de Vichy rejimine karşı sava-

49 (Yedek) Albay Yuval Ne'eman, "Sina Harekâtında İngiliz ve Fransız Bağlantısı" (İbranice), *Ma'arahot*, 306-307 (Aralık 1986-Ocak 1987).

şırken kaybettiği gözüne takılmaktan geri durmamışlardı. Dayan zeki, alaycı ve sinsiydi, bu özelliklerinin tümü Dışişleri Bakanlığı görevlilerini devre dışı bırakmasında, işleri kısa yoldan halletmesinde ve silahların nakliyesi konusundaki siyasi ve hukuki engelleri aşmasında ona çok yardımcı olmuştu. "İtibar umurumda bile değil, özellikle de başkalarının itibarı" demeyi alışkanlık haline getirmişti. Dayan tam da kuşkuculuğu sayesinde, Fransızların İsrail'e silah tedariki konusunda özverili veya sosyalist dayanışma çerçevesinde değil, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini fark etmişti. Ben-Gurion'a "Fransa bize sadece Cezayir meselesinde onlara cidden yardım ettiğimiz takdirde silah verecektir. Cidden yardım etmekse, Mısırlıları öldürmekten başka bir şey değildir" demişti.[50]

Haziran sonuna doğru Paris'in güneyinde, Vermars'daki bir şatoda iki tarafın üst düzey askeri kadroları arasında resmi, ancak gizli bir konferans düzenlenmişti. İsrail heyetinde Peres, Dayan, Harkabi ve Nahmias bulunmaktaydı. Dayan titiz bir biçimde hazırlanmış açılış konuşmasında, Nasır'ın Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın tümü için yarattığı tehlikeden bahsetmişti. Nasır'ın hedefinin, bölgedeki Avrupa nüfuzunu bütünüyle ortadan kaldırarak, Mısır'ı Sovyet nüfuzu için ileri bir üs haline dönüştürmek olduğunu söylemişti. İsrail'in Arap dünyası ile bir anlaşmazlığı yoktu. İsrail'in anlaşmazlığı Nasır'laydı ve başlıca amacı da Nasır'ı devirmekti. Sovyet üssünün kurulmasını engellemek uluslararası bir çıkar olduğu kadar, İsrail'in çıkarlarını da ilgilendiriyordu. İsrail Nasır'a karşı askeri ve siyasi alanlarda Fransa'yla ortak eylemlerde bulunmaya hazırlanmıştı. Nasır'ın hayalini kurduğu Arap imparatorluğu, öncelikle İsrail'i dize getirmeden kurulamazdı. İsrail var olduğu sürece, Nasır bu emelini gerçekleştiremezdi. İsrail'e karşı kazanılan küçük de olsa her zafer, Nasır'ın diğer alanlardaki eylemlerini artırmasını sağlamaktaydı. Bu nedenden ötürü de, İsrail güçlü olmak durumundaydı. İsrail'in iki önemli ihtiyacı tanklar ve uçaklardı. Dayan, Nasır'ın eninde sonunda İsrail'e saldıracağına kani olduğunu da belirtmişti. Fransızların Nasır'ı devirmek ve İsrail'i Mısır saldırısı karşı-

50 Bar-On, *Meydan Okuma ve Kavga*, 148.

sında güçlendirmek üzere İsraillilerle dolaylı veya dolaysız işbirliği yapmaya hazır olup olmadığını öğrenmek istemişti.

Fransızlar, Dayan'ın tahlillerini ve önerilerini kabul ettikleri cevabını vermişti, ancak bir konuda tereddütleri vardı: Nasır'ı devirmek siyasi bir mesele idi ve hükümetleri adına böyle bir eylem tarzı için söz vermek konusunda yetkileri yoktu. Nasır'ın girişimlerini engellemek için ortak eylemlerde bulunulması, yapabilecekleri azami şeydi. Bu, Dayan için yeterliydi. Ona göre en önemli şey, Nasır'a ve onun yerini alacak olanlara, Ortadoğu'da Batı nüfuzunu ortadan kaldırmanın ve Sovyet yanlısı eğilimin bir yararı olmadığını ispatlamaktı. İstihbarat paylaşımı konusunda işbirliği yapmak ve Arap dünyasının dört bir yanına Mısır propagandası yapan Savt el-Arap'ın [Arapların Sesi Radyosu] vericilerini havaya uçurmak, Libya'daki FLN kamplarına saldırmak gibi ortak operasyonlar düzenlemek hususlarında anlaşmaya varılmıştı. İsrail'e bunların karşılığında 72 adet Mystère uçağı, 200 AMX tankı ve büyük miktarda cephane ve yedek parça sözü verilmişti. Söz konusu mühimmatın faturası, 100 milyon doları aşmaktaydı ve o günler için bu çok büyük bir meblağdı.[51]

Ben-Gurion Fransızların taleplerine ilişkin listeyi duyduğunda, kaygılanır görünmüştü. Anlaşmanın İsrail'i tüm varlığıyla riske soktuğunu, oysa Fransa'nın en fazla Kuzey Afrika'daki konumunu tehlikeye attığını düşünmüştü. Ben-Gurion Golda Meir ve Levi Eşkol'a danışmak için yirmi dört saat istemişti. Ertesi gün, yani 27 Haziran'da Ben-Gurion Dayan'a, "Bu biraz tehlikeli bir macera, ancak ne yapalım, zaten bütün varoluşumuz böyle!" demişti. Ben-Gurion Nasır'ı misillemede bulunmaya mecbur bırakacak hedeflerin vurulmasına karşı çıkmış, bunun dışında anlaşmaya onay vermişti. Kabine ise durumdan haberdar edilmeyecekti.

Vermars Konferansı bir dönüm noktasıydı. Konferans, Çek silah anlaşmasından itibaren İsrail'in savunma politikasına yön verenleri kaygılandıran soruna –askeri dengenin Mısır lehine değişimine– etkili bir çözüm getirmişti. İsrail'in Mısır'a karşı askeri

51 Shimon Peres, *Battling for Peace: Memoirs* (Londra, 1995), 119-21; Dayan, *Dönüm Noktaları*, 205-7; Tümgeneral Yehoşafat Harkabi ve Albay Mordehai Bar-On ile mülakatlar.

üstünlüğü, şimdi Fransızlar tarafından garanti altına alınıyordu. İsrail'in önleyici bir saldırı başlatması için artık bir neden yoktu. Mısır herhangi ciddi bir tehdit oluşturmamaktaydı. İsrail'i ilgilendirdiği kadarıyla, bu gelişmeler meselenin sonuçlanması anlamına gelebilirdi.

Mısır'a karşı koordine edilmiş askeri bir saldırı fikri, Nasır'ın 26 Temmuz'da, Süveyş Kanalı Şirketi'ni Hür Subaylar Devrimi'nin dördüncü yıldönümünde millileştirmesiyle ortaya çıkmıştı. Nasır millileştirme ile ilgili çarpıcı açıklamasını, Asvan Barajı'nın inşası için yapılan Amerikan finansman teklifinin aniden ertelenmesini takiben yapmıştı. Nasır'ın hamlesi İsrail'i değil, Batılı güçleri hedeflemekteydi. İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı Şirketi'nde ana hissedarlar olmaları nedeniyle durumdan doğrudan etkilenen taraflardı. Amerika ve İngiltere, İsrail'e anlaşmazlığın dışında kalması için çağrıda bulunmuştu. Özellikle İngiltere, Nasır'la olan ihtilafını Arap-İsrail anlaşmazlığıyla karıştırmak istemiyordu. Süveyş konusunda İsrail'le işbirliğinde bulunmaya dair herhangi bir belirti, İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumu için tehlike doğururdu. İngiltere ve Fransa, kanalı ele geçirmek üzere ortak askeri eylem olasılığını tartışmaya başlamıştı, ancak İngilizler bu plana İsrail'in dahil olmamasında veya bu konudan haberdar edilmemesinde ısrar etmişti.[52] Eden liderliğindeki hükümet, İsrail'e karşı düşmanca tutumunu sürdürmüş ve Fransızların İsrail'e silah sağlama önerisini, bu önerinin Arap dünyasını Nasır'ın arkasında birleştireceği gerekçesiyle reddetmişti. Eden hükümeti, İsrail'den Mısır'a karşı İngiltere'yi zor durumda bırakacak herhangi bir eylemden kaçınmasını istemeyi dahi uygun bulmuştu.[53]

Süveyş Kanalı Şirketi'nin millileştirilmesi İsrail'i doğrudan ilgilendirmese de, Ben-Gurion'un haberi aldığında ilk düşündüğü şey, bunun Nasır'ın sonunu getirme fırsatı yaratabileceği olmuştu. Nasır'ı devirecek ortak bir eylem konusunda CIA'nın nabzını yoklamış, ancak kaçamak bir yanıt almıştı. 29 Temmuz'da Dayan Ben-Gurion'a, yeni durumdan faydalanmak üzere üç olası eylem yöntemi önermişti: Süveyş Kanalı'na kadar bütün Sina yarımadasının işgali, Tiran Boğazı'nın ele geçirilmesi ve Gazze Şeridi'nin

52 Ben-Gurion'un günlüğü, 29 Temmuz 1956.

53 a.g.e., 30 Temmuz 1956.

işgali. Ben-Gurion, Batı dünyasının Sovyetler Birliği'nden çekindiği için bu teklifleri desteklemeyeceğini öne sürerek bu önerileri geri çevirmişti.[54] Ben-Gurion aynı gün, günlüğüne umutsuzca şöyle yazmıştı: "Batılı güçler öfkeliler... Ancak korkarım ki bir şey yapmayacaklar. Fransa yalnız hareket etmeye cesaret etmeyecektir; Eden bir eylem adamı değildir; Washington ise herhangi bir tepkiden kaçınacaktır."[55]

Ben-Gurion Fransızlar konusunda yanılıyordu. Süveyş Kanalı Şirketi'nin millileştirilmesi tamamen yasal bir süreç olmasına ve şirketin hisse sahiplerine tazminat önerisi yapılmasına karşın Fransızlar misilleme yapmakta kararlıydı. Fransız ordusu nasıl Cezayir sendromundan muzdaripse, Fransız siyasetçiler de Münih sendromundan muzdaripti. Münih iki dünya savaşı arasındaki dönemde Hitler'in yatıştırılması siyasetinin sembolüydü. Guy Mollet'nin hükümetindeki pek çok önemli bakan ve bu bakanların kıdemli maiyeti Nazi Almanya'sına karşı İkinci Dünya Savaşı'ndaki direnişte aktif rol almıştı. Nasır'ı "Nil'deki Hitler" olarak görüyor, bu kez yatıştırma siyasetine yer olmadığı konusunda kararlı bir tutum sergiliyorlardı.

Kanalın kamulaştırılmasından bir gün sonra, Bourgès-Maunoury ofisinde acil bir toplantı için Peres'e çağrı yapmıştı. Peres Yosef Nahmias'ı da yanına almıştı. Bakanı yanındaki birkaç generalle birtakım haritaların üzerine eğilmiş halde bulduğunda şaşırmıştı. Bakan, "İSK'nın Sina yarımadası boyunca çarpışarak Kanal'a ulaşması ne kadar zaman alır?" diye sormuştu. Peres ise bunun iki hafta süreceği tahmininde bulunmuştu. Bu cevabı, bakandan gelen başka bir soru izlemişti: İsrail, Sina'yı geçmek gibi hususi bir görevle, üçlü bir askeri operasyonda yer almak için hazırlanabilir mi? Peres ise belli şartlar altında pekâlâ hazır olabileceklerini düşündüğü cevabını vermişti. Bakan bunu takiben, kanal bölgesine İngiliz-Fransız ortak tasarısıyla asker çıkarmayı ve haklarını kuvvet kullanımıyla yeniden tesis etmeyi amaçlayan Silahşor Operasyonu hakkında Peres'i bilgilendirmişti. Ayrılırken, Nahmias Peres'e, böylesine önemli bir konuda önceden yetki almaksızın konuştuğu için asılmayı hak ettiğini söylemişti.

54 a.g.e., 29 Temmuz 1956; Dayan, *Dönüm Noktaları*, 218-19.

55 Ben-Gurion'un günlüğü, 29 Temmuz 1956.

Peres ise böyle eşsiz bir fırsatı kaçırmaktansa kendi hayatını riske atmayı tercih edeceği cevabını vermişti.[56]

Peres 18 Eylül'de silah alımını hızlandırmak için Paris'e gitmişti. Fransız liderlerle, Ortadoğu'da ortak bir siyaset yürütebilmeye dair samimi bir konuşma yapmayı planlıyordu. Paris'teki buluşmada Bourgès-Maunoury İngilizlerin kararsızlığını, İngilizlerle ortak bir operasyondan vazgeçilebileceğini ve Nasır'a karşı savaşmak için başka ortaklar aradığını Peres'e bildirmişti. Savaş için üç ayrı zamanlama planı yapıldığını da sözlerine eklemişti: Fransızlar Mısır'a karşı acilen askeri eyleme geçilmesini savunuyor, İngilizler diplomatik girişimler için iki ay daha beklemek istiyor, Amerikalılar da Nasır rejimini askeri güç kullanmadan yıkmak için daha uzun bir süre talep ediyordu. Bourgès-Maunoury İsrail'in operasyon için öngördüğü zamanlamanın, Fransızlarınkinden çok İngilizlerinkine yakın olduğu tahmininde bulunmuştu.

Peres İsrail için ortaklığın zamanlamadan çok daha önemli olacağı cevabını vermiş ve bakanlar düzeyinde kişisel iletişim kurulmasını önermişti. Bourgès-Maunoury Peres'e, Ben-Gurion'un yetmişinci doğum gününü kutlayan el yazısı bir mektup vermişti. Mektup, Mısır'ın oluşturduğu genel tehlike hakkında dikkatle kurulmuş bazı cümleler ve ülkelerinin iyiliği için etkin bir ortaklık konusunda temenniler içermekteydi. Ben-Gurion Bourgès-Maunoury'ye kutlaması için teşekkür etmek üzere bir mektup yazarak, "Üç farklı zamanlama arasında gönlümüzde yatan zamanlamaya en yakın olanı kuşkusuz Fransızlarınkidir" ifadesini eklemişti. Fransızların Mısır'a karşı askeri ortaklık konusundaki ağız yoklamalarına olumlu ön yanıt anlamına gelen bu cümlenin önemi inkâr edilemezdi.[57]

Fransız savunma bakanının kutlama mesajı, Ben-Gurion'un Nasır'ın Batılılarca yatıştırılacağı korkularının giderilmesine bir anlamda yardımcı olmuştu. Süveyş Kanalı Şirketi hakkındaki ihtilafa barışçıl bir çözüm bulunmasına yönelik Amerikan çabaları, bu korkuları bir hayli artırmıştı. Ben-Gurion 10 Ağustos'ta günlüğüne, Nasır'ın anlaşmazlıktan büyük ihtimalle zaferle çıkacağını

56 Peres, *Battling for Peace*, 121-22.

57 Bar-On, *Meydan Okuma ve Kavga*, 193-94.

çünkü İngilizlerin ona karşı harekete geçmeye hazır değilmiş gibi göründüklerini ve kuvvet kullanılmaksızın Nasır'ın vazgeçirilemeyeceğini yazmıştı: "Nasır'ın itibarındaki artış şüphesiz İsrail'i yok etmek istemesine neden olacaktır, bu doğrudan saldırı yoluyla olmasa da önce 'barış saldırısıyla' ve topraklarımızı, özellikle Necef'te küçültme girişimiyle olacaktır ve bunu geri çevirdiğimizde de bize saldıracaktır."[58] Bu arka plan göz önüne alındığında, Nasır'a karşı askeri eylem gittikçe acil bir durum olarak görülmeye başlamıştı.

Eylül sonunda, Fransız hükümeti İsrailli temsilcileri Mısır'a yönelik ortak operasyon konusunu tartışmak üzere Paris'e davet etmişti. İngilizlerin İsraillilerin Fransız planına dahil olmalarına Ürdün'e saldırmamaları koşuluyla onay verdiği söylenmişti. Ben-Gurion günlüğünde Fransızların getirdiği teklifi "büyük ihtimalle kaçınılmaz" olarak tanımlamış ve kabineye bildirmişti. Kabinedeki tartışmada, Rusya'nın Mısır'a yardım için gönüllüler göndereceği, İngiltere'nin İsrail'e ihanet edeceği ve bütün Arap devletlerinin savaşa katılacağı gibi pek çok kaygı dile getirilmişti. Ben-Gurion kararsızların iddialarına gayretle karşılık vermişti. Şaret'in ayrılışının ardından, "Şaretçi" çoğunluğun bir araya gelmesini önlemek için kararlıydı. Batılı güçlerle yapılacak bir ittifakı çok istediğinden, bakanlara böyle bir şansın kaçırılmasının söz konusu bile olmadığını açıkça belli etmişti. Bakanlar Ben-Gurion'un tavsiyelerini kabul ederek, Fransa'ya üst düzey bir heyet gönderilmesinde anlaşmıştı. Dayan Peres'e, "Başlangıcın sonuna geliyoruz" demişti.[59]

İki gün süren gizli konferans 30 Eylül'de St. Germain'de başlamıştı. Konferans memurlar kademesinden bakanlar düzeyine kadar Fransa-İsrail bağlantılarının kurulmasını sağlamıştı. Dışişleri Bakanı Golda Meir'ın başkanlık ettiği İsrail heyetinde, Ahdut Ha'avoda'nın kabinedeki temsilcisi olan Ulaştırma Bakanı Moşe Karmel, Peres, Dayan ve Dayan'ın büro şefi Yarbay Mordehai Bar-On da bulunmaktaydı. Heyete verilen talimat, Fransa'yla Mısır'a karşı birlikte hareket etme olasılıklarını araştırmalarıydı. Heyete,

58 Ben-Gurion'un günlüğü, 10 Ağustos 1956.

59 a.g.e., 25 Eylül 1956; Dayan, *Dönüm Noktaları*, 230-31; Shimon Peres, *David's Sling: The Arming of Israel* (Londra, 1970), 189-192.

kesin herhangi bir siyasi taahhütte bulunmak konusunda yetki verilmemişti. Fransız heyeti de, Bourgès-Maunoury'ye kıyasla daha ihtiyatlı olan Christian Pineu nedeniyle çekimser kalmıştı. Pineu İsrail'le ortak bir eylemle değil, Mısır'a karşı İngiliz-Fransız ortak operasyonuna gerekçe oluşturacak bir İsrail saldırısı ile ilgileniyordu. Görüşmeler yine de iki konuda anlaşma sağlanmasıyla sona ermişti: İsrail'e daha fazla Fransız askeri yardımı ve iki taraf arasındaki istişarelere devam edilmesi.[60]

Mısır'a karşı askeri eylem planı bir kısırdöngü yaratmıştı. Ben-Gurion Fransızlar olmadan Mısır'a karşı harekete geçmeye hazır değildi. Fransa ise, Mısır'a karşı harekete geçmeye İngilizler olmadan hazır değildi. İngiltere Fransa ile ortak askeri eyleme kararlıydı, ancak İsrail'i bu planın dışında tutmakta ısrar ediyordu. Temmuz ortasında bu kısırdöngüyü kırmak üzere ağırlıklı olarak Fransa'nın çabalarıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştu.

Mısır'a Savaş Komplosu

Fransa Mısır'a saldırmayı sağlayacak gizli anlaşmayı biçimlendiren aracıydı ve iki tarafı bir araya getirmek üzere ortalama bir aracıdan daha fazla enerji sarf etmiş, daha çok beceri ve kurnazlık göstermişti. Mısır'ın "Süveyş Kanalı'nı kullananlar birliği"ni kabule zorlanmasına dair plana, 13 Ekim tarihli Sovyet vetosu son vermişti. Ertesi gün iki Fransız, Chequers'daki resmi konutunda bulunan İngiltere başbakanına, çıkmaza bir çözüm önerisi getirmek üzere gizli bir ziyarette bulunmuştu. İki ziyaretçiden biri dışişleri bakanına vekâlet eden Albert Gazier, diğeri ise hava kuvvetleri generali ve Fransız silahlı kuvvetleri genelkurmay başkan yardımcısı Maurice Challe'ydi. Söz konusu görüşmede Fransız general kısa süre içinde Challe senaryosu diye adlandırılacak olan bir eylem planı sunmuştu. Plana göre, İsrail Mısır'a Süveyş Kanalı bölgesinde bir saldırı düzenleyecek, bu da İngiltere

60 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 233-40; Peres, *David's Sling*, 192-97; Genelkurmay başkanı Moşe Dayan'ın büro şefinin Mordehai Bar-On tarafından yazılıp, basıma hazırlanan günlüğünün Eylül 1956 tarihli kaydı. Mordehai Bar-On'a günlüğün bu kısmını kullanmama olanak sağladığı için minnettarım.

ve Fransa'ya muharip birlikler ve kanal muhafızlarını ayırt etme bahanesi altında, müdahalede bulunma gerekçesi oluşturacaktı.

Sir Anthony Eden bu fikri beğenmişti. Sir Anthony Nutting'e göre, toplantıda hazır bulunan dışişlerinden sorumlu devlet bakanı "sevincini zar zor bastırabilmişti."[61] Eden için bu bir dönüm noktasıydı. O ana kadar etrafa öfke saçmıştı. Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd New York'ta BM'de Mısırlı mevkidaşı Mahmud Fevzi ile anlaşmazlığın barışçıl bir biçimde çözümü için uğraşmaktaydı. Eden diplomatik çözüm fikrini beğenmemişti, ancak alternatif bir siyaset izlemek de mümkün gözükmemekteydi. Yeni bir alternatif belirmesi üzerine Eden derhal diplomatik yoldan askeri yola sapmıştı. New York'taki Lloyd'u arayarak, her şeyi bırakıp hemen ülkeye dönmesi talimatını vermişti.[62]

16 Ekim'de Lloyd Londra'ya gelir gelmez, Eden kendisine Chequers toplantısı hakkında bir brifing vererek, onu Paris'teki takip niteliğindeki toplantıya götürmüştü. Fransız başbakanının resmi konutu Palais Matignon'da Guy Mollet ve Christian Pineau ile buluşmuşlar ve Challe senaryosunun öngördüğü biçimde, İsrail'in müttefiklerin müdahalesine zemin hazırlamasını takiben harekete geçmek üzere anlaşmışlardı. Fransızlar Eden'dan güvence almış, Eden bu güvenceyi daha sonra yazılı olarak da teyit etmişti. Buna göre Mısır'la İsrail arasında çatışma durumu oluşması halinde, Majestelerinin hükümeti Mısır'a yardımda bulunmayacaktı. Fransızlar bu taahhüdü derhal İsraillilere bildirerek, onları Challe senaryosundaki rolleri için cesaretlendirmişti.[63] Gizli anlaşmanın önündeki engel de böylece ortadan kalkmıştı.

Ben-Gurion, Mısır'a karşı Batılı güçlerle askeri ortaklık ihtimalinden büyük bir heyecan duymuştu, fakat genel olarak İngilizlerden ve özel olarak da Sir Anthony Eden'dan fazlasıyla şüphelenmekteydi. Planın aslen General Challe'ye ait olduğunu bildiği halde, planı ısrarla "İngiliz planı" olarak adlandırmaktaydı. İsrail saldırgan rolünü üstlenirken, İngiltere ve Fransa'nın uz-

61 Anthony Nutting, *No End of a Lesson: The Story of Suez* (Londra, 1957), 92.

62 Sir Anthony Nutting ile mülakat.

63 Mordechai Bar-On, "David Ben-Gurion and the Sèvres Collusion", Louis ve Owen (der.), *Suez 1956*, 149-50.

laştırıcı rolünü üstlenmesine fazlasıyla içerlemekteydi. Çeşitli vesilelerle tekrarladığı üzere, İsrail kendine bir metres muamelesi yapılmasına izin vermeyecekti. Ben-Gurion'un özlemini çektiği ortaklık, eşitler arasında ve tercihen Eden'la yüz yüze görüşmenin ardından askeri planların açıkça koordine edilmesi yönünde bir ortaklıktı. İngiliz-Fransız zirve toplantısının haberini duyduğunda, Yosef Nahmias'a, "İngiliz temsilcilerin Paris'e gelmesiyle ilgili olarak, Fransızlarla derhal bağlantıya geçmeli ve onlara toplantının üçlü olarak yapılıp yapılamayacağını sormalısın. İsrailli temsilciler son derece gizli bir biçimde hemen Paris'e gelmeye hazırlar. Temsilcilerimizin rütbesi İngiliz ve Fransız temsilcilerinin rütbesine denk olacaktır" demişti.[64]

Fransızlar Ben-Gurion'un kuşkularını sadece yüz yüze bir toplantının giderebileceğini anlamıştı. Guy Mollet Ben-Gurion'u bu nedenle Paris'e davet etmiş ve gerek olursa İngiliz hükümetinden bir temsilcinin davet edileceğini de eklemişti. Ben-Gurion "İngiliz" önerisinin kabulünün söz konusu olmadığını, ancak ziyaretinin faydalı bir amaca matuf olacaksa, yine de geleceği cevabını vermişti. Ben-Gurion Perfidious Albion'un* İsrail'i yüzüstü bırakacağı, hatta İsrail aleyhine döneceği kuşkusunu aklından çıkaramıyordu. Eden'ın mektubu, düşmanca eylemler söz konusu olduğunda Ürdün'e karşı farklı değerlendirmeler yapılabileceğini, çünkü İngiltere'nin Ürdün'le sağlam bir anlaşması olduğunu özellikle belirtmişti.[65] Ben-Gurion günlüğünde "Bana göre İngiliz planı Nasır'la aramızı bozmak ve buna paralel olarak da Ürdün'ün Irak tarafından işgaline neden olmaktır" diye yazmıştı.[66] Sadece Ben-Gurion ve Peres'in tanıdığı gizli bir kaynak, İngiltere'nin İsrail'e komplo kurduğu ve İngiliz-Ürdün Anlaşması

64 a.g.e., 150.

* "Perfidious Albion" "Hain İngiltere" anlamına gelmektedir. Daha çok Fransızlar tarafından 17. yüzyıldan itibaren sorun yaşadıkları İngiliz kralları ve hükümetleri için kullanılan bu tabir, uluslararası ilişkiler ve diplomasi literatüründe bir küçümseme ifadesi olarak yerleşmiştir. (çev.)

65 Ben-Gurion'un günlüğü, 18 Ekim 1956.

66 a.g.e., 17 Ekim 1956.

uyarınca da, İsrail'e karşı askeri eyleme dahi başvurabileceğine dair kuşkuları körüklemekteydi.[67]

Dayan Ben-Gurion'u Paris'teki toplantıya gitmesi için ikna etmekte önemli bir rol oynamıştı. Fransa ve İngiltere'nin Mısır'ı dize getirmek için İsrail'den gelecek herhangi bir yardıma ihtiyacı olmadığını ve İsrail'in sağlayabileceği tek şeyin İngiltere ve Fransa'nın müdahalesine gerekçe oluşturmak olduğunu belirtmişti. Bu tek şey dahi, İsrail'in Süveyş seferberlik birliğine kabulü için yeterli olacaktı. Ancak Ben-Gurion Fransızların kendisi için gönderdiği uçağa bindikten sonra dahi, İngilizlerle anlaşma olasılığı hakkında şüphelenmeye devam etmişti. Uçuş sırasında Yahudi tarihçilerin –Bizanslı coğrafyacı Procopius'un sunduğu kanıtlara dayanarak– antik çağda Akabe Körfezi'nin girişindeki Tiran ve Sanafir adalarında bir Yahudi krallığı kurulmuş olduğunu öne süren kitaplarını okumuştu. Tiran'ın o zaman İbranice olan ismi Yotvata'ydı. Ben-Gurion inandırıcılıktan uzak bu kanıta dayanarak, İsrail'in Tiran Boğazı üzerinde tarihsel hakkı olduğu sonucuna varmakta gecikmemiş, Yunanca okuyabilmesine karşın, Procopius'u orijinalinden okumadığına pişman olmuştu. Söz konusu kitaplar, Moşe Dayan'ın armağanıydı.[68]

Gizli görüşmedeki İsrail heyetinde Ben-Gurion'un askeri sekreteri ve doktoru Yosef Nahmias, Şimon Peres, Moşe Dayan ve Mordehai Bar-On bulunmaktaydı. İsrail delegasyonunun sekreteri olan tarih eğitimli Bar-On, konferans boyunca bolca not almıştı. Görüşme katılımcılarından birkaç tanesi, toplantı hakkında sonradan yazı kaleme almıştı ve Ben-Gurion da toplantıyı büyük oranda günlüğüne kaydetmişti.[69] Fakat Bar-On, konferansın

67 Şimon Peres ile mülakat.

68 Ben-Gurion'un günlüğü, 22 Ekim 1956; Dayan, *Dönüm Noktaları*, 253-55; Bar-Zohar, *Ben-Gurion*, 3: 1229-31.

69 Christian Pineau, *Suez 1956* (Paris, 1976); Abel Thomas, *Comment Israël fut sauvé: Les Secrets de l'expedition de Suez* (Paris, 1978); Selwyn Lloyd, *Suez 1956: A Personal Account* (Londra, 1978); Moshe Dayan, *Story of My Life* (Londra, 1976); Peres, *Battling for Peace*; "Ben-Gurion's Diary– the Suez-Sinai Campaign", Selwyn Ilan Troen ve Moshe Shemesh (der.), *The Suez-Sinai Campaign: Retrospective and Reappraisal* (Londra, 1990); Donald Logan, "Suez: Meetings at Sévres, 22-25 Ekim 1956"; Sir Patrick Dean'in Bildirisi, 1986. Sir Donald Logan'a adı geçen son iki belgenin kopyalarını sağladığı için minnettarım. Sir Donald ➔

en üretken ve en güvenilir asıl vakanüvisiydi.[70] Dolayısıyla konferans modern tarihin yalnızca en ünlü değil, en iyi belgelenmiş savaş planını da ortaya çıkarmıştı.

Konferans 22-24 Ekim tarihleri arasında, Paris'in hemen dışındaki Sevr'de özel mülk statüsündeki, gözlerden uzak bir villada yapılmıştı. Fransa'yı bakan düzeyinde Guy Mollet, Christian Pineau ve Maurice Bourgès-Maunoury; İngiltere'yi Selwyn Lloyd temsil etmişti. İlk oturum, Fransız ve İsrailli liderlerin birbirlerini tanımaları ve bir ön tartışma yapabilmeleri için, Lloyd gelmeden önce başlamıştı. Ben-Gurion tartışmayı "İngiliz planı"na karşı askeri, siyasi ve ahlaki düşüncelerini sıralayarak başlatmıştı. Başlıca itirazı, İsrail saldırgan olarak damgalanırken, İngiltere ve Fransa'nın uzlaştırıcı tavrı takınacağıydı, fakat İsrail kentlerini Mısır Hava kuvvetleri'nin saldırısına maruz bırakmak konusunda da son derece endişeliydi. Bunun yerine kendisinin "fantastik" olarak adlandırdığı, Ortadoğu'nun yeniden organizasyonuna dair daha ayrıntılı bir plan sunmuştu. Ben-Gurion'un gözlemlerine göre, Ürdün'ün bağımsız bir devlet olarak hayatta kalması zordu ve bu nedenle bölünmesi gerekmekteydi. Irak Filistinli mültecileri yerleştirmek ve İsrail'le barış yapmak şartıyla Doğu Şeria'yı alırken Batı Şeria yarı-otonom bir bölge olarak İsrail'e katılacaktı. Lübnan ülkenin güneyinde yoğunlaşmış büyük bir Müslüman nüfusu olması nedeniyle sorun yaşamaktaydı. Söz konusu problem İsrail'in Litani Nehri'ne kadar genişletilmesiyle çözülebilir, böylece Lübnan Hıristiyan bir devlete dönüşebilirdi. Süveyş Kanalı bölgesine uluslararası statü verilmeli, Akabe Körfezi'ndeki Tiran Boğazı seyrüsefer özgürlüğünü garantiye almak için İsrail kontrolünde olmalıydı. Bu planı gerçekleştirmenin ön koşulu da Nasır'ın devre dışı bırakılması ve yerine İsrail'le barış yapmaya hazır Batı yanlısı bir liderin getirilmesiydi.

Logan'ın toplantıyla ilgili görüşleri için ise "Collusion at Suez", *Financial Times*, 8 Ocak 1986'ya başvurulabilir.

70 Bar-On, *Meydan Okuma ve Kavga*. Bar-On Sina Seferi'ni başlatan olayların detaylı bir yorumunu içeren bu kitabı, Dayan'ın ricasıyla, bütün belgelere erişim şansını kullanarak 1957'de yazmıştı. 1991'de söz konusu kitabı sadece İbranice yayınlamasına izin verilmişti. Bar-On doktora tezine dayalı başka bir kitap daha yayınlamıştır: *The Gates of Gaza: Israel's Road to Suez and Back, 1955-1957* (New York, 1994).

Ben-Gurion bu planın Batılı güçlerin tümünün çıkarlarına ilaveten, Nasır'ı ve onun ivme kazandırdığı Arap milliyetçiliği hareketini yok edeceğinden, İsrail'in çıkarlarına da hizmet edeceğini düşünüyordu. Süveyş Kanalı uluslararası bir su yolu haline gelecekti. İngiltere, Irak ve Ürdün'deki hegemonyasını eski haline getirip, Ortadoğu petrolüne erişimini güvence altına alacaktı. Fransa Ortadoğu'daki nüfuzunu Lübnan ve İsrail vasıtasıyla pekiştirebilecek, Cezayir'de yaşadığı sorunlar Nasır'ın düşüşü ile sona erecekti. Amerika bile plana dahil olması için ikna edilebilirdi, çünkü plan istikrarlı, Batı yanlısı rejimleri teşvik etmekte ve Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzunu kontrol altına almaktaydı. Ben-Gurion Mısır'a karşı askeri mücadeleye girişmeden, siyasi olasılıklar üzerinde düşünebilmek için biraz beklenmesini salık vermişti. Ben-Gurion planının ilk bakışta fantastik görünebileceği, ancak zamana yayıldığı, İngilizlerin desteğini aldığı ve iyi niyetle yaklaşıldığı takdirde planın gerçekleşmesinin olasılık dışı olmadığı yorumunu yapmıştı.

Fransız liderler Ben-Gurion'un sunumunu sabırla dinlemiş, ancak Mısır'a karşı İngiltere ile ivedi bir sefer başlatma işinden vazgeçtiklerine dair bir belirti göstermemişlerdi. Ben-Gurion'u planının fantastik olmadığına inandırmış, ancak ortak düşmanlarına saldırmak için benzersiz bir fırsatları olduğunu ve en ufak bir gecikmenin ölümcül olabileceğini de sözlerine eklemişlerdi. Fransızlar, Eden'ın, savaş konusunda şahsen kararlı olsa da, ülkesinde ve kabinede gittikçe artan bir muhalefetle yüz yüze olduğunu, Selwyn Lloyd'un diplomatik çözümü yeğlediğini de dikkate almaktaydı. Lloyd isteksiz bir komplocuydu. İsraillilerle gizli anlaşmaya girme fikrinden hoşlanmıyordu ve toplantıya da Eden'ın kendisine az çok talimat vermesi yüzünden gelmişti. Lloyd'un tüm tavırları, toplantıdan, toplantıda kendine eşlik edenlerden ve gündemden hoşlanmadığını yansıtmaktaydı. Ben-Gurion'u da oldukça saldırgan, İsraillilerin İngiliz bakanın söyleyeceği herhangi bir şeye inanma nedenleri olmadığını ima eder bir havada bulmuştu.

Toplantının amacı askeri eylemi tartışmakken, Lloyd konuşmasına Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi ile son görüşmesine dayanarak kanal hakkındaki anlaşmazlıkta diplomatik çözü-

me bir hafta gibi bir zamanda varılabileceği çıkarımını belirterek başlamıştı. Lloyd üçlü askeri eylem olasılığı için de, hükümetinin Eden'ın Palais Matignon'da 16 Ekim'de yaptığı ve daha sonra yazılı olarak da teyit edilen açıklamasının ötesine gidemeyeceğini belirtmişti. Bu, uygulamada, İsrail'in tam anlamıyla savaş başlatması gerekeceği ve yetmiş iki saat kadar da bu savaşta yalnız mücadele edeceği anlamına gelmekteyken, İngiltere İsrail'e bir ültimatom vererek saldıran tarafın İsrail olduğunu ima edecekti. Bu elbette Ben-Gurion'un oynamak istemediği saldırgan rolün ta kendisiydi. Lloyd'un söylemek durumunda kaldıklarındaki tek cesaret verici unsur, hükümetinin Nasır rejimini yıkmak istediğini itiraf etmesiydi. Mısır'la varılacak bir uzlaşmanın önemli bir dezavantajının, Nasır'ın yönetimde kalabileceği olduğu yorumunu yapmıştı. Lloyd müttefiklerle yapılacak askeri bir harekâtın hedefini "Kanal Bölgesi'nin ele geçirilmesi ve Nasır'ın yok edilmesi" olarak tarif etmişti.

Toplantının sonuna gelindiğinde, Ben-Gurion İngiltere, Fransa ve İsrail'in hep birlikte Mısır'a saldırması gerektiğine dair bir anlaşma imzalanmasını istemişti. Ben-Gurion Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin İsrail birlikleri ilerlemeden Mısır Hava Kuvvetleri'ni devre dışı bırakacağı bir girişimde bulunulmasını da istemiş, aksi takdirde Tel Aviv gibi İsrail kentlerinin tamamen yok edilebileceğini belirtmişti. Lloyd Ben-Gurion'un huzursuzluğuna hak verse de, İsrail'le doğrudan işbirliği yapmayı reddetmişti. Lloyd toplantı süresince Mısır'a İsrail-İngiltere-Fransa'nın aynı anda saldırması konusunda anlaşma yapmanın imkânsız olduğunu açıklamaya da çalışmıştı. Lloyd'un kabul ettiği tek şey, İsrail Mısır'a saldırdığında, Fransa ve İngiltere'nin kanalı korumak üzere müdahale etmesini öngören Fransız teklifiydi. Ben-Gurion bu teklifi kesin bir biçimde reddettiğinden, tartışmalar çıkmaza girmişti.

Söz konusu kritik noktada Dayan devreye girerek, konferansın gidişatını kurtarmıştı. Ben-Gurion'un ona Mısır'la aralarında bir savaş çıkartma emri vermesinin üzerinden neredeyse bir yıl geçmişti. Dayan müttefikler olsun ya da olmasın, bu savaşı başlatmak istiyordu. Ben-Gurion'un aksine, İsrail kentlerinin Mısır Hava Kuvvetleri tarafından bombalanması tehlikesini önemse-

memekteydi. Savaş burnunda tüterken, durağanlık pozisyonuna geri dönmek istemiyordu. Getirdiği öneri tipik bir biçimde kurnazcaydı. Söz konusu öneri İSK paraşüt birliklerinin Süveyş Kanalı'ndan otuz mil uzaklıktaki Mitla Geçidi'ne indirilmesini; Mısır'a kuvvetlerini Kanal Bölgesi'nden çekmesi için İngiliz-Fransız ortak ültimatomunun verilmesini ve verilen ültimatomun beklendiği gibi reddedilmesi halinde, Mısır uçak pistlerinin havadan bombalanmasını öngörüyordu. Plan, hem İngilizlerin müdahalelerini haklı gösterecek "gerçek savaş eylemi"ne duydukları gereksinimi karşılıyor, hem de Ben-Gurion'un müttefik müdahalesinin gerçekleşmemesi durumunda ihtiyaç duyacağı kaçış yolunu sağlıyordu. Lloyd, İsrail saldırısı ve müttefik müdahalesi arasındaki sürenin yetmiş iki saatten otuz altı saate indirilebileceğine dair kendi şahsi fikrini çoktan belirtmişti. Şimdi ise Fransızlar, Mystère avcı-bombardıman uçaklarından oluşan iki filonun İsrail'de konuşlandırılmasını ve iki gemilerinin İsrail hava sahasını ve kıyılarını savaşın ilk iki gününde korumak üzere İsrail limanlarına demirlemesini teklif etmişti.

Konferansın üçüncü ve son günü olan 24 Ekim sabahı Ben-Gurion nihayet İSK'yı savaşa sokmak konusunda kararını vermişti. Günlüğünde bu can alıcı kararı almasına sebep olan başlıca gerekçeleri özetlemişti. Operasyonun, İsrail hava sahasının Fransız ve İngilizlerin Mısır uçak pistlerini bombalamalarına kadar geçecek bir ya da iki günde etkin bir biçimde savunulması durumunda başlatılması gerektiğini düşünmüştü. Nasır'ı yok etme konusu, konferansın tümüne damgasını vurmuştu ve Ben-Gurion için de bu en önemli öncelikti. Günlüğüne "Bu, hiç de küçük olmayan iki gücün Nasır'ı devirmeyi deneyeceği eşsiz bir fırsattı. Nasır güçlenip Arap ülkelerinin tümünü ele geçirirken, biz de ona karşı tek başımıza mücadele etmemeliydik... ve *belki de* Ortadoğu'daki tüm durum planım doğrultusunda değişecekti" diye yazmıştı.[71]

Müzakere ve istişareler az çok tamamlandığında, Ben-Gurion alınan kararları özetleyecek bir protokol kaleme alınmasını, protokolün taraflarca imzalanmasını ve üç taraf için de bağlayıcı ol-

71 Ben-Gurion'un günlüğü, 24 Ekim 1956 (vurgu orijinaldir).

masını teklif etmek için inisiyatifi ele almıştı.[72] Resmi bir belge hazırlanması teklifinin Ben-Gurion'dan gelmiş olması vurgulanmaya değer bir durumdur; çünkü söz konusu teklif, İsrail'in buluşmaya dair ilk elden kaynaklarında, büyük ihtimalle çatışmada İsrail'in payına düşen kısmı azaltmak düşüncesiyle geçiştirilmişti. İsrailli ve Fransız görevlilerden oluşan bir grup, bütünsel bir taslak hazırlayarak ülkelerinin siyasi patronu olmadan konferansın son günü İngiltere'yi temsil eden dışişleri bürosundaki müsteşar yardımcısı Patrick Dean ve Selwyn Lloyd'un özel sekreteri Donald Logan'a sunmuştu. Taslak Dean ve Logan'ı şaşırtmıştı çünkü daha önce kâğıda dökülerek somutlaşacak bir taahhütten hiç bahsedilmemişti. Ancak Logan Dean'e söz konusu taslağın ne üzerinde anlaşıldıysa onun tam bir kopyası olduğunu söylemiş ve ikisi de böyle bir belgenin bulunmasının faydalı olacağını, aksi takdirde dikkatle hazırlanmış bir senaryoyu andıran plan hakkında yanlış anlamaların doğabileceğini düşünmüştü.[73]

Taslak hazırlığı devam ederken, villanın başka bir noktasında iki özel görüşme daha yapılmıştı. Ben-Gurion Fransız mevkidaşıyla başka kimsenin katılmadığı bir görüşme yapmış, günlüğüne ertesi gün şunları not etmişti: "Ona güney ve batı Sina'da petrol bulunduğunu ve zaten Mısır'a ait olmayan bu yarımadayı ondan ayırmanın iyi olacağını; yarımadayı Mısır'ın kendilerinin olduğuna emin oldukları bir anda Türklerin elinden alanın aslında İngilizler olduğunu söyledim. Petrol işlemek için Sina'dan Hayfa'ya uzanan bir boru hattı döşemeyi önerdim ve Mollet bu öneriye ilgi gösterdi."[74] Bu diyaloğa ait başka herhangi bir belgenin yokluğunda herkes, İsrail başbakanının her zamanki yayılma yanlısı tutumunu sergilediği, Fransız meslektaşının ise sonuna kadar kibar ev sahibi tavrını koruduğu izlenimine kapılabilir.

Daha da ilginç bir konuşma, bu görüşmenin hemen sonrasında yapılmıştı. Konuşma Fransa'nın İsrail'e nükleer teknoloji geliştirmek konusunda yardım etmesiyle ilgiliydi. Bu ikinci konuşmanın detayları, yalnızca 1995'te, Şimon Peres anılarını yayımladığında ortaya çıkmıştı. İlgili bölüm şöyledir:

72 a.g.e., 25 Ekim 1956.

73 Sir Donald Logan ile mülakat.

74 Ben-Gurion'un günlüğü, 25 Ekim 1956.

> Nihai imza faslından önce, Ben-Gurion'dan Mollet ve Bourges-Maunoury ile yalnız görüşeceğim bir ara vermesini istedim. Güney İsrail'de, Dimona'da nükleer reaktör kurulması... ve bu reaktörü çalıştırmada gerekli doğal uranyum kaynağı için iki liderle anlaşmayı burada kesinleştirdim. Bir dizi ayrıntılı öneri götürdüm ve tartıştıktan sonra onlar bu önerileri kabul ettiler.[75]

Nükleer güç geliştirilmesi meselesi Ben-Gurion'un yakından ilgilendiği bir konuydu. Bunda İsrail'in ileri endüstriyel bir devlet haline gelmesine yardım edecek teknolojik bir potansiyel görmekteydi. Fransızlarla yürütülen müzakereler, sivil amaçlar için kullanılacak küçük ölçekli bir reaktör içindi. Bu aşamada, söz konusu teknolojinin olası askeri uygulamaları hakkında hiçbir şey konuşulmamıştı. Ancak Ben-Gurion'un asıl hedefi nükleer silahlar üretmekti. Nükleer silahların İsrail'i sınırsız ölçüde güçlendireceğine, İsrail'in hayatta kalmasını garanti altına alacağına ve başka bir Holokost tehlikesini bertaraf edeceğine inanıyordu.

Şimon Peres, İsrail'in nükleer reaktör kurmak için Fransızların yardımını almaya yönelik atağının ardındaki isimdi. Pineau bu isteğe karşı çıkmış, Bourgès-Maunoury fazlasıyla desteklemiş ve Mollet bu konuda kararsız kalmıştı. 21 Eylül'de, Sevr buluşmasından bir ay önce, Peres Fransızlarla küçük bir nükleer reaktör sağlanması konusunda anlaşmaya varmıştı. Peres Sevr fırsatını Fransa'yı siyasi düzeyde söz vermeye ikna için kullanmıştı. Dolayısıyla Peres'in nükleer teknoloji konusunu Sevr'de açması pek sürpriz olmamıştı. Bir yıl sonra, 1957'de, Bourgès-Maunoury'nin başbakanlığında, Fransa İsrail'e daha önce söz verdiğinin iki katı kapasiteye sahip bir nükleer reaktör vermişti.[76]

İsrail, Fransız-İngiliz savaş planına Fransızlardan nükleer reaktör almak için katılmamıştı. Nükleer enerji gibi hassas bir konu ancak konferansın sonuna doğru ve savaş açmaya dair asıl karar alındıktan sonra ortaya atılmıştı. Yine de Sevr'deki özel bir toplantıda karara bağlanan bu nükleer teknoloji anlaşması üç nedenden ötürü oldukça enteresandır. İlki, Fransızların bedeli ne olursa olsun savaş açacak olduğunu ortaya koymuş olmasıdır.

---

75 Peres, *Battling for Peace*, 130.

76 Yossi Melman, "A Royal Present", *Ha'aretz*, 11 Ekim 1992.

İkincisi, anlaşmanın İsrail'i Mısır'a karşı savaş planında kendisine düşen rolü oynamaya ikna etmek için Fransızların vermeye hazır olduğu teşviklerin tümünü ifşa etmiş olmasıdır. Üçüncüsü ise, anlaşmanın İsrail'in o zaman zarfında Mısır'ın ciddi anlamda herhangi bir tehdidiyle karşı karşıya olmadığı izlenimini, fakat yine de başka sebepler nedeniyle Avrupalı güçlerle gizlice dolap çevirdiğini teyit etmiş olmasıdır. Bu nedenle, Sevr'de yapılan iki özel görüşme birlikte ele alındığında, İsrail'in doğrudan doğruya tehlikeyle karşı karşıya olduğu için savaşa gireceğini ileri süren resmi bahane çürütülmüş olmaktadır.

Üçlü savaş planı, yani üç tarafın temsilcilerine imza çağrısında bulunulan Sevr Protokolü, şimdi resmi bir belge haline gelmişti. Pineau belgeyi Fransa adına, Ben-Gurion İsrail ve Patrick Dean de İngiltere adına imzalamıştı. Dean belgeyi daha sonra işleme konmak üzere imzaladığını, yani anlaşmanın hükümetinin onayına tabi olduğunu net bir biçimde belirtmişti. Protokol üç tarafın hükümeti tarafından da onaylanmak durumunda olmasına rağmen, Ben-Gurion mutluluğunu gizleme gereği duymamıştı. Protokolü okumuş, dikkatli bir şekilde katlamış ve ceketinin cebinin derinliklerine yerleştirmişti.

Sevr Protokolü, Ben-Gurion'a İngilizlerin olası ihanetine karşı umutsuzca istediği garantiyi vermişti, ancak aynı zamanda üçlü komploya dair kesin delili de sağlamıştı. Protokolün üç kopyası vardı. İngilizlerdeki kopya Eden'ın emriyle yok edilmiş, Fransızlardaki kopya kaybolmuş ve İsrail'deki kopya ise kırk yıl boyunca Sede-Boker'deki Ben-Gurion Arşivi'nde kilit altında tutulmuştu. 1996'da protokol metninin orijinal Fransızca kopyasına Süveyş krizi hakkındaki BBC belgeseli için ilk kez yayın izni verilmişti.[77]

77 "Süveyş Krizi-BBC Versiyonu" belgeseli BBC'de 1 ve 22 Ekim 1996'da gösterilmiştir. Belgeselin yapımcısı Jeremy Bennett idi; Keith Kyle ve ben de tarih danışmanlarıydık. Zamanın dışişleri bakanı Şimon Peres uzun müzakerelerden ve İngiliz ve Fransız hükümetlerinden isteğimiz hakkında hiçbir itirazları olmadığına dair mektuplar aldıktan sonra Sevr Protokolü'nün fotokopisini almamıza izin vermişti. Protokol şu an Sede-Boker'deki Ben-Gurion Arşivi'nde ve Kudüs'teki İsrail Devlet Arşivleri'nde bulunmaktadır. S. Ilan Troen, "The Protocol of Sèvres: British/French/Israeli Collusion against Egypt, 1956", *Israel Studies* 1, no. 2 (Güz 1996) başlıklı çalışma protokolün Fransızca orijinal metnini, metnin İngilizce çevirisini, protokolün ekini ve onay mektuplarının ➔

Sevr Protokolü yedi maddeden oluşmaktaydı. İlk madde basit bir biçimde İsrail'in 29 Ekim akşamında, ertesi gün Kanal Bölgesi'ne ulaşma hedefiyle geniş kapsamlı bir saldırı başlatacağını belirtiyordu. İkinci madde çatışan tarafları durdurmak ve kuvvetlerini kanalın on mil gerisine çekmek konusundaki İngiliz-Fransız girişimlerini tanımlamaktaydı. Yalnızca Mısır'dan kanaldaki kilit noktaların İngiliz-Fransız güçlerince geçici olarak işgalini kabul etmesi istenmekteydi. Bu talep, protokole Mısır'ın bu çağrıyı kabul etmemesini sağlama almak için konmuştu. Üçüncü madde Mısır'ın on iki saat içinde kanal bölgesini boşaltmaya razı olmaması durumunda, 31 Ekim günü sabah erken saatlerde Mısır kuvvetlerine İngiliz-Fransız ortak saldırısının başlatılacağını bildiriyordu. Söz konusu madde tarafsızlık iddiasını da bir kenara bırakıyordu. İsrail'e karşı hiçbir askeri eylem öngörülmemekteydi.

Dördüncü madde İsrail hükümetinin Akabe Körfezi'nin güney yakasını ve Tiran ve Sanafir adalarını seyrüsefer özgürlüğü için işgal etme tasarısıyla ilgiliydi. İngiliz ve Fransız hükümetleri ne bu planı desteklemeyi düşünüyor, ne de bu konuda herhangi bir itirazda bulunuyordu. Beşinci maddeyle, İsrail Mısır'a saldırıları esnasında Ürdün'e saldırmamak konusunda, İngiltere ise İsrail'e saldırması halinde Ürdün'e yardım etmeyeceğine dair söz vermişti. Bu koşulun maksadı, Ürdün cephesinde İngiltere ve İsrail arasında baş gösterebilecek askeri bir çatışma riskini azaltmaktı. Altıncı madde üç hükümetin de protokol hükümlerini kesinlikle gizli tutması zorunluluğunu getirmekteydi. Son olarak, yedinci madde protokol hükümlerinin üç hükümetin tümü tarafından onaylanır onaylanmaz yürürlüğe gireceğini ifade etmekteydi.[78]

Ben-Gurion Mısır'a karşı savaş planı yaparken, Sevr'de geçirdiği üç gün boyunca konumunu tamamen tersine çevirmişti. Villaya "İngiliz planı" ile hiçbir ilgisinin olamayacağına dair yemin

---

kopyasını içermektedir. Protokolün ve eklerinin İngilizce çevirisi Keith Kyle, *Suez* (Londra, 1991) isimli kitabın ekler bölümünde, A, 565-67'de de bulunmaktadır.

78 Protokol maddelerinin detaylı bir incelemesi için bkz. Avi Shlaim, "The Protocol of Sèvres, 1956: Anatomy of a War Plot", *International Affairs* 73, no. 3 (Temmuz 1997).

ederek ve Avrupalı güçlerle eşit ortaklıkta ısrarcı bir biçimde gelmişti. Ancak villayı bu planın değiştirilmiş bir haliyle terk etmişti. Mordehai Bar-On, bu değişimi üç faktöre bağlamaktadır: Fransızların baskısı ve Ben-Gurion'un Fransızlarla aralarındaki yazılı olmayan ittifakı sağlamlaştırmaya dair kişisel arzusu, Dayan'ın Ben-Gurion'un korku ve şüphelerini gidermeyi sağlayan psikolojik becerileri ve İngiliz dışişleri sekreteri ile yapılan yüz yüze görüşmeden çıkan bir kâğıt parçasının, üst düzey İngiliz görevli tarafından imzalanması durumu.[79]

Abba Eban, "Sevr'de üç lider grubu alışılmamış tuhaflıktaki bir planı onaylamıştı" diye yorum yapmıştı.[80] Ancak hiçbir şey, Ben-Gurion'un Fransız liderleri şehir dışındaki villada yapılan ilk görüşmede ikna etmeye uğraştığı büyük plandan daha eksantrik olamazdı. Mordehai Bar-On, liderinin böylesine garip ve gerçekleştirmek üzere geldikleri öncelikli amaçla bu kadar ilgisiz bir planı sunmaya başladığında yaşadığı utancı bir türlü unutamamıştı.[81] İsrailli diğer katılımcılar da planı uygulanma ihtimali çok düşük bir girişim ve yaşlı adamın siyasi imgeleminin kendisiyle birlikte yıpranmasının delili olarak algılamışlardı. Ben-Gurion kendi de planını "fantastik" olarak adlandırarak eleştirileri yatıştırmıştı. Ancak yine de, günlüğündeki ifadeler plan hakkında sonuna kadar ciddi olduğunu ve uygulamaya konması için gerçekçi bir şansı olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktadır.[82]

Plan işte bu yüzden Ben-Gurion'un İsrail, Avrupalı güçler ve Arap dünyası hakkındaki gizli planlarını son derece görünür kılmaktaydı. Söz konusu plan, Ben-Gurion'un emperyalist güçlerle Arap milliyetçiliğine karşı ittifak için duyduğu arzuyu da açığa vurmaktaydı. Arapların aleyhine gerçekleşecek teritoryal yayılma ve her tür olası güzergâha, yani kuzey, doğu veya güneye yayılma isteğine ışık tutmaktaydı. Bunlara ek olarak plan, Ben-Gurion'un, komşu Arap devletlerinin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne karşı saygısız tutumunu da gözler önüne sermekteydi.

79 Bar-On, "David Ben-Gurion and the Sèvres Collusion", Louis ve Owen (der.), *Suez 1956*, 154-58.

80 Abba Eban, *Personal Witness: Israel Through My Eyes* (New York, 1992), 257.

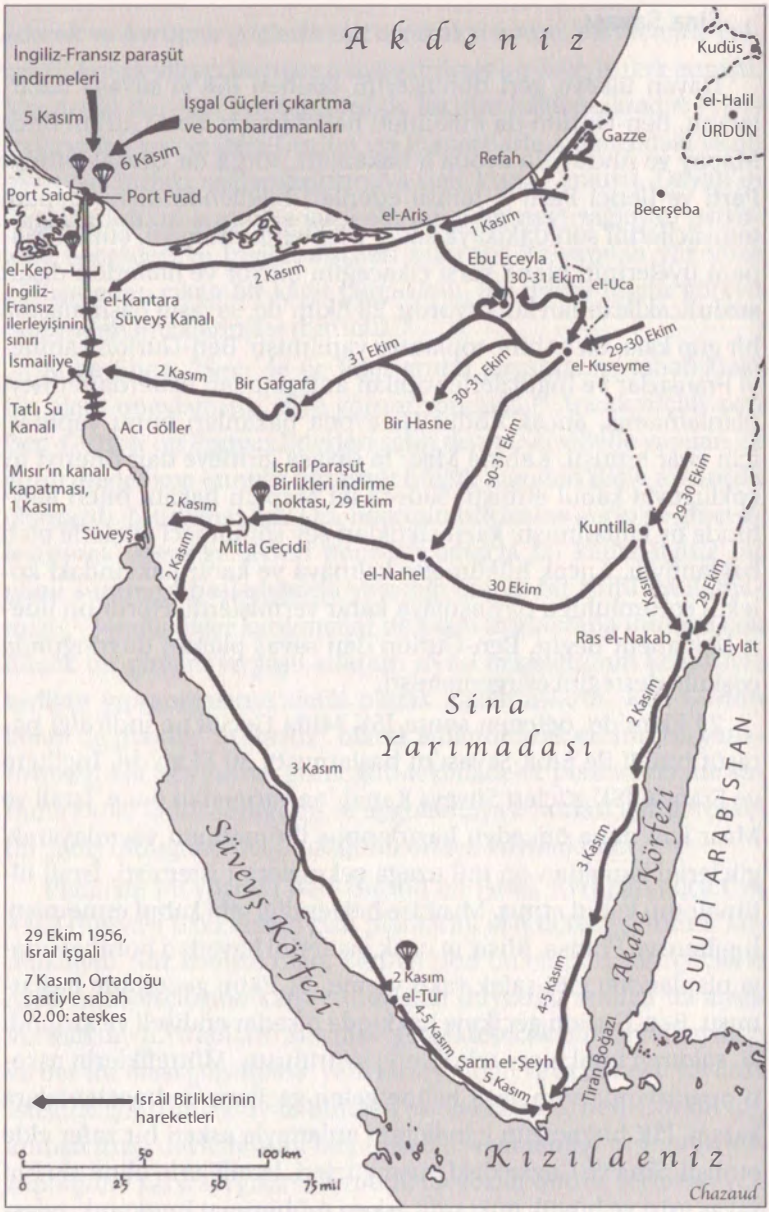
81 Albay Mordehai Bar-On ile mülakat.

82 Ben-Gurion'un günlüğü, 17, 19, 22, 24, 25 ve 26 Ekim 1956.

Sina Savaşı

Dayan ülkeye geri dönüşlerini takiben İSK'yı savaşa hazırlarken, Ben-Gurion da hükümeti hazırlamıştı. Ben-Gurion önce Mapay ve Ahdut Ha'avoda'lı bakanları, sonra da Ulusal Dindar Parti ve İlerici Parti'yi temsil edenleri bilgilendirmişti. Mapam temsilcilerini son dakikaya kadar bilgilendirmemişti, çünkü Mapam üyelerinin plana karşı çıkacağını biliyor ve haberleri dışarı sızdıracaklarından korkuyordu. 28 Ekim'de, savaşın başlamasına bir gün kala, bir kabine toplantısı yapılmıştı. Ben-Gurion kabineyi Fransızlar ve İngilizlerle yapılan anlaşmadan haberdar etmeyi planlamamış, ancak Ahdut Ha'avoda bakanları bunu yapması için ısrar etmişti. Kabine Mısır'la savaşa girmeye dair öneriyi oy çokluğuyla kabul etmişti. Sadece iki Mapam bakanı öneri aleyhinde oy kullanmıştı: karşı çıktıkları şey sömürgeci güçlerle olan bağlantıydı. Ancak hükümette kalmaya ve karar hakkındaki kolektif sorumluluğu paylaşmaya karar vermişlerdi. Herut'un lideri Menahem Begin, Ben-Gurion'dan savaş planını duyduğunda coşkulu desteğini esirgememişti.

29 Ekim'de, öğleden sonra İSK Mitla Geçidi'ne indirdiği paraşüt birliği ile Sina Savaşı'nı başlatmıştı. 30 Ekim'de, İngiltere ve Fransa, İSK güçleri Süveyş Kanalı'na varmadan önce, İsrail ve Mısır için daha önceden hazırlanmış ültimatomu yayınlayarak, güçlerini kanaldan on mil uzağa çekmelerini istemişti. İsrail ültimatomu kabul etmiş, Mısır ise beklendiği gibi kabul etmemişti. İngiltere ve Fransa, Mısır'ın uçak pistlerini havadan bombalamayı planlandığı gibi şafak vakti yerine, 31 Ekim gecesinde başlatmıştı. Ben-Gurion gecikme hakkında o kadar endişeli ve kızgındı ki, saldırıyı iptal etme tehditleri savurmuştu. Müttefiklerin askeri operasyonlarının vasfı haline gelen gecikme ve bocalamalara karşın, İSK birkaç gün içinde tam anlamıyla askeri bir zafer elde etmişti. Sina ve Gazze'deki Mısır güçleri, İsraillilerin eline altı bin savaş esiri ve büyük miktarda askeri mühimmat bırakarak, telaşla Süveyş Kanalı'nın karşısına çekilmişti. Nasır geri çekilme emri vererek, ordusunun kayıplarını azaltmıştı. Gazze 2 Kasım'da ve yarımadanın tümü de 5 Kasım'da İsraillilerin eline geçmişti (bkz. Harita 7). Süveyş çılgınlığı İngiltere ve Fransa için utanç verici acil

Harita 7 Süveyş Savaşı

bir geri çekilme ile sona ermişti. Süper güçlerden gelen yoğun baskı, saldırıyı durdurma zorunluluğu yaratmıştı. John Foster Dulles, İngiltere'yle Fransa'ya ve onların İsrailli vekillerine karşı Birleşmiş Milletler'de harekete geçen grubun başındaydı. Amerikan ekonomik baskısı, İngiliz hükümetini Fransızları yüzüstü bırakarak kaçmaya zorlamıştı.

Ben-Gurion tüm savaş boyunca hasta yatağında olsa da, savaş bittiğinde zafer sarhoşluğu içindeydi. Şarm el-Şeyh'in ele geçirilmesinin ardından Yedinci Tugay'a gönderdiği telgrafta şöyle yazmıştı: "Bin dört yüz yıl önce bağımsız bir Yahudi devletinin parçası olan Yotvata veya Tiran, yeniden üçüncü İsrail krallığının parçası olacaktır." 7 Kasım'da Knesset'teki zafer konuşmasında, İsrail'in Sina yarımadasının tümü yanında Tiran Boğazı'nı da ilhak etmeyi planladığının ipuçlarını vermişti. Bir kez daha Tiran veya Yotvata adasına dair tarihsel talebini ortaya atıp, antik tarihçi Procopius'dan Yunanca bir alıntı yaparak iddiasını desteklemişti. Konuşmasında muzaffer bir biçimde Mısır'la aralarındaki ateşkesin sona erdiğini, İsrail'in Sina yarımadasını yabancı güçlere teslim etmeyeceğini ve İsrail'in Mısır'la doğrudan müzakereler için hazır olduğunu duyurmuştu. Konuşmanın küstah tonu, Amerikan Yahudileri de dahil olmak üzere, İsrail dışında çok fazla kızgınlık ve antipati uyandırmıştı.

Gururun sonu düşüştür. Ben-Gurion'un İsrail'in askeri zaferinin hızı ve kapsamı hakkındaki coşkusu uzun ömürlü olmamıştı. İsrail iki süper gücün Sina yarımadasından ve Gazze Şeridi'nden derhal ve koşulsuz olarak çekilmesi yönündeki ağır baskısına maruz kalır kalmaz savaş sona ermişti. 5 Kasım'da Sovyet başkanı Nikolay Bulganin İngiltere'ye, Fransa'ya ve İsrail'e onları roket saldırılarıyla ve Mısır ordusuna yardım edecek gönüllüler bulmakla tehdit eden mektuplar göndermişti. Ben-Gurion'a gelen mektup, dili itibarıyla özellikle sertti. Mektup İsrail hükümetini "dünyanın kaderiyle sorumsuzca ve suç teşkil edecek biçimde oynamakla" ve İsrail Devleti'nin varlığını da ihtilaflı hale getirmekle suçlamıştı. Ben-Gurion günlüğüne, mektubun Adolf Hitler'in elinden çıkmış bir mektuba benzediğini yazmıştı.[83] Mektuba sinir

83 a.g.e., 7 Kasım 1956.

harbi ve Sovyet askeri müdahalesi hazırlıklarına dair söylentiler de eşlik etmekteydi. O sırada İsrail'de olan Moskova büyükelçisi Yosef Avidar, Ben-Gurion'u Bulganin'in blöf yaptığına inandırmıştı.[84] Fakat Ben-Gurion, krizin bir gece içerisinde İsrail'in sorumlu tutulacağı potansiyel bir küresel savaşa dönüşebilme riskini görmezden gelememişti.[85] Golda Meir ve Şimon Peres'i Paris'e göndererek, Fransızların konuyla ilgili değerlendirmesini ve eğer mümkünse destek garantilerini almalarını istemişti. Golda Meir Christian Pineau'nun Sovyet tehdidini ciddiye aldığını ve İsrail'e böyle bir yardıma sıcak baksa da, yardım konusunda güvence veremediğini çabucak anlamıştı. Meir Ben-Gurion'un Sevr'de bahsettiği bir düşünceyi, Sina'da eşit koşullarda petrol üretme fikrini gündeme getirmişti. Meir'ın ifadesine göre Pineau sanki Meir aklını kaybetmiş gibi bir tavır takınarak şöyle demişti: "Sovyet uçakları Suriye semalarında uçuyor, Ruslar Ortadoğu'ya müdahale etmek istiyor ve sen hala Sina'daki petrolü mü düşünüyorsun?"[86]

Ben-Gurion, Başkan Eisenhower üç ülke tarafından kandırılmaktan dolayı öfkeden burnundan solumasına rağmen, güvenlik için Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşma fikriyle bir süre ilgilenmişti. Özel bir görüşmede Eisenhower'ı kendi düşündüklerine ikna edeceğini düşünüyordu, ancak Abba Eban mevcut ilişkiler ikliminde, görüşme önerisinde bulunmanın dahi anlamsız olduğu nasihatinde bulunmuştu. Eisenhower yönetimi, İsraillilerin koşulsuz geri çekilmesi şartında ısrar etmişti. Özel bir görüşmede Eban'a, İsrail'in geri çekilmemesi durumunda ABD hükümetinden alınan bütün resmi yardımların ve Amerikan Yahudilerinin şahsi yardımlarının kesileceği, ABD'nin İsrail'in BM'den atılmasına karşı çıkmayacağı söylenmişti. Söz konusu ekonomik yaptırım tehdidi, ABD'nin olası bir Sovyet misillemesine karşı İngiliz ve Fransızlar yanında, İsrail'e de yönelik koruma kalkanını kaldırmasından çok daha sonra yapılmıştı. Ben-Gurion acı bir hayal kırıklığına uğramıştı, fakat geri çekilmeye de razı olmuştu. Ulus-

84 Tümgeneral Yosef Avidar ile mülakat.

85 Moşe Zak, *Moskova'yla Kırk Yıllık Diyalog* (İbranice) (Tel Aviv, 1988), 180.

86 Bar-Zohar, *Ben-Gurion*, 3: 1273-74.

lararası durumu fena halde yanlış değerlendirmişti ve şimdi bunun bedelini ödemek durumundaydı.[87]

Kabine 8 Kasım'da gergin ve gerilimli tartışmaların yaşandığı yedi saatlik bir mesai yapmıştı. Sovyet roket tehditlerinin neden olacağı bir dünya savaşına dair, gerçek bir korku mevcuttu. Huzursuzluğun düzeyi İsrail tarihinde benzeri görülmemiş bir boyuttaydı ve bu, kabineyi felç etmişti. Kabinenin kararı, karar verme işini Ben-Gurion'a bırakmaktı. Ben-Gurion prensipte Sina'dan çekilmeye karar vermişti.[88] Eban duruma bir öneride bulunarak müdahale ettiğinde, Ben-Gurion derhal ve koşulsuz geri çekilme emrini vermek üzereydi. Eban'ın fikri, İsrail'in geri çekilmesini bölgeyi devralacak bir BM gücü için yeterli hazırlık yapılması şartına bağlamaktı. Ben-Gurion paniklemişti, çünkü İsrail Sovyet tehditleri karşısında tamamen soyutlanmış bir haldeydi. BM'den gelen baskı, genel sekreterin İsrail için doğacak korkunç sonuçlardan bahsettiği konuşmayı yaptığı sabah zirve noktasına ulaşmıştı. Ben-Gurion riskli olmasına rağmen, sonuçta Eban'ın önerisini kabul etti. Başka ulusların ne diyeceğini hesaba katmama görüşünün savunucusu olan Ben-Gurion, işe bakın ki bu sefer başkalarının ne diyeceği konusunda oldukça endişeliydi. Moşe Şaret'in müridi Eban ise, uluslararası durumu iyi çözümlemişti ve olaylara el atarak durumu toparlamaya başlayan kişiydi.[89]

Yorgun ve kederli başbakan 29 Kasım gece yarısı 12.30'da Sina'dan çekilme kararını bir radyo yayınıyla halkına duyurmuştu. Zafer konuşmasının coşkusu, geride iz dahi bırakmadan tamamen kaybolmuştu. Ben-Gurion İsrail'in tecrit edilmişliğini vurgulamak için Bulganin ve Eisenhower'ın mektuplarıyla, kendisinin bu mektuplara verdiği cevapları okumuştu. Günün diğer gelişmelerini de anlatmıştı: BM kararları, kabine toplantısı ve İsrail güçlerinin uluslararası bir kuvvet bağlantısı ile ve BM vasıtasıyla yapılacak doyurucu bir düzenlemeye karar verilmesi sonra-

87 Herzog, *A People That Dwells Alone*, 243-48.

88 Michael Brecher, *Desicions in Israel's Foreign Policy* (Londra, 1974), 287-88.

89 Gerşon Avner ile mülakat; Eban, *Personal Witness*, 277; Rafael, *Destination Peace*, 62-63.

sında, işgal ettikleri bütün topraklardan çekilmesi kararı. Üçüncü İsrail krallığı yalnızca üç gün ayakta kalabilmişti.

Sina Savaşı'nın siyasi enkazından bir şeyler kurtarma mücadelesi dört ay sürmüş ve süreç Abba Eban tarafından parlak bir biçimde idare edilmişti. Eban'ın Ben-Gurion'dan aldığı direktif, iki hedefe odaklanmak üzerineydi: İsrail'in Tiran Boğazı ve Kızıldeniz'deki seyrüsefer özgürlüğüyle, Necef'in bir daha hiçbir şekilde Gazze'den gerçekleştirilecek terörist saldırılara maruz kalmamasını güvence altına almak. Eban hatıralarında "Sevr'de yapılan gülünç anlaşmayla çerçevesi çizilen İngiliz-Fransız işbirliğinin engelleyici bağlayıcılığı olmadan, kendimi bu zor fakat elde edilebilir amaçların ardında koşmak için coşkulu hissediyordum" diye bir itirafta bulunmuştu. Ben-Gurion Gazze Şeridi'ni elinde tutmayı gerçekten istemiyordu, çünkü burası 350,000 hoşnutsuz ve taşkın Arap'a ev sahipliği yapıyordu. İsrail'in Gazze'yi işgalini ise Şarm el-Şeyh'i elinde tutmak için bir pazarlık aracı olarak kullanmak istiyordu. İsrail sonunda Gazze Şeridi'nin yanı sıra Şarm el-Şeyh'ten de çekilmek zorunda bırakılmıştı. Moşe Dayan'a göre, bu hazmedilir cinsten bir durum değildi. Mart 1957 başlarındaki nihai çekilme öncesinde Sina'daki Mısır askeri tesislerinin yok edilmesi için emirler vermişti. Öte yandan Eban, Dulles'ın 11 Şubat tarihli bildirgesini duyduğunda, Ben-Gurion'un hedeflerinin ikisine de ulaşıldığını düşünmüştü. ABD şu sözleri vermişti: İsrail'in Tiran Boğazı'ndan kendi gemi ve kargolarını sorunsuz olarak geçirme hakkını destekleme; Mısır'ın ablukayı tekrarlaması durumunda İsrail'in "BM tüzüğünün elli birinci maddesi gereği kendini savunmaya dair doğal hakkını" kullanma yetkisine sahip olacağını kabul etme ve BM güçlerinin Şarm el-Şeyh ve Gazze'den çıkarılmasının, savaş durumunun yeniden başlamasının ihtimal dahilinde olmadığı bir zamana bırakılmasını kabul etme.[90]

Sina Savaşı'nın bilançosu çıkarıldığında, savaşın somut harekât hedefleri ve daha genel siyasi amaçları arasında bir ayrım yapılması zorunludur. Harekâta dair üç hedef ve üç de siyasi hedef vardı. Harekâta dair üç hedef, Mısır ordusunun yenilgiye uğ-

90 Eban, *Personal Witness*, 279-85.

ratılması, Tiran Boğazı'nın İsrail gemilerine açılması ve İsrail'in güney sınırından yapılan fedai saldırılarına son verilmesiydi. Söz konusu üç hedefin tümü de bir dereceye kadar gerçekleştirilmişti. İlk olarak İsrail ordusu açık bir askeri zafer kazanmıştı. Mısır ordusu yenilgiye uğratılmış, fakat Sina'yı zamanında terk etmesi sonucunda yok edilememişti. Yine de Mısır ordusuna verilen zarar ağır değildi ve çabucak telafi edilmişti. Bununla beraber, Sina Savaşı İSK'nın moral ve itibarını yükselterek, onu Ortadoğu'nun en güçlü askeri gücü haline getirmişti. İkinci amaç da gerçekleştirilmişti. Tiran Boğazı boyunca uzanan uluslararası su yolu, İsrail gemilerine açılmıştı. Boğazın kapatılmasının savaş sebebi sayılacağına dair Amerikan güvencesi elde edilmişti. Söz konusu güvencenin çok da gerçek olmadığı, Nasır Mayıs 1967'de boğazı tekrar kapattığında ortaya çıkacaktı, ancak bu 1956'da öngörülemeyecek bir şeydi. Savaşın İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişine dair yasağı kaldıracağı konusunda ümitler vardı, ancak bu ümitler gerçekleşmemişti. Üçüncü amaç, diğerlerine kıyasla daha bütüncül bir biçimde gerçekleşmişti. Gazze'deki fedai üsleri yok edilmiş ve sınırın karşısından gerçekleşen fedai saldırıları durmuştu. Dahası, Mısır ordusu Sina'daki üslerine dönmemişti. Sina yarımadası bu nedenle etkin bir biçimde askerden arındırılmıştı. İsrail Mısır'la arasındaki sınır açısından, görece güvenli ve istikrarlı on bir yıllık bir süre geçirecekti.

Sina Savaşı'nın ardındaki üç siyasi hedef, Nasır'ın devrilmesi, İsrail sınırlarının genişletilmesi ve Ortadoğu'da yeni bir siyasi düzenin kurulmasıydı. Bu hedeflerden hiçbirisi gerçekleştirilememişti. Üçlü saldırı sadece Nasır'ın düşüşünü başaramamakla kalmamış, Nasır'ın saygınlık ve nüfuzunu hem bölgede, hem de üçüncü dünya ülkelerinde artırmıştı. Nasır askeri yenilginin pençesinden muhteşem bir siyasi zafer almıştı. Gelgelelim İsrail Arap milliyetçiliğinin aniden beliren güçlerine karşı mücadelede sömürgeci güçlerle birlikte hareket ettiğinden, ağır bir siyasi bedel ödemişti. Gizli anlaşma, Siyonist hareketin tutucu ve yayılmacı niteliğine dair kesin bir kanıt ortaya koymuş gibi görünüyordu. İsrail'in itibarına ciddi biçimde gölge düşmüştü. Bundan böyle İsrail'in girişeceği eylemler, bu ülkenin Batı emperyalizminin Arap dünyasının ortasına yerleştirdiği bir köprübaşı olduğuna

ilişkin öteden beri var olan iddiayı ispatlayan deliller olarak kullanılabilirdi.

İkinci olarak Sina Savaşı'nın İsrail'in sınırlarını genişletmesine imkân vereceği düşünülmüş, toprak genişletmeye ilişkin bu tür isteklerden bir kısmı Sevr Protokolü'nde de yer almıştı. En önemli öncelik Şarm el-Şeyh'e ve burayla ilişkili bir arazi bağlantısına verilmişti. Ancak Sina yarımadasının tümünü elde tutmak gibi bir istek de mevcuttu ve Ben-Gurion zafer konuşmasında bu konuya vurgu yapmıştı. İsrail ele geçirdiği tüm toprakları isteksizce de olsa geri vermeye zorlanmış ve durum eski haline geri dönmüştü. Küçük olmakla birlikte tek değişiklik ise, el-Uca'daki askerden arındırılmış bölge ile ilgiliydi. İsrail bu bölgenin özel durumunu artık tanımamaya ve buraya o andan itibaren İsrail toprağıymış gibi muamele etmeye başlamıştı. Sina Savaşı'na önayak olanlar, buradaki çatışmayı genellikle tatmin edici sınırlara erişmek üzere 1948 savaşının son perdesi olarak planlamışlardı. Fakat asıl sonuç bu planların tam anlamıyla tersi olmuştu. Sina Savaşı, savaş sonunda erişilen teritoryal statükoyu teyit etmek ve pekiştirmek açısından 1948 savaşının son aşamasını oluşturmuştu.

Üçüncü hedef Ortadoğu'da yeni bir siyasi düzen yaratmaktı. Bu, Ben-Gurion'un "fantastik" planı veya muhteşem tasarımıydı. Söz konusu muhteşem tasarımda teritoryal ve siyasi olmak üzere iki aşama vardı. Bunlardan hiçbiri gerçekleşmenin yakınına dahi yaklaşamamıştır. Teritoryal aşama İsrail'in güneyde Süveyş Kanalı ve Şarm el-Şeyh'e, doğuda Şeria Nehri'ne ve kuzeyde Litani Nehri'ne doğru genişlemesini öngörüyordu. Muhteşem tasarının siyasi aşaması teritoryal aşamayla yakından ilgiliydi. Buradaki düşünce, Hıristiyanların egemen olacağı bir Lübnan'ın kendi isteğiyle İsrail'le barış yapacağı; İsrail'le barış yapma karşılığında Irak'ın Şeria Nehri'nin doğu yakasını almasına izin verileceği; yenilmiş, küçük düşürülmüş ve işgal edilmiş Mısır'ın İsrail'in belirleyeceği şartlarda İsrail'le barış yapmaya mecbur olacağıydı. Bunların tümü, boş hayallerden ibaretti.

Sina Savaşı'nı planlayanların yanlış siyasi hesaplarına ve başarısızlıklarına rağmen, olayların İsraillilerin ezici bir çoğunluğunun aklına kesin bir biçimde kazınan yorumu, bu planı yapanların yorumuyla birebir uyuşmaktaydı. İsrail'de 1956 savaşı hak-

kındaki yaygın kanı bunun haklı ve parlak bir biçimde yönetilmiş ve neredeyse bütün hedeflerine ulaşmış bir savunma savaşı olduğuydu. Savaş hakkındaki bu yorumun yalnızca İsrail savunma kadrosu tarafından değil, aynı zamanda İsrail sempatizanı tarihçiler, gazeteciler ve yorumcular tarafından da propagandası yapılmıştır. Ne kadar makbul tutulursa tutulsun, söz konusu yorumlar şu an eldeki mevcut kanıtlar ışığındaki analizlere karşı duracak nitelikte değildir. Bu, tarihin milli hedeflere hizmet edecek bir biçimde nasıl manipüle edilebileceği hakkındaki yöntemlere verilebilecek ilginç bir örnek oluşturmaktadır. 1956 savaşının İsrail'deki resmi yorumu, tıpkı 1948 savaşına dair yorum gibi, muzafferlere ait propagandadan çok da farklı değildir.

Sina Savaşı İsrail'in Arap dünyası ile ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. 1953'le 1956 arasındaki dönemde ılımlılar ve eylem yanlıları, diplomasi ve askeri güç kullanımı taraftarları, müzakere ve misilleme ekolleri arasında büyük bir iç mücadele yaşanmıştır. Ben-Gurion 1956 Haziran'ında Şaret'i istifaya zorlayarak, kendine Mısır'a savaş açabilmek için seçenek yaratmak istemiştir. Ekim 1956'da da bunu uygulamaya koymuştur. Şaret'in siyasete geri dönmesine olanak sağlayacak herhangi bir ihtimal ise o andan itibaren değiştirilemez bir biçimde yok edilmiştir. Şaret Ben-Gurion'un katı siyasetine karşı bir alternatifi savunmuştu. Söz konusu alternatif siyasete hiçbir şans tanınmamış ve bu alternatif İsrail savunma kadrosu tarafından hezimete uğratılmıştı. Sina Savaşı Şaret tarafından temsil edilen ılımlılık yanlısı alternatif ekole son darbeyi indirmişti. Ben-Gurion Nasır'ı devirememişse de Şaret'i devirmeyi başarmıştı.

5. Çevreyle İttifak, 1957-1963

Süveyş Savaşı Ortadoğu'da kalıcı teritoryal değişiklikler yaratmamış, ancak savaşın İsrail ile Arap dünyası, Doğu ile Batı ve Arap dünyasındaki muhafazakârlar ile radikal güçler arasındaki güç dengesi açısından yansımaları olmuştu. İsrail Mısır'la girdiği askeri çekişmenin tartışmasız galibiydi; sonuçta İsrail'in ulusal özgüveni ve İSK'nın caydırıcı gücü artmış, ülkenin Ortadoğu'da önemli bir askeri güç olduğu teyit edilmişti. Öte yandan Doğu ve Batı dünyaları arasındaki iktidar ilişkilerindeki değişiklik, Araplar lehine işlemişti. Süveyş Savaşı Batı ittifakının uyumunu bozmuş, Ortadoğu'daki İngiliz ve Fransız nüfuzunun çökmesine sebep olarak, Sovyetler'in bölgede daha fazla ilerlemesinin önünü açmıştı.

Çok göze batmayan, ancak önemsiz de olmayan başka bir gelişme ise Arap dünyasındaki güç dengesi değişikliğiydi. Doğu ve Batı arasındaki küresel Soğuk Savaş'la, radikal ve muhafazakâr güçler arasında devam etmekte olan Arap soğuk savaşı birbirine paralel doğrultuda ilerlemekteydi. Mısır'ın bilhassa Irak ve Ürdün gibi muhafazakâr ve Batı yanlısı güçlere karşı önderlik ettiği Süveyş Savaşı, radikal güçler için kesin bir zaferdi. Cemal Abdülnasır, Arap ulusuna karşı emperyalist-Siyonist bir komplo olarak görülen savaştan Arap dünyasının tartışmasız tek lideri olarak çıkmıştı. Nasır'ın İsrail'e ilişkin kendi kişisel tutumu da, savaş yüzünden sertleşmişti. Süveyş Nasır'ın İsrail hakkındaki en büyük korkularını ve şüphelerini tasdik etmişti. Süveyş'ten sonra İsrail'i ve Avrupalı güçleri tek bir düşman sayarak, Arapların hem İsrail hem de İsrail'e destek veren güçlere karşı mücadele vermek zorunda olduğunu tekrar tekrar ifade etmişti.

Süveyş Savaşı'nın bir başka sonucu da, Nasır'ın Filistin sorununa karşı ilgisini daha da derinleştirmesi oldu. Arap Ligi'nin

kurulduğu 1945'ten beri gündemindeki iki temel konudan biri Arap birliği, diğeri de Filistin meselesiydi. Süveyş Savaşı Nasır'ın söz konusu iki konuyu tek bir mesele haline getirmesine yol açmış veya en azından bunu sağlamıştı. Nasır'ın hedefi uyumlu, aktif ve militan bir Pan-Arap hareketi kurmaktı ve Filistin'in bağımsızlığını bu hareketin amacı olarak göstermeye başlamıştı. Geçmişte Filistinli mültecilerin sorununa çözüm bulma gereği hakkında yorumlar yaparken, 1956 sonrasında Filistin'in bağımsızlığı hakkında konuşmaya başlamış, 1964'te de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kuruluşuna önayak olmuştu. Filistin sorununa Pan-Arap boyutunu da ilave ederek, Arap dünyasının tüm kaynaklarını İsrail'e ve İsrail'i destekleyen ülkelere karşı mücadelede kullanmak üzere seferber etme çağrısında bulunmuştu. İsrail'in tecrit edilmesi Pan-Arap hareketinin amaçlarından biri haline gelmişti.[1]

Yeniden Değerlendirme ve Saflaşma

Sina Savaşı'nın İsrail'e barışla geçen on bir yıl kazandırdığını iddia eden genel bir kanı mevcuttur. Bu, Nasır'ın askeri güç dengesini Araplar lehine değiştirmeye çalışırken İsrail sınırını problemsiz tutmaya çalışması düşünüldüğünde kısmen doğru bir iddiadır. Ancak Süveyş Savaşı'nın Arap dünyası ile İsrail arasındaki anlaşmazlığı daha da kızıştırıp derinleştirdiği düşünülürse, söz konusu genel kanı aynı zamanda hatalıdır.

İsrail tarafının savunma ve dış ilişkiler konusundaki tartışmasız lideri ve asıl karar mercii David Ben-Gurion'du.[2] Ben-Gurion'un itibarı ve siyasi gücü Mısır karşısında 1956'da kazanılan zafer sayesinde iyice artmıştı. Tartışmalı konularda istediğini elde edebilmek için zaman zaman istifa tehdidine başvursa da,

1 Moshe Shemesh'in 21 Kasım 1996 tarihinde Hayfa Üniversitesi'nde Sina Savaşı'nın kırkıncı yıldönümü için düzenlenen konferansta yaptığı, "The Sinai War Between Illusion and Reality: Egypt and the Arab States After the War" başlıklı konuşma.

2 Bu bölümü yazarken özellikle üç kitaptan yararlandım: Bar Zohar, *Ben-Gurion*, 3. cilt; *David Ben-Gurion: İlk Başbakan: Seçilmiş Birincil Belgeler, 1947-1963* (İbranice), derleyen ve notlandıran Eli Şaltiel (Kudüs, 1996); David Şaham, *İsrail –50 Yıl* (İbranice) (Tel Aviv, 1998).

partisine, kabineye ve Knesset'e teklif ettiği her şey için çoğunluk desteğini sağlayabiliyordu. ABD ile pakt yapılması ve nükleer kapasite geliştirilmesi gibi bazı hassas konuları kabineye hiç danışmamıştı. İktidarı öylesine güçlüydü ki, koalisyon ortakları onun yalnızca reddedilmesini istediği teklifleri kabineye sunduğu gibi şakalar yapmaktaydı.[3]

Ben-Gurion Golda Meir'da aradığı dışişleri bakanını bulmuştu. Kabinesindeki tek "adam"ın Golda Meir olduğunu övünerek söylemekten zevk alıyordu. Herkesin kullandığı ismiyle Golda, Arap-İsrail anlaşmazlığına ilişkin özgün şahsi fikirleri olan biri değildi. Ben-Gurion'un çırağı olarak önemli siyasi konularda onun izinden gitmekteydi. Fakat Golda ile Şimon Peres arasında sürekli bir çatışma mevcuttu. Peres İsrail dış politikasındaki Avrupa yöneliminin baş mimarı ve baş savunucusuyken, Golda Amerika'ya yönelim taraftarıydı. Gerilimin asıl nedeni Peres'in silah alımına ilişkin diplomatik girişimleri dışişleri bakanına bilgi vermeden ve danışmadan yürütmüş olmasıydı. Ben-Gurion kusursuz uygulanan prosedürlerden ve bakanlıkların yetki alanlarından çok, sonuçlarla ilgilenen biriydi, fakat zaman zaman Golda'nın gerilen sinirlerini yatıştırmak için müdahale edecekti.

Ben-Gurion İsrail'in Sina'dan tartışmalı geri çekilişinin ardından İSK üzerinde otorite iddiasında bulunurken hiçbir güçlükle karşılaşmamıştı. Moşe Dayan bağımsız duruşunu muhafaza edip, yüksek siyaset konularına güçlü bir biçimde etkide bulunmayı sürdürmekteydi, fakat Ocak 1958'de Tümgeneral Haim Laskov'un halefi olarak genelkurmay başkanı olmuştu. Laskov İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Ordusu'nda görev yapmış ve siyasete bulaşmamış dürüst bir subaydı. Arap-İsrail sorununun yalnızca askeri taraflarıyla ilgilenmiş ve işini bütünüyle profesyonelce yaparak, siyasi patronunun saygı ve sevgisini kazanmıştı. Ben-Gurion bu nedenle 1957 ve 1963 arasında dış politika ve savunma siyasetini yürütürken neredeyse bir tekel haline gelmişti.

Ben-Gurion'un Süveyş Savaşı'ndan aldığı başlıca ders, İsrail'in komşuları aleyhine topraklarını genişletmek konusunda gerçekçi umutlar besleyemeyeceğiydi. Askeri işgallerin çağdaş dünyada

3 İzak Ben-Aharon ile mülakat.

mutlaka toprak genişletme hakkını sunmadığını tecrübe ederek öğrenmiş ve 1949 ateşkeslerinde kalıcı olarak benimsenen teritoryal statükoyu kabul etmek zorunda kalmıştı. Ben-Gurion caydırma stratejisini teritoryal genişlemenin alternatifi olarak seçmişti. Söz konusu stratejinin hedefi Arap tarafını statükoyu kuvvet kullanarak değiştirmeye çalışmaktan caydırmak, yöntemi ise Arap ordularına kıyasla niteliksel üstünlüğünü sürdürmek için İSK'yı en ileri silahlarla teçhizatlandırmaktı.

Caydırma politikası Ben-Gurion'un Süveyş sonrası stratejisinin bir boyutunu oluştururken, İsrail'in güvenliği için dışarıdan güvence arayışı ise bir başka boyutuydu. Ben-Gurion özellikle Sovyetler Birliği'nin başını çektiği ve tırmanmakta olan tehlike karşısında İsrail'in uluslararası izolasyonunun gayet farkındaydı. Bulganin'in 5 Kasım 1956 tarihli mektubu, Kremlin'in İsrail'e dair yaklaşımındaki değişiklik hakkında kaygı verici kanıtlar sağlamaktaydı. İngiliz-Fransız harekâtı Sovyet tehditlerinden ziyade Amerikan baskıları sonucunda durdurulmuş olsa da, Arap dünyasında itibarı artan büyük oranda Sovyetler olmuştu. Ben-Gurion Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunu, İsrail'e en muhalif radikal Arap rejimlerini destekleyip silahlandırarak artırmaya çalışacağından korkuyordu. İsrail'in bu tehlikeye karşı tek başına yapabilecekleri de sınırlıydı. İsrail bir dünya devine karşı durduğundan, İsrail'in arkasında da bir dünya gücü bulunmak zorundaydı.

David Ben-Gurion Soğuk Savaş'ın bir diğer aktörü olan Amerika'ya yönelmiş, Amerika'dan silah, siyasi destek ve güvenlik garantisi almayı ummuştu. Yardım isteklerini uluslararası komünizmin yönelttiği tehlikelere ilişkin Soğuk Savaş retoriği ile maskelemiş, bunun özellikle John Foster Dulles'ı etkileyeceğini düşünmüştü. Yardım çağrılarına çoğunlukla Sovyetler Birliği'ne ve Sovyetler'in Arap müttefiklerine karşı ortak bir tavır geliştirme havası eşlik etmekteydi. Ancak Amerikalılar serinkanlı ve mesafeli durmaktaydılar. Amerikalıların politikası, askeri dengenin bozulmasını önlemekti; yaptıkları değerlendirmelere göre İsrail çoktan komşularından daha güçlü hale geldiği için bu ülkenin başlıca tedarikçisi haline gelmeyi reddetmişlerdi. Amerikalıların serinkanlılıkları siyasi hesaplarından da kaynaklanmaktaydı. Amerikalılar Sovyetler'e karşı yürüttükleri küresel çevreleme po-

litikası için Arap desteğine gereksinim duyuyor ve bunu İsrail'le müttefik olarak yapmaktansa, kendi başlarına gerçekleştirmenin daha olası olduğunu düşünüyordu. Petrol de bir diğer etkendi: Amerikalılar Arap petrolüne kolay erişimleri olsun diye İsrail'le aralarına mesafe koymuştu.

5 Ocak 1957'de ilan edilen Eisenhower Doktrini İsrail'e ABD ile ilişkilerini düzeltmek için bir fırsat sağlamıştı. Söz konusu doktrin, İsrail'in de dahil olduğu tüm Ortadoğu ülkelerine, "uluslararası Komünizmin kontrol ettiği" herhangi bir devletin açık saldırısı karşısında askeri yardım ve işbirliği sözü vermişti. Ortadoğu ülkelerine Eisenhower Doktrini çerçevesinde işbirliği yapmaları çağrısında bulunulmuştu. İsrail'deki resmi görüş ikiye bölünmüştü. İktidardaki Mapay partisi doktrini benimseme yanlısı ana akımı temsil etmekteydi. Mapay'ın sol kanattan koalisyon ortakları Mapam ve Ahdut Ha'avoda, özellikle ortada hiçbir somut çıkar bulunmadığına göre, Soğuk Savaş'ta tek bir tarafla bariz bir özdeşleşmeden kaçınmıştı. Ben-Gurion Amerika'dan beklediği resmi güvenlik garantisi hiç de karşılanmamış olsa da, yapılan çağrıyı kabul etmekten yanaydı. Sonunda bir uzlaşmaya varılmış ve hükümet Eisenhower Doktrini için özellikle muğlâk bir biçimde hazırlanmış bir destek bildirisi yayınlamıştı.

Sovyetler'in 1957 yazında Suriye'ye müdahalelerini derinleştirmesi, İsraillilere Eisenhower Doktrini'ni test etme fırsatı vermişti. İki ülke arasında silah anlaşmasının imzalanmasını takiben, Suriye siyaseti Rusya yanlısı sert bir dönemece girmişti. Bununla aynı anda, pek çok İsrailli sivilin öldürüldüğü olaylar İsrail-Suriye sınırında gerilimin yükselmesine neden olmuştu. Ben-Gurion Suriye'nin bir "halk cumhuriyeti" haline gelerek, doğu bloğuna katılmasına dair ciddi bir olasılık olduğunu ve bu nedenle İsrail'in Sovyetler Birliği ile karşı karşıya geleceğini düşünmekteydi. Dayan'ın İsrail'in Arap saldırısına uğramasının ihtimal dahilinde olmadığına ilişkin yaptığı değerlendirmeye itiraz etmişti. Ben-Gurion'a göre, Sovyetler Birliği Suriye vasıtasıyla İsrail'e saldırmaya hazırlanmaktaydı. Sovyetler'in İsrail birliklerinin kuzey cephesinde savaş düzeni almasına dair imalarını, bir saldırı veya kışkırtmaya gerekçe oluşturmak olarak görmekteydi.[4]

4 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 348-49.

Ben-Gurion önleyici bir savaş tasarlamamış, ancak Amerikalıların Suriye'de yapılacak bir darbe fikrini destekledikleri istihbaratını alınca, bu eyleme katılmak istemişti. Mossad başkanı Isser Harel Ağustos'ta CIA başkanı Allen Dulles'a, Sovyetler'in Ortadoğu'ya daha fazla nüfuz etmesini önlemek için ortak eylem önerisinde bulunmak üzere bir mektup yazmıştı. Amerikalıların cevabı, John Foster Dulles'dan Ben-Gurion'a hitaben yazılmış bir mektupla gelmişti. Dulles ortak eylem önerisini göz ardı ederek, bunun yerine İsrail'in Suriye'ye karşı bağımsız bir eylemde bulunmayacağına dair güvenceler istemişti. Ben-Gurion uluslararası komünizmin Ortadoğu'nun kalbinde bir üs oluşturmasının genel olarak özgür dünyaya ve özel olarak da İsrail'e yönelik yaratacağı tehlikeleri vurgulamak, ortak eylem teklifini yenilemek ve İsrail'in sorumlu ve ihtiyatlı davranacağına dair Dulles'ı ikna etmek için hemen cevap vermişti. Harel'e Ağustos sonunda o zamana kadar yurt dışında olan Allen Dulles'dan bir yanıt gelmişti. Yanıt özünde olumsuz ve baştan savmaydı. Amerikalılar İsrail'in görüşlerini öğrenmeye ve İsrail'den istihbarat almaya hazırdı, ancak Arap dünyasıyla ilişkili olarak İsrail'le etkin herhangi bir işbirliğinden kaçınmak taraftarıydı.[5] Ben-Gurion imayı anlamış ve o andan itibaren de Amerikalılara danışmadan Arap ülkelerine karşı herhangi bir girişime kalkışmamak konusunda dikkatli davranmıştı.

Ancak Batılıların somut bir güvenlik garantisi vermeyişi Ben-Gurion'u kaygılandırmaya devam etmiş ve 1957 sonbaharında İsrail'i Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile işbirliği içine sokmak için diplomatik bir kampanya başlatmıştı. Kampanyanın amacı tartışılması söz konusu bile olmayan resmi üyelikle ilgili değildi, yakın işbirliği ve savunma planları konusunda koordinasyonun sağlanmasıydı. Dayan söz konusu görüşe NATO ile işbirliğine karşı olduğundan değil, ancak böyle bir talebin yalvarmak gibi alçaltıcı bir davranış olacağını düşündüğünden sıcak bakmıyordu. Dayan'ın görüşleri reddedilmişti. Ben-Gurion NATO çatısı altında koruma bulmaya öylesine can atıyordu ki, Golda Meir'ı Dulles ile temasta bulunmak ve özel görevlileri de

5 Ben-Gurion'dan Dulles'a, 22 Ağustos 1957, Şaltiel, *David Ben-Gurion*, 406; Harel, *Security and Democracy*, 408.

İsrail'in taleplerini savunmak üzere Paris, Bonn ve Lahey'e göndermişti. Fransızların tavrı olumluydu. Ancak Aralık 1957'de Amerika'nın yoğun baskıları sonucunda NATO konseyi İsrail'in işbirliği talebini reddetti.

Ben-Gurion söz konusu onur kırıcı girişiminden sonra dahi, Amerikalıları Sovyet saldırısı veya Sovyet destekli bir saldırı durumunda İsrail'in yardımına geleceklerini belirten bir belge yayınlamaları için ikna etme çabalarına devam etmişti. Amerikalı bir ziyaretçiye bu konudaki gerekçelerini şöyle açıklamıştı: "Tecrit edildiğimizde Araplar bizi yok edebileceklerini düşünürler ve Sovyetler de bu durumu kullanır. Eğer arkamızda büyük bir güç olursa ve Araplar bizim ortadan kaldırılamayacak bir gerçekliğimiz olduğunu bilirse Rusya bize karşı düşmanlığı bırakacaktır, çünkü bu düşmanlık hiçbir şekilde Arapların kalbini kazanamayacaktır."[6]

Amerika'nın pozisyonu değişmediğinden, İsrailliler müttefik ve yeni silah kaynağı arayışında Batı Avrupa'ya yönelmişti. İsrail ve Fransa arasında balayı tadındaki ilişkiler Süveyş Savaşı sonrasında devam etmişti. Fransa İsrail'in asıl silah tedarikçisi olmaya devam etmiş, iki ülke arasında siyasi, askeri ve istihbarat alanlarında olduğu kadar, kültürel alanda da yakın işbirliği kurulmuştu. İsrail halkı Fransızların samimi ve sadık bir dost olduğu düşüncesindeydi. Fakat Ben-Gurion'un sadece Fransızlara güveniyor olmanın doğruluğu konusunda çekinceleri vardı. Fransız siyasetinin Fransa'daki bir hükümet değişikliği veya Kuzey Afrika'daki gelişmeler sonucunda değişebileceğini biliyordu. İngiltere İsrail'e tank, zırhlı nakliye araçları ve hatta denizaltılar satmaya razı olmuştu, ancak söz konusu araç gerece dair ödemelerin tümünün birden yapılmasını beklemekteydi. Ben-Gurion bu gerekçelerle –Yahudi Soykırımı'nın yarattığı dehşet İsraillilerin hafızasında hala canlı olmasına rağmen– İsrail'in ağır savunma masraflarını karşılamada en umut verici ekonomik yardım ve silah tedarikçisi olarak Almanya'ya yakınlaşmaya başlamıştı.

Almanya Federal Cumhuriyeti İsrail'le bir tazminat anlaşmasını 1952'de çoktan imzalamıştı. Şimon Peres 1957 sonbaharında

6 Ben-Gurion'un günlüğü, 4 Ocak 1958.

gizli bir geziye çıkarak, Alman hükümetini vermekte olduğu ekonomik yardıma ek olarak silah yardımında da bulunması için ikna etmişti. Peres Almanya ile kurdukları dostluğa "kara gün dostluğu" adını vermişti. Bu, Fransa'nın silah tedarikini durdurması olasılığına dair yapılmış dolaylı bir göndermeydi. Ben-Gurion da kendi payına Nazi Almanya'sının yıkılışının ardından ortaya çıkan "farklı bir Almanya"dan bahsetmekteydi. Ben-Gurion ve Peres, yeni Almanya'dan alınacak desteğin İsrail'in güvenliği için uzun vadede önemli olduğu inancında birleşmişti. Bu sebeple "kara gün dostu" fikrini hükümet, Knesset ve toplumsal düzlemdeki çok güçlü muhalefete rağmen geliştirmiştir.

İsrail'deki fikir birliği, Şubat 1958'de Mısır ve Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) oluşturmak üzere birleştiklerinde yeniden sağlanmıştı. Birleşik Arap Cumhuriyeti girişimi, ülkelerinin komünizme doğru kayışını durdurmak isteyen bir grup Suriyeli liderden gelmişti. Ancak Ortadoğu'daki Batı yanlısı rejimler de bu birleşmeyi kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılamıştı. Irak ve Ürdün, fazla bağlayıcılığı olmasa da, Nasırcı akıma karşı kendilerini daha iyi müdafaa etmek üzere bir Haşimi birliği oluşturmuştu. Mısır-Suriye birliği İsrail'de ülkenin etrafını kuşatmaya ve üzerindeki Arap baskısını yoğunlaştırmaya yönelik bir girişim olarak biraz farklı algılanmıştı. Ben-Gurion söz konusu birliği İsrail'i kuzey ve güneyden kuşatacak bir cendere olarak görmekteydi. Birleşme İsrail ve Araplar arasındaki askeri dengeyi aslında değiştirmemişti. Fakat askeri istihbarat başkanı Yehoşafat Harkabi bu gelişmeye aşırı tepki göstermişti. Harkabi bunu İsrail güvenliğine yönelik ciddi bir tehlike olarak görmekte, Ben-Gurion da bu değerlendirmeyi ciddiye almaktaydı.[7] Harkabi'nin işe her zaman en kötü senaryolarla başlaması, sadece profesyonel sorumluluklarından değil aynı zamanda karakterinden de kaynaklanan bir şeydi. O da Ben-Gurion gibi fiziki olarak ufak tefek ve yine onun gibi İsrail'in hayatta kalma olasılığı konusundaki korku ve önsezileri aklından çıkaramayan biriydi. Bir keresinde Ben-Gurion'a, "Ortak tarafımız ikimizin de İsrail Devleti'nin gerçekten var olduğuna inanmamamızdır" demişti. Ben-Gurion'un

7 Tümgeneral Uzi Narkis ile mülakat.

bu yoruma tepkisi Harkabi'nin dilediği biçimde yorumlayacağı bir homurdanma olmuştu.[8]

Çevreyle İttifak

İsrail'in Süveyş Savaşı'nı izleyen on yılda Arap dünyasına yönelik siyasetindeki en önemli, en ilginç ve en göz ardı edilmiş gelişmelerden biri, çevreyle kurulan ittifaklardı.[9] Buradaki temel fikir, çevredeki en yakın düşman Arap devletlerini atlayarak İran, Türkiye ve Etiyopya ile ittifaklar kurulmasıydı. İran ve Türkiye Müslüman fakat Arap olmayan devletler, Etiyopya ise Afrika'da Hıristiyan bir devletti. Söz konusu ülkelerin ortak noktası, Sovyetler Birliği'ne ve Nasır tarzı Arap radikalliğine karşı duydukları korkuydu. Çevreyle ittifak "düşmanımın düşmanı dostumdur" prensibine dayanmaktaydı. Bu prensibin başlıca iki hedefi, Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzunun ilerleyişini kontrol etmek ve Nasır'ın Asya ve Afrika'daki etkisine engel olmaktı.

Çevreyle ittifak fikri, Ben-Gurion ve yakın danışmanları tarafından ülke topraklarının genişletilmesinin imkânsızlığı ve Amerikan güvenlik garantisinin ihtimal dahilinde olmadığı anlaşıldıktan sonra geliştirilmişti. Bu ittifak statükoyu değiştirmeyi değil, statükonun radikal güçlerce bozulmasını engellemeyi amaçlıyordu. İsrail'in caydırıcılığını artırmaya, tecridini azaltmaya ve ülkenin uluslararası alanda bir aktör olarak nüfuz ve gücünü geliştirmeye yönelik bir girişimdi. Fakat çevrenin ittifakı, kelimenin tam anlamıyla bilinen türden diplomatik bir ittifak değildi. Aslında İsrail'in söz konusu ülkelerin hiçbiriyle normal diplomatik ilişkisi yoktu. İttifak resmi değildi ve çoğunlukla gizli ve el altından kurulmuş temasları içermekteydi. Dışişleri Bakanlığı ve İSK'ya yardımcı roller verilirken, ittifakı geliştirmesi için asıl sorumluluk Mossad'a verilmişti.

Çevreyle ittifakın teşvik edilmesinde etkili iki kişi Reuven Şiloah ve Isser Harel'di. Şiloah girişimin mimarı ve projenin ardında-

8 Tümgeneral Yehoşafat Harkabi ile mülakat.

9 Gelişmeyle ilgili bir tartışma için Michael Bar-Zohar, "Ben-Gurion and the Policy of Periphery", Itamar Rabinovich ve Jehuda Reinharz (der.), *Israel in the Middle East: Documents and Readings* (Waltham, Mass., 2008), 191-97.

ki itici güçtü. Şiloah 1948-52 arasında Mossad başkanlığı ve 1953-57 arasında da İsrail'in Washington büyükelçiliğinde müşavirlik yapmıştı. Eylül 1957'de Golda Meir'ın siyasi danışmanlığına ve Dışişleri Bakanlığı'ndan kıdemli memurlar ve İSK ile Mossad temsilcilerinin bulunduğu siyasi planlama komitesinin başkanlığına atanmıştı. Kariyeri boyunca işlerini perde arkasından idare etmiş ve ilgi odağı olmaktan kaçınmıştı. Bağımsızlık öncesinde Siyonist iktidarın güçlendirilmesine ilişkin özel yöntemi güçlü dostlar ve müttefikler edinmek, Yahudi istihbarat servislerini geliştirmek ve özel operasyonlar planlamaktı. 1930'larda istihbarat ve stratejik işbirliği için önce İngiltere'yle, daha sonra Amerika'yla ittifak yolları aramaya başlamıştı. Uzun vadedeki amacı, İsrail Devleti'ni dünya Yahudileri yardımıyla bölgesel ve uluslararası siyasette başlıca istihbarat gücü haline getirmek ve Batılı güçleri İsrail'in stratejik bir varlık olduğuna ikna etmekti. Şiloah'ın asıl gücü operasyonları idare etmesinde değil, siyasi planlama, düşmanlarla çevrili küçük bir devlet olmak gibi alışılmadık şartlarda yaşamak zorunda olan İsrail'e uygun stratejiler geliştirmek konusundaydı. Yaratıcı siyasi dehası Washington'dan dönüşünün ardından da aynı şekilde işlemeye devam etmişti. İsrail'in dünya siyasetindeki kavramsal temellerini oluşturmaya yardımcı olmuştu. Şiloah'ın düşüncesinin iki temel dayanağını çevreyle ittifak ve ABD ile ittifak oluşturmaktaydı.[10]

Şiloah'a göre çevreyle ittifak yalnızca siyasi bir strateji değil, aynı zamanda Nasır'ın üç çember doktrinine ideolojik bir tepkiydi. Nasır'ın doktrini Mısır'ı Arap, İslam ve Afrika'dan ibaret üç çemberin ortasında konumlanmış olarak resmetmekteydi. Bu, Mısır'ı baskın güç ve Pan-Arabizmi de baskın ideoloji olarak ele alan, Ortadoğu'ya dair alışılageldik yekpare bir kavramlaştırmaydı. Çevrenin ittifakı bu kavramlaştırmayı iki düzlemde kırmaktaydı. Söz konusu ittifak siyasi düzlemde, İsrail'e bağlı bir dış devletler birliği kurmaya çalışıyor; ideolojik düzlemde ise Pan-Arabizm veya Pan-İslamizm prensiplerince yönlendirilmeyen çoğulcu bir bölge fikrini ortaya atıyordu.

10 Haggai Eshed, *Reuven Shiloah: The Man Behind The Mossad* (Londra, 1997), xxvi-xxxi ve 311-14.

Çevreyle ittifak fikrinin bir diğer destekçisi de 1952'de Şiloah'ın ardından Mossad başkanı olan Isser Harel'di. Şiloah gerçekliği olmayan hayal ürünü düşüncelere meraklıyken, Harel, gücü yaptığı çözümlemelerden çok operasyonları yönetişinde yatan aksi ve mütevazı bir istihbarat şefiydi. 1912'de Rusya'da doğan Harel, 1931'de Filistin'e göçmüş, kendini İsrail'deki sol kanat partilerin düşmanı ve Soğuk Savaş'ta sadık bir ABD taraftarı haline getiren Sovyet karşıtı tutumunu sürdürmüştü. Şiloah gibi Harel de İsrail'i Sovyetler Birliği'ne karşı küresel ve Arap radikalizmine karşı bölgesel rekabette Amerika'nın müttefiki haline dönüştürmek istiyordu.

Amerika'nın Harel'in Nasır'ın nüfuzunun yayılmasını engellemek için gizli işbirliği teklifini reddetmesi, onun Ortadoğu ve Afrika'nın çevresinde müttefik devletler kuşağı oluşturmaya kalkışmasının asıl nedeniydi. Nasır'ı Hitler tarzında, kişisel nüfuzunu casuslar, suikast timleri, hükümet devirme ve propaganda yoluyla yurtdışına yaymaya çalışan tehlikeli bir diktatör olarak görüyordu. Harel'in hedefi Nasırcı-Sovyet yanlısı dalgaya bir set çekmekti. Nasır'ın yöntemi de tıpkı komünizminki gibi hükümetleri devirmek ve yönetim karşıtı gizli örgütler oluşturmak olduğundan, iç güvenlik alanında etkili önlemler alınması gerekliydi. Harel bu nedenle çevresel ittifak yapılacak ülkelerin, etkin istihbarat ve güvenlik servisleri ve ani iç veya dış darbe girişimlerine karşı koyabilecek kapasitede bir askeri güç oluşturmalarına yardımcı olmak için kayda değer düzeyde çaba sarf etmişti.

Dış çemberdeki ülkelerle temaslar askeri alanda, İSK'nın verdiği tavsiye, ekipman ve eğitimlerle gelişmişti. İsrail söz konusu ülkelerle ilişkilerini özellikle tarım, su kaynaklarının yönetimi ve sağlık hizmetleri alanındaki teknik yardımlarla da güçlendirmişti. İsrail bu müttefikler aracılığıyla, İsrail'le resmen savaş halindeki Arap ülkelerinde siyasi istikrar sağlanmasına dahi uğraşmıştı. Arap devletlerindeki pek çok lider Mossad'ın uyarılarıyla Nasır'ın ajanlarının suikastlarından kurtulmuştu. Söz konusu istihbarat hedefteki kurbanlara ya dost Batılı ülkeler ya da İsrail'in çevre ülkelerdeki bağlantıları aracılığıyla iletilmişti. Harel, "söz konusu kutsal eylemlerimizin Nasır'ın ve onun Sovyet patronlarının Ortadoğu'nun Arap bölümü ve Kara Afrika boyunca yapacağı za-

fer yürüyüşünü durdurduğundan" hiç şüphesi olmadığını ifade etmişti.[11]

İsrail Süveyş Savaşı'ndan çok önce İran, Türkiye ve Etiyopya ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştı. Fakat BAC'ın Şubat 1958'de kuruluşu ve bundan beş ay sonra da Irak krallığının tasfiye edilmesi, çevre ittifakındaki ülkeleri Arap radikalizmi konusunda tedirgin etmiş ve İsrail'in kalıcı olmayan ikili ilişkilerini geliştirme ve bir çeşit grup oluşturma çabalarına gerçek bir zemin hazırlamıştı.

İran, çevresel ittifak projesinin gözbebeğiydi. İran'ın Sovyetler Birliği ile ortak sınırı, bu ülkeyi Soğuk Savaş'ta bir cephe ülkesi haline getirmişti. İran ve Arap dünyası arasındaki geleneksel düşmanlık da, İsrail'le işbirliğini kolaylaştırmıştı. Mart 1950'de İran İsrail'i fiilen tanımış ve Tahran yönetimi İsrail'e resmi olmasa da alt düzey bir temsilci bulundurma izni vermişti. İran İsrail'e petrol de sağlamaktaydı. Süveyş'in ardından bu türden düşük seviyeli ekonomik ilişkiler, yakın siyasi ve stratejik ortaklığa dönüşmüştü. Yeni kurulan iç istihbarat örgütü SAVAK'ın başkanı General Teymur Bahtiyar, Eylül 1957'de Mossad'la bağlantıya geçmek üzere inisiyatifi ele almıştı. Söz konusu bağlantılar iki ülkenin ordu ve istihbarat servislerini içermek üzere genişletilmişti. İsrailli temsilciler Tahran'ı ziyaret etmeye ve şahla, şahın başbakanı ve diğer üst düzey yetkililerle buluşmaya başlamıştı. İsrailliler İranlılara Mısır'ın Arap ülkelerindeki faaliyetleri ve İran'ı etkileyen komünist aktiviteler hakkında düzenli olarak raporlar göndermeye başlamıştı. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler İsrailli uzmanların çok sayıda kalkınma projesine yardım etmesiyle epeyce gelişmişti. Şahın İsrail'in Washington üzerindeki etkisine dair abartılı bir kanısı vardı; Amerikan kamuoyundaki imajını düzeltmesine yardım etmesi ve kendisini Amerikan hükümeti nezdinde savunması konusunda İsrail yönetimine güvenmekteydi. 1959 baharında, şahın ve Ben-Gurion'un şahsi onaylarıyla, iki ülke arasında askeri ve istihbari işbirliği için bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma şahın devrildiği 1979 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Türkiye ile ilişkiler için de benzer bir süreç izlenmişti. İran gibi Türkiye de Soğuk Savaş'ta cephe hattında bulunan, Arapları ve

11 Harel, *Security and Democracy*, 409-410.

askeri imkân ve kabiliyetlerini önemsemeyen, Batı yanlısı bir devletti. Türkiye İsrail'i Mart 1949'da fiili olarak tanımış, Ankara'da ilk başkanı Elias Sasson olan bir İsrail temsilciliği açılmıştı. Sonradan İsrail'in İtalya büyükelçisi olan Sasson, Aralık 1957'de Türkiye başbakanı Adnan Menderes ve dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile buluşarak, Sovyet ve Mısır tehditlerine karşı işbirliği için adım atılması yönünde anlaşmaya varmıştı. Menderes Irak'taki cumhuriyetçi devrimin ardından, İsrailli mevkidaşı ile gizlice görüşmeye razı olmuştu. Ben-Gurion 28 Ağustos 1958'de Ankara'ya uçmuş ve ertesi gün Menderes'le buluşmuştu. İki lider ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğiyle, düzenli istihbarat paylaşımı konularında anlaşmaya varmıştı. Ben-Gurion Türkiye'nin Amerika'dan ekonomik yardım alma çabalarını destekleyeceğine söz verirken, Menderes de kendi payına İsrail'in Amerika'dan silah temini ve NATO üyesi olma çabalarını desteklemeyi kabul etmişti.

İran ve Türkiye Amerika'nın yakın müttefikleriydi ve güneydeki Sovyet ilerleyişini durduracak "kuzey kuşağı"nın bir bölümünü oluşturmaktaydı. İki ülke de Nasır'ın kuzeye doğru yayılan eylemlerinden kaygılanmaktaydı. Bu durum İsraillileri İran ve Türkiye ile olan ilişkilerini üçlü bir anlaşma aşamasına taşımaya çalışmak konusunda cesaretlendirmişti. 1979'da Tahran'da şaha karşı gerçekleştirilen isyanda ele geçirilen İsrail gizli servisine ilişkin CIA raporuna göre, Mossad 1958'in sonlarına doğru Türk Milli İstihbarat Teşkilatı ve İran'ın SAVAK'ıyla birlikte üçlü bir organizasyon kurmuştu. Kod adı Zıpkın olan organizasyonun amacı, düzenli olarak istihbarat paylaşımına, ortak operasyonlar başlatılmasına ve diğer iki üye ülkeye istihbaratla ilişkili konularda İsrail tarafından eğitim ve teknik destek sağlanmasına yönelikti.[12]

İsrail'in çevredeki üçüncü önemli müttefiki Etiyopya'ydı. Etiyopya Afrika'nın doğu kıyısında, Kızıldeniz nedeniyle tecrit edilmiş Hıristiyan bir devletti. Etiyopya ve Mısır arasında Nil Nehri'nin suları ve iki ülke arasında tampon görevi gören Sudan'ın statüsü üzerinde bir çıkar çatışması vardı. Etiyopya

12 Merkezi Haberalma Örgütü (CIA), *İsrail: Dış İstihbarat ve Güvenlik Servisi Araştırması* (İbranice), çev. ve der. Yossi Melman (Tel Aviv, 1982), 57.

Nasır'ın Pan-Afrika sevdası yüzünden tehdit altında olduğunu düşünmekteydi. 1955'te İmparator Haile Selassie İsrail'in ordu ve kalkınma konularında yardım etmesi için ağız yoklamıştı, fakat imparator o aşamada resmi diplomatik ilişkiler kurmaya hazır değildi. Ancak 1957'de yakın ve somut ilişkilerin temeli atılmıştı. İsrailli uzmanlar imparatorun ordusunu eğitmek ve istihbarat servisini yeniden düzenlemek üzere Etiyopya'ya gönderilmiş; İsrailliler imparatorun ülkesinde iktidarını pekiştirmesine ve Sudan'ın yayılmacı baskılarına direnmesine yardım etmişti. Gizli diplomasinin tadını alan Ben-Gurion, imparatoru ziyaret etmeyi istemiş ancak bu plandan vazgeçilmek durumunda kalınmıştı. Bunun üzerine Ben-Gurion Haile Selassie'ye tahta çıkışının yıldönümünde özel bir mektup yazmıştı. Ben-Gurion söz konusu mektupta Kahire'deki askeri hizbin İsrail'in komşularının bağımsızlığı için yarattığı tehlike üzerinde durmuş, İsrail'in Asya ve Afrika'da bu tehlikenin tehdit ettiği ülkelere yardımda bulunmak için hazır olduğunu vurgulamıştı. Ben-Gurion İsrailli temsilcilerin diğer ülkelerdeki hükümetlere ve kamuoyuna Nil Nehri'nin sadece Mısır'a değil, Sudan ve Etiyopya'ya da ait olduğunu açıklayacakları sözünü vermişti. Sudan'ın bağımsızlığını sağlamlaştırmak için savaşan Ümmet Partisi'nin liderleri arasında birliği sağlamak yönündeki çabaları için Haile Selassie'yi takdir ettiğini de ifade etmişti.[13]

İsrail'in Ümmet Partisi ile Moşe Şaret'in başbakanlığı zamanına dayanan kendi bağlantıları vardı ve bu ülkeyi çevre ile ittifak planına dahil etmek üzere, daha sonra bazı girişimlerde bulunulmuştu. Ümmet Partisi İngiliz yanlısı, bu partinin rakibi Milli Birlikçiler ise solcu ve Mısır yanlısı bir partiydi. Ülkenin Müslüman ve Araplaşmış kuzeyi ile daha az gelişmiş güneyi arasında da bir bölünme söz konusuydu ve merkezi yönetimin dayatılmasına tepki olarak güneyde düzenli isyanlar çıkmaktaydı. İsyancılardan bazıları destek için İsrail'e başvurmuş, İsrail de para ve silah sağlayarak ve –bazen isyancıları destekleyen Etiyopya ile işbirliği içinde– güney Sudan'a ajanlar göndererek karşılık vermişti.

13 Ben-Gurion'dan Haile Selassie'ye, 6 Kasım 1958, Şaltiel, *Ben-Gurion*, 418-19.

İsrail 1950'lerin sonunda sömürge yönetimlerinden bağımsızlıklarını kazanma sürecine giren siyah Afrika ülkeleriyle dostane ilişkiler geliştirmeye de başlamıştı. İsrail'in dostluk ilişkileri geliştirdiği siyah Afrika ülkelerinin listesi Senegal, Mali, Gine, Liberya, Fildişi Sahilleri, Gana, Togo, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo ve Zaire'yi içermekteydi. Afrika çıkartması Golda Meir tarafından yönetilmiş ve Dışişleri Bakanlığı'nda uluslararası işbirliği için özel bir bölüm kurulmuştu. Kızıldeniz'in İsrail gemilerine açılması, bu temasları ve normal ekonomik ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmıştı. İsrail'in sömürgecilikle lekelenmemiş küçük ve genç bir devlet oluşu, onu, diğer Üçüncü Dünya ülkeleri arasında daha kabul edilebilir bir konuma yerleştirmişti. İsrail teknik yardımlarını büyük ölçekli ekonomik planlama, altyapı inşası, eğitim, sağlık ve sosyal refah olanaklarının kurulumu ve silahlı kuvvetlerin geliştirilmesi alanlarına yaymıştı.

Golda Meir önceleri İsrail'in Afrika'daki kalkınma projelerini finanse etmek için resmi Amerikan yardımı istemek konusunda isteksizdi. İsrail bu projelerin maliyetini ya yalnız başına karşılayacak ya da zengin Amerikan Yahudilerinden yardım alacaktı. İsrail İsveç hükümetini de Afrika'da –İsveç'in fon, İsrail'in de uzman ve eğitim olanakları sağlayacağı– ortak projeler başlatmaya ikna etmeye çabalamıştı. Fakat operasyonun kapsamı öyle genişti ki, Golda Meir Amerika'dan yardım istemişti. Meir İsrail'in Afrika devletlerinin hükümetlerine ve istihbarat servislerine yaklaşmakla, kendi çıkarları kadar Amerikan çıkarlarına da hizmet ettiğini iddia etmişti. Amerikalılar bu iddianın önemini anlamış ve proje bazında İsrail'in bazı masraflarını karşılamayı kabul etmişti. İsrail 1960'ların ortasında, uluslararası konumunu özellikle Birleşmiş Milletler'de güçlendirecek şekilde, Afrika kıtasındaki varlığını önemli ölçüde ortaya koymuştu. İsrail kamuoyunda İsrail'in Yahudi olmayanlara ışık tuttuğu fikrine coşkuyla yaklaşılmaktaydı. Söz konusu coşku, dikkatleri İsrail'in yakın komşularıyla süregiden anlaşmazlıktan uzaklaştırmakta ve komşularının düşmanlığına rağmen İsrail'in yalnız olmadığını ortaya koymaktaydı.[14]

14 Gerşon Avner ile mülakat.

Amerika İsrail'in Afrika'da varlık göstermesinin avantajlı bir durum olduğunu düşünürken, çevrenin ittifakını desteklemeye ikna edilememişti. 1958'in sonlarına doğru, Isser Harel Allen Dulles vasıtasıyla İsrail'in çevredeki faaliyetleri için Eisenhower yönetiminin siyasi ve manevi desteğini almayı denemişti. Harel söz konusu faaliyetlerin Batılıların bölgedeki konumuna herhangi başka bir plandan çok daha fazla katkıda bulunduğunu ileri sürmüştü. Uzun bir aranın ardından Allen Dulles'dan nazik, fakat negatif bir yanıt gelmişti. Ben-Gurion söz konusu hayati ve stratejik misyonu kendi sınırlı kaynaklarıyla sürdürmeleri gerektiği konusunda Harel'le aynı fikirdeydi.[15]

Son tahlilde, çevre ile ittifak bütün hedeflerine ulaşamamıştı. Söz konusu ittifak İsrail'in nüfuzunu geniş bir alana yayan, orijinal ve cesur bir girişimdi. Ancak ittifak Arapların İsrail'e karşı tutumlarını değiştirmemiş veya Arapların İsrail'le anlaşmak konusundaki olumsuz tavırlarını yeniden düşünmelerini sağlamamıştı. İttifak tam olarak bir fikirden siyasi bir gerçeklik haline de dönüştürülememişti. Bu, söz konusu çabaların uğraşmaya değer olmadığı anlamına gelmemektedir. Siyasette hiç kimse bir şeyin sonuçlarının ne olacağını önceden tam olarak bilemez. Dış çemberdeki tüm ülkelerle ikili ilişkilerin geliştirilmesi, İsrail için yerinde bir hareketti. Söz konusu ülkeleri İsrail'in odak olduğu bir grup haline getirerek birleştirme fikrinin aşırı iddialı olduğu ispatlanmıştı. Bir diğer problem de, Amerikan desteğini alabilmek için tasarlanan propagandanın pervasız bir biçimde abartılmasıydı. Amerikalıların İran ve Türkiye ile iyi ilişkileri vardı ve İsrail'in yardımına ihtiyaç duymamaktaydılar. Yine de, çevre ile ittifak psikolojik düzeyde bir değişikliğe sebep olmuştu. İttifak İsraillilerin moralini yükseltmiş ve değişim için birtakım önerilerde bulunabileceklerine inanmalarını sağlamıştı. İsrailli bir görevlinin ifadesiyle, "İttifak büyük bir güç olduğumuz izlenimine katkı sağlamıştı. Bu izlenim İsrail'i haritada bölgedeki en güçlü askeri kuvvet olarak belirleyen Sina Savaşı ile başlamıştı. Şimdi İran'dan Etiyopya'ya kadar bağlantılarımız var. Dolayısıyla bizler siperde oturup üzerine her taraftan kurşun yağdırılan dilenciler değiliz."[16]

15 Harel, *Security and Democracy*, 410.

16 Gerşon Avner ile mülakat.

1958 Krizi

Ortadoğu 1958'de Lübnan, Irak ve Ürdün'ü kapsayan bir dizi krizle derinden sarsılmıştı. Söz konusu krizlere katkıda bulunan faktör, Süveyş Savaşı'nın Arap dünyasındaki güç dengesini Batı yanlısı muhafazakâr rejimlere karşı, Nasır ve Sovyet yanlısı radikal güçler lehine değiştiren siyasi sonuçlarıydı. Mayıs'ta Lübnan'da Cumhurbaşkanı Kamil Şamun'un aşırı Batı yanlısı ve çoğu Hıristiyan yönetimi ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmayı isteyen ağırlıklı olarak Müslüman Sosyalist Milli Cephe arasında bir iç savaş patlak vermişti.

14 Temmuz'da Tuğgeneral Abdülkerim Kasım'ın önderliğindeki Iraklı bir grup Hür Subay, Bağdat'ta seri ve kanlı bir askeri darbe ile yönetimi ele geçirmişti. Genç kral II. Faysal, kral naibi Abdullah ve başbakan Nuri el-Said öldürülmüş, Irak'ın bir halk cumhuriyeti haline getirileceğine dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. İngiltere'nin Bağdat'taki müttefiklerinin yok edilmesi, Ortadoğu'nun siyasi haritasını değiştirmişti çünkü Irak önemli petrol üreticilerinden biri ve Bağdat Paktı'nın temel taşıydı. Askeri darbe, Ortadoğu ve onun petrol kaynakları üzerindeki Batı kontrolüne dair sistemin tümünü ortaya çıkarma tehlikesi barındırıyordu. Haşimi hanedanının diğer kolu tarafından yönetilen Ürdün'ün ve Lübnan'ın da Arap milliyetçi dalgası tarafından alt edileceğine dair gerçek bir tehlike söz konusuydu. Adı geçen ülkelerin yöneticileri, bu tehlikeyi oldukça şiddetli hissetmekteydi. Cumhurbaşkanı Şamun, Eisenhower Doktrini kapsamında ABD'den askeri yardım talebinde bulunmuştu. Ürdün kralı Hüseyin ise, yardım istemek için İngiltere'ye başvurmuştu.

Eisenhower yönetimi Bağdat darbesinden kırk sekiz saat sonra, Cumhurbaşkanı Şamun'un sarsılan rejiminin yıkılmasını önlemek için genel bir gövde gösterisinde bulunmaya ve Lübnan'a deniz piyadelerini göndermeye karar vermişti. Harold Macmillan liderliğindeki İngiliz hükümeti de, ABD ile çok yakın işbirliğiyle yürütülmesi koşuluyla benzer bir güç gösterisine karar vermişti. İngiltere 1500 dolayında askerini hava yolu ile derhal Kıbrıs'tan Amman'a göndermeye karar vermiş ve hava sahasını kullanmak için İsrail'den izin istemişti.

İsrail'in söz konusu krize karşı tepkisi ikircikli, temkinli ve oldukça karışıktı. Çünkü Bağdat'taki darbe bölgesel statükoyu değiştirmeyen bir iç politika meselesi olduğundan İsrail tarafsız kalma politikasını devam ettirmişti. Bu durum İsrail'i dış güçlere tavsiyede bulunan, bütünüyle edilgen bir konuma indirgemişti. İsrail'in beklentisi, Irak'taki isyancılara Batılı güçlerin müdahalede bulunacağı yönündeydi, ancak bunun gerçekçi bir seçenek olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştı. Lübnan'a destekte bulunma kararı Amerika'nın verdiği sözlere sadık kalmasının bir göstergesi olarak İsrail'de çok olumlu karşılanmıştı. Ancak İngilizlere hava sahalarını kullanma izni vermek konusunda İsrail kabinesi ikiye bölünmüştü, Mapay'ın sol kanat koalisyon ortakları bu talebe karşı çıkmıştı. Mapam'lı bakanlar ise tarafsız bir tavır takınarak, Sovyetler Birliği'ne karşı İngiltere'nin tarafını tutmayı istememişlerdi. Ahdut Ha'avoda bakanları Amman'daki krallığın İngiliz desteği olsun ya da olmasın, yıkılmaya mahkûm olduğuna inanıyor ve Batı Şeria'yı ele geçirme şansını kaçırmak istemiyordu.

İSK uzmanları da Ürdün'ün geleceği hakkında kaygılıydı. İSK istihbaratı Irak'taki darbenin çok iyi planlandığını ve BAC'ın yardımıyla hayata geçirildiğini değerlendiriyor, benzer bir darbenin İsrail'in savunmasız stratejik bölgelerine yakınlığı olan Amman'da yapılmasından korkuyordu. Batı Şeria'nın bütününün veya bazı kısımlarının Amman'da baş gösterecek Nasır yanlısı bir darbe esnasında ele geçirilmesi için, çeşitli acil durum planları hazırlanmıştı. 14 Temmuz gecesi genelkurmay başkanı Haim Laskov Kudüs'ün etrafındaki el-Halil bölgesinin ve Nablus'a kadar bütün dağlık kesimin ele geçirilmesini teklif etmişti. Ben-Gurion bu öneriye ikna olmamıştı. Günlüğüne "Araplar bu kez kaçmayacaklar" diye yazmıştı.[17] Nüfus önemli bir sorun oluşturmaktaydı, çünkü İsrail'in bütününde yaşayan 1.75 milyon Yahudi'ye kıyasla, sadece Batı Şeria'da bir milyon kadar Arap yaşıyordu. Ancak tek sorun bu da değildi. Diğer bir kaygı da, İsrail'in Batı Şeria'yı ele geçirmesinin yaratacağı güçlü muhalefete Batılı güçler ve uluslararası kamuoyunun vereceği muhtemel karşılıktı. Ben-Gurion aynı zamanda, dış politika kadrosu ile aynı doğrultuda Amman'daki Haşimi hanedanının ayakta kalmasının İsrail

17 Ben-Gurion'un günlüğü, 14 Temmuz 1958.

güvenliği için hayati olduğunu düşünüyordu. Herkes Ürdün'deki statükoyu Nasır'ın saldırılarına karşı korumanın İsrail çıkarları için hayati önemini kavramıştı. Golda Meir bu hassasiyeti Selwyn Lloyd'a şöyle ifade etmişti: "Hepimiz Kral Hüseyin'in güvenliği ve başarısı için günde üç kez dua ediyoruz."[18] Kral Hüseyin'in devrilmesi durumunda İsrail'in eylem özgürlüğünü muhafaza etmek bir mesele, Hüseyin'in krallığından parçaları o henüz tahttayken güç kullanarak ele geçirmek ise başka bir meseleydi.

Ben-Gurion kabinedeki fikir ayrılığını göz önüne alarak, İngilizlerin isteği konusunda cevap vermeden önce tavsiyede bulunması için Amerika'ya başvurmaya karar vermişti. Amerika İngiltere'nin Amman'a havayolu ile birlikler gönderme fikrini desteklemişti. Amerika da İsrail hava sahasını kullanma izni almaya çalışmıştı, çünkü Lübnan, Ürdün ve Irak üzerinde uçarak hem gücünü hem de kararlılığını göstermek istiyordu. Fakat İsraillilerin olumlu yanıtı İngiltere'ye iletilmeden, RAF uçakları Amman olarak belirlenen rotalarına doğru İsrail üzerinde uçmaya başlamıştı.[19] Askeri malzeme ve yakıtla beraber toplam dört bin paraşütlü asker, havayolu ile Amman'a ulaştırılmıştı. İngiliz birlikleri kraliyet sarayını ve Amman'daki diğer tesisleri koruma altına aldıktan sonra uzun süre Amman'da kalmış ve ancak tehlikenin tamamen geçtiğinden emin olduktan sonra çekilmişti. Kral Hüseyin İngiltere'nin desteğine ve bu desteği mümkün kılmış olması nedeniyle de İsrail'e minnettardı. Kralın uzun yıllar sonra anımsadığı biçimiyle Ürdün'deki kaygı verici durum şöyleydi:

> Kendimizi aniden tecrit edilmiş bir halde bulmuştuk; petrol tankerlerimiz Irak'ta alıkonulmuş ve geri gelmemişti; Suriye sınırı kapatılmıştı. Nasır hem Suriye hem de Mısır yönetimini ele geçirmişti, Suudiler ne hava sahalarının kullanılmasına, ne de gıda teminine izin veriyordu... Dolayısıyla irtibatımız tamamen kesilmişti, oysa petrole ihtiyacımız vardı ve bunun tek yolu da İsrail üzerinden Ürdün'e uçmaktı. Bu konu hakkında doğrudan

18 Selwyn Lloyd'dan Sir Francis Rundall'a (Tel Aviv), 12 Ağustos 1958, FO 371/134285, PRO.

19 Ben-Gurion'un günlüğü, 17 Temmuz 1958.

temasta bulunmadık. İngilizler ve Amerikalılar müzakerelerde bulundular ve bunu kesinlikle takdir ettik.[20]

İsrail'den Ürdün'e yardım bağlamında hava sahasının kullanılmasına izin vermek dışında hiçbir şey istenmemişti. Ancak Ben-Gurion, Batılı güçlere yardım etmenin karşılığında yine de bir şeyler almayı ciddi biçimde beklemişti. Danışmanlarını toplayarak şöyle demişti: "Bizler şimdi bütün kuvvetimizle ABD'den silah temin etmeye çalışmak, Ortadoğu'ya dair siyasi ve askeri tartışmalara katılmayı talep etmek ve Nasır'a karşı çıkan bütün Ortadoğu ülkelerini bir araya getirmek zorundayız."[21] Kriz yayıldıkça dört farklı hedef belirmişti: İngiltere'yi ve Amerika'yı İsrail'e silah teminine ikna etmek, Amerika'dan kamuoyuna açık bir güvenlik garantisi istemek, İsrail'i Batı'nın Ortadoğu'yu savunma planlarına dahil etmek ve çevreyle ittifak için Amerikan desteği sağlamak.

Ben-Gurion 18 Temmuz'da İngiltere büyükelçisini bir görüşme için davet etmişti. Temel amacı Birleşik Krallık ve İsrail arasında –Fransa ve İsrail arasında çoktan beridir var olan ortaklığa benzer– bir iş ortaklığı kurulmasını önermekti. Başbakanın söylediğine bakılırsa, Nasır sadece İsrail'i değil, aynı zamanda Suudi Arabistan, İran, Türkiye ve Sudan'ı da tehdit etmişti. Ben-Gurion ortak çıkarlar ve ortak değerlere dayanan, eşitler arası bir ortaklık önererek, teklifinin en üst makamlarca düşünülmesini istemişti.[22] Birkaç gün sonra, Macmillan Ben-Gurion'a dostane, fakat çekimser bir mektup göndermişti. Mektubunda mevcut durumun iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine yönelik verimli bir dönemin başlangıcı olacağı umudunu dile getirmişti. İngiltere'nin İsrail'e silah temini konusundaki çekimserliği kriz nedeniyle azalmıştı, fakat uzun vadeli siyasi sözler vermek konusunda hala isteksizdiler.

Ben-Gurion bütün ümidini Washington'daki tavır değişikliğine bağlamıştı. Bu nedenle bütün ikna gücünü Başkan Eisenhower'a yazdığı, 24 Temmuz tarihli mektupta kullanmıştı.

20 Kral Hüseyin ile mülakat.

21 Ben-Gurion'un günlüğü, 17 Temmuz 1958.

22 a.g.e., 18 Temmuz 1958; Sir F. Rundall'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 19 Temmuz 1958, FO 371/34284, PRO.

Mektubu yazmaktan kastı, çevresel ittifak için Amerikan desteğini elde etmekti. İşe Irak devrimi sonrasında Ortadoğu'daki mevcut durumu olabildiğince karanlık bir biçimde resmederek ve Arap milliyetçiliğini Sovyet yayılmacılığının bir cephesi olarak tanımlayarak başlamıştı. Albay Nasır'ın yazdıklarını okuyanlar içinde hiç kimsenin Irak'ta olanlara şaşırmayacağını veya bunun meselenin sonu olduğunu düşünmeyeceğini yazmıştı. Ben-Gurion Nasır'ın Sovyetler Birliği'nin yardımıyla Arap dünyasına egemen olma hedefini gerçekleştirmesi halinde, bunun Batı dünyasını da ilgilendirecek sonuçları olacağı konusunda uyarıda bulunmuştu. Bu uyarıları, İsrail'in Ortadoğu'nun dış çeperinde kalan –İran, Türkiye, Sudan ve Etiyopya gibi ülkelerle– ilişkilerini, "Nasırcı Sovyet sağanağına karşı güçlü bir set oluşturma projesiyle" güçlendirme çabalarına dair açıklamaları izlemişti.

Ben-Gurion Ortadoğu'da merkez dışında kalan ülkelerle karşılıklı yardımlaşma ve özgürlüğün artırılması olasılıkları üzerinde durmuştu. Kaynaklarının kısıtlılığına rağmen İsrail'in söz konusu ülkelere pek çok konuda yardım ettiğini ve İsrail'in büyük bir güç olmaması gerçeğinin, bu ülkeyi diğer ülkelerin gözünde daha az şüpheli kıldığını da belirtmişti. Ben-Gurion'un bununla ima ettiği şey, Nasır'ı çevreleme siyasetini düzenlemek konusunda İsrail'in ABD'den daha iyi bir konumda olduğu, çünkü İsrail'in yeni-sömürgecilik şüphesi uyandırmadığıydı. Ben-Gurion uzak bir ihtimalden bahsetmediğini, aksine ilk aşamaları çoktan tamamlanmaya başlamış bir tasarıdan bahsettiğini açıkça belirtmişti. Ortadoğu'nun dış çeperinin, Batı için bir iktidar kaynağı olacağını da vurgulamıştı. Ancak iki şeyin zaruri olduğunu düşünüyordu: Amerika'nın siyasi, maddi ve moral desteği ve diğer dört ülkeye İsrail'in çabalarının Amerika tarafından desteklendiğinin açıkça belirtilmesi. Ben-Gurion mektubunu, Eisenhower'ın yardımıyla dünyanın bu önemli bölgesinin bağımsızlığını koruyabilecekleri inancını yineleyerek ve bu konuyu etraflıca görüşecekleri acil bir toplantı ricasında bulunarak bitirmişti.[23]

Eisenhower'ın Ben-Gurion'a cevabı gecikmemişti. Eisenhower'ın mektubu da Harold Macmillan'ınki gibi dostane, fakat

23 David Ben-Gurion'dan Dwight Eisenhower'a, 24 Temmuz 1958, 4316/7, İDA.

kaçamaktı. Mektup İsrail'in "ABD'nin İsrail'in bütünlüğü ve bağımsızlığı konusundaki hassasiyetine güvenebileceğine" dair oldukça yatıştırıcı bir güvence içermekteydi ve Dulles'ın bu konuda daha detaylı bir mektup yazacağı sözünü vermekteydi.[24] Dulles Ben-Gurion'a 1 Ağustos'ta yazmıştı, ancak bu mektup çok az detayın eşlik ettiği, belirsiz ve kaçamak bir şekilde kaleme alınmıştı ve hiçbir taahhüt içermiyordu. Dulles Amerika'nın da İsrail gibi, Ortadoğu'daki ülkelerin aktif yayılmacı güçlere karşı direnmeye kararlı olanlarının güvenliğini artırmakla ilgilendiğini tasdik ederek, Amerika'nın bu minvalde son olarak gerçekleştirdiği Türkiye, İran ve Pakistan'la ilişkileri güçlendirme girişimine atıfta bulunmuştu. İsrail'in güvenliği konusunda söylediği tek şey ise, söz konusu sorunun askeri sonuçlarını sakin bir kafayla incelemeye hazır olduklarıydı.[25] Bir Sovyet saldırısı karşısında ABD'nin İsrail'in yardımına koşması konusundaysa hiçbir vaatte bulunmamıştı.

Sovyetler Birliği 1958 krizinde bariz hiçbir rol oynamasa da, 1 Ağustos'ta gönderdiği bir nota sayesinde İsrailli bakanların nazarında birdenbire ön plana çıkmıştı. Nota, ABD ve İngiltere uçaklarının İsrail hava sahasından uçmalarını protesto etmekte, İsrail'i saldırgan eylemlerle ilişkilendirmekte ve İsrail'in milli çıkarlarını ilgilendirecek riskli sonuçlardan bahsetmekteydi. Nota kabinenin İsrail hava sahasından uçuşlar hakkındaki izninin iptal edilmesine ilişkin güçlü taleplerde bulunmuştu. Ben-Gurion söz konusu güçlü taleplere direnmeye devam etmek için sağlam bir dayanağı olmadığını hissetmiş, uçuşlarını durdurmalarını isteyerek Amerika ve İngiltere'ye pek de zekice sayılmayacak bir biçimde Sovyet notasının bu kararın yegâne nedeni olduğunu belirtmişti. Dulles derhal Abba Eban'ı çağırtmış, hem kendisinin hem de başkanın İsrail'in kendilerine danışmadan Sovyetler'in isteğine razı olmasından duydukları şaşkınlıktan sert bir şekilde bahsetmişti. Eban, İsrail'e resmi bir güvenlik garantisi verilmediği için, ülkesinin tehlikeli bir pozisyonda kaldığını açıklamaya çalıştığında, Dulles Eisenhower Doktrini'nin, Komünist güçlerce saldırıya uğraması durumunda ABD'nin İsrail'in yardımına ge-

24 *FRUS*, 1958-60, 13: 74, no. 2.

25 *a.g.e.*, 77-79.

leceğini açıkça belirttiğini söylemişti. İlerisini düşünerek, SSCB tarafından tehdit edildiğini hissettiğinde, İsrail'in Sovyetler'in isteğini –her ne olursa olsun– yerine getirip getirmeyeceğini öğrenmek istemişti.[26]

Ben-Gurion hava sahasının Ürdün'e uçuşlar için kullanılmasına 10 Ağustos'a kadar izin verip, Sovyet notası ile önceki kararı arasında bağlantı olduğunu reddederek, bir kez daha ani bir karar değişikliğinde bulunmuştu. Ben-Gurion Sovyetler'e vereceği yanıtı geciktirmek ve aynı anda Amerikalıları İsrail'in Moskova'nın baskı ve tehditleri karşısında metanetli olmakta kimseden geri kalmayacağına ikna etmek konusunda, Eban'ın tavsiyesine uymuştu. Aslında Ben-Gurion, İsrail'e resmi güvenlik garantisi verilmezken ve ülkesi bölgenin savunulmasına ilişkin Batılı planlara dahil edilmezken, İsrail'in başka bir süper gücün misillemesine maruz kalmasına göz yumulmasını Amerika'nın ikiyüzlülüğü olarak yorumladığından, oldukça buruktu. Ancak kırgınlık karşılıklıydı. Dulles İsraillilerin özellikle kriz süresince kendisini maruz bıraktıkları kesintisiz baskıya içerlemekteydi. Kamuoyuna yaptığı açıklamalarda, gerçek hislerini göstermemek konusunda dikkatliydi, ancak gizli İngiliz-Amerikan görüşmelerinde İsrail'den "sırtlarındaki yük" olarak söz etmekteydi.[27]

Ortadoğu krizi zamanla yatışmıştı. Lübnan'da Kamil Şamun'un aşırı Amerikan yanlısı hükümetinin yerini, General Fuad Şehab'ın liderlik ettiği tarafsız hükümet almıştı. Bütün bölgesel beklentilere rağmen Kral Hüseyin Ürdün'de hayatta kalmayı başararak, tahttaki pozisyonunu yılın başlangıcına oranla hayli güçlendirmişti. Ben-Gurion krizin başlangıcında gerçekleştirmek üzere belirlediği dört hedeften yalnızca bir tanesine ulaşmıştı: bu da İngiltere'nin İsrail'e silah teminini sınırladığı daha önceki siyasetini revize etmesiydi. Amerika ise İsrail'e silah satan başlıca ülke olmak konusunda halen isteksizdi, ancak savunma amaçlı askeri mühimmata karşın, İsrail'e "çatışma silahları" sağlamaya başlamıştı. Ben-Gurion'un geri kalan üç hedefi gerçekleşmemişti. İngiltere ve Amerika İsrail'e resmi savunma güvencesi vermeyi

26 *a.g.e.*, 82-83.

27 Lord Hood'dan Sir William Hayter'a, 9 Eylül 1958, FO 371/134279, PRO.

reddetmişti. İki ülke aynı zamanda Ben-Gurion'un yakın siyasi ve askeri ortaklık önerilerini de nazikçe geri çevirmişti. Sonuç olarak Amerikalılar çevreyle ittifak konusunda sözlü bile olsa herhangi bir taahhütte bulunmaya ikna edilememişti. Söz konusu sonuçlar, Ben-Gurion'un 1958 krizini Batılı güçlerle Arap milliyetçiliğinin güçleri karşısında stratejik ortaklık için vasıta olarak kullanmaya dair önceki beklentileriyle kıyaslandığında, oldukça moral bozucuydu.

Ben-Gurion ve Bomba

1958 krizini Arap devletlerinin iç politikalarında ve Arap devletleri arasında baş gösteren şiddetli istikrarsızlık izlemişti. Ancak İsrail'in Suriye haricindeki komşularıyla olan sınırlarında genel bir gerilim azalması hâkimdi. İsrail'in günlük güvenliği açısından olmasa da, temel güvenliği için bir iyileşme söz konusuydu. Bu durum kamuoyunun İSK'nın Arap saldırılarıyla etkili bir biçimde baş etme kabiliyetine olan güvenindeki artışta da yansımasını bulmaktaydı. Ben-Gurion bu güven halinin oluşmasına yardım etmiş olsa da, şahsen bu fikri paylaşmamaktaydı. Arapların sayı, konum ve maddi kaynaklar açısından üstünlüğünün gayet farkında olması nedeniyle bir gün İsrail'i alt edecekleri korkusu, Ben-Gurion'u sarmıştı. Sina Savaşı'ndaki zafer, İsrail'in geleceği hakkındaki huzursuzluğunu bastırmamıştı. Ben-Gurion'un en büyük korkusu İsrail'e karşı tüm sınırlardan saldırıya geçilmesiydi. 1950'lerin sonunda yardımcılarından birine şöyle demişti: "Geceleri bir saniye dahi uyuyamıyorum. İçimde tek bir korku var: bütün Arap ordularının ortak saldırısı."[28] Bu sorunun çözümü Ben-Gurion'un zihninde yıllardır pusuda beklemekteydi; bu da İsrail'in nükleer kapasite geliştirmesi zorunluluğuydu. Nükleer silahlar Arapların İsrail Devleti'ni yok etme atağı karşısında nihai caydırıcı unsur olacaktı. Ben-Gurion'un nükleer silahları bir saplantı haline getirdiğini iddia etmek, bu durumda abartılı bir ifade olmayacaktır. Ben-Gurion nükleer silahların Arapların sayısal üstünlüğü karşısında uzun vadede yegâne engeli ve

28 Bar-Zohar, *Ben-Gurion*, 3: 1364.

İsrail'in hayatta kalmasının tek garantisini oluşturduğunu düşünmekteydi.

Ben-Gurion 1955'te Sede-Boker'den döndüğünde, İsrail'in nükleer güç geliştirmesi başlıca hedeflerinden biriydi. İSK'nın istihbarat kolu başkan yardımcısı ve daha sonra öne çıkan nükleer araştırmacılardan biri olacak Yuval Ne'eman'ın bu yargıyı destekleyen ifadeleri de mevcuttur. Ne'eman'a Temmuz 1956'da Fransız istihbarat ve güvenlik servisleriyle irtibat kurma görevi verilmişti. Görevi sadece askeri alanı ilgilendirse de, Ben-Gurion Ne'eman'a verdiği talimatlarda, nükleer kapasite geliştirilmesini uzun vade hedefi olarak vurgulamıştı.[29] Şimon Peres Sevr Konferansı'nda Fransız yüksek bürokrasisinden İsrail'e nükleer reaktör sağlanması taahhüdünü almayı başarmıştı. Fransızlarla yürütülen müzakereler sivil amaçlarla kullanılacak küçük bir reaktör içindi. Görüşmelerin o aşamasında söz konusu nükleer teknolojinin muhtemel askeri kullanımı hakkında hiçbir şey söylenmemişti, ancak nükleer silahlar üretmek Ben-Gurion'un asıl hedefiydi. Bir yıl sonra, Ekim 1957'de, Maurice Bourgès-Maunoury hala başbakanken, Fransızlar İsrail'e üzerinde anlaşılan reaktörün iki katı kapasiteye sahip nükleer bir reaktör sağlanması için gizli bir anlaşma imzalamıştı. Anlaşma plütonyum ayrıştırmaya yarayacak tesisi ve nükleer silah üretimi için gerekli malzemeleri kapsamaktaydı. İsrail Atom Enerjisi Kurumu'nun başkanı hariç tüm üyeleri, İsrail'in nükleer programının savunma ihtiyaçları yerine ülkenin ekonomik kalkınmasında kullanılmasını düşündüklerinden istifa etmişti.

1955'te Başkan Eisenhower İsrail'e Barış İçin Atom projesi adı altında nükleer araştırmalar için destek teklifinde bulunmuştu. Teklif İsrail'in "yüzme havuzu" türünde, bir megavatlık küçük bir araştırma reaktörü kurmasına yardım edilmesinden ibaretti. İsrail söz konusu reaktörü yalnızca araştırma amaçları için kullanacağı güvencesini vermiş, İsrailli bir grup nükleer teknoloji uzmanı bu reaktörü faaliyete geçirmek için Amerika'da eğitilmişti. Ben-Gurion Amerikalılar ve Fransızlarla nükleer teknoloji

29 Yuval Ne'eman, "Nükleer Silahlar Çağında İsrail: 1995 Sonrasında Tehdit ve Caydırıcılık" (İbranice), *Nativ 8*, no. 5 (1995). Ayrıca bkz. Yair Evron, *Israel's Nuclear Dilemma* (Londra, 1994).

geliştirilmesi konusuna aynı anda devam etmeye karar vermişti. Sonuç olarak 1958'de iki nükleer reaktörün inşasıyla çalışmalar başlamıştı: bunlar Tel Aviv'in 15 mil güneyindeki Nahal Sorek'te bir megavatlık reaktörle, Beerşeba (Birüssebi) ve Ölü Deniz arasında, Dimona'da doğal uranyumla çalışan yirmi dört megavatlık reaktörlerin kurulmasına dair çalışmalardı.

Dimona'daki nükleer tesis, olabilecek en yoğun gizlilik perdesi ardında inşa edilmişti. Bu gizliliğin sebebi projenin, İsrail'in neticede nükleer silah üretmesini mümkün kılacak altyapı ve uzman kadroları yaratmayı tasarlamasıydı. Ben-Gurion nükleer seçeneğin ardına sıradışı bir kararlılık ve ketumlukla düşmüştü. Ben-Gurion kararlıydı, çünkü nükleer program oldukça masraflıydı ve bunun için finansman bulmak yıldırıcı ve zor bir işti. Gizliliği yeğlemesindeki kasıt projeyi özellikle başlangıç aşamasında korumak içindi. Projenin vakitsiz bir biçimde açığa çıkması, İsrail'in vazgeçmesini amaçlayan Amerikan baskısını ve Arapların da kendi nükleer silahlarını edinme gayretlerini harekete geçirecekti. Ben-Gurion projenin sızmasını engellemek için uzun uzadıya tedbirler almış, hatta anti-demokratik ve anayasaya aykırı bir biçimde davranmıştı. Bu konuyu, hükümetin bütün kolektif eylemlerinden sorumlu olan Knesset'in veya Knesset Savunma ve Dış İlişkiler Komitesi'nin ya da kabinenin önüne getirmemişti.[30]

Nükleer silahlar konusu resmi siyasi ve karar alma kurumlarının dışında, kıdemli siyasiler, askeri liderler ve memurlar olmadan sessizce tartışılmaya başlanmıştı. Sorun İsrail'in savunmasını geleneksel veya nükleer silahlar üzerine inşa edip etmemesi değildi. Tartışma daha çok savunma öncelikleri, kıt olan kaynakların dağılımı ve nükleer programın hızı hakkındaydı. Bir tarafta İsrail'in nükleer silahlar üretme kapasitesine yoğun bir biçimde yatırım yapması gerektiğine inananlar vardı. Bu grubun amacı nükleer silahların bölgeye girmesi durumunda İsrail'in nükleer caydırıcılık kapasitesinden mahrum kalmamasını sağlamaktı. Diğer tarafta ise Arapların teknolojik ve nükleer alanlarda İsrail'in ilerisine geçmesi ihtimalinin çok uzak olduğunu ve savunma bütçesinin büyük bir bölümünün İSK'nın güçlendirilmesine harcan-

30 İzak Ben-Aharon ile mülakat.

ması gerektiğini düşünenler vardı.[31] Bu, İsrail'in kıdemli askerlerinin çoğunun paylaştığı görüştü. Ahdut Ha'avoda'nın lideri ve eski ordu generali Yigal Allon da aynı görüşteydi. Allon Arapların askeri kapasitelerini gerçekten hiç önemsemiyordu, İsrail topraklarını genişletme hayalini sürdürmekteydi ve geleneksel caydırma yöntemlerine dair eski doktrinin en sözünü sakınmayan taraftarıydı.

Dimona hakkında alınan kararlarda Ben-Gurion sadece kendi partisinden birkaç eski arkadaşına danışmıştı. Kasım 1959'daki genel seçimlerde Abba Eban, Moşe Dayan ve Şimon Peres Mapay listesinden hep beraber Knesset'e girmişti. Peres yeni kabineye savunma bakanlığı genel müdürlüğünden terfi ettirilip savunma bakanı yardımcısı olarak girerken, Eban devlet bakanı, Dayan da tarım bakanı olarak girmişti. Dışişleri bakanı olarak kalan Golda Meir, sonradan türeyen genç bakanlara oldukça içerlemekte ve kendi işine karışacaklarından korkmaktaydı. Levi Eşkol maliye bakanlığı görevini, Pinhas Sapir ise sanayi ve ticaret bakanlığını sürdürmüştü.

Mapay'lı bakanlar Dimona'daki nükleer projeye karşı takındıkları tavır nedeniyle kendi aralarında bölünmüştü. Bir grup her ne pahasına olursa olsun projenin gerçekleştirilmesinden yanaydı. Bu grup Ben-Gurion, Peres ve konu hakkındaki şüphelerine rağmen Dayan'dan oluşmaktaydı. Açık bir biçimde muhalefetleri söz konusu olmasa da ikinci grup Dimona ölçeğinde bir nükleer tesisin gerçekten gerekli olup olmadığını sorgulamakta ve bu tesisin maliyetinin çok yüksek olacağı ve İsrail ekonomisine muhtemelen zarar vereceği konusunda uyarıda bulunmaktaydı. Bu grup da Eşkol ve Sapir'den oluşmaktaydı. Üçüncü grup Dimona'yı Amerikalılarla pazarlık amacıyla kullanmayı istiyordu. Buradaki amaç, Amerikalıların İsrail'e Arap düşmanlarıyla arasındaki geleneksel güç dengesini sürdürmeye yarayacak yeterli miktarda gelişmiş silah sağlamayı reddetmesi durumunda, İsrail'in nükleer caydırıcılık yolundan gitmek zorunda kalacağı konusunda Amerikalıları uyarmaktı. Bu grupta da Dışişleri Bakanlığı'ndaki kıdemli görevlilerle genel bir mutabakatta olan Golda Meir ve

31 Simha Dinitz ile mülakat.

Abba Eban vardı. Eban bir keresinde reaktörü "kurak bir toprak parçasında sıkışmış dev bir timsah" olarak tanımlamıştı.[32] Parti içindeki muhalefet ve tereddütlere karşın, Ben-Gurion ve Peres Dimona'daki nükleer reaktörün yapımı ve inandırıcı bir nükleer seçenek için zorunlu olan uzun menzilli füzelerin üretimi fikriyle öne çıkmıştı.

İsrail'in nükleer teknoloji sevdasına yönelik ilk müdahale Aralık 1960'ta Eisenhower ve Kennedy yönetimleri arasındaki geçiş döneminde gerçekleşmişti. İsrail'de ağır bir askeri sansür vardı, ancak Batı dünyasındaki gazeteler, İsrail'in hemen hemen beş yıl içinde nükleer silahlar üretmeye başlamasını sağlayacak nükleer bir reaktör inşa ettiğine dair söylentileri yaymaya başlamıştı. Amerika'nın U2 casus uçakları resmi açıklamalarda tekstil fabrikası olarak geçen Dimona'daki büyük ve sıkı koruma altındaki nükleer tesisi fark etmişti. Basın haberleri resmi çevrelerde şaşkınlık ve kuşkuyla karşılanmış, Arap devletlerinin kınamalarına neden olmuştu. ABD hükümeti İsrail'in nükleer silahlar üretmeyi düşünüp düşünmediğini öğrenmek istiyordu.

Ben-Gurion bu tartışmalara 21 Aralık'ta Knesset'te dikkatli bir biçimde kaleme alınmış yanıtıyla karşılık vermişti. İsrail kamuoyunda şaşkınlığa neden olacak biçimde ilk defa, İsrail'in yirmi dört termal megavatlık kapasiteye sahip bir araştırma reaktörü inşasıyla uğraştığını söylemiş, ancak reaktörün "kesinlikle barışçıl amaçlar için tasarlandığını" vurgulayarak, inşa sürecinin üç ya da dört yıl süreceği tahmininde bulunmuştu. İsrail'in nükleer bomba geliştirdiği yönündeki haberi "kasıtlı veya farkında olmadan yapılmış bir uydurma" olduğunu söyleyerek reddetmişti. Ben-Gurion'un açıklaması bir dereceye kadar gerçekleri yansıtıyordu. Söz konusu açıklama yapıldığında, İsrail kesinlikle nükleer silah üretmiyordu. Ancak Ben-Gurion'un gelecek hakkında herhangi bir söz vermemesi de oldukça anlamlıydı. Ben-Gurion İsrail'in nükleer silahlar üretme niyeti olmadığını söylememişti. İsrail reaktörünün Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun kontrol sistemine dahil olmasını da önermemişti. Ben-Gurion'un konuşması bütün seçenekleri açık tutmak için olabildiğince az bilgi vermek üzerine kurgulanmıştı.

32 Peres, *Battling for Peace*, 136.

Amerikalılar daha çok bilgi almak ve İsrail'in uzun dönem planlarını netleştirmek için baskı yaparak karşılık vermişti. John F. Kennedy kendini küresel silahsızlanma siyasetine adamıştı, İsrail'in nükleer silah üretmeyeceğine ve Dimona'daki santrali uluslararası denetime açacağına dair söz vermesini sağlamak için başından itibaren sert bir tavır sergilemişti. Kennedy ve Ben-Gurion 30 Mayıs 1961'de New York'taki Waldorf Astoria Oteli'nde özel bir görüşme yapmıştı. Dimona'ya karşı, aralarında Levi Eşkol ve Isser Harel'in de bulunduğu artan bir iç muhalefet vardı ve Ben-Gurion bu nedenle en kötü ihtimalin gerçekleşmesinden korkmaya başlamıştı. Fakat genç Amerikan başkanı ile görüşmesi düşünüldüğünden daha iyi geçmişti. İki lider kısa bir nezaket gösterisinin ardından hemen İsrail'in nükleer reaktörü hakkında tartışmaya başlamıştı. İsrail Dimona'yı görmek üzere Amerikalı-Yahudi iki önemli fizikçiyi davet etmişti ve Kennedy de bu kişilerin hazırladığı raporu oldukça faydalı bulmuştu. Kennedy reaktörün tamamen barışçıl amaçlar için kullanılacak olmasından oldukça mutlu görünüyordu ve tıpkı "bir kadının yalnızca erdemli olması değil, aynı zamanda erdemli de görünmesi gerektiği" gibi, İsrail'in amaçlarının da yalnızca barışçıl olmakla kalmayıp, bunların diğer milletlerce de aynı şekilde görülmesi gerektiğini önermişti.[33]

Toplantıda pek çok konu daha konuşulmuştu. Ben-Gurion İsrail'in güvenlik meselesinin özgün doğasına ilişkin bir inceleme sunmuş, Nasır'ın herkesçe bilinen amacının İsrail'i yok etmek olduğunu söylemişti. Dolayısıyla İsrail'in güvenlik sorunlarının dünyada eşi benzeri yoktu. Ülkenin yalnızca bağımsızlığı ve toprakları üzerindeki kontrolü değil, aynı zamanda halkının hayatı da risk altındaydı. Nasır'ın İsrail'i mağlup etmesi durumunda, Hitler Almanya'daki altı milyon Yahudi'ye ne yaptıysa o da İsrail halkına onu yapacaktı. Ben-Gurion Kennedy'ye özel olarak karadan havaya atılan Hawk füzeleri temini konusunu da sormuştu. Hava sahasının İsrail güvenliği için kritik bir önemi olduğunu, çünkü BAC'ın yirmi altı havaalanına karşılık İsrail'in küçük ve dar topraklara ve sadece üç havaalanına sahip olduğu açıklamasını yapmıştı. Kennedy ABD'nin Üçlü Deklarasyon şartları uyarın-

33 Avner Cohen, *Israel and the Bomb* (New York, 1998), 108.

ca İsrail'in güvenliği konusunda kararlı olduğunu ve bu nedenle İsrail'in tehlikeyi davet edecek bir konumda bırakılmamasını sağlamakla yakından ilgili oldukları cevabını vermişti. Silahlar söz konusu olduğu kadarıyla Amerika'nın siyasetinde herhangi bir değişiklik olmamıştı. Amerika bölgenin asıl silah sağlayıcısı olmak istemiyordu. İsrail'e füze satmanın tehlikesi karşı tarafın da füze edinmesi ve bunun füze yarışını tırmandıracak olmasıydı. İsrail'in tehlikeli bir dezavantajla karşı karşıya kalması durumunda şartlar farklı olacaktı. Dolayısıyla Kennedy Hawk füzeleri konusundaki talebe olumlu cevap veremediyse de, İsrail ve düşmanları arasındaki askeri dengeyi daimi olarak denetlemek konusunda söz vermişti.

Ben-Gurion bunun ardından Ortadoğu'da halihazırda var olan sınırları teminat altına almaya yönelik ABD-SSCB ortak bildirgesi teklifinde bulunmuştu. Kennedy halihazırdaki sınırların özellikle Araplar için kabul edilir olmaması nedeniyle Sovyetler'in böyle bir bildirgeye razı olmayacağı cevabını vermişti. Daha sonra Filistinli mülteciler konusunu açan Kennedy, mültecilerin kötü durumundan çok etkilendiğini ve Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için yolu İsrail'in atacağı bir adımın açacağı umudunu dile getirmişti. Kennedy'nin gözlemlerine göre, BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu mültecilerin topraklarına geri dönüşü, Arap ülkelerine yerleştirilmesi ve Arap dünyası dışındaki ülkelere göçü gibi çözümler içeren bir öneriyle konunun çözümüyle ilgili ülkelerle bağlantıya geçecekti. Ben-Gurion söz konusu komisyonun başarısız olacağını, çünkü Arap devletlerinin mültecilere ne olduğuyla ilgilenmediğini açık bir biçimde söylemişti. Ben-Gurion "onlar mültecileri basit bir biçimde bize karşı kullanabilecekleri en iyi silah olarak görüyorlar" demişti. "Eğer mültecilerin İsrail'e geri dönmesi konusunda başarılı olurlarsa, bu tehlikeli bir durum yaratacaktır. Bizler her yandan kuşatılmış durumdayız ve bizi mahvedebilirler. Onların istediği de budur" diye eklemişti. Kennedy Arap devletlerinin herhangi gerçekçi bir çözümü kabul etmeyecekleri olasılığını kabul etmek durumunda kalmıştı, ancak başarısızlığa ilişkin sorumluluğun yalnızca İsrail'in üzerine kalmasını da istememişti. Görüşme başkanın, anlaşmaya varıldığının işaretini veren "ne mutlu barış arayışında olana" sözüyle

sona ermişti; başbakansa barışın sağlanmış olması durumunda, mülteci problemini çözmenin kolay olacağı karşılığını vermişti.[34] Toplantı başbakan açısından genel olarak bir başarı anlamına geliyordu. Nükleer reaktör konusu en azından o an için çözüme ulaşmıştı.

Kennedy 1962 yazında karadan havaya atılan Hawk füzelerinin İsrail'e satışına karşı çıkan kararını değiştirmişti. Bu karar değişikliğinin İsrail'i nükleer seçenek geliştirmekten alıkoyacağına inanıyor ve ABD'nin İsrail'in savunmasını üstleneceğini Araplara eskisinden daha net bir biçimde ifade etmeyi istiyordu. Kennedy ve danışmanları Hawk füzelerinin teminini, İsrail'i mülteci meselesinde daha esnek davranmaya zorlamakta kullanmak istiyordu. Filistinli mültecileri Arap-İsrail denkleminde merkezi bir faktör olarak görmekteydiler ve bu sorunun çözülmesi gereği konusunda güçlü bakış açısına sahiplerdi. ABD Dışişleri Bakanlığı eski çalışanlarından Dr. Joseph Johnson'dan bu konu ile ilgilenmesi istenmiş, Johnson Ağustos 1962'de Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda özel temsilciliğe atanmıştı. Johnson bölgeye yaptığı bir ziyaretten sonra mültecilerden temsili bir örneklem oluşturularak, bunlardan kaçının kendilerine geri dönüş ve tazminat seçenekleri sunulduğunda ülkelerine dönmeyi seçeceğini öğrenme fikri ile ortaya çıkmıştı. İsrail söz konusu fikri kabul etmemiş ve sonu gelmez açıklama taleplerinde bulunmuştu.

Kennedy'nin Yahudilerle ilişkilerden sorumlu özel asistanı Myer (nam-ı diğer "Mike") Feldman 19 Ağustos 1962'de Ben-Gurion ve Golda Meir'la gizli bir görüşme yapmıştı. Feldman söze başkanın İsrail'e Hawk füzeleri sağlama kararıyla başlamış, ancak söz konusu füzelerin teslimat aşamasının çok uzun zaman alacağı uyarısında bulunmuştu. Silahlanma yarışını önleme beklentisiyle, Ben-Gurion ve Meir'a Nasır'ın bu karardan haberdar olacağını da söylemişti. Ben-Gurion Nasır'ın silahlanmaya getirilecek kısıtlamayı kabul etmesi durumunda seve seve füzelerden vazgeçeceği cevabını vermişti. Feldman daha sonra Johnson planı konusunu açmış ve oldukça kuşkucu bir tepkiyle karşı karşıya kalmıştı. Ancak Ben-Gurion planı engelleme so-

34 Başkan Kennedy ve Başbakan Ben-Gurion'un görüşmesi, 30 Mayıs 1961, 3294/7, İDA.

rumluluğunu üzerine almak yerine, gerçekçi olmadığını bile bile Nasır'ın daha önceki taahhütlerini yerine getirmesini istediğini belirtmişti. Ben-Gurion ve Golda Meir söz konusu plan hakkında öylesine olumsuz bir tavırdaydı ki, Amerikan ekonomik ve askeri yardımları Johnson planını kabul etmeleri şartına bağlansaydı, bunlardan büyük ihtimalle vazgeçeceklerdi. Ben-Gurion ve Meir mülteci sorununu çözümlemek için barış istiyorlar, ancak Arap devletlerinin mültecilerin geri dönüşünü İsrail Devleti'ni yok etmek için istediğine inanıyorlardı. Ben-Gurion'un endişelenmesine gerek kalmayacaktı. Sonuçta konuyla ilintili Arap devletlerinin hepsi öneriye muğlâk yanıtlar verirken, Suriye planı alenen reddedecekti. İsrail bu sorundan kurtulmuştu.[35]

Kennedy İsrail'in sergilediği sert tutuma karşın, Amerika'nın Ortadoğu politikasını İsrail yararına dönüştürmeye devam etmişti. 27 Aralık 1962'de Golda Meir'ı Palm Beach, Florida'daki ailesine ait konutta kabul etmişti. Golda Kennedy'ye Yahudi tarihi ve başka bir Holokost olasılığı hakkında uzun bir ders vermişti. Kennedy Meir'ı dikkatle dinlemiş ve ona konuyla ilgili şahsi değerlendirmesini sunmuştu. Amerika'nın İsrail'le İngiliz-Amerikan ilişkisiyle kıyaslanabilecek özel bir ilişkisi olduğunu belirtmiş, ancak Amerika'nın bölgedeki diğer Batı yanlısı ülkelerle de ilişkilerini geliştirmek durumunda olduğunu söylemişti. Amerika, İsrail'le olan dostluğuna ve onun güvenliğinin devamına verdiği önemi Araplara ancak bu şekilde gösterebilirdi. Kennedy olası bir Arap işgali halinde Amerika'nın Akdeniz'deki 6. Filosunu kullanarak İsrail'in yardımına koşacağını da eklemişti. Kennedy İsrail'in, güvenliğinin sadece Amerika'ya değil, aynı zamanda İsrail'in Araplara karşı tutumuna da bağlı olduğunu anlamasını istemişti. Kennedy aslında Amerika ve İsrail arasındaki bir ortaklıktan ve yazılı olmayan bir ittifaktan bahsetmekteydi. Söz konusu yeni Amerikan siyasetini, Eylül 1963'te İsrail'in yeni başbakanı Levi Eşkol'a yazdığı bir mektupta teyit etmişti.[36]

35 Feldman'dan Kennedy'ye, 19 Ağustos 1962, *FRUS*, 1961-63, 18: 64-66; Meron Medzini, *Mağrur Yahudi Kadın: Golda Meir ve İsrail Tasavvuru: Siyasi Bir Biyografi* (İbranice) (Tel Aviv, 1990), 289-91.

36 Medzini, *Mağrur Yahudi Kadın*, 282-83.

Ben-Gurion Devrinin Sonu

Ben-Gurion yaşı ilerledikçe daha aksi, katı ve otoriter hale gelmiş, karar alma biçimi de daha bireyselleşerek kendine özgü bir biçim almıştı. Genç ve dinamik yardımcılarıyla şahsi diplomasiye Knesset'i, hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı'nı gittikçe daha çok devre dışı bırakarak bel bağlar olmuştu. Davranışlarıyla kıdemli parti arkadaşlarını ve özellikle de geçmişte kendisine sadakatle bağlı, ancak iflah olmaz bir gurur, kuşku ve alınganlık abidesi olan Golda Meir'ı kızdırmıştı. Ben-Gurion çeşitli vesilelerle Meir'ı ona güveninin tam olduğu konusunda temin etmiş, ancak nezaketli bir biçimde davranmak âdeti olmadığından işleri daha kötü hale getirmişti. 1960'ta, Albay Binyamin Gibli'nin, kamuoyunda halen imalı bir biçimde "aksilik" olarak adlandırılan, beceriksizce planlanmış 1954 tarihli Mısır operasyonu için Pinhas Lavon'u suçlamak üzere sahte belge düzenlediğini ispatlayan kanıtlar ortaya çıkmıştı.[37] Lavon başbakandan adını temize çıkartmasını istemiş, Ben-Gurion ise böyle bir şey yapamayacağı, çünkü bir yargıç olmadığı cevabını vermişti. Lavon olayı hakkındaki tartışmalar uzadıkça uzayarak, Mapay içinde bölünmelere sebep olmuş ve Ben-Gurion'un zayıflayan zihinsel yetilerinin sınırlarını zorlamıştı. Lavon olayının ardında, Mapay'ı "yaşlı adam"ın veliahtı konusunda bölen, iki hizip arasındaki kısır mücadele vardı. Bu gruplardan birinde Moşe Dayan, Şimon Peres ve Ben-Gurion'un zaman zaman desteğini alan İskân Bakanı Giora Yoseftal gibi "gençler" bulunmaktaydı. Diğerinde ise Golda Meir, Levi Eşkol ve Mossad'ın güçlü lideri Isser Harel'le işbirliği içindeki Pinhas Sapir bulunmaktaydı. Bizans karmaşasını andıran İsrail iç politikası ülkenin savunma ve dış politikası hakkındaki tartışmalarla sarılmış haldeydi.

En önemli çekişmelerden biri Mısır'da füze yapımı için Alman bilim adamlarının görevlendirilmesiydi. Dünya kamuoyu Temmuz 1962'de Mısır'ın Beyrut'un güneyini hedef alıp tahrip edebileceği iddia edilen, karadan karaya fırlatılabilecek füzeler üretmeye başlamasıyla şaşkına dönmüştü. Bu durumu Alman bilim adamlarının Mısır'a radyoaktif türde gayri nizami silahlar

37 Eshed, *Emri Kim Verdi?*, 251-55.

üretmekte yardım ettiği konusundaki haberler izlemişti. Isser Harel Mısır'ın silah programının İsrail güvenliği için ölümcül bir tehdit oluşturduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Alman bilim adamlarını örneğin bombalı mektuplar göndermek gibi yollarla rahatsız edip ürkütecek bir kampanya başlatmıştı. Aynı zamanda suç ortaklığı ettiğinden şüphelendiği Alman hükümetine karşı da güçlü bir diplomatik kampanya talep etmişti.[38] Harel'i muhalefetteki Herut partisinin yanında, Golda Meir ve birkaç arkadaşı da destekliyordu. Öte yandan Ben-Gurion Mısır füze projesi ve Alman bilim adamları konusundaki raporların çok abartıldığını düşünüyor ve İsrail'in Federal Almanya Cumhuriyeti'nden aldığı büyük çaplı ekonomik ve askeri yardımı tehlikeye atmak istemiyordu.

Şimon Peres Harel'in yaklaşımına ve izlemeyi önerdiği politikalara güçlü bir biçimde itiraz etmişti. Ben-Gurion'a askeri istihbarat başkanı Tümgeneral Meir Amit tarafından Mısır'ın silah programının yarattığı tehlikeyi küçümseyen bir rapor sunulmuştu. Ben-Gurion geçen on beş yılda uyum içinde çalıştığı Harel'e karşı çıkmıştı. 25 Mart 1963'te Harel Mossad başkanlığından, başbakanla Mısır'da çalışmalar yürüten Alman bilim adamları konusundaki fikir ayrılığını işaret ederek istifa etmişti. Harel'in yerini Meir Amit almıştı. Harel yeni kazandığı bağımsızlığını, kamuoyunu ve parlamentonun görüşünü, eski liderinin Almanya'yı yatıştırma siyasetine karşı harekete geçirmekte kullanmıştı.[39]

Halkın önünde siyasetini meydan okuyarak yapsa da, Ben-Gurion'un Nasır'a karşı tutumunda da değişiklik belirtileri baş göstermişti. İsrail'in caydırıcı bir güç haline gelmesi, Ben-Gurion'un öncelikler listesinde baş sıralardaydı, ancak Ben-Gurion Arap tarafındaki değişim belirtilerini de yakından izlemekteydi. Ben-Gurion'un davranışlarını genel anlamda belirleyen görüş, Araplar İsrail'in yenilemeyecek biçimde güçlü olduğunu kabul edene kadar barış konusunda çok fazla şey yapılamayacağıydı. Ben-Gurion o an için bu noktaya erişilip erişilmediğini anlamaya çalışıyordu. Çözümü sağlayacak olan Nasır'dı. Nasır kuşkusuz Arap dünyasındaki en nüfuzlu liderdi. İsrail'le

38 Şaham, *İsrail–50 Yıl*, 206-208.

39 Harel, *Security and Democracy*, 411-12 ve 427-33.

anlaşmaya karar vermesi durumunda, diğer Arap liderler de onu izleyecekti. Ancak Ben-Gurion, Nasır'ın hayati önemdeki böyle bir uzlaşma konusundaki son tavrının ne olduğunu kesin olarak bilemiyordu.[40] Bu nedenle aralarında Burma'dan U Nu ve Yugoslavya başkanı Tito'nun da yer aldığı diğer dünya liderlerinden Nasır'la kendisi arasında gizli bir toplantı ayarlama konusunda yardım istemişti.

1963 başlarında benzersiz bir fırsat ortaya çıkmıştı. Londra'da çıkan *Sunday Times* gazetesinin yazı işleri müdürü Denis Hamilton, Nasır'la Kahire'de bir röportaj yapmıştı. Bu görüşmede Nasır gazetede yayınlanmamak koşuluyla açık bir biçimde, "eğer kendisi ve Ben-Gurion üç saatliğine tek başlarına bir odaya kapatılacak olsalar, sorunun bütünüyle halledilebileceğini düşündüğünü" söylemişti.[41] Hamilton bu görüşmeyi, daha sonra Ben-Gurion'a da aktaracak olan Baron Edmund de Rothschild'a bildirmişti. Ben-Gurion Hamilton'a İsrail'i ziyaret etmesi çağrısında bulunmuş ve 28 Mart'ta buluşmuşlardı. Hamilton'a Nasır'ın İsrail'le uzlaşmaya varabilecek kapasitedeki yegâne Arap lideri olduğunu söylemiş ve Kahire'ye giderek, Nasır'ın seçtiği herhangi bir yerde, hatta Kahire'de kendisiyle buluşabileceği önerisini sunmasını istemişti. Hamilton teklifi Nasır'a sunmuş, fakat Nasır Ben-Gurion'a güvenmek konusunda hiçbir nedeni olmadığı gerekçesiyle görüşmeyi reddetmişti. Nasır geçmiş on beş yıllık süre içinde 1948 savaşındaki kendi şahsi deneyimi, Gazze'ye İsrail saldırısı ve Sina Savaşı da dahil Ben-Gurion'un güvenilmezliğine kanıt oluşturacak, yaşanmış uzun bir olaylar listesinden bahsetmişti.[42]

Nasır'la diyalog umudu suya düştüğü gibi, İsrail'e karşı ortak bir Arap saldırısı endişesi de Ben-Gurion'u yeniden iyiden iyiye sarmıştı. Mısır, Suriye ve Irak 17 Nisan 1963'te Kahire'de, Arap Federasyonu için geçici bir anayasaya imza koymuştu. Söz konusu anayasa belirgin bir biçimde "Filistin sorunu ve Filistin'i özgürleştirmek konusundaki milli yükümlülük"ten bahsetmekteydi. İsrail'in BM daimi temsilcisi Michael Comay BM Güvenlik Konseyi başkanına bir mektup göndererek, "Filistin'in özgürleş-

40 Ben-Gurion'un günlüğü, 5 Kasım 1962.

41 a.g.e., 17 Şubat 1963.

42 Bar-Zohar, *Ben-Gurion*, 3: 1526-29.

tirilmesi" ifadesinin İsrail'i yok etme amacından başka bir anlama gelmediğini belirtmişti. Söz konusu belgeyi BM sözleşmesinin aleni bir biçimde ihlali, uluslararası barış ve güvenliğe karşı yöneltilmiş doğrudan bir tehdit anlamına geldiği gerekçesiyle kınamıştı.[43]

Ben-Gurion'un Arap federasyonuna karşı bireysel tepkisi derin, adeta akıldışı bir endişe biçimindeydi. Federasyonu İsrail'i her yandan kuşatacak ve sonunda saldırılarla yok edecek bir plan olarak görmekteydi. Ben-Gurion'un en büyük korkusu Kral Hüseyin'in devrilip, Ürdün'ün Nasır'ın nüfuzu altına girmesiyle İsrail'in kuşatılma sürecinin tamamlanacak olmasıydı. İsrail'in Batı Şeria'yı siyasi statükodaki aksi bir değişiklik durumunda ele geçirme hakkını saklı tutmak istemesi, Batılı güçler arasında hiçbir şekilde sempati uyandırmamıştı. Korkuları danışmanları tarafından paylaşılmasa da, Ben-Gurion Hindistan, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın aralarında bulunduğu önemli güçlerin liderlerine dramatik şahsi bir çağrıda bulunmaya karar vermişti. Her bir mektup az çok farklı bir biçimde kaleme alınsa da, mektupların hepsi BM'den yaklaşan Genel Kurul toplantısında BM sözleşmesi prensiplerine bağlı kalmak ve Ortadoğu'daki devletlerin tümünün bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek konusunda Arap devletlerine baskı uygulamaları ricasıyla sona ermekteydi. Fransa'daki Beşinci Cumhuriyet'in başkanı Charles de Gaulle'e gönderilen mektup, acil bir toplantı ve İsrail güvenliği için Fransızlardan garanti istenmesiyle bir adım daha ileri gitmekteydi.

En açık ve Ben-Gurion'un ruh halini en net biçimde ortaya koyan mektup, 26 Nisan'da Başkan Kennedy'ye gönderilendi. Varlığını daima ve bütünüyle Yahudi devletinin kaderiyle özdeşleştiren Ben-Gurion, başbakanlığının son aylarında sıkıntılı bir ruh hali içindeydi ve bu mektubun bir nevi siyasi vasiyet olarak planlanmış olma ihtimali de vardı. Bu, Ben-Gurion'a mektubun İngilizce versiyonunu hazırlamasında yardım eden Gideon Rafael'in edindiği izlenimdi. Mektubun İbranice taslağı, Ben-Gurion'un karamsar ruh halini yansıtmaktaydı. Söz konusu

43 Basın bülteni, 29 Nisan 1963, 2454/17, İDA.

taslakta Nasır'ı ve onun şeytani planlarını kapsamlı bir biçimde irdelemişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere olanlardan sonra, Arapların İsrail'e karşı izledikleri savaş siyasetini devam ettirmeleri durumunda, benzer olayların tekrar edebileceği ihtimalini düşünmekten kendini alıkoyamadığını yazmıştı. Bunun sonrasında Golda Meir ve görevlilerini şoka uğratan cümle gelmişti: "Bu bugün veya yarın gerçekleşmeyebilir, ancak benim hayatımın sona ermesinin ardından devletin var olmaya devam edip etmeyeceğinden emin değilim." Golda Rafael'den, söz konusu karamsar ifadeyi ve felaket kehanetini metinden çıkarması için Ben-Gurion'u ikna etmesini istemiş, ancak Ben-Gurion kendisi için büyük önem taşıyan her konuda her zaman olduğu gibi son derece kararlı davranmıştı.

Ben-Gurion Kennedy'ye gönderdiği mektupta, Hitler'in dünyadaki tüm Yahudileri yok etmeyi amaçlarından biri olarak nitelediği açıklamasını, uygar dünyanın ciddiye almadığını hatırlatmıştı. Nasır'ın İsrail ordusunu yenilgiye uğratmayı başarması durumunda, benzer bir felaketin yeniden yaşanacağı konusunda Ben-Gurion'un hiç şüphesi yoktu. Ben-Gurion bu felaketi önlemek için, ABD ve Sovyetler Birliği'ne, "Ortadoğu'da bölgedeki diğer ülkelerden herhangi birinin toprak bütünlüğünü ve barış içinde yaşama hakkını kabul etmeyi reddeden her ülkenin bu iki büyük güçten hiçbir finansal, siyasi veya askeri yardım alamayacağını" belirten, ortak bir bildirge yayımlamaları türünden şaşırtıcı bir öneride bulunmuştu. Daha sonra da Ortadoğu'da barış ve güvenliğin tesisi için iki önlem alınmasını teklif etmişti: Ürdün'deki herhangi bir rejim değişikliğinin İsrail'e karşı yaratacağı tehlikeyi ortadan kaldırmak için, Batı Şeria'nın tamamen silahsızlandırılması ve İsrail'le ABD arasında ikili bir güvenlik anlaşması imzalanması, bağlantılı olarak da ABD müttefiklerinin de bu anlaşmaya dahil olmak için davet edilmesi. Ben-Gurion son olarak da başkanla kamuoyuna duyurulmayacak bir görüşme yapmak için Washington'a gitme konusundaki isteğini dile getirmişti.[44]

44 Rafael, *Destination Peace*, 125-26. Rafael 12 Mayıs'a mektubun tarihi olarak atıfta bulunmuştur, ancak Amerikan kaynakları mektubun tarihi olarak 26 Nisan'ı vermektedir. Ben-Gurion'un mektubunun özeti için bkz. *FRUS*, 1961-63, 18: 481-82.

Kennedy Ben-Gurion'un üçlü federasyon konusundaki yorumunu paylaşmıyordu ve Ben-Gurion'un gizli buluşma da dahil bütün önerilerini reddetmişti. Amerikan yaklaşımı federasyonun suya yazılmış bir yazı niteliğinde olduğu, Ürdün'deki durumun istikrarlı olduğu, İsrail'in her tür Arap saldırısıyla baş edebileceği ve Arap liderlerin de bu durumu bildiği yönündeydi. Amerikalılar Mısır'ın balistik füze programının İsrail'e herhangi bir tehdit oluşturmadığını da düşünmekte, Mısır'ın modern silahlar yapmakta olduğu ile ilgili raporları da reddetmekteydiler.

Amerikalılara göre en ciddi sıkıntı İsrail'in nükleer programıydı. CIA tarafından hazırlanan bir rapor İsrail'in nükleer kapasite edinmesinin ABD ve Batı'nın Arap dünyasındaki konumuna adamakıllı zarar vereceği konusunda uyarıda bulunmuştu. Bu durum Ortadoğu'yu daha kutuplu ve istikrarsız hale getirerek, İsrail'in komşularına karşı siyasetini iyice sertleştirecek, İsrail'i sınır ihlallerine karşı daha güçlü karşılık vermekte özgür kılacak ve bunun karşılığı olarak da Arapları daha Amerikan karşıtı hale getirerek İsrail'in yeni tehdidine karşı yardım için Moskova'ya yöneltecekti.[45] Başkan Kennedy Mayıs'ta Dimona'da rutin uluslararası denetimlere izin vermesi için Ben-Gurion üzerindeki baskıyı artırmıştı. Bu baskının nedeni kısmen nükleer reaktörün işletilmeye hazır hale gelmesi ve biraz da Ben-Gurion'un güvenlik garantisi elde etmek konusundaki şahsi baskısıydı.[46]

Ben-Gurion Kennedy'den konu hakkında bir dizi mektup almasına karşın, Dimona'yı denetime açmak konusunda gönülsüzlük sergilemeye devam etmişti. O zaman zarfında sadece ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin nükleer silahları vardı ve nükleer silahlanma uluslararası güvenlik için önemli bir tehdit olarak görülüyordu. Kennedy İsrail'e bu nedenle konu hakkında yoğun baskı yapmıştı. İlk önce Viyana merkezli Uluslararası

45 Merkezi Haberalma Örgütü (CIA), "Consequences of Israeli Acquisiton of Nuclear Capability" adıyla başkana gönderilmiş duyuru, 6 Mart 1963, John F. Kennedy Library, Ben-Gurion Arşivindeki kopya.

46 Abba Eban'dan Haim Yahil'e, 30 Nisan 1963, Ya'akov Herzog'dan Gideon Rafael'e, 5 Mayıs 1963, Katriel Katz'dan Şimşon Arad'a, 3 Haziran 1963; "The United States and Israel's Security" başlıklı duyuru, 10 Haziran 1963; İsrail-ABD ilişkileri hakkında istişare, 13 Haziran 1963, 3377/6, İDA.

Atom Enerjisi Kurumu'nun İsrail'in nükleer faaliyetlerini denetlemesini önermişti. İsrail bu öneriyi, dost olmayan ülkelerin Viyana'da temsil edildiği gerekçesiyle reddetmişti. Kennedy daha sonra İsrail'in nükleer faaliyetleri için Amerikan gözetimini önermiş ve uzmanlar arasında bu konu hakkında tatmin edici olmasa da, hayli faydalı tartışmalar yaşanmıştı. Görüşmelere katılan İsrailli bir yetkili, "bizler tartışma erbabıyız" saptamasını yapmıştı. "İnsanları ümitlerini yitirene dek nasıl alt üst edeceğimizi biliriz. Nükleer silahımız olmadığına; bu konuda bilgi birikimimiz olduğuna, ancak bu bilgi birikimini bombaya çevirmeyeceğimize dair iddialarımızı sürdürmüştük. Teknik bilgiye sahip olmak durumundaydık, çünkü Araplar yarın nükleer silah üretmeye başlayabilirler. Biz İsrail'in Ortadoğu'ya nükleer silahları sokan ilk devlet olmayacağı ifadesini tam da bunu anladıktan sonra icat ettik."[47]

Ben-Gurion 16 Haziran'da hükümetten istifa ettiğini duyurmuştu. Duyuru ülkede ve dünyada büyük şaşkınlık yaratmıştı. Kararı ani ve kapris yapıyor izlenimi verse de, Lavon olayı, Alman bilim adamlarıyla nasıl uğraşılacağına dair süren tartışma ve Kennedy yönetimi ile nükleer silahlar konusundaki görüş ayrılığı da dahil uzun bir yıpranma ve tükenme süreci bu kararda etkili olmuştu. Hakkında çok büyük heyecan duyduğu proje, yani Dimona'daki nükleer reaktör, iç ve dış baskıların bileşimden oluşan büyük bir tehdit altındaydı. Golda Meir ve Isser Harel Amerika'yla bariz bir meydan okuma noktasına gelinmesine neden olabilecek projeyi başlatmayı istememekte, Pinhas Sapir bunda bir tür megalomani etkisi görmekteyken, Levi Eşkol projenin devlet bütçesinden uzun süre desteklenemeyeceği konusunda uyarılar yapmaktaydı. Amerikalılar Dimona'nın denetlemeye açılmasını ve İsrail'den atom silahları üretmeyeceğine dair açık güvenceler istemeye devam etmekteydi. Sonuç olarak Ben-Gurion'un istifasını hızlandıran konu, Mısır'daki Alman bilim adamlarına karşı açılan kampanya olmuştu. Golda Meir bu konuda fikir almak üzere kabinenin rutin haftalık buluşmasını gerçekleştirdiği Pazar sabahından önceki Cumartesi gecesi, Ben-Gurion'u ziyaret etmişti. Meir Alman bilim adamlarına karşı harekete geçilmesini istemiş, Ben-Gurion bunu reddetmişti. Büyük bir tartışma yaşamışlar ve

47 Gerşon Avner ile mülakat.

Meir istifa edeceği tehdidinde bulunmuştu. Ben-Gurion ertesi sabah şaşkın haldeki kabineye kendi istifasını sunarak, Meir'dan önce davranmıştı.

Ben-Gurion yetmiş altı yaşında ve oldukça yorgundu, sönmüş bir volkana benziyordu. Aynı zamanda sıkıntılı ve hayal kırıklığına uğramış bir adamdı. Yahudi devletinin kurucusu ve bu devletin savunma politikasının asıl mimarıydı, ancak Araplarla barış konusu onu bertaraf etmişti. Nesnel bir değerlendirme yapıldığında, İsrail 1963'te 1948'dekine göre çok daha güvenli bir ülke olsa da, uzun siyasi kariyerinin etkisiyle ülkesinin uzun vadede hayatta kalması hakkında abartılı ve mantıksız korkulara yenik düşmüştü. Ben-Gurion kendisi de zihinsel kuvvetinin azaldığının gayet farkındaydı ve istifasında büyük ihtimalle bu farkındalık etkili olmuştu. "Gençler" desteksiz kalmıştı. Hükümet, Levi Eşkol'un önderlik ettiği Mapay'ın eski muhafızlarının eline kalmıştı.

6. Zavallı Samson,* 1963-1969

Levi Eşkol'un parti lideri ve başbakan olarak Ben-Gurion'un yerini alması Ben-Gurion dahil herkesin ilk tercihiydi. Ben-Gurion 1953'te Sede-Boker'deki ilk emekliliğine giderken Levi Eşkol'un yerini almasını istemiş, ancak parti Moşe Şaret'i tercih etmişti. 1963'te Mapay'da Eşkol'un en güçlü aday olduğu konusunda genel bir fikir birliği mevcuttu. Eşkol'un asıl donanımı ekonomiyle ilişkili konulardaydı. Tarım ve kalkınma bakanlığıyla, maliye bakanlığı görevlerinde bulunmuştu. Ancak savunma konusuna hiç de yabancı değildi, Hagana'nın "maliye bakanı" olarak çalışmıştı ve aslında 1948'de Savunma Bakanlığı'nda Ben-Gurion'un vekilliğini yapmıştı. Eşkol savunma ile ilgili konularda Ben-Gurion'un tavrına yakın bir tavır takınmıştı, ancak Arap dünyası ile ilişkili meselelerde Ben-Gurion'dan çok Şaret'i andırıyordu. Ben-Gurion gibi Eşkol da başbakan oluşunu takiben savunma bakanlığını üstlenmişti. Savunma bakanı olarak başarıları, kendinden daha efsanevi selefinin başarılarının bazı bakımlardan önüne geçmişti. Eşkol İSK'nın caydırıcı gücünü zırhlı birliklere ve hava kuvvetlerine öncelik vererek adım adım artırmıştı. İSK'nın Haziran 1967'deki savaşa çok iyi hazırlanmış olması, büyük ölçüde Eşkol'un sayesinde gerçekleşmişti.

---

* Başlık Eski Ahit'teki bir hikâyeye gönderme yapmaktadır. Antik Filistilerle İsrailoğullarının çatışma halinde olduğu bir ortamda Samson, ordulara kafa tutabilecek güçte bir savaşçıdır. Filistiler Samson'un yenilmezlik sırrını öğrenip ondan kurtulmak için Delila'yı görevlendirirler. Delila'ya âşık olan Samson, gücünün kaynağının hiç kesmediği saçları olduğunu ona söyler. Delila o uyurken saçlarını keser ve Samson'u Filistilere teslim eder. Samson saçları uzadıkça gücünü geri kazanır, Filistilerin onu Gazze'de hapsettiği Dagon Tapınağı'nı yıkar, ancak kendisi de yıkılan tapınağın altında kalır. (çev.)

Levi Eşkol değiştiremeyeceği tercihler yapmaktan hoşlanan biri değildi. Uzlaşmayı yeğ tutması, en açık biçimde bir restoranda kendisine çay mı yoksa kahve mi içmeyi tercih edeceğini soran garsonla hikâyesiyle örneklendirilebilir. Söz konusu soruya cevabı, "yarı yarıya" olmuştur. Eşkol aynı zamanda espri anlayışı ve sohbetlerini sıklıkla renklendirdiği Yiddiş dilinden özlü sözler kullanmasıyla da tanınırdı. 1965'te hava kuvvetleri komutanı Ezer Weizman çok miktarda Skyhawk yanında, kırk beş adet A-6 uçağını da içeren büyük bir alışveriş listesiyle Washington'a gönderilmişti. Weizman ufak bir sorunla ilişkili olarak yardımını istemek üzere Savunma Bakanı Eşkol'u görmeye gitmişti. Bir yandan Amerikalıları uçakları satmaya ikna etmek için bir dereceye kadar çaresizlik gösterisinde bulunmak durumunda bulunması gerekirken, öte yandan pilotlarının yeteneklerine çok büyük güveni vardı ve Amerikalıların güçsüz küçük bir hava gücü ile karşı karşıya olduklarını düşünmelerini istemiyordu. Eşkol bu noktada ünlü tavsiyesini sunmakta bir an bile tereddüt etmemişti: "Kendini *Shimshon der nebichdicker*–zavallı küçük Samson veya çaresiz Samson gibi göster!"[1] demişti.

Kişilikler ve Politikalar

Levi Eşkol 1895'te Ukrayna'da Levi Şkolnik adıyla dünyaya gelmişti. 1914'te, on dokuz yaşındayken Hapoel Hatza'ir (Genç İşçi) partisine bağlı askeri bir birlikle Filistin'e göç etmişti. Söz konusu ılımlı siyasi hareket Eşkol'un Araplara dair genel tavrını belirlemişti. Eşkol'un yaklaşımı liberal, insancıl ve anlayışlıydı ve bu yaklaşıma Yahudi-Arap toplumlarının birlikte var olabileceği ihtimaline dair bir inanç da eşlik etmekteydi. Filistin'de sıradan bir tarım işçisi, bekçi, yakıt istasyonunda operatör ve sendika lideri olarak çalışmıştı. Ülkenin ilk kibutzlarından, diğer deyişle kolektif yerleşimlerinden olan Degania Bet'in ve Mekorot su firmasının kurucu üyelerindendi. Eşkol bir ideolog değildi, Siyonizmin "Arap sorunu" hakkındaki tartışmalarına herhangi bir katkıda bulunmamıştı. Tüm sezgileri barışçıl ve pozitif olan, iddiasız

1 Ezer Weizman, *On Eagles' Wings: The Personal Story of the Leading Commander of the Israeli Air Force* (Londra, 1976), 262-63.

bir köy çocuğu olarak elini bir vatan yaratmanın somut işlerine attığında mutlu hisseden bir kişilikti. Araplara karşı tavrı "yaşa ve yaşamalarına olanak tanı" türündendi. Moşe Şaret gibi o da Arapları sadece düşman değil, insan olarak da görüyordu. Şaret'e benzer biçimde, İsrail'in daima savaşarak yaşamaya mahkûm olduğunu düşünmüyordu. Ve yine Şaret gibi, uzun vadede İsrail ve komşularının barış içinde var olma arayışında diyaloğun ve sabırlı diplomasinin faydasına inanıyordu. Eşkol kendisini Şaret'in siyasi çizgisiyle açık bir biçimde özdeşleştirmese de, iktidara gelişi Ben-Gurion'un istifası sonrasındaki İsrail dış politikasında Şaretçi trendin yavaş yavaş yeniden tesisine dair beklentiyi de müjdelemekteydi.

Hükümetin yapısı Eşkol'un gelişi ile büyük oranda değişmeden kalmıştı. Golda Meir dışişleri bakanı olarak kalmış, Pinhas Sapir maliye bakanı olmuş, Zalman Aran milli eğitim ve kültür bakanı olarak Abba Eban'ın yerini almış, Eban ise başbakan yardımcısı ve devlet bakanlığı görevine atanmıştı. Ben-Gurion'un gidişi Mapay'ın kadim üyeleri ve Moşe Dayan'ı savunma bakanlığına getirmeyi deneyen "gençler" arasındaki gerilimi artırmıştı. Dayan tarım bakanı, Şimon Peres ise savunma bakanı yardımcısı olarak kalmış, ancak daha sonra Mapay'dan koparak başka bir parti oluşturmaya çalışan yaşlı şeflere katılmak üzere istifa etmişlerdi.

Eşkol 24 Haziran 1963'te siyasette devamlılık iddiasını vurgulayarak kurduğu hükümeti Knesset'e sunmuştu. Siyonist hareketin ilk günden itibaren barış ve işbirliğinin Ortadoğu'daki bütün halkların asıl çıkar ve beklentilerini dile getirdiğine dair bir inanç aşıladığını söylemişti. Söz konusu inanç, Eşkol'un hükümetine de ilham vermekteydi. Fakat barış yalnızca bölgedeki tüm ülkelerin birbirlerinin bağımsızlıkları ve toprak bütünlüklerine duyacakları karşılıklı saygıya bağlıydı. Eşkol'a göre İsrail'in güçlü bir devlet olması Ortadoğu'da savaş çıkmasını engelleyecek ve aynı zamanda bölgede barışın nihai olarak tesisini mümkün kılacaktı. İsrail ve komşuları arasındaki doğrudan müzakereler barışa giden yegâne yolu göstermekteydi. Barışı sağlamaya çalışırken hükümetinin en önemli önceliği en yeni askeri donanımları edinip, dost ülkelerle ilişkileri geliştirerek ülkesinin güvenliğini sağlamlaştırmak olacaktı. Bu nedenle Eşkol'un kurduğu hükümetin

Arap siyasetine yönelik söylemlerinde orijinal veya dikkat çekici hiçbir şey yoktu.

Hükümetin işleyişi açısından tepedeki değişiklik daha fark edilir düzeydeydi. Eşkol'un tarzı rahat ve gayri resmiydi. İyi bir dinleyici ve takım üyesiydi. Kabinede eşitler arası birinci, birbiriyle çatışma halindeki bakış açılarını bağdaştırmaya ve uzlaştırmaya çalışan bir yönetim kurulu başkanı gibi hareket etmekteydi. Çalışma arkadaşlarından yalnızca tavsiye almakla kalmayıp, yetkilerini ve sorumluluklarını da onlarla paylaşmaktaydı. Kabinedeki savunma komitesi daha düzenli şekilde buluşmaya, daha fazla bilgi edinmeye ve politika geliştirilmesi konusuna daha çok katkı yapmaya başlamıştı. Eşkol bunlara ek olarak fikrine önem verdiği bir grup bakanla daha sık bir biçimde, plansız istişarelere de başvuruyordu. Bu grupta Golda Meir, Abba Eban, Ulusal Dindar Parti'nin lideri Moşe Haim Şapira ve Ahdut Ha'avoda'nın liderleri Yisrael Galili ile Yigal Allon da bulunmaktaydı.

Eşkol'un bir diğer önemli danışmanı da 1 Ocak 1964'te genelkurmay başkanı olan İzak Rabin'di. Rabin Ahdut Ha'avoda'ya, özellikle de daha önce komuta subaylığını yapmış olan Allon'a çok yakındı, ancak hiçbir zaman bu partiye katılmadı. Rabin İSK'nın en deneyimli saha komutanı ve askeri profesyonelliğini siyasi muhakemeyle birleştiren mükemmel bir kurmay subaydı. Eşkol'la çalışma ilişkisi yakın ve uyumluydu. Eşkol kendisine kayda değer düzeyde hareket özgürlüğü ve tam destek vermiş, ancak karşılığında savunma ile ilgili tüm önemli konularda bütünüyle bilgilendirilmek istemişti. Yeni başbakan çalışma arkadaşlarını çoğunlukla soru bombardımanına tutmaktaydı. Bu sorular çoğunlukla yorucuydu, fakat Eşkol için iki amaca hizmet etmekteydi. Öncelikli amaç, geri dönülemeyecek türde bir karar vermeden evvel mümkün olduğunca çok bilgi edinmekti; bazen söz konusu ek bilgiler sayesinde fikrini değiştirdiği de olurdu. İkinci amaç ise, soruların muhatabını karar sürecinin bir parçası haline getirmekti.[2]

İsrail'in savunma siyasetinin amaçları hakkında başbakan ve genelkurmay başkanı tam bir fikir birliği içindeydi. İSK için hazırlanan ilk beş yıllık plan Rabin'in yönetiminde uygulanmış, plan

2 Miriam Eşkol ile mülakat.

"İsrail Devleti'nin kendi milli hedeflerini ateşkes anlaşmaları çerçevesi içinde gerçekleştirebilmesi" için genel bir görüş birliğini yansıtmakta başarılı olmuştu. Bu, İsrail'in, elindekiler dışında daha fazla toprağa gereksinimi olmadığının açık bir biçimde ima edilmesiydi. Başka bir çıkarım da, İsrail'in Arap ülkelerinin herhangi biriyle savaşa girmek konusunda girişimde bulunmayacağıydı. Plan İsrail'in savaşa mecbur bırakılması durumunda İSK'nın savaşı sürdürmeyi sağlayacak altyapının tahrip edilmesi için süratle düşman topraklarına girmesini öngörüyordu.

Yüksek düzeyde karar alınmasını gerektiren konuların başında, İsrail'in nükleer programı gelmekteydi. Eşkol 4 Temmuz'da, yemin etmesinden bir hafta sonra, Başkan Kennedy'den Dimona hakkında bir mektup almıştı.[3] Bazı bakanlar Amerikan taleplerinin hemen reddedilmesini salık vermişler, ancak Eşkol selefinin adımlarını izlemeye karar vermişti. Kennedy'yi Dimona'daki reaktörün tamamen barışçıl hedefler için planlandığına ikna etmiş ve düzenli veya izinsiz bir denetleme sistemi haline gelmemesi şartıyla, Amerikalı uzmanların tesisi ziyaretlerini prensipte kabul etmişti. Kennedy verilen güvencelerle ve Eşkol'un Tel Aviv'deki Amerikan elçisi vasıtasıyla kendisine gönderdiği sözlü açıklamalarla ikna olmuş görünüyordu. Kapsamı ve doğası kasıtlı bir biçimde belirsiz bırakılmış olsa da, Eşkol denetleme ziyaretlerini kabul etmekle Kennedy'ye sınırı aşmayacakları ve nükleer silahlar üretmeye başlamayacakları konusunda güvence vermişti. Eşkol muhaliflerinin iddialarının tersine, nükleer seçenekten vazgeçmiş ya da nükleer programı askıya almış değildi.[4] Yaptığı şey kendisinden önce Ben-Gurion'un da yaptığı gibi nükleer strateji oluşturmaktan kaçınmaktı. Eşkol bunun karşılığında İsrail'in savunulmasına yönelik daha açık Amerikan siyasi taahhütleri, iki ülkenin uzmanları arasında stratejik diyaloglar ve Amerika'nın geleneksel askeri teçhizatına erişim kazanmıştı. Bu, verdiğinden çok daha fazlasını aldığı, Eşkol tarzı klasik bir ödündü.

İsrail'in Amerika ile ilişkileri, Kennedy suikastını takiben Lyndon Johnson'ın başkan olduğu zamana değin gelişmeye devam etmişti. Johnson kongre üyesi ve başkan yardımcısı olarak

3 *FRUS*, 1961-63, 18: 624-26.

4 Şimon Peres ile mülakat.

tutarlı ve İsrail yanlısı bir tutum izlemiş ve başkanlık görevini devralmasının ardından da İsrail'e karşı sağlam bir destek sergilemeye devam etmişti. Eşkol 1964 Haziran'ı başında Ben-Gurion'dan esirgenen bir şerefe nail olarak, ABD'ye resmi bir ziyarette bulunmuştu. Söz konusu resmi ziyaret psikolojik açıdan önemli ileri bir adımı ifade etmekteydi. Ziyaretin iki ana meselesi İsrail'in silah ihtiyacı ve tuzlu su arıtma ihtiyacıyla ilgiliydi ve Johnson bu iki konu hakkında da etkili destek sözü vermişti.[5] Ziyaretin sonunda kuvvet kullanımına ve saldırganlığa dair ortak bir demeç yayınlanmıştı. Demeç bütün devletlerin toprak bütünlüğünün korunması gereğinden de bahsetmişti; bu 1949 tarihli ateşkes anlaşmalarında değişiklik yapılmasına dair herhangi bir Amerikan planından nihai olarak vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Eşkol eve itibarı oldukça artmış ulusal bir lider olarak dönmüştü.

Eşkol ziyaretiyle ilgili Mapay genel sekreterliğine verdiği raporda, Johnson'dan İsrail'in güvenliği ve refahı ile yakından ilgilendiği izlenimini edindiğini söylemişti. Eşkol'un belirttiğine göre, ziyaretin İsrail'in askeri caydırıcılığına yaptığı katkıdan daha önemsiz olmamak kaydıyla, ülkenin siyasi caydırıcılık kapasitesi de artmıştı. Bu durum Araplara İsrail'in yalnız olmadığını göstermişti.[6] Ziyaret bu nedenle, İsrail'i Ben-Gurion'un sürekli olarak ıskaladığı amaca, yani ülkenin toprak bütünlüğünün Amerika tarafından güvence altına alınmasına, ciddi bir biçimde bir adım daha yaklaştırmıştı.

Eşkol Mapay ve Ahdut Ha'avoda arasında bir birleşme için müzakereler yürüterek, İttifak (Alignment) olarak anılan yeni bir grubun oluşmasını sağlamış, ülke içinde de iktidarını pekiştirmişti. Birleşme Mapay içinde Ben-Gurion'un ardında kalan sabırsız genç üyelerle, partinin tutucu kanadı arasındaki iktidar savaşına dair keskin bir dönemeçti. Ahdut Ha'avoda Yisrael Galili, Yigal Allon ve Moşe Karmel gibi, Bağımsızlık Savaşı'nda kuzey cephesinde görev yapmış, savunma konularında önemli deneyimlere sahip genç liderlerden oluşan bir grup önerebilirdi. Bu liderlerin Eşkol'un sınır olaylarını ılımlılık ve kısıtlama yoluyla engelleme

5 Avraham Harman ile mülakat.

6 Mapay Sekretaryasının Görüşme Protokolü, 19 Haziran 1964, İşçi Partisi Arşivleri.

düşüncesini paylaşmadıkları doğruydu. Ancak yine de nükleer strateji konusundaki tartışmada Eşkol ve Eşkol'un genelkurmay başkanının tarafındaydılar. Söz konusu liderlerin temel dayanağı İSK'nın, nükleer teknoloji dışında yöntemlere dair kapasitesini beklenmedik bir Arap saldırısıyla baş edebilecek düzeyde hazır tutma zorunluluğuydu. Bu nedenle Eşkol'un nükleer programı hızlandırmak yerine geleneksel yöntemlerle savaşma kapasitesini artırmaya öncelik veren kararından memnundular.[7]

Ahdut Ha'avoda'yla birleşme, Ben-Gurion'a "Lavon olayı"nı yeniden gündeme getirerek halefinin işini zorlaştırma fırsatı vermişti. Ben-Gurion'un bu davranışına dair makul bir açıklama, halefinin başarısından duyduğu kıskançlık ve daha önce Şaret'e 1955'te yaptığı gibi, Eşkol'un da yerini almak istemesi olabilirdi. Amacı ne olursa olsun Ben-Gurion eski dostuna benzeri görülmemiş bir şiddet ve kinle düşman olmuş, Eşkol'un ülkeyi yönetmek konusunda yetersiz olduğunu ilan etmişti. Ben-Gurion Eşkol'u, açıkça belirtmediği güvenlik zaafları konusunda da suçlamıştı. Ben-Gurion'un genç kurmayları kendisine Eşkol'un Amerikalıların Dimona'yla ilgili denetleme taleplerine razı olarak, nükleer seçeneği tehlikeyi attığını özel olarak iletmişti. Bu iddialar en basit ifadeyle yersizdi. Ben-Gurion nihai kopuşu hızlandırmadan önce, Eşkol'u parti kongresinde yerinden etmek üzere açık bir öneri yapmıştı. Ben-Gurion önerisinin reddedilmesinin ardından, Haziran 1965'te kendi siyasi partisi Rafi'yi (Reşimat Poale Yisrael, İsrail İşçiler Birliği) kurmuştu. Moşe Dayan ve Şimon Peres isteksiz bir biçimde hükümetten ve iktidar partisinden ayrılarak, siyasi karmaşada eski şeflerinin ardına düşmüştü.

Rafi'ye muhalefet edenler, partiyi atom bombasını takıntı haline getirmiş nükleer yanlısı bir parti olarak adlandırmıştı. Rafi'nin siyasi bir parti olarak tutarlı veya üzerinde anlaşılmış sosyal ve ekonomik bir felsefesi yoktu. Partinin ileri gelenleri iktidar hırsı ve İsrail'in komşularıyla anlaşmazlığında daha saldırgan bir siyasetin hâkim olduğunu görmeyi istediklerinden güç birliği yapmıştı. Parti, Ben-Gurion–Dayan ikilisi tarafından 1950'lerin başında uygulanan sert askeri misilleme politikasına geri dönülmesini ister gibi görünmekteydi. Eşkol'un Araplara karşı ılımlı

7 İzak Ben-Aharon ile mülakat.

siyaseti tehlikeli bir yatıştırma olmakla itham edilmişti. Eşkol'un barış çağrılarının, İSK'nın caydırıcı gücünü zayıflattığı da söylenmişti. Aynı zaman zarfında, Tunus başkanı Habib Burgiba Arap kardeşlerine İsrail'i yok etme umutlarından vazgeçmeleri, 1947 BM paylaşım planını temel alan bir barış yapmaları ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü ile ilgili büyük heyecan yaratan bir çağrı yapmıştı. Eşkol Tunus devlet başkanının gerçekçi notasını, özellikle de Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçıl bir biçimde çözülmesi önerisini, öngörülen programın detaylarını kabul etmemesine karşın sıcak bir biçimde karşılamıştı. Ancak söz konusu temkinli onay dahi Rafi liderleri için çok fazlaydı. Bu durum Eşkol hükümetinin yürüttüğü barış planının aldatmacalarına dair bir kanıt yakalama imkânı yaratmıştı. Rafi'nin saldırıları seçimlere giden süreçte daha sert ve kötücül hale gelmişti.

2 Kasım 1965'te yapılan seçimlerde Eşkol Ben-Gurion'u yenilgiye uğratmıştı. İttifak Knesset'te kırk beş sandalye, Rafi ise sadece on sandalye kazanmıştı. Mapam'ın ise sekiz sandalyesi vardı. Herut seçimlerden hemen önce Gahal'ı oluşturmak üzere Liberal Parti'yle birleşmiş, ancak söz konusu yeni parti sadece 26 sandalye kazanabilmişti. Herut birleşmenin bedeli olarak İsrail Diyarı'nın bütününe ilişkin talebinden vazgeçmişti. Liberal Parti'nin bazı üyeleri, Bağımsız Liberal Parti adı altında meclise bağımsız girerek beş sandalye kazanmıştı. Seçimden iki ay sonra Eşkol 120 sandalyeli Knesset'te 75 milletvekili ile bir çoğunluk koalisyonu toplamıştı. Koalisyon İttifak, Mapam, Ulusal Dindar Parti, Bağımsız Liberal Parti ve iki tane daha küçük partiden oluşmaktaydı. Muhalefetse Gahal, Rafi ve Agudat Yisrael partilerini kapsamaktaydı.

Golda Meir dışişleri bakanlığından ayrılmış ve bu, çoğunluk tarafından onun siyasi kariyerinin sonu olarak algılanmıştı, ancak bir yıl sonra İttifak'ın genel sekreteri olarak görev yapmak üzere bir davet almıştı. Meir'ın yerine de Abba Eban dışişleri bakanı olmuştu. Arap dünyası ile ilişkiler konusunda Meir ve Eban arasında, Meir'ın partinin şahin kanadına, Eban'ın ise ılımlı kanada mensup olması nedeniyle belirgin bir yaklaşım farklılığı vardı. Eban hatıralarında konu hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemişti:

> 1960'larda İsrail'in güvenlik doktrini bağımsız caydırıcı güç fikrine dayanmaktaydı. Ben bu fikri destekliyordum. Arap dünyasına karşı stratejimizin yıpratıcı bir safhası olması gerektiğine inanıyordum. Öncelikle Arapların yıkım ve tasfiyemize neden olmak konusunda umutsuzluğa sürüklenmeleri gerekiyordu. Belki de o aşamada "anlaşma yapmanın" avantajı ve mecburiyetini göreceklerdi. Deneyimlerim ve kanaatim bana hararetli bir biçimde barış isteyenlerin, her zaman barışı sağlayamadıklarını söylüyordu. Aynı zamanda saldırı ve sindirmelere karşı bir duvar inşa etsek dahi, yıpratma stratejisinin başarısı ve komşularımızın uzlaşma arayışına girmesi durumuna karşı duvarda açık bir kapı olması gerektiğini yazıp söylemiştim. En acil işimiz, Arap devletlerini veya bu devletlerin lideri konumundaki bazı kişileri uzlaşma için gerçekçi bir tercihe razı edecek, yeterli caydırıcılık dengesini sağlamaktı.[8]

Eşkol Araplarla ilişkiler konusundaki görüşleri açısından önceki dışişleri bakanından çok, yeni dışişleri bakanına yakındı. Eşkol ve Eban ancak bu kadar farklı geçmişlerden gelebilirdi. Ancak İsrail'in kendi kendine yeteceği, Araplarla anlaşma konusunda her tür olası fırsatı değerlendirme ve geleceğe umutlu bakma konularındaki güvenleri müşterekti. İki adam arasındaki iş ilişkisi, sorunsuz ve rahattı; Eşkol'un sağduyulu ilkeleri ve Eban'ın profesyonel diplomatik zarafeti sayesinde, ikisi birbirini dikkate değer ölçüde tamamlamaktaydı. Eşkol Eban'a İsrail davasını dünyaya tanıtmaktaki kabiliyeti nedeniyle imrenmekteydi, ancak Eban'ın İsrail'in günlük güvenlik sorunları hakkındaki gerçeklikten biraz kopuk olduğunu hissediyordu. Eşkol Eban'ın her zaman iyi gerekçelerle karşısına çıkacağından, en iyi çözümü bulacağına inanmaya kıyasla daha emindi. Yumuşak mizacıyla Eban'ı akıllı aptal olarak dahi adlandırmaktaydı. Eban Eşkol'a açık fikirliliği, birbirine karşıt düşünceleri dengeleyebilme kapasitesi, dış politikayı yürütmekte kullandığı yaklaşımları ve hükümetin dış siyasetinin ardındaki iç desteğin devamını sağlamaktaki becerileri için saygı duymaktaydı.

Son becerinin önemi, parti politikası, kişisel husumetler ve ülkenin dış ilişkilerini yürütmekte daimi şekilde etkili olan ülke içi iktidar mücadeleleri nedeniyle azımsanmamalıdır. Örneğin

8 Eban, *Personal Witness*, 327.

Rafi, Eşkol'un ılımlı Arap siyasetini kendisine zarar vermekte bir koz olarak kullanmaktaydı. Buna Mısır'ın barış konusunda –İsrail savunma kadrosunun içindeki çekişmeler nedeniyle cevapsız bırakılan– İsrail'in ağzını arama çabaları da eklenebilir.

Sürecin iki önemli figürü Meir Amit ve Isser Harel'di. Amit, Isser Harel'in Mart 1963'te istifa etmesi üzerine, Ben-Gurion tarafından Mossad başkanlığına atanmıştı. Amit Rafi'ye, özellikle İSK'da kendisine komuta subaylığı yapmış olan Dayan'a yakındı. Harel ise Eylül 1965'te büyük ölçüde Golda Meir ve Yigal Allon'un baskıları sonucunda, Eşkol'un istihbarat konularından sorumlu danışmanı olarak atanmıştı. Rafi Harel'e karşı bir basın kampanyası yürütmüş ve Harel'in Ben-Gurion karşısında giriştiği siyasi mücadelede yardım etmesi için bizzat Eşkol tarafından harekete geçirildiği iddia edilmişti. Harel ve Amit arasındaki ilişkiler aşırı derecede gergin ve tersti, istihbarat kadrosunun bütünü de, söz konusu kargaşa ve yankılarını hissetmekteydi.

Amit, 1965'in sonlarına doğru Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin birinci genelkurmay başkan yardımcısı ve başkomutan yardımcısı Abdülhakim Amir'le gizli bir buluşma için Kahire'ye gitme daveti almıştı. Amir Nasır'ın yakın arkadaşı olduğundan, davetin Nasır'ın bilgisi dışında yapılmış olması ihtimali hayli düşüktü. Amit kendisi de bunun Nasır'la kaçırılmaması gereken bir bağlantı kurma fırsatı olduğunu düşünmüştü.[9] Mısır o vakitler büyük bir ekonomik darboğazdaydı. Amir İsrail'in Mısır'ın Amerikan yardımı almasına destek olmasını istiyordu. Bunun karşılığında da, Mısır'ın İsrail karşıtı propagandasını yumuşatma, İsrail'e yönelik ekonomik boykotun kapsamını daraltma ve İsrail mallarının İsrail bayrağı altında olmasa da, Süveyş Kanalı'ndan geçmesine müsaade etme sözü verebilirdi.

Levi Eşkol ziyarete izin verme yanlısıydı ve Amerikalıları bile bu konudan haberdar etmişti. Amit'e ekonomik ilişkilerden sorumlu savunma bakan yardımcısı Zvi Dinstein'ın eşlik etmesini de istemişti. Harel ziyarete karşı çıkmış ve davetin bir tuzak olduğu uyarısını yapmıştı. Bazı bakanlar, Mısır'ın ABD ile ilişkilerini geliştirmek üzere tasarlandığı iddia edilen manevradan İsrail'in

9 Tümgeneral Meir Amit ile mülakat.

hiçbir kazancı olmadığına Harel tarafından ikna edilmişti. Konu tartışılmak üzere her açıldığında, yeni itirazlar dile getirilmekteydi. Sonunda Amit ve Dinstein ziyarete gönderilmemişti.[10] Bu, kuşkusuz Eşkol'un hayatının en mutlu anı değildi. Eşkol bürokratik siyasetin Mısır yönetimindeki iki numaralı kişiyle buluşma davetine İsrail'in cevabını etkilemesine, daha doğrusu cevapsız kalmasına sebep olmasına izin vermişti. Bu ziyaretten bir sonuç çıkıp çıkmayacağını tahmin etmenin elbette bir yolu yoktur. Ancak söylenebilecek tek şey, Mısırlıların üst düzey bir görüşme daveti yaptığı ve İsraillilerin de bunu geri çevirdiğidir.

Eşkol Ürdün kralı Hüseyin'le gizli temas kanalları kurmak ve bunu iç siyasi kaprislerden korumak konusunda daha şanslıydı. Bu türden bağlantıların amacı günlük güvenlik konularında görüş alışverişi, somut anlamda işbirliğine olanak sağlamak ve çözüm olasılıklarını araştırmaktı. İsrail tarafındaki kilit isim, başbakanlık ofisinin genel müdürü ve güvenilir bir siyasi danışman olan Dr. Ya'akov Herzog'du. Herzog Kral Hüseyin'le 24 Eylül 1963'te Londra'da, kralın Yahudi doktoru Dr. Emmanuel Herbert'ın kliniğinde buluşmuştu. Söz konusu görüşme, kral ve İsrailli yetkililer arasında yapılacak uzun görüşmeler serisinin ilkiydi. Kral Hüseyin görüşmenin ayarlanmasında bizzat girişimde bulunmuş ve buna ilişkin gerekçeleri daha sonra şöyle ifade etmişti:

> Biri engeli kırmak ve hemen herhangi bir noktaya gelinmesini sağlayacak ya da sağlamayacak bir diyalog başlatmak zorundaydı. Ancak bu diyaloğun doğrudan ve ilk elden olması ve diğer muhatapların bizleri manipüle etmesine imkân vermemek önemliydi. Ve şans eseri benim çok çok iyi dostum Dr. Herbert da buradaydı ve ... bence bir tür olası iletişim önerisini de o yaptı, ben de "olur" dedim. Diyalog böyle başladı. Durum konunun diğer taraftaki muhatabının ne olduğunu bulmaya, keşfetmeye çalışmaktan ibaretti. Kiminle karşı karşıyaydık?[11]

Dr. Herzog krala, İsrail'in kendisinin sınır çatışmalarından kaçınmak konusundaki isteğini anladığını ve tamamen paylaştı-

10 Eitan Haber, *Bugün Savaş Çıkacak: Başbakanlar Levi Eşkol ve Golda Meir'ın Yaveri Tuğgeneral İsrael Lior'un Hatıraları* (İbranice) (Tel Aviv, 1987), 64-65.

11 Kral Hüseyin ile mülakat.

ğını söylemişti. Kralı "İsrail'in Ürdün Krallığı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını kendi çıkarı olarak gördüğünü ve Nasır'ın Ürdün'de çıkacak bir krizin İsrail'in müdahalesine neden olacağını dikkate aldığına inanmak konusunda bir nedeni olduğuna" ikna etmeye girişmişti. Kral, İsrail'le ilişkileri konusunda uzun vadeli bir bakış açısından konuşmayı tercih ederek şöyle demişti: "Nihai çözüme ulaşmak çok uzun bir zaman alacağından, nihai barışa yönelik işbirliği için sağduyulu tarzda uygun yollar bulmak, bizim tarihsel sorumluluğumuzdur." Kral Hüseyin, İsrail'in geçmişte yönetimine yönelik komplolarla ilgili kendisine yaptığı uyarılar konusunda da minnettarlığını ifade etmişti.[12]

Kral Hüseyin'le 1965'te Paris'te yapılan bir sonraki buluşmada, İsrail'i Ya'akov Herzog'un eşlik ettiği Golda Meir temsil etmişti. İsrail'le Arap dünyası arasındaki ilişkiler, Arap Ligi'nin Şeria Nehri'nin sularının yönünü değiştirme kararı almasının ardından çok kötü bir duruma gelmişti. Kral Hüseyin dönemi yine de şöyle anımsamaktaydı:

> İyi bir görüşmeydi. Gerçekten aradaki buzları eriten, birbirimizi tanımamızı sağlayan bir toplantıydı. Ve bizler çocuklarımız ve torunlarımızın bölgede bir barış çağında yaşamaları hakkındaki hayallerimizden konuşmuştuk ve sanıyorum Meir iki tarafın da silahlanmayı bir yana bırakıp, Kudüs'te aramızdaki barışı simgeleyecek ve genç insanların ne derece anlamsız ve iki taraf için de son derece büyük bir yük oluşturan mücadeleyi anlayabilecekleri bir anıt oluşturacakları günün belki de geleceğini söylemişti. Aslında söyledikleri bunun ötesine geçmemişti. Doğrusunu söylemek gerekirse mümkün olduğunca iletişim halinde olmanın dışında çok da fazla bir şey olmamıştı.[13]

Söz konusu ilk toplantılar, iki ülke arasındaki daha geniş kapsamlı istihbarat paylaşımının önünü açmıştı. İsrailliler krala yönelik suikast planları ve yıkıcı faaliyetler hakkında Ürdünlülere istihbaratlar vermişti. İki taraf Eric Johnston'ın yaptığı su paylaşım kotasına uygun davranacakları konusunda da anlaşmıştı. Ürdün

12 Ya'akov Herzog'un Levi Eşkol'a 24 Eylül 1963 tarihli raporunu aktaran Moşe Zak, *Hüseyin Barış Yapıyor: Barış Yolunda Otuz Yıl ve Bir Yıl Daha* (İbranice) (Ramat Gan, 1996), 12 ve 41-42.

13 Kral Hüseyin ile mülakat.

İsrail'in suların yönünü değiştirmek suretiyle Necef'e su sağlamasına onay vererek Pan-Arap duruşundan farklı davranmış, İsrail ise Ürdün'ün çeşitli su koruma projelerini onaylamıştı. İsrail Kral Hüseyin'in Amerikan askeri yardımı konusundaki ricasını desteklemeye karar vermişti, ancak bunu Amerikan tanklarının Batı Şeria'da konuşlandırılmayacağının net bir biçimde anlaşılması şartına bağlamıştı. Bu suretle Eşkol hükümetinin ilk üç yılında, Ürdün topraklarından harekete geçen Filistinli gerillaların faaliyetlerine ve İsrail'in bunlara sınırlı sayıdaki karşılığına rağmen, İsrail ve Ürdün arasında fiili bir barış ortamı hüküm sürmüştü.[14]

Suriye Sendromu

Mısır cephesi Ürdün cephesinden çok daha durgundu. Mısır'ın Yemen'deki iç savaşa dahil olması, İsrail'le sınır çatışmalarından kaçınmasının bir nedeniydi. Nasır'ın İsrail'in bütün Arap komşuları bir araya geldiğinde dahi onlardan askeri olarak daha güçlü olduğuna ilişkin değerlendirmesi ise, bir başka nedendi. Bu değerlendirmeyle ilişkili olarak Nasır, askeri kapasitelerini yeterli biçimde artırmadan, İsrail'le askeri bir karşılaşmaya karşı önlem almaları konusunda müttefiklerini sürekli uyarmıştı. Filistinli gerillalar İsrail'e Mısır'a karşı askeri eylemde bulunma bahanesi vermemek için, Gazze Şeridi'nden İsrail'e karşı harekete geçmekten alıkonulmuştu.

1960'larda sorunlu tek cephe Suriye cephesiydi. İsrail ve Suriye arasındaki üç temel sorun sırasıyla askerden arındırılmış bölgeler, su ve Filistin gerilla örgütlerinin faaliyetleriydi. Askerden arındırılmış bölgelerdeki çatışmalar, İsrail'in askeri güç yardımıyla kontrol sağlamaya çalışması ve Suriye'nin de askeri kuvvetle direnmesi biçiminde, aralıklarla 1949'dan beri devam etmekteydi. Devam eden çatışmaya, su konusundaki mücadele de eklenmişti. İsrail 1953'te merkezdeki askerden arındırılmış bölgede Şeria Nehri'nden Necef'e su götürme planından vazgeçmeye mecbur bırakılmıştı. 1959'da bu planın yerine, Taberiye Gölü'nden Necef'e su taşımak için Ulusal Su Taşıma projesini inşaya başlamış ve proje 1964'te tamamlanmıştı. Başlarında

14 Şaham, *İsrail –50 Yıl*, 215.

Suriye'nin bulunduğu Arap devletleri İsrail'in planlarını bozmaya Şeria Nehri'nin kollarının yönünü değiştirerek kesin bir biçimde karar vermiş ve süreç İsrail'in galibiyet sağladığı bir dizi şiddetli çatışmayla sonuçlanmıştı. Su savaşında yenilmesi nedeniyle Suriyeliler Filistinli gerilla örgütlerinin kendi topraklarından İsrail'e karşı saldırılarını desteklemeye başlamıştı. Anlaşmazlığın üç nedeninden en önemlileri bu ikisiydi. Bunlar sonunda tam ölçekli savaşa dönüşecek gerilimi beslemişti.

Şeria Nehri üç nehrin birleşmesinden oluşmuştur: Suriye'den doğan ve güneye akan Banyas Nehri, Lübnan'dan doğup aşağı akan Hazbani Nehri ve kuzey İsrail'den doğan Leddan (Dan) Nehri. Ürdün'e ait suların yüzde ellisi Banyas ve Hazbani nehirlerinden, geriye kalan yüzde ellilik bölümü ise Leddan'dan gelmektedir. Mekerot Su Şirketi'nin eski müdürü Eşkol su konusunda derinlemesine bilgiye sahipti. Şahsen pek çok tartışmaya katılmış ve Siyonist rüyanın su kaynaklarının kontrolü olmadan gerçekleşemeyeceğine ikna olmuştu. Su olmadan tarım yapılamayacağını ve tarımın da İsrail Diyarı'nda Yahudi varlığının temeli olduğunu söylemişti.

İSK generalleri doğal olarak su ihtilafının ekonomik boyutlarından çok, askeri yönüyle ilgiliydiler ve Suriyelilerle görülecek pek çok eski hesapları vardı. Eşkol'un yaveri Tuğgeneral İsrael Lior sonu gelmeyecek eylem ve karşı eylem zincirinin topyekûn savaşla sonuçlanacağından şüphelenmekteydi:

> Kuzeyde su kaynakları için oldukça ağır bir savaş yapılmıştı. Genelkurmay başkanı İzak Rabin savaşı kuzey birliklerinin komutanı Dado Elazar'la birlikte yönetmişti. Bu konuda kaygı verici hislerim vardı. Rabin çoğunlukla benim "Suriye sendromu" dediğim şeyden muzdarip gibi görünüyordu. Benim fikrime göre kuzeydeki birliklerin ön saflarında görev yapanların neredeyse tamamı ... Suriye sendromunun etkisi altındaydı. Bu cephede, Suriyeli düşmana karşı görev yapmak Suriye ordusu ve insanlarına karşı istisnai türden nefret duygularını artırmaktaydı. Bana göre İsrail'in Ürdün ya da Mısır ordularına tavrıyla Suriye ordusuna karşı tavrı kıyas bile edilemezdi... Onlardan nefret etmeye bayılıyorduk.

Rabin ve Dado nehrin kuzeydeki kolları için yapılan çatışma operasyonlarında oldukça agresifti. Söz konusu kollar ve asker-

den arındırılmış bölgelerin kontrolüyle ilişkili olarak çıkan olaylar, günlük rutinin bir parçası haline gelmişti.[15]

Ocak 1964'te Arap Ligi zirve toplantılarından biri Kahire'de yapılmıştı. Toplantının asıl gündemini, İsrail'in güney bölgelerini sulamak için kuzey sularının yönünü değiştirmesiyle oluşturduğu tehdit ve Suriye ile Ürdün'e gerekli olan su kaynakları miktarında beklenen azalma oluşturmaktaydı. Zirvenin söz konusu tehdide reaksiyonu çok ciddiydi. Zirve kararlarına dair girizgâhta şöyle deniyordu:

> İsrail'in kuruluşu tüm Arap milletinin engellemeye karar verdiği temel bir tehdittir. Ve İsrail'in varlığı Arap milletini tehdit eden bir tehlike olduğundan, bu ülkenin Şeria Nehri'nin sularının yönünü değiştirmesi Arap varlığına yönelik tehlikeleri artırmaktadır. Arap devletleri bu nedenle gerekli sonuçlar elde edilemezse, konunun siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ilgilenmek için gerekli planları hazırlamak zorundadır. Arapların müşterek askeri hazırlıkları tamamlandığında bunlar İsrail'in nihai olarak ortadan kaldırılmasının nihai pratik vesileleri olacaktır.[16]

Bu, Arap devletlerinin İsrail Devleti'ni yok etmenin nihai amaçları olduğunu resmi bir belgeyle hep birlikte ilk ilan ediş-leriydi.[17] Bu giriş bölümünü kesin ve oldukça önemli kararlar izlemekteydi: Şeria Nehri'nin Suriye ve Lübnan'daki kollarının yönünü değiştirmek, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması ve birleşik Arap askeri gücünün oluşturulması. FKÖ birkaç ay sonra kurulmuş ve Ahmed el-Şukayri de örgütün ilk başkanı olmuştu. FKÖ Arap Ligi himayesinde, faaliyetlerini ağırlıklı olarak Mısır'ın yönlendirdiği siyasi bir örgüt olarak kurulmuştu. Ancak FKÖ'nün Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO) isimli ve uzantıları farklı Arap ülkelerine yayılmış, ancak bu ülkelerin askeri komuta kademelerine bağımlı askeri bir kanadı da bulunmaktaydı. Zaman

15 Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 95-96.

16 Heysem el-Kilani, *Arap-İsrail Savaşlarında Askeri Strateji, 1948-1988* (Arapça) (Beyrut, 1991), 260.

17 Moşe Şemeş, "Arapların İsrail'e Karşı Su Mücadelesi, 1959-1967" (İbranice), *İyunim Bitkumat Israel*, 7 (1997).

içerisinde, 1958'den beri var olan el-Fetih'e ek olarak birkaç yarı bağımsız Filistinli gerilla örgütü de sahneye çıkmıştı.[18]

İsrail liderleri Arap tarafındaki bölünmeler ve çekişmelerden haberdar olmalarına karşın, zirvenin kararlarını çok ciddiye almıştı. Ürdün ve Lübnan'ın Mısırlı bir general tarafından kumanda edilecek Birleşik Arap Gücü'nü kendi bağımsızlıklarına yönelik bir tehdit olarak gördüğünü biliyorlardı. Golda Meir parti forumlarından birinde, Arap devletlerinin bir bölümü zirve kararları doğrultusunda isteksizce hareket edecek olsa da, İsrail Birleşik Arap Gücü'nün kâğıt üzerinde alelade bir organizasyon olarak kalmayacağını varsaymak durumundadır demişti.[19] İzak Rabin zirvenin Arap-İsrail anlaşmazlığının tarihi açısından bir dönüm noktası olduğunu düşündüğünü söylemişti. Rabin'e göre, Altı Gün Savaşı'nın kökeni Kahire zirve konferansına kadar götürülebilirdi.[20]

İkinci bir Arap zirve konferansı 5-11 Eylül 1964 tarihlerinde İskenderiye'de yapılmıştı. Bu zirve Şeria Nehri'ni besleyen su kaynaklarının yönünün değiştirilmesi ve bu projenin güvenliğine yönelik ortak askeri plana ilişkin geliştirilen detaylı tasarıları da onaylamıştı. Konsey Filistin'in Siyonist emperyalizmden kurtarılması çağrısında bulunan ve Arapların tüm imkân ve güçlerinin ortak düşmana karşı kullanılması gereğini vurgulayan bir bildiri yayınlamıştı. Konsey FKÖ'nün Filistin varlığına bir destek ve Filistin'i özgürleştirmeye dair ortak Arap mücadelesinin öncü kuvveti olarak kurulmasını öngörmekteydi.

İsrail bir kez daha Arap zirvesinin kararlarını olumsuz bir bakış açısından değerlendirmişti. BM Güvenlik Konseyi'ne İsrail'in BM'deki daimi temsilcisi Michael Comay tarafından gönderilen nota, bahsi geçen bildiriye dikkat çekmekteydi. "Söz konusu bildirinin kesin anlamı, Birleşmiş Milletler üyesi on üç devletin başka bir üye devleti ortadan kaldırma amacını benimsemiş, ortak eylemlerinin temel siyasi hedefinin bu olduğunu ilan etmiş

18 Yezid Sayigh, *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949- 1993* (Oxford, 1997).

19 Mapay Sekretaryasının Görüşme Protokolü, 27 Nisan 1965, İşçi Partisi Arşivi.

20 Korgeneral İzak Rabin ile mülakat.

ve bütün ulusal güçlerini bu amacın gerçekleştirilmesine adamaya azmetmiş olduklarıydı." İskenderiye'de alınan kararların Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'yle ve devletlerarası ilişkileri düzenlemek anlamında kabul edilen tüm prensiplerle açık bir tezat oluşturduğu iddia edilmekteydi.[21] Eşkol, Knesset'e hitap ettiği 12 Ekim tarihli konuşmasında zirvede alınan kararların meselenin odağını boş ulusal sloganlardan İsrail'le son bir karşılaşmaya doğru kaydırdığını anlatmıştı. Eşkol'un altını çizdiği üzere, İsrail yaşamsal çıkarlarını korumak ve Johnston planı çerçevesinde Taberiye Gölü'nden kendisine tahsis edilen suyu taşıma planını başlatmak konusunda kararlıydı.[22]

Kabine, Arapların su kaynaklarının yönünü değiştirme planını engellemek konusunda birleşmiş olmasına karşın, bu konuda uygun yöntemin ne olacağı hakkında farklı fikirler mevcuttu. Moşe Dayan İsrail'in suların yönünün değiştirilmesi konusunda savaşmak dışında bir şey yapamayacağını düşünüyordu. Dayan Arapların planlarını hayata geçirmesi durumunda savaşın kaçınılmaz olacağını iddia ettiği bir makale dahi yayınlamıştı. Yisrael Galili ve arkadaşları, askerden arındırılmış bölgelerde meydana gelecek bir olayı, Banyas Nehri çevresindeki Suriye topraklarının bir bölümünü ele geçirmek üzere kullanmayı ve söz konusu toprakları suların yönünün değiştirilmesine dair tehdit sürdüğü müddetçe elde tutmayı önermişti. Bu teklif genelkurmay başkanının önerisine ikna olan Eşkol'a oldukça kışkırtıcı gelmişti. Rabin suların yönünün değiştirilmesini, Suriyelilerin sınır yakınlarında montajına başladıkları ağır makineleri tahrip ederek engellemeyi önermişti.[23]

13 Kasım'da Eşkol derhal bir karara varmak zorunda kalmıştı. Suriyeliler sınırı ihlal ettiğini iddia ettikleri bir İSK devriyesine ateş açmış ve Tel Dan çevresinde çok büyük yangınlar çıkmıştı. Rabin İsrail Hava Kuvvetleri'ni (İHK) Suriye mevzilerine karşı harekete geçirmek için izin istemek üzere Eşkol'u aramıştı. Hava kuvvetleri 1951'den beri savaşa neden olma kaygısıyla sınır ça-

21 Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 2, *1947-1974* (Kudüs, 1976), 671-72.

22 Levi Eşkol, *Yolda* (İbranice) (Tel Aviv, 1966), 314-20.

23 Şaham, *İsrail –50 Yıl*, 238.

tışmalarında kullanılmamıştı ve Eşkol da böyle bir hamlenin taşıdığı risklerin farkındaydı. Olaya hava kuvvetlerinin dahil edilmesinin büyük bir gerginlik oluşturacağını biliyordu. Prensipte misillemeye karşı değildi, fakat askeri kuvvet kullanılmasını farklı bir şey olarak görüyor ve işleri daha kötü bir hale getirmemek konusunda dikkatli davranıyordu. Çok fazla şeyi riske atan bu olay için, hava kuvvetlerinin Suriye'den ateş edilen noktalara karşı kullanılmasına onay vermişti. Bu hareket Suriye'ye ve suların yönünü değiştirme projesine dahil herkese karşı yeni ve çok sert bir siyasetin de başlangıcını işaret etmekteydi.[24]

Ertesi yıl Rabin ve ekibi yeni bir tür savaş tekniğini uygulamak konusunda mükemmelleşmişti: traktör, buldozer, greyder ve ağlı kepçe makinelerine karşı yürütülen bir savaş. Başlangıçta sınırın karşısındaki teknik ekipmanı bombalamak için tank kullanılmıştı, ancak tanklar kısa menzilliydi ve çoğunlukla hedeflerini ıskalamaktaydı. Bu sebeple tankların ayarları mükemmelleştirilmiş ve menzilleri 700-800 metreden, beş kilometreye yükseltilmişti. İsrailliler 1965 bahar ve yazında sınırdan çok daha uzağa çekilen Suriye'ye ait traktörleri vurmak üzere bir dizi olay başlatmışlardı. İsrail'in amacı Suriyelileri suların yönünü değiştirme projesinden vazgeçmekle, savaş riski almak arasında bir seçim yapmaya zorlamaktı.[25] Sonunda Lübnanlılar Hazbani Nehri'nin yönünü değiştirmek için gönülsüzce başladıkları projelerinden vazgeçerken, Suriyeliler Banyas Nehri sularının yönünü değiştirme çalışmasını durdurmuştu.

Eylül 1965 tarihinde Kazablanka'da düzenlenen üçüncü Arap zirve toplantısında, Arap Ligi genel sekreteri suların yönünün değiştirilmesi çalışmalarını İsrail saldırganlığı nedeniyle durdurmak zorunda kaldıklarını bildirmişti. Suriye temsilcisi Siyonist düşmana karşı mücadeleye devam etme sözü vermiş, ancak Nasır suların yönünü değiştirme işini Araplar kendi kara ve hava savunma kapasitelerini geliştirmeden yeniden başlatmaya karşı tipik bir uyarı notu göndermişti. Nasır Suriye'nin tek başına hareket etmesi durumunda, kendisinden yardım beklenmemesi gerektiğini de ima etmişti. Aslında Nasır bununla İsrail'in su savaşını kazandığını kabul etmekteydi.

24 Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 43.

25 Korgeneral İzak Rabin ile mülakat.

İsrail'in yüzleşmek durumunda kaldığı bir sonraki meydan okuma, FKÖ'den bağımsız bir biçimde hareket eden el-Fetih gerillalarının saldırılarıydı. İlk gerilla saldırısı 1 Ocak 1965'te İsrail'in Şeria Nehri'nin batı yakasındaki Ain Bone'deki Ulusal Su Taşıma sisteminin boru hatlarını havaya uçurmayı amaçlıyordu. El-Fetih'in genel stratejisi sınırlardaki çatışma ortamını besleyerek Arap devletlerini İsrail'le savaşa sürüklemekti. El-Fetih İsrail'e karşı operasyon düzenlenmesine neden olacak gerekçeleri yaratarak, çatışma halindeki devletlerin tümünü kullanmaya çalışmıştı, ancak Suriye el-Fetih savaşçılarına yardım ve destek sağlayan tek ülkeydi. Mısırlı yetkililer el-Fetih'in Gazze Şeridi ve Sina'dan İsrail'e karşı faaliyette bulunmasını kesin bir biçimde engellemişti. El-Fetih'e karşı Ürdün muhalefeti ise bundan daha sertti, ancak küçük grupları sınırları aşarak İsrail'e geçmekten alıkoymak her zaman mümkün olmuyordu.

İsrail 13 Kasım 1966'da Ürdün'e karşı yürüttüğü küçük ve neredeyse sembolik misilleme politikasından Batı Şeria'da, el-Halil'in güneyindeki Samu köyüne karşı yıkıcı bir saldırı başlatarak aniden vazgeçmişti. Güpegündüz tank destekli büyük bir kuvvetle düzenlenen saldırı, onlarca Ürdün askerinin ölümüne ve kırk bir evin de tamamen tahrip edilmesine neden olmuştu. İsrail durumla ilişkili olarak Suriye'yi adres göstermekte, bu nedenle Ürdün'e yapılan saldırının hem İsrail hem de uluslararası kamuoyu için bütünüyle bir sürpriz olduğunu iddia etmekteydi. İSK sözcüsü sınırın İsrail tarafına bomba yerleştiren sabotajcıların el-Halil bölgesinden geldiği gerekçesini göstermiş, ancak saldırının ölçeği ve şiddeti için tatmin edici bir açıklama hiçbir zaman yapılmamıştı.

Saldırının etkisiyle Ürdün'de büyük bir istikrarsızlık oluşmuştu. Kral Hüseyin'in askeri açıdan zafiyetini ortaya koyan bu olay, kralın yönetimine karşı büyük çaplı kargaşa ve protestolara neden olmuştu. Hüseyin şahsen İsraillilerin ihanetine uğradığını düşünüyordu çünkü bu eylemler İsraillilerin Ürdün'ün güvenliği ve istikrarı için daha önceden vermiş oldukları sözle bağdaşmıyordu. Saldırı Kral Hüseyin'in doğum gününe rastlamış ve yakın arkadaşlarından birinin ölümüne sebep olmuştu:

> Saldırı Ürdün'de gerçekten yıkıcı etkiler yaratmıştı çünkü saldırı Ürdün'den gerçekleştirilmiş olsa dahi Ürdün'ün buna göz yummakla veya saldırıyı finanse edip desteklemekle hiçbir şekilde ilgisi olamazdı. Ve o zamanki düşünceme göre küçük bir sulama kanalı veya borusunun havaya uçurulmasına –ki bunun olduğu varsayılıyordu, ama ben emin değildim– neden böyle karşılık verildiğini anlayamamıştım. Bu iki olay arasında bir denklik söz konusu muydu? İsrailliler kendilerine yönelik tehditle farklı bir biçimde veya ortaklaşa başa çıkmayı denemek yerine neden saldırmışlardı? Bu nedenle saldırı bir şoktu ve hiç de hoş bir doğum günü armağanı değildi.[26]

İzak Rabin de Samu saldırısının sonuçları nedeniyle şoka uğramıştı. Suriye'deki sorunun yönetim olduğunu, buna karşılık Ürdün'de meselenin İsrail'in Filistinli düşmanlarına yardım eden siviller olduğunu pek çok kez tekrar etmişti. Kabineye önerdiği eylem planı, Arap Lejyonu'nun kayıp vermesini değil, sivil nüfusun Filistinli sabotajcılarla işbirliği yapmaması için bir uyarı olmayı amaçlıyordu. Ortaya çıkan zarar Rabin'in kabine için yaptığı tahmini çok aşmaktaydı ve daha sonra Eşkol'un kendi hakkında hayal kırıklığına uğramak için iyi bir nedeni olduğunu kabul edecekti. Rabin "Ürdün'le çatışmaya girmek veya Hüseyin'i küçük düşürmek için ne siyasi ne de askeri bir nedenimiz vardı"[27] demişti.

Rabin kabinede, Knesset'te ve basında Samu olayındaki katkısı sebebiyle hatırı sayılır derecede eleştiriye maruz kalmış ve Eşkol da kendisine hiç arka çıkmamıştı. Başbakanın eşi Miriam Eşkol, Eşkol'un o zamanlar İSK liderlerinden yana hissettiği hoşnutsuzluğu iyi hatırlamaktadır. Knesset'in kütüphanecisi olan Miriam, Levi Eşkol'un üçüncü eşiydi. 1964'te evlendiklerinde Miriam otuz dört, Eşkol ise altmış dokuz yaşındaydı. Yumuşak doğalı Eşkol'un tersine, Miriam münakaşacı ve agresifti ve Eşkol'un yardımcılarını da ürkütmekteydi. En sert ordu generallerinin dahi Miriam etraftayken ödleri kopardı. Miriam kocasının Araplara dair yumuşak yaklaşımına ordu generallerinin saygı göstermesini beklerdi ve bir de günlük tutmaktaydı. Samu saldırısı hak-

26 Kral Hüseyin ile mülakat.

27 Korgeneral İzak Rabin ile mülakat.

kındaki tartışmalar sırasında kocası ona şöyle demişti: "Benden öncekilerden farklı olarak, hükümette askerlerin temsilcisi olmadığımı not et!"[28]

Samu saldırısı korkunç bir hataydı ve İSK liderleri de bunu biliyordu. Bu saldırının sonrasında, radikalleşme sürecine giren Suriye'yi hedef almaya başlamışlardı. Aşırı solcu Baas yönetimi Şubat 1966'da Şam yönetimini ele geçirmiş ve şiddetli bir Siyonizm karşıtı ideoloji izlemeye başlamıştı. Söz konusu yönetim Filistin'in kurtuluşu için halk mücadelesi çağrısında bulunmuş ve İsrailli hedeflere yönelik Filistinli gerilla saldırılarını maddi olarak desteklemişti. Bu yeni tür savaş, İsrail'in temel güvenliğini tehlikeye sokmamış, ancak İsrail ve Suriye arasındaki karşılıklı husumeti ciddi biçimde artırmıştı. Şam yönetimi ve siyasetindeki değişiklikler, İsrailli kıdemli subayların pek çoğunun muzdarip olduğu Suriye sendromunu iyice güçlendirmişti. Söz konusu subaylar misillemede bulunmaya kararlıydı. 1967 başlarında Suriyelilerle çatışmaları kışkırtacak şekilde –planlandığı gibi– askerden arındırılmış bölgelerde tarım yapılmasına yeniden başlamışlardı. Genel eğilim düşük düzeydeki Suriye saldırganlığına karşı güçlü misillemelerde bulunmak ve Suriye yönetimini düşmanca faaliyetlerinden vazgeçmeye zorlamak için askeri rekabeti artırmaktı.

Şiddet sarmalındaki en önemli dönüm noktası 7 Nisan 1967'de Suriye'ye ait Sovyet yapımı altı MiG'in İHK tarafından vurulduğu hava savaşıydı. Suriyeliler Taberiye Gölü'nün doğu sahilindeki Ha'on kibutzu yakınlarında bulunan askerden arındırılmış bölgedeki toprakları süren bir traktöre ateş açmış, İsrailliler de buna karşılık vermişti. Suriyeliler bölgedeki diğer yerleşimleri de bombalamaya başlamıştı. İsrail tankları eyleme geçmiş, ancak Suriyelilerin ateş açtığı mevzilerin tümüne erişememişlerdi. Bu nedenle genelkurmay başkanı İHK'yı kullanmak üzere başbakandan izin istemişti. İsrail uçakları Suriye ateşini kesmek için eyleme geçtiğinde, Suriye MiG'leri tarafından yolları kesilmiş ve hava çarpışmaları yaşanmıştı. İHK uçaklarının Şam üzerinde uğuldamasını engelleyen sınırlamalar ortadan kalkmıştı. Bu İHK'nın Suriye başkentine tamamen girdiği ilk seferdi. Suriye'ye ait iki MiG aslında

28 Miriam Eşkol ile mülakat.

Şam'ın dış mahallelerinin üzerinde vurularak, Suriye'nin askeri yenilgisini aleni bir aşağılanma haline dönüştürmüştü. Tüm İsrail uçakları üslerine sağ salim dönmüştü. Altı Suriye MiG'inin vurulmasıysa, Altı Gün Savaşı için geri sayımı başlatmıştı.

Genel kanı savaşın temel sebebinin Suriye saldırganlığı olduğu doğrultusundaysa da, Ortadoğu'yu Haziran 1967'deki savaşa sürükleyen en önemli faktör büyük olasılıkla İsrail'in Suriye cephesindeki olayları tırmandırmakta kullandığı stratejiydi. Golan Tepeleri'nin Altı Gün Savaşı'nda ele geçirilmesinin, söz konusu tepelerin hemen yakınlarındaki yerleşimlerin Suriyelilerce bombalanmasını engellemek için yapıldığı İsrailliler arasında kesin kabul görmüştü. Ancak silahlı çatışmaların çoğu İsrailliler tarafından kasten kışkırtılmıştı. Söz konusu revizyonist görüşe destek 1997'de hiç beklenmedik birinden, Moşe Dayan'dan gelmişti. Dayan'ın 1981'de öldüğü düşünülürse, destek aslında mezardan gelmişti. Dayan 1976'da Rami Tal isimli genç bir gazeteci ile yaptığı bir dizi özel görüşmede, siyasi kariyeri boyunca yaptığı hatalardan bahsetmişti. Tal görüşmeye dair notları yirmi bir yıl sonra, meşhur kumandanın kızı Yael Dayan'ın onayıyla, *Yediot Aharonot* gazetesinin hafta sonu ekinde yayınlamıştı. Dayan'a göre en büyük hatası, savunma bakanı olduğu Haziran 1967'de Golan Tepeleri'ne yapılan büyük saldırıya duyduğu başlangıçtaki muhalefete sadık kalmamasıydı. Tal Golan Tepeleri'nin Suriyelilerin kullanımında olduğundan şikâyet etmeye başladığında, Dayan sözünü kesmişti:

> Boşver bunu. Neticede oradaki çatışmaların en azından yüzde sekseninin nasıl başladığını biliyorum. Şöyle oluyordu: Biz herhangi bir şey yapmanın mümkün olmadığı, askerden arındırılmış bölgeyi sürmesi için bir traktör gönderirdik ve Suriyelilerin ateş açmaya başlayacağını bilirdik. Ateş açmamaları durumunda, traktöre sonunda Suriyelileri rahatsız edecek ve ateş ettirecek kadar ileri gitmesini söylüyorduk. Ve sonra cephane ve bunun sonrasında da hava kuvvetlerini kullanırdık, işler bu şekilde yürüyordu. Ben böyle yaptım, Laskov ve Chara [Zvi Tsur, Rabin'in genelkurmay başkanlığındaki selefi] da ve İzak da bunu böyle yapmıştı, ancak bana öyle geliyor ki bu oyunlardan en çok zevk alan kişi Dado'ydu [1964-69 arasında Kuzey Birliği Komutanı David Elazar].

Dayan geriye dönük olarak düşündüğünde, 1949 ile 1967 yılları arasında İsrail'in askerden arındırılmış bölgelerdeki davranışlarını biçimlendiren kesin olarak formüle edilmiş bir stratejik anlayıştan bahsedememiştir. Dayan'ın anlattığı şey, kendisi ve bazı mesai arkadaşlarının Suriye ile 1949'da çizilen ateşkes hatlarını nihai hatlar olarak görmedikleri ve bunları, "düşmandan toprak parçaları koparıp, bu bölgeleri düşmanın umutsuzluğa düşmesini sağlayana kadar ellerinde tutup buraların kendilerine kalmasını sağlayacak" ve savaşa yol açmayacak yöntemlerle değiştirmeyi umduklarıydı. Dayan, bu durumun naiflik olarak görülebileceğini, fakat o zamanlar bağımsız devletler arasındaki diplomasi hakkında çok fazla tecrübelerinin olmadığını söylemişti.[29]

Dayan'ın İsrail'in tavrı konusunda 1976'da yaptığı yorumlar aslında genel ve basitti. Söz konusu yorumlar, Dayan'ın Arapların Ekim 1973'teki saldırısını tahmin etmekteki başarısızlığı sonrasında savunma bakanlığından istifası ve yaşadığı utançtan kaynaklanmış olabilir. Bu başarısızlık Dayan'ı siyasi bir belirsizliğe sokup, onun anlaşmazlık hakkındaki resmi İsrail yorumunu sorgulamasına neden olmuştu. Yine de Dayan'ın 1976 yılında yaptığı değerlendirmeler bu dönem üzerinde çalışan tarihçiler için önemlidir. Söz konusu tarihçiler İsrail'in en üst düzey askeri liderlerinin Suriye sendromuna tutulmuş olduğunu ve bunun tam ölçekli bir Arap-İsrail savaşıyla neticelenen saldırgan ve kışkırtıcı davranışlara yol açtığını teyit etmektedirler.

Savaşa Giden Yol

Haziran 1967'deki savaş bütün Arap-İsrail savaşları içinde iki tarafın da istemediği tek savaştı. Savaş ne İsrail ne de düşmanlarının kontrol edebildikleri bir kriz durumundan kaynaklanmıştı. İsrail dikkatsizce neden olduğu bu krizi, İsrail'e operasyonlar düzenleyen Filistinli gerillalara verdiği desteği durdurmadığı takdirde Suriye yönetimine karşı harekete geçeceğine dair tehditlerle başlatmıştı. İzak Rabin 12 Mayıs 1967'de bir gazeteye verdiği röportajda Şam'ı işgal etme ve Suriye yönetimini devirme

29 Rami Tal, "Moshe Dayan: Soul Searching", *Yediot Aharonot*, 27 Nisan 1997.

tehdidinde bulunmuştu. Sözleri tam bir fırtına etkisi yaratmıştı. Söz konusu tehditler İsrail'in Arap devletlerinin iç işlerine karışmadığı, ancak Arap saldırganlığına karşı nefsi müdafaa yaptığına dair resmi görüşle çelişmekteydi. Pek çok bakan bu açıklamayı izleyen kabine toplantısında genelkurmay başkanını eleştirmiş, başbakan ise azarlamıştı. Fakat Eşkol 13 Mayıs'ta sabotajcılara yardım eden bir devletin dokunulmazlığı olmadığını ve İsrail'in "Suriye'ye 7 Nisan'dakinden daha büyük bir ders vermek zorunda kalabileceğini" söylemişti. Arap dünyasında ileri gelen başka bazı kişiler de İsrail'in Suriye yönetimini güç kullanarak devirme niyetinde olduğu biçiminde yorumlanan ağır sözler etmişti. Abba Eban otobiyografisinde "biraz daha sükûnet olsaydı, insan bilgeliğinin toplamı da muhtemelen zarar almamış olurdu" demişti.[30]

İsrailli yetkililer, Sovyetler Birliği'nin Suriye'deki Baas rejiminin varlığını sürdürmesi konusuna atfettiği önemi kavrayamamıştı. Söz konusu yönetime dair kaygılar Sovyet liderleri krize müdahale etmek için harekete geçirmiş, ancak onlar da durumun kontrolünü yitirmişlerdi. Nasır'a İsrail'in kuzeydeki cepheye yığınak yaptığına ve Suriye'ye saldırmayı planladığına ilişkin bir rapor göndermişlerdi. Rapor gerçekleri yansıtmıyordu ve Nasır da bu durumun farkındaydı, ancak kendisi de bir çıkmazın ortasındaydı. Nasır'ın ordusu Yemen'de sonu olmayan bir savaşta batağa saplanmıştı ve İsrail'in askeri olarak –Arap devletlerinin tümünün çatışma gücü bir araya getirilse dahi– daha güçlü olduğunu biliyordu. Ancak siyaseten sessiz kalmayı göze alamazdı, çünkü aksi takdirde Arap dünyasındaki liderliğine karşı meydan okunmuş olacaktı. Ürdünlüler Samu saldırısından beri Nasır'ı korkaklıkla ve Sina'daki Birleşmiş Milletler Acil Müdahale Gücü'nün eteklerine sığınarak İsraillilerden saklanmakla suçluyorlardı. Suriye'nin İsrail saldırısı durumunda Mısır'ı kendilerine yardım etmeye mecbur bırakan ortak bir savunma anlaşması vardı. Nasır'ın bir müttefik olarak hem kendi itibarını korumak, hem de öfkeli Şam yönetimini dizginlemek için bir şeyler yapmak durumunda olduğu aşikârdı. Nasır'ın İsrail'le savaşmayı istemediği ve böyle bir şey planlamadığı konusunda yorumcular fikir birliği içerisindedir. Ancak Nasır'ın tüm yaptığı, kendisini uçu-

30 Eban, *An Autobiography*, 319.

rumun kıyısından kurtaracak "gerginliği tırmandırma siyaseti"ni uygulamaya başlamak olmuştu.

Nasır İsrail'le bilinçli bir biçimde savaş başlatmaktan ziyade, Arap kamuoyunu etkilemeyi amaçlayan üç adım atmıştı. İlki Sina'ya çok sayıda asker göndermekti. İkincisi BM Acil Müdahale Gücü'nün Sina'dan çıkarılmasını istemekti. Üçüncü ve en önemli adımı ise, 22 Mayıs'ta Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatmak olmuştu. Bu İsrail için savaş sebebi oluşturmuş, Sina Savaşı'ndan kazanımlarını da hükümsüz kılmıştı. İsrail ekonomisi boğazın kapatılmasını kaldırabilirdi, ancak İSK'nın caydırıcı imajı böyle bir şeyi kaldıramazdı. Nasır bu adımının psikolojik öneminin farkındaydı. İsrail'in savunma felsefesinin, düşmanlarının tek taraflı isteklerine razı olmaya değil, onlara tamamen kendi isteklerini dayatmaya dayandığını biliyordu. Nasır Tiran Boğazı'nı İsrail geçişlerine kapatarak korkunç bir kumar oynamış ve kaybetmişti.

İsrail felaketin eşiğinde, tereddütlü bir haldeydi. Korku ve karşıt bakış açıları nedeniyle felce uğrayan hükümetin bir karara varması iki hafta almıştı. Söz konusu iki hafta İsrailliler için sarsıcı bir tecrübeydi ve İsrail tarihine "bekleme süreci" olarak geçti. Bu süre zarfında tüm ulus toplu bir psikoz haline yenik düşmüştü. Yahudi Soykırımı'na ait hatıralar, tecrit hissini derinleştiren ve tehlike algısını artıran güçlü bir psikolojik faktördü. Tarafsız bir biçimde düşünüldüğünde İsrail'in düşmanlarından çok daha güçlü olduğu aşikâr olmasına rağmen, pek çok İsrailli ülkelerinin yok olmasının an meselesi olduğunu hissetmişti. İsraillilere göre sorun Tiran Boğazı değil, var olma meselesiydi. Bu panik duygusunun siyasetçilerden halka yayılmasına izin verilmesinin sorumlusu büyük ölçüde güçsüz yönetimdi. İSK'yı savaşa hazırlamak için çok çaba sarf eden Eşkol ve Rabin, ülkeyi yüksek savaş riski içeren bir krizde yönetme görevine uygun olmadıklarını ispat etmişti. Çok büyük bir krizle karşılaştıklarında beceriksizlik gösterip bocalamışlardı ve Rabin'in sağlığı da kısa süreliğine bozulmuştu.

Eşkol'un performansı, krizin neden olduğu stres, dış ilişkiler konusunda nispi tecrübesizliği ve iç siyasi baskılar nedeniyle bozulmuştu. Rafi'yi kurmak için 1965'te kendisiyle yollarını ayıran parti arkadaşları en azılı muhalifler haline gelmişti ve şimdi Eşkol'un otoritesini sarsmak için acımasız bir kampanya yürütü-

yorlardı. Muhalefette çürüyen David Ben-Gurion, Şimon Peres ve Moşe Dayan Eşkol'un eksikliklerine ısrarla dikkat çekerek, krizden siyasi sermaye elde etmeye çalışmaktaydı. Dayan bu üç kişi içinde en sinsi, çıkarcı ve gözünü en çok iktidar hırsı bürümüş olandı. En büyük amacı savunma bakanı olarak Eşkol'un yerini almaktı. Eşkol Ben-Gurion lehine başbakanlıktan ayrılmayı kabul etmemişti, fakat sonunda savunma bakanlığı görevini Dayan'a bırakmak zorunda kalmıştı.

İç siyasi kriz 1 Haziran'da iki önemli muhalefet partisi olan Gahal ve Rafi'yi de içeren ulusal birlik hükümetinin kurulması ile çözülmüştü. Gahal'ın iki lideri Menahem Begin ve Yosef Sapir devlet bakanı olurken, Dayan hükümete savunma bakanı olarak girmişti. Dayan İttifak'ın genel sekreteri Golda Meir'ın sert muhalefetine karşın savunma bakanı olmuştu. Meir savunma bakanlığı görevini Yigal Allon'a vermeyi önermiş ve parti arkadaşlarının çoğu da onu desteklemişti. Ancak Ulusal Dindar Parti Dayan'ın savunma bakanı olacağı bir ulusal birlik hükümeti kurulmaması durumunda koalisyondan ayrılacağı tehdidinde bulunmuştu. Dayan'ın ataması Levi Eşkol için kişisel ve çok ağır bir darbeydi, ancak bu halkın ve ordunun hükümete güvenini yeniden sağlamaya yardımcı olmuştu.

Rafi'nin Eşkol'a karşı sürdürdüğü kampanyanın sonuçlarından biri Rabin'in kendine güvenini sarsıp, suçluluk duygusu ile ezmekti. Rabin Eşkol'un asıl askeri danışmanıydı ve kriz süresince ağır bir sorumluluk üstlenmiş, bu sorumluluk sürekli olarak kabine, kabinenin savunma komisyonu ve Knesset'in Savunma ve Dış İlişkiler Komitesi toplantılarına çağrılması nedeniyle daha da ağır hale gelmişti. Mısır'ın Sina'ya birliklerini gönderme hamlesinin ardından, Rabin ihtiyati bir tedbir olarak yedeklerin kısmen göreve çağrılmasını önermişti. Dayan Rabin'i Savunma ve Dış İlişkiler Komitesi toplantısında, krize Samu saldırısı ve Şam'daki hava saldırısı gibi düşüncesizce eylemlerle katkısı nedeniyle eleştirmişti. Rabin Tiran Boğazı'nın kapatılmasını takiben, İSK'nın caydırıcı gücünü muhafaza etmek için İsrail'in derhal askeri güçle karşılık vermesi gerektiğini düşünmüştü, ancak bu kez de Eşkol diplomatik çözüm yolu tüketilmeden eyleme geçmemeye karar vermişti.

Rabin Ben-Gurion'la görüşme ihtiyacı duymuş, ancak yaşlı siyasetçi Rabin'i desteklemek yerine azarlamıştı. Ben-Gurion "Nasır'ın savaşmak isteyip istemediği konusunda büyük şüphelerim var ve şu an başımız büyük bir belada" demişti. Ben-Gurion yedeklerin seferberliğe çağrılmasının bir hata olduğunu da ileri sürmüştü. Rabin seferberlik çağrısını hazır olduklarından emin olmak için yaptıkları karşılığını vermişti. Ben-Gurion "bu durumda sen ya da sana bu kadar yedeği seferber etme iznini veren kimse, büyük bir hata yaptı" diye düşüncesini tekrarlamıştı. "Devleti çok büyük bir tehlikeye attın. Savaşmamalıyız. Tecrit edilmiş haldeyiz. Sorumluluk senindir."[31] Bu sözler Rabin'de çekiç darbesine benzer bir etki yapmış ve 23 Mayıs gecesi yaşadığı çöküntüyü de artırmıştı. Ertesi gün evde kalmış ve tıbbi yardım almıştı. Aşırı endişe durumu onu yirmi dört saat iş göremez hale getirdikten sonra, Rabin normal faaliyetlerine geri dönmüştü.

Mısır'a acil askeri eylem yapılması konusunda kabineye uygulanan askeri baskı yavaş yavaş yoğunlaşmıştı. Eşkol ve bakanlarının büyük bir kısmı bu konuda fikir birliğine varmadan önce, Dulles'ın on sene önce Eban'a verdiği güvence hakkında o anki Amerikan yaklaşımı konusunda emin olmak istemişti. Kabine 23 Mayıs'ta Eban'ı Tiran Boğazı'nın tekrar açılması için uluslararası eylem güvencesi almak üzere, görevli olarak Paris, Londra ve Washington'a göndermeye karar vermişti. Eban üç gün sonra eli boş bir biçimde geri dönmüştü. Eban'ın en önemli görüşmesi, Başkan Lyndon Johnson ile yaptığıydı. Johnson Eban'a, Mısır'ın İsrail'e saldırmayı planladığına dair hiçbir işaret olmadığının ve Mısır'ın saldırması halinde de İsraillilerin "onları berbat edeceğinin" kendi askeri uzmanlarının ortak fikri olduğunu söylemişti. Johnson Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerinin geçişine açmak için donanma sahibi diğer devletlerle birlikte harekete geçeceğine dair söz vermiş, İsrail'i düşmanca eylemler başlatmaması konusunda uyarmıştı. Johnson "İsrail'in tek başına hareket etme kararı almadığı takdirde yalnız bırakılmayacağını"[32] pek çok kez tekrar etmişti. Eban'ın sonuçları hayal kırıklığı yaratan gezisi hakkında kabineye verdiği rapor, askeri müdahale teklifi ile ilgili tartışmayı

31 *The Rabin Memoirs* (Londra, 1979), 58-59.

32 Eban, *Personal Witness*, 386-91.

yeniden başlatmıştı. 28 Mayıs'ta kabine, Eşkol'un da dahil olduğu çoğunluk kararıyla iki ya da üç hafta beklemeye karar vermişti.

Eşkol aynı gece Genelkurmay'la buluşarak kabinenin kararını açıklamıştı. Toplantı oldukça fırtınalı geçmişti. Generaller sivil yönetimi sert bir dille zayıflık, beceriksizlik ve kafa karışıklığı ile suçlamıştı. Generallere göre asıl problem Tiran Boğazı'ndan geçiş hakkı değil, Sina'ya Mısır ordusunun konuşlandırılmasıydı. Donanma gücüne sahip devletlerin İsrail'in çıkarlarını koruyacaklarına inanmıyorlardı. Bazıları söz konusu devletlerin Mısır ablukasını kırmalarına izin verilmemesi gerektiğine, bunu İSK'nın tek başına yapmak zorunda olduğuna ve bunun İSK'nın caydırıcı gücünü geri kazanmasının tek yolu olduğuna inanıyordu. Konuşmacıların tümü kaybedecek zaman olmadığını, çünkü daha fazla beklenmesi durumunda kazanılacak zaferin kayıplar açısından daha ağır bir bedele sebep olacağını vurgulamıştı. Eşkol caydırıcı olmanın tek yolunun derhal saldırı başlatmak olduğu fikrinin doğruluğundan yine şüpheliydi ve önleyici savaş karşıtı düşüncelerinin ayrıntılarını da açıklamıştı. "Sonsuza kadar savaşarak mı var olacağız" diye kızgınlıkla yükselen bir sesle sormuştu. Ortam öylesine gergin bir hale gelmişti ki toplantıya ara verilmek durumunda kalınmış ve Eşkol sinirli bir biçimde oradan ayrılmıştı. "Generaller gecesinde" konuşulanlar öylesine pervasız ve ağırdı ki, isyanın apaçık kapıda olduğu biçiminde yorumlanabilirdi. Yaverinin anlattıklarına göre, Eşkol duyduklarını kendisi ve hükümetine karşı güvenoyu yokluğu olarak değerlendirmişti.[33]

Ordu Abba Eban'a ya da onun konuya Amerikan yaklaşımı ile ilgili olarak verdiği rapora kesinlikle inanmamıştı. Bu nedenle Mossad başkanı Meir Amit'in gizli görevle ABD'ye gönderilmesini önermişti. Amit'in görevi Amerikalıların durumu nasıl gördüklerini, harekete geçip geçmeyeceklerini ve İsrail'in askeri hamlede bulunması durumunda nasıl tepki vereceklerini açıklığa kavuşturmaktı. Amit'in ABD'ye gidişi, Amerikan siyasetindeki değişiklikle aynı zamana denk gelmişti. Lyndon Johnson Eban'a Amerika'nın boğazı açmak için uluslararası bir donanma oluşturmayı planladığını söylemiş ve bu sebeple İsrail'den beklemesini istemişti. Amit Amerika'ya ulaştığında, Amerikan siyaseti Nasır'a

33 Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 194-99.

karşı İsrail'e hareket serbestisi vermek yönünde değişmişti. Amit de görüşmelerin vurgusunu boğazlarla ilgili yasal konulardan, Sina'daki Mısır kuvvetleriyle ilgili stratejik noktalara kaydırmıştı. Savunma Bakanı Robert McNamara'ya, İsrail'in savaş başlatmayı düşündüğünü söylemişti. Amit BM'de Amerikan diplomatik desteği, Sovyet müdahalesi durumunda Amerikan desteği ve ihtiyaç durumunda İsrail'in askeri mühimmat depolarının Amerika tarafından ikmal edilmesi gibi üç istekte bulunmuştu. McNamara Amerika'nın boğazı açmak gibi ahlaki bir sorumluluğu olduğunu kabul etmiş, ancak Amerika'nın eli kolu Vietnam'da bağlanmış bulunduğundan ve CIA da İsrail'in dışarıdan herhangi bir yardım olmadan da Mısır'ı mağlup edeceği değerlendirmesini yapmış olduğundan, İsrail'in bunu tek başına gerçekleştirmek zorunda olduğunu söylemişti. Aslında McNamara İsrail'e Mısır'a karşı askeri eylemler gerçekleştirmesi için yeşil ışık yakmıştı.[34]

Amit görevinin sonuçlarıyla ilgili 3 Haziran Cumartesi akşamı başbakanın evinde bir araya gelen küçük bir danışmanlar grubuna rapor vermişti. Amit Amerikalıların Nasır'ı devirecek bağımsız bir İsrail müdahalesine sıcak baktıklarını da belirtmişti. Ancak Amit, şaşırtıcı biçimde, boğazlardan geçmesi için bir gemi göndermesinin İsrail için savaş sebebi olup olmayacağını test etmek için bir hafta beklemeyi önermişti. Yeni görevindeki ikinci gününü geçiren Dayan derhal harekete geçilmesi için baskı yapmakta ve bir veya iki gün beklemeyi de reddetmekteydi. Çalışma Bakanı Yigal Allon da onunla aynı fikirdeydi. Dayan ve Allon askeri eylemin en ateşli taraftarlarıydı. Ertesi gün, 4 Haziran Pazar günü tüm kabine toplanmış ve savaş başlatma kararı almıştı.[35]

Altı Gün Savaşı

Altı Gün Savaşı İsrail tarihindeki en görkemli askeri zaferdi. Bu harekât 5 Haziran 1967'de düşman hava sahasına sürpriz bir saldırı ile başlatılmış ve 10 Haziran'da Sina yarımadasının tümü, Batı Şeria ve Golan Tepeleri'nin işgali ile sona ermişti. Mısır Hava

34 Meir Amit, "Altı Gün'e Giden Yol: Altı Gün Savaşı'nın Perde Arkası" (İbranice), *Ma'arahot*, no. 325 (Haziran-Temmuz 1992).

35 a.g.e.; Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 216-21.

Kuvvetleri 5 Haziran sabahı üslerinde birkaç saat içinde yok edilmişti, fakat Mısır'ın müttefiklerine, savaşa katılmaları için bu konuda yanlış bilgi verilmişti. Öğlen Suriye, Ürdün ve Irak hava kuvvetleri İsrail içindeki hedefleri vurmaya başlamıştı. İki saat içinde Suriye ve Ürdün hava kuvvetleri, tıpkı Ürdün sınırı yakınlarında bulunan H-3'deki Irak hava üssü gibi yok edilmişti. Toplamda dört yüz düşman uçağı çatışmaların ilk gününde tahrip edilmiş ve aslında bu durum Arap ordularının kaderini belirlemişti. İsrail'in askeri zaferinin hızı ve ölçeği bazı gözlemcilerin İsrail'in savaşı meşru müdafaa için değil, topraklarını genişletmek için yaptığından kuşkulanmasına neden olmuştu. Bilhassa Arap gözlemciler İsrail'in Altı Gün Savaşı'nı çoktan beridir peşinde oldukları teritoryal genişleme isteklerini gerçekleştirmek üzere özellikle kışkırttığına inanma eğilimindeydiler. Ancak bu yaklaşımın bir temeli yoktur. Altı Gün Savaşı bir savunma savaşıydı. Savaş İsrail tarafından topraklarını genişletmek için değil güvenliğini korumak üzere başlatılmıştı. Asıl düşman Mısır'dı. Savaşın asıl amaçları Tiran Boğazı'nı açmak, Sina'daki Mısır ordusunu yok etmek ve İSK'nın caydırıcı gücünü eski haline getirmekti. Siyasi ve teritoryal genişlemeye dair hedefler hükümet İSK'ya saldırı emri verdiğinde belirlenmiş değildi. Savaşın amaçları ancak çatışmalar başladığında, düzensiz ve çelişkili bir biçimde ortaya çıkmıştı.

Moşe Dayan tam da savaşın idaresi konusunda siyasi bir planı olmadığı için, hükümet hakkında oldukça eleştirel bir tutum takınmıştı. Zaferden birkaç gün sonra Dayan savaşın idaresi hakkında Knesset'in Savunma ve Dış İlişkiler Komitesi'nin bir toplantısında şiddetli bir saldırı başlatmıştı. Dayan, Altı Gün Savaşı'nın İsrail'in çarpıştığı savaşlardan en az planlananı olduğunu söylemişti. Sina Savaşı'ndaki hamleler önceden belirlenmişti. Altı Gün Savaşı'ndaki hamleler ise, Kudüs veya Batı Şeria yahut Suriye'yle ilgili olarak önceden planlanmamıştı. Orduya ne kadar ileri gideceğine dair yol gösterecek kesin siyasi bir plan yoktu. Ordu tarafından harekâta dair planlamalar yapılmıştı, ancak siyasi bir planlama söz konusu değildi. Hükümet bazı açılardan basitçe olayların götürdüğü yere gitmiş, bazı durumlarda ise fırsatları değerlendirmişti. Başbakan orduya yalnızca yetmiş iki

saat için savaş emri vermişti ve onayladığı orijinal plana Tiran Boğazı dahil değildi. Dayan "Bu saçmalık" demişti.[36]

Dayan'ın söylemekten imtina ettiği şey, savaş sırasında orduya kendisinin verdiği emirler için kabine ya da başbakana her zaman danışmadığıydı. Eşkol'un yaveri İsrael Lior ne kadar zorlarsa zorlasın, Dayan'ın niyetlerini kavramak konusunda acizdi. Lior Dayan'ın kararlarının, bir tarihçi kadar bir psikoloğun da analizini gerektirdiğini düşünmekteydi: "Kararların değişkenliği olağandışıydı, fakat bu belki de Moşe Dayan için olağan bir şeydi."[37]

Eşkol'un savaşa dair fikrini, savunma ve sınırlılık kavramları belirliyordu: İsrail'in güvenliğine yönelik Mısır tehdidini bütün diplomatik yollar denendikten sonra ortadan kaldırmak. Genelkurmay'ın Operasyonlar Şubesi iki savaş planı hazırlamıştı. Planlardan Atzmon isimlisi Gazze Şeridi ve el-Ariş'in güney kanadını ele geçirmeyi öngörüyordu. Kardom isimli ikinci plan ise, Cebel Libni'ye kadar Sina yarımadasının doğu kısmının alınmasını içeriyordu. İki plan da Mısır Tiran Boğazı'nı açmayı kabul edene kadar, ele geçirilen bölgeleri elde tutmayı tasarlamaktaydı. Ordunun kuzey ve doğu cephelerine paylaştırılması yalnızca savunma amaçlıydı. Rabin'in hasta olduğu 24 Mayıs günü, kısa bir süre içinde genelkurmay başkan yardımcılığına getirilecek olan Tümgeneral Haim Bar-Lev iki planı da Eşkol'a sunmuştu. Eşkol Bar-Lev'in tavsiyesine uyarak ikinci planı onaylamıştı.[38] Dayan savunma bakanı olduğunda, ikinci planda iki değişiklik yapmıştı. İlki ele geçirilecek bölgeyi genişleterek Şarm el-Şeyh'i de plana ilave etmekti. Diğeri ise, düşman güçlerini yok etmeyi savaşın birincil amacı haline getirmekti. Dayan böylelikle savaşın asıl hedefini, kabineye danışıp haberdar etmeden sınırlı savaştan topyekûn savaşa çevirmişti.[39]

Dayan'ın Kardom'u değiştirmesinin ardından, Rabin askeri açıdan hareketle İsrail kuvvetlerinin duraklaması gereken en makul noktanın, Süveyş Kanalı olacağı önerisini yapmıştı. Dayan ka-

36 Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 273.

37 *a.g.e.*, 246.

38 Korgeneral Haim Bar-Lev ile mülakat.

39 Zvi Lanir, "İsrail'in Savaşlarında Siyasi Hedefler ve Askeri Amaçlar", *Bile İsteye Savaş: Makaleler Derlemesi* (İbranice) (Tel Aviv, 1985), 129-31.

nala kadar olan bölgede ilerlemenin siyasi bir çılgınlık anlamına geleceğini düşündüğünden, kanaldan biraz geride durma emri vermişti. Kanalın Mısır'a ait değil, uluslararası bir su yolu olduğu sonucuna varmış ve Sovyetler'i işe karıştırmaktan da çekinmişti. 7 Haziran sabahı İSK devriyelerinin kanala ulaştığı kendisine haber verildiğinde, devriyelerin derhal geri çağrılması emrini vermişti. Ancak gece kendi emrini iptal etmişti, çünkü Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısı yapmak üzere olduğunu öğrenmiş ve İsrail'in pazarlık pozisyonunu güçlendirmek istemişti. İSK komutanları kanal için bir hamle yapmış ve orada kalmışlardı.

Kuzey ve doğu cephelerine ilişkin karar verilmesi ise çok daha gelişigüzel olmuştu. Savaş başlamadan önce yapılan İSK acil durum planları, Suriye ve Ürdün sınırları ile ilgili önemsiz değişiklikler öngörmekteydi. Söz konusu değişiklikler Suriye'yle olan sınırdaki askerden arındırılmış bölgelerin ele geçirilmesi ve Masarif Dağı'nın İsrail'e ait kısmının Kudüs'le bağlantısının kurulmasıydı. Eşkol ve partiden meslektaşları Haşimi hanedanlığıyla ilgili olumlu fikirlere sahipti ve Ürdün'le anlaşma umudunu da sürdürmekteydiler. Abba Eban bu duruma "Ürdün'de İsrail'in varlığına yönelik diğer Arap milliyetçilerinin yaklaşımının alametlerinden olan insanlık dışı kinden eser yoktu. Telaffuz edilmemiş olsa da, nihai anlaşma havası savaş zamanlarında dahi İsrail ve Ürdün arasındaki ilişkilerde hissedilmiştir"[40] sözleriyle dikkat çekmiştir. Mayıs-Haziran 1967'de Eşkol'un hükümeti çatışmayı Mısır cephesiyle sınırlandırmak için elinden geleni yapmıştı. Eşkol ve çalışma arkadaşları Suriye cephesinde de birtakım çatışmaların olması olasılığını dikkate almıştı. Ancak Ürdün'le çarpışmaktan ve Batı Şeria'nın çoğunluğu Filistinli nüfusuyla uğraşmaktan doğacak kaçınılmaz karmaşadan kaçınmak istemişlerdi.[41]

Doğu cephesindeki çatışmalar İsrail tarafından değil, Ürdün tarafından başlatılmıştı. Güçlü Arap milliyetçiliği akımı, Kral Hüseyin'in ayaklarını yerden kesmişti. 30 Mayıs'ta Kahire'ye uçarak Nasır'la bir savunma anlaşması imzalamıştı. Ürdün 5 Haziran'da Kudüs'ün İsrail'e ait kısmını bombalamaya başla-

40 Eban, *An Autobiography*, 408.

41 Uzi Narkis, *Kudüs'ün Askeri* (İbranice) (Tel Aviv, 1991), 327.

mıştı. Söz konusu hamle, Ürdün'ün onurunu korumak üzere yapılmış bir salvo veya savaş ilanı olarak yorumlanabilirdi. Eşkol Kral Hüseyin'in bu konuda olumsuz bir kastı olmadığını kabul etmeye karar vermişti. Birleşmiş Milletler Ateşkes Denetim Örgütü'nün (UNTSO) Norveçli genelkurmay başkanı General Odd Bull vasıtasıyla, 5 Haziran sabahı krala şu mesajı göndermişti: "Bizler Ürdün'e karşı hiçbir şekilde bir eylem girişiminde bulunmayacağız. Ancak Ürdün'ün düşmanlık etmesi durumunda, bizler tüm gücümüzle karşılık vereceğiz ve bunun sonuçlarından da bütünüyle kral sorumlu olacaktır." Kral Hüseyin General Bull'a artık çok geç olduğunu, okun yaydan çıktığını söylemişti. Hüseyin ordusunun komutasını çoktan Mısır'lı bir generale devretmişti. Kral hayatının hatasını yapmıştı. Ürdün güçleri Mısır komutasında bombardımanları yoğunlaştırmış, UNTSO'nun karargâhlarının bulunduğu başbakanlık binasını işgal etmiş ve tanklarını Batı Şeria'ya kaydırmaya başlamıştı.

Kral Hüseyin Eşkol'un uyarısını dikkate almış olsaydı, Kudüs Eski Şehir'ini ve Batı Şeria'yı elinde tutmuş olacaktı. Kabinedeki veya Genelkurmay'daki hiç kimse Ürdün bombardımanı başlamadan evvel Eski Şehir'in ele geçirilmesini önermemişti. Nasır'la aynı kaderi paylaşmayı seçmek ve Eşkol'un önerisine küstah yanıt vermek suretiyle Hüseyin, İsrail tarafının toprak genişletme arzularını şiddetlendirmişti.

Kabine 5 Haziran gecesi, Knesset'in hava saldırıları için kullandığı sığınakta toplanmıştı. Allon ve Begin Ürdün bombardımanlarının İsrail'e Kudüs'ün Eski Şehir'ini kurtarmak için tarihi bir fırsat verdiğini iddia etmişti. Eşkol Dayan ve Rabin'e danışabilmek için karar vermeyi ertelemişti. Dayan 6 Haziran'da, İSK paraşüt bölüğü üyelerinin Eski Şehir'in çevresini sarmalarına izin vermiş, ancak şehrin içine girmemelerini emretmişti. Kutsal mekânlara zarar verilmesinden endişelenmiş, yerleşim alanlarında çatışmaktan geri durmak istemişti. Uluslararası baskının savaş sonrasında İsrail'i Eski Şehir'den çekilmeye zorlayacağını da düşünmüş ve kayıplar açısından ağır bir bedel ödemek istememişti. BM'nin ateşkes çağrısı yapacağına dair bir rapor Dayan'ın fikrini değiştirmişti. Kabinenin onayını almadan İSK'ya Eski Şehir'e girme emrini vermişti. 7 Haziran günü saat 10.00'da

İsrail Eski Şehir'i ele geçirmişti. Üç saat sonra Moşe Dayan, İzak Rabin ve Merkez Birliği Komutanı Uzi Narkis Aslanlı Kapı'dan şehre girmişti. Ağlama Duvarı'nın önünde dikilen Dayan "İSK bu sabah Kudüs'ü özgürlüğüne kavuşturmuştur. Bizler bölünmüş Kudüs'ü, İsrail'in ikiye ayrılmış başkentini yeniden birleştirdik. En kutsal mekânlarımıza döndük, bizler buradan bir daha kopmamak için geri döndük" açıklamasını yapmıştı.

İSK'nın baş hahamı General Şlomo Goren, Dayan'dan daha da ileri gitmek istemiş ve Muhammed Peygamber'in miraca yükseldiği Muallak Kayası'nın bulunduğu alanda yer aldığı için Kubbetü's-Sahra olarak da bilinen Ömer Camii'ni havaya uçurmayı önermişti. Ömer Camii, Yahudilerin MS 70 yılında Romalılarca tahrip edilen İkinci Tapınak'ın inşa edildiği ve bu nedenle Tapınak Tepesi* olarak adlandırdıkları alanda kurulmuştu. Tapınağın yalnızca Batı Duvarı ayakta kalmış ve Ağlama Duvarı olarak adlandırıla gelmiştir. Uzi Narkis 1997'deki ölümünden kısa bir süre önce, General Goren'le 7 Haziran 1967'de Ağlama Duvarı'ndan boynuz öttürme ayinini takiben Tapınak Tepesi'nde Dayan'la yaptığı konuşmanın detaylarını açıklamıştı. Manevi bir mutluluk atmosferi söz konusuydu. Paraşütçüler şaşkınlık içerisinde boş boş dolanıyordu. Goren yukarı tırmanıp, kendisine "Uzi, Ömer Camii'ne yüzlerce kilo patlayıcı yerleştirmenin tam zamanı, işte hepsi bu, sonsuza kadar camiden kurtulmuş olacağız" dediğinde, Narkis düşünceli biçimde bir müddet beklemiş, "Haham, kes artık" demişti. Bunun üzerine Goren Narkis'e "Uzi, bu eylem sayesinde tarih kitaplarına geçeceksin" demişti. Narkis'in cevabı, "Ben ismimi çoktan Kudüs tarihinin sayfalarına kaydettirdim" olmuştu. Goren başka bir söz daha etmeden uzaklaşmıştı.[42]

Batı Şeria hakkındaki kararlar da aşamalı olarak alınmıştı. Bu kararlar siyasi bir ana plan yerine, askeri gelişmelerce dikte edilmişti. İsrail'in Ürdün bombardımanlarına tepkisi, Hüseyin'in Ürdün'ün onurunu savunduktan sonra geri çekileceği umuduna bağlanmıştı. Dayan Eski Şehir'in ele geçirilmesinin ardından birliklerine Kudüs'ün doğusundaki yamaçlara siper kazmalarını

* Yahudilerin Tapınak Tepesi olarak adlandırdığı bölge, Müslümanlarca Haremü'ş-Şerif olarak bilinmektedir. (çev.)

42 *Ha'aretz*, 31 Aralık 1997.

emretmişti. Zırhlı tugaylardan birinin komutanı kendi inisiyatifiyle daha da doğuya ilerleyerek Eriha'ya yaklaştığını bildirdiğinde, Dayan öfkeli bir biçimde komutandan birliklerini geri çekmesini istemişti. Dayan ancak askeri istihbaratın saatler sonra Kral Hüseyin'in birliklerine nehrin karşısına çekilmeleri emri verdiğini bildirmesinin ardından, Batı Şeria'nın tümünün ele geçirilmesini emretmişti. Dayan o gece söz konusu beklenmedik gelişmeleri değerlendirmek üzere üst düzey subaylarla buluşmuştu. Batı Şeria sakinlerini kastederek, İzak Rabin'e "Bir milyon Arap'ı nasıl kontrol edeceğiz?" diye sormuştu. Kurmay subaylardan biri Dayan'ın sözünü, "bir milyon iki yüz elli bin" diye düzeltmişti. Bu hiç kimsenin cevabını bilmediği bir soruydu.[43]

Narkis kriz öncesi dönemde sorumlu olduğu bölümde hükümetin askeri eyleme direnişini vurgulamıştı. Narkis'e göre, Mapay yönetiminin Ürdün'le statükoyu koruma niyeti vardı. Askeri istihbarat Ürdün'ün savaşa katılmayacağına inanıyordu. Hüseyin-Nasır anlaşması askeri istihbaratta şok etkisi yapmıştı. Rabin anlaşmaya rağmen Narkis'in zırhlı bölüğü yedekte tutmasına izin vermeyi, o bölgede çatışma olmayacağına inanmakta ısrar ettiği için kabul etmemişti. Narkis'in Ürdünlüler ateş açtıktan sonra dahi, örneğin Latrun'u ele geçirmek gibi tüm önerileri geri çevrilmişti. İsrail savaş aygıtı ancak Başbakanlık binası ele geçirildiğinde harekete geçmişti. Kudüs'ün güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit söz konusuydu ve dolayısıyla Narkis'e Masarif Dağı'na birliklerini gönderme izni çıkmıştı. Narkis durumu şöyle özetlemişti: "İlkin İsrail hükümetinin Batı Şeria'yı ele geçirmek gibi bir niyeti yoktu. Aksine hükümet buna karşıydı. İkincisi İSK tarafından gerçekleştirilmiş bir kışkırtma da söz konusu değildi. Üçüncüsü, dizginler ancak Kudüs'ün güvenliği için gerçek bir tehdit ortaya çıktığında gevşetilmişti. İnanmak zor olsa da, 5 Haziran'da olan bitenin hepsi buydu. Bu, kimsenin beklemediği bir sonuçtu."[44]

Rabin sonucun savaşın siyasi amaçlarıyla değil, ancak askeri gelişmelerle belirlendiği fikrine katılmaktaydı: "Savaş kendi

43 Ąbraham Rabinovich, "Into the West Bank: The Jordanians were Laughing", *International Herald Tribune*, 6-7 June 1992.

44 Tümgeneral Uzi Narkis ile mülakat.

iç mantığıyla ilerlemiş ve bu gelişme Yehuda* ve Samarya'daki Ürdün ordusunun tüm kuvvetlerinin etrafının çevrilmesine ve zaruri bir biçimde de olsa İsrail Diyarı'nın doğal sınırı olan Şeria Nehri'nin alınmasına yol açmıştı."[45]

Moşe Dayan Suriye dışında hiçbir konuda daha dengesiz ve kararsız değildi. Hükümetin bu konuda da kesin olarak belirlenmiş savaş hedefleri yoktu. İSK Mısır'a karşı saldırılar başladığında, Ürdün cephesinde olduğu gibi Suriye cephesinde de savunma amaçlı olarak konuşlandırılmıştı. Suriye Hava Kuvvetleri'nin 5 Haziran'da sorti yapıp cephe hattındaki İsrail yerleşimlerini bombaladığı bir gerçekti, ancak bu saldırılar sınırlı saldırılardı ve İsrail'in Suriye Hava Kuvvetleri'ne karşı gerçekleştirdiği yıkıcı karşı saldırılardan sonra durmuştu. İsrail'in ikinci veya üçüncü bir cephe açmasına gerek yoktu. Kuzey Birliği Komutanı David Elazar Suriye'ye karşı topyekûn bir savaş gerçekleştirmek için elinden gelen tüm baskıyı yapmıştı, ancak Dayan Elazar'ın dizginlerini çok sıkı şekilde tutmaktaydı.

5-6 Haziran gecesi Dayan ve Rabin Suriye cephesindeki askeri eylemi artırma olasılığını tartışmıştı. Dayan İSK'nın uluslararası sınırı geçmemesi, ancak silahtan arındırılmış bölgelerin tümünü ele geçirmesi kararını vermişti. Bu karar 6 Haziran'da kabine savunma komitesinin kararıyla onanmıştı. Eşkol ertesi gün Allon, Rabin ve Elazar'la istişarede bulunmuştu. Eşkol Suriye'nin Golan Tepeleri'ndeki müstahkem konumu olan Banyas ve Tel Azaziat'ın kaynağının ele geçirilmesinden ibaret olan, çok daha büyük bir operasyon önermişti. Diğer tüm katılımcılar bu öneriyi desteklemişti. Rabin ve Elazar Tel Azaziat'dan daha da ileriye gitmek istemiş, Allon ise bunu gerçekleştirmek için izin almaları gerektiğinde ısrar etmişti. Dayan hakkında arkasından pek çok eleştiri yapılmaktaydı.

Kuzeydeki yerleşimciler de Golan Tepeleri'nin alınması için seslerini yükseltmişti. Yerleşimciler lobisinin tümü eyleme koyul-

---

* Roma İmparatorluğu zamanında Filistin'in güney kesimleri için kullanılan ad. Roma yönetiminde Yahudi nüfus yoğunluğuna sahip olan Yehuda, Hazreti İsa'nın da doğup büyüdüğü bölgedir. (çev.)

45 Moşe A. Gilboa, *Altı Yıl-Altı Gün: Altı Gün Savaşı'nın Kökenleri ve Tarihi* (İbranice), 2. ed. (Tel Aviv, 1969), 229.

muş ve Eşkol gibi anlayışlı bir dinleyici bulmuştu. Eşkol yerleşimcilerin temsilcilerinden üç tanesini durumlarından ilk elden bahsetmek üzere 8 Haziran'da toplanan kabine savunma komitesine dahi davet etmişti. Mısır ve Ürdün orduları da bu zaman zarfında dağılmış ve İsrail tüm dikkatini Suriye cephesine çevirebilmişti. Yerleşimcilerin temsilcileri Suriye silahlarının insafına bırakılmama ricasında bulunmuştu. Yerleşimcilerin sözleri Dayan haricinde orada bulunan herkes üzerinde güçlü bir etki bırakmıştı.

Dayan Suriye için Sovyetler'in yapacağı askeri müdahale riskini göze almak istememekteydi. Ordunun da gereğinden fazla zorlanması ve dağılmasından kaygılanmaktaydı. "Savaşı Mısır kuvvetlerini tahrip etmek ve Tiran Boğazı'nı açmak için başlattık" demişti. "Bunu yaparken Batı Şeria'yı aldık. Suriye'ye karşı bir başka savaş başlatmanın mümkün olduğunu sanmıyorum. Eğer mesele Suriye'ye gidip yerleşimlerin hayatını kolaylaştırmak için sınırı değiştirmekse, ben buna karşıyım" diye devam etmişti. Dayan Suriyelilerin toprak kaybetmeyi asla kabul etmeyeceklerini ve sonucun bitimsiz bir çatışma olacağını belirtmişti. Uluslararası sınırı değiştirmek yerine, on kadar yerleşimi sınırdan on beş kilometre içeriye çekmeyi önermişti. Allon ve Eşkol bu öneriyle çılgına dönmüştü. Kuzeydeki Ginossar kibutzunun üyelerinden biri olan Allon, Celile uzantısının on beş kilometre olmadığını ve ülkelerine ait bir bölümden vazgeçemeyeceklerini söylemişti. Eski bir çiftçi olarak söz alan Eşkol, yerleşimleri kaldırma ve başka bir yere nakletme fikrinin kesinlikle söz konusu olmadığını belirtmişti. Komite Suriye sınırındaki eyleme ilişkin kararı iki üç gün ertelemeye ve Genelkurmay'dan bir harekât planı hazırlamasını istemeye karar vermişti.[46] Dayan dışında hiç kimse, böylesine güçlü siyasi ve askeri destek alan bir öneriyi tek başına engelleyemezdi.

Dayan'ın ikici hamlesi meslektaşlarını tümüyle hayrete düşürmüştü. Dayan 9 Haziran sabahı, Suriye'nin ateşkes isteminden birkaç saat sonra genelkurmay başkanını atlayıp doğrudan General Elazar'ı arayarak Suriye ile çatışma başlatmasını istemişti. Harekât emirleri vermek, genelkurmay başkanının yapabileceği

46 Shlomo Nakdimon, "The Secret Battle For the Golan Heights", *Yediot Aharonot*, 30 Mayıs 1997.

bir şeydi, ancak Rabin "Suriyeliler hain saldırganlıkları ve küstahlıklarının karşılığını bulmak üzereyken tartışmaya girmeye niyeti olmadığını" söylemişti.[47] Eşkol haberleri benzer bir sükûnetle karşılamamıştı. Dayan'ın zaferin şanını tamamıyla kendine mal etmeye çalıştığından şüphelenmekte ve hatta emri iptal etmeyi düşünmekteydi. Yaverinin yanında, Dayan için, "Ne aşağılık bir adam" diye mırıldanmıştı.

Dayan'ın birdenbire fikrini değiştirmesine yol açan şey, Cemal Abdülnasır'dan Suriye devlet başkanı Nureddin el-Attasi'ye gönderilen, 8-9 Haziran gecesi İsrail istihbaratı tarafından haber alınan bir mesajdı. Mesaj şöyle diyordu:

> İsrail'in Suriye ordusunu yok etmek üzere bütün kuvvetlerini bir araya getirdiğini düşünüyorum ve aynı davaya baş koymuşluğumuz beni Suriye'nin şanlı ordusunu korumak için tüm düşmanlıkları sona erdirmeniz ve [BM genel sekreteri] U Thant'ı hemen haberdar etmeniz tavsiyesinde bulunmaya mecbur bırakmaktadır.
> Biz bu savaşı kaybettik.
> Bundan sonra Allah yardımcımız olsun.
> Kardeşin Cemal Abdülnasır

Dayan bu mesajın durumu tamamen değiştirdiğini ve kendisini Golan Tepeleri'ni bombalama ve önceki gün teklif edilenden çok daha fazla toprak ele geçirme konusunda emir vermeye yönelttiğini iddia etmişti. Emri, "Ne yapılabiliyorsa yapılsın" olmuştu. Nasır'ın mesajının yazıldığı metnin kıyısına Dayan şunları karalamıştı:

> Eşkol,
>
> 1. Bana göre bu mesaj azami askeri sınırlara erişmemizi zorunlu kılmaktadır.
> 2. Dün Mısır ve Suriye'nin (siyasi önderlerinin) bu biçimde çökeceğini ve savaşa devam etmekten vazgeçeceğini düşünmemiştim. Fakat durum bundan ibaret olduğuna göre, sonuna kadar istifade etmeliyiz.
>
> Harika bir gün.
>
> Moşe Dayan[48]

47 *The Rabin Memoirs*, 90.

48 Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 246-53.

Dayan fikrini değiştirerek Suriye cephesindeki savaşı tipik bir gayretle yürütmüştü. Ancak düşmanın güç ve kararlılığını büyük ölçüde küçümsemişti. Elazar'a Suriye birliklerinin dağıldığını, askerlerin ise daha İSK saldırmadan kaçmaya başladığını söylemişti. Aslında Suriye birlikleri inatla ve var güçleriyle savaşmaktaydı, Golan Tepeleri ancak İsrail'in ısrarla hiçe saydığı ateşkes 10 Haziran akşamı yürürlüğe girdiğinde İsraillilerin eline geçmişti.

Suriye'ye karşı kazanılan zaferin şanını büyük ölçüde Dayan üzerine aldıysa da, Suriye'ye savaş açılmasının bir hata olduğunu düşündüğünü daha sonra kendisi anlatacaktı. Dayan Rami Tal isimli bir gazeteciyle 1976'da yaptığı görüşmede, Haziran Savaşı'nın dördüncü gününde Suriye ile savaşa girmeyi kabul ederek, savunma bakanı olarak başarısızlığa uğradığını itiraf etmişti. Söylediğine göre Suriye'ye savaş açılması için gerçekten acil bir sebep yoktu. Hükümete Golan Tepeleri'nin alınması için baskı yapan kibutz sakinleri, güvenlik konusunda tarım arazileri için yaptıklarından çok daha az şey yapmışlardı. Dayan söz konusu sivillerin Suriyeli askerlerin elinde çok acı çektiğini kabul etmekteydi. "Fakat sana mutlak bir inançla söyleyebilirim ki, Eşkol'u tepeleri almaya ikna için gelen heyet bunları düşünmemişti. Heyet tepelerdeki topraklarla ilgiliydi" demişti. Fakat Dayan'ın bu inancı yersizdi. Bakanlık savunma komisyonu toplantısının tutanakları, kibutz liderlerinin sadece kâbusa benzeyen güvenlik durumundan bahsedip, tarım alanı mevzusunu hiç açmadıklarını göstermektedir.

İsrail'in Suriye'ye karşı savaş başlatmasında kibutz sakinlerinin Suriye topraklarına göz dikmiş olmasının etkili olduğu iddiası İsrail'de büyük bir öfke yaratmıştı. Dayan'ın İsrail güvenliğinin Suriyeliler tarafından tehlikeye atılmadığına ilişkin mezarından ortaya attığı iddialara duyulan öfke çok daha güçlüydü. Golan Tepeleri'nin 1967'de ele geçirilmesinin Suriyelileri hemen tepelerin altındaki yerleşimleri bombalamaktan alıkoymak için gerçekleştirildiği, İsrailliler arasında doğru kabul edilen bir görüş haline gelmişti. Rami Tal bu konuyu tartışmaya çalıştığında, Dayan onu susturmuştu: "Bak, bu konuyu 'Suriyelilerin alçak olduğu, onlara bir ders vermek gerektiği ve bunun doğru zaman olduğu' biçiminde veya başka benzer şekillerde vermek mümkündür. Al-

çak olduğundan hareketle her düşmana saldıramazsınız, bunu ancak sizi tehdit ettiklerinde yapabilirsiniz. Oysa Suriyeliler savaşın dördüncü gününde bizim için bir tehdit oluşturmamıştı."[49]

Dayan'ın Suriye'ye karşı savaşın nedenleri hakkındaki muhtelif görüşleri öylesine dikkat çekici bir biçimde tutarsızdı ki, aslında bir psikoloğun onun davranışlarının iç yüzünü araştırması gerekir. Fakat çelişkili ifadelerinin ortaya koyduğu kesin bir şey vardır ki, o da Eşkol hükümetinin savaşın idaresine ilişkin siyasi bir planının olmadığıdır. Hükümet kendi içinde bölünmüştü, seçenekleri sonuca ulaşmaksızın tartışmakta, doğaçlama davranıp, fırsatlar ortaya çıktıkça bunları kullanmaktaydı. İsrail tek bir cephede savaşmayı ummuş, ikinci bir cephede savaşmaya zorlanmış ve üçüncü bir cephede savaş başlatarak süreci tamamlamıştı. İsrail'in elinde olmayan tek şey, topraklarını genişletmek konusunda bir ana plandı. İsrail'in teritoryal hedefleri savaş alanındaki gelişmeler öncesinde değil, ancak bu gelişmelere tepki olarak oluşmuştu. İştah yedikçe artar. Eşkol hükümetinin savaş sırasındaki karar alma süreci karmaşık, karışık ve anlaşılması güçtü. Söz konusu karar alma sürecinin, siyaset bilimcilerin "rasyonel aktör modeli" dedikleri şeyle uzaktan yakından ilgisi yoktu.

1967 Savaşı'nın yenilenleriyle birlikte muzafferleri de kayıplarla bedel ödemiştir. İsrail tarafından 983 asker ölmüş, 4517 asker yaralanmıştı. İsrail 40 uçak, 394 de tank kaybetmişti. Bu tankların en azından yarısı daha sonra tamir edilerek, tamamen kullanılabilir hale gelecekti. İsrail buna ek olarak, Sovyet yapımı 150 tank ele geçirerek savaş sonrası stoklarına kazandırmıştı. Mısır, Ürdün ve Suriye'nin 4296 askeri öldürülmüş ve 6121 askeri de yaralanmıştı. Toplamda 444 uçak, 965 de tankları tahrip edilmişti.[50]

İsrail diplomatik cephede de büyük bir kayba uğramış, Sovyetler Birliği ile ilişkileri kopmuştu. Güvenlik Konseyi 6 Haziran'da ateşkes çağrısı yapmış, 9 Haziran'da Ürdün, Mısır ve Suriye sal-

49 Rami Tal, "Moshe Dayan: Soul Searching"; Serge Schmemann, "General Dayan Speaks from the Grave", *International Herald Tribune*, 12 Mayıs 1997.

50 Trevor N. Dupui, *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974* (New York, 1978), 333.

dırıları durdurmaya razı olmuş, ancak İsrail saldırılarını sürdürmüştü. Sovyet hükümeti 8 Haziran'da acil ateşkes çağrısına uyulmaması durumunda, SSCB'nin İsrail'le ilişkilerini gözden geçireceği uyarısını yapmıştı. 10 Haziran'da Moskova İsrail'le diplomatik ilişkilerini kopararak, İsrail'in saldırılarını hemen durdurmaması halinde askeri müdahale tehdidinde bulunmuştu. Sovyet basını İsraillilere karşı onları "barbarca eylemlerle" suçlayan bir kampanya başlatmıştı. Moşe Dayan'a (Hitler'in öğrencisi olduğu iması ile) Moşe Adolfoviç ismi verilmiş, Siyonizm çeşitli biçimlerde, örneğin bir gangster çetesi, Wall Street'in maşası ve barış yanlısı tüm halkları hedef alan cani bir ittifak olarak tanımlanmıştı.[51] Golan Tepeleri'ni ele geçirmek için savaşın uzatılması, İsrail'in yalnızca Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerine mal olmakla kalmamış, aynı zamanda savaş sonrasında Moskova'nın İsrail'in Arap düşmanlarına verdiği diplomatik ve askeri desteği de artırmıştı.

Savaş Sonrası Diplomasi

Altı Gün Savaşı'nda kazanılan zafer, İsrail tarihinde yeni bir dönemin –belirsizlik döneminin– de başlangıcıdır. Zafer, Siyonizmin teritoryal hedeflerine ilişkin eski soruyu yeniden gündeme getirdi. Bu soru 1949'daki ateşkes anlaşmalarıyla çözülmüş ve ateşkes hatları Sina Savaşı sonrasında da yeniden teyit edilmişti. 1967'de Siyonist hareketin bütün ana hedeflerini 1949 sınırları içerisinde gerçekleştirebileceği ortaya çıkmıştı. Şimdi ise İsrailli-lerin ezici bir çoğunluğunun savunma savaşı, mecburi bir savaş olarak gördüğü savaş sonrasında, Sina'nın, Golan Tepeleri'nin ve Batı Şeria'nın kontrolü ellerine geçmişti (bkz. Harita 8). Soru bu topraklarla ne yapılacağıydı ve bu sorunun basit bir cevabı yoktu.

Savaş arifesinde apar topar oluşturulan milli birlik hükümeti bu sorunun cevabını vermek konusunda yeterince sağlam değildi. Hükümette yedi farklı partiyi ve çok çeşitli ideolojik pozisyonları temsil eden yirmi bir bakanlık vardı. Bu partilerin bazıları ele geçirilen topraklarla ne yapılacağı konusunda kendi içinde

51 Alexei Vassiliev, *Russian Policy in the Middle East: From Messianism to Pragmatism* (Reading, 1993), 69-71.

Harita 8 İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar, 1967

bölünmüştü. Gahal, Herut ve Genel Siyonistlerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştı. Herut üyeleri Batı Şeria'nın İsrail Diyarı'nın bir parçası olduğunu iddia eden Revizyonist Siyonizme gönül vermişken, Genel Siyonistler bunu reddetmekteydi. İttifak, Mapay ve Ahdut Ha'avoda'nın birleşmesiyle kurulmuştu. Mapay önderlerinin çoğunluğu savaş öncesi teritoryal statükoyu kabul eden pragmatik siyasetçilerdi, ancak Ahdut Ha'avoda'nın kurmayları teritoryal genişlemeden yanaydı. Görüş ayrılıkları bu nedenle yalnızca partiler arasında değil, partiler içinde de geçerliydi.

Bu farklılıklara karşın, Kudüs'ün kuzeyini Ürdün'e iade etmemek konusunda bir fikir birliği söz konusuydu. Hükümet 18 Haziran'da Doğu Kudüs ve çevresini ilhak etmeye karar vermişti. 27 Haziran'da İsrail hükümeti kanunlarını ve idaresini Eski Şehir'i de içerecek şekilde Büyük Kudüs'e uygulamaya başlamıştı. Doğu Kudüs'ün işgali, İsrail'in kadim anavatanı üzerindeki egemenlik iddiasını ilk kez ve en çarpıcı biçimde ifade ettiği andı. Kudüs'ün en eski isimlerinden biri olan Siyon, Filistin'deki Yahudi krallığının yeniden canlandırılmasına dair Siyonist hayalin özünü oluşturmaktaydı. Kudüs'ün ilhakı için oy kullanan Knesset milletvekillerinin, İsrail'in Kudüs'ün bütününe dair manevi hak iddiası konusunda şüphesi yoktu. Barışa sadece güçlü bir pozisyon edinerek, yani Araplara İsrail'in yenilemeyeceğini göstererek ulaşılabileceğini düşünüyorlardı. Revizyonist Siyonizmin kurucusu Ze'ev Jabotinsky, Arap inkârına karşı böyle demirden bir duvarın inşasına dair görüşü kırk yıl önce ortaya atmıştı. Kudüs'ün ilhakı bu bağlamda bir bakıma Araplara Yahudi devletinin azmini ve gücünü gösteren bir barış eylemi olarak görülmüştü.[52] Doğu Kudüs'ün ilhakı bir başka açıdan da Siyonist hareketin politikalarında son otuz yılda ortaya çıkan ani değişikliği temsil etmekteydi. 1937'den 1967'ye kadar Siyonist hareket Kudüs'ün paylaşılmasına boyun eğmiş, hatta 1947'de şehrin BM planı uyarınca uluslararası yönetime verilmesini dahi kabul etmişti. Ancak 1967'den sonra Kudüs'ün tümünün İsrail Devleti'nin ebedi başkenti olduğu iddiasında bulunan siyasete, çok partili geniş bir destek oluşmuştu.

52 Geoffrey Aronson, *Israel, Palestinians and the Intifada: Creating Facts on the West Bank* (Londra, 1987), 10-12.

Yeni toprakların geleceğine dair tartışmalar silahlar susar susmaz başlamıştı. 13 Haziran'da Eşkol'un konutunda Abba Eban, Moşe Dayan, Yigal Allon ve Yisrael Galili'nin katıldığı resmi olmayan bir toplantı yapılmıştı. Görüşmenin ana konusu İsrail'in komşularıyla yapacağı barış anlaşmasının şartlarıydı. Mısır ve Suriye ile uluslararası sınırı ve Batı Şeria'nın nüfus yoğunluğu olan kısımlarından çekilmeyi temel alan bir barış yapılması lehinde genel bir fikir birliği ortaya çıkmıştı. Ele geçirilen toprakların geleceği ile ilgili ilk resmi toplantı ertesi gün kabine savunma komitesinde yapılmıştı. 16-19 Haziran arasında kabinenin tümü savunma komitesinin tekliflerini tartışmış ve İsrail dış politika tarihinin en önemli kararlarını vermişti.

19 Haziran kararları şöyleydi: "İsrail Mısır'a uluslararası sınırı ve İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarını temel alan bir barış anlaşması önerisinde bulunmaktadır." Uluslararası sınır Gazze Şeridi'ni İsrail sınırları içine koymaktaydı. İsrail'in barış şartları ise şöyleydi: (1) Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi'nde seyrüsefer hakkı güvencesi; (2) Süveyş Kanalı'nda seyrüsefer özgürlüğü güvencesi; (3) Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi üzerinden uçuş hakkı güvencesi; (4) Sina yarımadasının tamamen askerden arındırılması. Alınan kararlar arasında Suriye ile uluslararası sınırı ve İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarını temel alan bir barış anlaşması da bulunmaktaydı. Suriye ile barışın şartları ise (1) Golan Tepeleri'nin askerden arındırılması ile (2) Şeria Nehri kaynaklarından İsrail'e su akması konusuna kesinlikle müdahale edilmemesiydi. Kabine son olarak, Ürdün'le yapılacak barış konusundaki tutumunu belirleme kararını ertelemişti.[53] Kabine bu kararı oybirliği ile almıştı.

19 Haziran'da alınan kabine kararları, Birleşmiş Milletler'de yaklaşan tartışmaya Amerikan desteği sağlamak üzere New York'ta bulunan Abba Eban'a bildirilmişti. Kararların içeriği Eban'ın İsrail'den ayrılmadan evvel katıldığı oturumlarda ifade ettiği görüşlere oldukça yakındı. Eban otobiyografisinde, "Eşkol'un ABD ile bağlantıya geçmem, onların da Arap hükümetlerine durumu iletmesi için bana tanıdığı hareket özgürlüğü şaşırtıcıydı" diye yazmıştı. Eban Dışişleri Bakanı Dean Rusk'la 21 Haziran'da buluşmuş ve İsrail'in nihai barış için şartlarını sı-

53 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 490-491.

ralamıştı. Eban'ın beyanına göre, Rusk ve mesaidaşları Eban'ın söylediklerine inanmakta güçlük çekmişti: "İsrail kazandığı zaferin hemen ertesinde kalıcı barışın sağlanması için tüm kazanımlarından vazgeçmeyi öneriyordu. Bu 1967 öncesinde veya 1967'den beri İsrail hükümetinin yaptığı en çarpıcı girişimdi ve ABD üzerinde gözle görülür bir etki yapmıştı." Eban'ın bildirdiği şekliyle, "Birkaç gün sonra Washington aracılığıyla Mısır ve Suriye'nin İsrail'in tekliflerini bütünüyle geri çevirdiğine dair cevaplar gelmeye başlamıştı. Mısır ve Suriye İsrail'in geri çekilmesinin şarta bağlanmamasında diretiyordu."[54] Amerika'nın görüşmeyle ilgili kayıtlarına göre, Rusk İsrail'in şartlarını cömert bulmamış değildi, ancak kayıtlar Eban'ın bu şartların Mısır ve Suriye'ye iletilmesi isteğinden hiç bahsetmemekteydi.[55] Mısır ve Suriye kaynaklarında da, İsrail'den Haziran 1967 sonunda ABD Dışişleri vasıtasıyla koşullu olarak geri çekilme teklifi aldıklarına dair bir teyit yoktur.[56] Eban'ın 19 Haziran tarihli kabine kararını Mısır ve Suriye hükümetleri ile kalıcı müzakereler için bağlantıya geçmek yerine, daha çok Amerikalıları etkilemek için kullandığı izlenimi doğmaktadır.

İsrail'deki ve Batı'daki pek çok araştırmacı İsrail hükümetinin Washington'dan bu barış teklifini Mısır ve Suriye'ye iletmesini istediğini ve böylesine cömert bir teklifin onlar tarafından anında reddedildiğini iddia etmekte Eban'ı izlemişlerdir. İsrail'in savaş sonrası diplomasisini dikkatli bir biçimde belgeleyerek aydınlatan çalışmasında Avi Raz konu hakkındaki yanlış anlamaları ortadan kaldırmıştır. Raz'ın araştırması Eban'ın olaylar hakkındaki yorumunu tamamen geçersiz kılan açık ve kesin deliller sunmaktadır. Raz'ın vardığı sonuç, "Abba Eban'ın rivayetlerinin bir kurgudan ibaret olduğudur." Arşivden gelen en kesin delil ise Eban'ın kendisine aittir. Dışişleri bakanı 24 Mayıs 1968'de başbakanın ofisindeki üst düzey bir toplantıda 19 Haziran kararının ardındaki gerekçeleri anımsatmış ve Sovyetler'in İsrail'in işgal

54 Eban, *An Autobiography*, 435-36.

55 Dean Rusk ve Abba Eban görüşmesi, 21 Haziran 1967, Milli Güvenlik Dosyası, Ülke Dosyası, "Middle East Crisis", c. 7, Telgraflar, 6/67-7/67, Box 109, Lyndon Baines Johnson Library, Austin, Texas.

56 Tahsin Beşir ve İsmail Fehmi ile mülakat.

edilmiş topraklardan şartsız bir biçimde geri çekilmesi talebine karşı koyabilmeleri için kabinenin Amerikalılara bir şey vermeyi planladığını söylemişti. Dışişleri bakanı kabine tarafından kararın içeriğini *sadece* Amerikalılara bildirmesi için yetkilendirilmişti. Raz bu konuda "kısacası 19 Haziran kararı cömert bir teklif değil, ancak İsrail için önem arzeden uluslararası bir aktörü, ABD'yi kazanmak için yapılmış diplomatik bir manevraydı" sonucuna varmıştır.[57]

Kabinenin 19 Haziran kararı, İsrail'de titizlikle korunan bir sır olarak kalmıştı. Genelkurmay başkanına dahi bundan söz edilmemişti. Rabin'in bu öneriden ancak üniformasını çıkarıp Washington'a elçi olarak gönderildiğinde, Amerikalı meslektaşları vasıtasıyla haberi olmuştu. Dahası, kararı veren bakanlar kısa sürede bundan şüphe duymaya başlamıştı. Uluslararası sınıra çekilme önerisinin fazlasıyla cömert ve aceleci olduğu, Mısır ve Suriye'ye saldırganlıklarının karşılığında daha ağır bir bedel ödetilmesi gerektiği sonucuna varmışlardı. Bakanlar kamuya açık veya özel konuşmalarında ele geçirilen toprakların bir bölümünün, özellikle Golan Tepeleri'ndeki bölgelerin elde tutulması gerektiğinden bahsetmeye başlamıştı. General Elazar'ın başını çektiği bir grup askeri yetkili, Golan Tepeleri'nin büyük bir kısmının elde tutulması için güvenlik gerekçeleri öne sürmüştü. Ordunun görüşü siyasetçileri etkilemişti. Ancak politika değişikliğinin asıl nedeni teritoryal yayılma konusunda gittikçe kabaran iştahtı. Siyasetçiler Temmuz ortası gibi erken bir tarihte, Golan Tepeleri'nde Yahudi yerleşimleri kurma planlarına onay vermeye başlamıştı. Bunu yaparak kendi politikalarının tam tersini yapmış ve yavaş yavaş ilerleyen bir ilhak sürecini de başlatmışlardı. 19 Haziran kararı, 31 Ekim 1968'de resmen iptal edildiği tarihten çok daha önce hükümsüz kılınmıştı.[58]

Sina ve Golan Tepeleri'nden tamamen çekilme konusundaki fikir birliği çabucak unutulmuş, Batı Şeria'dan geri çekilme konusunda ise hiçbir zaman görüş birliğine varılmamıştı. Batı

57 Avi Raz, *The Bride and the Dowry: Israel, Jordan and the Palestinians in the Aftermath of the June 1967 War* (New Haven, 2012), 47.

58 Reuven Pedatzur, "The June Desicion Was Cancelled in October", *Ha'aretz*, 12 Mayıs 1995.

Şeria için iki temel alternatif söz konusuydu: Kral Hüseyin'le anlaşmaya varmak veya Batı Şeria sakinlerine İsrail'in genel denetimi altında siyasi özerklik vermek. İlk alternatif Ürdün seçeneği, diğeri ise Filistin seçeneği olarak adlandırılmıştı. Geleneksel görüş, İsrail'in savaş sonrası politikasının Filistin sorununu Batı Şeria'nın büyük bir bölümünü Kral Hüseyin'e vererek çözen Ürdün seçeneğini temel almaktan yanaydı. Bu görüşe göre İsrail yetkilileri kendilerini Ürdün seçeneğine öylesine kaptırmışlardı ki, savaş sonrası durumla ilgilenirken başka siyasi seçenekleri göz önüne almayı beceremezmişlerdi.

Reuven Pedatzur geleneksel görüşü ikna edici bir surette eleştirmişti. Pedatzur'un iktidar partisinin, kabinenin ve kabine savunma komitesinin yaptığı siyasi tartışmaların tutanaklarına bakmasına izin verilmişti. Pedatzur'un vardığı sonuç, Filistin seçeneğinin İsrailli politikacıların ilk tercihi olduğu ve Ürdün seçeneğini Filistin seçeneğini uygulama çabaları başarısızlıkla sonuçlandığında benimsedikleriydi.[59]

Eşkol Kral Hüseyin ve Haşimi hanedanına yönelik sempatisini koruduğu halde, Filistin seçeneğini de şüphesiz irdelemek istemişti. Elias Sasson'un oğlu Moşe Sasson'u Filistinlilerle ilişkilerden sorumlu özel danışmanlığına getirmişti. Moşe Sasson Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinli liderlerle pek çok görüşme yapmış, bu kişilerden bazılarını Eşkol ile tanıştırmıştı. Bu görüşmeler faydasızdı. Eşkol'un aklında iki çok önemli düşünce vardı: güvenlik ve nüfus. İsrail'in Şeria Nehri'ne kadar olan bölgenin büyük bir bölümünde askeri denetim uygulaması gerektiğine inanıyordu. Öte yandan büyük bir Filistin nüfusunu Yahudi devleti bünyesine katmak konusunda da gönülsüzdü. Golda Meir bir milyon Arapla ne yapacaklarını sorduğunda, şakayla karışık şu cevabı vermişti: "Çeyizden memnunsun, ancak gelinden değil." Sorun Batı Şeria'nın İsrail'i iki uluslu bir devlete dönüştürmeden nasıl elde tutulacağıydı. Eşkol'un ima ettiği şey, Şeria Nehri'nin sınır olması ve bu bölgede yaşayanlara da özel bir statü verilmesiydi. Onun aklındaki, "güvenliğin sağlanması işi ve topraklar İsrail'in elinde olduğundan, sadece yarı-özerk bir bölgeydi. So-

59 Reuven Pedatzur, "Coming Back Full Circle: The Palestinian Option in 1967", *Middle East Journal* 49, no. 2 (Bahar 1995).

nunda Birleşmiş Milletler'de temsil edilmek isteyip istememelerinin benim için bir mahzuru olmayacaktır. Özerk bir bölge ile başladım, eğer bu durumun imkânsızlığının farkına varılırsa, bağımsızlıklarını elde edeceklerdir."[60]

Diğer kıdemli siyasetçiler de, Eşkol'un Filistin seçeneği hakkındaki görüşlerini paylaşıyordu ve bazıları Filistin devleti hakkında dahi görüş bildirmeye başlamıştı. Kabinede 19 Haziran kararının alınmasına yol açan tartışmalar, Batı Şeria'nın geleceği ile ilgili geniş bir bakış yelpazesi ortaya koymuştu. Menahem Begin bu yelpazedeki bir ucu temsil etmekteydi. Batı Şeria'nın İsrail Devleti'ne katılmasını istemiş ve İsrail Devleti'nin sınırlarının tarihi İsrail Diyarı'nın sınırlarıyla özdeş olması gerektiğini savunmuştu. Yelpazenin diğer ucunda Batı Şeria'yı Hüseyin'in krallığına bırakmaya hazır olan Abba Eban vardı. Yigal Allon Yehuda'nın İsrail topraklarına ilhakını ve Batı Şeria'nın kuzeydeki yarısı Samarya'ya özerklik statüsü verilmesini önermişti. Batı Şeria'nın Hüseyin'e iadesine karşı çıkarak, Haşimi hanedanı ile 1948-49'da yapılan flörte benzer bir hatanın tekrarına karşı uyarıda bulunmuştu. Allon gibi Moşe Dayan da, Batı Şeria'nın geleceği konusunda Kral Hüseyin'le anlaşmakta hiçbir gerekçe görmüyordu. Ancak İsrail'in Batı Şeria'da Kudüs'te yaptığına benzer, tek taraflı bir siyasi çözümü büyük güçlerin müdahalesine neden olmadan empoze edebileceğinden de kuşkuluydu. Bu nedenle Batı Şeria sakinleri ile bölgenin statüsüne karar vermeden ilişkileri geliştirmeye yönelik pragmatik bir tarzda işe başlamayı önermişti.[61]

Başbakanın görüşlerine en yakın kişi genelkurmay başkanıydı. Rabin bir yandan Şeria Nehri'nin doğuya karşı en iyi savunma hattı olduğunu ve bu nedenle Batı Şeria'yı Ürdün yönetimine devretmenin büyük bir hata olacağını düşünüyordu. Ancak öte yandan bir milyon Arap nüfusu İsrail Devleti bünyesine katmanın da devleti bir felakete sürükleyeceğini düşünüyordu. Dolayısıyla Batı Şeria'ya özel statü verilmesi taraftarıydı.[62]

60 Siyasi Komite toplantısının tutanakları, 7 Temmuz 1967, İşçi Partisi Arşivi.

61 Meir Avidan, "19 June 1967: The Government of Israel Hereby Decides", *Davar*, 2 Haziran 1987.

62 Haber, *Bugün Savaş Çıkacak*, 297.

Allon ve Dayan Filistin seçeneğini desteklemek konusunda birleşmiş, ancak İsrail'in Batı Şeria'daki güvenlik ihtiyaçları konusunda ayrılmıştı. Allon Ürdün Vadisi'nin kontrolünün İsrail güvenliği için çok önemli olduğunu düşünüyordu. Dayan kuzeydeki Cenin'den güneydeki el-Halil'e uzanan sıradağların kontrolünün çok daha önemli olduğunda karar kılmıştı. Allon düşüncelerini kâğıda dökmek konusunda daha hızlı davranmıştı. 26 Temmuz'da kabineye kendi adını taşıyan bir plan sunmuştu. Plan Şeria Nehri; Ölü Deniz boyunca Yehuda Çölü'nün büyük bir kısmı; Latrun çıkıntısını da içine alacak biçimde Büyük Kudüs'ün etrafındaki geniş alanlar gibi bölgeleri İsrail'e katmayı öngörmekteydi (bkz. Harita 9). İsrail'in istediği bölgede mümkün olduğunca az Arabı içerecek şekilde yapılan plan, kalıcı yerleşimler ve ordu üsleri inşa etmeyi önermekteydi. Plan son olarak Batı Şeria'nın geri kalan bölümlerinin İsrail'e iktisadi anlamda bağlanarak, özerk bir bölge haline getirilmesi konusunda yerel önderlerle müzakereler açılmasını da kapsamaktaydı. Kabine Allon'un planını tartışmış, ancak planı ne uygulamış ne de reddetmişti.[63]

Moşe Dayan kabineye Allon Planı'na alternatif oluşturan bir plan sunmuştu. Dayan "dört yumruk"u Batı Şeria'nın merkezi boyunca uzanan sıradağlar etrafına kurmayı önermişti. Her bir yumruk Yeşil Hat (Ürdün'le 1967 öncesi sınır) içerisindeki İsrail topraklarına kullanılmaya müsait yollarla bağlanmış, sivil yerleşimlerce çevrelenen büyük askeri üsler de içerecekti. Her bir yumruk Cenin, Nablus, Ramallah ve el-Halil gibi büyük bir Arap kentinin yakınına kurulacaktı. Dayan'ın planının en belirgin özelliklerinden biri de, Arap nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgenin merkezine Yahudileri yerleştirme isteğiydi. Bu, diğer politikacılar için planın en temel sakıncalarından biriydi. Kabine 20 Ağustos'ta sıradağlar boyunca beş ordu üssü inşa etmeye karar vererek Dayan'ın planının askeri bölümünü hayata geçirmişti. Kabine planın sivilleri ilgilendiren kısmını uygulamamıştı.[64] Yerleşimler hakkındaki tartışmalar sürmüş ve bu konuda Allon Planı hükümetin politikası için temel teşkil etmişti.

---

63 *a.g.e.*, 281-82.

64 Reuven Pedatzur, *Yanılgının Zaferi: Altı Gün Savaşı Sonrasında İsrail ve Topraklar* (İbranice) (Tel Aviv, 1996), 195-199.

Harita 9 Allon Planı

29 Ağustos-1 Eylül arasında Sudan'ın başkenti Hartum'da bir Arap zirvesi toplantısı yapılmıştı. Zirve, Arap liderlerin Haziran Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra yapılan ilk toplantıydı. İsrail liderleri bu toplantıyı Arap liderlerin askeri yenilgilerden nasıl bir sonuç çıkaracaklarını hevesle bekleyerek izlemekteydi. Konferans, Hartum'dan çıkan üç ünlü hayır cevabıyla sona ermişti: tanımaya hayır, müzakereye hayır, İsrail'le barışa hayır. Görünürde bu beyanatlar uzlaşma için hiç de hazır olunmadığı izlenimini vermekteydi ve İsrail de bunu bu şekilde yorumlamıştı. Konferans aslında İsrail kuvvetlerinin geri çekilmesini askeri yöntemlerden ziyade, siyasi yollarla elde etmeye çalışan ılımlı eğilimdeki Araplar için bir zaferdi. Arap sözcüler Hartum deklarasyonunun resmi barış *anlaşmasına* hayır anlamına geldiği, ancak barış durumunun reddi olmadığı; *doğrudan* görüşmelere hayır demenin, üçüncü taraflar vasıtasıyla görüşmeye hayır anlamına gelmediği; İsrail'i *meşru bir devlet olarak* tanımaya hayır demenin, İsrail'in bir devlet olarak varlığını kabul etmemek olmadığı şeklinde yorumlamıştı. Cumhurbaşkanı Nasır ve Kral Hüseyin zirvenin gidişatını belirlemişti ve daha sonra İsrail'le anlaşmak için hiç olmadığı kadar ileri gitmeye hazır olduklarını ortaya koyacaklardı.[65] Nasır ve Hüseyin Hartum'da gerçek bir anlaşmaya vararak, sertlik yanlılarına karşı birleşik bir cephe oluşturmuştu. Kral Hüseyin daha sonra perde arkasında devam eden tartışmanın ipuçlarını vermişti:

> Hartum'dan çıkan üç 'hayır'a karşı çok savaştım. Ancak oradaki atmosfer Nasır'ı geçmişte destekleyen tüm kişilerin... ona öylesine haince saldırıya geçtiği bir noktaya ulaşmıştı ki, ben kendimi ahlaki olarak herhangi bir tarafı tutmaya devam etmekte aciz bularak Nasır'a yaklaştım, onu savundum ve bu saldırıları gerçekleştirenleri olan biten şeylerden sorumlu olmakla suçladım. Bu, Arap dünyasındaki pek çok dostumla karşı karşıya geldiğim ilk fikir ayrılığıydı.
>
> Fakat daha sonra bir önergeye ve sorunun barışçıl yollardan çözümüne dair bir ihtiyaç olduğundan bahsettik. Nasır'ın yaklaşımı şu olmuştu: "Kendimi sorumlu hissediyorum. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kaybettik ve ilk bu oldu. Süveyş Kanalı'ndan

65 Robert Stephens, *Nasser: A Political Biography* (Londra, 1971), 523.

herhangi bir geri çekilme istemeyeceğim. Kanal, Batı Şeria ve Gazze konusu, Filistinli halk meselesi çözüme ulaşana kadar süresiz kapalı kalabilir. Dolayısıyla git ve bu konuda, sorunun etraflı biçimde çözümü ve kapsamlı bir barış için konuş, tek başına barış anlaşması imzalamak dışında elinden ne geliyorsa yap." Ve ben de hiçbir durumda tek başıma barış anlaşması imzalamayacağımı, çünkü bu problemi kapsamlı bir şekilde çözüme kavuşturmak istediğimizi söyledim.[66]

Hartum zirvesi bu nedenle Nasır'ın İsrail'e karşı tavrına ilişkin gerçek bir dönüm noktasıydı. Nasır Hartum'da Kral Hüseyin'e, İsrail'le barışçı bir çözüm olasılığı bulmasını önermiş, hatta bunu yapması için kralı teşvik etmişti. İsrail istihbarat servisi Hartum görüşmelerinin birebir metnini ele geçirmiş ve kabineye Arapların yaklaşımında fark ettikleri büyük değişikliği bildirmişti. Askeri istihbarat başkanı Tümgeneral Aharon Yariv Knesset Dış İlişkiler ve Güvenlik Komitesi'ne zirvenin siyasi bir çözüm arayışına gitme kararı aldığını bildirmişti. Fakat İsrail liderleri Arapların ılımlılaşması ve barış yolunda ilerlemesine ilişkin yeni belirtilerden çekinmişti. Bu sebeple, kendi pozisyonlarının sertleşmesini haklı göstermek için zirvenin sonuçlarını Arap uzlaşmazlığının doruk noktası olarak kasten yanlış yorumlamışlardı. Abba Eban dünya basınının Hartum zirvesinde alınan kararları ılımlı olarak nitelemeye yatkın olduğundan bahsederek, İsrail hükümetinin söz konusu kararları ölçüsüz olarak duyurmasının zorunlu olduğu tavsiyesinde bulunmuştu. İsrail propaganda makinesi tarafından benimsenen çizgi, Hartum zirvesinin Arap-İsrail sorununu barışçıl çözüme götürebilecek her tür imkânı yok saydığıydı. Kabine 17 Ekim'de kamuoyuna şu açıklamayı yapmıştı: "Hükümet üzülerek şu gerçeği beyan etmek ister ki, Arap devletleri İsrail'i tanımamak, İsrail'le müzakere etmemek ve barış anlaşmaları imzalamamak tavrını sürdürme kararlılığındadır. Arap devletlerinin bu tavrı karşısında İsrail ateşkes anlaşmalarının sağladığı durumu sürdürecek ve hayati özellikteki güvenlik ve kalkınma ihtiyaçlarını göz önüne alarak, konumunu güçlendirecektir." Bu açıkla-

66 Kral Hüseyin ile mülakat.

ma kabinenin Mısır ve Suriye ile görünürde uluslararası sınırları temel kabul edecek biçimde bir barış arayışında olduğuna ilişkin 19 Haziran kararından ciddi bir geri dönüşü ifade ediyordu. Açıklama ne uluslararası sınırlardan bahsediyor, ne de İsrail'in "hayati özellikteki güvenlik ve kalkınma ihtiyaçlarını karşılayacak alternatif sınırların tam olarak ne olduğu konusunda bir ipucu veriyordu." Knesset bu kararı 13 Kasım'da, başbakanın yaptığı açıklamanın ardından onaylamıştı.[67]

Altı Gün Savaşı'nın ardından Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundaki en önemli uluslararası resmi açıklama, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararıyla yapılmıştı. Kararın gerekçesi, kuvvet kullanımı ile toprak elde etmenin kabul edilemezliğini ve adil ve kalıcı barış için çaba harcamak gerektiğini vurgulamaktaydı. Kararın 1. maddesi adil ve kalıcı barışın iki esasa dayanması gerektiğini belirtmekteydi. Bunlar, (i) "İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmalarda işgal ettiği topraklardan çekilmesi" ve (ii) bölgedeki her devletin "barış ve güvenlik içerisinde, tehdit veya şiddet eylemlerinden azade olarak yaşama hakkı" idi. Karar seyrüsefer özgürlüğü garantisinin ve mülteci problemine adil bir çözüm bulmanın gerekliliğini de tasdik etmekteydi. Arapları toprak konusunda, İsrail'i ise barış konusunda desteklemekteydi. Aslında karar İsrail'e, Arap devletlerine topraklarını geri vermesi karşılığında barış yapacağı bir pazarlık şansı sunuyordu.

Karar İngiliz muğlâklığının bariz bir şaheseriydi. Bizzat bu muğlâklık ABD, Sovyetler Birliği, Ürdün ve Mısır'ın kararı desteklemesine, ancak Suriye'nin karara tepkisine neden olmuştu. İsrail kararın nihaileştirilmesine giden uzun süreçte pek çok başarıya imza atacaktı. Araplar ve Sovyetler'in barış yapılmadan işgal edilen topraklardan geri çekilmeye dair bir dizi önerisini boşa çıkarmıştı. İsrail'in bir diğer başarısı da, son savaşta işgal edilen "topraklar"dan ya da "tüm topraklar"dan çekilme mecburiyetini geçiştirmesiydi. Karardaki ifade sonunda "topraklardan çekilme" olarak belirlenmiş ve bu İsrail'e biraz manevra şansı vermişti. 19 Haziran tarihli kabine kararı İsrail'in tavrına Amerikan desteği bulunmasında önemli rol oynamıştı, ancak Amerikalılar BM ka-

67 Pedatzur, *Yanılgının Zaferi*, 112-13; Raz, *The Bride and the Dowry*, 138-39.

rarını İsrail'in Sina ve Golan'da uluslararası sınıra çekilmesi anlamına gelecek biçimde yorumlamıştı.

İsrail'in BM'nin 242 sayılı kararını yorumlayışı, Arapların yorumlayışından da farklıydı. Mısır ve Ürdün barış konusunda fikir birliğine varmışlar, ancak ilk adımın İsrail'in işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesi olmasında ısrar etmişlerdi. İsrail herhangi bir yerden çekilmeden önce, güvenli ve kabul edilmiş sınırları da içeren nihai bir barış anlaşmasını amaçlayan doğrudan müzakereler yapılması şartını ileri sürmüştü. İsrail aslında BM'nin 242 sayılı kararını Ağustos 1970'e kadar resmen kabul etmemişti. Ancak Abba Eban 12 Şubat 1968'de BM arabulucusu Dr. Gunnar Jarring'i, İsrail'in kararı kabul ettiğine dair bilgilendirmişti.

İsveç'in Moskova'daki elçisi Jarring, 242 sayılı karar uyarınca, Arap-İsrail anlaşmasının sağlanması için BM genel sekreteri tarafından göreve getirilmişti. Suriye 242 sayılı kararı reddederek Jarring'in çalışmalarına katılmayı da geri çevirmişti. Diğer Arap devletlerinin Jarring'in heyetinden büyük beklentileri vardı, ancak İsrail'in bu tür beklentileri kesinlikle yoktu. Jarring Kudüs'te etkisiz ve hayal gücünden mahrum bir kişi olarak algılanmıştı. Fakat asıl sorun, İsrail'in BM'nin tarafsızlığı veya arabuluculuk yapma kapasitesine inancının olmamasıydı. İsrail'in taktiği Jarring'i Arapların tepki ve reaksiyonunu öğreneceği öneri ve belgelerle meşgul etmekti. Amaç Jarring'in heyetinin işler halde kalmasını sağlamak ve konunun İsrail'in başarısızlıktan sorumlu tutulacağı BM'ye yeniden götürülmesine engel olmaktı. Eban'ın çalışma arkadaşları, herhangi önemli bir tavizde bulunmadığı sürece Jarring'le nota alışverişinde bulunma işini ona bırakmaktan memnundu. Eban Jarring'in görevinin olasılık ve sınırlarını herkesten çok daha iyi anlamıştı. Eban "bazı arkadaşlarım taktiksel bir denemenin dahi bir boşluğu dolduracağını anlamamıştı. Hiçbir yere varmayacak bir diplomatik eylem, hiç diplomatik eylem olmamasından daha iyidir. Eylem, Araplardan ılımlı kanada mensup olanlara askeri eylemden uzak durma gerekçesi vermektedir"[68] demişti.

Bu durum, kısa ve öz biçimde ifade etmek gerekirse İsrail liderleri ve Ürdün kralı Hüseyin arasındaki uzatmalı diyaloğun

68 Abba Eban ile mülakat.

ardındaki mantıktı. İsrailli görevlilerle 1963'teki gizli görüşmeleri başlatan Hüseyin'in bizzat kendisiydi. Bu görüşmeler Altı Gün Savaşı sonrasında yeni bir aciliyet anlayışı ile en azından kral için, kaldığı yerden devam etmişti. Kral, Dr. Ya'akov Herzog ile 2 Temmuz 1967'de Londra'da buluşmuş ve Kasım ayında iki görüşme daha gerçekleştirmişlerdi. Ürdünlü diplomatlar aslında BM'nin Kasım 1967'de alınan 242 sayılı kararına ve barış karşılığı toprak prensibine giden sürece katkıda bulunmuştu. Söz konusu karar Ürdün'ün savaş sonrası diplomasisi açısından bir dönüm noktası olmuştu. Ancak Kral Hüseyin daha derin bir seviyede barış uğruna İsrail'de güvenlik hissi doğuracak türde imtiyazlar verilmesi gerektiğinin önemini anlamıştı. Hüseyin'in fikri hiçbir zaman değişmemişti. Başından itibaren İsrailli muhataplarına, en son savaşta işgal edilen Ürdün toprakları karşılığında sadece küçük sınır değişikliklerinin eşlik edeceği, kalıcı ve tam teşekküllü bir barış önermişti. Kralın önerisi özünde bütüncül bir geri çekilme karşılığında bütüncül bir barışa denk geliyordu. Hüseyin'in nihai amacı İsrail'le Ürdün için bireysel bir barış değil, Ortadoğu'nun tümünde kapsamlı bir barış yapmaktı. Arap tarafında barış arayışındaki tek lider de değildi. Ayrı barış anlaşmaları yapmadıkları düşünülürse, Nasır Hüseyin'in gizli görüşmelerini biliyor ve onaylıyordu. Nasır'ın üstü kapalı desteğine rağmen, söz konusu tekil diplomasiyi sürdürmesi için Hüseyin'in kendi hesabına ciddi biçimde cesaret göstermiş olması gerekiyordu, çünkü bu durum Araplar arasındaki en güçlü tabuydu. Bu nedenle İsrailliler Hüseyin'de barış için en mükemmel paydaşı bulmuşlardı. Ancak yaklaşımları pek çok kez doğu komşularıyla barış yapmak yerine toprağı tercih ettiklerini göstermişti.[69]

Kral Hüseyin'le buluşmalar Batı Şeria liderleriyle savaş sonrası çözüm arayışı için yapılan görüşmelere paralel olarak başlamıştı. Bu görüşmeler de bir yere varmamıştı ve bu durum da aynı nedenden –İsrail'in Batı Şeria'dan geri çekilmeyi kabul etmemesinden– kaynaklanıyordu. İsrail, tıpkı kralla olan bağlantısını kullanarak Filistinlilere onlara gerçekten ihtiyacı olmadığını belirtmeye çalıştığı gibi krala beklentilerini azaltması yönünde baskı

69 Avi Shlaim, *Lion of Jordan: King Hussein's Life in War and Peace* (Londra, 2007).

yapmak için de Filistinli liderlerle olan bağlantılarını kullanmıştı. Batı Şeria'nın geleneksel önderleri İsrail'in sınırlı özerklik önerilerini kibar bir biçimde dinlemiş, ancak önerilenler arasında olmasa da, gerçek bağımsızlık istemişlerdi. Aynı zamanda İsrail ile işbirliği yaptıklarının düşünülmesinden ve Arap dünyasına sırtlarını çevirmekten de çekinmişlerdi. Filistinli milliyetçilerin daha genç kuşaklara mensup olanları FKÖ'yü önderleri olarak görmekteydi ve ulusal kurtuluş mücadelesiyle bağlantıya geçerek, İsrail işgaline karşı direnişi organize etmeye başlamışlardı. Dışarıdan da Filistin seçeneğine önemli bir destek yoktu. BM'nin 242 sayılı kararı, Filistinlilere, mülteci sorununa çözüm çağrısında bulunarak yalnızca dolaylı olarak değinmekteydi. Jarring'in Filistinlilerle herhangi bir teması olmamış, bunu sadece BM'ye üye devletlerle yapmıştı. ABD Filistinlilerin ulusal amaçlarına hiçbir ilgi göstermemiş ve İsrail'i Kral Hüseyin'le müzakere etmesi için cesaretlendirmişti. Filistin seçeneği İsrail kabinesi tarafından hiçbir zaman ne resmen kabul edilmiş, ne de resmen reddedilmişti, fakat 1968'in ilk aylarında bu seçenek tartışmasız bir biçimde düşüşe geçmişti.

Dış politika açısından sonuçlar doğuran bir iç siyasi gelişme de, İttifak'ın İsrail İşçi Partisi'ni (Mifleget Poalei Eretz Yisrael ya da Mapay) oluşturmak üzere 1968 Ocağı'nda Rafi ile birleşmesiydi. Golda Meir yeni partinin genel sekreteri olmayı kabul etmişti. David Ben-Gurion, Rafi'nin, koptuğu ana partiye geri dönüşüne karşı çıkmıştı. 1968'deki birleşme dış ilişkiler alanındaki atalete katkıda bulunmuştu. Yeni İşçi Partisi'ne çok çeşitli görüşler hâkimdi: Mapay'ın eski mensupları pragmatikti ve toprak tavizinde kararlıydı, Ahdut Ha'avoda liderlerinin ideolojik eğilimleri vardı ve kendilerini İsrail Diyarı'nın tüm topraklarını elde tutmaya adamışlardı. Rafi'nin liderleri ise etkin bir savunma politikası ve Batı Şeria'da yayılmacı bir siyaset izlemeyi savunuyordu. Birleşme yeni partiyi bölecek bir inisiyatife dair endişeler yaratmıştı ve Mapay liderlerinin parlamento çoğunluklarını faydacı dış politika kararları lehinde kullanamamalarına yol açmıştı.[70]

70 Yossi Beilin, *Birliğin Bedeli: Yom Kippur Savaşı'na Kadar İşçi Partisi* (İbranice) (Tel Aviv, 1985), 16.

Yeni parti Nisan 1968'de Batı Şeria'nın geleceği konusunda istişarelerde bulunmaya başlamıştı. Yigal Allon toplantı öncesinde planını yenilemişti. Batı Şeria'ya özerklik verilmesi hususunda, Filistinli yerel liderlerle anlaşmaya varma umudundan az çok vazgeçmişti. Önerdiği alternatif, Batı Şeria'dan İsrail'in ihtiyacı olmayan bölümleri Ürdün Haşimi Krallığı'na bırakmak olmuştu. Allon Temmuz 1967'de ortaya çıkan haritada bir değişiklik yapmamıştı, ancak Batı Şeria'yı Filistinlilerle paylaşmak yerine, bölgeyi Kral Hüseyin'e terk etmeyi teklif etmişti. Allon'un gözden geçirilmiş planını uygulamak konusunda bir karar alınmasa da, Eban'a bu öneriyi Kral Hüseyin'le genel bir çerçevede Londra'da 3 Mayıs 1968 tarihine ayarlanmış bir toplantıda tartışma yetkisi verilmişti. Eban döndükten sonra mesaidaşlarına kralın İsrail'in genel eğilimi hakkında bilgilendirilmekten artık tatmin olmadığını, yanıt verebileceği kesin bir öneri beklediğini rapor etmişti. Ancak bu rapordan sonra Allon Planı'nın İsrail'in resmi politikası olarak Kral Hüseyin'e sunulmasına karar verilmişti.

Bir sonraki toplantı 27 Eylül'de Londra'da yapılmıştı. Kral Hüseyin'e çok güvendiği danışmanı Zeyd el-Rifai, Eban'a ise Yigal Allon ve Ya'akov Herzog eşlik etmekteydi. Eban toplantıyı bunun tarihsel bir fırsat olduğunu söyleyerek açmıştı. Kalıcı barış olasılığını tartışmak üzere talimat aldıklarını belirterek, kralın kendisine sunulan prensipleri reddetmesi durumunda, Ürdün'le bağlantılı olmadan, Filistinlilerle anlaşmanın yollarını arayacakları sinyalini vermişti. Allon Kral Hüseyin'le toplantıyı hayatının en mutlu anı olarak tanımlamıştı. Allon, kralın yönetimine karşı Sovyet-Arap işbirliğinin tehlikelerinden ve İsrail'le bir anlaşmanın rejimin dış müdahale ve iç istikrarsızlığa karşı garantisi olacağından bahsetmişti. Kral kendisinin daimi barış arayışının bu toplantıdan çok önce başladığını ve hayatının geri kalanını buna adamayı amaçladığını söylemişti. Hartum'da söylenen şeylerin hiç söylenmemiş olmasını dilediğini itiraf etmiş, ancak konferansın sonunda konuyla doğrudan ilgili ülkelerin siyasi uzlaşma ile yükümlü kılındığını da eklemişti.

Eban İsrail'in Ürdün'le uzlaşmak için yaklaşımını belirleyen altı prensibi ortaya koymuştu. Daha sonra da planına dair hari-

tayı sunmuştu.[71] Eban durumu şöyle tarif etmişti: "Ürdünlüler ilk başta ilgili göründüler. Ancak politikamızın ardındaki düşünce Çalışma Bakanı Yigal Allon'a atfedilen haritayla somutlaştığında, Ürdün'ün tavrı sertleşmişti. Kral Hüseyin'in Batı Şeria'nın yüzde otuz üçünü bize verme sorumluluğunu almaktansa, bölgeyi tamamen İsrail'e terk ederek bizi uluslararası eleştiriye maruz bırakmayı tercih ettiği açıktı."[72]

Kral planı anında reddetmiş olmasına rağmen, İsrailli yetkililer krala tavrını gözden geçirme şansı verebilmek için iki hafta içinde başka bir toplantı önerisinde bulunmuştu. Kralın iki haftaya ihtiyacı yoktu. Bir gün sonra Zeyd el-Rifai Herzog'u bir toplantı ayarlamak için aramıştı. Rifai toplantıda Herzog'a, efendisinin Eban'ın altı prensibine karşılık gelen altı prensibini içeren belgeyi vermişti. Belgenin beşinci paragrafı güvenilir sınırlardan bahsetmekteydi. Belge, kralın Allon Planı'na kesin yanıtını oluşturmaktaydı: "Planın kendisi Ürdün egemenliğini bütünüyle hiçe saymaktadır. Toprak değişiminin tek yolu bunun karşılıklı olarak yapılmasıdır." Belge aynı zamanda İsrail ve Ürdün'ün yaklaşımları arasında nasıl büyük bir ayrım olduğunu ortaya koymaya yaramıştı. Kral İsrail'in anlaşma şartlarını geri çevirmiş olmasına rağmen, kralla gizli görüşmeler devam etmişti. Söz konusu gizli görüşmeler İsrail ve Ürdün arasında Ekim 1994'te imzalanan barış anlaşmasına kadar sürmüş, anlaşmanın ardından da gizlilik için bir neden kalmamıştı.

Kral ancak barış anlaşmasının imzalanmasının ardından İsrail liderleri ile görüşmeleri hakkında kayıt cihazına konuşmayı kabul etmişti. Defalarca önüne konan Allon Planı konusundaki kararlılığını sürdürüyordu:

> Plan tamamen reddedilmişti. Ve aslını isterseniz bunu izleyen müzakere ve tartışma sürecinde ve sairede bana toprakların Kudüs dışarıda kalmak üzere yüzde 90'ından fazlasının, hatta yüzde 98'inin iadesi teklif edilmişti, ancak ben kabul edememiştim. Benim için durum ya sorumlu olduğum her karış toprak ya da hiçten ibaretti. Bu, Kudüs'ün Eski Şehir'i de dahil Batı Şeria'nın elde kaldığı, 1948 olaylarının arka planında değer-

71 Pedatzur, "Coming Back Full Circle"; Shlaim, *Lion of Jordan*, 286-92.
72 Eban, *An Autobiography*, 446.

> lendirilmeliydi. Zira dedem barış yapma girişimlerinin bedelini hayatıyla ödemişti. Eğer iş sadece benim sorumluluğumda olsaydı, her şeyi geri vermek zorunda kalırlardı; kişisel olarak bana değil, ancak halkın kaderinin ne olması gerektiğini belirlemesi için uluslararası gözetim altına. Biz bunu tam anlamıyla kabul ederdik. Ancak taviz veremezdim. Ve bu sürekli olarak, 1990'a kadar, uzun yıllar boyunca tekrar etti.[73]

26 Şubat 1969'da Levi Eşkol Kudüs'te hayatını kaybetti. Yetmiş dört yaşındaydı ve kanser hastasıydı. İsrail'in Altı gün Savaşı'ndaki toprak kazanımlarını Arap dünyasıyla kalıcı bir siyasi anlaşmaya dönüştürme umudu gerçekleşmemişti. Eşkol zafer anında dahi yeterince cömertlik göstermemesi nedeniyle eleştirilmiştir. Bu eleştiri Mısır ve Suriye konusunda tam olarak geçerli değildir. Eşkol başlangıçta bu iki ülke ile uluslararası sınırı esas alan bir barış yapmaya hazırdı, ancak söz konusu iki ülkeye özel barış tekliflerini iletmekte başarısız olmuştu. Ürdün'le ilgili sorun daha karmaşıktı, çünkü iki ülke arasındaki bölgede büyük bir Filistinli nüfus yaşıyordu. Buradaki tipik eleştiri, Eşkol'un Ürdün seçeneğini saplantı haline getirdiği ve bu nedenle Filistinlilerle anlaşma seçeneği üzerinde durmadığıdır. Ancak Reuven Pedatzur'a göre bu eleştiri de tamamen haklı değildir. Ona göre Eşkol başlangıçta Filistin seçeneğine yönelmiş ve savaşın bitmesinin ardından Batı Şeria ve Gazzeli yerel liderlerle ciddi görüşmeler yapmıştı. Ancak Filistin seçeneğinin olasılık dahilinde olmadığını anladıktan sonra Ürdün seçeneği üzerinde durmaya başlamıştı. Eşkol kısa zaman içerisinde Ürdün seçeneğinin de mümkün olmadığını anlamıştı. Filistinliler İsrail'in işgal atındaki topraklardan tamamen çekilmesini ve tam siyasi bağımsızlık istemişti, Eşkol bunu istese de gerçekleştiremezdi. Kral Hüseyin İsrail'in tamamen geri çekilmesini talep etmişti ve bu da Eşkol'un istese dahi yapabileceği bir şey değildi. Asıl hata Batı Şeria'yı işgal edip, orada kalmaktı.

Son yıllardaki çalışmalar Eşkol'a daha olumsuz bir rol biçmektedir. Avi Raz konuyla bağlantılı kanıtları dikkatli bir incelemeye tabi tuttuktan sonra Eşkol'un şahinler arasına düşmüş bir güvercin olduğu fikrini reddeder. Raz'a göre Eşkol'un bir güvercin olduğuna dair tüm tartışma bir kurgudan ibarettir. Ürdün ve

73 Kral Hüseyin ile mülakat.

Filistin seçeneklerini savunanlar arasındaki tartışma büyük oranda akademik bir tartışmaydı çünkü İsrail'in Batı Şeria'dan geri çekilmek gibi bir niyeti yoktu. Raz zaferin ardından Eşkol ve mesai arkadaşlarının teritoryal statükoyu sürekli kılmak için kararlı olduklarını ve bu nedenle işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimleri biçiminde fiili gerçeklikler yaratmaya başladıklarını iddia etmektedir. İsrail bu gerçeği gizlemek için hem Kral Hüseyin, hem de Batı Şeria'daki önderlerle sonuçsuz ve nafile görüşmeler yaparak bir aldatmaca diplomasisi benimsemiştir. Bu görüşmelerin asıl amacı İsrail'in diplomatik çözüm arayışında olduğu konusunda Amerika'yı yanıltarak işgal altındaki bölgelerden çıkması için yapılan uluslararası baskıyı ortadan kaldırmaktır.

Levi Eşkol söz konusu aldatmaca diplomasisine başkanlık etmiştir. Kendi tercihleri ne olursa olsun, savaştan sonra siyasi nüfuzu keskin bir düşüşe geçmiş ve siyaseti yönlendirme konusundaki kapasitesini kaybetmiştir. Büyük İsrail hareketi hızla halk desteği kazanmış ve hareket iktidar partisi ve hükümette güçlü bir biçimde temsil edilmiştir. Eşkol bu akıma direnmek yerine kendini olayların akışına bırakmıştır. Bu nedenle ister istemez küçük İsrail'in başlangıçtaki büyüklüğünün üç katına denk gelen bir sömürge imparatorluğuna dönüşmesine öncülük etme durumuna düşmüştür. Eşkol böyle bir dönüşüme dair tehlikelerden bireysel olarak habersiz de değildi. Zaferin hemen ardından Churchillvari bir zafer işareti (V) yapmaya başlamıştı. Eşkol'un aşırı ılımlılık yanlısı eşi Miriam, ona çıkışmıştı: "Eşkol, ne yapıyorsun? Çıldırdın mı?" Tipik nüktedanlığıyla Eşkol şu yanıtı vermişti: "Bu İngilizcedeki değil, Yiddişçedeki V işareti! *Vi krikht men aroys*?" Yiddişçeden kabaca tercüme edildiğinde, bu ifade, "Bu durumdan nasıl kurtulacağız" anlamına geliyordu. Eşkol'un yurttaşları bu soruya hala bir cevap bulamadılar.

7. Muhafazakâr Atalet Dönemi, 1969-1974

Golda Meir 1969'da Levi Eşkol'un ardından Mapay partisi liderliği ve başbakanlık için göreve geldiğinde, yetmiş bir yaşındaydı. 1968'in Haziran ayında Mapay genel sekreterliği görevinden istifa etmiş ve bu gelişme siyasi kariyerinin sonu olarak yorumlanmıştı. Meir'ın sağlığı iyi değildi, ciddi bir kan hastalığından muzdaripti ve sürekli kontrol altında bulunması gerekiyordu. Onun yerine Mapay genel sekreterliğine getirilen Pinhas Sapir, 1968 sonbaharında kendisini İsviçre'de nekahet dönemi için çekildiği evinde ziyaret etmişti. Sapir Meir'a, Eşkol'un ciddi biçimde hasta olduğunu ve ölmesi halinde kendisinin onun yerini almak durumunda olduğunu belirtmişti. Golda da hükümetin yapısında hiçbir değişiklik yapılmaması şartıyla, geçici bir süre için başbakanlık yapmayı kabul etmişti. Sapir, Abba Eban'a Golda'nın da hasta olduğunu, ancak partinin söz konusu üst düzey görev için, Moşe Dayan ve Yigal Allon arasındaki çekişmeyi engellemek üzere emanetçi bir başbakan olarak ona ihtiyacı olduğunu söylemişti.[1] Cambridge mezunu olan Eban, Golda Meir'ın hayranı sayılmazdı. Eban'ın Meir hakkındaki pek çok esprisinden biri de, Meir'ın kelime hazinesi beş yüze varan biri olmasına karşın, sadece iki yüz kelime ile konuşmayı tercih etmesiydi.

Uzlaşmaz Golda

Emekliliğinden alıkonulan Golda partisini ve ülkesini gelecek beş yılda demir gibi sıkı bir disiplinle yönetecekti. Son derece

1 Medzini, *Mağrur Yahudi Kadın*, 351.

güçlü ve kararlı bir kişiliği vardı; otoriter, baskıcı ve muhalefete karşı müsamahasızdı. Nezaket ve belirsizlik Golda'nın karakterine uymayan şeylerdi, karmaşık sorunları basitleştirmek konusunda da dikkate değer bir kabiliyeti vardı. Dünya algısı siyah-beyazdı, onun için gri gibi ara tonlar mevcut değildi. Her tartışmada partisinin, ülkesinin ve kendisinin haklı olduğuna dair sınırsız bir inancı vardı. Her zaman haklı olduğuna dair güçlü kanısı, onu ikna edilmesi çok güç biri haline dönüştürmekteydi.

Golda'nın her şeyi ben bilirim inancının daha baskın olduğu nokta, Arap dünyası ile ilişkiliydi. Araplara karşı tavrı sağduyu ve derinlikli düşünceler yerine, duygu ve sezgilerine dayanıyordu. Biyografisini hazırlayan kişinin belirttiği gibi,

> Golda Araplardan korkuyordu ve bu korkuları Yahudilere yönelik planlı kıyım ve soykırıma ilişkin anılarıyla bağlantılıydı. Araplar arasında tespit ettiği intikam arayışından da çekiniyor olması mümkündü. Arapların kendilerine haksızlık yapıldığını düşünmeleri ihtimalini kabul etmiyordu. Arapların bazı taleplerinin yerinde olabileceğini bütünüyle reddediyor, onların küçük düşürüldüklerini hissetmelerini dikkate almaya yanaşmıyordu. Filistinli Arapların kendilerini vatansız bir millet olarak düşündükleri varsayımına da katılmıyordu... Siyonizmin karşı karşıya olduğu asıl sorunla, yani Arap sorunuyla makul bir biçimde yüzleşmek onun için çok zordu. Golda'nın konumu oldukça açıktı: ya onlar ya biz.[2]

Golda Meir'ın İsrail güvenliğiyle ilgili her konuda uzlaşmaz bir tavrı vardı. Haziran 1967 Savaşı'ndan sonraki sınır düzenlemelerinin, İsrail'in güvenliğinin temeli olduğunu düşünmekte ve bu durumun İsrail yayılma siyasetinin kanıtı olduğunu ileri sürerek eleştiride bulunanların iddialarını da şiddetle reddetmekteydi. Meir anılarında şöyle demişti:

> "Uzlaşmazlık" elbette ki benim ikinci ismim olacaktı. Ancak ne Eşkol, ne ben, ne de İsraillilerin büyük çoğunluğu hoş, liberal, militarizm karşıtı, pasif bir Yahudi devletiyle veya makul ve anlayışlı olduğumuz konusunda iltifatlar almamızı sağlayacak, ancak hayatlarımızı tehlikeye atacak bir "barış"la ilgilenmediğimiz gerçeğini saklayacak durumda değildik... İsrail demok-

2 *a.g.e.*, 523.

> rasisi öylesine renklidir ki, pek çok "şahin"in yanında pek çok da "güvercin" barındırır, ancak buna rağmen daha iyi bir imaj uğruna, kendimizi çamurdan yapılma güvercinlere çevirmemiz gerektiğine inanan İsrailliye rastlamak zordur.[3]

Golda Meir ve Levi Eşkol arasında çok bariz bir mizaç farklılığı mevcuttu. Golda mücadeleci, Eşkol ise uzlaşmacıydı. Golda dogmatik ve dediğim dedik biriyken, Eşkol açık fikirli ve çoğunlukla müteredditti. Meir uzlaşmaz, Eşkol esnekti. Ancak Batı Şeria'nın geleceği hakkında hiç de farklı düşünmüyorlardı. İkisi de, İsrail Devleti'nin Yahudi ve demokratik karakterini muhafaza etmek istiyor ve yine ikisi de bu nedenle Batı Şeria'nın ilhakına karşı çıkıyordu. İkisi de Filistin sorununa en ümit verici çözümün, Ürdün'le Filistinlilerin çoğunu İsrail sınırları dışında tutacak biçimde yapılmış toprak anlaşması ile olacağı fikrini kabul eder hale gelmişti. Aralarındaki fark daha çok söz konusu çözümün nasıl sunulacağına dairdi: Eşkol İsrail'in Araplarla anlaşmak için özveride bulunmaya hazır olduğunun, Meir ise İsrail'in güvenlikle ilgili şartlarının vurgulanması gerektiğine inanıyordu.[4]

Golda Meir başbakan olunca İsrail siyasetinin 1967 sonrasındaki temelini oluşturan iki prensip benimsemişti: 1967 savaşı öncesindeki sınırlara çekilmeyi reddetmek ve Arap devletleriyle dolaysız müzakere ve barış anlaşmaları yapılmaksızın söz konusu bölgelerden çekilmemek. Başbakan olarak 5 Mayıs 1969'da Knesset'te yaptığı ilk konuşmada, İsrail siyasetindeki devamlılığı vurgulamış, ancak alışılagelmiş açık sözlülüğüyle, İsrail'in komşularıyla kalıcı barış anlaşmalarından daha azını kabul etmeyeceğini net bir biçimde söylemişti. Ona göre, Arapların ateşkes hatlarının gerisine çekilme talebi barış anlaşması yapılmadan kabul edilemezdi. Araplar barış yapmayı reddettiği sürece İsrail ateşkes hatları boyunca mevcut konumunu pekiştirecekti. Benzer biçimde kabul edilemez bir başka şey de, barış anlaşmalarına alternatif olarak son iki yılda yapılan silahtan arındırma ve çatışma halinin sona erdirilmesi sözleşmeleri ile uluslararası garantiler gibi önerilerdi. Barış anlaşmalarının dış güçler yerine, Ortadoğu hükümetleri ile doğrudan müzakerelerle yapılması

3 Meir, *My Life*, 312.

4 Simha Dinitz ile mülakat.

zorunluydu: "Barış anlaşmaları nihai, güvenli ve geçerliliği kabul edilmiş sınırlar hakkında görüş birliği içermelidir. Barış anlaşmaları savaş halini, ablukaları, boykotlara dair talepleri, seyrüsefer özgürlüğüne müdahaleyi, barış anlaşmalarına taraf olan devletlerin topraklarındaki eğitim kamplarından ve üslerden sabotaj operasyonları yöneten veya bunları hazırlamakla ilişkisi bulunan grup ve organizasyonların varlık ve faaliyetlerini hükümsüz kılmalıdır." Yeni başbakanın hem bu örnekte hem de daha sonraki birçok durumda söylemeyi reddettiği şey, güvenli sınırlardan ne kastettiğiydi.

Ülkede de genel anlamda Araplara yönelik siyasetin ne olacağına dair bir fikir birliği yoktu. Altı Gün Savaşı'nın ardından kamuoyundaki kutuplaşma, en çok iki ideolojik hareketin ortaya çıkmasıyla belirgin hale gelmişti: Büyük İsrail hareketi ve barış hareketi. İki hareket de entelektüellerin baskın olduğu, siyasi parti sınırlarının ötesine geçen yapıdaydı; Siyonizm içerisindeki geleneksel düşünce akımlarını temsil etmekteydi ve pragmatik davranmakla övünen Mapay yönetiminin eylemlerinin temeli olarak ideolojinin önemini vurgulamaktaydı. İlk gruptakiler savaşta işgal edilen tüm toprakların İsrail sınırlarına dahil edilmesini savunmakta, diğer grup ise söz konusu toprakların büyük bir bölümünün iade edilmesini ve Araplarla uzlaşmaya götürecek biçimde tasarlanmış yatıştırıcı bir siyaseti savunuyordu. Hükümet herhangi bir girişimde bulunmaya çalışmaz göründüğünden, iki hareket de ortaya koydukları alternatif siyasetin benimsenmesi için baskı uygulama konusunda çabalarını hızlandırmıştı. Ve bu durumun yarattığı yoğun tartışma, orta yolcu tavrın daha da zayıflamasına ve Mapay'daki bölünmenin keskinleşmesine neden olmuştu.[5]

Golda Meir kendini her zaman Mapay'daki eylem yanlısı kanatta tanımlamıştı. Meir, David Ben-Gurion'un takipçilerinden biriydi ve Ben-Gurion'un Arapların yatıştırılamaz düşmanlığına ve onların üstesinden ancak kuvvet kullanımıyla gelinebileceğine ilişkin düşüncelerini de paylaşıyordu. 1967 sonrasında, "eylem yanlısı" ve "ılımlı" kelimelerinin yerini "şahin" ve "güvercin"

5 Rael Jean Isaac, *Israel Divided: Ideological Politics in the Jewish State* (Baltimore, 1976).

almaya başladığında, Meir kendisini partinin "şahin" kanadında tanımlamayı sürdürmüştü. Eşkol Mapay'da, öncü olma kapasitesini yitirmiş geleneksel ılımlılardan biriydi. Golda Meir ise, yalnızca diğer şahinleri dikkate alan bir şahindi. Meir'ın görüşleri Mapay'daki mesai arkadaşlarından ziyade, işçi hareketinin Ahdut Ha'avoda ve Rafi gibi küçük fraksiyonlarının görüşlerine, özellikle baş siyasi danışmanı ve özel kalem müdürü olan Yisrael Galili'ye yakındı. Meir kişisel olarak Moşe Dayan'a hiçbir zaman yakın olmamıştı, ancak Dayan'ın dış politikanın belirlenmesinde çok daha büyük etkide bulunmasına Eşkol'a kıyasla daha fazla izin vermişti. Galili birleşik işçi hareketindeki en uzlaşmaz şahinlerden biriydi. Arapların İsrail'le barışa ikna edilebilmesinden kuşku duyan Dayan, önde gelen yayılma yanlılarından biri olmuştu. Mapay'daki çoğunluk hala ılımlılık yanlısı güvercinlerdi, ancak siyasetin gidişatını ve nabzını söz konusu üç şahin belirliyordu.

Şahinler hükümette de sayılarıyla orantılı olmayan bir ağırlık ve etki uygulamaktaydı. Abba Eban, Zalman Aran, Pinhas Sapir, Ze'ev Şaref, Ya'akov Şimşon Şapira ve Eliahu ("Elias") Sasson gibi Mapay'lı bakanların çoğu güvercindi. Ancak Mapam, Ulusal Dindar Parti ve Bağımsız Liberal Parti'den güvercin bakanlarla bir koalisyon oluşturmamışlardı. Mapay'ın ılımlı bakanları, Golda Meir, Yisrael Galili, Yigal Allon, Moşe Karmel, Moşe Dayan, Yosef Almogi, Menahem Begin ve Yosef Sapir gibi isimlerin aralarında bulunduğu şahinler koalisyonu ile birlikte hareket etme eğilimindeydi. Menahem Begin ve Yosef Sapir, Gahal'ı temsil etmekteydi. Galili ve Dayan'ın, ulusal birlik hükümetini söz konusu sağ kanat parti yardımıyla ayakta tutma meselesine özel bir ilgileri vardı. Gahal'la ortaklık, Galili ve Dayan'a kendileri için önemli olan pek çok konuda, örneğin dış ilişkilerle, güvenlikle ve işgal edilmiş topraklarla ilişkili konularda çoğunluk sağlamalarına yardım etmişti. Söz konusu ortaklık, Arap-İsrail anlaşmazlığını çözecek siyasi inisiyatiflere ilişkin tekliflere, ülkeyi böleceği gerekçesiyle direnmelerini mümkün kılmıştı.[6]

6 Beilin, *Birliğin Bedeli*, 53-54.

Golda Meir kabinede tüm ağırlığını statükoyu muhafaza etmek ve siyasi risklerden kaçınmak için kullanmıştı. Meir'ın siyaseti aslında yenilenen ateşkes hatlarına sıkıca tutunmayı ve Araplar İsrail'in belirlediği şartlarda barışa razı olana değin adım atmayı reddetmekten müteşekkil, muhafazakâr atalet siyasetine bir örnek oluşturmaktaydı. Kabine toplantılarında tarafsız bir başkan değil, kendisiyle anlaşmazlığa düşen bakanlara –çoğunluk bile olsalar– aman vermeme becerisinde, güçlü bir liderdi. Başbakan olarak savunma politikası konusunda asıl sorumluluk Meir'a aitti. Söz konusu sorumluluk, başbakanın kabinedeki savunma komitesine anayasal bir gereklilik olarak başkanlık etmesiyle ifade edilmişti. Fakat Meir'ın başbakanlığı sırasında söz konusu komite düzenli olarak toplanmamıştı. Komitenin yerini, Meir'ın evinde toplandığı için "Golda'nın mutfağı" olarak bilinen, gayri resmi bir oluşum almıştı.

Golda'nın mutfağında düzenli olarak toplananlar arasında Yisrael Galili, Yigal Allon, Moşe Dayan, Abba Eban ve Pinhas Sapir bulunuyordu. Zaman zaman diğer bakanlar da, gündemdeki konunun kendi bakanlıklarıyla ilgili olması durumunda, söz konusu toplantılara katılmak üzere davet edilmekteydi. Mutfak kabinesi genellikle cumartesi gecesi, kabinenin Pazar günleri yapılan haftalık toplantısı öncesinde bir araya gelirdi. Mutfak toplantılarının asıl katkısı, iktidar partisine birlik görüntüsü kazandırmak ve kabinenin tartışacağı ve alacağı özel önerileri tartışmaktı. Mutfak kabinesi bazen kendi kendine kararlar almaktaydı ve bunların yazılı kayıtları da mevcuttu. Ancak önemli önerilerin çoğu, onay için kabinenin bütününe sunuluyordu. Golda ara sıra çok önemli konularda kabinenin tümüne danışmakta başarısız olmakla ve anayasaya uygun olmayan biçimde davranmakla eleştirilmişti. Ancak başbakan olduğu süre boyunca, mutfak kabinesi dış politika ve savunma politikasını belirlemede önemli bir rol oynamayı sürdürmüştü.

Golda Meir sayesinde nüfuz kazanan bir başka grup da İSK Genelkurmayı'ydı. Bu süreç, İSK'nın Altı Gün Savaşı'ndaki büyük başarısı ile başlamıştı. Genelkurmay kabinenin toplantılarına bilgilendirme ve tavsiyede bulunmak için düzenli olarak katılmaya başlamıştı. Askeri istihbarat, milli istihbarat değerlendirmeleri-

nin sunumunda bir tekel haline gelmiş, süreç içerisinde Dışişleri Bakanlığı'nı marjinalleştirmişti. Kabinenin elinin altında siyasi analiz ve uzun vadeli planlamadan sorumlu bağımsız uzmanlardan oluşmuş bir kurulu olmadığından, ordunun yaptığı değerlendirmeleri sorgulamak güçtü ve söz konusu tavsiyelerin kabul edileceği de, genellikle önceden belliydi.

Golda Meir'ın sivil mesaidaşlarına karşı takındığı hazır cevap tavır, emrindeki ordu mensuplarına karşı gösterdiği tuhaf itaatkârlığıyla başa baş gitmekteydi. Golda kendini her zaman, savunma meselelerini anlamayan biri olarak görmüştü. Bir defasında dışişleri bakanı olarak asıl görevinin, İSK'ya silah temin etmek olduğunu söylemişti.[7] Başbakan olarak, İSK Genelkurmayı'nın verdiği önerilere karşı eleştirel bir yaklaşım sergilememekteydi. Abba Eban bunun Meir'ın başbakanlığı boyunca sergilediği en büyük zaaflarından biri olduğunu düşünmekteydi. Eban'a göre İsrail'in, savunma kadrosu ile görüş ayrılığına düşebilecek kabiliyette bir başbakana ihtiyacı vardı. Ben-Gurion, Şaret ve Eşkol askeri bakış açısını kabul etmeme yetisine sahipti. "Ancak Bayan Meir bizzat 'askeri bakış açısını sorgulamadan kabul etmek dışında başka bir şey yapmayacağım' türünden bir açıklama yapmıştı. Bir başbakanın işlevi bu olamazdı."[8]

Ordunun kıdemli subaylarının artan nüfuzu, Arap devletleriyle olan ilişkileri stratejik bakış açısından algılamak ve yüksek siyasetin kurgulanmasında siyasi ve diplomatik kaygıları askeri kaygıların hakimiyetine tabi kılmak şeklindeki uzun zamandır süregelen eğilimi pekiştirmişti. Ordunun, İsrail kuşatma altında olduğu sürece güvenlik alanının bütününe yönelik politikayı –ki bu, ülkenin dış ilişkilerinin hemen hemen tümü anlamına gelmekteydi– belirleme sorumluluğuna sahip olması gerektiğine dair öteden beri mevcut bir savı vardı. İsrail'in pazarlık gücü, Altı Gün Savaşı'ndan sonra Arap topraklarının ele geçirilmesiyle büyük oranda artmıştı, ancak söz konusu pazarlık gücünü kullanmanın karşısında yer alan iç engeller de zamanla artmıştı. Ulusal amaçlar konusunda fikir birliği olmaması, hükümetin siyasi girişimlerde bulunma kabiliyetini azaltmaktaydı. Arap-İsrail soru-

7 Avraham Harman ile mülakat.

8 Abba Eban ile mülakat.

nunun barışçıl bir biçimde çözümü için uluslararası teşebbüsler, Meir ve danışmanları tarafından İsrail güvenliği için zararlı addedilmekteydi. Arap devletleri İsrail'i kendilerine ait topraklardan çıkarmak için kuvvet kullanımına yöneldiğinde, İsrail daha büyük bir kuvvetle karşılık vermişti. İsrail'in Meir'ın liderliğinde çatışma döneminde izlediği siyaset, aslında askeri eylem yanlılığı ve diplomatik atalet içermekteydi. "Uzlaşmazlık" Meir'ın sadece ikinci ismi değildi; aynı zamanda onun beş yıllık başbakanlığı süresince İsrail'in Arap dünyası ile arasındaki anlaşmazlıkta izlediği siyasetin de özünü oluşturuyordu.

Yıpratma Savaşı

İsrail'i işgal ettiği topraklardan diplomatik yollarla çıkarma konusundaki başarısızlık, Cemal Abdülnasır'ın "zorla alınan bir şeyi geri almanın yolu zor kullanmaktır" sloganını geliştirmesine neden olmuştu. Mısır ve İsrail arasındaki askeri çatışmalar, Altı Gün Savaşı'nın sona ermesinden 1969 baharına kadar aralıklarla sürmüştü. Ancak Yıpratma Savaşı'nı başlatan asıl şey, Nasır'ın BM'nin ilan ettiği ateşkesi bozmasıyla bağlantılı olarak Mısır ordusunun Mart 1969'da başlattığı büyük çaplı saldırıydı. Nasır'ın amacı konusundaki resmi açıklama daha sonra, 23 Haziran'da yapılmıştı. Nasır'ın ilk hedefi Süveyş Kanalı'nın gerçek bir sınıra dönüşmesini önlemek iken, asıl amacı İsrail'i savaş öncesi sınırlara çekilmeye zorlamaktı. Bunu gerçekleştirmek için benimsenen askeri strateji İsrail'in kanal cephesindeki mevzilerinin ağır silahlarla bombalanması, aralıklı hava saldırıları ve komandolarca uygulanan vur-kaç saldırılarıydı. Buradaki temel düşünce, Mısır'ın insan gücü açısından ezici üstünlüğünden ve İsrail'in konvansiyonel savaş konusundaki göreceli dezavantajı ve can kaybı konusundaki iyi bilinen hassasiyetinden istifade ederek İsrail'i askeri, iktisadi ve psikolojik olarak yıpratmak ve böylelikle İsrail kuvvetlerini Sina'dan çıkarmak için Mısır harekâtının önünü açmaktı.

İsrail Mısır'ın yarattığı meydan okumaya uygun bir tepki için karar vermek durumundaydı. İsrail'deki geleneksel askeri öğreti savaşı düşman topraklarına yaymayı öngörüyordu. Süveyş Kanalı'nın batı yakasını ele geçirmek konusunda da bir öneri yapılmıştı, ancak bu öneri İSK'nın kısmen gerekli amfibi dona-

nım eksikliğinden, fakat asıl olarak siyasi nedenler yüzünden geri çevrilmişti. İsrail Mısır ordusunun kanalı geçip, doğu yakasındaki bölgeleri ele geçirmesini önlemek için savunma stratejisi izlemeye karar vermişti. İSK Sina'nın savunulması için iki alternatif düşünmüştü: suyun çevresinde kalıcı fiziksel varlık sağlamak veya kanal bölgesini iç taraflarda konuşlanmış mobil birlikler yardımıyla korumak. Genelkurmay başkanı Haim Bar-Lev ilk seçenek lehinde karara varmıştı. Sonuç, kanal boyunca kendi ismini taşıyan istihkâmlar inşa etmek olmuştu. Siyasi kaygılar esnek savunma karşıtı, ancak statik savunma lehinde karar verilmesini sağlamıştı. Golda Meir'ın temel amacı siyasi ve teritoryal statükoyu muhafaza etmek ve Mısır barış anlaşmasına razı olana kadar direnmekti. Statik savunma söz konusu siyasi hedef için daha etkili bir araçtı, ancak bu strateji İSK'yı birçok yeni sorunla karşı karşıya bırakmıştı.

Temmuz 1969 ortalarında, dört aylık yoğun fakat sonuçsuz bir savaşın ardından İsrail Hava Kuvvetleri kanal bölgesinde "uçan cephanelik" olarak kullanılmıştı. Bundan kasıt, hava sahasının hâkimi olmak, Mısır'ın kara kuvvetlerini vurmak ve onları yeni bir savaşa hazırlanmaktan alıkoymaktı. Bar-Lev yeni stratejiyi tırmanan gerilimi yatıştırma girişimi olarak tanımlamış, ancak sonuç çatışmaların daha da artması olmuştu.

Yıpratma Savaşı'nın gölgesinde, 28 Ekim'de genel seçimler yapılmıştı. Mapay seçimlerden bir sene evvel İttifak'ı oluşturmak için Mapam ile birleşmişti. Dayan ılımlılık yanlısı Mapam'la birleşmeye karşı çıkmış, seçimlerde kullanılacak parti stratejisini bizzat kendi belirleyememesi durumunda, Mapay'dan ayrılma tehdidinde bulunmuştu. Parti programı BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına veya İsrail'in işgal ettiği bölgelerden geri çekilmesine dair hiçbir şey söylememişti. Dahası Dayan'ın taleplerinin çoğu, İttifak'ın tüm üyelerini bağlayan "sözlü bir doktrin"e eklenmişti. Söz konusu doktrin, partinin "güvenli sınırlar"dan ne anladığını açıklamaktaydı. Güvenli sınırlar Şeria Nehri'nin İsrail'in doğudaki güvenlik sınırı olacağını, Golan Tepeleri ve Gazze Şeridi'nin İsrail kontrolünde kalacağını ve İsrail'in Tiran Boğazı'na kadar uzanan bölgede bir kara parçasını elinde tutacağını ifade etmekteydi. Dayan İttifak'ın seçim programına "Barış yapılmadan Şarm el-Şeyh'i elde tutmak, Şarm el-Şeyh olmadan barış yapmaktan yeğdir" yorumunu ekleyecekti.

Seçimler İttifak için iyi sonuçlanmamıştı. 1965'teki seçimlerde 63 sandalye kazanan bileşenlerine kıyasla, yalnızca 56 sandalye kazanabilmişti. Gahal parlamentoya 26, Ulusal Dindar Parti 12, Bağımsız Liberal Parti ise 4 milletvekili sokmuştu. Genel bir ifadeyle, sağ kanat oylarını artırmış, ancak seçmenler tercihlerini İttifak ve bu oluşumun liderinden yana kullanmaya devam etmişti. Golda Meir seçimlerden sonra, Eşkol'dan devraldığı hükümetin yapısına çok benzeyen bir ulusal birlik hükümeti kurmuştu.

Yeni hükümetin karşı karşıya olduğu ilk sınav, Amerikalılara ait bir barış planıydı. Richard Nixon'ın başkan, Henry Kissinger'ın başkanın ulusal güvenlik danışmanı ve William Rogers'ın dışişleri bakanı olduğu Cumhuriyetçi bir yönetim Ocak ayında işbaşına gelmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı Arap-İsrail anlaşmazlığına tarafsız bir yaklaşımı ve BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı ile somutlaşan prensipleri temel alan siyasi bir çözümü teşvik etmekte ve Amerika'nın aktif rol alması gerektiğini uzun zamandır savunmaktaydı. Rogers 9 Aralık 1969'da, Ortadoğu için hazırladığı barış planını sunmuştu. Bu plan, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını temel almaktaydı ve tarafların karşılıklı güvenliği için yapılacak ufak tefek değişiklik dışında, İsrail'in komşularıyla arasındaki uluslararası sınıra geri dönmesini ve Filistinli mülteci sorununa çözüm bulunmasını öngörüyordu.

Rogers planı İsrail liderlerini bütünüyle gafil avlamıştı. Bu planı, ABD ve Sovyetler Birliği'nin ortaklaşa bir biçimde kendilerine dayatmaya çalıştığı bir barış anlaşması olarak görmekteydiler. Golda Meir yeni hükümetini 15 Aralık'ta Knesset'e tanıtmış ve bu fırsatı Rogers planına yönelik pek çok eleştirisinden ilkini yöneltmek için kullanmıştı. 18 Aralık'ta ABD'nin BM temsilcisi Charles Yost, İsrail ve Ürdün arasında Rogers planına göre yapılacak anlaşmaya ilişkin ana yönergeleri sunduğunda, ABD ile ilişkiler daha da gerilmişti. Yost, İsrail'in Batı Şeria'nın önemli bir bölümünden çekilmesini, Doğu Kudüs'ün Ürdün yönetimine verilmesini ve Filistin mülteci sorununun çözülmesini savunmaktaydı. Golda, planı, "İsrail için bir felaket" olarak nitelemiş, İsrail'in Washington'daki dostlarına protesto kampanyası başlatmaları emrini vermiş ve büyükelçi İzak Rabin'i acilen istişarede bulunmak üzere geri çağırmıştı. Rabin, İSK'dan emekli olmasını

takiben Washington'a elçi olarak atanmıştı ve diplomasiyi, savaşı farklı yöntemlerle devam ettirmek olarak anlıyormuş gibi davranmaktaydı. Kabine Rabin'in raporunu sunmasının ardından, 22 Aralık'taki toplantısında Amerikan planlarının tümünü geri çevirmeye karar vermişti. Kabine kararı şöyle diyordu: "Eğer söz konusu teklifler uygulansaydı, İsrail güvenliği ve barışı büyük bir tehlike altına girmiş olacaktı. İsrail hiçbir güç politikasına kurban edilmeyecek ve kendisine emrivaki ile dayatılan her çözümü reddedecektir."[9]

İsrail, Amerikan barış önerilerini reddetmekle, Yıpratma Savaşı'na kaldığı yerden devam etmişti. Kabine Aralık'ın son haftasında Mısır'ın cephe gerisini stratejik anlamda bombalamayı başlatmak gibi hayati bir karar almıştı.[10] Söz konusu fikir, İSK Genelkurmayı'na aitti ve kabineye savunma bakanı tarafından teklif edilmişti. Stratejik bombardıman fikrinin savunucusu, genel seçimlerden sonra hükümete tepeden inme bir biçimde Gahal bakanı olarak atanan Tümgeneral Ezer Weizman'dı. Weizman hükümette, İHK'nın Yıpratma Savaşı'nı nihayete erdirmek için kullanılmasına yönelik baskı oluşturmaya devam etmişti. Askerden dönme bir diplomat olan İzak Rabin gibi bir müttefiki vardı. Rabin kabineye, Nixon yönetiminin bölgede Amerikan çıkarlarına hizmet edecek olması nedeniyle Mısır'ın iç kesimlerinin bombalanmasını onaylayacağı bilgisini vermişti. Abba Eban büyükelçinin Amerika'nın konuyla ilgili tutumu konusundaki analizinden şüphe etmekteydi. Amerikalıların Arap-İsrail anlaşmazlığının tırmanmasını, –bu durum Sovyetler'in konuya Arapların yanında müdahil olması tehlikesini barındırdığından– büyük olasılıkla isteyemeyeceği gerekçesini sunmuştu. Rabin'in ziyareti, kabinedeki dengeyi Mısır'a karşı kapsamlı askeri bir müdahalede bulunma lehinde değiştirmişti.

Kabinenin ortak bir karara varmak zorunda olduğu bir diğer sorun da, Mısır'ın iç kesimlerinin bombalanmasına Sovyetler'in vereceği olası reaksiyondu. Eban bir kez daha kendini azınlıkta

9 Rafael, *Destination Peace*, 211.

10 Daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Avi Shlaim ve Raymond Tanter, "Desicion Process, Choice, and Consequences: Israel's Deep-Penetration Bombing in Egypt, 1970", *World Politics* 30, no. 4 (Temmuz 1978).

bulmuştu. Bu türden bir bombalamanın, Sovyetler'in bölgeye askeri müdahalesini başlatacağını tahmin etmekteydi. Çoğunluk Sovyetler'in durumu protesto edeceğine, ancak askeri müdahaleye kalkışmayacağına inanmaktaydı. Kabinede konu hakkındaki görüşmeler üstünkörü, bilgisizce ve yüzeysel biçimde yapılmıştı. Sonuç, sadece olası Sovyet müdahalesinin değil, aynı zamanda böyle bir müdahalenin İsrail-Mısır arasındaki askeri denge üzerindeki etkisinin de doğru hesaplanamaması olmuştu.

İSK'ya, yeni politikayı uygulamaya başlamak için 7 Ocak 1970'te yetki verilmişti. Söz konusu politikanın askeri amaçları öncelikle Mısır'ın kanal bölgesinin ilerisindeki askeri baskısını azaltmak, ikinci olarak Mısırlıları tam ölçekli savaş planından vazgeçirmek, üçüncü olarak da Yıpratma Savaşı'nı sona erdirerek Mısır'ı ateşkese uymaya zorlamaktı. Buradaki hedef, savaşı İSK'nın caydırıcı gücünü artıracak şekilde sona erdirmekti. Bu hedefe, müzakere ve arabuluculuğa dayalı koşullu bir ateşkesle ulaşmak mümkün değildi. İSK'nın –Mısır ordusunu İSK'nın caydırıcı gücünü sergileyecek türden bir eyleme yöneltecek– bir tür gövde gösterisinde bulunması gerektiği düşünülmüştü.

İsrail'le ilişkili kararlara imza atanlar askeri hedeflere ek olarak bir dizi psikolojik ve siyasi hedefe de erişmeyi umut ediyorlardı. Söz konusu hedefler açık bir biçimde ifade edilmemiş ve üzerinde fikir birliği sağlanmamıştı, ancak Mısır içlerine şiddetli bombalama başlatılması kararının alınmasında önemli rol oynamıştı. İlan edilmeyen hedefler ise Mısırlıların moralini bozmak, Mısır halkı arasında Nasır'a karşı güvensizlik yaratmak ve onun iktidarının sonunu hazırlayarak, yerine Batı yanlısı bir yönetim getirmekti. Burada Sina Savaşı'nın yankıları vardı. Ülke yönetimlerinin dış askeri baskılarla düşürülmesinden bahsetmek çoğunlukla kafa karışıklığının belirtisidir ve durum bu defa da bir istisna değildi. Mantık, tarih ve Mısır siyaseti bağlamından da anlaşılacağı gibi, daha sonraki olaylar bombalamaların Mısır'ın direnme kararlılığını kırmak bir yana, daha da güçlenmesini; Nasır'ı devirmek yerine, ulusal dayanışmayı artırarak Mısır halkının onun yanında yer almasını sağlayacaktı.

Mısır'ın iç bölgelerine saldırılar 7 Ocak 1970'te başlamıştı; en sonuncusu ise 13 Nisan'da yapılmıştı. Söz konusu dört aylık sü-

rede İsrail'in Amerikan yapımı süpersonik Phantom savaş jetleri Nil Deltası'ndaki ve Kahire'nin dış mahallelerindeki hedefleri defalarca vurmuştu. İsrailliler toplamda 3300 sorti yapmış, yaklaşık olarak 8000 ton bombayı Mısır topraklarına atmıştı. Ancak eksik olan şey, tutarlı bir siyasetti. Golda Meir saldırıların kasıtlı olarak Nasır'ı devirmek amacıyla yapıldığını inkâr etmiş, fakat saldırıların yönetim değişikliğine neden olması halinde, bunun için üzülmeyeceğini de belirtmişti. Meir zaman zaman, saldırıların Nasır'ın halkına yalan söylemeyi bırakması için düzenlenen eğitim kampanyasının bir parçası olduğu izlenimini yaratmaya çalışmıştı, sanki Nasır kulağından tutup terbiye edebileceği haylaz bir çocukmuş gibi.

Saldırıların yönetiliş tarzında siyasi esneklikten eser yoktu. İsrail liderleri Nasır'ı süresiz bir ateşkese razı etmeyi başarana kadar, onu artan askeri baskıya maruz bırakmaya koyulmuştu. Eban, Amerikalıların amacının çatışmaları durma noktasına getirmek olduğuna inanıyordu. Yeni bir "barış atağı" kapsamında, kabineye 7 Şubat'ta ateşkesi geçici bir süre için yürürlüğe koyma önerisinde bulunmuştu. Eban'ın düşüncesi, yalnızca güttükleri siyaset için değil, aynı zamanda askeri anlamda yatışmayı sağlamanın ilk adımı olarak Süveyş Kanalı'nda geçici ateşkes için hazır olduklarına dair dramatik bir tavır sergilemekti. Yıpratma Savaşı'nı sona erdirme olasılığını yoklamanın hiçbir şey kaybettirmeyeceğini iddia etmekteydi ve önerisi için biraz destek de mevcuttu. Ancak Golda Meir tüm öfkesini Eban'a yöneltmişti. Eban, Nasır'ın bizzat kendisinin geçici ateşkes teklifinde bulunduğunu hatırlamıyor muydu? Eğer bu Nasır'ın yararına bir durumsa, nasıl İsrail'in de yararına olabilirdi? Eban İsrail'in beyan ettiği siyasete ters, tehlikeli bir tuzaktan ibaret olan bir teklifte bulunmuyor muydu?

Barış atağı önerisi için çoğunluk sağlayamadığını fark eden Eban, önerisinin oylama yoluyla itibar kaybetmesini istememişti. Fakat Meir öneriyi ısrarla oylamaya götürmekte diretmişti. Bazı bakanlar, bir barış girişimine karşı oylama yapmaktan kaçınması konusunda Meir'a yalvarmıştı, ancak Meir diretmiş ve artık gündemde olmayan öneriyi reddetmek için eller havaya kalkmıştı. Eban oylamada yer almayı reddetmişti. Olaya ilişkin şunları not

etmişti: "Bu safha, savaşın dış politikadaki rolü hakkında abartılı görüşleri olan bir kabinede dışişleri bakanı olmanın zorluğunu göstermektedir. Ordumuzun 1967'deki zaferi, İsrail'in yenilmezliği konusundaki inancı alevlendirmişti, ancak bu, Altı Gün Savaşı biter bitmez işlerliğini yitirmişti. Golda formunda değildi. Söz konusu dönem, Golda'nın genel düşünüş tarzı ve duygularında kişisel kininin önemini ortaya koymaktadır."[11]

Mısır iç kesimlerinin bombalanması, Mısır'ın savaş makinesine ciddi zararlar vermiş, ancak Nasır'ı dize getirememişti. Nasır, 22 Ocak'ta acil yardım isteğinde bulunmak üzere Sovyet liderleri ile gizli bir toplantı için Moskova'ya uçmuştu. Sovyetler, Mısır'a uçaksavar silahlar, karadan hava araçlarını vuracak füze bataryaları, radar sistemleri ve MiG savaş jetleri yanında, yeni donanımı kullanacak küçük bir teknisyenler grubu sağlayarak karşılık vermişti. Sovyetler Birliği böylesine kapsamlı askeri mühimmatı Komünist olmayan bir ülkeye ilk kez ve çok kısa bir zamanda sağlamaktaydı. Mısır'a, aralarında 200 pilot bulunan on beş bin kişi gönderilmişti. Sovyet ordusu da, kanal bölgesi haricinde Mısır savunmasını etkili bir biçimde üstlenmişti.

Sonuçta İsrail'in daha önceki hava gücü üstünlüğü ve Mısır içlerindeki hedefleri vurma özgürlüğü ciddi biçimde kesintiye uğramıştı. İsrail hava saldırılarını azaltmak zorunda kalmış ve Mısır iç kesimlerinin bombalanması da Nisan ortasında son bulmuştu. İsrail'in asker ve uçak kayıpları da bu zaman zarfında endişe verici bir oranda artmaya devam etmişti. Genelkurmay'da, İsrail kara birliklerini Mısır ağır silahlarının menzilinden çıkarmak için kanal bölgesinden geri çekmek konusunda bir istem oluşmuştu. Golda Meir pek çok kez aktarıldığı üzere, Arapların herhangi bir müzakere veya barış olmaksızın İsrail'in bölgeden bütünüyle çekilmesi konusundaki taleplerini yeniden alevlendirmesinden çekinerek, bu fikre karşı çıkmıştı. Süveyş Kanalı çevresinde varlık göstermenin, İsrail'i güvenli hale getireceği varsayılmıştı. Ancak İsrail şimdi de siyasi sebepler nedeniyle Süveyş Kanalı'na tutunmaya çalışmaktaydı. Bu durum, toprak kazanımının İsrail'e stratejik güç vereceği ve stratejik gücün de doğrudan ülkenin güvenliğini artıracağı tartışmasının yanlışlığını gözler önüne sermişti.

11 Eban, *Personal Witness*, 485-86.

İsrail kamuoyu Golda Meir'ı, Mısırlıların Yıpratma Savaşı'na diplomatik bir çözüm bulmakla ilgilendiklerine dair işaretlerin artmakta olduğu dönemde dahi, esnek davranmamakta diretmekle eleştirmekteydi. 28 Nisan'da bir grup lise öğrencisi başbakana bir mektup göndermişti. İSK'da ulusal hizmet için çağrı almayı bekleyen öğrenciler, savaşın *ein breira*, yani kaçınılmaz olduğuna ikna olmalarının Meir hükümetinin siyaseti nedeniyle zor olacağını belirtmişti. Bu mektuba vesile olan bir diğer gelişme de, Nasır'ın Dünya Yahudi Kongresi'nin başkanı Dr. Nahum Goldmann'a kendisini Kahire'de ziyaret etmesi için yaptığı davetti. Ziyaret gerçekleşmemişti, çünkü İsrail hükümeti ziyaret için yetki vermeyi reddetmişti. İsrail'deki pek çok kimse, söz konusu adımın hükümetlerinin düşmanla barışçıl bir tarzda ilişki kurmak konusundaki isteksizliğini gösterdiğini düşünmekteydi. Söz konusu mektupta, "Biz, aşağıda imzası bulunanlar İSK'da silahaltına alınmak üzere olan lise öğrencileriyiz. Hükümetin Dr. Nahum'un gezisine izin vermeyerek barış ihtimalini geri çevirmesinin ardından, *ein breira* sloganı ile orduda görevimizi yerine getirip getiremeyeceğimizi bilmiyoruz" deniyordu. Bu kısa mektup süregiden savaş halinden kimin sorumlu olduğu konusunda, uzun sürecek bir kamuoyu tartışması başlatmıştı.

Yıpratma Savaşı, Mısır'ın iç bölgelerine yönelik bombalamaların durmasının ardından Süveyş Kanalı boyunca devam etmişti. Mısır içlerinin bombalanmasını başlatan neredeyse tüm varsayımların yanlış olduğu ortaya çıkmıştı. Nasır rejimi, İHK'nın indirdiği darbelere rağmen çözülmemişti; Sovyetler Birliği sadece saldırıları kınamakla kalmamış, olaya fiilen de müdahil olmuştu; Amerika Birleşik Devletleri, bombalamalara Büyükelçi Rabin'in beklediği ilginin zerresini dahi göstermemişti. İsrail, Sovyet ve Amerikan reaksiyonlarını yanlış değerlendirmişti. İsrail şimdi de diğer süper gücü caydıracak yegâne olası kuvvet ve aynı zamanda patronları da olan süper güce yaklaşmak durumundaydı. İsrail'in stratejik destek ve silah temini için Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlılığı çarpıcı bir biçimde artmış, bununla birlikte, Amerikan siyasi baskılarının önü de açılmıştı. Dolayısıyla, İsrail Mısır'a karşı askeri üstünlüğünü böyle yoğun biçimde kullanmakla, süper güçleri savaş sonrasındaki dönemde mümkün olduğunca

Ortadoğu dışında tutmak konusunda kendi koyduğu önemli bir amaca, yine kendisi zarar vermişti.

Sovyet güçleri beklendiğinden çok daha büyük oranda kendini göstermişti. İsrail pilotları, 18 Nisan'da kanal bölgesinde operasyon uçuşu yapan Sovyet pilotları ile karşı karşıya gelmişti. 30 Haziran'da kanal yakınlarında bir it dalaşı yaşanmış, olay İHK'nın Sovyet pilotlarca uçurulan beş MiG'i vurmasıyla sonuçlanmıştı. Bu başarı, İsrail'in moralini yükseltmişti, ancak askeri uzmanlar Sovyetler ve Mısırlıların karadan havaya füze fırlatan sistemleri Süveyş Kanalı'nın batı ucuna düzenli bir biçimde sevk ettiklerini biliyordu ve bu durum İsrail'in hava üstünlüğünü frenleyecekti.

Durumun tırmanışı, Dışişleri Bakanı Rogers'ın 19 Haziran'da Rogers B olarak bilinen ikinci bir öneriyi ortaya atmasına sebep olmuştu. Teklif üç kısımdan oluşmaktaydı: ilki Mısır cephesinde üç aylık bir ateşkesi; ikincisi İsrail, Mısır ve Ürdün'ün BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını ve özellikle de "işgal edilmiş topraklardan çekilmeyi" kabul ettiklerinin beyanını; üçüncüsü ise İsrail'in ateşkes yürürlüğe girer girmez Mısır ve Ürdün'le, Dr. Jarring'in himayesinde müzakereler için girişimde bulunmasını öngörmekteydi. Teklif aynı zamanda, ateşkes süresince "eylemsizlik" için önemli bir hüküm içermekteydi: Mısır'ın ve İsrail'in füzelerini kanala yakın yerlere yerleştirmesine izin verilmeyecekti.

Golda Meir Amerikan teklifini içgüdüsel olarak reddetmişti. Rogers B nihai sınırlar hakkında hiçbir şey belirtmese de, Meir bunun, basit bir biçimde Rogers A önerisini dayatmaya yönelik bir manevra olduğundan şüphelenmekteydi. İSK'da geçici ateşkesin Yıpratma Savaşı'nı yeniden başlatmayacak yeterli bir güvence olmadığına yönelik bir kaygı mevcuttu. Fakat Başkan Nixon, İsrail'e Rogers B'yi reddeden ilk taraf olmamaları gerektiği tavsiyesini vermişti ve hem Mısır, hem de Ürdün öneriyi kabul etmişti. Nixon 24 Temmuz'da Meir'a, nihai sınırların taraflar arasında Büyükelçi Jarring himayesinde yapılacak müzakerelerle kararlaştırılması gerektiğini; ABD'nin İsrail'e mülteci sorununun çözümü için ülkenin Yahudi karakterini değiştirecek veya güvenliğini tehlikeye atacak türden bir çözüm için baskı uygulamayacağını ve İsrail için tatmin edici türden bir barış anlaşması yapılana kadar tek bir İsrail askerinin dahi ateşkes hatlarından

geri çekilmeyeceğini belirttiği bir mektup göndermişti. Mektup birinci Rogers planından bariz bir biçimde vazgeçildiğini göstermekteydi ve bazı çevrelerde ikinci bir Balfour Deklarasyonu olarak adlandırılmıştı.[12]

Nixon'ın sağladığı güvencelerle, ekonomik ve askeri yardım sözü Golda Meir ve "mutfak kabinesi"ni, Rogers B önerisi gibi acı bir reçeteyi kabul etmeye ikna etmişti. Ancak sadece ateşkese ve Jarring misyonunun yeniden başlamasına razı olduklarını, Rogers A önerisinin koşullarını kabul etmediklerini açık bir biçimde belirtmişlerdi. Kabine 31 Temmuz'da altı azınlık oyu karşısında on yedi kişinin oluşturduğu çoğunlukla Rogers B planını kabul etmişti. Gahal, planın kabulü BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının da kabul edilmesini beraberinde getirdiğinden, ulusal birlik hükümetinden ayrılmıştı. Karar lehinde oy veren bütün Gahal bakanları hükümetten ayrılmamıştı, fakat Menahem Begin son derece kararlıydı. Mısır cephesindeki ateşkes 7 Ağustos'ta yürürlüğe girmiş, Yıpratma Savaşı'nı bitirmişti.

Ateşkesin yürürlüğe girdiği gün, Mısır Sovyet desteğiyle herhangi bir etkinlikte bulunmama kararını ihlal ederek, füzelerini Süveyş Kanalı'nın kıyısına sevk etmişti. İsrail de Jarring himayesinde gerçekleşecek olan görüşmeleri askıya almaya karar vermişti. Savaş sona ermişti, ancak siyasi çıkmaz devam ediyordu. Yıpratma Savaşı daha önceki üç savaşın aksine, bir taraf için barış, diğer taraf için de yenilgi olarak adlandırılacak bir biçimde sona ermemişti. Aslında on yedi ay süren savaş berabere bitmişti. İsrail'in siyasi ve askeri liderleri sonuca dair farklı değerlendirmeler yapmaktaydı. Aralarında savunma bakanı, genelkurmay başkanı ve birtakım generallerin bulunduğu bazı liderler, Mısır'ın savaş boyunca herhangi bir toprak kazanımı elde edemediğini belirtmekteydi. Diğerleriyse, farklı sebepler nedeniyle Mısır'ın savaşın gerçek galibi olduğunu düşünmekteydi. İki tarafın savaş öncesinde ve sonrasındaki konumu ile ilgili tarafsız bir inceleme, Abba Eban'ın psikolojik ve uluslararası dengenin Mısır lehine değiştiği sonucuna ulaşmasını sağlamıştı.[13] Ezer Weizman ise daha çok askeri denge ile ilgileniyordu. Ona göre kritik nokta, savaşın

12 Gad Ya'acobi, *Bıçak Sırtında* (İbranice) (Tel Aviv, 1989), 34.

13 Eban, *Personal Witness*, 482.

Mısır'ın kanal hattına füze sistemini kurması ve bağlantılı olarak da İsrail'in daha önceki dönemdeki tartışmasız hava üstünlüğünü kaybetmesi ile sonuçlanmış olmasıydı. Bu sonuç, Weizman'ın iddialarına göre, Mısırlılara gelecek üç yılda, Ekim 1973'teki büyük savaşa hazırlanma fırsatı vermişti.[14]

Birkaç istisna haricinde İsrail'in tüm liderleri, Yıpratma Savaşı'ndan yanlış dersler çıkarmıştı. Çoğunluk savunma merkezli askeri doktrine ve bu doktrinin sonucu olan statik savunma sistemine, savaşın maliyetli ve etkisiz bir yöntem olduğu ortaya çıkmasına rağmen bel bağlamaya devam etmişti.[15] 1974'te genelkurmay başkanı olan Mordehai Gur, sonradan, İsrail'e Ekim Savaşı'nın arifesinde sahte bir güvenlik hissi veren şeyin Altı Gün Savaşı'nda elde edilen kolay zafer değil, Yıpratma Savaşı'nın sonucunu yanlış yorumlamak olduğunu iddia etmişti. Mordehai Gur, İSK'nın aylık yayınlanan bülteninde "Yıpratma Savaşı'ndaki zaferimizin çok önemli olduğu konusunda şüpheye yer yoktur, fakat bu savaştan çıkan sonuç oturup hiçbir şey yapmamak mıdır? Bizim güçlü olmamız ve Arapların barış istemesi durumunda, ayağımıza gelip diz çökerek şartlarımızı kabul etmek zorunda mı kalmalılar? İzlenecek siyasetin belirlenmesinde güç kullanımının tek etken olması büyük bir siyasi ve stratejik hataydı" diye yazmıştı.[16]

Söz konusu büyük yanlış, gerçekten de uzlaşmaz Golda'nın liderlik ettiği hükümetindi. Hükümet Araplara yaklaşımında oldukça katıydı. Hükümetin 1969 sonrasındaki politikası Araplara sadece iki alternatiften birini öneriyor olduğuydu: ya İsrail işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmeksizin nihai bir barış ya da herhangi bir taviz vermeden statükoyu devam ettirmek. Çok büyük ekonomik maliyet ve ağır kayıplara neden olan Yıpratma Savaşı, İsrail tarihindeki en uzun savaştı. Savaşın sona ermesinin ardından Meir statükoyu savunmak için yıpratma diplomasisine yönelmiş ve nihai sonuç da başka bir geniş çaplı Arap-İsrail savaşı olmuştu.

14 Weizman, *On Eagles' Wings*, 274-75.

15 Yaacov Bar-Siman-Tov, *The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969-1970* (New York, 1980), 199.

16 Mordehai Gur, "Altı Gün Savaşı: 20 Yıl Sonraki Akisler" (İbranice), *Ma'arahot*, no. 309 (Temmuz-Ağustos 1987).

Yıpratma Savaşı İsrail'in nükleer siyasetini de etkilemişti. 1960'ların başındaki nükleer silahlar tartışması, 1970'lere kadar devam etti. Yigal Allon ve Yisrael Galili geleneksel stratejinin başlıca savunucularıydı. Nükleer seçeneğin başlıca taraftarları ise Moşe Dayan ve Şimon Peres'ti. Dayan'ın nüfuzu, 1967'de savunma bakanı olmasının ardından artmıştı. 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) imzalandı. Antlaşmaya taraf olan 140 devlet, barışçıl amaçlar için nükleer teknoloji edinme karşılığında nükleer silahlar edinmekten geri duracakları sözünü vermişti. İsrail NPT'yi imzalamayı reddettiğinden, Amerikalı yetkililer İsrail'in nükleer silah üretip üretmeyeceğini bilmek istemişti. İsraillilerin çoğunlukla bu soruya yanıt olarak sunduğu gerekçe, Ortadoğu'ya nükleer silahları ilk önce "sokacak" devletin kendileri olmayacağıydı. Daha açık konuşması istenen Büyükelçi Rabin, İsrail'in söz konusu silahları "deneyecek" veya bu silahların varlığı için resmen açıklama yapacak ilk ülke olmayacağını söylemişti.[17] Bu açıklama, Amerikalıları tatmin etmişti. İsrail'e NPT'yi imzalaması için baskı yapmaya son vermişler ve Dimona'ya Amerikalı denetçilerce yapılan ziyaretler de 1969'da sona ermişti.

Nükleer potansiyel yaratmaktan, küçük deneysel nükleer silah üretimine dönülmesi kararının asıl sorumlusu Moşe Dayan'dı. Bu adımı kısmen İsrail'in Araplar üzerindeki bilinen üstünlüğünü sonsuza kadar koruyamayacak olmasından korktuğundan, kısmen de İsrail'in dış güçlere bağımlılığını azaltmak istediğinden atmıştı. 1967'de Fransa tarafından koyulan ambargo, İsrail'in kendisine silah temin edenlere olan bağımlılığının altını çizmekteydi. Yıpratma Savaşı İsrail'e çok büyük bir ekonomik yük getirmiş ve İsrail'i Amerika'dan silah teminine daha bağımlı yapmıştı. Bu durum, Sovyetler'in İsrail'in düşmanlarına daha da yakınlaşmasına neden olmuştu. Dayan bu nedenle, "mahzendeki bomba" gibi dehşet verici bir ismi olan yeni bir formül bulmuştu. Söz konusu formül, bombayı test etmeksizin ve bombanın varlığını kamuoyuna bildirmeksizin üretmekti. Büyük ihtimalle diğer bakanlarla anlaşmazlık, İsrail'in alenen nükleer teknoloji geliştirmesini gerektirmeyecek, ancak Araplara ve tüm dünyaya İsrail'in

17 William B. Quandt, *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict since 1967* (Berkeley, 1993), 57-58.

orta yerinde nükleer bir cephaneliği olduğu fikrini verecek böyle bir ara yol bulunmasına neden olmuştu.[18]

Dr. Jarring'e Yanıt

Eylül 1970'te meydana gelen iki olay, Dr. Jarring misyonunu yeniden etkinleştirmek konusundaki kriz durumuna dair ilgiyi dağıtmıştı: Ürdün'deki iç savaş ve General Cemal Abdülnasır'ın ölümü. Filistinli gerilla örgütleri Ürdün'de devlet içinde devlet gibi davranarak, Kral Hüseyin'in iktidarına meydan okumuştu. Kral, ordusuna bu örgütleri silahsızlandırıp güçlerini sarsma emri vermişti. Bu emri takip eden iç savaşta binlerce Filistinli öldürülmüş, birçoğu da Ürdün'ü terk etmişti. Krizin doruğunda, Suriye güçleri Filistinlilere krallık rejimini yıkmakta yardımda bulunma önerisi gibi görünen bir tarzda, Ürdün'ü işgal etmişti. Kral Hüseyin Washington'dan acil yardım çağrısında bulunmuştu. Ulusal güvenlik danışmanı Dr. Kissinger, bu çağrıyı ülkenin kuzeyindeki Suriye zırhlı birliklerine İsraillilerce hava saldırısı yapılması konusunda bir kraliyet ricası olarak yorumlamış ve Golda Meir'a böyle aktarmıştı. Kissinger, Mısırlıların güneyde çatışmaları yeniden başlatması durumunda, ABD'nin İsrail'e gerekli askeri desteği vereceği vaadinde bulunmuştu. İsrail, İHK'yı alarm durumuna geçirmiş, kara birliklerinin tümünü, Suriye'ye karşı saldırıya hazır halde Ürdün sınırına kaydırmıştı. Ancak müdahale lüzumu ortadan kalkmıştı, çünkü Ürdün'ün kendi ordusu Suriyeli işgalcilere karşı harekete geçmişti. Kriz, Filistinlilerin yenilgisi, Suriye'nin geri çekilmesi ve Kral Hüseyin'in Amman'daki tahtına daha sağlam bir biçimde yerleşmesi ile sona ermişti. İsrail kriz süresince hamlelerini, Washington'la yakın bir surette koordine etmişti. İsrail yardım çağrısına verdiği karşılıkla hem Amerikan başkanının, hem de Ürdün kralının minnettarlığını kazanmıştı.

Diğer olay da, Mısır cumhurbaşkanı Nasır'ın 28 Eylül'deki ölümüydü. Elli iki yaşındaki başkan kalp krizinden ölmüştü. Nasır, Kral Hüseyin ve kralın Filistinli muhalifleri arasında arabuluculuk çabasıyla kendini yormuştu. Nasır'ın yerini, yardımcısı Enver

18 Uri Bar-Joseph, "The Hidden Debate: The Formulation of Nuclear Doctrines in the Middle East", *Journal of Strategic Studies* 5, no. 2 (Haziran 1982).

Sedat doldurmuştu. Sedat, 1952'deki devrimi yapan Hür Subaylardandı ve hakkında iktidarda çok uzun kalamayacağı tahmini yapılan, ağırlığı olmayan biriydi. Nasır, ömrünün son günlerinde Arap-İsrail anlaşmazlığının askeri yöntemlerle çözülemeyeceği sonucuna varmış gibi görünmekteydi. Sedat ise, düşündüklerini genellikle kendine saklayan biriydi ve bu nedenle anlaşmazlık konusunda nasıl bir tavır takınacağını kestirmek güçtü.

İsrail Aralık sonunda Nixon yönetimi ile uzun müzakereler sonucunda, Dr. Jarring himayesinde barış görüşmelerini başlatmaya razı olmuştu. Amerikalılar Jarring'i, arabuluculuk konusunda geçmişte olduğundan daha aktif bir rol oynaması ve sadece bir aracı gibi davranmaması için yüreklendirmişti. Ancak Jarring'in İsrail ve Mısır'la ilk temasları, onu iki tarafın da o an için iyice belirginleşmiş pozisyonlarında ısrar edeceklerine ikna etmişti. Bu sebeple, diplomatik açmazı aşmak üzere, anlaşma için harekete geçmeyi teklif etme görevini üstlenmişti. 8 Şubat 1971'de Mısır ve İsrail'e eş zamanlı olarak gönderdiği mektuplarda, anlaşmazlığın çözümü için kendi önerilerini sıralamıştı. Mısır'dan İsrail'le barış anlaşması imzalamak üzere girişimde bulunmasını, İsrail'den ise geçmişteki Mısır-Filistin sınırlarına geri çekilmesini istemişti.

Mısır, Jarring'in soru listesine 15 Şubat'ta yanıt vermişti. Yanıtları "Mısır İsrail ile BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının daha önce bahsedilen yükümlülüklerinin tümünü içeren bir barış anlaşması imzalamaya hazırdır" şeklinde olmuştu. Mısır İsrail'in sadece Sina'dan değil, Gazze Şeridi'nden de geri çekilme sözü vermesi, mülteci sorununu BM kararları doğrultusunda çözmek üzere garanti vermesi ve barış durumunu korumak üzere BM kuvvetlerinden bir ordu kurulması gibi ek taleplerde de bulunmuştu. Bu yanıt, tam bir ilerlemeydi. Mısır hükümeti kamuoyuna ilk kez İsrail'le barış anlaşması imzalamaya hazır olduğunu duyurmaktaydı. Mısır'ın cevabı hem Jarring, hem de Rogers tarafından olumlu ve önemli bir gelişme olarak memnuniyetle karşılanmıştı.

İsrail, Mısır'ın barış yapmak konusundaki açık tavrından etkilenmiş, ancak Mısır'ın kendi duruşunu endekslediği şartlar ve uyarılar nedeniyle kaygılanmıştı. Aslında Mısır'ın barış için ileri sürdüğü toprak konusuna ilişkin şartlar sürpriz değildi. Söz konusu şartlar, Eşkol hükümetinin 19 Haziran 1967'de aldığı, barış karşılığında Mısır ve Suriye ile İsrail arasındaki uluslararası sınır-

lara çekilme yanlısı kararlara benziyordu. Ancak bu karar, Eşkol hükümeti tarafından iptal edilmiş ve İsrail'in konumu izleyen süreçte daha da sertleşmişti.

İsrail'in Jarring'e 26 Şubat'ta verdiği yanıt, kabinedeki karmaşık tartışmaların bir sonucuydu. İsrail Mısır'ın barış anlaşması imzalamak konusundaki eğiliminden duyduğu memnuniyeti belirterek, bir kez daha barış anlaşması hakkındaki tüm konularda doğrudan müzakerelere ilişkin arzusunu dile getirmişti. Sorun, Jarring'in işgal edilen toprakların topyekûn boşaltılması teklifiyle ilgiliydi. Kabine ilkin Eban'ın temkinli teklifini kabul etme eğilimdeydi. Eban'ın formülasyonu, "barış anlaşmasının ortaya koyduğu sınırlar konusunda Mısır'ın güvence verip, bu sınırları tanıma ve kabul etmesi karşılığında İsrail silahlı kuvvetlerinin ateşkes hattının gerisine çekilmesi" şeklindeydi. Ancak Yisrael Galili ve Moşe Dayan'ın da yardımıyla, kabineyi sınırlar konusunda hiçbir tereddüt bırakılmamasına ikna etmişti. Kabine daha önceki sınırı yeniden yürürlüğe koymayı kategorik olarak reddetmeyi yeğlemiş ve bu da İsrail'in cevabına olumsuz ve buyurgan bir ton vermişti. Kabine, Eban'ın geri çekilme maddesine kısa, ancak oldukça önemli bir madde eklemişti: "İsrail 5 Haziran 1967 öncesindeki hatta çekilmeyecektir."[19]

Golda Meir hükümetinin muhalifleri, söz konusu cümlenin Jarring heyetinin başarısızlığını ve Mısır'la barışa dair fırsatın kaçırılmasını gözler önüne serdiğini iddia etmektedir. Bazı yorumculara göreyse, Eban'ın tavsiyesi dikkate alınmış ve söz konusu cümle metinden çıkarılmış olsaydı, Yom Kippur Savaşı trajedisi yaşanmadan, barış anlaşması yapılabilecekti. Eban da önerdiği çözümün yürürlüğe konmamasından üzüntü duyuyordu, çünkü söz konusu çözüm İsrail'in elindeki topraklara ilişkin bir revizyonu da tam olarak teminat altına almaktaydı. Ancak Eban, Sedat'ın o aşamada gerçekten anlaşmaya hazır olması durumunda, bu girişimi yalnızca İsrail'in Jarring'e cevabının üslubu yüzünden geri çevireceğini kabul etmekte zorlanmıştı.[20] Golda Meir'ın bakanlarının en ılımlısı olan Eban'ın bu çıkarımı, Sedat'ın beyanının önemini kavramakta başarısız olduğunu göstermektedir.

19 Eban, *Personal Witness*, 500-501; Rafael, *Destination Peace*, 256-57.

20 Eban, *Personal Witness*, 501.

Washington'daki büyükelçi İzak Rabin'in, Jarring girişiminin İsrail tarafınca ele alınış biçimi konusunda Eban'dan daha eleştirel bir tutumu vardı. Bakan ve büyükelçi arasındaki ilişkiler aslında biraz gerginleşmişti; büyükelçi çoğu kez dışişleri bakanını devre dışı bırakarak, doğrudan başbakana rapor vermekteydi. Ancak bakan ve büyükelçi, olumlu bir yanıt almak konusundaki beklentileri açısından bu defa aynı fikirdeydi. Rabin, Mısır'ın Jarring'e verdiği yanıtın hemen ardından, istişarede bulunmak üzere eve dönmüştü. Rabin, Mısır'ın cevabının bir dönüm noktası olduğu inancındaydı: "Doğrusunu söylemek gerekirse, Ortadoğu sorununun tarihinde ilk kez, Arap ülkelerinin en büyüğü ve Arap dünyasının lideri de olan bir Arap devleti, İsrail'le barış anlaşmasına gitmeye hazır olduğunu belirten resmi bir belge yayınladı!" Rabin, kabineye benzer bir yanıt vermeleri tavsiyesinde bulunmuştu: İsrail'in barış imzalamaya hazır olduğu ifadesini takiben, ülkenin sınırlar ve mülteciler konusundaki görüşlerini ayrıntılı biçimde göz önüne seren bir açıklama yapılması. Kabinenin cevabı, Rabin'i en az Amerikalı meslektaşlarını şaşırttığı kadar şaşırtmıştı. Söz konusu yanıt, "içerdiği laf kalabalığı, muğlâklığıyla yarışan tutarsız bir belge haline gelmişti. Daha da kötüsü, belgenin, İsrail'in barış karşılığındaki taleplerini ortaya sermekteki başarısızlığıydı."[21]

Jarring, hazırlamış olduğu soru listesine İsrail'in verdiği yanıtı yetersiz bulmuştu. İsrail'le barış konusunda Mısır tarafından bir taahhüt, Mısır topraklarından geri çekilmek konusunda da İsrail'den bir garanti verilmesini ummuş, ancak Mısır'dan bu taahhüdü almasına karşın, İsrail'den alamamıştı. Golda Meir hükümetinin Mısır'la barış yapmak için gerçek bir fırsat kaçırıp kaçırmadığı bir yana, İsrail'in yanıtı Jarring heyetinin kaderini belirlemişti. İsrailli bazı yetkililer söz konusu başarısızlığın faturasını BM arabulucusuna yıkmayı uygun bulmuştu. Gideon Rafael, "Jarring'in girişimi ilerleme kaydetmekten ziyade çözümsüzlüğü pekiştirmiştir" diye yazmıştı.[22] Aynı yorum İsrail'in yanıtı için de yapılabilirdi. Jarring'in girişimi resmen sonlandırılmasa da, daha etkili bir girişimle geçersiz kılınmıştı.

21 *The Rabin Memoirs*, 151-152.

22 Rafael, *Destination Peace*, 257.

Geçici Mutabakat

Jarring girişiminin sonu Mısır'ın yeni devlet başkanı Enver Sedat'ın girişimiyle aynı zamana denk gelmişti. Jarring'in gayesi, Mısır ve İsrail arasında etraflı bir barış anlaşması yapılmasıydı. Sedat'ın amacı ise, ilk etapta geçici bir mutabakata varılmasıydı. Sedat 4 Şubat 1971'de Mısır Ulusal Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada, Süveyş Kanalı'nın gemi trafiğine yeniden açılmasını ve İsrail kuvvetlerinin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının yürürlüğe konması yönünde bir adım olarak, kanalın doğu yakasından kısmen çekilmesini teklif etmişti. Sedat'ın teklifi, dikkatleri BM arabuluculuğundan Amerikan arabuluculuğuna, genel bir barış anlaşmasından geçici bir anlaşmaya yöneltmeyi planladığının ipucunu vermekteydi. Jarring 8 Şubat'ta verdiği soru listesinde, Sedat'ın teklifinden hiç bahsetmemişti. Söz konusu iki plan uluslararası gündemde aynı anda yer almış, ancak Jarring girişiminin önemini kaybetmesiyle Sedat'ın planı daha sonraki müzakerelerin temel dayanağı haline gelmişti.

Sedat'ın teklifi, İsrail'i şaşırtmamıştı. Moşe Dayan Ağustos 1970'te ateşkesin yürürlüğe girmesini takiben, İsrail basınına Mısır'la yeni bir uzlaşmaya ihtiyaç olduğuna ilişkin demeç vermişti. Dayan'ın asıl derdi, Mısır'ın çatışmaları yeniden başlatma eğilimini azaltmaktı ve bunun için de kısmi bir anlaşma üzerinde düşünmeye hazırdı. Ortaya attığı özgün önerilerden biri, Mısır'ın kanalı yeniden açıp Yıpratma Savaşı'nda harap olan şehirleri tekrar inşa edebilmesi için İsrail'in Süveyş Kanalı'ndan çekilmesiydi.[23] Yakındoğu ilişkilerinden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı Joseph Sisco, Kahire'deki Amerikan maslahatgüzarı Donald Bergus'a, Cumhurbaşkanı Sedat'a yakın bir general tarafından, Süveyş Kanalı'nın yeniden açılması konusunda bir anlaşmaya varmanın olabilirliğinin araştırılmasına ilişkin bir teklifte bulunulduğunu 15 Ocak 1971'de Rabin'e iletmişti. Teklif, İsrail'in kanalın kırk kilometre gerisindeki bir noktaya çekilmesi, Mısır tarafında konuşlu birliklerin sınırlı bir oranda azaltılması ve su yolunun yeniden açılmasından ibaretti. Rabin, bunun "BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararıyla ilişkili, 'nihai anlaşma' tekliflerini

23 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 569.

çevreleyen 'ya hep ya hiç' yaklaşımını değiştiren, taze bir başlangıç olduğunu düşünmekteydi. Teklif sadece bu nedenden ötürü bile ciddi şekilde değerlendirilmeliydi."[24]

Rabin olumlu bir yanıt telkininde bulunmuştu. Ancak Golda Meir, Mısır'ın söz konusu teklifi konusunda olumlu düşünmekten çok uzaktı. Meir söz konusu teklifin, henüz barış anlaşması yapılmadan İsrail'in eski uluslararası sınıra çekilmesine neden olmasından korkuyordu. Sedat'ın teklifini kamuoyuna açıklamasına tepkisini, Amerikan televizyonlarından birinde kızgın ve olumsuz yorumlar yaparak göstermişti. Yılgınlığa düşmeyen Sedat, Kudüs'e giden ABD dışişleri bakanlığı yetkililerine bir mesaj göndermişti. Mesajda, amacının mevcut tehlikeyi bertaraf etmek olduğunu, ancak teklifinin akademik ya da taktiksel bir manevra olmadığını açıklamıştı. İsrail'le Birleşmiş Milletler'den ziyade, ABD aracılığıyla yapılacak ciddi müzakereler istemekteydi. Sisco, Golda Meir'a, Sedat'ın girişimine –tıpkı Abba Eban'ın yaptığı gibi– olumlu ve yapıcı türde tepki vermesini önermişti. Meir 9 Şubat'ta Knesset'te yaptığı konuşmada, hükümetin Mısır'ın yaptığı teklifi bağlayıcı nitelikte şartlar çerçevesinde tartışmaya istekli olduğunu üstü kapalı ve temkinli bir biçimde ifade etmişti. Gideon Rafael'e göre, "Meir söz konusu tutumu arzu ettiği bir hedeften çok, taktiksel bir uzlaşma olarak istemeye istemeye göstermişti."[25]

Meir'ın Sedat'ın girişimine karşı takındığı çekimser ve kuşkucu tavır, Amerikan baskı ve sınamalarına davetiye çıkarmıştı. Kanalın açılması SSCB için ABD için olduğundan daha fazla yarar ifade etse de, bu fikir düşmanlıkların sona ermesine yarayacak olduğundan Amerikalılara cazip gelmişti. Sisco Mart başında İsrail'e, Sedat'la ilk etapta görüşülen konuları içeren bir rapor sunmuştu. Buna göre İsrail, kuvvetlerini kanalın kırk kilometre gerisine düşen bir noktaya çekecek; boşaltılan bölge askerden arındırılacak; Mısırlı teknisyenler ve yedi yüz kadar güvenlik görevlisi kanalın doğu kıyısındaki on kilometrelik geniş bir şeride konuşlandırılacaktı. Anlaşmanın imzalanmasından altı ay kadar

24 *The Rabin Memoirs*, 155-156.

25 Rafael, *Destination Peace*, 258-59.

sonra, kanal, içinde İsrail gemilerinin de bulunacağı uluslararası gemi ticaretine açılacaktı. Anlaşma, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının tam anlamıyla uygulanmasına yönelik ilk adımı oluşturacak ve bir yıl sonra iki taraf da ateşkes şartlarını yeniden gözden geçirme şansına sahip olacaktı.

Golda Meir, Sedat'ın önerdiği yeni şartlardan hoşlanmamıştı. Barış anlaşması olmadan geri çekilmek, onun için lanetlenmek demekti. Barış anlaşmasına varılmadan önce, tek bir İsrailli askerin dahi bölgeden ayrılmamasına ilişkin resmi görüşe sıkı sıkıya bağlı kalmakta ısrarcıydı. İkincisi, kanala ilişkin anlaşma ve Arapların gözünde Altı Gün Savaşı esnasında işgal edilen toprakların tamamen boşaltılması demek olan 242 sayılı kararın tamamen uygulanması arasında kurulan bağlantıya karşı çıkmaktaydı. Üçüncüsü, Mısırlı askeri personelin, hatta yedi yüz güvenlik görevlisinin kanalın doğu kıyısına konuşlandırılmasına kesin bir biçimde itiraz etmekteydi.[26]

Kabine, Sedat'ın yeni önerilerini 22 Mart'ta görüşmüştü. Moşe Dayan tartışmada başı çekmiş, kanal bölgesinden sınırlı bir geri çekilme fikrini barış anlaşmasına yakın bir uzlaşma karşılığında savunmuştu. Dayan, Mısır'ın kanalı açmasını mümkün kılacak nispi bir geri çekilme karşılığında, Mısır'ın savaş halini sona erdirmesini, boşaltılacak alanın askerden arındırılmasını ve kanalın batı kıyısında normal sivil hayatın yeniden tesisini önermişti. Başka bir şart da, Amerika'nın İsrail'e uzun vadede geçerli bağlayıcı surette askeri yardım yapması ve İsrail'in boşaltacağı bölgenin askerden arındırılmış halde kalmasına çaba sarf etmesi gerektiğiydi. Dayan, kanaldan stratejik önemi haiz Gidi ve Mitla geçitlerinin batı ucuna, yani kanalın otuz kilometre gerisine çekilmeye hazırdı. Kabine de, kanal bölgesinden sınırlı oranda geri çekilme prensibini barış dahi olmadan, geçici anlaşma bağlamında kabul etmişti.

Abba Eban, kabinenin bu kararıyla "Ortadoğu diplomasisinde yeni bir dönemin başladığını" yazmıştı. "Nispi geri çekilmeye dayalı geçici anlaşma kavramı, daha önceki dönemde geçerli olan barış için 'ya hep ya hiç' yaklaşımının yerini almıştı. Ve Amerikalıların 'arabuluculuğu' fikri de daha evvelki BM arabuluculuğu

26 *a.g.e.*, 260-1.

anlayışının yerine geçmişti."[27] Ancak bu anlayışın uygulanması konusunda herhangi bir fikir birliği söz konusu değildi. Eban, bu fikrin Dayan'dan çıkmış olması gerçeğinin, onun siyasi muhaliflerinin fikre karşı çıkmasında biraz rolü olduğu yorumunu yapmaktadır. Kanal bölgesinden tam anlamıyla geri çekilme fikrine Yisrael Galili, Yigal Allon ve şaşırtıcı bir biçimde, ılımlı bir figür olan Pinhas Sapir karşı çıkmaktaydı. Genelkurmay başkanı Haim Bar-Lev, İsrail'in bölgeden on kilometreden fazla geri çekilmemesini savunmaktaydı. Bar-Lev'in iddiasına göre, kısmi bir geri çekilme Mısır'ın kanalı geçerek güçlü bir saldırı yapmasını daha zor hale getirecekti. Bu türden bir çekilme, anlaşmanın Mısır tarafından bozulması durumunda İsrail'in kanala "geri dönmesini" de mümkün kılacaktı.[28]

Kabine içindeki bölünmeler İsrail'in karşı öneriler oluşturmasını geciktirmişti. İsrail'in karşı önerisi, Sedat'ın teklifinin kendilerine aktarılmasından altı hafta sonra, 19 Nisan'da Amerikalılara iletilmişti. İsrail'in önerisindeki temel sorun, İsrail'in kanal bölgesinden oldukça sınırlı bir oranda geri çekilmesine karşılık, Mısır'dan savaş halini sona erdirmesinin istenmesiydi. Rabin bu istemin gerçekçi olmadığını düşünmekteydi, ancak kabine teklif konusunda son derece kararlıydı ve Rabin'den Mısır'ın savaş halini sona erdirmesinin geçici barış anlaşmasının temel şartı olduğunu Amerikalılara iletmesini istemişti. Rabin'e İsrail'in nereye kadar geri çekilmeye hazır olduğunun sorulması durumunda bu konuda bir şey bilmediğini söylemesi istenmişti. Öte yandan, İsrail'in talepleri biraz daha detay kazanmıştı: buna göre, kanal İsrail'in de aralarında bulunduğu tüm ulusların gemi taşımacılığına açılacak; süresiz ateşkes sağlanacak; İsrail kuvvetleri, üzerinde anlaşma sağlanacak bir noktaya geri çekilecek; İsrail'in boşaltacağı bölgede Mısır'a ait hiçbir askeri unsur bulunmayacak; kanalın batı kesimindeki Mısır askeri birimleri azaltılacak ve tüm savaş esirleri serbest bırakılacaktı.

Rabin, kabinenin kendisine hitaben hazırladığı mektubu Kissinger'a iletmişti. Kissinger mektubu şaşırtıcı bir hızla okumuş ve tepkisi de benzer biçimde seri olmuştu. "Bu da nedir?!

27 Eban, *Personal Witness*, 503-4.

28 *a.g.e.*, 504.

Yeni madde nerede?" diye sormuştu. "Eğer teklifiniz buysa, buna ilişkin herhangi bir şey yapmak istemiyorum. Bunu Sisco'ya götür... Buna elimi sürmeyeceğim! Teklifiniz sorunun özü ve Amerika'daki itibarınız hakkında ciddi bir yanlış anlama ihtiva ediyor. Bu duraklamaya ve çatışmaya sebep olacak. Dolayısıyla ne istiyorsanız onu yapın ve beni yalnız bırakın!" demişti. Sisco'nun İsrail'in gönderdiği teklif metnine tepkisi ise daha yumuşaktı. William Rogers'la görüşmesinin ardından, teklifi olumlu bir karşılık ricasıyla Mısır'a sunacağını söylemişti.[29]

Rogers ve Sisco Mayıs başında bir uzlaşma arayışı için Kahire'ye ve oradan da Kudüs'e gitmişti. Rogers, Sedat'ın ılımlı tutumu ve İsrail'in güvenlik ihtiyaçları konusundaki anlayışından etkilenmişti. Golda Meir Rogers'ın naif biri olduğunu düşünmekte ve aralarında geçen sert diyaloglarda pratik meseleler gözden kaçmaktaydı. Dayan'ın Sisco'yla bir sonraki görüşmesi ise çok daha yapıcı olmuştu. Dayan, İsrail'in kanal bölgesinden çekilmeye ne derece hazır olduğu sorusuna iki olası yaklaşımı sıralamıştı. Birincisi, çatışmaların yeniden başlayacağını varsaymaktaydı. Yaklaşım bu nedenle İSK'nın gerektiğinde karşılık vermek üzere kanal bölgesine dönebilmesi için on kilometrelik sınırlı bir geri çekilmeyi öngörmekteydi. Bu kabinenin resmen kabul ettiği yaklaşımdı. Diğer yaklaşım ise, Bar-Lev'in kanal bölgesinden Gidi ve Mitla geçitlerine kadar yaklaşık otuz kilometre çekilme şeklindeki önerisinin reddi ve İsrail'in kanala erişiminin daimi menni anlamına geliyordu. Dayan şahsen ikinci yaklaşımı desteklediğini gizlememekteydi. Mısırlıların kanalı yeniden açıp, İsrail ordusuna bu kadar yakın bir mesafede yerleşim merkezlerini yeniden inşa edebileceklerine inanmamıştı. Dayan meslektaşlarının aşırı esneklik olarak değerlendirdiği tavrı yüzünden kınanmıştı. Eban, Dayan'a konu hakkındaki fikirlerini kabinede oylamak isteyip istemeyeceğini sorduğu bir not göndermişti. Dayan başbakanın desteklememesi halinde konuyu tartışma konusu dahi yapmayacağı cevabını vermişti. Eban, Dayan'ın "Yom Kippur Savaşı'nı engelleyebilecek nitelikteki bu yaratıcı teklif lehinde kararlılık göstermemesinden her zaman üzüntü duymuştu."[30]

29 *The Rabin Memoirs*, 155-6.

30 Dayan, *Dönüm Noktaları*, 527-28; Eban, *Personal Witness*, 504-5.

Dayan da teklifinin Yom Kippur Savaşı'nı engelleyebileceğini düşünmüştü, ancak fırsatın kaçması konusunda Golda Meir'ı suçlamaktaydı. Dayan'ın süreç boyunca tüm derdi, Mısır'ın savaş açma eğilimini azaltmaktı. İsrail'in birliklerini geri çekmesiyle, Mısır'ın kanalı uluslararası ticarete yeniden açık hale getirmesiyle ve kanalın etrafındaki şehirlerde normal sivil hayata geri dönülmesiyle savaş riskinin azalacağını düşünmekteydi. İlk adımı, teklifin askeri bakış açısından uygunluğunu İSK Genelkurmayı'na sormak olmuştu. Genelkurmay ise ikiye bölünmüştü. İsrael Tal ve Ariel Şaron gibi bazı generaller bu fikri desteklemekteydi. Generallerin tümü, Sina'nın Bar-Lev'in temsil ettiği katı görüşün aksine, esnek bir biçimde savunulması taraftarıydı. Su yolundan geçitlere doğru geri çekilmenin İsrail güvenliğini tehdit etmeyeceğini, bilakis bu türden bir geri çekilmenin İsrail'in bazı askeri sorunlarını çözeceğine inanmaktaydılar. Bar-Lev ve David Elazar, kanal bölgesindeki faaliyetleri kontrol edebilecekleri bir pozisyon için, çok daha sınırlı bir geri çekilmeyi yeğlemekteydi. Dayan'a göre, Golda Meir kendisinin görüşüne tamamen karşıydı ve Bar-Lev ile Elazar'dan aldığı destekten oldukça mutluydu. Dayan ve Meir arasındaki görüş ayrılığı, askeri olmaktan ziyade siyasiydi. Dayan geçici bir barış anlaşmasının gerilimi azaltarak, Mısırlılarla ileri düzeyde müzakerelerin önünü açacağını ummuştu. Meir, en basit tabirle Mısırlılara güvenmiyordu. Hükümet ve İSK'daki görüş ayrılığı göz önüne alındığında, Dayan başbakanın görüşünün ağırlık kazanmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmüştü.[31]

Amerikalılar İsrail'in tutumunu geçici barış anlaşmasının önündeki asıl engel olarak görmekteydi. Amerika İsrail'i diplomatik esneklik sergilemeye teşvik etmek için Phantom uçaklarının tedarikini dahi ertelemişti. William Rogers, 4 Ekim 1971'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Amerika'nın geçici barış anlaşmasından ne anladığının ana hatlarını sunmuştu. Süveyş Kanalı'nın yeniden açılmasının, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanması için bir adım olacağını ve kapsamlı barış anlaşması için müzakerelerin, Dr. Jarring'in hima-

31 Rami Tal, "Moshe Dayan: Soul Searching", *Yediot Aharonot*, 27 Nisan 1997.

yesinde gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişti. İki tarafın kanalın işletilmesine dair –Mısırlı personelin doğu kıyısındaki varlığı da dahil– teknik meselelerle ilişkili sorunlara çözüm bulmaları gerektiğini eklemiş ve iki taraf arasında New York'ta "dolaylı görüşmeler" yapılmasını önermişti.

Golda Meir bu önerileri iki gün içerisinde reddetmişti. Dışişleri bakanının yapacağı bir konuşmanın, sadece Mısırlıların dikbaşlı tutumlarını sürdürmelerini sağlayacağını söylemişti. İsrail'in geri çekilme konusunda fikir birliği içinde olması, Mısır'a ait hiçbir birliğin kanalın doğu yakasında konuşlandırılmayacağı prensibine dayanmaktaydı. Daha da önemlisi, Meir kanalın yeniden deniz trafiğine açılmasının bağımsız bir konu olup, kapsamlı barış anlaşmasının parçası olmadığında ısrar etmekteydi. Bu noktaları 26 Ekim'de Knesset'te yaptığı küstah konuşmada tekrar etmişti. Bir kaç gün sonra da, hükümetinin Phantom uçaklarının İsrail'e satışı gerçekleşene kadar kanalın yeniden açılmasıyla ilgili her türlü teklifi reddedeceğini Amerikalılara bildirmişti.

Bu gelişmeler yaşandığı sırada, Amerikalılar Ortadoğu sorununa etraflı bir çözüm konusunda Sovyetler'le görüşmeler yapmaktaydı. Kissinger, 5 Kasım'da Rabin'e Başkan Leonid Brejnev'in Başkan Nixon'a ilettiği gizli bir teklifin varlığı konusunda bilgi vermişti. Teklif, iki aşamada gerçekleşecek bir barış anlaşması içindi: ilk olarak kanalın yeniden ulaşıma açılması için geçici bir anlaşma; ardından, 1972'de yapılacak Amerikan başkanlık seçimleri sonrasında, Jarring raporunu temel alan kapsamlı bir barış anlaşmasının yapılması. Kudüs'teki herkes Sovyet girişiminin reddedilmesinin son derece önemli olduğuna inanmaktaydı ve Rabin'e de Kissinger'a bu karar hakkında bilgi vermesi konusunda talimat verilmişti. Kissinger Rabin'i, İsrail'in yapılan tüm önerileri gerekçelerini açıklamadan geri çevirmeye devam edemeyeceği konusunda uyarmıştı. İsrail'in tavrına dair temel zafiyeti de vurgulamıştı: Mısır'ın askeri seçenekten vazgeçmesini istemek, fakat buna mukabil kısmi anlaşma ve etraflı barış arasındaki bağlantıyı reddetmek. Kissinger ve Rabin'in üzerinde fikir birliği edebildikleri yegâne konu, İsrail başbakanının Amerikan başkanı ile görüşmelere katılacak olmasıydı.[32]

32 *The Rabin Memoirs*, 159-62.

Golda Meir Başkan Nixon ile 2 Aralık'ta görüşmüştü. Meir'ın, Başkan Nixon'ı Rogers planından vazgeçirmek ve İsrail'e silah satışına devam etmeye ikna etmek gibi iki temel amacı vardı ve bu amaçları gerçekleştirmekte de başarılı olmuştu. Nixon da onu, İsrail'e rağmen bir Amerikan-Sovyet anlaşması olmayacağına ikna etmişti. Geçici barış anlaşması konusunda ise yalnızca çok genel tartışmalar yapılmıştı. Nixon bu konuyla ilgilenme görevini Dışişleri Bakanlığı'ndan alarak kendi ulusal güvenlik danışmanına vermiş, Meir'dan da detayları söz konusu ulusal güvenlik danışmanı ile tartışması istenmişti. Meir, Rogers planının rafa kaldırılacağına ve silah satışının kaldığı yerden devam edeceğine ikna olmuş vaziyette, geçici barış anlaşması için esneklik göstermeye hazırlanmıştı. Kissinger'la 10 Aralık'taki görüşmesinde birkaç konuda taviz vermişti: buna göre İsrail kuvvetlerinin geri çekilmesi Sina'nın batısındaki geçiş noktalarının dışına doğru olacak; ateşkes anlaşması on sekiz ile yirmi dört ay arasında belirli bir süre ile sınırlanacak; Rogers planının İsrail için hiçbir biçimde bağlayıcı olmaması karşılığında, geçici barış anlaşması ile etraflı barış arasında bağlantı kurulacak ve küçük bir grup Mısır askerinin üniformalarıyla kanalı geçmelerine izin verilecekti.[33]

Söz konusu tavizlere rağmen Meir'ın asıl tavrında bir değişiklik olmamıştı. İsrail'in kanal bölgesinden kısmen geri çekilmesinin, İsrail'i Sina bölgesinden belirlenen takvim içerisinde tamamen çekilme taahhüdü vermeye zorlayamayacağında ısrar ediyordu. Meir'a göre en can alıcı mesele, Mısır'la 5 Haziran 1967 öncesindeki sınırlara geri dönmek konusunda kesin ya da zımni hiçbir taviz verilemeyeceğiydi. Mısır'ı İsrail'den ayıracak yeni sınıra, iki ülke arasında geçici barış anlaşmasını takiben yapılacak müzakerelerle karar verilmesi gerekmekteydi. Meir İsrail'in teritoryal revizyon isteme hakkını saklı tutmuştu.[34] Ancak son derece zahmetli koşullarla yapılacak geçici bir barış anlaşması için prensipte fikir birliğine varmak, böyle bir anlaşma için bırakın istekli olmayı, olumlu tavır sergilemek bile değildi.

Askeri istihbarat şefi Tümgeneral Aharon Yariv, New York'taki Waldorf Astoria Oteli'nde Meir'ın Başkan Nixon'la toplantısının

33 *a.g.e.*, 162-164.

34 Simha Dinitz ile mülakat.

ardından başbakanla görüşmüştü. Yariv, Sedat'ın taleplerini karşılamak konusunda beklenilenden daha fazla adım atarak, onda bir başarı duygusu yaratıp, askeri eyleme yönelmesi yönünde üzerinde hissettiği baskıyı azaltmayı önermişti. Yariv, Sedat'ın ülkesinin bir bölümünü işgalden kurtardığını ilan etmesinde ve Süveyş Kanalı'nın her iki kıyısında Mısır bayrağının dalgalanmasında bir sakınca görmemekteydi. İsrail'in Gidi ve Mitla geçitleri bölgesine geri çekilmesinin yaratacağı tehlike, kanaldan on kilometre geriye çekilmekten doğacak riskten çok daha önemsizdi. Yariv Sedat'a söz konusu stratejik konumun yeterince mükemmel olduğunu anlatmış ve İsrail tarafının cömert davranabileceğini belirtmişti. Meir bu konuya kuşkulu bakmakta devam etmeyi yeğlemişti. Meir kısmi geri çekilmenin, Sina'dan tamamen geri çekilme konusunda baskılara neden olacağından çekinmekteydi, dahası kabinenin ve kamuoyunun Mısır'a daha büyük tavizler vermek konusunu destekleyeceğinden emin değildi. Kişisel kaygılar da işin içine girmekteydi. Yariv'in edindiği izlenim, Meir'ın ne geri çekilme sürecini başlatmayı, ne de İsrail tarihinde toprak kaybına sebep olan ilk başbakan olarak yer almayı istiyor olduğuydu.[35] Yariv'le yaptığı görüşmenin Meir'ın Henry Kissinger ile bir sonraki görüşmede daha esnek bir tavır sergilemesinde etkili olması muhtemeldi, ancak siyasi, askeri ve teritoryal statüko konusundaki temel ısrarında bir değişikliğe neden olmamıştı.

Meir'ın Kissinger ile 10 Aralık 1971 tarihinde yaptığı toplantıda verdiği tavizler azımsanamayacak düzeydeydi, ancak bunlar için geç kalınmıştı. Söz konusu tavizler altı ay önce verilebilseydi, geçici barış anlaşması arayışı için bir dönüm noktası olabilirdi. Ancak Sedat'ın yaklaşımı da zaman içerisinde sertleşmişti. Anlaşma fikrinden vazgeçmemiş olmasına rağmen, Sedat şimdi geçici barış anlaşmasının İsrail'in Sina'dan tamamen geri çekilmesi yolunda bir adım olduğunda diretmekteydi. Kissinger yine de Meir'ın en son teklifini Kahire'ye iletmemişti.

Kissinger'ın Meir'ın en son önerisini Kahire'ye iletmemesinin ardındaki nedenler tamamen belirsizdir. Olası sebeplerden biri, Dışişleri Bakanlığı'nın İsrail ve Mısır arasında "dolaylı görüşmeler" düzenlemeyi denemesi ve taktiksel nedenlerden ötü-

35 Tümgeneral Aharon Yariv ile mülakat.

rü, İsrail'in teklifini gizlemesiydi. Söz konusu dolaylı görüşmeler hiçbir zaman gerçekleşememişti, çünkü Mısır 1972 Şubat'ında bu görüşmelere katılmayı geri çevirmişti. Başka bir olasılık da, Kissinger'ın anlaşmaya giden yolun Moskova'dan geçtiğine inanmasıydı. Kissinger Moskova'nın geçici barış anlaşmasına karşı olduğunu biliyordu, ancak acele etmek istemiyordu. ABD-Sovyetler görüşmeleri bir sonuca varmadan uzadığı ölçüde, Sedat da ABD'ye yaklaşacaktı. Kissinger Sedat'ın saldırgan demeçlerini ciddiye almıyordu, çünkü Mayıs 1972'de Moskova'da yapılacak süper güçler zirvesine odaklanmıştı. Zirve gerçekleştiğinde ise Süveyş Kanalı'na dair ayrı bir anlaşma yapma fikri dolaylı görüşme mefhumuyla birlikte rafa kalkmıştı.[36]

Yıpratma Diplomasisi

1972-73 yıllarında İsrail'in asıl derdi mevcut durumu, yani statükoyu muhafaza etmekti. Abba Eban hem bu siyasetin ardındaki temel dayanağı, hem de bu siyaset nedeniyle İsrail'in zaman içerisinde ödemek zorunda kaldığı bedeli şöyle özetlemişti:

> İşin doğrusu, İsrail'in bunca zamandır sürdürdüğü savunma stratejisi yıpratma prensibi üzerine kurulmuştu. Buradaki mantık Arapların topraklarını savaş ya da süper güçlerin baskısıyla geri alamamaları durumunda, müzakere yoluna gitme ve İsrail'in birtakım güvenlik çıkarlarını karşılamak zorunda kalacak olmalarıydı. Söz konusu görüş, üçüncü bir Arap seçeneğini dikkate almıyordu. Bu seçenek, yumuşak başlı ya da müzakere yanlısı olmak yerine, -başarısız bir saldırının dahi ateşkes hatlarının pasif biçimde kabulünden daha kârlı olacağı ümidiyle- gözükara biçimde savaşa yönelmekti.[37]

Yıpratma diplomasisi doğal olarak yıpratma stratejisine eşlik etmekteydi. Yıpratma stratejisi teritoryal statükoyu pekiştirmeye yönelikse, yıpratma diplomasisi de siyasi çözümsüzlüğü sürdürmeyi ve Araplara İsrail'in barış için şartlarını kabul edene dek siyasi hiçbir kazanım vermemeyi amaçlamaktaydı. İsrail'in

36 Mordechai Gazit, *The Peace Process 1969-73: Efforts and Contacts*, Jerusalem Papers on Peace Problems, 35 (Kudüs, 1983), 92.

37 Eban, *An Autobiography*, 488.

statükoyu korumak konusundaki kabiliyetine dair inancının iki ana temeli vardı: makul askeri denklik ve ABD'den gelecek güçlü destek.

Richard Nixon'ın başkanlığı süresince, iki ülke arasındaki ilişkiler giderek yakın stratejik ortaklığa evirilmişti. Amerika'nın Güneydoğu Asya'daki çatışmaya yüksek maliyetli ve sonuçsuz bir biçimde dahil olması, Nixon Doktrini'nin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Söz konusu doktrin, Amerika'nın üçüncü dünyada doğrudan çatışmaya girmekten kaçınması ve bunun yerine Basra Körfezi'nde İran şahı ve Ortadoğu'da İsrail gibi vekillere bel bağlaması gerektiğini öne sürmekteydi. İsrail, Nixon Doktrini bağlamında, bölgesel güç dengesini Amerika'nın çıkarlarına uygun biçimde muhafaza etme rolünü üstlenmekteydi. Bu, her şeyden önce Arap radikalizmini dizginlemek ve Ortadoğu'da Sovyet yayılmacılığını kontrol altında tutmak demekti. İsrail'in Arapları bulundukları yerde tutmak konusundaki bölgesel çıkarları, Nixon yönetiminin Sovyetler'i Ortadoğu'dan uzaklaştırma istemi ile açıkça birleşmekteydi.

Ortadoğu daima dış güçlerin rekabetinin yaşandığı bir arena olmuştur. Bölge, Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren de süper güçler arasındaki rekabet için önemli bir alandı. Fakat Amerika 1950'lerdeki algısının tersine, İsrail'i şimdilerde bölgesel düzenin merkezi ve Ortadoğu'daki stratejik varlığının bir parçası olarak görmekteydi. Bu siyasetin başlıca mimari Henry Kissinger idi. Kissinger'ın İsrail'e dair Dışişleri Bakanlığı'ndaki hâkim yaklaşım konusunda şüpheleri vardı. Dışişleri Bakanlığı'nın stratejisi, daha fazla diplomatik esneklik göstermesini sağlamak için, İsrail'e silah satışını engellemekten ibaretti. Kissinger, İsrail kendini ne kadar az güvende hissederse, uzlaşma konusundaki direncinin de o kadar büyük olacağını düşünmekteydi. Dışişleri Bakanlığı'nın süregiden çıkmazın Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki konumunu güçlendirdiğine dair ana önermesini de sorgulamıştı. Kissinger'a göre bu durumun tam tersi söz konusuydu: çözümsüzlük uzadıkça, Sovyetler Birliği Arapların isteklerini gerçekleştirmede başarısız olacaktı.[38]

38 Henry Kissinger, *The White House Years* (Boston, 1979), 376.

Kissinger'ın yıpratma diplomasisi, aslında Mısır'a yönelikti. Aynı diplomasi Amerika'nın müttefiki olmasının yanında, Soğuk Savaş için Mısır'dan daha az stratejik öneme sahip olması nedeniyle Ürdün Haşimi Krallığı'na karşı uygulanmamıştı. Dahası, Ürdün'ün Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümüne dair tutumu, Amerika'nın konumuna yakındı. Ürdün, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını ve 1969 tarihli Rogers planını kabul etmiş, Jarring'in Şubat 1971 tarihli soru listesine de olumlu yaklaşmıştı. İsrail bu nedenle Ürdün'le barış yapma olasılıklarını değerlendirme konusunda, Amerikan desteğine güvenebilirdi. Kudüs'ün Mısır'la kurduğu temaslar ABD vasıtasıyla sağlanırken, Ürdün'le bağlantısı doğrudan ve en yüksek seviyede idi. Golda Meir Kral Hüseyin'e yönelik teveccühünü bilhassa ifade etmesine karşın, savaş arası dönemde onunla görüşen tek siyasi değildi. Abba Eban, Yigal Allon, Moşe Dayan ve diğer İsrailli yetkililer de kralla kimi zaman tek başlarına, kimi zaman ikili gruplar, bazen de daha geniş katılımlı ekipler halinde buluşmuştu. Toplantılar kimi zaman Londra'da, kimi zaman iki ülke arasındaki sınıra yakın çöldeki bir çadırda, bazen Akabe Körfezi'ndeki kraliyet yatında, bazen de Tel Aviv'de yapılmıştı.

Golda Meir Filistin seçeneğine hiçbir zaman sıcak bakmamıştı. Filistinlilerin İsrail'in uzlaşılamaz düşmanları olduğunu düşünüyordu. Filistinlilerle ilgili görüşleri bağımsızlık öncesi dönemde şekillenmiş ve neredeyse hiç değişmemişti. Kasım 1947'de, Meir ve Kral Abdullah Filistinlilere rağmen Filistin'i bölecek olan bir anlaşmaya varmışlar ve bu siyaset Haziran 1967'ye kadar da yürürlükte kalmıştı. Meir, Haziran 1967'den sonra Filistin milliyetçiliğine karşı düşmanca tavrını sürdürmüştü. Aslında Filistinlilerin bir ulus olduğunu veya Filistinlilerin bir ulus olarak kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu kabul etmiyordu. Başbakan olarak Filistin sorunu hakkındaki çağdışı ve sert tutumu iyi biliniyordu ve Filistinliler gibi bir ulusun var olmadığı lafıyla da kötü bir ün kazanmıştı. "Sanki Filistin'de kendini Filistinli olarak tanımlayan Filistinliler vardı da, biz gelip onları kapı dışarı ettik ve ülkelerine el koyduk. Filistinliler diye bir grup yoktur"[39] demişti.

39 *Sunday Times*, 15 Haziran 1969'dan aktaran David Hirst, *The Gun and the Olive Branch: The Roots of Violence in the Middle East* (Londra, 1977), 264.

Meir, Filistin milliyetçiliğini sadece İsrail için değil, Ürdün'deki monarşi için de bir tehdit olarak görmekteydi. Bu, Kral Hüseyin'e karşı hissettiği dayanışma duygusunun sebeplerinden biriydi. Ağustos 1968'de, Amerikalı bir ziyaretçi vasıtasıyla Kral Hüseyin'e şu mesajı göndermişti: "Umarım zat-ı aliniz İsrail'in Ortadoğu'daki en iyi dostunuz olduğunun farkındadır." Başkan Kennedy'nin eski yakın danışmanlarından Theodore Sorensen Kudüs'e dönüşünde, Kral Hüseyin'in söz konusu mesajı işittiğinde gülümseyerek şöyle cevap verdiğini belirtmişti: "Ortadoğu'da, İsrail'in en iyi dostu olduğumu düşünen bazı kişiler var."[40]

Filistinlilere karşı husumeti ve Kral Hüseyin'e yakınlığı düşünüldüğünde, Meir'ın Filistin sorununun çözümüne uğraşırken kralı sürece dahil etmek istemesi pek de beklenmedik bir şey değildi. Ancak Meir'ın yaklaşımında şahsi ilişkileri aşan, tarihsel ve siyasi bir boyut da vardı. 1969-1973 yılları arasında başbakanlık ofisinde genel müdür olarak çalışan Simha Dinitz'in anlatımına göre, Meir'ın görüşleri şöyleydi:

> Golda'ya göre Filistin sorununun gerçekçi bir biçimde çözümüne önayak olacak tek şey, demografik ve coğrafi açılardan onları Ürdün'ün sorumluluğu ve yetkisi altına sokmaktı. Filistin sorununu Ürdün'den bağımsız olarak çözme girişiminde bulunmak ya da başka bir ifadeyle İsrail ve Ürdün arasında üçüncü bir devlet yaratma girişimi başarılı olamayacaktı, çünkü böyle bir devletin ne coğrafi ne de nüfus açısından uygun bir dayanağı olacaktı. Bu, Golda Meir'ın yaklaşımının temeliydi. Böylece, Filistin sorununa bir çözüm bulabilmek için Ürdün'le bağlantı kurmak zorunluydu. Hüseyin'le yapılan tüm görüşme ve toplantıların kerameti de buydu.

Dinitz barış anlaşması yapılamamasına karşın, işi Ürdün'le ilişkilerin pek çok değişik başarıyı içerdiği iddiasında bulunmaya kadar götürmüştü:

> Ürdün'le diyalog öncelikle FKÖ'nün Filistin bölgesinde merkezi bir kuvvet olarak yükselişini engellemişti. Diyalog sürdüğü müddetçe FKÖ Filistinliler adına söz sahibi veya en önemli söz sahibi olma şansından mahrum olacaktı.

40 Zak, *Hüseyin Barış Yapıyor*, 44.

İkincisi, Ürdün'le temas hali teröristlere karşı savaştan, sivrisineklerle mücadeleye kadar pek çok farklı konuda fikir birliği yaratmıştı. İsrail ve Hüseyin arasındaki söz konusu gündelik hayat ve güvenlikle ilgili anlaşmalar, hukuki olmasa da fiili bir barış durumu yaratmıştı. Bir yanda Şeria Nehri'nin iki yanındaki köprüleri açık tutma siyaseti, diğer yanda ise hem bizi hem de Ürdün'ü tehdit eden teröristleri ortadan kaldırmak için koordine edilmiş çabalar vardı. Toprak paylaşımı, tarım, haşere kontrolü ve sulama gibi daha gündelik konularda da işbirliği söz konusuydu.

Üçüncüsü Kral Hüseyin'le kurulan ilişkiler bir Arap lider ile doğrudan diyalog için örnek oluşturmuştu. Bu ilişkiler, Sedat'ın Kudüs'e ziyaretini bir devrim olmaktan çıkararak daha az şaşırtıcı kılmıştı. Dolayısıyla Ürdün'le ilişkiler dönemi bir zaman kaybı değildi.[41]

Kral Hüseyin'in İsrail'le güvenlik, yönetim, hukuk ve ekonomi alanlarında işbirliği yapması için kendi nedenleri vardı. Fakat krala bakılırsa, siyasi alanda Ürdün seçeneği gibi bir durum söz konusu değildi. İsrail'de en çok üzerinde durulan Ürdün seçeneği, aslında Batı Şeria'da toprak konusunda taviz vermek anlamına gelmekteydi. Bu, kral için kabul edilemezdi. Golda Meir, barışın temel taşı olarak Allon Planı'nı tercih etmekteydi, ancak kral bu planı defalarca reddetmişti. Meir, işlevsel bir çözüm için temelde İsrail'in güvenlik sağlayıcı rolünü üstlendiği ve Batı Şeria'nın Ürdün denetimine gireceği Dayan Planı'nı uygulamaya hazırdı. Bu plan da, diğeri gibi Kral Hüseyin için kabul edilemezdi.[42] Kral, Mart 1972'de Birleşik Arap Krallığı için kendi federal planını açıklamıştı. Federasyon Şeria Nehri'nin doğu kıyısını içine alan bölümü de kapsayan Ürdün bölgesi ile Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kapsayan Filistin bölgesi olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Her bir bölge kendi hükümetine ve ayrı yargı sistemine sahip olacaktı. Amman, federasyonun ve Ürdün bölümünün başkenti, Kudüs ise Filistin bölgesinin başkenti olacaktı. Kral bu planı ilan ederek Arap dünyası ve uluslararası kamuoyuna Batı Şeria'ya ve

41 Simha Dinitz ile mülakat.

42 Kral Hüseyin ile mülakat.

orada yaşayanların siyasi temsiline dair hak iddiasından vazgeçmediğinin işaretini vermek istemişti. Plan FKÖ, Mısır ve İsrail tarafından reddedilmişti.

Meir'ın kralın planını reddi hızlı ve kesin olmuştu. 16 Mart'ta Knesset'e hitaben yaptığı konuşmada, İsrail'in Arap yönetimlerinin içyapısı veya şekline asla müdahalede bulunmadığını belirtmişti. Eğer kral, krallığının ismini "Filistin" olarak değiştirmeyi ve krallığın içyapısında değişiklikler yapmayı uygun görüyorsa, Meir bunlara hiçbir itirazda bulunmayacaktı. Ancak kralın federal planına karşı itirazları vardı, çünkü plan İsrail'in sınırlarını ve güvenliğini etkilemekteydi. Meir planın İsrail'le müzakerede bulunmak ya da barış yapmak konusunda herhangi bir iyi niyetten bahsetmediğini vurgulamıştı.

Meir'ın Kral Hüseyin'in federal planını kesin bir biçimde reddetmesi, FKÖ lideri Yaser Arafat'ın ekmeğine yağ sürmüştü. Arafat ve arkadaşları, kralın planını "FKÖ'yü etkisiz kılmak için yapılmış bir hamle" olarak görmekteydi. Arafat biyografisini hazırlayan yazara, eğer İsrail Batı Şeria'dan çekilmiş olsaydı, Kral Hüseyin'in İsrail'le hemen barış imzalayacağını ve "FKÖ'nün işinin biteceğini söylemişti. FKÖ'nün sonu kesinlikle gelmiş olacaktı. Bazen İsraillilerin düşmanımız olmasına seviniyorum. Birçok kez hayatımızı kurtardılar!"[43]

Cumhurbaşkanı Sedat, Kral Hüseyin'in federal planını protesto etmek amacıyla Ürdün'le diplomatik ilişkilerini kesmişti. Her ikisi de siyasi çizgileri açısından ılımlı Arap kampına mensup olsa da, birbirlerine güvenmemekteydiler. Sedat, Kral Hüseyin'in İsrail'le Batı Şeria konusunda gizli bir anlaşma yapma planından şüphelenirken, Hüseyin de Sedat'ın Sina hakkında İsrail'le ayrı bir anlaşma düşündüğünden kuşkulanmaktaydı. İsrail ise iki ülkeyle de ayrı ayrı anlaşmakla ilgileniyordu, ancak bunun karşılığında bu ülkelerin topraklarından tamamen çekilme bedelini ödemek istemiyordu. Temmuz 1972'ye gelindiğinde ise, Sedat bombayı patlatmıştı. Kendine büyük bir ün kazandıracak olan dramatik bir sezgiyle, Mısır'daki on beş bin Sovyet askeri danış-

43 Alan Hart, *Arafat: A Political Biography*, gözden geç. baskı (Londra, 1994), 219-20.

manı sınır dışı ettiğini açıklamıştı. Söz konusu hamle göründüğü kadar ani değildi, ancak Washington ve Kudüs'te tam bir sürpriz etkisi yaratmıştı.

Sovyet danışmanların sınır dışı edilişi, Kudüs'te Mısır'ın askeri seçeneğinin yok oluşu ve İsrail'in yıpratma stratejisinin zaferi olarak yorumlanmıştı. Abba Eban'ın anlatımına göre genel durum şöyleydi: "Sedat stratejik ve siyasi gücü pahasına duygusal bir tatmin yaşamıştı. Sovyet subayların çok önemli roller üstlendiği askeri düzenin yıkılması, elbette Mısır'ın Süveyş Kanalı'nda verdiği mücadelenin düzenini kötü etkileyecekti. Sovyet desteğinden mahrum kalan Mısır, siyasi bir hasım olarak pek de korkutucu değildi."[44] Dışişleri Bakanlığı'nda genel müdür olan Gideon Rafael, Sovyetler'in Mısır'dan ayrılışına dair iyimser yorumları ya da bu yorumların sahiplerinin huzurlu tutumlarını paylaşmamaktaydı. Sedat'ın Sovyetler Birliği'ni askeri eylem konusunda desteleyici olmaktan çok, engelleyici bir faktör olarak algıladığı ve Sovyet danışmanları hareket özgürlüğünü yeniden elde etmek üzere sınır dışı ettiği ihtimalini ortaya atmıştı. Rafael, bu fikirde olan yegâne kişiydi.[45]

Eban, Sedat'ın Sovyetler'e indirdiği darbenin Mısır'ın gücünü azaltıp İsrail'in konumunu güçlendirecek bir tür bumerang etkisi yaratacağına dair, çoğunluk görüşünü kabul etme eğilimindeydi. Ancak yeni durumun diplomatik durağanlık politikasını gerekçelendireceği görüşünü paylaşmamaktaydı. Eban diplomatik ilişkilerin askıya alınmasının, bölgede siyasi bir çalkantı yaratabileceği uyarısında bulunmuştu.[46] Ancak bu uyarıya kimse kulak asmamıştı. Ortadoğu sorununa dair tüm diplomatik girişimler, 1972'nin ikinci yarısında tamamen durdurulmuştu. Kudüs'te yıpratma diplomasisi temel gündemdi. Eban kendisi de *The Jerusalem Post* gazetesinin yayın ekibine, İsrail'in hiçbir barış girişiminde bulunmayı planlamadığını itiraf etmişti: "İsrail için şu an en iyi siyaset, Mısır başkanı Sedat'ın sayısı gün geçtikçe azalan çeşitli alternatiflerini bir bir denemesine izin vermek ve sonun-

44 Eban, *An Autobiography*, 479.

45 *a.g.e.* ve Rafael, *Destination Peace*, 277-78

46 Rafael, *Destination Peace*, 277-79.

da İsrail'le birebir müzakereye yönelmesini beklemektir."[47] Bu yıpratma stratejisi aslında Sedat'ın seçeneklerini azaltmış, ancak onu konferans masası yerine savaş meydanına götürmüştü.

Sedat savaşa hazırlanırken son bir hamle yaparak siyasi bir çözüm için öne sürdüğü şartları, Amerika'yı İsrail'e baskı uygulamaya ikna ederek kabul ettirmeye çalışmıştı. Ulusal güvenlik danışmanı Hafız İsmail'i gizli bir görevle Washington'a göndermişti. Dışişleri bakanlığı görevini William Rogers'dan devralan Henry Kissinger Hafız İsmail'le, Şubat 1973 ile Mayıs sonu arasındaki dönemde bir dizi görüşme gerçekleştirmişti. Kral Hüseyin'le yaptığı iki konuşma Kissinger'ın İsmail ile ilk görüşmesi için belirleyici olmuştu. Golda Meir 1 Mart'ta Başkan Nixon'la buluşmuş ve Kissinger'la bu görüşmenin akabinde detaylı tartışmalar yapmıştı. Dolayısıyla, Kissinger 1973'ün ilk aylarında kendi iradesi dışında Ortadoğu diplomasisinin labirentlerine sürüklenmişti.

Kissinger'ın Araplar ve İsrailliler arasında arabuluculuk etmek konusundaki isteksizliği kendisinin de bir Yahudi olması ve Arapların onu İsrail yanlısı olarak görmeleri gerçeğinden kaynaklanmış olabilirdi. Ancak Kissinger idealler veya duygular çerçevesinde değil de, çıkarları merkeze alarak dış politika yapabilme kabiliyetine sahip olmakla övünmekteydi. Diplomasiyi sürdürmeye ilişkin isteksizliğinin gerçek sebebi, Ortadoğu'daki çıkmazın İsrail kadar Amerikan çıkarlarına da hizmet ettiği, buna mukabil Sovyetler Birliği ile onların Arap müttefiklerinin zararına olduğu şeklindeki İsrail tezini benimsemiş olmasıydı.

Hafız İsmail'in Mısır'ın şartlarını Kissinger'a sunmasıyla, Kissinger'ın iyimserlik için çok az nedeni kalmıştı. Kral Hüseyin ise daha dostane bir eğilime sahipti. Kissinger kralın yaşadığı çıkmazı anlayış ve sempati ile anlatmaktadır:

> Hüseyin İsrail'le barış yapma isteğini tekrar etmişti. Fakat gizli temaslara karşın, yine de bir kördüğümle karşı karşıyaydı. Hüseyin, Arap ılımlılığının kaderini temsil etmekteydi. İsrail'le savaşmaya devam edememek ve radikallerle amaç birliği yapamamak arasında sıkışmıştı. Cömert olarak nitelenebilecek bir diplomatik çözüm için dahi hazırdı, fakat İsrail yalnızca Ürdün'ün

47 *Jerusalem Post Magazine*, 27 Ekim 1972.

> katılacağı müzakerelerle ilgilenmemekteydi. İsrail'in işgal ettiği toprakları geri vermesi, statükoyu devam ettirmesinden daha güvenliksiz bir durum yaratmaktaydı. Ve Batı Şeria'nın tarihsel mirası da, İsrail'de şiddetli iç çatışmaların önünü açacaktı. Yönetimdeki koalisyonun olmazsa olmaz ortağı Ulusal Dindar Parti, Batı Şeria'nın *herhangi* bir kısmının geri verilmesine kesin bir biçimde karşı çıkmaktaydı.[48]

Beyaz Saray'ın bir sonraki ziyaretçisi Golda Meir'dı. Başkan Nixon'la 1 Mart'taki görüşmesinde "hiç bu kadar iyi durumda olmamıştık" beyanında bulunmuş ve Ortadoğu'daki çıkmaz durumunun güvenli olduğunu, çünkü Arapların hiçbir askeri seçeneği bulunmadığını iddia etmişti. Meir'ın iki amacı vardı: mevcut durum muhafaza edildiği sürece İsrail'in işgal ettiği topraklara sahip olma durumu pekişeceğinden bu süreyi uzatmak ve İsrail'e yeni askeri yardım paketi için Nixon'ın onayını almak. Müzakereler açısındansa Meir'ın tutumu oldukça basitti. "Meir İsrail'in askeri anlamda yenilmez olduğunu düşünmekteydi; aslında hiçbir değişikliğe gerek yoktu. Ancak Amerikalıların olaylara müdahale etmeden duramama hastalığı düşünüldüğünde, Meir herhangi bir sonuç için söz vermeden de olsa görüşmelere başlamaya istekliydi."[49]

Kissinger'ın Mısırlı, Ürdünlü ve İsrailli ziyaretçileri hiçbir somut karara varamamıştı, fakat bu görüşmeler sorunun asli kahramanlarının durumlarını ve Ortadoğu'daki çözümsüzlüğün ardında yatan sebepleri tamamen açığa çıkarmıştı. Söz konusu görüşmeler akademik çalışmalar olmalarının dışında, çok büyük bir mana taşımamaktaydı. Eski bir akademisyen olan Dr. Kissinger da, "akademik" sıfatının aynı zamanda faydasız anlamına geldiği şeklindeki ironiyi kuşkusuz takdir edecekti.

Washington görüşmelerinin herhangi bir sonuca varmadaki başarısızlığını takiben, Enver Sedat ve Golda Meir kendi bildikleri yollara dönmüştü. Görüşmeler Sedat'ın, çıkmazı sona erdirmek üzere Mısır'ın askeri eyleme girişmemesi halinde, ABD'nin hiçbir girişimde bulunmayacağına ilişkin görüşünü tasdik etmişti.

---

48 Henry Kissinger, *Years of Upheaval* (Londra, 1982), 218-19 (italikler orijinaldir).

49 *a.g.e.*, 220-21.

Sedat Mısır'ın İsrail'le askeri hesaplaşma hazırlıklarını hızlandırmak dışında hiçbir seçeneğinin olmadığına karar vermişti.[50] Golda Meir Washington ziyaretinin sonucundan memnundu. Her zamanki silah tedariği ve siyasi oyalamalardan oluşan ikili rolünü oynamış ve ikisinde de yeterince başarı göstermişti. Meir Amerikan arabuluculuğundan ziyade, Amerikan silahları ile ilgileniyordu. Moşe Dayan bir keresinde bu durumu, "Amerikalı dostlarımız bizlere para, silah ve tavsiye sunmaktadır. Biz parayı ve silahı alır, tavsiyeleri geri çevririz" diye yorumlamıştır. Söz konusu yorum Amerika'yla yakın ilişkileri sürdürmenin önemini hiçbir zaman hafife almasa da, tam olarak Meir'ın izlediği siyaseti tarif etmekteydi. Bu kez Amerikalıların verdiği tavsiye çok küçük ve uyguladıkları baskı da hissedilemeyecek kadar hafifti. Dolayısıyla Meir ülkesine Arapların askeri seçeneği düşünmediklerine, İsrail'in askeri üstünlüğünün garanti altına alındığına ve bölgedeki mevcut durumun süresiz devam edeceğine dair yargılarını pekiştirerek dönmüştü.

Dahası, Meir'ın ülkesine döndüğünde partisini yaklaşan seçimler için hazırlaması gerekiyordu. İç çekişmelere uluslararası sorunları eklemek gibi bir niyeti yoktu. Gideon Rafael'in şahit olduğu üzere, "atalet hali Meir'a zorluklardan kaçınmanın en kolay yolu olarak görünmekteydi. Ancak kolaylık siyasi bilgeliğin daimi temeli olamazdı. Siyasi bilgeliğin en önemli belirtilerinden biri, ileri görüşlülüktür."[51] Golda Meir siyasal ataletin başlıca savunucusuysa, Moşe Dayan da teritoryal yayılmacılığın en önemli temsilcisiydi. 1973 yazında İttifak işgal altındaki toprakların geleceğine dair uzun tartışmalar yapmıştı. Dayan İsrail'in Batı Şeria üzerindeki taleplerini sağlamlaştırmak için bölgeye büyük ölçekli bir Yahudi yerleşimi kurma fikrini ortaya atmıştı. İddialarına göre yapılması gereken şey İsrail'in komşuları ile barış olasılıklarını araştırmak değil, ancak İsrail için yeni bir harita çizmek, yani yeni gerekçeler yaratmaktı. Dayan 30 Temmuz 1973'te *Time* dergisine verdiği röportajda şöyle demişti: "Bundan böyle Filistin diye bir şey yok. Bitti." Nisan 1973'te, Massada

50 Anwar el-Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography* (Londra, 1978), 238.

51 Rafael, *Destination Peace*, 280.

Tepesi'nden,* "geniş, güçlü ve sınırları sağlam, hakimiyet alanı Ürdün'den Süveyş Kanalı'na kadar uzanan, İsrail hükümetinin yönettiği yeni bir İsrail Devleti" rüyasını duyurmuştu.[52]

Abba Eban ve Pinhas Sapir'in başını çektiği ılımlılar, partinin ruhunu koruma mücadelesi vermekteydi. Pek başarılı olmasalar da, partiyi Araplarla barış yapma seçeneğini sürdürecek ve aynı zamanda İsrail Devleti'nin Musevi ve demokratik yapısını koruyacak bir çizgide tutmayı denemişlerdi. Eban bir dizi demeç ve makalede, sınırsız kendine güven odaklı güvenlik doktrininin yaşamlarının tarz ve kalitesini bozacağı ve dayanıklılık izleniminin yanıltıcı olabileceği uyarısını yapmıştı. Siyasi ve askeri çıkmaz savaşa dönüşebilirdi, çünkü Araplar diplomatik alanda bir şey elde etme umudunu yitirirse, onlardan askeri eylemden geri durmaları beklenemezdi.[53] Sapir işgalin uzaması durumunda İsrail toplumunun manevi dokusunun zarara uğrayacağını tahmin etmişti. Ülkenin tümünün hayal âleminde yaşadığını düşünüyordu, ancak partisinin yaklaşmakta olan seçimlere ilişkin beklentilerini zedelememek uğruna Eban kadar açık sözlü davranmamıştı.

Ilımlılar ve şahinler arasındaki anlaşmazlığı çözme işi, kendisi de en istikrarlı şahinlerden biri olan Devlet Bakanı Yisrael Galili'ye kalmıştı. Galili Ağustos sonunda İsrail İşçi Partisi bakanlarının gelecek dört yılda işgal altındaki topraklarda izlenecek siyaset hakkındaki bir açıklamasını duyurmuştu. Daha sonradan Galili Belgesi adıyla anılacak olan bu açıklama, işgal altındaki topraklarda halihazırda kurulu olan Yahudi yerleşimlerinin güçlendirilmesi ve buna benzer yeni yerleşimlerin kurulması; İsrailli sanayicilere işgal altındaki topraklarda fabrika kurmaları için teşvik verilmesi; işgal altındaki bölgelerde toprak alımına izin verilmesi; Gazze Şeridi'nin güney girişinde, Refah yakınlarındaki Yamit'te konut yapımı çağrısında bulunuyordu. Galili Belgesi Dayan'ın pek çok talebini içermekteydi ve şahinlerle ilhak yanlıları için önemli bir zafer anlamına geliyordu. İşgal altındaki top-

* İsrail'in güneyinde, Necef Çölü'nde bulunan bir tepeye kurulmuş antik kale. Massada Kalesi olarak da bilinir. (çev.)

52 Eban, *An Autobiography*, s. 487'den alıntı.

53 *a.g.e.*, 489.

rakların resmen ilhakını duyuruyor olmasa da, bu belge gittikçe güçlenen ilhak siyasetine güçlü bir destek sağlamıştı.

Galili Belgesi İsrail'in komşularıyla yapacağı barışla bağdaşmamaktaydı. Belgenin destekçileri her halükârda Araplarla barış yapma konusunda yakın gelecekte hiçbir gerçek olasılığın bulunmadığını savunuyordu. Belgeye karşı olanlar ise, belgenin Sedat ve Hafız Esad'a savaş açmaları için son bir itki oluşturduğunu öne sürmüştü. Savaş konusundaki Mısır-Suriye kararı, elbette Galili Belgesi'nden önce alınmıştı. Yine de söz konusu belgenin geniş çaplı psikolojik sonuçları vardı, çünkü Araplara karşı küçümseyici imalar barındırmaktaydı. Sedat, İsrail küstahlığının söz konusu belirtilerine karşı özellikle hassastı. İsrail'deki siyasi parti ve adayların birbirleriyle işgal edilmiş Arap toprakları konusundaki planlarına dair mücadelelerini izlemekteydi. Dayan, Yamit'te, Mısır'ı Gazze Şeridi'nden koparacak bir derindeniz limanı inşa etme tasarısı hakkında alenen konuşmaktaydı. Sedat "Yamit hakkında edilen her bir söz, bana ve izzet-i nefsime doğrultulmuş bir hançerdir" yorumunu yapmıştı.[54]

İttifak siyasetçilerinin ilhak yanlısı açıklamaları, İsrail'in askeri liderlerinin sert bir milli tutum oluşturma konusundaki aşırı güvenleri ile birleşmişti. Ana akım siyasi ve askeri liderler de statüko konusundaki bu bencil tutumu paylaşmaktaydı. Abba Eban İsrail'in tarihsel hakları ile diğerlerinin hakları arasındaki dengeyi bulma, statükonun yarattığı sakıncalar ve barış konusunda çaba göstermekle ilgili ahlaki gereklilikler konusunda konuşmalar yapmaya devam etmişti, ancak sesi boşlukta yankılanmaktaydı. Kendisinin de daha sonra anımsadığı üzere, "1973'te ortaya çıkan diplomatik açmaz, Jarring heyetinin başarısızlığı, Nixon-Kissinger yönetiminin yıpratma stratejisine verdiği güçlü destek hep birlikte fantezi sınırlarını zorlamaya başlamış, abartılı bir kendine güven iklimi yaratmıştı. Ülkenin ahlaki veya siyasi hudutlarını göz ardı eden, fiziki sınırlarına odaklanan bir saplantı oluşmuştu. 1973'teki retorik neredeyse akıl almaz bir şeydi. Görüşler ılımlılıktan özgüvene, özgüvenden de fanteziye dönüşmüş, 1973'te de az çok absürtlük seviyesine erişmişti."[55]

54 Mohamed Heikal, *The Road to Ramadan* (Londra, 1975), 205.

55 Abba Eban ile mülakat.

Aşırı özgüvenden müteşekkil milli haleti ruhiye, kendini Nisan 1973'te İsrail'in yirmi beşinci kuruluş yıldönümünde Kudüs'te düzenlenen bir resmigeçitte aşikâr etmişti. Eban birkaç ay sonra İsrail'in Avrupa'daki büyükelçileri için Kudüs'te bir toplantı organize etmişti. Bazı diplomatlar istihbarat şeflerinden siyasi çıkmazı sona erdirecek, ancak İsrail'i askeri bir yenilgiye maruz bırakmayacak bir Arap saldırısının olasılıkları hakkında yorum istemişti. İstihbarat şefleri Arapların bir nevi intihar girişimi olarak nitelenebilecek bir saldırı riskini göze alamayacakları konusunda kesinlikle emindi, Araplar bu riski alsalar dahi öylesine çabuk ve sert bir biçimde geri püskürtüleceklerdi ki, İsrail'in caydırıcı gücü şu an olduğundan daha da büyük hale gelecekti.[56] Söz konusu kendinden emin duruşun nedeni, Arapların modern bir savaşı sürdürme kabiliyetine dair fevkalade küçümseyici bir yaklaşımdı. Eski bir askeri istihbarat müdürünün daha sonra itiraf ettiği üzere, "kendini beğenmişlik ve kayıtsızlığın birleşimi olan bu yaklaşım, gelecekte bölgede ortaya çıkacak gelişmeler konusundaki değerlendirmeleri etkiler haldeydi."[57]

Yom Kippur Savaşı

6 Ekim 1973 Cumartesi günü saat 14.00'te, Mısır ve Suriye İsrail'e ortak bir askeri saldırı başlattılar. Güvenlik şeflerinin çıkma olasılığını "düşük" olarak niteledikleri savaş, şaşırtıcı bir anilikle patlak vermişti. Saldırı için, Musevi takvimine göre en kutsal gün olan Kefaret Günü seçilmişti. Bu savaşa malum ismi veren de bu olmuştu: Yom Kippur Savaşı.

İsrail askeri tarihi, Mısır ve Suriye'nin 6 Ekim 1973 tarihinde başardıkları stratejik anlamdaki sürprize benzer az sayıda durum içermektedir. Hükümet savaş sonrasında askeri ve sivil otoritelerin saldırıyı önceden tahmin edememe ve başlangıç aşamasında savaşın idaresindeki hatalardaki payını araştırmak üzere, Yüce Divan başkanı Dr. Simon Agranat'ın başkanlığında bir araştırma komisyonu görevlendirmişti. Agranat Komisyonu siyasi liderleri aklayarak, istihbarat konusundaki tüm sorumluluğu orduya yük-

56 Eban, *An Autobiography*, 488.

57 Major General Chaim Herzog, *The War of Atonement* (Londra, 1975), 41.

lemişti. Komisyon, aralarında genelkurmay başkanı David Elazar ve askeri istihbarat şefi Eli Zeira'nın da bulunduğu dört kıdemli komutanın görevden alınmasını tavsiye etmişti.

İSK'nın istihbarat birimi, düşmanın askeri kapasitesi ve harekât planları hakkında görülmemiş ölçüde detaylı ve tam bilgiye sahipti. Arap saldırısını tahmin etmekteki başarısızlık bilgi eksikliğinden değil, eldeki bilgileri yanlış değerlendirmekten kaynaklanmıştı. Agranat Komisyonu istihbarat zafiyetini, "kanaat" olarak adlandırdığı etkene bağlamıştı. Söz konusu "kanaat", iki varsayıma dayanmaktaydı: (a) Mısır İsrail'e, özellikle önemli askeri hava üslerine, İsrail Hava Kuvvetleri'ni devre dışı bırakacak denli hava saldırıları düzenleyebilecek hale gelene kadar saldırmayacaktı; (b) Suriye İsrail'e karşı Mısır'ın dahil olmadığı topyekûn bir savaş başlatmayacaktı.

Arap saldırısı sadece bir istihbarat zafiyetini değil, herşeyden öte siyasi bir zafiyeti işaret etmekteydi. İstihbarat şefleri, 6 Ekim gününün ilk saatlerine kadar Arapların bir savaş başlatacaklarını düşünmemişti. Arapların her şeye rağmen savaşmak istemeleri, tamamen siyasetçilerin sorumlu olduğu statüko siyasetinin iflasını göstermişti. Söz konusu siyaset İsrail'in statükoyu kesintisiz bir biçimde pekiştirme kapasitesine sahip olduğu varsayımına dayanmaktaydı, ancak bunun gerçekçi olmadığı anlaşılmıştı. Bu nedenle, hem istihbarat hem de siyaset zafiyeti, İsrail'in herhangi bir Arap saldırısını engelleme gücünü abartmasından kaynaklanıyordu.

Arapların savaş açmaktan kastı, siyasi çıkmazı sona erdirmek ve süper güçleri Haziran 1967'de ele geçirdiği topraklardan çekilmesi için İsrail'e müdahale etmeye ve baskı uygulamaya zorlayacak uluslararası bir kriz çıkarmaktı. Mısır'ın amacı diplomatik müzakereler başlamadan, Süveyş Kanalı'nı bütün kuvvetleriyle geçip kanalın doğu kıyısında konuşlanmaktı. Suriye ise, Golan Tepeleri'nin bir bölümünü geri almayı ve bu bölgelerdeki İsrail güçlerini yok etmeyi planlıyordu. Hem Mısır hem de Suriye'nin savaşla ilişkili olarak sınırlı beklentileri vardı. İsrail'i yenebilmek ya da bu ülkeyi 1967'de aldığı tüm topraklardan çıkarabilmek gibi bir hayalleri yoktu. Mısır ve Suriye'nin amacı ağırlıklı olarak siya-

siydi. Clausewitz'in "savaş, siyasetin farklı araçlarla devam ettirilmesidir" saptamasını dikkate almışlardı.

İsrail'in savaş durumundan anladığıysa, "düşmana hiçbir askeri kazanım elde ettirmemek, düşmanın tüm güç ve askeri altyapısını yok etmek ve İsrail'e hem güçler dengesi, hem de ateşkes hatları açısından önemli askeri avantajlar sağlamaktı." Bu amacı gerçekleştirmekle hedeflenen şey ise İsrail'in caydırıcı gücünü artırmak, Araplara askeri bir seçeneklerinin olmadığını bir kere daha hatırlatmak ve savaşı sona erdirecek müzakere aşamasında İsrail'in eline güçlü kozlar vermekti.[58] Bunların hiçbiri tam olarak gerçekleşmemişti.

Ekim Savaşı Suriye-İsrail arasındaki üçüncü, Mısır-İsrail arasındaki beşinci savaştı. Daha önceki savaşların tümünde savaş halinin sona ermesini, siyasi çıkmaz izlemişti. Ekim Savaşı siyasi bir uzlaşmayla sonuçlanan ilk savaştı. Bu savaşın beş yıl içerisinde Mısır ve İsrail'i nasıl barış anlaşması imzalamaya götürdüğünü açıklamaya üç ana etken yardımcı olacaktır.

İlk etken Arap ordularının savaşın ilk aşamalarında gösterdiği etkileyici performanstı. Mısır ordusu tüm birlikleriyle kanalı geçerek Bar-Lev hattını ele geçirmiş, belli bir mesafede Sina'ya yaklaşmış ve İsrail tank, uçak ve askeri personeline büyük kayıplar verdirmişti. Suriye ordusu Golan Tepeleri'nde oldukça etkili zırhlı bir saldırı başlatmış ve kısa bir süre için de olsa, ilerleyişleri durdurulamaz bir hal almıştı. İki ordu söz konusu çatışmalar arasında İsrail'in yenilmez olmadığını göstermiş ve Haziran Savaşı'nın travmalarını atlatmıştı. Arap onur, özsaygı ve özgüvenini geri kazanmışlardı. Savaş sonrasında İsrail'le ümitsiz bir acizlikle yüzleşmemişlerdi. Bu, siyasi bir uzlaşma ihtimali için önemli bir durumdu, ancak yeterli değildi.

Ekim Savaşı'nın siyasi sürece katkısına dair ikinci durum ise, İsrail'in gösterdiği performansla ilintiliydi. İsrail gafil avlanmış, yedeklerini ancak savaş başladıktan sonra silahaltına alabilmiş ve çatışmaların başlangıcında çok ciddi biçimde geri çekilmek durumunda kalmıştı. İsrail yine de dengesini yeniden kazanmayı, güçlü bir karşı saldırı başlatmayı ve bu ani saldırının üste-

58 İsrael Tal, *Ulusal Güvenlik: Çoğunluğa Karşı Birkaç Kişi* (İbranice) (Tel Aviv, 1996), 166-67.

sinden gelmeyi başarmıştı. İsrail'in sergilediği en cesur çıkış ise, Süveyş Kanalı'nın batı kıyısına geçerek, Mısır 3. kolordusunun önünü kesmekti. Savaş İsrail güçlerinin Kahire'nin altmış mil, Şam'ın ise yirmi mil dışına kadar ilerlemesiyle sonuçlanmıştı. İlk darbeyi atlatan İsrail, durumu düşmanlarının aleyhine çevirmişti. Araplar askeri rekabetin ilk raundunu kazandıysa da, ikincisini İsrail kazanmıştı ve sonuç berabere gibiydi. İsrail'in kayıpları Altı Gün Savaşı'na kıyasla oldukça ağırdı. İsrail'de 2838 ölü ve 8800 yaralı, Arap tarafında ise 8528 ölü ve 19549 yaralı vardı. İsrail 109 uçak ve 840 tank, Araplar ise 392 uçak ve 2554 tank kaybetmişti.[59] Dolayısıyla 1973 savaşının sonucu 1967'ninkinden çok farklıydı. İsrail'in 1967'deki zaferi öylesine kesin ve Arap yenilgisi öylesine ağırdı ki, Araplar İsrail'le müzakere masasında karşı karşıya gelmek konusunda gönülsüz davranmıştı. 1973'teki sonuç ise özellikle psikolojik düzey düşünüldüğünde çok daha dengeliydi. Bu sonuç iki tarafta da daha gerçekçi bir tavır yaratarak, pazarlık ve özveri için daha umut verici bir temel oluşturmuştu.

Savaşın hemen sonrasında siyasi müzakere olasılığını sağlayan üçüncü neden de, ABD'nin olayla bağlantısıydı. ABD dış siyaseti Henry Kissinger yönetiminde büyük ölçüde İsrail'i ve statükoyu desteklemeye indirgenmişti. Ancak statüko bir kez sarsıldığında, Kissinger Amerikan dış politikasına Araplara yönelik bir boyut kazandırmak için hızla kolları sıvamıştı. Kissinger'ın amacı savaşın yarattığı istikrarsız ortamı, tarafları adım adım siyasi bir çözüme ikna için kullanmaktı. Kendisi de Kudüs, Kahire ve Şam arasında gidip gelmesine yol açan mekik diplomasisi sürecine dahil olmuştu.

Tıpkı Kissinger'ın sürece ayak uydurması gibi, Cenevre'de de uluslararası bir konferans yapılmıştı. Konferans BM genel sekreteri himayesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanması ve Ortadoğu'da adil ve sürekliliği olan bir barış yapılması gibi iki ana konunun tartışılması görevi ile toplanmıştı. Konferansın aslında ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki sponsoru vardı. Anlaşmazlığın tarafları dışişleri bakanları vasıtasıyla temsil edilmekteydi. Suriye konferansa katılmamış, İsrail ise Filistinlilerin katılımını engellemişti. Prosedüre dair uzun tar-

59 Dupui, *Elusive Victory*, 609.

tışmalar, konferansın resmen başladığı 21 Aralık tarihi öncesine damgasını vurmuştu. İsrail Aralık ayı sonunda genel seçimlere hazırlanmaktaydı ve dolayısıyla seçimler öncesinde izlenecek siyasette ciddi bir değişiklik yapılamamıştı. Eban her zamanki gibi en dokunaklı konuşmayı yapmıştı. Kissinger, pratik anlamda müzakerelerin başlayacağı bölüme hemen geçilmesi lehinde konuşmuştu. Taraflara Araplara ait ünlü bir atasözü olan "*İlli fat mat-Geçmiş ölüdür*"ü hatırlatarak geçmişteki husumetlerini bir kenara bırakma çağrısında bulunmuştu.[60] Ancak Ürdünlüler, kısa zaman içerisinde Kissinger'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını bütünüyle ve her alanda uygulamayı düşünmediğini fark etmişti. Kissinger'ın Ürdün'ü, Mısır ve İsrail arasında kendi itibarını artıracak ayrı bir anlaşma yapabilmek için tamamen devre dışı bırakmayı tasarladığından şüphelenmekteydiler.[61] Üç gün süren görüşme trafiği ve hazırlık oturumlarının ardından konferansa ara verilmişti. Konferans 1974 Ocak'ının ilk haftasında yeniden toplanmış, ancak başka bir toplantı tarihi belirlenmeden dağılmıştı.

Kissinger pratik müzakereleri yürütme görevini üstlenerek, Sovyetler Birliği'ni bir kenara itmişti. Kissinger'ın mekik diplomasisi, askeri muharebeleri sona erdiren iki anlaşmayla sonuçlanmıştı. İsrail-Mısır arsındaki muharebeleri sona erdirme anlaşması 18 Ocak 1974'te, İsrail-Suriye arasındaki ise 31 Mayıs 1974'te imzalanmıştı. İsrail-Mısır anlaşması İsrail'in Süveyş Kanalı'nın batı yakasında elinde tuttuğu tüm topraklardan geri çekilmesi şartını getirmişti. Kanalın doğu yakasındaki otuz kilometre genişliğindeki bölge üç kuşağa ayrılmıştı. Mısır'a kanal bölgesinde üzerinde 7000 asker, otuz tank, otuz altı tane de topçu silahı bulundurabileceği, köprübaşı niteliğinde bir bölüm verilmişti. Orta kuşak BM kontrolü altında bir tampon bölge niteliğindeydi. Doğuda kalan ve Sina geçitlerine kadar uzanan kuşağa ise, İsrail Mısır'ın bulunduracağı askeri personel ve mühimmata denk miktarda kuvvet yerleştirebilecekti. Askeri muharebeleri sona erdiren anlaşmaların BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338

60 Eban, *An Autobiography*, 548.

61 Madiha Rashid Al Madfai, *Jordan, The United States and the Middle East Peace Process, 1974-1991* (Cambridge, 1993), 19-21.

sayılı kararları doğrultusunda yapılacak adil ve sürdürülebilir barışa giden ilk adım olduğu açıkça belirtilmişti. 22 Ekim 1974 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı ise, anlaşmazlığın taraflarına ateşkes ilanı ve 242 sayılı kararı uygulama çağrısı yapmaktaydı. İsrail Mısır'la 1974 yılında yapacağı saldırmazlık anlaşması için, 1971'in ilk yarısında yapmayı reddettiği geçici barış anlaşmasına göre çok daha büyük tavizler vermişti. Bu durumda, İsrail'in söz konusu tavizleri 1971 yılında vermesi durumunda Yom Kippur Savaşı'nın hiç yaşanmayacağını düşünmek makul, ancak ispatı mümkün olmayan bir önerme olacaktır.

İsrail-Suriye arasındaki muharebelere son veren anlaşma da aynı ana hatları içermekteydi, ancak bu anlaşmayı gerçekleştirmek Kissinger'ın otuz iki gününe mal olmuştu. İsrail savaşta ele geçirdiği Suriye topraklarından geri çekilmek zorundaydı. Golan Tepeleri üç kuşağa ayrılmıştı: sınırlı sayıda askeri güç bulundurulacak olan Suriye ve İsrail bölümleri ve bu bölümler arasında BM kontrolüne verilecek üçüncü ve dar bir kuşak. Kuneytra kenti Suriye'ye iade edilmişti, ancak şehri çevreleyen tepelerde İsrail kontrolü devam edecekti.

Aslında Ekim ayında yapılacak olan İsrail genel seçimleri, savaş nedeniyle 31 Aralık 1973'e ertelenmişti. Meir-Galili-Dayan üçlüsü dış politika ve savunma politikaları nedeniyle, ülkeyi gerçek olmayan bir güvenlik hissiyle kandırmak ve Arap saldırısını tahmin edememek gerekçesiyle çok ağır bir biçimde eleştirilmişti. Çok sayıda terhis edilmiş ve hayal kırıklığına uğramış yedek asker, pek çok protesto gösterisi yapmıştı. Protestocuların kızgınlığı çoğunlukla, savaşı önceleyen acemilik veya bozulma olarak tanımlanan durumun sebebi olarak gördükleri Moşe Dayan'ın kişiliğine yönelikti. İşçi İttifakı'nın Knesset'teki sandalye sayısı elli altıdan, elli bire inmişti. Tepki oylarının büyük bir bölümü sağ partilere kaymıştı. Seçimden birkaç ay önce Gahal iki sağ kanat parti ile birleşerek, adını İbranice "birlik" kelimesinden alan Likud'u kurmuştu. Aynı yıl siyasete girmek için İSK'dan ayrılan Ariel Şaron, bu birleşmenin ardındaki başlıca isimdi. Likud Knesset'te otuz dokuz sandalye kazanmıştı, oysa Likud'u oluşturan partiler bir önceki seçimde otuz iki sandalye almıştı. Kayıplara rağmen İt-

tifak yine de en güçlü parti olmayı sürdürmüştü ve yeni hükümeti kurma görevi Golda Meir'a verilmişti.

Meir, İsrail tarihindeki en kısa ömürlü hükümet olan yeni hükümetinde Moşe Dayan'ı savunma bakanı olarak tutmuştu. Yeni hükümetin yemin ederek göreve başladığı 1 Nisan 1974'te, Agranat Komisyonu da ön raporunu yayımlamıştı. Bu rapor Golda Meir ve Moşe Dayan'ı İsrail'in 1973 savaşına hazırlıksız yakalanmasında doğrudan sorumlu olmaktan aklamıştı. Rapor, Golda Meir'a savaşın patladığı gün aldığı kararlar sebebiyle övgü dahi düzmüştü. Apaçık bir adaletsizlikle askerleri cezalandırıp, politikacıları aklayan raporun duyurulması kamuoyunda infiale neden olmuştu. Başbakanın ve savunma bakanının istifasını isteyen gösteriler için çağrı yapılmıştı. Golda Meir 10 Nisan'da istifasını sunmuştu. Yetmiş beş yaşında ve suçluluk duygusuyla perişan haldeki Meir, daha fazla devam edemeyeceğine karar vermişti. Meir'ın yerine geçebilecek iki adaydan biri Şimon Peres, diğeri de İzak Rabin'di. Parti az bir çoğunlukla Rabin'i seçti. Rabin 3 Haziran'da Knesset'e kendi hükümetini sunana kadar, Meir geçici hükümetin başı olarak devam etti.

Golda Meir'ın başbakanlık dönemi, İsrail'in Arap dünyası ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeyi inatçı bir biçimde reddetmesiyle diğer hükümetlerden ayrılır. Meir şahsen Arapları hiçbir biçimde tanımayan, onlara karşı empati beslemeyen ve Araplarla barışçıl bir biçimde birlikte var olma olasılığına inanmayan biriydi. Bu, İsrail'in hataya düşmeyeceği ve Arapların hiçbir hakkının olmadığı fikrine dayanan, basit bir dünya görüşüne işaret etmekteydi. Meir'ın hissettiği İsrail'in demir bir duvarın ardında mevzilenmesi gerektiği ve sonsuza kadar savaşarak yaşamaya mahkûm olmasından ibaret olan kuşatılmışlık duygusu, pek çok İsrailli liderinkinden daha yoğundu. Meir çetin bir savaş lideriydi, ancak Yom Kippur Savaşı'nın çıkması büyük oranda kendi muhafazakâr atalet politikasından kaynaklanmıştı. Başbakan olarak geçirdiği beş yılda iki ölümcül hata yapmıştı. İlki, Jarring'in yaptığı, Mısır'la barış karşılığında Sina'dan vazgeçme teklifini geri çevirmesiydi; oysa sekiz yıl sonra Mısır-İsrail barış anlaşmasının temelini bu şart oluşturacaktı. İkincisi ise, Sedat'ın geçici barış anlaşması önerisini geri çevirerek, ona, kabul edilir

tarafı olmayan statükoyu değiştirmek için savaş açmak dışında herhangi bir seçenek bırakmamasıydı. Çok az lider barıştan bu kadar çok bahsedip, barış yapılabilmesine bu kadar az olanak tanımıştır. Meir, barış isteyen herhangi bir Arap liderle, herhangi bir zaman ya da mekânda buluşmaya hazır olduğunu söylemekten asla vazgeçmemişti. Yayılmacı siyaseti düşünüldüğünde, Meir'ın bu türden beyanları onu inandırıcı olmaktan bariz biçimde uzaklaştırmaktaydı. Meir'ın kendi adamları dahi onun ipiyle kuyuya inilmeyeceği esprisini yapıyordu. Görevi bırakmasıyla, İsrail'in komşularıyla verimli hiçbir ilişkisinin olmadığı tek dönem de kapanmış oldu.

8. Çözülüş, 1974-1977

İzak Rabin 3 Haziran 1974'te başbakanlıktaki ilk dönemi için göreve başladığında, siyaset dünyasında acemi sayılırdı. Altı aydan daha kısa bir süredir Knesset üyesiydi ve sadece üç aydan bu yana çalışma bakanı olarak görev yapıyordu. Golda Meir'ın yerini doldurma yarışında onu başarılı kılan avantajlardan en önemlisi, Yom Kippur Savaşı'nda yapılan hatalarla herhangi bir ilgisinin bulunmamasıydı. Rabin ülkenin siyasi yaşamında bir yenilenmeyi temsil ediyordu. İsrail'de –Kudüs, 1922– doğmuş ilk başbakandı ve İşçi Partisi kadrolarından değil de, ordunun emir komuta kademelerinden gelen bir siyasetçiydi. Arap-İsrail sorunu konusundaki görüşleri büyük ölçüde bir asker ve diplomat olarak edindiği tecrübelerce belirlenmişti. Hayatının büyük bölümünü asker olarak geçirmiş olması, onu Ortadoğu'daki gelişmeleri İsrail güvenlik perspektifinden ele almaya koşullandırmıştı. Washington'da büyükelçi olarak geçirdiği beş yıl ise söz konusu gelişmeleri İsrail'in Amerika Birleşik Devletleri ile kurduğu özel ilişki çerçevesinde ele almasını sağlamaktaydı. Başbakan olarak her şeyden çok iki konu ile ilgiliydi: İsrail'in güvenliği ve ABD ile stratejik işbirliği.

Sırrı Olmayan Esrarengiz Adam

Rabin hükümeti ülkede yeni bir hava yaratmıştı. Hükümetteki on dokuz bakandan sadece yedisi bir önceki hükümette yer almıştı. Hükümet üyelerinin yaş ortalaması, daha önceki İsrail yönetimlerinin hepsinden düşüktü. Fakat hükümet birbirine kenetlenmiş ya da uyumlu olmaktan yine de çok uzaktı. Hükümetin

karşı karşıya kaldığı sorunların pek çoğu, iktidar partisinin içindeki sürtüşmeden kaynaklanmaktaydı. İşçi İttifakı 1968'de kurulmuştu, ancak bu koalisyonun bileşenleri, asıl partilerine olan sadakatlerini muhafaza etmekteydi. Bu durum hükümet kurma işini daha da çetrefilli bir hale sokmuştu. Rafi fraksiyonunun desteklediği ve İttifak'ın liderliği için süregiden mücadelede az farkla ikinci olan Şimon Peres, savunma bakanlığını istemişti. Ahdut Ha'avoda ise bu pozisyonu Yigal Allon için talep etmişti. Rabin savunma bakanlığını Peres'e, dışişleri bakanlığını ise Allon'a vermişti. Bu durum dışişleri bakanlığı konumu için en iyi referanslara sahip, ancak parti içerisinde siyasi destekten mahrum olan Abba Eban'ın görevden alınması anlamına gelmekteydi. Rabin ve Peres, Araplarla barış arayışında işbirliğinden çok uzaktı, çünkü birbirleriyle mücadele halindeydiler. Şüpheci Rabin, Peres'in kendisine mütemadiyen komplo kurmaya çalıştığını düşünüyordu ve anılarında da onu "yorulmak bilmeyen bir düşman" olarak tanımlamıştı. Peres, Rabin'in hükümetinde bakan olarak görevini sürdürürken, onun otoritesini sarsmaya ve yerini almaya çalışmaktaydı. Karşılıklı husumetleri kapsamlı ve aralıksızdı, bu durum hükümetin işleyişinde de zayıflatıcı bir etkiye neden olmaktaydı.

Buna ek olarak, Rabin başbakan olarak parlamentodaki en sınırlı çoğunluğa sahip koalisyon hükümetini yönetiyor olmaktan da muzdaripti: 120 milletvekilli Knesset'te yalnızca 61 destekçisi mevcuttu. Knesset'te 10 sandalyesi bulunan Ulusal Dindar Parti (UDP), koalisyon hükümetine katılmaları yönündeki teklifi geri çevirmişti. UDP İşçi Partisi'nin geleneksel müttefikiydi ve partinin liderleri de 1948'den beri kurulan neredeyse her hükümette görev almıştı. Ancak Altı Gün Savaşı'ndan sonra bu parti daha da milliyetçi bir havaya bürünüp, Tevrat'ta tanımlanan haliyle anavatandan herhangi bir bölümü Arap yönetimine vermeye karşı çıkarak, militan ve yeni Mesihçi bir yerleşim hareketi olan Guş Emunim'i (İnananlar Bloğu) yaratmıştı. Rabin UDP'yi ikna etme umuduyla, Batı Şeria'dan herhangi bir toprak parçası verilmesine neden olacak bir barış anlaşması imzalamadan önce, hükümetini öncelikle seçimleri gerçekleştirmeye adamıştı. UDP Eylül 1974'te koalisyona katıldı. Ancak bu gelişme parlamento-

da üç üyesi bulunan Yurttaş Hakları Hareketi isimli, laiklik konusunda radikal görüşleri olan ılımlılar kanadına mensup ayrılıkçı hareketin, koalisyonu anında terk etmesine yol açtı. Bu durum, hükümeti parlamentoda destekleyen vekil sayısının 61'den 68'e yükselmesini sağlarken, aynı zamanda Rabin'in Filistin ve Ürdün'e yönelik hareket özgürlüğünü de ciddi biçimde sınırlamıştı. Rabin'in partisi Batı Şeria için teritoryal tavizler vermek konusunda kararlıydı; ancak UDP –Yehuda ve Samarya'yı da içine alacak şekilde– büyük İsrail idealinin bir parçası olarak Batı Şeria'yı elde tutmak istiyordu.

Rabin'in zayıf ve çok parçalı hükümetinin karşı karşıya kaldığı zorluklar, İSK'nın moral ve caydırıcı gücünü geri kazanmak, ekonominin çökmesini engellemek ve Mısır ve Suriye ile savaşı sonlandırmak gibi çok çetin konulardı. Rabin 3 Haziran 1974'te hükümetini Knesset'e tanıtmış ve parlamentonun onayını almıştı. Kurduğu hükümeti "devamlılık ve değişim" türünden bir hükümet olarak nitelemişti. Devamlılığın ne olduğu aşikârdı, ancak hükümetin hangi yönünün değişimi ifade ettiğini anlamak güçtü. İktidarda geçirdiği birkaç ayın sonunda, Rabin'in konuşmalarında yeni bir yaklaşımın ibareleri görülmeye başlamıştı. Öncelikle barışa giden yolun en az harekete geçmeyi reddetmek kadar büyük risklerle dolu olduğunu ve bu tür riskleri göze almaya hazır olmayan bir hükümetin de görevinde başarısız olacağını açıkça ifade etmişti. İkincisi barış konusunda girişimin, Araplar ve İsrailliler arasında doğrudan müzakerelerle başlamak zorunda olmadığını, üçüncü bir tarafla yapılacak görüşmelerle başlayabileceğini belirtmişti. Üçüncü olarak ise, barışın yerini tutmayacak siyasi bir çözüm için küçük toprak parçalarını peyderpey değiş tokuş etmeyi önermekteydi.

Bu yaklaşım statükoyu olduğu gibi muhafaza etmekten ve siyasi risklerden sakınmaktan mürekkep eski yaklaşımdan net bir sapmayı ifade ediyordu. Yeni yaklaşım, İsrail'in pazarlık konusunda elinde bulunanları, en azından birkaç Arap devleti ile çözüme ulaşmakta kullanması niyetini ifade ediyordu. Ancak Rabin söz konusu genel prensiplerin ötesine geçtiğinde, devamlılık değişimden daha belirgin bir hale gelmişti. Rabin müzakereler öncesinde kesin bir yol haritası belirlemeyi reddetmekte-

di. Rabin'in İsrail güvenliği için olmazsa olmaz olarak belirlediği sınırlar bir arada düşünüldüğünde, ortaya çıkan harita İşçi İttifakı'nın 1969'da sözlü olarak duyurduğu doktrinden hiç de farklı değildi. Dolayısıyla Rabin, İttifak'tan Lova Eliav'ın nükteden bir biçimde ifade ettiği üzere, "sırrı olmayan esrarengiz bir adam"dı.

Zaman kazanma ihtiyacı, Rabin'in İsrail'in Arap dünyası ile ilişkilerine dair yaklaşımında çok önemli bir yere sahipti. Ekim 1973 sonrasındaki dönemi, yedi verimli yılın takip edeceği yedi verimsiz yıl olarak tanımlamıştı. Verimsiz yedi yıl için sunduğu gerekçeler sırasıyla Arapların elindeki petrol kozu, Avrupa'nın Arap petrolüne olan bağımlılığı ve süper güçlerin Ortadoğu'da süregiden rekabetinden ibaretti. Verimli geçeceğini öngördüğü yedi yılın gerekçeleri olarak ise, gelecek on yılda Arap petrol kozunun önemini yitirecek olmasını, Batı'nın Arap petrolüne olan bağımlılığının üstesinden gelmesini ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tecrit edici eğilimin yerini, İsrail'in asıl fayda gören taraf olacağı uluslararası yükümlülükler altına girme konusunda istekli bir yaklaşıma bırakacağını öne sürmüştü. Mesele, Amerika'yla ilişkileri bozmadan ve Arapların 4 Haziran 1967 öncesi sınırlara geri dönmek ve bağımsız bir Filistin devleti kurmaktan ibaret başlıca iki temel talebini karşılamadan, söz konusu yedi verimsiz yılı geçirebilmekti. Kısaca, sorun zaman kazanmakla ilgiliydi.

Rabin'in zaman kazanmaya çalışmak konusundaki vurgusu tıpkı selefi gibi statükoyu muhafaza etmeyi istemesi, zor kararlar almaktan kaçınması ve uzun vadeli barış konusunda bir vizyonu olmamasıyla ilgiliydi. Ancak bu izlenim tam anlamıyla doğrulanmıştır demek de mümkün değildir. Shlomo Avineri'ye göre, Rabin'in Arap-İsrail çatışmasının çözümünün önünü açmak için genel bir stratejisi mevcuttu. Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nde siyaset kuramı profesörü olan Avineri, 1976 başlarında Yigal Allon tarafından Dışişleri Bakanlığı genel müdürlüğüne getirilmişti. Avineri söz konusu barışın nasıl sağlanacağına ilişkin konuşmak üzere başbakanı görmeye gitmişti. Rabin bu soruya bir saatlik, kuramsal bir dersi andıran bir yanıt vermişti:

> Rabin bana Arap-İsrail sorununun çözümünün, İsrail'in Altı Gün Savaşı'nda işgal ettiği toprakların Kudüs, Ürdün Vadisi ve

> stratejik öneme sahip birkaç nokta haricindeki büyük bir kısmından geri çekilmeyi gerektireceğinden kuşkusu olmadığını açıkça ifade etmişti. Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde Arap nüfusun yoğun olduğu bölgeler sonsuza kadar bizim idaremizde kalamayacağından ve maksimum müzakere esnekliği sağlamak gerektiğinden, bu bölgelerde Yahudi yerleşimleri oluşturmaktan kaçınmalıyız. Yehuda ve Samarya'nın geleceği konusundaki müzakerelerdeki paydaşımız ise Ürdün Krallığı olmak durumundadır.
>
> Ancak meselenin özü şudur ki bu süreç Yom Kippur Savaşı'nın gölgesinde ve bu savaş sonrasında zirve yapan Arap petrol kozunun yarattığı baskı altında gerçekleşmemelidir. Rabin İsrail'in bu topraklardan, hiçbir koşulda, İsrail'in zafiyeti olarak yorumlanacak bir tarzda geri çekilmeyeceğini söylemişti. Hükümetinin ilk işi, İsrail'in Yom Kippur Savaşı'nın travmasının şekillendirdiği stratejik, diplomatik ve psikolojik konumunu onarmak için zaman kazanmak olacaktı ve ancak bundan sonra –ki bunun beş yıl alacağını ifade etmişti– İsrail güçlü bir konum edinmiş olarak, bahsedilen şartlarda düzenlemeler yapmak için harekete geçilebilecekti.

Söz konusu strateji konusundaki en büyük güçlük ise, İsrail'in kendini güçlü hissetmediğinde tavizler verebileceği düşüncesini Arapların zihninden silmekti. Bu strateji Avineri'yi aynı anda hem barışçıl hem de mücadele yanlısı olması nedeniyle etkilemişti: strateji amaçları açısından barışçıl, yöntemleri açısından savaşçıydı; strateji barış anlaşması çerçevesinde Araplara verilebilecek tavizler konusunda cömert, ancak barışçıl bir çözüme ulaşmak konusunda izlenecek yönteme dair inatçı bir tutuma sahipti. Avineri Rabin'in gerçek stratejisini, stratejiyi uygulama olasılığını tehlikeye atmadan kamuoyu ile paylaşamayacağını da belirtmişti.[1]

Rabin hükümetinin işgal edilmiş topraklarda kurulan yerleşimlere ilişkin yaklaşımı, Rabin'in genel stratejisini uygulamanın güçlüğünü de doğrudan gözler önüne sermekteydi. Bir yandan Batı Şeria ve Gazze Şeridi gibi yoğun nüfuslu bölgelerde Yahu-

1 Shlomo Avineri, "Leader in the Grip of Political Constrainst", *Ha'aretz*, 1 Aralık 1995. Bu makale İzak Rabin'in suikasta uğramasından bir ay sonra yayınlanmıştır.

di yerleşimleri kurmaya kendi teritoryal uzlaşma yaklaşımının mantıksal sonucu olarak karşı çıkmaktaydı. Bu türden yerleşimler barışı engelleyen unsurlar ve İsrail yayılma siyasetinin kanıtı olmaları nedeniyle, İsrail'in hem dostları hem de düşmanları tarafından kınamaya maruz kalmaktaydı. Ancak öte yandan da, Rabin'in hükümeti içerisinde aralarında Şimon Peres, Yisrael Galili ve UDP üyesi bakanların da bulunduğu, yerleşim yanlısı güçlü bir lobi bulunmaktaydı. Bu bakanların toplam nüfuzu, büyük bir finansal sıkıntı anında dahi Golan Tepeleri'nde yeni bir kasabanın kurulması konusunda ve 1977 genel seçimlerinde kullanılan yöntem çerçevesinde Samarya'da Yahudi yerleşimleri oluşturulmaya başlanmasına yönelik karar alınmasına neden olmuştu. Söz konusu bakanların nüfuzu, Rabin'in Batı Şeria'da yasadışı yerleşimler kurarak kendisine açıktan meydan okuyan Guş Emunim'e karşı müsamahasının da nedeniydi. Ancak Rabin söz konusu dindar partizanların Nablus yakınlarında, Sebastiya'da kamp kurmalarıyla çileden çıkmıştı. Rabin'in yerleşimci dindar partizanların söz konusu bölgeden zorla çıkartılmasına ilişkin çabası ise, Peres'in bu gruba verdiği doğrudan destek ve diğer bakanların dolaylı desteği sayesinde engellenmişti. Sebastiya'da elde ettikleri başarı, Guş Emunim'i Samarya'da başka yerleşimlerin kurulmasını sağlamak yönünde zaten bölünmüş olan hükümeti hiçe saymak konusunda cesaretlendirmişti. Ve söz konusu işgalci yerleşimler Rabin'in Batı Şeria'nın büyük bir kısmını barış karşılığında Ürdün Haşimi Krallığı ile değiş tokuş etme şeklindeki –ilan etmediği– genel stratejisine zarar vermişti.

Filistinliler ve Ürdün

Askeri çatışmaları sona erdiren anlaşma Mısır'la 18 Ocak 1974'te, Suriye ile ise 31 Mayıs'ta imzalanmıştı. Rabin'in göreve yeni başlayan hükümeti barış arayışına nasıl başlayacağına dair karar vermek zorundaydı. Ancak kabine "önce Ürdün" ve "önce Mısır" diyen iki kamp arasında, tıpkı selefleri olan 1948-49 hükümeti gibi ikiye bölünmüştü. "Önce Ürdün" diyen kampın başı Yigal Allon'du. Allon, İsrail'in bir sonraki adımının Ürdün'le geçici bir barış anlaşmasını takiben Mısır'la geçici bir barış anlaşması

imzalamak olduğuna inanıyordu. Ürdün seçeneğinin sadık bir savunucusu olan Allon, Arap dünyasındaki konumunu güçlendirmek için Kral Hüseyin'e öncelik tanımak istiyordu. "Önce Mısır" yaklaşımının başlıca taraftarı ise İzak Rabin'di. Rabin Mısır'la geçici barış anlaşması müzakerelerine yeniden başlanmasını savunmaktaydı.

Hiç kimse FKÖ ile müzakere yapılması fikrini savunmuyordu. FKÖ Ekim Savaşı'na katılmamış olsa da, savaş sonunda siyasi itibarı ve konumu güçlenmişti. FKÖ siyasi programını da makul hale getirmek yönünde adım atmıştı. Filistin Ulusal Sözleşmesi, Filistin'in bütününün bağımsızlığı için silahlı mücadele çağrısı yapmaktaydı. Haziran 1974'te Kahire'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi (FUK), vurgusunu silahlı mücadeleden, aşamalı bir program dahilinde gerçekleştirilecek siyasi çözüme kaydırmıştı. FUK ilk aşama olarak da, "Filistin topraklarının işgalden kurtarılmış herhangi bir bölümünde, bağımsız ulusal otorite inşa edilmesi fikrini" benimsemişti.[2] Söz konusu öneri oldukça muğlâktı, ancak İsrail'in yerine kurulacak bir Filistin devleti yerine İsrail'in yanında var olacak bir Filistin devleti olasılığını değerlendirmeye dair bir isteklilik barındırıyordu.

Ancak FUK'un önerdiği çözüm, İsrail tarafında amaçlardan ziyade taktiklerin değişiminin bir sonucu olarak yorumlanmıştı. FKÖ'nün aşamalı çözüm önerisine sıklıkla gönderme yapılarak, Filistin'in bir bölümünde kurulacak Filistin devletinin yalnızca Filistin'in bütününü kurtarma amacıyla yürütülecek silahlı mücadele için bir dayanak oluşturacağı vurgulanmaktaydı. Rabin hükümeti, FKÖ'yü tanımayı ve FKÖ'yle müzakere etmeyi reddeden ortodoks bakış açısını benimsemişti. Aharon Yariv ve Viktor Şemtov gibi iki ılımlı bakan, İsrail'in, Ortadoğu'da İsrail devletinin varlığını kabul eden ve şiddet yoluna gitmeyecek herhangi bir Filistin teşekkülü ile müzakere edeceğine ilişkin bir formül önerisinde bulunmuştu. Ancak bu formül, çoğunluğun desteğinden yoksundu. Rabin öneriye karşı çıkıyordu. Filistin bahsini "olduğu gibi" bırakmak istiyordu. Rabin, ülkesindeki hâkim bakış açısını, yani varlığını İsrail'i yok etmeye adamış terörist bir örgütle

2 Moshe Shemesh, *The Palestinian National Entity, 1959-1974: Arab Politics and the PLO* (Londra, 1988), 294.

görüşmeyi reddeden yaklaşımı benimsemişti. İsrail'le yan yana var olacak bir Filistin devletinden bahsetmeye de hazır değildi; böyle bir devletin, "İsrail devletinin sonunun başlangıcı olacağını" söylemişti. Pratik uygulamalar ve gündelik siyaset söz konusu olduğunda, Rabin'in duruşunun Golda Meir'ınkinden pek de farkı yoktu. Meir, Filistinliler diye bir grubun varlığını kabul etmemişti. Rabin Filistinlilerin varlığını ve Filistin sorununu kabul etse de, bu konuda herhangi bir şey yapmaya hazır değildi. Rabin'in konuya yaklaşımı esneklikten yoksundu: İsrail FKÖ'yü asla tanımayacak, bu örgütle hiçbir müzakereye girmeyecek ve Filistin devletinin kuruluşuna onay vermeyecekti.

Kişisel yargıları FKÖ'ye hiçbir öneride bulunmamasına yol açarken, karşı karşıya olduğu iç siyasi engeller de, Rabin'in Kral Hüseyin'e esaslı bir öneride bulunamamasının sebebiydi. Amerikalı dostları Rabin'e Batı yanlısı kralla görüşmesi için ısrar etmekteydiler. Rabin başbakan olarak yemin ettikten iki hafta sonra, (kısa süre sonra Watergate skandalı nedeniyle başkanlıktan istifa edecek olan) Nixon resmi bir ziyaret için İsrail'e gelmişti. Nixon, Mısır ve Suriye ile askeri çatışmaları sona erdirecek anlaşmaları takiben, benzer bir anlaşmanın Ürdün'le de yapılması gerektiğinde ısrarcıydı. Kissinger da İsrail liderlerini ya Arafat ya da Kral Hüseyin'le anlaşma seçenekleri olduğuna; bunun ancak bu iki liderden biriyle mümkün olduğuna dair uyarılarına devam etmekteydi. Kissinger Rabin'e şu telkinde bulunmuştu: "Hüseyin hala konunun taraflarından biriyken, Tanrı aşkına onunla temasa geç."[3] Rabin ise, Batı Şeria'dan çekilmeye ilişkin herhangi bir kararı İsrailli seçmenlere danışmadan almayacağı teminatıyla, kendi elini kolunu bağlamıştı ve gerçek fikirlerini seçmenlere duyurmaktan da kaçınmıştı. Sonuç olarak, Kral Hüseyin'e herhangi bir teklifte bulunamamış ve iki ülke arasındaki müzakere beklentileri suya düşmüştü.

Rabin Batı Şeria konusunda görüşmeler için hazır değilse de, Kral Hüseyin'le temas kurulmasını önemsemekteydi. Üç yıllık başbakanlığı süresince de kralla pek çok kez görüşmüştü. Bu görüşmeler esnasında krala ülkesinin başbakanı ve yakın sırdaşı

3 Kissinger, *Years of Upheaval*, 976.

Zeyd el-Rifai; Rabin'e ise Allon ve Peres eşlik etmişti. Tümü İsrail topraklarında gerçekleştirilen bu görüşmeler, İsrail'in girişimiyle yapılmıştı. Görüşmeler, Tel Aviv'in kuzeyinde bir misafirhanede gerçekleştirilen biri dışında, iki ülke arasındaki sınıra yakın Arava Çölü'nde, güvenlik nedeniyle sürekli güzergâh değiştiren klimalı bir karavanda yapılmıştı. Kral ve Rifai, helikopterle belli bir yere geldikten sonra Massada yakınlarındaki görüşme yerine, yine helikopter ya da arabayla götürülüyordu. Akşam yemeğinin de dahil olduğu her bir toplantı, üç buçuk saat sürmüştü. Söz konusu toplantılar bölgesel ve küresel durumun tespitiyle başlardı; hem Rabin hem de Hüseyin'in yavaş konuşması sebebiyle mevcut durumun tespiti görece uzun zaman almaktaydı. Her bir toplantı İsrail tarafınca, görevlilerin detaylı kayıt da aldıkları, dikkatle planlanmış toplantılardı. Bu görüşmelerde İsrail'in dile getirdiği dört temel hedef vardı. Bunlar Ürdün'le anlaşma olanaklarını araştırmak, iki ülkeyi de etkileyen daha ikincil sorunları çözmek, ekonomik işbirliğini geliştirmek ve Batı Şeria ve Filistin gerilla örgütleri konusunda izlenecek siyaseti koordine etmekti. Ürdün görüşmelerde bu konulara yönelik iki öneride bulunmuştu: İsrail'in Batı Şeria'dan kısmi geri çekilmesini de içerecek geçici barış anlaşması ve İsrail'in Batı Şeria'dan tamamen geri çekilmesi karşılığında imzalanacak kalıcı barış anlaşması.[4]

İlk görüşme 28 Ağustos 1974'te yapılmıştı. Allon, Rabin ve Peres'i Kral Hüseyin'e takdim etmişti. Kral Şeria Nehri'nin iki yakasından sekizer kilometre kadar geri çekilmenin de dahil olduğu, askeri çatışmaları sona erdirme amaçlı, daha önce Golda Meir'a yaptığı teklifi yinelemişti. Bu teklif, Ürdün Vadisi'nin tümünün İsrail kontrolünde kalmasını öngören Allon Planı ile uyumlu değildi. Rabin planı hiç düşünmeden reddetmiş ve onu gelecek için bir seçenek olarak dahi düşünemeyeceğini de eklemişti. Daha sonra Peres, kendi hazırladığı öneriyi sunmuştu.

Peres Hüseyin'le görüşme öncesinde, Filistinliler sorunu konusundaki düşüncelerinden bahsetmek üzere Rabin ve Allon'un onayını almıştı. Peres uygulanabilir bir çözümün üç ayrı siyasi

4 Yossi Melman ve Dan Raviv, *Behind the Uprising: Israelis, Jordanians, and Palestinians* (Westport, Conn., 1989), 127-129.

oluşum yaratılmasından geçtiğini belirtmişti: İsrail, Ürdün ve bu ikisi tarafından yönetilecek olan Filistin varlığı (entite). Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni de kapsayan Filistin, tamamıyla silahtan arındırılmış olacak, tekil bir yönetime tabi olmayacaktı. Tam bağımsız Filistin yerine, Ürdün pasaportu taşıyan Filistin sakinlerinin Ürdün parlamentosu için, İsrail vatandaşlığı olan Filistinlilerin ise Kudüs'teki Knesset seçimleri için oy kullanacağı bir Filistin olacaktı. Büyük bir çoğunluğu devletsiz mültecilerden oluşan Gazze Şeridi sakinleri ise, Ürdün pasaportu alacaktı. Söz konusu üç ayrı yönetim tek bir ekonomik birim oluşturacak; mal, insan ve fikir trafiği serbest dolaşıma tabi olacaktı. Peres planının fantastik görünebileceğini, "bu durumu çözüme kavuşturmanın yegâne yolu fanteziden geçmekte" diyerek kabul etmişti.

Kral sabırsızlıkla, askeri çatışmaların sona erdirilmesine yönelik bir anlaşmayı kastederek, bugünkü durumu konuşmak istediğini belirtmişti. Allon, toplantının çıkmaza girmesini engellemek üzere araya girmişti. Eriha şehrinin, burada bir sivil yönetim kurulabilmesi için, Ürdün Haşimi Krallığı'na teslim edilmesini önermişti. Kral bu konuda fikrini söyleme hususunda çekimserdi, çünkü aslında İsrail'in Sina ve Gazze özelinde tüm cephe hattı boyunca geri çekilmesini arzu ediyordu. Görüşme herhangi bir anlaşmaya varılamadan sona ermişti.[5]

İkinci toplantı 19 Ekim'de yapılmıştı. Geçen zaman zarfında Eriha planı Kral Hüseyin'in aklına yatmıştı. Ancak sadece Eriha kentini değil, Ramallah'ın bütününe erişimini sağlayacak biçimde şehri çevreleyen bölgeyi de istemişti. Hüseyin Eriha planına, Gazze üzerindeki nüfuzunu artıracağı beklentisiyle yaklaşmaktaydı. Fakat Ulusal Dindar Parti'yi kısa bir süre önce hükümete dahil eden Rabin, kırılgan koalisyonunun dağılmasına neden olacağından söz konusu bölgeyi vermeyi düşünmek bile istemiyordu.[6] Rabin'in Eriha planını geri çevirmesinin ardındaki nedenleri, artık hükümette yer almayan Abba Eban açık yüreklilikle şöyle açıklamıştı: "İsrail hükümetinin neden Ürdün'le askeri çatışmaları sona erdirme anlaşması yapmakla ilgilenmediğini sorduğumuzda, cevap ancak iç siyasi bağlamımızda bulunacak-

5 *a.g.e.*, 129-130; Peres, *Battling for Peace*, 165 ve 301.

6 Ya'acobi, *Bıçak Sırtında*, 174.

tır. Kuneytra ve Süveyş seçim demek değildi. Oysa Eriha seçim ve seçmen demekti. Kimse seçim istemiyordu, dolayısıyla kimse Ürdün'le askeri çatışmaları sona erdirecek bir anlaşmayı da istemiyordu. Bu durum, uluslararası siyaset ve iç siyasi kısıtlamalar arasındaki karşılıklı ilişkiye tipik bir örnek teşkil etmektedir."[7]

Ekim ayı sonunda Fas'ın başkenti Rabat'ta Arap Ligi bir zirve toplantısı düzenledi. Zirve FKÖ'nün "Filistinlilerin tek meşru temsilcisi" olduğu savını kabul ettiğinden, Kral Hüseyin ciddi bir darbe yemişti. Zirve Filistinlilerin, Filistin'in işgalden kurtulmuş herhangi bir bölümünde, FKÖ'nün liderlik edeceği bağımsız ulusal bir yönetim kurmalarını da yeniden tasdik etmişti. Söz konusu kararlardan çıkan anlam 1967'de ele geçirilen toprakların Ürdün'e değil, bağımsız bir devlet kurmaları için Filistinlilere geri verilmesiydi. Bir ay sonra, Yaser Arafat, Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını tasdik eden bir karar alma yönünde girişimde bulunan BM Genel Kurulu'nda konuşmak üzere davet edilmişti. FKÖ'nün uluslararası meşruiyet kazanma başarısına karşın, İsrail hükümeti bu konuda tepkisiz kalmış, Yariv-Şemtov formülünü uygulamayı reddetmişti. Rabin, İsrail'in yalnızca Kral Hüseyin'le görüşeceğini vurgulayarak, aslında FKÖ karşısındaki duruşunu sertleştirmişti.

İsrail'in pozisyonu, Amman'dan görüldüğü kadarıyla yapıcı olmaktan çok uzaktı. İsrail hükümeti Hüseyin ve hükümetine askeri çatışmaları sona erdirme anlaşması biçiminde bir can simidi uzatmayı sürekli reddediyordu. Hüseyin'in eli, işgal edilmiş toprakların geri alınmasına dikkat çekmek konusundaki aczi nedeniyle Rabat'ta ciddi biçimde zayıflamıştı. Arap devletlerinin başındakiler FKÖ'yü Filistinlilerin yegâne meşru temsilcisi tayin ettiğinde, Hüseyin'in bu kararı kabul etmek dışında yapabileceği çok az şey vardı.[8] Hüseyin İsraillilere kızgındı ve kendisini yarı yolda bıraktıklarını düşünüyordu. İsrailli liderlerle bir sonraki buluşması ise, ancak 28 Mayıs 1975'te olacaktı. Bu zaman zarfında İsrail Mısır'la askeri çatışmaları sona erdiren ikinci anlaşmayı

7 *New Outlook* 18, no. 6 (Eylül 1975) sayısında yayınlanan mülakat.

8 Raad Alkadiri, "Strategy and Tactics in Jordanian Foreign Policy, 1967-1988" (Doktora Tezi, Oxford Üniversitesi, 1995), 83-96.

imzalamak için müzakerelere başlayacaktı. Hüseyin böyle bir anlaşmanın Ürdün'ün Ortadoğu'daki pozisyonunu daha da zayıflatacağından korkmaktaydı, fakat Sedat'ın güvenilirliği konusunda şüphe oluşturmak dışında yapabileceği çok az şey vardı. Önceki iki görüşme gibi, bu toplantıdan da bir sonuç çıkmamıştı.

Rabat zirvesinin ardından görüşmeler devam etmişti, çünkü iki taraf da iletişimde kalmanın önemine inanıyordu. Ancak siyasi bir anlaşma üzerinde tartışmaktansa, gündelik sorunlarla ilgilenmek vurgulanır olmuştu. Gündeme getirilen konular arasında radikal Filistinli grupların terörist faaliyetleriyle mücadele edilmesi, ekoloji, su meselesi, havacılık, Akabe Körfezi'nde taşımacılık ve iki ülke arasındaki sınırın belirlenmesi vardı.[9] Kral Hüseyin'e göre, gerçekten önemli konular söz konusu olduğunda, "Rabin çok katıydı; çok kibar, çok samimi, ancak katı ve değişmesi imkânsız biriydi." Rabin'in ikinci kez başbakan olduğu 1992-1995 döneminde tekrar görüştüklerinde, Rabin Hüseyin'e "çok inatçıydın" demiş, Hüseyin'in yanıtı ise "Evet, öyleydim çünkü Filistin topraklarının bir santimetrekaresinden veya Filistinlilerin haklarının zerresinden dahi vazgeçemezdim" olmuştu. Hüseyin Rabin'le 1976'da yaptığı son görüşmede, Rabin'in "Pekâlâ, yapılabilecek hiçbir şey yok. On yıl bekle: belki buralarda bir şeyler değişir" dediğini de hatırlamaktaydı. Hüseyin buna, "Ne yapalım, çok kötü"[10] yanıtını vermişti.

Geneli düşünüldüğünde, Rabin Ürdün'le ilişkili olarak tam bir devlet adamı gibi ya da sağduyulu davranmamıştı. Ülkesinin uluslararası sorunlarını iç siyasi çıkarlarına feda etmişti. İsrail-Ürdün ilişkilerindeki önemli meselelerle uğraşmaktan kaçınmıştı, çünkü bunun iç siyasi sonuçlarını göze alma cesaretinden yoksundu. Siyasette var olabilmek için, zor kararları bölgesel yapılanmanın İsrail'in lehine değişeceği zamana değin ertelemek suretiyle, taktiksel anlamda zaman kazanmaya çalışıyordu, Rabin'e göre Filistinliler ve Ürdün sorunu ne merkezi bir öneme, ne de aciliyete sahipti. Pek çok defa, Ortadoğu probleminin temelinde İsrail ve Mısır arasındaki ilişkilerin yattığını söylemişti. Dolayısıyla, askeri çatışmaları durdurma sürecinde Mısır'a ön-

9 Melman ve Raviv, *Behind The Uprising*, 130-134.

10 Kral Hüseyin ile mülakat.

celik vermeyi seçmiş olması da şaşırtıcı değildi. Rabin'in Mısır'la olan çatışmada asıl meseleleri olabildiğince göz ardı etme tercihinin, Henry Kissinger'ın aşamalı yaklaşımıyla aynı ana denk gelmiş olması da sürpriz sayılmazdı. Ancak Mısır meselesinde barış olmasa da, Rabin, daha basit bir kazanım için en azından küçük toprak tavizleri vermeye kendini hazırlamıştı.

II. Sina Anlaşması

Mısır'la geçici barış anlaşması için İsrail tarafından belirlenen müzakere ekibi Rabin, Allon ve Peres'ten oluşmaktaydı. Fakat Kral Hüseyin'le doğrudan müzakere eden ekip, Mısır'la görüşmelerini üçüncü bir taraf yardımıyla, Kudüs ve Kahire arasındaki mekik diplomasisine Mart 1975'te kaldığı yerden devam eden, yorulmak bilmeyen Amerikan dışişleri bakanı aracılığıyla yapmıştı. Bu zaman zarfında Richard Nixon Beyaz Saray'ı utanç içinde terk ederek, başkanlığı Gerald Ford'a bırakmıştı. Ford ve Kissinger Rabin'le Ortadoğu'nun tümünü ilgilendiren bir uzlaşmanın gerçekleşmekten uzak bir ihtimal ve bir sonraki adımın İsrail ve Mısır arasında geçici bir barış anlaşması imzalamak olduğu konusunda anlaşmıştı. Kissinger Rabin'in alışılmadık diplomatik yaklaşımına Nixon'a dış siyaset danışmanlığı yaptığı dönemden aşinaydı. Kissinger, Rabin'in Amerika Birleşik Devletleri'nde büyükelçi olarak görev yaptığı günlerde onu şöyle anlatmaktaydı:

> İzak Rabin'in sıradışı pek çok özelliği vardı, ancak insan ilişkileri bunun bir parçası değildi. ABD Stratejik Hava Komutanlığı kendisine hediye edilse, (a) İsrail'in kendisine vadedilen şeyleri nihayet aldığı şeklinde bir ortam yaratır ve (b) uçaklarda teknik bir arıza bularak, uçakları kabul etmesini bize verilmiş gönülsüz bir taviz haline getirirdi.[11]

İsrail siyasetine yön verenler, Kissinger'ın ziyaretinden önce Mısır'la ne tür bir geçici barış anlaşmasına varmak istediklerini kendi aralarında tartışmıştı. Tıpkı 1971'deki gibi, askeri liderler siyasetçilere kıyasla toprak konusunda çok daha az takıntılıydı. İSK Genelkurmayı'nda Sina'da yeni güvenlik düzenlemeleri yapılmasına yönelik bir fikir birliğine varılmıştı. En önemli gerek-

11 Kissinger, *White House Years*, 568.

çeler, mümkün olduğunca geniş bir tampon bölge oluşturulması ve söz konusu tampon bölgenin iki tarafa ait kuvvetlerden tamamen arındırılmasıydı. İSK'nın teklifine göre, tampon bölge ya İsrailli-Mısırlı devriyeler yardımıyla iki tarafça ortaklaşa yönetilecek veya BM güçlerince kontrol edilecekti. Teklif Sina'nın savunulması hakkındaki statik yaklaşımın, yerini daha esnek bir yaklaşıma terk etmesi anlamına geliyordu. Tampon bölgenin en önemli getirisi, Mısır kuvvetleri söz konusu tampon bölgeyi geçme ve İsrail sınırına yaklaşma girişiminde bulunduklarında karadan karaya füze sistemlerinin korumasından mahrum kalacak ve İsrail zırhlıları ve hava araçlarıyla yüz yüze gelecek olmasıydı. Bu teklifin asıl sahibi, Nisan 1974'te David Elazar'ın yerine genelkurmay başkanı olan Korgeneral Mordehai Gur'du. Gur, İsrail'in geri çekilmesinin el-Ariş–Ras Muhammed hattına kadar, ciddi bir düzeyde olması gerektiğine inanıyordu. Dahası, söz konusu geri çekilmenin ön şartının Mısır'la yapılacak siyasi bir anlaşma olmaması gerektiğinde ısrarlıydı.

Hükümet, genelkurmay başkanının önerilerini kabul etmemişti. Sina'daki geçiş bölgelerinden tamamen geri çekilme kararı vermeye hazır görünmüyordu ve İsrail'in elindeki Um Haşiba erken uyarı istasyonunu elde tutmakta ısrar ediyordu. Bir yandan da her bir geri adımı için siyasi bir karşılık almak konusunda kararlıydı.[12] Rabin özellikle sert bir tavır takınmıştı. Başkan Ford'a anlattığı gibi, aşamalı yaklaşımın kendine has tehlikeleri mevcuttu. Eğer İsrail karşılığında "küçük de olsa barış" olmaksızın "küçük bir toprak parçası" verecek olursa, süreç İsrail'in amacına ulaşamadan her şeyden vazgeçmesiyle sonuçlanırdı. Bu nedenle yapılacak herhangi bir anlaşmanın barışa yönelik siyasi bir adım içermesi şarttı. Rabin savaş halinin sona erdirilmesini, Mitla ve Gidi geçitlerinin ve Ebu Rudeis petrol rezervuarlarının elde tutulması karşılığında önermekteydi. Bu öneri, Mart 1975 başında mekik diplomasisine başlayan Kissinger için gerçekçi olmayan bir duruştan ibaretti.

Rabin Kudüs'teki oturumlardan birinde Kissinger'dan, Sina'nın büyük bir bölümünü Mısır'a bırakma karşılığında onlarla ayrı ve tam teşekküllü bir barış anlaşması imzalama konusunu kabul edip etmeyeceğini Sedat'a sormasını istemişti. Aldığı ce-

12 Şaham, *İsrail –50 Yıl*, 375-76.

vap Sedat'ın ayrı bir barış anlaşması imzalayamayacağı olmuştu. Ancak Rabin, geçici barış anlaşması görüşmelerinde dahi, Mısır'ı Ortadoğu sorunundan fazlasıyla azade edecek şartlar için ısrarını sürdürmüştü. Asıl anlaşmazlık konusu Sina geçitleriydi. Bu konuda Rabin'in son teklifi, Mısır kuvvetlerinin geçitlerin batı uç sınırının ötesine geçmemesi şartıyla, İsrail'in geçitlerin Doğu ucuna kadar geri çekilmesiydi. Buna karşılık olarak da, savaş halinin sona erdiğinin ilan edilmesinde ısrar etmekteydi. Bu, Sedat için kabul edilebilir değildi. Kissinger çıkmaz için İsrail'i suçluyordu ve üzerlerinde büyük bir baskı uygulamaya başlamıştı. İsrail katı tutumunda ısrar ederse, Cenevre Konferansı'nın Sovyetler'in katılımıyla yeniden toplanması gerekeceği tehdidinde bulunmuştu. 21 Mart'ta Başkan Ford Rabin'e çok sert bir mesaj göndererek, Kissinger heyetinin başarısızlığının bölge ve ABD-İsrail ilişkileri için kapsamlı sonuçları olacağı uyarısında bulunmuştu. Bu mesaj beklenilenin tam tersi bir etki yapmıştı. Kabinedeki kararsızlar dahi, müzakere grubunun, izleyeceği siyaset açısından son derece kararlı davranması gerektiği sonucuna varmıştı. Kissinger heyeti başarısızlığa uğramış, Kissinger bu durum için İsrail'i sorumlu tutmuştu. Bir kez daha, uçakta gazetecilere yaptığı açıklamada, İsrail'in katı tutumu nedeniyle bir fırsatı daha kaçırdığını söylemişti.

Başkan Ford, Kissinger heyetinin başarısızlığını takiben, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu siyasetinin "yeniden ele alınacağı" açıklamasını yapmıştı. Bu durum ABD-İsrail ilişkilerindeki en zor dönemin habercisiydi. Amerikalılar Mart-Eylül 1975 arasındaki altı aylık dönemde, krizden önceki anlaşmalara sadık kalmalarına karşın, İsrail'le yeni silah anlaşmaları imzalamayı reddetmişti. Rabin Haziran'da Washington'a bir ziyarette bulunarak, havayı yumuşatmaya çalışmıştı. Yahudi lobisi ziyaret süresince İsrail'e destek niteliğinde bir halkla ilişkiler kampanyasına hız vermişti. Yetmiş altı senatör, ABD başkanına İsrail'in "savunulabilecek sınırlara" sahip olabilmesi için, geniş çaplı ekonomik ve askeri yardım çağrısı yapan bir mektuba imza atmıştı. Ford, Rabin'e iki seçenek sunmuştu: Ortadoğu'da geniş çaplı bir barış planı üzerinde çalışmak üzere Cenevre Konferansı'nı tekrarlamak veya İsrail ve Mısır arasında geçici barış anlaşması yapılabilmesi

için yeni bir hamlede bulunmak. Rabin ikinci seçeneği tercih etmiş, ancak İsrail'in Mısır'a vermek zorunda kalacağı tavizler için, Amerikan para birimi bazında bir ödeme istemişti.

Genelkurmay geçitlerin doğudaki başlangıç noktasında İsrail varlığına dair Mısır'ın yaptığı itirazları giderebilmek üzere, bir geri çekilme planı oluşturmuştu. İSK Gidi Geçidi'nin kuzeyinde ve Mitla yolunun güneyinde kalacak ve iki geçit arasında uzanan doğudaki sırtı elinde tutacaktı. Bu, İsrail'in geçitlerin doğu girişlerini işgal olmaksızın kontrol etmesi demekti. Plan Amerikalıların bölgedeki tüm erken uyarı istasyonlarına hâkim olarak, bunları İsrail ve Mısır adına yönetmesini öngörüyordu. Kissinger ve Ford başlangıçta, Sina'ya konuşlandırılacak Amerikan kuvvetleri fikri nedeniyle afallamıştı. Temmuz başında ABD yönetimi İsrail'e, Sina'ya askeri personel göndermeye hazır olmamalarına karşın, Um Haşiba tesisine görevliler göndermenin yanında Mısır tarafına ilave erken uyarı tesisleri kurup, buralara görevliler atamaya hazır oldukları bilgisini vermişti. Mısırlılarla da iletişim halinde olan Amerikalılarla yapılan başka temaslar, Rabin'i İsrail'in kabul edebileceği tarzda geçici bir barış anlaşmasının önünün nihayet açıldığına ikna etmişti.[13]

21 ile 31 Ağustos arasında gerçekleştirilen ikinci tur müzakerelere, Kissinger liderlik etmişti. Kissinger söz konusu on bir gün boyunca anlaşma için iğne ile kuyu kazmıştı. Kissinger'ın müzakere biçimi, katılımcıların tümünün sabrını, direncini ve hatta fiziksel dayanıklılığını sınamıştı. II. Sina Anlaşması 1 Eylül'de parafe edilmiş ve 4 Eylül'de Cenevre'de resmen imzalanmıştı. Anlaşma 1 Eylül'de İsrail bakanlar kurulu tarafından onaylanarak, 3 Eylül'de Knesset'te 43'e karşı 70 oyla kabul edilmişti. Anlaşmaya karşı oy kullananlar arasında Moşe Dayan ve Rafi hizbinden iki kişi daha vardı. Dayan'ın olumsuz oy kullanmasına dair en olası açıklama, Rabin'in Dayan'ın başarısız olduğu şeyi becermesine dair duyduğu kıskançlıktı.

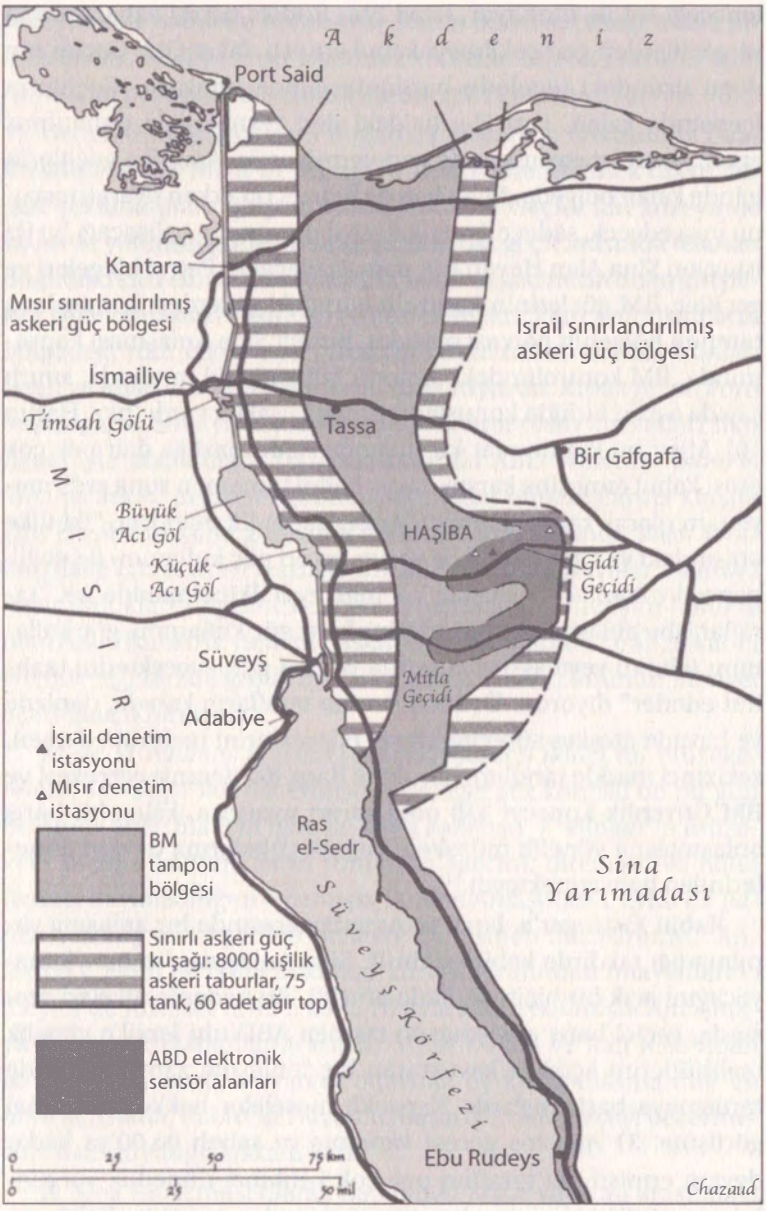
II. Sina Anlaşması olarak da bilinen Mısır ve İsrail arasındaki anlaşma, 18 Ocak 1974'te imzalanan ve askeri çatışmaları sona erdiren ilk anlaşmanın bir benzeriydi. Ancak ilginç bir özelliği vardı, o da Amerika'nın hem anlaşmaya, hem de İsrail'e dair üst-

13 *The Rabin Memoirs*, 198-215.

leneceği rol ile ilintiliydi. İsrail Ebu Rudeis petrol sahalarından ve geçitlerden geri çekilmeyi kabul etmişti, fakat Gidi Geçidi'nin doğu ucundaki tepelerin bazılarını elinde tutacaktı. Geçitlerin içerisinde kalan, Um Haşiba'daki ileri teknolojiyle donatılmış erken uyarı istasyonunu da geri vermiyordu. Amerika geçitlerin içinde kalan bölgede, Mısır için de benzer bir erken uyarı istasyonu inşa edecek, sadece Amerikalı sivil personelin çalışacağı bu iki istasyon Sina Alan Heyeti'nin parçası olacaktı. Petrol bölgeleri ve geçitler, BM güçlerinin kontrolü altındaki askerden arındırılmış tampon bölgenin parçası olacaktı. Birinci Sina Anlaşması kapsamında, BM kontrolündeki tampon bölgenin iki tarafında, sınırlı sayıda askeri birliğin konuşlandırıldığı kuşaklar vardı (bkz. Harita 10). Mısır bu kazanımlar karşılığında saldırmazlığa dair pek çok esası kabul etmesine karşın, savaş halini tamamen sona erdirmeye tam olarak razı olmamıştı. Anlaşmanın ilk maddesi, "iki ülke arasındaki ve Ortadoğu'daki sorun askeri güç kullanımı ile değil, barışçıl yollarla çözülecektir" demekteydi. İkinci madde ise, "taraflar işbu anlaşmayla, birbirlerine karşı güç kullanımı, güç kullanımı tehdidi veya askeri kuşatma yoluna gitmeyeceklerini taahhüt ederler" diyordu. Üçüncü madde tarafların karada, denizde ve havada ateşkes sürecine riayet edeceklerini taahhüt ederken, sekizinci madde tarafların Cenevre Barış Konferansı çerçevesi ve BM Güvenlik Konseyi 338 nolu kararı uyarınca, kalıcı bir barış anlaşmasına yönelik müzakere yapma çabalarına devam etmelerinden bahsetmekteydi.[14]

Rabin Kissinger'a, İsrail ve Amerika arasında bir anlaşma yapılmadığı takdirde kabinesinin II. Sina Anlaşması'nı onaylamayacağını açık bir biçimde ifade etmişti. Bu nedenle ülkeleri arasında, geçici barış anlaşmasını takiben ABD'nin İsrail'e yönelik taahhütlerini açıklığa kavuşturan bir "anlaşma zaptı" üzerinde tartışmaya başlamışlardı. Karşılıklı meseleler hakkındaki nihai görüşme, 31 Ağustos gecesi yapılmış ve sabah 06.00'ya kadar devam etmişti. İki taraftan pek çok katılımcı düpedüz yorgunluktan görüşmeleri bırakmıştı; görüşmeler sonuçta Rabin ve Kissinger'ın, horultular korosuna karşı yürüttükleri bir diyaloğa

14 Mısır ve İsrail arasındaki 1 Eylül 1975 tarihli anlaşma, John Norton Moore (der.), *The Arab Israeli Conflict: Readings and Documents*, sadeleştirilmiş ve gözden geç. baskı (Princeton, 1977), 1209-10.

Harita 10 İsrail-Mısır Sina Anlaşması, 4 Eylül 1975

dönüşmüştü. Genelge, "askeri ekipman ve diğer savunma gereksinimlerinden, enerji gereksinimlerine ve ekonomik ihtiyaçlarına kadar pek çok konuda İsrail'e sürekli ve uzun vadeli" Amerikan desteğini taahhüt etmekteydi. Genelge daha belirgin bir biçimde, İsrail'in F-16 savaş uçakları ve konvansiyonel savaş başlıklı Pershing füzelerine dair talebine de olumlu yanıt sözü veriyordu. Gizli tutulan ayrı bir "anlaşma genelgesi"nde ise, ABD FKÖ ile müzakere yürütmeme ve FKÖ'yü tanımama, İsrail'e daha öncesinde danışmadan Ortadoğu'ya ilişkin herhangi bir girişimde bulunmama veya barış müzakerelerinin temelini oluşturması açısından, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına sadık kalma sözü veriyordu.[15]

Amerika ile anlaşmaya varmak, Rabin için Mısır'la anlaşmak kadar önemliydi. İsrail şimdi resmen ilan edilmiş olmasa da, Amerika ile ittifak içindeydi. Anlaşmanın gelecek üç yılda ABD'ye faturası kabaca yıllık 4 milyar dolar civarındaydı, bir başka deyişle Amerikan'ın İsrail'e halihazırda yaptığı yardımı yüzde 200 oranında artırıyordu. Destek paketi Amerika'daki bazı çevrelerce İsrail'in vazgeçmek zorunda kaldıklarına kıyasla aşırı, hatta fazlasıyla aşırı bulunarak eleştirilmişti. George Ball II. Sina Anlaşması'nı, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Sina Çölü'nden küçük bir bölümü muazzam bir finansal ve siyasi karşılıkla İsrail'den satın alarak, söz konusu toprak parçasını kabulü karşısında Mısır'a bedel ödediği bir emlak pazarlığı"na denk tutmaktaydı.[16]

II. Sina Anlaşması İsrail'de Mısır'la barış yolunda çok önemli bir kilometre taşı olarak sunulmuştu. Rabin'in kendinden önceki başbakanın izlediği dış politikadan asıl farklılaşması da bu anlaşma ile olmuştu. Ancak anlaşma bazı açılardan yeni bir başlangıçtan ziyade, yolun sonunu işaret etmekteydi. İsrail işgal ettiği Mısır topraklarının stratejik geçitler ve petrol sahalarını da kapsayan yedide birlik kısmından vazgeçmişti. Ancak bunun karşılığında, yeni statükoyu pekiştirebilmek için kullanacağı, hiçbir güçlü siyasi karar almak zorunda kalmadan nefes alma şansı ya-

15 *a.g.e.*, 1219-23; *The Rabin Memoirs*, 213-15.

16 George Ball, "The Coming Crisis in Israeli-American Relations", *Foreign Affairs* 58, no. 2 (Kış 1979-80).

kalayacağı bir üç yıl kazanmıştı. Anlaşmada bilhassa eksik olan şey, İsrail'in Golan Tepeleri ve Batı Şeria konusunda müzakerelere başlama garantisiydi. Anlaşmanın adil ve sürdürülebilir bir barış için çaba sarf etme konusundan bahsettiği doğruydu, ancak söz konusu çabalar sadece İsrail ve Mısır arasındaki barış sürecini ilgilendiriyordu. İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetleri arasındaki anlaşma genelgesi, iki ülkenin de II. Sina Anlaşması'nı bağımsız bir anlaşma olarak gördüklerini, Ortadoğu barışı içinse kapsamlı bir adım olarak nitelemediklerini açık bir biçimde ifade etmekteydi. Anlaşmanın 12. maddesi şöyle diyordu: "Mısır'ın, Mısır-İsrail Anlaşmasının uygulanışı, geçerliliği ve süresi konusundaki taahhütlerinin diğer Arap ülkeleriyle İsrail arasında doğacak gelişmeler veya eylemlere bağlı olmadığı gerçeği, ABD Hükümeti'nin bu mecradaki tutumunu belirlemektedir. ABD Hükümeti, anlaşmayı bağımsız bir anlaşma olarak ele almaktadır." Kissinger'ın amacı Sedat ve Sovyetler Birliği'nin arasını açmaksa, Rabin'in amacı da Sedat ve Suriye arasındaki anlaşmazlığı büyütmekti.

Suriye ve Lübnan

II. Sina Anlaşması Arap dünyasında fazlasıyla hoşnutsuzluk yaratmıştı. Suriye ve Filistinliler, Sedat'ın, İsrail'in 1967'de ele geçirdiği diğer Arap topraklarından çekilmesi şansını azalttığını düşünmekte yalnız değildiler. Suriyeliler, en az Sedat kadar kendilerinin de katkısıyla Ekim 1973'te Arap dünyasının edindiği siyasi kazanımların Sedat tarafından yok edildiğini düşünüyordu. Suriyeliler Sedat'ın "ihanetini" telafi etmek için, Kızıldeniz'de Akabe'den başlayıp, Akdeniz'de Nakura'ya kadar uzanan hilal biçimli ya da "muz cephesi" olarak adlandırılan koalisyonu yaratmaya uğraşmışlardı. Muz cephesi Ürdün, Irak, Lübnan ve cephenin asıl ekseni olarak da Suriye'yi kapsamakta, İsrail'in doğu ve kuzey sınırlarına uzanmayı hedeflemekteydi. İsrail bakış açısından, Suriye'nin Lübnan'a yerleşmek konusunda yapacağı başarılı bir hamle ile, bu cepheden gelecek tehlike ciddi biçimde artacaktı.[17]

17 Avner Yaniv, *Dilemmas of Security: Politics, Strategy, and the Israeli Experience in Lebanon* (New York, 1987), 60.

Suriye bu gelişmeye paralel olarak, Arap-İsrail sorununa etraflı bir çözüm, Filistinlilerin haklarının uluslararası düzlemde tanınması ve FKÖ'nün Filistinlilerin yegâne sözcüsü olarak kabul edilmesi için BM'de diplomasi atağı başlatmıştı. Dışişleri Bakanlığı'ndaki bazı görevliler Filistin konusunun Ortadoğu sorununun özü olduğu ve FKÖ'nün tavrının ılımlı bir tavra dönüşebileceği görüşüne sempatiyle yaklaşmaktaydı. Başkan Ford, Ocak 1976'da İzak Rabin'in Washington'a yaptığı resmi bir ziyareti fırsat bilerek, barış müzakereleri için daha ileri adımlar atılması konusunda hem özel, hem de resmi olarak ısrarda bulunmuştu. Rabin, Amerika Kongresi'ne başkanla birlikte hitap ettiği bir oturumda, İsrail'in herhangi bir Arap devleti ile müzakerelere başlamaya hazır olduğunu, ancak FKÖ ile görüşmeye –bu ulusal bir intihar hamlesi olacağından– hazır olmadığını belirtmişti. Aslında Suriye ile müzakerelerin önü açıktı. Kissinger Sedat'a, II. Sina Anlaşması'nın imzalanmasını takiben, ikinci bir anlaşmanın da Suriye ve İsrail arasında imzalanmasını teşvik edeceği sözünü vermişti. Ancak İsrail'e de, Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Sina Anlaşması'nı müstakil bir anlaşma olarak gördüğüne dair yazılı güvence vermişti. ABD bu nedenle, İsrail'in Suriye ile anlaşma imzalama olasılığına dair fikirlerini dikkate alacaktı. İsrail bunu, Golan Tepeleri'ndeki ateşkes hattında sadece "göstermelik değişiklikler" yapılacağı şeklinde yorumlamıştı. Bu durum Suriye'yi hiç ilgilendirmemekteydi, dolayısıyla ikinci bir anlaşmanın İsrail-Suriye arasında imzalanması için müzakereler bir türlü başlamamıştı.[18]

Kahire ve Şam arasındaki çekişme, Lübnan'daki anlaşmazlığı daha da alevlendirmişti. Lübnan İsrail için askeri ya da stratejik bir sorun teşkil etmiyordu. Sorun Lübnan'daki, –Maruni Hıristiyanlarla, Dürzi, Şii ve Sünni Müslümanlardan oluşan dört ana grup arasındaki hassas ve değişken denge etrafında şekillenen– iç siyasi durumdu. Lübnan'da, FKÖ'nün 1970'te aldığı darbeyi takiben Ürdün'den göç eden Filistinlilerin de eklendiği, 1948 mültecilerinden oluşan Filistinli büyük bir nüfus vardı ve bu durum hem demografik, hem de siyasi dengeleri etkilemekteydi. Ürdün'den

18 Nadav Safran, *Israel–The Embattled Ally* (Cambridge, Mass., 1978), 561-62.

Beyrut'a ve güney Lübnan'a geçen FKÖ liderleri ve savaşçıları, devlet içinde başka bir devlet yaratmıştı. Lübnan'da çekişme halindeki tüm grupların ülke dışında destekçileri ve sponsorları mevcuttu. Lübnan devletinin zafiyeti ve Lübnan toplumunun bölünmüşlüğü, dış müdahalelere izin vermekle kalmayıp, adeta onları teşvik etmekteydi. Lübnan dramındaki başlıca dış aktörler Suriye ve İsrail'di. Suriyeli liderler tarihsel nedenlerden dolayı Lübnan'ı bağımsız bir ülke olarak değil, Büyük Suriye'nin parçası olarak görmekteydi. İsrail'in Maruni cemaatiyle bağlantısı ise, bağımsızlık öncesi döneme uzanmaktaydı ve İsrail bağımsızlıktan sonra Lübnan'da Hıristiyan ayrılıkçılığını ve Hıristiyan hakimiyetine yönelik eğilimleri desteklemişti. Özellikle Pan-Arap hareketine muhalif, siyasi bir parti ve milis gücü olan Falanj'la (Ketaib Partisi) İsrail arasında yakın ilişkiler mevcuttu. Suriye ve İsrail için geçerli olan şey, iki ülkenin de Lübnan'ın düşman hakimiyetine geçmesinden korkmalarıydı. Suriye İsrail'i kuşatmak istiyor, İsrail tarafından çevrelenmek istemiyordu. İsrail ise Suriye birliklerinin iki sınırı boyunca uzanması ihtimaline katlanamazdı. İki ülke de, bir diğerinin Lübnan konusundaki hamlelerini zorunlu olarak şüphe ile takip ediyordu.

Nisan 1975'te Lübnan'daki yüksek tansiyon iç savaşa dönüşmüştü. Savaşın Ocak 1976'ya değin süren ilk aşaması, sol-FKÖ koalisyonu ile kendi aralarında da bölünmeler yaşayan birçok Hıristiyan milis arasındaki silahlı çatışmalar ve ara sıra yaşanan şiddet eylemleri ile geçmişti. Ocak ayından Mayıs 1976'ya kadar süren ikinci aşama ise, çatışmaların ciddi biçimde tırmandığı ve sol-FKÖ koalisyonunun zafer ibareleri göstermeye başladığı bir dönem olmuştu. Güç durumda olan Maruniler, iki çok farklı güçten yardım istediğinde bulunmuştu: Suriye ve İsrail. Suriye bu isteğe ciddi adımlar atarak yanıt vermişti. Öncelikle çatışma halindeki tarafları Şam'a davet edip, küçük değişikliklerle ülkenin eski anayasal yapısını güçlendirecek bir anlaşma dayatmak için siyasi bir girişimde bulunmayı denemişti. Bu plan işe yaramayınca, iç savaşa Hıristiyanların lehine müdahale edecek, el-Saika isimli askeri örgütü göndermişti. 1 Haziran 1976'da, sağcı Hıristiyan güçler mutlak yenilgi tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarında, Suriye ordusunu Lübnan'a göndermişti.

İsrail siyasetçileri Lübnan'daki hızlı gelişmelere veyahut gittikçe çaresizleşen Marunilerin yardım çağrılarına nasıl yanıt vereceklerinden emin değildi. Mevcut durumun devam edemeyeceği ortadaydı, ancak Lübnan devletinin parçalanması fırsatlar kadar tehlikeler de barındırıyordu. Yigal Allon bu durumun doğuracağı fırsatlar, İzak Rabin ise tehlikeler üzerinde durmaktaydı. Allon, Ortadoğu'daki Sünni Müslüman hakimiyetine karşı duracak diğer azınlıklarla işbirliği yapılmasının güçlü savunucularından biriydi. Aktif müdahale yanlısı bir siyaset ve Arap dünyasının herhangi bir bölümündeki Kürtler, Dürziler ve Hıristiyanlarla yakın ilişkiler kurulmasını önemsemekteydi. 1950'den bu yana en gözde planı Suriye, Golan ve Lübnan'da Şuf Dağları'ndaki Dürzilere birleşmeleri ve İsrail'le ittifaka girmeleri için yardım etmekti. Allon Ekim Savaşı esnasında İSK'nın Suriye yönünde ilerlemesini, Suriye pahasına bir Dürzi devleti yaratılmasını istemiş, ancak tavsiyesi önemsenmemişti. Allon'a göre Lübnan iç savaşı İsrail'e, 1973'te yapılan hatanın telafisi için tarihi bir fırsat sunuyordu. Allon, İsrail'e bağlı, biri Dürzi biri de Maruni olmak üzere iki küçük devlet kurulmasını tasarlıyordu. Kendisinden yirmi yıl önceki başbakan Ben-Gurion gibi Allon da, Arap dünyasına yönelik Siyonist siyasette müdahaleci bir damarı temsil etmekteydi.

İzak Rabin ise bunun tersine, kazanım ihtimaline dair daha kuşkuluydu ve Lübnan batağına saplanma riski nedeniyle oldukça kaygılıydı. Doğası itibarıyla temkinli ve ihtiyatlı biriydi ve siyasi ya da askeri riskler almaya yatkın sayılmazdı. İçgüdüleri statükonun muhafaza edilmesi yönündeydi. Lübnan'ın çözülüşünü hızlandırmak ya da Lübnan'ı devlet inşası deneyleri yapılacak bir laboratuara dönüştürmektense, ülkeyi Suriye ve İsrail arasında bir tampon olarak tutmak istiyordu. Maruni liderlerden pek de etkilenmeyen Rabin, bu grubun kendi savaşı için Lübnan'da savaşa sürüklenmekten sakınıyordu. Yirmi yıl önce tıpkı Moşe Şaret'in tavrına benzer biçimde, Marunilerin güvenlerini boşa çıkarmasından şüphe etmekteydi. Şaret kadar müdahaleye tamamıyla karşı değildi, fakat ötesine geçmeyi kabul etmediği sınırlar belirlemişti. Marunilere silah ve eğitim tesisi verme fikrine razı olsa da, doğrudan müdahaleye veya Marunilerle Müslüman cemaatler arasındaki anlaşmazlığa aktif biçimde taraf olmaya hazır

değildi. Yaklaşımı, Marunilere kendi sorunlarını çözebilmeleri için yardım etmekti.

Marunilerin yardım çağrısı, FKÖ ve müttefiklerinin üstünlüğü ve Suriye'nin müdahalesi İsrail'in Lübnan siyasetini yeniden ele almasını gerektirmişti. Hükümet üç seçenek üzerinde düşünmekteydi. İlki, İsrail'in iç savaşa doğrudan müdahale etmesiydi. Rabin, var olan milis gruplar yanında iç savaşa büyük çapta müdahil olmanın Suriye ile savaş çıkarıp, Mısır'la ilişkilere zarar vereceğinden korktuğundan, bu öneriye karşı çıkmıştı. İkinci seçenek, Lübnan'daki geleneksel düzenin yıkılması durumunda, Suriye'nin ülkeyi işgaline ses çıkarmamaktı. Bu FKÖ ve müttefiklerinin hakimiyetine tercih edilecek bir durumsa da, Suriye'nin bölgedeki konumunu kaçınılmaz bir biçimde güçlendirmek ve İsrail'in Suriye'yi iki cephede frenlemesini gerektirmek gibi istenmeyen etkileri vardı.

İzlenecek siyasete dair üçüncü öneri ise bir tür orta yoldu: Suriye müdahalesini birtakım sınırlamalar dahilinde kabul etmek. Bu sınırlamalar, ABD'nin Şam yönetimine aktardığı üzere, "kırmızı çizgiler" olarak anılacaktı. Söz konusu kırmızı çizgiler, Suriye'nin birliklerini Sayda'nın güneyine göndermemesi, hava kuvvetlerini kullanmaması ve karadan havaya fırlatılan füzeleri Lübnan topraklarına yerleştirmemesiydi. Hükümetin uygulama kararı aldığı siyaset buydu.[19] Başka türlü ifade edilse de, kırmızı çizgiler Suriye'nin haritada Sayda'nın doğusundan, Lübnan-Suriye sınırına uzanan çizgiyi geçmemesi, İsrail'e havadan herhangi bir karşı harekette bulunmaması ve İsrail uçaklarına karşı füze kullanmaması anlamına gelmekteydi. Bu orta yolcu siyaset seçeneği, İsrail açısından bazı avantajlar yaratmaktaydı. Birincisi, İsrail ve Suriye arasında Lübnan üzerinden yaşanacak askeri çatışma riskini azaltmasıydı. İkincisi, Suriye müdahalesi İsrail'in Lübnan'daki düşmanlarına, yani FKÖ ve Müslüman sol güçlere yönelikti. Üçüncüsü, söz konusu siyaset İsrail'in Lübnan'da ABD ile ortak bir siyaset izlemesini mümkün kılmaktaydı. Amerikalılar da İsrailliler gibi Suriye'yi Lübnan siyasetine istikrar getirecek bir güç olarak görmekteydi.

19 Itamar Rabinovich, *The War for Lebanon, 1970-1983* (Ithaca, 1984), 105-6.

Kral Hüseyin, Hafız Esad ve İsrailliler arasındaki üstü örtük mutabakatın oluşmasında rol oynamıştı. Kral, Marunilere eğer Ortadoğu'da var olmak istiyorlarsa, İsrail'e yaklaşmaları telkininde bulunmuş, İsrailli liderlerle arasındaki temasları bilen Cumhurbaşkanı Esad için elçi olmayı kabul etmişti. Nisan 1976'da bir akşam, İsrail'in Londra'daki büyükelçisi Gideon Rafael'den Kral Hüseyin'le ortak bir dostlarının evinde acilen buluşması istenmişti. Kral, bölgede gittikçe yükselen tansiyon nedeniyle oldukça kaygılıydı. Kralın iddiasına göre mevcut durumu ve Lübnan'da yaşanan çatışmayı kontrol altına almak iki tarafın da yararına olacaktı. Esad'dan Rabin'e getirdiği mesaj, Suriye'nin Lübnan'a müdahalesinin Hıristiyanları korumayı amaçladığı, İsrail'in Lübnan'daki çıkarları için sorun oluşturmayı hedeflemediğiydi. Esad, birliklerini İsrail sınırından uzakta tutma sözü vermekte ve İsrail'den müdahalede bulunmamasını istemekteydi. Gideon birkaç saat sonra İsrail'e gitmek üzere yola çıkmıştı. Rabin mesajdan memnun olmuştu. Kabine özel bir oturumda Suriye'nin yaptığı açıklamayı kabul etmiş ve Lübnan'a doğrudan müdahaleden kaçınacağına dair kararı da teyit etmişti. Rafael garanti niteliğindeki kararı krala bildirmek üzere Londra'ya geri uçmuş, kral da kararı derhal Şam'a iletmişti.[20]

İsrail, kendisinden yardım talebinde bulunan Hıristiyan milislerle doğrudan iletişim kurmuştu. Mart sonuna doğru, Albay Binyamin Ben-Eliezer başkanlığında istihbarat ve ordu subaylarından oluşan dört kişilik bir tim, Hıristiyan milislerin askeri becerileri ve iç savaş konusundaki beklentileri hakkında değerlendirme yapmak üzere bölgeye gönderilmişti. Tim sivil kıyafetler giymiş olarak Cünye Limanı'na çıkmak üzere gambotlarını terk etmiş, Hıristiyanların Lübnan'ın kuzeyinde kontrol altında tuttukları bölgeleri ziyaret etmişti. Buluştukları liderler arasında Şeyh Pierre Cemayel ve oğlu Beşir, eski cumhurbaşkanı Kamil Şamun ve oğlu Danny vardı. Hıristiyanlar Filistinlileri katledebilmek için silah talebinde bulunmuştu. Ben-Eliezer, İsrail'in müstakbel müttefiklerinin gaddarlığı, kindarlığı ve aleni sahtekârlığı karşısında dehşete düşmüştü. Kamil Şamun, Eliezer ve arkadaşlarından, vil-

20 Rafael, *Destination Peace*, 363; Yossi Melman, "Talks amid Hostility", *Ha'aretz*, 2 Ağustos 1991.

lasının bahçesine çıkarak kadın savaşçılarını görmesini istemişti. Askeri giysiler içindeki genç kadın savaşçılar kalaşnikoflarla, tabancalarla, el bombalarıyla ve komando bıçaklarıyla donatılmıştı. Ben Eliezer, ne tür başarılar elde ettiklerini sorduğunda, Şamun, ilk kadın savaşçıya, "Göster ona" demişti. Kadın cebinden, içinde öldürdüğü her bir adamdan kestiği parmaklar bulunan şeffaf plastik bir torba çıkartmıştı. İkinci kadın, kulak memeleri ve savaş ganimetleri ile dolu olan plastik bir torba çıkarmıştı. O ana kadar yeterince şey gördüğüne ikna olan Ben-Eliezer, eve geri dönmek üzere izin istemişti. Ziyaretten, Lübnanlı Hıristiyanların İsrail'i, Lübnan'ı kendileri adına ele geçirmesi ve iç savaşta onlar için savaşması için istedikleri sonucunu çıkarmıştı. Lübnanlı Hıristiyanlar bunun karşılığında, İsrail'le savunma anlaşması, hatta barış anlaşması imzalamaya hazır olduklarını söylemişlerdi.

İsrailli grup hazırladıkları raporu kabinenin savunma komitesine özel bir toplantıda sunmuştu. Toplantı katılımcıları Rabin, Allon, Peres, genelkurmay başkanı Mordehai Gur ve Mossad başkanı İzak Hofi'ydi. Ben-Eliezer'in raporu aslında biraz karışıktı. Hıristiyanlar arasındaki ayrılıkları ve aşırıya kaçan beklentilerini tanımlamış, ancak onlara silah ve askeri eğitim konusunda yardımda bulunmayı tavsiye etmişti. Hofi Lübnan'a geniş çaplı müdahale konusunda uyarıda bulunmuştu. Hofi bu konuda oldukça temkinliydi ve İsrail'in Lübnan'da yaşananlara karışmasının risklerinden bahsetmişti. Daha sonra ortaya çıkacağı üzere, Mossad içinde iki farklı yaklaşım söz konusuydu. Hofi'nin temsil ettiği yaklaşım aşırı şekilde müdahil olmaya karşı çıkmaktaydı. David Kimhe'nin temsil ettiği yaklaşım ise, Hıristiyanlar yanında aktif müdahaleden yanaydı.[21]

Kimhe Lübnan'daki Hıristiyan hegemonyasını güçlendirmenin, İsrail'in çıkarları için iyi olacağını düşünmekteydi. Kimhe, İsrail'in Müslüman ve Filistinli düşmanlarının düşmanı olan Hıristiyanların sadece geleneksel kantonlarında yaşamasını değil, ülkenin bütününü yönetmesi gerektiğini temel alan "Hıristiyan kavramı"nı asıl formüle eden kişi ve bu kavramın arkasındaki itici güçtü. Hıristiyanlar, Lübnan ve Arap dünyasının bütünü hakkın-

21 Aryeh Bandar, "Secret Mission to Beirut", *Ma'ariv*, 11 Mayıs 1997.

da istihbarat kaynağı ve siyasi müttefikler olarak algılanmaktaydı. Kimhe'nin kavramlaştırması, Hıristiyanların ikili oynadığını ve sağladıkları istihbaratın da işe yaramadığını baştan itibaren savunan İSK İstihbarat Birimlerinin hatırı sayılır muhalefetiyle karşılaşmıştı. Hofi Nisan 1980'de Kimhe'yi Mossad'ın dış ilişkilerden sorumlu başkan yardımcılığı görevinden almıştı. Bu değişiklik için Kimhe'ye yöneltilen suçlama, Hıristiyanlara silah sağlanması konusunda yetkisini aşan biçimde davranmış olmasıydı. Kimhe'nin Hıristiyanlarla geliştirdiği yakın ilişkilerin, Hofi'nin hoşuna gitmediği apaçık ortadaydı.[22]

İsrailli ve Maruni yetkililer arasındaki ilk üst düzey toplantı Ağustos 1976'da, Hayfa Limanı'nın hemen dışına demirlemiş bir hücumbotta yapılmıştı. Toplantıya Kamil Şamun ve İzak Rabin katılmıştı. Şamun, "Müdahale edecek misiniz?" diye açıkça sormuş, Rabin ise "Bizden bunu isteyecek misiniz?" diye kaçamak bir yanıt vermişti. Rabin, Albay Ben-Eliezer'in hazırladığı raporu temel alarak başlamıştı. Rapor Maruni saflarındaki bölünmelerden ve bariz askeri noksanlardan bahsetmekte, ancak Hıristiyanların FKÖ'ye ve askeri milislere verilen geniş halk desteğine karşı savaşma konusuna nasıl adanmış olduklarını da vurgulamaktaydı. Rabin Şamun'a, İsrail'in silah yardımını artıracağı güvencesini vermişti. Lübnanlı yaşlı konuğuna, "İlkemiz kendinize yardım edebilmeniz için size yardım etmeye hazır olduğumuzdur" açıklamasını yapmıştı. Maruniler toplantıyı takiben, Amerikan tüfekleri, TOW anti-tank roketleri ve miadı dolmuş Sherman tankları edinmeye başlamıştı. Daha sonra yapılan tahminlere göre, hükümetin üç yıllık iktidarı boyunca, İsrail Lübnan'daki Maruni milislerin güçlendirilmesi için 150 milyon dolara yakın bir para harcamıştı.[23]

İsrail Kuzey Lübnan'daki Maruni güçlere silah ve askeri eğitim verilmesine ilaveten, güney Lübnan'daki daha küçük Hıristiyan gruplara da destek vermeye başlamıştı. Sınıra yakın bölge İsrail'in nüfuz alanı haline gelmişti. Milis gruplarla ilişkileri sayesinde, İsrail, Hıristiyan cemaatin diğer bileşenleriyle de bağlantılar geliştirmişti. İki ülkeyi ayıran tel örgüler pek çok noktada

22 Ronen Bergman, "The Gamble", *Ha'aretz*, 3 Ocak 1997.

23 Ze'ev Schiff ve Ehud Ya'ari, *Israel's Lebanon War* (Londra, 1984), 18.

açılmış ve "İyi Sınır" olarak adlandırılmaya başlamıştı. "İyi Sınır" uygulaması sınırın diğer yanında İsrail'e bazı dostlar kazandırmış ve İsrail'in etki alanını genişletmişti, ancak sınırın stratejik değeri aslında kısıtlı kalmıştı.

İsrail güney Lübnan'da nüfuz alanını genişletirken, Suriye'nin ülkenin geri kalanındaki hamlelerini yakından takip etmişti. Lübnan iç savaşı Araplar arası siyasetin en önemli meselelerinden biri haline gelmişti. Arap Ligi Ekim 1976'da Lübnan'daki Suriye varlığını Arap Caydırıcı Gücü kisvesi altında meşrulaştırmıştı. Suriye, Arap Ligi adına ateşkesi uygulamak ve ülkede kamu düzenini sağlamakla yükümlüydü. Suriye bu yükümlülüğü gerçekleştirmek üzere, FKÖ birimlerini güney Lübnan'a sürmüştü. İsrail Washington vasıtasıyla Şam'ı kırmızı çizgileri çiğnememesi konusunda uyarmıştı. Suriyeliler uyumlu bir yanıt vermiş, İsrail'in "iyi sınır" siyasetine karşı olmadıkları, FKÖ'yü İsrail'e karşı hareketlerde bulunması için teşvik etmek yerine, silahsızlandırmaya çalıştıkları açıklamasını yapmışlardı. Henry Kissinger, FKÖ'nün silahsızlandırılması için Suriye'nin güney Lübnan'da mevzilenmesine karşı değildi. İsrail Lübnan hükümetinin FKÖ'yü silahsızlandırmasından ve güneyde düzeni sağlamasından memnundu, ancak bu iş için Suriye'ye güvenmemekteydi. Kissinger'ın da belirttiği gibi, yine de yalnızca Suriye FKÖ'yü dize getirme ve güneyi sakinleştirme becerisine sahipti.[24]

Kırmızı çizgiler üzerinde sağlanan anlaşma, aralarında doğrudan ilişki olmasa da, Kudüs ve Şam'ın pragmatik biçimde stratejik bir diyalogda bulunabildikleri gerçeğini göstermişti. İsrail siyasetine yön verenler anlaşmanın sonuçlarından memnundu, ancak yeni durum çelişkilerden bağımsız olmayacaktı: İzak Rabin Suriyelilerin birkaç ay içinde, Filistinli gerilla örgütlerinin geçmiş otuz yılda İsrail'e karşı giriştikleri tüm operasyonlarda ve İSK ile çatışmalarda hayatını kaybedenlerden çok daha fazla sayıda Filistinli öldürmüş olduğunu tahmin ediyordu. Rabin, "bundan çok daha ironik olan, Suriyeliler 'kırmızı çizgi'nin güneyine geçmekten alıkonuldukları için, güney Lübnan'ın teröristler için bir sığınak haline gelmesiydi" diye not düşmüştü. "Biz işlerin

24 Yair Evron, *War and Intervention in Lebanon: The Israeli-Syrian Deterrence Dialogue* (Londra, 1987), 55-56.

eninde sonunda buraya varacağını öngörmüştük, fakat toprağımızla olan sınırı Suriye ordusunun kontrol etmesindense bunu tercih etmiştik. Ancak bu, yeni durumun absürtlüğünü azaltmıyordu: FKÖ teröristleri, yani İsrail'in yeminli düşmanları, İsrail'in Suriye'ye karşı oluşturduğu 'caydırıcı kalkan'ın gerisinde kendilerine sığınak bulmuştu."[25] Bu durum İsrail'in güney Lübnan konusunda yaşayacağı bir çelişki olarak kalacaktı.

Kördüğüm ve Bozgun

1976 yılı, Arap-İsrail çatışmasına çözüm arayışları açısından sakin bir yıldı. Cumhurbaşkanı Sedat II. Sina Anlaşması ile aşamalı yaklaşımın miadının dolduğunu düşünüyor ve kapsamlı bir barış anlaşmasına yönelik sürecin devamında ısrar ediyordu. Ancak İsrail'i bu yönde harekete sevk etmek konusunda uluslararası baskı sağlamaktan uzaktı. 1976 ABD'de seçim yılıydı ve her zamanki gibi rakipler Yahudi oylarını kazanabilmek için İsrail'e yardım sözü vermekte birbirleriyle yarışmaktaydı. Başbakan Rabin'in Cenevre Konferansı'nı tekrarlamak gibi bir derdi yoktu, çünkü İsrail'in kabul edeceği şartlarda kapsamlı bir barış şansının olmadığını biliyordu. Rabin Amerika'dan gelecek gerçek bir baskının yokluğunda, tercih ettiği şeyi, yani zaman kazanma stratejisini uygulayabilirdi.

Rabin'in denemek istediği tek olasılık, sadece Mısır'ı kapsayan ayrı bir barış anlaşması yapmaktı. 1976 baharında Fas kralı II. Hasan'la temas kurarak, Mısır'la temaslarda aracı olmak konusunda istekli olup olmadığını öğrenmek istemişti. Kral bu öneriye razı olmuş ve Rabin Fransa'ya gidiyormuş izlenimi yaratarak kralla görüşmek üzere Fas'a gitmişti. Rabin Kral Hasan'dan, İsrail'in doğrudan görüşmeler başlatmakla ciddi biçimde ilgilendiğini Sedat'a söylemesini istemişti. Hasan ise kraliyet muhafız birliğinin komutanı General Ahmed el-Duleymi'yi, bu mesajı şahsen Sedat'a iletmek üzere Kahire'ye göndermişti. Mesaj doğrudan görüşmelerin kesin bir biçimde barış imzalamak için yapılacağı ve İsrail'in bu görüşmeleri kati bir gizlilik içerisinde yürüt-

25 *The Rabin Memoirs*, 219.

meye kararlı olduğu anlamını taşımaktaydı. Hasan Rabin'in ciddi olduğuna ve Sedat'ın da Amerikalılara güvenmekten vazgeçerek, İsrail'le doğrudan görüşmesi gerektiğine ilişkin kişisel tavsiyesini de iletmişti. Sedat öneriyi dikkate almamıştı.[26]

1977 başında Mısır başbakan yardımcısı Hasan Tuhami Avusturya başbakanı Bruno Kreisky'den, Şimon Peres'le kendisi için bir görüşme ayarlamasını istemişti. Sedat'ın en kadim dostlarından ve yakın sırdaşlarından biri olan Tuhami, daha önce Mısır'ın Avusturya büyükelçisi olarak görev yapmıştı. Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü konusunda derin bir kararlılığa sahip sosyalist bir Yahudi olan Kreisky, Rabin'i durum hakkında bilgilendirmek için yakın dostlarından birini göndermişti. Peres anılarında, "Mısır'la barış süreci Likud yerine İşçi Partisi ile başlamış ve önerilen toplantı yapılmış olsaydı, İsrail tarihindeki pek çok şey farklı olabilirdi" diye yazmıştı. "Ancak görünüşe bakılırsa, Başbakan Rabin teklifin ciddiyeti konusunda ikna olmamıştı."[27] Rabin'in tepkisi, bizzat Sedat'la her zaman buluşmaya hazır olduğunu, eğer Sedat onunla buluşmak isterse, adresini bildiğini ve aracıya gerek olmadan kendisi ile temas kurabileceğini söylemek olmuştu. Durumun bu noktaya gelmesinde kişisel kıskançlıkların da küçük bir rol oynadığı söylenebilir. Bununla birlikte, Rabin'in Avusturya'nın arabuluculuk teklifini geri çevirmesinin asıl sebebi, parlamentodaki çoğunluğunu kaybetme riski yaratmadan, Sedat'a, onu İsrail'le barışa ikna edecek kapsamlı bir teklifte bulunamamasıydı.

1976'nın sonuna doğru Rabin'in gücü, kendisinin de sorumlu olduğu siyasi bir kriz nedeniyle ciddi biçimde sarsılmıştı. Kriz Rabin'in parlamento çoğunluğuna mal olmuş, onu erken seçim ilanına zorlamış ve Şimon Peres'le arasındaki İşçi İttifakı liderliği yarışını yeniden başlatmıştı. Ulusal Dindar Parti (UDP) koalisyonun parçası olmasına karşın, hükümete karşı gensoru önergesi oylamasına katılmamıştı çünkü Sebt (Şabat)* gününün kutsallı-

26 Mohamed Heikal, *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations* (Londra, 1996), 244.

27 Peres, *Battling for Peace*, 203.

* Museviler Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığına ve dinlenmeye ayırdığı yedinci gün olan cumartesiyi Musevilere armağan ettiğine inanırlar. Museviler bu günde dinlenir ve ibadet ederler. (çev.)

ğını bozmak istememişlerdi. Gensoru reddedilmişti, fakat Rabin hemen harekete geçerek UDP'nin dört bakanını hükümetten ihraç etmişti. Knesset'teki çoğunluğunu kaybeden Rabin, istifasını da sunmuştu. Seçim zamanı 17 Mayıs 1977 olarak öne çekilmiş ve Rabin'in hükümeti de geçici seçim hükümeti olmuştu. Peres fırsattan istifade ederek, İttifak'ın liderliği için tekrar adaylık denemesinde bulunmuş ve bu girişimi çok küçük bir çoğunlukla reddedilmişti. İttifak'ın pozisyonu da bir dizi mali skandal nedeniyle iyice sarsılmıştı. Rabin'in İsrail Merkez Bankası başkanlığı görevi için adayı Aşer Yadlin, rüşvet almaktan suçlu bulunarak beş yıl hapse mahkûm olmuştu. Konut Bakanı Avraham Ofer ise, mali yolsuzluklar nedeniyle şüpheli hale gelmiş ve intihar etmişti.

Diplomatik cephedeki kördüğüm, İttifak'ın seçim beklentilerini gerçekleştirmede hiçbir katkı sağlamamıştı. Ekim Savaşı'ndan bu yana ABD ile ilişkilerde kriz hâkimdi ve bu krizlerin bir kısmı da pazarlık şansını artırmak üzere bizzat hükümet tarafından çıkarılmıştı. İsrail kamuoyu, hükümetin Amerika ile ilişkileri kötü idare etmek konusunda sorumluluğu olduğu izlenimini edinmişti. Kamuoyunun büyük bir bölümü İsrail'in çok önemli topraklardan vazgeçtiğine, ancak terörün yine de sürdüğüne, Araplarla barışa yaklaşılmadığına ve tüm dünyanın İsrail'i suçladığına, İsrail'in dostlarının dahi onu terk ettiğine inanıyordu. Tüm bunlar hükümetin başarısızlığı olarak görülmekteydi.[28]

Amerika'nın İsrail'e yüz çevirdiği hissi Jimmy Carter'ın başkanlık seçimlerindeki zaferi ile güçlenmişti. Rabin hükümeti, Demokratların yeni yönetiminin hükümete ısınma döneminde Ortadoğu ile ilgili herhangi bir girişimde bulunacağını beklememekteydi. Ancak Carter, Ortadoğu konusundaki ödevini seçimlerden önce yapmıştı. Carter, Brookings Enstitüsü'nden bir çalışma grubunun, artık geçici barış anlaşmaları faslının kapatılıp, kapsamlı barış anlaşmasına başlama zamanının geldiğini öne süren raporundan özellikle etkilenmişti. Söz konusu gruptan bazı araştırmacılar yeni yönetimde göreve getirilmişti.

Rabin Mart 1977 başında Washington'a geldiğinde yeni başkanın üç şey konusunda çoktan karar verdiğini görmüştü: Ce-

28 Şaham, *İsrail –50 Yıl*, 388.

nevre Konferansı'nı tekrar toplamak; İsrail'in, işgal ettiği topraklardan, önemsiz bazı değişikliklerle, 4 Haziran 1967'deki sınırlara geri çekilmesi; Filistinlilerin haklarının tanınması. Carter, İsrail'in neredeyse 1967 öncesi sınırlara tamamen geri çekilmesi çağrısını resmen yapan ilk Amerikan başkanıydı. İsrail bakış açısından daha da kaygı verici olan şey ise, Carter'ın Filistinliler konusundaki tutumuydu. Carter'ın başta "Filistinli mülteciler için bir vatan yaratılması" konusundaki desteğinin yerini, kısa zaman içinde "Filistinliler için vatan" konusundaki desteği almıştı. Carter bu nedenle, Filistinlilerin kendi ulusal kaderlerini tayin hakkını savunan ilk Amerikan başkanıydı. FKÖ'nün uzlaşmaya hazır olduğuna ikna olduğundan, FKÖ ve Filistinliler terimlerini birbirinin yerine kullanmaktaydı. Bu sebeple Carter ve Rabin sadece prosedürler ve sınırlar konusunda değil, Filistinliler konusunda da anlaşmazlık yaşamaya mahkûmdu. FKÖ İsrail'in meşruiyetini kabul etse dahi, Rabin'in FKÖ'yü tamamen görmezden gelmesine Carter özel görüşmelerinde eleştiri ile yaklaşmıştı. Toplantı Rabin'in Arap devletleri ile, Amerika'yla yakın koordinasyon içerisinde kısmi barış anlaşmalarına yönelik adım adım ilerleme stratejisine karşı ciddi bir engeldi.

Kişisel sorunlar siyasi sorunlara tuz biber olmuştu. İsrail'deki bir gazete, büyükelçilik yaptığı günlerden itibaren Rabin ve eşinin Washington'da dolar hesaplarının olduğunu açıklamıştı. Bu, İsrail para mevzuatına göre suçtu. Hesap resmen Rabin'in eşi Leah'ın üzerineydi, ancak Rabin bu durumdan kendini sorumlu hissetmiş ve 7 Nisan'da istifasını vermişti. Bundan üç gün sonra, İttifak'ın merkez komitesi Peres'i oy birliği ile Rabin'in seçim hükümetine başkanlık etmesi ve yaklaşan seçimler için parti lideri olarak seçmişti.

17 Mayıs 1977'deki seçimler, İsrail siyaset tarihindeki en büyük kargaşaya neden olmuştu. Bu seçimler neredeyse otuz yıldır süren İşçi hakimiyetine son vererek, Menahem Begin başkanlığındaki sağ kanat Likud partisini işbaşına getirmişti. İşçi Partisi'nin hezimeti, Likud'un yükselişine kıyasla çok daha görülmeye değerdi. Likud Knesset'teki milletvekili sayısını 39'dan 43'e yükselterek seçimlerden en büyük parti olarak çıkmıştı. İttifak ise 51 olan vekil sayısını 32'ye düşürmüştü. İttifak'la ilişkili hayal kı-

rıklığından en çok yararlanan ise Likud değil, eski genelkurmay başkanı ve tanınmış bir arkeolog olan Profesör Yigael Yadin'in liderliğindeki Değişim İçin Demokrasi Hareketi (DDH) olmuştu. "Temiz siyaset" için ortaya çıkan DDH, İttifak'ın aldığı oyların yarısı kadar oy almış ve sonuçta 15 sandalye kazanmıştı. DDH dikkate değer başarısına rağmen, yeni Knesset'te güçler dengesine etki edememişti çünkü İttifak'ın ortakları için de seçimler iyi gitmemişti. İttifak'la bağlantılı Birleşik Arap Listesi 3 sandalyeden 2'sini, Yurttaş Hakları Hareketi yine 3 sandalyeden 2'sini ve Bağımsız Liberaller 4 sandalyeden 3'ünü kaybetmişti. UDP parlamento temsiliyetini 10'dan 12'ye yükseltmişti. Yeni Knesset'teki asıl denge unsuru, Likud'la birleşmeyi hedefleyen işte bu partiydi. Likud, UDP, iki küçük dini parti ve diğer bir grup küçük parti, Begin'e, DDH'nin katılımıyla da iyiden iyiye artan bir parlamento çoğunluğunu kazandırmıştı. İsrail siyasetine İşçi Partisi'nin egemen olduğu günler geride kalmıştı.

İzak Rabin'in başbakan olduğu ilk dönem ancak üç yıl sürmüştü. Rabin kendi de bu dönemi kişisel başarısızlık dönemi olarak görmekteydi. Partisi ve hükümetine otoritesini yeterince güçlü biçimde hissettirmediği için kendisini suçlamaktaydı. Dış politika cephesinde de Rabin herhangi bir fark yaratamamıştı. Tereddütlü, inisiyatifsiz ve çok fazla ihtiyatlıydı. İnisiyatif almak yerine, şartların İsrail lehine değişmesini beklemişti. Rabin'in stratejisine göre, Musevi askeri kuvvetinden oluşan demir duvar öyle bir noktaya kadar yeniden inşa edilmeliydi ki, İsrail'in vereceği tavizler herhangi bir ihtimal dahilinde bile zayıflık belirtisi olarak yorumlanmamalıydı. Sonuçta, üç yıllık başbakanlığı esnasında zaman kazanmaya çalışmak dışında çok az şey yapmıştı. Başbakanlığı esnasında aldığı en önemli ders, tıpkı kendisinden önceki iki başbakan için de geçerli olduğu gibi, zamanın yalnızca Araplarla barış arayışına dair aktif diplomasi için kullanıldığında İsrail'in dostu olduğuydu. Bu, Rabin'in on beş yıl sonra tekrar başbakan olduğunda dikkate alacağı bir ders olacaktı.

9. Mısır'la Barış, 1977-1981

Likud'un 1977 seçimlerindeki zaferi İsrail siyasetinde sadece bir seçim sandığı devrimini değil, aynı zamanda İsrail'in Arap dünyası ile ilişkilerinde ve özellikle işgal edilmiş topraklara ilişkin yaklaşımında da bir yol ayrımını işaret etmekteydi. İşçi İttifakı ve Likud arasında dış politika konusundaki en temel ayrım, İttifak'ın pragmatik, Likud'un ise ideolojik olmasıydı. İşçi İttifakı'nın işgal edilmiş topraklar konusundaki siyasetini öncelikle güvenlik ihtiyaçları, Likud'unkileri ise genel olarak ideolojik kaygılar belirlemekteydi. Bunu söylemek İşçi İttifakı'nın milliyetçi ideolojiye ya da Likud'un güvenlik meselelerine kayıtsız olduğu anlamına gelmemekte, ancak söz konusu iki partinin farklı önceliklerini ortaya koymaktadır.

İdeoloji ve Dış Politika

Likud'un ideolojisi iki kelimeyle özetlenebilirdi: Büyük İsrail. Bu ideolojiye göre Batı Şeria –Kitab-ı Mukaddes'te kullanılan isimleriyle Yehuda ve Samarya– İsrail Diyarı'nın (*Eretz Yisrael*) ayrılmaz parçasıydı. Likud Ürdün'ün işgal altındaki topraklar üzerinde egemenlik iddiasında bulunmasını kesinlikle kabul etmiyordu. Benzer biçimde hararetli bir üslupla söz konusu topraklardaki Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını da yok saymaktaydı. *Şlemut hamoledet*, yani vatanın bütünlüğü, 1977 seçimleri için parti manifestosunda açıkça belirtildiği üzere, Likud'un siyasi ilke olarak mutlak doğru kabul ettiği bir şeydi:

> Yahudilerin İsrail Diyarı'na dair hakkı ebedidir ve Yahudilerin emniyet ve barış hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Yehuda ve

> Samarya bu nedenle hiçbir yabancı gücün hakimiyetine bırakılmamalıdır; deniz ve Ürdün arasında yalnızca Yahudi egemenliği olacaktır.
>
> İsrail ülkesinin batı bölümlerini teslim etmeyi öngören herhangi bir plan, bizim Eretz Yisrael yani İsrail Diyarı'na yönelik hakkımız aleyhinde olacak, kaçınılmaz olarak "Filistin Devleti"nin kuruluşuna önayak olacak, sivil nüfusun güvenliğini tehdit edecek, İsrail devletinin varlığını tehlikeye atacak ve barışa yönelik tüm beklentileri yok edecektir.[1]

Revizyonist Siyonizmin kurucusu Ze'ev Jabotinsky, Likud lideri Menahem Begin ve arkadaşlarına ideolojik olarak ilham kaynağı olan asıl kişiydi. Begin daha Polonya'da genç bir adamken, Jabotinsky'nin ulusal kurtuluş, güç ve ihtişama dair mesajıyla tanışmıştı. Jabotinsky'yi "öğretmenimiz, üstadımız ve babamız" olarak anardı. Begin 1937 ve 1947'deki bölünmeye karşı çıkmıştı. İrgun'un komutanı ve bağımsızlık sonrasında muhalefetin lideri olarak Jabotinsky'nin temel siyasi felsefesine sadık kalmıştı. Altı Gün Savaşı'nda Batı Şeria'nın ele geçirilmesi, Jabotinsky'nin fikirlerine birdenbire yeni bir soluk getirmişti. Begin ulusal birlik hükümetindeki bakanlardan biri olarak Sina ve Golan Tepeleri'nden vazgeçilmesine karşı değildi, ancak tarihsel anlamıyla İsrail vatanının yeniden parçalanması olarak tanımladığı şeye tamamen karşıydı. 1970'de hükümetten istifası tam da bu konuyla ilgiliydi.

Begin'in hayatı Jabotinsky'ninkinden çok daha trajik ve travmatikti. Jabotinsky 1940'ta, altı milyon Yahudi'nin can vereceği Yahudi Soykırımı başlamadan hayatını kaybetmişti. Begin ebeveynlerini ve erkek kardeşini Soykırım'da kaybetmiş ve bu acı tecrübe hayatının geri kalanında Begin'in aklından çıkmamıştı. Bunun sonucu olarak da, Begin dünyayı son derece antisemitik, düşmanlıkla bezeli ve çok tehlikeli bir yer olarak algılamaktaydı. Arap düşmanlığını, Avrupa Yahudilerinin yok edilmesine neden olan antisemitizmin bir uzantısı olarak görmekteydi. Begin siyasi hayatı boyunca Araplara karşı düşmanca bir tavır sergileyecekti. Soykırım tecrübesi Begin'in Arapların da dahil olduğu Yahu-

1 Colin Shindler, *Israel, Likud and the Zionist Dream: Power, Politics and Ideology from Begin to Netanyahu* (Londra, 1995), s. 85'ten aktarılmıştır.

di olmayan tüm gruplara karşı güvensizliğini yoğunlaştırmıştı. Soykırım, Yahudi olmayanların Yahudileri yok etmeye hazır olduklarını ve bu tehlikeye karşı yalnızca Yahudi askeri gücünün Yahudileri koruyabileceğini doğrular gibiydi. Soykırım tecrübesi, Begin'in eylemci sezgilerini güçlendirmiş ve Yahudilerin kaderini Yahudilerin belirlemesine dair amaca bağlılığını daha da derinleştirmişti. Begin ait olduğu kuşağı soykırım ve kurtuluş kuşağı olarak tanımlıyordu. "Mücadele ailesindeki" Begin ve mesaidaşları için soykırım ve İsrail dış politikasının ilkeleri arasındaki neden sonuç ilişkisi –İsrail'deki herhangi başka bir siyasi grup için olduğundan– daha açık, daha güçlü ve daha doğrudandı.[2]

Jabotinsky'nin yaklaşımı ve yeni başbakanın dış politikası arasındaki bağlantı hakkında başbakanlık ofisi genel müdürü Eliahu Ben Elissar'ın ifadeleri şöyledir: "Caydırıcı güç –ya da Jabotinsky'nin deyimiyle 'demir duvar'– Arapları, Yahudilerin anavatanlarına dair taleplerinin haklılığını kabul etmekte zorlansalar dahi, İsrail Toprağı'na egemen Yahudi varlığından kurtulamayacaklarına ikna etmeyi amaçlamaktadır." Begin, İSK'nın asıl işlevinin savaşmak değil Arapları savaşmaktan caydırmak olduğuna inanmaktaydı. Hükümetinin yapısının, Arapları, İsrail'e saldırmak gibi bir düşünceleri varsa bundan alıkoyabileceği düşüncesi onu tatmin etmekteydi. Yardımcılarına, "hükümette Moşe Dayan, Ezer Weizman ve Ariel Şaron gibi askeri liderler bulundukça, Araplar bize karşı savaş başlatamazlar"[3] demişti. Dayan dışişleri bakanı, Weizman savunma bakanı ve Şaron da tarım bakanıydı. Değişim İçin Demokrasi Hareketi (DDH), hükümetin kurulmasından dört ay sonra koalisyona katılmıştı. Hareketin liderleri arasında Yigael Yadin ve Meir Amit isimli iki eski general vardı. Bu durum, Begin'in, hükümetinin İsrail'e yönelik Arap saldırıları için caydırıcı güçte olduğuna dair inancını da teyit etmekteydi.

Begin'in hükümetini oluştururken aldığı en önemli karar dışişleri bakanlığını Moşe Dayan'a önermesiydi. Dayan teklifi, Araplarla barış görüşmeleri devam ettiği müddetçe, İsrail ege-

2 Ilan Peleg, *Begin's Foreign Policy, 1977-1983: Israel's Move to the Right* (New York, 1987), 63-73.

3 Eliahu Ben Elissar, *Savaşa Son* (İbranice) (Kudüs, 1995), 25.

menliğinin Altı Gün Savaşı'nda ele geçirilen toprakları kapsayacak biçimde genişletilmemesi ön şartı ile kabul etmişti. Begin'in Dayan'a böyle kilit bir görevi teklif etmesinin nedenlerinden biri, İsrail'in dış politikasındaki devamlılığı vurgulamaktı. Begin, İsrail dışında, radikal, fanatik ve savaş çığırtkanı olarak tanındığının pekâlâ farkındaydı. Göreve gelmesinin, İsrail ve komşuları arasında gerilime neden olacağına dair yaygın korkudan da haberdardı. Bu korkuları gidermek için makul ve sorumlu olduğu izlenimini yaratmaya çalışmıştı.

Begin 20 Haziran'da hükümetini Knesset'e sunmuş ve 53'e karşı 63 kabul oyu ile güvenoyu almıştı. Hükümetin dış politikasını belirleyen temel ilkeler, "Yahudilerin İsrail Diyarı ve atalarının mirası üzerinde tarihsel, ebedi ve itiraz edilemeyecek bir hakkı vardır" yaklaşımını vurgulamakta ve söz konusu topraklarda kırsal ve kentsel yerleşimler kurmayı taahhüt etmekteydi. Söz konusu temel ilkeler ayrıca hükümetin bölgede barışı sağlamak için çalışacağını ve İsrail'in tüm komşularının ön şart olmaksızın barış müzakerelerine davet edileceğini de belirtmekteydi. Hükümet BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde, Cenevre Konferansı'na katılmaya hazır olduğunu da duyurmuştu. En önemlisi, söz konusu temel ilkeler, İsrail ve komşuları arasındaki müzakereler barış anlaşması yönünde ilerleme sürecindeyken, İsrail yasalarının Batı Şeria'da uygulanmayacağına dair de söz vermekteydi. Hükümetinin İsrail Diyarı'nın bütünlüğüne duyduğu ideolojik bağlılığı ifade etmiş biri olarak Begin, bu vesileyle, Batı Şeria veya Gazze Şeridi'ni ilhak konusunda hiçbir acil planı olmadığını da açıklığa kavuşturmuştu. Bu açıklamalar İsrail'in komşularının şüphelerini gidermemişti. Yeni hükümetin Batı Şeria'yı ilhak etmekle kalmayıp, Filistinlileri kapsamlı bir biçimde Batı Şeria'dan Doğu Şeria'ya ihraç edeceğinden çekinmekteydiler.

Sedat'ın Kudüs Gezisi

Begin seçimlerin hemen ardından Washington'a barışçıl niyetleri hakkında sinyaller yollamaya başlamıştı. Beyaz Saray'dan Yahudi Amerikan liderler aracılığıyla iletilen karşı sinyaller, Car-

ter yönetiminin Likud'un ideolojik taleplerini ve hak iddialarını kabul edemeyeceğini; yeni hükümet bu talepleri gerçekleştirmek konusunda ciddi ise, Washington ve Kudüs arasındaki ilişkilerin sorun dışında hiçbir şey yaratmayacağını belirtmişti.[4] Başkan Carter, İsrail'in çatışma halinde olduğu tüm cephelerden, ufak birtakım değişikliklerle 1967 öncesindeki sınırlara çekilmesi fikrine sıkı sıkıya bağlıydı. İşgal edilmiş bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerini yasadışı ve barışa engel olarak görmekteydi. Carter Beyaz Saray'daki seleflerinin aksine, Filistin sorununu Ortadoğu sorununun özü olarak gören ve Filistin vatanı fikrini destekleyen ilk Amerikan başkanıydı. Bu nedenle Begin ve Carter başından itibaren ciddi bir anlaşmazlık içindeydiler. İsrail başbakanı ne şartla olursa olsun Batı Şeria'dan çekilme fikrini kabul etmek istemiyordu ve bu bölgede daha fazla Yahudi yerleşimi kurmak konusunda kararlıydı. Begin Filistin konusunda Carter'ın görüşleri doğrultusunda herhangi bir taviz veremeyeceğini düşünse de, İsrail'in Mısır ve Suriye siyasetini yeniden ele almaya hazırdı.[5]

Carter Begin'i 19 Temmuz'da Washington'da yapılacak bir toplantıya davet ederek bir girişimde bulunmuştu. Carter, barış anlaşması imzalanabilmesi için, Araplar ve İsrail'i bir an önce Cenevre'ye çağırmak amacındaydı. Begin toplantıya Moşe Dayan'ın hazırlanmasına yardım ettiği ve kabinenin de onayladığı detaylı bir planla savunma halinde gitmişti. Planın ilk kısmı, İsrail'in BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde Cenevre'deki konferansta yer alacağını belirtmekteydi. Katılımcılar İsrail, Mısır, Suriye ve Ürdün'den ibaret olacak ve katılımcılardan hiçbiri hiçbir ön şart ileri sürmeyecekti. Başlangıç oturumundan sonra üç farklı karma komite oluşturulacaktı: Mısır-İsrail, Suriye-İsrail ve Ürdün-İsrail komiteleri. Bu komiteler müzakerelerde bulunacak ve İsrail ve komşuları arasında yapılacak barış anlaşmalarını biçimlendirecekti.

Planın Cenevre Konferansı'nın toplanmasına ilişkin prosedür hakkındaki bölümü, Carter ve ekibi ile sabah toplantısında buluşan Begin tarafından sunulmuştu. Planın ikinci kısmı sınırlar ve Batı Şeria gibi önemli konularla ilgiliydi. Begin bu konulara

4 Arthur Hertzberg, "Sensing the Danger", *Ha'aretz*, 17 Ocak 1992.

5 Ben Elissar, *Savaşa Son*, 27-32.

sabahki toplantıda değinmemişti. Resmi akşam yemeği davetini takiben yaptıkları ilk özel görüşmede planı Carter'a okumuştu. Planın üç ana esası vardı. İlki Mısır ve İsrail'i ayıran geniş bölge düşünüldüğünde, İsrail, barış anlaşması imzalanması çerçevesinde "Sina'daki güçlerini ciddi oranda geri çekmeye" hazırdı. İkinci madde İsrail-Suriye sınırı konusundaydı ve buna göre İsrail Golan Tepeleri'ndeki varlığını sürdürecekti, ancak yine barış anlaşması çerçevesinde "İsrail kuvvetleri şimdi bulundukları hattın gerisine çekilecek ve kalıcı sınır olarak belirlenecek bir hattın gerisinde yeniden konuşlandırılacaktı." Batı Şeria hakkındaki üçüncü madde "İsrail Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesini hiçbir yabancı egemen otoriteye teslim etmeyecektir" demekteydi. Bu bakış açısı için iki gerekçe sunulmuştu: "Ulusumuzun bu topraklar üzerindeki tarihsel hakkı" ve "devletimiz ve yurttaşlarımızın hayatını savunma becerisini gerektiren, ulusal güvenliğimizle ilgili ihtiyaçlarımız."

Amerikalılar toplantıyı takiben, Arap-İsrail barış görüşmelerini başlatacak bir belge sunmuştu. Söz konusu belge iki tarafça da kabul edileceği umulan beş ilkeden oluşmaktaydı. İsrail'in şu ilk üç maddeye itirazı yoktu: Cenevre Konferansı'ndaki müzakerelerin amacı barış anlaşması imzalamaktır, konferans BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını temel almıştır ve 242 sayılı kararın amacı sadece savaş halini sonlandırmak değil, aynı zamanda bütünüyle normal ilişkiler kurulmasıdır. Ancak İsrail son iki prensibi, yani İsrail'in tüm cephelerden geri çekilmesi ve Filistinlilerin gelecekteki durumlarını belirlemek konusunda kendi kaderini tayin hakkını kullanmaları prensibini kabul etmeye hazır değildi.[6]

Amerikalılar Cenevre Konferansı'nın toplanması için çalışmalarına devam ederken, Begin ve Dayan, İsrail ve Mısır arasında ikili anlaşma olasılıklarını araştırmaya başlamıştı. Likud'un iktidara gelmesiyle, İsrail'in dış politikasındaki Ürdün önceliği yerini Mısır'a bırakmıştı. Ancak Mısır'a barış teklifinde bulunmadan önce, Dayan Kral Hüseyin'le 22 Temmuz'da Londra'da gizli bir görüşme ayarlamıştı. Dayan Hüseyin'e, Batı Şeria'daki Filistinli-

6 Moshe Dayan, *Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israeli Peace Negotiations* (Londra, 1981), 17-22.

ler konusundaki niyetini sormuştu. Hüseyin Rabat'taki zirvenin FKÖ'nün Filistinlilerin yetki sahibi tek temsilcisi olmasına dair kararından ve bu görevin kendisinden alınmış olmasından dolayı hala üzüntülüydü. Kendi krallığının yönetimine odaklandığı ve Filistinliler hakkındaki konularda girişimde bulunma niyetinin olmadığı açıklamasını yapmıştı. Filistinlilere yardım etmek konusunda derin bir sorumluluk hissetmekte, ancak bundan böyle Filistinlilerin temsilcisi olmadığını ve kendini onlara zorla dayatmaya çalışmayacağını belirtmişti. Dayan daha sonra krala, İsrail'le Batı Şeria'nın Ürdün ve İsrail arasında bölünmesini öngören bir barış anlaşması imzalamayı kabul edip etmeyeceğini sormuştu. Dayan sadece net bir yanıt almakla kalmamış, aynı zamanda öğretici bir ders de almıştı. Kral bu teklifi, Arap bir hükümdar olarak tek bir köyün insanlarına dahi, kendilerini Arap kardeşlerinden ayırıp İsrail yurttaşları haline gelmeleri önerisinde bulunamayacağını söyleyerek derhal reddetmişti. Böyle bir plan konusunda anlaşmak, ihanet olarak görülecekti. Kral, kendi ülkesinin sınırlarını genişletmek için Arap toprağını Yahudilere "satmakla" suçlanacaktı. Toplantı hiçbir sürprizle sonuçlanmamıştı. Dayan beklediği yanıtları almış ve bunları Begin'e bildirmişti. Kralın yanıtları, Begin'in kralın toprağın bölünmesini kabul etmeyeceği tahminini tamamen doğrulamıştı. Begin bu durumu takiben pek çok kere kralın böyle bir paylaşım için söylediği "hiçbir surette kabul edilemez"[7] sözlerine atıfta bulunacaktı. İsrail ve Ürdün arasında teritoryal ödünlere dair anlaşma fırsatı, bu kez iki tarafça da reddedilmişti. Begin ve Dayan, artık rahatlıkla Mısır seçeneği üzerinde durabilecekti. Cumhurbaşkanı Sedat'ı, İsrail'in müzakereleri başlatmak istediğine ikna etmek için diplomatik çabalara girişmişlerdi.[8]

Begin 25 Ağustos'ta Enver Sedat'ın iyi arkadaşı olan Romanya devlet başkanı Nikolay Çavuşesku'yu ziyaret etmişti. Begin ev sahibini barış konusunda ciddi olduğuna ve birincil amacının Mısır'la barış yapmak olduğuna ikna etmişti. Çavuşesku bu mesajı Sedat'a iletmişti. Mısır'la temaslarda daha önemli bir diğer kanal da, Fas kralı II. Hasan'dı. Dayan 4 Eylül'de, Fas'a yapacağı üç

7 *a.g.e.*, 35-37.

8 Ben Elissar, *Savaşa Son*, 33-36.

gizli ziyaretten ilkini gerçekleştirmek için yola çıkmıştı. Dayan'ın asıl amacı, İsrailli ve Mısırlı temsilciler arasında bir toplantı ayarlamak için Hasan'dan yardım almaktı. Dayan krala çelişkili iki sorunun varlığından bahsetmişti. Bir taraftan hiçbir Arap ülkesi İsrail'le tek başına barış anlaşması imzalamak istemezken, öte yandan Arap devletlerinin hepsiyle birden, aynı anda barış yapmak imkânsızdı. Bu nedenle bir kısırdöngüye girilmiş ve Dayan bu kısırdöngüyü İsrail ve Mısır arasında yapılacak üst düzey bir toplantı ile kırmayı önermişti.

Kral Hasan, Dayan ile –aynı yılın başlarında Başkan Çavuşesku'dan Şimon Peres ve kendisi için bir toplantı ayarlamasını isteyen– Mısır başbakan yardımcısı Dr. Hasan Tuhami arasında bir görüşme ayarlamak için, dikkate değer bir hızla harekete geçmişti. Dayan 16 Eylül'de bu kez Tuhami ile görüşmek için Fas'a ikinci bir gizli ziyarette bulunmuştu. Tuhami'nin dikkate aldığı en önemli ilke, İsrail'in barış karşılığında Altı Gün Savaşı'nda işgal ettiği toprakların tümünden tamamen geri çekilmesiydi. Tuhami Sedat'ın İsrail'le diyalog başlatmaya hazır olduğunu, ancak Sedat'ın Begin'le buluşup el sıkışmasının ancak Begin'in bütünsel geri çekilme konusuna razı olmasıyla mümkün olacağını söylemişti. Dayan bu konuda hiçbir söz vermemişti. Sina'dan tamamen geri çekilme olasılığının ipucunu vererek, bunun Mısır ve İsrail arasında yapılacak düzenlemenin yolunu açabileceği izlenimini edinmişti. Toplantı, her iki tarafın da hükümet başkanlarına hemen bilgi vermeleri ve iki hafta içinde –barışa dair belgeler de hazırlanmış olarak– yapılacak bir sonraki toplantı için hükümetlerinden onay almaları mutabakatıyla sona ermişti. Begin başka bir toplantıyı ve iki tarafın incelemesi için barış teklifi hazırlanmasını kabul etmişti. Fakat Sedat'la buluşmadan önce, Sina'dan tamamen çekilme konusunda söz vermeye hazır değildi.[9]

Dayan Begin'e durumu bildirmiş olarak, Başkan Carter'la ve Carter'ın dışişleri bakanı Cyrus Vance ile Cenevre Konferansı hakkında görüşmek üzere ABD ile temas kurmuştu. Dayan Tuhami ile yaptığı görüşmeden hiç bahsetmemişti. Aslında Cenevre Konferansı'yla ne Begin ne de Sedat ilgiliydi. Begin sırasıyla Mı-

9 Dayan, *Breakthrough*, 38-53.

sır, Suriye ve Ürdün'le ikili müzakereler istiyordu. Begin Cenevre Konferansı hakkında görüşmeye hazırdı, çünkü Amerikalılar için yegâne çözüm yolu buydu. Sedat Cenevre Konferansı'nın aslında esastan çok, bir prosedür olduğunu düşünüyordu ve Sovyetler'in toplantı eş-organizatörü rolünden de kaygılanıyordu. ABD ve SSCB 1 Ekim'de dünyayı Cenevre Konferansı'nın yeniden toplanmasına ilişkin yaptıkları ortak açıklama ile şaşırtmıştı. Sedat kızgındı. "Rusları kapı dışarı ettik ve şimdi Bay Carter onları pencereden tekrar içeri alıyor" diye gürlemişti.[10] Begin de ortak açıklamanın "Filistinlilerin meşru haklarına" atıf yapması nedeniyle öfkeliydi.

Dayan, Carter ve Vance ile başka görüşmeler de yaparak, ilişkilerde oluşacak zararı sınırlamaya çalışmıştı. Bu görüşmelerin sonucu da "Cenevre Barış Konferansı'nın Yeniden Başlaması için Öneriler" başlıklı Amerikan-İsrail ortak çalışma belgesi olmuştu. Begin çalışma belgesini Dayan'la yaptığı bir telefon görüşmesinde onaylamıştı, ancak yardımcılarından üçü belgeye karşıydı. İlk madde "Arap taraflar Filistinli Arapları da içeren birleşik bir Arap delegasyonu tarafından temsil edilecektir" demekteydi. Üçüncü madde en çok tartışılan maddeydi ve "Batı Şeria ve Gazze ile ilgili konular İsrail, Ürdün, Mısır ve Filistinlilerden oluşan bir çalışma grubu tarafından tartışılacaktır" ifadesini içermekteydi. Bu, İsrail'in Filistinli Arapların resmi müzakerelerde temsil edilmesini kabul ettiği ilk durumdu. Muhalifler bu maddeye, birleşik Arap delegasyonundan daha güçlü bir itirazda bulunmuştu. Begin otoritesinin tüm ağırlığını söz konusu çalışma belgesini kabineye onaylatmak için kullanmak durumundaydı. Knesset'teki tartışmada, muhalefetteki İşçi Partisi'nin sözcüsü, İsrail'in sadece Ürdün'le görüşmeleri sürdürmesi ve Batı Şeria ve Gazze Araplarının temsilcilerinin Ürdün delegasyonu ile birleşmesine dair yaklaşımı benimsemişti. İşçi Partisi'nin teklifi 28'e karşı 41 oyla reddedilmiş ve tartışmalı çalışma belgesi parlamentodan onay almıştı.[11] Suriye ve FKÖ çalışma belgesini reddetmişti; Mısır belgeyi kabul etmeye hazırdı, ancak bunu FKÖ'nün adının açık bir biçimde belgede belirtilmesi şartıyla yapacaktı; Kral Hüseyin Batı

10 Heikal, *Secret Channels*, 253.

11 Dayan, *Breakthrough*, 70-74; Ben Elissar, *Savaşa Son*, 46-47.

Şerialıları delegasyonuna katmaya hazırdı ve FKÖ'nün temsiline gerek görmüyordu.

Sedat'a göre Suriye'nin verdiği tepki bardağı taşıran son damlaydı. Cenevre Konferansı toplanacaksa, Sedat Arapların konferansa ayrı delegasyonlarla katılmasını istiyor, Suriye devlet başkanı Esad, Arapların birleşik tek bir delegasyonla temsil edilmelerinde ısrar ediyordu. Başkan Carter Sedat'a Esad'ın teklifini kabul etmesi için yoğun baskı yapmış, Suriye'nin Cenevre Konferansı'na tamamen karşı olduğunu duyurmasının ardından Sedat da bu fikri isteksizce kabul etmişti. Sedat tek başına hareket etmek zorunda olduğunu hissetmişti. İsrail'le bir araya gelip, aklına koyduğu dramatik siyasi girişimden Amerikalıları da İsrailllileri de haberdar etmemeye karar vermişti. 9 Kasım'da Mısır parlamentosuna hitaben yaptığı konuşmada, gündeme bomba gibi düşen açıklamasını yapmış, "Barış için yerin dibine gitmeye hazırım, hatta Knesset'e bile giderim" demişti.

Sıra şimdi İsrail'deydi. Dört gün sonra Begin, İsrail ve Mısır arasında kalıcı barış yapılması için görüşmelerde bulunmak üzere Kudüs'e gelmesi için Cumhurbaşkanı Sedat'a İsrail hükümeti adına sözlü bir davette bulunmuştu. Sedat'a resmi davet ise, Amerika'nın Tel Aviv büyükelçiliği vasıtasıyla yapılmış ve davet hemen kabul edilmişti. İsrail basınında, isimleri belirtilmese de bazı askeri uzmanlara atfen, Sedat'ın barış hakkında konuşup savaş hazırlığı yaptığına dair yorumlar yer almaya başlamıştı. Genelkurmay başkanı Mordehai Gur bir gazeteye verdiği röportajda, Sedat'ın barış girişiminin Mısır tarafından gerçekleştirilecek askeri bir eylemin kılıfı olabileceğine dair işaretler olduğunu söylemişti. Başbakan yardımcısı Yigael Yadin, Ekim 1973'teki sürprize benzer bir durumun yaşanmaması için, yedeklerin bir kısmının silahaltına alınmasını önermişti. Savunma Bakanı Ezer Weizman, Gur'u açık bir biçimde kınamış ve Yadin'in önerisini de reddetmişti. Weizman İSK'nın önde gelen şahinlerinden olmasına rağmen, Sedat'ın niyetinin iyi olduğuna inanmaktaydı ve Mısır'la barışın en güçlü destekçilerinden biri haline gelmişti.

Sedat 19 Kasım Cumartesi akşamı, Musevilerin Sebt gününün sona ermesinden kısa bir zaman sonra, Ben-Gurion Havaalanı'na gelmişti. Kırmızı halı, göndere çekilmiş ulusal bayraklar, şeref kı-

tası, askeri bandonun çaldığı milli marşlar ve İsrail kamuoyunun ileri gelenlerinden müteşekkil kalabalık bir grupla karşılanmıştı. Davet edilen konuklar, milyonlarca İsrailli ve karşılama seremonisini televizyon ekranlarından izleyen dünya için, bu büyük bir andı. Ekim Savaşı'nın sorumlusu Enver Sedat, Mısır'a ait sivil bir uçakla İsrail hükümetinin konuğu olarak İsrail uluslararası havaalanına inmişti. Sedat'ın icat ettiği "Bundan böyle savaş yok" gibi basit bir slogan, İsrail kamuoyunda kuvvetli bir duygusal etki yaratmıştı. Sedat'ın Kudüs'e gerçekleştirmekte olduğu dramatik geziyi başlatma nedenlerinden biri, Arap-İsrail anlaşmazlığının en büyük sebebi olduğuna inandığı psikolojik bariyeri kırmaktı ve bunu gerçekleştirmekte oldukça başarılıydı.

20 Kasım Pazar öğleden sonra Sedat Knesset'e gelmişti. Uzun bir süre alkışlanmış, Knesset başkanı Sedat'a hoş geldin diyerek konuşmasını gerçekleştirmek üzere onu kürsüye davet etmişti. Sedat'ın konuşması, Arap dünyasını çileden çıkaran Kudüs'ü ziyaret kararını gerekçelendirmekte oldukça yaratıcıydı. Yalnızca Mısır topraklarını geri almayı hedeflediğine ve İsrail'le ayrı bir barış imzalamaya hazır olduğuna dair izlenimi çürütmek için standart Arap yaklaşımlarından birini tekrar etmişti. Adil bir "topyekûn barış" çağrısı yapmış, bunun İsrail'in 1967'deki sınırlarına geri çekilmesiyle ve Filistinlilerin kendi devletlerini ve varlıklarını gerçekleştirme haklarının tanınmasıyla olacağını belirtmişti. Ancak İsrail'in Ortadoğu'da egemen bir devlet olarak var olma, Arap komşularınca resmen tanınma ve güvenlik garantisine sahip olma hakkından da söz etmişti.

Begin, Sedat'tan sonra söz almıştı. Begin'in bu tarihi fırsatın hakkını veremediği açıktı. Sesi ürkütücüydü, yanıtları ise sertliği ve cömertlikten nasibini almamış olmasıyla dikkat çekiyordu. Begin geçmişi, antik dönemleri ve bugünü didikleyerek, İsrail'in Araplara yönelik yakınmalarından oluşan uzun bir liste derlemişti. İsrail'in köklü yaklaşımlarının ötesine geçmemiş ve hiçbir söz vermemişti. Mısır cumhurbaşkanının Kudüs'e gelmeden önce, İsrail'in kalıcı sınırlar konusunda Mısır'dan farklı görüşleri olduğunu bildiğini söylemişti. Sedat'a önerdiği şey, ön şartlar olmaksızın müzakerelerde bulunmaktı. Begin Filistin meselesini tamamen göz ardı ederek, İsrail'in Kudüs'ün bütünü üzerindeki

kontrolünden vazgeçme niyetinin olmadığını da ima etmişti. Kısaca konuşmasında iyimserlik oluşturacak hiçbir şey yoktu.

Asıl ilerleme Begin ve Sedat arasında aynı günün gece yarısı, resmi ziyafet sonrasında yapılan bir toplantıda elde edilmişti. Bu toplantıda hiçbir resmi görevli bulunmamış ve görüşmenin kayıtları tutulmamıştı. Dayan'ın aktardığına göre iki lider üç ilke üzerinde anlaşmaya varmıştı. Bunlar iki ülke arasında bundan böyle savaş olmayacağı; Mısır'ın Sina yarımadasındaki egemenliğinin resmen yeniden tesisi; Sina yarımadasının büyük kısmının –Gidi ve Mitla geçitlerini de içermek suretiyle sadece Süveyş Kanalı'na bitişik olan bölgede Mısır'ın sınırlı sayıda askeri birlikler bulunduracağı biçimde– askerden arındırılması idi.[12] Sedat'ın ziyaretinin sonunda ortak bir açıklama yapılmıştı. Söz konusu açıklama Sina hakkındaki prensip anlaşmasından veya Sedat'ın topyekûn geri çekilme ve Filistin devleti konusundaki taleplerine ilişkin giderilemeyen görüş ayrılıklarından bahsetmiyordu. İki lider basın toplantısında Sedat'ın popülerleştirdiği "Bundan böyle savaş yok" sloganını birçok kez tekrarlamıştı.

Sedat Kudüs ziyaretinden döndükten kısa bir süre sonra, Kahire'de bir barış konferansı toplamaya ve Arap devletlerinin temsilcilerini, FKÖ'yü, ABD'yi, Birleşmiş Milletler'i ve İsrail'i davet etmeye karar vermişti. Sedat konferansın gündemi ya da katılımcıların yetki düzeyi hakkında hiçbir ipucu vermemişti, ancak niyeti açıktı: Arap dünyasına İsrail'le tek başına bir barış anlaşması imzalamaya çalışmadığı işaretini vermek. Mısır ve İsrail arasında imzalanacak ayrı ve müstakil bir barış anlaşması Begin ve Dayan'ın ümit ettiği şey olduğundan, Sedat'ın teklifi ile şaşkınlığa uğramışlardı. Ancak birkaç gün sonra, Sedat'ın Dayan'ın Fas'ta Tuhami ile bir kez daha buluşmasına yönelik güven tazeleyen talebi gelmişti. Bu nedenle Dayan 2 Aralık'ta Tuhami ile ikinci buluşması için yola çıkmıştı. Dayan bu kez doğrudan İsrail Hava Kuvvetleri uçağı ile Marakeş'e uçmuş, ancak Sedat'ın isteği üzerine bu görüşme de gizli tutulmuştu.

Dayan ikinci görüşme için İsrail'in Mısır'la yapacağı anlaşma hakkındaki düşüncelerini kâğıda dökmüştü. Söz konusu belge iki

12 Dayan, *Breakthrough*, 91.

ülke arasında tam bir barış anlaşması olacağını ve bunun iki ülke arasındaki ilişkileri bütünüyle normalleştireceğini varsaymaktaydı. Belgeye yönelik ikinci bir varsayım da, barış anlaşmasının hemen yapılacağı ve anlaşmanın diğer Arap devletleri ile İsrail arasında barış yapılmasını ön şart olarak koşmayacağıydı. Dayan öne sürdüğü fikirlerin kabinenin onayına sunulmadığını ve toplantının amacının Mısır'ın bu şartlar konusundaki fikrini almak olduğunu vurgulamıştı. Toplantıya ev sahipliği yapan Kral Hasan ve Tuhami, belgeyi tekrar tekrar okumuştu. Kral ve Tuhami'nin en önemli kaygısı, Mısır'ın İsrail'le bireysel olarak ayrı bir barış imzalama hazırlığı yaptığına ilişkin Arapların taşıdığı şüpheydi. İsrail'in hazırladığı belge üzerinde tartıştıktan sonra, Tuhami el yazısıyla yazılmış Arapça bir nottan, Sedat'ın gönderdiği dört maddelik mesajı okumuştu. Mesajın ilk ve en önemli maddesi İsrail ve Mısır'ın yapacakları anlaşmanın, diğer Arap devletleri ile olan anlaşmazlığın çözümünü de içereceği ve bu nedenle anlaşmanın sadece iki ülke arasında yapılan ikili bir anlaşma olarak lanse edilmemesi gerektiğiydi. Diğer üç madde, Mısır-İsrail arasındaki konularla ilişkiliydi. Dayan gün içerisinde yapılan görüşmeleri düşünerek, Mısır'ın yaklaşımının netleşmemesine kederlenmekteydi. Sedat'ın kendi başlattığı girişimden geri adım atmayacağını düşünüyordu, fakat onun nasıl ilerleyeceğine dair bir fikri olmamasından şüphe etmekteydi: Sedat ne istediğini biliyordu, ancak bu isteğini nasıl gerçekleştireceğini bilmiyordu.[13]

Tarafların İsrail'in Sedat'a Sina'dan tamamen çekilmeye dair verdiği taahhüdün zamanlamasının ne olduğu sorusuna verdikleri cevaplar farklıydı: Sedat'ın Kudüs'e ziyaretinden önce, ziyareti sırasında veya ziyareti sonrasında. Tuhami çekilmeye ilişkin sözü Dayan'ın Sedat'a Fas'taki ilk görüşmeleri sırasında verdiğini iddia ediyordu. Dayan ise bu sözün, ilkesel olarak, Begin tarafından Sedat'a Kudüs ziyaretinin sonunda verildiği görüşündeydi. Başbakanlık ofisi genel müdürü Eliahu Ben Elissar ise bu taahhüdün, Dayan tarafından ikinci görüşmeleri sırasında Tuhami'ye verildiğini söylemekteydi. Ben Elissar'a göre Sina'nın Mitla ve Gidi geçitlerinin doğusunda kalan bölümlerinin askerden arındırılması ve durumun yeniden değerlendirileceği 2000 yılına kadar

13 *a.g.e.*, 91-97.

bu bölgelerin ortak devriye kuvvetleri ile denetlenmesi önerisini yapan kişi, Dayan'dı. Dayan ise Ras Muhammed'e kadar uzanan bölgenin daha önceden olduğu gibi tamamen Mısır egemenliğine tabi, BM yönetimi altında olması taraftarıydı, ancak bu fikrinin kamuoyuna açıklanması halinde böyle bir cümle sarf ettiğini inkâr edeceğini vurgulamıştı. Ben Elissar bunun İsrail'in resmen yetki verdiği bir temsilcinin Mısır temsilcisinin karşısında, Sina yarımadasının tamamını Mısır egemenliği altında görmek istediğini söylediği ilk durum olduğunu belirtmişti.

Tuhami'nin ise Mısırlıların İsrail'le ikili bir anlaşma imzalamakla ilgilenmediği ve Filistin sorununa bulunacak çözümün de Arap dünyasının beklentilerine paralel olması gerektiği cevabını verdiği söylenmişti. Sina'daki İsrail yerleşimleri derhal olmasa da kaldırılmak zorundaydı, ancak bu süreç bir plan ve takvim dahilinde yapılmalıydı; aksi takdirde bu barış değil bölünme olurdu. Tuhami için bölgenin asker ve silahtan arındırılması kabul edilebilirdi, ancak ortak devriyeler için aynı durum geçerli değildi. Dayan Kral Hüseyin'in sürece katılacağına inanmadığını itiraf etmişti. Dayan, Tuhami ve Kral Hasan'a "Hüseyin bir korkaktır ve elini taşın altına koymaya hazır değildir. Esad olmadan kılını bile kıpırdatmaz" demişti. Fas kralı ise FKÖ ile ilgili değerlendirmesini kendiliğinden belirtmişti: "FKÖ aramızdaki tümördür. FKÖ'nün kaderi beni hiç ilgilendirmiyor."[14]

Sedat'ın 14 Aralık'ta Kahire'de başlayan hazırlık konferansı tam bir başarısızlığa uğramıştı. Arap devletlerinin biri bile Sedat'ın davetini kabul etmemişti. Plan sadece Mısır, İsrail, ABD ve Birleşmiş Milletler'den oluşan dört delegasyonun katılımı ile başlamıştı. Mısır ve İsrail delegasyonları arasındaki diyalog sonuçsuzdu. Mısırlılar barışa temel oluşturacak bir prensipler listesi sunmuş, ancak İsrailliler bunu hemen reddetmişti. Prosedürle ilişkili konular da dahil, tek bir konuda dahi fikir birliğine varılamamıştı. Dayan'ın gözlemlerine göre "iki taraf da önerilerle hareket ediyordu ve oynadıkları oyun henüz dudak okumayı öğrenmemiş iki sağır arasındaki diyaloğa benziyordu."[15] Kahire Konferansı iki etkinlikle aynı zamana denk gelmişti. Bunlardan

14 Ben Elissar, *Savaşa Son*, 104-7.

15 Dayan, *Breakthrough*, 99-100.

biri Libya'nın başkenti Trablus'ta Kahire Konferansı'na katılmayı reddedenlerin düzenlediği bir toplantıydı. Bunlar İsrail'i tanımayı ya da İsrail'le yapılacak müzakereleri veya İsrail'le karşılıklı olarak verilecek tavizleri tanımayı reddeden devletlerdi. Suriye, Cezayir, Güney Yemen ve Libya cumhurbaşkanları Sedat'ı "büyük ihanet"le suçlayan bir bildiri yayımlamış ve amaçlarını da "kararlılık ve meydan okuma cephesi" oluşturmak olarak duyurmuştu. Bu devletler İsrail'le yürüttüğü görüşmeler nedeniyle Mısır'a, FKÖ'nün de katıldığı ekonomik ve diplomatik boykot ilan etmişti. Diğer olay ise, Begin'in Washington ziyaretiydi.

Özerk Filistin Planları

Begin'in Washington ziyaretinin amacı Sedat'ın Kudüs'e yaptığı ziyaretin yarattığı muazzam etkiyi dengelemekti. Begin İsrail'in Mısır'la barış yapılması ve Filistinli Araplara özerklik verilmesi için yaptığı planları sunmak üzere, Carter'la görüşmeye çalışmıştı. Sedat, sadece Mısır'ın Sina'nın bütünü konusundaki taleplerini değil, aynı zamanda Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkını da ileri sürmüştü. Sedat'ın ortaya attığı ikinci talep, Begin için gerçekten keskin bir ikilem ifade ediyordu. Bu talep, Begin'i İsrail vatanının bütünlüğüne dair yaşamı boyunca sürdürdüğü ideolojik adanmışlıkla, barış yapma arzusu arasında seçim yapmaya zorlamaktaydı. Begin bu çelişkiyle pençeleşmiş, Moşe Dayan'ın yardımıyla, Batı Şeria ve Gazze'de Filistin özerkliğine dair bir plan biçimindeki çözümle Washington'a gelmişti. Planın özü, teritoryal nitelikte bir özerklik olmamasıydı. Başka bir ifadeyle, özerklik Batı Şeria ve Gazze için toprak temelinde değil, bu topraklar üzerinde yaşayan nüfus için geçerli olacaktı. Bu planın ilham kaynağı, Filistinli Araplara demir duvarın inşasından sonra birtakım hakların verilmesi gereğini kabul eden Ze'ev Jabotinsky olmuştu. Begin'e göre özerklik planının iki temel cazibesi vardı. İlki, planın, Begin'in Şeria Nehri'nin batısında hiçbir yabancı gücün egemenliğine izin vermeme ilkesine sadık kalmasını mümkün kılmasıydı. İkincisi, plan anlaşmazlık içindeki iki tarafın herhangi birini bölgeye dair talepleri ve isteklerinden vazgeçmeye zorlamıyordu. Egemenlik ve bağımsızlık konusundaki karar daha

sonraya bırakılmıştı. Egemenlik sorununa cevap bulunmamasıyla, Begin kendisi ve hükümetinin belirlediği iki amacı da gerçekleştirmeyi umuyordu: bunlar vatanın bütünlüğünün korunması ve barış yapmaktı.[16]

Begin özerklik planını dışişleri bakanı, başsavcı Aharon Barak ve İSK genelkurmay başkanlığına pek çok kez danıştıktan sonra hazırlamıştı. Savunma Bakanlığı'nda, Genelkurmay Planlama Bölümü başkanı General Avraham Tamir başkanlığında, özel bir beyin takımı oluşturulmuştu. Tamir'in ekibi, başbakandan bağımsız olarak onunla aynı sonuca varmıştı: Tarafların tümüne var olabilme şansı verecek tek çözüm, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki askeri yönetimine son vererek, bunun yerine Filistin özerkliğini kurmak olabilirdi. Begin Washington'a gitmek üzere ayrılmadan önce, kabinesindeki güvenlik komitesini Carter'a sunacağı planları tartışmak üzere özel bir toplantı için biraraya getirmişti. Ariel Şaron'un da dahil olduğu bazı bakanlar, özerkliğin Filistin devletine dönüşmesinden duydukları endişeleri dile getirmişti. Ancak komite, bu planı birtakım değişikliklerle onaylamıştı.

Begin'in özerklik planı yirmi altı maddeden oluşuyordu. Plan İsrail'in uyguladığı askeri yönetimi kaldırmayı ve bunun yerine başlangıç olarak beş yıl için Batı Şeria ve Gazze'de yaşayanlara yönetim özerkliği getirmeyi öngörüyordu. Arap nüfus, çalışma makamları Beytüllahim'de olacak on bir kişiden kurulu bir yönetim konseyi seçecekti. Bu konsey, nüfusun yönetimle ilişkili tüm işlerinde yetkili olacaktı. Konsey on bir bölümden oluşacaktı ve bu bölümler sırasıyla eğitim, din işleri, finans, ulaşım, bayındırlık ve konut, endüstri ve ticaret, tarım, sağlık, iş ve sosyal refah, mülteci rehabilitasyonu, adalet yönetimi ve bölgesel polis gücünün yönetimi ile ilgiliydi. Güvenlik ve kamu düzeninden İsrail sorumlu olacaktı. Arap nüfus, İsrail veya Ürdün vatandaşlığı arasında tercih yapmak konusunda özgür olacak ve bu tercihler de nüfusun nerede oy kullanacağını belirleyecekti. İsrail ve Ürdün'den oluşan karma komisyon ve yönetim konseyi, var olan kanunları gözden geçirecek ve değiştirecekti. Başka bir komite de mülteci-

16 Arye Naor, *Begin İktidarda: Bireysel Bir Tanıklık* (İbranice) (Tel Aviv, 1993), 152-157.

lerin göçü de dahil olmak üzere, göçe dair kuralları belirleyecekti. İsrail vatandaşlarının Yehuda, Samarya ve Gazze'den toprak satın alıp yerleşme hakları olacaktı. Bu toprakların İsrail vatandaşlığını seçen sakinleri de, İsrail'den toprak alıp yerleşme hakkına sahip olacaktı. Bu ilkeler beş yıllık bir sürenin ardından yeniden gözden geçirilecekti. 24. madde İsrail'in egemenlik gibi yaşamsal bir konuya yaklaşımını şöyle anlatmaktaydı: "İsrail Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesi konusundaki egemenlik ve hak taleplerinden vazgeçmemiştir. Ancak bu bölgeler konusunda başka talepler olduğu da bilindiğinden, bu bölgelerde kimin egemen olacağı konusu anlaşma ve barış yararına açıklığa kavuşturulmamıştır."[17]

Begin, Filistin özerkliği ile ilgili önerilerini Başkan Carter ve yardımcılarına 16 Aralık'ta sunmuştu. Amerikalılar İsrail'in Mısır'la barış konusundaki önerilerinin çerçevelerinin çok geniş olmasına alışkındı, ancak özerklik planı onlar için yeni bir şeydi. Begin Sina'dan geri çekilme ve Filistinlilere özerklik vermekle ilişkili riskleri vurgulamıştı. Carter Begin'in Mısır'la barış teklifini olumlu karşılamıştı ancak Filistinlilere otonomi verilmesi planına ilişkin ciddi çekinceleri vardı. Bu çekincelere rağmen, Begin İsrail'in önerilerini Sedat'la yüz yüze görüşmek istediğini iletmesi için Carter'a yalvarmıştı. Begin'in önce Washington'ı, daha sonra da Londra'yı ziyaretinin amacı, tavrına uluslararası meşruiyet kazandırmaktı. Carter'ın tekliflerini kabul etmesi durumunda, Sedat'ın bunları geri çevirmesinin daha zor olacağını düşünmekteydi. Begin yaptığı basın açıklamasında, işi Carter'ın kendisi tarafından sunulan planı neredeyse kabul ettiğini söylemeye kadar götürmüştü. Washington'daki resmi sözcüler tepkilerini bu planın İsrail'in planı ve plan konusunda tartışıp karar verecek tarafların da İsrail ve Araplar olduğunu söyleyerek göstermişti.

25 Aralık'ta Begin, Dayan, Weizman ve danışmanları Mısır cumhurbaşkanı ile bir toplantı gerçekleştirmek üzere İsmailiye'ye uçmuştu. Begin bunu Sedat'ın Kudüs'e yaptığı ziyaret gibi tarihi bir fırsat olarak görmekteydi. Fakat Weizman ve diğer bakanlar arasında, özellikle Weizman ve Dayan arasında, Sedat'ın Filistin sorununun çözümüne ne derece bağlı olduğuyla ilgili çok ciddi

17 Dayan, *Breakthrough*, Ek 4, 359-61.

görüş ayrılıkları vardı. Weizman Sedat'ın sorunlarını ne kadar çabuk anlarlar ve taleplerini ne kadar hızlı yanıtlarlarsa, Sedat'ın o denli aza razı olacağını iddia etmekteydi. Weizman İsmailiye'ye yapılan gezi öncesindeki görüşmelerde, Sedat'ın Filistinliler konusunda tüm isteğinin neredeyse kimseyi bağlamayacak nitelikte bir ilkeler bildirgesi oluşturmak olduğunu düşünüyordu. Birçok defa, "Sedat bir incir yaprağı [gerçek amacını gizlemek için bir kılıf] istiyor" demişti. "Eğer biz bunu ona şimdi vermezsek, Filistin sorunu önce budaklanacak, sonra da bir ağaç haline gelecek." Diğer bakanlar Weizman'ın botaniğe atıfla yaptığı benzetmeyi eğlenceli bulmuş olmalıydılar, ancak verdiği öğüde pek de kulak asmamışlardı. Dayan, Sedat'ın çok daha somut bir şey isteyeceğini ileri sürmüştü. Weizman ise, Sedat'ın olması gerektiği gibi bir özerklik olması durumunda, özerklik planıyla yetineceğini düşünmekteydi. Fakat Weizman yaptıkları önerinin tam bir özerklik olduğunu düşünmüyordu: "Begin ve diğerleri, koydukları sınırlamalar ve şartlarla özerklik planını gerçek bir özyönetim karikatürüne indirgediler."[18]

İsmailiye zirvesi yalnızca İsrail'den yüz gazetecinin katıldığı, uluslararası medyanın büyük ilgisini çeken bir toplantı olmuştu. Ancak zirvedeki atmosfer uyumlu olmaktan çok uzaktı. Üst düzey delegasyonlar arasındaki yüz yüze görüşmeler sonsuz yanlış anlamalar ve hatta karşılıklı hakaretlerle geçmişti. Mısırlıları en çok çileden çıkaran şey, İsraillilerin Refah çevresinde hızlı bir biçimde inşa etmeye başladıkları yeni yerleşimlerdi. Sina'daki çoktan beridir kurulmuş İsrail yerleşimlerinin kaderi ise henüz belirlenmemişti ve Mısırlılar bunu kendilerine çok kaba bir biçimde dayatılmış emrivaki olarak görmekteydi. İsraillilere göre ise, Sedat'ın maiyeti barış konusunda onun kadar ısrarcı değildi ve Sedat'ın önüne bile isteye engeller çıkarmaktaydı. Mısırlılar bizatihi Begin'i barış konusunda ilerleme kaydedilmesinin önündeki engel olarak görmekteydi. Dışişlerinden sorumlu devlet bakanı Butros Butros-Gali, İsmailiye'deki İsrail heyetinin durumunu *Egypt's Road to Jerusalem* isimli kitabında şöyle aktarmıştı:

18 Ezer Weizman, *The Battle for Peace* (Toronto, 1981), 295-96.

> Begin'in sert mizacı, söylediği her bir sözle ve yaptığı her hareketle kendini belli etmekteydi. Bir devlet adamı ve diplomat olan bu adam, oldukça savaşkandı ve onun barışa ve barış sürecine karşı bir tehdit olduğunu anlamıştım. Ancak öte yandan, mükemmel bir asker olan Weizman bizleri neşeli tarzıyla cezp etmiş ve varlığıyla atmosferi rahatlatmıştı. Dayan ne yapacağı önceden kestirilemez bir tipti. Bir an için küstah ve acımasızdı; fakat başka bir an yaratıcı çözümler öneren ve süreci ilerleten biriydi.[19]

Begin barış önerilerini ortaya koymuş, Sedat da bu önerilerin kabul edilemez olduğunu ve Mısır'ın karşı önerilerini sunacağını söylemişti. Sedat İsrail'in tamamen geri çekilmesi, Filistinlilere kendi kaderini tayin hakkı ve İsrail'le ikili barış yapılmaması konularında diretmişti. Begin ve Sedat iki zıt kutuptu ve aralarındaki gerilim de giderek artmıştı. İki devlet adamının yardımcıları, üzerinde anlaşma sağlanabilen bir bildiri hazırlayamamış, bu nedenle basın toplantısında iki ayrı açıklama yapılmıştı. Bu açıklamalardan biri, "Mısır'ın görüşü Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistin Devleti kurulmasından yanadır" şeklindeydi. Diğeri ise "İsrail Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesinde ikamet eden Filistinli Arapların özerk olması gerektiği görüşündedir" biçimindeydi.[20]

İsmailiye zirvesinden çıkan tek sonuç, Sedat'ın Begin'in biri siyasi ve sivil ilişkiler, diğeri de askeri ilişkiler için iki çalışma grubu oluşturulması teklifini kabul etmesiydi. İsrailli ve Mısırlı dışişleri bakanlarının dönüşümlü olarak başkanlık edeceği siyasi komite Kudüs'te, savunma bakanlarının dönüşümlü olarak başkanlık edeceği askeri komite ise Kahire'de toplanacaktı.

28 Aralık'ta Knesset siyasi bir tartışma düzenlemişti. Begin Washington ve Londra'daki görüşmeleriyle, İsmailiye'deki zirve toplantısı hakkında rapor vermişti. Filistinli Araplara ilişkin özerklik planının metnini okumuş, Mısır'a yapılacak barış teklifinin genel hatlarını anlatmıştı. Başbakanın açıklamasına ilişkin tartışmanın sonunda, hükümetin özerklik planı ve Mısır ve İsrail arasında yapılacak olan barışa dair ana ilkeler 8 red oyuna karşı

19 Boutros Boutros-Ghali, *Egypt's Road to Jerusalem: A Diplomat's Story of the Struggle for Peace in the Middle East* (New York, 1997), 43.

20 Dayan, *Breakthrough*, 105.

64 kabul oyuyla kabul edilmiş, 40 kişi ise çekimser oy kullanmıştı. Hükümetin önergesine en şiddetli açık tepki İşçi Partisi sıralarından değil, iktidardaki partinin milletvekillerinden gelmişti. Her şeye rağmen, Begin barış planı için hem parlamentonun, hem de kabinenin onayını almıştı. Begin, Charles de Gaulle örneğini izleyerek, sırtını kendi partisine çevirip kendi yargılarına göre harekete geçebilirdi. Fakat Begin barışçıl yargılarını cesaretle uygulamaktan acizdi. Partisinden kendisine yönelecek açık bir isyan karşısında ve Sina'da daha fazla yerleşim inşa etmekte kararlı Guş Emunim'in meydan okuması karşısında, eskiden ustası olduğu milliyetçi retoriğe sığınmış ve kendi barış planını yine kendisi, Arapların gözünde zaten azıcık olan itibarını daha da azaltma pahasına değiştirmeye başlamıştı. Begin Sina'daki yerleşimleri Mısır kontrolü altına sokmaya hiçbir zaman izin vermeyi planlamadığını söylemişti. Sina'daki uçak pistlerini vermeyi düşündüğünü de inkâr etmişti. Sonra, durup dururken, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının Batı Şeria ve Gazze'ye uygulanmayacağı açıklamasını yapmıştı. Dolayısıyla Begin, İsmailiye'de kurulan iki komitenin müzakereler yoluyla varabileceği sonuç veya uzlaşmayı fiilen engellemişti.

Siyasi komite 17 Ocak 1978'de Kudüs'te toplanarak çalışmalarına başlamış, ancak bu da başka bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Mısır delegasyonuna, bu göreve yeni atanan dışişleri bakanı Muhammed İbrahim Kamil başkanlık etmekteydi. Daha önceki dışişleri bakanı İsmail Fehmi, Sedat'ın barış girişimini protesto ederek görevinden istifa etmişti. Toplantıların ilk günü bazı ilerlemeler kaydedilmişti, ancak Begin'in Kamil'in şerefine verdiği akşam yemeğinde yaptığı konuşma, atmosferi bozmuştu. Begin konuşmasına, "Mısır dışişleri bakanı, Naziler Yahudileri soykırıma uğrattığında çok gençti, bu nedenle de bakanın Yahudilerin neden tarihsel anavatanlarının güvenliğine sığınmak ihtiyacında olduklarını anlayamayacağını" söyleyerek başlamıştı. Begin daha sonra sesine biraz daha saldırgan bir ton vererek şunu söylemişti: "Araplar yirmi bir farklı Arap ülkesinde çok uzun zamandır kendi kaderini tayin hakkını kullanmaktadır. İsrail'in bu yirmi bir ülke arasından birine sahip olmasının ne sakıncası var? HAYIR, en yüksek sesimle duyuruyorum ki, 1967 öncesindeki sınır-

lara çekilmeye HAYIR, teröristlere kendi kaderini tayin hakkına HAYIR."[21] Kamil aynı gecenin ilerleyen saatlerinde Sedat'ı arayarak, Begin'in anlamlı bir müzakere yapılmasını engellediğini anlatmıştı. Sedat, Kamil ve ekibine çantalarını toplayıp eve dönmeleri emrini vermişti. Askeri komite, Kahire'de Ezer Weizman ve mevkidaşı Abdülgani Gamassi başkanlığında görüşmelerine devam etmişti. Kahire'deki atmosfer, Kudüs'tekine oranla çok daha sakin ve samimiydi. Weizman Mısırlı liderlerle, özellikle Sedat'la sıcak ilişkiler kurmuştu. Ancak siyasi müzakereler askıya alındıktan sonra, gerçek bir ilerlemeden bahsetmek imkânsız olmuştu. Komiteler, Mısır ve İsrail arasında ikili müzakereler konusundaki en son ciddi girişimleri temsil etmekteydi. Amerikalılar Sedat'ın barış önerisinin hüsrana uğramasını önlemek için sonradan araya girmek zorunda kalmıştı.

Sedat, Mısır'da haftalık olarak çıkan *October* dergisine bir röportaj vererek, İsrail'i sert bir biçimde eleştirmiş ve barış temelli bir anlaşmaya varmak konusunda umudunu kaybettiğini söylemişti. İsrail reddiyecilik konusunda Suriye'den aşağı kalır bir ülke değildi; rüzgâr ekip, fırtına biçiyordu. Sedat, Kudüs'e yaptığı ziyaretle İsrail'e barış, güvenlik ve meşruiyet olasılığını göstermiş, ancak karşılığında hiçbir şey alamamıştı. Sadece siyasi geleceğini değil, hayatını da riske atmıştı; böyle yapmakla, Arap-İsrail çatışmasına son verdiğine inanıyordu. İsrail ise, Sedat'ın önerdiği, İsrail'in Sina'dan, Batı Şeria'dan ve Golan Tepeleri'nden çekilmesi ve Filistinlilere devlet kurma hakkı verilmesinden oluşan barış ilkelerini kabul etmeyi reddetmekteydi. İsrail'in bu ilkeleri kabul etmesi, Arapların İsrail'in meşruiyetini tanıması yanında, İsrail'in komşularıyla normal ilişkiler geliştirmesini de sağlayacaktı. Sedat'ın basitçe ifade ettiği şekliyle İsrail toprak ya da barış arasında seçim yapmak zorundaydı. Ara bir yol yoktu.[22]

Sedat, Begin'in gerçek amaçlarını ve beklentilerini kavramakta başarısız olmuştu. Eliahu Ben Elissar'ın gözlemlediği gibi, Begin de kendine büyük bir amaç belirlemişti, ancak bu Sedat'ın amacının tersi istikametteydi. Begin Mısır'ı savaş çemberinden çıkarmak istemiş ve bunun için büyük bir bedel ödemeyi göze al-

21 Heikal, *Secret Channels*, 270.

22 Dayan, *Breakthrough*, 109.

mıştı. Ancak bu yüksek bedele, Sina yarımadası dışındaki hiçbir bölgeyi dahil etmek istememişti. Sedat Kudüs'e yaptığı ziyareti çok önemli addederken, Begin bu ziyareti daha gerçekçi bir perspektiften değerlendirmişti. Sedat'ın pek çok kez tekrarladığı, Arap İsrail çatışmasının yüzde yetmişinin psikolojik engelden oluştuğuna dair saptaması, aslında Kudüs ziyareti sonrasında müzakerelere düşen payın yalnızca yüzde otuzluk bölüm olduğunu ima etmişti. Begin sert bir siyasetçiydi ve bu nedenle psikolojik engelleri ortadan kaldıracak girişime, bu girişim parlak da olsa, maddi karşılık vermeyi istemiyordu. Ben Elissar'ın değerlendirmesi ise Sedat'ın İsraillilerin Araplarda gözlemledikleri Ortadoğu'da Yahudi bağımsızlığına tahammül etmeme kararlılığından kaynaklanan korkularının derinliğini kavrayamadığı şeklindeydi: "Sedat, İsraillilerin çok büyük bir bölümünün, –Jabotinsky'nin bu kavramına aşina olsun ya da olmasınlar– 'demir duvarı' bırakmak konusundaki isteksizliklerinin boyutunu anlayamamıştı. Toprak da, 'demir duvar'ın bir parçasıydı."[23]

Sedat umutsuzluk içindeydi. 3 Şubat'ta ABD'ye uçmuş ve doğrudan Carter'ın desteğini istemişti. Sedat'ın Begin'in Sina ve Batı Şeria konusundaki uzlaşmaz tutumu konusundaki kızgınlığını paylaşan Carter, herhalde daha anlayışlı davranamazdı. Sedat'ın ziyareti medya açısından da bir zafer olmuştu. Sedat, Amerikan kamuoyunun sempatisini kazanmış, hatta Begin'in tavırlarının akıl almaz olduğuna bazı Yahudi liderleri de ikna etmeyi başarmıştı. Begin Sedat'ın ziyaretinin yarattığı etkiyi dengelemek üzere, 21 Mart'ta Washington'a gitmişti. Bu ziyaret gecikmeliydi, çünkü 11 Mart'ta bir grup Filistinli terörist Hayfa-Tel Aviv sahil yolundaki bir otobüse saldırarak, otuz beş yolcuyu öldürüp, yetmiş bir kişiyi de yaralamıştı. İsrail üç gün sonra Litani Operasyonu ile misilleme yapmıştı. İSK'dan kalabalık bir birlik, FKÖ kamplarını ortadan kaldırmak üzere, güney Lübnan'ı, Litani Nehri'ne kadar taramıştı. Bu harekât, İSK'nın gerçekleştirdiği en etkili askeri muharebelerden biri değildi. FKÖ'nün savaşçılarından büyük bölümü kuzeye kaçmış, geride kalan siviller İsrail işgalinin ceremesini çekmişti. Köyler yok edilmiş, bazı savaş suçları işlenmiş ve binlerce silahsız ve suçsuz sivil, panik içinde evlerini terk etmişti.

23 Ben Elissar, *Savaşa Son*, 116-117.

Begin'in ekibi Washington'a vardığında, kendilerine İsrail'in güney Lübnan'daki operasyonunun kapsamı, amacı ve yöntemleri ile ilgili pek çok soru sorulmuştu. Amerikalılar bu operasyonu sahil yolundaki katliama yönelik abartılı bir reaksiyon olarak görmekte ve operasyonun barış arayışı için sonuçları olacağını düşünmekteydi. Barış arayışı, Carter-Begin görüşmesinin gündemindeki en önemli konulardan biriydi. Carter bu ziyaretin Begin'in Washington'a gerçekleştirdiği üçüncü ziyaret olduğunu anımsıyordu. Carter önceleri ümitliydi, ancak şimdi Begin'i Sina'daki yerleşimlerden vazgeçmeyi, Batı Şeria'nın siyasi kontrolünü bırakmayı ve Filistinlilere beş yıl sonrası için Ürdün veya İsrail'e katılmak veya statükoyu devam ettirmek konusunda seçim hakkı vermeyi reddettiği için azarlamaktaydı. Dayan bu durumu, "Carter durağan bir monotonlukla konuştuğu halde, soğuk mavi gözlerinde bir öfke vardı ve bakışları bıçak gibi keskindi" diye hatırlamaktaydı. "Carter'ın yaklaşımımızı tanımlamasında bir hata yoktu, ancak durum bundan daha düşmanca bir biçimde ifade edilemezdi" yorumunu yapmıştı.[24] Begin'in daha sonra yardımcılarına ifade ettiği üzere, bu hayatındaki en zor anlardan biriydi. Ülkesine şoka uğramış bir vaziyette, Amerikalıların suçlamaları kulaklarında çınlar halde dönmüştü.

Begin'in üzerindeki Amerikan baskısı kesintisizdi. Ülkesine dönmesinden kısa bir süre sonra, Amerikalılar Batı Şeria'nın ve Gazze'nin geleceğinin beş yıllık geçiş dönemi sonunda ne olacağına dair uzun bir soru listesi içeren resmi bir belge göndermişti. Siyasi sorunları sağlığının bozulmasıyla aynı zamana denk gelen Begin, bu sorulara Haziran'ın ikinci yarısına kadar cevap verememişti. Yanıtı, özü itibarıyla, İsrail'in beş yıllık geçiş döneminin ardından söz konusu toprakların geleceği veya egemenlik konusunu tartışacak durumda olmayacağı, ancak İsrail ile bölgede yaşayanlar arasında, "gelecekteki ilişkilerin niteliğini" tartışabilecek durumda olabilecekleriydi. Bu kaçamak yanıt dahi, kabinedeki sert bir tartışmanın ardından onaylanabilmişti.

Moşe Dayan bu kararla donanmış bir halde, 17 Temmuz'da Muhammed İbrahim Kamil ve Amerikan dışişleri bakanı Cyrus

24 Dayan, *Breakthrough*, 126.

Vance ile İngiltere'de Leeds Castle'da bir toplantı için buluşmuştu. Kamil ve Dayan konu hakkındaki yaklaşımlarını anlatan notlarını sunmuş, ancak aralarındaki görüş farklılığını giderme çabası sonuçsuz kalmıştı. Kabine tarafından yetkilendirilmeyen Dayan, eğer İsrail'in Filistin özerkliği konusundaki teklifi kabul edilirse, İsrail'in beş yılın sonunda Batı Şeria ve Gazze'de egemenlik meselesini tartışmaya hazır olacağını, kendi kişisel görüşü olarak sunmuştu. Begin Dayan'ın yetkilerini aşmasından hoşnut olmamış, fakat bu yeni formül için kabinenin onayını almak üzere birtakım zahmetlere katlanmaktan yine de geri durmamıştı. Yeni formül duruma uydurulan bir kılıftan başka bir şey değildi ve tam da bu nedenle Sedat tarafından reddedilmişti. Sedat 27 Temmuz'da, askeri komitenin İsrailli üyelerinin Kahire'yi terk etmeleri gerektiği emrini vermişti. Sedat'ın barış girişimini sürdürmeye dair geriye kalan tek umudu, Amerikalıların İsrail'e uyguladıkları baskı olmuştu.

Cyrus Vance, Ağustos başında krizi çözmek üzere İsrail ve Mısır'ı ziyaret etmişti. Beraberinde hükümet başkanları seviyesinde –Carter, Sedat ve Begin'in katılacağı– ABD'de yapılacak bir zirve toplantısı için Carter'ın davetini de getirmişti. Sedat, Carter'ın ABD başkanlarının resmi yazlığı olan Maryland'deki Camp David'e davetini herhangi bir ön şart ileri sürmeden ve hevesle kabul etmişti. Zirve için İsrail'in topyekûn geri çekilmesine veya Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkına dair bir ön taahhüt yoktu, ancak Sedat bu konulardaki talepleri konusunda Camp David'de Carter'dan destek beklemekteydi. Sedat, kendisi ve Begin'in sadece tartışmak için değil, aynı zamanda acil kararlar alma konusunda da hükümetleri adına yetkilendirilmelerini ve her birinin güvendiği danışmanlarını da Camp David'e getirmelerini istemişti.

Begin de hiçbir ön şart öne sürmeksizin daveti kabul etmişti. Partisindeki sertlik yanlılarının, çok fazla taviz verdiğine ilişkin güçlü muhalefetiyle halen mücadele ediyor olmasına karşın, ülkesindeki atmosfer Sedat'ın meşhur psikolojik engeli başarıyla aşması nedeniyle tam aksi yönde değişmişti. Mart başında 350 kadar yedek subay, başbakana gönderdikleri açık bir mektup ve imza metniyle ondan önceliklerini değiştirmesini ve barış karşılı-

ğında toprak değişimini kabul etmesini istemişlerdi. Bu mektubu takiben, kendisini Barış Şimdi olarak adlandıran yeni bir hareket başlamıştı. Bu hareket hükümete barış şansını kaçırmaması için ısrarda bulunup, kitle eylemleri ve mitingler düzenlemekteydi ve zaman içinde Knesset'teki altı partiye mensup, otuz milletvekilinin desteğini almıştı. Camp David zirvesi 5 Eylül'de başlamıştı. İsrail delegasyonunun zirveye hareketinden hemen önce Barış Şimdi inisiyatifi Tel Aviv'in merkezindeki meydanda 100,000 kişinin katıldığı bir gösteri düzenlemişti. Bu, İsrail tarihindeki en büyük siyasi gösteriydi ve halkın barış özlemine dair dikkate değer bir görüntüydü.

Camp David Protokolleri

Menahem Begin Camp David'deki zirve toplantısına çok iyi hazırlanmış olarak gitmişti. Yanına yardımcılarından ve danışmanlarından oluşan, aralarında dışişleri ve savunma bakanlarının da bulunduğu kalabalık bir grup almıştı. Tüm danışmanları Begin'e kıyasla çok daha pragmatik ve esnek görüşlüydü. Delegasyonun yapısı ve çok sayıda uzmanın varlığı, Begin'in konferansın başarılı geçmesini umduğunu göstermekteydi. Bakanlardan oluşan ekibin danışmaya gerek duymadan anında karar alabilmesini sağlamak için kabineden yetki almış olması da, bunu doğrular nitelikteydi. Begin zor kararlar vermesi gerekeceğini biliyordu ve eğer bu kararları almak istememiş olsaydı, kabineden yetkilendirme de istemezdi. Bütün bu duruma karşın Begin için kırmızı çizgiler de mevcuttu. Örneğin, Kudüs'ün statüsü konusunda hiçbir şekilde taviz vermeye hazır değildi. İkinci kırmızı çizgi Batı Şeria hakkındaki egemenlik iddiasıydı; bu iddia hakkında da hiçbir taviz söz konusu olamazdı. Üçüncü kırmızı çizgi, yapılacak barışın niteliği ile ilgiliydi: Mısır'la tam anlamıyla barış yapılmadan, Sina'dan tamamen çekilmek gibi bir durum olmayacaktı.[25] Kısaca Begin Camp David'e barış için uğraş vermek üzere gitmişti; ancak söz konusu barış, Begin'in Büyük İsrail hayalini garanti altına alan bir barış olmak durumundaydı.

25 Naor, *Begin İktidarda*, 174-75.

Moşe Dayan Camp David Konferansı süreci ve Begin'le İsrail delegasyonunun diğer üyeleri arasındaki ilişkiler konusunda şu açıklamayı yapmıştı:

> Camp David zirve toplantısı 5 Eylül 1978'de başlayıp 17 Eylül'de sona ermiş ve on üç gün sürmüştü. Zirvenin, Mısır-İsrail barış müzakerelerinin en zor ve en keyifsiz, ancak belirleyici kısmını oluşturduğu ortadaydı. Carter, Sedat ve Begin'in tutum farkları oldukça fazla, kapsamlı ve öze dairdi, ancak üç taraf da üzerinde anlaşma sağlanmış bir düzenleme yapabilmek için söz konusu acı verici psikolojik ve ideolojik krizleri çözmek zorundaydı. Bu, uzun zamandır takip edilen geleneksel bakış açılarını ve tavırları terk edip yeni bir duruş benimsemeyi gerektiriyordu.
> Müzakerelere, Mısırlılarla aramızda geçen ve hatta Amerikalılarla sıklıkla yaşanan sert, çoğunlukla üzücü tartışmalar damgasını vurmuştu. Üzülerek belirtmeliyim ki, kendi delegasyonumuz arasındaki tartışmalar da her zaman sakin değildi. Kendimi patlamaktan yalnızca dişlerimi ve yumruklarımı sıkarak alıkoyduğum zamanlar olmuştu. Kimse başbakan ve delegasyonumuzun başkanı olarak Begin'in, İsrail'in görüşülen konular hakkındaki pozisyonu hakkında nihai ve tek söz sahibi kişi olması gerçeğini sorgulamamıştı. Ancak hiçbirimiz Begin'in bize aşırı ve mantıksız görünen fikirlerini sanki Sina Tabletleriymişçesine* kabul etmeye hazır değildik. Her zaman anlaşmazlık halinde de değildik, aslında çoğu konuda tıpatıp aynı fikre sahiptik. Ancak Begin, onunla aynı fikirde olmadığım ve önerilerini sorguladığım zamanlarda kızmış; aklına yatmayan önerileri ise, İsrail'i bugünden hesap edemeyeceğimiz bir zarara uğratacağı gerekçesiyle reddetmişti.[26]

Delegasyonu esnek, hatta anlayışlı olan İsrail tarafında inatçı ve dik kafalı olan Begin'di. Mısır tarafındaki müzakere biçimi ise İsrail'inkinin tam tersiydi: ekibi katı bir tutuma sahipken, Sedat esnek davranıyordu ve bunu Amerikalılar ve İsraillilerle karşı karşıya geldiğinde bir baskı aracı olarak kullanıyordu. Mısır delegasyonundaki en garip üye, Sedat'ın astroloğu, soytarısı, kutsal adamı ve moral kaynağı olan Hasan Tuhami'ydi. Eski bir

* Sina Dağı'nda Musa Peygamber'e Tanrı tarafından verilen, üzerinde 10 Emrin yazılı olduğu kurşun tabletler. (çev.)

26 Dayan, *Breakthrough*, 153-154.

ordu subayı olan Tuhami, rüyalarında peygamberden doğrudan icazet alan bir mistiğe dönüşmüştü. Kendisini Kudüs'ü geri almak ve İslam'ı savunmakla özel olarak görevlendirilmiş, Mısır'ın Selahaddin Eyyubi'si olarak görmekteydi. Sedat, Tuhami ile iyi anlaşıyor ve varlığından keyif alıyordu, fakat Mısırlı diğer görevliler Tuhami'nin deli olduğunu düşünmekteydi. Tuhami çalışma arkadaşlarına amber maddesi dağıtmış, bunu içtikleri çayda eritmelerini istemiş, bu şekilde İsraillilerle karşı karşıya geldikleri anlar için direnç kazanacaklarını söylemişti. Delegasyonun bazı üyeleri amberbalığı da denen ispermeçet balinasının bağırsaklarından çıkarılan bu ağır kokulu maddeyi kullanmıştı, ancak Butros Butros-Gali Tuhami'nin bu isteğini geri çevirmişti.

Camp David gün geçtikçe bir hapishaneyi daha çok andırır olmuştu. Amerikalılar konuklarını oyalayacak bir fırsat yaratmak için, onları Amerikan iç savaşındaki önemli cephelerden biri olan Gettysburg Ulusal Askeri Parkı'na götürmek üzere bir gezi düzenlemişti. Savaş meydanına doğru yürüdüklerinde, Butros-Gali kendini Moşe Dayan ve Hasan Tuhami'nin arasında bulmuştu. Çılgın Tuhami İsrail dışişleri bakanına, "Deccal sen misin?" diye sormuş, ancak cevap alamamıştı. Tuhami daha sonra Kudüs'e beyaz bir ata binmiş halde girip, şehrin valisi olmayı planladığını açıklamıştı. Dayan hiçbir yorum yapmadan kibarca gülümsemiş, bu durum Tuhami'nin çılgınlığını iyice körüklemişti.[27]

Camp David'deki ilk beş günde, gruplar arası görüşmeler devam etmiş ve anlaşmazlıkla sonuçlanmıştı. Begin bazı tavizler vermişti, ancak bunlar İsrail'in Batı Şeria'da uyguladığı kontrolle ilgili değildi. 10 Eylül'de Amerikalılar nihai barışın temelini oluşturacak nitelikte bir belge yayınlamıştı, fakat bu noktaya varılabilmesi için, yirmi üç tane taslak hazırlanması gerekmişti. İsrailliler karşı bir teklif sunmuşlar, ancak taraflardan diğer ikisi bunu reddetmişti. Carter müzakerelerin her aşamasında Begin'e tavrını yumuşatması için yoğun baskı uygulamış, zirve toplantısının başarısızlığa uğraması durumunda, sorumlunun Begin olacağına ve bunun ABD-İsrail ilişkileri için kötü sonuçlar doğuracağına dair şüpheye yer bırakmamıştı. Sedat da, daha fazla esneklik

27 Boutros-Ghali, *Egypt's Road to Jerusalem*, 133-51.

göstermesi için Carter tarafından, savunduklarından ödün vermemesi için de danışmanlarından baskı görmüştü. Muhammed İbrahim Kamil, Camp David'de görevinden istifa etmişti, çünkü Sedat'ın Batı Şeria ve Gazze'yle ilişkili çok önemli konularda teslimiyetçi davrandığını ve Mısır'ı Arap dünyasında tecride uğrattığını düşünmekteydi. Kamil, Sedat'ın izlediği politikaları protesto ederek istifa eden ikinci dışişleri bakanıydı.

Müzakerelerdeki iki büyük sorun, Sina ve Kudüs'teki İsrail yerleşimleriydi. Begin emekliliğinde yerleşmeyi düşündüğü Neot Sinai de dahil olmak üzere, yerleşimleri olduğu gibi yerinde tutmayı çok istiyordu. Fakat Mısırlılar topraklarının her karışını geri alma konusunda son derece kararlıydı ve Begin de sonunda buna razı olmuştu. Bu taviz, Ariel Şaron'dan gelen bir telefon sayesinde kolayca gerçekleşmişti; şahin kanattan eski bir general olan Şaron, savunma bakanının ricası üzerine Begin'i arayarak, Sina'daki yerleşimlerin ve üslerin boşaltılmasının başa çıkılamayacak güvenlik riskleri içermeyeceğine başbakanı ikna etmişti. Begin ise, Sina'daki yerleşimlerin boşaltılmasını Knesset'ten onay alınması şartına bağlamıştı. Kudüs hakkındaki görüş ayrılıkları ise çok daha derindi. Sedat, Doğu Kudüs'ü Batı Şeria'ya dahil etmek istiyordu. Begin ise birleşik Kudüs'ün İsrail'in ebedi başkenti olduğunda ısrar ediyordu. 17 Eylül'de, yani konferansın son gününde, kriz Mısır delegasyonunun eve dönmek üzere valizlerini toplamaya başlamasıyla zirveye ulaşmış, ancak mektup değiş tokuşu ile son dakikada çözülmüştü. Sedat ve Begin Carter'a, Kudüs hakkındaki düşüncelerini ve duruşlarını belirten birer mektup vermiş; Carter da Sedat'a, ABD'nin Doğu Kudüs'ün İsrail tarafından ilhakına karşı çıkmaya devam edeceğini taahhüt eden bir mektup vermişti.

Camp David Protokolleri, 17 Eylül 1978'de Beyaz Saray'da yapılan etkileyici bir törenle imzalanmıştı. İki protokolün başlıkları sırasıyla "Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve" ve "İsrail ve Mısır Arasında Barış Antlaşması Akdine Dair Çerçeve"ydi. İlk protokolün başlangıç bölümünde şöyle denmişti: "İsrail ve komşuları arasındaki anlaşmazlığın barışçıl bir biçimde çözümünde, üzerinde anlaşılan ilke BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının bü-

tünüdür." Söz konusu çerçeve, Batı Şeria ve Gazze ile ilgiliydi ve "Filistin sorununun bütün boyutlarıyla çözümü"nden başka bir şey tasarlamamaktaydı. Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistinlilerin temsilcileri üç aşamada gerçekleşecek müzakerelere katılacaktı. İlk aşamada, söz konusu topraklarda "kendi kendini yönetecek bir otoritenin" seçilmesi için temel kurallar belirlenecek ve bu otoritenin yetkileri tanımlanacaktı. İkinci aşamada, kendi kendini yönetecek otoritenin oluşturulmasının ardından, geçiş dönemi başlayacaktı. İsrail askeri yönetimi ve bu yönetimin sivil idaresi lağvedilecekti; İsrail'e ait silahlı kuvvetler geri çekilecek, geriye kalan kuvvetler ise bazı güvenlik noktalarında yeniden konuşlandırılacaktı. Üçüncü aşamada, geçiş aşamasının başlamasından üç yıl sonra, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü belirlemek üzere müzakereler yapılacaktı. Bu müzakereler "Filistinlilerin meşru haklarını ve bu insanların gereksinimlerinin adilane bir tavırla ele alınmasını" kabul etmek durumundaydı.

"Ortadoğu Barışı İçin Çerçeve", anlaşmayı mümkün kılabilmek için pek çok önemli konuda kasti olarak muğlâk bırakılmıştı. Çerçeve yine de Begin'in geçmişte kararlı bir biçimde karşı çıktığı bir dizi ilke ve hüküm içermekteydi. Örneğin Begin daha önce BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının önsözünün çerçeveye dahil edilmesini, savaş yoluyla toprak elde edilmesinin kabul edilemezliğine yapılan vurgu nedeniyle reddetmiş, fakat sonunda "242 sayılı kararı bütün bileşenleriyle" kabul etmişti. Tarafların her biri bu kararı kendilerince yorumlamıştı. Batı Şeria'dan askeri kuvvetlerin çıkartılması ise, başka bir taviz anlamına gelmekteydi. Ancak Begin'in Revizyonist Siyonizmin prensiplerinden ve daha önceki tüm hükümetlerin tavrından asıl ayrılışı, "Filistinlilerin meşru haklarını ve bu insanların gereksinimlerinin adilane bir tavırla ele alınmasını" kabul etmesinde yatmaktaydı. Bu farklılaşmanın önemini belirsizleştirmek için semantik yöntemlere başvurmak suretiyle protokol metninin İbranicesinde değişikliklere gidilmişti. Bu nedenle İngilizce metinde Batı Şeria ve Gazze isimleri kullanılırken, İbranice metinde bu bölgelerden Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesi olarak bahsedilmişti. Benzer bir biçimde "Filistinliler" terimi de İbranice metinde "İsrail Diyarı'nın

Arapları" olarak nitelenmişti. Ancak metnin sadece İngilizce versiyonu tüm taraflar için bağlayıcıydı.

"İsrail ve Mısır Arasında Barış Anlaşması Akdine Dair Çerçeve" ise, daha az karmaşık ve dolambaçsızdı. Barış anlaşmasının üç ay içinde imzalanmasını, anlaşma şartlarının anlaşmanın imzalanmasının ardından iki ile üç yıl zarfında uygulanmasını öngörmekteydi. Anlaşma dört ilke üzerine kurulacaktı: İsrail'in Sina'dan tamamen çekilmesi ve bu bölgenin tam anlamıyla Mısır hakimiyetine tabi olması; Sina'nın büyük bir bölümünün asker ve silahtan arındırılması; BM güçlerinin askerden arındırma işlemini ve Süveyş Körfezi ve Süveyş Kanalı'nda seyrüsefer özgürlüğünü denetlemesi; Mısır ve İsrail arasındaki ilişkilerin tamamen normalleşmesi. Bu şartlar İsrail'in iki yıl daha el-Ariş–Ras Muhammed hattının doğusunda kalan bölgenin, üzerindeki sivil yerleşimler, ordu kampları ve hava üsleri de dahil, kontrolünü elinde tutması anlamına geliyordu.

Begin Camp David dönüşünde, Barış Şimdi platformunun destek amaçlı, milliyetçi kampın ise protesto gösterileriyle karşılaşmıştı. Herut destekçilerinden bir grup Begin'i Kudüs'ün girişinde, ellerinde siyah şemsiyelerle karşılamıştı. Begin'e "Chamberlain"* diye bağırarak, onu İsrail'in düşmanlarını yatıştırmakla suçlamışlardı. Begin'e yönelik muhalefet, Mısır'ın barışa ve ilişkileri normalleştirmeye razı olmasından çok, onun Sina'nın tümünü teslim etmesi ve oradaki sivil yerleşimlerden vazgeçmesine odaklanmıştı.

Begin'in Camp David Protokolleri'nin onayını kesinleştirebilmek için, bir siyasetçi ve parlamenter olarak tüm vasıflarını etkin bir biçimde kullanmaya ihtiyacı vardı. Kendi partisinden bu konuda destek isterse, çoğunluğun onayını alamayacağını biliyordu. Bu nedenle partisiyle istişarede bulunmayı geri çevirip, 24 Eylül'de bir kabine toplantısı ve bu toplantıdan bir gün sonra da Knesset'te genel bir görüşme ayarlayarak, Knesset Dış İlişkiler ve Savunma Komitesi'ne toplanmak için zaman bırakmamıştı.

* Arthur Neville Chamberlain (1869-1940), 1937-1940 arasında başbakanlık yapmış İngiliz politikacı. Chamberlain'in Hitler karşısında yatıştırma siyaseti izlediği ve Nazilerin iktidara gelerek tehditkâr bir güç haline dönüşmelerine göz yumduğu iddia edilir. (çev.)

Kabine toplantısı yedi saat sürmüştü. Begin protokolleri savunurken açık sözlü ve ikna edici davranarak, kendisine muhalefet edenlere ve kararsızlara acımasızca yüklenmişti. Kabine toplantının sonunda Begin'in önerisini oy çokluğuyla kabul etmişti. On bir bakan lehte, iki bakan aleyhte ve bir bakan da çekimser oy kullanmıştı. Dindar bakanlar kabine toplantısına katılmamıştı, çünkü bu bakanların mensup oldukları partiler tavırlarını belirlemek için yeterli zaman bulamamıştı. Kabine kararı başbakana Knesset'e Camp David Protokolleri'ni onaylamakla ilişkili bir teklifte bulunmak konusunda, hükümete de Sina'daki yerleşimcileri bölgeden çıkartmak konusunda yetki vermişti.

Begin'in Knesset'teki konuşması ıslıklar ve yuhalamalarla kesilmişti. Begin, "Knesset'e ve Knesset yoluyla ülkeye, İsrail ile Arap devletlerinin en güçlüsü ve en büyüğü ile, dolayısıyla ve kaçınılmaz olarak da komşularımızın tümü ile barış yapıldığı haberini getirdim" demişti. Begin'in sözünü kesenler, onu Knesset'i bir emrivaki ile karşı karşıya bırakmakla suçluyordu. Begin bu suçlamayı reddetmiş, Camp David'de varılan anlaşmanın Knesset'in onayına sunulduğunu söylemişti. Knesset bunu onaylayabilir ve böylelikle Mısır'la barış için müzakerelerde bulunmanın temeli haline dönüştürebilir demişti. Ya da bunu reddederek anlaşmayı hükümsüz kılıp, Mısır'la müzakereleri sonlandırabilirdi. Buna Knesset karar verecekti. Muhalefetin lideri Şimon Peres, başbakanı ve hükümeti "bu hükümet için imkânsız olduğu düşünülen bir bedel karşılığında barışı sağlayan, zor, müthiş, aynı zamanda hayati bir karar aldığı için" tebrik etmişti. Peres arkadaşlarına barış için o ana kadar beliren en iyi umut olan anlaşmayı desteklemeleri için de çağrı yapmıştı. Hükümete karşı oy vermenin, Mısır'ın uzattığı elin yanında Amerika'nın dostane telkinini de geri çevirmek olarak yorumlanacağını söylemişti.

Knesset'in 120 milletvekilinin tümü, on yedi saat süren tartışmanın ardından oy vermişti. Sonuç 84 vekilin hükümet önerisinin lehinde, 19'unun aleyhinde ve 17'sinin de çekimser oy kullanması olmuştu. İşçi Partili milletvekillerinin çoğu öneri lehinde oy vermişti ve bu destekleri olmasa hükümetin önergesi büyük ihtimalle reddedilecekti. Önerge için karşı oy verenlerin ya da çekimser oy kullananların çoğu Likud ve Ulusal Dindar Parti'ye

mensuptu. 84 olumlu oyun yalnızca 46'sı koalisyon grubundan, sadece 29'u da Likud'un 43 kişilik grubundan gelmişti. Likud partisinin ileri gelenleri, örneğin Knesset başkanı İzak Şamir ve Dış İlişkiler ve Savunma Komitesi başkanı Moşe Arens çekimser oy kullanmıştı. Knesset'teki oylamayla Camp David anlaşması yürürlüğe girmişti. Ülke genelinde anlaşmaya verilen destek büyüktü ve Knesset'tekine kıyasla daha coşkuluydu. Anlaşma konusunda yapılan bir kamuoyu araştırması, katılımcılardan yüzde 82'sinin anlaşmayı desteklediğini göstermişti.

Bazı açılardan Begin'in en şaşırtıcı başarısı, Knesset'te tartışmaya sunduğu anlaşmayı kendisinin uygulamaya koymasıdır. Camp David'de Amerikalıların uyguladığı baskı büyük ihtimalle Begin'i tasarladığından daha büyük tavizler vermeye zorlamış olabilirdi, ancak Begin kendi kırmızı çizgilerini çiğnememişti. Konferansın başarısına hayati katkılarda bulunan Moşe Dayan ve Ezer Weizman, Begin'in Camp David'de verdiği tavizlere pişman olduğunu düşünmekteydi. Begin'le kişisel ve siyasi anlamda yakınlığı bulunan Arye Naor ise, Begin'de böyle bir pişmanlık belirtisi görmediğini belirtmiştir. Naor'a göre Begin yaptığı tercih nedeniyle müzmin sıkıntılar ve acılar çekmiş, ancak bir kez tercihini yaptıktan sonra da, doğru seçimi yaptığından hiçbir zaman şüphe etmemişti. Begin'in düşünüş tarzına göre, Camp David Protokolleri Mısır'ı etkin anlamda rakip bir devlet olarak nötralize etmenin ve böylelikle İsrail'e barış ve sükûnet dolu uzun yıllar getirmenin yanında, İsrail Diyarı'nın batı bölümünde yabancı bir gücün egemen olmaması için de en iyi garantiyi sağlamıştı. Begin Camp David Protokolleri'ni imzalamakla, izlediği siyasetin iki değişmez amacını gerçekleştirmişti: barış ve vatanın bütünlüğü.[28]

Mısır'la Barış Anlaşması

Camp David'de İsrail ve Mısır arasında yapılacak barış anlaşmasının imzalanması için üç aylık bir hedef konmuştu. Begin ve Sedat anlaşmayı iki ayda gerçekleştirmeyi denemek için birbirlerine söz vermiş, ancak müzakereler ancak altı ay sonunda ta-

28 Naor, *Begin İktidarda*, 178.

mamlanabilmişti. Nobel Barış Ödülü de iki liderin çıktıkları yolda ilerlemeleri için teşvik edici olmuştu. Ancak iki liderin manevra kabiliyeti iç siyasi muhalefet nedeniyle azalmıştı. Begin Camp David'de verdiği tavizler nedeniyle, kendi partisinden dava arkadaşlarının daimi saldırıları altındaydı. Begin, Moşe Dayan ve Ezer Weizman'ın Mısır'la her ne pahasına olursa olsun barış yapılması için fazla istekli olduklarını ve bunu frenlemesi gerekenin de kendisi olduğunu hissediyordu.

Sedat ülkesinde ve Arap dünyasında Camp David Protokolleri'ni imzaladığı için şiddetli eleştirilere maruz kalmaktaydı. Protokoller Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliğiyle ilgili müzakerelerde, Ürdün ve Filistinlilerin temsilcileri için de bir rol biçmekteydi. Amerikalıların ricalarına karşın Kral Hüseyin müzakerelerde yer almayı kabul etmemişti. Aynı biçimde, söz konusu topraklarda yaşayan Filistinliler de bu teklifi geri çevirmişti. FKÖ Camp David Protokolleri'nin geçersiz olduğunu duyurarak, Sedat'a karşı bir propaganda savaşı başlatmıştı. Kasım 1978'de Bağdat'ta bir Arap zirve toplantısı yapılmıştı. Bu toplantı, FKÖ'yü 1974'te Rabat'ta Filistin halkının yegâne temsilcisi olarak kabul eden kararı teyit etmiş ve İsrail'le birebir anlaşma yapması halinde, Mısır'ı Arap Ligi'nden ihraç etmekle tehdit etmişti.

Mısır'ın ulusal gururu ve İsrail'in kibri, anlaşma sağlanmasına dair zorlukları şiddetlendirmişti. İsrailli bazı müzakereciler galip olanın şartları dikte ettiği gibi bir izlenim yaratmamak konusunda duyarlıydı. Ancak diğerleri, Sina'yı elden çıkardıklarından, Mısır'ın geriye kalan tüm konularda boyun eğmesi gerekiyormuş gibi davranıyordu. Fakat Mısırlılar, İsrail'in Sina konusunda verdiği taviz nedeniyle minnettarlık hissi ile dolu değildi. Mısır delegasyonu Sina'nın Mısır toprağı olduğunu, İsrail'in bunu zorla ele geçirdiğini ve barış karşılığı bu toprağı geri vermenin İsrail'in meselesi olduğunu düşünmekteydi. Dahası, Mısırlılar müzakere masasına yenilmiş bir millet olarak oturduklarını düşünmemekteydi. Onlar için Ekim 1973 savaşı ulusal bir onur kaynağıydı; bu, Bar Lev hattını aştıkları, Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına geçtikleri ve İSK ile başarılı bir biçimde çarpıştıkları bir savaştı. İSK'nın daha sonra onlar karşısında durumu tersine çevirdiği gerçeği, Mısırlıların algısını değiştirmiyordu. Aslında, 1974 ve 1975'teki askeri

başarılarının ardından elde ettikleri siyasi kazanımlarla, İsrail'in Sina'dan daha önce de geri çekildiği durumlara şahit olmuşlardı.[29]

Barış müzakereleri 12 Ekim'de dışişleri bakanları düzeyinde başlamıştı. Müzakereler uzun ve çetindi, çıkan krizlerle de kesintiye uğramıştı. Anlaşmayı engelleyen üç temel unsur vardı. İlki İsrail ve Mısır arasındaki barış anlaşmasının, Mısır'ın Arap devletleri ile yaptığı ve bu devletlerin İsrail'le savaş halinde olması durumunda Mısır'ı onlara katılmaya zorlayan anlaşma arasındaki çelişik durumdu. Mısır, İsraillileri memnun etmeyen genel bir formül önermişti. İsrail barış anlaşması metninde, anlaşmanın Mısır'ın diğer yükümlülüklerine göre önceliği olduğu cümlesini özellikle görmek istiyordu. İkinci engel ise, Mısırla ilişkilerin normalleşmesi ve Filistin özerkliği ile ilgili müzakereler arasındaki bağlantıya ilişkin sorundu. Mısır, ayrı bir barış anlaşması yapıyor izlenimi vermekten kaçınmak için, ikili ilişkileri Filistin sorunuyla ilişkilendirmek istiyordu. İsrail ise, Mısır'la yapacağı barış anlaşmasını başka bir anlaşmanın parçası yapmaya hazır değildi. Bunun bağımsız bir anlaşma olmasını istiyordu. Üçüncü sorun ise, diplomatik ilişki kurulması ve büyükelçi değişimiyle ilgiliydi. Camp David'de bu sürecin İsrail'in el-Ariş–Ras Muhammed hattına geri çekilmesi ile aynı zamanda başlayacağı konusunda mutabakata varılmıştı. Mısır daha sonra karşılıklı maslahatgüzarlar değişimi ile başlayan daha yavaş bir süreç izlenmesini, belki de diplomatik ilişkilerin Sina'nın tamamen boşaltılmasının ardından tam anlamıyla başlamasını önermişti. İsrail geri çekilmenin ilk aşamasının tamamlanmasını takiben, diplomatik ilişkilerin tam olarak başlamasında ısrar etmişti.

İsrail Batı Şeria'daki yerleşim hareketlerini hızlandırarak süreci baltalamıştı. Başkan Carter, Begin'in Camp David'de yerleşim inşasının Filistin özerkliğiyle ilgili müzakereler tamamlanana kadar askıya alınacağına dair söz verdiğini iddia etmişti. Begin ise, askıya alma sürecinin Mısır-İsrail barış anlaşması müzakerelerine ayrılan üç ay boyunca geçerli olduğu ve askıya alma işleminin var olan yerleşimleri "güçlendirmeye" engel olmadığı gibi sert bir yanıt vermişti. Kasım ayı ortasında müzakereler kesilmiş ve

29 Major General Avraham Tamir, *A Soldier in Search of Peace: An Inside Look at Israel's Strategy* (Londra, 1988), 53.

iki delegasyon da valizlerini toplayarak ülkelerine geri dönmüştü. Cyrus Vance pek çok kez müzakerelerin yeniden başlaması için çaba sarf etmiş, ancak bunlar sonuçsuz kalmıştı. Ocak 1979'da İslami bir devrim İran şahını devirmiş ve bu durum iki ülkeyi de düşünmeye sevk etmişti. Mısırlılar İsrail'le ilişkilerin normalleşmesinin, İslam dünyasındaki radikal unsurlarla kendilerini karşı karşıya getirmesinden korkmaktaydı. İran'dan sağladıkları akaryakıt bir anda kesilen İsrailliler ise, Sina'daki petrol yataklarının teslim edilmesinin tehlikelerle dolu olduğunu düşünmekteydi.

Şahın devrilmesiyle ciddi bir aksaklıkla karşı karşıya kalan Amerikalılar, 21 Şubat 1979'da Camp David'de yeni bir toplantı düzenledi. Başbakan Mustafa Halil ve Dışişleri Bakanı Moşe Dayan herhangi bir fikir birliğine varamadan aşina oldukları konuların üstünden geçmek için dört gün geçirmişti. Carter Mart başında şahsen Mısır ve İsrail'e giderek, çıkmazı çözmeye karar vermişti. Daha sonra yeni girişimin "bir ümitsizlik göstergesi" olduğunu itiraf edecekti. Carter 7 Mart'ta Kahire'de coşkulu bir hoşgeldinle karşılanmış, çeşitli konularda Sedat'la uzlaşmıştı. Carter Kudüs'te kabine ve Knesset Dış İlişkiler ve Savunma Komitesi ile toplantılar yaparak, Knesset'e hitaben bir konuşma gerçekleştirmişti. Ancak Carter ve Begin arasındaki görüşmeler gergin ve sonuçsuzdu. Begin'in, kabineye ve Knesset'te tartışma ve onaya sunulmadan Amerikalılarla herhangi bir anlaşma imzalamayı kabul etmemesi, işleri zorlaştırmıştı. 13 Mart'ta Carter gezisini neredeyse yarım bırakacakken, ortadaki tüm sorunlar için uzlaşmaya yönelik formüller bulunmuştu. Carter yeni çözüm önerilerini Sedat'a sunmak üzere tekrar Kahire'ye uçmuştu. Sedat'la havalimanında buluşmuş ve yapılan değişikliklerle ilgili onayını almıştı. Carter Sedat yanındayken Begin'i arayarak, onu sağlanan ilerlemeden haberdar etmişti.

İsrail ve Mısır arasındaki barış anlaşması Camp David'de kararlaştırılan ilkelerin detaylı bir uygulamasıydı. Anlaşmanın giriş bölümü, bu anlaşmanın Ortadoğu'da kapsamlı barış arayışı ve Arap-İsrail çatışmasının bütün boyutlarıyla çözümünde önemli bir adım olduğunu belirtmekteydi. Birinci madde Mısır'ın yarımada üzerinde egemenliğini yeniden tam anlamıyla uygulayabilmesi için İsrail'in silahlı güçlerini ve sivil nüfusunu Sina'dan

uluslararası sınıra çekmesini gerektiriyordu. Diplomatik ilişkiler İsrail'in Sina'dan geri çekilmesinin ilk aşamasını tamamlamasını takiben tam anlamıyla başlayacaktı. Diğer maddeler Sina'da güvenlikle ilgili düzenlemelerle, BM güçlerinin konuşlandırılması, seyrüsefer özgürlüğü ve normalleşmeye dair başka boyutlarla ilgiliydi. Anlaşmaya ek olarak İsrail'in gelecek on beş yıllık petrol kaynağını garanti altına alan, bu durumun ihlal edilmesi halinde İsrail'e Amerikan desteği sözü veren, İsrail'in askeri ve ekonomik ihtiyaçlarına daimi taahhütte bulunan bir de protokol imzalanmıştı. Sonunda, Sedat ve Begin'in ortaklaşa imzalayıp Carter'a sunduğu mektup Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği hakkındaki müzakerelerin barış anlaşmasının onayını takip eden bir ay içinde başlayacağını taahhüt ediyordu. Bu mektup Sedat'ın İsrail'le ayrı bir barış anlaşmasına razı olduğunu gizlemek için düşünülmüş bir hamleydi. Son kertede Begin istediğini almıştı; bu da Mısır'la bağımsız bir barış anlaşmasıydı.

Kabine, Mısır'la barış anlaşmasını Begin ve Dayan'ın konu hakkındaki raporunu görüştükten sonra onaylamıştı. Begin daha sonra barış anlaşması, anlaşmanın ekleri ve anlaşmaya eşlik eden mektuplar için onay almak üzere Knesset'e yönelmişti. Knesset'in neredeyse tüm milletvekilleri, bakanların çoğu, yirmi sekiz saat süren tartışmaya katılmıştı. Knesset 22 Mart'ta barış anlaşmasını onaylamıştı. Buna göre 95 kabul oyuna karşı 18 red ve 2 çekimser oy kullanılmış, 3 vekil ise oylamaya katılmayacağını duyurmuştu.

Begin ertesi gün müzakere takımı, hükümet ve muhalefetin temsilcilerinden oluşan büyük bir delegasyonun başkanı olarak Washington'a uçmuştu. Barış anlaşması 26 Mart 1979'da, Beyaz Saray'ın güney avlusunda, yüzlerce konuk ve dünyanın dört bir yanından televizyon muhabirinin önünde, detaylı ve özenli bir seremoninin ardından imzalanmıştı. Carter, Sedat ve Begin söz konusu tarihi anın önemini belirten, Kutsal Kitap'tan referanslar veren ve birbirlerine komplimanlar içeren birer konuşma yapmıştı. Begin Carter'ın kararlılığına, Sedat ise tarihin seyrini değiştirmeyi sağlayan cesaretine övgüler düzmüştü.

Mısır İsrail'le barış anlaşmasını imzalamasını takiben, Arap Ligi'nden ihraç edilmişti. Mısır'a yöneltilen en önemli suçlama, Arap birlik ve beraberliğini hiçe sayarak, düşmanla kendi başına

barış anlaşması imzalamış olmasıydı. Bu tavrı şiddetlendiren şey, bu anlaşma aracılığıyla, İsrail ve Mısır'ın, ABD'nin de desteğini alarak gizli bir ittifak kurduğu korkusu idi. Komplo teorisyenleri Mısır'ın siyasi lider, İsrail'in teknoloji lideri olacağı ve ABD'nin de finansal destek sunacağı üçlü ittifakın Ortadoğu'ya hâkim olacağına inanmaktaydı.[30] Yaygın Arap düşmanlığına ve hoşnutsuzluğuna karşın, İsrail ve Mısır arasındaki barış anlaşmasının uygulanışı sorunsuz ve planlandığı gibi başlamıştı. 26 Mayıs 1979'da el-Ariş Mısır'a geri verilmiş; 15 Kasım'da Saint Catherine manastırı bir iyi niyet göstergesi olarak planlanandan daha önce iade edilmiş; Alma'daki petrol sahaları da 25 Kasım'da Mısır'a geri verilmişti. 26 Ocak 1980'de, İsrail el-Ariş–Ras Muhammed hattına çekilip, Sina'nın yüzde seksenini Mısır'a iade edince, Mısır ve İsrail arasındaki sınır açılmıştı. 26 Şubat'ta diplomatik ilişkiler kurulmuş, karşılıklı büyükelçi değişimi yapılmış ve İsrail'in Kahire'deki büyükelçiliğine İsrail bayrağı çekilmişti. Normal ekonomik ilişkiler konusunda, karadan ve havadan iletişim hatları ve turistik tesislerde de bir hayli aşama kaydedilmişti.

Ancak bu gelişmelerle eş zamanlı olarak, Filistin özerkliğiyle ilgili çalışmalarda ciddi sorunlar çıkmaktaydı. Begin, özerklik görüşmelerini hiçbir şey elde edilememesi üzerine kurmayı başarmıştı. Bunun ilk işareti, Begin'in içişleri bakanı Dr. Yosef Burg'u İsrail'in altı kişiden oluşan müzakere takımının başına getirmesi olmuştu. Burg, İsrail'in Yehuda ve Samarya konusundaki talebinin Kutsal Kitap'ta saklı olduğuna inanan ve Guş Emunim'in yerleşim hareketlerini destekleyen Ulusal Dindar Parti'nin başkanıydı. Begin'in Batı Şeria hakkındaki müzakerelerin yürütülmesini dışişleri bakanı yerine içişleri bakanına bırakmasında, sembolik bir boyut vardı. Begin Burg'u Dayan'a tercih etmişti, çünkü Dayan özerklik görüşmelerinin başarılı olmasını isteyen ve özerklik görüşmelerini geleceğe taşımak konusunda yaratıcı fikirleri olan biriydi.

Begin'in özerkliğe dair görüşmelerin başarıya ulaşmasını istememesine dair bir diğer işaret de, kendi planında yaptığı değişiklikti. Begin daima özerkliğin Batı Şeria ve Gazze'de yaşayanlara verilmesini savunmuştu, toprağın özerkliğini ya da mülki özerk-

30 Boutros-Ghali, *Egypt's Road to Jerusalem*, 239-40.

liği değil. Ancak özerkliğe dair plan yaparken, hakimiyet meselesinin cevabının verilmesini istememiş, bu sorunun ucu açık kalmasını önermişti. Bu konuyla ilgili paragraf, "İsrail Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesi konusundaki egemenlik ve hak taleplerinden vazgeçmemiştir. Ancak bu bölgeler konusunda başka talepler olduğu da bilindiğinden, bu bölgelerde kimin egemen olacağı konusu anlaşma ve barış yararına açıklığa kavuşturulmamıştır" demekteydi. Fakat Mısır'la barış anlaşması imzalandıktan sonra, Begin bu metni tekrar etmek istememiş ve kabineye metnin yeni bir versiyonunu önermişti. Yeni versiyon şöyle diyordu: "Beş yıllık geçiş döneminin sonunda, İsrail, İsrail Diyarı'nın topraklarındaki, yani Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesindeki egemenlik hakkına dair talebini sürdürecektir." Yeni versiyon İsrail'in bir Filistin devleti kurulmasını kabul etmeyeceğini de açıkça belirtmekteydi.[31] Dayan Filistinlilerin bu esas üzerinden müzakerede bulunamayacağını biliyordu ve konuyu tamamen Begin ve Burg'un ellerine bırakmıştı. Dayan için bardağı taşıran son damla, hükümetin Batı Şeria'daki özel mülkiyete ait toprakları Guş Emunim'deki dindar fanatiklerin yeni yerleşimler kurabilmeleri için istimlak kararı alması olmuştu. Dayan 2 Ekim'de Begin'e hükümetten istifasını açıklayan bir mektup göndermişti. Özerklik konusundaki resmi tavır ve özerklik müzakerelerinin yürütülme biçimi hakkındaki anlaşmazlık, Dayan'ın istifası için gösterdiği gerekçeydi.

Begin altı ay boyunca, Mart 1980 başlarında İzak Şamir'i böyle kritik bir göreve atayana kadar kendi kabinesinin dışişleri bakanı olarak görev yapmıştı. Begin ve Şamir arasında çok uzun zamandır süregelen, Begin'in İrgun'a komutanlık ettiği ve Şamir'in de aşırı uç bir milis grup olan Stern Çetesi'nin liderliğini yaptığı bağımsızlık öncesi günlere dayanan, siyasi anlaşmazlıklar vardı. Son dönemlerde ise Şamir Begin hükümetinin barış siyaseti hakkındaki şüphelerini dile getirmişti. Şamir, kendi ifadesiyle, Dışişleri Bakanlığı'ndaki en yüksek pozisyon ve İşçi hareketinin kalesi olan bir görev için doğal bir aday değildi: "Ben tasdikli bir 'sertlik yanlısı', 1978'de Camp David Protokolleri oylandığında çekimser oy kullanan bir adamdım. Yine 1979'da, Mısır'la barış anlaşması

31 Dayan, *Breakthrough*, 305.

oylanırken iki anlaşmaya da pek çoklarının düşündüğü gibi karşı oy kullanmış, böyle davranmakta bir sakınca görmemiş biriydim. İsrail dış politikasında şu an için bir dönüm noktasını ifade eden söz konusu protokoller ve anlaşma düşünüldüğünde, dışişleri bakanlığı için hiç de uygun değildim."[32] Begin ve Şamir'i birleştiren, vatanın bütünlüğüne olan derin ideolojik bağlılıklarıydı. Kasten ya da değil, Şamir'in atanması Mısır'a İsrail'in tavizler verdiği dönemin sona erdiği işaretini vermekteydi. Ülke içine ve dışına da, Mısır'la barış anlaşmasını sağlayan pragmatizmin sonuna gelindiği ve dış politikanın bundan böyle Revizyonist Siyonizmin ideolojik ilkelerini izleyeceği fikrini vermekteydi.

Begin ve Şamir'in temsil ettiği bir hükümette, Ezer Weizman gittikçe tahammül edilemez biri haline gelmişti. Filistin özerkliğiyle ilgili görüşmeler gözle görülür bir sonuç elde etmeksizin, İsrailli ve Mısırlı görevlileri meşgul etmekteydi. Aynı anda işgal altındaki topraklardaki tanınmış kişiler, İsrail özerklik planına karşı mücadele etmek, İsrail'in tamamen geri çekilmesi ve Filistin devletinin kurulması için savaşmak gayesiyle, Ulusal Yönlendirme Komitesi'ni kurmuştu. Weizman komitenin üyeleriyle görüşmek ve onları özerklik konusundaki müzakerelere katılmaya ikna etmek fikrindeydi. Ancak kabinenin yaklaşımlarını şimdi Filistinli milliyetçilerle diyaloğa karşı olup, Guş Emunim milliyetçilerinin Batı Şeria'da kanunları çiğneme pahasına yeni yerleşimler inşa etme çabalarına destek veren bakanlar belirliyordu. Weizman, Araplara ait özel mülklerin, İsrail'in güvenlik ihtiyaçları için değil, sivil yerleşimler kurmak üzere istimlak edilmesini mümkün kılan bir kanun değişikliğine razı olamazdı. Hükümetin yerleşimlere fon sağlarken, savunma bütçesinde kesintiler uygulamasına da razı değildi. Weizman Mayıs 1980'de Arap-İsrail anlaşmazlığının etraflı biçimde çözümünde tarihi bir fırsatın kaçırılmasını protesto etmek amacıyla istifasını sunmaya mecbur kalmıştı. Başbakanın ofisinden çıkarken, duvardaki barış posterlerinden birini yerinden sökerek paramparça etmiş; "burada hiç kimse barış istemiyor" diye gürlemişti. İstifasını hükümetin barışa kayıtsızlığını lanetleyen, sert bir açıklamayla tamamlamıştı. İstifası sonrasında Knesset'te, hükümet hakkındaki gensoru önergesin-

32 Yitzhak Shamir, *Summing Up: An Autobiography* (Londra, 1994), 109.

de muhalefet saflarında oy vermişti. Begin ise savunma bakanlığı görevini de üstlenerek, bu görevi ikinci hükümetini kurduğu güne değin sürdürecekti.

10. Lübnan Batağı, 1981-1984

Enver Sedat İsrail siyasi haritasını doğru bir biçimde yorumlayamamıştı. Sadece Begin'in partisi Likud'un Mısır'la barış yapabileceğine dair yorumunda haklıydı, ancak Filistinlilerle barış yapacak tek partinin İşçi İttifakı olduğu gerçeğini kavrayamamıştı. Sedat Begin'i, Batı Şeria ve Gazze'de Filistinlilere özerklik verme konusunda güvenilebilecek güçlü bir lider olarak görüyordu. Tam da bu nedenle 30 Haziran 1981'deki seçimlere giden yolda, İşçi Partisi'nden muhaliflerine karşı Begin'e bilerek yardım etmişti. Sedat 4 Temmuz'da, halen İsraillilerin elindeki Şarm el-Şeyh'te Begin'le bir zirve toplantısı için buluşmuştu. İsrail ve Mısır arasındaki en önemli görüş ayrılığının sebebi olan Filistin özerkliği konusunda –müzakerelere devam etmek dışında– görüş birliğine varılamamıştı. Pek çok televizyon ve yayın ağı iki lideri rahatlamış bir havada, deniz gören bir balkonda otururken göstermişti. İsrail seçim kanunu böyle görüntülerin haberlerde kullanılmasını yasakladığından, bu kayıtlar Likud'un seçim kampanyasına dahil edilmişti. İSK üç gün sonra Irak'taki nükleer reaktöre sürpriz bir saldırı başlatacaktı.

Babil Operasyonu

Babil Operasyonu, İsrail Hava Kuvvetleri'nin Irak'ın Bağdat yakınlarındaki Osirak'ta yer alan nükleer tesisine yaptığı saldırının adıydı. Sina'nın doğusundaki Etzion hava üssünden, 7 Haziran 1981 Pazar günü on altı uçak kalkmıştı. Uçaklardan sekizi, her biri 907,2 kilogramlık iki adet lazer güdümlü bomba taşıyan F-16 savaş uçağıydı. Diğer sekiz F-15 uçağı ise havadan havaya

fırlatılan füzeler, elektronik karşı tedbir kapsülleri ve ekstra yakıt tankları taşımaktaydı. Alçaktan ve birbirine çok yakın düzende uçan uçaklar, Ürdün, Suudi Arabistan ve Irak radarlarına yakalanmaktan kurtulmuştu. İHK'ya ait uçaklara tek bir Irak füzesi dahi fırlatılamamıştı. Temmuz isimli Irak nükleer reaktörü yok edilmiş, İsrail uçaklarının tümü zarar almadan üsse geri dönmüştü. Mükemmel bir biçimde yürütülen bu cüretkâr saldırı, Likud'a üç hafta sonra ezici bir farkla seçim zaferi kazandırmıştı. Saldırının hem başlatılma kararı, hem de zamanlaması İsrail'de eleştiri konusu olmuştu. İşçi İttifakı'nın lideri Şimon Peres, Irak'ın diplomatik yollarla nükleer silahlar edinmesinin durdurulabileceğini öne sürerek, saldırıya karşı çıkmıştı. İttifak'ın diğer liderleri, Menahem Begin'i partisinin düşük oy oranını artırmak için seçimlerden hemen önce saldırı emri vermekle suçlamıştı. Babil Operasyonu muhalefet tarafından seçimlere yönelik bir numara olarak yorumlanmıştı. Ancak, gerçek göründüğünden biraz daha karmaşıktı.

İsrail hükümeti operasyona uzun ve sancılı bir süreç sonunda izin verme kararı almıştı. Menahem Begin, İzak Şamir ve Ariel Şaron, operasyon fikrini en çok destekleyenlerdi. Begin başbakan olduğu 1977'de, Irak'ın nükleer silah üretme planları ve İsrail'in bu planları engellemesi konusunda İzak Şamir tarafından bilgilendirilmişti. Begin o vakitten beri bu problemle meşgul olmuştu. Irak'ın elindeki nükleer silahlar Begin'in zihninde yeni bir Yahudi soykırımı ve İsrail Devleti'nin sonunu getirecek bir tehdit şüphesi yaratmıştı.

Begin 23 Ağustos 1978'de, Camp David gezisinin hemen öncesinde, kıdemli bakanlar ve uzmanlarla genel olarak Arap dünyasını özel olarak da Irak'taki nükleer gelişmeleri ilgilendiren bir toplantı düzenlemişti. Begin toplantıyı açmış, askeri istihbarat müdürüne konuyla ilgili araştırmasını sunması için söz vermiş, daha sonra da bakanlara ne düşündüklerini sormuştu. Bakanların tümü Irak'ın nükleer silahlar üretmesine izin verilmemesi gerektiğini düşünmekle beraber, İsrail'in bu konuda yapması gerekenler konusunda fikir birliğine varamamıştı. Bu fikir ayrılıkları, nihai karar verilene değin devam edecekti. Ariel Şaron, Arap devletlerinden herhangi birinin nükleer silah edinmek veya geliştir-

mek konusundaki girişiminin savaş sebebi sayılacağını öngören bir politikanın benimsenmesini önermişti. Diğer konuşmacıların çoğu, işi bu denli ileri götürmeye hazır değildi. Başbakan yardımcısı ve Değişim İçin Demokrasi Hareketi'nin lideri Yigael Yadin ise, böylesine hassas bir konuyla uğraşılırken tedbirli olunmasını salık vermiş, Irak nükleer tesisine karşı girişilecek askeri bir harekâta da çok güçlü bir biçimde karşı çıkmıştı. Askeri istihbarat müdürü Şlomo Gazit ve Mossad başkanı İzak Hofi'nin de dahil olduğu çoğu uzman, Yadin'le aynı fikirdeydi. Irak nükleer reaktörünün işlerlik kazanması ve üretime geçmesi için daha yolun başında olduğunu ve o zamana değin ciddi bir tehlike oluşturmayacağını belirtmişlerdi. Begin toplantıyı İsrail'in karşı karşıya olduğu tehlikenin çok ciddi olduğunu belirtip, Irak'ın nükleer programını yavaşlatacak farklı eylem biçimleri bulunmasını isteyerek bitirmişti. Bu nedenle, Begin Mısır'la barış müzakeresi yaparken dahi doğudan gelecek tehlike nedeniyle oldukça kaygılıydı. İran-Irak Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra, İran uçakları Irak'ın Osirak'taki nükleer tesisine saldırı düzenlemişti. Bu saldırının oluşturduğu zarar sınırlıydı ve Begin olay sonrasında gelen istihbarat raporlarından, tesisin kısa sürede tamir edilip yeniden açılacağı sonucuna varmıştı.[1]

Begin 14 Ekim 1980'de kabinenin güvenlik komitesi ve çok sayıda uzmanın katıldığı bir toplantı düzenlemişti. Uzmanların büyük bir bölümü Irak nükleer reaktörünü yok etmek için doğrudan askeri eylem yapılması fikrine karşı çıktıysa da, genelkurmay başkanı Rafael Eytan askeri operasyondan yanaydı. Eytan, görevi İHK'ya veren bir operasyon planı hazırlamaya çoktan başlamıştı. Begin hükümetin iki şerden birini seçmek zorunda olduğunu söyleyerek, tartışmayı açmıştı: ya Irak reaktörü bombalanarak Mısır ve dünyanın geri kalanından düşmanca tepkiler gelmesi riski alınacak ya da Irak'ın nükleer silahlar üretme çabasına devam etmesine göz yumularak çaresiz bir biçimde beklenecekti. Begin ilk şeri yeğlemekteydi, çünkü İran-Irak savaşı Irak'ı zayıflatmış ve nükleer programını da yavaşlatmıştı, bu suretle de

1 Naor, *Begin İktidarda*, 218-20; Şlomo Nakdimon, *Temmuz Alevler İçinde: Irak Reaktörünün Bombalanması* (İbranice), gözden geç. baskı (Tel Aviv, 1993), 87-91.

radyoaktif serpinti riskinin azaldığını, Saddam Hüseyin'in elinde nükleer bir bomba olması halinde, bunu tereddüt etmeden Tel Aviv'e fırlatacağını söylemişti. Begin harekete geçmemenin risklerinin, harekete geçmenin risklerinden daha büyük olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirmişti. Irak reaktörüne yapılacak saldırının, nükleer planları olan diğer Arap ülkeleri üzerinde caydırıcı etkisi olacağından, bunun mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirilmesi gerektiğini iddia etmişti. Yadin yine muhalefetin başını çekmişti. Askeri eylemin Sovyet misillemesi ve Amerikalıların İsrail'e silah sağlanmasını askıya alması gibi risklerini sıralayarak, reaktörü bombalamak konusunda alınacak kararın ortak sorumluluğunu üstlenmek istemediğini açıkça söylemiş ve konunun kabinenin tümünün onayına sunulmasını istemişti.

Begin 28 Ekim'de kabineyi özel bir toplantıya çağırmıştı. Genelkurmay başkanı ve diğer kıdemli subaylarını Irak'ın nükleer programı hakkında brifing vermek üzere davet etmişti. Daha sonra İsrail'in yüz yüze olduğu nükleer tehdit konusunda, kısa zaman sonra kristalleşerek Begin Doktrini olarak anılacak görüşlerini sunmuştu. Askeri eyleme karşı çıkan tüm danışmanlara, tereddütleri hakkında konuşma şansı vermişti. Görüşme esnasında kabine ikiye bölünmüş ve sonunda altı bakan Begin'in teklifi aleyhinde, onu da lehinde oy vermişti.[2]

Irak reaktörünü bombalamak konusundaki karar, prensipte operasyonun uygulanmasına dair bir dizi ertelemeye maruz kalmıştı. Begin 30 Aralık'ta muhalefet lideri Şimon Peres'i çağırarak, karardan büyük bir gizlilikle bahsetmişti. Peres Begin'e operasyonu en azından ertelemesi için ısrar eden el yazısı gizli bir mektup göndermişti.[3] Operasyon 7 Haziran'a kadar ertelenmişti. Aynı gün öğleden sonra, kabine başbakanın konutunda özel olarak toplanmıştı. Begin karar vermek konusunda uzun süredir çektiği sıkıntıdan bahsetmişti. Yapmak üzere oldukları şeyin dünya tarihinde bir benzeri olmadığını belirterek, bunu her halükârda halklarını ve çocuklarını korkunç bir tehlikeden korumak için yaptıklarının bilincinde olduklarını söylemişti. Arap kaynakların-

2 Noar, *Begin İktidarda*, 220-22; Nakdimon, *Temmuz Alevler İçinde*, 168-77.

3 Peres, *Battling for Peace*, 210-12.

dan birinin reaktörün yok edilmesini duyurması halinde de, bir açıklama yayınlamaya karar verilmişti. Begin söz konusu açıklamanın metnini şahsen hazırlamıştı.

Ertesi gün Begin'e, Amman Radyosu'nun İsrail'in Irak'taki önemli hedefleri vurması için uçaklarını yolladığını duyurduğu haberi verilmişti. Begin hemen hükümetin saldırı emrini verme konusundaki gerekçelerini belirten bir açıklama yayınlamaya karar vermişti. Açıklamanın son cümlesi şöyle diyordu: "Düşmanın İsrail halkına karşı kullanılacak kitle imha silahları yapmasına hiçbir koşulda izin vermeyiz."[4] Bu, Begin Doktrini'ydi ve Temmuz nükleer reaktörünün yok edilmesine yönelik sıradışı bir önlemden ziyade, Arap ülkelerinin herhangi birini nükleer silah üretmekten alıkoyma politikasını ifade ediyordu. Bu aynı zamanda Begin'in İsrail'in nükleer teknoloji konusunda tekel olma durumunu pekiştirerek devam ettirme niyetinin de ipucunu veriyordu.

Irak nükleer reaktörüne düzenlenen saldırı, ABD de dahil pek çok ülkeden oluşan bir lanetleme korosu tarafından kınanmıştı. Başkan Reagan İsrail'e hava aracı sağlanması sürecini askıya almış, birtakım ek yaptırımlar üzerinde düşündüğünü duyurmuştu. Begin Reagan'a, Yahudi Soykırımı'na dair referanslarla dolu şahsi bir mektup göndererek karşılık vermişti: "Yahudi soykırımı esnasında 1,5 milyon çocuk Ziklon gazı ile zehirlendi. Şimdi ise İsrail'in çocukları radyoaktivite ile zehirlenmek üzere. İsrail iki yıl boyunca Irak'taki nükleer reaktörden gelecek tehlikenin gölgesinde yaşadı. Bu yeni bir soykırım olabilirdi. Bu tehlike, kendilerine çok şey borçlu olduğumuz pilotlarımızın kahramanlığı sayesinde engellenmiştir."[5]

Begin bir mektup da Sadat'a göndererek İsrail'in eylemini gerekçelendirmeye çalışmıştı, ancak Sadat'ın ikna olmaya niyeti yoktu. Saldırıdan üç gün önce İsrail başbakanı ile yaptığı zirve toplantısı Sadat'ı Arapların gözünde suç ortağı haline getirmişti. Begin'in Sadat'a mektubunu, İsrail büyükelçisi Moşe Sasson getirmişti. Sadat Arapçayı çok iyi konuşan Sasson'u, 10 Haziran günü sabah 11.00'de İskenderiye'deki el-Mamure Konukevi'nin Akdeniz'e bakan bahçesinde kabul etmişti. İsrail büyükelçisinin

4 Naor, *Begin İktidarda*, 222-24.

5 Nakdimon, *Temmuz Alevler İçinde*, 275-76.

aktardığı kadarıyla bu görüşme, diplomatik kariyerinin en gergin ve en dramatik görüşmesiydi. Sedat Begin'in mektubunu ağır ağır okumuş, bunu uzun bir sessizlik takip etmişti. Sedat piposunu yakmış ve derin düşüncelere dalmıştı. Daha sonra ayağa kalkarak, kafese kapatılmış bir aslan gibi çimlerin üstünde volta atmaya başlamıştı. Sonunda sessizliği bozduğundaysa, kendisi için en önemli şeyin bölgedeki barış süreci olduğu ve İsrail'in Irak nükleer reaktörüne yaptığı saldırının, tarihi, bizzat önayak olduğu barış girişiminin başlangıç noktasına geri götürdüğünü söylemişti. Sedat'ın amacı psikolojik engeli yıkmak ve İsrail'e Araplarla dostça barış içinde yaşayabilecek bir ülke imajını kazandırmaktı. Şimdi ise İsrail o eski, Arap dünyasının en uzak köşelerine dahi uzanabilecek denli uzun bir kola sahip, yenilmez bir güç olduğuna dair küstah imajıyla yeniden ortaya çıkmıştı. Sedat şöyle demişti: "Bir kez daha, Arap dünyasında neler olduğuna ve Arap dünyasının kendisi hakkında ne düşündüğüne kayıtsız bir İsrail ile karşı karşıyayız."

Sedat Sasson'dan, barış sürecinden geriye ne kaldıysa ona ısrarla tutunacağını Begin'e söylemesini isteyince Sasson rahat bir nefes almıştı. Sedat daha sonra durarak, sanki doğrudan Begin'le konuşuyormuş gibi, "Allah seni affetsin ey Menahem" anlamına gelen "Allah yasmahak, ya Menahem!" cümlesini başını sallayarak pek çok kez tekrarlamıştı. Sedat İsrailli büyükelçiye, Begin'e defalarca, "Menahem, Mısır'ın dostluğunu kaybetme. Bu dostluğa sahip çıkarsan, Mısırlılar her zaman senin yanında olurlar... Eğer Mısır halkının dostluğunu kazanırsan, zaman içerisinde Arap dünyasının da seni anlamasını sağlarsın. Mısırlılar soylu ve iyi huylu insanlardır ve birine dostluklarını bahşettiklerinde, o kişiyle korkunç bir şey olmadıkça dostluklarını kesmezler" dediğini anlatmıştı. Sedat Irak nükleer reaktörüne yapılan saldırının, Sovyetler Birliği ve Suriye'ye, Mısır ve barış süreci aleyhinde kullanılmak üzere bir koz verdiğinden de yakınmıştı. Bu durumun kişisel olarak yarattığı darbenin oldukça ağır olduğunu belirtmiş, ancak barış sürecine indirilen darbe çok daha ciddi demişti.[6]

Begin, İsrail askeri operasyonunun Arap dünyasında yol açacağı olası psikolojik ve siyasi etkinin büyüklüğünü tahmin edememişti. İsrail'in güvenliğiyle öylesine takıntılı bir biçimde meş-

6 Moşe Sasson, *Mısırlılar Diyarında Yedi Yıl* (İbranice) (Tel Aviv, 1992), 145-52.

guldü ki, Arapların hassasiyetlerini neredeyse hiç hesaba katmıyordu. Begin'in Irak nükleer reaktörünü yok etmek konusundaki kararlılığı, –muhalefetin iddia ettiği gibi– seçimler konusundaki kaygılarından değil, İsrail'in ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya olduğuna dair samimi korkularından ileri geliyordu. Begin Babil Operasyonu'nun başarıyla gerçekleştirilmesinin ardından, bu başarının her bir zerresinden seçim avantajı sağlamaya yönelmişti. İttifak liderlerine karşı ağır bir saldırıya geçerek, kendi kararlarının seçimler konusunda çıkar sağlama düşüncesinden ileri gelmediğini, ancak daha çok İttifak'ın operasyon kararı konusunda yönelttiği eleştirilerin seçim kaygılarıyla ilgili olduğunu iddia etmişti.[7] Begin o ana değin görülmemiş bir biçimde davranıp, işi biraz daha ileri götürerek, Peres'in kendisine gönderdiği çok gizli mektup metnini kamuoyuna açıklamıştı. Kamuoyuna vermeye çalıştığı mesaj, İsrail'in uzaktaki düşmanlarına saldırı düzenleme cesaretine sahip olduğu, fakat başbakanlık yarışındaki rakibinin kendisini bundan caydırma yolu aradığıydı. Operasyon İsrail kamuoyunca büyük ölçüde onaylanmış, Begin ve çalışma arkadaşları da bunun kaymağını yemişti.

Irak reaktörünün bombalanması, ibreyi 30 Haziran 1981 seçimlerinde Likud lehine çevirmişti. Seçimlerden üç ay önce, Peres'in galip geleceğine kesin gözüyle bakılmaktaydı. İşçi İttifakı kamuoyu yoklamalarında yüzde 25'lik oy oranı ile Likud'dan önde görünüyordu. Seçimlerde iki parti de kabaca aynı oyları almıştı. Likud, İttifak'ın Knesset'teki 47 sandalyesine karşılık 48 sandalye kazanmıştı. İttifak Knesset'teki milletvekili sayısını 33'ten 47'ye yükseltmişti, ancak İttifak'ın geleneksel müttefikleri ağır bir yenilgiye uğramış, Değişim İçin Demokrasi Hareketi ile Bağımsız Liberaller siyasi haritadan tamamen silinmişti. Begin en büyük partinin lideri olarak, Cumhurbaşkanı İzak Navon tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Begin'in kurduğu koalisyon hükümeti Knesset'teki 61 milletvekilinin desteğini almıştı: bunlardan 48'i Likud'dan, 6'sı Ulusal Dindar Parti'den, 4'ü Agudat Yisrael ve 3'ü de oylarının tümünü Kuzey Afrikalı Yahudi cemaatinden alan dini bir parti olan Tami'dendi. İsrail tarihinde ilk kez, bir koalisyon hükümeti siyasi yelpazenin tamamen

7 Amos Pearlmutter, Michael Handel ve Uri Bar-Joseph, *The Minutes Over The Baghdad* (Londra, 1982), 148-51 ve 167-69.

sağında yer alan partilerden oluşturuluyordu. Sayısal üstünlüğü olmasa da, bu koalisyon siyasi uyum ve ideolojik coşkudan çok daha fazlasını getirmişti.

Hükümetin yapısı, siyasetin ağırlık merkezindeki değişikliği de yansıtıyordu. Begin'in ilk hükümetinde dışişleri bakanı Moşe Dayan, savunma bakanı Ezer Weizman ve başbakan yardımcısı da Yigael Yadin'di. Bu kişiler hem bireysel olarak, hem de hep birlikte hükümetin Arap dünyasına yönelik siyasetinde ılımlılaştırıcı ve frenleyici bir etki uygulamaktaydı. Begin'in kurduğu ikinci hükümette böylesine yatıştırıcı bir etki kalmamıştı. İzak Şamir dışişleri bakanlığını sürdürürken, insafsız bir şahin olan Ariel Şaron, Begin'i savunma bakanlığını kendisine devretmesi için ikna etmişti. Bu üçlünün işbaşında olduğu hükümetin dış politikası daha eylem yanlısı, daha saldırgan ve daha uzlaşmaz bir çizgide milliyetçi hale gelecekti.

Begin, Ağustos başında yeni hükümetini Knesset'e tanıtmıştı. Bu hükümetin dış politika konusundaki ilkeleri oldukça pervasız ve doğrudandı. Kudüs'ün statüsü "İsrail'in, İsrail hakimiyetinden ayrılamaz ebedi başşehri" olarak ve "İsrail halkının İsrail Diyarı'na dair hak iddiası ise, güvenlik ve barış hakkıyla iç içe geçmiş tartışma götürmez bir hak" olarak beyan edilmişti. Söz konusu ilkeler Begin'in Camp David'de bizzat imzalamış olduğu sözleşmeyle çelişiyordu. Camp David'de Filistin halkının meşru haklarını tanımış, Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan nüfusa tam özerklik vermeyi kabul etmişti. 1981'deki ilkeler, İsrail'in Şeria Nehri'nin batısındaki tüm toprakların İsrail hakimiyeti altında olması talebini Camp David'de imzalanan "Ortadoğu Barışı İçin Çerçevede" öngörülen geçiş döneminin sonunda ileri süreceklerini belirtiyordu. Böylelikle Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan 1.3 milyon Arap sakin üzerinde sürekli ve zorlayıcı yetki tesis edilmesi, resmi siyaset haline geliyordu. Özerklik kavramının her türlü siyasi içerikten arındırılması, Batı Şeria'nın nüfusun en yoğun olduğu bölümlerinde yeni Yahudi yerleşimleri kurulması, Araplara ait toprakların istimlak edilerek toprak sahiplerinin yerlerinden edilmesi ve işgal altındaki topraklarda İSK'nın tesis edeceği sindirme amaçlı askeri baskı siyaseti, barış sürecinin devamına dair herhangi bir olasılığa ket vurmak üzere birleşmişti. Begin, Ze'ev

Jabotinsky'nin mezarının başında "Eretz Yisrael'in batısı tamamen kontrolümüz altındadır" diye duyurmuştu. "İsrail ülkesi bir daha asla bölünmeyecektir. Bu toprakların tek bir parçası bile yabancı yönetimine, yabancı egemenliğine verilmeyecektir."[8]

Sedat 26 Ağustos'ta Begin'le İskenderiye'de bir zirve toplantısı yaparak, aksaklığa uğrayan barış sürecini kurtarmak için son bir hamlede bulunmuştu. Sedat İsrail'in Sina'nın geri kalan kısmından çekilme sürecini netleştirmek konusunda sabırsızlanmaktaydı, ki bu geri çekilme için Nisan 1982 tarihi belirlenmişti. Zirvede iki lider Filistin özerkliği konusunda yarıda kesilen görüşmeleri yeniden başlatmak ve ülkeleri arasında ticari, kültürel ve turistik alışverişi artırmak konusunda fikir birliğine varmıştı. Bu, Sedat açısından cesurca bir adımdı, ancak Begin'in yeniden başbakan seçilmesi, Filistinlilerin kendi kendini yönetmesine dair gerçek bir beklentiyi ortadan kaldırmıştı. Sedat bunu resmen kabul etmek istemese de, önayak olduğu barış girişimi umduğu sonuçları doğurmamıştı. 6 Ekim 1981'de, Ekim Savaşı'nın yıldönümünde, Sedat askeri bir resmigeçit esnasında, radikal İslamcı bir subayın suikastıyla hayatını kaybetmişti. Bundan on gün sonra da Moşe Dayan kanser nedeniyle hayatını kaybetmişti. Mısır ve İsrail arasındaki barışın asıl mimarları olan iki politikacı, aynı ayın içinde yeryüzünden göç etmişti. Begin Sedat'ın cenaze törenine katılarak, Sedat'ın halefi Hüsnü Mübarek ile tanışmıştı. Mübarek, Begin'e selefinin açtığı yoldan dönmeyeceğine dair güvence vermişti. Begin de kendi adına, Mübarek'e İsrail'in Sina'dan geri çekilmeyi tamamlamak konusundaki taahhüdünü yerine getirmeyi planladığını söylemişti. Fakat en azından İsrail'deki bazı çevrelerde, Sedat'ın Ortadoğu'da kapsamlı bir barış hayalinin, onunla birlikte yok olduğuna dair tedirgin edici bir his vardı.

Golan Tepeleri'nin İşgali

İsrail, Begin'in başbakanlıktaki ikinci döneminde, Irak nükleer santralinin bombalanmasının yol açtığı krize karşın, ABD ile yakın stratejik işbirliğine yönelmişti. Ronald Reagan'ın Ocak 1981'de işbaşına gelen Cumhuriyetçi yönetimi, Jimmy Carter'ın

8 *Ma'ariv*, 9 Ağustos 1981.

Ortadoğu'ya ilişkin bölgesel yaklaşımının yerine, birincil amacı Sovyet nüfuzuyla mücadele etmek olan küresel yaklaşımı benimsemişti. Yeni dışişleri bakanı Alexander Haig, Ortadoğu'da Sovyet yayılmacılığına karşı koymak için, bir tür "stratejik mutabakat" yaratmaya çalışmıştı. Begin ve Şaron, ABD ile Sovyetler Birliği'ne karşı birleşik bir cephe oluşturma fikrini, herhangi bir Arap liderden çok daha hevesle karşılamıştı. Begin'in tekrar işbaşına geldikten sonraki birincil hedeflerinden biri, İsrail'in ABD için Ortadoğu'da stratejik bir varlık olduğunu göstermekti. Begin'in Soğuk Savaş sürecinde alenen bir tarafa karşı diğer tarafı tutmak konusunda, siyasi ya da ideolojik hiçbir çekincesi yoktu. Bilakis Doğu ve Batı arasındaki küresel rekabeti, Washington'ın İsrail'i bölgedeki jeopolitik müttefik olarak resmen tasdik etmesini sağlamak üzere kullanmak istiyordu. Begin'in bu çabaları, 30 Kasım 1981'de, iki ülke arasında stratejik işbirliği anlaşmasına dair genelgenin Washington'da imzalanmasıyla meyvesini vermişti.

Genelgenin önemi biçimi kadar içeriğiyle de ilintiliydi. Amerikan-İsrail stratejik işbirliği kavramını resmileştiren genelge, "ABD-İsrail stratejik işbirliği ... Sovyetler yahut Sovyet güdümündeki bölge dışı güçlerin, bölgedeki barış ve güvenliğe yönelik tehditleri için tasarlanmıştır"[9] diyordu. Genelge İsrail için birtakım avantajlar yaratmıştı. Bunlardan ilki, genelge aracılığıyla yakın askeri ve istihbaratla ilgili koordinasyon kanalları kurmasıydı. İkincisi, Amerikan askeri mühimmatlarının önlem olarak İsrail'de konuşlandırılmasıydı ve bu, İsraillilerin olağanüstü bir durumda bir başlarına kalmayacaklarına dair güvenlerini artırmıştı. Üçüncüsü, genelgenin savunma konusunda araştırma ve geliştirme işbirliği çağrısında bulunmasıydı. İsrail'in bu konuda üzerine düşen, olağanüstü durumlarda ABD ile işbirliği yaparak tesislerini ve üslerini Amerikan kuvvetlerinin bölgeye hızla konuşlandırılması için açmasıydı.[10] Sovyetler Birliği İsrail resmi belgelerinde ilk kez düşman devlet olarak tanımlanıyor ve İSK'nın

9 ABD Hükümeti ve İsrail Hükümeti Arasındaki Stratejik İşbirliği Hakkında Anlaşma Genelgesi, 30 Kasım 1981, Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 7, *1981-1982* (Kudüs, 1988), 200-202.

10 Sharon, *Warrior*, 414-15.

da İsrail savunmasıyla alakası olmayan bir görevde kullanılma olasılığından bahsediliyordu.

Stratejik işbirliği genelgesinin şartları gün yüzüne çıktığında, İşçi İttifakı'nın liderleri, parlamentoya danışmadan ve parlamento onayına sunmadan böylesine geniş kapsamlı taahhütler içeren bir anlaşmayı imzaladığı için hükümete karşı atağa geçmişti. İttifak'ın liderleri ABD'nin Camp David Protokolleri ve Mısır-İsrail barış anlaşmasına garantör olmak dışında, herhangi bir Arap saldırısı halinde İsrail'in yardımına koşmak konusunda hiçbir taahhütte bulunmadığını belirtmişlerdi. Bu daha çok, Ortadoğu'da ve Basra Körfezi'nde Sovyetler ya da Sovyet yanlısı bir gücün dahil olacağı herhangi bir olağanüstü halde, ABD'yi desteklemek zorunda olanın İsrail olduğu anlamına gelmekteydi. Örneğin Suudi Arabistan'da Sovyet destekli bir darbe girişiminde, İsrail kendi güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşmadığı halde ABD'ye yardım etmek zorundaydı.

Begin böylesi tartışmalı bir anlaşma genelgesinin ideolojik anlamda fikir babasıysa da, bu anlaşmayı neredeyse bozma noktasına gelen de Begin'den başkası değildi. Begin Kasım sonuna doğru, banyoda düşerek kalça kemiğini kırmıştı. Çektiği acı dayanılmazdı ve hastanede yatması gerekmişti. İlerleyen aşamada, çektiği acı ve bu nedenle aldığı ağrı kesiciler muhakeme gücünü etkilemiş olmalıydı. Begin'in davranışları her halükârda her zamankinden daha tuhaf ve tepkisel hale gelmişti. Hastanede nekahet sürecindeyken, Golan Tepeleri'ni ilhak etme konusunda kararını vermişti. Uluslararası durum bunun için elverişli görünmüştü. Süper güçler Polonya'daki krizle meşguldü. Mısır, Sina'nın geri kalanının gelecek baharda iade edilmesini bekliyordu. İsrail'de Golan Tepeleri'nin ilhak edilmesi için kuvvetli bir kampanya yürüten bir baskı grubu vardı. Söz konusu baskı grubu, Golan Tepeleri'nde İttifak ile özdeşleşen yerleşimler olduğundan, İttifak'ın destekçilerinden oluşmaktaydı. Begin Celile'nin güvenliği açısından kilit bir öneme sahip olan Golan'dan ziyade, Batı Şeria'yı ön planda tuttuğu için İttifak'tan eleştiriler alırken, kendisinin de mensubu olduğu sağ kanat siyasiler ve diğer partiler, Sina'daki yerleşimlerin ortadan kaldırılmasına karşı çıkmaktaydı. Begin kendine yönelik muhalefeti Golan Tepeleri'nin işgali gibi, ulusal uzlaşma sağlayacak bir hamle ile hezimete uğratmak

konusunda bir fırsat yakalamıştı. Dışişleri ve savunma bakanları plandan gizlice haberdar edilmişti. Begin hastanedeki son gününde Adalet Bakanı Moşe Nissim'i çağırarak, yirmi dört saat içinde gerekli yasal düzenlemeleri yapmasını emretmişti.

Ertesi gün, yani 14 Aralık'ta, Begin kabineyi kendi konutunda bir sabah toplantısı için bir araya getirmişti. Bakanların çoğu, başbakanın söylemek zorunda kaldığı şeyi duyunca şaşırmıştı. Begin sorunlu olan bacağı taburede, koltukta oturur vaziyette, kabineyi Golan Tepeleri'ni işgal konusundaki kararı ve gerekli yasal düzenlemeleri o gün Knesset'te yapmak zorunluluğu hakkında bilgilendirmişti. Böylesine sıradışı bir öneri, İsrail'in kanun, yetki ve sivil idaresinin, 1967'den beri askeri işgal altında olan bir bölgeyi kapsayacak biçimde genişletilmesine neden olacak bir yasa teklifinin üç kez mütalaa edilmesinin tek güne sıkıştırılmasını öngörüyordu. Begin ABD ve Birleşmiş Milletler'i İsrail'e baskı uygulamaktan alıkoymak için hemen harekete geçmek gerektiğini vurgulamıştı.

Begin yasa teklifini sunmak için Knesset'e tekerlekli sandalye ile gelmişti. Golan Tepeleri'nin asırlardır Filistin'in parçası olduğunu ve Birinci Dünya Savaşı sonunda kolonyal güçlerin bu tepeleri Filistin'deki İngiliz manda yönetiminden koparmasının yalnızca keyfi bir karar olduğunu söylemişti. Golan Tepeleri tarihsel bakış açısından düşünüldüğünde de, İsrail Diyarı'nın parçasıydı. Begin'in yasa teklifi için kullandığı gerekçelerden bir diğeri de, Suriye'nin İsrail'e karşı sonsuz düşmanlığı ve İsrail'in –sınırları ne olursa olsun– bölgede var olma hakkını inkâr etmesiydi. Begin son olarak ilhak sürecinin Suriye ile müzakere seçeneğini ortadan kaldırmayacağını belirterek şöyle demişti: "Suriye'de konuşulacak biri bulunacak güne değin, müzakereleri engelleyecek adımın bu olmadığına eminim."[11] Knesset, Golan Tepeleri Kanun Teklifi'ni, 63'e karşı 21 gibi büyük bir çoğunlukla kabul etmişti. Kanun teklifi lehinde oy verenler arasında, İttifak'tan da sekiz milletvekili bulunuyordu.

Golan Tepeleri'nin işgali, uluslararası hukuk ilkelerinin, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının, Mayıs 1974'te İsrail ve Suriye arasında askeri çatışmaları sona erdirmek üzere imzala-

11 Naor, *Begin İktidarda*, 232-33.

nan anlaşmanın ve Camp David Protokolleri'nin ihlali anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda, 1967'den beri yönetime gelen tüm İsrail hükümetlerinin Suriye ile müzakereli anlaşma yollarını tamamıyla açık tutma siyasetinden de sapma demekti. Begin'i böyle bir hamlede bulunmaya teşvik eden bir dizi faktör vardı ve bunlar ülke içi, bölgesel ve uluslararası siyasetle ilişkiliydi. Öncelikle Begin, İsrail'in Golan Tepeleri için egemenlik iddiasını öne sürerek, İsrail'deki sağ kanat siyaseti pasifize edebilirdi. İkincisi, Begin büyük ihtimalle Hüsnü Mübarek'in selefinin imzaladığı barış anlaşmasına riayet edip etmeyeceğini test etmek istemişti. Üçüncü olarak, Golan Tepeleri Kanun Teklifi'nin meclisten geçirilmesi, tüm dünyaya, İsrail'in Sina'dan çekilmesinin son bulmasıyla, bir daha toprak tavizi vermeyeceği ve hiçbir yerden geri çekilmeyeceği mesajını vermekteydi. Başka bir ifadeyle, Begin Golan Tepeleri'ni işgal ederek Arap-İsrail çatışmasına yönelik kapsamlı bir barışın ivmesini durdurmanın yolunu arıyordu.[12]

Golan Tepeleri'nin işgali, Arap dünyasının her yerinde çok ciddi protestolara neden olmuştu. İşgal İsrail'in barıştan çok, toprakla ilgilendiğine dair bir kanıt olarak kabul edilmişti. İşgal İsrail'in Mısır'la ilişkilerini de gerginleştirerek, Filistin özerkliğine ilişkin görüşmelerden gerçek bir ilerleme elde etme umuduna da yer bırakmamıştı. Golan'da ise, normalde sükûnet içinde yaşayan on beş bin kadar Dürzi nüfus, kendilerinden İsrail kimlik kartları taşımaları istendiğinde başkaldırmıştı. Suriye, topraklarının işgaline sert bir biçimde tepki göstermişti. Suriye savunma bakanı, İsrail'in kararına tepki göstermenin en iyi yolunun güç kullanımı olduğunu söylemişti. Suriye 17 Aralık'ta BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyette bulunmuş, Konsey de güç kullanımıyla toprak elde etmenin kabul edilemez olduğuna ilişkin prensibi tasdik eden bir kararı oybirliğiyle almış ve İsrail'den kararını derhal feshetmesini istemişti.

ABD temsilcisi, BM'nin ilgili kararı lehinde oy kullanmıştı. İsrail'in böylesine büyük etkileri olacak bir konuda karar almadan önce müttefikine danışmaması, Washington'da şaşkınlık ve gerginlik yaratmıştı. Reagan yönetimi, stratejik işbirliği konusunda anlaşma genelgesini ve İsrail'e yapılması öngörülen 300 milyon

12 Peleg, *Begin's Foreign Policy*, 190-95.

dolar değerinde silah satışını askıya aldığını duyurmuştu. Begin Amerika'nın İsrail büyükelçisi Samuel Lewis'i çağırtarak kendisine bir açıklama okumuştu. Bu açıklama o ana kadar bir İsrail başbakanı tarafından Amerika Birleşik Devletleri hakkında yapılan en sert ve diplomatik açıdan en nezaketsiz açıklamaydı. Begin, anlaşmanın geçici olarak askıya alınmasının, anlaşmanın iptali anlamına geldiğini haykırmıştı. Lewis'e, İsrail'in "Amerika'ya tabi bir devlet" veya "muz cumhuriyeti" olmadığını söylemişti. Tabureye koyduğu ayağını işaret ederek, "bu bacak kırık olabilir, ancak dizlerim bükülmedi ve bükülmeyecek!" demişti.

Lewis dışarı çıkarken, genelkurmay başkanı ve ellerinde haritalarla bir grup kıdemli subayla karşılaşmıştı. Bu grup, Suriye'nin askeri eylem girişiminde bulunması halinde önlerindeki seçenekleri tartışacakları bir kabine toplantısına katılmak üzere gelmişti. Toplanan bakanlar, başbakanın Lewis'e verdiği dersin bir tekrarını dinlemişti. Begin verdiği gözdağına çok büyük önem atfediyor olmalıydı ki, kabine sekreterinden Lewis'e söylediklerini bir metin halinde basına vermesini istemişti. Begin ABD ile stratejik işbirliği anlaşmasını önemli bir başarı olarak sunmuş olmasına karşın, Amerikalılardan bu anlaşmaya sadık kalmalarını istemek konusunda gönülsüzdü. Aslında Amerika'yla anlaşmanın geçici olarak askıya alınmasını, anlaşmanın iptali olarak görmeyi tercih eden de kendisiydi. Kabine sekreteri, Begin'in ABD-İsrail ilişkilerinin kurumsallaşması için çok fazla çaba sarf etmiş biri olarak, şimdi İsrail'in hareket özgürlüğünü tekrar dile getirme fırsatını kaçırmak istemediği fikrini edinmişti. Begin'i böyle davranmaya iten saiklere dair bir işaret, daha sonra Beyaz Saray'a yaptığı bir gezi esnasında, "korunan Yahudiler" kavramının ne anlama geldiğini açıkladığında ortaya çıkmıştı. "Korunan Yahudiler" ifadesi, saldırganlara karşı Yahudi olmayan lordlar tarafından koruma sözü verilen Yahudilere atıfta bulunuyordu. Ze'ev Jabotinsky'nin sözlerine atıfta bulunan Begin, Siyonizmin böylesine belirsiz bir durumu sona erdireceğini söylemişti. Begin, İsraillilerin dostlarıyla dahi eşitler olarak, mütekabiliyet prensibi çerçevesinde iş yapacaklarına vurgu yapmıştı. Reagan, Begin'i iki ülke arasındaki stratejik işbirliği anlaşmasını yenilemek üzere Washington'a ça-

lışma ziyaretine davet etmek üzere altı ay beklemişti. Bu süre zarfında ise, Lübnan'da savaş patlak vermişti.[13]

Ariel Şaron'un Büyük Planı

İsrail siyasetindeki iki eğilim, Lübnan'ın Haziran 1982'de büyük ölçüde işgaline sebep olmuştu: Lübnanlı Hıristiyanlarla ittifak ve FKÖ'yü ortadan kaldırmak. Menahem Begin, siyasetteki bu iki eğilimi de destekliyordu. Begin, muhalefette geçirdiği yıllarda bazı açılardan efsanevi rakibi David Ben-Gurion'un siyasi-stratejik anlayışını andıran bir yaklaşım geliştirmişti. Bu yaklaşım, Ortadoğu ve Ortadoğu'nun çevresindeki Arap ya da Müslüman olmayan ülkelerle İsrail'in ortak çıkarlarını vurgulamaktaydı. Lübnan Hıristiyanlarının bu kapsayıcı yaklaşıma göre özel bir konumu vardı, çünkü iddia edildiği kadarıyla, Lübnan Hıristiyanları Arap ve Müslüman hasımlarının elinde yok olma tehlikesiyle yüz yüze yaşamaktaydılar. Begin, İngiltere ve Fransa'nın, Çekoslovakya'yı Adolf Hitler'in insafına terk ettiği Eylül 1938'deki Münih Konferansı'nın hatasını tekrar etmemeye kararlıydı. Begin İsrail'i Batılı güçlere, Marunileri Çeklere ve Suriyelileri ve Filistinlileri de Nazi Almanya'sına benzetiyordu. İsrail'in Maruni müttefiklerini savunmasını, ahlaki bir görev olarak görüyordu. Aynı zamanda Lübnan sınırının diğer tarafından saldırılar düzenlediği için de, FKÖ'ye karşı bir savaş açmaya kararlıydı. Begin'in düşüncesine göre misilleme yeterli değildi; İsrail inisiyatif kullanmak, güney Lübnan'daki gerilla kamplarını ortadan kaldırmak ve gerillaları ülkenin kuzeyine, İsrail'in Lübnan'la olan sınırının mümkün olduğunca uzağına sürmek zorundaydı. Bunlar Begin'in Lübnan'ı işgal ederek erişmeyi hedeflediği amaçları belirleyen genel yaklaşımdı.[14]

Ancak İsrail'in Lübnan'ı işgalinin arkasındaki asıl itici güç, çok daha iddialı ve kapsamlı gayeleri olan Ariel Şaron'du. Şaron, savunma bakanlığına geldiği ilk günden itibaren Lübnan'ın işgalini planlamış, İsrail askeri gücünün Ortadoğu'da hegemonya kurulması için kullanılmasını öngören ve daha sonra "büyük

13 Naor, *Begin İktidarda*, 233-35.

14 *a.g.e.*, 238-54.

plan" olarak anılan tasarıyı geliştirmişti. Şaron'un planının birincil gayesi, FKÖ'nün Lübnan'daki askeri altyapısını yok etmek ve siyasi bir örgüt olarak FKÖ'yü bitirmekti. İkincisi, Lübnan'da yeni bir siyasi düzen kurarak, Beşir Cemayel'in liderlik ettiği Lübnan Marunilerine, İsrail'le barış anlaşması imzalayacak bir hükümet kurmaları için yardım etmekti. Bunun gerçekleşebilmesi için, üçüncü olarak, Suriyeli güçlerin Lübnan'dan kovulması ya da oradaki Suriye varlığının en azından zayıflaması gerekliydi. Şaron'un büyük planında Lübnan'daki savaş sadece Lübnan'daki durumu değil, Ortadoğu'nun bütününe dair durumu da değiştirmeyi hedefliyordu. FKÖ'nün ortadan kaldırılması, Filistin milliyetçiliğinin omurgasını kıracak ve Batı Şeria'nın Büyük İsrail'e dahil edilmesini kolaylaştıracaktı. Bu gelişmelere paralel olarak Lübnan ve Batı Şeria'dan Ürdün'e yönelecek Filistinli akını, neticede Haşimi Krallığı'nın sonunu getirecek ve Doğu Şeria'yı Filistin devletine dönüştürecekti. Şaron, Ürdün'ün Filistin devletine dönüşümünü, İsrail'e Batı Şeria'dan çekilmesi için uygulanan uluslararası baskıları sona erdirecek bir faktör olarak görüyordu. Begin Şaron'un iddialı jeopolitik senaryosunun tüm boyutlarını paylaşmıyordu, ancak ikisi de Lübnan'da FKÖ'ye karşı hareket etme isteklerinde birleşiyordu.[15]

Genelkurmay başkanı Rafael Eytan da, FKÖ'ye karşı askeri operasyon yapılması fikrinin ateşli taraftarlarından biriydi. İSK, kod adı Çam Operasyonu olan, büyük ve küçük olmak üzere iki versiyonu bulunan işgal planları hazırlamıştı. Küçük Çam Operasyonu gerillaların güney Lübnan'dan çıkartılmasını öngörüyordu. Büyük Çam operasyonu ise, Beyrut-Şam otoyoluna kadar dayanılmasından, denizden çıkartma yapılarak Beyrut'un çift taraflı kuşatmayla etrafının çevrilmesinden ve kuzeydeki Hıristiyan güçlerle bağlantı sağlamak üzere Cünye'ye yapılacak başka bir çıkartma ihtimalinden bahsediyordu. Büyük Çam Operasyonu'nun nihai hedefi Beyrut da dahil olmak üzere, FKÖ'nün komuta merkezlerini ve Lübnan'da mevcut altyapısını yok etmekti. Büyük Çam Operasyonu 20 Aralık 1981'de, Golan Tepeleri'nin işgal edil-

15 Schiff ve Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, 38-44; Arye Naor, *Savaşta Kabine: İsrail Kabinesinin Lübnan Savaşı Sırasındaki İşleyişi* (İbranice) (Tel Aviv, 1986), 32.

mesinin hemen ardından kabineye sunulmuştu. Bu, Begin'in, stratejik işbirliği anlaşmasının askıya alınmasını takiben Amerikan büyükelçisine yönelttiği iğneleyici yorumlardan kabineyi haberdar ettiği toplantıydı. Bakanlar daha ilk şokun etkisinden kurtulamamışken, Begin Lübnan'da savaşa girme planını sunarak, onları ikinci kez şoka uğratmıştı. Şaron, meselenin Suriyelilerle Golan Tepeleri'nde çatışmak değil, Lübnan'daki stratejik hedeflerine ulaşmak için fırsat yakalamak olduğunu söylemişti. Şaron, "Eğer Suriyeliler herhangi bir şey başlatırsa, biz tepkimizi Lübnan'da verip, sorunu orada halledeceğiz" demişti. Eytan daha sonra, bir harita yardımıyla Beyrut ve ötesine geçecek operasyon planlarını anlatmıştı. Bakanlar, teklif edilen operasyonun kapsamı yüzünden şaşkınlığa düşmüş ve pek çoğu da operasyon aleyhine konuşmalar yapmıştı. Begin, beklenmedik bir biçimde, teklifin oy çoğunluğuyla reddedileceğini anladığında, oylamaya geçmeden tartışmayı sonlandırmıştı.[16]

Kabinenin Lübnan'da büyük çaplı bir operasyona razı olmayacağını anlayan Şaron ve Eytan, farklı bir taktik benimsemişti. Kabineye, gerillaların misilleme amacıyla Katyuşa füzelerini İsrail'in kuzeydeki yerleşimlerine fırlatacağını ve bunun kabineyi daha ciddi önlemler almaya ikna edeceğini düşündüklerinden, Lübnan'daki FKÖ hedeflerinin bombalanmasına ilişkin sınırlı öneriler sunmaya başlamışlardı. Bu taktikler nedeniyle kabinede bazı tartışmalar yaşanmıştı. Lübnan'da bir savaşa karşı çıkan bakanlar, Lübnan'daki bazı hedeflerin bombalanmasına dair daha makul önerilere de karşı çıkıyordu, çünkü önerilerin ne türden bir amaca hizmet ettiğini anlıyorlardı.[17]

Şaron Marunilerle ilişkilerini ilerletmekten veya savaş hazırlıklarını takip etmekten geri kalmamıştı. Maruniler de aralarında fikir birliği ya da ittifak olan bir grup değildi. Birbirine rakip savaş ağalarının kontrolünde, pek çok farklı silahlı milis vardı; yani aile bağları dinden daha önemliydi. Bu milis güçler arasında, 1936'da Pierre Cemayel'in Nazi gençlik hareketini anımsatacak bir biçimde kurduğu Falanj, İsrail'le en yakın ilişkileri olan gruptu. Şaron,

16 Avraham Tirosh ve Avi Bettelheim, "Begin Proposed War in Lebanon in December 1981 After the Passage of the Golan Law", *Ma'ariv*, 3 Haziran 1983, "The Unfinished War" başlıklı özel ek.

17 Naor, *Savaşta Kabine*, 33.

Beşir Cemayel'le savaş durumunda Falanj'dan ne beklenebileceğini değerlendirmek üzere, Ocak 1982'de gizlice Beyrut'a gitmişti. Bu görüşmede Beyrut'un ele geçirilmesinden açık bir biçimde bahsedilmiş ve İsrail'le Falanj arasında yapılacak işbölümü tartışılmıştı. Begin de, 16 Şubat'ta Kudüs'te Beşir Cemayel'i kabul etmişti. Begin bu toplantıda terörist eylemler devam ederse, İsrail'in Lübnan'a gireceğini ve böyle bir şeyin gerçekleşmesi durumunda İsrail güçlerinin olabildiğince kuzeye doğru ilerleyeceğini belirtmişti.[18]

Beşir Cemayel ve Falanj arasındaki bağlantı her zaman tartışma konusu olmuştu. Falanj-İsrail ilişkisinin kurulmasında emeği olan ve böylesine kişisel bir bağlantının avantajlarından da yararlanan Mossad ajanları, genel olarak Falanj'ın siyasi tutarlılığı ve askeri kapasitesi ile ilgili olumlu görüşlere sahipti. Fakat İSK'ya mensup uzmanlar, bu ilişki hakkında temkinliydi ve Falanj'ın eksikliklerini düzenli olarak ortaya koymaktaydı. Mossad'ın tersine, İSK uzmanları ne Falanj'ın varlığını önemsemekte, ne de bu grubun liderlerine güvenmekteydi. Askeri istihbarat şefi Tümgeneral Yehoşua Saguy, Cemayel Lübnan cumhurbaşkanlığına seçilse dahi, onun Arap dünyasına yöneleceğine emindi. Saguy üstlerini Cemayel'in İsrail'i kendi amaçları için kullanmaya çalıştığı konusunda defalarca uyarmıştı; Lübnan ve Arap dünyası arasındaki yakın bağlar düşünüldüğünde, Cemayel'in İsrail'le barış yapamayacağını söylemişti.

Bakanlar Begin'in evinde Nisan 1982'de yapılan bir toplantıda, Beşir Cemayel'in cumhurbaşkanı seçilmesinin sağlama alınmaya çalışılması fikrine karşı istihbarat örgütlerinin liderleri tarafından açık bir biçimde uyarılmıştı. Mossad başkanı General İzak Hofi, Saguy'la fikir birliği yapmıştı. İkisi de İSK'nın dostane girişimleriyle Cemayel'in seçilmesini sağlayabilmenin mümkün olacağı ve sonrasında da birkaç hafta içinde Lübnan'dan çekilebilineceği varsayımına karşı uyarmıştı.[19] Ancak bu dönemde Şaron ve Cemayel arasındaki kişisel ilişkiler öylesine yakınlaşmış ve ortak planlar öylesine ilerlemişti ki, uzmanların görüşlerine ve Lübnan'daki siyasi sürece müdahale aleyhindeki uyarılarına kulak asılmamıştı. Uzmanların bu sürece etkisi, Falanj mensupları

18 Sharon, *Warrior*, 437-43.

19 Schiff ve Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, 53.

Şaron'la Necef'teki çiftliğinde doğrudan temasa geçmelerinin ardından azalmaya başlamıştı.

Şaron ve Eytan Lübnan'da bir operasyon başlatabilmek için sürekli bahane aramaktaydı. Begin Mart başında, kendi evinde pek çok bakanın ve genelkurmay mensubunun katıldığı bir toplantı düzenlemişti. Şaron ve Eytan bakanları Lübnan'a operasyon düzenlemek için yeni bir neden ortaya atarak şaşkına çevirmişti. Bu neden, İsrail'in Yamit kasabasını da içerecek biçimde, 26 Nisan'da Doğu Sina'dan çekilmeye dair Mısır'a verdiği güvenceydi. Sina'dan çekilme tamamlanır tamamlanmaz, Mısır'ın barış anlaşmasını feshedebilme ihtimali vardı; dolayısıyla Lübnan'a yapılacak bir operasyon Mısır'ın niyetlerini sınamak anlamına gelecekti. İzak Şamir, Yosef Burg ve Simha Erlih bu öneriden huzursuz olmuştu. Mısır'la barışın kendi içinde bağımsız bir gelişme olduğunu ve Lübnan'la ilişkilendirilmemesi gerektiğini söylemişlerdi. Begin de onlarla aynı fikirdeydi ve öneri reddedilmişti.

Sina'dan geri çekilmenin son safhası, güçlü iç siyasi muhalefete rağmen gerçekleştirilmişti. Küçük aşırı milliyetçi bir parti olan Tehiya'nın başkanı Profesör Yuval Ne'eman ve Likud'un önde gelen üyelerinden ve Knesset Dış İlişkiler ve Savunma Komitesi üyesi Moşe Arens, bu muhalefetin başını çekiyordu. Ne'eman, Arens ve bu iki figürün mesaidaşlarından bazıları, İsrail'in kuvvetlerini geri çekmeden ve el-Ariş–Ras Muhammed hattıyla uluslararası sınır arasındaki sivil yerleşimleri boşaltma zamanı gelmeden, anlaşmayı yürürlükten kaldırmak istiyorlardı. İsrail kamuoyunu, Sedat artık yaşamadığından, Mısırlıların Sina'nın tamamen ellerine geçeceği zamanı bekleyeceğine, ardından da İsrail'le aralarındaki barış anlaşmasını iptal ederek tekrar Arap dünyasına katılacağına ikna etmeye çalışıyorlardı.[20] Begin bu baskıya karşı direnmiş; Cumhurbaşkanı Mübarek'in, İsrail'in geri çekilmesinin ardından Mısır'ın barış anlaşmasını ve Camp David Protokolleri'ni yürürlükte tutmaya devam edeceği konusunda güvence vermek üzere gönderdiği mektubun ardından ise daha da güçlü bir biçimde karşı durmuştu.

Şaron savunma bakanı olarak geri çekilmenin uygulanmasından sorumluydu. Sürecin en acılı ve en sorunlu kısmı, kendile-

20 Tamir, *Soldier In Search of Peace*, 60-61.

rine Sina'da ev kuran İsrailli sivillerin bölgeden tahliyesiydi. Bu yerleşimcilere oldukça cömert tazminatlar ödenmişti, ancak bu insanların pek çoğu kendi arzusuyla bölgeyi terk etmeyi reddetmişti. Aşırılık yanlısı siyasi eğilimleri olan kişiler, buradaki yerleşimcilerle dayanışma sergilemek ve geri çekilmeyi sabote etmek için ülkenin geri kalan kısımlarından Sina'ya sızmıştı. Geri çekilme sürecine direniş günlerce sürmüş ve televizyon ekranına iç burkucu sahneler yansımıştı. Ancak sonunda, İSK yerleşimcilerin ve göstericilerin tümünü kan dökmeden tahliye etmeyi başarmıştı. Şaron, barış anlaşması kasabanın zarara uğramamış halde Mısırlılara teslim edilmesini öngörmesine rağmen, İSK'ya Yamit kasabasını taş üstünde taş kalmayacak biçimde yıkmaları emrini vermişti.[21] Şaron bizzat Mısırlıların Yamit'in yıkılmasını istediğini iddia etmiş, ancak bunun doğru olmadığı daha sonra ortaya çıkmıştı. Şaron'un böylesine barbarca bir eylemi gerçekleştirmesindeki asıl gerekçeler, spekülasyon konusudur. Bunlardan biri Şaron'un tüm süreci, İsrail kamuoyunun başka herhangi bir yerleşimin barış için dahi olsa ortadan kaldırılmasına direnç göstermesini sağlamak için, olması gerekenden daha da trajik hale bilinçli olarak getirdiğiydi. Bu olayın tümüyle gözler önüne serdiği şey, Şaron'un kendi planlarını gerçekleştirmek yolunda nasıl da insafsız olabildiği ve Yamit'in yıkılmasını onaylamayan mesai arkadaşı bakanların fikrine ne kadar az önem verdiğiydi. Begin, tahliye sürecinin seri ve verimli bir biçimde hayata geçirilmesinden memnundu. O da bu olayın emsal oluşturacak bir durum olmadığının farkındaydı. Aslında, gelecekteki hükümetlerin İsrail Diyarı'ndan geri çekilmeyi veya bu topraklardaki Yahudi yerleşimlerini ortadan kaldırmayı içerecek türden bir anlaşma imzalamasını imkânsız kılmayı hedefleyen ve Knesset'te çoğunluğun desteğini alan bir önerge teklifini veren de Begin'di.[22]

Savaşa Giden Yol

Sina sorunu halledildikten sonra, Şaron Lübnan konusundaki büyük planına daha da kararlı bir biçimde odaklanmıştı. Ka-

21 *a.g.e.*, 66.

22 Şaham, *İsrail –50 Yıl*, 441-42.

binenin Beşir Cemayel'i cumhurbaşkanı yapma amacı taşıyan bir savaş planına onay vermeyeceğini ve Suriye ile çatışmadan kaçınmak istediğini biliyordu, fakat FKÖ'ye karşı girişilecek bir saldırı için kabinenin onayını alacağından emindi. Bir yandan İSK Genelkurmayı'na büyük bir savaşa hazır olmaları için baskı yaparken, kabineye de duymak istediği şeyi söylemekteydi. Genelkurmay'daki pek çok subay, Yehoşua Saguy'un Suriyelilerle çatışmanın kaçınılmaz olduğuna, Falanj'ın büyük oranda pasif kalacağına ve FKÖ'nün hezimete uğratılsa da yok edilemeyeceğine yönelik tahminini kabul etmişti. Ancak bu çekince ve kuşkular, kabineye bildirilmiyordu.

Kabinenin Lübnan'da savaşmak konusundaki isteksizliğinin nedenlerinden biri, ABD ile karşı karşıya gelmekten çekinmesiydi. Temmuz 1981'de Lübnan asıllı deneyimli diplomat Philip Habib, İsrail ve FKÖ arasında ateşkes anlaşması yapılmasına aracılık etmekte başarılı olmuştu. Fakat iki taraf da anlaşmayı farklı şekilde yorumlamıştı. FKÖ, anlaşmanın sadece Lübnan-İsrail cephesine uygulanacağını düşünüyordu. İsrailliler ise, anlaşmanın dünyanın her yerinde, İsrail'de ve İsrail'in tüm cephelerinde, terörist saldırıların tamamen sonlandırılmasını gerektirdiğini savunuyordu. Amerikalılar anlaşmanın tam olarak ne ifade ediyorsa o anlama geldiğini belirtiyordu: "Lübnan'dan İsrail'e [ve bunun tam tersi yönde] hiçbir düşmanca eylemde bulunulmayacaktır." Amerikalılar bu yorumun gerektirdiği biçimde, İsrailliler ateşkesi ihlal etmemeleri için defalarca uyarmıştı.

Amerikalılar Şaron'un planlarından, onun tahmin ettiğinden çok daha fazla haberdardı. Samuel Lewis, Şaron'un nihai amacının Haşimi rejiminin devrilmesine yol açmak ve onun yerini Şeria Nehri'nin Doğu Yakası'nda kurulacak Filistin devletinin alması olduğunu ve bunun da Lübnan planlarıyla ilgili olduğunu anlayan birkaç yabancı diplomattan biriydi. Beşir Cemayel, Filistinlileri Lübnan'dan kovma isteğini gizleme gereği duymamış ve Lewis olaylar arasındaki bağlantıyı düşünerek bir sonuca varmıştı. Lewis aynı zamanda, Şaron'un FKÖ'nün Lübnan'da yenilgiye uğratılmasının işgal edilmiş toprakların geleceği ile ilgili müzakerelerde kendi şartlarını dikte edebilmesini ve İsrail'in Batı

Şeria'yı tartışmasız bir biçimde kontrol etmesini sağlayacağını umduğundan da şüpheleniyordu.

Şaron'un kendisi de Reagan yönetimiyle ilişkilerinde, kabinedeki arkadaşlarına yönelik davranışlarına benzer dolambaçlı bir tavır sergilemekteydi. FKÖ'nün ateşkes anlaşmasını hiçe saydığını ispatlamak ve İsrail'in misilleme yapma hakkını gerekçelendirmek için, Amerikalıları eksik bir biçimde bilgilendiriyordu. Örneğin 5 Aralık 1981'de, Şaron Philip Habib'e, "Eğer teröristler ateşkesi ihlale devam ederse, onları Lübnan'dan tamamen silmek, oradaki FKÖ yapılanmasını yok etmek dışında bir çaremiz olmayacaktır... Lübnan'dan FKÖ'nün kökünü kazıyacağız" demişti. Habib, Şaron'un gaddarca hareket tarzından dehşete düşmüştü. Pat diye şunları söylemişti: "General Şaron, yirminci yüzyılda yaşıyoruz ve zaman değişti. Sivilleri öldürüp etrafı harabeye çevirerek, bir ülkeyi öylece işgal edemezsiniz. İşgaliniz sonunda Suriye ile savaşa dönüşecek ve bölgenin bütünü ateş çemberiyle kuşatılacak!"[23]

Mayıs 1982 sonunda, kabine FKÖ'nün ateşkesi ihlal edecek ilk saldırısına şiddetli biçimde misilleme yapmak konusunda prensip kararı verdikten sonra, Şaron kendisini Washington'a davet ettirmişti. Amacı Reagan yönetiminin, İsrail'in Lübnan'a yapacağı saldırı konusundaki olası tepkisini öğrenmekti. Şaron, Alexander Haig ve mesaidaşlarıyla Dışişleri Bakanlığı'nda 25 Mayıs'ta bir araya gelmişti. Haig'in daha sonra yaptığı açıklamaya göre, General Şaron bir oda dolusu dışişleri bakanlığı bürokratını olası iki askeri harekâta dair planlardan bahsederek şoka uğratmıştı: ilki güney Lübnan'ı etkisiz hale getirmeyi, diğeri ise Beyrut'un siyasi haritasını Hıristiyan Falanj lehinde değiştirmeyi öngörmekteydi. Haig'e göre Şaron ABD'yi şu durumdan haberdar ediyordu: Filistinlilerin girişeceği yeni bir provokasyon sonrasında, İsrail FKÖ'yü hezimete uğratacak bir darbe indirecekti. Haig danışmanlarının önünde, daha sonra da özel görüşmelerinde Şaron'a daha önce pek çok kez söylediği şeyi yinelediğini iddia etmişti: Uluslararası bağlamda provokasyon olarak kabul edilen bir şey olmadığı ve İsrail misillemesi bu türden bir provokasyona oran-

23 Schiff ve Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, 65-66.

tılı olmadığı sürece, İsrail'in Lübnan'a yapacağı bir saldırı, ABD üzerinde yıkıcı bir etki yapacaktır. Şaron'un yanıtı sert olmuştu: "Hiç kimse İsrail'e yurttaşlarını savunmak için nasıl bir karar alması gerektiğini söyleme hakkına sahip değildir."[24]

Şaron ziyaretinin sonuçlarından memnun kaldığını ilan etmişti. İsrail'e dönüşünde, Amerikalıların Lübnan'da sınırlı askeri operasyona üstü kapalı olarak onay verdiğini iddia etmişti. Bu, tam da Haig'in Şaron'un söylemesinden korktuğu şeydi. 28 Mayıs'ta, her türlü yanlış anlamayı önlemek üzere Haig, Begin'e bir mektup göndererek, İsrail'in Lübnan'da girişeceği olası askeri eylemler konusundaki kaygılarının altını çizmişti. Kendi adına ve Başkan Reagan adına, İsrail'in ateşkesin vurguladığı anlayışa daha da zarar verecek eylemleri tamamen sınırlamaya ve bunlardan kaçınmaya çalışmaya devam etmesini salık vermişti. Begin cevabında hislerinin iç yüzünü ele veren bir dil kullanmıştı: "Bize her tür eylemi tamamen sınırlama ve eylemden kaçınma tavsiyesi veriyorsunuz... Sayın bakan, sevgili arkadaşım, beni Yahudilerin kana susamış düşmanlarca öldürülmesine ve bu kanı dökmekten sorumlu olanların dokunulmazlığa sahip olmasına razı edecek kişi, henüz dünyaya gelmedi."[25]

Haig ve Reagan, gerçekte İsrail'in Amerikan yönetimindeki en güçlü destekçileriydi. İsrail'i en az destekleyen ise, İsrail'e pek çok avantaj sağlayacak olan stratejik işbirliği anlaşma bildirgesinin tasfiye edilip, askıya alınmasında ve Golan Tepeleri'ni işgalinin ardından İsrail'e cezai yaptırımlar uygulanmasında ısrar eden Savunma Bakanı Caspar Weinberger'di. Weinberger, İsrail'i ABD'nin Arap dünyası ile, özellikle petrol üreten Basra Körfezi ülkeleri ile ilişkilerinde bir engel olarak görürken, Haig İsrail'i Arap radikalliği ve uluslararası terörizme karşı savaşta stratejik bir varlık olarak kabul etmişti.

Haig kişisel olarak Menahem Begin'e karşı çalışma arkadaşlarının hepsinden daha toleranslı ve anlayışlıydı. Sert ve duygusuz eski bir general olan Begin'in saldırganlığının, korunmasızlık hissinden kaynaklandığını hissetmişti. Haig anılarında "Begin

24 Alexander M. Haig, Jr., *Caveat: Realism, Reagan, and Foreign Policy* (New York, 1984), 335.

25 *a.g.e.*, 330.

şüphesiz ki İsrail'in kuşatılmış olduğuna inanıyordu, ancak tüm isteği Yahudilerin hayatını korumaktı. Yahudi Soykırımı'nın kaçınılmaz anısı dışında hiçbir kompleksi yoktu" diye yazmıştı. Begin bir defasında Haig'e yazdığı bir mektupta, mensup olduğu jenerasyonun Yahudilerinin iki nedenden ötürü mahvolduğunu belirtmişti: "(a) çünkü Yahudilerin kendilerini savunacak bir araçları yoktu ve (b) çünkü kimse onların yardımına koşmamıştı." Begin bunun tekrar etmemesi için çok kararlıydı: "Başbakanlığı süresince mektuplarını, sohbetlerini, konuşmalarını ve şüphesiz düşüncelerini yönlendiren şey, insanların hayatının ve İsrail'in ayakta kalma sorumluluğunun bizzat kendisine emanet edildiği hissiydi. Bir kez, nasıl hatırlanmak istediği sorulduğunda, İsrail devletinin hudutlarını kalıcı olarak çizen kişi olarak tarihte yer almak istediğini söylemişti."[26] Bu türden bir arka plan göz önüne alındığında, Haig'in Şaron'un ziyaretini takiben Begin'e yazdığı mektubun, neden oldukça nazik veya neden hiçbir yaptırım tehdidi taşımadığını anlamak zor değildir. Mektup elbette İsrail'e Lübnan'ı işgal etmesi için yeşil ışık yakmıyordu, fakat plana açık bir biçimde hayır da demiyordu. Begin, ABD'nin İsrail'in FKÖ'nün inkârı mümkün olamayacak bir provokasyonuna misilleme yapma hakkını kabul ettiği sonucuna varmıştı. Bu nedenle, Haig'in mektubundan kabineyi haberdar dahi etmemişti.

3 Haziran'da sertlik yanlılarının uzun zamandır beklediği savaş sebebi, nihayet ortaya çıkmıştı. Bir grup Filistinli terörist, İsrail'in Londra büyükelçisi Şlomo Argov'u, Dorchester Oteli'nin önünde silahla ağır yaralamıştı. Tetikçiler Yaser Arafat'ın can düşmanı Ebu Nidal'in (Sabri el-Benna) başını çektiği, ayrılıkçı bir gruba mensuptu. Ebu Nidal, Arafat'ın FKÖ'yü "teslimiyetçi" bir lider olarak yönetmesine karşı sürdürdüğü mücadelede Irak tarafından destekleniyordu. Ebu Nidal Arafat'a, "Yahudi ananın oğlu" demeyi adet haline getirmişti. FKÖ, İsrail'le diyalog yanlısı ılımlı üyelerine yönelik gerçekleştirdiği suikastlar nedeniyle Ebu Nidal için ölüm cezası vermişti. Mossad kaynakları Argov'un hayatına yönelik saldırının, İsrail'i Arafat'ın Lübnan'daki kalesine saldırtıp, gücünü sarsmak üzere provoke etmeye yönelik olduğuna ilişkin istihbarat edinmişti.

26 *a.g.e.*, 336.

Begin, Argov'u kimin niye vurduğu konusundaki detaylarla ilgilenmemişti. Kabine 4 Haziran sabahı olağanüstü toplantıya çağrılmıştı. Ariel Şaron Romanya'ya yaptığı gizli ziyaretin dönüş yolundaydı. Begin bariz biçimde telaşlıydı. "Bizler İsrail büyükelçisine saldırılmasına izin vermeyeceğiz!" demişti. "Büyükelçiye saldırı, İsrail Devleti'ne saldırmakla eşdeğerdir ve buna tepkisiz kalmayacağız!" Genel Güvenlik Servisi'nin başkanı Avraham Şalom, saldırının büyük olasılıkla Ebu Nidal'in başını çektiği grup tarafından yapıldığını bildirmiş ve başbakanın terörizm konusundaki danışmanı Gideon Mahanaimi'nin, söz konusu örgütün yapısı hakkında bilgi vermesini önermişti. Mahanaimi, konuşmak üzere ağzını yeni açmıştı ki, Begin "bunların hepsi FKÖ'dür" diyerek sözünü kesmişti. Rafael Eytan da, söz konusu detaya benzer biçimde kulak asmamıştı. Konferans salonuna girmeden az önce, istihbarat subaylarından birisi, suikast girişiminden Ebu Nidal'in adamlarının apaçık sorumlu olduğunu söylemişti. Begin "Ebu Nidal-Midal" diye küçümseyerek "FKÖ'ye saldırmak zorundayız!"[27] demişti.

Eytan Beyrut'taki ve güney Lübnan'daki dokuz FKÖ hedefini vurmak üzere, hava kuvvetlerinin gönderilmesini tavsiye etmişti. Olası FKÖ reaksiyonunun, İsrail'in kuzey sınırındaki yerleşimleri bombalamak olacağını belirtmişti. Ancak Beyrut'taki merkezlerine yönelik herhangi bir İHK saldırısı durumunda FKÖ'nün, cephe hattındaki topçu birliklerine, İsrail yerleşimlerine yaylım ateşi açarak, otomatik olarak karşılıkta bulunma emri verdiğine dair aldığı istihbaratı gizlemişti. Toplantıda Beyrut'un bombalanmasına dair önerinin kapsamı ve boyutları konusunda, özellikle sivil can kaybı riskleri ve Amerika'nın göstereceği olumsuz reaksiyon gerekçesiyle, çekinceler ifade edilmişti. Eytan kabineyi, sivil can kayıplarının önlenmesi yönünde tedbirler alındığına ikna etmişti. Bakanlar operasyon planını, Lübnan'a yapılacak hava saldırısının tam ölçekli bir savaşa dönüşeceğini bildiklerinden istemeye istemeye onaylamıştı. Ancak söz konusu şartlar altında, olacaklara dur diyememişlerdi.[28]

---

27 Schiff ve Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, 97-102; Ian Black ve Benny Morris, *Israel's Secret Wars: The Untold History of Israeli Intelligence* (Londra, 1991), 375-76.

28 Schiff ve Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, 101; Naor, *Savaşta Kabine*, 44-45.

Öğleden sonra erken saatlerde İsrail jetleri Beyrut ve güney Lübnan'daki FKÖ'ye ait hedefleri vurmuştu. Beyrut'taki stadyum bombalanmış, FKÖ'nün tribünün altına yerleştirdiği cephanelik patlatılmıştı. FKÖ, iki saat sonra tam olarak beklendiği gibi karşılık vermişti. Tüm sınır boyunca yaylım ateşi başlatarak, Celile bölgesindeki yirmi köyü hedef almış, üç sivili de yaralamıştı. Başkan Reagan, Begin'e mesaj göndererek, stadyum bombalamasını takiben, saldırıların yayılmamasını salık vermişti. Yaser Arafat o esnada Suudi Arabistan'daydı ve Suudiler Amerikalılara, Arafat'ın sınır ötesi saldırıları askıya almaya hazır olduğunu bildirmişti. Ancak artık çok geçti. Begin bu önerileri dinleyecek durumda değildi. En derin hisleri harekete geçmişti. Begin "Askeri hedefler ... bütünüyle güvende" diye yazmıştı. "Düşmanın amacı öldürmek; Yahudileri –erkek, kadın, çocuk– öldürmek."[29]

5 Haziran akşamı, Yahudi Sebt gününün ardından Begin'in konutunda bir araya gelen kabine mensubu bakanlar için, hesaplaşma anının geldiği ortadaydı. Begin kabine toplantısını şöyle açmıştı:

> Karar zamanı geldi. Savaşı ve kayıpları önlemek için ne yaptığımı ve hepimizin ne yaptığını biliyorsunuz. Ancak kaderimiz, İsrail Diyarı'nda kendimizi feda ederek savaşmaktan başka bir şey değildir. İnanın ki, savaşmanın alternatifi Treblinka'dır* ve bizler başka Treblinkalar olmaması için bir karara vardık. Şu an, cesurca bir tercih yapılması gereken bir andır. Cani teröristler ve dünya, Yahudi halkının da tıpkı diğer halklar gibi meşru müdafaa hakkına sahip olduğunu bilmek zorundadır.

Begin'in teklif ettiği şey, Celile'ye karşı yöneltilen tehdidi kesin olarak ortadan kaldıracak, Küçük Çam Operasyonu planları dahilinde uygulanacak bir savaştı. Begin Reagan'a bir gün sonra gönderdiği mektupta, İSK'nın Lübnan'da kırk kilometreden fazla ilerlemediğini belirtmişti. Aynı anda Romanya'dan dönen Ariel Şaron'a, kabineye operasyon planını anlatmak üzere Begin

29 Haig, *Caveat*, 336.

* Nazilerin II. Dünya Savaşı esnasında Varşova'nın kuzeybatısındaki Bug Nehri kıyısında kurduğu, Varşova Yahudilerinin öldürüldüğü toplama kamplarından biri. (çev.)

tarafından çağrı yapılmıştı. Şaron "büyük plan"dan hiç bahsetmemişti. Aksine, kırk kilometrelik bir limitten açıkça bahsederek, Lübnan'daki Suriye güçleriyle çatışmaya girmek gibi bir niyetlerinin olmadığını vurgulamıştı. Şaron ve Eytan kabineye beş ilkeden bahsetmişti: (1) İSK Lübnan'a üç ana eksen boyunca ilerleyerek girecekti; (2) Beyrut ve etrafı operasyonun hedeflerine dahil değildi; (3) operasyonun kapsamı, uluslararası sınırdan yaklaşık kırk kilometre içeriye kadardı; (4) operasyonun süresi yirmi dört ile kırk sekiz saat arasındaydı; (5) Suriyelilerle restleşmeye dair bir plan yoktu ve İSK Suriye mevzilerinden en az dört kilometre mesafede durmaya özen gösterecekti.

Fakat Şaron Suriyelilerle restleşme meselesinin tamamen safdışı kalmadığını söylemiş, amacının silah kullanmadan onlara üstünlük sağlamak, tehdit etmek ve bu yolla onların FKÖ'nün silahlarıyla birlikte Bekaa Vadisi'nden çıkmalarını sağlamak olduğunu söylemişti. Şaron Suriyelilerle çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşündüğünü, İSK uzmanlarının da kendisiyle aynı fikirde olduğunu söylememişti. Bu, Şaron'un toplantıda hazır bulunan yardımcısı Mordehai Zippori'nin de fikriydi. Eski bir tuğgeneral olan Zippori, kabinede Şaron dışında İSK içerisinde üst düzeyde görev yapmış ikinci kişiydi. Zippori kabineye basit bir dille önerilen planın eninde sonunda Suriye ile çatışmaya yol açacağını anlatmıştı. Begin, Zippori'nin uyarısını dikkate almamıştı. Simha Erlih, operasyonun Beyrut'a ulaşmak gibi bir hedefinin olup olmadığını sormuştu. Şaron ve Begin, Beyrut'un önerilen planın tamamen dışında olduğuna onu ikna etmişti. Begin bu savaşın, daha önceki savaşlardan farklı olarak, kabinenin vereceği net bir karar olmadan uygulama planı dışına çıkmayacağını da eklemişti. Aralarında Zippori'nin de olduğu on dört bakan operasyon lehinde, iki kişi ise çekimser oy kullanmıştı.[30] Begin kabine bildirisini bizzat hazırlamış ve Çam Operasyonu kod ismini de, Celile İçin Barış Operasyonu olarak değiştirmişti. Kabine şu kararları almıştı:

1. İsrail Savunma Kuvvetleri'ne, Celile'deki bütün sivil nüfusu, üsleri ve merkezleri Lübnan'da yoğunlaşmış olan terö-

30 Naor, *Begin İktidarda*, 282-87.

ristlerin açacağı ateş menzilinin ötesine yerleştirmesi için talimat verilmesi.

2. Operasyonun adı Celile İçin Barış Operasyonu'dur.
3. Operasyon sırasında silahlı kuvvetlerimize saldırmadığı sürece Suriye ordusuna saldırıda bulunulmayacaktır.
4. İsrail hala toprak bütünlüğü sağlanmış, bağımsız Lübnan'la barış yapma arzusu taşımaktadır.[31]

Hem Eytan hem de Şaron daha sonra, kabinenin operasyonun kapsamının kırk kilometre ile sınırlı kalmayacağını önceden bildiğini iddia edeceklerdi. Eytan hatıralarında, 5 Haziran'daki toplantıda "büyük plan"ın kabineye sunulduğunu ve kabinenin de bunu onayladığını yazar. Dahası, kararın teröristleri yok etmek olduğunda ve İSK'nın ilerlemesi önünde bir sınır konmadığında ısrar etmektedir. İddiasına göre, kabineye gösterdiği haritalar Beyrut-Şam yoluna kadar kuzeyi işaret eden oklar içermekteydi ve ne teklif edildiği ile ilgili yanlış anlamaya imkân yoktu.[32] Bu iddiaların tümü, kabine tartışmasındaki kayıtlarla ve kamuoyuna açıklanmamış olan karara dair metinle çelişmekteydi. Söz konusu metin, kabinenin, savunma bakanı ve genelkurmay başkanının yaptığı bir öneriyi kabul ettiğini belirtmekteydi. Teklif açık bir biçimde, Sayda'nın güneyine doğru uzanan kırk ya da en çok kırk iki kilometrelik bir sınırlamadan bahsetmekteydi. Ancak savaş, kabineye tek bir kez 20 Aralık 1981'de sunulan ve tamamen reddedilen "büyük plan"a göre gerçekleştirilmişti. Bazı arkadaşlarına belirttiği üzere, Eytan'ın taktiği, Küçük Çam Operasyonu için onay almak ve Büyük Çam Operasyonu'nu uygulamaktı.[33]

Şaron beş yıl sonra verdiği bir derste, kabinenin 5 Haziran 1982 günü aldığı kararın, yalnızca Celile'yi düşman ateşinin menzilinden çıkarmak gibi genel esaslardan oluştuğunu itiraf etmişti. Ancak savaşın siyasi amacının sadece güney Lübnan'daki FKÖ varlığını değil, aynı zamanda örgütün Beyrut'taki ve şehrin güneyindeki komuta merkezleri ve üslerini de yok etmeyi planla-

31 İsrail Kabinesi Kararı, 6 Haziran 1982, Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 8, *1982-1984* (Kudüs, 1990), 3.

32 Rafael Eytan ve Dov Goldstein, *Raful: Bir Askerin Hikâyesi* (İbranice) (Tel Aviv, 1991), 210-211.

33 Naor, *Begin İktidarda*, 287-89.

dığını iddia etmişti. Şaron'a göre, "Hükümetteki, geniş anlamda kamudaki ve İSK'daki herkes hedeflerin genel olarak tanımlanmasından tam olarak ne kastedildiğini biliyordu." Fakat karara onay veren bakanların hiçbiri, bu konuda mutabık olduklarını teyit etmemişti. Şaron bizzat kendisi bakanlara Beyrut'un plan kapsamında olmadığını söylemişti. Kabinenin 5 Haziran kararını Büyük Çam Operasyonu'nun ilk aşamasına verilen onay olarak yorumlayan ve bu tartışmalı yoruma dayanarak, İSK'ya Beyrut'a kadar olan bölgenin tümünü ele geçirme, Beyrut-Şam yolunu kesme, Hıristiyan güçlerle birleşme ve Suriye güçlerini yok etmek üzere hazırlanma emri veren de ta kendisiydi.[34] Şaron ordu ve hükümetteki tecrübesine dayanarak, İSK'ya böylesine büyük sorumluluklar verilmesi durumunda, bu kurumun eylemlerini siyasi olarak kontrol etmenin çok güç olacağını biliyordu.

Lübnan Savaşı

6 Haziran 1982 Pazar günü, dört İsrail zırhlı konvoyu sınırı aşarak Lübnan'a girmiş ve deniz birlikleri de Sayda'nın güneyine çıkarma yapmıştı (bkz. Harita 11). Savaşın ilk günü, Nebatıyye ele geçirilmiş, Sayda'ya kadar tüm kıyı şehirleri kuşatılarak ve rast gelindikleri her yerde FKÖ güçlerine saldırılarak, bu güçlerin kuzeye doğru kaçış yolları kesilmişti. Şaron savaşın ikinci günü İSK'ya doğu kanattaki Suriye güçleriyle çarpışmaya hazırlanması ve Beyrut-Şam yoluna doğru hareket etmesi emrini vermişti. Üçüncü günün akşamında, Beşir Cemayel Rafael Eytan'la buluşmak üzere, İSK'nın ileri komuta noktasına helikopterle gelmişti. Falanj'ın liderine İSK'nın Falanj güçleriyle birleşeceği, Beyrut'u ele geçirmek ve orada yeni Lübnan hükümetini kurmak için hazırlık yapması söylenmişti. Bu görüşme İsrail kabinesine rapor edilmemişti.[35] Bu aşamada, Celile İçin Barış Operasyonu'na yönelik İşçi muhalefetinin de dahil olduğu geniş bir ulusal uzlaşma söz konusuydu. Begin 8 Haziran'da Knesset'e, İsrail'in Suriye ile savaş istemediğine ve İSK İsrail'in kuzey sınırından itibaren kırk kilometrelik kuşağı güvenli hale getirir getirmez tüm çatışmaların

34 *a.g.e.*, 290-291.

35 *a.g.e.*, 291.

Harita 11 Lübnan

biteceğine dair güvence vermişti. Begin dramatik bir tonlamayla, "Bu kürsüden, Cumhurbaşkanı Esad'a Suriye ordusunun İsrail askerlerine saldırmaması için emir vermesi çağrısını yapıyorum, bu gerçekleşirse askerlerimiz de Suriye güçlerine zarar vermeyecek" açıklamasını yapmıştı.

Olayların Şam'dan görünüşü oldukça farklıydı. Suriye ve İsrail, Levant'a hâkim olabilmek için uzun vadeli bir mücadeleye girişmişti. Esad'ın bakış açısına göre Begin'in çağrısı bir meydan okuma olarak görülmeliydi. Esad'ın biyografisini hazırlayan yazarın ifadesiyle:

> Birbirine zıt iki görüşün savunucuları olan Esad ve Begin, zorunlu olarak bir gün çatışacak olan iki lider, Ortadoğu'daki mücadelenin en kan dondurucu çarpışması olan Lübnan için kafa kafaya gelmişti. Lübnan 1980'lerde, Begin'in inşasını aklına koyduğu hâkim ve genişlemiş İsrail'le, Esad'ın onu durdurmaya çalışacağı rakip bölgesel düzenin arasındaki çatışmaya arena olacak, bahtsız bir alandı. İki adam da birbirini, bir diğerinin önem verdiği herşeyi riske sokacak asıl düşman olarak görmekteydi. Kısaca ifade etmek gerekirse, ikisi de belirsiz tanımlara dayalı ve birbirini dışlayan tartışmalı kavramlar olsa da, "Büyük İsrail", "Büyük Suriye"ye karşı savaşa girmişti. Mücadele, bir anlamda iki devlet adamının siyasi hayatlarının zirvesi olsa da, neredeyse ikisini de yok etmişti.[36]

Tam da Begin'in konuştuğu sırada İSK, Suriye güçleri ile Cezzin yakınlarındaki merkezi bölgede çatışmaya girmişti. Şaron, kabinenin 8 Haziran'daki toplantısında iki alternatif önermişti: Suriye güçlerine doğrudan saldırı ya da Suriyelilerin kendiliğinden geri çekilmelerini sağlayacak biçimde tasarlanacak dolaylı bir manevra [yan saldırı]. Suriye mevzilerinden uzak durmaktan hiç bahsedilmemekteydi. Kabine, Suriyeliler direnmekten vazgeçmedikleri için kaçınılmaz biçimde büyük bir çatışma anlamına gelen, yan saldırı seçeneğini onaylamıştı. Suriyeliler geri çekilmeye niyetlerinin olmadığını işaret etmek üzere, karadan havaya füze fırlatan bataryalarını (KHF) Lübnan'a konuşlandırmıştı. Bu, savunmaya ilişkin bir hamleydi; ancak Şaron bu durumu kabine-

36 Patrick Seale, *Asad of Syria: the Struggle for the Middle East* (Londra, 1988), 366.

ye saldırgan bir hamle olarak aksettirip, söz konusu bataryalara saldırı için kabinenin onayını almıştı. 9 Haziran sabahı alınan bu karar, anlaşmazlığın seyrini tümüyle değiştirmişti.

Siyasiler bu kararı alır almaz yüzden fazla İsrail jeti dünya tarihindeki en büyük hava savaşlarından birini başlatarak, Bekaa Vadisi'ni harap etmişti. İHK sınırın iki yanındaki KHF-6 sahalarına saldırarak bunları tamamen yok etmiş, tek bir İsrail uçağı zarar görmeden Suriye'ye ait yirmi üç MiG'i devre dışı bırakmıştı. Buna paralel olarak, İSK'nın zırhlı konvoyu da karadaki Suriye birliklerini vurmayı sürdürmüştü. Suriyeliler ısrarla savaşmış ve takviye kuvvetler getirmiş, Lübnan'ın merkez kesimi iki ordu arasındaki asıl savaş alanı haline gelmişti. İsrail güçleri kıyı boyunca, Bekaa Vadisi'ndeki Damur ve Karun Gölü'ne kadar ilerlemişti. Amaçları Beyrut-Şam yoluna ulaşarak, Suriye güçleriyle Lübnan'ın başkenti arasındaki bağlantıyı kesmekti, ancak bunu Amerikalıların önayak olduğu ateşkesin yürürlüğe girdiği 11 Haziran'dan önce gerçekleştirmekte başarısız olmuşlardı. İSK'daki bazı komutanlar Şaron'u, küçük bir operasyonu, böl ve hâkim ol taktiğiyle büyük bir harekâta dönüştürmeye çabalaması nedeniyle başarısızlıktan sorumlu tutmuştu. Şaron kabinenin onayladığı şeylerin ötesine geçmek istediği her durumda, Begin'in iznini almaya çalışmıştı. Begin'in onayını almak için çoğunlukla ona savaş planındaki her ekstra değişikliğin, İsrailli askerlerin hayatını kaybetmesini engellemek için gerekli olduğunu söylemiş; ancak bu, sürecin uzamasına neden olmuştu. Begin daha sonra bizzat Şaron'un İSK'nın her hamlesi hakkında –bazen bu hamleler yapılmadan, bazen de yapıldıktan sonra– kendisini bilgilendirdiğini teyit etmişti.[37]

Ateşkes yürürlüğe girdiğinde, İSK Beyrut'un güney uçlarına ulaşmıştı, bu kırk kilometreden daha uzak bir mesafeydi. İSK ateşkes yürürlüğe girdikten sonra da, Beyrut'a doğru ilerlemeye devam etmişti. Şaron o gece Beşir Cemayel ile bir toplantı yapmak üzere Cünye'ye uçmuştu. Anlaşmazlığın yapısına ilişkin algı farklılıkları süratle gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Şaron, Falanj'ın Batı Beyrut'ta kapana kısılan, yoğun baskı altındaki Filistinlilere karşı harekete geçmesini istemişti. Cemayel ise ar-

37 Naor, *Begin İktidarda*, 322.

kasına yaslanıp, çatışmaların tümünü İsrail'e bırakmaktan hoşnuttu. Lübnanlı Hıristiyanların FKÖ'ye karşı savaşta aktif rol oynamayacağı Şaron'un kafasına dank etmeye başlamıştı, ancak bu savaşı bitirmeye yine de niyeti yoktu. İSK Şaron'un emirleriyle Beyrut-Şam yoluna ulaşana ve Hıristiyan güçlerle birleşene değin, gizlice ilerlemeye devam etmişti. İSK saflarında artan can kaybı ve resmi sözcüler tarafından yapılan ikiyüzlü açıklamalar nedeniyle, Şaron'un yöntemlerine içerleyen pek çok kişi vardı. Fakat 13 Haziran'da Beyrut'un etrafındaki çember daralmış ve Şaron amaçlarından pek çoğunu gerçekleştirmişti: FKÖ Beyrut'ta köşeye sıkışmış, Şaron'un kuvvetleri Hıristiyan güçlerle birleşmiş ve Suriye'nin Beyrut'taki birlikleri Bekaa Vadisi'ndeki Suriye ana birliklerinden izole edilmişti. Celile İçin Barış Operasyonu, İsrail-Suriye savaşına dönüşmüş, sonrasında da Arap başşehirlerinden birinin kuşatılması halini almıştı.

İsrail'in bir sonraki amacı, sözde FKÖ hükümetini Beyrut'tan çıkarmaktı. Hıristiyan güçler İsrail'in destek önerilerine rağmen bu işi yapmak istemiyordu. İSK'nın sokak çatışmalarıyla Beyrut'u ele geçirmesi ise kabul edilemeyecek düzeyde can kaybı demekti. Seçilen yöntem ise, askeri baskı ve FKÖ'yü tek alternatifinin teslim olmak ve yok olmak olduğuna ikna edecek psikolojik savaşın birleşimiydi. Hoparlörle yapılan duyurular ve bildiriler kullanılmasının yanı sıra, hava saldırıları, denizden top ateşi ve yaylım ateşi de baskı ve sindirme kampanyasının parçalarıydı. Kampanya FKÖ saflarını hedef almaktaydı, ancak Beyrut'taki Filistinli nüfus da çok büyük acı ve can kaybına maruz bırakılmıştı.

Sonraki iki ay boyunca Beyrut kuşatması aşama aşama yoğunlaşmıştı. İSK 4 Temmuz'da şehrin su ve enerji kaynaklarını kesmiş, ancak Başkan Reagan'ın protestosunu takiben birkaç gün sonra bu kesintiyi sona erdirmişti. Dört yüz İsrail tankı ve bin kadar top, Beyrut'u bombalamaya devam etmişti. Temmuz'un ilk haftasının sonunda, beş yüz bina top ve bombalar nedeniyle harap olmuştu. İsrail güçleri 1 Ağustos'ta Beyrut'a yönelik top atışı ile havadan ve denizden bombalama sürecini hızlandırmıştı. Hava indirme birimlerinden biri, İsrail tankları şehrin güneyindeki dış mahallelerden şehre girerken, Beyrut uluslararası havalimanını ele geçirmişti. Kullanılan yöntemler ordu içerisinde

huzursuzluğa, İsrail'de siyasi protestolara ve gittikçe artan uluslararası eleştirilere neden olmuştu. Başkan Reagan, İsrail'e yönelik sabrının sonuna gelmiş ve eleştirilere katılmaya başlamıştı. Reagan Begin'den Beyrut'un bombalanmasına bir an evvel son vermesini istemiş ve İsrail-ABD ilişkilerini yeniden gözden geçirme tehdidinde bulunmuştu. Begin Reagan'a cevaben gönderdiği son derece tuhaf telgrafta, başka bir dünyada yaşadığı açıklamasını yapmıştı:

> Sevgili Başkan, ruhumun yaratıcısına derin bir şükranla döndüğüm bu günlerde size ne hissettiğimi söylemek isterim. Kendimi, masum siviller arasında Hitler ve yandaşlarının yüzeyden çok derindeki bir sığınakta saklandığı "Berlin"e karşı bekleyen cesur bir orduya emir vermek üzere yetkilendirilmiş bir başbakan olarak düşünüyorum. Sevgili Ron, benim kuşağım Tanrı'nın sunağında, her kim Yahudi Devleti'ni veya Yahudileri yahut ikisini birden imha etme niyetini beyan etmişse, bu kişilerin yazgısını değiştirmeye yemin etmiştir; böylece Berlin'den –tırnak içinde veya değil– gelen emirlerle bir kez gerçekleştirilen şey bir daha yaşanmayacaktır.[38]

Jerusalem Post'da yayınlanan telgraf metni, Yahudi Soykırımı'nı hatırlatan referansların Lübnan Savaşı'nı veya Beyrut kuşatmasını haklı çıkarmak için kullanılmaması gerektiğini düşünen pek çok İsrailliyi şok etmişti. Aynı insanlar başbakanlarının gerçeklikle bağının kopmasına ve adeta geçmişin hayaletleriyle kovalamaca oynuyor olmasına dair somut işaretlerle de sarsılmıştı. Knesset'teki sol kanat parlamenterlerden Varşova Gettosu'nda bilfiil savaşmış biri olan Haika Grossman, Begin'den şunu istemişti: "Gerçeğe dön! Varşova Gettosu'nda değil, İsrail Devleti'ndeyiz." Celile İçin Barış Operasyonu'nu tipik bir "Jabotinsky fantezisi" olarak adlandıran yazar Amos Oz da, başbakana benzer bir mesaj göndermişti: "Hitler'i tekrar tekrar öldürmek için diriltme arzusu devlet adamlarının değil, şairlerin çekmeye rıza gösterdikleri bir acıdır... Kendine ve kamuoyuna, lider olarak seçildiğini ve Hitler'in yanıp kül olarak öldüğünü, kişisel ola-

38 *Jerusalem Post*, 3 Ağustos 1982.

rak çok büyük duygusal bedeller pahasına dahi olsa hatırlatmak durumundasın."[39]

Alexander Haig, Begin'in "Yahudi soykırımı kompleksinden" muzdarip olmasından ziyade, İsrail'in Lübnan'daki savaşın kurbanı olduğunu düşünen birkaç kişiden biriydi. Beyrut kuşatması boyunca Lübnan'daki tüm yabancı unsurları –Suriye, Filistin ve İsrail'i– oradan çıkarmanın ve ülkeyi kabul edilebilir uygunluktaki uluslararası koruma ve güvence altında Lübnanlılara geri verme zamanının geldiğini düşünmüştü. Haig'in stratejisi, İsrail saldırısının şokunu, FKÖ'yü Lübnan'dan çıkmaya zorlamak için kullanmaktı.[40] Ancak Haig, Haziran ayı sonlarına doğru İsrail'in Lübnan'ı işgaline zımnen onay vererek, ülkesini kabul edilemeyecek bir konuma soktuğuna dair iddialar arasında istifaya zorlanmıştı. Haig'in boşalttığı koltuğa, dışişleri bakanı olarak ilk icraatı Beyrut bölgesindeki çatışmaları sona erdirmeyi müzakere etmek üzere Philip Habib'i bölgeye göndermek olan George Shultz getirilmişti. Yaser Arafat uygun şartlar ve güvenceler sağlanırsa, adamlarını şehirden tahliye etmeye hazır olduğunu ilan etmişti.

FKÖ'nün geri çekilmesi artık an meselesiydi, ancak FKÖ üyelerinin gidecek hiçbir yerinin olmaması gibi bir sorun vardı. Ariel Şaron'un bu konuya dair bir önerisi vardı. Arafat'ı FKÖ'nün Ürdün'e geri dönmesi için ikna etmek üzere, Mısırlı bir arabulucudan yardım istemiş ve Arafat'ın bunu kabul etmesi halinde, İsrail'in gerekli düzenlemeler için Kral Hüseyin'i bu çözümü kabule zorlayacağını söylemişti. Şaron, "tek bir konuşmayla Kral Hüseyin'i eşyalarını toplama zamanının geldiğine ikna edeceğim" diye böbürlenmişti. Mesaj Arafat'a iletilmiş, o da aracıya cevabını derhal Şaron'a iletmesini istemişti: "1) Ürdün Filistinlilerin vatanı değildir. 2) Filistinlilerin mağduriyetinden, Filistin-Lübnan anlaşmazlığını Filistin-Ürdün çatışmasına dönüştürerek yararlanmaya çalışıyorsun." Arafat Şaron'un Ürdün-Filistin anlaşmazlığı için kışkırtıcılık yaparak, Ürdün'ün kontrolünde bulunan Doğu Şeria'yı İsrail'in işgal edebilmesi için bahane yaratmak

39 Shindler, *Israel, Likud and the Zionist Dream*, 150.
40 Haig, *Caveat*, 342.

istediğini de belirtmişti. Şaron Arafat'ın yanıtını duyduğunda, ağza alınmayacak Arapça bir küfür savurmuştu.[41]

Philip Habib'in amacı, Filistinli ve Suriyeli güçlerin Beyrut'tan çekilmesine, İsrail'in şehre girmeyi denememesine ve Lübnan hükümetinin başkent üzerinde tam kontrol sağlamasına vasıta olacak bir düzenlemeye önayak olmaktı. Amerikan ve Fransız hükümetleri, bölgenin boşaltılmasını denetleyecek çok uluslu güç içerisinde yer alacak birlikleri vermek konusunda anlaşmıştı. Begin ve Şaron, Amerikalıların Beyrut'a deniz kuvvetlerini gönderme önerisine farklı yanıtlar vermişti. Begin siyasi bir anlaşma istiyordu ve Lübnan hükümetiyle müzakerelere başlamaya hazırdı. Şaron ise, Lübnan'daki rejimi kendi "büyük plan"ı uyarınca değiştirmek istiyor ve Amerikalı askerlerin yoluna çıkmasından çekiniyordu.[42] Habib 10 Ağustos'ta, İsrail'e bir anlaşma taslağı sunmuştu. Şaron bu noktada, Amerikalıların olaya karışması olarak nitelediği durumdan kaynaklı sabırsızlıkla, en az üç yüz kişinin öldürüldüğü emsalsiz bir yoğun bombardıman emri vermişti. Reagan çileden çıkmış ve Kudüs'le başka bir telefon görüşmesi daha yapmıştı: "Menahem, bence gayet sabırlı davrandım. Bombalamaya derhal son verilmemesi halinde, ülkelerimiz arasındaki ilişkiler açısından üzücü sonuçlar ortaya çıkmasından endişeliyim." Begin'in Şaron'a güveni zayıflamaya başlamış, kabinenin ise Şaron'a hiç güveni kalmamıştı. Kabine 12 Ağustos'taki toplantıda savunma bakanının, örneğin hava kuvvetlerini, zırhlı birlikleri ve ağır silahları kullanma emri verme gibi yetkilerini geri alarak, bu yetkileri kabinenin bir araya gelmesinin mümkün olmadığı durumlarda kullanabilmesi için başbakana devretmişti.

Habib, FKÖ'nün Tunus'a geri çekilmesine ilişkin düzenlemelerde sonunda başarılı olmuştu. 21 Ağustos'ta FKÖ savaşçılarından ilk grup, deniz yolu ile Lübnan'dan ayrılmıştı. Arafat 30 Ağustos'ta, Amerikan 6. Filosunun güvenliğini sağladığı Yunanistan bandıralı ticari bir gemi ile ayrılmıştı. Toplamda 8500 kişi deniz yolu ile Tunus'a gitmişti. 2500 kişilik diğer bir grup ise, yolculuklarını karayolu ile Suriye, Irak ve Yemen üzerinden gerçekleştirmişti. Mısır, Suudi Arabistan ve Basra Körfezi'ndeki emirlikler,

41 Heikal, *Secret Channels*, 356.

42 Naor, *Savaşta Kabine*, 113.

FKÖ'nün tahliye edilen üyelerini almayı reddetmişti. Yetmiş beş gün süren ağır çatışmaların ardından, FKÖ Lübnan'daki kalesinden, Arap dünyasının bir diğer ucuna, İsrail sınırına kırk kilometreden çok daha uzağa sürülmüştü. Begin sonuçtan memnundu ve Celile İçin Barış Operasyonu'nun hedeflerinin çoğuna ulaştığını duyurmuştu.

Şaron içinse ortam "büyük plan"ının ikinci aşamasını uygulamaya sokmak için müsait hale gelmişti; bu aşama Lübnan'da yeni bir siyasi düzen yaratmaktı. Lübnan cumhurbaşkanlığı seçimleri için 23 Ağustos tarihi belirlenmiş ve haftalar süren kuşatma, perde arkasından siyasi baskı ve manipülasyon için kullanılmıştı. İsrailliler cumhurbaşkanını seçen parlamento üyelerinin, ulusal varoluş mücadelesinin İsrail'in onaylayacağı bir aday seçmelerine bağlı olduğunu düşünmelerini istiyordu. Beşir Cemayel'in anayasa gereği üçte ikilik çoğunluğu sağlamak için İsrail'in yardımına ihtiyacı vardı, çünkü parlamenterlerin çoğu İsrail kontrolü altındaki bölgelerde yaşıyordu. Müslüman ve rakip Maruni parlamenterlerden oluşan birleşik cephe, seçimi İsrail silahlarının gölgesinde yapılacağı için boykot kararı almıştı. İsrailliler tüm parlamenterlerin listesini edinmiş ve Cemayel'in destekçilerine yardım etmek ve rakiplerinin de Beyrut'a gelerek oy kullanmalarını engellemek için ellerinden geleni yapmıştı. Beşir Cemayel, oturuma katılan 62 üyenin 57'sinin oyunu alarak cumhurbaşkanı seçilmişti. Oylamanın sonucu duyurulduğunda, Beyrut'un Marunilerin yaşadığı kesimlerinde coşkulu kutlamalar yapılmıştı. İsrailliler de kutlamalara katılmıştı. Mossad mensuplarından bir grup sabır ve sebatlarının nihayet meyvesini verdiğine ikna olmuş halde, bir sandık dolusu mühimmatı havaya uçurmuştu.[43]

Seçimden galip çıkan adaya Kudüs'ten gelen telgraf, "Seçilmeniz vesilesiyle en sıcak ve samimi dileklerimi sunarım. Lübnan'ın özgürlüğü ve bağımsızlığı için büyük tarihi görevinizi yerine getirirken, Tanrı yardımcınız olsun, sevgili dostum. Dostunuz Menahem Begin" demekteydi. Begin, Şaron ve Şamir, Lübnan'ın Suriye'nin neden olduğu sorunlardan azade olarak, kendileriyle barış imzalayacağına dair beklentilerini saklamamıştı. Bu programa yönelik Suriye'den kaynaklanacak herhangi bir engelleme,

43 Schiff ve Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, 230-233.

Şamir'in deklare ettiği gibi, "barışa yönelik zalimane ve küstah bir tehdit" addedilecekti. Beşir Cemayel bizzat Lübnan'daki tüm yabancı orduların –Suriye, İsrail ve Filistin– ülkeyi terk etmesi çağrısı yapmıştı. Cemayel bu çağrı ile Suriye'yi İsrail'le aynı kefeye koyarak, Suriyelilerin gözünde en iğrenç suçu işlemişti.[44] Başkanlık yarışında İsrail'in desteğini alan Cemayel, bağımsızlığını ortaya koymak, iç siyasi tabanını genişletmek ve izleyeceği dış politikanın İsrail yerine Arap yanlısı olacağını vurgulamak için sabırsızlanıyordu. Ancak Cemayel kaçamak davrandıkça, İsrailliler de siyasi borcunu bir an evvel ödemesi için daha ısrarcı hale geliyordu. İsrailliler, daha önce Mısır'la yaptıklarına benzer biçimde, barış anlaşması ve Lübnan'la tam diplomatik ilişki kurulması dışında bir şey istemiyordu. Ancak İsraillilerin anlamakta güçlük çektiği şey, Lübnan'ın Mısır'ın tersine çok küçük ve Arap dünyasına kafa tutmak için çok zayıf bir ülke olduğuydu.

Beşir Cemayel 1 Eylül gecesi, kuzey İsrail'de bir sahil kasabası olan Nehariya kentine Begin'le gizli bir toplantı yapmak üzere davet edilmişti. Begin Cemayel'i iki saat bekletmişti. İkisi arasındaki anlaşmanın kırılganlığının ortaya dökülmesi uzun zaman almamıştı. Begin, İsrail ve Lübnan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini ve barış anlaşması imzalanmasını açık bir biçimde talep ederken, Cemayel konumunu sağlamlaştırmak için zamana ihtiyacı olduğunu belirterek, yalnızca saldırmazlık paktı yapılması olasılığından bahsetmişti. Bir diğer anlaşmazlık konusu da, İsrail tarafından finanse edilen, güney Lübnan'daki Hıristiyan milislerin lideri General Sa'ad Haddad mevzusuydu. Begin Haddad'ın en azından hangi çiçekten bal alacağını bildiğini hatırlatarak, generalin benzemeye çalışılacak bir örnek olduğunu söylemişti. Cemayel buna, Haddad'ı Lübnan ordusundan firar etme sebebiyle mahkemeye vereceği karşılığını vermişti. Begin Haddad'ın genelkurmay başkanı olarak atanmasına dair önerisiyle Cemayel'in sözünü kestiğinde, toplantı bir ağız dalaşı halini almıştı. Odada en yüksek sesle bağıran Şaron'du. Şaron Cemayel'e, Lübnan'ın İsrail'in avucunda olduğunu ve kendisinden beklenenleri yapmasının iyi olacağını söylemişti. Cemayel Şaron'a iki kolunu da uzatarak, "Kelepçeleri tak" diye bağırmıştı, "nasılsa sana tabiyim

44 Seale, *Asad*, 391.

ben." Toplantı ani ve kötü bir biçimde, herhangi bir anlaşmaya varılmadan sona ermişti.[45]

Begin'in Cemayel'le buluştuğu gün, Başkan Reagan Ortadoğu için yeni bir barış planı duyurmuştu. Filistinlilerin Beyrut'tan ayrılmasının, Filistinlilerin vatansızlığını her zamankinden daha çarpıcı bir biçimde gözler önüne serdiğini söylemişti. Reagan'ın planı, Batı Şeria ve Gazze'nin Filistinlilerine, Ürdün'le bağlantılı olarak özyönetim vermekti. Plan ne Filistin devletini ne de İsrail işgalini seçenek olarak kabul ediyordu. Reagan, İsrail'in söz konusu topraklarda sonradan kurduğu yerleşimler barışa engel teşkil edeceğinden, Kudüs'ün statüsü üzerinde hala bir karara varma zorunluluğu var demişti. Mesaj açıktı: ABD, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze üzerinde daimi kontrol kurma isteğini kabul etmiyordu. Aynı biçimde açık olan bir başka mesaj da şuydu: ABD İsrail'in son günlerde Lübnan'da yaşanan katliamdan, Büyük İsrail'e dair büyük planını uygulamak için yararlanması gibi bir hakkı olduğunu düşünmüyordu. Reagan ve danışmanları, Şaron'un büyük planının toprak konusundaki asıl amacını kavramışlar ve bunu kesin bir şekilde reddetmişlerdi. İsrail'in kuzey sınırı boyunca güvenlik sağlama hakkını kabul ediyorlardı, ancak İsrail Filistinliler aleyhine topraklarını genişletme hakkına sahip değildi. Begin'in Reagan'ın barış planını olabilecek en hararetli biçimde reddetmiş olmasına veya böylesine çarpıcı bir cüretkârlıkla gösterdiği tavrı kendisine yakın parlamenterlerin büyük bir kısmının desteklediğine dair çok az şüphe vardır.

14 Eylül'de, seçimden üç hafta sonra, Beşir Cemayel parti merkezinde, büyük ihtimalle Suriye istihbarat ajanlarınca düzenlenen bir suikastla öldürülmüştü. Suikast, İsrail'in Lübnan'da uyguladığı siyasetin asıl dayanağını ortadan kaldırmıştı. Cemayel'in vahşi bir biçimde ortadan kaldırılmasıyla, Şaron'un Lübnan için yeni siyasi düzen kurma planları –ki bu planlar başından itibaren Beşir Cemayel'in şahsı üzerinden yapılmıştı– iskambil kâğıtlarından yapılmış bir ev gibi çökmüştü. Şaron, ağırlıklı olarak Beyrut'ta bulunduğu söylenen solcu milisler ve birkaç bin FKÖ mensubunun, Lübnan'da İsrail yanlısı ve kalıcı bir düzen oluşturma beklentisini yok etmesinden korkuyordu. Suikast, İs-

45 Howard M. Sachar, *A History of Israel*, c. 2, *From The Aftermath of the Yom Kippur War* (New York, 1987), 190-92.

rail kuvvetlerinin, daha önceden FKÖ'nün elinde bulunan bölgeleri ele geçirmek üzere, ertesi gün Batı Beyrut'a gönderilmesi için de bahane olmuştu. Şaron İSK komutanlarına, Falanj üyelerinin Beyrut'un batı yakasında Filistinlilerin yaşadığı Sabra ve Şatilla mülteci kamplarına, oraḍa saklandığını iddia ettiği teröristleri "temizlemek" için girmelerine izin vermelerini emretmişti.[46]

İntikam peşindeki Hıristiyan milisler, kamplarda korkunç bir katliam gerçekleştirerek, yüzlerce erkek, kadın ve çocuğu öldürmüştü. İsrail ölü sayısının yedi ile sekiz yüz arası olduğunu tahmin ederken, Filistin Kızılay'ı kurbanların sayısının iki binin üzerinde olduğunu duyurmuştu. Katliam 16 Eylül Perşembe akşamı başlamış ve Pazar'a kadar sürmüştü. Hıristiyan müttefiklerini kampların çevresine bırakan İsrail askerleri, daha Perşembe akşamından katliamdan haberdar olmuş, ancak bunu durdurmak için kıllarını bile kıpırdatmamışlardı. Begin katliamı Cumartesi öğleden sonra, BBC'nin radyo yayınını dinlerken öğrenmiş, Şaron'u telefonla aramış, o da İSK'dan konuyla ilgili rapor alacağı sözünü vermişti. Resmi sözcü, ilkin Hıristiyan milis güçlerin kamplara İSK komutanlarının bilgisi ve yardımıyla girdiği gerçeğini gizlemeye çalışmıştı. Begin hayli kendini beğenmiş bir tarzda, "*Goyim* [Yahudi olmayanlar] *goyim*i öldürüyor ve tüm dünya bu suç için Yahudileri mahkûm ediyor" demişti. Her şeye rağmen, liberal bir lider olan Amerikalı-Yahudi Haham Arthur Hertzberg, Begin'in "İsrail'in özsaygısı ve dünyanın İsrail'e karşı saygısı gibi temel değerleri hiçe saydığının ortaya çıkması durumunda", görevde kalamayacağına ilişkin, kâhinlerinkini andıran bir gözlemde bulunmuştu.[47] İsrail'deki şok ve tiksinti hissi ve yükselen uluslararası itirazlar, hükümeti Yüksek Adalet Divanı yargıcı İzak Kahan başkanlığında bir araştırma komisyonu görevlendirmek durumunda bırakmıştı.

Katliamı izleyen aylarda İsrail Lübnan batağına gittikçe daha çok saplanmaya başlamıştı. Emin Cemayel'in küçük kardeşinin yerine cumhurbaşkanlığına getirilmesi, İsrail'in Lübnan'da tersine dönen şansını yeniden düzeltmesine hiçbir katkı yapmamıştı. Beşir İsrail'le yakın ilişkilerini sürdürmüş olmasına karşın, Emin

46 Naor, *Savaşta Kabine*, 150-151, 155 ve 158.

47 Shindler, *Israel, Likud and The Zionist Dream*, 161 ve 164.

Lübnan'da Suriye'nin adamı olarak bilinecekti. Emin Cemayel Lübnan'da yeni bir siyasi düzen kurmak için İsrail'le işbirliği yapmayı tahmin edildiği gibi kabul etmemişti. İsrail'in Maruni cemaati ile ilişkisine dair bilanço, bu nedenle oldukça şaşırtıcıydı. 1982'nin ikinci yarısında, birkaç aylık bir zaman zarfında İsrail, "Beşir Cemayel'in Falanj'ın tamamını temsil etmediğini, Falanj'ın Maruni cemaatinin tamamını temsil etmediğini, Maruni cemaatinin Lübnanlı Hıristiyanların hepsinin sözcüsü olmadığını ve Lübnan Hıristiyanlarının da üstünlükleri konusunda artık çok da emin olmadıklarını" acı bir biçimde tecrübe ederek öğrenecekti.[48] Alınacak ders, henüz tamamlanmamıştı.

Kahan Komisyonu raporunu 7 Şubat 1983'te sunmuştu. Rapor, İsrail'in, Falanj mülteci kamplarına hükümetin bilgisi dahilinde ve ordunun teşvikiyle girdiği için Sabra ve Şatilla'daki katliamda dolaylı sorumluluğu olduğu sonucuna varmıştı. Komisyon, savunma bakanının ve birkaç kıdemli subayın görevden uzaklaştırılmasını önermişti. Şaron, komisyonun soruşturmaya dair bulgularını ve tavsiyelerini hemen reddetmişti. Kabine 14 Şubat'ta, Şaron'un oyuna karşı on altı oyluk bir çoğunlukla, Kahan raporunun tavsiyelerini kabul etmeye karar vermişti. Şaron kabinede devlet bakanı olarak görevini sürdürmüştü. Şaron'un yerine savunma bakanlığına Amerika Birleşik Devletleri'nde büyükelçilik görevi yapan Moşe Arens getirilmişti.

Teknion'dan emekli havacılık mühendisliği profesörü olan Arens, Herut partisinden sertlik yanlısı bir kişiydi. Ancak ne kamuoyunun, ne de ordunun Lübnan'da uzatmalı ve anlamsız bir gövde gösterisine ya da yıpratıcı hale gelen günlük can kayıplarına katlanabileceğini anlamıştı. Mossad'ın kıdemli görevlilerinden ve İsrail'in Lübnan'daki Hıristiyanlar hakkındaki yaklaşımının güçlü taraftarlarından biri olan David Kimhe, Arens'in yönetiminde Lübnan hükümetinin temsilcileriyle müzakereler yürütmüştü. Müzakereler otuz beşten fazla oturum ve –George Shultz'un on günlük mekik diplomasisini de kapsayan– üst düzey Amerikan katılımıyla gerçekleşmişti. 17 Mayıs 1983'te İsrail ve Lübnan savaş halini resmen sona erdiren ve aralarındaki uluslararası sınırı esas alan bir anlaşma imzalamıştı. Taraflar, ülkeler-

48 Rabinovich, *The War for Lebanon*, 168.

den birinin topraklarının bir diğerine karşı yürütülecek terörist faaliyetler için kullanılmasını engelleme kararı almıştı. İsrail, silahlı kuvvetlerini, uluslararası sınırdan kırk ile kırk beş kilometre uzaklıkta, "güvenlik kuşağı" olarak adlandırılan bölgeye çekecekti. Güvenlik kuşağının kuzeyindeki bölge, Birleşmiş Milletler Geçici Lübnan Barış Gücü'nün kontrolünde olacaktı. Anlaşma General Sa'ad Haddad'ın milis güçlerinin Lübnan "yedek gücü" olarak kabulünü ve bu güce Lübnan yasaları gereğince uygun statü verilmesini de beyan ediyordu. Ancak anlaşmanın bir kusuru vardı: Anlaşma, Suriye'nin askeri birliklerini Lübnan'dan geri çekmesi şartına bağlıydı ve Suriye buna uymadı.

1983 yılı yazında, Lübnan'daki İsrail birliklerinin –Suriye'nin de eş zamanlı geri çekilmesini ya da Lübnan'ın 17 Mayıs anlaşmasını uygulamasını beklemeden– aşamalı olarak geri çekilmesine dair karar alınmıştı. İsrail'in tek taraflı ve ön koşulsuz bir biçimde geri çekilmeye başlamasıyla, anlaşmanın temelini oluşturan diplomatik yaklaşım ortadan kalkmıştı. Yeni genelkurmay başkanı Moşe Levi, Lübnan'daki savaşın olmazsa olmaz bir parçası olan siyasi çekişmeyle ilgilenmiyor, Lübnan'a gönderilmiş olan birliklerin sayısını azaltıp, yeniden konuşlandırarak can kayıplarını önlemek istiyordu. Levi ve Arens kabineyi, İsrail birliklerinin Beyrut'un dış mahallerinden geri çekilerek Evali Nehri'ni baz alan, daha kolay savunulabilecek bir hat boyunca konuşlandırılmasına ikna etmişti. İsrail'in geri çekilmesi, Hıristiyanlara konumlarını sağlamlaştırma şansı vermek isteyen Amerikalıların talebi üzerine iki defa ertelenmişti. Ancak İsrail kuvvetleri Ağustos'ta Şuf Dağları'ndan çekilmeye başlamıştı.[49] Bu hamle, güvenliklerini kötü şekilde etkilememişti. Fakat bunun Lübnan için iki ölümcül sonucu olacaktı. İlki, bu durumun Suriye'nin Beyrut-Şam yolunun kontrolünü ele geçirmesine ve Lübnan'ın başkentinin idaresini yeniden ele almasına neden olmasıydı. İkincisi ise bu hamlenin Dürziler ve Hıristiyan milisler arasında bir asırdır süren Şuf'a hâkim olma kavgası için, canlı bir karşılaşma ortamı yaratmasıydı. Dürziler kolayca hakimiyet elde ederek, Hıristiyan köylerinin tümünü kuşatıp yok etmeye, bu köy-

49 David Kimche, *The Last Option* (Londra, 1991), 173-176.

lerin nüfusunu da mülteci haline getirmeye başlamıştı. İsrail'in Lübnan'a girmesini Filistinlilerle aralarındaki sorunlar nedeniyle aslında hoş karşılamış olan Şiiler bile, tüm kızgınlıklarını İsrail işgal güçlerine ve Hıristiyanlara yöneltmişti. Toplumlar arası savaş, Lübnan'da ilk kez yaşanan bir şey değildi, fakat tüm toplulukların artık ortak bir düşmanı vardı: İsrail.

Dahası, Lübnan'daki savaş Arapların İsrail algısını kötü etkilemişti. İsrail Sina'dan geri çekilme taahhüdünü yerine getirerek, Mısır'da ciddi anlamda ve Arap dünyasının geri kalan kısmında da bir miktar güven yaratmıştı. Mısır başını öne eğmek durumunda kalmadan, İsrail'le barışın somut getirileri olduğunu kuşkulu kesimlere ispatlamıştı. İsrail Lübnan'ı işgal ederek, bu güveni sarsmış ve Mısır'ı oldukça zor bir duruma sokmuştu. İsrail'in Lübnan'a yerleştirdiği büyük askeri kuvvet, bunun sebep olduğu acılar, Beyrut'un kuşatılması ve Sabra ve Şatilla'daki katliam Arap dünyasının bütününü, en çok da Mısır'ı şaşkına çevirmişti. Mısırlılar İsrail'in amacının, Lübnan'ı Arap dünyasından bağımsız olarak barış imzalamaya zorlamak olduğuna ikna olmuştu. Diğer Arap ülkelerinin Mısır'ın yolunu takip ederek, İsrail'le barış yapmasına sıcak bakmalarına karşın, İsrail'in bunu gerçekleştirmek için kullandığı yöntemleri tamamen reddetmekteydiler. Mısırlılar İsrail'le imzaladıkları barışı feshetmemiş, ancak büyükelçilerini Tel Aviv'den geri çağırarak, normalleşme sürecini askıya almış ve ilk kez Devlet Bakanı Butros Butros-Gali tarafından "soğuk barış" diye tarif edilen sürece bel bağlamışlardı.[50]

Begin Devrinin Sonu

Begin 28 Ağustos 1983'te, kabinesine başbakanlık makamından istifa etme ve siyasi hayattan çekilme niyetinde olduğunu duyurmuştu. Kabine bu habere tamamen hazırlıksız yakalanmış, Begin'in bazı mesai arkadaşları sonuç alamasalar da, onu kararından vazgeçirmeye çalışmıştı. Begin'in kararına dair kabineye gösterdiği tek neden kişiseldi: "Devam edemem." Begin birkaç hafta boyunca gittikçe daha çökük, içine kapanmış ve neredeyse kayıtsız bir hal almıştı. Sağlığının bozulduğuna ve performansı-

50 Sasson, *Mısırlılar Diyarında Yedi Yıl*, 137-142.

nın kötüleştiğine dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Ancak yardımcıları, Begin'in fiziksel ve ruhsal tükenmişliğinin gerçek boyutlarını kamuoyundan gizlemek için ellerinden geleni yapmaktaydı. O gece yüzlerce kişi, başbakanın konutunun etrafında toplanmıştı. Kalabalıkta devam etmesini isteyen sağ-kanat mensupları ile cesur kararı için onu kutlayan Barış Şimdi hareketinin destekçileri vardı.

İstifasının ardından Begin münzevi bir hal almıştı. Bedensel ve ruhsal olarak tükenmiş bir adam olarak evine kapanmıştı. İstifasının ardındaki gerekçe bir muamma olarak kalmıştı, çünkü Begin neden daha fazla devam edemeyeceğini hiçbir zaman açıklamamıştı. Psikolojik olarak daima büyük mutlulukla, derin depresyon arasında salınım yapma eğilimindeydi ve eşi Aliza'nın Eylül 1982'deki ölümü onu ciddi bir depresyona sokmuştu. Şaşkınlık ve hayal kırıklığının siyasi sebebi ise, muhtemelen Lübnan'daki savaş olmalıydı. Begin'in iki gün süreceğini söylediği savaş, ne zaman biteceği kesinleşmeden neredeyse ikinci yılına girmişti. Begin'in özellikle hassasiyet duyduğu, savaşın insan hayatları için yarattığı sonuçlar ise, gittikçe ciddileşiyordu. Evinin önüne gelen bir grup gösterici, hayatını kaybedenlerin sayısının sürekli olarak güncellendiği bir levha taşıyordu. Begin istifa ettiğinde, Lübnan'da beş yüz İsrail askeri hayatını kaybetmişti. Çocuklarını kaybetmiş ebeveynler, sevdiklerinin nedensiz ölümleri için Begin'i suçlamaktaydı. Bir baba Begin'e şu cümleyle biten ağır bir mektup göndermişti: "Eğer içinde bir damla vicdan ve insanlık varsa, tüm dünyası yıkılan İsrailli bir babanın yani benim büyük acımın, sonsuza kadar, uyuduğun ya da uyanık olduğun her an, Kabil'in mührü* gibi peşinde olmasını dilerim."[51] Begin aslında –en azından Yahudilerin hayatı söz konusu olduğunda– vicdan ve insanlıktan nasibini almış biriydi ve suçluluk hissinin yükü sonunda onu alt etmişti.

Likud merkez komitesi, İzak Şamir'i Begin'in yerini alması için seçmişti. İki devlet adamı arasındaki mizaç, kişilik ve tarz farklılığı ancak bu kadar keskin olabilirdi. Biri istikrarsız ve değişken;

* Yaradılış Anlatısına göre, Kabil'in erkek kardeşi Habil'i kıskançlık nedeniyle öldürmesi sonucunda, Tanrı'nın Kabil'i lanetlediğinin göstergesi olan mühür. (çev.)

51 Shindler, *Israel, Likud and the Zionist Dream*, 170.

diğeri sabit ve güvenilirdi. Biri karizmatik ve otoriter; diğeri donuk ve haşindi. Biri muhteşem bir hatip; diğeri ise iki lafı bir araya getirmekten acizdi. Şamir'in renksiz karakteri ve karizmadan yoksunluğu, Begin'in yerine seçilmesinde etkili olmuş olmalıydı. Likud'un bazı üyeleri Şamir'i, Clement Atlee'nin* İsrailli versiyonu olarak, güvenilir ve Begin'in Churchillvari liderlik tarzının dramatik ve tutkulu halinin panzehiri olarak görüyordu.

Tutum ve ideoloji açısından düşünüldüğünde, Şamir ve Begin arasındaki fark çok da büyük sayılmazdı. İkisi de Ze'ev Jabotinsky taraftarıydı. İkisi de İsrail Diyarı'na kendini adamıştı. İkisi de, Yahudi tarihinin göz yaşartan versiyonunu benimseyen ve bunu Yahudi Soykırımı'na giden yoldaki uzun bir imtihanlar ve sıkıntılar yekûnu olarak gören kişilerdi. İkisi de dış güçler konusunda şüpheciydi ve yine ikisi de İsrail'in kendi kendine yetmesini güçlü bir biçimde savunmaktaydı. Şamir bazı açılardan Begin'e kıyasla daha uzlaşmaz biriydi. Şamir için sadece İsrail Diyarı'nın topraklarından değil, herhangi bir toprak parçasından geri çekilmek söz konusu değildi. Bu nedenle Sina'dan geri çekilmeye karşı çıkmış ve Golan Tepeleri'nin işgalini desteklemişti. Genel anlamda pazarlık ve ödün verme ilkelerini kabul etmeyen, doğal güdüsü dış baskılar karşısında savunduklarından vazgeçmemek olan biriydi.

10 Ekim'e gelindiğinde Şamir daha önceki koalisyondan aynı bakanlar ve partilerle hükümeti kurmuş, Knesset de yeni hükümetin siyasetinin ilkelerini onaylamıştı. Yeni hükümetin asıl işi, orduyu Lübnan'dan olası en iyi şartlarda ve İsrail'e olası en az riskle çıkarmaktı. Şamir'e göreve gelmesinden hemen sonra, İSK'nın planlama bölümünden bir rapor verilmişti. Planlamacıların Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine ilişkin bir beklentisi yoktu ve buna ilişkin olarak İsrail'in bölgeden tek taraflı olarak bir an önce geri çekilmesini tavsiye etmekteydiler. Bu tavsiye, Washington'un George Shultz'un liderliğinde sergilediği, Suriye ile karşı karşıya gelme yaklaşımına ters düşmekteydi. Shultz

* Clement Atlee (1883-1967), 1945-1951 arasında Britanya başbakanı. Churchill'le koalisyon kuran ve Churchill'in ardından başbakan olan Atlee, genel olarak sakin, ölçülü ve karizmasız bir lider olarak anılmaktadır. (çev.)

Suriye'nin, diplomatik baskıya ve iknaya yatkın olmadığı ve anladığı yegâne dilin askeri güç kullanımı olduğu sonucuna varmıştı.

Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail arasındaki stratejik işbirliği diyaloğu, Şamir'in Kasım 1983'teki Washington ziyareti sırasında yenilenmişti. Şamir ABD Deniz Kuvvetleri Lübnan'da kaldığı sürece, İsrail'in geri çekilmesine dair bir süreç daha başlatmamaya ve Washington'a danışmadan Suriye'ye karşı savaş başlatacak önemli bir girişimde bulunmamaya razı olmuştu. Müttefikler Emin Cemayel'le, Lübnan'da bulunan kuvvetlerini geri çekmesi için müzakerelere başlaması yönünde, "Suriye'ye daimi olarak taktiksel ve stratejik baskı" uygulamak konusunda da anlaşmıştı. Bu siyaset, sertliğine rağmen amaçlarına ulaşamamıştı. Suriyelilerin ise, kendi çıkarlarını tamamen göz ardı eden 17 Mayıs anlaşmasına uymak gibi bir niyeti yoktu. Amerikan-İsrail ekseni ne Suriye'yi engelleme işlevi görüyor, ne de Cumhurbaşkanı Cemayel'in ülke içindeki muhaliflerini etkisizleştirmek anlamına geliyordu. Cemayel Mart 1984'te Şam'a çağrılmış ve kendisinden 17 Mayıs anlaşmasını feshetmesi istenmişti. İsrail siyaseti bu nedenle, güney Lübnan'daki Hıristiyan temsilcilerle güvenlik düzenlemeleri yapılabilmesi için Lübnan hükümeti ve ordusuna bel bağlamaktan vazgeçmişti. Böylelikle İsrail Şamir'in liderliği döneminde, Lübnan'da uzun ve masraflı, ancak sonuçsuz bir anlaşmazlığın pençesinde kalmıştı.

Savaşın siyasi sonuçları, özellikle savaşın asıl mimarı Ariel Şaron'un savaştan beklentileri düşünüldüğünde, daha şaşırtıcı olamazdı. Şaron'un "büyük plan"ı, denemeye tabi tutulduğunda, domino taşlarının devrilmesine benzer bir biçimde yıkılan birtakım varsayımlara dayanıyordu. Diğer yanlış anlaşılmalara da temel teşkil eden en büyük yanlış anlama ise, İsrail'in askeri üstünlüğünün kalıcı siyasi başarılara dönüşeceğini düşünmekten ileri gelmekteydi. Aslında askeri güç ve siyasi kazanımlar arasındaki bağlantı İsrail için hiçbir zaman lehte olmamıştı ve Lübnan Savaşı da bu anlamda bir istisna değildi. Savaşın saldırgan ve genişleyen karakteri düşünülürse, Şaron kamuoyu desteğinin parçalanmaya mahkûm olduğu gerçeğini göremeyerek İsrail siyasi haritasını yanlış yorumlamıştı. Şaron FKÖ'yü yok etme planları yaparken, örgütün dirençli ve askeri olmayan kaynaklarının

gücünü hafife almıştı. Lübnan'ın siyasi haritasını da yanlış yorumlayarak, Maruni hegemonyasının muhalefetin tümü karşısında kabul göreceğine inanarak kendini kandırmıştı. Şaron Lübnan'daki siyasi değişimden, İsrail'in tüm düşmanlarını gölgede bırakacak bir domino etkisi başlatacağı ve İsrail'i bölgesel olarak meydan okunamayacak bir güç haline yükselteceği düşüncesiyle medet ummuştu. Şaron'un Lübnan'da aradığı siyasi değişim ise, ancak Suriye'nin cesedini çiğneyebilmekle mümkündü. Şaron kabinedeki meslektaşlarına hiçbir zaman itiraf etmese de, Suriye'nin askeri varlığının Lübnan'dan çıkarılmasının, İsrail'in hâkim bir bölgesel güç olması için şart olduğunu anlamıştı. Fakat bir kez daha, Suriye'nin kararlılığını ve direncini küçümsemişti. Suriye Lübnan Savaşı sırasında ciddi başarısızlıklar yaşamıştı, ancak tıpkı Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Savaşı'nda tecrübe ettiği gibi, Hafız Esad da askeri yenilginin pençesinden siyasi bir zaferi çekip çıkarmayı başarmıştı.

Şaron Lübnan'daki savaşın asıl itici gücüyken, Begin savaşın nihai anlamda siyasi sorumluluğunu üstlenmişti. Beklentileri Şaron'unki kadar büyük olmasa da, Begin de hayalperestliğinin kurbanı olmuştu. Begin Lübnan'da FKÖ'ye ölümcül bir darbe indirmekle, sadece Celile'de barış sağlamayı değil, aynı zamanda kendisi ve partisinin İsrail Diyarı olarak kabul ettiği topraklarda Filistinlilerin devlet kurma talebini de engellemeyi ummuştu. Yine bu düşünce tarzına göre, FKÖ'nün Lübnan'daki kalesinde yenilgiye uğratılmasıyla, Batı Şeria ve Gazze'de İsrail yönetiminin daimi olarak uygulanmasına karşı Filistinlilerin girişeceği her tür etkili direniş de sona erecekti. Kısaca, Şaron ve Eytan için olduğundan daha az önemli olmamak koşuluyla, Begin için de Lübnan'daki savaş, İsrail Diyarı uğruna verilen bir savaştı. Fakat Filistin sorununun Lübnan'a askeri müdahale ile çözüleceğini varsaymak absürttü, çünkü problemin kökeni Lübnan'da yatmıyordu. Lübnan'daki savaş Filistin sorununu gündemden düşürmek bir yana, özellikle Sabra ve Şatilla'daki katliam bu soruna çözüm bulunmasına uluslararası kamuoyunun odaklanmasını sağlamıştı. Savaş İsrail'in işgal edilmiş topraklardan geri çekilmesi yönündeki uluslararası baskıyı azaltmak şöyle dursun, Amerika'nın Camp David Protokolleri uyarınca kabul ettiği Filistin özerkliği

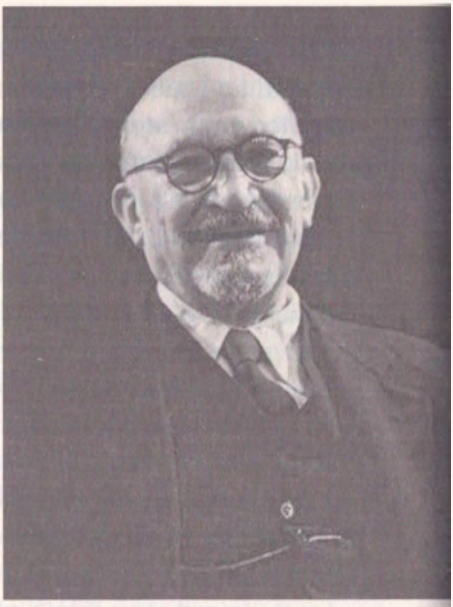
siyasetinin yerini, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den geri çekilmesini takiben Ürdün'le bağlantılı bir Filistin vatanı yaratılması çağrısı yapan Reagan planının almasına neden olmuştu. Ve Mısır'la yapılan barış anlaşmasına benzer bir anlaşmayı Lübnan'la da gerçekleştirmeyi sağlamak yerine, Lübnan'ın işgali, Mısır-İsrail ilişkilerini kopma noktasına gelecek kadar gerginleştirmişti.

Begin'in 1982 Haziran'ına kadar öne sürdüğü Arap dünyası ile kapsamlı bir barışa yönelik çalışma stratejisi hakkındaki bütün iddialar, Lübnan'ın işgali ile nihai ve dönüşü olmayan bir biçimde yok olmuştu. Lübnan'daki savaş, İsrail'in Yehuda ve Samarya üzerindeki denetimini sağlamlaştırmayı hedefliyordu. Bu hedef savaşın ilan edilen sebebi olmasa da, savaşın ardındaki asıl ideolojik kavramlaştırmaydı. İsrail'in Süveyş Savaşı haricinde geçmişte girdiği tüm savaşlar mecbur kaldığı, Arapların İsrail'i maruz bıraktığı savaşlardı. Süveyş Savaşı'nda bile bütünlüksel ulusal bir fikir birliği söz konusuydu çünkü savaş kısaydı, Arapların provokasyonuna karşı meşru bir tepki anlamına gelmekteydi ve yüksek sayıda can kaybına da neden olmamıştı. Öte yandan Lübnan'daki savaş, Begin'in kendi ifadesiyle, "tercih edilen bir savaş"tı. Bu savaş, Arap düşmanlarının İsrail'i mecbur bıraktığı bir savaş değildi. Savaş yolu, İsrail liderleri tarafından güç ve çok tartışmalı bazı siyasi çıkarlara ilişkin arayışta bilinçli olarak seçilmişti. Begin iktidardaki ilk döneminde Mısır'la barış yapmakla elde ettiği itibarı, ikinci başbakanlık döneminde sorumlusu olduğu, kötü planlanmış ve başarısızlığa mahkûm bir savaşla böylece yok etmişti.

Begin'in başbakanlık dönemi, uluslararası ilişkiler disiplininin zaman zaman güvenlik ikilemi olarak tarif ettiği duruma enteresan bir örnek teşkil eder. Bir dünya hükümetinin yokluğunda, her bir devlet diğer devletlerin nüfuzunun etkisinden kurtulabilmek için daha çok güç elde etmeye yönelir. Ancak mutlak güvenlik arayışı, bir devletin düşmanları nezdinde tehlike yarattığından ve bu devletlerin meşru müdafaa olarak gördükleri karşı tedbirlere yönelmelerine sebep olduğundan, başarısızlığa mahkûm bir arayıştır. Sonuç, güç birikimi ve güvensizlikten ibaret bir kısırdöngüdür. Begin'in durumunda, Yahudi Soykırımı'nın travması Yahudiler için mutlak emniyet ve güvenlik sağlamaya yönelik

tutkulu bir arzu yaratmış, ancak bu aynı zamanda Begin'i, kendi eylemlerinin İsrail'in Arap komşuları arasında yarattığı korku ve endişeleri görmekten alıkoymuştu. Begin 1982'de Lübnan'ı işgal ederek, İsrail'in tüm düşmanlarını bir kalemde yok edip köşeyi döneceğini ve vatandaşları için eksiksiz bir güvenlik hali yaratacağını düşünmüştü. Fakat kısırdöngünün dönülecek köşeleri yoktu.

Sol üst: Dr. Theodor Herzl. *Zoltan Kluger'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.* Sağ üst: Cumhurbaşkanı Haim Weizmann. *Hans Pinn'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.* Sol alt: Ze'ev Jabotinsky. *Başbakanlık Basın Ofisi'nin izniyle.* Sağ alt: Başbakan David Ben-Gurion. *David Eldan'ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

David Ben-Gurion Bağımsızlık Bildirgesi'ni okurken, 14 Mayıs 1948. *Zoltan Kluger' in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

İsrail'in Birleşmiş Milletler'e üye olmasıyla İsrail bayrağının göndere çekilişi, 11 Mayıs 1949. Sağda Moşe Şaret, solda Abba Eban. *Başbakanlık Basın Ofisi' nin izniyle.*

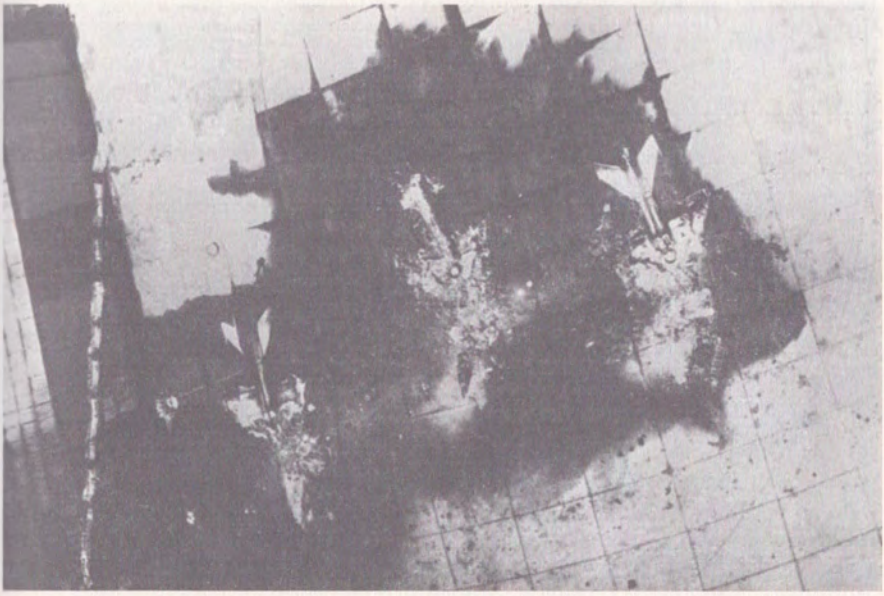
Başbakan Moşe Şaret ile David Ben-Gurion, Ben-Gurion'un Sede-Boker'deki evinde. *Başbakanlık Basın Ofisi' nin izniyle.*

Golda Meir ve Pinhas Lavon. *Fritz Kohen' in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Genelkurmay başkanı Moşe Dayan'la Sina harekâtı hakkında basın toplantısı. *Başbakanlık Basın Ofisi'nin izniyle.*

Altı Gün Savaşı, Haziran 1967. Mısır'a ait üç MiG-21'in Mısır hava sahasına düzenlenen bir saldırı sırasında İsrail uçaklarından açılan ateş sonucu tam isabetle yok edilmesi. *Başbakanlık Basın Ofisi'nin izniyle.*

Başbakan Levi Eşkol Başkan Lyndon Johnson'la Texas'taki çiftlikte, 7 Ocak 1968. *David Eldan' ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başbakan Golda Meir ve Dr. Henry Kissinger, Büyükelçi İzak Rabin ve eşi Leah'la birlikte, 27 Şubat 1973. *Moşe Milner' in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

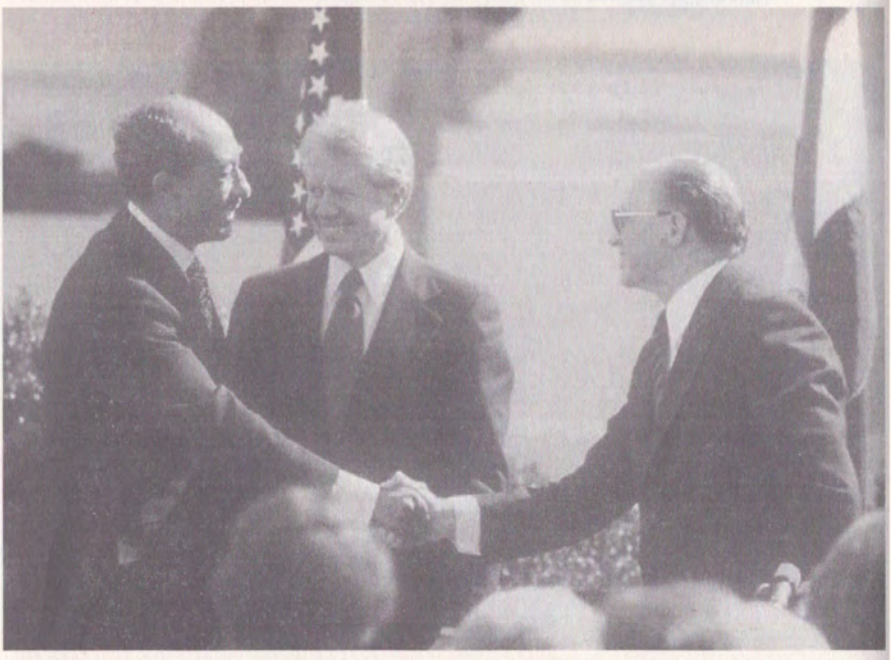
Başbakan Menahem Begin Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ı Ben-Gurion Havaalanı'nda karşılarken, 19 Kasım 1977. *Moşe Milner'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başkan Carter, Cumhurbaşkanı Sedat ve Başbakan Begin, Camp David'de Aspen Konukevi'nin verandasında, 6 Eylül 1978. *Moşe Milner'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

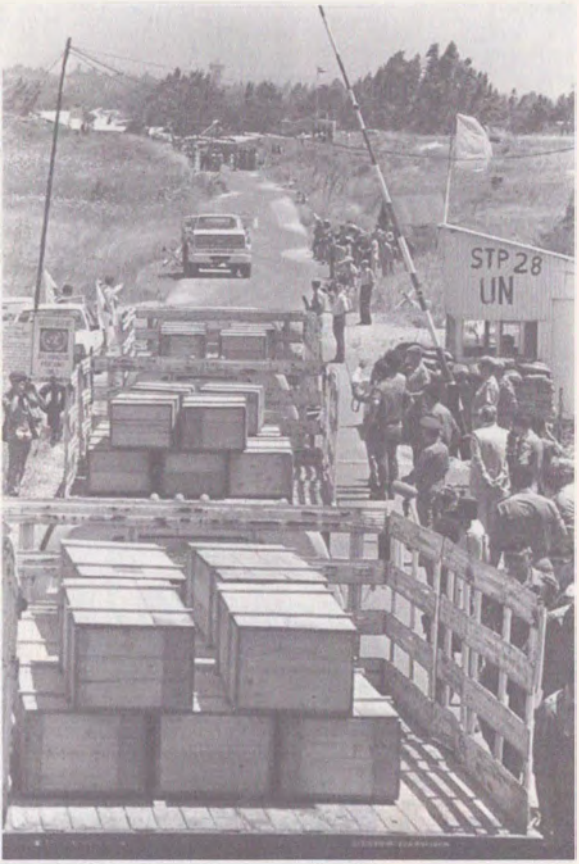

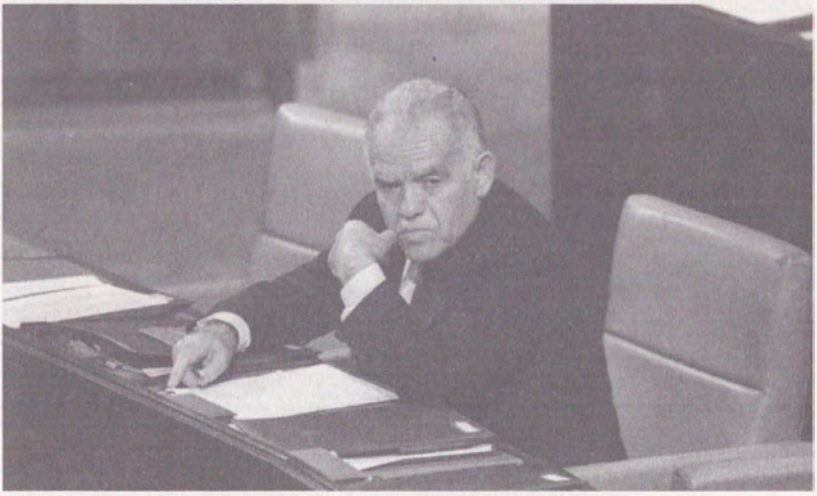
Başkan Carter, Cumhurbaşkanı Sedat ve Başbakan Begin, Beyaz Saray'da Camp David Protokolleri'ni imzalarken, 17 Eylül 1978. *Moşe Milner'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başbakan Menahem Begin (sağda) Cumhurbaşkanı Enver Sedat'la Beyaz Saray'da İsrail-Mısır barış anlaşmasının imza sürecinde el sıkışırken, 26 Mart 1979. *Ya'akov Sa'ar'ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Birinci Lübnan Savaşı'nda öldürülen 72 Suriyelinin tabutlarını taşıyan İSK kamyonları konvoyunun Golan Tepeleri'ndeki BM kontrol noktasından geçişi. *Ya' akov Sa' ar' ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başbakan İzak Şamir. *Ya' akov Sa' ar' ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

İntifada sırasında Ramallah'taki gösterilerde lastik yakan Filistinliler, 3 Ekim 1988. *Başbakanlık Basın Ofisi'nin izniyle.*

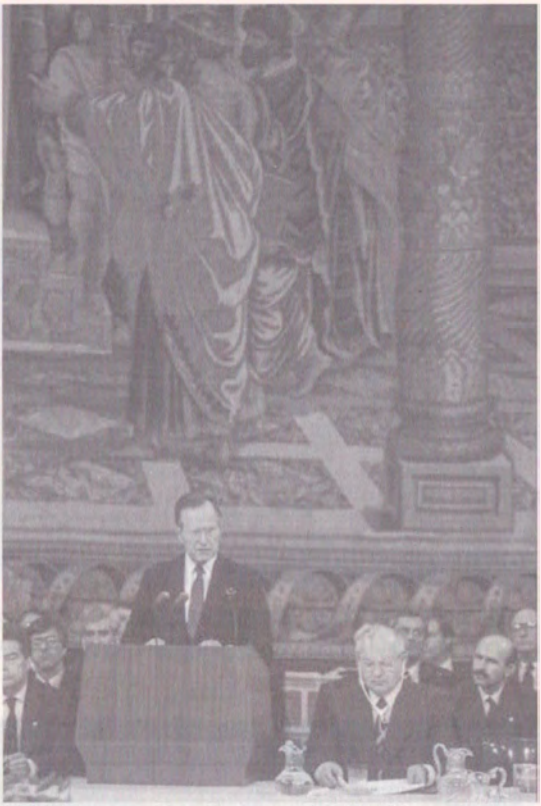

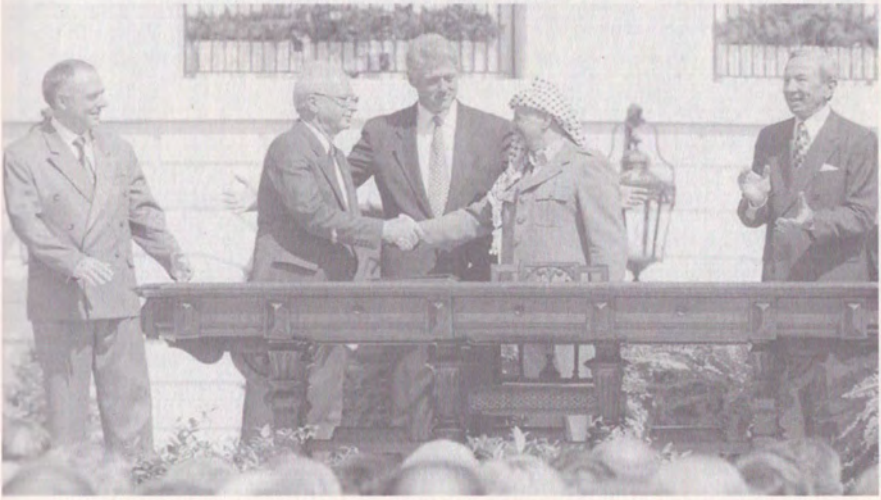
Başbakan İzak Şamir'in Braha yerleşimini ziyareti sırasında İSK'nın intifadaya dair tutumunu protesto eden Yahudi yerleşimciler, 12 Ocak 1989. *Maggi Ayalon'un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Körfez Savaşı sırasında Irak'ın Scud füzesi saldırılarından birinde Ramat Gan'da yıkılan evler, 30 Ocak 1991. *Nathan Alpert'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başkan George H. W. Bush Madrid'deki Ortadoğu barış konferansının açılış oturumunda konuşurken, 30 Ekim 1991.
© Bernard Bisson/Sygma/ Corbis

Başbakan İzak Rabin FKÖ lideri Yaser Arafat'la Beyaz Saray'da İlkeler Bildirgesi'nin imzası sırasında el sıkışırken, 13 Eylül 1993. *Avi Ohayon'un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

FKÖ lideri Yaser Arafat, Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek ve Başbakan İzak Rabin Kahire zirvesi sırasında toplantıda, 6 Kasım 1993. *Avi Ohayon' un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başkan Bill Clinton İsrail-Ürdün barış anlaşmasının imzalanmasının ardından Başbakan İzak Rabin ve Kral Hüseyin'in el sıkışmasını izlerken, 26 Ekim 1994. *Ya' akov Sa' ar' ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

1994 Nobel Barış Ödülü sahipleri Oslo'da, 10 Aralık 1994. Sağdan sola: Başbakan İzak Rabin, Dışişleri Bakanı Şimon Peres ve FKÖ lideri Yaser Arafat. © *Jerry Lampen/Reuters/Corbis*

Kudüs'te Hamas'a mensup intihar bombacısı tarafından terörist bir saldırı ile havaya uçurulan 26 no.lu otobüsün enkazı, 21 Ağustos 1995. *Heidi Milner'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başbakan Rabin ve FKÖ lideri Arafat Beyaz Saray'da Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, Başkan Clinton ve Kral Hüseyin'in eşliğinde Oslo II haritalarını imzalarken, 28 Eylül 1995. *Avi Ohayon' un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başbakan Şimon Peres Gazap Üzümleri Operasyonu'nun ortasında Nehariya ziyareti sırasında şehir sakinleriyle el sıkışırken, 15 Nisan 1996. *Avi Ohayon' un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

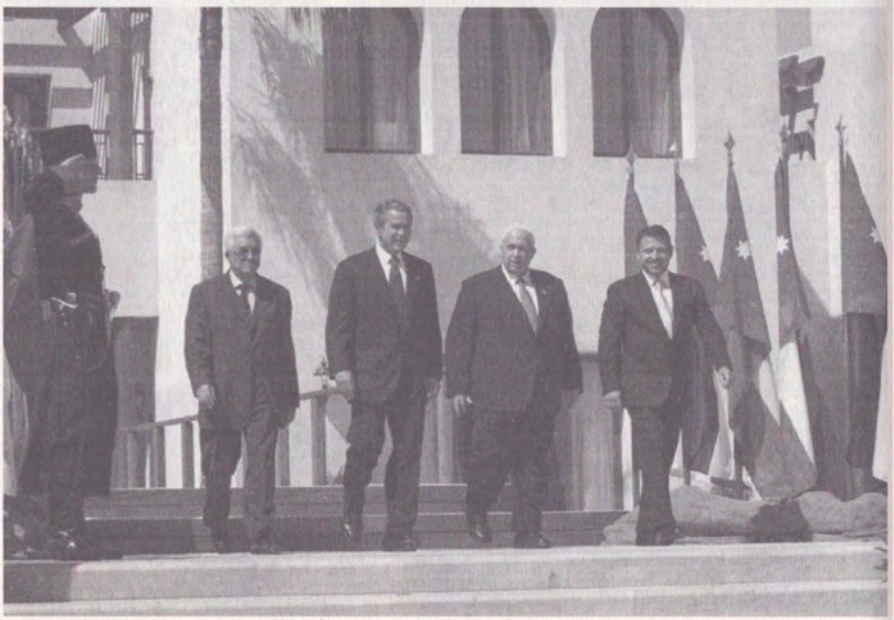

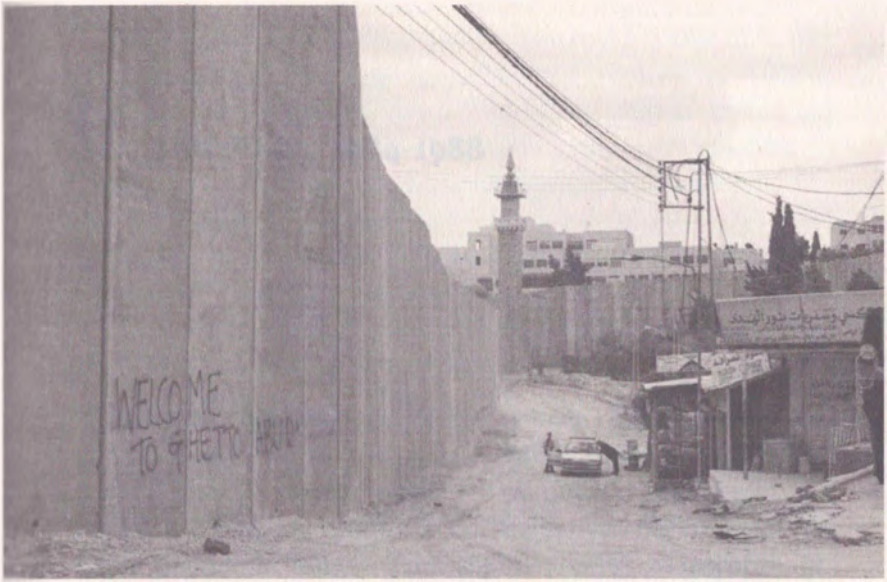
Sol üst: Başbakan Binyamin Netanyahu Knesset'e hitap ederken, 18 Haziran 1996. *Avi Ohayon' un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.* Sağ üst: Başbakan Ehud Barak. *Ya' akov Sa' ar' ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.* Altta: Başbakan Ariel Şaron. *Ya' akov Sa' ar' ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Başbakan Ehud Olmert. *Ya'akov Sa'ar'ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Dörtlü'nün yol haritasının kabulü için toplanan Akabe zirvesi. Sağdan: Kral II. Abdullah, Ariel Şaron, George W. Bush ve Mahmud Abbas. *Avi Ohayon'un izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

İsrail'in Batı Şeria'daki "güvenlik bariyeri". *Moşe Milner'in izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

Morag yerleşiminde Gazze'den geri çekilmeye yönelik protesto, Ağustos 2005. *Mark Neyman'ın izniyle, Başbakanlık Basın Ofisi.*

11. Siyasi Felç, 1984-1988

Lübnan batağındaki karışıklıklar ve hızla kötüleşen ekonomik kriz 23 Temmuz 1984'teki genel seçimin zeminini hazırlamıştı. Bu durum karşısında, yüzde 400 oranındaki enflasyonla, İşçi İttifakı'nın ezici bir zaferle seçimi kazanması beklenmekteydi, ancak seçimlerin sonucu daha çok beraberliği andırıyordu. Şimon Peres'in liderliğindeki İttifak, Knesset'teki 47 sandalyesinden üçünü kaybederek 44 sandalye kazanırken, İzak Şamir başkanlığındaki Likud ise sandalye sayısını 48'den 41'e düşürmüştü. Peres dar çerçeveli bir koalisyon oluşturma çabasında başarısız olmuştu, çünkü dini partiler Likud'u tercih etmişti. Peres bu nedenle biraz isteksizce de olsa, Likud'u da içine alacak büyük bir koalisyon alternatifini benimsemek durumunda kalmıştı. Yeni hükümet ulusal birlik hükümeti olarak adlandırılmıştı. Fakat iki partinin büyük ideolojik bir farkla birbirinden ayrıldığı, yani Likud'un hala vatanın bütünlüğüne sıkı sıkıya bağlı, İttifak'ın ise toprak ödünü vererek uzlaşma arayışında kararlı olduğu düşünülürse, bu doğru bir isim değildi.

İsrail tarihinde daha önce de ulusal birlik hükümetleri kurulmuş olmasına karşın, Peres ve Şamir'in geliştirdiği dönüşümlü yönetim anlaşması alışılmamış ve tuhaftı. Hükümet döneminin ilk yirmi beş aylık bölümünde Peres başbakan, Şamir ise başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı olarak görev yapacak; geri kalan diğer yirmi beş ayda ise iki devlet adamı görevlerini değiş tokuş edecekti. İzak Rabin hükümet döneminin sonuna kadar savunma bakanlığını sürdürecekti. Peres 13 Eylül'de, uzun müzakereler ve pazarlıklardan sonra yeni hükümeti Knesset'e tanıtmıştı. Hükümet İttifak ve Likud'a ek olarak, Ulusal Dindar Parti, Şinuy, Şas, Moraşa ve Agudat Yisrael gibi partileri de içeriyordu. Hükü-

met altısı devlet bakanı, yirmi beş bakandan oluşuyordu. Kabinenin daha önceden cumhurbaşkanlığı yapmış bir, başbakanlık yapmış üç, savunma bakanlığı yapmış dört üyesi ve üç de emekli genelkurmay başkanı üyesi vardı.

Koalisyonun ana ortağı olan iki partinin oyları kabaca birbirine denkti. Mapam İttifak'tan ayrılarak muhalefet safına geçmiş, ancak bağımsız olarak seçimlere girip üç sandalye kazanan Ezer Weizman, sonunda İttifak'a katılma kararı vermişti. Hükümetin Knesset'te toplamda doksan yedi destekçisi vardı. Aralarında beş İttifak, beş de Likud milletvekilinin bulunduğu, koalisyonun daha küçük ortaklarının temsil edilmediği bir iç kabine kurulmuştu. Söz konusu iç kabine, daha önceleri bakanlardan oluşan savunma komitesinin yetkilerini devralarak, tüm önemli kararları vermekle görevlendirilmişti. Bu kararların alınabilmesi veya asıl kabineye tavsiyede bulunulabilmesi için, çoğunluk oyu gerekmekteydi. Bu, uygulama açısından bir partinin diğer partinin yaptığı politika önerilerini veto etme gücü olduğu anlamına gelmekteydi. Ve iki parti de, Araplar ve barış sürecine dair yaklaşımlarında farklı olduklarından, bu siyasi felç için davetiye anlamına gelmekteydi.

Hükümetin izleyeceği yönerge otuz üç temel ilkeden oluşmaktaydı. Dış politika alanındaki ana ilkeler şunlardı: Kuzeydeki yerleşimlerin güvenliği temin edilirken İSK'nın Lübnan'dan çıkarılması; Mısır'la barışın sağlamlaştırılması; Camp David barış sürecine devam edilmesi; Ürdün'e barış müzakerelerinin başlaması için çağrı yapılması; Batı Şeria'da Filistin devleti kurulmasının ve FKÖ ile müzakere yürütülmesinin reddedilmesi; hükümetin işbaşında olduğu süre zarfında Batı Şeria'da işgal hareketine girişilmemesi; Batı Şeria'da bir yıl içerisinde beş ya da altı, daha ileri bir tarihte ise daha fazla yeni yerleşim kurulması; tamamen İsrail'in egemenliğinde olmak ve tüm dinlerin mensuplarının şehirdeki kutsal mekânlara kesintisiz erişim hakkı koşuluyla Kudüs'ün ortak yönetiminin devam etmesi. Söz konusu temel yönergeler, koalisyondaki tüm partiler arasındaki en asgari ortak paydayı ifade etmekteydi. Koalisyonun iki büyük ortağı, temel yönergelere uysa dahi spesifik siyasi önerileri veto etme gücünü elinde tutmaktaydı.[1]

1 Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 9, *1984-1988* (Kudüs, 1992), 1-12.

Garip Çift

Hem Peres, hem de Şamir Polonya doğumluydu, ancak mizaçları, tarzları ve Araplara karşı yaklaşımları tamamen zıttı. Peres esnek ve açık fikirli; Şamir ise katı ve dogmatikti. Peres ağırlıklı olarak bilim adamları ve uzmanların tavsiyelerine itimat eden bir teknokrat; Şamir ise İsrail Diyarı'nın tümünün kalıcı biçimde muhafaza edilmesi konusunda sarsılmaz kararlılığa sahip biriydi. Peres Arapların İsrail konusundaki en küçük bir tavır değişikliğine dahi duyarlıyken; Şamir Araplardaki herhangi bir değişikliğin taktiksel olduğuna ve onların nihai amacının İsrail Devleti'ni yok edip, Yahudileri denize dökmek olduğuna inanıyordu. Bu düşünce sık sık tekrar ettiği şu cümlede ifade buluyordu: "Araplar aynı Arap, deniz aynı deniz." Peres işgal altındaki topraklardaki statükonun uzun süre devam ettirilemeyeceğini; Şamir ise statükonun sürdürülmesinin en önemli ulusal çıkar olduğunu düşünüyordu. İki siyasetçinin dış politika tarzları da belirgin bir biçimde farklıydı. Peres siyasi hasımlarıyla uluslararası bağlantılar geliştirebilmek, fırsatları kullanmak ve anlaşmaya varmak için tartışma ve diyalogdan yanaydı. İkna konusunda olağanüstü bir yetenekle, uzlaşma konusunda ısrarcı bir azmi birleştirmişti. Şamir ise, bunun tersine, aksi ve şüpheci, sadece tehlikeleri ve tuzakları görme eğiliminde, ödün verme konusunda kibirli, barış yapılması için uygulanan uluslararası baskılara direnmekte ise kararlıydı. Kurdukları çift başlı hükümet ayrı telden çalmaya ve ağız birliği etmemeye mahkûmdu. Başbakanlığın dönüşümlü olarak paylaşılması konusunda yaptıkları düzenleme de aslında oldukça garipti ve bizzat kendileri bu durumu isabetli bir biçimde "garip çift" olarak adlandırmıştı.

Kurduğu hükümet beceriksiz olsa da, Peres başbakanlık yaptığı iki yıl boyunca özellikle iç siyaset alanında kayda değer biçimde etkili ve başarılı olmuştu. Peres'in üç ana önceliği vardı: enflasyonu kontrol altına almak, İSK'yı Lübnan'dan çıkarmak ve Ortadoğu barış sürecini yeniden başlatmak. Peres başbakanlığa oldukça hazırlıklıydı. Yüz gün takımı olarak da bilinen genç akademisyenlerden kurulu bir ekip, İttifak'ın seçim sandığından zaferle çıkması beklentisiyle, iç ve dış politika alanlarında bir dizi

ayrıntılı eylem önerisi üzerinde çalışmıştı. Takıma, İttifak'ın sözcüsü, nazik ve yaratıcı bir siyaset bilimci ve Araplarla ilişkiler konusundaki alışılmadık barışçıl görüşlerini, Peres'e karşı katıksız bireysel sadakatiyle birleştirmiş olan Dr. Yossi Beilin başkanlık ediyordu. Beilin, kabine sekreterliğine getirilmiş ve Peres'le yakın çalışmaya devam etmişti. Takımın bir başka üyesi Dr. Nimrod Novik, Peres'in siyasi danışmanı; İSK planlama biriminin başkanı emekli General Avraham Tamir ise, başbakanlık ofisinin genel müdürü olmuştu. Söz konusu profesyonel takım, Peres'e oldukça iyi hizmet etmekteydi. Peres'in ilk zaferi, yüksek enflasyonu düşürmek, ekonomiyi istikrara kavuşturmak, işsizliği azaltmak ve ekonomik büyümeyi yeniden başlatmak olmuştu.

Peres'in ikinci başarısı ise İSK'yı Lübnan'dan çıkarmaktı. Lübnan'daki savaş İsrail'e 660 ölüye mal olmuş, ekonomik sıkıntıları artırmış, ulusal güvenlik konusundaki fikir birliğini bozmuş ve İsrail'in yurtdışındaki imajını zedelemişti. Savaş, İsrail askerlerini Lübnan'dan çıkarmak için İran ve Suriye'nin desteğiyle şiddetli gerilla savaşı uygulayan, Hizbullah isimli yeni bir silahlı grubun ortaya çıkmasına da neden olmuştu. İsrail'in geri çekilmesi karşılığında Suriye'nin Lübnan'daki birliklerini geri çekmesine yönelik tüm çabalar sonuçsuz kalmıştı. İSK şefleri, Lübnan'daki kayıplarına son vermek üzere tek taraflı, düzenli bir geri çekilmeyi yeğlemekteydi. Ancak Likud'lu bakanların büyük bir bölümü, geri çekilmenin gerekçeleri konusunda ikna olmamıştı. Kabineyi Lübnan'dan geri çekilmeye ikna etme çabasında, Peres İzak Rabin'den güçlü bir destek görmüştü. Rabin, İSK'nın, bölgedeki vekili Güney Lübnan Ordusu (GLO) yardımıyla, dar bir güvenlik kuşağında devriye görevi yapmakla yetinmesini sağlayacak aşamalı bir geri çekilme planını iç kabineye sunmuştu. Şamir'in liderlik ettiği Likud'lu bakanlar plana karşı çıkmış, fakat aralarındaki fikir birliği, İskân Bakanı David Levy'nin plan lehinde oy vermesiyle bozulmuştu. Bu, planın büyük kabineye tavsiye edilmesi anlamına geliyordu. 14 Ocak 1985'te kabine planı onaylamıştı. Aralarında Şamir, Şaron ve Arens'in de bulunduğu Likud'lu bakanların neredeyse tamamı karşı oy kullanmış, ancak Levy, İttifak ve koalisyonun küçük ortaklarının oylarının yardımıyla karara varılmıştı. Yapılan bir kamuoyu yoklaması, nüfusun yüzde dok-

sanının kararı desteklediğini göstermişti. Lübnan'dan geri çekilme Şubat ve Haziran ayları arasında, kademeli olarak gerçekleştirilmişti. Birliklerin büyük bir bölümü İsrail'deki üslerine geri dönmüştü. Güvenlik kuşağında bırakılan küçük birlikler, General Antoine Lahad'ın komuta ettiği GLO ile koordineli olarak görev yapmaktaydı. İSK güçleri zaman zaman, özellikle Hizbullah'ın gerilla birlikleri ile çatışmakta ve İsrail'in kuzey yerleşimlerine arada sırada Katyuşa füzeleri fırlatılmaktaydı. Tansiyon her şeye rağmen düşmüş ve kâbusun bittiğine dair genel bir rahatlama oluşmuştu.

Peres İsrail'i Lübnan'dan çıkarmaya çalışırken, İsrail'in uluslararası alandaki itibarını onarmak üzere genel bir çaba da göstermişti. Önceki hükümet Lübnan'ın işgali ve Filistinliler ve Ürdün'le ilgili sergilemiş olduğu diplomatik uzlaşmazlık nedeniyle uluslararası sempatiden büyük ölçüde yoksun kalmıştı. Peres işbaşına geldiğinde, barış süreci neredeyse durmuş, Arapları ve dünyayı Ortadoğu'da barış olabileceğine ikna etmek için sürekli çaba göstermek gerekmişti. Peres tipik bir gayretle, İsrail'in komşularıyla ilişkilerini belirleyen ortamı değiştirme işine koyulmuştu. Kendini vizyon sahibi bir devlet adamı, İsrail'i ise içtenlikle bölgesel istikrar ve barış arayışında rasyonel ve makul bir aktör olarak yansıtmıştı.

Mısır'la ilişkiler, Lübnan'ın işgaliyle, Batı Şeria'da yeni yerleşimler inşasıyla ve Akabe Körfezi'nin girişi yakınlarında bir sahil kasabası olan Taba konusundaki giderilemeyen anlaşmazlık nedeniyle çok ciddi biçimde gerilmişti. Begin hükümeti söz konusu 1,2 km'lik sahili Sina'dan çekildiği Nisan 1982'den beri elinde tutmuş ve bunu takiben de Mısır'ın bölgeye dair talebine rağmen burada lüks bir otelle tatil köyü inşasına izin vermişti. İsrailli bazı görevliler, İsrail'in Sina'nın bu küçücük bölgesini, buraya dair geçerli bir hakkı olduğunu düşündüğünden değil, gelecekte Batı Şeria hakkında yürütülecek müzakereler için topyekûn geri çekilmeye örnek oluşturmaktan çekindiği için elde tuttuğunu gizli görüşmelerde kabul etmeye hazırdı. Fakat Cumhurbaşkanı Mübarek, anlaşmazlığın Peres'le buluşmalarından önce çözümlenmesi konusunda son derece kararlıydı. İsrail-Mısır barış anlaşması müzakere yoluyla çözümlenemeyen her tür anlaşmazlığın

ya uzlaşma ile karara bağlanmasını ya da tahkime götürülmesini öngörmekteydi.

Mübarek konuyu tahkime götürmek için bastırmaktaydı ve bir teşvik olarak Mısır'ın İsrail'deki büyükelçisinin geri dönmesini ve ticaret, turizm, ulaşım ve kültürel alanlardaki normalleşme sürecinin kaldığı yerden devam etmesini içeren bir paket önermişti. Peres böyle bir paketi kabul etmeye hazırdı. Ancak iç kabine bu konu hakkında tam ikiye bölünmüştü. Likud'lu beş bakan konu hakkında kılını dahi kıpırdatmıyordu. Liderleri İzak Şamir ise, dik kafalılığını böyle görece önemsiz bir konu için bütünüyle kullanmıştı. Şamir muhtemelen Peres'in diplomatik bir başarı elde etmesini engellemeye çalışıp barış görüşmelerine giden süreci daimi olarak engelleyecek bir ayak bağı oluşturmaya çabalıyordu. Tartışma, iç kabinedeki David Levy'nin sonunda tıpkı Lübnan'dan geri çekilme konusunda yaptığı gibi, İttifak'ın tavrını benimsemesine kadar devam etmişti. Peres 12 Ocak 1986'da kabinenin tümüne Taba anlaşmazlığını tahkime götürme önerisini sunmuş; Şamir ve arkadaşlarının direnişi sürdürmeleri halinde, hükümeti düşürme tehdidinde bulunmuştu. Toplantı on iki saat sürmüş ve kontrolün kaybedildiği anlarda pek çok kez oturuma ara verilmişti. Likud'lu bakanlar başbakana hakaretler savurmuş, başbakan da onları barış sürecini sabote etmekle suçlamıştı. Sabahın ilk ışıklarıyla konuyu tahkime götürme kararı alınmış, ancak Likud'lu bakanlar bu kararın uygulanmasını dokuz ay kadar geciktirmeyi başarmıştı. Arabulucular nihayet Mısır lehinde karar vermiş ve söz konusu sahil bölgesi, Mart 1989'da Mısır egemenliği altına girmişti.[2]

Şamir hatıralarında, "Bu benim için mutlu bir an değildi; fikir birliği içinde olabilseydik hiçbir şeyden vazgeçmeden Taba'yı elimizde tutabilecek olduğumuzu üzülerek gördüm. Ben ve benim gibilerin küçücük bir toprak parçasını İsrail'in düşmanlarına teslim etmemek için direnmesi kınanırken, (Likud dışında) hiç kimsenin, Mısır'ın barışı tehlikeye atarak, yalnızca ulusal prestij uğruna Taba'ya sıkı sıkı yapışmasını protesto etmeyişini, hatta

2 Peres, *Battling for Peace*, 302-3; Tamir, *Soldier in Search of Peace*, 89-92; Michael Bar-Zohar, *Zalim Bir Aynaya Bakmak: İsrail'in Kader Anı* (İbranice) (Tel Aviv, 1990), 158-159 ve 179-80.

bunu hiç dikkate almayışını ironik bulmuştum. Elbette Taba'dan sonra hiçbir şey değişmemişti; her şey eskisi gibiydi" diye yazmıştı.[3] Bu yorumlar birkaç nedenden ötürü dikkate şayandır. İlki ve en önemlisi, Mısır İsrail'le on yıl önce barış imzalamış olmasına rağmen bu ülkeyi Şamir'in düşman olarak adlandırmasıydı. İkincisi, Şamir'in uluslararası hukuku ve diğer devletlerin haklarını hiçe saymasıydı. Sonuncu, ancak bir o kadar da önemli diğer bir konu ise, bu yorumların Şamir'in kendi görüşlerinin dışında hiçbir görüşü anlama kapasitesinin olmadığını gözler önüne sermesiydi.

Ürdün Seçeneğinin Geri Dönüşü

Şimon Peres'in en büyük hedefi, Filistin sorununu Ürdün'le ayrı bir anlaşma vasıtasıyla çözmekti. Bu, Peres'in önce başbakan, daha sonra dışişleri bakanı olarak ulusal birlik hükümeti süresince izlediği politikanın en tutarlı bölümüydü. Likud'un yedi yıl süren daha önceki iktidarı boyunca, İsrail ve Ürdün arasında hiç üst düzey temas kurulmamıştı. Peres, Likud'un uzun vadeli planı olan Batı Şeria'nın işgalinin büyük bir hata olduğunu hissetmişti çünkü bu İsrail Devleti'nin demokratik ve Yahudi karakterini ortadan kaldıracak bir hareketti. Yahudi askeri işgalinin devamı da makul bir çözüm olamazdı, çünkü Batı Şeria ve Gazze'de 1,5 milyon Arap yaşamaktaydı ve bu nüfusun doğurganlık oranı Yahudilerinkinden yüksek olduğundan, demografik dengenin Araplar lehine değişimi kaçınılmazdı. Bu durumda tek alternatif, Kral Hüseyin'in krallığına Batı Şeria ve Gazze'nin en yoğun nüfusa sahip bölümlerini kazandıracak, ancak stratejik açıdan önemli bölgeleri İsrail'e bırakacak teritoryal uzlaşma anlamına gelen, Ürdün seçeneğiydi. Bu seçenek 1967'den beri İşçi Partisi'nin tercih ettiği çözümdü.

İzak Rabin bu konuda Peres'le tamamen aynı fikirdeydi. Rabin seçim kampanyası esnasında arkadaşlarına, "Ürdün seçeneği, ekonominin yeniden yapılandırılmasından bile daha önemli" demişti. "Bu, İşçi hareketinin iktidara geldiğinde uğraşması ge-

3 Shamir, *Summing Up*, 172.

reken asıl meseledir" diye de eklemişti. Peres ve Rabin, Ürdün seçeneğini ve bu seçeneğin hayata geçirilmesini sağlayacak yolları araştırmak üzere, Yossi Beilin'in başkanlık ettiği, uzmanlardan oluşan bir ekip görevlendirmişti. Ekipten, Ürdün seçeneğine dair soruları gidererek, bu seçeneğe dikkat çekmeleri istenmişti. Ekibin tavsiyesi Camp David modelinin izlenmesi olmuştu, yani İsrail ve Ürdün arasında ABD'nin müdahil olacağı ve Mısır'ın da destek sağlayacağı doğrudan müzakereler. Dolayısıyla, Peres neredeyse göreve geldiği ilk günden itibaren Ürdün'le diyaloğu tazelemek üzere özel bağlantılar üzerinden çalışmaya başlamıştı.[4]

Amman'ın tepkisi temkinli fakat cesaret vericiydi. Kral Hüseyin nihai sonuç konusunda güvence vermese de, müzakereleri başlatma yollarını araştırmaya istekli görünüyordu. Geçmişte, prensip olarak, müzakerelerin resmen başlatılmasına olur vermeden evvel, nihai sonuç konusunda hep anlaşma talebinde bulunmuştu. Şimdiyse, ön şart olmadan müzakereleri başlatma fikrini düşünmeye hazır görünüyordu. Ancak kral iki sorunla karşı karşıyaydı. İlki, 1974'te Rabat'ta yapılan Arap Ligi zirvesinin FKÖ'yü Filistinlilerin yegâne meşru temsilcisi olarak kabul etmiş olmasıydı. Bu nedenle, FKÖ'nün onayı olmadan İsrail'le resmi müzakereleri başlatamazdı. İkincisi, Arap Ligi'nin 1982'de Fas'ın başkenti Rabat'ta yapılan zirvesinin de, İsrail'le müzakere yapma fikrini sadece uluslararası konferans kapsamında yürütülmesi şartı ile kabul etmiş olmasıydı. Kral, Arap dünyasının ciddi bir biçimde düşmanlığını kazanmaksızın İsrail'le bağımsız müzakereleri başlatamazdı. Hüseyin bu sorunları aşmak üzere, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin ve anlaşmazlığın Filistinliler de dahil tüm taraflarının katılacağı uluslararası bir konferans düzenlenmesi teklifinde bulunmuştu. Uluslararası bir konferansın hem İsraillilerin ısrarla talep ettiği doğrudan görüşmelere paravan oluşturacağını, hem de Araplar arası fikir birliğine sadık kalmasını sağlayacağını ummuştu.

Ancak uluslararası konferans düzenleme fikri İsrail'de kesinlikle kabul görmemişti. Uluslararası konferans, dışarıdan dayatılan bir çözüme eşdeğer görülmekteydi ve belli başlı siyasi partilerin tümü tarafından reddedilmişti. İşçi Partisi bu fikre her zaman

4 Arye Naor, *Duvara Yazmak* (İbranice) (Tel Aviv, 1988), 125-126.

karşı çıkarak, her bir Arap devletiyle ayrı müzakere yürütülmesini tercih etmişti. Peres dış güçlerin İsrail'in sınırlarını belirlemeye dahil olmasına müsaade etmeye hazır değildi ve uluslararası bir konferansta, en radikal Arap grupların gidişatı belirlemesinden çekiniyordu. Likud uluslararası konferansı müzakere yapılacak bir tartışma ortamı olarak değil, İsrail'i işgal altındaki topraklardan vazgeçmeye zorlayacak bir düzenek olarak görüyordu. Özellikle Şamir, uluslararası konferans bahanesi veya paravanı arkasındaki herhangi bir toplantıya, hiddetle ve yüksek sesle itiraz etmekteydi. Uluslararası bir konferansın İsrail'in varlığını tam anlamıyla tehlikeye sokacağını savunmaktaydı. Bunun nedenlerini hatıralarında sıralamıştı: "Karşı koymamızın mümkün olamayacağı yoğun uluslararası baskılar altında, kısa zaman içinde kendimizi gittikçe daha tecrit edilmiş bulacağımızı ve Arapların İsrail'i, 1967 öncesinde yaşadığımız, kabul edilmesi mümkün olmayan teritoryal konuma döndürecek (neredeyse herkesin desteğini alan) taleplerine yenik düşeceğimizi düşünmüştüm."[5] Peres'in yapmak zorunda olduğu şey, Kral Hüseyin'in İsrail'le uluslararası toplumun himayesinde müzakereleri başlatmasını ve görüşmeler için FKÖ'yü devre dışı bırakarak, Filistinliler ve Ürdünlülerden oluşan bir ekip kurulmasını sağlamaktı.

Kral Hüseyin ise dengeleyici bir biçimde davranmak ve bununla alakalı olarak da, bir ip cambazının tedbirliliği içerisinde hamle yapmak durumundaydı. Öncelikle Batı Şeria'nın geleceği için müzakere etmek üzere, ezeli rakibi Yaser Arafat karşısında meşruiyet kazanmalıydı. 11 Şubat 1985'te kral ve Arafat, İsrail'in de dahil olacağı barış süreci için ortak tavır konusunda anlaşmıştı. Amaç Filistin'in kendi kaderini tayin hakkını, Ürdün-Filistin konfederasyonu yardımıyla işler kılmaktı ve bunun yöntemi de, İsrail'le müzakere etmesi için Ürdün-Filistin delegasyonu oluşturarak, FKÖ'nün "başlangıcında bulunmayıp, sonunda hazır olacağı" uluslararası bir konferans formülü uygulamaktı. FKÖ'nün konferansın daha sonraki aşamasına katılabilmesi için şu üç şartı kabul etmesi bekleniyordu: BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının kabulü, İsrail'in bölgede var olma hakkının tanınması ve şiddet eylemlerine son verilmesi. Bu şartlar, Henry

5 Shamir, *Summing Up*, 168.

Kissinger'ın 1975'te ABD ve FKÖ arasındaki görüşmelerde ortaya koyduğu şartlardı. Reagan yönetimi, FKÖ'nün diplomatik sürece dahil olabilmek için söz konusu şartları yerine getirerek, bir nevi bu sınavı vermesinde ısrar ediyordu. Yönetim uluslararası bir konferans düzenlenmesine sıcak bakmıyordu, çünkü böyle bir konferans Sovyetler'in Amerika Birleşik Devletleri ile eşit şartlarda katılımını da kapsamaktaydı. Öte yandan yönetim Ürdün-İsrail müzakerelerine bir tür uluslararası paravan oluşturmayı denemeye hazır ve istekliydi.

İsrail Ürdün'le görüşme başlatma çabalarına, Lübnan'dan geri çekilmesini takiben hız vermişti. Avraham Tamir Temmuz 1985'te Peres'e, barış sürecinin yeniden başlatılması için gerekli şartların bir önceki yıl oluştuğunu iddia eden uzun bir rapor öne sürmüştü. Tamir ortaya çıkan bu durumla ilişkili dört gerekçe sunmuştu. Bunlardan ilki, İran-Irak savaşı ile ilgiliydi ve Irak'ın Arap dünyasında İran-Şii tehdidini kontrol altına alabileceğine ve bunun sonucu olarak da Bağdat'ın Mısır'ın İsrail'le uzlaşma stratejisini kabul etmek zorunda kalacağına vurgu yapmaktaydı. İkinci gerekçe, FKÖ'nün konumunun Lübnan'daki askeri altyapısını kaybetmesini takiben değişmesiydi. Bu değişiklik, Hüseyin-Arafat anlaşmasını, FKÖ içindeki radikaller ve ılımlılar arasındaki bölünmeleri, ılımlıların Filistin sorununun çözümü için Ürdün'le ortaklık kararı vermesini ve BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kabul etme konusu üzerinde düşünme isteğini açıklıyordu. Üçüncü gerekçe, Mısır'ın Arap dünyasındaki geleneksel anlamda önemli konumunu yeniden elde etmesinin, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yolla çözümlenmesi lehindeki yaklaşımı güçlendirmesiydi. Dördüncüsü ise, İsrail hükümetinin politikalarının, müzakereler için daha iyi bir ortam yaratmaya yardım etmiş olmasıydı. Bunlar arasında İSK'nın Lübnan'dan geri çekilmesi, Batı Şeria'da yeni yerleşimler inşa edilmesinin duraklatılması, Batı Şeria'nın Arap nüfusunun yaşam şartlarının iyileştirilmesi, Taba sorununun halledilmesinde tahkim yoluna gidilmesi ve Ürdün'le nihai sonuç konusunda ön şartlar ileri sürülmeksizin müzakerelere girilmesi konusunda çaba gösterilmesi vardı. Peres, Rabin ve yardımcıları bu tahlili kabul etmişti. Peres'in strate-

jisi, müzakerelerin çerçevesini oluşturmaya odaklanmak ve asıl sorunları daha sonraki bir aşamaya bırakmaktı.[6]

Peres, Kral Hüseyin'le 19 Temmuz 1985'te on yıl sonraki ilk yüz yüze görüşmesini gerçekleştirmek üzere Londra'da buluşmuştu. Buluşma İsrail büyükelçiliğinden birkaç bina uzakta, kralın Kensington, Palace Green'deki evinde yapılmıştı. Kral ve başbakan görüşmelere aşamalı olarak devam etme kararı almıştı. İlk aşamada, Ürdün-Filistin ortak delegasyonu ABD dışişleri bakanının Yakındoğu ve Doğu Asya ilişkilerinden sorumlu yardımcısı Richard Murphy ile buluşacaktı; ikinci aşamada FKÖ Amerika'nın diyalog için öne sürdüğü şartları yerine getirecekti; üçüncü aşamada barış müzakereleri başlayacaktı. Fakat üzerinde anlaşma sağlanamayan bir nokta vardı. Kral ortak delegasyonda FKÖ'nün bazı destekçilerinin de bulunmasını istemekteydi; ancak bu başbakan için kabul edilebilir bir şey değildi.[7]

Ancak Peres kralın senaryosuyla, Amerikalılardan buna bir şans tanımalarını isteyecek denli ilgiliydi. George Shultz'un hatıralarında açıkladığı üzere, İsrail'in Washington'da daha önce görev yapmış eski büyükelçilerinden Simha Dinitz, 5 Ağustos'ta Shultz'un evine bir ziyarette bulunmuş ve bazı ürkütücü haberler getirmişti. Dinitz'i Washington'a kabinenin diğer üyelerinin bilgisi olmadan gönderen Peres, Shultz'a Kral Hüseyin'le yaptığı buluşma hakkında bilgi vermek istemişti. Ancak Dinitz toplantıda kaydedilen ilerlemelere dair bilgi vermek yanında, belli ki Peres'in krala söylemediği bir şey daha iletmişti: Richard Murphy ile yapılacak başlangıç görüşmelerine bazı FKÖ taraftarlarının katılması durumunda İsrail buna zorunluluktan katlanacak, ancak duruma itirazlarını kamuoyu önünde açık bir biçimde dile getirecekti. Shultz ise, Washington temsilcisi Len Garment vasıtasıyla Şamir'den daha farklı bir mesaj almıştı. Garment, Dışişleri Bakanı Şamir'in Richard Murphy'nin hiçbir Filistinli ile buluşmasını istemediğini söylemişti. Şamir, böyle bir buluşma fikrini göz önünde bulundurmalarını dahi sorgulamakta; böyle bir toplantının, İsrail'in FKÖ üyeleri ile, FKÖ öne sürdükleri şartları kabul edene dek görüşmemesi şeklindeki 1975 ruhunu bozacağını, İs-

6 Naor, *Duvara Yazmak*, 149-55.

7 Zak, *Hüseyin Barış Yapıyor*, 201-2 ve 263-64.

rail hükümetine zarar vereceğini, ABD-İsrail ilişkilerini tehlikeye atacağını düşünmekteydi. Bu durum yalnızca, ulusal birlik hükümetinin bir yerine iki başlı olduğunu gösteren bir başka örnekti. Shultz meseleyi Ronald Reagan'a danışmış, o da FKÖ'yle en ufak bir bağlantısı olan biri ile dahi görüşmeyecekleri kararının kesin olduğu hükmünü vermişti.[8]

İsrail'in FKÖ konusundaki tutumu, Ürdün'den çok Amerika'nın tutumuna yakındı. Ürdün, FKÖ'nün göreceli olarak daha zayıf ve bu nedenle taviz vermek konusunda baskı uygulanabilir bir durumda olduğunu iddia ediyordu. İsrail ise buna, daha çok Amerika'ya benzer bir biçimde, FKÖ gerçekten güçsüzse diplomatik süreçten tamamen dışlanması gerektiği cevabını vermişti. FKÖ konusundaki bu görüş ayrılığı, barış görüşmelerinin başlatılamamasının en önemli nedeniydi. İsrail-Ürdün ilişkileri üzerine çalışan birinin gözlemlediği gibi, "Peres ve İşçi Partisi açısından, FKÖ'nün herhangi bir müzakerede üst düzeyde temsil edilmesi, İsrail'de süreç için gerekli siyasi çoğunluğun sağlanmasının daha da zorlaşması demekti. Hüseyin ve Haşimiler içinse, FKÖ ne kadar üst düzeyde temsil edilirse, hem bölgesel siyasette, hem de Ürdün'ün iç siyasetinde herhangi bir müzakerenin yaratacağı riskler o oranda azalacak demekti. Hüseyin FKÖ olmadan hareket edemeyeceğini düşünüyor, Peres ise FKÖ ile hareket edemiyordu."[9]

FKÖ, 1985 yazında Ürdün'den İsrail'deki hedeflere saldırılarını artırmıştı. El-Fetih içerisindeki Güç 17 isimli, Arafat'ın muhafızları olarak da bilinen grup, doğu Akdeniz'de aktif haldeydi. Güç 17, Eylül'de Mossad ajanı olduğu düşünülen üç İsrailliyi, Kıbrıs Larnaka limanındaki bir yelkenlide öldürmüştü. Ariel Şaron, İsrail'in "Amman'daki terörist üsleri"ne misillemede bulunmasını açıkça talep etmişti. Şaron Ürdün'le diyaloğun yeniden başlatılmasına hiç ilgi göstermemişti. Her zaman Ürdün seçeneğine karşı çıkmış ve Hüseyin ve Arafat arasındaki paktın, Hüseyin'in barış görüşmeleri için uygun bir taraf olmadığını ispatladığını

8 George P. Shultz, *Turmoil and the Triumph: My Years as Secratary of State* (New York, 1993), 452-55.

9 Adam Garfinkle, *Israel and Jordan in the Shadow of War* (Londra, 1992), 113.

belirtmişti. Peres ve Rabin'in, Şaron'un taleplerini karşılamak üzere Ürdün içerisinde bir operasyon başlatmaya niyeti yoktu, fakat yönetimin Likud'dan oluşan ikinci yarısına kıyasla "yumuşak" görünmeyi de göze alamıyorlardı.[10] Bu nedenle iç kabineye, FKÖ'nün Tunus'taki kumanda merkezine İHK tarafından bir saldırı düzenlenmesi önerisinde bulunmuşlardı. İç kabinenin Ezer Weizman haricindeki tüm üyeleri teklifi kabul etmişti. Weizman'ın saldırıya muhalefet etmesinin asıl nedeni ise, bunun İsrail-Mısır ilişkilerine vereceği muhtemel zarardı.

İsrail F-16'ları, 1 Ekim 1985 günü FKÖ'nün Tunus'taki askeri ana kumanda birimlerinin bulunduğu Hamam el-Şat'a bir saldırı gerçekleştirmiş, elli beş Filistinliyi ve on beş Tunusluyu öldürerek, yüz kadar kişiyi de yaralamıştı. Arafat havaya uçmaktan son anda kurtulmuştu. Bu, İsrail'in neler yapabileceğini bir kez daha gösteren bir olay olmuştu. Tunus İsrail'den 2,460 kilometre uzaktı. Uçuş beş buçuk saat sürmüş ve uçaklar havada yakıt ikmali yapmak durumunda kalmıştı. Güvenlik Konseyi ve pek çok ülke saldırıyı kınamış, ancak Amerika Birleşik Devletleri bunun terörizme verilen meşru bir tepki olduğunu söyleyerek hoş görmüştü. Reagan, Peres'e operasyonla ilgili memnuniyetini ifade eden bir mesaj göndermişti. Bir sonraki yıl Reagan kendisi de, yine uluslararası terörizme karşı mücadelenin parçası olarak, Libya'ya bir hava saldırısı emri verecekti.

5 Ekim'de, Tunus'a yapılan saldırıdan dört gün sonra, Peres Kral Hüseyin'le Londra'da tekrar bir araya gelmişti. Kral, barış görüşmelerinde rol almasına izin verilmesi için FKÖ'nün izlediği siyaseti değiştirmesi gerektiğine dair Amerikan görüşüne gittikçe daha sıcak bakmaya başlamıştı. Başbakan, eğer FKÖ dışlanabilirse, İsrail kamuoyunu bir tür uluslararası toplantının yapılması gerektiğine daha kolay ikna edebileceğini düşünüyordu. Kral, FKÖ ile olan bağlantılarından ve İsrail'le barış görüşmesi yürütecek ortak Ürdün-Filistin delegasyonu kurma çabalarından bahsetmişti. Müzakerelerin uluslararası bir konferansın parçası olması zorunluluğunu da vurgulamıştı. Başbakan ise, ülkesindeki karmaşık iç siyasi manzaradan, hızlı hareket etme gereğini

10 Melman ve Raviv, *Behind the Upising*, 173; Shultz, *Turmoil and Triumph*, 457.

vurgulamak üzere bahsetmişti. Şamir'le bir yıl içerisinde makamlarını değiş tokuş edeceklerdi, sonrasında da Şamir ve partisinin milliyetçi eğilimleri nedeniyle barış için çalışmak daha zor olacaktı. Kral, İsrail hükümetinin alışılmadık yapısının bir sonucu olarak felce uğradığına ve zor kararlar alma becerisinin olmadığına dair kaygısını dile getirmişti. Başbakan ise, karar anı geldiği ve Likud'lu bakanların Ürdün'le barış müzakereleri yürütmenin önüne engel oluşturduğu anda, koalisyonu dağıtmakta tereddüt etmeyeceği cevabını vermişti. İki lider ay sonunda BM'nin yıllık Genel Kurulu'nda yapacakları konuşmalar hakkında görüş alışverişinde bulunmuştu. İki saat süren toplantı el sıkışma ile ve "barış sürecini ilerletmek maksadıyla" yeniden buluşmak üzere anlaşılmasıyla sona ermişti.[11]

Peres BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasını 21 Ekim'de yapmıştı. Dünyaya İsrail'in doğu komşusu Ürdün Haşimi Krallığı ile barış müzakeresi yapmayı tasarladığını duyurmuştu. Bu müzakerelerin amacı, Filistin sorununu çözüme kavuşturmak yanında İsrail ve Arap devletleri arasında barış anlaşmaları da yapmaktı. Müzakereler BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını temel alacak ve görüşmeler sırasında diğer katılımcıların yapacağı önerileri göz önünde bulundurma konusunda da istekli olunacaktı. İsrail ve Ürdün arasındaki müzakereler İsrail delegasyonu ve Ürdün –ya da Ürdün-Filistin ortak delegasyonu– arasında doğrudan yapılacaktı.[12] Peres konuşmasında bir kere bile sihirli "uluslararası konferans" ibaresini kullanmamıştı, ancak ikili müzakerelere önayak olacak uluslararası forum konusuna destek vererek, İsrail'in dış politikasında bir değişim başlatmıştı.

Peres'in diplomatik girişimine uluslararası tepki genel olarak olumluydu, ancak ülke içinde sağ kanadın cılız eleştirileri olmuştu. Bir hafta sonra uluslararası forumun kabul edilebilirliği de dahil önemli noktaları, Knesset'e yaptığı bir konuşmada tekrar etmişti. Bir kez daha Likud ve daha sağ partilere mensup milletvekillerinin protestoları olmuştu, ancak Knesset planı kabul etmişti. Peres sonuçtan mutluydu, ancak muhalefetin asıl gücünü hafife almıştı. Şamir ve arkadaşları plana tümüyle karşı çıksa da,

11 Melman ve Raviv, *Behind the Uprising*, 166-67.

12 Medzini, *Israel's Foreign Relations*, 9: 280-83.

bunu mesele haline getirmeleri durumunda Peres'in nöbetleşe başbakanlık anlaşmasını uygulamayı reddetmesinden korkmuşlardı. Şamir bu konuda çıkacak bir siyasi krizin ya Peres'in başbakanlık edeceği bir azınlık hükümeti kurulmasına ya da Peres'in kazanmasının olası olduğu yeni bir seçime neden olacağını biliyordu. Sonuçta, Şamir hem yeniden güçlenmek, hem de siyasi hasımlarının planını altüst etmek için sıranın kendisine gelmesini beklemişti.[13]

Richard Murphy, ortamı barış görüşmelerine hazır hale getirebilmek için perde arkasından çalışmaktaydı. Murphy ABD'nin Suriye ve Suudi Arabistan büyükelçiliğini yapmış biri olarak, Arap dünyasını yakından tanıyordu. İsraillilerin de güvenini kazanmış biriydi. George Shultz, Murphy'nin böylesine zor diplomatik bir görev için mükemmel yetileri olduğunu düşünüyordu: "Murphy, Arap temsilciler sadede gelebilmek için titizlikle saatlerce konuşurken gözünü bile kırpmadan dikkatle bekleyebilirdi. İsrail temsilcisi birdenbire sadede gelip deyim yerindeyse onu mıhlayacağı noktada ise çelik gibi sinirleri Murphy'yi dizginleyebiliyordu."[14] Murphy Kudüs ve Amman arasında haftalar boyunca mekik dokumuş ve çabaları nihayet Ocak 1986'da başarılı bir sonuç vermişti. Murphy, Kral Hüseyin'in müzakereler hakkında on maddelik bir prosedüre onay vermesini sağlamıştı. Uluslararası bir konferans yapılacaktı, ancak bu hiçbir yaptırımı olmayan, formalite icabı bir konferans olacaktı. Müzakereler birbirinden bağımsız karma komitelerde sürdürülecekti. Taraflardan hiçbiri BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmeden ve şiddet kullanımından vazgeçmeden müzakerelere katılamayacaktı.

Bu belge, Peres için ciddi bir başarıydı. Hüseyin'le formalite icabı yapılacak daha sembolik, yardımcılarının "hadım edilmiş" olarak niteledikleri uluslararası bir konferans için anlaşmıştı. Ancak iki taraf üç ana konu nedeniyle görüş ayrılığı yaşamaktaydı. İlk konu FKÖ'nün uluslararası konferansa katılma şartlarını kabul etmesi durumunda ne olacağıydı. İsrail'in FKÖ ile görüşmelere muhalefeti kesindi; oysa Hüseyin Arafat'la arasındaki anlaşma

13 Naor, *Duvara Yazmak*, 155-156.

14 Shultz, *Turmoil and Triumph*, 439.

nedeniyle, FKÖ'yü sürece dahil etmeye mecburdu. İkinci konu Sovyetler Birliği ile ilişkiliydi. Peres Sovyetler'in konferansa katılımını, Haziran 1967'den beri kopuk olan Sovyetler-İsrail diplomatik ilişkilerinin onarılması ve Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin İsrail'e göç edebilmesinin yolunun açılması şartına bağlamak istiyordu. Hüseyin neden bu şartlara göre, özellikle Sovyet Yahudileri ile ilgili duruma göre hareket etmesi gerektiğini anlamıyordu. Üçüncü mesele, ikili komitelerin çözüm üretememesi halinde konferansa başvurma hakkıyla ilgiliydi. Hüseyin bu hakkın muhafaza edilmesinde ısrar ederken, Peres dış güçlerin önemli konularda hiçbir müdahale gücüne sahip olmaması gerektiğini düşünüyordu. Peres'e göre, konunun doğrudan muhatabı olmayan taraflar, konferansın açılış oturumlarına katılmalı ve sonrasında dağılarak sorunun taraflarının birbirine paralel ikili müzakereler yürütmelerine imkân vermelilerdi. Bu görüş ayrılıkları hiçbir zaman giderilemeyecekti.[15]

Bu sırada Ürdün'ün FKÖ ile ilişkileri bozulmaya devam etmişti. Kral Hüseyin 19 Şubat 1986'da, üç buçuk saat süren bir konuşmasında Arafat ve FKÖ ile birlikte barış stratejisi oluşturma çabalarını sona erdirdiğini açıklamıştı. Arafat'ı güvenilmez olarak niteleyerek, sorunun Arafat'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını koşulsuz biçimde kabul etmekte isteksizlik göstermesinden kaynaklandığını söylemişti. Kralın bu konuşması, barış sürecine dair konferans düzenleme hamlesi üzerindeki esrarı kaldırmış ve bu beklenmedik kopuşun sorumluluğunu doğrudan doğruya Arafat'a yüklemişti. Hüseyin ve Arafat arasındaki anlaşmazlık, Peres kanadında Ürdün seçeneğinin Ürdün delegasyonu ve Batı Şeria'daki Ürdün yanlısı Filistinliler aracılığıyla nihayet hayat bulacağı umudunu yeniden canlandırmıştı. Hüseyin Batı Şeria'da ekonomik koşulları düzeltecek beş yıllık iddialı bir plan yürürlüğe koymuştu. İsrail hükümeti Hüseyin'i hem planı için Amerikan yardımı alabilmesi, hem de Batı Şeria'da siyasi nüfuzunu yeniden sağlamlaştırabilmesi için desteklemişti. Ancak FKÖ'nün Nablus'un Ürdün yanlısı belediye başkanı Zafir el-Masri'ye 3 Mart 1986'da gerçekleştirdiği suikast,

15 Naor, *Duvara Yazmak*, 156-157.

örgütün Filistinlilerin tek temsilcisi olmak konusunda mücadele etmeyi tasarladığına dair kuvvetli bir işaret vermişti.

İzak Rabin Mart 1986'da Kral Hüseyin'le Fransa'da, Strasbourg yakınlarında buluşmuştu. İkili en son 1977 yılında, Rabin başbakanken görüşmüştü. Rabin şimdi işgal edilmiş topraklardan sorumlu savunma bakanıydı. FKÖ'nün artan gerilla faaliyetleri konusundaki kaygılarını belirterek, Hüseyin'den FKÖ'nün Ürdün'de yaşayan liderlerini dizginlemesini istemişti. Hüseyin FKÖ'nün İsrail'e karşı saldırılarını artırmasına fırsat vermeye niyeti olmadığını söylemişti. Kral da, kendi payına, Batı Şeria'daki Filistin nüfusu ile Ürdün hükümeti arasındaki iktisadi ve kurumsal bağlantıları güçlendirmek için, İsrail'in yardımını istemişti. Strasbourg görüşmesi İsrail bakış açısından tam bir başarıydı. Kral Hüseyin ülkesine döndükten kısa bir süre sonra, FKÖ'nün Amman'daki bürolarının kapatılması ve FKÖ'nün operasyon sorumlusu ve Arafat'ın vekili Halil el-Vezir'in (Ebu Cihad) sınır dışı edilmesi emrini vermişti. Ürdün ve FKÖ arasındaki gerilim, bu tedbirler nedeniyle yeniden tırmanmıştı.

Rabin ve Peres, Hüseyin'in Akabe'deki yazlık evine Temmuz'da gizli bir ziyarette bulunmuştu. Hüseyin'in Akabe Körfezi'ndeki özel rıhtımıyla Eylat arasındaki mesafe sürat teknesiyle çok yakındı. Peres ve Rabin'e, genelkurmay başkanı Moşe Levi de eşlik etmekteydi çünkü Filistin terörüne karşı mücadele toplantının en önemli gündem maddesini oluşturuyordu. Başbakan Zeyd el-Rifai de görüşmede hazır bulunmuştu. Görüşmeler dört saatten fazla sürmüş, İsrailliler gece yarısını bir hayli geçerken dönüşe geçmişti. Uluslararası barış konferansı konusunu kaçınılmaz olarak tartışmak gerekmişti. Peres başbakanlıktan ayrılıp dışişleri bakanı olduğunda da, bu konuda çaba göstereceğini ve Rabin'in de İsrail tarafında devamlılık unsurunu temsil edeceğini belirtmişti. Hüseyin İsraillilerle FKÖ'nün tek, birleşik ve gerçekçi bir tutum benimsemesini beklemenin anlamlı olmadığı konusunda anlaşmıştı. İşgal edilmiş topraklardaki ılımlı liderlerle, FKÖ'ye alternatif oluşturmak üzere ilişkiler geliştirmeyi deneyeceğini söylemişti. Görüşmede sıra daha sonra Batı Şeria'nın iktisadi anlamda kalkınması için, gelecek beş yılda uygulanacak plan konusuna gelmişti. İsrailliler Washington'daki arabulucularını kul-

lanma sözü vermişti, ancak Amerika'nın tepkisi şaşırtıcı olmuştu. Ürdün'ün beş yıllık plan için 1,5 milyar dolara ihtiyacı vardı, ancak Amerikan kongresi yalnızca 90 milyon dolara onay vermişti. İsrail, Batı Şeria konusunda Ürdün yanlısı unsurlara ekonomik teşvik ve destek sağlama politikasını yeniden tasdik etmişti. Bu politika Rabin tarafından kamuoyuna Eylül'de bir gazeteye verdiği röportajda duyurulmuştu: "İsrail'in siyaseti Ürdün'ü Yehuda ve Samarya'da güçlendirerek, FKÖ'ye darbe indirmektir."[16]

Peres'in başbakanlığının son birkaç ayında diplomatik etkinlik telaşı yaşanmıştı. Peres 22 Temmuz'da Kral II. Hasan'ın davetlisi olarak Fas'a resmi bir ziyarette bulunmuştu. Ziyaret çok büyük yankı uyandırmıştı. Peres muhalefet lideri olarak Fas'a daha önce iki kez gitmişti, ancak bu ziyaret farklıydı: bu İsrailli bir başbakanın yalnızca misafirperverliğiyle değil, aynı zamanda Ortadoğu barışını sağlamakla yakından ilgilenen bir Arap kralın ülkesine yaptığı ilk resmi ziyaretti. Gezinin gerçek amacı açıklanmasa da, İsrail medyasında birçok spekülasyon yapılmaktaydı. Bazı yorumcular Peres'in Şamir için koltuğunu terk etmeden önce, her ne pahasına olursa olsun diplomatik bir aşama kaydetmeye çalıştığını düşünüyordu. Peres'e yakın kişiler ise onun Likud'u bırakıp, İttifak'ın hükümet olacağı dar bir koalisyon kurması gerektiğini salık vermekteydi. Fakat Peres'in planı bu bile olsa, Fas'a yaptığı ziyaret bu planı hayata geçirmeye çok az katkı yapmıştı. Kral Hasan ve misafiri üç görüşme gerçekleştirmiş, ancak önemli hiçbir anlaşmaya varamamıştı.

Peres bu ziyareti takiben Cumhurbaşkanı Mübarek'le 11 Eylül'de İskenderiye'de, iki ülkenin Taba konusundaki anlaşmazlık için tahkime gitme kararını onaylayan belgenin imzalanmasından kısa bir süre sonra buluşmuştu. Peres İskenderiye'de iki gün kalmış ve Mübarek'le üç saatlik bir görüşme yapmıştı. Hazırlanan ortak bildiri, Taba konusundaki anlaşmayı haber vermekte, Mısır ve İsrail'in Ortadoğu'da kapsamlı bir barış tesis edilmesine yönelik kararlılığını yinelemekte ve 1987 yılını "barış için müzakereler yılı" ilan etmekteydi. İki lider de uluslararası bir konferans düzenlenmesi fikrini desteklediklerini beyan etmiş, fa-

16 Melman ve Raviv, *Behind the Uprising*, 172-73; Zak, *Hüseyin Barış Yapıyor*, 204-5.

kat FKÖ'nün Filistin sorununun çözümündeki rolüne dair yaklaşımlarında farklılık göstermişlerdi.[17]

Peres sonunda Şamir'le yaptığı nöbet değişikliği anlaşmasına uymaya karar vermişti. Şamir'e hiç güvenmese de, anlaşma konusunda verdiği sözü tutmazsa, Şamir'in kendi itibarının zedeleneceğine hükmetmişti. 7 Ekim 1986'da Knesset'te yaptığı konuşmada, yirmi beş aydır işbaşındaki yönetiminin başarılarından haklı olarak gurur duymaktaydı. Bu başarılar, iç siyasi gerilimlerin azaltılması, ekonominin düzelmesi, Lübnan'dan geri çekilme, işgal edilmiş topraklarda bir arada yaşama, Mısır'la ilişkilerin düzelmesi ve barış sürecinde ilerleme kaydedilmesiydi. Peres, önlerindeki seçeneğin ön şartlar olmaksızın müzakere etmek ya da müzakeresiz ön şartlar olduğunu söylemişti. Peres'in tercihi ön şartlar olmaksızın müzakereydi. Ürdün'le ABD aracılığıyla yapılacak ve barış müzakerelerini hazırlayacak görüşmelerin başlamak üzere olduğu sinyalini vererek şöyle demişti:

> Bu aşamada, Araplar açısından bakıldığında eksik olan şey müzakereleri başlatmak için bir yandan uluslararası bir forum ve diğer yandan da Filistin delegasyonunun yapısı hakkında bir anlaşmadır. İsrail'in uluslararası bir foruma ihtiyacı yoktur. Fakat Ürdün bu türden bir destek olmadan, müzakerelerde yer alamayacağını söylemişti. Mısır da bu konuda Ürdün'ü desteklemektedir. Biz uluslararası bir forum olmadan müzakere edebilsek de, Ürdün ve Ürdün delegasyonu içerisinde Filistin unsuru olmadan müzakere edemeyiz. Bu nedenle müzakerelerin başlamasını sağlayacak uluslararası forumu kabul ettik.[18]

Bu o noktaya kadar Ürdün'le varılan fikir birliğinin iyi bir özetidir. Ancak bu, tahkime başvurma hakkı ve Sovyetler'in katılımıyla ilgili giderilememiş görüş ayrılıklarını hesaba katmıyordu. Açıkçası Peres bu sorunları gidermek için çaba göstermeye devam etmeyi tasarlıyordu. 20 Ekim 1986'da başbakanlığı İzak Şamir'e devrederek dışişleri bakanı olmuştu. Göreve gelen ve görevi devreden başbakanlar arasındaki el sıkışma, barış sürecinin kaderini belirlemişti, fakat bu durum ancak takip eden altı ayda ortaya çıkacaktı.

17 Medzini, *Israel's Foreign Relations*, 9: 498-99.

18 *a.g.e.*, 509-15.

İran'la Gizli Temaslar

İsrail hem yönetimin üst kademesindeki değişiklik, hem de İran'a silah satışına dair skandal nedeniyle Ürdün seçeneği konusundaki kararlı tutumunu kaybetmişti. Kasım 1986'da, İzak Şamir'in göreve gelmesinden birkaç hafta sonra, Amerikan basını İran'daki Ayetullah Humeyni rejimine, Lübnan'daki Amerikalı rehinelerin salıverilmesi karşılığında gizlice silah sağlanmasına dair bir dizi sarsıcı hikâye yayınlamıştı. İsrail'in 1985 baharında Amerikan yapımı silahları İran'a gizlice satmak konusunda girişimde bulunduğu ve akabinde de rehinelerin silah karşılığında takası şeklindeki iğrenç uygulamaya Amerika'yı dahil ettiği iddia edilmişti. George Shultz ve Caspar Weinberger rehineler karşılığında silah satışını, mesele ortaya atıldığında kesin biçimde reddetmişti. Bu fikri gizlemeye yönelik düzmece stratejik bahaneyi –yani Amerika'nın ölçülü bir miktarda silah sağlamak suretiyle Humeyni yönetimindeki radikallere karşı ılımlıların galip gelmesini sağlayacağı ve İran'ı Batı'ya tekrar kazandıracağı görüşünü– de reddetmişlerdi.

Anlaşılan o ki, İsrailliler Shultz ve Weinberger'in muhalefetine karşın, CIA ve Ulusal Güvenlik Konseyi'ndeki (UGK) görevlilerle işbirliği yapmıştı. Reagan'ın ulusal güvenlik danışmanı Robert McFarlane ve UGK kurmay üyesi Oliver North, İran'a gizlice silah sağlayarak peşinatı başkanın favori projelerinden biri olan –fakat Kongre'nin olur vermediği– Nikaragua'daki kontrgerillalara yardım için kullanmıştı. Amaç, Reagan yönetimini, bu işin –kafası karışık da olsa– bir parçası haline getirerek, İsrail'e İran'a devam eden silah sevkiyatı için siyasi bahane yaratmaktı. İsrail, silah sağlama meselesiyle ilişkisi, Ortadoğu'daki en Batı karşıtı ülkeye gizli desteği ve Amerikan hükümetini manipüle etmesi nedeniyle derhal savunma haline geçmişti. İsrail özel birtakım iddiaları inkâr etmemiş, ancak Reagan yönetimi, Kongre ve kamuoyuyla arasındaki ilişkilerde meydana gelecek zararı sınırlı tutmaya odaklanmayı tercih etmişti.

İsrail'in İran'a gizli desteğinin ortaya çıkması büyük şaşkınlık yaratmıştı çünkü İran İslam Cumhuriyeti, Yahudi devletinin en uç ideolojik rakibiydi. Böyle bir destek için birden fazla neden

söz konusuydu. İlki İsrail'in, İslam devrimi sonrasında İran Yahudilerine yardım etmek için en azından gizli bir ilişki sürdürmek istemesiydi. Ancak daha büyük jeo-stratejik düşünceler de söz konusuydu. İran-Irak savaşı 1980'den beri devam ediyordu. İsrailliler tercihen iki tarafın da savaşı kaybetmesinden yanaydı. İkinci en iyi senaryo, İran ve Irak'ın karşılıklı olarak uzun, sürüncemeli bir yıpratma savaşıyla birbirini yok etmesiydi. İran'a devrimden bu yana süren sıkı Amerikan ambargosu altında silah sağlanması mevzusu, savaşı körükleyecek ve çıkmazı sürdürecek yollardan biriydi. Irak bu anlaşmazlık nedeniyle çıkmazda kaldığı sürece, İsrail'e karşı oluşturulacak doğu cephesi için Suriye veya Ürdün'e kuvvet sağlayamazdı. İsrail'in Basra Körfezi'ndeki siyaseti ise, Ortadoğu siyaseti ile uyumlu değildi. İsrail Ortadoğu'da Ürdün'le üstü kapalı bir işbirliği, Suriye'yle ise açık bir anlaşmazlık içindeydi. Ancak Ürdün Irak'la yakın ilişkilere sahipken, Suriye İran'ı desteklemekteydi. Dolayısıyla İsrail'in kendini ortasında bulduğu Körfez krizi, ülkenin kendisini –doğrudan olmasa da– Suriye ile aynı tarafta, Ürdün'ün ise karşısında bulmasına neden olmuştu.

İsrail'in izlediği siyasete dair daha büyük bir çelişki ise, ikircikli bir konu olan terörizmle ilgiliydi. İsrail, Arap-İsrail sorununun kendine ait versiyonunu sadece ABD'ye değil, başkalarına da geniş anlamda kabul ettirmişti: hasımlarının şiddeti "terör"dü; ancak İsrail'in uyguladığı şiddet "meşru müdafaa"ydı. Dahası, İsrail uluslararası terörizme karşı savaşın öncüsüydü. İsrail'in Birleşmiş Milletler'deki büyükelçisi Binyamin Netanyahu, Batı'nın terörizm karşıtı sert siyasetinin güçlü bir sözcüsü haline gelmişti. Netanyahu 1986'da İsrail'in Jonathan Enstitüsü'nün Washington'da düzenlediği konferansın bildirilerini *Terrorism: How the West Can Win* başlığıyla yayımlamıştı. Bu kitap FKÖ, Libya ve Suriye'ye ilişkin ağır saldırılar vasıtasıyla İsrail'in düşmanlarının Amerika'nın da düşmanı, İsrail'e karşı şiddete başvuran Arapların terörist, İsrail'e karşı şiddeti destekleyen ülkelerin terörist devletler ve bunlara karşı kuvvet kullanımın sadece meşru değil, makbul de olduğunu öne sürmüştü. Netanyahu, "eğer bir yönetim teröristleri barındırıyor, eğitiyor ve destekliyorsa, bu devlet askeri karşılık verilmesi için meşru bir hedef olur" diye

yazmıştı.[19] Kitap Regan'ın Beyaz Saray'daki ikinci başkanlık döneminde, Amerikalıların yaklaşımlarının belirlenmesinde önemli oranda etkili olmuştu. Reagan kendisi de kitaptan çok etkilenmiş ve kıdemli personeline kitabı okumaları tavsiyesinde bulunmuştu.

Ancak İran-Kontra skandalı, İsrail'in terörizm konusundaki siyasetine dair ölümcül bir çelişkiyi ortaya dökmüştü. İsrail terörist sicili nedeniyle Suriye'yi lanetlerken, terörizm konusundaki siciline rağmen İran'a gizlice silah sağlamaktaydı.[20] İsrail kendi ilkeleriyle çelişip, Batı karşıtı terörizmin baş destekçisi olan Humeyni'nin İran'ına silah akışını sağlayarak, İran-Kontra meselesi batağına batmış, Amerika'yı da kendiyle birlikte sürüklemişti.

İran-Kontra meselesinin Amerika'da yarattığı zarar çok büyüktü. Bu durumun Reagan'ın başkanlığına verdiği zarar neredeyse Watergate skandalının Nixon'a verdiği zarar boyutundaydı. Watergate skandalının neden olduğu yıkım büyük ölçüde ülke içini ilgilendirirken, İran-Kontra meselesi Reagan'ın dış politikasının en önemli unsurlarını zedeleyip, yönetimin moralini alt üst etmişti. Aşağıdaki cümleler George Shultz'un söz konusu zararı o günlerde nasıl tanımladığını gözler önüne sermektedir:

> Terörizm karşıtı siyasetimizin ana ilkesi yıllarca süren çalışmalar sonunda belirlenmişti: teröristlerle iş yapmamak. Şimdi ise tuzağa düşmüş haldeyiz. Kendi kendimizi, gönüllü olarak teröristlerin şantaj düzeneğinin kurbanı haline getirdik. Rehine alma sistemi yaratmış olduk. Başkan'ın Netanyahu'nun terörizmle ilgili kitabında övgü düzdüğü her prensip, yapılan şeylerle korkunç bir darbe aldı.
>
> Kendi Ortadoğu siyasetimize kendimiz darbe indirdik. Araplar Körfez Savaşı'nı frenlememiz ve en nihayetinde bitirmemiz için güçlü ve sorumlu bir rol oynamamız için bize güveniyordu. Şu an, bölgedeki en radikal unsurlara yardım ettiğimiz düşünülüyor. Savaşı sürdürmek için gerekli olan silahları vermeyi reddederek savaşı sonlandıracak asıl çabamızın tam tersi şekilde

19 Benjamin Netanyahu (der.), *Terrorism: How The West Can Win* (New York, 1986), 221. Enstitüye, Binyamin Netanyahu'nun 1976 tarihli Entebbe kurtarma operasyonu sırasında öldürülen kardeşinin adı verilmişti.

20 Seale, *Asad*, 483.

> davrandık. Ürdünlüler –ve diğer ılımlı Araplar– yaptığımız şey nedeniyle sarsıldı. Ve Suriye'ye karşı ortak eylem için birleşme umutlarımız da –yapmamaları için müttefiklerimize ısrarla baskı uyguladığımız şeyi tam anlamıyla biz yapmış olduğumuzdan– suya düştü.[21]

İsrail'in önayak olduğu girişim, Reagan yönetiminde başkandan sonra İsrail'in en sadık destekçisi olan Shultz'u da çok büyük zarara uğratmıştı. Olayların ifşa olmasını izleyen kısır bürokratik iç kavgada, Shultz'u günah keçisi yapma çabası vardı ve Shultz da siyasi hayatı için çarpışmak durumunda kalmıştı. Shultz İsrailli-lere, bilgisiz, ahmak ve sorumsuz bulduğu Beyaz Saray görevlileriyle arkasından komplo çevirdikleri için anlaşılabilir bir biçimde kızgındı. Peres kendisine pek çok kez özürlerini sunmuş, "Merhaba. Bizi terk etme" diyen kısa ve öz bir mesaj göndermişti. Ancak Shultz yumuşamamış ve hatta kendisine Netanyahu vasıtasıyla pek çok kez destek ve yüreklendirme mesajları gönderen Şamir'e yaklaşmaya başlamıştı. Shultz büyük ihtimalle İran-Kontra ilişkisinin bir yansıması olarak Londra Anlaşması için üzerine düşeni yapmamıştı.

Londra Anlaşması

Şamir en üst düzey görevi devralmasının ardından, Peres'in geliştirmeye çalıştığı diplomatik girişimleri baltalamaya çalışmaktan yorulmamıştı. Dışişleri bakanı olması, Peres'in Ürdün seçeneğinin işlerlik kazanmasını kararlılık ve gayretle sürdürme çabasını hiçbir biçimde zayıflatmamıştı. Ürdünlüler İsraillilerle ikili müzakereleri yalnızca uluslararası bir konferans paravanı altında başlatacaklardı, ancak Şamir bu fikri tamamen reddetmişti. Amerikalılar da uluslararası bir konferans toplamaya sıcak bakmamıştı, çünkü Ortadoğu diplomasisine Sovyetler Birliği'nin müdahil olmasını istememişlerdi. Resmi diplomatik kanallardan hiçbir şey yapılamayınca, Peres gizli bir zirve yardımıyla ilerlemeyi denemişti. Kral Hüseyin'in de arkadaşı olan Lordlar Kamarası üyesi Victor Mishcon'la temas kurarak, bir toplantı organize

21 Shultz, *Turmoil and Triumph*, 790.

etmesini rica etmişti. Toplantı zaman ve mekânı belirlenmişti: 11 Nisan 1987 Cumartesi günü, Lord Mishcon'un Londra'nın merkezindeki evi. Peres Şamir'e toplantıdan bahsetmiş ve onayını almıştı. Peres Cuma günü Londra'ya gitmek üzere Dışişleri Bakanlığı siyasi genel müdürü Yossi Beilin ve Mossad'dan Efraim Halevi eşliğinde, küçük resmi bir jetle yola çıkmıştı.[22]

Kral Hüseyin toplantıya Zeyd el-Rifai ile birlikte gelmişti. Toplantı misafirlerle öğle yemeği de dahil olmak üzere sabahtan akşama kadar sürmüştü. Evin çalışanlarına o gün izin verilmiş, Leydi Mishcon da lezzetli öğle yemeğini kendi eliyle hazırlayıp servis yapmıştı. Kral, güçlü siyasi analizlerine eğlenceli anekdotlar ekleyerek parlak zekâsıyla tam anlamıyla formunda olduğunu göstermişti. Yemek sona erdiğinde, Peres'le birlikte mutfağa giderek, bulaşıklara yardım etmeyi önermişti. Öğleden sonra saat ikide ciddi işlerle uğraşmaya başlamışlar ve görüşmeleri toplamda yedi saat sürmüştü. Görüşme önceki yılın olaylarını gözden geçirmekle başlamış, sorunsuz ve hoş bir biçimde devam etmiş, yavaş yavaş sıra asıl meselelere gelmişti.

Kral Hüseyin, bölgelerinde ne elde etmeye çalıştıkları konusunda Reagan yönetiminin kafasının tamamen karıştığını düşünmekteydi, ancak en acımasız yorumlarını FKÖ'ye saklamıştı. FKÖ'nün temel siyasi pozisyonları konusunda muğlâk olduğunu söylemiş, ancak bunun yapıcı bir muğlâklıktan ziyade, anlaşılmaz ve şüpheli bir siyasi düşünme durumunu ortaya koyduğunu belirtmişti. FKÖ terörle iç içeydi ve verimli müzakereler için oluşan fırsatları kesin bir biçimde reddediyordu. Kral uluslararası bir konferans konusundaki talebinin, FKÖ BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmemekte ısrar ettiği sürece örgütü kapsamayacağını vurgulamıştı. Peres kralla aynı fikirde olduklarını düşünmekteydi. Söylediğine göre ne İsrail ne de Ürdün, yayınladığı bildirgeyle kendini İsrail'i yok etmeye adamış FKÖ'yü barış için bir ortak olarak görüyordu. Peres İsrail'in Yaser Arafat'ın Amman'a hâkim olduğunu görmeye kesinlikle katlanamayacağını da açıkça belirtmişti. Peres Sovyet delegesinin Ro-

22 Bu toplantıya dair bilgi iki birincil kaynağa dayanmaktadır: Peres, *Battling for Peace*, 205-12; Şayke Ben-Porat, *Yossi Beilin'le Konuşmalar* (İbranice) (Tel Aviv, 1996), 89-94.

ma'daki Sosyalist Enternasyonal buluşmasına özellikle kendisini görmek için çıkageldiğini ve delegenin Moskova'nın "bağlayıcılığı olmayan" uluslararası bir konferans kavramını kabul ettiği mesajını getirdiğini bildirmişti. Kral, Sovyet politika oluşturma sürecinin –devlet adamlarının çoğu aynı kalmasına karşın– oldukça gerçek ve olumlu bir değişim sürecinden geçtiğini gözlemlemişti.

İki lider kendilerini, hepsi değilse de pek çok temel konu hakkında fikir birliği içinde bulmuştu. Anlaşmazlığın çözümü için harekete geçme zamanının geldiğinde karar kılmışlardı. Süreci başlatacak, ancak kendi başına çözüm dayatmayacak uluslararası bir konferans toplamak konusunda da anlaşmışlardı. Fikirleri konferansın bir kez toplanması ve daha sonraki oturumlar için de konferans katılımcılarının tümünün yeniden toplanmaya onay vermesi gerektiği yönündeydi. FKÖ'nün herkesçe tanınan üyelerini içermemek şartıyla, Ürdün-Filistin ortak delegasyonunun da oluşturulmasına karar verilmişti. Son olarak açılış oturumundan sonra, İsrailliler ve Arap muhaliflerini içeren ikili komitelerin yüz yüze müzakereler yürütmesine de karar vermişlerdi. Rifai, Peres'in dile getirdiği temel noktalarda onunla aynı fikirde olduğunu söylemişti.

Peres, "Öyleyse, anlaşmamızı neden kâğıda dökmüyoruz?" demişti. Kral ise bir saatini alacak başka bir işinin olduğunu belirterek, bunu yapamayacağını söylemiş, ancak İsraillilere iki bildirge taslağı hazırlamaları önerisinde bulunmuştu: bunlardan biri önerilen uluslararası konferansın prosedür ve ilkelerini detaylandıracak, diğeri ise İsrail ve Ürdün arasındaki anlaşma ve fikir birliğini ortaya koyacaktı. Kral ve Rifai toplantıdan ayrılmış, İsrailliler de çabucak işe koyulmuştu. Kral ve Rifai döndüğünde iki bildirge de hazırdı. Belgeleri dikkatle okumuşlar ve Rifai değişiklikler önermeye başlamıştı ki, Hüseyin iki taslağın da varılan anlaşmaları tam olarak yansıttığını söyleyerek Rifai'nin sözünü kesmişti. Sonuç olarak söz konusu belgeyi Amerikalılara ileterek, bu belgenin Amerikalılarca hazırlanmış olduğunun duyurulmasını istemişti. Buluşma büyük beklentilerin beyanıyla sona ermişti. İki lider de, çalışma gününden elde edilen sonuçlardan hoşnuttu.

Peres-Hüseyin arasındaki anlaşmaya imza konulmasa da, belgenin altına tarih ve yer bilgisi eklenmiş ve belge Londra An-

laşması olarak anılır olmuştu. İngilizce olarak tek bir sayfaya daktilo edilen anlaşma, üç kısımdan oluşmaktaydı. İlk kısım, BM genel sekreterinin BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesini ve Arap-İsrail anlaşmazlığının taraflarını, "bölgeye kapsamlı bir barış getirmek, bölgedeki devletlere de güvenlik sağlayarak, Filistinlilerin meşru haklarını vermek amacıyla", 242 ve 338 sayılı kararları temel alan barışçıl bir çözümü müzakere etmek üzere davet etmesini önermekteydi. İkinci bölüm, konferansın, konunun taraflarını karşılıklı çıkarları ilgilendiren konularda müzakereler yürütmeleri için ikili komiteler oluşturmaya davet etmesini öneriyordu.

Anlaşmanın üçüncü kısmı ise temel nitelikteydi ve İsrail'le Ürdün arasında üzerinde fikir birliğine varılmış tüm konuları özetlemekteydi:

> 1. Uluslararası konferans taraflar arasında üzerinde anlaşmaya varılmış hiçbir konu için çözüm ya da veto dayatmasında bulunmayacaktır. 2. Müzakereler ikili komiteler tarafından doğrudan yapılacaktır. 3. Filistin meselesi Ürdün-Filistin komitesi ve İsrail delegasyonları tarafından ele alınacaktır. 4. Filistinlilerin temsilcileri Ürdün-Filistin delegasyonuna dahil olacaktır. 5. Konferansa katılım, tarafların BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabulü ve şiddet ve terör yöntemini terk etmesine bağlıdır. 6. Her bir komite bağımsız bir biçimde müzakere yürütecektir. 7. Diğer konularda Ürdün ve İsrail arasında varılacak ortak mutabakatla karar verilecektir.

Son olarak, bu belge Ürdün ve İsrail hükümetlerince verilecek onaya tabiydi ve bu onay ABD'ye sunulacaktı.[23]

FKÖ'den belgenin hiçbir yerinde bahsedilmiyor olmasının Filistinlileri hayal kırıklığına uğratacağı kesindi. İşlevsiz de olsa, uluslararası bir konferans sağ kanattan İsraillileri de hoşnut etmeyecekti. Hüseyin için bu fikri Araplara kabul ettirmek, Peres'in aynı şeyi, –Amerikalılardan gelen bir öneri gibi göstermesi durumunda dahi– kendi vatandaşlarına kabul ettirmesinden daha kolaydı. Dolayısıyla ABD'nin yardımına başvurulmasına karar verilmişti. Hüseyin ülkesine dönüşünden kısa bir süre sonra

23 Peres-Hüseyin Londra Anlaşması, 11 Nisan 1987, Peres, *Battling For Peace*, Ek 2, 361-62.

George Shultz'la bağlantıya geçerek, neler üzerinde anlaşıldığını açıklamış ve dışişleri bakanının onayını istemişti. Peres ise, Ronald Reagan ve Mihail Gorbaçov arasında bir zirve toplantısı ayarlamak üzere Moskova'ya doğru yola çıkan Shultz'u bundan vazgeçirmek için Beilin'i Helsinki'ye göndererek daha ivedilikle davranmıştı.

Peres ülkesine döndüğü Pazar sabahı hemen Şamir'i aramıştı. Haftalık kabine toplantısını takiben, yalnız buluşmak üzere sözleşmişlerdi. Peres Şamir'e Kral Hüseyin'le görüşmelerinin tüm ayrıntılarını içeren bir rapor vererek, belge metnini okumuştu. Şamir Peres'ten belgeyi tekrar okumasını istemiş ve Peres de bunu yapmıştı. Ancak Şamir anlaşma metninin bir kopyasını istediğinde, Peres bunu geri çevirmişti. Şamir'e içtenlikle bu anlaşmaya dair bilginin başbakan tarafından olmasa da, başbakanın personeli tarafından dışarıya sızdırılmasından korktuğunu belirtmişti. Peres, biraz samimiyetsizce olsa da, düzenlemeye göre Amerikalılar planı kendilerininmiş gibi öne süreceğinden, Şamir'in söz konusu belgeyi doğrudan Amerikalılardan almasının daha iyi bir fikir olduğunu eklemişti. Şamir bu duruma dair hiçbir şey söylememişti.[24] Şamir ve çalışma arkadaşları Peres'e güvenmiyordu, Londra Anlaşması sadece prosedürlerle ilgili olsa da, Peres'in aslında gizli tavizler verdiğini düşünmekteydiler. Geçmişte resmi müzakereler başlatılmadan sonucu bilmek konusunda ısrarcı olan Hüseyin'in, şimdi ön şart olmadan müzakere başlatmaya razı olmasının bu şüphelerini doğruladığını düşünmekteydiler. Kaldı ki, Londra Anlaşması İsrail'i resmi olarak önemli bir yükümlülüğe peşinen mecbur etmese de, Şamir bunun İttifak'ın yeğlediği teritoryal bir tavizin önünü açmasından korkmaktaydı.

Beilin Helsinki'de Shultz'a Londra görüşmesinin tüm ayrıntılarını vermiş, bunu tarihi bir ilerleme olarak betimleyerek, Amerika'nın anlaşmayı kendi planıymış gibi benimsemesini telkin etmişti. Beilin Shultz'a, "bunun heba olmasına izin verme, bu şu an senin elinde" demişti. Shultz'un tarafları doğrudan ikili müzakerelere sevk etmek üzere, titizlikle kontrol edilebilecek uluslararası bir konferansın toplanması fikrine hiçbir itirazı yoktu. An-

24 *a.g.e.*, 308-9; Shamir, *Summing Up*, 169.

cak yine de, İsrail'in ulusal birlik hükümetinin dışişleri bakanının yabancı bir devletin başkanıyla yaptığı anlaşmayı, rakip partinin lideri olan başbakana kabul ettirmesini istemesini yadırgamıştı. Sorun, Şamir'in 1 Nisan'da Başkan Reagan'a gönderdiği Hamursuz (Fısıh) Bayramı* mesajında, "ABD'nin Sovyetler'i önemli bir rolde bölgemize kaçınılmaz olarak tekrar sokacak uluslararası bir konferans düzenleme fikrine destek vermesinde anlaşılmaz bir taraf olduğunu"[25] bildirmesiyle daha da büyümüştü.

Shultz 22 Nisan'da Şamir'i telefonla arayarak, dışişleri bakanının ve Ürdün kralının kendisini Londra Anlaşması'ndan haberdar ettiklerini ve Şamir'le barış sürecini ilerletmek üzere, Ortadoğu'ya gelmeye hazır olduğunu söylemişti. Şamir bu fikir üzerinde bir ya da iki gün düşünmek istediğini belirtmiş, ancak Shultz Şamir'in bu fikre tamamen karşı olduğunu hissetmişti. İki saat sonra Şamir'in yardımcısı Elyakim Rubinstein Kudüs'ten arayarak, Şamir'in cevabını iletmişti. Şamir cevabını doğrudan vermek istememişti, ancak Londra bildirgesi hoşuna gitmemiş ve Amerikan dışişleri bakanının ziyaretini de sıcak karşılamamıştı. Uluslararası bir konferans Araplar adına İsrail'e baskı oluşturacaktı. BM'nin bu işin parçası olması durumunda, FKÖ'nün de sürecin parçası olmamasının bir yolu yoktu. Ertesi gün, yani 23 Nisan günü Peres'ten bir açıklama gelmişti: Peres Shultz'un konuyu Şamir'le ele alma tarzından memnundu; bu konu nedeniyle hükümeti sonlandırma riskinin farkındaydı; İsrail'in böyle bir fırsatı kaçırmasında katkısı olsun istemiyordu. Peres "İsrail ve Ürdün Londra'da doğrudan müzakere halindeydi ve anlaşmaya varmıştı. Şimdi İsrail başbakanı bu fırsatı kaçıracak mı?" diye soruyordu.

ABD dışişleri bakanının dikkatini çekmek için başbakan ve dışişleri bakanı arasında şiddetli bir çekişme ortaya çıkmıştı. Sanki bu iki adam tıknaz Amerikalıyı aksi istikamette iki kolundan çekiştirmekteydi. Moşe Arens 24 Nisan'da dışişleri bakanının

* İsrailoğullarının Mısırlıların egemenliğinden kaçıp kurtulmalarının kutlandığı dini bayram. Fısıh bayramında Yahudiler mayalı yiyecekler tüketmezler zira Mısır'dan aceleyle çıkarken ekmeklerinin mayalanmasını bekleyememişlerdir. (çev.)

25 Shultz, *Turmoil and Triumph*, 938-39.

bilgisi olmaksızın Şamir'in yönlendirmesiyle Shultz'un ofisinde belirmişti. Arens doğrudan, başbakan ve partisinin Ortadoğu konusunda uluslararası bir konferans toplanmasına karşı olduğunu ve Shultz'un Peres-Hüseyin anlaşmasını sunmak için İsrail'i ziyaret etmesi halinde, kendini İsrail iç politikasına dair tartışmaların içinde bulacağını söylemişti. Shultz Arens'e, ayrıntılı bir biçimde konferansın işlevini ve nasıl kontrol edileceğini anlatmış, fakat Arens ikna olmamıştı. Arens'in çıkardığı sonuç, Şamir ve Kral Hüseyin yüz yüze karşılaşana değin hiçbir ilerlemenin kaydedilemeyeceğiydi. Görüşme bu ciddi notla ve böylesi bir karşılaşmayı ayarlamak için yardım talebiyle sona ermişti.[26]

Likud'lu bakanların tümü, Şamir'in Londra Anlaşması'na dair olumsuz tutumunu paylaşmaktaydı. David Levy ise Lübnan'dan çekilme konusunda davrandığı gibi yapıp, bu konudaki fikir birliğini bozmaya henüz hazır değildi. Ariel Şaron uluslararası bir konferans olsun ya da olmasın, Ürdün'le hiçbir barış müzakeresine taraftar değildi. Peres 6 Mayıs'ta iç kabineye Londra Anlaşması'nı temel alan detaylı bir teklif sunmuş ve Likud'lu bakanların toplu muhalefetiyle karşılaşmıştı. Konuyu oylamaya götürebilirdi, ancak sonucun beşe beş çıkması kesin olduğundan bunu yapmamaya karar vermişti.[27] Peres toplantıdan sonra hem ülkesinde, hem de ülkesi dışında uluslararası bir konferans için lobi yapmaya devam etmiş, böyle bir konferans düzenlenmesi için kabinenin karşı bir karar almadığını iddia etmişti. Şamir ise, Peres'in yetkilerini aştığını, böyle bir konferans için kabinenin bir kararı olmadığını söylemişti. Peres istifa etmeyi düşünmüştü, ancak istifasına dair nedenleri kamuoyuna açıklaması gerekeceğinden ve dolayısıyla Kral Hüseyin'le Londra'daki toplantıda kararlaştırdıkları gizlilik prensibine zarar vermiş olacağından bunu yapmamıştı.

Kral Hüseyin de, ortak planlarından hiçbir sonuç çıkmamasına Peres kadar şaşırmıştı. Konuya geçmişe dönük olarak bakıldığında, Peres'in karşı karşıya kalacağı ülke içi muhalefetin gücünü azımsadığını ve Amerikalıları plana destek olmak üzere harekete geçirme kabiliyetini de abarttığını düşünme eğilimindeydi:

26 *a.g.e.*, 940-41.

27 Naor, *Duvara Yazmak*, 177-179.

> Londra Anlaşması iki düzeyde başarısız olmuştu. Şimon Peres dışişleri bakanı olarak gelmiş ve bizler Londra'da fikir birliğine varmış, bunu paraflamıştık. Peres ülkesine geri dönüp, belgeyi hemen George Shultz'a göndereceğini ve bunun da kırk sekiz saat içinde Reagan planının eki olarak geri geleceğini söylemişti. Peres anlaşmanın İsrail tarafından kabul edileceğini de söylemiş, ben de Ürdün tarafından kabul edileceği sözünü vermiştim. Peres böylece ayrılmıştı. Aradan iki hafta geçmiş, ancak hiçbir gelişme olmamıştı. Ve sonra Shultz dönemin İsrail başbakanı İzak Şamir'e bir mektup göndererek, bunun Peres'le benim aramda bir anlaşma olduğunu söylemiş ve başbakanın fikrini sormuştu. Tabii ki Şamir buna karşı olumsuz bir tutum takınmış, her şey alt üst olmuştu. İsrail'de ne olduğunu bilemem, ancak bildiğim kadarıyla İsrail'in sözcüsü Peres'ti. Ben onunla görüşmüştüm. Onunla bir konuda uzlaşmıştım ancak o bunu gerçekleştiremedi.[28]

Şamir Londra Anlaşmasını heba ettikten sonra, Kral Hüseyin'le bir görüşme ayarlama çabasına girişmişti. Görüşmenin ana temasını bilmek mümkün değildi, çünkü kralın birincil hedefi Haziran 1967'de kaybettiği toprakları geri almakken, Şamir bu toprakların İsrail'e ait olduğunda ısrarcıydı. Şamir Likud Merkez Komitesi'ne hitap ettiği bir konuşmada, böyle bir sorun yokmuş gibi İsrail ve Ürdün'ün ortak çıkarlarını ilgilendiren su, ekoloji, turizm ve benzeri konularda işbirliği yapma yolunun açık olduğunu vurgulamıştı.[29] Şamir her halükârda Kral Hüseyin'le bir toplantı ayarlamak konusunda başarılı olmuş ve bu 18 Temmuz 1987'de İngiltere'de yapılmıştı.

İsrail başbakanı ve Ürdün kralı, gerçekleştirilen toplantı hakkında George Shultz'a farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Şamir'in değerlendirmesi Shultz'a en güvenilir yardımcısı olan Dan Meridor tarafından iletilmişti. Kral, toplantı için Surrey'deki sayfiye evinde ev sahipliği yapmıştı. Şamir için koşer bir yemek hazırlatmıştı. Toplantı beş saat sürmüş, resmi biçimde başlamış, ancak samimi bir biçimde sona ermişti. Şamir ortaya İsrail ve Ürdün tarafından karşılıklı olarak atılacak işbirliği adımla-

28 Kral Hüseyin ile mülakat.

29 Noar, *Duvara Yazmak*, 180.

rına dair uzun bir liste koyarak, Camp David'de kararlaştırılan Filistinlilere özyönetim inşası için geçici düzenlemeler üzerinde durmuştu. Şamir, bunun uluslararası bir konferans düzenlemek yerine başlangıç yapmanın asıl yolu olduğunu söylemişti. Shultz, doğrudan müzakereleri başlatacak ve sonrasında dağılacak, göstermelik uluslararası bir konferans olasılığını tereddütle ortaya atmıştı. Meridor, "bizler uluslararası bir konferansa karşıyız" demişti. Şamir'in kralla kendi kişisel ilişkisine odaklanmak istediği ortadaydı. Meridor'un belirttiğine göre ikili, Şamir'in kısa süre içerisinde Amman'a özel bir görevli göndermesinde anlaşmıştı. Shultz, o esnada Şamir'in hafif de olsa bir tür barış özlemine tutulup tutulmadığına dair merak içerisindeydi. Kral Hüseyin'le uluslararası bir konferansın perde arkasında kalmadan gizlice anlaşarak, kendi bildiği şekilde de olsa bir barış inşacısı olarak Peres'le yarışmaya mı çalışıyordu?

Amman'dan gelen rapor bu konuyla ilgili hiçbir iyimserliğe yer bırakmamıştı. Hüseyin Şamir'le görüşmesini haber vermekteydi, ancak görüşmeye dair açıklamaları Meridor'unkinden ciddi biçimde farklıydı. Hüseyin aslında Şamir'den fayda gelmeyeceğini ve onunla çalışamayacağını belirtmekte, Şamir ise Hüseyin'le doğrudan çalışabileceğini ve dışarıdan gelecek hiçbir yardıma ihtiyacı olmadığını iddia etmekteydi. Her biri, Shultz'dan, yekdiğeri ile görüşmelerine dair değerlendirmelerini diğer tarafa aktarmamasını istemişti. Shultz, Hüseyin'den toplantının Şamir'e ait oturumunun değerlendirmesini aldığını Şamir'e söylemek için özellikle izin istemişti. Ancak kralın cevabı olumsuzdu. İki taraf da, ABD'nin tüm bu olup bitendeki rolünü dikkate almamış görünüyordu.[30]

Taraflar kendi kendilerine herhangi bir ilerleme kaydedemediklerinden, Shultz Ortadoğu barış görüşmelerini yıl sonunda Washington'da yapılacak Reagan-Gorbaçov zirvesiyle birleştirme fikrini ortaya atmıştı. Düşündüğü şey, Reagan ve Gorbaçov'un, yapacakları zirve toplantısına ek olarak, Mısır, Suriye ve Lübnan'dan temsilciler yanında Şamir ve Kral Hüseyin'i, ABD ve Sovyetler himayesinde ve BM genel sekreterinin de ka-

30 Shultz, *Turmoil and Triumph*, 942-43.

tılacağı bir toplantı için, ABD'de buluşmak üzere davet etmesiydi. Ortadoğu meselesinden ve buradaki liderlerin daimi manevralarından yorgun düşmeye başlayan Reagan, bu konuya olur vermişti. Fakat "bu teklifi ilk reddedenin süreci baltalayan olacağını" da belirtmişti. Shultz, Ekim ortasında Şamir'e bu fikri açmak üzere İsrail'e uçmuştu. Şamir, üstünde düşünüldüğünde, evet diyemeyeceğini ima eden onlarca soru sormuştu. Shultz ise, "Tamam, boşuna zamanınızı almak istemiyorum. Sadece hayır deyin" demişti. Şamir bunun üzerine düşünmek ve etrafındakilere danışmak için zaman istemişti. Bir sonraki görüşmeleri kısa sürmüştü. Şamir, "Pekâlâ sayın dışişleri bakanı, özlemlerimizi de kâbuslarımızı da biliyorsunuz. Size güveniyoruz. Devam edin" cevabını vermişti.

Shultz bir sonraki akşam bu fikri Kral Hüseyin üzerinde test etmek için, kralın Londra'daki konutundaydı. Kral ve danışmanları bu öneri karşısında afallamış, Şamir'in bu fikri kabul etmesi nedeniyle hayrete düşmüştü. Hüseyin'in de düşünmek ve konuyla ilgili istişarede bulunmak için zamana ihtiyacı vardı. Ertesi gün buluştuklarında, kral kararını vermişti: yanıt hayırdı. Bu yanıt için iki gerekçe ileri sürmüştü. Şamir'in adının geçmesiyle kan beynine sıçramıştı. Richard Murphy'ye ayrı bir köşede, "bu adamla birlikte hareket edemem" demişti. Hüseyin, Şamir'in müzakerelerin Batı Şeria ve Gazze'de yaşayanlar için yapılacak "geçici" düzenlemelerin ötesine geçmesine izin vereceğine asla inanmıyordu. Şamir'in tek bir santimetrekare topraktan vazgeçeceğine veya toprakların "nihai statüsü" hakkında bir anlaşma üzerinde çalışacağına da kesinlikle inanmıyordu. Bu nedenle kral, yanıtım hayır demişti.[31]

Şamir de, Arap-İsrail sorununa barışçıl bir çözüm bulmaya yönelik sonsuz manevralardan bıkıp usanmaya başlamıştı. Şamir anılarında, "Başbakanlık dönemimin tümü barış planları önerisinde bulunup, reddetmekle geçti; ABD, İsrail, hatta Mübarek tarafından her biri beraberinde yeni ülke içi krizler, beklentiler ve hayal kırıklıkları –ki hayal kırıklıklarına öyle ya da böyle bağışıklık kazanmıştım– yaratan resmi teklifler yapılmadan geçen tek bir

31 *a.g.e.*, 944-48.

yıl olmadı" demişti. Söz konusu planların nadiren yeni unsurlar içermesinden yakınarak, bu planların "toprak karşılığı barış; toprak karşılığı tanıma anlamına geldiğini, hiçbir zaman 'salt' barış için olmadığını" söylemişti.[32] Bu yorumların altında, İsrail'in herhangi bir ödün vermeden veya çaba sarf etmeden Arap komşularının kendisine gümüş tepsi içerisinde barış teklifiyle gelmesini bekleme hakkı olduğuna dair bir varsayım yatmaktadır.

Şamir'e göre, kendisi başarılı bir başbakandı. Talihin İsrail'den yana olduğuna inanmaktaydı ve başarılı bir biçimde zaman kazanmaya çalışıyordu. Londra Anlaşması'ndan hoşlanmamış ve anlaşmayı baltalamayı başarmıştı. Şekli ya da içeriği ne olursa olsun, uluslararası bir konferans toplanmasına karşıydı ve böyle bir konferans da 1991'e kadar toplanamayacaktı. Şamir kendini işgal altındaki topraklarda statükonun sürdürülmesine adamıştı ve statüko da en azından görünürde devam etmişti. Ancak bu görüntünün ardında, Filistinliler arasında sürekli artan bir hayal kırıklığı ve ümitsizlik vardı. Londra Anlaşması'nın işgal altındaki topraklarda yeşerttiği tüm umutlar boşa çıkmıştı. İsrail yerleşimlerinin topraklarını günden güne daha da işgal etmesini izleyen Filistinliler arasında, ümitsizlik hissi yayılmaktaydı. İsrail'in askeri hükümeti daha müdahaleci ve daha zalim hale gelirken, ekonomik koşullar da her zamanki gibi berbattı. İşgal edilmiş topraklar, kıvılcım bekleyen bir barut fıçısı gibiydi.

Filistin Bağımsızlık Savaşı

9 Aralık 1987'de Gazze Şeridi'ndeki dört mülteci kampından en büyüğü olan Cebeliye'den dört kişinin İsrailli bir kamyon şoförünün sebep olduğu trafik kazasında ölmesi, Filistin başkaldırısını, yani intifadayı tetikleyen kıvılcım olmuştu. Kamyon şoförünün iki gün önce Gazze'de bıçaklanarak öldürülen erkek kardeşinin intikamını almak için, kazaya kasten sebep olduğuna ilişkin asılsız iddialar ortaya atılmıştı. Kamyon sürücüsü ve Gazze'de bıçaklanarak öldürülen adam arasında aslında hiçbir bağlantı yoktu, ancak iddialar yine de Filistinlileri galeyana getirmiş ve Cebeliye kampında ve Gazze'nin geri kalanındaki olayları başlat-

32 Shamir, *Summing Up*, 174-175.

mıştı. Olaylar Gazze'den Batı Şeria'ya sıçramıştı. İşgal altındaki topraklar birkaç gün içinde ani, plansız ve yaygın sokak gösterileri ve benzeri daha önce görülmemiş boyutta ticari boykot ve grev dalgalarıyla sarsılmıştı. Aynı şekilde beklenmedik bir diğer şey de, bu gösterilere katılan kitlelerin büyüklüğüydü: on binlerce sivil gösterici arasında kadın ve çocuklar da bulunuyordu. Göstericiler otomobil lastikleri yakıp, İsrail araçlarına taşlar ve Molotof kokteylleri atmışlar, ellerindeki demir çubukları savurarak, Filistin bayrağını sallamışlardı. İsrail yönetimine karşı isyan bayrağı çekilmişti. İsrail güvenlik güçleri sopa, cop, göz yaşartıcı gaz, basınçlı su, plastik ve gerçek mermi gibi toplumsal olayları kontrol araçlarının tümünü olayları bastırmada kullanmış, ancak bu, olayları sadece tırmandırmaya yaramıştı.

İntifada tamamen kendiliğinden başlamıştı. Bölgedeki Filistinli seçkinler ya da FKÖ tarafından yapılmış bir hazırlık yoktu, ancak FKÖ İsrail yönetimine karşı yaygın hoşnutsuzluğa katılarak, yeni bir oluşum olan Birleşik Ulusal Komuta aracılığıyla liderlik rolüne soyunmuştu. Aslında intifada ulusal bir isyan değildi. Bu isyanın kökenleri yoksulluk, mülteci kamplarındaki berbat yaşam koşulları, işgale yönelik nefret ve her şeyden önce bundan önceki yirmi yılda Filistinlilerin başa çıkmak durumunda kaldığı aşağılanmada yatıyordu. Fakat intifada önemli bir siyasi ifade biçimine dönüşmüştü. İntifadanın amaçları başlangıçta belirlenmemişti; bunlar mücadele sırasında ortaya çıkacaktı. Nihai hedef kendi kaderini tayin hakkı ve BM'nin 29 Kasım 1947 tarihli paylaşım planına rağmen, kırk yıldır hayata geçirilemeyen bağımsız Filistin devletinin kurulmasıydı. İntifada bu açıdan Filistin bağımsızlık savaşı olarak görülebilir. İsrail-Filistin anlaşmazlığı da dönüp dolaşıp yine başladığı noktaya gelmişti.

İntifada İsrail için tam bir sürpriz olmuştu. Siyasi liderler ve istihbarat örgütünün tüm üyeleri, burunlarının dibinde cereyan eden süreçlere dair dikkatsiz davranmıştı. İntifadanın başlamasıyla şaşkınlığa uğramışlardı çünkü gerçek dışı bir yaklaşıma kaygısızca inanmışlardı. Bu yaklaşımın hem siyasi, hem de askeri bir boyutu vardı. Siyasilerin çoğu zamanın kendi lehlerine işlediğini; işgal altındaki topraklarda yaşayanların iş bulabilmek için kendilerine bağımlı olduğunu; İsrail yönetimine karşı söylenmese de kabul edilmiş bir rıza olduğunu ve sonuç olarak da geniş kapsam-

lı halk ayaklanması riski oluşturmaksızın yavaş yavaş ilerleyen işgal sürecine devam edilebileceğini varsaymıştı. Askeri uzmanlar, geleneksel yöntemlerinin ortaya çıkacak her sorunda etkili olacağını ve işgal altındaki toprakların sakinlerinin göstereceği her tür şiddet alametini en başından süratle engelleyeceklerini varsaymakla kalmamış, bu konuda kendilerine fazlaca güvenmişlerdi.[33]

İsraillilerin kargaşanın saman alevi türünden bir şey olmadığını ve yirmi yıllık sorunu yadsımaya devam edemeyeceklerini anlamaları, neredeyse bir ay almıştı. İsrail toplumu statükoya karşı alternatifleri cidden düşünmek durumunda kalmış, ancak sonuç şiddetli görüş ayrılıkları ve siyasi spektrumun iki aşırı ucuna doğru kaymalar olmuştu. Solda, Filistin sorunu için siyasi bir çözüm bulunmasının zorunluluğuna ve bunun büyük ihtimalle FKÖ ile müzakere ve nihayetinde İsrail'e paralel, bağımsız bir Filistin devletinin kurulması şeklinde olması gerektiğine dair bir anlayış gelişmekteydi. Teritoryal tavizlerin hiçbir zaman kabul görmediği sağda ise, yalnızca kaba gücün bu sorunu sona erdireceğine dair inancın iyice pekişmesi söz konusuydu. Huzursuzluğun ilk sonucu, siyasi arenanın sağına yönelim olmuştu. Bu durumun tezahürü, İSK'yı intifadayı tek hamlede ve kesin bir biçimde derdest edecek demir yumruğu kullanması için göreve çağıranların sayısındaki artıştı.

İntifada ulusal birlik hükümeti içerisindeki bölünmeleri de belirginleştirmişti. Hükümetteki başlıca partiler, yani Likud ve İttifak, yüksek dozda parti içi muhalefetle karşı karşıya kalmıştı. İki parti de, intifada konusunda açık ve tutarlı bir siyaset geliştirmekte başarılı değildi. İttifak içerisinde, Şimon Peres siyasi çözümü tercih etmekte, İzak Rabin ise kuvvet kullanımından yana durmaktaydı. Peres, Sedat yönetimindeki Mısır'la yürütülen Filistin özerklik görüşmeleri döneminde geliştirilen "önce Gazze" yaklaşımını yeniden ortaya atmıştı, öyle ki Knesset Dış İlişkiler ve Savunma Komitesi'ne Aralık ayı ortasında Gazze Şeridi'nin askerden arındırılmasını, ancak İsrail yönetiminde kalmasını ve buradaki on üç Yahudi yerleşiminin de boşaltılmasını önermişti. Ancak yerleşimlerin boşaltılmasını İsrail'in acilen yapması

33 Aryeh Şalev, *İntifada: Sebepleri ve Sonuçları* (İbranice) (Tel Aviv, 1990), 42-43.

gereken tek taraflı bir hamle olarak değil, kapsamlı bir barış anlaşmasının parçası olarak önermişti. Şamir öneriye karşı çıkmış, Peres'i, "İsrail'i bugün Gazze'yi, yarın Yehuda ve Samarya'yı, ondan sonraki gün de Golan Tepeleri'ni vermesi için ameliyat masasına yatırmak isteyen, eli neşterli bir teslimiyetçi" olarak adlandırmıştı. Şamir, olayların sorumlusunun Peres ve partisi olduğunu, zira Arapları şiddete yönelmeye onların cesaretlendirdiğini iddia ediyordu.[34] Şamir'e göre asıl sorun, toprak konusunda tavizlerle çözümlenebilecek bir toprak anlaşmazlığı değil, bilakis İsrail Devleti'nin varlığına yönelik bir tehditti.

Savunma bakanı olarak olaylarla ilgili birincil sorumluluğu olan İzak Rabin, yaklaşımı açısından Peres'ten çok Şamir'e yakındı. Olaylar çıktığında durumun vahametini anlayamamış ve önceden planlanan gezisini gerçekleştirmek üzere ABD'ye gitmişti. Dönüşünde tam aksi yönde hareket ederek, isyanı bastırmak için kitlesel ölçekte kuvvet kullanılmasını emretmişti. İntifadanın ilk haftalarında, sahada birliklerine komuta ederken, "kemiklerini kırın" dediği bildirilmişti. Bu ifade, Rabin'e uluslararası alanda kötü bir şöhret kazandıracaktı. Daha sonra böyle bir şey söylediğini inkâr edecekti. Ancak kemik kıran imajı, Rabin'in üstüne yine de yapışıp kalacaktı. Rabin'in amacı işgal edilmiş toprakların sakinlerinin, şiddet yoluyla siyasi kazanç elde edemeyeceklerini anlamalarını sağlamaktı. Ayrıca, bu toprakları kimin yönettiği konusunda bu insanların aklında herhangi bir şüphe kalsın da istemiyordu. Bunun için birliklerini "zor, kuvvet ve dayak" kullanmaları yönünde teşvik etmişti. Ancak başkaldırı ve gösteriler, tam da bu küstah ve saldırgan tavır nedeniyle başlamıştı. Sonunda Rabin'e askeri güç kullanımının çözümün değil, sorunun parçası olduğunu gösteren, işgal edilmiş bölgelerin halkı olmuştu.

İSK yukarıdan aldığı emirlerle isyanı bastırmak için çok çeşitli ve acımasız yöntemler kullanma yoluna gitmişti. Bu yöntemler arasında siyasi aktörlerin mecburi iskâna tabi tutulması, siyasi suikastlar, idari gözaltılar, kitlesel tutuklamalar, sokağa çıkma yasakları, ceza niteliğinde ekonomik politikalar, okulların ve üniversitelerin kapatılması ve ortak toplumsal yapıların parçalan-

34 Don Peretz, *Intifada: The Palestinian Uprising* (Boulder, Colorado, 1990), 40-41.

ması vardı. Binlerce Filistinli, kamu düzenini bozma ve şiddet kullanımını teşvik şüphesiyle tutuklanmış, alelacele tutukluların tümünün yerleştirileceği gözaltı kampları inşa edilmek zorunda kalınmıştı. İlk ayın sonunda, İSK'nın izlediği politikanın tamamen başarısız olduğu ortaya çıkmıştı. Ordunun kıdemli subayları, Aralık 1987 öncesindeki statükoya dönüşün imkânsız olduğunu ve isyanın süresi belli olmayacak biçimde devam edebileceğini kabul etmeye başlamıştı.

Akademisyenler, İsrail'in karşı karşıya kaldığı olayın gerçek mahiyetini politikacılardan da askerlerden de daha çabuk kavramıştı. Filistin tarihi konusunda ileri gelen uzmanlardan biri olan Yehoşua Porat, "bu, tüm sosyal kesimleri ve grupları kapsayan ilk halk hareketidir... Nüfusun tümü başkaldırmakta ve bu da ortak ulusal bir tecrübe yaratmaktadır" demişti. Hem kentsel hem de kırsal alanlar nadir bir ulusal kenetlenme gösterisiyle isyana katılmaktaydı. Porat'ın tahminlerine göre, intifada daha ilk aylarda, FKÖ terörizminin ülke dışında on yıllar boyunca elde ettiğinden çok daha fazlasını başarmıştı. İşçi Partisi'nin ileri gelen entelektüellerinden Profesör Shlomo Avineri, "İsrail yönetimindeki Batı Şeria ve Gazze, İsrail ordusunun tüm gücüne karşın üstesinden gelemeyeceği bir tehdittir... Bir ordu diğer bir orduyu alt edebilir, ancak bir ordunun halka galip gelmesi mümkün değildir... İsrail güç kullanımının sınırları olduğunu öğreniyor. Demir demiri ezer, ancak silahsız bir yumruğa galip gelemez" gözlemini yapmıştı.[35]

İşgal edilmiş bölgelerdeki olaylar medyada geniş şekilde yer almıştı. Dünya, İsrail birliklerinin aralarında kadın ve çocukların da olduğu taş atan göstericilere ateş açtığı ya da yakaladıklarını sopalarla dövdüğü rahatsız edici görüntülerin yağmuruna tutulmuştu. İsrail'in imajı, söz konusu medya yayınları nedeniyle ciddi zarar almıştı. İsrailliler yanlı yayın yapılmasından ve düzeni sağlamaya yönelik olağan çabalar esnasında beliren vahşet görüntülerine odaklanılmasından şikâyetçiydi. Fakat gazetelerde ve televizyon ekranlarında mütemadiyen yer alan fotoğrafların verdiği mesajı, hiçbir savunma örtbas edememişti: güçlü bir

35 *a.g.e.*, s. 78-79'dan alıntı.

ordu, temel insan hakları ve kendi kaderini tayin hakkı için savaşan sivil nüfusa karşı hücuma geçmişti. Calut ve Davud'a dair dini anlatı şimdi tersine dönmüş, İsrail zorba Calut ve ellerindeki taşlarla Filistinliler de savunmasız Davud haline gelmiş gibiydi. İngiliz gözlemciler, doğal olarak zayıfın tarafını tutmuştu. Dışişlerinden sorumlu devlet bakanı David Mellor, Gazze'deki mülteci kamplarının koşullarına yönelik hissettiği tepkiyi şöyle dışa vurmuştu: "Buraya gelip de şaşkınlığa düşmeyecek kişiye şaşarım. Buradaki koşullar medeni değerlere bir hakarettir. Kıyıdan birkaç kilometre ileride refah hüküm sürerken, burada dünyanın herhangi bir yerindeki, herhangi bir sefalet türü ile yarışacak boyutta bir perişanlığın olması dehşet verici bir durumdur." Kendisi de Musevi ve İsrail'in kadim destekçilerinden olan İşçi Partisi dış ilişkiler sözcüsü Gerald Kaufman, "İsrail'in dostları da düşmanları gibi ülkenin çıkan olaylara verdiği tepki nedeniyle şaşırmış ve elem duymuştur" yorumunu yapmıştı.[36] İsyanın başlamasından kısa bir süre sonra, İsrail'in itibarı 1982'deki Beyrut kuşatmasından beri düşmediği en alt seviyeye gerilemişti.

İsrail, resmi ya da gayri resmi kanallardan dile getirilen uluslararası açık eleştirilerin hedefi olmuştu. Birleşmiş Milletler, geçmişte pek çok kez yaptığı gibi, İsrail'in işgal bölgelerindeki insan hakları ihlallerini sert biçimde kınamıştı. Ancak bu kez "savunmasız Filistinli sivillerin öldürülmesi ve yaralanması" nedeniyle İSK için özel bir kınama da yapılmıştı. Güvenlik Konseyi soruşturma çağrısı yapmış, BM Özel Siyasi İlişkilerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Marrack Goulding işgal altındaki bölgeleri Ocak 1988'de ziyaret etmişti. Goulding Başbakan Peres'le karşılaşmış, ancak Peres kendisiyle görüşmeyi "İsrail'in iç işlerine karıştığı" gerekçesiyle geri çevirmişti. Goulding gördükleri karşısında dehşete düşmüştü. İsrail'in işgal altındaki topraklarda "aşırı derecede sert" yöntemler kullandığına şahit olduğunu ve İSK'nın düzeni sağlama hakkı olmasına karşın, gösterilere aşırı tepki verdiğini rapor etmişti. BM Genel Kurulu'nun 1988'deki toplantısında, İsrail'i kınayan ve yönetime, sivillerin savaş zamanında korunmasına ilişkin Cenevre Sözleşmesi'ne uyması çağ-

36 David McDowell, *Palestine and Israel: The Uprising and Beyond* (Londra, 1989), 2.

rısında bulunan, neredeyse yirmi farklı karar alınmıştı. İsrail'in BM'deki temsilcisine göre BM örgütü kendilerine karşı öylesine önyargılıydı ki, durumdan "bizlere Molotof kokteyli atanlara gül yaprağı atsak dahi, bu örgüt bizi suçlayacak bir yol bulur"[37] diyerek yakınmıştı.

İntifadanın en ciddi sonucu, ABD-İsrail ilişkileri üzerinde yarattığı etki olmuştu. Reagan yönetimi BM'nin İsrail'i kınayan pek çok kararına karşı çekimser veya red oyu kullandıysa da, ikili özel temaslarda İsrail'in ayaklanmaya yönelik tutumunu eleştiriyordu. İsyan, ABD'nin Arap-İsrail anlaşmazlığına yönelik siyasetinde, 1988 yılının sonunda FKÖ'nün müzakerelerde meşru taraf kabul edilmesiyle doruk noktasına ulaşan köklü bir değişikliğe neden olmuştu. Amerikan kamuoyunun İsrail'e yönelik geleneksel desteğinde de gözle görülür bir değişiklik vardı. Filistinlilerin başkaldırısı, Amerikan toplumunun pek çok kesiminde Filistinlilere karşı sempati uyanmasını sağlamıştı. Amerikalı Musevi liderlerden bazıları dahi, İsrail siyasetinin mantığı ve uyguladığı yöntemlerin erdemi konusunda, Lübnan savaşından bu yana ilk defa şüpheye düşmüştü. Hükümet çevrelerinde Amerika'nın İsrail'le yakın ilişkilerinin –İsrail dünyanın ne düşündüğünü dikkate almasa da– ülkenin Ortadoğu ve Basra Körfezi'ndeki çıkarları için olumsuz sonuçlar doğuracağına dair kaygılar mevcuttu.[38] Geçmişte uluslararası bir konferans düzenlemeye dair çabalar sonuçsuz kalmıştı, çünkü Filistinlilerin temsili sorunu için hiçbir çözüm bulunamamış ve Likud liderleri de fikre tamamen karşı çıkmıştı. Amerika'nın bu muhalefete tepkisi ise biraz yumuşak kalmıştı. George Shultz, intifadanın ivme kazanmasıyla, konuyla bireysel olarak tekrar ilgili hale gelmişti. Sonuç, 1982 tarihli Reagan planının ardından, ABD'nin Arap-İsrail anlaşmazlığını çözmek için ilk önemli adımı atmasıydı.

Shultz, yeni fikirler bulmak üzere bölgeye iki gezi yapmış ve 4 Mart 1988'de Shultz girişimi olarak bilinecek paketi hazırlamıştı. Paket, Camp David Protokolleri'nin Filistinliler için özyönetim çağrısını hızlandırılmış bir takvime göre uygulamayı planlayan bir girişimdi. Bu girişimde yeni ve önemli bir boyut daha bu-

37 Peretz, *Intifada*, 163-4.
38 *a.g.e.*, 167.

lunmaktaydı: geçici özyönetim dönemi hakkındaki görüşmelerle, nihai statü hakkındaki görüşmeler birbirine bağlanmıştı. Bu, İsrail'in işleri ağırdan alma ihtimaline karşı, Filistinlilere güvence vermeyi hedefliyordu. Gelişmelerin hızla ilerlemesi bekleniyordu. İlk olarak BM genel sekreteri, Arap-İsrail anlaşmazlığının tüm taraflarını ve BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesini uluslararası bir konferansta bir araya getirecekti. Bu konferans katılımcılara çözümler dayatamayacak veya katılımcıların vardığı anlaşmaları veto edemeyecekti. İkincisi, İsrail delegasyonu ile Ürdün-Filistin delegasyonu arasındaki müzakereler 1 Mayıs'ta başlayıp, 1 Kasım'da sona erecekti. Üçüncüsü, geçiş dönemi bu tarihten üç ay sonra başlayacak ve üç yıl sürecekti. Dördüncü olarak, nihai statü konusundaki müzakereler geçiş döneminin başlangıcından önce start alacak ve bir yıl içerisinde tamamlanması zorunlu olacaktı. Başka bir ifadeyle, nihai statü konusundaki müzakereler, müzakerelerin ilk aşamasının sonucundan bağımsız olarak başlayacaktı.

Şimon Peres Shultz girişimini desteklemiş ve bunu kamuoyuna açıkça ifade etmişti. Mübarek de benzer biçimde davranmıştı. Bazı çekinceleri olmasına karşın, Kral Hüseyin diğer Araplara teklifi düşünmeden geri çevirmemeleri konusunda telkinde bulunmuştu. Herhangi bir teklifin salt ve tek muhatabının Tunus'taki FKÖ olduğuna dair bildik nakaratı tekrar eden koroya, Filistinliler de eklenmişti. Tunus'taki FKÖ liderlerinin de "içerdekiler"in Amerikan dışişleri bakanı ile görüşerek rol çalmasına izin vermek gibi bir niyetleri yoktu.

Shultz Filistinlilerin cevabıyla şaşkınlığa uğramış, İsrail başbakanının tepkisindense düpedüz irkilmişti. İşin başında Shultz'u cesaretlendiren Şamir, şimdi başka telden çalmaktaydı. Uluslararası konferans fikrine öfke kusup, özyönetim görüşmeleri ve nihai statü müzakereleri arasındaki bağlantı kavramını, Camp David Protokolleri'ne aykırı olması nedeniyle reddediyordu. Bundan daha hayret verici olan ise, Şamir'in BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı kararını, "barış için toprak" prensibini içermemek olarak yorumladığının keşfedilmesiydi. Şamir Kral Hüseyin'le ve kralın yanında getireceği herkesle barış müzakeresi yapmaya hazır olduğunu söylemişti, ancak barış için hiçbir toprak parça-

sından vazgeçmeye hazır değildi. Shultz bölgedeki ılımlı Filistinli liderlerin önde gelenlerinden olan Faysal Hüseyni'nin adını gündeme getirdiğinde, Şamir yalnızca "onun hakkında elimizde bir dosya var" diyecekti. Shultz, söz konusu kişiyi tanımadığını kabul etmiş, fakat gelecek müzakerelerde paydaş olarak işe yarayabileceğinin akılda tutulmasını önermişti. Şamir ise söylediği şeyi vurgulamak için, "elimizdeki dosya son derece ciddi" diye tekrar etmişti. Shultz ise kendi fikrini yeniden vurgulama isteğiyle "Evet, ancak sorun, eldeki dosya ile ne yapılacağıdır" demişti. Shultz girişimi duraksamış ve girişimin sahibi de bu duraksamanın asıl sebebinin İsrail başbakanı olduğunu düşünmüştü. Shultz bunu açıkça ifade etmese de, kendi de, yardımcıları da Amerika'nın Ortadoğu'daki siyasetinin İsrail'in uzlaşmazlığına ya da karar alma konusundaki zafiyetine kurban gittiğini hissediyordu.[39]

İntifada Arap dünyasının dikkatini yeniden Filistin sorununa yöneltti. Kasım 1987'de Amman'daki Arap Ligi zirvesinde, Filistin sorunu bir kenara itilmişti. Zirveyi izleyen ay intifadayı başlatan nedenlerden biri de, Arap dünyasının Filistinlilerin kaderine dair takındığı ilgisiz tavırdı. Şimdi ise, İsrail işgaline karşı direnen Filistinlilerin cesareti Arap dünyasının geri kalanını utanç içinde bırakmıştı. Arap Ligi Haziran 1988'de Cezayir'de olağanüstü toplanmıştı. Zirve, FKÖ'nün her tür müzakerede Filistin ulusunun temsilcisi olduğunu tekrar tasdik etmiş ve intifada için finansal ve diplomatik destek güvencesi vermişti.

İntifadanın iki mağlubundan biri İsrail, diğeri de Ürdün'dü. Kral Hüseyin Ürdün'ün tavrını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştı. 31 Temmuz 1988'de, birdenbire Ürdün'ün Batı Şeria ile resmi ve idari tüm bağlarını kestiğini duyurmuştu. Ürdün, Batı Şeria'daki resmi görevlilerin üçte birinin maaşlarını, İsrail işgalinin geçmiş yirmi yılında ödemeye devam etmişti. Doğu Kudüs'teki halkın çoğu, Filistinlilere yardımları karşılığında nankörlük dışında bir şey elde edememişti ve artık zararın neresinden dönülse kârdı. Kralın kendisi de, Ürdün'ün çoktan beridir FKÖ'nün eline geçmiş mevzileri savunmak için, kazanılması mümkün olmayan

39 Ze'ev Schiff ve Ehud Ya'ari, *Intifada*, der. ve çev. Ina Friedman (New York, 1991), 297-99.

bir mücadele verdiğini hissetmekteydi. Doğu Şeria ve Batı Şeria arasındaki ayrımı belirsizleştirmeye yönelik yirmi yılın ardından, Doğu Şeria'nın Filistin olmadığını, Filistinlilerin Batı Şeria konusunda yapacaklarının kendilerinin bileceği bir şey olduğunu ve buranın geleceği konusunda İsraillilerle doğrudan kendilerinin uğraşması gerektiğini söylemenin vaktinin geldiğine karar vermişti. Daha sonra beyan ettiği üzere:

> Batı Şeria'yla ilişkimizi kesme kararı almamıza neden olan şey intifadaydı. Filistinli kardeşlerimizle hiçbir anlaşmaya varamama acizliğimiz de sebepler arasındaydı. Tanrı'dan Filistinli kardeşlerimizin ne istedikleri konusunda yeterince açık ve istediklerini uzun zaman önce elde edebilmiş olmalarını dilerdik. Fakat bizler onlara yardım etmek için yapbozun tüm parçalarını bir araya getirmeye çalışırken, paramparça olduk. Her nasılsa yolumuza şüpheler ve çekinceler çıktı. Ancak, bunun ötesinde, Rabat'ta 1974'te alınan kararın öncesinde başlayan belirgin bir eğilim olduğunu anlamış ve yine de yolumuza devam etmiştik. Toprak verebilir, alabilir, ne istiyorlarsa yapabilirler. Büyük olasılıkla bizim verebileceğimizden daha fazlasını verebilirler, ancak gelecekleri hakkında söz sahibi olmak istediler ve ben de bu kararlarında onlara yardımcı olmak istedim.[40]

Kral 7 Ağustos'taki bir basın toplantısında, Ürdün'ün Filistinliler adına bir daha asla müzakereci rolünü üstlenmeyeceğini söylemişti. Bu açıklamanın, öyle çağrıştırsa da, nihai bir açıklama olması kastedilmemişti. Fakat Ürdün-Filistin delegasyonu ve Batı Şeria'nın bir biçimde Ürdün'le bağlantılı olması fikrini rafa kaldırdığından, kralın açıklaması Amerikan dışişleri bakanına bir biçimde görevinin sona ermesi gibi görünmüştü. Kralın kararını açıklamasından birkaç hafta sonra, Dışişleri Bakanlığı'ndan Şimon Peres'e şu mesajı iletmesini istemişti: FKÖ'nün "kendine çekidüzen vermesi ve anlaşmaya yanaşması" ümidiyle Ürdün'ü barış sürecinin dışında bırakma kararı alınmıştır.[41]

Ancak bu özel mesaj, kralın geçersiz olmuş Londra Anlaşması'ndaki paydaşı üzerine inen son darbesini yumuşatmaktan daha fazla bir işe yaramayacaktı. Kamuoyuna verilen bu açık me-

40 Kral Hüseyin ile mülakat.

41 Shultz, *Turmoil and Triumph*, 1033.

saj, FKÖ'nün pozisyonunu güçlendirmekte ve İttifak'ın Ürdün seçeneği denilen projesini etkisiz kılmaktaydı. Kral kendisi de, "Ürdün seçeneği" teriminden, Filistinliler hakkında Ürdün-İsrail arasında bir anlaşma anlamına gelmesi nedeniyle hiçbir zaman hoşlanmamıştı. Konuşması ve basın toplantısı esnasında bu nedenle kafa karışıklığını gidermek istemişti. Aslında Filistin sorununu çözecek bir Ürdün seçeneği vardıysa bile, şu an bu seçenek ortadan kalkmıştı.

Kralın konuşması, İsrail bakış açısından çok popüler bir fikrin iflası anlamına gelmekteydi. Bu, Ürdün'ün Filistin sorununu İsrail'le müzakere etmeye bundan böyle hazır olmadığı; tartışılacak tek konunun Ürdün'ün kendi uluslararası sınırları olduğu anlamına geliyordu. İsrailliler bu konuşma nedeniyle afallamış ve bunu ilk etapta Filistinlilerin kendilerini temsil etmesi için hala kralı istediklerini söyletmeye yönelik, taktiksel bir manevra olarak algılamıştı. Ancak kral Batı Şeria'daki destekçilerinden kendisini yumuşatmak üzere ricada bulunmaktan vazgeçmelerini istediğinde, İsrailliler bu kopuşun taktiksel değil, stratejik bir manevra olduğunu anlamak zorunda kalmıştı. Likud liderlerinin dahi böylesi bir manevradan üzüntü duymaları için nedenleri vardı, çünkü felaket tellallarının tüm tahminleri tutmuştu: İsrail mücadele alanında kendini yapayalnız bir halde, FKÖ ile karşı karşıya bulmuştu.[42]

İntifadanın bir diğer sonucu da, Hamas'ın doğuşuydu. Hamas gayret anlamına gelen Arapça bir sözcüktür ve İslami Direniş Hareketi'nin de kısaltmasıdır. Hamas, 1988'de Gazze'de felçli dindar bir öğretmen olan Şeyh Ahmed Yasin tarafından, Filistin'de öteden beri aktif olan Müslüman Kardeşler'in bir kolu olarak kurulmuştu. Hareket, İsrail makamlarından izin alabilmek için, Filistinlilerin hakları konusundaki mücadelelerinin yasalar dahilinde ve silah kullanılmadan yürütüleceğine dair söz vermek zorunda kalmıştı. Ne gariptir ki, İsrail makamları FKÖ'nün seküler milliyetçiliğini zayıf düşürmek umuduyla, ilk etapta Hamas'ı cesaretlendirmişti. Ancak Filistin başkaldırısı Hamas'ın üzerinde radikalleştirici bir etki yapmış ve Hamas üyeleri yasaların dışına

42 Schiff ve Ya'ari, *Intifada*, 271-72.

çıkmaya başlamıştı. İsrailliler örgüte defalarca ciddi darbeler indirse de, örgütün kökleri bir biçimde yeniden filizleniyor ve her seferinde daha çok şiddete neden oluyordu. İsrailliler 1989'da Yasin'i tutuklamış, 1997'ye kadar hapishanede tutmuştu. Hamas ise taş yerine silah kullanmaya geçişini sürdürecekti. Örgüt 1994'te, askeri kanadı aracılığıyla İsrail içerisinde intihar saldırıları düzenlemeye başlamıştı. İntihar saldırıları, Hamas'ın üzerlerinde patlayıcı taşıyan ve bunları otobüsler ve pazaryerleri gibi kalabalık yerlerde patlatan üyeleri tarafından gerçekleştirilmekteydi. İsrail'in "böl ve yönet" taktiği, korkunç bir biçimde geri tepmişti.

İntifada Hamas'ı radikalleştirirken, laik Filistinliler üzerinde ılımlılaştırıcı bir etki yapmıştı. İntifada bir yandan da Filistin toplumunun kendine güven ve onurunu artırıp, moralini yükseltmişti. Ancak intifada İsrail işgalini sona erdirmemiş ve yaşama koşulları mücadele süresince daha da kötüleşmişti. Yerel liderler Filistin barış girişiminin oldukça önemli olduğunun farkına varmıştı. İntifadanın herhangi somut siyasi bir sonuç üretmeden sona ermesinden kaygılıydılar. Sonuç olarak, Tunus'taki FKÖ şeflerine İsrail'le müzakereye girmelerini sağlayacak koşulları karşılamak üzere baskı yapmaya başlamışlardı. FKÖ yıllar içerisinde daha ılımlı pozisyonlara gelmiş, ancak bu pozisyonların açık bir biçimde duyurulmasından, örgütün militan kesimlerini yabancılaştırma korkusuyla geri durmuştu. Yerel liderler şimdi tüm ağırlıklarını ılımlı ana akımı desteklemekte kullanıyordu. FKÖ'nün Tunus'taki şeflerini İsrail'i tanımaya, iki devletli çözümü kabul etmeye, Filistin devletini ilan etmeye ve sürgünde bir hükümet kurmaya zorlamaktaydılar.

İntifada İsraillilerin Filistinlilere yönelik siyasetini yeniden değerlendirme çağrısı da yapmıştı, ancak bu, ülkenin karmakarışık durumdaki siyasi sistemi düşünüldüğünde kolay bir iş değildi. Kamuoyu bölünmüştü. Bazıları, intifadanın kazanılamayacak bir savaş olduğunu ve İsrail'in bundan ötürü işgali sona erdirecek siyasi bir çözüm arayışına girmesi gerektiğini düşünmekteydi. Diğerleri ise intifadayı bastırabilmek için daha fazla kuvvet kullanımını salık vermekteydi. İki görüş de, konu her açıldığında kendi kendini köstekleme eğilimindeki ulusal birlik hükümetinde tem-

sil edilmekteydi. Hükümet ne zaman ilerleme kaydeder görünse, önü tıkanmaktaydı. İleri atılan her adıma karşılık, iç güçler iki adım geri attırmaktaydı. Hükümet en acil fiili konularla meşgul olma ve intifadanın yarattığı uzun vadeli sorunları tartışmayı erteleme eğilimindeydi.[43] Böylelikle, ulusal birlik hükümeti, Filistin sorunuyla uğraşma meselesinde de siyasi felce uğramış bir hükümet olduğunu bir kez daha ispatlamıştı.

43 *a.g.e.*, 315-16.

12. Siyasi Oyalamalar, 1988-1992

1 Kasım 1988 tarihli İsrail genel seçimleri için verilen mücadele, intifadanın gölgesinde geçmişti. İntifadanın sonuçlarından biri, güvenlik, barış ve işgal edilmiş toprakların geleceği gibi ulusal önem arz eden kritik konulara odaklanılması olmuştu. İşçi İttifakı seçim kampanyasının ana teması olarak barış konusunu seçmişti. Şimon Peres Londra Anlaşması, Ürdün seçeneği ve uluslararası konferans hakkında konuşmalar yapmıştı. Amacı seçmenleri İsrail'in güvenliğini tehlikeye atmadan barış sağlayacak bir anlaşmanın müzakere edilebilir olduğuna ikna etmekti. Bununla geleceğe dair kişisel vizyonu ile siyasi rakiplerinin vizyonları arasında net bir ayrım sergilemişti. Ancak intifada güvenlik konusunu kilit bir mesele haline getirerek, işgal altındaki topraklarda kanun ve düzenin yeniden tesis edilebilmesi için "demir yumruk" siyasetini savunan sağ-kanat partilerin konumunu güçlendirmişti. Likud'lu siyasetçiler İşçi Partili siyasetçileri hem intifadaya yumuşak yaklaşımları, hem de Arap-İsrail anlaşmazlığını barış karşılığında toprak değiş tokuşu ile çözmek konusunda gösterdikleri istek nedeniyle yerden yere vurmaktaydı.

Likud'un seçim manifestosu iki parti arasındaki görüş ayrılığını, [işgal edilmiş] toprakların geleceğine atıf yaparak vurgulamaktaydı. Manifestoda şöyle deniyordu: "Yahudilerin İsrail Diyarı'na dair hakları tartışma götürmez ve daimidir, bu hak güvenlik ve barış hakkımızla bağlantılıdır. İsrail Devleti'nin Yehuda, Samarya ve Gazze bölgesinde hakimiyete dair hak ve talebi mevcuttur. İsrail zaman içinde bu talebi hatırlatacak ve gerçekleştirmek üzere çaba sarf edecektir. İşçi İttifakı'nın önerdiği üzere, İsrail ülkesinin batı bölümünün uluslararası yönetime devrini içeren her plan,

bizim bu topraklara dair hakkımızı yok saymaktadır." İzak Şamir, intifadanın toprak hakkında değil, İsrail'in bizzat varlığı ile ilgili olduğunu, bu nedenle intifadanın bastırılmasının İsrail için bir ölüm kalım savaşı olduğunu sürekli vurgulamıştı.

Likud seçimlerde İttifak'tan bir fazla sandalye çıkarmış olmasına rağmen, seçimler ne Likud ne de İttifak için açık bir zaferle sonuçlanmıştı. Likud'un Knesset'teki sandalye sayısı 41'den 40'a düşerken, İttifak'ınki 44'ten 39'a düşmüştü. İki parti de bazı sandalyelerini daha küçük ve İsrail siyasi spektrumunun aşırı sağ ve solunda yer alan ideolojik olarak daha net tanımlanmış partilere kaptırmıştı. On beş parti Knesset'te temsil edilmelerine yetecek kadar oy almıştı. Siyasi spektrumun aşırı sağ kanadından üç parti meclise girmişti: Profesör Yuval Ne'eman'ın liderlik ettiği Tehiya (Rönesans) partisi üç sandalye, Tehiya'dan ayrılan bir grubun kurduğu ve eski genelkurmay başkanlarından Rafael Eytan'ın başkanı olduğu Tsomet (Kavşak) iki sandalye ve General Rehavam Ze'evi'nin liderliğinde kurulan ve Filistinlilerin kitlesel olarak sınır dışı edilmesini savunan yeni bir parti olan Moledet (Anavatan) ise yine iki sandalye kazanmıştı. Aşırı soldan Yeni Komünist Liste dört sandalye kazanırken, İlerici Liste yalnızca bir sandalye kazanmıştı. Dini partiler seçimden son derece başarılı çıkmış, parlamentodaki temsillerini 12'den 18 sandalyeye yükseltmiş, böylelikle Knesset'te yeni dönemde denge unsuru haline gelmişlerdi.

Cumhurbaşkanı Haim Herzog, seçimlerden en güçlü çıkan partinin lideri olan Şamir'i çağırarak hükümeti kurma görevini vermiş ve bir başka ulusal birlik hükümeti oluşturulması tavsiyesinde bulunmuştu. Şamir bunu yapmaya çalıştıysa da, dini partilerden müteşekkil dar bir hükümet kuramamıştı. Elli iki günlük müzakerelerin ardından, Likud ve İttifak ulusal birlik hükümeti kurmak konusunda anlaşmıştı. Ancak bu kez dönüşümlü başbakanlık söz konusu olmayacaktı: Şamir hükümetin görevde kalacağı dört yıl boyunca başbakan olacaktı. Peres dışişleri bakanlığı görevinden başbakan yardımcısı ve maliye bakanı olmak için vazgeçmişti. İzak Rabin savunma bakanlığı görevini sürdürmüştü. Moşe Arens dışişleri bakanlığına, David Levy başbakan yardımcılığı ve imar bakanlığına, Ariel Şaron ise ticaret ve sanayi

bakanlığına getirilmişti. Koalisyon anlaşması –toprak tavizi ve barış süreci konusundaki usuller gibi tartışmalı siyasi konularda iki partinin de onayını gerektirmesi açısından– 1984'te imzalanan anlaşmaya benziyordu. İttifak yine de bu koalisyonun küçük ortağıydı.

İzak Şamir'in Esrarı

İzak Şamir'e göre yeni hükümette edindiği pozisyon, siyasi gücünün tepe noktasını oluşturuyordu. İlk başbakanlık dönemini Menahem Begin'in sosyal hayattan aniden uzaklaşma kararı almasına borçluydu. Şamir'in gücü ikinci başbakanlık döneminde ciddi biçimde azalmış ve yönetim tarzı da Peres'le yapılan dönüşümlü başbakanlık anlaşması nedeniyle sınırlanmıştı. İlk kez şimdi kendi gemisinin kaptanıydı. 1980'ler boyunca kamuoyunda sahip olduğu öneme rağmen, Şamir bir muamma olarak kalmıştı. İrgun üyesi, Stern Çetesi'nin liderlerinden biri olarak yeraltında geçirdiği yirmi yıl ve 1956'dan 1965'e değin Mossad'daki görevi, Şamir'in ketum, bilinmezlerle dolu ve oldukça şüpheci bir birey haline gelmesinde etkili olmuştu. Ailesini Nazilerin Yahudi Soykırımı'nda kaybetmiş olması ise Şamir'in sert ve Hobbesvari dünya görüşünü daha da pekiştiren bir başka belirleyici unsurdu. Kamuya hitaben yaptığı konuşmalarda Yahudi Soykırımı'ndan nadiren bahsetmesine karşın, soykırıma dair tecrübesi düşünce tarzına damgasını vurmuş ve vatandaşlarının bir diğer büyük düşmanı olan Araplara karşı yaklaşımını da etkilemişti. Şamir'in tek renkli dünya algısında Araplar İsrail Devleti'ni yok etmeye ve Yahudileri denize dökmeye koyulmuş, amansız ve yekpare bir düşman olarak resmedilmişti. Barışa dair kuşkusu ve barış için herhangi somut bir bedel ödemeyi reddediyor oluşu, dünyanın İsrail'e düşman olduğuna dair algısına, kötü niyetli Araplar ve sürekli tehlikeden müteşekkil dünya görüşüne derinden nüfuz etmişti. Amos Elon, Şamir'in bu yönünü şöyle tanımlıyordu:

> Şamir az kelimeyle, çok kısa ve yalın cümlelerle konuşan biriydi; ancak Wagner'in tınıları kadar derin, ürkütücü bas tonlardaki sesiyle ülke ve vatan hakkında konuştuğunda, ses küçük bedeni içinde yankılanırdı. Kısa, kaslı, tıknaz ve gösterişsiz be-

> deniyle birleşen bir çift gri göz, inatçı bir kararlılık ve azim izlenimi veriyordu.[1]

İsrail'deki ve İsrail dışındaki siyasi analistler çok uzun bir zaman Şamir'in kişiliğinin karmaşık yapısı hakkında spekülasyon yapmıştır. Bazıları Şamir'in berbat bir indirgemeci olduğunu düşünmekteydi. Bazıları ise onu kalın kafalı bir realist ve halihazırdaki güçler dengesinin kurnaz hâkimi olarak görmekteydi. Şamir'in sırrına dair Amerikan Yahudileri arasında yaygınlık kazanan bir başka görüş ise onu ısrarlı bir müzakereci, ancak samimi bir biçimde barışla da ilgilenen ve bu nedenle İsrail'i Araplarla müzakerelerde temsil etmeye uygun bir kişi olarak ele almaktaydı. Buna dair tartışma, Şamir'in kusursuz milliyetçi özelliklerinin Araplarla barış anlaşması için müzakere ederken ve böyle bir anlaşmaya karşı ülke içinden gelecek muhalefetle uğraşırken en önemli katkıyı sunacağı vurgusuyla devam etmekteydi. Tıpkı Begin'in Mısır'la barış anlaşması karşılığında Sina'dan çekilmeye hazır olması gibi, iddia edildiği üzere Şamir'e de, eninde sonunda barış karşılığında İsrail'in doğu ve kuzey cephelerinde toprak değişimi için itimat edilebilirdi. Ancak Şamir hakkındaki bu görüş hüsnükuruntudan biraz daha hallice bir yaklaşıma işaret ediyordu.

Şamir'e dair muammayı aydınlatmaya yarayacak ilk anlamlı ipucu, 1985'te verdiği bir röportajda ortaya çıkmıştı. "Yetmiş yaşındayım, elli yıldır İsrail Diyarı'ndayım ve ilkelerimiz için altmış yıldır savaşıyorum. Bu ilkelerden birileri için vazgeçeceğimi mi düşünüyorsunuz?"[2] İsrail siyasetinin hararetli bir takipçisi olan Avishai Margalit ise, Şamir'in temel duruşundaki sertliğin altını çizmiştir:

> Şamir'in Amerikan Yahudilerinin gözündeki başarısı bu kesimlerin onun aslında sıkı bir pazarlıkçı –Esad'ın Yahudi versiyonu– olduğuna dair inancından ileri gelmekteydi. Ancak Şamir bir pazarlıkçı değildi. Şamir iki boyutlu bir adamdı. Bir boyutu İsrail Diyarı'nın uzunluğu, ikinci boyutu ise İsrail'in genişliğiydi. Şamir'in tarihsel algısı santimlerle ifade edilebilir bir şey olduğundan, tek bir santim topraktan dahi vazgeçecek değildi.

1 Amos Elon, *A Blood-Dimmed Tide: Dispatches From the Middle East* (New York, 1997), 199-200.

2 Naor, *Duvara Yazmak*, 37.

> Şamir İsrail Diyarı için ya da işgal edilmiş topraklardaki kontrollerini kaybetmeye dair en küçük bir risk içerecek herhangi bir geçici anlaşma konusunda pazarlık yürütmezdi.[3]

Şamir'in dünya görüşüne göre güç en önemli etmendi; İsrail hedeflerine ulaşmak için güçlü olmak durumundaydı. Şamir Amerika'nın saygın dergilerinden biri olan *Foreign Affairs*'da yayımlattığı "Israel's Role in a Changing Middle East" başlıklı makalesinin giriş kısmında şöyle yazmıştı: "Birbiriyle yakından alakalı iki kavram olan barış ve güvenlik, öteden beri geleneksel olarak İsrail dış politikasının ikiz amaçlarını oluşturmuştur: Gücün olduğu yerde barış da vardır, en azından gücün olduğu yerde barış için bir şans vardır diyelim. İsrail'in zayıf olması ya da zayıf olarak algılanması halinde barış ulaşılması imkânsız bir durum olacaktır. Bu aslında, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Ortadoğu tarihinden alınacak en önemli derslerden biridir."[4]

Şamir'in düşünce tarzına göre, zayıf olanın devletlerarası ilişkilerin acımasız dünyasında saygı uyandırması mümkün değildi. İsrail'le barış yapılmasını telaffuz eden Arapların istemleri, Şamir'e göre "gürültü"den başka bir şey değildi. Bunlar ya zayıflığın belirtisi ya da İsrail'e karşı mücadelenin başka araçlarla yürütülmesine dair bir hileydi. Şamir Mısır'ın barış siyasetini stratejik bir taahhüdün yansımasından çok, taktik olarak görüyor, kendisine göre ikili oynayan Kral Hüseyin konusunda şüphe duymayı da sürdürüyordu. Arapların niyetleri konusundaki bu şüphe, pasiflik ve statükonun sürdürülmesinin ardındaki gerekçeyi oluşturmaktaydı. Şamir İsrail'in siyasi girişimlere yanıt vermekle kendini zayıflatacağı, saygı uyandırmak ve amaçlarına erişmek konusundaki kapasitesini baltalayacağı uyarısını yapmıştı. Müzakere yürütmek konusundaki isteklilik Araplar tarafından zayıflık belirtisi olarak değerlendirilecek ve İsrail'in –aralarında en önemlisi statükonun muhafaza edilmesi olan– ulusal çıkarlarına zarar verecekti. Şamir adalet ve ahlak konusundaki hususları tamamen göz ardı ederek, statükonun korunmasının güvenilir tek

3 Avishai Margalit, "The Violent Life of Yitzhak Shamir", *New York Review of Books*, 14 Mayıs 1992.

4 Yitzhak Shamir, "Israel's Role in a Changing Middle East", *Foreign Affairs* 50, no. 4 (Bahar 1982).

yolu olarak gördüğü İsrail askeri kuvvetleriyle tutkulu bir biçimde ilgilenmekteydi.

Şamir Ze'ev Jabotinsky'nin doğum günü münasebetiyle yaptığı konuşmada şunları söylemişti: "Barış soyut bir şeydir. Bir kâğıt imzalar ve 'İşte barış dersiniz'. Ancak gün gelir de o belgeyi yırtıp, kalemin tek bir darbesiyle anlaşmayı sona erdirmeniz durumunda ne olur?" Statükoyu devam ettirmek, barış anlaşması imzalamaya ilişkin belirsizlikten daha katlanılır bir şeydir. Barış anlaşması kolayca yırtılıp atılabilir, ancak anlaşmayla vazgeçtiğiniz topraklar o kadar kolay geri alınamaz. Şamir, "yeterince tecrübemiz var ve bu nedenle barış karşılığında toprak değil, barış karşılığında yalnızca barış vereceğiz" demişti. Bu cümle Mısır'la barış karşılığında toprak veren Menahem Begin'e yönelik dolaylı bir eleştiri de içeriyordu. Şamir'e göre bu yaklaşım, Jabotinsky'nin demir duvar doktrini ile çelişiyordu.[5] Ancak Jabotinsky'nin öğretisini basitleştirmekten ve böylelikle bozmaktan sorumlu olan kişi Şamir'in bizzat kendisiydi. Jabotinsky demir duvarı Siyonist devletleşme amacını gerçekleştirmek için gerekli bir strateji olarak ele almıştı, ancak Yahudi devletleşme sürecinin güvence altına alınmasını takiben, Filistinlilerin ulusal hakları için müzakere yürütülmesi gereğini de kabul etmişti. Şamir ise bunu kabul etmiyordu. Jabotinsky'nin demir duvarı Arap-Yahudi ilişkilerinde uzlaşma ve barışçıl biçimde bir arada yaşama ve var olmanın önünü açacak bir değişim teorisi de içerirken, Şamir demir duvarı Arap-İsrail ilişkilerinde ortaya çıkacak herhangi bir değişimi engelleyecek bir araç olarak görmek konusunda takıntılıydı.

Şamir'in Barış İnisiyatifi

Şamir hükümetinin kuruluşu, Filistinlilerin siyasi düşüncesinde oluşan devrimsel bir değişiklikle aynı zamana denk gelmişti. Böyle bir devrime yol açan kuvvet intifadadan kaynaklanıyordu ve hareketin başındaki kişi de Yaser Arafat'tı. İntifadanın başarısı, Arafat'a ve onu izleyenlere siyasi programlarını yumuşatmaları için gerekli olan kendine güveni sağlamıştı. Tereddütlerle geçen yılların ardından, Arafat ve arkadaşları Rubicon'u

5 Naor, *Duvara Yazmak*, 33-36.

geçmişti.* Arafat Filistin Ulusal Konseyi'nin (FUK) Kasım 1988'de başkent Cezayir'deki toplantısında, İsrail'in meşruiyetini tanımak, BM'nin bu konuda 29 Kasım 1947'de aldığı tüm kararları kabul etmek ve iki devletli çözümü benimsemek konusunda tarihi bir karar için çoğunluğun desteğini kazanmıştı. Filistin Ulusal Sözleşmesi'nde güvence altına alınan, Filistin'in bütününe yönelik iddia ve taleplerden nihayet vazgeçilmiş, Batı Şeria ve Gazze'de başkenti Doğu Kudüs olacak mini bir devlet için bağımsızlık ilan edilmişti.

İsrail 15 Kasım 1988 kararlarına sert bir biçimde karşılık vermişti. Filistinlilerin toprakla ilgili taviz verme fikrini kabul etmeye başladıkları anda, Şamir yönetimindeki İsrail bu fikirden uzaklaşıyordu. Aynı gün Şamir gelişmelere ilişkin yazılı bir açıklama yaparak, "FKÖ'nün kararları ve (bağımsız bir) devlet ilanı, Yehuda ve Samarya bölgelerinde şiddet eylemleri düzenleyenlerin başarılı olduğuna ve ılımlılaşmaya yönelik bir izlenim yaratmaya çalışan aldatıcı bir propaganda denemesidir" beyanında bulunmuştu. İsrail kabinesi Cezayir'de alınan kararlar konusunda da benzer, umursamaz bir tavır takınmıştı. Kabine 20 Kasım'daki toplantısını takiben şu açıklamayı yapmıştı: "FUK'un açıklaması dünya kamuoyunu yanlış yönlendirme amacı taşıyan bir yanılgılar karmaşası ve yanlış bilgilendirme teşebbüsüdür. FKÖ siyasetini, (ulusal) sözleşmesini, terörizm yolunu ve karakterini değiştirmemiştir."[6]

FKÖ Cezayir kararlarını takiben daha ılımlı bir imaj yansıtmak üzere, topyekûn harekete geçmişti. Terörizmle ilgisini keserek, saygınlık kazanmak üzere özel bir çaba içine girmişti. Arafat bu konuda, ABD'yi tatmin etmeyen bir dizi açıklama yayınlamıştı,

* Rubicon kuzey İtalya'da, antik Roma Cumhuriyeti'nin sınırlarını oluşturan nehirdir. Roma Cumhuriyeti'nde komutanlar askeri güç ve nüfuzlarıyla darbe tehdidi oluşturduğundan, başkente girmeleri yasaklanmıştı. Roma'yı ele geçirmek isteyen komutanlarsa bulundukları karargâhtan çıkarak Rubicon'u geçerlerdi. Darbeden vazgeçmeleri ya da başarısız olmaları halinde dahi cezalandırıldıklarından, bu, geri dönüşü olmayan bir yola girmek olarak görülürdü. "Rubicon'u geçmek", neticeleri önceden belli eylemlerde bulunmak anlamında deyimleşmiştir. (çev.)

6 Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 10, *1984-1988* (Kudüs, 1989), 999-1000.

sonunda ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bilfiil dikte ettiği metni 14 Aralık'ta Cenevre'deki basın toplantısının açılışında okumuştu. Arafat, "bireysel terör, grup veya devlet terörü biçimindeki her tür terörden mutlak biçimde hep birlikte el çektiğimizi, kayıtlara geçmesi için tekrar ediyorum. Cenevre ve Cezayir arasındaki süreçte bu konudaki tavrımız gün gibi aşikârdır" demişti. Bu açıklama, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kayıtsız-şartsız kabul ediyor ve İsrail'in var olma hakkını açıkça tanıyordu. Henry Kissinger'ın 1975'te FKÖ'yle ilişkiye geçmek ve görüşmek konusunda ortaya koyduğu tüm şartlar karşılanmıştı. Yakında iktidarı sona erecek Reagan yönetiminin en önemli dış politika eylemlerinden biri de, FKÖ'yü tanıması ve bu örgütle kalıcı ve asli bir diyalog kurmasıdır. Bu diyalog Tunus'taki Amerikan elçisi tarafından başlatılmıştı. Başkan Reagan, ABD'nin İsrail'in güvenlik ve refahına ilişkin özel taahhüdünün sağlam ve sarsılmaz bir biçimde devam ettiğini de resmen dile getirmişti.

FKÖ'nün terör yolunu terk etmediği Şamir için, bir kez daha, oldukça açıktı. Ona göre FKÖ, her zaman terörist bir örgüttü ve gelecekte de terörist bir örgüt olmayı sürdürecekti. Filistin tarafında meydana gelen ciddi değişikliklere verdiği tepkiler, Şamir'in daha önceki bakış açısını teyit eder nitelikteydi: işgal altındaki bölgelerden geri çekilmeye hayır, FKÖ'nün tanınmasına hayır, FKÖ ile müzakereye hayır, bir Filistin devletine hayır. Şamir ABD'nin FKÖ ile diyaloğa girme kararını, "ölümcül bir hata" olarak nitelendirmişti. Bu durumu teritoryal statüko lehinde uzun zamandır süregiden İsrail-Amerikan işbirliğine yönelik bir tehdit olarak görüyordu. Şamir, "FKÖ için Filistin devleti asgari bir şeydir. Bu nedenle FKÖ ile müzakerelere girişen herkes bu asgari şartı kabul etmiş olur. Filistin devletinden bahsedilmeyecekse, FKÖ ile başka ne hakkında konuşulabilir?" demişti. Cumhurbaşkanı yardımcısı Peres ABD-FKÖ diyaloğunun başlamasını "hepimiz için acı bir gün" diyerek tanımlamıştı. Ancak statükoyu devam ettirmek imkânsız olduğundan, İsrail'in kendi barış inisiyatifini oluşturmasının zorunlu olduğunu düşünüyordu. FKÖ konusundaki yeni siyasetin işbaşına gelecek olan yeni cumhuriyetçi yönetimi de yönlendireceğini düşünmüştü, çünkü bu karar George H. W. Bush'un bilgisi ve rızası dahilinde alınmıştı. Peres,

Londra Anlaşması'na ve uluslararası bir konferans düzenlenmesine karşı çıkanların FKÖ'nün önünü açtığını ileri sürerek, Likud yöneticilerini bu gelişmeden dolaylı bir biçimde sorumlu tutmuştu. Söylediği şey temelde "bir şeyler değişti ve biz de karşılık vermeliyiz" idi.[7]

İzak Rabin İsrail'in verdiği karşılığın belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştı. İntifada ona pek çok önemli ders vermişti. Öncelikle Filistinlileri müzakere masasına getirecek olanların Ürdünlüler değil, başka bir şey olduğunu öğrenmişti. İkincisi İsrail'in bölgedeki Filistinlilerle doğrudan müzakere etmesi gerekeceğinin ve bunun da Ürdün seçeneğinden vazgeçmeyi beraberinde getireceğinin farkına varmıştı. Üçüncü olarak İsrail'in siyasetinin yalnızca askeri sindirme prensibine dayanamayacağını, siyasi bir inisiyatif de içermesi gerektiği sonucuna varmıştı. Kendi ifadesiyle, İsrail askeri ve siyasi ayaklarının ikisini de kullanarak yürümek zorundaydı. Rabin Ocak 1989'da (1) Filistin şiddetinin durdurulması, (2) Filistinliler arasında seçimlerin yapılabilmesi için üç aydan altı aya kadar olaysız bir dönem, (3) seçilen Filistinli liderlerle ve Ürdün'le geçici otonomi için müzakereler ve (4) toprakların nihai statüsü hakkında müzakereler yapılması çağrısında bulunan dört aşamalı bir plan ortaya atmıştı. Planın ardındaki asıl fikir, intifadanın durdurulması karşılığında Filistin seçimleri ve geçici ara dönem için genişletilmiş otonomiydi.

Yeni dışişleri bakanı Moşe Arens, Rabin'in önerdiği sınırlar çerçevesinde İsrail siyasi inisiyatifi fikrini destekliyordu. Arens Herut kökenli bir sertlik yanlısıydı, ancak Şamir'den farklı olarak güvenliğe ideoloji karşısında öncelik veriyordu. Arens demirden bir duvar inşasını siyasi müzakerelerin izlemesi gerektiğinin farkına vardığından, Ze'ev Jabotinsky'nin felsefesi konusunda Şamir'den daha sofistike bir kavrayışa sahipti. Amerikan baskısı Arens'i mevcut durumun sonsuza kadar süremeyeceğine ve uygulanabilir bir çözüm bulunması gerektiğine iknada etkili olmuştu. George Bush ve dışişleri bakanı James Baker, Şamir'in oyalamaları konusunda Reagan ve Shultz'dan daha az hoşgörülüydü. Bush ve Baker barış sürecinin yeniden nasıl canlandırılacağına

7 *a.g.e.*, 1054.

dair yeni fikirler duymak istiyorlardı. ABD ve Şamir'in kendi savunma ve dışişleri bakanlarının ortak çabası Şamir'i sonunda bazı yeni fikirler ileri sürmeye ikna etmişti.

Şamir 14 Mayıs'ta kabineye tartışılarak oylanması için bir barış inisiyatifi sunmuştu. Bu girişimin en önemli öğesi, İsrail'in geçici anlaşma ve özyönetim konularında müzakere edebileceği, Batı Şeria ve Gazze'de FKÖ mensubu olmayan Filistinlilerin seçileceği seçimler için çağrı yapıyor olmasıydı. Plan müzakerelerin Camp David Protokolleri'nin prensiplerine dayanacağını, FKÖ'nün müzakerelere katılmayacağını ve Filistin devleti olmayacağını belirtiyordu. Tartışma saatler sürmüştü. Soldan, planın çok da iş görmeyeceği ve başarılı olmayacağına inananlardan bazı itirazlar yükselmişti. Ancak muhalefetin çoğu sağdan gelmişti. Ariel Şaron planın İsrail'in felaketine sebep olacağını iddia etmişti; plan terörizmi cesaretlendirecek ve bir başka savaşa daha neden olacaktı. Tartışmanın sonunda yirmi bakan plan lehinde ve altısı da aleyhinde oy vermişti. Bir zamanlar asla gerçekleşemeyeceği düşünülen şey gerçekleşmişti: İzak Şamir bir barış inisiyatifi başlatmıştı.

Washington'ın Şamir'in barış inisiyatifine verdiği resmi tepki olumluydu; her ne kadar özel saptamaları, İsrail öncelikle işgal altındaki bölgeler için barış prensibini kabul etmedikçe gerçek bir barış süreci ve barış olamayacağı yönünde olsa da.[8] James Baker 22 Mayıs'ta Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin (AIPAC, American-Israel Public Affairs Committee) Washington'daki yıllık toplantısında bir konuşma yapmıştı. AIPAC Amerikan Yahudi toplumunun ve Yahudi olmayan pek çok grubun desteğini İsrail devleti lehinde harekete geçiren güçlü bir baskı grubuydu. Baker konuşmasına başlarken demokratik değerlere olan ortak bağlılıktan ve Amerika ve İsrail arasındaki stratejik ortaklıktan bahsetmişti. Ardından Şamir'in inisiyatifinden "gerçekleştirilebilir müzakereler oluşturulmasına yönelik olumlu ve önemli bir başlangıç" olarak bahsederek övgüde bulunmuştu. Daha sonra, işgal altındaki toprakların geleceğine, yani konunun özüne geldiğinde bombayı patlatmıştı. BM'nin 242 sayılı kararını barış için toprak

8 Shamir, *Summing Up*, 201.

değişimini zorunlu kılan bir esas olarak yorumlayarak, müzakerelerin muhtemel sonucu olarak "topraklardan geri çekilmeyi" işaret etmişti. Daha sonra, Şamir'in ideolojisine iğneleyici bir atıfla, "İsrail için şimdi, büyük İsrail gibi gerçekçi olmayan bir vizyonu kati biçimde bir kenara bırakma vaktidir. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki –güvenlik konusunda ve başka konulardaki– çıkarları 242 sayılı kararı temel alan bir anlaşmayla temin edilebilir. İlhak etmemeye yemin edin. Yerleşim faaliyetlerini durdurun. Okulların açılmasına izin verin. Filistinlilerle siyasi haklarını kazanmaya layık komşular olarak temas kurun" demişti. Baker'ın konuşması, ağırlıklı olarak Amerikalı Yahudilerden oluşan dinleyiciler tarafından hoş karşılanmamış ve İsrail'de de kaygı uyandırmıştı. Konuşma, Bush yönetiminin Şamir'in barış girişimini Filistinlilerin kabul edebileceği bir şeye dönüştürmek üzere şekillendirmek için etkin bir çabaya geçişinin işareti olarak görülmüştü.[9]

Şamir'in inisiyatifi, orijinal haliyle Filistin içindeki ve dışındaki Filistinliler için kabul edilebilir değildi. Birleşik Ulusal Komuta periyodik olarak çıkardığı broşürlerden bir tane daha basarak planı reddetmişti, çünkü söz konusu inisiyatif işgalin gölgesinde seçimler yapılmasını öngörüyor ve girişimin intifadanın tasfiyesini amaçladığı iddia ediliyordu. Broşür, FKÖ'ye bir alternatif bulunmadığını ve çözüme sadece tam yetkili uluslararası bir konferans çerçevesinde ulaşılabileceğini de belirtmişti. FKÖ seçim fikrini kabul etmekle beraber, İsrail'in işgal edilmiş topraklardan seçimler öncesinde kuvvetlerini geri çekmesini ve bütünlüklü bir geri çekilme için takvim belirlenmesini şart koşmuştu.

Şamir'in girişimine en sert muhalefet ise kendi partisinin kadrolarından gelmişti. Ariel Şaron, David Levy ve İzak Moda'i, Şamir'i İsrail'i yok edecek bir felakete sürüklemekle suçladıkları bir isyan başlatmışlardı. Söz konusu üç kişi, bir fıçının metalden çemberleri gibi Şamir'i sıkıştıracakları iddiasında bulunduklarından "mengeneler" olarak bilinirler. Söz konusu üçlü, Baker'ın konuşmasını takiben, barış girişiminin Temmuz başlarında partinin Merkez Komitesi'ne getirilerek derinlemesine tartışılması kararının alınmasına neden olan bir hengâme yaratmıştı. Top-

9 Quandt, *Peace Process*, 389.

lantıda, barış girişiminin ilk haline dört "ek" prensip ekleyerek engel çıkaracak bir önerge vermişlerdi. Bu prensipler şöyleydi: intifada bastırılmalıdır; Doğu Kudüs'ün Araplarının seçimlere katılımı engellenmelidir; İsrail Diyarı'nın batı kısmında hiçbir bölünme olmamalıdır; FKÖ ile hiçbir ilişki kurulmamalıdır.[10]

Şamir planı için mücadele etmemişti. Bilakis bu koalisyonun kendisini engellemesine ve girişimini berbat etmesine izin vermişti. Likud'un Merkez Komitesi'nde yaşanacak bir çatışma olasılığı, Şamir için, Amerika'yla yaşanması muhakkak bir çatışma ya da Filistinlilerle işgal altındaki topraklarda her an yaşanan çatışmalardan daha ürkütücüydü. Şamir Likud içinde kendisine yönelik muhaliflere boyun eğerek aslında kendi adıyla anılan girişimi inkâr etmişti. "Nitekim usta sihirbaz Şamir fevkalade bir kurnazlık ve el çabukluğuyla kendi barış planını lanse etmeyi ve bu plana son verme işini birbiri ardına hızla gerçekleştirmeyi; planın, şüphe uyandıracak bir biçimde, tıpkı atış talimi için havaya fırlatılan kil nişangâhlara benzer zararsız bir denemeden başka bir şey olmadığını ortaya koymayı başarmıştı."[11] Yeni şartlar, Amerika'nın İsrail ve FKÖ'nün katılımı olmaksızın ılımlı Filistinliler arasında diyalog sağlamak konusundaki çabalarının kaderini tayin etmişti. Baker çok içerlemişti. Beyaz Saray Dış İlişkiler Komitesi'ne "böyle bir yaklaşım dahilinde barış konusunda diyaloğun asla gerçekleşmeyeceğini" bildirmişti. İsrailli yetkililerin olumlu bir yaklaşım geliştirmemeleri durumunda, yalnızca, "202-456-1414 numarasını kaydedin. Barış konusunda ciddi olduğunuzda bu numarayı arayın" diyebileceğini eklemişti. Söz konusu numara, Beyaz Saray santraline aitti.

Eylül 1989'da Cumhurbaşkanı Mübarek on maddelik planını ortaya koymuştu. Söz konusu on maddenin yedisi, Filistin seçimlerine yönelik prosedürler hakkındaydı; diğer üç maddeden biri toprak karşılığında barış formülü; diğeri ise yerleşim faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik bir çağrı içeriyor; üçüncüsü ise Doğu Kudüs'teki Arapların seçimlere katılma hakkını savunuyordu. Mübarek'in planı ulusal birlik hükümeti içerisinde kriz çıkarmış-

10 Moshe Arens, *Broken Covenant: American Foreign Policy and the Crisis between the U.S. and Israel* (New York, 1995), 65-67 ve 72-73.

11 Schiff ve Ya'ari, *Intifada*, 320-21.

tı. İttifak'a mensup bakanlar planın ne FKÖ için bir rol öngördüğünü, ne de 1967 öncesi sınırlara dönüşten bahsettiğini gerekçe göstererek plana olumlu tepki verilmesi için çabalamışlardı. Ancak Likud'lu bakanlar planın FKÖ'yü perde arkasından sürece dahil etmek üzere tasarlandığını iddia ederek plandaki pek çok noktaya itiraz etmişti. Bu durumda iki plan vardı ve İttifak'ın bakanları Mübarek'in planını Şamir'in planına tercih ediyordu, çünkü Mübarek'in planı yaşanan açmaz için bir çıkış sunuyor gibi görünüyordu.

James Baker Ekim'de İsrail-Filistin görüşmelerinin Kahire'de yapılmasını önermiş ve görüşmelere katılacak Filistinlilerin seçilmesi prosedürüyle, görüşmelerin kapsamının belirlenmesine dair beş maddelik bir plan ortaya koymuştu. Mübarek diyaloğun Kahire'de devam ettirilmesinden yanaydı ve Filistinliler de, FKÖ'yü süreçten kesin bir biçimde dışlıyor olmasına karşın Baker'ın planına uygun hareket etmeye hazırdı. İsrail'de, ulusal birlik hükümeti de, İttifak'tan bakanların yine olumlu bir tepki gösterilmesini salık veriyor olması nedeniyle bölünmüş haldeydi. Şamir Baker'ın beş maddelik planını, İsrail'i FKÖ ile görüşmeye zorlamak dışında bir işe yaramayacak bir komplo olarak görüyordu ve bu nedenle sezgileri ona hemen harekete geçilmesi gerektiğini söylüyordu. Şaron-Levy-Moda'i üçlüsü her şeye rağmen Şamir-Arens hizbinin ABD'nin taleplerine boyun eğmesi olduğunu iddia ettikleri duruma karşı bir başka gürültülü isyan başlatmışlardı.

Yıl 1989'dan 1990'a dönerken, Baker İsrailliler ve hükümetlerinin inatçılığından kaynaklı çatışmadan ciddi biçimde usanmıştı. Militan çalışma arkadaşları tarafından zayıflıkla suçlanan Şamir ve Arens, Filistinlilerle müzakereleri başlatmadan evvel şu iki şartın yerine getirilmesinde direnen iki kişiydi: FKÖ'nün müzakerelerde herhangi bir rol almasına izin vermemek; Kudüs'teki Arap nüfusun Filistin seçimlerine katılmamasını sağlamak. Söz konusu şartları İttifak'ın koalisyondaki bakanları gerçekçi bulmuyordu ve bu durum koalisyonu sallantıda bırakmıştı.

Şamir, 13 Mart 1990'da kabineye şu açıklamayı yapmıştı: "Bay Peres, Hükümeti –asıl işlevi olan– barış sürecinin ilerletilmesi konusunda çalışmamakla haksız bir biçimde suçlayarak, ulusal

birlik hükümetinin varlığına son vermemi istedi; bu durum bana onun Hükümet'e verdiği hizmeti sona erdirmek dışında başka bir seçenek bırakmıyor."[12] İttifak'ın geriye kalan on bakanı da toplu istifalarını sunarak, kabineyi terk etmişlerdi. İttifak iki gün sonra Knesset'e hükümete yönelik bir gensoru önergesi sunmuştu. Önerge 60'a karşı 55 oyla kaybedilmişti. Şamir İsrail tarihinde parlamentoda güvenoyu alamayıp devrilen ilk başbakan olmuştu. Cumhurbaşkanı Haim Herzog, Peres'e yeni hükümeti kurması için yetki vermiş, ancak Peres altı haftanın sonunda koalisyon oluşturmayı başaramadığını itirafa mecbur kalmıştı.

Şamir, müteakip altı hafta içinde, dini partilerin ve iki aşırı milliyetçi küçük seküler partinin, Tehiya ve Tsomet'in desteğiyle, dar kapsamlı bir koalisyon kurmayı başarmıştı. Bu hükümet İsrail tarihindeki gelmiş geçmiş en sağcı ve Araplarla ilişkiler konusunda en sertlik yanlısı hükümetti. Moşe Arens bu hükümetin savunma bakanı olmuştu. Şamir'in baş düşmanlarına da yeni hükümette görev verilmişti: Ariel Şaron imar ve iskân bakanlığına, İzak Moda'i ise maliye bakanlığına getirilmişti. Tehiya partisinden Yuval Ne'eman enerji ve altyapı bakanı olurken, Tsomet'ten Rafael Eytan tarım bakanlığını almıştı.

Şamir 11 Haziran'da hükümetini Knesset'e tanıtmıştı. Hükümetini, "İsrail Diyarı kavramını sadece coğrafi bir bölge değil, bir ülkü olarak gören bir hükümet" şeklinde tanımlamıştı. Hükümet politikasının temel yönergeleri yine hükümetin ideolojik yönelim ve vasfını da yansıtıyordu: bunlar Filistin devletine ve FKÖ ile müzakerelere hayır denmesi; Kudüs'ün İsrail egemenliğinde kalması; yeni yerleşimler inşası ile var olan yerleşimlerin genişletilmesi, Arap devletleri ve FKÖ yanlısı olmayan Araplarla görüşmelerin 1989'daki anlaşma kapsamında başlatılmasıydı.[13] İttifak'ın koalisyondan ayrılmasının ardından Şamir, yeniden biraz da olsa hareket ve eylem serbestliği –yahut eylemsizlik özgürlüğü– kazanmıştı. Birbirleriyle dostça sohbet edip dertleştikleri bir esnada Arens Şamir'e, Kahire'deki diyaloğun kaçınılmaz olduğunu ve Kahire'de istedikleri herhangi bir noktada hayır deme hakları olacağını söylemişti. Şamir Filistinlilerle diyaloğun gerçekten şart

12 Shamir, *Summing Up*, 214.

13 *a.g.e.*, 214.

olup olmadığından emin olmadığını belirtmek dışında, Arens'in bu yorumuna başka bir karşılık vermemişti. Arens ise mensubu olduğu partinin liderinin, Arap-İsrail sorununun Filistinlilerle anlamlı bir ilişki olmaksızın çözülmesi konusunda nasıl bir yöntem öngördüğünü bu konuşma esnasında veya sonrasında anlayamamıştı. Arens'in birkaç kez yükümlülükler yaratmış olması nedeniyle İsrail'in Gazze Şeridi'ni terk etmesi konusunda Şamir'e değerlendirme yaptığı, ancak Şamir tarafından her seferinde terslendiği biçiminde bir görüş bulunmaktadır. Şamir bu anlarda "Gazze İsrail Diyarı'nın parçasıdır" cevabını vermiştir.[14]

Körfez Krizi

Şamir hükümetinin 1990'ların ikinci yarısında karşı karşıya kaldığı iki önemli güvenlik sorunundan biri Filistinlilerin devam etmekte olan isyanı, diğeri ise Irak'ın 2 Ağustos'ta Kuveyt'i ilhakının tetiklediği Irak işgalidir. İntifada başlangıçta Basra Körfezi'ndeki krizin gölgesinde kalmıştı, ancak çok geçmeden İsrail-Filistin çatışmasını tırmandırmış, toplumlararası bir savaşın eşiğine gelinmişti. Krize yönelik kamuoyundaki tartışmaların, çözümü gittikçe daha sık biçimde Filistin sorununun ortadan kaldırılmasıyla ilişkilendirmesi, yeni bir sözcüğün moda olmasına neden olmuştu: "bağlantı" (*linkage*).

Irak'ın Kuveyt'i ilhakı, Irak'ın bir süredir bölgede gittikçe artan bir tehdit oluşturuyor olması aşikâr olduğu halde İsrail'i şaşırtmıştı. Temmuz 1988'de sona eren İran-Irak Savaşı'nın ardından İsrail istihbaratı, –kimyasal silah, nükleer silah ve uzun menzilli güdümlü füze programları geliştirmeyi, ülkenin batısındaki bölgelerde füze fırlatma alanlarının inşasını, Irak Hava Kuvvetleri'nin İsrail sınırında devriye ve keşif uçuşları yapmasını sağlayacak Irak-Ürdün askeri ittifakını da kapsayan– Irak askeri yığınağını ve askeri kapasite gelişimini mercek altına almıştı. 1990'ların başlarında Irak cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin nükleer silah edinme programını, İsrail'in o zamanlar 200 kadar nükleer savaş başlığından oluştuğu tahmin edilen nükleer teçhizatını

14 Arens, *Broken Covenant*, 128-29 ve 209-10.

dengelemek üzere hızlandırmıştı.[15] Nisan'da, "atom bombalarına sahip Siyonist oluşumun Irak'a saldırmaya cüret etmesi halinde", İsrail'in yarısını bir çırpıda yok edecek ikili kimyasal silahlarını kullanacağına yönelik meşhur tehdidini yapmıştı. Irak nükleer silah programına, 1981'de Irak nükleer reaktörünü yok eden nokta operasyona benzer olası bir sabotaj yapılacağına dair bir komplo olduğuna Saddam Hüseyin'i ikna eden farklı olaylar söz konusuydu. Saddam'ın tehdidi, İsrail'i caydırmaya yönelikti.[16]

Sözlü tehditler ve füze fırlatma sistemlerinin inşası, istihbarat uzmanlarının Bağdat'tan gelen tehditleri daha fazla ciddiye alarak, bu kaygılarını sivil patronlarına rapor etmelerine neden olmuştu. 1990 yazında istihbarat çevrelerinin verdiği mesaj, Irak'ın askeri bir süper güç olma yolunda ilerlediği, Irak'ın Arap-İsrail anlaşmazlığındaki pozisyonunun gittikçe katı bir veçheye büründüğü ve Irak'ın uzun menzilli stratejik kapasitesiyle, İsrail'e yöneltebileceği gayri nizami silahlar geliştiriyor olduğuydu. Savunma Bakanlığı genel müdürü Tümgeneral David Ivri, Irak'ın füzelerinin ölümcül bir tehdit oluşturduğu ve İsrail'in buna yönelik bir hazırlığının olmadığı konusunda defalarca uyarıda bulunmuş, fakat bakanlar kurulu bunları pek ciddiye almamıştı. Hatta bakanlardan biri söz konusu uyarıları, Kırmızı Başlıklı Kız hikâyesiyle –hikâyenin kahramanı kıza yapılan tavsiyelerle– özdeşleştirerek kayda değer bulmamıştı.[17]

Irak'ın Kuveyt'i işgalini takiben İsrail Hava Kuvvetleri önlem olarak alarma geçirilmişti. Ancak yetkililer Irak birliklerinin Kuveyt'e hareketinin aslında İsrail için bir tehdit oluşturmadığını ve askeri bir tepki gerektirmeyeceğini belirtmişti. Yetkililerden birinin gözlemine göre "Kuveyt çok uzaktı." Likud yöneticileri Kuveyt'in işgalini, ülke kamuoyunu İsrail-Filistin sorunundan ziyade Irak'ın Ortadoğu'daki istikrar için tehdit oluşturduğuna ilişkin görüşlerine ikna etmek için kullanmıştı. Saddam Hüseyin'i Adolf Hitler ile Kuveyt'in işgalini ise Almanya'nın 1930'lardaki

15 Dilip Hiro, *Desert Shield to Desert Storm* (Londra, 1992), 58.

16 Efraim Karsh ve Inari Rautsi, *Saddam Hussein: A Political Biography* (Londra, 1991), 207-11.

17 "Israel and the Gulf War", *Maariv*, 29 Mart 1991. Okumakta olduğunuz bölümde yoğun olarak başvurduğum bu eser, aslında elli sayfalık bir rapordur.

saldırgan tavrıyla kıyaslamışlardı. Bu analojiye sıklıkla, Batı dünyasını –özellikle ABD'yi– Iraklı diktatörü olduğu yerde durdurmak için müdahaleye davet çağrıları eşlik ediyordu. Bu çağrıların altında yatan korku, Batılı güçlerin müdahale etmemesi halinde İsrail ve Irak arasında öyle ya da böyle bir tür restleşmenin kaçınılmaz olacağıydı. Dile getirilmeyen beklenti ise İsrail'in en büyük müttefikinin İsrail'in en güçlü düşmanını alt etmek için bu fırsatı kullanmasıydı.

Körfez krizinin alışılmamış taraflarından biri de, İsrail'in kendini, aralarında en ölümcül düşmanlarından Suriye'nin de bulunduğu Arap devletlerinin çoğu ile aynı hatta bulmuş olmasıydı. Ancak Arapların krize yaklaşımlarıyla, İsrail'inki arasında temel bir farklılık vardı. Araplar çoğunlukla Irak saldırganlığına engel olunmasını, siyasi statükonun yeniden sağlanmasını ve Irak'ın çevreleme politikasıyla sınırlandırılmasını isterken, İsrail Irak'ın savaş makinasının ve savaşma kabiliyetinin yok edilmesini istiyordu. Özellikle Suriye Irak'ın (savaşma) gücünün ortadan kaldırılmasının, Arap-İsrail genel askeri dengesini İsrail lehine bozacağından endişe duyuyordu. İsrail işte tam da bu nedenle Irak'ın kapsamlı bir çöküşe uğradığını görmek istiyordu. Aralarında İzak Rabin'in de bulunduğu İsrailli bazı uzmanlar, Kuveyt'i işgalinin ardından Irak'ı, gayri nizami ve gelişmiş silahlar dışında hiçbir şeyin durduramayacağı görüşündeydi.

Krizin başlamasını takip eden onuncu günde, 12 Ağustos'ta, Saddam Hüseyin oldukça nadir siyasi bir ustalıkla, İsrail işgal ettiği tüm Arap topraklarından, Suriye de Lübnan'dan çekilirse Irak'ın Kuveyt'ten çekileceğini önerdi. Ortadoğu'nun diplomatik dağarcığına "bağlantı" kelimesini kazandıran da işte bu öneri olmuştu. Saddam Hüseyin bir gecede Arap kitlelerin kahramanı ve Filistin'in kurtarıcısı olmuştu. İsrail'in birbiriyle ilişkilendirmemeye çabaladığı Körfez Krizi ve Arap-İsrail anlaşmazlığı şimdi kamuoyu gözünde bağlantılı hale gelmişti. Hükümet sözcülerinden biri, Saddam Hüseyin'in önerisini ucuz bir propaganda taktiği olarak reddetmişti. Fakat teklif Bush yönetiminin bir ikilemin pençesine düşmesine neden olmuştu. Yönetim bir taraftan Saddam Hüseyin'in göstermiş olduğu saldırganlık nedeniyle ödüllendirilmemesini amaçlıyor, ancak öte yandan çoktandır kangrenleşmiş olan Arap-İsrail anlaşmazlığının bir çözüm gerektirdi-

ğini de inkâr edemiyordu. Başkan Bush'un bu ikilem konusundaki çözümü, iki işgal süreci arasındaki benzerlikleri inkâr etmek ve Irak'ın Kuveyt'i terk etmesi halinde, Arap-İsrail sorununun çözümünü yönetiminin önceliklerinden biri haline getireceği sözünü vermek olmuştu. Başka bir ifadeyle, Bush iki anlaşmazlık arasında o esnada kurulan bağlantıyı daha sonradan kurulacak bağlantı lehine inkâr etmişti. Bu durum İsrail'in savunma haline daha fazla bürünmesine neden olmuştu.

İsrail hükümeti pek çok ızdırabın ardından 1 Ekim'de sivil nüfusa gaz maskesi dağıtma kararı almıştı. Nazilerin gaz odalarına ilişkin kötü hatıraların musallat olduğu bir ulus için bu konu oldukça hassastı. Bu sorunu çözmek konusundaki güçlük, İSK'nın Irak'ın Scud füzelerine kimyasal silah başlıklarını uydurma becerisine sahip olup olmadığı konusunda sağlıklı bilgi sahibi olmamasından ileri geliyordu. Gaz maskelerinin dağıtılmasının Bağdat'ta önleyici bir İsrail saldırısının belirtisi olarak algılanması halinde doğacak bir diğer risk de, bu durumun savunma amaçlı bir tavır takınıldığını ima ederek ve hatta zafiyet işareti olarak yorumlanarak, sonuçta İsrail'in caydırıcılığını yok edecek olmasıydı. Şamir bunun gerçekleşmemesini sağlamak için kamuoyuna sertlik derecesi gittikçe tırmanan bir dizi açıklama yapmış, İsrail'e yönelik herhangi bir saldırıya karşılık verileceği konusunu netleştirmişti. Açıklamalarında sarf ettiği sözler dikkatle seçilmişti ve saldırılara verilecek karşılığı da dikkat çekici bir biçimde, "korkunç" sıfatını ön plana çıkararak betimlemişti. Şamir'in uyarıları İsrail ve ülke dışındaki analistler tarafından ağırlıklı olarak Irak'ın İsrail'e kimyasal silahlarla saldırısına İsrail'in nükleer saldırıyla yanıt vereceği şeklinde yorumlanmıştı. Şamir bu yorumu boşa çıkarmak için hiçbir şey söylememişti. Batı medyasının, ülkelerinde, İsrail'le uğraşmanın Bağdat'ın yok edilmesine neden olacağı mesajını yaymalarından memnun görünüyordu.[18]

Şamir hükümeti diplomatik cephede Körfez'deki anlaşmazlığın Filistin meselesi ile ilişkilendirilmesine yönelik tüm çabalara direnç göstermeye devam etmişti. Filistinliler Kuveyt'in işgalini takiben Saddam Hüseyin'i kahramanları olarak göklere çıkarmaları nedeniyle kendi kendilerine uluslararası bağlamda ciddi

18 Dan Margalit, "The Name of the Game—There Is No Alternative", *Ha'aretz*, 3 Ekim 1990.

zarar vermişti. FKÖ liderliği Filistin tarafında önceki iki yılda, güç kullanılarak toprak elde etmenin kabul edilemezliği prensibi yerine, Iraklı tiranın yanında durmanın sebep olduğu hayal kırıklığını dışa vurmuştu. Şamir hükümeti bu durumu ve bu duruma eşlik eden militan İsrail karşıtı retoriği, FKÖ ile ilişki kurmayı reddediyor olmalarını gerekçelendirmek üzere iyice kullanmıştı. Hükümet Eylül başında Sovyetler'in Ortadoğu'daki tüm anlaşmazlıkları ele alacak uluslararası bir konferans toplama teklifini anında reddetmişti. David Levy ile Washington'da yapılan bir görüşmenin ardından Dışişleri Bakanı Baker, Irak-Kuveyt ve İsrail-Filistin anlaşmazlıklarının birbirinden bağımsız bir biçimde ele alınması gereken iki ayrı konu olduğunu belirtmişti.[19]

Bağlantıya karşıt ABD-İsrail ortak cephesi 8 Ekim'de Kudüs'ün kalbinde, Tapınak Tepesi'nde gerçekleşen kanlı bir olay nedeniyle sarsılmıştı. Tapınak Tepesi (Kudüs) Eski Şehir'deki Batı Duvarı'nın arkasında yer alan, Yahudiler kadar Müslümanların da kutsal saydığı küçük bir platodur. Yahudiler bu bölgeyi *Har Habayit* (Tapınak Tepesi) olarak adlandırırken, Müslümanlar buraya Kubbetü's-Sahra ve el-Aksa Camii'nin de bulunduğu alan olduğundan Haremü'ş-Şerif derler. Kendilerine "Tapınak Tepesi Bağlıları" adını veren aşırılık yanlısı bir grup, bu bölgeye girerek toplu olarak ibadet etmeye ve bölge üzerinde Yahudi kontrolünü tesis etmeye çalışmıştı. Müslümanlar bu provokasyona taş atarak tepki göstermişti. İsrail güvenlik güçleri ayaklanmaya dönüşen Müslüman protestolarını yatıştırmak için gerçek mermi kullanmış, göstericilerden yirmi dördünü öldürerek yüzden fazlasını da yaralamıştı. İsrail yeniden manşetlerdeydi.

Tapınak Tepesi'ndeki katliam uluslararası bir kınama ve suçlama dalgasına neden olmuştu. Saddam Hüseyin'e karşı Amerika'nın öncülük ettiği koalisyona katılmış olan Arap hükümetleri, Amerika'nın çifte standartlarına uyarak Kuveyt'i savunma derdine düşerken, Batı Şeria ve Gazze'de yirmi üç yıldır devam eden İsrail işgalini sona erdirmek için hiçbir şey yapmamakla suçlanmıştı. Saddam Hüseyin'in kurmakta başarı sağlayamadığı bağlantı, İsrail güvenlik güçlerinin acımasız davranışıyla önem

19 *Ha'aretz*, 6 Eylül 1990.

kazanmıştı. Amerika İsrail'i kınayan BM kararları lehinde oy vermek durumunda kalmıştı. Uluslararası kınamalar yeni bir denklemin ortaya çıktığını işaret ediyordu: Amerika'nın Ortadoğu'ya Araplarla ittifaka dayalı yaklaşımı ve İsrail'in Filistinlilere ilişkin Amerikan, Arap ve dünya kamuoyunu dikkate almayan yaklaşımı. Bu durum ABD-İsrail ilişkilerinde daimi gerilimin kaynağı olmuştu.

Söz konusu gerilim, 29 Kasım'da, BM Güvenlik Konseyi Irak'ın Kuveyt'ten 15 Ocak 1991'e kadar çekilmemesi halinde "gerekli tüm yöntemler"in kullanılmasına izin veren 687 sayılı kararı geçirdiğinde, geçici olarak giderilmişti. Bu ültimatom, Amerika ve müttefiklerinin bu konuda ciddi olduğu anlamını taşıyordu. Ancak Başkan Bush'un Irak dışişleri bakanı Tarık Aziz'i görüşmek üzere Washington'a davet ederek, "barış için biraz daha çaba göstereceğini" belirtmesiyle İsrail'in sevincine bir sonraki gün gölge düşecekti. İsrail ve İsrail'in Washington'daki dostları Amerika'yı savaşa teşvik ediyor izlenimi vermemeye dikkat gösterirken, bir taraftan da söz konusu yatıştırma siyasetinin mantık ve geçerliliğini sorguluyorlardı. Tehiya partisi genel başkanı ve kabinenin öne çıkan şahinlerinden olan Profesör Yuval Ne'eman, George Bush'un Saddam Hüseyin'le Adolf Hitler arasında yaptığı karşılaştırmayı hatırlatarak, Bush ile Neville Chamberlain arasında bir karşılaştırma yapmanın da kaçınılmaz olduğunu belirtmişti.[20]

İsrail ve ABD arasındaki üst düzey istişareler Irak'ın Kuveyt'i terk etmesi için verilen son tarihin yaklaşması ile birlikte hız kazanmıştı. Şamir 11 Aralık'ta Bush ile Beyaz Saray'da iki saatlik bir toplantı yaparak, iki ülke arasındaki gerilimi gidermek açısından biraz ilerleme kaydetmişti. Bush Şamir'e Irak'ın kışkırtma olmaksızın ve nedensiz bir biçimde saldırması halinde ABD'nin İsrail'e yardımda bulunacağı konusunda güvence vermişti. Bush, emrindeki yönetimin Körfez krizi ile Filistin meselesi arasında bağlantı kurulmasından kaçınmak üzere elden gelen en büyük gayreti gösterdiğini ve İsrail'in de benzer biçimde davranarak Irak'a karşı tek taraflı eylemden uzak durmasının en iyisi olacağını vurgulamıştı. Şamir önleyici saldırı düzenlemeyecekleri ve herhangi

20 *Ha'aretz*, 5 Aralık 1990.

bir Irak saldırısına karşılık vermeden önce mutlaka Bush'a danışacakları sözünü vermişti. Ay sonunda Pentagon ve İsrail ordusu arasındaki koordinasyon iyice ilerlemişti. Irak'ın herhangi bir saldırısına karşılık vermeden önce ABD'ye danışma konusunda kesin bir biçimde söz vermesinin karşılığında İsrail'e, ABD'nin –normal şartlarda diğer devletlere verilmeyen– ana istihbarat bilgilerine erişim sağlanmıştı. Aradaki işbirliğini artırmak için Pentagon Durum Odası ve Tel Aviv'deki İsrail Savunma Bakanlığı arasında kod adı Hammer Rick olan kırmızı hat kurulmuştu. Bu durum İsrail'in düşük bir profil sunup, gereksiz gerginliklerden kaçınmasına ciddi anlamda vesile olmuştu.[21]

Körfez Krizi İsrail'in Ürdün'e yönelik yaklaşımını da yeniden değerlendirmesinin önünü açmıştı. İşçi Partisi her zaman Amman'daki Kral Hüseyin rejiminin ayakta kalmasının İsrail'in güvenliği açısından hayati önemde olduğunu kabul etmişti. Likud ise, "Ürdün Filistin'dir" görüşünü savunuyordu; dolayısıyla Filistinlilerin monarşiyi alaşağı ederek Ürdün'ü Filistin devletine dönüştürmeleri halinde, bunun İsrail'in güvenliğini tehlikeye sokmayacağı ve hatta İsrail'in bunu olumlu karşılayacağı görüşündeydi. Ariel Şaron krallık rejiminin Filistin devleti lehine devrilmesi, sonrasında da Batı Şerialı Filistinlilerin yavaş yavaş nehrin karşı kıyısına sürülmesine ilişkin yaklaşımın en ateşli savunucularındandı. İsrail içerisindeki bu türden bir yaklaşım, Kral Hüseyin'i, Irak'la bir ittifak kurmaya iten etkendi. İttifak Kral Hüseyin için, Likud'un Ürdün'ün Filistin olduğuna ilişkin tezini gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir manevrasına karşı caydırıcı olabilecek tek yöntemdi. Körfez Krizi sırasında Ürdün, Irak ve İsrail arasında hem tampon, hem de potansiyel cephe vazifesi görmesi nedeniyle daha da önem kazanmıştı.

Likud liderleri doğu sınırlarında ılımlı bir lider yönetiminde istikrarlı bir ülkenin komşuları olmasının önemini birdenbire keşfetmiş görünüyordu. Ürdün konusunda ağız değişikliği yapmaları kaçınılmazdı. Hükümet tehditlerde bulunmak yerine, üçüncü kişiler aracılığıyla Amman'a teskin edici mesajlar göndermeye, kralı saldırı gibi bir planları olmadığına ve Irak birlik-

21 *Ma'ariv*, özel ek, 29 Mart 1991; Bob Woodward, *The Commanders* (New York, 1991), 363.

lerinin ülkesine girişine izin vermemeye ikna etmeye başlamıştı.[22] Şamir krizin patlak vermesinin hemen ardından, Bush'a Irak güçlerinin Ürdün'e girmesinin İsrail açısından "kırmızı çizginin aşılması" anlamına geleceğini belirten bir mesaj yazmıştı. Şamir İsrail'in Kral Hüseyin'e yönelik düşmanca niyetlerinin olmadığını da netleştirerek, Bush'a kralı Iraklı diktatörün saldırgan eylemlerine hizmetten alıkoyup koyamayacağı sorusunu yöneltmişti.[23] 1991 yılı başında Ürdün'ün, Şeria Nehri'nin doğu yakasında askeri birliklerini yoğunlaştırdığına ve kralın durumun kontrolünü yitirdiğine dair kaygı verici işaretler vardı. Şamir şimdi Amman'la daha doğrudan bir iletişim kanalı aramaya başlamıştı.

Askeri çatışmadan kaçınmak konusunda benzer kaygılar taşıyan Kral Hüseyin Şamir'i 4 Ocak 1991 Cuma günü Ascot'taki kır evinde gizli bir görüşmeye davet etmişti. Şamir'e Elyakim Rubinstein, başbakanlık ofisi genel müdürü Yossi Ben-Aharon ve İSK genelkurmay başkan yardımcısı Tümgeneral Ehud Barak eşlik ediyordu. İsrailli görevliler kralın konutunda bir gece konaklayarak, kendileri için özel olarak hazırlatılmış koşer yiyeceklerin tadını çıkarmışlardı. Kral ve askeri danışmanlarıyla buluşma 5 Ocak akşamı, Musevi Sebt gününün sona ermesinin ardından gerçekleştirilmişti.

Şamir'e göre Kral Hüseyin toplantıyı yaşadığı zorlukları sıralayarak açmıştı: Amerikalılar kendisini yüzüstü bırakmıştı, Suudiler ise kendisine düşmandı ve kral Arap dünyasında tecrit edildiğini düşünüyordu. Ülkesinde Saddam Hüseyin'in eylemleriyle bağlantısı olmadığı açıklamasını yapması halinde de, Filistinliler isyana neden olacaktı. Savaş istemiyor, savaşın istikrarsızlık yaratan etkilerinden çekiniyordu ve tek arzusu Ürdün'ün İsrail ve Irak arasında bir cepheye dönüşmemesiydi. İsrail'in Ürdün'ün toprak bütünlüğünü tehlikeye atmayacak bir taahhütte bulunmasını istiyor ve bu taahhüdün benzer bir sözü Irak'tan alabilmesine olanak yaratmasını ümit ediyordu.[24]

Kral Hüseyin böyle gizli bir toplantının yapıldığını kabul etmekle birlikte, toplantı konusundaki değerlendirmesi, aslında

22 Garfinkle, *Israel and Jordan in the Shadow of War*, 173.

23 Shamir, *Summing Up*, 218-19.

24 Zak, *Hüseyin Barış Yapıyor*, 35-36, 47-50, 227-28.

Şamir'in Ürdün'ün İsrail'e saldırmayacağına yönelik bir güvence arayışında olduğu yönündedir:

> O zamanlar, savaşın hemen öncesinde, burada Londra'da Şamir'in yanında Ehud Barak varken buluşmuştuk ve Şamir şöyle demişti: "Bak, bir ikilem içerisindeyim. Ekim 1973'te halklarımız yeterince ihtiyatlı değildi ve Arap saldırısı gerçekleşmiş, bize büyük zarar vermişti. Şimdi ise askeri birliklerin seferber edilmiş ve generallerim aynı şeyi yapmak ve birliklerine karşı kendi birliklerimizi sürmek üzere beni arıyorlar. Ürdün Vadisi'ndeki birlikler arasında pek de fazla bir mesafe yok ve generallerim aynı önlemleri almamamın pek de sorumlu bir davranış olmayacağını söylüyor." Bu yüzden ben de "Sayın Başbakan, eğer öyle yapmanız gerektiğini düşünüyorsanız benzer önlemler almanın haklarınız dahilinde olduğunu belirtmeliyim, ancak böyle bir şeyin gerçekleşmesi halinde aramızda kaza eseri bir savaşın başlaması kuvvetle muhtemeldir" demiştim. Şamir, "öyleyse, senin bu konudaki fikrin nedir?" diye sormuş, ben de "benim fikrim bunun tamamıyla savunma amaçlı olduğudur" demiştim. Bana, "bu konuda senden söz alabilir miyim" dedi, ben de "söz veriyorum" dedim. Şamir bana "bu söz benim için yeterli, bizim tarafın herhangi bir yere girmesine engel olacağım" dedi. Ve sözünü tuttu. Bu olay benim her zaman hatırlayacağım olaylardan biridir. Şamir verdiğim sözün yeterli olduğunu kabul etmişti ve kişilerin birbiriyle ilişkilerinde kullanması gereken yöntem bu olmalıydı.[25]

Ürdün'le çatışma olasılığı, Kudüs'te bazı pervasızca konuşmalar yapılmasına neden olmuştu. Aşırı sağcı bazı politikacılar, İsrail'de kralın görüşleri lehindeki bu ani değişim konusunda hemfikir değildi. Ariel Şaron, Ürdün'ün Körfez krizine karıştırılarak arada kalmasını engellemek için İsrail'in elinden gelenin en iyisini yapması fikrinden hiç de etkilenmemişti. Bunun aksine, Şaron'un arzusu Irak'a yönelik hızlı ve etkin askeri eylem gerçekleştirilerek, Amman rejiminin istikrarsızlaştırılmasıydı. Kabine Ürdün'deki durum konusunda istihbarat brifingleri almaya devam etmiş, fakat Irak'ın geri çekilmesine yönelik ülti-

25 Kral Hüseyin ile mülakat.

matomun süresinin dolmasıyla, kabine tüm dikkatini daha doğuya yöneltmişti.[26]

Körfez Savaşı

Müttefiklerin Irak'a yönelik hava saldırısı 16 Ocak 1991 gece yarısı başlamıştı. 18 Ocak gecesi ise, Irak'ın Scud füzelerinden ilk sekiz tanesi Tel Aviv ve Hayfa'ya yağmur gibi inmişti. Belirsizlikle ve yaygaralarla geçen aylardan sonra Saddam Hüseyin Yahudi devletine saldırı tehdidini gerçekleştirerek, Körfez Savaşı'nın ciddiyetini artırmıştı. Irak saldırısı, 1948'den bu yana İsrail'de yaşanan ilk hava saldırısıydı. Saldırının yarattığı maddi hasar sınırlıydı, çünkü Scud füzeleri askeri bir uzmana göre "taş devrine ait" bir teknolojiyi temsil ediyordu. Görgü tanıklarından biri gökyüzünden inen savaş başlıklarını, "uçan çöp varilleri" olarak tarif etmişti. Scud füzeleri tarafından vurulma nedeniyle kimse hayatını kaybetmese de, kalp krizi geçirdiği veya gaz maskelerinin hava supabını açmayı unuttuğu için ölen birçok kişi vardı. İsrail'e toplamda 39 Scud füzesi atılmış ve bunlardan yalnızca biri doğrudan ölüme sebep olmuştu. Her şeye rağmen saldırının yarattığı psikolojik etki, son derece şiddetli ve derindi.

19 Ocak Cumartesi günü kabine acil bir toplantı için bir araya gelmişti. Genel hissiyat gerilimin oldukça yükseldiği yönündeydi ve bakanların çoğu Irak'a yönelik ivedi askeri eyleme hazır bir biçimde toplantıya gelmişti. İHK Scud rampalarını ele geçirmek üzere batı Irak'a müdahale için bir plan hazırlamıştı. Kabine toplantısında İHK genel komutanı bu planı gerçekleştirmek için baskı yapmış, ancak genelkurmay başkanı Dan Şomron ve yardımcısı Ehud Barak ona destek vermemişti. Moşe Arens de, İHK'nın planının uygulanması fikrini tavsiye etmekte aciz kalmıştı. Bakanlar ikiye bölünmüştü. Yedisi plana onay vermeye hazır, yedisi ise plana karşı ya da karşı çıkmaya meyilli bir durumdaydı. Askeri uzmanlarsa, politikacılara kıyasla genel olarak daha az saldırgan ve ABD ile yakın koordinasyonun önemini daha iyi kavramış görünüyordu. Şamir dengeyi askeri eylem aleyhinde karar vererek

26 Uri Avnery, "In Israel, Reckless Talk about Jordan", *International Herald Tribune*, 7 Eylül 1990; Ze'ev Schiff, *Ha'aretz*, 3 Mart 1991.

değiştirmişti. Şamir'in böylesi bir karar için çıkış noktası, Aralık 1990'da George H. W. Bush'a İsrail'in ABD ile koordine edilmeksizin Irak'a saldırı başlatmayacağına ilişkin verdiği taahhüttü. Bush kabine toplantısından hemen önce İsrail'in planından haberdar olduğunu, ancak bu planın hayata geçirilmemesini talep ettiğini söylemek üzere Şamir'i aramıştı. Şamir toplantıyı ABD ile koordine edilmeyen her eyleme karşı olduğunu söyleyerek kapatmıştı.[27] Şamir bu yaklaşımı savaş boyunca sürdürecek ve askeri müdahaleye karşı temel prensibi haline getirecekti.

Irak'a karşı askeri saldırıyı en yüksek sesle açıktan savunan kişi İmar ve Konut Bakanı Ariel Şaron'du. Şaron savaş boyunca Scud füzeleriyle vurulmuş mahalleleri ziyaret ederek, bu mahallelerin füzeler nedeniyle evsiz kalmış sakinlerine, hükümetin kendilerine sağlamakla yükümlü olduğu güvenliği tesis etmekte başarısız olduğunu söylemeyi alışkanlık haline getirmişti. Bu türden taktikleri nedeniyle bağımsız bir günlük gazete olan *Ha'aretz*'in köşe yazarlarından Gideon Samet Şaron'u, "harabeler içinde eşelenmekle" suçlamıştı. Şaron kabinede, Irak'a saldırıda bulunmadığı takdirde, İsrail'in, gelecekte karşılaşacağı saldırılarda ihtiyaç duyacağı caydırıcılık gücünü ve itibarını kaybedeceğini iddia etmişti. Herhangi bir Arap devleti cezasız kalacağı düşüncesiyle İsrail'e saldıracaktı. Şaron'un bu konuyla ilişkili özel teklifi, Ürdün toprakları üzerinden Batı Irak'a güçlü bir tank birliği göndermek olmuştu. Şamir Şaron'un teklifini kabine oyuna sunmayı reddetmişti. Kara savaşındaki on binlerce Irak askeri yaklaşmakta olan müttefiklere savaşmaksızın teslim olduğunda, savaş taraftarı İsrailliler şöyle şakalaşıyordu: Irak ve İsrail ordularının tek bir ortak noktası var, o da ikisinin de savaşa karışmamış olması.[28]

Irak'ın Scud füzelerine kimyasal savaş başlığı takma potansiyeli konusundaki belirsizlik, İsrail'in Körfez Savaşı'nın sonuna kadar yaşamaya mahkûm olduğu bir durumdu. Böylesi bir hamleyi engellemek için, İsrail tehditkâr bir belirsizlik stratejisi uygulamış; bir yandan nükleer silahlara ilişkin aleni bir tutumdan dikkatli bir biçimde imtina ederken, öte yandan "mahzendeki bomba"ya

27 Arens, *Broken Covenant*, 184; Amnon Barzilai, "The Fateful Saturday", *Ha'aretz*, 13 Ocak 1995.

28 Elon, *Blood-Dimmed Tide*, 206-7.

üstü örtülü imalarda bulunmuştu. Söylentilere göre ilk Scud saldırısını takiben bir Amerikan uydusu, nükleer savaş başlıklarıyla donatılmış İsrail füze rampalarının emir verildiğinde harekete geçmek üzere ortaya çıktığını ve Irak'a yöneltildiğini tespit etmişti. Amerikan istihbaratı İsrail'in haftalarca sürecek topyekûn bir nükleer alarma geçtiğini belirten başka işaretler de bulmuştu.[29]

Amerikalıların medyada rast geldikleri şüpheye yer bırakmayan husus, kimyasal bir saldırı karşısında nükleer silah kullanımının meşru olduğunu düşünen İsraillilerin sayısındaki artıştı. Amerikalılar medyada ifade edilen bu görüşleri, Saddam Hüseyin'i kimyasal silah kullanımından vazgeçirmeye yönelik çabaları kapsamında kurnazca kullanmıştı. Savunma Bakanı Richard Cheney, 2 Şubat'ta, Irak'ın İsrail'e karşı kimyasal silah kullanması halinde İsrail'in konvansiyonel olmayan [gayri nizami] silahlarla karşılık verebileceği olasılığından bahsetmişti. Bu açıklama, (1) Washington adına değil de dolaylı olarak İsrail adına yapılmış olması; (2) İsrail'in gayri nizami silah kullanma seçeneğini gerçekleştirebilecek kapasitede olduğunu tasdiklemesi ve (3) durumu tırmandırmaktan imtina edilmesi konusunda İsrail'e değil, sadece Irak'a uyarıda bulunuluyor olması nedeniyle önemliydi.[30] Açıklama, Bağdat'ın, İsrail'in kullanılmaya hazır nükleer silahları olduğu konusundaki farkındalığını artırmada ve Saddam Hüseyin'in konvansiyonel silah kullanımı eşiğini aşmaması yönünde karar vermesinde rol oynamış olabilirdi.

Hal böyleyken İsrail'in yumuşak karnı ve en zayıf noktası olan sivillere karşı, batı Irak'taki hareketli füze rampalarından saldırılar gelmeye devam ediyor ve bölgeye yeni ulaşan ve Amerikalı personelce idare edilen Patriot füze bataryaları, bu füzeleri durdurmak konusunda kısmen başarılı oluyordu. Bu durumun bir sonucu İSK'nın harekete geçirilmesi konusunda artan baskılardı. Moşe Arens, beraberinde Ehud Barak da olduğu halde 11 Şubat'ta, Irak'ta İsrail'i en çok ilgilendiren hedeflere yönelik saldırılarını artırmaları için Amerikalılara telkinde bulunmak ve çatış-

29 Seymour M. Hersh, *The Samson Option: Israel, America and the Bomb* (Londra, 1991), 318.

30 *Ha'aretz*, 3 Şubat 1991; Ze'ev Schiff, "A Nonconventional Warning in Israel's Name", *Ha'aretz*, 4 Şubat 1991.

maya müdahalede bulunmak konusunda Amerikalıların İsrail'e onay verip vermeyeceklerini anlamak üzere, Washington'a gizli bir ziyarette bulunmuştu. Arens'in en önemli görüşmesi Başkan Bush'la olandı. Bush füze saldırılarının önemli oranda azaldığını ileri sürmüş, İsrail'in Amerikalılar ve müttefiklerinden daha iyisini yapacağından emin olmadığını belirtmişti. Bush, İsrail'deki resmi itidal siyasetine verilen geniş kamuoyu desteğine de değinmişti. Arens'e, İsrail'in Irak'a ancak Arap ülkelerinden birinin hava sahası vasıtasıyla ulaşabileceği ve böyle bir eylemin koalisyona zarar vereceği hatırlatılmıştı. Bush ve çalışma ekibi Arens'in silah ve finansal yardım gibi bazı isteklerini karşılamaya hazırlardı, ancak İsrail'in müdahil olma talebine sempati duymuyorlar ve operasyonel koordinasyon konusundaki vetolarını devam ettiriyorlardı.[31]

Birbiri ardına yapılan kabine toplantılarında itidal siyaseti tekrar teyit edilmişti. İsrail resmen askeri reaksiyonu "erteliyor" ve zamanı geldiğinde kendi seçtiği biçimde cevap verme hakkını saklı tutarak seçeneklerini açık tutmaya çalışıyordu. Uygulamada ise İsrail provoke edilmiş ancak kavga etmek zorunda kalmaktan imtina etmek isteyen bir adamı andırıyordu. Washington'ın savaş sona erdikten sonra yaptığı açıklamalardan birine bakılırsa, her Scud saldırısı sonrasında Arens Cheney'den, dostla düşmanı ayırt etmek için gerekli elektronik kimlik kodlarını ve daha sonra da İsrail savaş uçaklarının Ürdün hava sahasını ihlal etmeden karşılık verebilmesine imkân sağlamak için Suudi Arabistan üzerinden uçabileceği bir hava koridoru isteyecek, ancak bu konuda bir sonuç alamayacaktı. Şamir düşünüp taşınacak, fikrinden caymadan ve yılmadan bekleyecek, ancak herhangi bir gelişme olmayacaktı.[32]

Şamir mizaç ve siyasi profili itibarıyla eylemsizlik ve atalete, dışarıdan yöneltilen baskılara direnç göstermeye ve statükonun sürdürülmesine hazırlıklıydı. Körfez Savaşı sırasında bu nedenle tam anlamıyla havasındaydı ve ortamdan rahatsız değildi. Ülkesinin efsanevi silahlı kuvvetlerinin eylemsizlik halini büyük bir soğukkanlılık ve ağırbaşlılıkla yönetmişti. Savaş halinde olan bir

31 *Ma'ariv*, özel ek, 29 Mart 1991; *Ha'aretz*, 13 Şubat 1991.

32 Hiro, *Desert Shield to Desert Storm*, 332.

ulusun lideri olarak hiç de takdir edilmiyordu. Bu savaşı İsrail'in diğer savaşlarından ayıran şey, ülkenin silahlı kuvvetlerinin sivilleri koruyamıyor olmasıydı. Başka faktörler yanında bu durum, 1991'in başlarındaki altı haftayı sivil nüfus için böylesi yürek paralayıcı psikolojik bir sınamaya dönüştüren asıl şeydi. Bir yanda ispat edilmiş fevkalade düzeydeki askeri kabiliyet, diğer yanda ise mutlak bir iktidarsızlık haliyle, ortada can sıkıcı bir karşıtlık vardı.

Şamir'in yurttaşları, İsrail silahlı kuvvetlerinin –rehineleri kurtarmak için Uganda'daki Entebbe havaalanına yapılan saldırı ve Irak nükleer reaktörünün bombalanması gibi– kazandığı kahramanca başarılara alışkındı. Halk bu krizin farkını kavrayacak kadar akıllıydı, nüfusun yüzde 80'i resmi itidal siyasetini destekliyordu.[33] Fakat kendilerini yönlendirecek, ilham verecek ve birleştirecek bir lidere ihtiyaç duyuyorlardı. Şamir'den gördükleri tek şey haşin ve katı bir sessizlikti. Morallerini yüksek tutacak Churchillvari bir söylevden de mahrumdular. "Belki de Churchill gibi birini hak etmiyoruz" diye yazmıştı öfkeli bir gazeteci, "ancak Sayın Başbakan lütfen bize bir iyilik yapın ve bir şey söyleyin."[34] Bu talebin bulduğu yegâne karşılık daha da uzayan ve tedirginlik veren bir sessizlik olmuştu.

Kamuoyu ülkedeki en yüksek makamda oturan ufak tefek adamın ne düşündüğünü bilmese de, Şubat ortasında, müttefikler hava saldırılarını kara savaşları ile devam ettirmeye hazırlanırken, havada siyaset değişiminin işaretleri vardı. Arens İsrail'in misillemede bulunması gerektiğine ikna olmuş ve kara savaşının İSK'nın durumu değerlendirebileceği "bir fırsat penceresi" yaratmasını ummuştu. Arens'in akıl yürütme biçimi, savaşın bu final bölümünde, Ürdün hava sahasından gerçekleştirilen uçuşlara karşı aktif bir biçimde direnmenin mümkün olmadığı, koalisyona verilecek zararın asgari düzeyde olacağı ve İsrail'in gerçekleşmesi muhtemel bir müdahalesinden basitçe haberdar olması halinde, Amerikalıların yoldan çekilmek zorunda kalacakları şeklindeydi. İSK Genelkurmayı bir operasyon planı hazırlamıştı ve bunu uygulamak için emir bekliyordu. Genelkurmay başkanı askeri müda-

33 Meron Benvenisti, *Ölümcül Kucaklaşma* (İbranice) (Kudüs, 1992), 100.
34 Gideon Samet, "Even If We Have No Churchill", *Ha'aretz*, 25 Ocak 1991.

halenin kazandıracaklarının bu operasyonun bedellerine baskın geldiğine ikna edilmişti ve kendi hesabına operasyona başlamak için can atıyordu. Arens'le müdahaleye ilişkin özel senaryoları tartışmaya başlamıştı, fakat söz konusu senaryolar gerçekleşmemişti. Savaşın son iki haftasında Iraklılar Dimona'daki nükleer reaktörü vurmak gibi bariz bir amaç doğrultusunda sadece altı Scud füzesi atmışlardı, ancak bu füzelerin tümü, zarara yol açmaksızın Necef Çölü'nün kumlarına gömülmüştü.[35] Bu arada müttefik güçleri Irak'ın güneyindeki Basra'ya ulaşmıştı. Çöl Fırtınası Operasyonu daha önce duyurulan iki amacını da gerçekleştirmişti: Irak güçleri Kuveyt'ten çıkarılmış ve Kuveyt hükümeti görevine geri döndürülmüştü. Başkan Bush 28 Şubat'ta ateşkes emri vermiş ve İsrail misillemede bulunma şansını kaybetmişti.

Körfez Savaşı İsrail açısından çelişkiler ve paradokslarla doluysa da, savaşın sonucu açısından düşünüldüğünde aynı durum pek de geçerli sayılmazdı. Savaşın birincil ve en bariz çelişkisi, İsrail'in hedef olmak dışında savaşın askeri kısmına karışmamış olmasıydı. İsrail Irak'a karşı bütünlüklü bir saldırı başlatılmasının en güçlü taraftarlarından biriydi, ancak iş bu saldırının gerçekleştirilmesine geldiğinde en pasif kalan taraftı. İsrail'in güvenlik doktrini olabildiğince çabuk ve zarar verici bir biçimde savaşı düşman toprağına taşımaktı, fakat Körfez Savaşı esnasında ordunun tüm yaptığı ciddi bir başarısızlığa imza atarak, saldırıya karşı kendi arka bahçesini savunmak olmuştu. Bir başka çelişki de İsrail ve Irak ezeli düşmanlar olmasına karşın, İsrail'in ABD'nin söz konusu düşmana karşı 30 devletten oluşturduğu koalisyondan BM'nin Arap üyelerinin saldırısına uğrayabileceği kaygısıyla dışlanmış olmasıydı. Üçüncü ve bununla bağlantılı bir diğer çelişki de, İsrail'in söz konusu düşmanı alt etmek için oluşturulan müttefik kampanyasına yapabileceği en büyük katkının uzak durmak ve düşük bir profil sunarak göze batmamaya çalışmaktan ibaret olmasıydı.

İsrail Körfez krizinin başlangıcında bazı etkileyici kazanımlar elde edeceğini hesaplamış, ancak sonuç başlangıçtaki beklenti-

35 *Ma'ariv*, özel ek, 29 Mart 1991; Moşe Arens ile röportaj, *Yediot Aharonot*, 17 Nisan 1991; Lieutenant General (res.) Dan Shomron, "A Personal Report on the Gulf War", *Yediot Aharonot*, 8 Eylül 1991.

yi karşılamaktan uzak olmuştu. Herkesçe kabul edileceği üzere, kıyamet senaryosu gerçekleşmemişti; her ne sebeple olursa olsun Saddam Hüseyin Kuveyt'ten barışçıl bir biçimde ayrılmamış, oradan zorla çıkarılmıştı. Ancak İsrail'e göre Çöl Fırtınası Operasyonu çok erken bitirilmişti. İsrail'in savaştan üç beklentisi vardı: Saddam Hüseyin'in düşürülmesi, Irak'ın savaş makinasının yok edilmesi ve Irak'ın kitle imha silahları geliştirme kapasitesinin etkisiz hale getirilmesi. Körfez Savaşı ilk amacı gerçekleştirmemiş, geriye kalan iki amaç da sadece kısmen gerçekleşmişti. İsrail'in potansiyel Arap saldırganlarını caydıracak kapasitesi de büyük ihtimalle her şeyi göz önünde tutarak söz konusu çatışmada kenarda kalmayı tercih etmesi nedeniyle zayıflamıştı. İsrail saldırıda bulunulması halinde misilleme yapacağına söz vermişti. İsrail saldırıya uğramış, fakat misilleme yapmamıştı. Bunun sonucu olarak da, olağan ve alışılageldik misilleme kapasitesinde bir düşüş söz konusuydu. Misillemede bulunmama siyasetinin ardındaki sebep ne olursa olsun, sonuç İsrail'in askeri bir güç olarak itibarının hem kendi halkı, hem de hasımları nazarında zarar görmüş olmasıydı.

Körfez Savaşı'nın İsrail açısından en önemli sonucu, Amerika'yla arasındaki özel ilişkiyle ilgiliydi. Körfez Savaşı konusundaki yaklaşımlardan biri, İsrail'in bu savaştan en kârlı çıkan taraf olduğu, zira parmağını dahi kıpırdatmadan, en önemli hasmının en sadık dostu eliyle yenilgiye uğratılmasına tanıklık ettiği şeklindedir. Fakat bu türden bir yaklaşım, konunun ciddi derecede basitleştirilmesine de yol açmaktadır, zira İsrail sadece kendisi değil, herkes tarafından ABD için Ortadoğu'da stratejik bir varlık ve partner olarak görülüyordu. Körfezdeki anlaşmazlık bu açıdan ciddi anlamda bir aydınlanma sağlamıştı. Bölgede Amerika'nın en önemli çıkarlarını tehdit eden bir anlaşmazlık söz konusu olmuş ve İsrail'in büyük ortağına sunacağı en önemli hizmet, herhangi bir şey yapmaktan geri durmak olmuştu. İsrail stratejik bir değer olmaktan çok uzak bir biçimde, bir utanç ve yük olarak algılanmıştı.

Körfez krizi ve bu krizi izleyen savaş boyunca Amerika, İsrail ve Araplar arasındaki ilişki üçlemesinde gerilimler ortaya çıkmıştı. Krizin etkisiyle Amerika, yavaş yavaş ancak şüphe gerektirmez bir şekilde, bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmek için İsrail'e bel

bağlamaktansa, kadim ve yeni Arap müttefiklerine güvenmeye başlamıştı. Bu önemli nokta dikkate alındığında, İsrail Körfez Savaşı'ndan kazanan değil, asıl kaybeden olarak çıkmıştır. Bu durumu, Bush yönetiminin Basra Körfezi'nde silahlar susar susmaz İsrail'e Araplarla barış müzakereleri yürütmesi konusunda baskı yapması dışında hiçbir şey, daha net ifade edemezdi.

Madrid Barış Konferansı

Şaibeli olduğundan şüphe duyulamayacak bir anlatıya göre, Papa II. Jean Paul Arap-İsrail sorunu için iki olası çözümden bahsetmiştir. Bunlardan biri gerçekçi, diğeri de mucizevi bir çözümü işaret etmekteydi. Gerçekçi çözüm tanrısal bir müdahale; mucizevi çözüm ise taraflar arasında gönüllü bir anlaşma içerir. Papanın öngörmediği üçüncü bir çözüm ise, duruma Amerikalıların müdahalesi olarak nitelendirilebilir. 30 Ekim 1991'de Madrid'de toplanan Ortadoğu barış konferansı, ABD'nin Arap-İsrail anlaşmazlığı için etraflı bir çözüm bulunması açısından sarf ettiği en ciddi çabaydı.

Amerika'nın böyle bir çaba göstermesinin ardında çok önemli iki olay yatıyordu: Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ta, Arap radikalizminin ise Körfez Savaşı'nda yenilgiye uğratılması. Sovyetler Birliği resmi anlamda Madrid Konferansı'nın destekçilerinden biriydi, ancak Sovyetler o esnada dağılmanın nihai aşamalarını yaşıyordu. Bir süper güç olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması Moskova'ya bağımlı eski dostları hamisiz bırakmış ve İsrail'le herhangi bir barış anlaşmasına karşı olan Arap ret cephesini destekten mahrum bırakmıştı. Amerika ve Sovyetler gibi iki ana karakterin arasındaki küresel rekabetin sona ermesi bu nedenle Araplar ve İsrailliler arasındaki anlaşmazlığın sona ermesini olası, en azından düşünülebilir hale getirmişti. Suriye devlet başkanı Hafız Esad Madrid'e gelmesi için yapılan daveti, İsrail'le barış fikrine aniden yönelmesi nedeniyle değil, artık eski bir süper güç olan patronunun desteğini kaybetmiş olması ve geriye kalan tek süper güçle barış yapması gerektiği için kabul etmişti. Lübnan hükümeti de Esad'ı örnek alacaktı. Saddam Hüseyin'le olan ilişkisi nedeniyle Batı'nın gazabına uğrayan Ürdün kralı Hüseyin

ise, eski itibarını elde etmek konusunda sabırsızdı ve bu nedenle barış görüşmelerine Filistinlilerin katılımını sağlamak üzere Ürdün-Filistin ortak delegasyonunun kurulmasını kabul etmişti. Körfez krizi esnasında Saddam Hüseyin'e verdiği destek nedeniyle başını derde sokan FKÖ ise, süreçten dışlanmış olmasına ses çıkartamamış ve işgal altındaki bölgelerden gelen Filistin delegasyonuna perde arkasından başarılı bir biçimde etki etmişti.

İzak Şamir ise, en zor isimdi ve Madrid'e yapılan daveti kabul etmesi için ikna edilmesi epeyce uğraş gerektirmişti. Şamir James Baker'ı, ABD'nin İsrail'e baskı yapılması için FKÖ'yü kullanmasına yönelik herhangi bir çabanın ciddi sonuçları olacağı ve toplantı için "konferans" ifadesinin kullanılmasının "provokatif" olabileceği konusunda uyarmıştı.[36] Irak-Kuveyt anlaşmazlığıyla İsrail-Arap sorunu arasında herhangi bir bağlantı olmadığında ısrar eden Şamir, eski statükoya geri dönmeyi tasarlıyordu. Barış görüşmeleri için yapılan baskılara direnme konusundaki kararlılığını göstermek için Filistinli ılımlı bir lider olan Sari Nuseybe'yi Iraklılar için casusluk yaptığına ilişkin düzmece suçlamalarla tutuklatmış; Dışişleri Bakanı David Levy'yi sıkı kontrol altında tutmuş; Filistinlilerin "transfer" veya zorla yerinden edilmesini savunmak gibi kötü bir şöhreti olan, aşırı milliyetçi Moledet partisinin lideri ve boşboğazlığıyla da tanınan emekli general Rehavam Ze'evi'yi kabinesine almıştı.

Bunlardan çok daha önemli temel bir konu da, işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimleriydi. Barış görüşmelerine bir şans vermek için İsrail hükümetine yeni yerleşimler ve konutlar inşa etmeyi her tarafta durdurması salık verilmişti. Hükümet sözcüsü barış görüşmeleri esnasında yerleşim inşasının askıya alınmasına yönelik talebin bir ön koşul oluşturduğu cevabını vermişti. Bu yanıtın gerçeği yansıtmadığı aşikârdı. İşin aslı, yerleşim inşası faaliyetinin bir ön koşul olduğu ve kontrole tabi olmadan devam etmesi halinde, geriye konuşacak hiçbir şeyin kalmayacak olmasıydı. Müzakerelerin akıbetini yerleşimler belirleyecekti. Yerleşim faaliyetleri yalnızca barış süreciyle ilgili sorun yaratmıyor, müzakerelere zarar vermeyi de hedefliyordu. İsrailli yetkililer Madrid'e uzanan sürecin kritik bir aşamasında işgal altındaki

36 Shamir, *Summing Up*, 227.

topraklardaki Yahudi nüfusu dört yıl içinde iki katına çıkaracak yeni bir inşa dalgasına yönelik planı duyurmuştu. Bu hamle basitçe, Yeşil Hat'ın [Ürdün'le 1967 öncesi sınır] ötesinde büyük ölçekli hiçbir inşaat projesinin yapılmayacağına ilişkin daha önce verilen sözle çelişiyordu.

Şamir, kabinesi içinde yerleşim konusunda güçlü bir lobi oluşturan dinci ve aşırı dinci partilerin baskılarına teslim olmamıştı. Kendisi de kurduğu aşırı sağcı kabinenin sağ kanadına mensuptu. Yerleşim faaliyetlerinin artırılmasına ilişkin gayretlerin çoğu, Şamir'in konut ve bayındırlık bakanı ve kendi partisinin mensubu Ariel Şaron'dan geliyordu. Söz konusu iki siyasetçi siyaseten birbirine rakip olsa da, politikaları çok da farklı değildi. Aradaki asıl fark, Şaron toprak konusunda taviz verilmesini veya Filistin özyönetimini engellemek için geri dönüşü olmayan fiili bir durum yaratmak konusundaki niyetini açık bir şekilde ilan ediyorken, Şamir'in bu politikayı ilan etmeden teşvik ediyor olmasıydı.

Likud içindeki asıl tartışma, İsrail'in Araplarla herhangi bir biçimde barış görüşmelerine girip girmeyeceği, bu türden görüşmelere girmeleri halinde ise kiminle görüşecekleriydi. Şaron barış görüşmelerine şiddetle karşı çıkıyor, Moşe Arens ise müzakerelerin işgal altındaki bölgelerden geri çekilme anlamına gelmek durumunda olmadığını iddia ediyordu. Arens Likud'un dış ilişkiler ve güvenlik komitesinin bir toplantısında, Ze'ev Jabotinsky'nin ancak "demir duvar"ın inşa edilmiş olmasını takiben Araplarla anlaşmaya varacak müzakereler yapılması gerektiğini belirttiği 1923 tarihli makalesini hatırlatmıştı. Arens söz konusu duvarın inşa edilip edilmediğini sormuş, sorduğu soruya olumlu cevap vermişti: Yahudiler bundan böyle sürgüne maruz kalmayacaktı. Arens'in kiminle barış görüşmesi yapılacağına ilişkin ikinci soruya cevabı ise, kendileriyle savaş halinde olan Arap devletleri dışındakilerle Filistinlilerin istek ve şikâyetleri konusunda görüşmeler yaparak, Camp David Protokolleri çerçevesinde geçici düzenlemeler için konuşmak şeklinde olmuştu.[37] Bu radikal ve çığır açıcı bir teklif olmaktan uzaktı, ancak yine de Şamir'in kaçınma ve erteleme stratejisiyle bağdaşmıyordu.

37 Arens, *Broken Covenant*, 233-34.

Lakin İsrail ekonomik anlamda kırılgandı. Sovyetler Birliği'nden gerçekleşen büyük ölçekli göçle başa çıkabilmek için Amerikan mali desteğine bağımlı olmaları, George Bush'a orantısız bir baskı şansı sunuyordu. Başkan bu gücü sonuna kadar kullanacaktı. Bush İsrail'in talep ettiği 10 milyar dolarlık kredi garantisini askıya alarak, Şamir'i müzakere masasına oturmaya mecbur etmişti. Amerika İsrail'e toplamda 77 milyar dolarlık bir yardımda bulunmuştu, Yahudi devletine yıllık üç milyar dolarlık yardım sağlamaya da devam ediyordu. İnsanlık tarihinin hiçbir bölümünde bu kadar küçük bir nüfus, bu kadar çok kişiye böylesine borçlanmamıştı. Bush şahsen İsrail'e ya da Amerikan Yahudilerine herhangi bir borcu olduğunu düşünmüyordu. Amerikan tarihinin en İsrail yanlısı hükümetinde sekiz yıl başkan yardımcılığı yapmış, yine de 1988 başkanlık seçimlerinde Yahudi oylarının sadece yüzde beşini alabilmişti. Bush'un bu nedenle Amerikan iç siyasi dinamikleri açısından Şamir'e bir seçim sunmak konusunda eli güçlüydü: Şamir ya işgal edilmiş toprakları elinde tutacak ya da ABD desteğini almaya devam edecekti.

Madrid Barış Konferansı, Amerikalılar tarafından dikkatli bir biçimde gizlice düzenlenmişti; James Baker sürecin perde arkasındaki asıl isimdi. Barış yapıcılar olarak tarihe geçecek isimler, konferansın yapılacağı mekânı belirleyen, resmi davetiyeleri düzenleyen, her bir katılımcıya yazılı teminatlar veren ve müzakerelerin temelinin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarıyla, barış karşılığı toprak ilkesi olacağını taahhüt eden James Baker ve yardımcılarıydı.

Madrid Konferansı'nı diğer Arap-İsrail konferanslarından ayıran şey, Filistinlilerin bu konferansta İsrail'le eşit düzeyde ilk kez temsil ediliyor olmasıydı. Madrid uzun zamandır ortada olmayan Filistinlilerin Ortadoğu konferans masasına ve müzakerelere gelişini tarihe not düşmüştü. Filistin'in resmi temsilcilerinin Madrid'de bulunması dahi, İsrail'in Filistinlileri müzakerelerde paydaş olarak kabulüne ilişkin öteden beri takındığı reddiyeci tutumu değiştirdiğini değilse de, bir değişikliği, Filistinlileri bir değer ifade eden kişiler olarak algılamaya yönelik bir farklılaşmayı ifade ediyordu. İsrail'in FKÖ üyeleri ve Doğu Kudüs'te yaşayan Filistinlilere yönelik vetosu, Ürdün-Filistin ortak delegasyonu-

nun parçası olan ve Faysal Hüseyni'nin koordinatörü, Dr. Hanan Aşravi'nin ise sözcüsü olduğu Filistin heyetinin oluşturulmasına yol açmıştı. İsrail ironik bir biçimde, FKÖ'yü dışlayarak işgal altındaki toprakların sakinlerinin aralarından yeni ve tanınmayan isimler çıkarmalarına ve Filistin milliyetçiliğinin yeni imajını sunmalarına yardımcı olmuştu.

Şamir Madrid'e küstah ve insafsız bir ruh haliyle gitmişti. İsrailli ve Filistinli delegasyonların başkanlarının açılış konuşmaları, iki tarafın olaya bakışını ifade ediyordu. Şamir, Fransız Bourbon hanedanı gibi, hiçbir şey öğrenmemiş ve hiçbir şeyi de unutmamış gibi davranıyordu.* Konuşmasının tonu genel anlamda ne içinde yaşanılan zamanı, ne de tarihsel kronolojiyi yansıtıyordu. Konuşma geçmişe ait artık modası geçmiş bir retoriğe boğulmuştu ve böyle bir toplantı için de tamamıyla uygunsuzdu. Şamir Madrid platformunu, daha önce hiç yapmadığı "Kenetlenmiş İsrail" konuşmasını Arap izleyiciler önünde yapmak üzere kullanmıştı. Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundaki fikri, eşi bulunmaz bir dar görüşlülük ve bağnazlık taşıyor, İsrail'i basitçe Arap saldırganlığının kurbanı olarak tarif ederek, Arap veya Filistinlilerin İsrail'e yönelik yaklaşımlarında herhangi bir değişimi kabul etmez bir tavır sergiliyordu. Şamir'e göre tüm Araplar İsrail'in yok olduğunu görmek istiyordu, aralarındaki tek fark İsrail'in sonunun hangi yolla geleceğine ilişkindi. Arap karşıtı uzun klişelerden oluşan konuşması, ana fikirden fazlasıyla yoksundu. Anlaşmazlığın kökeninin toprak değil Arapların İsrail Devleti'nin meşruiyetini tanımamaları olduğunda ısrar ederek, neredeyse ölümcül bir hamle yapıp, konferansın –BM kararları ve barış karşılığı topraktan ibaret olan– toplanma gayesini reddediyordu.

Şamir'in konuşmasıyla Filistin delegasyonu başkanı Dr. Haydar Abdülşafi'nin konuşması ton, ruh ve öz açısından ancak bu kadar farklı olabilirdi. Filistin delegasyonu başkanının konuşma-

* 1789 devrimine değin Fransa'yı yöneten Bourbonlar, Kral XVI. Louis'nin 1793'te idamı ve cumhuriyetin ilanıyla Fransa'dan sürüldüler. Napoleon sonrasında, 1814'te yeniden başa getirildilerse de eski hataları tekrarlayan X. Charles 1830'da başka bir devrimle bertaraf edildi. Burada Şamir'in inatçılığı, Bourbonların hatalardan ders çıkarmayan tavrına benzetilmiştir. (çev.)

sı yeni yaklaşımın kanıtlarını, diğer Arap ve İsraillilerin tümünün konuşmalarından çok daha fazla içeriyordu. Abdülşafi dinleyicilere şimdi hikâyelerini anlatma sırasının Filistinlilerde olduğunu hatırlatmıştı. Konuşması geçmişe atıfta bulunmakla birlikte geçmişe saplanmıyor, geleceğe bakıyordu. "Filistin halkı adına, çok uzun zamandır karşılıklı acılara maruz kaldığımız İsrail halkına doğrudan seslenmek istiyoruz: artık umudu paylaşalım" demişti. "Bu topraklarda yan yana ve gelecek umuduyla yaşamak istiyoruz. Fakat paylaşmak, eşitler olarak paylaşmaya rıza göstermek anlamına gelir. Samimi bir barışma ve uluslararası meşruiyet çerçevesinde birlikte var olma ve mütekabiliyetin düşmanlık ve tahakkümün yerini almasıyla mümkün olacaktır. Sizlerin ve bizim güvenliğimiz, tıpkı çocuklarımızın korkuları ve kâbuslarının iç içe geçmiş olması gibi, birbirine bağlıdır" diye konuşmuştu.

Abdülşafi'nin temel mesajı, İsrail işgalinin sona ermek zorunda olduğu, Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu ve Filistinlilerin devletleşene değin bu hakkı elde etmek için bıkıp usanmadan mücadele etmede kararlı olduğuydu. Ona göre intifada Filistin devletini, kurumlarını ve altyapısını oluşturmak üzere çoktan başlamıştı. Abdülşafi Filistin devleti için hak iddia ederken, bunun iki önemli niteliğini ortaya koymuştu. Birincisi, geçici düzenlemelerin kalıcı statüye dönüşmemesi koşuluyla bir geçiş sürecine ihtiyaç olduğu gerçeğini kabul ediyordu. İkincisi ise, nihayetinde bağımsızlığını elde edecek Filistin ve Ürdün arasında bir konfederasyon öngörüyordu.

Filistin heyetinin başkanı konuşmasını yaparken, İsrail'in duygularını ifade etmeyen soğuk başbakanı, çalışma arkadaşlarından birine bir not uzatmıştı. Konferansı izleyen beş bin kadar gazeteciden biri notun, "Büyük bir hata yaptık. FKÖ'nün Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olduğunda ısrar etmeliydik" diyor olabileceğine ilişkin bir spekülasyon yapmıştı.

Abdülşafi'nin Madrid'deki konuşması, anlaşmazlığın başladığı on dokuzuncu yüzyıl sonundan bu yana Filistinli resmi bir sözcünün yaptığı hem en etkili ve anlamlı, hem de Filistin meselesinin en ılımlı ifadelerinden biriydi. Gittikçe artan ılımlılığına karşın FKÖ, örgüt içi görüş ayrılıkları ve Araplar arası siyasi engeller nedeniyle, İsrail'e karşı böylesine net bir barış önerisi

dile getirme becerisini gösterememişti. FKÖ'nün hiçbir yetkilisi Filistin devletinin Ürdün'le konfederasyona hazır olduğunu böylesine açık bir biçimde ilan edememişti. Konuşmanın genel içeriği, FKÖ'nün en ılımlı açıklamalarından çok daha uzlaştırıcı ve yapıcıydı. FKÖ yetkililerinden Afif Safiye'nin ifadesiyle konuşma, "makul olmayacak denli makuldü." Konuşmanın FKÖ'nün Tunus'taki liderlerinin de kabul ve teyit ettiği asıl amacı, İsrail kamuoyunu Filistinlilerin barış içerisinde birlikte yaşama ilkesini samimi bir şekilde kabul ettiğine ikna etmekti. Konuşma uluslararası medyada her türden övgüyü almıştı. Madrid'deki bazı İsrailli görevliler dahi konuşmadan etkilendiklerini itiraf etmişti. Gazzeli yaşını başını almış doktorun güven telkin eden sakin tarzı ise, mesajının makullüğünü ve sahip olduğu beşeri değerleri vurgulama işlevi görmüştü.

Abba Eban'ın, Filistinlilerin barış fırsatını kaçırmak için hiçbir fırsatı kaçırmadıklarına ilişkin eski alaycı tutumu bu kez geçerli değildi; bilakis bu durum İsrail tarafı için geçerli olabilirdi. İki heyetin yapısı dahi, barış yolunda ortaya çıkan tarihsel dönüşümü yansıtıyordu. Madrid'deki Filistinli delegelerin yarısı doktor ve üniversite profesörüydü. İsrail delegasyonuna ise, Suriye dışişleri bakanı Faruk el-Şara'nın konferans katılımcılarına hatırlattığı üzere, 1948'de BM'nin Filistin arabulucusu Kont Bernadotte suikastı nedeniyle İngiltere'nin arananlar listesinde yer alan eski bir terörist başkanlık ediyordu. Şara, Şamir'in otuz iki yaşına ait bir fotoğrafını sallayarak "İşte bu adam barış arabulucularını öldürdü" demişti.

Şamir'in Madrid'deki performansı, kendisinin ve Likud'un kendi jenerasyonuna mensup liderlerinin geçmişi geride bırakıp bırakamayacaklarına ve Filistinlilerle samimi bir çözüm bulup bulamayacaklarına dair ortaya ciddi sorular çıkarmıştı. Şamir'in konuşmasını dinleyen İsrailli bir gazeteci, Şamir'in yardımcılarının yanlışlıkla Golda Meir'ın 1970'lerin başında yaptığı konuşmalardan birini dosyaların arasından bulup çıkardıklarını düşünmüştü. Şamir'in asıl tezi, Arapların halen İsrail'in Ortadoğu'da kalıcı bir güç olarak varlığını kabul etmemelerine dayanıyordu. Ancak Mısır'la barış, konferans esnasında Şamir'in etrafında İsrail'in çatışmalı olduğu ülkelerin varlığı ve Filistinlile-

rin yetkilendirilmiş temsilcileri bambaşka bir gerçeğin altını çiziyordu. Görüşmelerin ilk gününden sonra Şamir'e İsrail'in Arap düşmanlarının tümüyle karşılıklı oturmanın nasıl bir his olduğu sorulduğunda şu cevabı vermişti: "Sıradan bir gündü."

Filistinliler Şamir'e, kendisini ülkesindeki muhalefet ve halkı karşısında zor duruma düşmekten kurtarmak için artık Filistinlileri kullanamayacağını ispatlamış olsalar da, Suriye dışişleri bakanı Şamir'e bu şansı vermişti. Faruk el-Şara reddiyecilik ve şiddetli azar içeren eski tavrını sürdürmüştü. Şara şüphesiz Madrid'deki en militan ve en radikal –aynı zamanda en tecrit edilmiş– Arap temsilciydi. Konferans İsrailliler ve Suriyeliler arasında yakışıksız bir ağız dalaşına dönmüştü. Şamir Suriye'yi dünyadaki en zalim ve baskıcı rejimlerden biri olmakla suçlamıştı. Şara da buna misliyle cevap vererek, İsrail'i eski bir teröristin liderlik ettiği, terörist bir devlet olmakla itham etmiş ve daha sonra yapılan basın toplantısında İsrailli gazetecilerin sorularını cevaplamayı reddetmişti. Şara gün ışığında uçmaya çalışan bir yarasayı andırıyordu. Konferanstaki performansı, Sovyet kampından Amerikan kampına geçmiş Suriye'nin halen nasıl karanlık ve kapalı bir yer olduğunu ortaya çıkarmıştı. Suriye reddiyeciliğinin böylesi keskin bir biçimde sergilenişine karşı Filistinlilerin İsraillilerle yapıcı bir diyaloğa başlamak için hazır olmaları da işin en can alıcı tarafıydı.

Konferansın açılış oturumun ardından, Madrid'de barış sürecinin ikinci aşaması başlamıştı. Bu kısım İsrail ve Arap delegasyonlarının her biri arasında ikili görüşmeler serisi biçiminde gerçekleşmişti. Suriyeliler burada da en katı ve inatçı tutumu sergileyen grupken, Filistinliler ilerleyebilmek için görüşmelerde diğer Arap delegasyonlarından daha gayretli davranmıştı. Söz konusu görüş ayrılıkları ve farklılıklar nedeniyle geleneksel Arap cephesi parçalanmıştı. Suriye ikili görüşmeler başlamadan önce, İsrail'in Golan Tepeleri'nin barış karşılığı iadesi için taahhütte bulunmasına ilişkin talebinin desteklenmesi bağlamında Araplardan birlikte hareket etmelerini beklemişti. Filistinli temsilciler arasında Suriye'nin Arapların tüm gündemini belirlemeye yönelik girişimi nedeniyle önemli bir rahatsızlık vardı. Bu nedenle Suriye ile birlikte hareket etmemiş, İsrail'le toplantılar yapıp kameraların önünde el dahi sıkışmışlardı. Aslında Filistinlilerin anlatmaya ça-

lıştığı şey, Suriye'nin Filistinlilerin nasıl hareket edecekleri konusunda veto gücünün olmadığı ve İsrail'le barış sürecinin Araplar arası siyasete kurban edilmesine izin vermeyecekleriydi.

Filistinlilerin Madrid'deki başarısının bir diğer nedeni de, konferansın ardındaki asıl itici güç olan ABD ile kurmuş oldukları siyasi ittifaktı. Amerikan-Filistin ekseninin oluşması, Ortadoğu siyasetinin geleneksel biçiminde değişikliklere yol açmıştı. Amerikalıların Filistinli acemi müzakerecilerin Madrid'de, uluslararası sahnede ortaya koyduğu ilk performanstan memnun kalmaları için pek çok sebep mevcuttu. Söz konusu yeni müzakerecilerin parlak performansından daha önemli olan şey ise, onların Madrid'de Amerikalılara İsraillilerden çok daha yakın olmalarıydı. Filistinliler, müzakerelerin, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını ve toprak karşılığı barış prensibini temel alması gerektiğini kabul ettiklerini açıkça belirtmişlerdi. Filistinliler James Baker'ın sadece bir tek sefere mahsus olduğunu söylediği otobüse binmişler, ancak Şamir otobüs seferi, otobüsün şoförü, otobüs yolcularının hakları, otobüsün hızı, rotası ve varacağı nihai yer gibi önemsiz konularda münakaşa etmeyi tercih etmişti.

İsrail ve Filistinlilerin Amerika'nın Ortadoğu'da izlediği siyaset açısından değişen yaklaşımları Arap-İsrail anlaşmazlığının tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştu. Filistinlilerin Madrid'de sergilediği ılımlı yaklaşım, Bush yönetiminin İsrail'e yaklaşımının yönünü değiştirmiş ve onu İsrail'den uzaklaştırmıştı. Yönetim, Madrid'den sonra, barış karşılığı toprak ve Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkı gibi merkezi önemdeki meseleler ile ilgili müzakere yapması için İsrail üzerindeki baskısını sürdürmüştü. İki taraf da ikili görüşmeler için tarih ve yer belirlemek konusunda başarısız olunca, Amerikalılar inisiyatifi ele alarak, 4 Aralık'ta Washington'a gelinmesi için resmi davetler göndermiş, İsrail ve Araplar arasındaki görüş ayrılıklarının azaltılması için önemli konularda kayda değer önerilerde de bulunmuşlardı.

İzak Şamir ve kabine üyeleri, Amerika'nın görüşmelerin hızı konusundaki dayatma girişimi, görüşmelerin Washington ayağının gündemi için kendilerine danışılmaması, Amerika'nın gittikçe artan İsrail'i yok sayma tavrı ve barış süreci konusundaki sözde tek yanlı yaklaşımı nedeniyle çılgına dönmüştü. İkili görüşmeler-

den İsraillilerin anladığı şey, Amerikan başkentinde Arap delegasyonları ile aynı anda ve aynı çatı altında yapılacak bir toplantı değildi. Teknik konularda dile getirdikleri kaygılar, barış sürecinin bütününün yönü ve içeriği hakkında hissettikleri derin rahatsızlıkları maskeliyordu. 9 Aralık'a kadar görüşmeleri başlatamayacakları cevabını vererek, Washington'daki toplantının tek amacının Ortadoğu'da düzenlenecek birbirinden bağımsız ikili görüşmelerin temel kurallarını belirlemek olması gerektiğinde ısrar etmişlerdi. Amerika kılını dahi kıpırdatmayı reddetmişti. Netice, Arap delegasyonlarının tümünün görüşmeler için Washington'a gelmesi, ancak İsrail'in orada bulunmaması olmuştu.

Başlamadan biten görüşmelerin ilk günü, Şamir küstah bir konuşma yaparak Büyük İsrail'in bayrağını göndere çekip, barış karşılığı tek bir taş parçasının dahi verilmeyeceğini belirterek barış karşılığı toprak ilkesini kabul etmediğini açıklamıştı. "Gece gündüz barış için çaba sarf ediyorlarsa da, İsrail'in önderleri Kudüs, Batı Şeria, Gazze ve Golan Tepeleri konusunda ödün vermeyi bir an bile düşünmeyecektir" demişti. Bu noktayı vurgulamak için de, Batı Şeria'daki Arap kasabalarından biri olan el-Bire yakınlarında yeni bir yerleşim daha kurulmuştu.

İkili Barış Görüşmeleri

Madrid'deki barış konferansının ardından, Washington'da beş tur ikili görüşme gerçekleştirilmişti. Likud hükümeti söz konusu görüşmeler süresince barış için toprak değiş tokuşunu reddetmeye devam ederek zaman kazanmıştı. Prosedürle ilişkili tartışmalar için önemli miktarda zaman harcanmış ve ancak İsrail Filistin ve Ürdün delegasyonlarıyla ayrı ayrı müzakere etmeyi kabul ettikten sonra önemli mevzular masaya yatırılabilmişti. Bu noktadan sonra dahi müzakereler salyangoz hızında ilerlemiş ve anlaşmazlıkla sonuçlanmıştı. Görünüşe bakılırsa, ikili müzakerelerde İsrail delegasyonlarına başkanlık eden kişiler kıllarını dahi kıpırdatmamaları ve müzakerelerin gerçekten yapıldığı, barış sürecinin iyi ve hızlı bir biçimde ilerlediği izlenimi oluşturmaları, ancak önemli hiçbir konuda bir şey kabul etmemeleri için talimat

almıştı.[38] Bu türden bir tavır aslında Amerikalıları İsrail'in iyi niyetle müzakere ettiğine ve tüm suçu diğer tarafın heyet başkanlarına yüklemeye ikna etmek içindi. İsrail tarafının basına verdiği brifinglerde de aynı tavır defalarca tekrar edilmişti: "Buluştuk ve konuştuk ve bu kendi içinde bir ilerleme anlamına gelmektedir." Ancak rapor edilecek elle tutulur bir sonuç yoktu.

Ortada somut bir sonuç olmadığı gibi, barış sürecinin bütününe dair ilkeler konusundaki ciddi görüş ayrılıkları da giderilememişti. Söz konusu görüş ayrılıkları iki genel kategorideydi. İlki İsrail ile görüşmelere katılan üç bağımsız Arap devletinden ikisi olan Suriye ve Ürdün'le, diğer kategori ise İsrail ve devletsiz Filistin'le ilintiliydi. Devletlerarası tartışmalar BM'nin 242 sayılı kararına dair yorumlar etrafında gerçekleşmişti. Araplar söz konusu kararın İsrail'in Haziran 1967 savaşı sırasında işgal ettiği toprakların tümünden –Golan Tepeleri, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve doğu Kudüs'ten– Sina'dan çekilmesine benzer bir biçimde geri çekilmesini şart koştuğunda ısrar etmişti. Bu durum barış karşılığı toprak ilkesinin de özünü oluşturuyordu. İsrail hükümetinin iddiası ise, Mısır'a Sina'yı geri vererek, İsrail'in söz konusu kararın toprakla ilgili hükümlerini yerine getirmiş olduğu ve şimdi barış karşılığı barış önerme sırasının Araplarda olduğuydu. İsrail ve Filistinliler arasındaki toplumlararası anlaşmazlık, devletlerarası anlaşmazlıktan çok daha derindi. İsrail ve Filistinlilerin, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinliler için "geçici özyönetim" anlaşması için müzakere yürütmesi, bu toprakların nihai statüsünü beş yıllık bir ara dönem sonrasında yapılacak müzakerelere bırakması gerekiyordu. Ancak "özyönetim" terimi, iki tarafta çok farklı biçimlerde yorumlanıyordu.

İsrail ve Filistinliler arasındaki müzakereler sadece aradaki görüş ayrılıklarının ortaya dökülmesine yaramıştı. Filistinliler ulusal hakları olan bir halk oldukları varsayımıyla başlamış, geçici düzenlemelerin bağımsızlığın ilk aşaması olduğunu ve bu doğrultuda biçimlendirilmesi gerektiğini düşünmüştü. İsrail hükümeti ise, Filistinlilerin işgal altındaki bölgelerin sakinleri olup, ulusal hakların hiçbirine sahip olmayan ve dolayısıyla bağımsızlık hakkı bulunmayan, geçici ara dönem sonrasında dahi bu

38 Ze'ev Schiff, *Ha'aretz*, 19 Haziran 1992.

türden haklara sahip olmayacak bir halk oldukları varsayımını benimsemişti. Konuşmaların dördüncü turunda, Şubat 1992'de, iki taraf da geçici özyönetim dönemine ilişkin birbiriyle bağdaşmayan planlar sunmuştu. Filistinlilerin planı, kısa adı FGÖ olan Filistin Geçici Özyönetimine dair bir tasarıdan ibaretti. İsrail'in buna karşılık sunduğu teklif ise, "geçici özyönetim düzenlemeleri" içindi. Söz konusu iki ayrı ismin ardında, "geçici özyönetim"in içeriği ve doğasına ilişkin birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan yaklaşımlar yatıyordu.

Filistinli müzakereciler İsrail planını Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimlerini kalıcı kılmak, bu topraklardaki su ve toprak gibi kaynaklar üzerinde İsrail'in denetimini sağlamlaştırmak ve ırksal ayrım ya da apartheidi teşvik etmek üzere tasarlanmış bir plan olduğu gerekçesiyle kınamıştı. İsrail'i seçenekleri ortadan kaldırmakla, "fiili durumlar yaratmak" üzere işi çıkmaza sokmakla suçluyorlardı. İsrailliler ise Filistinlileri, üzerinde ihtilaf bulunan toprakların nihai statüsünü gelecekteki devletleşmenin temel taşlarını koymak gibi görünen önerilerde bulunarak değiştirmekle itham ediyordu. İki taraf da haklıydı.

Teritoryal statükoyu kalıcılaştırmak konusunda benzer bir kararlılık, İsrail tarafının Suriye ve Lübnan'la ikili görüşmelere bakışını da belirliyordu. Sonuç olarak bu görüşmeler yavaş yavaş hiçbir yere varmaz hale gelmişti. Suriye ile ikili görüşmelerde İsrail heyetine başkanlık eden kişi, başbakanlık ofisi genel direktörü ve Şamir'in siyasi bakış açısını paylaşan ve bu konuda Şamir'in kuvvetli desteğini alan Yossi Ben-Aharon'du. Onun Büyük İsrail'e yönelik ideolojik bağlılığı dini inançların belirlediği bir durumken, güncel Arap dünyasına ilişkin küçümseyici tavrı da, klasik İslam medeniyetine dair kişisel bilgisinin pekiştirdiği bir şeydi. Ben-Aharon'un entelektüel üstünlük iddiasındaki baskın kişiliği, İsrail tarafının eğilimlerini belirliyor ve kurul üzerinde etki yaratıyordu. Ben-Aharon devlet memuru olmasına karşın kendisini siyaset yapıcı olarak görüyor, ülkenin uzun vadeli çıkarlarını ve Araplarla ilişkileri idareyi hükümetteki bakanlardan çok daha iyi bildiğini düşünüyordu. Entelektüel ve idareyle ilişkili becerilerinin tümü, Araplarla yapılan görüşmeler neticesinde hiçbir şeyin değişmemesini sağlama işine odaklıydı. İsrail-Suriye görüşmele-

rinin kapalı kapılar ardında yapılan kısmında ne olup bittiğine ilişkin bir ipucu, Ben-Aharon tarafından görevden alınmadan evvel görüşmelerin ilk iki turuna katılan hükümet sözcüsü Dr. Yossi Olmert tarafından verilmişti.

Olmert'e göre Ben-Aharon münakaşacı ve karşısındakini yok sayan, Suriyeli muadillerine atfedilen aşırılığı ortaya dökmek için onları kasten provoke eden, alaycı ve hakaretamiz biçimde davranan biriydi. Washington'daki ilk toplantıda Suriye delegasyonunun başkanının yüzüne karşı, içinde antisemit ifadeler barındıran ve Suriye savunma bakanı Mustafa Tlas tarafından yazılmış Arapça bir kitap fırlatmıştı. İsrail ekibindeki uzmanlardan bazıları Ben-Aharon'un profesyonelliğe sığmayan bu davranışından dehşete kapılmış, ancak çok az şey yapabilmişti. Kaldıkları otelin barında akşam bir araya gelerek, bir hedefe kitap fırlatma alıştırması yapmışlardı.

Suriye siyaseti üzerinde akademik uzmanlığı olan Olmert, doğrudan müzakerelere girmek konusunda istek sergilemenin, Suriye açısından önemli bir değişiklik ifade ettiğini gözlemlemişti. İsrail'in ilk başbakanı David Ben-Gurion'un izlenimine benzer biçimde Olmert de İsrail'in karar vermek için hala zamanı olduğuna ve bu nedenle kaçınılmaz hale gelmedikçe birtakım ödünler vermeye rıza göstermediklerine inanıyordu. Olmert'in vardığı sonuç, Likud hükümetinin Suriye ile barış sürecini ilerletmek açısından önüne gerçek bir fırsat geldiği halde, bu fırsatın İsrail heyetine başkanlık eden kişinin aşırılık yanlısı ve uzlaşmazlığı nedeniyle kaçırıldığıydı.[39]

Lübnan'la görüşmeler açısından söylenebilecek şey, iki taraf arasındaki güç dengesizliğinin Suriye ile olan görüşmelerden daha belirgin olduğu ve bu dengesizliğin sonuçlarının, ikili görüşmelerde çok bariz bir hal almış olduğuydu. Eski başbakan Selim el-Hoss gibi bazı Lübnanlı politikacılar, Lübnan'ın Madrid için ve İsrail'le ikili görüşmeler için yapılan daveti reddetmesi, BM Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararının derhal ve tam olarak ön şartsız biçimde uygulanmasında ısrar edilmesi görüşündeydiler. İsrail'in Mart 1978'de Lübnan'a girmesi sonrasında çıkarılan söz

39 Yossi Olmert'in Urit Galili ile röportajı, *Ha'aretz*, 7 Ağustos 1992; Urit Galili, *Ha'aretz*, 28 Ağustos 1992.

konusu karar, İsrail'in Lübnan topraklarından askerlerini geri çekmesini istiyordu. İsrail 1985'te Lübnan'dan kuvvetlerinin büyük bir bölümünü geri çektiğinde, güney Lübnan'da bir güvenlik kuşağı oluşturarak, ülkeyi aslında Güney Lübnan Ordusu'nun (GLO) vekâleti yardımıyla kontrol etmeye devam etmişti. İki ülke arasındaki güç asimetrisi düşünüldüğünde, İsrail'le yapılacak herhangi bir ikili görüşmede Lübnan'ın İsrail'in yoğun baskısına maruz kalması kaçınılmazdı. Lübnan'ın 425 sayılı kararını uygulaması için BM'ye gitmesi halinde alacağı yanıt, barış süreci çerçevesinde Lübnan'ın artık İsrail'le doğrudan anlaşmak üzere görüşme kararı vermesinin kendi bileceği bir iş olduğu yönünde olabilirdi.

İsrailliler Lübnan'la ikili görüşmelerde de, geçmişte sergiledikleri tavrın delalet ettiği gibi, çok sert ve akıl almaz bir tavır göstermişti. İsrail heyetinin başı Uri Lubrani tarafından ortaya konan plan, Lübnanlılara barış planından çok bir tuzak gibi görünmüştü. Plan deneysel bir ölçüt olarak ele alınırsa GLO'nun İsrail'in kendi kendine ilan ettiği güvenlik kuşağının kuzey ucundaki Cizzin etrafındaki dar bir toprak şeridinden geri çekilmesini öngörüyordu. Lübnanlıların beklentisi, İsrail'in ülkeden tamamen geri çekilmesiydi ancak buna dair bir ibare yoktu. Planı kabul edilemez kılan diğer bir özellik, Beyrut'taki hükümetin GLO'nun komutanı General Antoine Lahad'la müzakere etmesini şart koşuyor ve dolayısıyla ülkenin güneyinde bu kişinin otoritesini tanımaya zımnen yol açıyor olmasıydı. Üçüncüsü ise planın Lübnan hükümetinden söz konusu küçük, ancak sorunlu bölgede güvenliği sağlamasını ve İsrail karşıtı Hizbullah gibi grupları ortadan kaldırmasını talep etmesiydi. İsrail'in önerdiği plan bu nedenle kırılgan Lübnan hükümetini zorlu bir sınava maruz bırakarak, hatırı sayılır herhangi bir teşvik olmaksızın ülkeyi neredeyse göz hapsine mahkûm ediyordu. Lübnanlı temsilciler teklifi geri çevirmiş ve güney Lübnan'daki durumda herhangi bir değişiklik olmamıştı.[40]

İzak Rabin ikili görüşmeleri havanda su dövmeye benzetse de, bu görüşmeler sayesinde işgal altındaki topraklar ve İsrail'in

40 Selim el-Hoss'un Middle East Centre, St. Antony's College, Oxford'da yaptığı "The Middle East after the Madrid Conference" başlıklı konuşma, 10 Aralık 1991.

komşularıyla ilişkilerinin geleceğine ilişkin sert ulusal tartışmalar da başlamıştı. Kamuoyu yoklamaları istisnasız bir biçimde İsrail halkının karşı taraftaki ılımlılaşma işaretlerinden hükümetlerine nazaran daha çok etkilendiğini ve barış karşılığı toprak verilmesine daha sıcak baktığını gösteriyordu. Doğu cephesindeki İsrailllilerin büyük bir bölümü dahi çeşitli ölçeklerde toprak tavizleri verilmesi üzerinde düşünmeye hazırdı. Aslında ulusal tartışmanın odaklandığı alan tam da doğu bölgeleriydi, çünkü bu bölge İsrail sağının temel değerlerine ve intifada için de asli mücadele alanına tekabül ediyordu.

Şamir işte tam bu noktada, iki karşıt tarafın eşzamanlı saldırılarına maruz kalmıştı. Sol cenahtan eleştiriler Şamir'in, toprağı halka kıyasla bir öncelik haline getirmek ve Sovyetler Birliği'nden gelen göçmenlerle daha iyi ilgilenmek yerine, Batı Şeria'da daha fazla yerleşim inşa etmek suretiyle Siyonist ideale zarar verdiğini iddia ediyordu. Bununla ilgili bir diğer suçlama da, Şamir'in diplomatik katılığının ve siyasi yetersizliğinin İsrail'in ABD ile olan özel ilişkisine zarar verdiğiydi. Şamir'e sağ siyasetten gelen eleştiriler ise onu Filistin devleti gibi tehlikeli bir gelişmenin başlangıcı olan Filistin özyönetimi yolunda çok fazla ve çok hızlı ilerlemekle, ABD'nin baskısı altında İsrail Diyarı'nı satmaya hazırlanmakla suçluyordu. Şamir bu baskıları savuşturmak için ikili bir strateji izlemişti: Amerikalıları Filistinlilerle anlaşmaya varmak konusunda samimi ve hevesli olduğuna ikna etmeye çalışıyor; sağ kanattan yönelen eleştirilere karşı ise kaygılanmalarını gerektiren bir şey olmadığını, çünkü Filistinlilere anlamlı bir ödün verme niyetinin bulunmadığını belirtiyordu. Şamir dürüst olmamakla suçlandığında, gururla "İsrail Diyarı için yalan söylemek mübahtır" diyecekti.[41]

Şamir yalan söylemesinin bir sonucu olarak hem Amerikalılar, hem de koalisyonunun yabancı düşmanı ortakları nezdinde itibar kaybetmişti. Anılarında koalisyon ortaklarının amacının, tıpkı Bush yönetimi gibi, Likud'u yerinden etmek olduğunu ileri sürmüştü: "Likud'un daha sağında yer alan Tehiya, Tsomet ve Moledet gibi partiler, Hükümetin kendini Yahudilerin İsrail

41 Yossi Sarid, "Old Lies, New Lies", *Ha'aretz*, 14 Şubat 1992.

Diyarı'nda herhangi bir yere yerleşebilme hakkını muhafaza etmeye adadığını ve bizzat benim, tıpkı kendi partilerindeki herhangi bir üye gibi bu politikanın ateşli bir savunucusu olduğumu bilmelerine rağmen aşırılıklarıyla körleşmiş haldeydiler; bana güvenmemeye ve kafa tutmaya başlamışlardı."[42]

Ocak 1992 ortalarında sivri dilli emekli general Rehavam Ze'evi ve sertlik yanlısı tutumu ve şahinliğiyle bilinen emekli albay Yuval Ne'eman koalisyonu terk ederek, Şamir'in hükümetinin Knesset'teki kırılgan çoğunluğunu da beraberlerinde götürerek, bölgesel barış süreci hakkında daha da fazla soru işareti oluşmasına neden olmuştu. Profesör Ne'eman istifa mektubunda, "umuyorum ki hükümetten ayrılmamız, İsrail devleti için ölümcül bir tehlike oluşturduğuna inandığımız barış sürecini yavaşlatacaktır" demişti.

Aşırı sağcı bakanların istifasıyla bir sonraki genel seçim için geri sayım da başlamıştı. Tüm ifadesizliğiyle bir poker oyuncusunu andıran Şamir'in her zaman olduğu gibi yine, mutlu mu, yoksa kederli mi olduğunu tahmin etmek çok zordu. Kendini seçmenlere elbette barış süreci için hükümetini feda eden üstün bir lider olarak sunamazdı, ama iç siyasi mücadelede kartların hepsini elinde tutmak konusunda kendine güveni vardı. Fakat kartlar arasındaki jokerin, 10 milyar dolarlık kredi garantisi olduğu ortaya çıkmıştı ve bu kartı George Bush sıkı bir biçimde elinde tutuyordu.

Tehiya ve Moledet'in Likud liderliğindeki koalisyondan ayrılmasını takiben barış görüşmeleri konusundaki resmi görüşte hissedilir hiçbir yumuşama olmamıştı. Dördüncü tur görüşmeler için Şubat 1992'de Washington'da delegeler bir araya gelirken, Şamir yerleşim hareketinin devam edeceğini ve kendisinin bu hareketi riske sokacak hiçbir anlaşmaya taraf olmayacağını ilan etmişti. Şamir yerleşimler meselesi ve İsrail'in ABD'den kredi garantisi istemesi arasında bir bağlantı olduğunu reddediyordu. Bush ve Baker, Şamir'in siyasetini değiştirmeyeceğine kani olmuştu. Bu nedenle İsrailli seçmenlere, Amerikan finansal desteğinin devam etmesini istiyorlarsa, hükümeti değiştirmeleri ge-

42 Shamir, *Summing Up*, 249.

rektiği gibi bir açıklama yaparak cesur bir adım atmışlardı. Bush ve Baker'ın amacı, Haziran ayında yapılması planlanan seçimde Şamir'in kesin bir yenilgiye uğramasını sağlamak ya da onu kısa bir süre önce İşçi İttifakı'nın liderliğine seçilen ve daha makul buldukları Rabin'le bir koalisyon hükümetine zorlamaktı.

Bir Siyasi Oyalama Uzmanının İtirafları

23 Haziran 1992'de yapılan seçim İsrail tarihindeki en önemli seçimlerden biriydi, çünkü bu seçim çok net bir biçimde barış sürecine ve işgal altındaki toprakların geleceğine odaklanmıştı. İzak Şamir Likud'un geleneksel teritoryal yayılma politikasını; İzak Rabin ise İşçi Partisi'nin toprak tavizi konusundaki geleneksel politikasını temsil ediyordu. Şamir Ocak 1992'de, "büyük İsrail'in" şimdi de Sovyet Yahudilerini iskân etmek için gerekli olduğunu söyleyerek büyük tepkilere neden olmuştu. Bu açıklama dış dünyada İsrail'in işgal ettiği toprakları sınırlarına katmaya karar vermesinin belirtisi olarak görülmüştü. İki hafta sonra, siyaset muhabirleriyle yaptığı bir toplantıda Şamir partisinin seçim manifestosunun en başına, "barışı getirmek üzere tutarlı ve ciddi bir çaba"yı yerleştireceğini ve bunun seçim kampanyasındaki ana mesaj olacağını belirtmişti. Barışı işgal altındaki bölgelerden vazgeçmeksizin mi gerçekleştirmeyi planladığı sorulduğundaysa, tereddütsüz şu yanıtı vermişti: "Elbette. İsrail Diyarı'nın topraklarından vazgeçmeksizin. Bizler iki hatta ilerleyeceğiz, bunlar İsrail Diyarı'nın muhafazası ve barışa yönelik kesintisiz çabadır."[43]

İşçi Partisi'nin bu konudaki pozisyonu detaylı bir biçimde açıklanmamıştı. İşçi Partisi'nin seçim kampanyasını yönetenler, seçimleri kazanması halinde İşçi Partisi'nin tam olarak nasıl bir siyaset izleyeceğini telaffuz etmektense, yetmiş yaşındaki parti liderlerini itibarlı ulusal bir lider olarak sunmaya odaklanmıştı. Ancak Rabin kendisini sağcı rakiplerinden ayıran üç özel noktayı açıklığa kavuşturmuştu. Seçilmesi halinde Filistin özyönetimi konusunda bir anlaşmayı altı ay ile bir sene içerisinde hayata geçirmeye çalışacağı sözünü veriyordu. Rabin ikinci olarak Filistin heyetine Doğu Kudüs sakinlerinin dahil olmasını kabul ediyordu.

43 *Ha'aretz*, 7 Şubat 1992.

Üçüncü ve en önemli sözü ise, işgal edilmiş topraklarda "siyasi yerleşimler" olarak adlandırdığı yerleşim inşası sürecinin askıya alınmasını tercih edeceğine dairdi.

Ülkenin yönetimine aday olan siyasi platformlar birbirlerinden böylesine farklı olunca, seçimler neredeyse barış konusunda bir referanduma dönüşmüştü. Sandığa gittiklerinde seçmenlerden sağın yayılmacı politikasıyla, ödün verilmesine dayalı barış arasında; daha fazla Yahudi yerleşimi inşasıyla, Amerikan desteğinin devamı arasında; Sovyetler'den gelen göçmenlerin ülkenin 1967 öncesi sınırları içerisinde özümsenmesiyle, Büyük İsrail'in inşası için ülkenin kısıtlı kaynaklarının kullanılmaya devam edilmesi arasında bir tercih yapmaları istenmişti. Bu tercihlerin altında yatan şey ise çok daha önemliydi: seçmenler ağırlıklı olarak Yahudileri içeren, ancak sınırları içindeki Arap azınlığın insan haklarına saygı duyan bir devlet mi, yoksa hatırı sayılır büyüklükte bir Arap nüfusun İsrail yönetimine diş bilediği, bu nedenle baskıcı askeri bir rejimle oy hakkı olmaksızın yönetildiği bir devlet mi istiyorlardı, mesele işte buydu. Tercih demokratik bir Yahudi devletiyle, iki uluslu ve anti-demokratik olma yolundaki bir devlet arasında yapılacaktı.

Böylesine zor sorulara İsrail seçmeninin cevabı çok net olmuştu. Seçmenler İşçi Partisi'ni programını hayata geçirmesi için kesin bir çoğunlukla iktidara yeniden getirmiş, Likud'u ise muhalefette bırakmıştı. İşçi Partisi Knesset'teki sandalye sayısını 39'dan 44'e yükseltirken, Likud 40'dan 32'ye düşmüştü. Böylesi açık ara kazanılan bir seçim ancak 1977'de yapılan seçimlerle kıyaslanabilirdi.

Likud'un yenilgisini sadece dış politika mevzusu ile açıklamak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Likud'un dış politikasıyla ilgili olmayan veya kısmen ilgisi olan nedenler de mevcuttu. Likud'un yenilgisinin asıl sebepleri şu şekilde özetlenebilir: İlki, Likud bloğunun, hükümette geçirdiği on beş yılın sonunda seçmenlere tatsız bir iç siyasi uyumsuzluk manzarası, yolsuzluk, kendini beğenmiş tavırlar ve lidersizlik hissi sunmuş olmasıydı. İkincisi Likud'un ekonomi yönetimi yetersizlik ve kabiliyetsizlikle, yüksek enflasyon ve yüzde 11'lik işsizlik oranı ile maluldü. Üçüncüsü Eşkinaz elitlerin Fas doğumlu David Levy ve arkadaşlarına yönelik açık düşmanlığının, Likud'un geleneksel Doğulu destekçilerinin si-

yaseten bu bloktan kopuşuna yol açmış olmasıydı. Dördüncüsü Likud'un Sovyetler Birliği'nden gelen göçmen akınıyla baş etmek konusundaki kötü sicilinin, yeni gelen pek çok Yahudi seçmeni iktidardaki partinin aleyhine döndürmüş olmasıydı. Beşinci neden, Likud'un intifadayı askeri yöntemlerle bastırmakta başarısız olması ve inandırıcı hiçbir siyasi çözüm bulma başarısı gösteremesiydi. Altıncısı, siyasi eğilimi orta yolculuk olan oldukça yüksek sayıda İsraillinin, Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçıl çözümünde fikir birliği ederek, çözümsüzlüğün sorumlusu olarak başlarındaki hükümeti görmeye başlamasıydı. Sonuncu ancak en önemli neden ise, pek çok İsraillinin Şamir'in Amerika'yla aralarındaki –ülkenin hayatta kalmasıyla doğrudan bağlantılı– özel ilişkiyi, Büyük İsrail gibi dogmatik bir sunakta feda ettiğini ve bu nedenle Şamir'in yerini daha pragmatik bir lidere bırakma vaktinin gelmiş olduğunu düşünmesiydi.

Şamir yenilgiye uğradığında da, İsrail Diyarı'na karşı geliştirdiği ideolojik bağlılık konusunda iktidarda olduğu zamanlardaki gibi keşkesiz ve pişmanlıktan uzak bir tavır sergilemeye devam etmişti. Pek çok gözlemci Şamir'in iyi niyetle müzakere yürütmediğinden ve Amerikan destekli barış sürecini İsrail'in Batı Şeria ve Gazze üzerindeki denetimini sağlamlaştıracak bir vesile, bir sis perdesi olarak kullandığından şüpheleniyordu. Şamir bu şüpheleri doğrulayacak açıklamayı, seçimlerde uğradığı yenilginin hemen ertesinde, İsrail gazetelerinden *Ma'ariv*'e verdiği göz kamaştırıcı açıklıktaki bir röportajla bizzat kendisi yapmıştı. Şamir söz konusu röportajda ideolojinin yönlendirmediği hiçbir siyasi hareketin hayatta kalamayacağından hareketle, Likud'u da ideolojinin yönlendirmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştı. Partisinin ideolojisinin ana ögesini İsrail Diyarı fikri oluşturuyor ve bu konuda herhangi bir taviz verilemeyeceğini belirtiyordu: "Ilımlılaşma amaçlarla değil, taktiklerle ilgilidir. Bu bir başbakan olarak nasıl hareket ettiğimi anlatmaktadır. Siyasi eylemlerimde nasıl ılımlılık taktikleri sergileyeceğimi bilirim; ancak bu, amaç –yani İsrail Diyarı'nın bütünlüğü– konusunda herhangi bir ödün içermez. Bu şekilde davranmakta başarısız olanlar, benim nazarımda ulusal davaya ait değildir."

Şamir barış görüşmeleri konusundaki gizli gündemini, iktidarı kaybetmesini takiben en çok neyden pişmanlık duyduğu sorulduğunda açıklamıştı: "Önümüzdeki dört yılda Yehuda ve Samarya'daki yerleşimleri genişletemeyecek ve İsrail Diyarı'ndaki demografik devrimi tamamlayamayacak olmam bana acı veriyor. Onların şimdi buna karşı hareket etmeye çalışacağını biliyorum. Söz konusu demografik devrim olmaksızın otonomiden bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur, çünkü ortada, ileride Filistin devletine dönüşecek bir tehlike var. 'Siyasi yerleşimler'den bahsetmek de ne demek oluyor? On yıldır otonomiye ilişkin görüşmeleri gerçekleştirebilir ve bu esnada Yehuda ve Samarya'da nüfusumuzu yarım milyona yükseltebilirdik." Yapılan son seçimin sonuçlarına göre Büyük İsrail Diyarı için gerekli parlamento çoğunluğu sağlanamadığı hatırlatıldığında Şamir, tereddütsüz sert bir karşılık vererek, "Büyük İsrail Diyarı lehine bir parlamento çoğunluğu olduğunu düşünmüyorum. Bu zamanla sağlanacak bir şeydir. Bu tarihsel bir istikamet olmak zorundadır. Bu ilkeden vazgeçersek, geride Filistin devletinin oluşumunu engelleyecek hiçbir şey kalmaz" demişti.[44]

Şamir'in verdiği röportaj uluslararası medya kuruluşlarında geniş yer bulmuş; Amerikalılar, Araplar, Filistinliler ve İsrailliler arasında büyük tartışmalara ve öfkeye neden olmuştu. Şamir'in yorumları özellikle bu itiraflar nedeniyle zan altında kaldığını düşünen bakan arkadaşlarından bazılarını kızdırmıştı. Partisinin utanç verici seçim yenilgisi nedeniyle siyaseti bırakma kararı alan Moşe Arens, Şamir'in açıklamalarını "hata" olarak nitelemişti. İşçi Partisi yöneticileri de Şamir'e yönelik yaygın kınamaya iştirak etmişti. Washington'ın, özellikle ABD Dışişleri Bakanlığı'nın müttefiklerinin vakit öldürmekle yetindiğine ilişkin uzun zamandır süregelen şüpheleri doğrulanmışa benziyordu ve Şamir'in açıklamaları tepki ve şaşkınlık yaratmıştı. İsrail'in Şamir'e güvenmek konusunda çok az gerekçesi olan komşuları, şimdi Kudüs'ten yükselen tüm barış retoriğine karşın, Şamir'in başından beri barış görüşmelerinin içten içe başarısızlığa uğramasını

44 Yosef Harif'le röportaj, *Ma'ariv*, 26 Haziran 1992.

sağlamayı umduğunu en yetkili ağızdan öğrenmişti. Şamir'in İşçi Partili haleflerine bıraktığı tatsız miras, işte buydu.

İzak Şamir İsrail ve Araplar arasındaki anlaşmazlığın daimiliğini savunan teorinin simge isimlerinden biriydi. Ona göre Arap ılımlılığının tezahürleri yanılgıdan başka bir şey değildi. Şamir'in hissiyatı ve dünya görüşü, barışçıl birlikte yaşam olasılıklarından ziyade, savaştan yanaydı. Ona göre İsrail, güvenilmez, özü itibarıyla kötü ve ülkeyi yok etmeye kati biçimde kararlı düşmanlarla çevrili bir ülkeydi. Savaşmak sadece İsrail'in hayatta kalması için gerekli bir durum değil, aynı zamanda takdire şayan bir yaşam biçimiydi. Şamir seçim yenilgisinden iki gün evvel, halk arasında Stern Çetesi olarak bilinen İsrail Özgürlük Savaşçıları'nı anma töreninde, Kiryat Ata'da bir konuşma yapmıştı. Konuşmasının ana fikri, Bağımsızlık Savaşı'ndan bu yana hiçbir şeyin değişmediğiydi. "Bugün halen bu gerçeğe, savaşın gücüne dair gerçeğe ihtiyacımız var ya da en azından savaşın kaçınılmaz olduğunu kabul etme ihtiyacındayız, çünkü savaş olmaksızın bireyin hayatının hiçbir amacı, ülkenin ise hayatta kalma şansı yoktur."[45] Bu cümle hakkındaki en yapıcı eleştiri, yetmiş yedi yaşındaki Revizyonistin kafasındakinin, sadece savaşmak için savaş değil, İsrail Diyarı'nı savunmak –ki bu her zaman Şamir'in hayatının merkezinde yer almıştır– için bir araç olarak savaş olduğudur. Şamir'in otobiyografisi siyasi kariyerine ilişkin bilinmeyen, yeni bir şey söylememektedir, ancak kitabın son cümlesi oldukça açık yüreklidir. Şamir "eğer tarihte benden bahsedilecekse, İsrail Diyarı'na tutkun ve bu toprağı ömrü boyunca elinden gelen her şekilde korumaya çalışmış biri olarak bahsedilmesini ümit ediyorum" diye yazmıştı.[46] Tarihin Şamir'i İsrail Diyarı'na sevdalı biri olarak ele alacağı konusunda şüphe yoktur. Ancak Şamir ülkenin başbakanı olduğu zaman diliminde İsrail ve Araplar arasındaki anlaşmazlığı çözümleyecek her tür girişimi sistematik olarak baltalayan biri olarak da hatırlanacaktır.

45 *Yediot Aharonot*, 22 Haziran 1992, alıntılandığı yer: Shindler, *Israel, Likud and the Zionist Dream*, 280.

46 Shamir, *Summing Up*, 257.

13. İlerleme, 1992-1995

İşçi Partisi 23 Haziran 1992'deki genel seçimlerden zaferle çıktığında, BBC muhabirlerinden biri Kudüs'te temizlik görevlisi olarak çalışan bir Arap'a durumla ilgili düşüncelerini sormuştu. Arap ilgisiz bir biçimde, "Sol ayakkabımı görüyor musun? İşte o İzak Rabin. Peki sağ ayakkabımı görüyor musun? O da İzak Şamir. İki İzak, iki ayakkabı, sizce bir fark var mı?" karşılığını vermişti. İsrail'deki iki ana siyasi parti arasında seçim yapmayı sağlayacak pek bir fark olmaması, sadece Araplara özgü bir düşünce de değildi. Rabin, Şamir'in başkanlık ettiği milli birlik hükümetinin savunma bakanı olarak görev yaparken, İsrail'de sıklıkla şu espri yapılıyordu: Sol eğilimli bir Likud'luyla, sağ eğilimli bir Likud'lu arasındaki fark nedir? Cevap: Sol eğilimli Likud'lu İzak Şamir'in, sağ eğilimli Likud'lu ise İzak Rabin'in takipçisidir.

Ulusal Önceliklerde Değişiklik

İki İzak'ın önderlik ettiği, birbirinin rakibi Likud ve İşçi Partisi'nin dış politikaya ilişkin geleneksel yaklaşımları şaşırtıcı benzerlikler içermekteydi. Hem İşçi Partisi, hem de Likud için konu Filistinliler olduğunda, Arap-İsrail anlaşmazlığını devletlerarası bir anlaşmazlık olarak ele almayı tercih etmekten ibaret bir önyargı söz konusuydu. İki parti de, Filistin milliyetçiliğine kesinkes karşı çıkmakta ve Filistinlilerin ulusal anlamda kendi kaderini tayin hakkına sahip olduklarını inkâr etmekteydi. İki parti de FKÖ ile müzakere yürütmeyi kabul etmemekte ve bu durum koşullu bir retten ziyade, topyekûn bir karşı duruş anlamına gelmekteydi. Hem Likud, hem de İşçi Partisi, bağımsız bir Filistin devleti kurulmasına koşulsuz bir biçimde karşı çıkmaktaydı.

Ancak İşçi Partisi ve Likud arasındaki farklılıklar hem ideolojik, hem de gündelik politikalar bağlamında oldukça derindi. Şamir'in Filistinlilerle anlaşmaya varmak gibi bir niyetinin olmadığını itiraf etmesi, bir güvensizlik iklimi yaratmıştı. Rabin söz konusu iklimle arasındaki bağlantıyı ortadan kaldırmak için kendinden önceki başbakanlarla arasındaki benzerlikleri vurgulamayıp farklılıkların altını çizmeyi yeğlemişti. Seçim sonuçlarını, İsrail'in barış görüşmeleri yaklaşımında devamlılıktan ziyade, bir kopuş olarak yorumlamıştı. Knesset'e "bir önceki hükümetten Madrid Konferansı çerçevesini devraldık. Ancak önemli bir farkla: önceki hükümet barışa vesile olacak araçları yaratmış olsa da, bu araçları kullanmayı asla düşünmedi"[1] demişti.

Yeni hükümetin yapısı da, Likud mirasından keskin bir farklılaşmayı işaret etmekteydi. Şamir'in hükümeti İsrail tarihinin en şahin hükümetiyse, Rabin'inki en ılımlısıydı. Rabin'in kendisi, Moşe Şaret veya Levi Eşkol kadar ılımlı değildi. Ancak kurduğu koalisyon hükümetinin geneli düşünüldüğünde, İşçi Partisi'nin liderliğinde daha önceden kurulan pek çok hükümetten daha ılımlıydı. Koalisyonun İşçi Partisi'nden on bir bakanının altısı ılımlı sayılırdı. Koalisyonun büyük ortağı –merkez sol bir parti olan ve Yurttaş Hakları Hareketi, Mapam ve Şinuy'un birleşmesiyle oluşan– Meretz'in, Knesset'te on iki sandalyesi bulunmaktaydı. Koalisyonun diğer ortağı Şas ise, ağırlıklı olarak doğu Yahudilerinden oluşan, dindar eğilimli, siyasi yelpazenin merkezindeki bir partiydi ve Knesset'teki temsilini beşten altı milletvekiline yükseltmişti. Rabin'in hükümeti 120 milletvekilli Knesset'te 62 oyla kısıtlı bir çoğunlupa sahip olsa da, ılımlı bir dış politika için parlamentodaki beş Arap ve komünist vekilin desteğini de alabilecek durumdaydı.

Rabin bu nedenlerden ötürü dış politikasını belirlemede kayda değer bir özgürlüğe sahipti. İşçi Partisi'nin lideri olarak, Şimon Peres'le arasında yirmi yıla yakın süredir devam eden yıpratıcı rekabetin ardından, kendi gemisinin kaptanı olmuştu. Parti, liderlik savaşında galip gelmesinin ardından Rabin'in yanında yer almış, "İzak Rabin'in önderliğindeki İşçi Partisi" sloganıyla seçim mücadelesi vermişti. Seçim sonuçları Rabin'e değişim için birey-

1 *Ha'aretz*, 11 Eylül 1992.

sel bir yetki de vermişti. İsrail başbakanından çok, ABD başkanıyla özdeşleştirilebilecek bir otoriteyle seçimlerden çıkmıştı. Ancak Rabin, yurttaşlarının son yarım yüzyıllık tarihi ile pek çok ortak noktası da olan bir kişiydi. Rabin İsrail'de doğmuş ilk başbakan ve Araplarla anlaşmazlığın yakıcı sonuçlarını kişisel olarak kendinden önceki başbakanlara kıyasla çok daha doğrudan tecrübe eden bir kişiydi. Bağımsızlık Savaşı'nda genç bir tugay komutanı olarak başlayan ve Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda genelkurmay başkanlığına uzanan askeri kariyeri, İsrail'in devletleşme tarihinin ilk yirmi yılına yayılmıştı. Arap-İsrail anlaşmazlığıyla, önce bir asker, daha sonra bir diplomat ve politikacı olarak bağlantısı, Rabin'in konu hakkındaki görüşlerinin oluşumunda önemli rol oynamıştı.

Araplara dair şüphe ve İsrail'in güvenliği konusunda hissettiği kişisel sorumluluk bu bakış açısının iki boyutunu oluşturmaktaydı. Rabin'e göre Araplar her şeyden önce askeri bir tehdit unsuruydu ve o, bölgedeki her tür gelişmeyi İsrail'in güvenlik ihtiyaçları gibi dar bir çerçeveden değerlendirme eğilimindeydi. Askeri kariyeri Rabin'in "en kötü ihtimal yaklaşımı"ndan yola çıkarak temkinle işe başlamasına ve risk almaktan kaçınmasına neden olmaktaydı. Profesyonel askerken sonradan siyasete girmiş biri olarak, diplomasiyi savaşın –başka metotların kullanıldığı– bir uzantısı olarak görmekteydi. Kendisinin de kabul ettiği biçimde, barış arayışındaki bir arabulucu olarak 1974-1977 yılları arasındaki ilk başbakanlık döneminde kayda değer bir başarı elde edememişti. Tek başarısı Mısır'la yaptığı geçici barış anlaşmasıydı, fakat yerine gelen Likud'lu başbakan 1979'da Mısır'la asıl barış anlaşmasını imzalayarak büyük bir hamle yapmıştı. Rabin şimdi ikinci şansını kullanıyordu ve bu fırsatı kaçırmaya niyeti yoktu. Etkili olabilmek için askeri güçle desteklenen bir diplomasi izlenmesi gerektiğine inanıyordu, ancak vurgusu askeri güçten diplomasiye kayacaktı. Başta David Ben-Gurion olmak üzere diğer İşçi Partisi liderleri gibi o da Ze'ev Jabotinsky'nin demir duvar teorisinden etkilenmişti. Ancak ikinci kez göreve gelen bir başbakan olarak, Yahudi askeri gücünden mürekkep demir duvarın hedeflerine ulaştığını ve Arap devletleri ve Filistinlilerle süregiden anlaşmazlığa son verecek müzakerelere başlama zamanının

geldiğini kabul ediyordu. Rabin'e göre müzakereleri gerçekleştirmek için Madrid formülünü uygulamak pek cazip bir seçenek değildi, çünkü söz konusu formül, İsrail'in, tüm düşmanları ile eş zamanlı olarak müzakere yürütmesi anlamına geliyordu. Rabin, Arap-İsrail anlaşmazlığının tüm taraflarını kapsayacak etraflı bir çözüm için uğraşmaktan ziyade, anlaşmazlığa taraf her bir ülke ile tek tek barış yapılması taraftarıydı. Bu yaklaşımın ardındaki fikir, birleşik Arap cephesini bölerek, her bir tarafla bağımsız müzakereler yürütmek ve her ikili anlaşma için verilecek toprak miktarını minimumda tutmaktı.

Rabin yeni hükümette hem başbakanlık, hem de savunma bakanlığı görevlerini üstlenmişti. Ülkenin dış politikasından son kertede bizzat kendisinin sorumlu olduğu şartını kabul etmesi kaydıyla eski rakibi Şimon Peres'i dışişleri bakanı yapmıştı. Peres'in otoritesi kısıtlanmıştı. Dış politikaya dair başına buyruk girişimlerde bulunmamaya ve ABD ile yürütülecek ilişkileri Rabin'e bırakmaya rıza göstermek durumunda kalmıştı. İkisi arasındaki işbölümü, başbakanın Araplarla yürütülecek tüm ikili görüşmeleri, dışişleri bakanının ise daha az önem arz eden, çok taraflı görüşmeleri yönetmesi şeklindeydi. Böylelikle Rabin, hükümetinin dış politika ve savunma politikaları konusunda başından itibaren gittikçe artan bir nüfuza kavuşmuştu.

Çok taraflı barış görüşmeleri, ikili müzakerelere paralel biçimde gerçekleştirilmek üzere Madrid Konferansı'ndan itibaren düzenlenir olmuştu. Söz konusu çok taraflı görüşmeler oldukça geniş katılımlı ve muhtelif konuları ele alan toplantılardı. Görüşmelerde aralarında İsrail, anlaşmazlığa taraf tüm Arap ülkeleri ile Körfez ve Mağrip'teki diğer Arap devletleri, ABD, Sovyetler Birliği, Avrupa Birliği ve Japonya'nın da bulunduğu kırk kadar ülke hazır bulunmuştu. İkili görüşmeler anlaşmazlığın çözümü için siyasi temeller yaratmayı hedeflerken, çoklu görüşmeler ulusal sınırları aşan sorunları çözmeyi ve bölgesel işbirliği için çerçeve oluşturmayı hedeflemekteydi. Su kaynakları, çevre, mülteciler, silahlanma kontrolü ve iktisadi kalkınma gibi konuları ele almak üzere pek çok çalışma grubu oluşturulmuştu.[2]

2 Joel Peters, *Pathways to Peace: The Multilateral Arab-Israeli Peace Talks* (Londra, 1996)

İsrail'in çoklu görüşmelere katılımını yönetme işi, Şimon Peres için biçilmiş kaftan sayılırdı. Rabin'in güvenlik konusundaki uzmanlığına benzer biçimde, Peres de tarihin gidişatını değiştirmeye niyetli bir devlet adamıydı. Peres'in Araplara karşı daha empatik bir yaklaşımı vardı, ekonomiden daha iyi anlıyor, askeri gücün modern dünyada giderek azalan rolünü daha net görüyordu ve Ortadoğu'ya dair yeni bir öngörüye sahipti. Varsayımları *The New Middle East* isimli kitabında somutlaşan Peres'e, Avrupa Birliği bir ilham kaynağı olmuştu.[3] Peres'in öngörüsünün gerçekleşmesinin ön şartı, Arap-İsrail anlaşmazlığının kapsamlı bir biçimde çözümlenmesiydi. Peres'e göre güvenlik konusu sadece askeri değil, siyasi, psikolojik ve iktisadi boyutları olan bir kavramdı. İsrail'in teritoryal statükoyu pekiştirmeye çalışması ve ulusal güvenliğini çok büyük ve masraflı bir orduya bağlaması da, Peres'e göre yanlıştı. Savunduğu alternatif, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi, çatışma konularının çözüme kavuşması ve İsrail'in Kuzey Afrika'dan Basra Körfezi'ne uzanan bölgenin bütününde iktisadi ilişkilerini yaygınlaştıracak biçimde sınırlarını açmasıydı. Peres arabuluculuk işinde ekonomik bir boyut olduğuna inananlardandı. "Ekonomik dayanakları olmayan siyasi bir çözüm, insanların üst kata ulaşmadan aşağı yuvarlanma riskini alacağı bir merdivene tırmanmaya benzer" yorumunu yapmıştı.[4]

1992 yazında büyük bir hevesle başladıkları yolculukta Peres'in takınacağı asıl tavır yakın danışmanlarından oluşan bir grup için açıklığa kavuşmuştu. "Ürdün seçeneği"ni tamamen elden kaçırdıklarından, en azından şu an için, Filistin seçeneği üzerinde çalışmaktan başka bir olanak yoktu. Likud'un ilk kez 1978 yılında önerdiği, Filistin özerklik planının uygulanmasına dair gerçek bir ihtimal de yoktu. Camp David formülünü esas alan müzakereler de geçmişte hiçbir sonuca ulaşmamıştı. Peres gerçek bir özerklik inşasının, Batı Şeria ve Gazze'nin tümünün Filistin yönetimine geçmesi anlamına geldiğini, ancak İsraillilerin çoğunun buna hazır olmadığını biliyordu. Bunun yerine, geçici barış anlaşması yapılması fikrini desteklemekteydi. Bu aşamada

3 Shimon Peres, *The New Middle East* (Shaftesbury, İngiltere, 1993).

4 Peres, *Battling for Peace*, 324.

sınırlar üzerinde anlaşamasalar da, zaman içinde şartların değişeceği ümidiyle en azından takvim üzerinde anlaşabilirlerdi.

Peres hükümete Rabin'le süregiden eski savaşını yeniden başlatmak için değil, kendisini barış arayışına adamak için girdiğini en baştan açıkça ifade etmişti. Rabin'le gelecekteki ilişkilerini belirleyecek tek ölçütün de barış süreci olacağını söylemişti. Barış süreci konusundaki ilerleme memnuniyet verici olursa, Rabin'in en sadık bakanı olacaktı; ancak barış süreci durma noktasına getirildiği an, isyan bayrağını çekmekte tereddüt etmeyecekti.[5] Aslında iki siyasetçi de eski düşmanlıklarını yakın ve yapıcı bir ortaklığa dönüştürmeyi başarmıştı. Rabin yetmiş, Peres ise altmış dokuz yaşındaydı ve ikisi de Araplarla barış yapmaktan ibaret tek bir amaç için birleşmişti. Eski bir general ve İşçi Partisi mensubu olan Cumhurbaşkanı Haim Herzog'u, Rabin-Peres ikilisinin barış için güç birliği yapması olumlu manada şaşırmıştı:

> Siyasi ilişkileri eşsizdi; birbirlerinden kesinlikle hoşlanmıyor, ancak İsrail tarihinde eşi görülmemiş bir takım olarak birbirlerini tamamlıyorlardı. Barış Planı konusundaki başarıları buna dair en mükemmel örnekti. Peres Araplarla bağlantı arayışı içerisinde yıllarını harcamış ve sonunda –pek çok kişi yaptığının tam bir delilik olduğunu düşünse de– bu bağlantının Arafat olmasında karar kılmıştı. Ancak Peres Rabin'in gücü, ihtiyatlılığı ve İsraillilerde uyandırdığı güven hissi olmadan, bu planı uygulayamazdı. Onları iktidar için birbiriyle yarışırken görmek üzücüydü, ancak bu da siyasetin doğasından ileri gelmekteydi.[6]

Rabin hükümetini ve hükümet programını Knesset'e 13 Temmuz'da güzel bir konuşmayla sunmuştu. Eski ve yeni hükümet arasındaki farklılıkları üç ana başlıkta toplamıştı: ulusal öncelikler, barış süreci ve İsrail'in uluslararası alandaki konumu. Eski hükümet İsrail yönetimindeki topraklara çok fazla harcama yapmışken, Rabin eldeki kaynakları göçmenlerin topluma entegre edilmesine, sosyal ve ekonomik reformlara, işsizliğe karşı savaşa ve daha iyi bir eğitim sistemi oluşturmaya aktaracakları sözünü vermişti. Rabin barış süreci ile ilgili olarak da "süreç"ten barış ve uzlaşma aşamasına geçişe ve Filistin özerkliği konusun-

5 *a.g.e.*, 314 ve 320-1.

6 Chaim Herzog, *Living History: A Memoir* (New York, 1996), 388.

daki görüşmelere öncelik vermeyi önererek, Suriye'nin sıranın kendisine gelmesini beklemesi gerektiğini de ima etmişti. Ancak barış, İsrail güvenliği pahasına yapılacak bir şey değildi. Yaklaşımını, "söz konusu İsrail güvenliği olduğunda, tek bir ödün dahi vermeyeceğiz. Bize göre güvenlik, barıştan önce gelir" diye açıklayacaktı.

Ancak Rabin'in konuşmasının en dikkat çekici ve beklenmedik kısmı, İsrail'in dünyadaki yeri ile ilintiliydi. Musevilere dair tarih, –Nazilerin gaz odalarında doruk noktasına ulaşan– sonsuz bir sıkıntılar ve güçlükler silsilesi olarak sunula gelmiştir. Likud liderleri kendi siyasi amaçları için, Arap düşmanlığından mürekkep bir denizle çevrili, küçük ve savunmasız Yahudi devleti imajını büyük bir gayretle geliştirmişti. Böylesine daimi bir tehdide verecekleri cevap ise, tüm Yahudiler için Büyük İsrail kalesini kurmaktı. Rabin bu siyaseti ardında bırakmakla kalmamış, aynı zamanda söz konusu siyasetin ardındaki düşünme biçimine de açıkça meydan okumuştu. Knesset'e seslendiği tarihi konuşmasında, "bundan böyle 'kendi kendine yaşaması gereken' insanlar değiliz ve 'tüm dünyanın bize karşı olduğu da doğru değil'. Bizleri neredeyse yarım yüzyıldır esir almış olan tecrit edilmişlik hissinden kurtulmak zorundayız" demişti. Bu sözler Amerikalı Yahudi tarihçi Salo Baron'un bir zamanlar Yahudi tarihine dair saptadığı dokunaklı yaklaşımdan keskin bir uzaklaşma ifade etmekteydi. Bu sözlerin diaspora yerine İsrail'de doğmuş ilk başbakan tarafından söylenmiş olması, belki de rastlantıdan çok daha fazlasını işaret etmekteydi.

İkili Barış Görüşmelerinin Başarısızlığı

Kudüs'teki yeni bakış açısının etkileri, 24 Ağustos 1992'de Washington'da başlayan Ortadoğu görüşmelerinin altıncı turunda hemen kendisini hissettirmişti. İsrail tarafından görüşmelerin kesintisiz sürdürülmesi teklifi gelmiş ve söz konusu görüşme turu, önceki beş görüşmeden çok daha uzun sürmüştü. Altıncı tur görüşmeler, verilen on günlük bir ara dışında bir ay devam etmişti. İsrail görüşmelere başlamadan önce Filistinli tutukluları serbest bırakmak ve sınır dışı emrini iptal etmek gibi birkaç

güven artırıcı önlem almıştı. Görüşmeler, tüm tarafların yeni bir yaklaşım ve daha yapıcı bir tarz içinde davrandığı, olumlu bir atmosferde başlamıştı.

İsrail'in FKÖ'nün barış görüşmelerini yönetmesine ilişkin geçmişe kıyasla sergilediği rahat tavır, Filistinliler arasında olumlu karşılanmıştı. İsrail Madrid Konferansı'ndan beri FKÖ ile dolaylı yoldan müzakere yürütmekteydi, çünkü Filistin delegasyonu Tunus'taki FKÖ önderliği ile yakın ilişkilerini sürdürmekteydi. Şamir bunu biliyordu, ancak durumdan haberdar olduğunu kabul etmek istemiyordu. FKÖ'nün tamamen devre dışı olduğuna dair senaryoyu sürdürmeyi tercih ediyordu. Kafasını kuma gömmeyi yeğliyor, tıpkı Abba Eban'ın gözlemlediği gibi, ne zarafetten, ne de konfordan nasibini almış bir tavırla, devekuşu siyaseti uyguluyordu. Rabin ise bunun tam aksi şekilde, Filistinli müzakerecilerin kiminle buluşup, kimden talimat aldığı ile ilgilenmiyordu. Rabin Likud'un elinden çıkma senaryolardan ziyade, somut gerçeklerle ilgileniyordu.[7] Rabin hükümeti Aralık 1992'de bir adım daha atarak, İsrail vatandaşları ve FKÖ arasındaki her tür ilişkiyi yasaklayan altı yıllık kanunu lağvetti. Rabin Knesset'te bu yasağı kaldırmanın, hükümetinin FKÖ ile müzakerelere girdiği anlamına gelmediğini açıkça ifade etmişti. Fakat FKÖ mensuplarıyla görüşme yapmak, İsrailliler için bundan böyle suç teşkil etmeyecekti.[8]

Kaybedecek çok fazla şeyi olan Rabin, ikili görüşmelerin sorumluluğunu şahsen üzerine almıştı. Ürdün ve Lübnan'ın İsrail'le barış anlaşması imzalayan ilk ülke olma riskini almayacaklarını tahmin ediyordu, çünkü Ürdün Filistinlilerden, Lübnan da Suriye'den önce davranmaktan çekiniyordu. Bu durum ilk barış anlaşmasını imzalayabilecek iki ülkeyi işaret etmekteydi: Filistinliler ve Suriye. Rabin ilk olarak Filistin özerkliği konusunda anlaşma sağlamaya odaklanmayı planlamaktaydı. Ancak sonra fikrini değiştirdi. Bu fikir değişikliğinin pek çok nedeni vardı. Öncelikle, Filistinlilerle yapılan görüşmeler kolay olmamıştı, ancak Suriyelilerle yürütülen görüşmeler iyi geçmişti. İkincisi, Amerika-

7 Hanan Ashrawi, *This Side of Peace: A Personal Acccount* (New York, 1995), 211.

8 Yossi Beilin, *Barışa Dokunmak* (İbranice) (Tel Aviv, 1997), 74.

lılar, Suriye'nin İsrail ve diğer taraflar arasındaki görüşmeleri engellemesi ihtimaline karşı Rabin'i Suriye'yi yalnız bırakmaması konusunda uyarmıştı. Üçüncüsü, Hafız Esad'ın, Başkan Bush ve Mısır devlet başkanı Mübarek yoluyla bizzat Rabin'e gönderdiği, İsrail'le ciddi bir diyalog istediğine dair açık mesajlarıydı. Rabin sonunda, Mısır'dan sonra en çok karşı karşıya gelinen ikinci devlet olan Suriye ile anlaşmanın mümkün olabileceği ve bunun stratejik anlamda İsrail'in konumuna katkıda bulunacağı sonucuna varmıştı.[9]

Rabin Likud'lu Elyakim Rubinstein'ı, Filistinlilerle görüşmeleri yürütecek İsrail delegasyonunun başına getirmişti. Kasıtlı mı, değil mi bilinmez ancak bu durum İsrail siyasetindeki devamlılığı göstermekteydi. Dahası, böylesi bir devamlılığa alternatif oluşturacak türde tamamıyla farklı bir fikir de yoktu. Gerçek diyalog sloganların yerini almıştı, fakat iki tarafın görüşleri birbirinden oldukça farklıydı. Altıncı tur görüşmeler 24 Ağustos'ta İsrail'in 15 Filistinli üyeden oluşacak bir yürütme konseyi seçilmesi önerisiyle başlamış, Filistinliler ise 120 milletvekilli ve yasama yetkisine sahip bir parlamento istemişlerdi. İsrail pozisyonunu az da olsa yumuşatsa da görüşmeler bu minvalde sona ermişti. İsrail bazı sorumlulukları delege etmeye yönelik tekliflerini sürdürmüş, Filistinliler ise anlamlı bir yetki transferi yapılmasında ısrarcı olmuşlardı.

22 Kasım 1992'deki yedinci tur görüşmeler sırasında, İsrail ve Filistinlilerin yaklaşımları arasındaki uçurumu, görüşmelerin başından itibaren örtbas eden belirsizlik nihayet yok olmuştu. İki tarafın ilk adımı atmak konusunda anlaşmaya varmalarının imkânsız olduğu ortaya çıkmıştı, çünkü zıt yönlerde hareket etme niyetindeydiler. Filistinliler işgali sona erdirmek, İsrailliler ise mümkün olduğunca uzun bir süre kontrolü elde tutmak istiyordu. Filistinliler süreç esnasında bir devlet kurulmasını müzakere etmeye çalışmaktaydılar. Geçici anlaşmanın, kuracakları bağımsız devleti mümkün kılacağını, hatta bu konudaki ön hazırlıkları oluşturacağında ısrarcıydılar. İsrailliler de benzer biçimde, geçici anlaşmanın Filistin devletinin başlangıç aşamasını oluşturmasını engellemekte kararlıydılar. Geçiş aşamasında Ya-

9 Yoel Marcus, *Ha'aretz*, 18 Eylül 1992.

hudi yerleşimlerinin ve işgal edilmiş bölgelerdeki yolların mutlak kontrolünü ellerinde tutmakta ve kontrolü sadece devlet toprağı üzerinde paylaşmakta ısrarcıydılar.

Sekizinci tur görüşmeler Bush yönetiminin son günlerinde, 7 Aralık'ta Washington'da başladığında, İsrail ve Filistinliler arasındaki konuşmalar neredeyse çıkmaza girmişti. Geçici özyönetim hakkındaki müzakerelere ara verilmiş, fakat Filistinliler –başarılı olmasa da– vurguyu özyönetim meselesine kaydırmaya çalışırken, İsrail yalnızca ara düzenlemelere odaklanmıştı. Görüşmelerin Amerikalı hamilerine göre İsrail'in geçici özyönetim anlayışı tamamen yanlıştı. Ancak Bush yönetiminin, tam da sona yaklaşmakta olduğu günlerde, İsrail'i geçici özyönetimin tam bağımsız yönetime geçişte bir aşama olduğuna ikna edecek gücü yoktu.

Barış sürecinden somut sonuçlar çıkmamış olması işgal altındaki bölgelerde bulunan Filistinlilerin düş kırıklıklarını artırarak, Yahudi devletiyle müzakere yürütülmesine karşı çıkan Hamas'a, yani İslami direniş hareketine verilen halk desteğinin yükselmesine neden olmuştu. Görüşmelerin sekizinci kısmı 17 Aralık'ta sona erecekti. Fakat görüşmeler, İsrailli bir sınır görevlisinin kaçırılarak öldürülmesini takiben, Rabin'in, hükümetinin 416 Hamas aktivistinin Lübnan'a gönderilmek üzere sınır dışı edilmesi kararını duyurmasıyla, 16 Aralık'ta aniden kesilmişti. Arap heyetlerinin tümü, barış görüşmelerine katılımlarını öfkeyle askıya almış ve görüşmelerin yeniden başlaması için bir tarih belirlemeyi de reddetmişti.

Rabin genel anlamda büyük bir eleştiriye maruz kalmış, ancak pişman olmamıştı. Ona göre, Filistinlilere yönelik siyasetin iki ucu vardı: aşırılık yanlılarıyla savaşırken, ılımlılarla barış müzakere etmek. Ancak verdiği sınır dışı etme kararının bir emsali yoktu ve bu karar uluslararası kanunları alenen ihlal ediyordu. Bu karar, Likud'un en sert önlemlerini bile geçerek Şamir'i dahi gölgede bırakmıştı. İslamcı aktivistlerin hiçbiri yargılanmamış, ceza almamış ve Lübnan sürgününe gözleri bağlı bir biçimde gönderilmeden evvel kararı temyiz etmelerine fırsat verilmemişti. Bu türden bir hamle, Hamas'ın artan nüfuzunun önünü almayı hedeflemiş, ancak tam tersi bir etki yaratmıştı. Durum barış görüş-

meleri konusunda şüpheler oluşturmuş, aşırılık yanlılarının elini güçlendirmiş ve ılımlıları zayıflatmıştı. Karar bir suç olmasının ötesinde, bir hataydı.

Sınır dışı kararı Rabin'in ülke içi popülaritesini artırmakla beraber, şiddet dalgasını engelleyememişti. Mart 1993'te on üç İsrailli, bıçaklı fanatikler tarafından öldürülmüştü. Bu türden saldırıların çoğu Hamas'ın askeri kanadı tarafından gerçekleştirilmiş; saldırıların bir bölümünde, özellikle işgal altındaki bölgelerde bulunan İsrailli yerleşimci ve askerlere karşı ateşli silahlar kullanılmıştı. Rabin'in cevabı ise kitlesel misilleme olmuştu. 30 Mart'ta 1967 öncesindeki sınırlar, işgal altındaki bölgelerden gelen işçilerin geçişine kapatılmıştı. Aşırılık yanlısı bir avuç saldırganın yaptıkları nedeniyle, neredeyse 120,000 aile cezalandırılmıştı. Sınırın kapatılması şiddetin önlenmesi olan birincil hedefine ulaşmıştı, ancak bu kararın çok önemli bir etkisi daha vardı. Karar, Rabin'in İsrail'in işgal edilmiş bölgelerle ilişkisini tamamen kesmekten ibaret olan yeni hedefine hizmet ediyordu. Bu karar 1967 öncesi sınırı yeniden tesis ediyor, Yahudi ve Filistin toplumlarını toplumsal ve iktisadi anlamda birbirinden ayrıştırıyordu. Kısa vadeli güvenlik kaygıları sebebiyle yürürlüğe konmuş olsa da, böylesi bir tecrit, önceki hükümetin Büyük İsrail yararına Yeşil Hat'tı geçersiz kılma politikası aleyhine işledi.

İkili görüşmelerin dokuzuncu turu dört buçuk ay süren bir kesintinin ardından, 27 Nisan'da Washington'da yeniden başlamıştı. İsrail görüşmeleri yeniden başlatmak için iki küçük özveride bulunmuştu: Doğu Kudüs'te ikamet etmesine rağmen, Faysal Hüseyni'yi müzakereci olarak kabul etmiş ve işgal altındaki bölgelerde Filistin polis gücü oluşturulması prensibini onaylamıştı. Temel bazı konularda da İsrail'in tavrını daha da yumuşattığının belirtileri vardı. İsrailliler Filistin özyönetiminin geçici ve nihai aşamaları arasında bir bağlantıyı kabul etmeye hazır hale gelmişti. Beş yıllık geçici dönemde, Filistinlileri yönetmek üzere seçilecek konseyin bazı yasama sorumlulukları olabileceğini belirtmişler ve işgal altındaki bölgelerin nihai statüsü hakkındaki müzakerelerin de BM'nin 242 sayılı kararını temel alacağını beyan etmişlerdi.

Böylesine olumlu bir başlangıcın ardından, Filistin delegasyonunun İsrail'in önerilerine ilişkin sunduğu bir belge, üç temel konuda görüş ayrılıklarının devam ettiğini göstermişti. Bunlar BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulanması, geçici ve nihai özyönetim aşamaları arasındaki ilişki ve Filistin Yönetimi'nin kapsamı ve yetkileriyle ilgiliydi. Barış görüşmelerini böylesine bir çıkmazdan uzaklaştırmak üzere, o günlerde yönetime gelmiş olan Bill Clinton liderliğindeki Demokrat Parti yönetimi görüşmeler için yeni bir çerçeve içeren bir çalışma belgesi hazırlayıp Filistinlilere sunmuştu. Fakat Filistin delegasyonu Amerikalıların hazırladığı belgede İsrail'in telkinlerini tespit etmekte gecikmemişti. Yirmi altı yıllık Amerikan siyasetini ters yüz eden çalışma belgesi, İsrail'in Doğu Kudüs ile Batı Şeria ve Gazze'nin geri kalan bölümlerinin işgal edilmiş değil, ihtilaflı bölgeler olduğu iddiasını kabul etmişti. Filistin delegasyonu çalışma belgesinin, görüşmelerin başındaki çerçeveyle çeliştiğini ve bu nedenle görüşmelerin başlangıç noktası olarak bile uygun olmadığını belirtmişti.

Filistinli müzakereciler kendi aralarında, Amerikalıların onlara sadece "onaylanmamış" (*nonpapers*) bir anlaşma gönderdiğini, çünkü Filistinlileri "halk olmayan bir kitle" (*nonpeople*) olarak gördüklerini; yayınladıkları deklarasyonlara cevap vermediklerini, çünkü kendilerini "delegasyon olarak görmediklerini" söyleyerek şakalaşmaktaydı.[10] Bill Clinton Beyaz Saray'a gelir gelmez, Amerikan siyasetindeki İsrail yanlısı tutum belirginleşmişti. Bush yönetiminin tarafsız tutumunun yerini Reagan'lı günlerin "önce İsrail" yaklaşımını hatırlatan bir tavır almıştı. Clinton İsrail'e baskı uygulamayı kabul etmiyor, barış sürecine müdahale taraftarı olmayan bir tutum takınıyordu. Madrid'de başlayan barış sürecinin iki hamisinden biri olan SSCB ortadan kalkmış, diğeri yani ABD ise seyirciye dönüşmüştü.

Amerikalıların hazırladığı çalışma belgesi görüşmeleri açmazdan kurtaramamıştı. 15 Haziran-1 Temmuz arasında süren onuncu tur görüşmeler de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Görüşmelerden çok az şey beklenip, hiçbir şey elde edilememişti. Rabin

10 Ashrawi, *This Side of Peace*, 232.

hükümeti, Filistin özerkliği konusundaki sözlerini tutamaması nedeniyle İsrail'de eleştirilere uğramaya başlamıştı. Hükümet sözcüsü çıkmazın sorumluluğundan bütün suçu Filistinlilere yükleyerek kurtulmaya çalışmıştı. Yirmi ay süren on tur görüşme sonunda, en azından bir şey açığa çıkmıştı; o da Madrid formülünün Ortadoğu'da yeni bir barış dönemi başlatamadığı ve yeni bir formülün gerekli olduğuydu.

Madrid formülü İsrail'in FKÖ ile dolaylı bir biçimde müzakere yürütmesine dair bir esas içeriyorsa da, Rabin neredeyse tam bir yıl FKÖ'nün resmen tanınmasına yönelik çağrılara karşı direnmeyi sürdürmüştü. Yaser Arafat'ı Filistin özerkliği konusunda anlaşmanın önündeki en önemli engel olarak görüyor, onu marjinalleştirmek için elinden geleni yapıyor, ümitlerini daha ılımlı ve daha pragmatik olduğunu düşündüğü, işgal edilmiş bölgelerdeki yerel önderlere bağlıyordu. Ancak tecrübelerinden öğrendiği bir diğer şey de yerel önderlerin Tunus'taki FKÖ liderinden bağımsız hareket edemedikleri ve dolayısıyla anlaşmak istiyorsa, bunu baş düşmanı ile yapmak zorunda olduğuydu.

Washington'daki Filistin heyetiyle yapılan resmi görüşmelerin başarısızlığı, Rabin'e iki seçenek bırakmıştı: Golan Tepeleri'nin tamamen boşaltılması ve buradaki Yahudi yerleşimlerinin terk edilmesi pahasına Suriye devlet başkanı Hafız Esad ile anlaşmak yahut Batı Şeria'dan derhal geri çekilme konusunda bir söz vermeyi ya da Yahudi yerleşimlerini boşaltmayı gerektirmeyeceğinden, FKÖ ile geçici özyönetim konusunda anlaşmak. Rabin, tercihini ikinci seçenekten yana kullanmıştı.

Oslo Kanalı

FKÖ ile doğrudan görüşme yapma kararı İsrail dış politikasında diplomatik bir devrimdi ve 13 Eylül 1993 tarihli Oslo Anlaşması'na giden yolun başlangıcıydı. Alınan bu karardan üç kişi sorumluydu: İzak Rabin, Şimon Peres ve genç dışişleri bakan yardımcısı Yossi Beilin. Rabin elinden geldiğince FKÖ ile doğrudan görüşme fikrine karşı durmuştu. Peres ise, FKÖ olmadan bir anlaşma olamayacağı görüşündeydi. Bir keresinde ifade ettiği üzere, FKÖ'nün İsrail'le anlaşmaya varmak için yerel önderleri

yetkin kılması, bir hindiden Şükran Günü yemeği hazırlıklarına yardım etmesini beklemeye benzer bir durumdu. Arafat Tunus'ta kaldığı sürece, "dışarıdakileri", yani Filistin diasporasını temsil edecek ve barış sürecini yavaşlatmak için elinden geleni yapacaktı.[11] Beilin ise, Filistinlilerle görüşmek konusunda çok daha net bir fikre sahipti: Filistinlilerle anlaşmanın olmazsa olmaz koşulu FKÖ ile görüşmekti. Beilin İşçi Partisi'ndeki en ılımlı kesimin daimi üyelerinden biriydi ve İsrail'in FKÖ'yü tanıması sürecinin asıl mimarı olmuştu. Peres Beilin'i süreç boyunca hep desteklemiş ve ikisi tereddütlü ve şüpheci kıdemli liderleri Rabin'in kendileriyle birlikte hareket etmesinde etkili olmuştu.

Beilin FKÖ ile görüşmenin gereğini kavramış olmasının yanında, görüşmeleri sürdürmek için uzun vadeli, açık ve tutarlı bir stratejiden de yanaydı. Filistinlilerle barış anlaşması yapabilmek için İsrail'in öncelikli olarak ağır bir bedel ödemek zorunda olduğunu kabul etmişti: küçük bazı değişikliklerle 1967 öncesi sınırlara geri dönüşü, bağımsız bir Filistin devletini, Yahudi yerleşimlerinin ortadan kaldırılmasını ve Filistinlilere Doğu Kudüs'ün işlevsel anlamda kontrolünü vermek.[12] Öte yandan Rabin Filistinlilerle varılacak anlaşmanın nihai şekli konusunda net bir fikre sahip değildi. İşgal edilmiş bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerini dağıtmak ve İsrail'in Şeria Nehri boyunca uzanan güvenli sınırını tehlikeye atmak istemiyordu. Ancak kalabalık Filistin kentlerinin denetimini sağlamaya da bir son vermek istiyordu, çünkü bu durum sonsuz sürtüşmeler yaşanmasına neden oluyordu. Bu yüzden o da, devlet olmasa da Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilerin hayatına yön verecek, müstakil Filistin'in varlığını kabul etme fikrine doğru kayıyordu. İşte tam da hükümetin merkezindeki bu siyaset girdabı, Beilin'in son sözü söyleme konumunda olmamasına karşın nüfuzunu kullanmak üzere işleri ele almasına yardım etmişti.

Washington'daki resmi görüşmelerin çıkmaza girdiği düşünüldüğünde, İsrail ve FKÖ arasında gayri resmi görüşmeler yürütmek üzere bir yol bulunması gerekiyordu. Oslo'daki gizli

11 Peres, *Battling for Peace*, 323-24.

12 Avraham Tal, "There Is No Return from the Temporary", *Ha'aretz*, 19 Eylül 1993.

görüşmeler, Peres'i tümüyle bilgilendiren Beilin'in yoğun cesaretlendirmeleri sayesinde, Ocak 1993 sonunda başlamıştı. Görüşmeler, yoğun bir gizlilik perdesinin ardında, sekiz aylık süre çerçevesinde, toplamda on dört oturum halinde gerçekleşmişti. Norveç'in dışişleri bakanı Johan Joergen Holst ve yine Norveç'ten sosyal bilimci Terge Rod Larsen, görüşmeler için cömert bir biçimde hem kolaylaştırıcı, hem de ev sahipliği rolünü üstlenmişti. Görüşmelerde önemli rol oynayanlar, Dr. Yair Hirschfeld ve Dr. Ron Pundak isimli iki İsrailli akademisyenle, FKÖ'nün Ebu Âlâ olarak tanınan mali işler sorumlusu Ahmed Kurey'di. Söz konusu üç kişi siyasi baskılar ve kamuoyunun gözünden ırak bir biçimde, yorulup usanmadan, yaratıcılıklarını kullanarak İsrail-FKÖ anlaşmasının kavramsal çerçevesini belirlemek üzere çalışmıştı. Bu grubun görüşmeleri ve tartışmaları Washington'daki ikili görüşmelere paralel olarak sürmüş, ancak temasları İsrail ve Filistinli resmi müzakerecilerin bilgisi olmadan devam etmişti.

Gayri resmi görüşmeler başlangıçta ekonomik işbirliği ile ilgiliydi, ancak hızla ortak bir ilkeler bildirgesine evrilmişti. Bu durum FKÖ'nün yaklaşımındaki değişiklikle mümkün olmuştu. Geçmişe bakıldığında FKÖ sürekli olarak Filistinlilerin İsrail'i tanımasının, İsrail'in Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını kabul etmesine bağlı olduğunu savunmuştu. Şimdi ise FKÖ elemanları nihai sonuç konusunda herhangi bir ön uzlaşı olmaksızın, geçici düzenlemeler konusunda konuşmaya hazırdı.

İsrail'de de tavır değişiklikleri söz konusuydu. Uzun süren içe kapanma hali, kamuoyunda İsrail ve işgal edilmiş topraklar arasında teritoryal bir ayrıma gidilmesi yönünde bir değişikliğe neden olmuştu. Bu durum özellikle İsrail karşıtı hislerin her zaman daha baskın olduğu, yoksulluk ve nüfus yoğunluğuyla pençeleşen Gazze Şeridi için geçerliydi. Televizyon ekranlarında silahsız sivillere karşı acımasız müdahalelerde bulunan askerlerin görüntüleri, İsrail'in dünya nezdindeki imajına zarar veriyor ve ülke kamuoyunu da şoke ediyordu. İsrail'in içe kapanmasının ardından, kamuoyunda Gazze Şeridi'nden tek taraflı olarak geri çekilmeye ilişkin tartışmalar yeniden başlamıştı. Pek çok İsrailli bu ihtimali destekliyor, Gazze'yi sırtlarında bir kambur olarak algılıyordu. Mayıs ayında tüm taraflar vahamet içindeyken, Peres oldukça

önemli bir karar almıştı: Dışişleri Bakanlığı genel müdürü Uri Savir ve İSK'nın hukuk müşavirliğinde yirmi yıl geçirmiş hırslı bir avukat olan Yoel Singer'e, Hirschfeld ve Pundak'a Oslo'da geçirecekleri hafta sonu gezisinde eşlik etmesi emrini vermişti. Peres bu noktada, Norveç'teki gayri resmi temaslar hakkında Rabin'e düzenli olarak bilgi vermeye başlamıştı. Rabin başlangıçta söz konusu gayri resmi temaslara çok az ilgi göstermiş, ancak devam eden incelemeler ve durum değerlendirmelerine hiçbir itirazda bulunmamıştı. Fakat yavaş yavaş detaylarla daha çok ilgilenmeye ve Peres'in yanı sıra, görüşmelerin gidişatında daha aktif rol oynamaya başlamıştı. Ebu Âlâ doğrudan Arafat'a ve Arafat'ın yardımcısı Mahmud Abbas'a (Ebu Mazen) bilgi verdiğinden, Kudüs ve FKÖ'nün Tunus'taki kumanda merkezi arasında dolaylı bir iletişim kanalı kurulmuştu.[13]

Peres Arafat'ın hamle yapmasını sağlamak için, "önce Gazze" fikrini ortaya atmıştı. Arafat'ın, düşüşe geçmiş siyasi geleceği için payanda işlevi görecek somut bir kazanım konusunda ümitsizlik içinde olduğuna ve Gazze'nin ona işgal edilmiş topraklardaki ilk kazanımını sağlayacağına inanıyordu. Peres, İsrail'in Gazze'den geri çekilmesinin, yurttaşlarının büyük bir bölümü tarafından bir rahatlama hissi ile karşılanacağını da biliyordu. Fakat Arafat bu tuzağa düşmemiş, İsrail'in, Filistin bağımsızlığına dair hayalleri Gazze şehrinden Refah'a uzanan dar bir şeride mahkûm etmek gibi bir planı olduğundan şüphelenmişti. Bu teklif bazı Filistinliler, özellikle Gazze Şeridi'ndekiler için kabul edilebilir nitelikte olmasına karşın, Tunus'taki siyasiler için böyle bir şey söz konusu değildi. İsraillilerin teklifini hemen geri çevirmeden önce, Arafat bir karşı teklifte bulunmuştu: "Önce Gazze ve Eriha." Arafat'ın Batı Şeria'daki böyle küçük ve sakin bir kasabayı seçmiş olması, ilk bakışta garip bulunmuş, ancak teklif Arafat'ın Batı Şeria'nın tümüne yönelik hak talebinin ifadesi haline gelmişti.

Rabin karşı öneriden ürkmemiş ve huzursuz olmamıştı. Eriha'yı Ürdün yönetimine verirken, Ürdün Vadisi'ni İsrail yönetimi altında tutmayı öngören Allon Planı'nı başından beri her zaman desteklemişti. Fakat bir şartı vardı: Batı Şeria'da Filistin-

13 Mahmoud Abbas, *Through Secret Channels: The Road to Oslo* (Reading, England, 1995).

lilerin sahip olacağı köprübaşı, İsrail kontrolündeki bölge içinde bir ada niteliğinde olacak ve Allenby Köprüsü de İsrail'in elinde kalacaktı. Ürdün de, köprünün diğer kısmında Filistinlilerdense İsrail'in kalmasını tercih etmekteydi. Arafat bu nedenle "Önce Gazze ve Eriha" planının İsrail'in ortaya attığı versiyonuna razı olmak durumunda kalmıştı.[14]

Rabin'in FKÖ ile anlaşma fikrine razı olması, kendisine Mayıs sonu ile Temmuz arasında ulaşan dört değerlendirme ile pekişmişti. İlki Suriye ile görüşmeler yürüten İsrail delegasyonunun başkanı Itamar Rabinovich'in, Suriye ile anlaşmanın ancak İsrail'in Golan Tepeleri'nden tamamen çekilmesi karşılığında mümkün olduğu yönündeki bilgilendirmesi; ikincisi ise, bölgedeki Filistin önderlerinin nihayet etkisizleştirildiğine dair pek çok birimden gelen raporlardı. Üçüncü değerlendirme İSK'nın askeri istihbarat müdürünün, içinde bulunduğu çıkmaz nedeniyle çöküşü an meselesi olan Arafat'ı, bu noktada İsrail için en uygun muhatap olarak gösteren değerlendirmesiydi. Dördüncüsü ise, Oslo kanalı vasıtasıyla elde edilen etkileyici ilerlemeye dair raporlardı. Bu dönemde Rabin'e ulaşan diğer bilgi ve raporlar işgal edilmiş topraklardaki Hamas ve İslami Cihat'a verilen halk desteğindeki endişe verici yükselişi işaret ediyordu. Hem ordu, hem de iç istihbarat şefleri defalarca İsrail ile işgal edilmiş topraklardaki nüfus arasındaki krize siyasi bir çözüm bulunmasının aciliyetini vurgulamıştı.[15] Rabin bu sebeple İsrail heyetine yeşil ışık yakmış ve Oslo'daki gizli diplomasi de hız kazanmıştı.

Rabin ilkeler bildirgesinin her bir kelimesini dikkatle incelemişti. Ancak ihtiyatlılığına rağmen kısa zamanda çok da yol kat etmişti. Haziran'da Oslo temaslarını hiç ciddiye almazken, Ağustos'ta işi sonuna kadar götürmeye kararlı gözüküyordu. Sonunda hem Rabin, hem de Peres tüm ağırlıklarını Oslo temaslarından bir ilerleme kaydedilmesi uğruna kullanmıştı. Rabin 23 Ağustos'ta kamuoyu önünde ilk kez "FKÖ'yü tanımaktan kaçınmanın mümkün olmadığını" belirtmişti. Özel bir görüşmede, İsrail'in tanıma karşılığında ödemesi gereken bedelin boyutlarını

14 Nahum Barnea ve Shimon Schiffer, "The Norwegian Connection", *Yediot Aharonot*, 3 Eylül 1993.

15 Yoel Marcus, *Ha'aretz*, 15 Eylül 1993.

daha da netleştirmişti. Tahminlerine göre, FKÖ köşeye sıkışmıştı ve bu nedenle İsrail'in kendisini tanıması karşılığında, FKÖ'nün birtakım kutsal ilkelerinden vazgeçmesi oldukça muhtemeldi. Dolayısıyla Rabin, Gazze ve Eriha'da kurulacak Filistin özyönetimine ve İsrail ve Filistin'in karşılıklı olarak birbirlerini tanımasına dair ortak ilkeleri teyit ederken, yapılacak anlaşma paketinin bir parçası olarak Filistin Ulusal Sözleşmesi üzerinde değişiklik yapılmasında ısrar etmişti.[16]

Peres görünüşte sıradan bir İskandinavya turu sırasında Ebu Âlâ ile 24 Ağustos'ta Oslo'da buluşmuş ve anlaşmaya son şeklini vermişti. Ortak deklarasyonun taslak çalışmaları çoktan tamamlandığından, İsrail dışişleri bakanı ve FKÖ yetkilisi arasındaki yüz yüze görüşme, anlaşmanın oldukça hayati diğer bir unsuruna, karşılıklı tanımaya odaklanmıştı. Peres yaptığı gizli görüşmeyle ilgili söylentiler başlayınca, anlaşmayı ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher ile görüşmek üzere California'ya uçmuştu. Christopher anlaşmanın kapsamı ve anlaşmaya vesile olan alışılmadık yöntem nedeniyle şaşırmıştı. Doğal olarak Amerika'nın barış süreci üzerinde bir tekeli olduğunu düşünüyor, Dışişleri Bakanlığı'ndaki yardımcıları ise Norveçlilerce tamamen saf dışı bırakılmış olmaya içerliyordu. Öte yandan Oslo'daki gayri resmi diyalog kanalını kullanan herkes, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın hiçbir yardımı olmadan kendi kendilerine bir anlaşmaya vardıklarını bildiklerinden mutluydu. Başarıları barış sürecinin kaderinin arabuluculardan çok, bu sürecin muhataplarının uhdesinde olduğunu ortaya koymuştu.

Oslo protokolü 30 Ağustos'ta kabineye sunulmuştu. Bu, bakanlara ek olarak Elyakim Rubinstein, Yossi Beilin, Yoel Singer ve Uri Savir gibi kıdemli asker ve istihbarat şeflerinin de katıldığı büyük bir oturumdu. Singer protokol belgesini sunmuş, Genelkurmay başkanı Ehud Barak değerlendirmesini yapmıştı. Oslo kanalından ve buradaki temaslardan haberdar edilmemiş olan Rubinstein, konuyla ilgili yirmi bir ayrı çekince sıralamıştı. Söz alan bakanların neredeyse tümü olumlu yorumlar yapmış ve arabulucuları tebrik etmişlerdi. Kabine, protokolü, iki çekimser oy dışında, oybirliği ile onaylamıştı. Protokol metni değiştirilemeye-

16 *a.g.e.*

cek, bu nedenle protokol aleyhinde kullanılacak bir oy başbakan ve dışişleri bakanına güvenoyu vermemeye eşdeğer sayılacaktı. Her şeye rağmen, protokol konusunda bakanlar arasında varılan fikir birliği oldukça etkileyiciydi.[17]

Oslo Protokolü

Geçici Özyönetim Düzenlemeleri Hakkında İlkeler Bildirgesi aslında tam anlamıyla bir anlaşma olmaktan ziyade, çok kısıtlı bir zaman çizelgesi çerçevesinde gerçekleşen müzakerelere yönelik bir gündemden ibaretti. Bildirge imza töreninden sonraki iki ay içerisinde İsrail'in Gazze ve Eriha'yı boşaltmayı hayata geçirmesini ve dört ay içerisinde de geri çekilmenin bütünüyle tamamlanmasını öngörüyordu. Arafat yanlısı Filistinli savaşçılardan oluşan bir Filistin polis gücü, iç güvenliği sağlamak üzere Gazze ve Eriha'ya gönderilecek, İsrail ise dış güvenlik ve dış işleri konusundaki sorumluluğun tümünü üstlenecekti. İsrail aynı zamanda Batı Şeria'nın başka yerlerinde "yetki verilmiş" Filistinlilere, beş farklı alanda yetki devri yapacaktı; bunlar eğitim, sağlık, sosyal refah, doğrudan vergilendirme ve turizm alanlarıydı. Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinliler dokuz ay içinde Filistin meclisi için seçimlere gidecek, savunma ve dış işleri haricindeki yönetime ilişkin tüm konularda sorumluluk üstlenecekti. İsrail ve Filistinliler iki yıl içerisinde bölgenin nihai statüsü konusunda müzakerelere başlamak ve beş yılın sonunda da kalıcı barış anlaşmasının yürürlüğe girmesi konusunda anlaşmıştı.[18] Kısaca, İlkeler Bildirgesi Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan iki milyon Filistinlinin İsrail yönetimine tabi olma durumuna son verecek süreci başlatma sözü veriyordu.

Kalıcı barış anlaşmasının biçimi İlkeler Bildirgesi'nde netleştirilmemiş, iki taraf arasında ikinci aşamada yapılacak müzakerelere bırakılmıştı. Bildirge 1948 sonrasındaki mültecilerin geri dönüş hakkı, Filistin Yönetimi'nin sınırları, Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimlerinin geleceği ve Kudüs'ün statüsü gibi

17 Beilin, *Barışa Dokunmak*, 141-143.

18 Geçici Özyönetim Düzenlemeleri Hakkında İlkeler Bildirgesi, Washington, 13 Eylül 1993, Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 13, *1992-1994* (Kudüs, 1995), 319-328.

hayati konularda hiçbir şey söylemiyordu. Bildirgede bu konularda herhangi bir referansın bulunmamasının sebebini anlamak zor değildi: eğer bu konulara atıf yapılmış olsaydı, protokol falan olamayacaktı. İki taraf da risk hakkında değerlendirme yapmış, pek çok şeyin Filistin özyönetiminin uygulamada nasıl tecrübe edileceğine bağlı olduğuna hükmetmişti. Rabin bağımsız Filistin devletine karşıydı, işlerin sonunda Ürdün-Filistin ortak konfederasyonuna varmasından yanaydı. Arafat ise başkenti doğu Kudüs olacak, tam bağımsız Filistin devletinden yanaydı, fakat Ürdün'le konfederasyon fikrini de tamamıyla göz ardı etmemişti.

İlkeler Bildirgesi Washington'da imzalanmış ve Başkan Clinton törenlerin hamisi olarak davranmış olmasına karşın, bildirge Oslo'da müzakere edilip, orada parafe edilmişti. Oslo protokolü Norveç'in başkentinde yürütülen gizli diplomasinin ürünü olan iki bölümden oluşmaktaydı. İlk bölüm, İsrail ve FKÖ'nün karşılıklı olarak birbirini tanımasını öngörüyordu. Antetsiz beyaz bir kâğıda yazılmış ve 9 Eylül tarihini taşıyan iki mektup halinde düzenlenmiş protokolü FKÖ lideri Arafat 9 Eylül'de, Başbakan Rabin ise 10 Eylül'de imzalamıştı. Neredeyse tüm kamuoyu İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasına odaklanmıştı, fakat karşılıklı tanıma konusundaki daha önceki anlaşma olmasaydı, Filistin özyönetimi açısından anlamlı bir fikir birliği olamayacaktı.

Arafat Rabin'e gönderdiği mektupta, İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasını Ortadoğu tarihi açısından bir dönüm noktası olarak tanımlamıştı. Arafat bunun ardından da, FKÖ'nün İsrail'in barış ve güvenlik içerisinde yaşama hakkını tanımak konusunda çaba göstereceğini, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul ettiğini, terörizm ve diğer şiddet biçimlerine yönelmekten vazgeçildiğini ve Filistin Ulusal Sözleşmesi'nde bu taahhütlerle çelişik kısımların değiştirileceğini teyit etmişti. Rabin Arafat'a gönderdiği mektupta, söz konusu güvencelerin ışığında İsrail hükümetinin FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak görmeyi ve Ortadoğu barış sürecinde FKÖ ile müzakere yürütmeyi kabul etme kararı aldığını, kısa ve öz biçimde belirtmişti.[19]

19 İsrail-FKÖ Karşılıklı Tanınma, Mektuplar ve Demeçler, 10 Eylül 1993, *a.g.e.*, 306-10.

Birlikte ele alındığında, Oslo protokolünün iki bölümü de hakkında pek çok kez sarf edilen "tarihi" yakıştırmasını fazlasıyla hak etmekteydi, çünkü protokol Arap-İsrail anlaşmazlığının iki ana tarafını bir araya getirmişti. Yahudi ve Filistin milliyetçilikleri arasındaki çatışma daima Arap-İsrail anlaşmazlığının temelini oluşturmuştu. Yahudi ve Filistin milliyetçiliği hareketlerinin ikisi de, karşı tarafın Filistin'de kendi kaderini tayin hakkını yadsımıştı. İki ulusal hareketin tarihi de karşılıklı yok sayma ve karşılıklı inkârdan ibaretti. Şimdiyse, tüm yaşanmışlıklara ve acı tecrübelere rağmen, karşılıklı inkâr yerini karşılıklı tanımaya bırakıyordu. İsrail Filistinlileri siyasi hakları olan bir halk olarak tanımanın yanında, FKÖ'yü bu halkın temsilcisi olarak resmen kabul etmişti. Beyaz Saray'daki imza töreninde, Rabin'in garip vücut diline rağmen, Arafat ve Rabin'in el sıkışması iki ulus arasındaki tarihi uzlaşmanın güçlü bir ifadesi olmuştu. İsrailli eski tüfek, birkaç hafta öncesine kadar terör örgütü olarak nitelendirdiği FKÖ ile ilişki kurmak gibi dev bir adım atıyor olmaktan içten içe huzursuzdu. Yardımcılarına, "yüreğinin ağzında olduğunu" itiraf etmişti. Yine de kuşkularının ve çekincelerinin üstesinden gelerek, geri dönüş olmadığını bile bile böylesine büyük bir adım atmıştı.

Tarihi uzlaşma aslında tarihi bir taviz verilmesine dayanıyordu; bu da Filistin'in bölünmesiydi. İki taraf da, toprakla ilgili ödünlerin uzun ve sancılı çatışmanın çözümlenmesinin özünü oluşturduğunu biliyordu. Parçalanma elbette ortaya yeni atılmış bir fikir değildi. İlk kez 1937'deki Peel Komisyonu tarafından, daha sonra da 1947'de BM tarafından öneri olarak getirilmiş, ancak iki seferde de Filistin'in bütünü üzerinde üniter bir devlet kurmakta ısrar eden Filistinliler tarafından reddedilmişti. Ya hep ya da hiç diye direten Filistinlilerin eline hiçbir şey geçmemişti. Bölünme ilkesine nihayet iki tarafın da aynı anda razı olması, Filistin'in meşru sahibi kimdir şeklindeki ideolojik tartışmayı geri plana atarak, Şeria Nehri ve Akdeniz arasındaki daracık yaşam alanını paylaşma sorununa pratik bir çözüm bulma meselesine dönmelerine neden olmuştu. İki taraf da, öteden beri sadece tarihsel miras olarak değil, aynı zamanda ulusal kimliğinin bir parçası olarak gördüğü topraklardan ayrılmayı kabullenmeye boyun eğmişti. Her iki taraf da böylesine tarihi bir tavize diğer tarafa

kendi öngörülerini dayatma gücünden yoksun olduğunu anladığından sürüklenmişti. Parçalanma fikrinin nihayet iki tarafça da kabul edilmiş olması, Abba Eban'ın, insanlar ve ulusların ancak tüm diğer seçenekleri tükettikten sonra aklı başında davrandıkları tespitini doğrular nitelikteydi.[20]

Oslo'daki hamle geçici anlaşmayla kalıcı barış anlaşması arasındaki ayrım sayesinde yapılmıştı. Filistinliler geçmişte kalıcı çözümün ilkeleri konusunda fikir birliğine varılmadan, herhangi bir geçici anlaşma üzerinde düşünmeyi hep reddetmişti. Öte yandan İsrail, beş yıllık geçiş sürecinin kalıcı barış anlaşmasının niteliğine karar verilmesini beklemeden başlamasında ısrar ediyordu ve aslında bu ısrarın amacı da iki tarafın birlikte çalışmayı öğrenmesiydi. FKÖ Oslo'da İsrail'in formülünü kabul etmişti. Filistinlilerin Washington'daki resmi tutumunun tersine FKÖ, İsrail kalıcı çözümün ve barışın ne olduğuna ilişkin net bir taahhüt vermemiş olmasına karşın, beş yıllık geçiş sürecine razı olmuştu.[21]

İsrail-FKÖ protokolünün, Arap-İsrail anlaşmazlığının devletlerarası boyutu için de sonuçları vardı. Arap devletleri Filistin anlaşmazlığına, Filistinli Araplar için Siyonist işgalcilere karşı dayanışma sağlamak üzere müdahil olmuşlardı. Mısır istisna olmak üzere, Arap devletlerinin Filistin meselesine dair süregelen bağlılıkları, onları Yahudi Devleti'ni tanımaktan alıkoymuştu. 1945'te kurulan Arap Ligi'nin asıl işlevlerinden biri de, Filistin uğruna mücadelelerinde Filistinlilere destek olmaktı. Lig 1948'den sonra askeri politikaların ve Yahudi devletine karşı siyasi, ekonomik ve ideolojik savaşın koordine edildiği bir forum haline dönüşmüş; 1974'te de FKÖ'yü Filistinlilerin tek ve meşru temsilcisi olarak tanımıştı. Şimdi FKÖ İsrail'i resmen tanıdığı için de, Arap devletlerinin İsrail'i tanımayı reddetmekte ısrar etmelerini gerektirecek geçerli bir sebep yoktu.

Açıkça görüldüğü üzere, çok önemli bir tabu yıkılmıştı. FKÖ'nün İsrail'i tanıması, Arapların İsrail'i tanımalarına ve bu ülke ile ilişkilerini normalleştirmelerine uzanan yolda bir kilometre taşıydı. 1970'lerin sonlarında cesur bir adım atarak bir

20 Abba Eban, "Building Bridges, Not Walls", *The Guardian*, 10 September 1993.

21 Beilin, *Barışa Dokunmak*, 152.

ilki gerçekleştirmiş olan Mısır, Oslo sürecinden çıkan ve kendisinin önayak olduğu hamleyle haklılığını ispat etmişti. Washington'daki imza töreninden geri dönüş yolunda Rabat'a uğrayan Rabin, Fas kralı II. Hasan tarafından tıpkı diğer ulusal liderler gibi karşılanmıştı. Ürdün, İsrail televizyonunun Amman'daki muhabirlerinden birine ilk kez canlı yayın izni vermişti. Tunus ve Suudi Arabistan gibi birkaç Arap devleti, İsrail ile diplomatik ilişki kurulması konusunu ciddi biçimde düşünmeye başlamıştı. Arap Ligi de, İsrail kurulduğundan beri yürürlükte olan ekonomik boykotu kaldırmaya ilişkin tartışmalar başlatmıştı. İsrail-FKÖ protokolünün ardından Arap dünyasında hiçbir şey eskisi gibi değildi. Ortadoğu'nun tümünde oyunun kuralları tamamen değişmişti.

İsrail'in Arap hasımlarına karşı yaklaşımındaki değişim, Arapların İsrail'e olan tavırlarındaki değişiklikten daha önemsiz değildi. 1948 öncesi ve sonrasındaki Siyonist politika, Filistin'in parçalanması konusunda uzlaşmanın, Filistinli Araplarla değil komşu Arap devletlerinin yöneticileriyle anlaşarak daha kolay sağlanacağı varsayımı üzerine kurulmuştu. İsrail'in Ürdün kralı Hüseyin ve Mısır devlet başkanı Sedat gibi Arap liderlerle yakın ilişkiler kurması, bir anlamda yerel (Filistinli) Arapları devre dışı bırakma ve anlaşmazlığın temelini oluşturan konuyu gündeme getirmeme girişimiydi. Arap devletlerinin İsrail'i tanıması, Filistinlilere kendi kaderini tayin hakkı vermeden anlaşmazlığı yatıştırma umudu vermekteydi. Şimdi bu strateji tamamen ters yüz olmuştu. FKÖ'nün İsrail'i tanımasının, Kuzey Afrika'dan Basra Körfezi'ne uzanan bölgedeki Arap devletlerinin de genel anlamda İsrail'i tanımasına vesile olacağı beklentisi oluşmuştu. Rabin bu beklentiyi, Arafat'a yazdığı ve İsrail'in FKÖ'yü tanıdığı mektupta dile getirmişti. Rabin "Bunun sadece İsraillilerle Filistinliler arasındaki ilişkileri düzeltecek bir fırsat değil, İsrail ve Arap ülkeleri ve Arap halkları arasındaki çatışmanın çözümüne de katkı sağlayacak bir fırsat olduğuna inanıyorum" demişti.

Rabin-Arafat ilişkisi, İsrail-Filistin kampının her iki tarafındaki sertlik yanlıları arasında güçlü bir muhalefete ve seslerin yükselmesine neden olmuştu. İki siyasetçi de ihanet ve vatanlarını satmakla suçlanmıştı. Likud ve aşırı sağdaki milliyetçi partilerin liderleri, Rabin'e FKÖ ile müzakere etmeyi reddeden iki partinin

de hemfikir olduğu siyasetten böylesine ani bir biçimde vazgeçmesi yüzünden saldırıya geçmiş, onu işgal altındaki bölgelerdeki 120,000 yerleşimciyi teröristlerin insafına terk etmekle suçlamıştı. Gazze-Eriha planı Filistin devletine giden kilometre taşı ve Büyük İsrail'in sonunun başlangıcı olarak nitelenmişti. Yapılan bir kamuoyu yoklaması ise, başbakana yönelik ciddi bir kamuoyu desteği olduğunu belirlemişti. Ankete katılan 1000 İsrailliden yüzde 65'i barış protokolünü desteklediklerini, halkın sadece yüzde 13'ü bu protokole "çok karşı" olduklarını belirtmişti.[22]

Knesset protokolü üç güne yayılan bir tartışma sonrasında, 61 kabule karşı 50 red ve 9 da çekimser oyla onaylamıştı. Tartışma esnasında sağ gruplar, Knesset'in beş Arap milletvekili tarafından desteklenen merkez-sol ittifakına kıyasla barış konusunda ciddi anlamda bölünmüştü. İzak Şamir'in ardından Likud'un lideri olan Binyamin Netanyahu, protokolü bütünüyle reddetmiş ve Likud'un yeniden iktidar olması halinde protokolü hemen iptal edeceğini belirtmişti. Protokolü Neville Chamberlain'in Hitler'i yatıştırmasına benzeterek, Peres'e, "sen Chamberlain'den daha betersin. O başkalarının güvenliğini tehlikeye atmıştı, oysa sen bunu kendi insanına yaptın" demişti. Tsomet'in lideri Rafael Eytan ise, "hükümetin Hitler'den sonra en çok Yahudi katleden kişi ile anlaşma imzaladığını" söylemişti. Hükümetin asıl zaferi ise, Rabin ve barış politikasına beklenin çok üstünde verilen destek olmuştu. Rabin, izleyeceği siyasete "Yahudi çoğunluk" tarafından verilecek desteğe atfettiği önem düşünüldüğünde, protokol için Yahudilerin olumsuzdan daha çok olumlu oy vermiş olmaları nedeniyle, aslında tam anlamıyla güven tazelemişti. Oylama Gazze-Eriha planını uygulamak için açık bir zemin yaratmıştı.

Protokol Filistin tarafında da sesi yükselen, ancak çok da etkili olmayan bir muhalefete neden olmuştu. FKÖ, Arafat'ı iktidar elde etmek için prensiplerden ödün vermekle suçlayan radikal milliyetçiler nedeniyle bölünmüştü. Bu muhalefet George Habaş'ın başını çektiği Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Naif Havatme liderliğindeki Şam merkezli Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi gibi örgütlenmeleri içeriyordu. Arafat anlaşmanın onaylanması

22 *The Guardian*, 16 Eylül 1993.

için gerekli olan, FKÖ'nün İcra Komitesi'ndeki 18 üyenin lehte oyunu almayı ancak yıpratıcı bir mücadele ve arkadaşlarından dördünün istifası sonucunda başarmıştı. Anlaşma FKÖ dışında da, Yahudi devleti ile varılacak herhangi bir anlaşmayı lanet addeden militan direniş hareketlerinden Hamas ve İslami Cihat'ın amansız bir biçimde öfkelenmesine neden olmuştu.

Anlaşmaya seküler ya da dindar reddiyeci kesimlerin muhalefeti ise beklenen bir durumdu. Daha rahatsız edici olan ise, FKÖ'nün "dışişleri bakanı" Faruk Kaddumi, önde gelen entelektüellerden Columbia Üniversitesi profesörü Edward Said ve şair Mahmud Derviş gibi ana akım kişilerden gelen muhalefetti. Eleştirilerin bir bölümü Arafat'ın despot, kendine has ve ketum yönetim biçimine yönelikti. Muhalefetin büyük bir bölümü Arafat tarafından müzakere edilen anlaşmanın verilen sözlerin tutulması bir tarafa, bağımsız bir Filistin devleti garantisini dahi sağlayamamış olmasıyla ilgiliydi.

Söz konusu eleştiri pek çok biçimde ifade edilmişti. Faruk Kaddumi anlaşmanın Filistin halkının temel ulusal hakları yanında, 1948 mültecilerinin bireysel haklarından da ödün verdiğini iddia etmekteydi. Edward Said Arafat'ı intifadadan tek taraflı olarak vazgeçmiş olmak, Arap devletleri ile birlikte hareket edilmesini koordine etmekte başarısızlık göstermek ve FKÖ saflarında utanç verici bir ayrışmaya neden olmak suçlamasıyla topa tutmuştu. Said "FKÖ hala yönetimi elinde bulunduran bir avuç insanla kendini ulusal bir kurtuluş hareketinden, taşra belediye yönetimine benzer bir şeye dönüştürmüştür" diye yazmıştı. Anlaşma içinse, "çok güçlü ve çok zayıf ortaklar arasında yapılan tüm anlaşmalar mutlaka güçsüz olanın hüsranına neden olacak tavizler içerir" demişti. "Önümüzdeki anlaşma, FKÖ yönetiminin tükenmişliği ve tecrit edilmişliğiyle, İsrail'in açıkgözlülüğünü gözler önüne sermektedir."[23] Mahmud Derviş'in anlaşma hakkındaki itham edici hükmü ise, "İlk... ve son olarak Gazze ve Eriha" olmuştu.

Araplar İsrail-Filistin protokolüne karşı muhtelif tepkiler vermişti. Arafat Washington'daki imza seremonisinden bir hafta

23 Edward Said, *Peace and Its Discontents: Gazza-Jericho, 1993-1995* (Londra, 1995), 2.

sonra, Kahire'de toplanan Arap Ligi'nin 19 dışişleri bakanından nazik, fakat soğuk bir karşılama görmüştü. Lige üye bazı devletler, özellikle Ürdün, Suriye ve Lübnan, FKÖ liderinin Arap devletlerinin müzakere stratejilerine dair güvencelerini hiçe sayan bireysel diplomasisinden huzursuz olmuştu. Arafat protokolü imzalama kararını Ortadoğu'da daha kapsamlı bir barış için ilk adım olarak sunarak savunmaya çalışmıştı. Arafat'a göre geçici anlaşma, Filistin sorununun ve Arap-İsrail çatışmasının nihai çözümü için atılmış ilk adımdı ve bu nihai çözüm İsrail'in "Kutsal Kudüs" de dahil işgal edilmiş topraklardan geri çekilmesini öngörüyordu. Gizli bir temas kanalı kullanmasını da, ABD himayesinde iki yıl süren kamuya açık müzakerelerin kördüğüm olmasını öne sürerek gerekçelendirmişti. Bazı Arap devletlerinin dışişleri bakanları nihai çözümün niteliği veya bir sonraki adımın ne olması gerektiği konusunda aynı fikirde olmasalar da, protokolün önemli bir adım olduğunda FKÖ liderine hak vermişti.

İlkeler Bildirgesi'nin Uygulanışı

Ekim 1993 başında Washington'da büyük bir gururla imzalanan bildirgeyi uygulamak üzere iki komite kurulmuştu. İlkine Şimon Peres ile bildirgeyi FKÖ adına imzalayan Mahmud Abbas başkanlık etmekteydi. Bakanlık düzeyindeki bu komitenin, her iki ya da üç haftada bir Kahire'de toplanması gerekiyordu. Diğeri yani asıl komite ise, her hafta iki ya da üç gün Mısır'ın Kızıldeniz'deki tatil kasabası Taba'da buluşacak uzmanlardan oluşmaktaydı. Bu görüşmeleri yürütecek delegasyonların liderleri Nebil Şaas ve İSK'nın iki numaralı adamı ve askeri istihbaratın üst düzey sorumlusu Tümgeneral Amnon Lipkin-Şahak'tı. İki taraf da uzun tartışmalardan sonra gündemi belirlemiş ve biri askeri ilişkilerle, diğeri yetki devriyle ilgilenecek iki uzman grubu oluşturmuştu.

İSK görevlileri müzakerelerde gerçek anlamda sert bir yaklaşım almıştı. Söz konusu askerler Norveç'teki gizli görüşmeler dışında bırakılmış ve protokolün güvenlikle ilgili kısımları hakkında kendilerine danışılmamasından rahatsız olmuştu. Genelkurmay başkanı Ehud Barak, siyasetçilerin tarihe isimlerini kaydettirmek konusundaki aceleleri nedeniyle FKÖ'ye çok fazla taviz verdikle-

rine inanıyor ve anlaşmanın uygulama aşamasına geçildiğinde, güvenlikle ilgili sorunlarla uğraşma sorumluluğunun orduya kalacağını düşünüyordu. Rabin'in ordu subaylarını FKÖ ile detaylar konusundaki müzakerelerden sorumlu kılması, kısmen generalleri daha önceki sürece dahil edilmemeleri konusunda yatıştırmak, kısmen de Peres'in daha fazla taviz verme eğilimini sınırlandırmak istemesinden ileri geliyordu. Ancak, kendi partisinden dava arkadaşlarının da zamanında ifade ettiği gibi, Rabin'in generallere çok fazla bel bağlaması, ordunun yüksek siyaset konularına müdahil olmasına yönelik sağlıksız bir durum yaratmıştı.

Taba'da yürütülen ve labirenti andıran müzakerelerin ana fikri, kavramsal bir ayrışmaydı. İsrail temsilcileri sürece yayılmış ve çok kısıtlı bir yetki transferi isterken, işgal edilmiş bölgelerdeki güvenlik sorumluluğunu tamamen ellerinde tutmak istiyordu. İsrail'in askeri işgalini sona erdirmek değil, buna yeni bir isim uydurmak gayretindeydiler. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu, birliklerinin büyük bir bölümünü büyük şehirlerden, direniş örgütlemenin zor ve çatışmaların nadir olduğu kırsal alanlara kaydırmaktı. Filistinliler ise bağımsız bir devletin temellerini atmalarını sağlayacak, çabuk ve kapsamlı bir yetki transferi istiyordu. İsrail işgalinin sona ermesi konusunda sabırsızlanıyor ve egemenliğe ilişkin her tür simgeyi edinme mücadelesi veriyorlardı. Bu kavramsal ayrışmanın sonucu olarak da, Taba müzakereleri defalarca çıkmaza girmiş ve görüşmeler başta öngörülen iki aydan çok daha uzun bir süre gerektirmişti.

Dört aylık bir çekişmenin ardından –biri genel prensipler, diğeri sınır geçiş noktaları ve kapıları hakkında– iki belgeden mürekkep bir anlaşmaya varıldı. Belgeler Şimon Peres ve Yaser Arafat tarafından, 9 Şubat 1994'te Kahire'de imzalandı. Kahire anlaşması taktiksel manada karşılıklı ödün verilen bir çözüm olarak sunulmasına karşın, anlaşma ağırlıklı olarak İsrail'in pozisyonunu yansıtıyordu. İSK geçiş dönemi konusunda kendi anlayışını dayatmayı başarmıştı: bu da İsrail'in güvenlik konusundaki genel sorumluluğunu muhafaza ederek, Filistinlilere kısıtlı bir yetki transferi yapılmasına yarayacak özel adımlar demekti. İSK Gazze Şeridi ve Eriha'daki birliklerini geri çekmek yerine, yeniden konuşlandırmaya başlamıştı. Kahire anlaşması İSK'ya Gazze'nin üç

yerleşim bölgesinde, dört ara yolun Yeşil Hat'a çıkan noktalarında ve bu yolları "çevreleyen ilgili arazilerde" tam kontrol yetkisi vermişti. Böylelikle anlaşmanın en göze çarpan yanı, İSK'ya Filistin özyönetimi için belirlenen bölge ve etrafında askeri varlığını devam ettirmesi için izin verilmesi, sınır ötesi güvenlik konusunda ve Mısır ve Ürdün'e geçiş noktalarının kontrolü konusunda tüm sorumluluğun İsrail'e bırakılmasıydı. Kahire anlaşması böylesine ciddi kısıtlamalar içermesine karşın, İsrail sivil yönetiminin ve gizli servisinin Gazze ve Eriha'dan geri çekilmesini düzenleyen ilk adımı oluşturmaktaydı.

Geri çekilme süreci, 25 Şubat 1994'te, Amerika doğumlu bir yerleşimci ve ırkçı Kah partisinin üyesi Dr. Baruch Goldstein'ın, İSK tarafından verilen bir Galil saldırı tüfeği ile, el-Halil'deki Atalar Mezarlığı'nda [Hz. İbrahim Camii, Makpela Mağarası] sabah namazı kılan Müslümanlara ateş açıp yirmi dokuzunu öldürdükten sonra saldırıdan kurtulanlar tarafından dövülerek öldürülmesiyle kötü biçimde sekteye uğramıştı. Hükümetin atadığı araştırma komitesi tarafından hazırlanan ön rapor, İsrail güvenlik kuvvetlerinin silahlı yerleşimcilere karşı yasaları uygulama konusundaki tarihi beceriksizliğini ve sistematik başarısızlığını gözler önüne serecekti. Ancak el-Halil katliamı, İsrail'in işgal altındaki bölgelerdeki güvenlik yaklaşımının hatalı olduğunu ortaya koymuştu, çünkü söz konusu yaklaşım yalnızca Yahudileri korumaya yönelik olup, Filistinli nüfusun ihtiyaçlarını göz ardı etmekteydi. İsrailli yerleşimciler kendilerini koruyacak ordu, polis ve sınır polisine ek olarak ağır silahlarla donanmıştı. İşgal altındaki bölgelerin Filistinli sakinleri ise, yerleşimcilerin ve İsrail güvenlik güçlerinin insafına terk edilmişti.

FKÖ katliama tepki olarak barış görüşmelerine katılma konusunu öfkeyle askıya almış ve 400 civarındaki militan yerleşimcinin el-Halil'den uzaklaştırılmasını, geriye kalanların da silahsızlandırılmasını istemişti. Yahudi devleti ile başından beri barış görüşmesi yapılmasına sert biçimde karşı koyan İslami direniş hareketi Hamas ise, bu olayın intikamını alacağını duyurmuştu. Katliam sonrasında İsrail'de yerleşimcilere yönelik sempati, yerleşimcilerin hem barış sürecine zarar verme çabaları, hem de kendi vatandaşlarını fasit bir şiddet ve vahşet sarmalı tehlikesine atmaları sebebiyle ciddi bir biçimde azalmıştı.

İsrail hükümeti militan yerleşimcilere müsamaha göstermekten vazgeçip, üstlerine gitmek konusunda güçlü bir baskıya maruz kalmıştı. Bakanların çoğu yerleşimcileri el-Halil'den çıkarmaya kendilerini hazır hissetse de, başbakan buna hazır değildi. Tıpkı Gazze yerleşimcilerini uzaklaştırmayı reddettiği gibi, el-Halil'deki yerleşimcileri çıkarmayı da, Oslo protokolünün geçici anlaşma süresince İsrail'i herhangi bir yerleşimi ortadan kaldırmaya mecbur tutmadığı gerekçesini kullanarak geri çevirmişti. Hükümet bunun yerine Kah partisini kapatarak, partinin bazı liderlerini yargılama yapılmaksızın gözaltına aldırmıştı. Hükümet, FKÖ'nün, düzen ve normal hayatın yeniden sağlanması için el-Halil kentinde geçici uluslararası güç konuşlandırılması konusundaki talebine razı olmuştu. FKÖ ve diğer birimlerden yerleşimler meselesinin masaya yatırılmasına yönelik çağrılar, –protokolün aslı uyarınca geçiş döneminin üçüncü yılına değin hükümetin böyle bir düzenleme yapmaya mecbur olmadığı gerekçesiyle– yine hükümetçe reddedilmişti. Fakat hükümet 31 Mart'ta Kahire'de FKÖ ile birlikte yürürlüğe koyduğu ortak bir bildiri ile, Gazze ve Eriha'dan geri çekilme sürecini hızlandıracağına ve İlkeler Bildirgesi'nde belirlenen tarihlere uyacağına söz vermişti.

Verilen güvenceler, FKÖ'nün barış görüşmelerine kaldığı yerden devam etmeye karar vermesi için yeterli olmuş ve Rabin ve Arafat'ın 4 Mayıs'ta Kahire'de başka bir anlaşma imzalamasıyla sonuçlanan, bir tur müzakere daha başlamıştı. Kahire anlaşması, Gazze-Eriha müzakerelerini ve Filistin özyönetimini Batı Şeria'nın geri kalanına yaymanın şartlarını belirlemeyi bir sonuca bağlamıştı. Filistin özyönetiminin Batı Şeria'nın diğer bölümleri için genişletilmesi üç aşamada gerçekleşecekti. İlki, turizm, eğitim, kültür, sağlık, sosyal refah ve doğrudan vergilendirme konusundaki sorumluluğun İsrail sivil yönetiminden Filistin Ulusal Yönetimi'ne devredilmesiydi. İkincisi, İsrail'in silahlı kuvvetlerini "Filistin nüfus merkezleri"nden uzaktaki bölgelerde yeniden konuşlandırmasıydı. Üçüncüsü, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin bütününde yeni yönetim için seçimlerin yapılmasıydı.

Kahire belgesi iki tarafça güçlü eşin, güçsüz olanı boyunduruğu altında yaşamaya zorladığı yirmi yedi yıllık acı dolu bir birlikte

yaşamın ardından, boşanma anlaşmasına razı olma olarak algılanmıştı. Bu benzetme, İsrail'in Yahudi yerleşimleri için bağımsız bir hukuki sistem ve ayrı su, elektrik ve ulaşım ağı sağlamış olması açısından geçerliydi. Ancak belgenin, güçlü tarafa yeni ilişki üzerinde sıkı bir kontrol vermesi açısından benzetme doğru değildi.

Kahire belgesi yeni ilişkide işbirliği, koordinasyon ve uyuma olan ihtiyacı birçok kez vurgulamıştı. Pek çoğu iki taraftan da eşit sayıda temsilci bulunduran birçok işbirliği komitesi kurulmuş ve bunlar göstermelik bir denklik sağlamıştı. Ancak söz konusu denklik, İsrail işgal kanunları ve askeri uygulamaları karşılıklı anlaşma ile yeniden düzenlenip yürürlükten kaldırılmadıkça, güçlü olan ortağın lehine bozulacaktı. Bu durum, uygulamada, müzakere olmaksızın çözümlenemeyen her meselenin uluslararası kanunlardan ziyade, İsrail kanunlarına tabi olması anlamına geliyordu. Bu durum Filistin tarafının geçiş döneminde uluslararası hukukun, özellikle de Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin yasama ve yargılama için kaynak teşkil etmesine yönelik isteğiyle çelişmekteydi.

Kahire belgesinin imzalanmasından bir hafta sonra, otuz Filistinliden oluşan sembolik bir polis gücü geri çekilmekte olan İsraillilerden iç güvenlik kontrolünü ele almak üzere Mısır'dan Gazze'ye geçmişti. Bu, İsrail işgalinin sona erdiğine dair en somut kanıttı. Bu zamana kadar yapılan tüm hamleler, İsrail ordusunun Gazze Şeridi'ndeki Yahudi yerleşimcilerden oluşan küçük nüfusu korumaya devam etmek için, kuvvetlerini yeniden konuşlandırmasını öngören tek taraflı bir hareketten ibaretti. Şimdi ise Filistinlilerden kurulu yeni bir polis gücü, önceden üzerinde anlaşılan bir işbölümü uyarınca yakındaki Filistinli nüfus yerleşimlerinin sorumluluğunu alıyordu. İsrail'in geri çekilmesi Gazzeliler arasında büyük bir sevinçle karşılanmış ve kutlamalara neden olmuştu. Refah ve Nuseyrat'taki İsrail askerlerinden geriye kalanlar da, askeri kampları boşaltarak taştan sınır bentlerinin ardına geçtiğinde, İsrail bayrağının yerini Filistin bayrağı almıştı. Boyun eğmeyen iki milyon Arabı İsrail yönetimine tabi etmeye dair yirmi yedi yıllık deney de, sembolik anlamda ve hissedilir biçimde sona yaklaşmaktaydı.

Hükümetin Gazze ve Eriha'dan kontrollü bir biçimde geri çekilme siyaseti geniş bir siyasi destek bulmuştu. Ne kadar uğra-

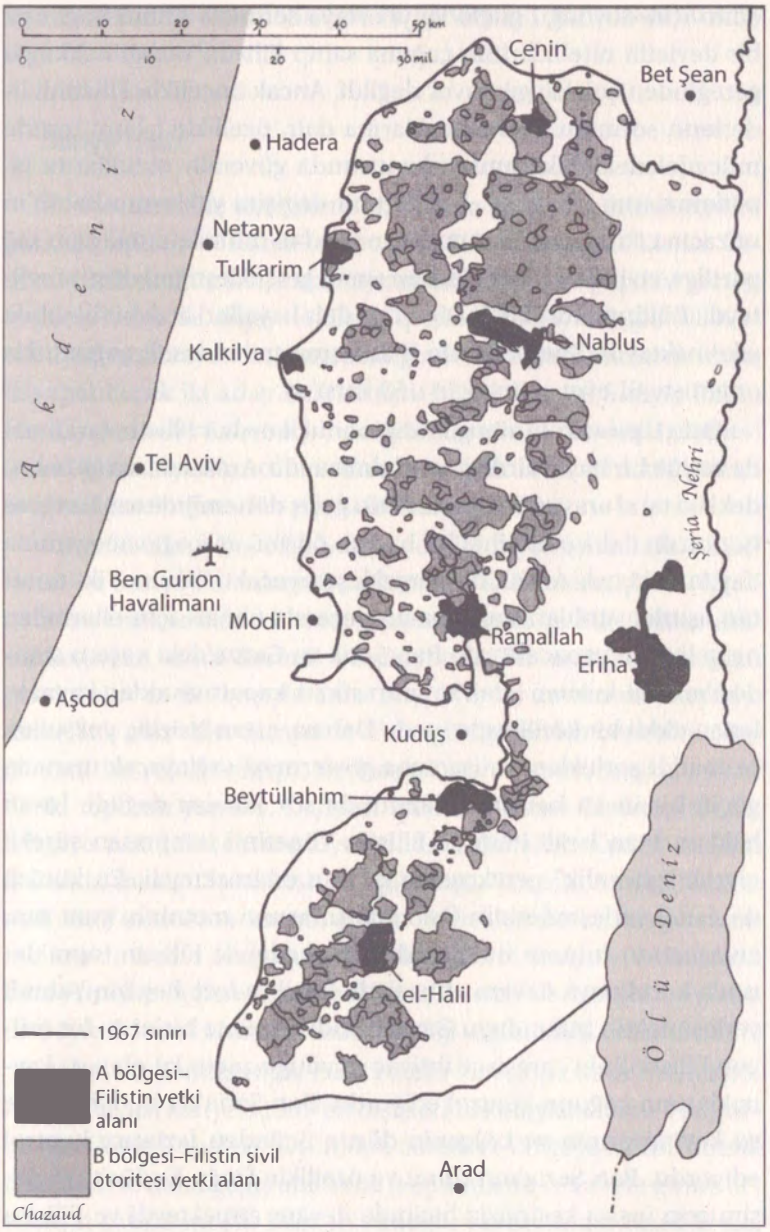
şırlarsa uğraşsınlar, muhalefet liderleri İsrail ulusunu hükümetin kararlarına karşı kışkırtmakta başarılı olamamışlardı. Hükümetin kaygılı olduğu asıl paradoks ise, Gazze ve Eriha'ya dair çözümün uygulanabilmesi için güçlü bir FKÖ'ye ihtiyaç duyması, ancak FKÖ'nün böylesine güçlenmesinin de, Filistinlilerin kendi devletleri için savaşma kararlılığını artıracak olmasıydı. İsrail başbakanı tavizlerini zarifçe gerçekleştirmekte hiç de uzman değildi; FKÖ lideri de uğrunda mücadele ettiği mesele ne kadar önemsiz olursa olsun, en son ödünü de koparmaya çalışan, bunu yaparken tam anlamıyla nezaketsiz davranabilen biriydi.

Yaser Arafat'ın uzun zamandır kendisini bekleyen Gazze'ye 1 Temmuz'daki dönüşü, İsrail başbakanıyla tarihi el sıkışmasının ardından dahi, İsrailliler arasında yaratmaya devam ettiği korku ve tepkinin boyutunu ortaya koymuştu. Arafat'ın ziyareti bu nedenle İsrail iç politikasında kritik bir karar anı olmuştu. Likud liderleri ziyareti iddialı bir güç gösterisi fırsatı olarak görmüş, Tsomet ve Moledet gibi aşırı sağ partilerin liderleri ile elbirliği etmişlerdi. Arafat karşıtı söylevleri histeri düzeyine varmıştı. Ancak "milliyetçi kamp" tarafından Kudüs'teki Zion Meydanı'nda düzenlenen miting, yaklaşık on bin aşırı sağcı zorbanın, mitingi izleyen Araplara ve Eski Şehir'deki Arap mülklerine saldırılarıyla bir öfke patlamasına dönüşmüştü. Bu saldırıları takip eden şiddet hareketleri aşırılık yanlılarını İsrail kamuoyu gözünde hiç de haklı veya sempatik hale getirmemişti. Miting, ulusu hükümetin politikalarına karşı ayaklandırmak bir yana, organizatörleri açısından geri teperek, bakanların radikal sağcı kanadı lanetlemesi için bir fırsat yaratmıştı.

Hükümet sağ kanattan gelen protestolarla, Hamas ve İslami Cihat tarafından barış görüşmelerini aksatmak için başlatılan terörist saldırılara rağmen, Filistinlilerle barış yapmak konusundaki kararlılığını sürdürmüştü. 28 Eylül 1995'te İzak Rabin ve Yaser Arafat, Bill Clinton, Hüsnü Mübarek ve Ürdün kralı Hüseyin'in de katılımıyla, Washington'da Batı Şeria ve Eriha için İsrail-Filistin Geçici Barış Anlaşması'nı imzalamıştı. Anlaşma Oslo II protokolü olarak bilinecekti. İsrail ve FKÖ arasındaki müzakerelerin ilk aşamasının sonunu oluşturan bu anlaşma Gazze-Eriha ve daha önceden yapılan anlaşmaları birleştirip, onların yerini

almıştı. Geçici anlaşma üç yüz sayfayı bulan pek çok ekiyle oldukça kapsamlıydı. Getirdiği değişiklikler düşünüldüğünde, çok önemli bir aşamaydı. Bir Filistin konseyi kurulması için seçim yapılmasını, yasa çıkarma yetkisinin bu konseye devrini, İsrail askeri kuvvetlerinin Filistin nüfus merkezlerinden çıkarılmasını ve Batı Şeria'nın A, B ve C bölgelerine ayrılmasını öngörmekteydi. A bölgesi Filistin kasaba ve kent alanlarını; B bölgesi Filistin köyleri ve az nüfus yoğunluğuna sahip bölümleri, C bölgesi de İsrail'in yerleşim ve yol inşası için el koyduğu toprakları içeriyordu. A bölgesi sadece Filistin kontrolüne, C bölgesi yalnızca İsrail denetimine verilmiş, B bölgesinde ise Filistinliler sivil otoriteyi temsil ederken İsrail güvenlik sorumluluklarını üstlenmeye devam etmişti. Anlaşmanın kurallarına göre İsrail, Batı Şeria'nın neredeyse üçte birinin kontrolünü Filistinlilere bırakıyordu. Batı Şeria'nın Cenin, Nablus, Kalkilya, Tulkarim, Ramallah, Beytüllahim ve el-Halil kentlerini de içine alacak biçimde, yüzde dörtlük bir kısmı tamamen Filistin kontrolüne ve yüzde yirmi beşlik bir bölümü ise sivil idari kontrol altına girmişti (bkz. Harita 12). Gazze Şeridi'ndeki toprakların Yahudi yerleşimleri ve bu yerleşimlere bağlanan yolları da içerecek biçimde yüzde otuz beşlik bir bölümünün kontrolünü İsrail üstlenmiş, geriye kalan bölgeler ise Filistin Yönetimi'ne bırakılmıştı. Bu nedenle Oslo II protokolü İsrail'in Filistinliler üzerindeki cebri denetimini sona erdirmede önemli bir anı temsil etmekteydi.

İzak Rabin 5 Ekim'de Oslo II'ye dair Knesset'e detaylı bir bilgilendirme yaparak, anlaşmanın ardındaki temel fikirden bahsetmişti. Konuşması sürekli muhalefet saflarından gelen ıslıklarla bölünmüştü. İki Likud üyesi Chamberlain'in Münih'te Hitler'e karşı uyguladığı yatıştırma siyasetinin sembolü olan siyah şemsiyeler açmıştı. Rabin konuşmasında kalıcı barış konusundaki düşüncelerini sıralamıştı: Ürdün Vadisi'nde işgal olmaksızın İsrail askeri varlığını sürdürmek, 1967 sınırına yakın bölgelerdeki büyük yerleşim bloklarının devamı, diğer dinlere saygı çerçevesinde birleşik Kudüs uygulamasının devamı ve devlet niteliğinde olmayan ve silahtan tamamen arındırılmış bir Filistin varlığı. Rabin'in geçici barış anlaşmasına yönelik bir oturumda kalıcı barışın şartlarını ifade etmesi, barış konusunda bir sonraki

Harita 12 Oslo II Anlaşması

adım için duyduğu güçlü ilgiyi ortaya sermişti. Rabin bağımsız bir devletin niteliklerinin çoğuna sahip Filistin varlığı hakkında gereğinden çok kaygılanıyor değildi. Ancak öncelikle Filistinli liderlerin sorumlu davranacaklarına dair, özellikle İslami terörle mücadeledeki yaklaşımları konusunda güvenilir olduklarını ispatlamalarını istiyordu. Aşamalı bir değişim yaklaşımı Rabin'in mizacına da uyuyordu. Ancak öte yandan muhalefetteki aşırı sağ partiler, en baştaki korkularının şimdi gerçekleştiğini düşünmekteydi. Bölünmemiş İsrail Diyarı'na dair hayalleri açık bir biçimde yıkılmaktaydı. Knesset, Oslo II anlaşmasını en kısıtlı çoğunlukla onamıştı: 61 evet oyuna karşı, 59 karşı oy.

Oslo II protokolünün getirdiği sonuçlara dair Filistin tarafında da büyük bir hayal kırıklığı söz konusuydu. Anlaşma, savaş halindeki iki taraf arasındaki husumetin geçiş döneminde azalacağı ve bunun da daha adil nihai bir barışın önünü açacağı varsayımına dayanmaktaydı Ancak bu gerçekleşmeyecekti. Aksine, iki taraftan aşırılık yanlıları anlaşmanın geçersiz olması için ellerinden ne geliyorsa yapacaklardı. Batı Şeria ve Gazze'deki yaşam standartlarında, kısmen İsrail'in sınırı sık sık kapatmasından kaynaklanan ciddi bir kötüleşme vardı. Dahası, artan işsizlik, yoksulluk ve maddi zorluklara müsamaha göstermeyi sağlayacak manada güçlü bir insan hakları kazanımı da söz konusu değildi. İnsan hakları, hem İsrail hem de Filistin Yönetimi tarafından sürekli olarak "güvenlik" gerekçesine kurban edilmekteydi. En kötüsü de, İsrail yerleşimlerinin Oslo anlaşmasının metninin yanı sıra, anlaşmanın ruhunu da düpedüz ihlal ederek, Filistin topraklarında kurulmaya devam etmesiydi. İsrail sadece beş bin Yahudi yerleşimcinin bulunduğu Gazze Şeridi'nin üçte birini ve bir milyon Filistinlinin çaresizce ihtiyaç duyduğu zaten kıt olan su kaynaklarının çoğunu kontrol ediyordu. Batı Şeria'da ise İsrail yine su kaynaklarının ve bölgenin dörtte üçünden fazlasını kontrol ediyordu. Batı Şeria'nın tümü ve özellikle Doğu Kudüs'te yerleşimlerin inşası kesintisiz biçimde devam etmekteydi ve Filistin devletinin kurulma olasılığını engellemeye yönelik bir bağlantı yolları ağı oluşturulmuştu. Oslo süreci aslında böylesi değişik yöntemlerle işgal altındaki topraklardaki durumu kötüleştirmiş

ve Filistinlilerin kendilerine ait bir devlet kurma umudunu sekteye uğratmıştı.[24]

Suriye Hattı

Suriye tarafı ile müzakereler, Filistin tarafı ile müzakerelere paralel başlamıştı. Rabin'in stratejisi Suriye tarafını Filistin, Ürdün ve Lübnan taraflarından ayırmaktı. Suriye ile yapılan görüşmelerin hızını da, diğer taraflarla işlerin gidişatıyla bağlantılı olarak ayarlamaktaydı. İktidara geldiğinde, ikili görüşmelerde hamle yapabilecek iki aday belirlemişti: Filistinliler ve Suriye. Rabin İsrail'in her seferinde tek bir devletle barış için harekete geçmesi gerektiğini düşünüyordu, ancak barış için ilk önce hangi tarafı seçmesi gerektiğine dair güçlü bir tercihi yoktu.

Amerikalıların önceliği Suriye'ydi, iyi niyet ve arabuluculuklarını da Suriye ile anlaşma sağlanması için önermişlerdi. İsrail ve Suriye arasındaki kültürel uçurum, İsrail ve Filistinliler arasındakinden daha derindi ve dışarıdan bir arabulucuya olan gereksinim de dolayısıyla daha büyüktü. İki tarafın da onayıyla, Amerikalı görevliler Suriye tarafı ile görüşmelerin yönetilmesinde aktif bir rol oynamıştı. Başkan Clinton Cumhurbaşkanı Esad ile iki toplantı yapmış, Dışişleri Bakanı Warren Christopher ise bölgeye pek çok çalışma ziyaretinde bulunarak, Kudüs ve Şam arasında mekik diplomasisi uygulamıştı. Süreçte Amerikalıların rolü aktif olmasına karşın, Rabin'in beklentilerini karşılamaktan uzaktı. Rabin Amerika'nın baskı gücünü Suriye'yi anlaşmaya ikna etmekte kullanmasını beklemiş, ancak Christopher öyle ya da böyle iki taraf arasında mesaj trafiği sağlamakla yetinmişti.

Rabin karşısında Hafız Esad'ı zorlu bir rakip olarak bulmuştu. Esad'ın siyasi kariyeri 1967'de dışişleri bakanıyken İsrail'e kaptırdıkları Golan Tepeleri'ni yeniden almak ve bölgeye hâkim olmak için İsrail'le daha geniş anlamda jeopolitik bir rekabete girme arzusuyla şekillenmişti. Esad'ın stratejik yaklaşımının özünde ise, İsrail'i kontrol altında tutmak için Arapların daima yeterli caydırıcı gücü oluşturmaya gayret etmesi düşüncesi vardı. Araplar

24 Nicholas Guyatt, *The Absence of Peace: Understanding the Israeli-Palestinian Conflict* (Londra, New York, 1998), 34 ve 42.

bunda başarısız olduklarında, İsrail'in diktasına boyun eğmek durumunda kalacaklardı. Esad'ın kapsamlı barıştan anladığı şey de, "stratejik denklik" arzusuyla aynı kökten kaynaklanmaktaydı. Esad'a göre barış parçalanamayacak bir şeydi. Arap dünyasını İsrail'in taşkınlıklarından koruyabilecek ve İsrail'i zayıf Arap taraflarla tek tek uğraşmaktan alıkoyacak tek şey, kapsamlı bir barış anlaşmasıydı.[25] Esad Madrid'te başlayan barış sürecine katılmayı kabul etmiş, ancak Güvenlik Konseyi Kararlarını ve barış için toprak prensiplerini temel alan barış anlaşmalarına birleşik bir Arap cephesinin liderlik etmesini istemişti. Suriye için benimsediği formül, "gerçek ve tam bir barış için işgal edilen tüm toprakların boşaltılması"ydı.

Suriye'nin İsrail'in Golan Tepeleri'ni tamamen boşaltmasından kastı, İsrail'in 4 Haziran 1967 tarihli ateşkes hattına çekilmesiydi. Öte yandan geri çekilmeden İsrail'in anladığıysa, İngiltere ve Fransa'nın 1923'te kararlaştırdığı uluslararası sınırı referans almaktı. İki sınır arasındaki farklılık toprak bakımından küçüktü, ancak 1967'de kabul edilen sınır Suriye'nin Taberiye Gölü'nün güneyindeki el-Hamme bölgesi üzerinde kontrolünün yanında, gölün kuzeydoğu kıyıları boyunca varlık göstermesine dair esaslar içeriyordu.

Rabin hükümetini temsil eden görevlilerle Suriyeli yetkililer arasındaki ilk görüşme, 24 Ağustos 1992'de yapılmıştı. Görüşmelerde Suriye delegasyonuna Muvaffak el-Allaf; İsrail heyetine ise Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Bölümü profesörlerinden, İzak Rabin'in arkadaşı Itamar Rabinovich başkanlık ediyordu. İki heyet ilk kez ABD Dışişleri Bakanlığı'nın konferans salonlarından birinde buluşmuş ve ilk karşılaşmalarında el bile sıkışmamıştı. Toplantıyı yöneten bir başkan olmadığından, görüşmeleri Rabinovich başlatmak istemişti. Rabinovich'in Başbakan Rabin tarafından tasdik edilen açılış konuşmasına göre İsrail sadece barış müzakere etmeyi değil, barış için toprak iade etmek zorunda olduğunu da kabul etmekteydi. Hükümetinin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına ilişkin ayrıntıların tümünü,

25 Patrick Seale ve Linda Butler, "Assad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu", *Journal of Palestine Studies* 26, no. 1 (Sonbahar 1996).

Suriye ile müzakerelere uygulamayı kabul ettiğini de söylemişti. Böylesi bir açıklama İsrail'in tutumuna dair kökten bir değişikliği işaret etmekteydi. Şamir hükümeti barış karşılığında Golan Tepeleri'nde toprak değiş tokuşu prensibini reddederken, Rabin hükümeti bunu kabul etmişti.

Rabinovich 1991'de, 1948 sonrası Arap-İsrail barış görüşmeleri hakkında *The Road Not Taken* (Seçilmeyen Yol) başlıklı bir kitap yazmıştı. Toplantıdan hemen önce Rabinovich kitabın bir kopyasını Allaf'a hitaben şöyle imzalamıştı: "Elçi Allaf'a, bu sefer o yolun seçilmesi ümidiyle." Rabinovich açış konuşmasını bitirdiğinde, kitabı Allaf'a vermek üzere elini uzatmıştı. Allaf kitabı almış ve Rabinovich'in elini sıkmıştı. Bu mükemmel bir başlangıçtı.[26] Washington'daki Suriye delegasyonunun sözcüsü Buşra Kanafani, İsrail'in yeni yaklaşımını "yapıcı" olarak nitelemiş ve bunun yeni bir "siyasi zihniyet"in yansıması olduğunu belirtmişti.[27] Ancak Rabin, Suriye İsrail ile tam diplomatik ilişkiler, açık sınırlar ve normalleşme süreci konusunda kararlılık göstermedikçe Suriye ile toprak iadesi hakkında bir tartışmaya girmeyi reddetmişti. İki delegasyon görüşmelerine devam etmiş, fakat Suriyelilerin barıştan ne kastettiği ve İsrail'in ne kadar geri çekileceği gibi can alıcı meseleler konusunda çok az ilerleme kaydedilmişti.

Rabin nihayet Suriyelilerin İsrail'in tamamen geri çekilmeyi uygulama niyeti hakkında ikna olmadan barış anlaşmasının diğer boyutlarını tartışmayacağını anladığında, bir hamle yapmıştı. Christopher ile 3 Ağustos 1993'te Kudüs'te yaptığı bir görüşmede, kabinesine veya dışişleri bakanına danışmadan, Golan Tepeleri'nden tamamen çekilme olasılığından ilk kez bahsetmişti. Rabin son derece temkinli ve ketumdu. Esad'ın toprakla ilgili taahhütleri garantiledikten sonra barış anlaşmasını geciktirmek için bahaneler bulacağından çekiniyordu. Rabin bir söz vermeden önce, ortaya şu soruyu atmıştı: "Suriye, tam ölçekli geri çekilme talebi karşılandığında İsrail ile barış anlaşması imzalamaya hazır olacak mı? ... Açık sınırlar ve diplomatik ilişkiler anlamına gelen gerçek bir barış anlaşması imzalamaya razı mı?"

---

26 Ahron Bregman, Jihan El-Tahri, *The Fifty Years War: Israel and the Arabs* (Londra, 1998), 34.

27 Ma'oz, *Syria and Israel*, 225.

Mısır'la yapılan barış anlaşmasını emsal öncül olarak niteleyerek, İsrail'in geri çekilmeyi gerçekleştirmeden evvel barışa dair, elçilikler, açık sınırlar ve güvenlik düzenlemeleri gibi birtakım adımlar görmeye ihtiyacı olduğunu belirtmişti. Sina'dan çekilmenin üç yılda tamamlandığını söylememeyi tercih ederek, İsrail'in Golan Tepeleri'ni tümüyle boşaltmak için beş yıla ihtiyacı olduğunu da eklemişti. Görüşmenin sonuna doğru Rabin Christopher'a, "Bu onlara karşı gündeme getirebileceğiniz bir varsayımdır, ancak sizin varsayımınız olacaktır" demişti. Kısaca, Rabin doğrudan herhangi bir taahhütte bulunmadan, İsrail'in beş yıl içerisinde Golan Tepeleri'nden tamamen geri çekilmesini sağlayacak tam teşekküllü barış önerisine Suriyelilerin vereceği tepkiyi Christopher'ın öğrenmesini istemişti.

Christopher Esad'la 4 Ağustos'ta görüşmüş ve ertesi gün de Kudüs'e dönerek Rabin'e görüşme konusunda bilgi vermişti. Christopher, barış karşılığı geri çekilme "denklemi"ni kabul eden Esad'ın, Rabin'in teklifine sıcak baktığını düşünüyordu. Fakat Rabin Esad'ın tepkisi konusunda oldukça şaşırmıştı, zira Esad –tam ölçekli geri çekilme karşılığında kalıcı bir barış anlaşması imzalamaya hazır görünmesine karşın– çok ciddi bazı çekinceler ve şartlar ileri sürmüştü. Esad geri çekilme tamamlanmadan İsrail'e barış durumuna özgü bazı şartları sağlamayı kabul etmemişti. Ayrıca geri çekilmenin beş yılda tamamlanacağını öngören zamanlamaya da itirazı vardı, bunun yerine geri çekilmenin başlaması için altı aylık bir süreç önermişti. Esad Christopher'a, "normalleşme" teriminden rahatsızlık duyduğunu, bu nedenle Rabin'in doğrudan ve gizli bir iletişim kanalı oluşturulması ricasını geri çevirdiğini de söylemişti. Esad'ın cevabı Rabin'in beklentilerini karşılamadığından, Rabin Peres'e Filistinlilerle müzakereleri tamamlamak üzere Oslo kanalını kullanmaları için yeşil ışık yakmıştı.

Üç ay sonra, 12 Kasım 1993'te Clinton Rabin'e, Suriyelilerin İsrail'den tam ölçekli geri çekilme konusundaki taahhüdünü teyit etmesini beklediklerini söylemişti. Rabin "taahhüt" kelimesinden pek hoşlanmıyor, bunun yerine, gerektiğinde geri dönülebilecek bir tür şarta bağlı söz olan teminat kelimesini kullanmayı tercih ediyordu. Görüşme esnasında 4 Haziran 1967 yılında belirlenen

sınırdan özellikle hiç bahsedilmemişti. Gelecek birkaç ayda Suriyeliler tam ölçekli geri çekilmenin 4 Haziran 1967 hattına geri çekilme anlamına geldiğini, daha doğuda bulunan ve 1923'te çizilen uluslararası sınırın kastedilmediğini çok net bir biçimde ifade edecekti. 2 Mayıs 1994'te Christopher Rabin'e, Esad'ın 4 Haziran hattı konusunda son derece kararlı olduğunu, bu konuda anlaşmaya varılamaması halinde müzakerelerin devam edemeyeceğini bildirmişti. Söz konusu sınır hatları konusundaki bir diğer ciddi görüşme de 18 Temmuz 1994'te yapılmıştı. Christopher, Esad'ın Rabin'in öne sürdüğü şartları yerine getirmesi karşılığında neler bekleyebileceği konusunda Esad'a bilgi verebilmenin kendisi için önemli olduğunu söylemişti. Rabin buna, "Ona, bunun şartlar ne olursa olsun bekleyebileceği bir sonuç olduğunu söyleyebilirsin, ancak ihtiyaç duydukları şeyler karşılanmadan İsrailliler bunu telaffuz etmeyecekler. Ona, bizim taleplerimizi karşılamadan bunu elde etmek konusunda kendisinin bir şey yapamayacağını kendi fikrin olarak anlat" demişti. Christopher ise, "söylediğiniz şeyi cebime koyuyorum, ancak gündeme getirmeyeceğim" yorumunu yapmıştı. Bu yorum nedeniyle 4 Haziran 1967 hattı hakkındaki görüşmelerin kodu Cep Dosyası olacaktı.[28]

Suriyeliler daha sonra, İsrail'in 4 Haziran 1967 sınırlarına tamamen geri çekilmesi konusunda Temmuz 1994'te bir taahhüt aldıklarını ve buna istinaden Washington'da elçiler düzeyinde müzakerelere yeniden başladıklarını iddia edecekti. O sıralar Washington'a büyükelçi olarak yeni atanmış olan Itamar Rabinovich Suriye ile görüşmelerde halen İsrail heyetine başkanlık etmekteydi. Başbakanın temsilcisi ve yakın sırdaşı olan, Suriye görüşmeleri konusunda doğrudan başbakana rapor veren Rabinovich, Dışişleri Bakanlığı'nı devre dışı bırakmaktaydı. Suriye heyetinin başkanlığına ise, şimdi 1990'dan beri Washington büyükelçiliğini yürüten Velid Muallim getirilmişti.

Muallim müzakereleri, sıkı kontrole tabi Suriye rejiminin bir görevlisinden beklenmeyecek bir titizlik ve samimiyetle incele-

28 Itamar Rabinovich, "What Precisely Did Rabin Offer, What Did Assad Reply and What Did the Americans Think?" *Yediot Aharonot*, 6 Şubat 1998; Ze'ev Schiff, "File Pocket: What Did Rabin Promise to Syrians?", *Ha'aretz*, 29 Ağustos, 1997.

mişti. Muallim'e göre, 4 Haziran 1967 hattına geri çekilme anlaşmasının nihai halini alması için tam bir yıl gerekmiş, ancak bu fikir birliği sayesinde de barış anlaşmasının –Başbakan Rabin'in "masanın dört ayağı" benzetmesini yaptığı– diğer unsurları hakkında müzakerelerin açılması mümkün olmuştu. Masanın geri çekilme dışındaki diğer üç ayağı, normalleşme, güvenlik düzenlemeleri ve üzerinde fikir birliğine varılan pek çok önlemin hayata geçirilmesine ilişkin zaman çizelgesiydi.

Güvenlik konusunda anlaşmazlık yaratan asıl konu, İsrail'in geri çekilme sonrasında da Golan'da bir erken uyarı istasyonu tutma talebinde bulunmasıydı. Suriye bunun egemenliğinin ihlali olacağı iddiasında bulunmuştu. İkincisi, İsrail'in sınır hattı boyunca konuşlanmış olan Suriye silahlı kuvvetlerinin sayısında azalmaya gidilmesini istemesiydi. Üçüncüsü, İsrail'in silahtan arındırılmış bölgenin Şam'ın güneyine kadar ulaşması isteğiydi. Suriyeliler, İsrail'in elindeki ileri teknoloji, silahlı kuvvetlerinin büyüklüğü ve kalitesi, ayrıca nükleer teçhizatları düşünüldüğünde İsrail'in güvenlik konusundaki kaygılarının çok abartılı olduğunu düşünerek, bu taleplerin tümünü reddetmişti.

Suriye İsrail'in ilişkilerin normalleştirilmesi teklifini de reddetmiş, Muallim bunun gerekçelerini şöyle açıklamıştı: "İsrailliler *İsrail kamuoyunu* barışın gerekliliği konusunda *bizlerin* ikna etmesini istiyordu. Biz kendi halkımızı İsraille barışa hazırlamıştık. Ülkemiz medyasında pek çok şey değişmişti. Ancak bizi İsrail medyasında İsrail kamuoyunu barışa hazırlamak üzere konuşturmak istediler. Bizden İsraillilerin ülkemizi ziyaret etmesine izin vermemizi istediler. Biz bu türden bir ısrarı olumsuz bir işaret olarak değerlendirdik: Eğer kendi kamuoyunu komşunla barış yapmak için hazırlamıyorsan, bu gerçekten barış yapma niyetinin olmadığı anlamına gelir." İsrailliler de açık sınırlar ve ürettikleri malların girebileceği açık pazarlar istemekteydi. Kişi başına düşen yıllık gelirleri 900 ABD doları civarında olan Suriye, ekonomileri ve yeni gelişmekteki endüstrilerinin, kişi başı yıllık geliri 15,000 ABD doları olan İsrail'in nüfuzuna girmesinden çekiniyordu. Muallim yine de Suriye'nin görüşmelerin yavaş ilerlemesinin sorumlusu olduğunu reddediyordu. Muallim'e göre İsrail Filistinlilerle imzalanan Oslo II anlaşması sonrasına değin

çok yavaş ve temkinli hareket etmişti. Yaptığı gözlemlere göre "Rabin gönülsüz, şüpheci ve çok temkinliydi. Milim milim, çok yavaş hareket ediyordu."[29]

Suriyeliler görüşmeler konusundaki ilgilerinin bir belirtisi olarak genelkurmay başkanları Hikmet Şihabi'yi, mevkidaşı Ehud Barak'la yapılacak görüşmeler için Aralık 1994'te Washington'a göndermişti. Görüşmeler iyi gitmemişti. Suriyeliler öncelikle böylesine kilit bir görevliyi görüşmelere katılması için göndermelerinin önemini İsrail'in anlamadığını düşünmüştü. Barak'ın küstah tarzı ve nutuk atma eğiliminden rahatsız olmuşlar, kendilerine sunduğu sert güvenlik düzenlemelerinden de hoşlanmamışlardı. Şihabi Suriye'nin İsrail'den çekinmesi için pek çok gerekçesi ve barışın da güvenlik düzenlemelerine ilişkin tüm sorunların çözümü olduğunu söylemişti: eğer arada barış varsa, güvenlik düzenlemelerinin detaylarıyla uğraşmak durumunda kalmazsınız. Ancak en önemli sorun, Rabin'in Barak'ı 4 Haziran 1967 sınır hatları ile ilgili şartlı anlaşmadan haberdar etmemesinden kaynaklanmıştı. Rabin aksine, Golan Tepeleri'nden kısmi bir geri çekilme planı yapmaları için İSK'ya emir vermişti. Amerikalılar böyle bir çelişkiyi Rabin'in pazarlık taktiklerine ve her iki seçeneği de uygulanabilir tutma isteğine yormuştu. Fakat Suriyeliler, daha ayrıntılı müzakereler yürütmeye ikna olmaları için, Amerikalıların Rabin'in tavrı konusunda kendilerini bilinçli olarak yanlış yönlendirdiğinden şüphe etmeye başlamıştı.

Clinton görüşmenin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Esad'a iki mektup yazarak, iki ülkenin genelkurmay başkanları arasındaki görüşmelerin yenilenmesini hedeflemişti. Esad, müzakereler için çerçeve ve prensipleri belirleyecek olanların politikacılar olduğu cevabını vermişti. Amerikalılar bu nedenle Velid Muallim ve Itamar Rabinovich'le yakın temas içerisinde taslak bir belge hazırlama işine önayak olmuşlardı. 22 Mayıs 1995'te Suriye ve İsrail "Güvenlik Düzenlemelerinin Amaç ve Prensipleri" belgesinin nihai şekli üzerinde anlaşmış ve belgeyi ABD Dışişleri Bakanlığı'na tevdi etmişlerdi. Söz konusu belge önemliydi çünkü

29 Linda Butler, "Fresh Light on the Syrian-Israeli Peace Negotiations: An Interview with Ambassador Walid al-Moualem", *Journal of Palestine Studies* 26, no. 2 (Kış 1997). (Vurgu orijinal metne aittir.)

iki ülke arasında eşitlik ve mütekabiliyet prensibinin temellerini atmıştı. Belge bir tarafın güvenliğinin diğer tarafın güvenlik ihtiyaçlarının aleyhine olmaması gerektiği esasını ortaya koymaktaydı.[30]

Prensipler konusundaki fikir birliği, genelkurmay başkanları düzeyindeki görüşmelerin yeniden başlamasını mümkün kılmıştı. Hikmet Şihabi Haziran 1995 sonunda Washington'daki Fort McNair'de, İsrail'in yeni genelkurmay başkanı Amnon Lipkin-Şahak ile iki günlük bir görüşme yapmıştı. Şahak da selefi gibi, barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Golan'da bir erken uyarı istasyonunun kalmasını istemişti. Şihabi İsrail delegasyonu başkanının şüphesiz nihai geri çekilme hattı konusunda bilgisi olduğuna, 4 Haziran 1967 hattını ima ederek dikkat çekmişti. Şahak bu konuda hiçbir şey bilmediği cevabını vermişti.[31] Şahak'ın yardımcılarından biri İSK'nın hazırladığı güvenlik rejimi ile ilgili planları sunmuştu. Şihabi planı, detaylarına bakmadan prensip olarak reddetmişti çünkü plan 4 Haziran hattına geri çekilme varsayımına dayanmıyordu. Şihabi İsrail'in güvenlik konusundaki taleplerinin abartılı ve gerekçesiz olduğu kanısındaydı. Barışın bilakis en iyi güvenlik garantisi olduğuna ilişkin görüşünü tekrarlamıştı. Hiçbir konuda anlaşma sağlanamamıştı. İsrailliler yine de Washington'ı Suriye askeri teşkilatı ile gerçek bir diyalog kurdukları izlenimiyle terk etmişlerdi.[32]

Muallim'e göre Rabin, Suriye ile müzakerelerin hızını barış sürecine dahil diğer Arap taraflarla ilgili değişen önceliklerine göre belirlemişti. Örneğin, Eylül 1993'te Filistin kanadına yöneldiğinde Suriye cephesinde bir şey elde edemediği, çünkü İsrail kamuoyunun Oslo protokolünü hazmetmek için zamana ihtiyacı olduğu mesajını vermişti. Bu nedenle de görüşmeleri askıya almıştı. 1994'te ise Ürdün tarafına yönelmiş ve İsrail kamuoyunun Ürdün'le barış anlaşmasını hazmetmesi gerektiğini iddia etmişti. Suriye ile görüşmeler de yeniden askıya alındı. İsrailliler ancak Oslo II anlaşmasını imzaladıktan sonra, yani Eylül 1995 sonla-

30 *a.g.e.*

31 Schiff, *Ha'aretz*, 29 Ağustos 1997.

32 Itamar Rabinovich, "Shihabi Talked about Israeli Capability, Shahak about the Syrian Missiles", *Yediot Aharonot*, 13 Şubat 1998.

rında Suriyelilere seri bir biçimde harekete geçmek istediklerini söyleyecekti.

Rabin'in Suriyelilere tam olarak nasıl bir söz verdiği kesin olarak bilinemeyecektir. Bu belirsizliğin bir nedeni Rabin'in Esad ile doğrudan değil de, Amerikalı dışişleri bakanının iyi niyet elçiliği vasıtasıyla temas kurmuş olmasıdır. Suriye cephesinde bir hamle yapma konusundaki hevesi nedeniyle Christopher, Rabin'in kabul edebileceği sınırı aşmış olabilir. Bu durum, Suriye'nin İsrail'in 4 Haziran 1967 hattına geri çekilmesini Rabin'in kesinlikle kabul ettiğine dair daha sonraki iddiasının nedeni olabilir. Ancak Suriye cephesiyle müzakereler değerlendirildiğinde Rabin'in söz konusu hatta geri çekilmek için kesin bir taahhüt verdiği gibi bir durum ortaya çıkmamaktadır ve bu konuda yazılı bir belge de yoktur. En geçerli açıklama, Rabin'in karmaşık pazarlık stratejisinin bir parçası olarak Şam'a kasıtlı biçimde çelişik mesajları bizzat göndermiş olmasıdır. Rabin bir yandan da, Amerikalılara bazı şartlar karşılığında 4 Haziran 1967 hattına çekilmeyi düşünmeye hazır olduğunu da söylemiştir. Ancak öte yandan genelkurmay başkanları vasıtasıyla da geri çekilme hattı konusundaki muğlâk tutumunu ve barış anlaşması imzalanması durumunda dahi İsrail'in Golan'da varlığını sürdürmesi konusundaki tavrını sürdürmüştü.

İsrail ve Suriye arasında barış yapılması konusunda bir fırsatın Rabin'in başbakanlığı sırasında kaçırıldığını söylemek ise, eldeki kanıtların gösterdiğinin ötesini iddia etmek olur. Suriyeliler Rabin'in ilişkilerin normalleşmesi ve güvenlik konusundaki önerilerini kabul etmeye hiçbir şekilde yanaşmamışlardı. Suriye'nin barış anlaşması için sunduğu kabul edilmesi zor şartlar da Rabin'i anlaşmaya varma şansı konusunda şüpheye düşürmüştü. Rabin'in ikili görüşmelerdeki öncelikleri, Oslo protokolünü uygulamak ve sonra da Ürdün'le barış anlaşması imzalanması için çalışmaktı. Rabin Suriye ile barış yapmak konusundaki beklentileri açısından iyimser olmasa da, görüşmelerin başarısızlığına dair sorumluluğu yüklenmek istememişti. Rabin ve Esad, aslında, pek çok açıdan birbirine benziyordu. İkisi de çok katı ve şüpheci eski generallerdi. Rabin İsrail'in güvenliğini sağlamayı, Esad ise Golan'ın her bir milimetre karesini tekrar Suriye egemenliği

altına sokmayı takıntı haline getirmişti. İkisi de kurnaz, yavaş ve inatçı müzakerecilerdi. İkisi de çok sertti.

Ürdün'le Barış

Rabin ilk olarak Filistinlilerle mi, yoksa Suriye'yle mi barış yapması gerektiği konusunda başlangıçta oldukça net bir fikre sahipti. Ancak Oslo protokolü imzalandıktan sonra, İsrail'in barış için ikinci partnerinin Suriye değil, Ürdün olması gerektiğinde ısrar etmişti. Aynı anda dört cephede birden hamle yaparak Ortadoğu'ya kapsamlı bir barış geleceğini düşünen Şimon Peres'in aksine, Rabin daima her seferinde tek bir ülke ile barış yapılması gerektiğine inanıyordu.

Ürdün İsrail-Filistin protokolünden diğer Arap ülkelerine göre çok daha doğrudan etkilenmişti. Protokolün imzalanarak dünyaya ilan edilmesinden bir gün sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki çok daha sade bir seremoniyle Ürdün ve İsrail temsilcileri kapsamlı bir barış anlaşmasına yönelik detaylı müzakereler için ortak bir program imzalamıştı. Söz konusu ortak gündem barış anlaşması için detaylı bir plan niteliğindeydi ve en önemli bölümleri sınırlar ve teritoryal meseleler, su, güvenlik ve mülteciler hakkındaydı. Belge Ortadoğu'da kapsamlı bir barışın inşasıyla bir önceki çeyrek yüzyılda birebir şahsen ilgilenen Kral Hüseyin'in mührünü taşıyordu. Ürdün-İsrail ortak programı Ekim 1992'de imzaya hazırdı, ancak kral İsrail ve Filistinliler arasında ilerleme kaydedilmesini beklemeyi tercih etmişti. Kral bu nedenle FKÖ liderinin İsrail'le kendi hesabına gizli müzakereler yürüttüğü ortaya çıkınca çok içerlemişti.

İsrail-FKÖ protokolünü inceledikten ve kamuoyu nezdinde onayladıktan sonra dahi, kralın yaklaşımı belirsizliğini korumuştu. Bir yandan savunduğu şey, yani Arap ülkelerinin İsrail'le anlaşmak zorunda kalacakları öngörüsü gerçekleştiği için haklılığının ortaya çıktığını düşünüyordu. Ancak öte yandan da, FKÖ ve İsrail arasında yeni kurulan alışılmadık ittifakın, Ürdün'ün İsrail'in "en iyi düşmanı" olmaktan kaynaklı geleneksel pozisyonunu tehlikeye atabileceğini düşünüyordu. İsrail ve Filistin Yönetimi yakın ekonomik ortaklar haline gelirse, bu durum Doğu

Şeria'da siyasi istikrarsızlığı tetitkleyecek şekilde enflasyon ve işsizliğe neden olabilirdi. Ürdün'ün 3,9 milyonluk nüfusunun yarıdan fazlası Filistinliydi. Eğer, nedeni ne olursa olsun Batı Şeria'dan Doğu Şeria'ya bir Filistinli akını gerçekleşirse, bundan Ürdün Haşimi Krallığı'nı Filistin Cumhuriyeti'ne dönüştürecek bir baskı unsuru doğabilirdi. Mesele kısaca, Ürdün'ün ayrı bir devlet olarak ayakta kalmasıydı.

İsrail-FKÖ protokolünün Ürdün'ün demokratikleşme yönünde ilerlemesi açısından da etki ve sonuçları olmuştu. Bu süreç Kasım 1989 seçimleri ile başlamış ve İslami köktendincilerin yarattığı tehdide karşı en etkili yanıt olmuştu. Yeni seçimler 8 Kasım 1993 tarihinde yapılacaktı. Arafat'ın yaptığı anlaşma, bazı Filistinlilerin biri Amman, diğeri Eriha'daki iki ayrı yasama meclisi için oy vermesiyle sonuçlanabilirdi. Anayasa hukuku uzmanı olan Mustafa Hamarneh bu durumu yabancı gazetecilere şöyle açıklamıştı: "Ürdün çok zor bir dönemden geçiyor. Yaser Arafat şapkasından tavşan değil, lanetli bir deve çıkardı."[33]

İsrail-FKÖ protokolünün yarattığı ilk şok dalgasıyla Kral Hüseyin seçimleri erteleme niyetinde olduğunun açık işaretlerini vermişti. Gizli bir toplantıda İsraillilerin verdiği güvenceler, seçimlerin planlandığı gibi yapılmasına dair sonradan verilen kararın ardında yatan nedendi. İsrail ve Ürdün arasındaki ilişkilerin devamında kişisel diplomasi her zaman önemli bir rol oynamıştı. "Küçük cesur kral" olarak adlandıran Hüseyin ve İsrail liderleri savaş hatlarının diğer yanında sayısız kere buluşmuştu. Böylesine üst düzey bir toplantı için siyasi girişim ise bu defa İsrail tarafından yapılmıştı. İsrail'deki günlük bir gazete olan *Ma'ariv*, istihbarat raporlarından alıntılar yaparak kralın protokol nedeniyle "aldatıldığını ve göz ardı edildiğini" düşündüğünü yazmıştı. Söylentiye göre İsrail başbakanına "Kral Hüseyin'in etrafındaki siyasetin çöktüğü ve onu sakinleştirmek için doğrudan müdahaleye ihtiyaç olduğu" bildiriliyordu. Öteden beri Ürdün'le işbirliği yanlısı olan Rabin'den bu tavsiyeyi dikkate alması istenmişti. 26 Eylül Pazar günü Kızıldeniz'in sahil beldesi Akabe'deki kraliyet

33 Nora Boustany, "King Hussein Fears Prospects for Peace Could Raise Premature Hope in Jordan", *International Herald Tribune*, 18-19 Eylül 1993.

sarayında uzun saatler geçiren Rabin, kral ve danışmanlarıyla istişarede bulunmuştu. Rabin krala, İsrail'in kralın rejimini kararlı bir biçimde desteklemeye devam edeceği, Filistin meselesi ile ilgili yapılacak düzenlemelerde Ürdün'ün çıkarlarının korunacağı ve gelecekteki barış stratejisinin Ürdün'le yakın temas içinde koordine edileceği güvencesini vermişti.[34]

1957'den beri ilk kez çok partili olarak yapılan genel seçimler 8 Kasım 1993'te gerçekleştirilmiş, Kral Hüseyin'in dikkatli bir biçimde planladığı şekilde sonuçlanmıştı: muhafazakâr ve bağımsız bloklarla aşiret bloğu güçlenmiş; temel amacı İsrail'le barış görüşmelerine muhalefet etmekten ibaret bir platform olan İslami Amel Cephesi'ne anlamlı bir ders verilmişti. Bu sonuç Kral Hüseyin'e, Arap-İsrail barış sürecini başlatma işine girişebilmesini sağlayacak uysal bir parlamento vermişti. Bu durum Ürdün-İsrail barış protokolünün imzalanmasının an meselesi olduğuna dair bir söylentinin de yayılmasına yol açmıştı.

Barış anlaşmasına giden müzakerelerdeki dört önemli aktör Kral Hüseyin, kralın erkek kardeşi veliaht prens Hasan, İzak Rabin ve Şimon Peres'ti. Amerikalılar Ürdün cephesine ilişkin kaydedilebilecek ilerlemeleri cesaretlendirmiş ve desteklemiş, ancak Suriye ile olan süreçtekine benzer, aktif anlamda bir arabuluculuk rolü oynamamıştı, çünkü iki ülkenin liderleri arasında zaten doğrudan bir iletişim kanalı mevcuttu. Ürdün tarafında kararları alan asıl kişi Kral Hüseyin'di. İsraillilerle görüşmelere, bölgesel ve uluslararası ilişkilere ilişkin zengin bir tecrübe, gerçekçilik hissi ve meşhur sosyal vasıflarını katmış, bu da sorun çözme odaklı olumlu bir atmosfer oluşturulmasına yardımcı olmuştu. Prens Hasan da barış müzakerelerinin yapılmasında önemli bir rol oynamıştı. Prens ekonomi konusundaki uzmanlığını, ortaçağ dönemindeki Musevi teolojisini de içeren çok geniş bir entelektüel ilgi ile birleştirmişti. Oxford'da öğrendiği İbranicesiyle ithaf edip imzaladığı bilimsel makale ve kitaplarını İsrailli müzakerecilere vererek, onları şaşırtıp sevindirecekti.[35]

---

34 Jerrold Kessel, "Rabin Soothes King at a Secret Meeting", *The Guardian*, 29 September 1993.

35 Elyakim Rubinstein, "Ürdün'le Barış Anlaşması" (İbranice), *Hamişpat*, no. 6 (Aralık 1995).

Hüseyin'in Peres'e karşı tutumu ise belirsizdi. Kral Peres'in enerjisine, barış konusundaki ısrarına ve sürekli olarak ürettiği orijinal fikirlere saygı duyuyordu. Ancak bir taraftan da Nisan 1987'deki Londra Anlaşması sürecinde Peres'in kendini nasıl yarı yolda bıraktığını unutamıyordu. Peres'i hem bir hayalci, hem de şöhret peşinde koşan biri olarak görüyor ve ona güvenmiyordu. Kral Rabin'e karşı zamanla oluşmuş önemli bir saygı beslemekteydi, çünkü Rabin bir askerin netliği ile konuşan ve verdiği sözü tutan biriydi. Kral ve başbakan arasındaki güven ilişkisi, Ürdün cephesindeki barış görüşmelerinin ilerlemesinde kilit öneme sahip bir faktördü. Kral, Rabin'in ardından kederli bir biçimde "çok özel bir ilişkimiz vardı" diyecekti. "Pek çok kez kendini benim yerime koyduğunu hissetmiştim. Ben de kendimi onun yerine koymuştum. Biz birbirimizi alt etmeye çalışmazdık. Biz uygulanabilecek, iki ülkenin vatandaşları için de kabul edilebilir, dengeli ve makul bir şey yapmak istemiştik. Ve bu, bizim bu noktaya gelmemizi sağlayan yaklaşımdı"[36] diyecekti. Rabin ve Hüseyin siyasi müzakerelere başkanlık ederken, Peres ve Hasan barış sürecinin ekonomik boyutundan sorumluydu.

1 Ekim 1993'te Beyaz Saray'da Bill Clinton, Prens Hasan ve Şimon Peres arasında yapılan bir toplantı esnasında İsrail-Ürdün ve ABD arasında üçlü bir ekonomi komitesi oluşturulmuştu. Söz konusu forum ilk kez Washington'da bir araya gelmiş ve sonrasında da bölgede düzenli olarak toplanmıştı. Ticaret, finans, bankacılık, sivil havacılık ve Ürdün Vadisi ortak projeleri gibi özel konuları görüşmek üzere alt gruplar oluşturulmuştu. Beyaz Saray'daki toplantı kamuoyuna duyurulmuş olsa da, Peres 2 Kasım'da muhtemel barış anlaşmasının hem siyasi hem de ekonomik boyutlarını gözden geçirmek üzere Hüseyin ile Amman'ın dışındaki Haşimi Sarayı'nda gizlice buluşmuştu. Peres bir zamanlar "Utangaç Majesteleri" olarak nitelediği kralla toplantısının sonuçlarını büyük ölçüde abartmıştı. İsrail'e büyük bir sevinçle, Ürdün'le barış anlaşması yapmanın an meselesi olduğuna dair önemli ipuçları vererek dönmüştü. Gazetecilere "3 Kasım'ı tarihi bir gün olarak takvimlerinize işleyin" demişti. "Gerekli olan tek şey anlaşmayı imzalayacak bir kalem" diye de eklemişti. Ürdünlüler Peres'in

36 Kral Hüseyin ile mülakat.

boşboğazlığı nedeniyle kızgındı. Hüseyin Rabin'i, eğer gizli tutulmayacaksa bir daha gizli görüşme yapmayacakları konusunda uyarmıştı. Rabin de Peres'e içerlemiş ve barış yapma işini kendi üzerine almıştı.[37]

Tüm bunlar olup biterken, Üçlü Ekonomik Komite işlerine devam etmiş ve komitenin Washington'dan bölgeye taşınmasını önerenler Ürdünlüler olmuştu. Ürdün'ün böyle bir öneri yapmasının amacı kamuoyunu barışın potansiyel faydaları hakkında eğitmekti. Komitenin beşinci toplantısı Akabe ve Eylat'ın kuzeyindeki sınır boyuna kurulu Ein Evrona'da, 18-19 Temmuz 1994'te yapılmıştı. Ertesi gün Peres ve Ürdün başbakanı ve dışişleri bakanı olan Abdüsselam Mecali arasında Ürdün'deki Ölü Deniz Spa Oteli'nde basına açık bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda Kızıldeniz-Ölü Deniz kanalı oluşturulmasına, buraların elektrik şebekelerinin birleştirilmesine ve boş Arabe Vadisi çölünün "Barış Vadisi" haline getirilerek tarım, endüstri ve turizm merkezi halinde geliştirilmesine dair planları tartışmışlardı. Peres "uçuş sadece on beş dakika sürecek, ancak kırk altı yıllık nefret ve savaş körfezini aşacak" demişti.

İsrailliler barış anlaşması önerisinde bulunmuş ve 1993 yılı sonlarına doğru anlaşma taslağını dahi sunmuşlardı, ancak Ürdünlüler bunu tartışmayı reddetmişti. Ürdünlüler görüşmelerin duyulması durumunda Arap dünyasından alacakları eleştiriler nedeniyle İsraillilerden anlaşma taslakları yerine farklı öneriler içeren "görüş belgeleri" istemişti. Kral Hüseyin dikkatli bir biçimde hareket ediyor ve her yanını koruma altına alıyordu. Kral ve Rabin bir dizi toplantı yapmıştı. Bunlardan ilki kralın Akabe'deki sarayında bir gece konaklamasının da dahil olduğu, 6-7 Ekim tarihindeki toplantıydı. Kral Haşimi bir hükümdar olarak Kudüs'teki Müslümanlara ait kutsal mekânların koruyucusu olmasına atfettiği önem nedeniyle misafirini etkilemişti. İki lider bu toplantıda Washington Bildirgesi'ne dönüşecek belge üzerinde çalışmaya başlayacaktı.

Yardımcılarının kastettiği mesafeyi değerlendirmek üzere Rabin 28 Mayıs 1994'te, Hüseyin ile Hüseyin'in Londra'daki evinde

37 David Horovitz (der.), *Yitzhak Rabin: A Soldier for Peace* (Londra, 1996), 124-127.

buluşmuştu. Hüseyin bu toplantıda İsrail'in Kudüs'te Müslümanlara ait kutsal mekânların bakımı ve himayesini sürdürmek gibi önemli bir ayrıcalığı gelecekteki herhangi bir barış anlaşması kapsamında Ürdün'e vereceğini ilk kez duymuştu. Bu, görüşmelerin dönüm noktasıydı. Hüseyin, devamında barış anlaşması için detaylı müzakerelerin geleceği, ortak bir ilkeler bildirgesine razı olmuştu. Hüseyin Ekim ayında Washington'da Rabin'le kamuoyuna duyurulacak bir toplantı yapmayı da kabul etmiş, Rabin de buna karşılık olarak Amerikan başkanı ve Kongre'sine, Ürdün'ün ABD'ye olan borçlarının ertelenmesi tavsiyesinde bulunacağı sözünü vermişti.[38] Hüseyin kendisi de durumu kamuoyuna açıklamaya ilişkin ortak kararın görüşmelerdeki ilerlemenin doğal bir sonucu olduğunu ifade etmişti:

> Barış temaslarımızı öteden beri duyurmamamız aslında ortak bir karardı. Başlangıçta öylesine farklı noktalardaydık ki toplantıları duyurmanın pek de bir yararı olamazdı. Bu görüşmeler birbirimizi tanımamıza yardım etti. Toplantılar arada bir durduğumuz noktayı gözden geçirip, ilerleme kaydetme şansımız olup olmadığını görmemizi sağladı. Söz konusu görüşmeler tabii ki atmosferi değiştirmişti; ancak başından beri bu görüşmeleri –esaslı bir şey elde etmedikçe– gizli tutmak, elimizdekileri kaybetmemek için aldığımız ortak bir karardı.
>
> Ülkeme geri dönüp parlamentoyu toplayarak görüşme kararı aldığımızı söyledim. Amerika Birleşik Devletleri'nde de Rabin'le kamuoyunun haberdar edileceği bir toplantı yapmaya bir itirazım olmadığına ilişkin bir açıklama yapmıştım. Bu işler böyle yapılır, bunun başka bir yolu da yoktur. Ve Washington Bildirgesi'ne dönüşecek belgeyi hazırladık. Başlangıçta ilk toplantının Arabe Vadisi'nde olmasını istemiştim. Ancak bunu Amerikalılara söylediğimizde, Başkan Clinton bizi Beyaz Saray'a davet etti ve ikimiz de Amerikalıların, özellikle de Başkan Clinton'ın bir yere varmaya çalıştığımız bütün bu zaman zarfında bizim yol arkadaşımız olduğunun farkına vardık. Dolayısıyla bu öneriyi kabul ettik. En küçük detayına kadar fikir birliğine vardığımız belgeyle birlikte oraya gittik ve belgeyi olabilecek en geç saatte Başkan'ın ofisine ilettik, aksi halde belge ertesi sabah bizler onu imzalayana kadar basına sızabilirdi.[39]

38 Zak, *Hüseyin Barış Yapıyor*, 293-94.

39 Kral Hüseyin ile mülakat.

Herkesin beklediği toplantı 25 Temmuz 1994'te Beyaz Saray'da yapılmıştı. Bu toplantıdan, Başbakan Rabin ve Kral Hüseyin'in imzaladığı, imza törenine Başkan Clinton'ın ev sahipliği ve şahitlik yaptığı Washington Bildirgesi çıkmıştı. Washington Bildirgesi Ürdün ve İsrail arasındaki savaş halini sona erdirmiş ve iki ülkenin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde adil, kalıcı ve kapsamlı bir barış yapma konusunda söz vermesini sağlamıştı. İsrail, Ürdün Haşimi Krallığı'nın Kudüs'te Müslümanlara ait kutsal mekânlara ilişkin özel rolüne saygı duymayı resmen kabul ederek, nihai statü müzakerelerinde bu role öncelik vereceğine söz vermişti. Bu durum kutsal mekânların kontrolünün Filistinlilere ait bir ayrıcalık, Kudüs'ün de gelecekteki Filistin devletinin başkenti olacağını iddia eden Yaser Arafat'a indirilmiş önemli bir darbeydi. Nihayet, doğrudan telefon hattı, ortak elektrik şebekesi, yeni sınır geçişleri, üçüncü ülkelerden gelecek turistlere serbest giriş hakkı ve suç ve uyuşturucu kaçakçılığı konusunda iki ülkenin polis teşkilatları arasında işbirliği gibi ikili pek çok konuda alınacak tedbirler duyurulmuştu.

Rabin zirve devam ederken yaptığı bir konuşmada Ürdün'le ilişkiler konusunda elde edilen tarihi gelişmelerde rol oynayan görevlilerin isimlerini anmış, ancak Peres'in adını zikretmemişti. Bu türden bir yok sayma eylemi Rabin'in barış yapıcı olarak rolünün altını çizmeyi hedeflemekteydi. Söz konusu toplantı Rabin ve Hüseyin arasındaki yalnızca ikinci toplantı olduğundan, Clinton ikisi arasında böylesine sıcak ilişkiler görmekten biraz şaşkındı. "Söyleyin bana, birbirinizi ne zamandır tanıyorsunuz?" diye sormuştu. Rabin, "yirmi bir yıldır, Sayın Başkan" yanıtını vermişti. Hüseyin ise Rabin'i sevecen bir gülümsemeyle şöyle düzeltmişti: "sadece" yirmi yıldır.

Ürdün'le tam bir barış anlaşması değilse de, Washington Bildirgesi İsrail'deki siyasi spektrumda çok ciddi bir popülerlik kazanmıştı. Knesset bildirgeyi 91'e karşı üç red oyu ile onaylamıştı. Pek çok İsrailli, Kral Hüseyin'in kendi kralları olmasını da kabul edeceklerine dair şakalar yapıyordu. Bildirgeye yönelik halk tepkisi öylesine hararetliydi ki, Ariel Şaron'un yaygınlaştırdığı ve aşırı sağın Filistin sorununa yönelik favori çözümünü, yani Doğu Kudüs'teki Haşimi Krallığı'nı Filistin devleti haline getirmek-

ten ibaret formülü ifade eden "Ürdün Filistin'dir" sloganından Likud dahi vazgeçmek zorunda kalmıştı. Binyamin Netanyahu Washington Bildirgesi'ni kamuoyu karşısında övmüş ve veliaht prens Hasan'la yalnız kaldığı bir anda Şaron'un düşüncelerinin ne kendisi, ne de partisi tarafından desteklendiğini söylemişti.

Washington'daki imza töreninin ardından iki taraftan uzmanlar su paylaşımı, sınırların belirlenmesi ve karşılıklı güvenlik gibi hassas konularda çalışmaya koyulmuştu. Bu toplantıların pek çoğu, veliaht prens Hasan'ın Akabe'deki evinde yapılmıştı. Eylül sonuna doğru İsrailliler taslak halinde bir barış anlaşması metni sunmuş ve bu belge de nihai müzakere turunun temelini oluşturmuştu. Rabin ve Hüseyin'den önemli sorunların çözümü için yardım istenmesi gerekmişti. 16 Ekim akşamı yardımcılarıyla birlikte Haşimiye Sarayı'nda bir araya gelerek gece boyunca çalışmışlardı.

En çetrefilli sorun sınırların belirlenmesi idi çünkü İsrail 1960'ların sonundan itibaren doğu sınırını tahminen 360 kilometrekare kadar genişletmiş ve bu bölgenin bir bölümü de tarım arazisi haline gelmişti. Rabin ve Hüseyin yere serilmiş dev bir haritayı incelemek üzere dizleri ve elleri üzerine çökmüştü. Güneyde Eylat ve Akabe'den kuzeyde Suriye'ye uzanan hattın tümünü birlikte incelemişlerdi. Bazı bölgelerde toprak değişimine razı olmuşlardı. Diğer bazı bölgelerde ise, Hüseyin tipik cömertliğiyle, İsrailli köylülerin kullanageldikleri toprakları bu bölgeler Ürdün egemenliğine geçtikten sonra da ekip biçmelerine izin vermeyi kabul etmişti. Su için ise Ürdünlülerin her yıl İsrail'den 50 milyon metreküp daha fazla su almasına ve iki ülkenin su sıkıntısını gidermek için yeni su kaynakları yaratmak, su kirliliğini önlemek ve çöp miktarını azaltmak için işbirliği yapmasına karar verilmişti. Anlaşmanın İsrail açısından en önemli taraflarından biri de, Kral Hüseyin'in Ürdün'de İsrail'in güvenliğini tehdit edecek biçimde, üçüncü bir ülkenin ordusunun konuşlandırılmasına izin vermeyeceğine ilişkin taahhüdüydü. İsrail'in Ürdün'ün Kudüs'teki özel durumuna saygı göstereceğine ilişkin güvencesi de anlaşmaya eklenmişti. Nihayet iki taraf da Ürdün'deki Filistinli mültecilerin

durumunun iyileştirilmesi konusunda birlikte çalışmak için anlaşmıştı.[40]

İsrail-Ürdün barış anlaşması Başbakan Rabin ve Kral Hüseyin tarafından 26 Ekim 1994'te kaç gün öncesine kadar mayınlı bir bölge olan Arava Çölü'ndeki bir sınır noktasında imzalanmıştı. İmza töreninde Başkan Clinton, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Mısır'ın dışişleri bakanları ile diğer pek çok Arap ülkesinden temsilciler hazır bulunmuştu. Törenin görüntüleri dünyanın dört bir yanındaki izleyicilere televizyon yayını ile ulaştırılmıştı. Bu anlaşma İsrail ile bir Arap devleti arasında son on beş yılda imzalanan ikinci, bölgede imza töreni gerçekleşen ilk anlaşmaydı. Beyaz Saray'da Yaser Arafat'ın elini sıkarken vücut dili fazla sıkıntılı bir izlenim veren Rabin, şimdi oldukça olumlu ve neşeli bir ruh hali içinde görünüyordu. Rabin ve Hüseyin binlerce balonun serbest bırakıldığı ve Ürdün ve İsrail'in üst düzey görevlilerinin hediye değiş tokuşu yaptığı bu karnavalı andıran ortamda mutlu görünüyorlardı. Rabin çölü yeşertmenin zamanının geldiğini söylemiş ve Hüseyin de Mısır'la yapılan soğuk barışın aksine samimi bir barış vaat etmişti. Knesset Ürdün'le yapılan barış anlaşmasını 105'e karşı üç red ve altı çekimser oy ile onaylamıştı.

Retorik bir yana, İsrail-Ürdün anlaşması kelimenin tam anlamıyla barış inşası için bir potansiyel taşıyordu. Ürdün İsrail'le barış anlaşması imzalayan ikinci Arap ülkesiydi, ancak pek çok açıdan bu durum ilkleri ifade ediyordu: Ürdün'den evvel hiçbir Arap ülkesi samimi bir barış önerisinde bulunmamıştı. İsrail'in hem Mısır, hem de Ürdün büyükelçisi olarak görev yapan Profesör Shimon Shamir Ürdün'ün barış konusundaki yaklaşımının benzersizliğini vurgulamıştır. Mısır'la barış yenilenen düşmanlıkların baskısı altında, diğer Arap ülkelerine rağmen ve Soğuk Savaş'ın damgasını vurduğu bir dünyada imzalanmıştı. Sina'daki güvenlik düzenlemeleri bu barış anlaşmasının temel unsurlarından biri haline nihayet gelmişti, ancak normalleşme süreci Mısır için sadece bir pazarlık konusu olarak kalmıştı. Ürdün'le yapılan barış anlaşması ise, yıllar süren sessiz diyaloglar ve üstü kapalı

40 Horovitz, *Yitzhak Rabin*, 129; David Makovsky, *Making Peace with the PLO: the Rabin Government's Road to Oslo* (Boulder, Colorado, 1996), 158-160.

bir uyum süreci sonrasının, Madrid ve Oslo'nun yarattığı meşruiyetin ve kılavuzu küreselleşme, karşılıklı dayanışma ve pazar olan bir dünyanın ürünüydü. Dolayısıyla anlaşma güvenlik konusunda çok az şey söylerken ekonomik işbirliği konusunda pek çok referans içermekteydi. Ürdün'ü yönetenler, "normalleşme" terimindense "barış yapma" kavramını kullanmayı tercih etmekteydiler, çünkü bu terim iki ülkenin yararına ortak bir girişimi ifade etmekteydi.

Kral Hüseyin barışın uzun krallık yıllarını taçlandıran bir başarı olduğunu düşünüyor ve bunun meyvelerini yaşarken görmeyi umuyordu. Barış sürecinin hızının kontrollü olması gerektiği kendisine önerildiğinde, tam tersine, barış durumunu pekiştirmek için işbirliğinin hızlandırılması ve genişletilmesi gerektiği cevabını veriyordu. Kral Hüseyin barış anlaşmasının halkını şaşırttığının, özellikle Filistin asıllı tebaasının anlaşmayı kabul etmekte zorlandığının ve İslamcı ve radikal muhalefet gruplarının barışa zarar vermek için her şeyi yapacağının farkındaydı. Ancak bildiği bir başka şey de barışın, ancak uygulanmasından elde edilecek sonuçlarla değerlendirilecek olduğuydu. Bu nedenle İsrail'le yapılan barışı sokaktaki adamın yararına ekonomik bir başarı hikâyesine dönüştürmeye önem veriyordu.[41] Mısır ve İsrail arasındaki ilişkilerin bir ifadesi olan soğuk barış, Hüseyin'in bakış açısına tamamen yabancıydı:

> 'Soğuk barış' terimini anlayamıyorum. Bunun ne anlama geldiğini bilmiyorum. Ya savaş halinde olursunuz ya ne savaşır ne barışırsınız ya da barış yaparsınız. Barış doğası itibarıyla tüm sorunların çözülmesi halidir. Halklar arasındaki engellerin yerle bir olmasıdır. Bir araya gelenler halklardır, birbirlerini tanımak için bir araya gelirler. Birbirini kucaklayanlar iki taraftan şehitlerin çocuklarıdır. Bir araya gelenler ve bambaşka bir atmosferde imkânsızlıklardan ibaret şartların hatırasını paylaşanlar birbiriyle savaşan askerlerdir. Bir araya gelen ve birlikte iş yapanlar halktır. Gerçek bir barış hükümetler arasında değil, aynı kaygıları taşıdıklarını, aynı biçimde acı çektiklerini ve her-

41 Shimon Shamir, "Three Years after the Signature of the Peace Treaty with Jordan: The Desert Is Still Arid", *Ha'aretz*, 22 Ekim 1997.

kesin yararına olacak bir ilişki kurmanın iki tarafın da katkısı ile mümkün olacağını bilen bireyler arasındadır.[42]

Barış sürecindeki gelişmeler bu öngörü ile örtüşmeyecekti. Ürdün barışının ekonomik faydaları önemsiz kalacaktı. İsrail'le normal ilişkilere dair gösterilen direnç Hüseyin'in beklediğinden çok daha derin olacak ve arzu ettiği yeni gerçeklik ortaya çıkmayacaktı. Kral İsrail'le yapılan barışı toplumlar arası bir barışa dönüştürmek istemiş, ancak barış Ürdün'de, daha çok kralın barışı olarak algılanmıştı. İsrail tarafında ise Ürdün'le barış, tıpkı Ürdün'ün kralı gibi, ziyadesiyle popüler olmuştu. Hem Rabin, hem de Peres barışın ekonomik getirilerinin önemini kavrıyordu. Ancak emirleri altındaki bürokratlar yavaş ve temkinli hareket ediyor, barış anlaşmasıyla vadedilen gerçek barış bir türlü gerçekleşmiyordu.

42 Kral Hüseyin ile mülakat.

14. Gerileme, 1995-1996

İzak Rabin Oslo protokolünü uygulama sürecinde Yaser Arafat'ı barışa giden yolda bir ortak olarak görmeye başlamıştı. Ancak iki liderin Oslo protokolü konusundaki görüşleri farklıydı. Rabin işgal edilmiş bölgelerin İsrail güvenliği veya İsrail kolonizasyonu için hayati olmayan kısımlarından yavaş yavaş geri çekilerek, bir devletten daha azına tekabül edecek, silahtan arındırılmış bir Filistin varlığının inşasıyla bu süreci tamamlamayı öngörmekteydi. Arafat ise İsrail'in işgal edilmiş toprakların tümünden geri çekilmesini takiben, başkenti Doğu Kudüs olacak bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını düşünmekteydi. Rabin hükümetinin geçiş döneminde Batı Şeria'daki İsrail yerleşimlerini genişletme siyaseti söz konusu bu iki bakış açısını bağdaştırma zorluklarını artırmıştı. İşgal edilmiş toprakların nihai statüsünü belirlemek için yapılacak müzakerelerin 4 Mayıs 1996'da başlatılması için tarih verilmişti. Rabin'in bu müzakereleri nasıl yürüteceği konusunda tahminde bulunmak imkânsızdı, çünkü Rabin siyasi bir suikasta kurban gidecekti.

Başbakana Suikast

4 Kasım 1995 Cumartesi akşamı yakın mesafeden ateşlenen bir silahtan çıkan üç kurşun, Tel Aviv'in en büyük meydanında düzenlenen bir barış mitingi bitmek üzereyken İzak Rabin'in hayatını sona erdirdi. Başbakanı aşırı sağcı bir Yahudi fanatik öldürmüştü. Rabin hemen götürüldüğü hastanede, aldığı yaralar nedeniyle bir saat kadar sonra hayatını kaybetmişti. Yetmiş üç yaşındaydı. Ceketinin cebinde, barış mitingi sırasında söyle-

diği bir şarkının sözlerinin yer aldığı, özenle katlanmış bir kâğıt bulunmuştu: "Barış Şarkısı." Şarkı sözlerinin yazılı olduğu kâğıt Rabin'in kanıyla lekelenmiş, suikastçının ateşlediği kurşunlardan biriyle de parçalanmıştı.

Söz konusu barış mitinginde 150,000 kadar kişi, Rabin hükümetinin izlediği barış siyasetine verdikleri desteği göstermişti. Bu, FKÖ ile Eylül 1993'te imzalanan protokolün ardından Tel Aviv'de yapılan en büyük kitlesel gösteriydi. Normalde aksi ve huysuz biri olan Rabin, neşeli ve mutlu görünüyordu. FKÖ ile barış yapmaktan duyduğu ikilemi kamuoyu önünde ilk kez bir yana bırakmıştı. Barış Şimdi örgütünün üyeleriyle olan ilişkileri geçmişte hiç de kolay olmamıştı, ancak bu kez bu örgütün verdiği desteğe samimi bir minnettarlık göstermişti. O akşam podyumda meydana gelen bir başka dikkat çekici gelişme de, Rabin'in kolunu tezahüratlar yapan kalabalığın önünde Peres'e dolamasıydı.

Rabin kısa, ancak çok etkili bir konuşma yapmıştı. Konuşmasına şahsi bir anekdotla başlamıştı: "27 yıl askerlik yaptım. Barış ihtimali olmadığından, çok uzun süre savaştım. Şimdi barış için bir şans, kaçırılmaması gereken büyük bir şans olduğunu düşünüyorum." Hükümetinin beliren her fırsatı, kapsamlı barış yapılabilmesi için doğacak her fırsatı sonuna kadar değerlendireceği sözünü vermişti. Suriye ile dahi barış yapma olasılığına ilişkin inancını dile getirmiş ve konuşmasını şu açık çağrı ile sona erdirmişti: "Bu miting İsrail kamuoyuna, dünyanın her yerindeki Yahudilere, Arap ülkelerindeki ve daha genel anlamda dünyadaki halk kitlelerine İsrail ulusunun barış istediği, barışı desteklediği mesajını vermelidir ve bunun için sizlere teşekkür ederim."[1]

İsrail, başbakanın suikasta uğramasıyla büyük şaşkınlık yaşamış, tüm ulus yas tutmaya başlamıştı. Knesset'in önüne getirilen tabutu selamlamak için bir milyondan fazla kişi gelmişti. On binlerce genç insan Rabin'in vurulduğu meydana akın etmişti. Mumlar yakmış, meydanı çiçeklerle doldurmuş ve barış için mücadele ederken şehit olan devlet adamının hatırası için şarkılar söylemişlerdi. Yedi günlük yastan sonra, meydanın ismi İzak Rabin Meydanı olarak değiştirilmişti.

1 Meron Medzini (der.), *Israel's Foreign Relations: Selected Documents*, c. 15, *1995-1996* (Kudüs, 1997), 346-47.

Rabin, İsrail'in Herzl Dağı'ndaki resmi devlet mezarlığında eksiksiz bir askeri törenle toprağa verildi. Seksenden fazla ülke lideri apar topar Kudüs'te bir araya gelerek, hayatını kaybeden lidere saygılarını sunmuş ve son görevlerini ifa etmişti. Birçok Arap ülkesinden temsilci törende hazır bulunmuştu: Mısır'ı Cumhurbaşkanı Mübarek, Ürdün'ü Kral Hüseyin, Umman, Katar, Tunus ve Fas'ı dışişleri bakanları temsil etmişti. Cenaze töreni dünyaya İsrail'in artık tek başına olmadığını, Ortadoğu'nun bir parçası olarak kabul edilme yolunda ilerlediğini göstermişti. Bill Clinton, Rabin'in mezarı başında yaptığı anma konuşmasını İbranice iki sözcükle bitirmişti: "*Şalom haver*–güle güle dostum."

Kral Hüseyin dostunun yasını hem çok dokunaklı, hem de tarihsel anlamda yankı uyandıracak nitelikte bir anma konuşması ile tutuyordu. Kral, yaşanan anın kederini diğer Arap konukların tümünden daha çok hissediyordu. 1967'den beri ilk kez geldiği Kudüs'te, Haziran Savaşı'nda İsrail ordusuna kumanda eden komutana son görevini yapmak için bulunuyordu. Kral, "Utanmıyoruz, korkuyor da değiliz, tıpkı ben küçük bir çocukken dedemin bu şehirde şehit olduğu gibi, dostumun uğrunda kendini feda ettiği mirası sürdürme kararlılığı dışında hiçbir şeyimiz yok" demişti.[2]

Cenazedeki yokluğu dikkatlerden kaçmayan tek Arap lider, Rabin'in barış mücadelesindeki bir diğer ortağı Yaser Arafat'tı. Arafat cenaze törenine katılmak istemiş, fakat güvenlik gerekçesiyle kendisine cenazeye gitmemesi gerektiği söylenmişti. Fakat Arafat müteveffanın dul eşi Leah Rabin'i, Tel Aviv'deki evinde saygılarını sunmak ve başsağlığı dileklerini iletmek üzere ziyaret etmişti. Arafat "İzak Rabin bir barış kahramanıydı" demişti. "Ben bir dostumu kaybettim. Bu kayıp barış yolunda ve şahsen benim için büyük bir kayıptır. Böylesi trajik bir olay nedeniyle şoka uğramış ve dehşete düşmüş durumdayım." Leah Rabin, kederinin büyüklüğüne rağmen büyük bir dürüstlük ve cesaret örneği göstermişti. Kendisine başsağlığı dilemek için evine gelen Likud lideri Binyamin Netanyahu'nun elini sıkmayı, Netanyahu'nun eşinin suikasta uğramasına neden olan kışkırtmalarda oynadığı rol nedeniyle reddetmişti. Leah, ziyareti sırasında Arafat'ın gösterdiği içtenlik ve

2 Fouad Ajami, *The Dream Palace of the Arabs: A Generation's Odyssey* (New York, 1998), 294-95.

sıcaklıktan etkilenmişti. "Bazen Araplarla ortak bir dil bulmanın, Yahudi aşırılık yanlılarıyla konuşabilmekten daha kolay olduğunu hissediyorum. Yahudi aşırılık yanlılarıyla başka dünyalarda yaşıyor gibiyiz" yorumunu yapmıştı. Arafat'la el sıkışmasının barış konusundaki umudu simgelediğini, ancak Netanyahu'yla el sıkışmanın böyle bir umut ihtiva etmediğini de belirtmişti.

Cinayet, İsrail toplumunda Filistinlilerle barış yapılmasına yönelik tepki olarak gelişen derin görüş ayrılıklarını gün yüzüne çıkarmıştı. Cinayetin faili Yigal Amir, 25 yaşında, sağ kanat siyasi ve dinci aşırılık yanlılarının yuvası olan Bar-Ilan Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gören, mesihçi bir siyonistti. Amir, Altı Gün Savaşı sonrasında Yemen'den sürgün edilen, dindar Yahudi bir ailede doğmuştu ve kendi jenerasyonundan mesihçi-fanatik kanadın diğer üyeleri gibi, İsrail'in bölgedeki hakimiyetini ilahi bir lütuf ve daimi bir hak olarak görüyordu.

Yigal Amir'e kılavuzluk eden basit ideoloji, dindar-milliyetçi kampta yer alan pek çok kişi tarafından da paylaşılıyordu. Bu ideolojiye göre seçilmiş insanlar olarak Yahudiler, vaat edilmiş toprakların ve İsrail Diyarı'nın meşru sahipleriydiler. Filistinliler de diğer tüm Arap gruplar gibi, bu toprakların yabancısı ve can düşmanıydılar. Filistinliler barıştan bahsettiklerinde, onlara inanmamak gerekiyordu. İsrail tarafından 1967 savaşında kurtarılan toprakları, Yahudi halkını ve İsrail Devleti'ni yok etme savaşını yürütebilmek için geri istemekteydiler. Amir 1992 seçimlerinde, Filistinlilerin İsrail Diyarı'ndan sürgün edilmesini savunan ırkçı-milliyetçi parti Moledet'e oy vermişti.[3]

Amir yargılanması esnasında Rabin'i barış sürecini bozmak için katlettiğini itiraf etmiş ve cinayeti haklı çıkarmak için de, Yahudi dini hukukuna başvurmuştu. Hükümetin meşruiyetini sorgulamış, İsrail'in Arap yurttaşlarının İsrail demokrasisinde rol alma haklarını inkâr etmiş, Rabin'i de yerleşimleri durdurması ve yüz üstü bırakması nedeniyle lanetlemişti. Mahkemeye, *halaha*ya* göre toprağını düşmana veren bir Yahudi'nin, diğer

3 Amnon Kapeliouk, *Rabin: Siyasi Bir Suikast* (İbranice) (Tel Aviv, 1996), 32.

* *Halaha*, Yahudi dini hukuku veya şeriatının bütününe verilen ad. (çev.)

Yahudilerin hayatını tehlikeye attığı için öldürülmesi gerektiğini söylemişti. Filistinlileri iflah olmaz teröristler olarak adlandırarak, Rabin'in, eline Yahudi kanı bulaşmış biri olduğunu iddia etmişti. Araştırma komisyonuna, "Rabin'i vurduğumda bir teröristi vuruyormuşum gibi hissettim" demişti. Amir ömür boyu hapse mahkûm olmuş, ancak yaptığı eylem için hiçbir pişmanlık ifade etmemişti. Aksine, yaptığı şeyden gurur duyarak, Tanrı'nın isteğini yerine getirdiğini ve ülkesini bir *rodef* ten, yani bir zalimden kurtardığını iddia etmişti.

Amir akıl hastası değildi. Akli dengesi gayet yerindeydi, ancak fanatik siyasi ve dini inançları vardı. Dini fanatikliği ırkçı milliyetçilikle birleştirerek kuvvetli bir karışım elde etmişti. Ayrıca yalnız da değildi. Altı Gün Savaşı'nın ürünü, hararetli bir mesihçilikle zehirlenmiş bir alt kültüre aitti. Yazar Ze'ev Hafetz'in ifadesiyle Amir, "İsrail'in humuslu pidesi kadar İsrail'e özgüydü. Hahamları tarafından eğitilmiş ve anladığım kadarıyla da tetiği onlar için çekmişti."

Altı Gün Savaşı İsrail'deki dinci kamp üzerinde büyük bir etki yaratmış ve "dini Siyonizm"in doğuşuna neden olmuştu. Yehuda ve Samarya'ya benzer şekilde kutsal kitaptaki Yahudi krallığının bir parçasını oluşturan Batı Şeria'nın ele geçirilmesi, pek çok Ortodoks haham ve din adamını Mesih'in çağında yaşadıklarına ve kurtuluş gününün yakın olduğuna inandırmıştı. Savaş, Tanrı'nın elinin işbaşında olduğunu göstermekte ve kefaretin (kurtuluşun) başlangıcını ifade etmekteydi. Söz konusu hahamlar hiç vakit kaybetmeden atalarının toprağını kutsayarak günahlardan arındırmak ve dini tutkunun amacı haline getirmek için harekete geçmişti. Toprağın kutsallığını dini Siyonizmin temel ilkesi haline dönüştürmüşlerdi. Bunu, söz konusu kutsal toprakları başkalarına verme veya dağıtma konusunda hazırlık yapanların hain ve Yahudi halkının düşmanı olarak algılanması izlemişti. Söz konusu gelişmelerin ışığında Rabin cinayeti, Ortodoks hahamların tasdiki ile gerçekleştirilen dini bir cinayetti.

Guş Emunim (İnananlar Bloğu) ve Yehuda ve Samarya'da kurulan yerleşimler, İsrail toplumunun hatırı sayılır bölümlerini etkisi altına alan söz konusu yeni mesihçi dalganın en açık ifadeleriydi. Guş Emunim yerleşimcileri, Filistinlileri etkili bir biçimde kendi topraklarında yabancılara dönüştürmüştü. İşçi Partisi, yer-

leşimleri, İsrail'in üzerinde ihtilaf olan topraklardaki payını artırmak için desteklerken, hem laik hem de dini sağ kanat partileri, İsrail Diyarı'nın tümünde yerleşimleri destekleyecek ideolojik gerekçeler kullanmıştı. Yeni yeni oluşmaya başlayan yerleşimci hareketi, amaçlarını, yerleşik bir parti olan Ulusal Dindar Parti'ye (UDP) aşılayarak itibar kazanmıştı. Hahamlar en büyük dini parti olan UDP'nin siyasetini ve gidişatını belirlemeye başlamıştı. İşçi Partisi'nin hükümetteki tarihi ortağı UDP, bu şartlar altında sağ kanadın doğal bir müttefiki haline dönüşmüştü. Menahem Begin 1977'de iktidara geldiğinde, dini partiler küçük ortaklar olarak hükümette yer almaktan memnundular. Dini partiler istikrarlı bir biçimde sağa kayarken, Likud da daha dindarlaşmıştı; sonuç ise dini partilerle sağın hiç olmadığı kadar yakın ortaklar haline gelmesiydi.[4]

İzak Rabin dinci sağın ardındaki itici gücü oluşturan arzu ve bu arzunun İsrail demokrasisi için oluşturduğu tehlikeyi ölümcül bir biçimde göz ardı etmişti. Son derece laik bir kişi olarak, dinci sağ kesimin inançları konusunda gerçek manada bir bilgisi yoktu ve bu grupları rahatsızlık yaratan ancak marjinal bir siyasi kitle olduklarından dikkate almıyordu. Rabin'in hükümeti el-Halil katliamından sonra Kah ve Kahane Hai gibi ırkçı partileri yasaklamış ve bu parti mensuplarının bir bölümünü hapse atmıştı. Ancak Rabin ve kendisine bağlı istihbarat servisi dinci sağın diğer aşırılık yanlısı kesimlerinden gelecek, en azından Yahudilere yönelecek şiddete karşı bariz bir biçimde hazırlıksızdı. Rabin'in yerleşimcilerle ilişkisi öteden beri açık bir antipati çerçevesindeydi, ancak Oslo protokolü Rabin'i bu gruplarla bir çatışma sürecine sokmuştu. İsrail çeyrek yüzyıl boyunca işgal edilmiş toprakların kaderi konusunda karar almaktan geri durmuştu. Rabin 1993'te, ülke topraklarının bütünlüğünü ve yerleşimcilerin bu bütünlüğü sürdürme çabalarını yadsıyan bir yol seçmişti.[5] 1967'de tarihsel ana vatanı özgürleştirerek dinci sağın kahramanı olan Rabin, 1993'e gelindiğinde vatanın bazı bölümlerinden vazgeçme planı yapması nedeniyle bir vatan hainine dönüşmüştü. Rabin Oslo protokolünü imzalayarak, aslında kendi ölüm fermanına imza atmıştı.

4 *a.g.e.*, 81-82.

5 Horovitz, *Yitzhak Rabin*, 178-79.

İsrail siyaseti alışılageldiği haliyle daima pürüzlü ve sertti, ancak Oslo sonrasında Rabin'e yöneltilen eleştiri ve saldırıların içerdiği kin ve nefret yeni boyutlara ulaşmıştı. Rabin yabancı devlet adamlarının önünde kendini ve ülkesini küçültmekle, ülkesini sırtından bıçaklamakla ve "Auschwitz sınırları"na geri çekilmeyi kabul etmekle suçlanıyordu. Nazi üniforması giydirilmiş temsili kuklası muhalefetin düzenlediği mitinglerde kullanılıyordu. İki eski hahambaşının da aralarında olduğu hahamlar, İsrail askerlerini *halaha* namına, Batı Şeria'nın bazı bölümlerinin boşaltılması emrine itaat etmemeye çağırıyordu. Bu beyanlar Ortadoğu'nun diğer bölümlerinde köktendinci liderlerin çıkarttığı birtakım fetvaları hatırlatıyordu. Muhalefetin ileri gelen üyeleri Rabin'in izlediği siyasetin hiçbir meşru zemini ve salahiyeti olmadığını, çünkü Rabin'in parlamentoda sağladığı çoğunluğun, Knesset'teki Yahudi olmayan ve Yaser Arafat'tan emir alan milletvekillerine dayandığını söylüyordu.[6]

5 Ekim'de, yani Knesset'in Oslo II anlaşmasını oy çokluğu ile onayladığı gün, Kudüs'teki Zion Meydanı'nda binlerce gösterici toplanmıştı. Muhalefet liderleri, Rabin'in SS üniforması giydirilmiş bir kuklası ortada dolaştırılırken izleyiciler arasındaydı. Binyamin Netanyahu kışkırtıcı bir konuşma ile ortamın havasını belirlemişti: "Bugün, Oslo II denilen teslimiyet anlaşması Knesset'e getirilmiştir. İsrail Devleti'nin Yahudi çoğunluğu bu anlaşmayı onaylamamaktadır. Bu anlaşmaya karşı mücadele edecek ve hükümeti indireceğiz" demişti. Netanyahu anlaşmayı bir tür güvenlik kâbusu olarak tanımlamış, "Rabin terörist Arafat'ın dayatmalarını kabul ederek ulusu küçük düşürüyor" demişti.

Cinayetten iki hafta önce yazar Moşe Şamir bir radyo programında, "İzak Rabin orada temsil edildiği gibi bir Nazi subayı değildir. Ancak Rabin İsrail'in göbeğine getirdiği binlerce Nazi subayı ile işbirliği yapmış ve liderleri Adolf Arafat'ın komutası altındaki bu subaylara, Yahudi yurttaşları yok etme planlarını uygulayabilmeleri için ülkeyi teslim etmiştir"[7] demişti.

6 Elon, *Blood-Dimmed Tide*, 310.

7 Kapeliouk, *Rabin: Siyasi Bir Suikast*, 61.

Şimon Peres ve Yeni Ortadoğu

120 üyeli Knesset'in 112 üyesi, Rabin suikastının ardından eşi görülmedik bir hamle yaparak, cumhurbaşkanına Şimon Peres'i yeni hükümeti kurmak üzere görevlendirmesini tavsiye etmişti. Bu iş ivedilikle gerçekleştirilmişti. Peres Rabin'in yerini hem başbakan, hem de savunma bakanı olarak almıştı. İSK eski genelkurmay başkanı Ehud Barak dışişleri bakanlığına, Yossi Beilin ise başbakanlık ofisinden sorumlu devlet bakanlığına getirilmişti. Peres dümeni büyük bir kamu desteği ve sempatisi içinde devralmıştı. Binyamin Netanyahu ise büyük ölçüde siyasi bir ceset olarak algılanıyordu. Yapılan bir kamuoyu yoklaması, Rabin suikastının hemen sonrasında seçmenlerin sadece yüzde 23'lük bir bölümünün Netanyahu'yu başbakanlık için desteklediğini ortaya koymuştu. Rabin'in kalbini parçalayan kurşun, Peres'in de içinde bir şeyleri öldürmüştü. Peres'in gözlerindeki ışıltı kaybolmuş; önceki inanç, enerji ve mücadele gücünden geriye çok az şey kalmıştı.

Peres, hükümetini, Knesset'e 22 Kasım 1995'te sunmuştu. Rabin hükümeti ile kıyaslandığında hükümetin temel ilkeleri açısından çok önemli ve köklü değişiklikler söz konusu değildi. Peres konuşmasında, müteveffa başbakanın 1992'den beri çizdiği yolda ilerlemeye devam edeceğine söz vermişti. Hükümetinin temel hedeflerinin, ulusal güvenliği ve kişilerin güvenliğini sağlamak; devletin demokratik vasıflarını muḥafaza etmek; FKÖ ile yapılan Geçici Barış Anlaşması'nı uygulayarak ve Suriye, Lübnan ve diğer Arap ülkeleri ile gerçek barış anlaşmaları yapmaya çabalayarak barış sürecini devam ettirmek olduğunu söylemişti. Peres şiddet ve aşırılık yanlılarıyla mücadele etmeye de ant içmişti. Sloganı, "Barışa evet, şiddete hayır"dı. Peres hocası ve rehberi Ben-Gurion'dan, "uluslara ışık olmanın" Yahudilere ait bir vizyon ve İsrail'in stratejisi olduğunu öğrendiğini söylemişti. Konuşması heyecan verici ve coşkuluydu, ancak sadece 61 oyla güvenoyu alabilmiş olması iktidarının istikrarsızlığını gözler önüne seren ilk alametlerden biriydi.[8]

Peres her şeye rağmen tekrar iktidara dönmüş ve barış konusundaki vizyonunu bölgedeki yeni dönemin başlangıcı olarak

8 Medzini, *Israel's Foreign Relations*, 15: 363-77.

ilan etmişti. Bu konudaki çeşitlemeler Peres'in yaratıcı siyasi dehası içerisinden süzülmeye devam ediyordu. "Geçmişte bir milletin kimliği o milleti oluşturan insanların karakteriyle, vatanın coğrafyasıyla, dil ve kültürünün benzersiz özellikleriyle şekillenirdi. Bugün ise bilimin milli bir kimliği, teknolojinin vatanı, bilginin de pasaportu yoktur" demişti. Peres'in en standart ifadesiyle "Yeni Ortadoğu, tanklar yerine bankaların, mermiler yerine oy sandıklarının hâkim olduğu; general namının ise General Motors ve General Electrics isimlerinde görüleceği bir yer" olacaktı.

İsrail'in komşularının çoğu, böylesine bir öngörüden pek de hoşnut sayılmazdı. Onlara göre, bu yaklaşımın getirdiği anlayış, merkezi İsrail olacak Ortadoğu'ya dair yeni bir kurgu idi. Arap devletlerinin asıl çekinceleri İsrail'in bölgedeki askeri hakimiyetinin, yerini ekonomik bir hakimiyete bırakması ihtimaliydi. Suriyeliler Kudüs'ten yükselen yeni retoriğin İsrail'in Levant'a (Doğu Akdeniz'e) hâkim olmaya dair ezeli amacına bahane yaratmaktan başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Mısırlılar ise, İsrail'in kendilerinin Ortadoğu'daki geleneksel siyasi liderlik rolünü ele geçirmeye çalıştığından şüphelenmekteydi. Arap siyasi yorumcuları arasında bir duayen olan Muhammed Heykel, barış sürecinin sadece İsrail'in çıkarlarına hizmet etmek için tasarlanmış olduğu uyarısını yapmıştı. "Suudi devri"nin geride kaldığını, "İsrail devri"nin başladığını duyurmuştu. Ortadoğu genelindeki İslamcılar, ülkelerinde İsrail eliyle başlayacak batılılaşma ihtimalinden kaygı duymaktaydı. Arap entelektüeller dahi belirgin bir biçimde Yeni Ortadoğu vizyonundan huzursuzluk duymaktaydı.

Suriye, Arap milliyetçiliğinin önderiydi. Mısır, FKÖ ve Ürdün'ün ihanetinin ardından Şam, Arap direnişinin en son mevzisi haline gelmiş, İsrail'in Golan Tepeleri'nden tamamen geri çekilmesi için direnmeye devam etmişti. Peres, dışişleri bakanı olduğu dönemde Rabin'in Suriye ile görüşmeler konusundaki yaklaşımına her zaman eleştirel bakmıştı. Peres her şeyden önce, Suriye ile anlaşmaya varma meselesinin tamamen güvenlik konularına odaklanmasının –ki bu Rabin'in yapıyor göründüğü şeydi– taktiksel bir hata olduğunu düşünüyordu. Öncelikle, tüm sorunlar ile aynı anda ilgilenmenin İsrail'e daha büyük bir manevra alanı sağlayacağını ve barış yapıldığında da güvenlikle

ilgili düzenlemelerin çok büyük zorluklar olmaksızın oluşacağına inanıyordu. İkincisi, Peres Rabin'in Golan Tepeleri'nin stratejik değerini abarttığı inancındaydı. Peres'e göre gerçek tehdit, Suriye'nin karadan karaya füzeleri, konvansiyonel olmayan silahlar ve devlet destekli terörizmdi ve İsrail'in Golan Tepeleri'ndeki varlığı bu tehditler karşısında pek de savunma anlamına gelmiyordu. Üçüncüsü, Peres Rabin'in kamuoyuna yaptığı açıklamalarda Suriye ile yapılacak barışın bedelinin ağırlığını gereğinden çok, muhtemel faydalarını ise yetersiz biçimde vurgulamasına kuşkuyla yaklaşıyordu: Suriye ile barış, Arap dünyası ile kapsamlı bir barış ve bir başka Arap-İsrail savaşı tehdidinin ortadan kalkması biçiminde değerlendirilmeliydi.

Peres, Rabin'in cenazesinden bir saat sonra King David Oteli'nde Bill Clinton ile buluşmuştu. Clinton'ın bilmek istediği, aynı zamanda Suriyelilerin de Clinton'dan öğrenmesini istedikleri şey, selefinin 4 Haziran 1967'deki sınırlara dönmeye yönelik verdiği iddia edilen sözü Peres'in tutup tutmayacağıydı. Suriye ile görüşmeler konusunda hiçbir zaman bilgilendirilmeyen Peres, Rabin'in böylesine ileri gitmiş olduğunu öğrendiğinde şaşırmıştı. Yine de Clinton'a, Rabin'in –sözlü ya da yazılı olsun– tüm taahhütlerini yerine getireceğini söylemişti. Peres Clinton'la görüşmesi sonrasında Itamar Rabinovich'i ve Suriye ile görüşmelerde yer alan diğer görevlileri çağırarak, konuyla ilgili tüm belgeleri görmek istediğini söylemişti. Daha sonra, İsrail'in Suriye görüşmeleri delegasyonunun başkanlığına Rabinovich'in yerine Uri Savir'i getirmişti. Daha da önemlisi, Peres Suriye kanadında bir atılım yapmak için tüm gücüyle çaba göstermeye karar vermişti.

Peres Aralık ortasında, altı ay aradan sonra, Suriye ile müzakereleri yenileme planını sunmak için Washinton'a gitmişti. Plan, kapsamlı bir barış öngörüyor ve Peres'in Yeni Ortadoğu vizyonundan ilham alıyordu. Peres Amerikalılara olabilecek en üst düzeyde, tüm sorunlar için eş zamanlı olarak ve herhangi bir ön koşul olmaksızın müzakere başlatmaya hazır olduğunu söylemişti. Müzakerelerin resmiyetinin az, ancak daha pratik ve en seri biçimde uygulanabilir nitelikte olmasını ümit ediyordu. Müzakereleri Esad ile bir zirve toplantısında başlatmak konusunda duy-

duğu büyük istekten bahsetmiş, ancak bunun bir ön şart değil, sadece bir teklif olduğunu belirtmişti. Peres iyimser bir ruh hali içindeydi ve sonuç elde etmek konusunda aceleci davranıyordu. Suriye ile yapılacak bir barış anlaşmasının ya da en azından bir ilkeler bildirgesi ve Esad'la yapılacak bir zirvenin, Ekim 1996'da yapılacak seçimleri kazanmakta kendisine yardım edeceği hesabını yapmıştı. Ancak bu iyimserliği ne kendi dışişleri bakanı, ne de ordu komutanları tarafından paylaşılıyordu.

Şam'dan gelen ilk tepkiler cesaret vericiydi, ancak Suriye'nin inatçı tutumunda bir değişiklik yoktu. Esad görüşmeler esnasında Peres'le bir toplantı için bir araya gelme fikrini reddetmediyse de, bu toplantı için bir tarih vermemişti. Doğrudan görüşmeler 27 Aralık'ta, Maryland'deki Wye Çiftliği'nde yeniden başlamıştı. Sınırlar, normalleşme, su kaynakları ve güvenlik düzenlemelerine dair tüm sorunlar aynı anda masaya yatırılmış, ancak çok az ilerleme kaydedilmişti. Konuşmaların ikinci turu, 24 Ocak 1996'da, iki taraftan askeri uzmanların katılımı ile yine Wye Çiftliği'nde başlamış, fakat bir kez daha olumlu bir ilerleme elde edilememişti. Peres'in Uri Savir'in raporundan çıkardığı sonuç, 1996'nın Ekim ayından evvel Suriye ile bir anlaşma yapma şansı olmadığıydı. Bu nedenle erken seçime gitme kararı almış ve seçimlerin tarihi için 29 Mayıs'ta karar kılınmıştı. Peres'in hesabı iktidarda dört yıl daha geçirmek için meşruiyet ve yetki kazanmak, daha sonra da Esad'la anlaşarak Ortadoğu'da kapsamlı bir barış konusundaki girişimlerini yenilemekti.

Esad'ın müzakereler sırasında sergilediği inatçı tutum Peres'i şaşırtmıştı. Peres'in şaşkınlığı çok büyüktü, çünkü Esad'a verdiği öncelik Arafat'la ilerlememe pahasına olmuştu. Yossi Beilin, "daimi statüye dair" temel bir taslak üzerinde Stockholm'deki gizli görüşmeler kapsamında zaten çalışmaya başlamıştı. Bu görüşmelere ikisi İsrailli, ikisi de Filistinli olmak üzere dört akademisyen katılmıştı. İsrailli akademisyenler, Oslo protokolüne önayak olan Dr. Yair Hirschfeld ve Dr. Ron Pundak; Filistinli akademisyenler ise Dr. Hüseyin Ağa ve Dr. Ahmed Halidi'ydi. İsrailli akademisyenler Beilin'e; Filistinli akademisyenler ise Ebu Mazen'e yani Mahmud Abbas'a rapor veriyordu. Beilin ne Peres'i, ne de Rabin'i Stockholm kanalından haberdar etmişti. 31 Ekim 1995'te,

Rabin'in suikastla öldürülmesinden üç gün önce, Beilin ve Ebu Mazen danışmanlarıyla birlikte Tel Aviv'de buluşmuş ve "daimi statü" anlaşmasına son halini vermişlerdi. İsabetli bir biçimde *Barışa Dokunmak* başlığıyla basılan kitabında, Beilin toplantıyı çarpıcı bir biçimde anlatmıştı:

> Ebu Mazen çok heyecanlıydı. Kucaklaştığımızda, gözlerinin hafifçe yaşarmış olduğunu gördüm. Burada [Stockholm'de], sürecin en hassas konularına ilk kez değindik. Oslo sürecinin bir atılım ve birbirimizi tanımamızı sağlayan bir çerçeve olduğunu düşünürsek, Stockholm sürecinde anlaşmazlığın en can alıcı kısmıyla uğraşmıştık. Oslo'da ertelediğimiz şey, Stockholm'deki görüşmelerin özüydü. Görünüşe bakılırsa, elimizde en azından 28 yıllık, belki de 100 yıllık anlaşmazlığın tamamen ya da neredeyse tamamen çözümüne dair bir belge vardı.[9]

Beilin-Ebu Mazen planının başlıca önerisi, silahtan arındırılmış bir Filistin devleti kurulacak olmasıydı. Plan, İsrail'in Yahudi yerleşimcilerin kabaca yüzde yetmiş beşinin yaşamakta olduğu Batı Şeria'nın yaklaşık olarak yüzde altılık bir bölümünü kendi sınırlarına katmasını öngörmekteydi. Diğer yerleşimcilere tazminat almak ya da Filistin egemenliğine tabi olmak konusunda bir tercih hakkı verilecekti. İsrail Kudüs'ün tümü üzerindeki egemenlik iddiasında ısrar etmeye devam etmiş, ancak Filistinliler sadece Batı Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmişlerdi. Doğu Kudüs'te Müslümanlara ait kutsal mekânlara İsrail kanunlarına tabi olmayacak bir statü verilecek, Filistin devletinin başkenti ise, İsrail devletinin tanımladığı biçimiyle Kudüs şehrinin belediye sınırlarının hemen dışında olacaktı.

Filistinlilerin durduğu yerden bakıldığında Stockholm protokolü dev bir adım olarak görünüyordu. Bir devletleri olabilecekti; Batı Şeria'nın yüzde 94'lük bir kısmını, kalan yüzde 6'nın karşılığı olarak da Gazze'nin güneyindeki çöl bölgesini kapsayan ve başkenti Kudüs'te olan bir devlet. Hüseyin Ağa bu durumu, "yüzyılın pazarlığı" olarak adlandırmıştı. Ağa Yossi Beilin ile görüşmesinden edindiği izlenime göre, Rabin söz konusu planı benimsemeye Peres'ten daha yakındı; çünkü Rabin Filistin devletinin kurulmasının kaçınılmazlığını kabul etmek zorunda kalmış, Peres ise

9 Beilin, *Barışa Dokunmak*, 205.

tüm seçenekleri açık tutmak ve karar vermeden önce beklemek istemişti. Filistinliler Peres'in toprakların nihai statüsü konusundaki fikrinin, söz konusu bölgelerde Filistin devleti kurulmasını imkânsızlaştıracak bir dizi kuşatılmış alan yaratmak olduğundan şüpheleniyordu. Rabin'i Peres'ten daha güvenilir buluyorlardı, çünkü Rabin'in ağzından evet çıktığında evet, hayır çıktığında hayır anlamına gelirdi; oysa Peres'in söylediği evet de, hayır da belki anlamına gelebilirdi. Peres'le Rabin'le olduğundan daha dostane ilişkiler içinde oldukları aşikâr olsa da, Peres daha endişeliydi ve bu nedenle zor kararlar vermekten ve bunları uygulama konusunda tutarlı davranmaktan acizdi.[10]

Rabin'in katledilmesinden bir hafta sonra, Beilin Peres'e bir plan sunmuş, bu esnada Peres'in önüne haritalar açarak, Stockholm kanalına dair tüm hikâyeyi anlatmıştı. Beilin planın, hem daimi statü konusunda 4 Mayıs'ta başlamak üzere tarih verilen müzakerelerin, hem de İşçi İttifakı'nın 29 Ekim'de yapılacak seçimlerdeki siyasi programının temelini oluşturması için kabul edilmesini önermişti.[11] Ancak Peres planı uygulamaya üç temel nedenden ötürü ikna olmamıştı: Peres Ürdün ve Filistin arasında gelecekte ne tür bir ilişki olacağının konuşulmasını istiyordu, Kudüs konusundaki önerilerin uygun olmadığını düşünüyordu ve Ürdün Vadisi'nin İsrail'in stratejik sınırı olarak kalmasını arzu ediyordu.[12]

Peres 1996 Ocak'ı başlarında zor bir karar daha vermek durumunda kalmıştı. İsrail Genel İstihbarat Servisi Şabak, Hamas'ın 50 İsraillinin ölümü ve 340'ının da yaralanmasına neden olan intihar saldırılarını şahsen planlayan "Mühendis" lakaplı Yahya Ayyaş'ı suikastla öldürmek için iznini istemişti. İsrail medyası, Ayyaş'ın Hamas'taki rolünü abartarak ve planladığı saldırıları 1994 Şubat'ında Dr. Baruch Goldstein'ın el-Halil'de gerçekleştirdiği katliama tepki olarak gerçekleştirdiğini söylememeyi tercih ederek, onu bir numaralı halk düşmanı ilan etmişti. Ayyaş 1995 ortalarında saklanmak üzere Gazze'ye geçmiş, Filistin önleyici güvenlik servisi ise Şabak'a, Ayyaş'ın İsraillilere karşı başka sal-

10 Dr. Hüseyin Ağa ile mülakat, Ditchley Parkı, 24 Ocak 1997.

11 Beilin, *Barışa Dokunmak*, 205-12.

12 Ze'ev Schiff, *Ha'aretz*, 22 Şubat 1996.

dırılar düzenlemeyeceğini bildirmişti. Ancak Rabin'i korumakta başarısızlık gösterdiği için görevden alınmak üzere olan Şabak başkanı, kaydedeceği son büyük bir başarı ile hatırlanmayı çok istiyordu. Peres bunun haksız bir adalet olacağına inanmakla birlikte, böyle bir operasyonun ulusun ve güvenlik güçlerinin moralini yükselteceğini düşündüğünden, öneriye yeşil ışık yakmıştı. Ayyaş 5 Ocak'ta, aslında bubi tuzağı olan bir cep telefonu vasıtasıyla Gazze'de öldürülmüştü. Ayyaş'ı öldürme kararı, Peres'in siyasi kariyerindeki en büyük hata olacaktı.

Hamas Ayyaş'ı şehit ilan ederek, intikam sözü vermişti. 25 Şubat'ta, kutsal Ramazan ayının bitiminde, Ayyaş'ın öğrencilerinden biri, üzerine yerleştirilmiş bomba düzeneğini Kudüs'te bir otobüste patlatarak yolcuların tümünü öldürmüştü. Aşkelon, Kudüs ve en sonuncusu 3 Mart'ta Tel Aviv'de düzenlenen üç korkunç intihar saldırısı da, bu olayın ardından çorap söküğü gibi gelmişti. Söz konusu saldırılarda 60 İsrailli hayatını kaybetmiş, pek çoğu da yaralanmıştı. Bu saldırılar Peres'in ve hükümetinin itibarını ciddi şekilde zedelemişti. Kamuoyu yoklamaları Rabin'in katledilmesinin ardından Binyamin Netanyahu'yu ilk kez Peres'in önünde gösteriyordu. Yüzbinlerce sağcı, başbakana ve barış sürecine karşı bir gösteri düzenlemişti. Peres kendi partisi içinde de İsrail'in güvenliğini sağlamak konusunda, Rabin'den daha sert adımlar atacağını göstermesi için baskıya maruz kalmaktaydı. Peres, (21 Ocak'ta yapılan seçimlerden son derece büyük bir meşruiyetle çıkan) Filistin Yönetimi'yle görüşmeleri askıya alarak, İsrail sınırlarını Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden gelen Filistinli işçilere kapatmış, Hamas'la İslami Cihat örgütüne karşı topyekûn savaş ilan etmişti. Peres tüm bunlara rağmen halk desteğini kaybetmeye devam etmekteydi. Rabin'in fanatik bir Yahudi tarafından öldürülmesi işine yaramıştı; fakat İsraillilerin fanatik Müslümanlarca öldürülmesi de Netanyahu'nun işine yaramıştı.

Peres Suriye ile barış görüşmelerini de durdurmuştu. Bu karar da iç siyasi kaygılardan kaynaklanmaktaydı. Peres seçimlerden hemen önce Suriye'yle uzlaşmak, bu ülkeye taviz vermek ve bu suretle de kendini sağ-kanat hasımlarının saldırılarına maruz bırakmak istemiyordu. Esad'a karşı ödün vermez bir tavır sergileyerek, böylesine kritik bir dönemde ülke içi konumunu koru-

maya çalışmıştı. Görüşmeleri durdurmak için kullandığı bahane, Suriye'nin terörist örgütleri barındırmak ya da İsrail'le gerçek bir barış yapmak arasında bir tercihte bulunması gerektiğiydi. Suriye, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın uluslararası terörizmi destekleyen ülkeler listesindeydi. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi'nin kumanda merkezleri Şam'daydı. Hizbullah, Hamas ve İslami Cihat'ın da Şam'da büroları vardı. Esad Peres'e hiç yardımcı olmadığına göre, Peres de saldırıya geçme kararı almış, Suriye liderini terörist örgütlere yardım ve yataklık etmekle suçlamıştı.

Peres hükümetine ve barış sürecine destek olmak üzere mecburiyet icabı 13 Mart'ta Şarm el-Şeyh'de bir anti-terör zirvesi düzenlenmişti. Zirveye aralarında pek çok Arap ülkesi ve Filistin Yönetimi'nin de bulunduğu yirmi yedi ülke katılmıştı. Suriye ve Lübnan toplantıya katılma davetini reddetmişti. Görüşmeler ve görüşmelere dair tutanaklar, çoğunlukla boş beyanatlardan ibaretti; ancak bir anlamda Arap dünyasının ya da bu dünyanın bir bölümünün İsrail'in barış sürecinde zor zamanlar geçiren liderini desteklediği kanısını yaymaya çalışmıştı. Bill Clinton her zamanki tavrını değiştirerek İsrail'e methiyeler düzmüş, İslami şiddeti önleme kampanyasında İsrail'e mutlak destek sözü vermişti. Peres'in zirveye yaptığı şahsi katkı, aslında kendi vatandaşlarına yönelikti. Filistinlilere aralarındaki "ölüm saçan komuta merkezlerine" müsamaha göstermeyi bırakarak nasıl sırt çevirmeleri gerektiği konusunda bir nutuk çekmiş ve İran'ı, "şiddet ve fanatikliğe önayak olan, bu tür eylemleri teşvik ve ihraç eden" bir ülke olmakla itham etmişti. Müslüman aşırılık yanlılarına karşı ortak eylemin önemini vurgulamıştı. Ancak zirvede İslami teröre karşı savaşında İsrail'le uluslararası dayanışma sergilenmesi dışında önemli bir sonuç elde edilememişti.

Türkiye, İsrail'le yakın savunma ilişkileri olan bir ülkeydi. İki ülke arasındaki ilişkiler, Körfez Savaşı sonrasında Amerikan destekli barış sürecinin başlamasından bu yana gelişiyordu. Türkiye Müslüman bir cumhuriyet olmasına karşın, ülkenin laik yönetimi İsrail'e yakınlık duyuyordu. İsrail ve Türkiye, Ortadoğu'da Batı-tarzı yönetime sahip yegâne iki ülkeydi ve Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler geliştirme aşamasındaydı. 1950'lerin sonla-

rında hem İran hem de Türkiye, İsrail'in Arap devletlerine karşı Ortadoğu'nun kalbinde geliştirmeye çalıştığı çevre ittifakına dahil edilmişti. İran İslam Cumhuriyeti şimdi Hizbullah ve Hamas'a maddi destek sağladığından, İsrail İran'ın ve İran'ın yakın Arap müttefiki Suriye'nin nüfuzunu dengelemek için Türkiye ile dostluk geliştirmeye çaba sarf etmekteydi. Diğer bir değişiklik de, Amerikalıların pozisyonu ile ilintiliydi. Amerika Birleşik Devletleri 1950'lerin sonunda çevre ile ittifaka girmeye yanaşmazken, Türkiye 1990'larda Washington'ın Ortadoğu konusunda arzuladığı denklem için önemli bir oyuncu haline gelmiş; Clinton yönetimi tüm ağırlığını bölgedeki bu iki temsilcisi arasında oluşmaya başlayan ittifak için kullanmaya başlamıştı.

Şubat 1996'da iki ülke arasında askeri işbirliği anlaşması imzalanmış, ancak anlaşmanın duyurusu iki ay sonra yapılmıştı. Anlaşmaya göre Türkiye, hava sahasının ve üslerinin İsrail Hava Kuvvetleri tarafından kullanılmasına izin vermişti. İsrail ise, Türk Hava Kuvvetleri'ndeki Phantom savaş uçaklarının yenilenmesi ve askeri donanım desteği sağlama işini üstlenmişti. İsrail birdenbire operasyon sahasını genişletmişti: Suriye'yi iki taraftan da vurabilir ve jetlerini İran'ın kapısına kadar gönderebilirdi. Suriye Türkiye'ye, İslam Konferansı Örgütü'nün, Arap topraklarını işgal ettiği sürece İsrail ile her tür askeri işbirliğinden kaçınmaya dair –Ankara'nın da desteklediği– kararını hatırlatmıştı. Arap Ligi Türkiye ve İsrail arasındaki söz konusu protokolü, "bir saldırı eylemi" ve üyelerine karşı doğrudan bir tehdit olarak nitelemişti. Mısır dışişleri bakanı Amr Musa, bu anlaşmanın Ortadoğu'da yeni gerginlikler yaratacağını söylemişti. Irak basını protokolün, "işgal ve kolonileştirme siyasetine devam etmesi için Siyonist yapıyı cesaretlendireceğini" yazmıştı. Libya ise, protokolün İsraillilere "bölgeye hâkim olma planlarını gerçekleştirmek için tehlikeli ve adice bir hamle" imkânı verdiği yorumunu yapmıştı.[13] Anlaşma, bölgeyi ABD ve İsrail'le birlikte hareket edenlerden oluşan "barış kampı" ve bunun dışındakilerden mürekkep "savaş kampı" arasında bir kutuplaşmaya götürme tehdidi yaratmıştı.

13 Chris Nuttal, "Pact Sours Turkish-Arab Ties", *The Guardian*, 11 Nisan 1996.

Gazap Üzümleri Operasyonu

Türkiye-İsrail işbirliği anlaşması, Şam'da gizlenmeyen bir alarm durumuna neden olmuştu. Suriye rejimi çembere kısıldığını düşünmüş ve tecrit duygusu derinleşmişti. Suriye'nin İsrail ile uzlaşmak konusunda bir düşüncesi var idiyse de, Türklerle yapılan anlaşma bu ihtimali yok etmişti. Ancak İsrail'in hızlandırılmış "terörizm karşıtı" kampanyasının ilk hedefi Lübnan olacaktı. İsrail-Lübnan sınırındaki muğlâk güvenlik durumu, bir süredir çöküş aşamasındaydı. Hizbullah Celile'nin kuzeyindeki yerleşimlere Katyuşa roketleri atmaya başlamış, İsrail birliklerine ve İsrail'in güney Lübnan'da kendi kendine ilan ettiği güvenlik kuşağındaki Güney Lübnan Ordusu (GLO) gibi İsrail birliklerine bağlı milislere saldırılarını artırmıştı. GLO savaşma arzusunu kaybetmişti. Temmuz 1993'te ABD'nin belirlediği yazılı olmayan kurallara göre, Hizbullah İsrail'e füze atmayacak ve İsrail de kendi güvenlik kuşağı gerisindeki sivil hedefleri vurmayacaktı. Bu kurallar iki tarafça da ihlal edilmiş, iki taraf da saldırıları önce diğer tarafın başlattığını söylemişti. Hizbullah kendini Hamas ve diğer grupların uyguladığı terör nedeniyle İsrail'in yaşadığı öfkenin muhatabı bir günah keçisi olarak görmekteydi. Ancak Hizbullah'ın saldırganlığına ilişkin gösterdiği gerekçe, örgütün güney Lübnan'da tutunmaya çalıştığı bölgeden İsrail'i çıkarmak istemesiydi. İsrail herşeyde İran'ın parmağı olduğunu düşünürken, Suriye Golan Tepeleri konusundaki müzakereler konusunda bir ilerleme olmadıkça, Hizbullah'ı engellemek konusundaki nüfuzunu kullanmakta isteksiz davranıyordu. Tüm bunlar bir kördüğüme sebep olmaktaydı.

İsrail'deki iç siyasi durum Lübnan'ı askeri müdahale için kışkırtıcı bir hedef haline getirmekteydi. İsrail kamuoyu intikama susamıştı. Katyuşa saldırıları Peres'e sert askeri eylemden korkmadığını ispatlama olanağı vermiş, tereddütle de olsa bu konuda şansını denemişti. Tereddütlüydü, çünkü Lübnan'a yapılacak bir müdahalenin tehlikelerini geçmişteki acı tecrübesi sayesinde biliyordu, ancak hem generalleri hem de partisindeki danışmanları ona farklı gerekçelerle diplomasiyi bırakarak, askeri eyleme geçmesini salık vermişti. Gazap Üzümleri Operasyonu güney Lüb-

nan'daki Hizbullah hedeflerini vurarak, Celile'ye güvenlik sağlanması amacını taşıyordu. Ancak operasyonun bir diğer amacı da, yaklaşan kritik önemdeki genel seçimler öncesinde Peres'i, İsrail siyasetinde sert ve güçlü bir aktör olarak yeniden kurgulamaktı. ABD, İsrail'e savunmasız komşusuna saldırması konusunda üstü kapalı bir destek vermişti.

Gazap Üzümleri Operasyonu'nun asıl hedefi Suriye'ydi. İsrail askeri planlamacıları ve Temmuz 1993'te Lübnan'a gerçekleştirilen saldırıyı genelkurmay başkanı olarak yöneten Dışişleri Bakanı Ehud Barak, Hizbullah'a karşı gerçekleştirilecek çok büyük bir saldırı için bölgeyi boşaltmak üzere sivilleri Lübnan'ın güneyinden kuzeyine doğru sürmeyi, aynı zamanda hem Suriye hem de Hizbullah'ı, 1993'te belirlenen kuralların değişimine zorlamayı istiyordu. Düşündükleri şey en zaliminden bir tür bağlantı siyasetine dayanmaktaydı. Planladıkları şey, güney Lübnan'daki siviller üzerinde baskı uygulayarak onların da Lübnan hükümetine baskı yapmasını sağlamak, devamında Lübnan hükümetinin Suriye yönetimine baskı yapması ve nihayetinde de Suriye'nin Hizbullah'ı engellemesi ve İSK'ya güney Lübnan'da eylem serbestisi sağlamasıydı. Plan kısaca, Suriye'yi Lübnan'da İsrail'in jandarması gibi davranmaya zorlamaktan ibaretti.

İsrail 11 Nisan'da, Hamursuz (Fısıh) Bayramı'nın ardından, Gazap Üzümleri Operasyonu'nu başlatmıştı. Güney Lübnan, Beyrut ve Bekaa Vadisi ileri teknoloji ürünü silahlarla tahrip edilmişti. Yaklaşık 400,000 Lübnan vatandaşı yaşadıkları kent ve köyleri terk etmiş ve mülteci durumuna düşmüştü. Hizbullah'a karşı aynı anda hem hava, hem de karadan top atışlarıyla –2000 hava saldırısı ve 25,000 kadar da top saldırısı ile– büyük bir taarruz gerçekleştirilmişti. Hizbullah'ın, askeri düzen içerisinde savaşan yaklaşık 300 adamı vardı. Hizbullah'ın en etkili silahı ise çok namlulu roketatarlardan fırlattıkları Katyuşa roketleriydi. Ancak söz konusu roketatarlar oldukça hantal, sık sık hedefini şaşıran ve maksimum 12 millik mesafeyi vurabilen silahlardı. İsrail'in operasyon stratejisi ise, bir bahçedeki yabani otları ayıklamak için buldozer kullanmaya benziyordu. Hizbullah kendisine karşı kullanılan tüm silahlara rağmen Katyuşa füzelerini sınırın öte yanına göndermeye devam etmişti. 18 Nisan'da bir katliam gerçek-

leştirilmişti. İsrail bombaları Kana'daki BM üssündeki 102 mülteciyi öldürmüştü. İsrail hatasını kabul etmiş, ancak medyanın tüm dünyaya yaydığı katliam fotoğrafları Hizbullah'a önemli bir manevi zafer kazandırmıştı. İsrail dünya çapında genel bir kınamaya mazur kalmış ve ABD de müttefikini bu bataktan çekip çıkarmak için müdahale etmişti. Hizbullah'ı çökertmek için İsrail'e yeşil ışık yakan ABD, askeri eylemlerde kısıtlama uygulanmasını salık vermeye başlamıştı. ABD'li diplomatlar İsrail'i bir kez daha başlangıçta kendilerince de onaylanmış askeri eylemlerin sonuçlarından kurtarmaya koyulmuştu. Amerikalıların desteklediği ateşkes anlaşması 27 Nisan'da imzalanmıştı. Ateşkes Peres'in tüm iddialarının tersine, 1993'te ortaya çıkan yazılı olmayan kurallarda anlamlı hiçbir ilerlemeye neden olmamıştı. Lübnan'da olan şey, rahatsız edici bir ateşkesin yenilenmesinden ibaretti.

Hafız Esad mağduru olmayı beklediği bir İsrail askeri eyleminden bir kez daha fayda sağlamıştı. Gazap Üzümleri Operasyonu'nun ardındaki mantık Şam'dan göründüğü haliyle Esad'ı zayıflatmak, onu askeri bir yenilgiye uğratmak ve elinde hala önemli bir koz olarak tuttuğu Lübnan üzerindeki kontrolü kaybetmesini sağlamaktan ibaretti. Lübnan'ın 1982'deki işgaliyle, 1996'da maruz kaldığı saldırılar hem ölçeği hem de süresi düşünüldüğünde ciddi biçimde farklılaşsa da aralarında pek çok benzerlik vardı. İki saldırının da İsrail'in kuzeyini korumak üzere yapıldığı ilan edilmişti ve düzmece bir biçimde adlandırılmıştı; iki operasyonda da asıl hedef Esad'dı. Menahem Begin ve Şimon Peres'in sırayla gerçekleştirdiği iki İsrail operasyonu da, Esad'ın gözünde bölgeyi İsrail'in yararına yeniden yapılandırmak üzere tasarlanmış iddialı jeopolitik tatbikatlardı. Esad'a göre iki operasyon da David Ben-Gurion'un zamanından beri yürürlükte olan ve Araplar üzerinde askeri yöntemlerle hegemonya kurulmasını hedefleyen, İsrail siyasetindeki müdahaleci yaklaşımı temsil etmekteydi.[14]

Gazap Üzümleri Operasyonu siyasi, askeri ve ahlaki bir başarısızlıktan ibaretti. İsrail, pek çok kişi ve kesimin çok iyimser bir

14 Patrick Seale, "The Address Is Syria", Rosemary Hollis ve Nadim Shehadi (der.), *Lebanon on Hold: Implications for Middle East Peace* (Oxford, 1996), 19-23.

biçimde artık öğrenmiş olduğunu düşündüğü bir şeyi unutmuşa benziyordu: bu da askeri güçle elde edilebilecek şeylerin bir sınırı ve askeri güç kullanımına çok fazla bel bağlamanın ağır bir bedeli olduğuydu. Uluslararası toplum İsrail'i sivillere yönelik acımasız saldırıları nedeniyle adamakıllı kınamıştı. Arap dünyası ise, Lübnan halkının maruz kaldığı muamele nedeniyle öfkeden köpürmekteydi. Ilımlı Arap hükümetleri Peres'in iktidarda kalmasını istiyordu, ancak operasyonun bütünüyle ilişkili, özellikle de Kana'da mültecilerin öldürülmesine ilişkin çok büyük eleştirileri vardı. Üzerinde çok kez konuşulan ve ilan edilen Yeni Ortadoğu birdenbire eskisi gibi, İsrail'in tüm gücünü küstahça önüne çıkan her şeyi kendi güvenliğini sağlamak üzere çiğnediği berbat bir anlayış olarak görülmeye başlanmıştı.

Gazap Üzümleri Operasyonu seçimler açısından da katıksız bir başarısızlıktı. Peres'in Bay Barış olan imajını Bay Güvenlik haline dönüştürme çabası sadece itibarını sarsmaya yaramıştı. İsrail vatandaşı Araplar da, operasyonun Peres'in gerçek yüzünü gösterdiğini düşünüyor ve yapılacak seçimlerde Peres'e oy vermeyecekleri veya boş oy atacakları tehdidinde bulunuyorlardı. Öte yandan Yahudi seçmenler de Peres'in kendini güvenlikçi ve sertlik yanlısı bir şahin gibi sunmak istemesinden etkilenmemişe benziyordu. Binyamin Netanyahu, İşçi hükümetinin güvenliksiz bir barışa imza attığını iddia etmek için bir fırsat yakalamıştı: Netanyahu liderliğindeki Likud güvenlikli bir barış elde edecekti.

1967 öncesi sınırlar içerisindeki İsrail yurttaşlarının fiziki güvenliği, seçimlere giden süreçte önemli bir konuydu. En büyük ironi ise Hamas karşıtı kampın en açık sözlü sözcüsü Netanyahu'nun, İsrail'in önemli kentlerinde düzenlenen intihar saldırıları silsilesinden siyasi çıkar sağlayan asıl kişi olmasıydı. Bu saldırıların, kamuoyunu, İşçi Partisi liderliğindeki hükümet ve Filistinlilerle yürütülen barış sürecinin aleyhine, güvenlik konusunda taviz vermemekte kararlı sertlik yanlısı sağ kanat partiler lehine çevirmek gibi bir etkisi olmuştu. Rabin'in suikasta uğraması Netanyahu'ya büyük bir darbe indirmiş, Peres'e ise kamuoyu yoklamalarında hatırı sayılır oranda bir başarı sağlamıştı. Şubat 1996 ortalarında seçim kararı verildiğinde, Peres kamuoyu yoklamalarında kapatılamayacak yüzde 20'lik bir farkla önde

gidiyordu. Ancak Yahya Ayyaş'ın suikastla öldürülmesini izleyen pek çok intihar saldırısı bu farkı silip götürmüştü. İslami terör ciddi biçimde Netanyahu'nun işine yaramıştı.

29 Mayıs 1996 genel seçimlerine ilişkin sonuçlarda kişilikler ve karakterlerin de ciddi payı olmuştu. Söz konusu seçimler İsrail başbakanının doğrudan seçilmesini sağlayan kanunun uygulandığı ilk seçimdi. Dolayısıyla, on sekiz yaş ve üzeri İsrailli her yurttaşın iki oy kullanması gerekiyordu: yurttaşlar bir oyu parti, diğerini ise başbakan için kullanacaktı. Yarışmakta olan siyasi partilerin listesi her zamanki gibi çok uzundu, ancak başbakanlık makamı için yalnızca iki isim yarışıyordu: Şimon Peres ve Binyamin Netanyahu.

Peres sönük bir kampanya ile seçim mücadelesi vermişti. Binyamin Netanyahu'nun Rabin suikastına vesile olduğu ve bunun dini fanatizm ile siyasi aşırılık gibi çifte tehlikelere işaret ettiği fikrinin kampanyasında kullanılmasına yönelik öneriyi kabul etmemişti. Fakat Likud ile İşçi İttifakı arasındaki temel siyaset farklılıklarına da vurgu yapmamıştı. İntihar saldırılarına rağmen, İsrailllilerin çoğu hala Oslo protokollerinin uygulanması sürecine devam edilmesini istiyordu. Partisinin barış politikası ve Likud'un Büyük İsrail siyaseti arasında seçmene bir tercih şansı sunmak da, Peres'in işiydi. Ancak o bu türden bir çabaya girmemiş, meydanı Netanyahu'ya bırakmıştı. Peres seçim kampanyası boyunca, fıkrada düşmanıyla düelloya zorlanan ve ona "gecikeceğim, beni bekleme, ateş etmeye başla" diye telgraf çektiği söylenen Yahudi gibi davranmıştı. Seçimlerden bir gece önce televizyonda yayınlanan bir tartışma programı da dengeleri Netanyahu lehine çevirmeye yardım etmişti. Netanyahu oldukça hazırlıklı, coşkulu ve bilgiç; Peres ise yaşlı, yorgun ve dağınık görünüyordu. Kamuoyu yoklamalarında Peres ve Netanyahu başa baş gidiyordu, ancak sonuçlar açıklandığında Netanyahu'nun 30,000 oyluk bir farkla seçimleri kazandığı belli olmuştu. Netanyahu oyların yüzde 50,4'ünü alırken, Peres 49,6'sını alabilmişti. İşçi Partisi Knesset'te 34 sandalye kazanmış; Likud ise sadece 32 sandalye alabilmişti. Yeni seçim kanunu uyarınca hükümeti kurma görevi Netanyahu'ya verilecekti.

Yetmiş üç yaşındaki Şimon Peres'e göre seçimler, siyasi bir ölüm kalım mücadelesiydi. İsrail siyasetinin daimi kaybedeni olarak, merkezinde İsrail olan yeni bir Ortadoğu düzeni ve kapsamlı barış hayalini gerçekleştirmek için en büyük şansını yakalamıştı. *Battling for Peace* kitabının önsözünde, kendini "fahri hayalperest" olarak tanımlamıştı.[15] 31 Mayıs 1996'daki genel seçimlerde asıl mevzubahis olan Şimon Peres'in hayaliydi ve bu hayal sandıktaki yenilgi ile ölümcül bir darbe almıştı.

15 Peres, *Battling for Peace*, 355.

15. Demir Duvara Geri Dönüş, 1996-1999

Binyamin Netanyahu'nun iktidara gelişi İşçi Partisi'nin Arap dünyasına dair pragmatik yaklaşımından bir kopuş ve kökünü Revizyonist Siyonizmden alan sertlik yanlısı ideolojik tutumun teyidi anlamına geliyordu. Netanyahu oldukça milliyetçi ve Revizyonist Siyonist çizgide bir aileden geliyordu. Babası Benzion, İspanyol Yahudileri konusunda uzman bir tarihçi, Ze'ev Jabotinsky'nin danışmanı ve Revizyonist günlük bir gazete olan *Ha-Yarden*'in yayın yönetmeniydi. Benzion Netanyahu, İbrani Üniversitesi'nde kalıcı akademik bir pozisyon bulamadığından, 1962'de kendisiyle birlikte ailesini de Yahudi Tarihi profesörlüğünü alacağı Cornell Üniversitesi'nde çalışmak üzere, ABD'de bir tür gönüllü sürgüne mahkum etmişti. Evdeki ikinci erkek çocuk olan Binyamin, hem Jabotinsky'nin öğretisini, hem de babasının sitem ve kırgınlığını özümsemişti. Devraldığı dogma, Yahudilerin her zaman etraflarındaki herkesin zulmüne uğramış olduğu ve daima da bu zulme uğramaya devam edeceğiydi.

Binyamin'in doğduğu 1949 yılında İsrail kurulalı sadece bir yıl olmuştu. Amerika'da liseyi bitirmesinin ardından İsrail'e dönerek orduya katılmış, Sayeret Matkal isimli özel elit bir birlikte beş yıllık görevin ardından yüzbaşı rütbesine yükselmişti. Beyrut Havalimanına 1968'de gerçekleştirilen saldırıda ve 1972'de kaçırılan Sabena uçağı baskınlarında görev almıştı. Ancak ailenin bir efsaneye dönüşen kişisi, 1976'da Entebbe havaalanındaki rehineleri kurtarma operasyonunda öldürülen tek komando olan ağabeyi Jonathan'dı ("Yoni"). Netanyahu ailesi Yoni'nin anısına terörizme karşı mücadelede Batı dünyasındaki hükümetleri ve kamuoyunu harekete geçirmek üzere Jonathan Enstitüsü'nü kurmuştu.

Binyamin ordudan terhisini takiben, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde mimarlık alanında lisans eğitimini, iş yönetimi alanında da yüksek lisansını tamamlamıştı. Üniversite eğitimini tamamlamasının ardından önce ABD'de, ardından İsrail'de iş hayatına girmişti.

Binyamin Netanyahu 1982'de İsrail'in Amerikan büyükelçisi yardımcısı olarak Washington'a gönderilmiş, iki yıl sonra ülkesinin BM'deki daimi temsilcisi olmuş; her iki pozisyonda da başarı göstermişti. ABD'de görev yaparken uluslararası terörizm konusunda önde gelen bir uzman olarak adını duyurmuş ve bu konuda düzenlenen tartışma programlarına sık sık katılmaya başlamıştı. Netanyahu 1988'de İsrail'e dönerek, Likud listesinden milletvekili olarak Knesset'e seçilmişti. İzak Şamir hükümetinde dışişleri bakan yardımcılığı yapmış ve özellikle Körfez Savaşı ve Madrid Barış Konferansı esnasında medyadaki ününü devam ettirmişti. Şamir'in halefi olma yolunda girdiği parti liderliği yarışında, varlıklı Amerikan Yahudilerinin finansal desteğini görmüş ve İsrail'de Amerikan tarzı seçim kampanyalarını başlatan kişi olmuştu. Söz konusu yarışta Netanyahu'nun diğer rakipleri David Levy ve Menahem Begin'in oğlu Benny Begin'di. Dan Meridor ve Ehud Olmert gibi diğer genç Likud "prensleri", Netanyahu'nun popülaritesinin yüksekliği nedeniyle girdikleri yarıştan çekilmek durumunda kalmıştı. Ön seçimlerde Benny Begin, Netanyahu için siyasi ağırbaşlılıktan yoksun "dalavereler ve kandırmacalar adamı" yakıştırmasını yapmıştı. Likud'un diğer üyeleri de, Netanyahu'yu entelektüel anlamda bir ağırlığı olmayan, Amerikan televizyonları için kısa açıklamalar yapan sığ ve yüzeysel biri olarak görüyordu. Ancak Netanyahu'nun gençlik, yakışıklılık, dinamizm ve iletişim gücü gibi avantajları vardı.

Revizyonist Siyonizmin Dirilişi

Binyamin Netanyahu Mart 1993'te Likud liderliğine seçilmişti. Aynı yıl *A Place among the Nations: Israel and the World* başlıklı önemli bir kitap yazmıştı. Kitabın esin kaynağı Ze'ev Jabotinsky ve Benzion Netanyahu'nun öğretileriydi. Ana konusu Yahudi halkının İsrail Diyarı'nın tümü üzerindeki hakkıydı. Ta-

rih revizyonist bir bakış açısıyla yeniden yazılarak, Araplardan topraklarını zorla alanların Yahudiler olmadığını, bunu asıl yapanın Araplar olduğunu göstermeye çalışmıştı. Söz konusu kitap İngiltere'nin Yahudilere dost bir ülke olmadığını anlatıyor, Filistin'deki Britanya mandası dönemi ile ilgili bölüm de "İhanet" başlığını taşıyordu. Dünyanın tümden İsrail Devleti'ne düşman olarak betimlendiği kitap, bu düşmanlığın kökenini de antisemitizm olarak belirlemişti.

Netanyahu İsrail'in Arap dünyası ile ilişkilerini, kalıcı bir anlaşmazlık hali, aydınlık ve karanlığın güçleri arasında asla sonuçlanmayacak bir mücadele olarak görüyordu. Araplara dair düşünceleri tutarlı ve kapsamlı bir olumsuzluktaydı ve herhangi bir değişim ya da farklılaşma olasılığını kabul etmiyordu. Netanyahu'nun kitabında Araplara, Arapların tarihine veya kültürüne dair tek bir pozitif atıf dahi yoktu. Arap yönetimleri kendi ülkelerindeki yurttaşlara ve sınırları dışındakilere karşı şiddet kullanmaya hazır olarak resmedilmişti: "Şiddet Arap ülkelerinin bütününün siyasi hayatında her zaman hazır ve nazırdır. Şiddet hem yabancı, hem de ülke içi, hem Arap, hem de Arap olmayan muhaliflerle uğraşmakta birincil yöntemdir" demişti. Netanyahu ayrıca "uluslararası terörizm Ortadoğu'nun en tipik ihraç ürünüdür" ve "terörizmin her yerde kullanılan teknikleri de terörizmi icat eden Arap yönetimleri ve örgütlerinin teknikleridir" demişti.[1] Arap dünyası, Batı'ya karşı yoğun bir düşmanlık besler biçimde anlatılmıştı. Netanyahu birkaç Arap liderin ABD ile dostane ilişkilere sahip olduğunu kabul ediyordu, ancak bu dostane tavrın geniş Arap halk kesimleri tarafından paylaşıldığı yanılgısına karşı uyarılar yapmaktaydı. Netanyahu'ya göre böyle dostane yaklaşımlı liderler, "değişken nitelikli Arap ve İslam toplumunun yalnızca küçük bir bölümünü temsil etmekteydi."[2]

Netanyahu kin ve düşmanlığının büyük bir bölümünü ise, Filistinlilere tahsis etmişti. Filistin sorununun Ortadoğu'daki anlaşmazlığın özünü oluşturduğu fikrinden hareketle, şiddetli bir taarruz başlatmıştı. Ona göre Filistin sorunu gerçek değil,

1 Benjamin Netanyahu, *A Place among the Nations: Israel and the World* (Londra, 1993), 102-3.

2 *a.g.e.*, 121.

yapay bir sorundu. Filistinlilerin kendi kaderini tayin hakkını kabul etmiyor, Ortadoğu'daki Araplar arası çekişmenin gerilimin asıl sebebi olduğunu savunuyordu. Netanyahu'ya göre, FKÖ ile uzlaşmak kesinlikle söz konusu değildi çünkü FKÖ'nün amacı İsrail Devleti'ni yok etmekti ve bu amaç örgütün varlık sebebini açıklıyordu. Ona göre bu durum, FKÖ'yü Arap devletlerinden, hatta en radikal olanlarından dahi ayıran şeydi. Söz konusu devletler açık bir biçimde İsrail'in yok olmasını görmeyi yeğlerken, aslında kendi kaderleri İsrail'in yıkılmasına bağlı değildi: "Ancak FKÖ farklıydı. FKÖ İsrail'in tasfiyesi meselesiyle yapısı gereği ilgiliydi. İsrail'in tasfiyesi fikri ortadan kalktığında geride FKÖ de kalmayacaktı."[3]

A Place among the Nations, Oslo protokolü gün yüzüne çıkmadan önce basılmıştı. İsrail hükümetinin FKÖ ile anlaşma yapması ihtimali Netanyahu'nun aklından geçmemişe benziyordu. Netanyahu için sorun, Arap "terörist ve totaliterleri"nin Batı demokrasilerini manipüle ederek, İsrail'i kendi adlarına ablukaya aldırmalarıydı. En büyük korkusu "Truva atı"ydı: "FKÖ aslında, Arapların 20 yıldan fazla bir süredir Batı'yı kabul etmesi için iknaya zorladıkları Pan-Arap Truva atı türünden bir hediyeydi. Batı bu hediyeyi kabul ettikten sonra bu kez İsrail'i atı sınırlarından içeriye kabule zorlayabilecekti." Konudan bihaber Batılılar için, Arapların İsrail'i tıpkı Yunanlıların Truva'yı yok etmesi gibi yıkmasını beklemek zor olsa da, Netanyahu, "İsrail'e aşina olanlar için, Arafat'ın söz verdiği haliyle, Tel Aviv'deki plajların on mil ötesine kurulacak bir FKÖ devletinin, Yahudi devletine karşı ölümcül bir tehlike oluşturacağını tahmin etmenin zor olmayacağı" uyarısını yapmıştı.[4]

Netanyahu'nun kitabının yedinci bölümü, "Duvar" başlığını taşıyordu. Bu başlık Ze'ev Jabotinsky'nin, Yahudilere kendilerini Araplara zorla kabul ettirmeleri için demir bir duvar kurmaları çağrısı yaptığı, 1923 tarihli meşhur makalesini anımsatıyordu. Netanyahu kitabın bu bölümünde Golan Tepeleri'ne, Samarya ve Yehuda dağlarına hâkim olmanın askeri önemini anlatıyordu. Düşüncelerini jeo-stratejik zafiyetlerinin altını çizen harita-

3 *a.g.e.*, 232.

4 *a.g.e.*, 236-37.

larla destekliyordu. İsrail'in, kentlerini koruyabilmek için Şeria Nehri'nin batısında kalan neredeyse tüm arazinin kontrolünü elinde tutması gerektiği fikrine gerekçe oluşturmak üzere, 18 Haziran 1967 tarihli Pentagon belgesine tekrar tekrar atıfta bulunuyordu. Batı Şeria'nın kontrol altında tutulmasının askeri bir gereklilik olmadığını düşünen çok sayıdaki İsrailli generalden hiç bahsetmiyordu. Vardığı sonuç batı Filistin'in tamamının aslında bütünleşmiş tek bir teritoryal birim oluşturduğu şeklindeydi. "Bu toprağı iki istikrarsız ve güvencesiz ulusa bölmek, savunulamayacak olanı savunmak, felakete davetiye çıkarmaktır. Yehuda ve Samarya'yı İsrail'den koparmak, İsrail'i parçalamaktır."[5]

Oslo protokolü, Netanyahu'nun kitabının yayımlanmasından kısa bir süre sonra imzalanmıştı. Protokol Netanyahu'nun tam da uyarıda bulunduğu şeyi yapıyordu: protokolle FKÖ tanınmış, Filistinlilerin meşru özyönetim hakkı olduğu kabul edilmiş ve batı Filistin'in parçalanması süreci başlamıştı. Netanyahu Nazi Almanya'sını yatıştırma siyasetinden çıkan derslere ve Batılı güçlerin Çekoslovakya'ya ihanetine, günümüz Ortadoğusu ile karşılaştırmak için kitabında yer vermişti. Arapları Nazi Almanya'sıyla, Filistinlileri Güney Almanlarıyla* ve İsrail'i de Chamberlain'in Hitler'le yaptığı 1938 anlaşmasının kurbanı demokratik Çekoslovakya ile karşılaştırıyordu. Netanyahu 5 Eylül 1993'te *New York Times*'ta yayımlanan "Peace in Our Time?" başlıklı yazısında da, bu benzetmeyi yeniden gündeme getirmişti. İsrail'i, gelecekteki kaçınılmaz saldırılarda kendisini savunmak için mutlaka ihtiyaç duyacağı önemli miktarda ve olmazsa olmaz bir toprağı teslim etmeye zorlanan küçük ve kırılgan bir demokrasi olarak tanımlamıştı.

Netanyahu Oslo protokolüne yönelttiği eleştirilerde acımasızdı. 1995 tarihli *Fighting Terrorism* başlıklı kitabında şöyle yazmıştı: "İsrail Oslo'da aslında FKÖ'nün Aşamalı Planı'nın ilk bölümünü kabul etmişti; bu da 1967 öncesi sınırlara geri dönüş ve

5 *a.g.e.*, 287.

* *Sudeten Germans*. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Ekim 1938'e kadar Çekoslavakya'da yaşayan, Bohemyalı Almanlar olarak da bilinen halk. Nazi Almanya'sının yayılmacı politikalarının Çekoslovakya'daki temel referans grubunu oluşturmuşlardır. (çev.)

İsrail sınırları içerisinde kurulacak bağımsız bir FKÖ devleti için gerekli şartların sağlanmasıydı."[6] Ancak Mayıs 1996 seçimlerine giden süreçteki kamuoyu yoklamaları, İsraillilerin çoğunun Filistinlilerle barış sürecini ve işgal altındaki topraklardan zamana yayılmış ve kontrollü bir biçimde geri çekilme politikasını desteklemeye devam ettiklerini, İsrail'in yanı sıra kurulacak bir Filistin devleti ihtimaline dair kaygılarının sağcı politikacılara dair duydukları tedirginliğe kıyasla çok daha küçük olduğunu göstermişti. Neticede Netanyahu, kamuoyundaki hâkim görüş nedeniyle sesini kısmak zorunda kalmıştı. "Oslo protokolü İsrail'i tehlikeye sokmaktadır, fakat gerçeği göz ardı etmek de mümkün değildir" demişti. Seçilirse, ülkesinin altına imza attığı hiçbir uluslararası taahhütten caymayacağı sözünü vermiş, ancak Oslo sürecini askıya alacağı imasında bulunmuştu. İddiasına göre, İşçi Partisi liderleri ile arasındaki asıl fark, İşçi Partisi'nin güvenliksiz bir barış yaptığı, kendisinin ise güvenlikli bir barış getirecek olmasıydı. Ödün vermeden nasıl barış yapacağı veya barış olmadan güvenliği nasıl sağlayacağı konusunu ise açıklamamıştı.

Barış Sürecine Savaş İlanı

Binyamin Netanyahu yüzde bir gibi çok küçük bir farkla başbakanlık koltuğuna oturmasına rağmen, İsrail tarihinde doğrudan seçilmiş ilk başbakan olması avantajına sahipti. Başbakanın doğrudan seçilmesi küçük partilerin gücünü sınırlamayı hedefliyordu, ancak bu, küçük partilerin meclisteki temsilinin iki büyük parti aleyhine artması ve başbakanın karar alma bağımsızlığı ve nüfuzunun genişlemesi gibi yan etkiler yaratmıştı. Sonuçta Likud 120 sandalyeli Knesset'te sadece 32 sandalye kazanmasına karşın, bu nispeten tecrübesiz 46 yaşındaki başbakana İsrail'in dış politikası ve savunma siyaseti ile Arap dünyası ile ilişkileri şekillendirecek çok büyük yetkiler verilmişti.

Likud önderliğinde Netanyahu tarafından kurulan koalisyonun beş ortağı vardı: Ulusal Dindar Parti, Birleşik Torah Partisi, ağırlıklı olarak Doğulu Yahudilerden oluşan dinci Şas partisi, ba-

6 Benjamin Netanyahu, *Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorism* (New York, 1995), 102.

rış ve uzlaşma konusunda daha fazla temkinle hareket edilmesinde ısrar eden, İşçi Partisi'nden kopma bir grup olan Üçüncü Yol, Natan Şaranski'nin liderliğindeki Rusya göçmeni Yahudilerin desteklediği Yisrael BaAliyah partisi. Koalisyon partileri toplamda meclisteki 66 sandalyenin sahibiydi ve hükümete de rahatlatıcı bir meclis çoğunluğu sağlamaktaydı.

Yeni hükümetteki pek çok kilit görev Likud liderleri arasında paylaştırılmıştı. David Levy dışişleri bakanı, İzak Mordehay savunma bakanı olmuş, Ariel Şaron ise –özel olarak oluşturulan– ulusal altyapıdan sorumlu devlet bakanlığına getirilmişti. Fakat ilk günden itibaren belli olan bir şey vardı ki, bu da söz konusu bakanların kişisel husumetler ve siyasi görüş ayrılıkları nedeniyle mutlu ve uyumlu bir takım oluşturamayacak olmalarıydı. Netanyahu 1980'lerde Levy'nin yardımcılığını yapmıştı, aralarındaki ilişkiler öylesine gergindi ki İzak Şamir sonunda Netanyahu'yu Dışişleri Bakanlığı'ndan başbakanlık ofisine almak durumunda kalmıştı. Şaron ve Levy siyaseten farklı kutuplara mensup olsalar da, kişisel olarak birbirlerine yakınlardı. Şaron Likud'un en şahin kanadını, Levy ise ılımlı kanadını temsil ediyordu, fakat yine de Netanyahu'ya karşı bir seçim ittifakı yapmayı başarmışlardı. Levy, mecliste hükümetin oturduğu bölümde en ön sırada yer alan sandalyesine Şaron'un talep ettiği ilave yetkiler verilmeden oturmayı reddetmişti. İzak Mordehay ise, iç çekişmelere dahil olmamayı başaran tek tecrübeli bakandı. Iraklı bir Kürt olan emekli İSK generali, savunma kadrolarının saygı duyduğu ve partide de sevilen bir figürdü.

Netanyahu İsrail halkı tarafından doğrudan seçilmesini, Amerikan tarzı bir başkanlık hükümeti sistemini getirmeye dair bir yetki olarak yorumlamıştı. Uygulamadaki yetkileri kâğıt üzerindeki yetkileriyle hiç de örtüşmeyen kabine ise, ciddi bir otorite erozyonundan muzdaripti. Netanyahu kabinedeki arkadaşlarından tavsiye almaya yatkın değildi, kabinenin barış sürecine dahil olmasını engellemek için adımlar atmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı'nın ve Savunma Bakanlığı'nın bu konudaki rolünü azaltmıştı. Netanyahu güvenlik uzmanlarının tavsiyelerine de kulak asmıyordu. Bu kişilerin İşçi Partisi'nin Araplara yönelik yumuşak tutumunu desteklediklerine inanıyor ve bu yaklaşı-

mı tersine çevirmek için yapmakta olduğu planlarına direneceklerini düşünüyordu. Güvenlik şefleriniinse, kendi paylarına, Netanyahu'nun başbakanlık görevi konusundaki yetkinliği, muhakeme gücü ve uygunluğu konusunda çok büyük kuşkuları vardı. Genelkurmay başkanlığı ofisinde Binyamin Netanyahu'nun fotoğrafı değil de, İzak Rabin'inkinin asılı olması da önemsiz bir ayrıntı değildi. Benzion Netanyahu bile oğlunun böylesine üst düzey bir görev için uygun olduğundan şüphe duyduğunu açıkça belirtmiş, belki de dışişleri bakanı olarak görev yapması gerektiğini söylemişti.

Netanyahu ise dış politika yapmakla, bu politikanın sunumu arasındaki farkı anlamaktan acizdi. Netanyahu esasen halkla ilişkiler uzmanıydı. Önceki görevleri ona halkla ilişkiler konusundaki yeteneklerini geliştirmede gerekli fırsatı vermişti, ancak politika geliştirmek konusunda çok az tecrübe kazandırmıştı. Kariyeri boyunca İsrail'in durduğu yeri ve izlediği siyaseti dış dünyaya açıklamak anlamına gelen *hasbara* kavramının önemini vurgulamıştı. Başbakan olarak dış politika seçeneklerinin tartışılması ve istişare edilmesi sürecine liderlik etmektense, İsrail'in izlediği siyasetin medyaya sunulmasıyla ilgilenmişti. Etrafına kendisi gibi hayatının büyük bir bölümünü İsrail dışında geçiren ve ülke yönetimi konusunda ya çok az deneyimi olan ya da hiç olmayan seçili bir grup danışman toplamıştı. Netanyahu'nun daha önceki İsrail başbakanlarının hepsinden daha fazla danışmanı vardı, fakat bunların çoğu Araplarla ilişkiler konusunda hiçbir tecrübesi ya da uzmanlığı bulunmayan, bölgesel meselelere ilişkin sınırlı bilgiye sahip medya ve halkla ilişkiler uzmanlarından oluşmaktaydı. *Jerusalem Post* gazetesi eski editörü David Bar-Illan, başbakanlık ofisinin politika planlama ve iletişim daire başkanı olmuştu. Politika planlama ve politika sunumu gibi genellikle birbirinden ayrı tutulan iki görevi aynı kişiye emanet etmek, Netanyahu'ya özgü bir durumdu. ABD'de doğup eğitim almış bir akademisyen olan Dr. Dore Gold ise, Filistin Yönetimi ile görüşmeleri yürütecek başmüzakereci görevini üstlenmişti.

İsrailli yorumcular arasındaki hâkim görüş ise, Netanyahu'nun pragmatik bir eylem planı benimseyeceği ve selefi İşçi Partisi'nin Oslo protokolünü imzalayarak başlattığı siyaseti tersine çevirmeye kalkışmayacağıydı. Batı medyası da Netanyahu hakkında

olumlu düşünmeye çalışıyordu. Pek çok yorumcuya göre güçlenmek Netanyahu'yu ideolojik bir sertlik yanlısından, pragmatik ve pratik bir siyasetçiye dönüştürecekti. Bazı yorumcuların belirttiği gibi, tam da kusursuz şahin kimliği onu Araplarla uzlaşma siyasetini sürdürmede güçlü bir konuma getirecekti.

Netanyahu kıl payı farkla kazandığı seçim zaferinin ardından yaptığı ilk önemli açıklamada, dış politikada devamlılık olacağı izlenimini vermeye çalışmıştı. Fakat en önemli önceliğinin İsrail toplumunda birliği sağlamak olduğunu söylemişti. Yahudi ve Arap, dindar ve laik tüm İsraillilerin lideri olacağını vurgulamıştı. 2 Haziran 1996'da tezahüratlarla kutlama yapan destekçilerine, "İlk ve en önemli şey, ülke içinde kendi aramızda barışı sağlamaktır" demişti. Ancak uzlaşmacı bir tonlamayla İsrail'in Arap komşularına da, "barış eli" uzatmıştı: "Barışın evde başladığını söyledim, ancak barış ülke dışında da temin edilmeli" diye duyurmuştu. "Bizler kalıcı, gerçek ve güvenlikli bir barış için komşularımızın hepsiyle diyalog sürecini daha ileri bir aşamaya getirme niyetindeyiz" diye devam etmişti. Görev süresi dolan hükümetçe yürütülen FKÖ ile barış karşılığı toprak pazarlığına duyduğu şiddetli muhalefet konusunda ise hiçbir ipucu vermemişti.

Fakat Netanyahu'nun 18 Haziran'da Knesset'e sunduğu hükümetin izleyeceği siyasetin temel ilkeleri, görevi biten hükümetin ülke içindeki ve Araplarla ilgili yaklaşımından kesin bir ayrılığı işaret etmekteydi. Likud liderinin hükümetin başına geçerse barış sürecine muhalefetini yumuşatmaya başlayacağına dair beklentileri olanlar, söz konusu ilkelerde hiçbir ümit bulamamıştı. İlkeler aslında etnosentrik, dindar ve milliyetçi bir hükümetin ilkeleriydi. Eğitim hakkındaki bölüm Yahudiliğe ilişkin değerleri geliştirmeyi ve kutsal kitabı, İbraniceyi ve Yahudi halkının tarihini okul müfredatının merkezine yerleştirmeyi hedefliyordu. Dış politika konusundaki ilkeler Filistin devletine, Filistinlilerin geri dönüş hakkına ve Yahudi yerleşimlerinin ortadan kaldırılmasına karşı katı bir muhalefeti ifade ediyordu. Filistin özyönetimi altındaki bölgelerde terör tehditlerine karşı, gerektiğinde İsrail güvenlik güçlerinin kullanılması hakkını saklı tutuyordu. Suriye'yi ön şart olmaksızın barış görüşmelerini yeniden başlatmaya çağırırken, aynı zamanda Golan Tepeleri'nde yürürlükte olan İsrail

egemenliğinden vazgeçilmesine ilişkin her tür girişimi reddediyordu. İsrail'in Kudüs'ün bütünü üzerindeki egemenliğine dair iddiaları açık ve kapsamlıydı. Yerleşimlerin kurulmaya devam etmesi konusuna bağlılıkları da, "Siyonizmin uygulanmasının bir parçası" olarak değerlendirilmekteydi. İlkeler Oslo veya Kahire anlaşmalarına ilişkin olumlu ya da olumsuz açık bir referans içermiyordu.

Netanyahu Knesset'te yaptığı yemin konuşmasında, iktidarın kurucu kadrolardan, bağımsızlığın elde edilmesi sonrasında doğan genç kuşağa geçtiğine değinerek İsrail devletinin liderlik yapısındaki değişikliğe dikkat çekmişti. Hükümetinin ulusal diriliş için çalışacağına ve İsrail'i ilerletecek yeni bir yol izleyeceğine söz vermişti. Netanyahu, Filistin Yönetimi ile ilişkiler ve daimi statü konusundaki görüşmelerin yeniden başlatılmasını, Filistin Yönetimi'nin bütün yükümlülüklerini harfiyen yerine getirmesi ve İslami terörün durdurulması konusunda İsrail'le işbirliği yapması şartına bağlamıştı. Suriye ile ön şart olmaksızın görüşme çağrısı ise, pek çok kesim tarafından daha önceki yönetimlerin sözlü vaatleriyle ilgisi olmadığını ispatlama girişimi olarak görülmüştü. Ancak bu, İsrail'in sadece teröristlere değil, aynı zamanda teröre destek verenlere karşı da harekete geçeceğine dair bir uyarı ima etmekteydi. Netanyahu son olarak İsrail dış politikasının ABD ile yakın işbirliği içerisinde uygulanacağını ilan etmişti. Fakat buna ABD'nin de tıpkı Rusya ve Avrupa Birliği gibi, Araplarla İsrail arasındaki müzakerelerde yalnızca sınırlı bir rol alabileceği uyarısını eklemişti, çünkü karar hakkı müzakerelerden doğrudan etkilenen taraflara aitti.

Netanyahu'nun açılış konuşmasını bitirmesini takiben, Şimon Peres kürsüye çıkmış ve muhalefet lideri olarak ilk konuşmasını yapmıştı. "Zaman boşa geçirilecek bir şey değildir; zaman ciddi bir önemi haizdir" demişti. "Bölgede pek çok eski tüfek var ve yavaş hareket edip gerektiğinde sırtında taşıdığı kalkana güvenen kaplumbağanınkine benzer bir siyaset izlemek, hata olacaktır" diye devam etmişti. Netanyahu'ya bakarak, sözlerine "Dostum, başbakan, korkarım sayesinde seçildiğin platformun barış sürecine deva olacak hiçbir ilerleme sağlayamayacağını çok çabuk keşfedeceksin. Eğer herhangi bir sonuca varmak istiyor-

san, seçmenlerinin büyük bir bölümünü ve ortaklarını hayal kırıklığına uğratmak durumunda kalacaksın. Güzel tezahüratlar siyasetin muadili değildir ve koalisyon formülleri de cesur kararlar alma ve zor seçimler yapma gereğini ortadan kaldırmaz" demişti.

Binyamin Netanyahu'nun seçilmesinin yarattığı şoku üzerinden atmaya çalışan Arap dünyası ise, kurduğu hükümet ve Knesset'te yaptığı açılış konuşması karşısında daha büyük bir ümitsizliğe düşmüştü. Şam'da çıkmakta olan bir gazete, yeni hükümette "hahamların, generallerin, ırkçıların, kitle kıyımlarından sorumlu kişilerin ve nüfus mübadelesi yanlılarının" ağırlıkta olduğunu kısaca ifade etmek için tek bir cümle kullanmıştı: "Barışın temellerini yıkan hükümet." Gazete, Bay Netanyahu'nun, "Nil Nehri'nden Fırat Nehri'ne kadar terör, baskı ve savaş yoluyla kutsal kitapta betimlenen haliyle Büyük İsrail'i" kurmaya koyulacağını da eklemişti. Şam radyosu Netanyahu'nun Araplara, üzerinde müzakere edecek hiçbir şey bırakmadığını duyurmuştu. ABD de çok yoğun bir eleştiriye maruz kalmıştı. ABD yetkilileri Netanyahu'nun ön şart olmaksızın müzakere konusundaki isteğine övgü düzerken, Araplar Netanyahu'nun siyasetinin, ABD'nin Arapları Netanyahu'nun anlaşmaya varılabilecek biri olduğuna ikna çabalarıyla dalga geçtiğini iddia etmekteydi. Suudilere ait *el-Hayat* gazetesi, Netanyahu'nun politikasını "barış sürecini berbat edecek bir formül" olarak nitelemişti. Suudi Arabistan kralı Fahd, Başkan Clinton'a Netanyahu hükümetinin barış sürecini askıya almasının, Körfez devletlerinin İsrail ile ilişkilerini normalleştirme sürecini askıya almasına neden olacağı mesajını göndermişti.

Netanyahu Arap birliği hedefine katkıda bulunmuştu. Öyle büyük bir alarm yaratmıştı ki, Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgalinin ardından toplanan zirveden sonraki en kalabalık zirve, büyük bir lider grubunun katılımı ile 22 Haziran'da Kahire'de bir araya gelmişti. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan, 21 Arap devletinin 13'ünün devlet başkanının katıldığı Arap Ligi zirvesine önayak olan ülkelerdi. Zirvenin amacı Araplar arası birliği yeniden sağlamak ve İsrail başbakanının Madrid sürecinden beri Arap-İsrail müzakerelerinin temelini oluşturan barış karşılığı toprak konusuna dair temel ilkelere geri dönmemesi halinde barış sü-

recinin çökeceği ve bölgenin şiddet ve gerilim sarmalına sürükleneceği mesajını İsrail'e ve ABD'ye iletmekti.

Pan-Arap eylemini savunan baş aktör olan Suriye, barışı Arapların stratejik tercihi olarak yeniden vurgulayan zirvenin savaş da dahil olmak üzere başka tür olasılıklara dair planlar da yapması gerektiğini önermişti. Suriye, katılımcılara İsrail'in yeni hükümetinin "saldırgan ve barış karşıtı" politikalarına karşı birleşik bir cephe oluşturulması çağrısı yapmıştı. Filistin Yönetimi sözcüsü de, azılı muhalifleri olan Cumhurbaşkanı Esad'ın yanında yer almış ve İsrail hükümetinin siyasi programını barış sürecine karşı savaş ilanından farksız olarak tanımlamıştı. Cumhurbaşkanı Mübarek, İsrail'in uzlaşmaması halinde Arap devletlerinin pozisyonlarını yeniden gözden geçireceğini söylemişti. İsrail'e üzerinde anlaşılan her şeyi yerine getirme veya erteleme, ön şart öne sürmeksizin müzakereleri yeniden başlatma çağrısı yapmıştı. Normalleşmenin barış sürecinde herhangi bir aksama olmaksızın devam etmesi gerektiğini ise yalnızca Ürdün dile getirmişti, çünkü İsrail'i harekete geçirmek ancak bu şekilde mümkündü.

Zirveden çıkan nihai bildiride devlet başkanları stratejik tercihlerinin halen adil ve kapsamlı barış olduğunu belirtmekteydi. Ancak bu durum İsrail'in "kesin, açık ve karşılıklı" taahhütler vermesini gerektiriyordu. Liderler, İsrail'in Golan Tepeleri'nden, Lübnan'dan, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ten geri çekilmesine yönelik çağrı yapmıştı. 1991 Madrid Konferansı ve bu konferansın kabul ettiği barış karşılığı toprak prensibini hatırlatarak, şöyle demişlerdi: "İsrail'in taahhütleri, yükümlülükleri ve anlaşmalarından herhangi bir biçimde sapması veya bu ilkelerin uygulanması konusunda gecikme göstermesi barış sürecini tehlikeye atacaktır." İsrail'in taahhütlerini yerine getirmemesi halinde ne türden eylemlere girişeceklerini belirtmemişler, ancak sonucun İsrail'le normalleşme konusunda ilerleme kaydedilememesi olacağına dair ipuçları vermişler, anlamlı bir ilerlemeyi yeniden başlatma konusunda karar verme işini de İsrail'e bırakmışlardı. İsrail'in komşuları bekle ve gör politikası gibi bir lükse sahipken, Filistinlilerin böyle bir şansı yoktu.

Netanyahu'nun iktidardaki ilk birkaç ayında Araplara karşı sergilediği tavırda geniş kesimlerin beklediği yumuşamaya

ilişkin herhangi bir belirti yoktu. Tam tersine resmi politika, Netanyahu'nun seçim öncesindeki konuşma ve yayınlarında vurguladığı görüşlerin sağlam bir yansımasıydı. Bağımsız günlük bir gazete olan *Ha'aretz*'e verdiği önemli bir röportajda, Netanyahu herkesçe bilinen dünya görüşünü ve İsrail'in savaşarak ayakta kalmak zorunda olduğuna dair inancını yeniden dile getirmişti. Netanyahu'ya göre anlaşmazlık en başta Arap dünyasının Yahudi devletini Ortadoğu'da var olma hakkı olmayan, bölgeye yabancı bir unsur olarak algılamasından kaynaklanmıştı. Filistin sorunu bu çatışmanın esas nedeni değil, aslında sonuçlarından biriydi. Pek çok İsrailli, Filistin sorununu çözmeleri halinde Arap-İsrail anlaşmazlığını da çözeceklerine inanıyordu. Netanyahu Filistinlilerle kalıcı bir anlaşmaya varılsa dahi, bütünlüklü bir şekilde Arap-İsrail sorununu çözemeyeceklerini iddia ederek bu varsayımı sorguluyordu. Anlaşmazlık Arap dünyasının tümünün İsrail'in bölgedeki varlığının olmuş bitmiş bir şey olduğuna ikna olmasıyla mümkündü.

Netanyahu, Şimon Peres'in öne çıkardığı Yeni Ortadoğu vizyonuna katılıp katılmadığı sorulduğunda, bu fikrin daimi bir kuşatma altında yaşayan ve içinde yaşadıkları duvarın ötesinde ne olup bittiği hakkında farklı bir gerçeklik hayal ederek, bu gerçekliği değiştirmek isteyen kişilerin özelliği olduğu cevabını vermişti. "Kuşatılmışlara ait bu psikolojiyi benimsemiyorum" demişti. "Tarafsız bir biçimde dışarda ne olduğuna bakıyorum ve yakın gelecekte Arapların İsrail devletini kabule ve onunla barış içerisinde yaşamaya hazır hale gelmelerinin, bizim geçici bir serüven olmadığımızı Araplara açık bir biçimde ifade etme becerimize bağlı olduğunu biliyorum." Kendisine bu durumun İsrail'in demir duvar siyasetini sürdürmesi anlamına mı geldiği sorulduğunda ise, Netanyahu şu cevabı vermişti: "Bir sonraki emre kadar, demir duvarlardan müteşekkil bir Ortadoğu'dayız. Demir duvarların sunduğu şey bize zaman kazandırıyor. Umudumuz, Arap dünyasında bizim savunma duvarlarını alçaltmamızı veya bu duvarları günün birinde tamamen yıkmamızı sağlayacak türden olumlu gelişmelerin zamanla gerçekleşmesidir. Bu süreç yavaş bir biçimde ilerliyor, ancak süreci tamamlamak için Arap dünyasında yok olmayacağımıza ilişkin yerleşik bir kanı oluşturmak durumundayız."

Netanyahu son yıllarda İsrail'in caydırıcı gücünde ciddi bir gerileme olduğu iddiasında bulunmuştu. "Bu, önceki hükümetin sebep olduğu kavramsal bir hatadır" demişti. "Önceki hükümet salt barışla güvenliğin sağlanabileceğine inandığından, devletimizin gücünün artırılmamasına müsamaha göstermişti." Netanyahu önceki hükümeti, ulusal gücü zayıflatmak suretiyle –ki bu zayıflama teritoryal küçülmeyle el ele gidiyordu– diplomatik ve askeri riskler almakla itham etmişti. Netanyahu bu yaklaşımı değiştirmeyi hedefliyordu, çünkü eğer İsrail nihai statü konusundaki müzakerelerde zayıf bir imaj çizerse, bu İsrail'e saldırmak için her zaman hazır bir bahane olacaktı. "Barış anlaşmaları güvenliğe katkıda bulunur, ancak barış anlaşmalarının caydırıcı gücün yerini tutmayacağını görmek durumundayız. Aslında bunun tam tersi geçerlidir. Barışın koşulu, askeri güçtür. Barış yalnızca güçlü bir caydırıcılık sayesinde korunup, kalıcı hale getirilebilir."[7]

Netanyahu'nun niyetinin, barış görüşmelerinde İşçi Partisi'nin temel dayanağı olan barış karşılığı toprak prensibi yerine, İsrail'in güvenliğine yeniden vurgu yapmak olduğu aşikârdı. İlk hedefi, İsrail'i bağımsız Filistin devleti hakkında bir taahhüt vermeye zorlamıyor olsa da, böyle bir gidişata işaret eden Oslo protokolleriydi. Filistin'in devletleşmesine halen tamamen karşı olduğunu belli ederek, barış köprüsünün temel taşını yerinden oynatmak dışında bir şey yapmamıştı. Oslo protokolleri, İsrail'in işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinliler üzerindeki denetimini devam ettirmeye yönelik daha önceki doktrinden geri adım anlamına gelmekteydi. Netanyahu daha başlangıçta katı bir biçimde Oslo öncesi durumu benimseyerek, söz konusu doktrini yeniden ileri sürüyordu. Amacı Filistinlilerin olduğu bölgeleri, elinin altındaki her tür yöntemle doğrudan ya da dolaylı olarak İsrail yönetiminde tutmaktı. Tıpkı İzak Şamir ve Menahem Begin gibi, Netanyahu da Filistinlilerin devletleşmesine karşı ödün vermez bir tutum içerisindeydi. Ancak, gördüğü kadarıyla, kendisinden önce işbaşındaki İşçi Partisi hükümeti ihanet ettiğinden, kaybedilen şeyleri geri almak için yaratıcı bir çaba içine girmek durumundaydı. Stratejisinin asıl unsuru Filistinlilerin beklentilerini azaltmak,

7 Ari Shavit, "A New Middle East? What an Amusing Idea", *Ha'aretz*, 22 Kasım 1996.

Yaser Arafat'ı ve Filistin Yönetimi'ni zayıflatmak, Oslo protokollerinin daha ileri düzenlemelere ilişkin koşullarını uygulamamak ve protokolün güvenlik hakkındaki hükümlerini İsrail'in güçlü pozisyonunu yeniden vurgulamak için kullanmaktı.

Netanyahu Arap devletleriyle ilintili olarak, barış karşılığı toprak yöntemini izlemek üzere harekete geçmek konusunda da benzer bir isteksizlik gösteriyordu. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ve Irak'ın Körfez Savaşı'ndaki yenilgisinin, Arap devletlerini askeri bir seçeneksizliğe terk ettiğinin farkındaydı. Araplar bu duruma çok içerlese de, hiçbiri Filistinliler adına askeri eyleme girişebilecek durumda değildi. Aslında Netanyahu sergilediği ödün vermez pozisyonun Arap devletlerini kendi haklarından taviz vermeye zorlayacağını ve kendisine de, ikinci kez iktidara gelmek için uğraşırken, İşçi Partisi hükümetinin aksine ülke güvenliği konusunda riske girmeyeceğini iddia etme şansı vereceğine inanıyordu. Fakat bu strateji tehlikeliydi ve İsrail'in gerçek pozisyonu konusunda da hatalı bir tutuma işaret ediyordu. Arapların işgal edilmiş topraklar için verdikleri uzun mücadeleyi birdenbire bırakmasına ilişkin varsayımı sadece iyimser değil, aynı zamanda kışkırtıcıydı da. Böyle bir yaklaşım İsrail ve Arap dünyası arasında tehlikeli bir dalga yaratmıştı.

El-Halil Protokolü

Binyamin Netanyahu iktidarda geçirdiği ilk yüz günlük sürede temasa geçtiği herkesle fikir ayrılığına düşmüştü. Hükümetteki ortaklarıyla, sendikalarla ve İsrail iş çevreleriyle tartışmalara girmişti. Ancak en ciddi sürtüşme, Netanyahu'nun uyarılarına kulak asmadığı ve verdikleri tavsiyeleri defalarca hiçe saydığı İsrail güvenlik ve istihbarat servislerini yöneten inatçı kişilerle yaşanmıştı. Oslo protokolleri İsrail güvenlik güçlerini ve bu birimlerin Filistinli muadillerini barışın teminatı olarak görüp onlar için yeni bir rol yaratmıştı. Ancak geçmişteki sorun bu birimlerin birbirlerine karşı mücadele etme kapasitesiyken, bugünkü mesele, barış sürecine muhalif süregiden düşük yoğunluklu çatışmayı kontrol etme kapasiteleriyle ilgiliydi. Başbakan, güvenlik şeflerinin aksine, Filistinlileri ortakları olarak görmüyor ve bir önceki

hükümetten kendisine intikal eden taahhütlerin pek çoğunu yerine getirmiyordu.

İsrail'in Filistinlilerle ilişkileri, Netanyahu'nun verilen sözleri tutmaması nedeniyle ciddi biçimde bozulmaya başlamıştı. Netanyahu Oslo sürecini baltalamak için, işi yokuşa sürerek süreci yavaşlatma yaklaşımını benimsemişti. İsrail el-Halil'den geri çekilmemiş, Gazze'den Batı Şeria'ya uzanan "güvenli geçiş" koridoru açılmamış, İsrail'in Batı Şeria'da Eylül başında gerçekleştireceğini taahhüt ettiği yeniden konuşlanmaya dair herhangi bir müzakere söz konusu olmamıştı. Bunun yerine, Filistinlilerin Doğu Kudüs'te İsrail'in izni olmadan inşa edilen evleri yıkılmış ve yeni İsrail yerleşimleri kurulmasına yönelik planlar onaylanmıştı. Filistinlilerin yaşam kalitesi gittikçe kötüleşmiş, daha iyi bir gelecek umudu da tamamen sönmüştü. Gereken tek şey, olayları başlatmaya yarayacak bir kıvılcımdı.

Bu kıvılcım, 25 Eylül'de Netanyahu'nun Kudüs'ün tarihi bölümündeki el-Aksa Camii yakınlarında bir arkeolojik tünelin açılması için dinamit patlatılmasına ilişkin verdiği emir olmuştu. Amaç, milattan önce ikinci yüzyılda şehri yönetmiş Haşmonayim hanedanının Yahudi tapınağına su sağlamak için kullandığı tarihi tünele, ikinci bir giriş noktası açmaktı. Bu tünelin açılmasındaki özel amaç, popüler arkeolojik sit alanına turistlerin geçişini kolaylaştırmaktı. Yeni giriş noktası, Ağlama Duvarı'na ve Müslümanlarca kutsal kabul edilen Kubbetü's-Sahra'nın temeline denk geliyordu. Yeni kapı kendi içinde çok büyük bir anlam ifade etmese de, Filistinliler için sembolik ve psikolojik bir hakaretti ve İsrail'in Kudüs hakkındaki anlaşmazlığı emrivakiyle değil, ancak müzakere yoluyla çözmek konusunda verdiği teminatın da açıkça ihlali anlamına geliyordu.[8] Netanyahu iki bin yıllık tünele yeni bir giriş açılması için dinamit patlatma emri vererek, Filistinlilerle barışçıl diyaloğa yönelik son umut kırıntılarını da yok etmişti.

Söz konusu eylem Filistinlilerin kızgınlıklarını kitlesel bir biçimde dışa vurmalarına ve çatışma alevlerinin doğmasına neden olmuştu. Geniş çaplı protesto ve ayaklanmalar kontrolden çıkmış, Filistin polisini provoke ederek silahlarını İsrail askerlerine

8 Laura Zittrain Eisenberg ve Neil Caplan, *Negotiating Arab-Israeli Peace: Patterns, Problems, Possibilities* (Bloomington, Ind., 1998), 149.

doğrultmalarına neden olmuştu. Şiddet eylemleri artarak Batı Şeria ve Gazze'nin tümüne yayılmıştı. Üç gün süren kanlı eylemler esnasında 15 İsrail askeri, 80 de Filistinli hayatını kaybetmişti. Bunlar intifadanın en korkutucu günlerinden sonra, yaşanan en şiddetli çatışmalardı. İsrail kamuoyu Filistinli polislerin İsrailli güvenlik güçlerine ateş ettiği görüntüler nedeniyle şoka uğramıştı. Ancak dünyadan gözlemcilerin çoğu, Netanyahu'nun barış sürecini çıkmaza sokma siyasetini, pahalıya mal olan bu kanlı çatışmanın sebebi olarak görmekteydi.

Başkan Clinton durumu sakinleştirmek ve uzlaşma sürecinin tamamen çökmesini önlemek için Washington'da alelacele bir zirve toplantısı düzenlemişti. Cumhurbaşkanı Mübarek bu daveti geri çevirmişti. Kral Hüseyin, Yaser Arafat ve Binyamin Netanyahu davete olumlu yanıt vermiş, ancak toplantı herhangi bir fikir birliğine varılamadan sona ermişti. Arap liderlerin tümü İsrail lideri ile ilgili hayal kırıklıklarını belirtmişti, ancak Kral Hüseyin'in hayal kırıklığı en şiddetlisiydi çünkü kral, Netanyahu'nun seçim zaferinin ardından kurulan kınama korosuna katılmayan tek Arap liderdi. Kralın şaşkınlığının hem kişisel, hem de siyasi bir boyutu vardı. İzak Rabin ile ilişkileri karşılıklı güvene dayanmaktaydı ve Netanyahu'yla da benzer bir ilişki geliştirmeyi ümit etmekteydi. Ancak kralın hayal kırıklığı Netanyahu'nun tünelin açılmasından hemen önce Dore Gold'u krala göndererek, tünel planından kralın haberdar olduğu gibi yanlış bir kanı oluşturmaya çalışmasıyla büyümüştü. Bundan daha ciddi olan şey ise, Netanyahu'nun kralın Arap dünyası ve İsrail arasında barış temin edilmesi çabalarına yönelttiği tehditti. Kral Hüseyin Arafat'a çok büyük bir sempati duymasa da, Arafat'ın İsrail'le yaptığı barış, kralın İsrail'le anlaşmasının temelini oluşturmuştu ve Netanyahu şimdi bu temeli tahrip ediyordu. Kral bu nedenle, basının geçtiği haberlerden anlaşıldığı ve kendi de daha sonra durumu teyit ettiği üzere, Beyaz Saray'da Netanyahu ile oldukça sert bir biçimde konuşmuştu: "Güç zehirlenmesinden bahsetmiştim. İnsanlara eşit muamele yapılmasından bahsetmiştim. İlerleme kaydetmek gereğine değinmiştim." Netanyahu karşılık vermemişti, ancak ayrılırlarken,

Hüseyin'in yanına yaklaşarak şunu söylemişti: "Seni şaşırtmaya kararlıyım."[9]

Kral Hüseyin kanlı çatışmalar sonrasında İsrail'le normalleşmeyi savunarak tüm şimşekleri üzerine çekmeye pek hazır değildi. Krallığındaki siyasi partilerin neredeyse tümü, "Siyonist düşmanla" her tür normalleşmenin sona ermesi çağrısı yapıyordu. Kuzey Afrika'dan Basra Körfezi'ne kadar Arap dünyasının bütününde İsrail karşıtı hisler yükselişteydi. III. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomi Konferansı (Middle East and North Africa Economic Conference- MENA III) Kasım'da Kahire'de başlayacaktı. Bir ara MENA III hiç toplanamayacak gibi görünmüştü. Cumhurbaşkanı Mübarek, İsrail'in barış konusundaki taahhütlerini çiğnemeye devam etmesi halinde zirveyi erteleme tehditlerinde bulunmuştu. Ancak ABD'nin yoğun baskısı nedeniyle yumuşamıştı.

MENA III, 13 Kasım'da Kahire'de *muhervelûn*a karşı açık bir düşmanlık ikliminde başlamıştı. *Muhervelûn* yani aceleyle harekete geçenler (aceleciler), Arap siyasi söyleminde kilit bir kavrama dönüşmüştü. Bu kavramı ilk kez, Suriyeli şair Nizar Kabbani İzak Rabin ve Yaser Arafat'ın Beyaz Saray'ın ön bahçesinde el sıkışması üzerine kullanmıştı. Ona göre bu hareket Arap kavimlerinin tümü tarafından küçük düşürücü bir teslimiyet eylemi olarak yorumlanmıştı. Kabbani tüm öfkesini *el-Muhervelûn* başlığıyla yazdığı bir şiirle ifade etmişti:

> Boğazlanmayı bekleyen koyunlar gibi
> Sıraya girmiş bekliyoruz
> Koşuyoruz, nefes nefese
> Katillerin ayağına yüz sürmek için
> Alelacele

Siyonist düşmanla ilişkileri normalleştirmeye koyulmak konusunda gösterilen acele, bu durumu Arapların zayıflığının bir belirtisi olarak görenlerce küçümsenmekteydi. Her yıl düzenlenen bu türden konferansların ortaya koyduğu gibi, ticari meseleler söz konusu normalleşmenin asıl odağını oluşturmaktaydı. Asıl amaç, İsrail'in ayrılmaz bir parçası olacağı bölgesel ekonomik bir düzen kurarak, Ortadoğu'daki barış halini pekiştirmesi beklenen ekonomik işbirliğini sağlamaktı. İsrail 1994'te Kazablanka'da ve

9 Kral Hüseyin ile mülakat.

1995'te Amman'da yapılan konferanslarda, Şimon Peres'in Yahudi devletini de içine alan yeni Ortadoğu yaklaşımını teşvik etmede başı çekmişti.

Kral Hüseyin, halkına, normalleşmenin refah getireceğini söylüyordu. Arafat ise, doğru ekonomik ortam sağlandığında, Filistin'i Singapur'a çevirebileceğinden bahsetmekteydi. "Aceleciler"in bir diğer argümanı ise, Arap uzlaşmasının İsrail'e Filistin, Suriye ve Lübnan cephelerinde de barış sürecini tamamlamakta cesaret vereceğiydi. Anlaşmazlığa doğrudan taraf olmayan Arap ülkeleri de bu mantığı kabul etmişti. Fas, Tunus ve Katar, İsrail'de irtibat büroları açmaya karar vermişti. Hatta Katar İsrail'e doğal gaz sağlamayı da kabul etmişti.

"Aceleciler"i eleştiren kesimse, Arapların elde kalan son baskı aracı olarak normalleşmenin ekonomik faydalarına tutunmaları gerektiğini düşünmekteydi. Suudi Arabistan etraflı bir barış yapılana değin İsrail üzerindeki ambargoyu kaldırmayı reddediyordu. Netanyahu'nun başbakan seçilmesi dengeleri, "aceleciler"in muhalifleri lehinde değiştirmişti. Netanyahu, "aceleciler"in nasıl da yanılmış olduklarının adeta cisimleşmiş bir kanıtıydı. Muhalifler, "Bölgesel barış ve güvenliği sağlamlaştırmak adına ekonomik işbirliği için düzenlenmiş uluslararası bir toplantıda, İsrail barış yapmak istemezken biz neden yer alalım?" sorusunu sormaktaydı. Ürdün ve Filistin Yönetimi yalnızca orta düzey delegasyonlar göndermiş, Katar ise Tel Aviv'de irtibat bürosu açma ve doğal gaz sağlama meselesini askıya almıştı. Diğer hükümetler delegasyonlarına İsraillilerle hiçbir anlaşma yapmamalarını söylemişlerdi. Mısırlılar, İsrail barış sürecinde ilerlemediğinden, Arapların da MENA I ve II'nin temel hedefleri konusunda ilerlemeyi durdurmalarını, MENA III'ün de sadece Araplar arası iş çevreleri için bir foruma dönüştürülmesini istemişti.[10]

"Tünel isyanı"na Arap ve Amerikalıların tepkisi Netanyahu'yu Batı Şeria'daki bir başka önemli sorun kaynağı olan el-Halil'le ilgili olarak, Filistinlilere biraz daha toprak vermeye zorlamıştı. Eylül 1995'te İşçi Partisi hükümeti el-Halil'de yeniden konuşlan-

10 David Hirst, "Arabs to Shun Israel at Economic Summit", *The Guardian*, 13 Kasım 1996.

ma konusunda bir anlaşmaya varmış, ancak bu anlaşma intihar saldırıları nedeniyle altı ay sonra askıya alınmıştı. Netanyahu seçim zaferinin ardından el-Halil'i ayrı bir konu olarak değerlendirmeye çabalarken, Filistinliler bu konuyu Oslo sürecine bağlamak istemişti. Netanyahu Amerikalıların rolünü de kısıtlamaya çalışmış, ancak tünel konusundaki kriz Başkan Clinton'ı barış sürecinin topyekûn çöküşünü engellemek adına müdahale etmeye yöneltmişti. Clinton Washington'daki zirve toplantısı sonunda özel temsilcisi Dennis Ross'dan bölgeye giderek taraflardan İsrail'in el-Halil'de yeniden konuşlanmasına yardım etmesini istemişti. Tarafların anlaşmaya varması üç buçuk ay sürmüştü. Sürecin kendisi hem ABD'nin oynadığı aktif rol, hem de Likud hükümetinin Filistinlilerle İlkeler Bildirgesi ve Geçici Anlaşma'yı temel alan müzakerelere ilk kez girmesi açısından dikkate şayandı.

El-Halil Protokolü 15 Ocak 1997 günü imzalanmıştı. Anlaşma Ortadoğu barış süreci için bir kilometre taşıydı, aynı zamanda Likud hükümeti ve Filistinlilerin imzaladığı ilk anlaşmaydı. Protokol, el-Halil'i, ayrı güvenlik düzenlemelerinin kontrolüne tabi iki kuşağa bölüyordu. Filistin kuşağı (H1) el-Halil'in yüzde 80'ini kapsarken, Yahudi kuşağı (H2) geriye kalan yüzde 20'lik bölümü kapsıyordu. İsrail geçici anlaşma döneminde Yahudi kuşağında tam güvenlik kontrolünden sorumluydu. Filistinli muhalifler söz konusu birlikte yaşama formülünün, nüfusun 0,3'ünü oluşturan 450 Yahudi yerleşimciye şehrin ticari merkezinin en önemli yüzde 20'lik bölümünü verirken, 160,000 Filistinliye pek çok sınırlama ve kısıtlamaya tabi yüzde 80'lik bölümü verdiğinin altını çiziyordu. El-Halil Protokolü İsrail'in gelecek on sekiz ayda Batı Şeria'da üç noktada daha yeniden konuşlanmasını sağlıyordu.

El-Halil Protokolü İsrail kabinesinin 14 Ocak'taki özel toplantısında onaya sunulmuştu. Toplantı gerilimliydi ve 13 saat sürmüştü. Asıl ihtilaf konusunu yeni konuşlandırmalara ilişkin koşul oluşturuyordu. Bakanlar toplantının sonunda anlaşmayı 7'ye karşı 11 oy çokluğu ile onaylamıştı. Bilim ve Teknoloji Bakanı Benny Begin, alınan kararı protesto etmek için, el-Halil'de verilecek en küçük ödünün dahi tehlikeli bir başlangıç yaratacağını ve yeniden konuşlandırmalara ilişkin hükümle görevini iyi niyetle

sürdürme yolunda ettiği yemini bağdaştıramadığını söyleyerek istifa etmişti. Savunma Bakanı İzak Mordehay, kabineyi el-Halil Protokolü'nü kabul etmeye ikna etmekte Netanyahu'ya yardım etmişti. Mordehay özel görüşmelerinde hükümetin protokolü imzalamakla Oslo sürecinin tamamen çökmesini bertaraf etmek ve Ortadoğu'daki gerilimi düşürmek için hesaplanmış bir risk aldığı açıklamasını yapmıştı.

Netanyahu 16 Ocak'ta el-Halil Protokolü ile ilgili Knesset'te bir konuşma yapmıştı. "El-Halil'i terk etmiyoruz, el-Halil dışında yeniden konuşlanıyoruz. El-Halil'de ulusal bilincimize, varlığımızın temel taşına nüfuz ediyoruz" demişti. Netanyahu bu anlaşmanın İsrail'e Filistinlilerle müzakere konusunda, devraldığı anlaşmadan daha iyi şartlar verdiğini iddia etmiş ve bununla ilgili iki noktaya dikkat çekmişti. İlk olarak uygulanacak üç yeniden konuşlanmanın kapsamı İsrail tarafından belirlenecek ve Filistinlilerle müzakere söz konusu olmayacaktı. İkincisi, söz konusu konuşlanmaların zamanlaması daha uygundu ve İsrail'in manevra özgürlüğüne katkıda bulunuyordu. Netanyahu kısaca el-Halil Protokolü'nün İsrail'e güvenlikli bir barış verdiğini söylemişti. Aralıksız 11 saat süren ve 90 milletvekilinin katıldığı tartışmanın sonunda, Knesset 87'ye karşı 17 olumsuz ve 15 de çekimser oyla el-Halil Protokolü'nü onaylamıştı. Olumsuz oy verenlerin çoğu koalisyon bileşenlerindendi ve oylamada olumlu oy kullanan pek çok muhalefet mensubu vardı.

Knesset'teki oylama Oslo sürecinin devamı lehinde ulusal bir söz birliğini yansıtıyordu. El-Halil Protokolü genel olarak İsrail Diyarı'nın tümüne dair Revizyonist Siyonist rüyanın, Eylül 1993'teki İlkeler Bildirgesi ile işareti verilen sonu olarak kabul edilmişti. Ancak İsrail el-Halil'deki yeniden konuşlanma hayata geçirildikten sonra Batı Şeria'nın yüzde 61'lik bölümünde (C bölgesi) tam kontrol, bölgenin yüzde 28'lik bölümünde (B bölgesi) ise güvenlik kontrolü sağlarken, Filistin Yönetimi sadece yüzde 11'lik (A bölgesi) bir alanda tam kontrol sağlayacaktı. Tarihsel anayurdun bütünlüğü prensibi konusu tartışmaya açık olabilirdi, ancak Büyük İsrail ideolojisinin öldüğünü ilan etmek için henüz erkendi.

Kudüs Uğruna Savaş

Netanyahu el-Halil konusunda görece uzlaşmacı bir çizgi izlemeye zorlanmış ve bu süreçte pek çok taraftarını hayal kırıklığına uğratmış biri olarak, Kudüs konusunda saldırgan bir tutum takınmıştı. Netanyahu el-Halil Protokolü'nü imzalayarak Likud'un barış için toprak verme tabusunu yıkmıştı. Dolayısıyla İsrail'in Kudüs üzerindeki tahakkümünü kuvvetlendirmeye ve Filistinlilerle kutsal kentin geleceği hakkında herhangi bir pazarlığa, hatta anlamlı müzakereye girmemeye kararlıydı. Hiçbir Arabın Arafat'ın talep ettiğinden azına, yani egemenlik paylaşımından daha az bir şeye razı olmayacağını biliyordu. Fakat İsrail'in şehrin kontrolünü zorlamayla tek taraflı olarak teslim alması, Arapların kentin doğu yakası üzerindeki kontrolü geri alacaklarına ilişkin yanılgıları –ki bu yanılgıların kendinden önceki İşçi Partisi hükümetlerince pekiştirildiğine inanıyordu– yok edecekti.

Netanyahu Kudüs için savaşın başlangıç fişeğini, ilhak edilmiş Doğu Kudüs'teki Har Homa'da 30,000 İsrailli için 6500 mesken inşa edilmesi planıyla, 19 Şubat 1997'de çakmıştı. İsrail buldozerlerinin Yahudi mahallesi için Sur Bahir isimli Arap köyü yakınlarında çalışmaya başladığı Mart ortalarında, "Kudüs için savaş başlamıştır" demişti. "Şu an işin tam ortasındayız ve bu savaşı kaybetmeyi düşünmüyorum" diye eklemişti. Har Homa, Beytüllahim yolunda, Kudüs şehir sınırları içinde çam ağaçlarıyla kaplı tepelik bir yerdi. Bölgenin Arapça ismi Cebel Ebu Guneym'di. Bölge Kudüs'ün çevresindeki Yahudi yerleşimleri zincirini tamamlamak ve şehrin Arap bölümü ile çevresinin Batı Şeria ile bağlantısını kesmek için seçilmişti. Söz konusu girişim, Siyonizmin müzakerelerde üstünlük elde etmek için somut gerçeklikler yaratma taktiğine bariz bir örnek teşkil etmekteydi.

Har Homa projesi, Filistinlilerin girişimin Ortadoğu barışına zarar vereceği uyarısı ve Peres ve Rabin'in bunun nasıl bir infial yaratacağını bilmeleri nedeniyle iki yıldır askıya alınmış haldeydi. Ancak oldukça geniş bir alan olan Büyük Kudüs'ü iç içe geçmiş iki yerleşim alanıyla, bağlantı yollarıyla ve askeri mevkilerle çevreleme projesi, İsrail'de 1967 sonrasında işbaşına gelmiş İşçi ya da Likud partili tüm hükümetlerin izlediği politikanın bir par-

çasıydı. Söz konusu istihkâmlar, Batı Şeria'nın yüzde 10'luk bir bölümünü içine alıyor ve bölgedeki Yahudi yerleşimcilerin neredeyse yarısını barındırıyordu. Bu nedenle Har Homa projesinin sadece Kudüs'ün geleceği konusundaki müzakereleri değil, aynı zamanda Batı Şeria'nın genelindeki nihai anlaşmayı da etkileyeceği açıktı.

İsrail buldozerleri tartışmalı yerleşim için tepelik bölgeyi düzleştirmek üzere silahlı korumalarla çalışmak durumundaydı. Filistinliler projeyi ve proje kapsamında Arap topraklarının istimlak edilmesini protesto için genel grev düzenlemişti. Askerler göstericilerle kavga içerisindeydi; birkaç mil uzaklıktaki el-Halil ve Beytüllahim kapalı askeri kuşak ilan edilmişti ve ortak devriye faaliyeti askıya alınmıştı. Arafat İsrail'le tüm bağlantılarını dondurmuş ve Netanyahu'dan gelen iki telefon görüşmesini cevaplamamıştı. Filistin yasama meclisi sözcüsü Ahmed Kurey ("Ebu Âlâ"), "Netanyahu'nun buldozerleri barışa dair tüm umutları yıktı" açıklamasını yapmıştı.

Batılı ülke hükümetleri içinde İngiltere, böyle bir hamle yapılmasını kınayanların başını çekiyor ve Ortadoğu barış sürecinin çökeceğine dair ciddi kaygılar taşıyordu. Dışişleri Bakanlığı sekreteri Malcolm Rifkind, "İnşa sürecinin başlaması barış sürecine zarardan başka bir şey getirmez. Tüm yerleşimler gibi bu da kanunsuz bir yerleşim projesidir ve Oslo anlaşmasının ruhuna aykırıdır" demişti. Amerika Birleşik Devletleri, İsrail'in Har Homa'da yerleşim inşa etme kararına karşı olan BM Güvenlik Konseyi kararlarını veto hakkını iki kez kullanmıştı. BM Genel Kurulu acilen özel olarak toplanarak Har Homa'daki inşaatları ve genel olarak işgal edilmiş bölgelerdeki bütün yerleşim eylemlerini sona erdirme çağrısı yapan bir karar almıştı. Bu karara karşı sadece üç ülke karşı oy kullanmıştı: İsrail, Amerika Birleşik Devletleri ve Mikronezya. İsrail'in tecridi neredeyse tamamdı.

İsrail'de İşçi İttifakı kendini iktidar partisiyle mesafesini koruyarak barış ve güvenlik konusunda herhangi bir kazanım sağlayamayan hükümeti yerden yere vurmuştu. Ehud Barak, seçim yenilgisini takiben İttifak'ta Şimon Peres'in yerini almıştı. Barak daha önce genelkurmay başkanlığı yapmış, İzak Rabin'in yolundan gideceği sözünü vermiş, güvenlik odaklı bir şahindi. Fakat

onun öncülüğündeki İttifak, Peres'in çizdiği yola doğru ilerlemeye başlamıştı. Mayıs 1997'deki olağan yıllık kongrede, partinin seçim bildirgesinden Filistin devletinin kurulmasına yönelik çok uzun zamandır sürdürdükleri muhalefeti kaldırma kararı almışlardı. Yeni siyasetleri Filistin devletinin kurulmasını desteklemeseler de, devlet kurma hakkının Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkının bir parçası olduğunu kabul etmekti. Kamuoyu yoklamaları, İsraillilerin çoğunun Oslo sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olarak bağımsız bir Filistin devletinin ortaya çıkması fikrini kabullendiğini gösteriyordu.

Likud liderleri söz konusu değişikliği İttifak'ın Filistinlilere yönelik yatıştırma siyasetinin bir başka örneği olarak kınamıştı. Ancak süregiden tartışmada, Filistinlilerle uzlaşma sürecini sürdürmeksizin, barış ve güvenliği nasıl sağlamayı planladığını göstermesi konusunda en çok sıkıştırılan taraf Likud olmuştu. Barak, "İsrail başkalarını yönetmeyi kaldıramaz ve bunu denememelidir. Bence bizler Filistinlilerden ayrılmalıyız. Burada ne bir tür apartheid rejimine, ne de Bosna'ya ihtiyacımız var, oysa Netanyahu yönetiminde bunların ikisi de mümkün" demişti.

Netanyahu, İSK'nın elit birimi Sayeret Matkal'da komutanı olan Barak'a üstün gelmeye çalışırken, iç kabinesine nihai barış için Filistinlilere Batı Şeria'nın yüzde 40 kadarlık bir kısmını verme planını sunmuştu. Aslında ordu tarafından hazırlanan bu plan, İsrail'in Batı Şeria'daki güvenlik çıkarlarını ayrıntılı olarak belirtiyordu. Netanyahu önerisine açık ve kesin bir harita eklemediyse de, İsrail egemenliğinde kalacak bölgeleri belirtmişti: çeperleri daha da genişletilecek olan Büyük Kudüs, Kudüs'ün doğusundaki tepeler, Ürdün Vadisi, 1967 sınırına yakın nüfus yoğunluğu olan yerleşim bölgeleri; önemli yol ve koridorlar ve su kaynakları.[11] Netanyahu, sol seçmenin desteğini alması ümidiyle planına "Allon Plus" adını vermişti. Ancak iki plan arasında ciddi farklılıklar mevcuttu. Allon Planı Batı Şeria'nın yüzde 30'luk bir bölümünün elde kalmasını ve geriye kalan bölgelerin Ürdün yönetimine verilmesini şart koşuyordu. Netanyahu'nun planı ise, İsrail için Batı Şeria'nın yüzde 60'lık bir bölümünü talep ediyor

11 *Ha'aretz*, 29 May, 30 Mayıs ve 5 Haziran 1997.

ve geriye kalan yüzde 40'lık bölümü Filistin Yönetimi'ne vermeyi öngörüyordu.

Netanyahu'nun planı Filistinlilerden ziyade, İsrail kamuoyunu hedef almaktaydı. Filistinlilerin teklifi kabul etmelerinin imkânı yoktu, çünkü Eylül 1995 tarihli Geçici Anlaşma (Oslo II) uyarınca Batı Şeria'nın büyük bir bölümünde söz sahibi olmayı bekliyorlardı. Netanyahu'nun planı, Filistin kontrolünü Nablus ve el-Halil merkezli olarak Kudüs'ün kuzey ve güneyindeki, aralarında teritoryal bağlantısı olmayan iki kantonla sınırlıyordu. Kudüs'ün içi ve çevresindeki Filistinlilerin, bu iki kantonla bağlantısı kesiliyordu. Filistin Yönetimi'nin başmüzakerecisi Saib Ureykat,* "Bu kabul edilebilir bir şey değil. Netanyahu kendisiyle yahut kendisi ve hükümetindeki diğer aşırılık yanlılarıyla müzakere ediyor. Bu müzakerelerde bir ortağı olduğunu unutmuş halde" yorumunu yapmıştı.

Netanyahu'nun planı Oslo'nun barış karşılığı toprak denklemine uysa da, uyguladığı siyaset bunun tam tersini ifade ediyordu. Gün geçtikçe Filistinliler daha az toprağa, İsrailliler ise daha az barışa malik oluyordu. Netanyahu'nun gelecek vizyonu, Batı Şeria'nın tepelerinde fiziksel bir ifadeye bürünüyordu. Yeni meskenlerin hükümet teşvikleriyle desteklenen satışı, 1997'nin ilk yedi ayında yüzde 50 oranında artarak 1,560'a yükselmişti. Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimci nüfusu, 1996'dan sonra yüzde dokuz oranında artarak 1997'de 161,157'ye yükselmişti. Hamas, 30 Temmuz ve 4 Eylül'de Kudüs'te düzenlediği iki intihar eylemi ile bir kez daha saldırıya geçmişti. Netanyahu, kontrolü altındaki bölgelerden yapılan tüm intihar saldırılarından Filistin Yönetimi'ni sorumlu tutuyor ve Hamas eylemcilerinin toptan tutuklanmasını talep ediyordu. Eğer bu topraklar İslamcı teröristlerce saldırı düzenlemek için üs olarak kullanacaksa, İsrail Filistin Yönetimi'ne bundan böyle toprak vermeyecekti.

İsrail, vatandaşlarına yönelik şiddet hareketlerini engelleyecek veya en azından sınırlandıracak bir şey yapabilir miydi? Netanyahu iktidardaki vaktini bu soruyu cevaplamaktan kaçınarak geçirmekteydi. Güvenlik şefleri de bu soruyu cevaplamaktan im-

* Türkçe literatürde "Erekat" şeklinde yer etmiş olmakla birlikte Arapça aslı dikkate alınarak "Ureykat" tercih edilmiştir. (yay. haz.)

tina ediyordu. Soru tam olarak, İsrail'in Oslo anlaşmalarından uzaklaşması ile Arafat'ın Hamas ve İslami Cihat örgütüne karşı daha kararlı bir biçimde harekete geçme konusundaki isteksizliği arasında bir bağlantı olup olmadığıydı. Hem Genel Güvenlik Servisi'nin başkanı, hem de askeri istihbarat servisi başkanı İsrail'in Oslo protokollerine uymadığını düşündüğü müddetçe Arafat'ın İslami teröre karşı İsrail'le işbirliği yapmak konusunda bir motivasyonu olamayacağı fikrindeydi. Netanyahu bu değerlendirmeyi kabul etmemişti.[12] Filistinli aşırılık yanlısı grupların düzenlediği terörist saldırıların İsrail Devleti'ne karşı stratejik bir tehdit oluşturduğunu düşünüyor ve bu saldırıları –İsrail'in Arap dünyasındaki konumunun bütünüyle değişmesi anlamına gelen– siyasi sürecin askıya alınışını gerekçelendirmek için kullanıyordu.

İntihar saldırıları Clinton yönetimini Ortadoğu barış sürecini yeni bir şiddet dalgası ile bütünüyle ortadan kaldıracağı konusunda alarma geçirmişti. Clinton'ın yeniden başkan seçilmesini takiben Warren Christopher'ın yerine dışişleri bakanı olan Madeleine Albright, Ortadoğu barış sürecine dair iyi niyetli ihmal siyasetinden vazgeçerek, Eylül başında bölgeye bir ziyarette bulunmuştu. Amerikalılar bir süredir Netanyahu'nun asıl amacının Oslo'da başlayan barış sürecinin gidişatını bozmak olduğu konusunda şüpheler taşımaktaydı. Arafat'ın da İslami direnişin terörist kolunu bilinçli bir biçimde muhafaza ederek, İsrail'e baskı aracı olarak kullandığından şüpheleniyorlardı. Albright'ın ziyareti iki liderin yarattığı sis perdesini dağıtarak, barış sürecini yeniden rayına oturtmak için onlara baskı uygulamayı amaçlıyordu.

Söz konusu ziyaret, Albright'ın bölgeye yaptığı ilk ziyaretti ve barış sürecini onarma sorumluluğunu Yaser Arafat'a vermesiyle İsrailli yetkilileri bir hayli sevindirmişti. İsrail'in, Oslo barış sürecinin kaldığı yerden devam etmesinin ön şartı olarak Filistin Yönetimi'nin militan İslami örgütleri dağıtması konusundaki ısrarına tam destek vermişti. Albright, güvenlik konusunun gündeminde merkezi bir öneme sahip olduğunu da söylemişti. Arafat ortak basın toplantısında şiddete başvurmayı sürekli lanetleye-

12 Ze'ev Schiff, "The Government against the Intelligence", *Ha'aretz*, 26 Eylül 1997.

rek, Kudüs'te yapılan son iki saldırının kurbanları için başsağlığı dilemişti. Ancak Albright, Arafat'ın şiddetin planlayıcılarını yakalamak için tarih vermek konusundaki çabalarını yetersiz bulmuştu. Netanyahu'nun yaklaşımını andıran bir tavırla, tutuklamalar ve serbest bırakmalardan müteşekkil bir "kısır döngü"den ziyade, terörizme karşı kararlı ve sürdürülebilir bir eylem çağrısı yapmıştı.

Albright'ın İsrail için öne sürdüğü eleştiriler ise çok hafifti. Filistinlilerin kışkırtıcı eylemler olarak algıladığı Araplara ait topraklara hükümet tarafından el konulması, Araplara ait evlerin yıkılması ve Filistinlilere ait kimlik belgelerinin toplanmasından bahsetmişti. İsrail tarafına, yalnızca bölgeden ayrılmasından çok kısa bir süre önce, Filistin topraklarında Yahudilere ev yapılması projesine "ara verme"yi düşünmeleri gerektiğini söylemişti. Bu tavsiyede bulunmakla birlikte, "İnsan öldürmekle konut inşa etmek arasında ahlaki anlamda bir denklik bulunması mümkün değildir" iddiasına devam etmişti. Doğruluğu aşikâr olsa da, "konut inşası" konusundaki kayıtsız tavrı, Filistinlilerin yeni Yahudi mahallelerinin hızla yaygınlaşmasıyla körüklenen hoşnutsuzluğunu anlayamadığını gösteriyordu. İsrail cumhurbaşkanı Ezer Weizman'ın Albright'a, Netanyahu'ya Oslo anlaşmalarının ruhuna uygun hareket etmesi konusunda çok az baskı yapıldığını söylediği iddia edilmişti. Weizman Amerikalı bakana, Batı Şeria'dan daha çok birliğin çekilmesini ve Yahudi yerleşimleri konusunda sınırlandırmalar yapılmasını talep etmesini salık vermişti. Weizmann Albright'ın "Arafat ve Netanyahu'nun kafalarını birbirine vurmasını" da tavsiye etmişti. Ancak Albright, bu öğüde kulak asmamıştı.

Ortadoğu'daki bir sonraki büyük kriz, Amerikalı dışişleri bakanı ülkesine döndükten yalnızca üç hafta sonra çıkmıştı ve bundan tartışmasız bir biçimde İsrail sorumluydu. İsrail Hamas'ın orta kademe sorumlularından Halid Meşal'i Amman'daki ofisine girdiği sırada, kulağına geç tesir eden bir zehir enjekte ederek öldürme planı hazırlamıştı. Plan çok kötü bir biçimde başarısızlığa uğramıştı. Enjeksiyon yapılmış, ancak Meşal öldürülememiş, koruması Kanadalı turist kılığına girmiş iki Mossad ajanını yakalamayı başarmıştı. Söz konusu eylem, Ürdün'ün egemenliğine saygı duyulacağına ilişkin, barış anlaşmasında kayıtlı taahhüdün

kapsamlı bir biçimde ihlali anlamına geliyordu. Ürdün, İsrail'in bölgedeki varlığıyla yakından ilişkili tek Arap ülkesiydi. İsrail'le paydaşlık fikrine yatkın ve soğuk yerine sıcak barış kurabilecek yegâne Arap ülkesiydi. Tüm içe dönüklükleriyle İsrailliler ise operasyonun fevkalade kötü siyasi beceriksizlik boyutu yerine, teknik boyutlarına odaklanmıştı. Başarısızlığa ilişkin olarak, suikast girişiminin kimin suçu olduğu konusunda siyasi bir kavga başlamıştı. İSK genelkurmay başkanı ve İSK'nın askeri istihbarat başkanının, iki Mossad ajanının Ürdünlü yetkililer tarafından yakalanmasına değin hiçbir şeyden haberi olmamıştı. Amman'daki bir Mossad yetkilisinin, İsrail ve Ürdün arasındaki ilişkileri bozacağı gerekçesiyle harekâta karşı olduğunu söylediği iddia edilmiş, fakat başbakan operasyona devam emri vermişti. Dolayısıyla da Netanyahu, Hamlet'in amcası Claudius'tan sonra hasmını kulağından zehir vererek öldürmeye çalışan ilk yönetici olmak gibi şaibeli bir şöhret kazanmıştı.

Arap dünyasında İsrail'in tek dostu olan Ürdün kralı Hüseyin, suikast girişiminin ardından sanki "birisi yüzüne tükürmüş gibi bir hisse kapıldığını" söylemişti. Suikast girişiminden üç gün önce İsrailli ve Ürdünlü yetkililer İslami terörü birlikte ele almışlardı. Toplantı iki taraf arasındaki stratejik diyalog çerçevesinde Amman'da yapılmıştı. Toplantıda Ürdünlü temsilciler teröre karşı mücadelede Mossad'la birlikte, yakın temas içinde çalışacaklarına dair taahhütlerini tekrarlamıştı. Kral Hüseyin şahsen diyaloğa müdahale ederek, Hamas'ın ateşkes çağrısını bildirmişti. Bu önerinin doğrudan başbakana bildirilmesini istemişti. Bu nedenle, Netanyahu'nun Ürdün'ün başkentinde böylesine alışılmadık bir saldırının emrini verdiğini öğrenmekten dolayı hissettiği şaşkınlık ve kızgınlık çok büyüktü. Netanyahu Hüseyin'e İsrail'le ilişkileri sıcak barıştan oldukça soğuk bir barışa dönüştürmek dışında bir seçenek bırakmamıştı.

Üst düzey Ürdünlü bir yetkili, Netanyahu'nun nasıl davranacağını tahmin etmenin, esrarengiz bir hava sistemi olan El Niño'nun seyrini anlamaktan daha zor olduğu yorumunu yapmıştı. Ürdünlü yetkililer başarısız suikast girişimini barış süreci ile ilişkilendirmekteydi. Hamas'ın o ana kadar İsrail sınırları ve işgal altındaki topraklar dışında terörist eylemler düzenlemek-

ten geri durduğunu hatırlatmışlardı. Söz konusu sınırlar dışında Meşal'e suikast düzenlemekle, İsrail'in tahammüle yer bırakmayan bir provokasyon yaratmayı tasarladığı gerekçesini öne sürmüşlerdi. Bu durum Hamas'ı karşı tepki vermeye ve operasyonları yeni bölgelere taşımaya sevk edecekti. İsrail yeni şiddet dalgası için Arafat'ı suçlayacak ve barış süreci bir kez daha askıya alınacaktı.[13] Ürdünlü yetkililerden bazıları çok daha kötücül bir saikten şüphelenmekteydi: Ürdün yönetimini, halkı ve Arap dünyası önünde, Hamas'a karşı bir komploda yer aldığı fikriyle itibarsızlaştırmak. Plan öylesine sıradışı bir beceriksizlikle uygulanmıştı ki, bazı yetkililer işi İsrail'in Ürdün'deki krallık rejimini özellikle devirmeyi planladığını düşünmeye kadar götürmüştü.

Netanyahu Amman'daki operasyonun emrini vererek beceriksiz, sorumsuz ve son derece öngörüsüz biri olduğunu gözler önüne sermişti. Operasyonun sonuçları oldukça kötüydü. Operasyon, İsrail'le yaptığı anlaşma nedeniyle kendi halkının gözünde İsrail halkı arasında olduğundan daha az popüler olan Kral Hüseyin'i zayıf düşürmüştü. Netanyahu Mossad ajanlarının serbest bırakılmasını sağlamak için, İsrail hapishanelerinden birinde çürümekte olan Hamas'ın ruhani lideri Şeyh Ahmed Yasin'i serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Şeyh Yasin'in salıverilmesi ve Gazze'ye Amman üzerinden bir zaferi andıran geri dönüşü, Arafat'ın İsrail'in Hamas aktivistlerine yönelik topyekûn tutuklama taleplerini gerçekleştirmesini daha da zorlaştırmıştı. İsrail'in Yasin'i bırakmaya zorlanmış olması, hem Yasin'in hem de kurduğu örgütün prestijini artırmıştı. Böylelikle Netanyahu'nun Hamas'a yönelik süreğen vurgusu, örgütün hatırı sayılır düzeyde önem kazanmasına neden olmuştu. Netanyahu düşüncesiz bir biçimde giriştiği eylemler yüzünden, Filistinlilere yönelik siyasetinin en önemli payandalarından birini, yani şiddet durana değin müzakere etmeme prensibini neredeyse yok etmişti. Tıpkı eski Kudüs'te tünel açmasının onu barış için toprak takası yapmama siyasetini değiştirmeye zorlamasına benzer bir biçimde, Amman fiyaskosu da Filistin Yönetimi Hamas'ın kökünü kazıyana değin İsrail'in Oslo protokollerini uygulamayı reddetme şansını yok et-

13 Ze'ev Schiff, "A Flaw in Strategic Thinking", *Ha'aretz*, 14 Kasım 1997.

mişti. Ortadoğu sorununa yeni boyutlar ve yeni belirsizlikler eklenmişti.

Barış görüşmelerinin yeniden başlamasının önündeki asıl engel ise, Likud hükümetinin, Yahudi yerleşimlerinin Yeşil Hat'ın ötesindeki Filistin topraklarında genişlemesi için verdiği finansal ve siyasi destekti. Filistinliler Batı Şeria ve Gazze'de yerleşimler kurulmasıyla ele geçirilen toprakların, anayurtları hakkındaki taleplerini ortadan kaldıracağına inanıyorlardı. Yerleşimleri genişletme siyasetine İsrail içinden de eleştiriler gelmekteydi. Mart 1998 başlarında İsrail ordusuna ve polis teşkilatına mensup 1500'den fazla yedek subay ve 12 emekli tümgeneralden müteşekkil bir grup, başbakana Yahudi yerleşimlerini Filistin bölgelerine doğru genişletme siyasetinin sona erdirilmesi ve bu siyasetin yerine barış yapılması çağrısında bulunmuştu. Söz konusu grubun yayınladığı mektup iki buçuk milyon Filistinlinin İsrail tarafından yönetilmesine devam edilmesinin İsrail devletinin demokratik ve Yahudi karakterine zarar verdiğini, devletin seçtiği yolu benimsemeyi daha zor hale getirdiğini ifade etmekteydi. Mektupta "Tarihsel bir anlaşmazlığı çözmek ve bölgemizde normal ilişkiler kurmak için Yeşil Hat'ın ötesindeki yerleşimleri devam ettirmeyi tercih eden bir hükümet, seçtiğimiz yolun doğruluğu konusunda şüphe duymamıza yol açmaktadır" denmişti.

Dış baskılar, el-Halil'dekinin ardından İsrail'in ikinci bir yeniden konuşlanma taahhüdünü yerine getirmesi gereğine odaklanmıştı. Netanyahu bu baskıya, en şiddetli barış karşıtı parti olan Moledet'i koalisyonuna dahil etme müzakereleri ile cevap vermişti. Moledet'in lideri Rehavam Ze'evi, İsrail Diyarı'nın bütünü ideolojisini ve Filistinlilerin 1967'de İsrail tarafından "kurtarılmış" topraklardan çıkarılarak, Şeria Nehri'nin doğu kıyısına gönderilmesini savunan, sağ kanattan çok sert bir emekli generaldi. Ze'ev, el-Halil Protokolü'nün kabulünün ardından Netanyahu'yu tarihsel anavatanın bütünlüğünden ödün vermekle suçlamış ve istifasını istemişti. Moledet'in Knesset'teki iki sandalyesi, hükümet çoğunluğunu 61'den 63'e yükseltecek ve Netanyahu'ya göre böylelikle hükümetin Filistinlilere imtiyaz vermesi kolaylaşmış olacaktı. Bu mantık tamamıyla saçmaydı. Moledet platformu, Oslo protokollerinin tanınmaması ve hükümetin müzakere ede-

çeğini varsaydığı Filistinlilerin de sınır dışı edilmesi çağrısı yapmıştı. Böylesine ırkçı bir partiyi ortak olarak kucaklamak, hükümeti Filistinlilere yaklaşım konusunda daha esnek hale getirmeyecek, bilakis daha sert bir pozisyona sokacaktı.

İSK'nın İsrail'in stratejik çıkarları konusundaki anlayışı, üst düzey siyasi değişikliklerin bir sonucu olarak değişmemekteydi. Genelkurmay'ın İzak Rabin'e sunduğu güvenlik haritası, İzak Mordehay'a sunulandan çok da farklı değildi. Söz konusu harita İsrail'in Şeria Nehri kıyısında, Yeşil Hat boyunca ve Kudüs'ün etrafında bir arazi şeridini elinde tutması gerektiğini belirtiyordu. Hükümet önemli stratejik zorunluluklar hakkındaki bu haritaya bir de "ulusal çıkarlar" haritası eklemişti. Söz konusu yeni terim, işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimlerinin tümünü kapsaması amacıyla ilk kez Ariel Şaron tarafından kullanılmıştı. Hükümet bu terimi, kamuoyunun kafasını, Genelkurmay tarafından belirlenen hayati önemdeki güvenlik ihtiyaçları ile Yehuda ve Samarya'daki her Yahudi yerleşimini kutsal addeden kendi ideolojisi arasındaki farkı belirsizleştirip karıştırmak için kullanıyordu.

Filistin Yönetimi ve Likud hükümeti arasındaki güven eksikliği Oslo sürecini uygulanamaz hale getirmişti. Mayıs 1998 başlarında İngiltere başbakanı Tony Blair, Filistin ve İsrail liderlerini kördüğümün aşılması için Londra'da görüşmelere davet etmişti. Arafat barış görüşmelerinin yapılacağı masada Amerikalıların yanı sıra İngiliz-Avrupalıların da bulunmasının iyi bir fikir olduğuna ikna edilmişti. Ancak Londra'ya gitmekle elinden gelen her şeyi yapanın kendisi olduğu iddiasıyla gazete manşetlerine konu olan kişi, Netanyahu'ydu. Yine de bir ilerleme elde edilmesini sağlamaya niyetli görünmüyordu. Aksine, Amerikalıların İsrail'in Oslo protokolleri uyarınca gerçekleştirmesi gereken ikinci "ileri konuşlanma" için Batı Şeria'nın yüzde 13'lük bölümünden geri çekilmesi önerisini ısrarla reddetmişti. Londra görüşmesi başarısızlıkla sonuçlanmış, İsrail-Filistin barış görüşmelerine belirsizlik hâkim olmuştu. Her halükârda pek çok Filistinliye göre, yüzde 13'lük geri çekilmenin ülkesinin güvenliği açısından bir tehdit olduğunu savunan bir liderin, işgal edilmiş bölgelerin nihai statüsü konusundaki müzakerelerde daha büyük geri çekilmeleri kabul etmeyeceği oldukça açıktı. Bu görüşmelerin, ortaklaşa karar ve-

rilmiş takvime göre, 4 Mayıs 1999'da tamamlanması gerekiyordu. Ancak İsrail'in 50. kuruluş yıldönümünü kutladığı 14 Mayıs 1998'de görüşmeler henüz başlamamıştı.

Kuzey Cephesinde Çıkmaz

İsrail politikalarını belirleyenler Suriye ile ilgili olarak ne yapılması gerektiği konusunda çok uzun zamandır ikiye ayrılmıştı. Ekollerden biri, şartları çok çetin olsa da güçlü ve güvenilir bir lider olan Hafız Esad'la anlaşmaya varmayı savunuyordu. Diğer ekol ise, daha zayıf, dolayısıyla daha uzlaşmacı bir liderin Şam yönetimine geleceği Esad sonrası dönemin beklenmesi gerektiğine inanıyordu. Netanyahu muhalefetteyken daha çok ikinci ekole yakın durmuş, iktidara gelir gelmez de birinci ekole yönelmişti. Netanyahu ve Likud'lu sertlik yanlısı dava arkadaşları, Suriye'nin "sıkıştırılarak" tecrit edilebileceğini ve İsrail'in kuzey cephesinde gerçekleştirmek istediği hedeflere Esad'ın sahneye veda etmesini beklemeden de ulaşılacağını düşünüyor gibiydi. Netanyahu İzak Rabin ve Şimon Peres'i Esad'a fazla saygılı olmakla suçluyor ve Suriye'ye, Golan'daki topraklardan herhangi bir yeri geri almaksızın, İsrail'in güvenliğini artıracak düzenlemelerin kabul ettirilebileceğini iddia ediyordu. Böylelikle, Şam'daki yaşlı aslanla İsrailli atılgan rakibi arasındaki diplomatik mücadele için sahne hazırdı.[14]

Likud hükümetinin temel ilkeleri Suriye ile barış görüşmelerinin yeniden başlaması için çağrı yapıyor, ancak İsrail'in Golan Tepeleri'nden geri çekilmesini kabul etmiyordu. Söz konusu ilkeler, "Golan'da İsrail egemenliğinin sürdürülmesi Suriye ile yapılacak düzenlemenin temelini oluşturur" demekteydi. Bu aynı zamanda "barış için toprak" ilkesinin, yani Madrid Konferansı'ndan bu yana yapılan Ortadoğu barış görüşmelerinin tümünün temelini oluşturan ilkenin yok sayılması anlamına geliyordu. Netanyahu Rabin ve Peres tarafından verilen, 4 Haziran 1967 hattına çekilmeye dair ön şarta bağlı taahhütlere, hükümetinin hüsnü-

14 Patrick Seale ve Linda Butler, "Assad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu", *Journal of Palestine Studies* 26, no. 1 (Sonbahar 1996).

kabul göstermeyeceğini belirtmekte gecikmemişti. Ona göre söz konusu sözde taahhütler hiçbir zaman kâğıda geçirilerek imzalanmamış, bağlayıcılığı olmayan, "varsayımlardan ibaret cümlelerden" başka bir şey değildi. "Müzakereler esnasında kâğıda dökülmeksizin sarf edilen cümleler resmi bir taahhüdün parçası değildir, bunlar resmi taahhütler *değildir*... Ben yalnızca resmi taahhütleri yerine getiririm"[15] demişti.

Suriye'nin bakış açısından ise, her ne kadar Rabin ve Peres'in 1967 hattına geri çekilme taahhüdü, Suriye'nin İsrail'in güvenlik ve normalleşmeye dair zorunluluklarını karşılaması şartına bağlı olsa da bu İsrail hükümeti tarafından verilen resmi, dolayısıyla sonraki hükümetleri bağlayıcı nitelikte bir taahhüttü. Buna bağlı olarak, eğer görüşmelere devam edilmek isteniyorsa, bu, kaldığı yerden devam edilmesi anlamına geliyordu. Temmuz 1996'da ABD Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu özel temsilcisi Dennis Ross, İsrail-Suriye görüşmelerini, görüşmelerin "İsrail'le daha önceden kararlaştırılan taahhütler" etrafında devam ettirilmesine yönelik Suriye formülü ile yeniden başlatmayı denemişti. Ancak Netanyahu bu öneriyi net bir biçimde reddetmiş, "Hayır, barış görüşmelerini sadece herhangi bir ön şart olmaksızın yeniden başlatmayı kabul ediyorum" demişti.[16]

Kendinden önceki hükümetin taahhütlerini yerine getirmeyeceğini resmen ilan etmek istemeyen Netanyahu, perde arkasından etkili bir kampanya yürüterek, İsrail-Suriye anlaşmazlığında Amerikalıların arabuluculuğu sayesinde elde edilen tek somut ilerlemeyi tamamen hiçe saymıştı. Bu "Güvenlik Düzenlemelerine Dair Prensip ve Amaçlar" başlıklı bir belgeydi ve 22 Mayıs 1995'te İsrailli ve Suriyeli müzakereciler tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na tevdi edilmişti. Söz konusu belge, iki taraf arasındaki güvenlik düzenlemelerine ilişkin temel prensipleri, barış anlaşması çerçevesi dahilinde belirlemişti. Belgede, askeri kuvvetlerin azaltılmasına ve sınırın iki yanının silahtan arındırılmasına yönelik prensipler açıklanmaktaydı, ancak sınırın nasıl çizileceğinden veya silahtan arındırılacak bölgenin büyüklüğünden bahsedilmiyordu. Belge, İsrail ve Suriye genelkurmay baş-

15 Bregman ve El-Tahri, *The Fifty Years War*, 274.

16 *a.g.e.*

kanlarının Aralık 1994'teki toplantılarının ardından yapılan beş aylık yoğun müzakerelerin ürünüydü. Belgenin imzalanmamış olması nedeniyle muhalifler belgeye, "ilan edilmemiş anlaşma" adını vermişti.

Netanyahu ve danışmanları bu belgeye karşı açık bir saldırıya girişmişti. Belge, eşitlik ve mütekabiliyet prensiplerini kapsıyordu; Netanyahu ve arkadaşları ise bu ilkelerin İsrail için hayati önem taşıyan güvenlik düzenlemelerini zayıflatacağını düşünüyordu. Özellikle Golan'dan geri çekilme sonrasında, silahtan arındırma ilkesinin İsrail tarafından uygulanmasının büyük bir yanlış olacağını düşünüyorlardı. Netanyahu bu nedenle Amerikalılardan, "halka duyurulmamış anlaşma metni"nin uluslararası hukuk açısından hiçbir yaptırımı olmadığını ve İsrail tarafını bağlamayacağını yazılı olarak onaylamalarını istemişti. Warren Christopher bu talebi gerçekleştirmek durumunda kalmıştı. 18 Eylül 1996'da Netanyahu'ya şahsi ve gizli bir mektup göndererek, söz konusu belgenin uluslararası hukuk açısından yaptırım içermediğini, ancak ABD'nin belgede sözü edilen konuları tekrar gündeme getirme hakkını saklı tuttuğunu söylemişti.[17] Christopher'ın tepkisi hukukçu bir kişinin dar bakışlı yaklaşımını yansıtıyordu. Mektup belgenin imzalanmak üzere hazırlandığını, çünkü üzerinde müzakere yürütülecek daha büyük bir paketin parçası olarak tasarlandığını görmezden geliyordu. Dört yıl süren Amerikan diplomasisinin ürünü ziyan olmuş, Suriye ve İsrail arasındaki resmi görüşmelerin yeniden başlaması da zora girmişti.

Suriye ile görüşmelerin yeniden başlatılmasına ilişkin zorluk, Temmuz 1997'de Knesset'te, Golan'ın ilhakına ilişkin 1981 tarihli özel kanunun yeniden oylanması ile iyice artmıştı. Hükümet bu konuda başka yasa yapmamak konusunda karar almıştı. Ancak özel kanun Knesset'te okunmak üzere gündemde daha ön sıraya alındığında, başbakan ve kabine üyeleri olumlu oy kullanmıştı. Oylama sırasında dışişleri ve savunma bakanları mecliste değildi ve sonradan teklifi gereksiz ve zararlı bulduklarından tartışma konusu yapacaklardı. Netanyahu'nun yüz seksen derecelik dönüşü itibarını, özellikle David Levy'ye verdiği, kanun teklifini o günkü gündemden çekeceği sözünü tutmaması nedeniyle ze-

17 Ze'ev Schiff, *Ha'aretz*, 19 ve 24 Ocak 1997.

delenmişti. Suriye basını kanun tasarısını, barış görüşmelerinin yeniden başlatılmasını engellemek üzere yapılmış saldırgan bir eylem olarak kınamıştı.

Madeleine Albright Eylül 1997'de bölgeye yaptığı ziyaret sırasında İsraillilerle Suriyelileri yeniden konferans salonuna döndürecek, ancak gönülsüz bir girişimde bulunmuştu. Netanyahu Albright'a, şahsen herhangi bir taahhüt altına girmeksizin, İşçi Partisi liderlerinin daha önce Suriye ile görüşmüş oldukları şeyler hakkında "not almaya" hazırlanabileceğini söylemişti. Albright'tan bu formül için Esad'ın fikrini almasını istemişti. Albright Esad'ı, Netanyahu'nun "ön şartsız olarak" görüşmelerin başlaması için yaptığı teklifi kabul etmesi yönünde ikna etmeye çabalamıştı. Esad'a, "görüşmeleri başlat ve nereye geldiğini gör" tavsiyesinde bulunmuştu. Esad durumdan etkilenmemişti. "Konuşmuş olmak için konuşmak istemiyorum" demişti. Esad'a göre mesele prensip meselesiydi, prosedür değil.[18]

İsrail ve Suriye arasındaki gerilim 1997 yaz sonu, sonbahar başında öylesine sertleşmişti ki, iki ülke arasında askeri bir çatışma çıkması, mümkün değilse bile muhtemel hale gelmişti. Gerilim, iki tarafın abartılmış tehdit algıları nedeniyle attıkları bir dizi adım nedeniyle artmıştı. İsrail'e göre gerginliğin birincil nedeni, Suriye'nin Lübnan'da bulunan kuvvetlerinin üçte birini Cebel el-Şeyh'de (Hermon Dağı), İsrail istihkâmlarına çok yakın bir mesafede konuşlandırmasıydı. İsrailli güvenlik uzmanları Suriye'nin, İsrail'in elinde tuttuğu Golan Tepeleri bölgesinde, "toprak gasp etmeyi" planlıyor olabileceğini düşünmüştü. Suriye'nin İsrail'in Cebel el-Şeyh'deki ileri teknolojili iletişim tesisini ele geçirmeyi, BM Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısı yapana kadar söz konusu tesisi kontrol altında tutmayı deneyeceğine ve Suriye birliklerinin oldukları yerde kalacağına yönelik özel bir kaygı da vardı. Kabine bir noktada ordu yedeklerini geri çağırmayı bile düşünmüştü.

İsrail'in bu ve daha önceki krizlerde Suriye'nin niyetlerine yönelik yaptığı değerlendirmelerin, Mossad görevlilerinden Yehuda Gil'in verdiği yanlış bilgilerden kaynaklandığı anlaşılmıştı. Gil'in casusluk ve hırsızlık suçlamasıyla Tel Aviv mahkemesin-

18 Patrick Seale, "Syria and Israel: No Progress towards Peace", *Middle East International*, no. 565 (19 Aralık 1997).

de yargılanması esnasında, kendisinin, Cumhurbaşkanı Esad'ın Eylül 1996'da İsrail'le savaşa girme kararı verdiğine yönelik uydurma bir istihbarat oluşturduğu ortaya çıkmıştı. Gil, görünüşte Suriyeli bir bilgi kaynağından aldığı bilgiye dayanarak hazırladığı raporda, Esad'ın Netanyahu hükümetinden bir ödün koparma umudunu kaybettiğini ve bu nedenle askeri eylem kararı aldığını iddia etmişti. Suriye kuvvetlerinin Golan Tepeleri ve Bekaa Vadisi'nde yeniden konuşlanması, Suriye'nin başlatacağı beklenmedik bir saldırının ilk aşaması olarak resmedilmişti.[19] Gil'in –Mossad'dan emekli olduktan sonra, Arapların İsrail Diyarı'ndan uzaklaştırılmasını savunan şovenist milliyetçi parti Moledet'in sekreterliği görevine başlaması nedeniyle– yanlış ve uydurma istihbarat üretmek için ideolojik bir saikle hareket ettiğinden de bahsedilebilir. Gil genel olarak Araplar, özel olarak da Suriye ile herhangi bir uzlaşmaya şiddetle karşıydı. İsrail devletine değil, İsrail Diyarı'na sadakat hissediyordu. Sebepleri ne olursa olsun, Gil'in Eylül 1996'da verdiği uydurma raporlar İsrail ve Suriye arasındaki gerilimi artırarak, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmişti.

Gil'in amiri, Mossad'ın istihbarat şefi Uri Ne'eman'dı. Ne'eman, Redbreast (Kızılgerdan) kod adıyla Gil'e bilgi veren Suriyeli muhbirin güvenilir olmadığına inanıyordu. Ne'eman'ın yerine Uzi Arad getirilmiş ve araştırma biriminin yeni başkanı Arad, Ne'eman'ın değerlendirmesini dikkate almayarak, siyaset yapıcıların yanıltıcı rapora erişimini sağlamıştı. Arad askeri istihbaratın sözde ılımlı eğilimlerini dengelemek için kurulan, sağ-kanat istihbarat ağına mensuptu. Netanyahu başbakan olduğunda Arad'ı siyasi danışmanı yapmıştı. Arad 1996'da Netanyahu'ya Washington gezisinde eşlik etmiş, bu esnada Amerikalı görevlilere Irak'ın ilk nükleer bombasını üretmek için yeterli malzemeye sahip olduğuna dair ürkütücü bir rapor vermişti. Raporun asılsız olduğu ortaya çıkmış, Amerikalılar buna çok içerlemişti. Fakat İsrailli gazeteci Akiva Eldar'a göre, Netanyahu "istifini hiç bozmamıştı. Ona göre önemli olan Arad'ın ikna kabiliyetiydi. Arad'ın söylediklerinin içeriği önemsizdi."[20] Amerikan istihbarat kaynakları,

19 Ze'ev Schiff, "The Intelligence that Gil Passed On: The Syrians Will Attack on the Golan", *Ha'aretz*, 8 Aralık 1997.

20 Mihal Yudelman, İbranice basın açıklaması, *Jerusalem Post*, 26 Ağustos 1997.

Irak'ın nükleer silah üretmesinin başbakanın iddia ettiği kadar eli kulağında olmadığını açıklamıştı. Mossad, Bağdat'ta aslında var olmayan kaynaklardan, doğrulanmamış bilgi aldığı şüphesi altında kalmıştı. İsrailli yorumcular, CIA tarafından böylesine kesin bir müdahale yapılmamış olsaydı, Mossad'ın yanıltıcı raporunun –1981'de Osirak reaktörüne İsrail Hava Kuvvetleri tarafından yapılan saldırıya benzer– askeri bir eyleme zemin hazırlayabileceğini belirtmişti. Mossad'ın itibarı, Tel Aviv Bölge Mahkemesi'nin daha önceden konulan yasağı kaldırarak, Yehuda Gil'in emekliliği sonrasında da CIA'yı kandırmaya devam ettiğini ve 200,000 dolar tutarındaki nakit parayı hayali istihbarat kaynaklarına ödeme yaptığı gerekçesiyle zimmetine geçirdiğini İsrailli gazetelerin haber yapmasına izin vermesiyle daha da zedelenmişti.[21] Mossad kamuoyu önünde küçük düşerken, askeri istihbarat haklı çıkmıştı. Askeri istihbarat başkanı Uri Sagie, Suriyelilerin İsrail'le barış lehinde stratejik bir tercih yapmış olduğu iddiasını sürdürmüştü.

Netanyahu'nun Suriye'ye karşı takındığı sert tavrın, Lübnan'a karşı uyguladığı siyasette de muadili vardı. Netanyahu bu konuda da kâğıda dökülmemiş anlaşmalara uymayı reddetmişti. İSK'ya, sınır bölgesindeki pasif direnişi bırakarak daha agresif taktiklere ve Lübnanlı Şii düşmanlara karşı etkili saldırılara başlamaları emrini vermişti. Hizbullah saldırılarına karşı geniş çaplı misilleme politikası uygulanacağını ilan etmiş, Hizbullah'a destek veren Suriye ordusunun cezasız kalmayacağının bilinmesini istemişti. Aynı zamanda Suriye ile diyaloğu, Lübnan'ı bir iş ve Arap dünyası için eğlence merkezine dönüştürmek isteyen, Lübnan'ın milyarder başbakanı Refik Hariri ile kurulan diyalogdan ayrı tutmaya çalışmaktaydı.

Kendinden önceki İsrail hükümetleri gibi Netanyahu'nun hükümeti de, Lübnan topraklarıyla ilgilenmediklerini vurgulamaktaydı. Ancak Netanyahu göreve geldikten hemen sonra, "Önce Lübnan" adı verilen bir öneri hazırlamıştı. Bu öneriye göre İsrail, Lübnan hükümetinin Hizbullah milislerini dağıtma ve İsrail'in kuzey sınırının güvenliğini garanti etme taahhüdü vermesi karşılığında, güney Lübnan'dan çekilecekti. Bu öneri, daha önceki

21 Christopher Walker, "'Pensioner Spy' Fooled Mossad for Ten Years", *Times* (Londra), 8 Aralık 1997.

İşçi Partisi ve Likud hükümetlerinin tavrından bir sapma demekti, zira İsrail artık geri çekilme karşılığında Lübnan'la barış anlaşması yapılmasında ısrar etmiyordu. Ancak Netanyahu, yaygın bir biçimde propagandasını yaptığı, İsrail'in güney Lübnan'da kendi kendine uygulamaya koyduğu güvenlik kuşağını ortadan kaldırma önerisiyle, İsrail güçlerinin derhal ve ön şart olmaksızın uluslararası sınırın kendisine ait bölümüne çekilmesi çağrısı yapan BM Güvenlik Konseyi'nin 1978'de kabul ettiği 425 sayılı kararını uygulamaya koymuş olmuyordu. Netanyahu'nun yaptığı geri çekilme önerisi ne derhal uygulamaya konulacak ne de ön şartsız olarak gerçekleşecek bir geri çekilmeydi. Aklındaki, Lübnan direnişinin silahsızlandırılması karşılığında aşamalı bir geri çekilmeydi. Öneride, Golan'dan eş zamanlı bir geri çekilmeye bilinçli olarak değinilmemişti. Suriye'ye Lübnan konusundaki müzakerelerde kendi toprak taleplerini dile getirmeksizin yer alması teklif edilmişti.

"Önce Lübnan" teklifi Suriye'yi marjinalleştirmeyi hedefliyordu. Ancak Suriye marjinalleşmeyi reddetmiş, Lübnan da Suriye'yi hiçe sayarak İsrail'le tek başına müzakerelere girme teklifini geri çevirmişti. Sonuç olarak İsrail, Lübnan'da düştüğü –sonuçları gittikçe Amerika'nın Vietnam Savaşı'nı çağrıştıran– çıkmazda kalmaya devam etmişti: yerli gerilla gruplarına karşı girişilen sonuçsuz ve kazanılamayacak bir savaş nedeniyle artan kayıplar söz konusuydu. Vietnam'daki Amerikalılar gibi, İsrailliler de hazineye pahalıya patlayan ve kan dökülmesine neden olmakla birlikte, hiçbir kalıcı sonuç getirmeyen büyük askeri operasyonlar başlatmıştı. İsrail'in Lübnan Savaşı'nın sonu ile 1996 arasında Lübnan'da verdiği kayıplar 400 ölü ve 1,420 yaralı düzeyindeydi. Bu rakamlara, Lübnan'a hareket etmek üzere kalkışlarından hemen sonra çarpışan iki helikopterde hayatlarını kaybeden 73 asker de eklenmişti. İsrailli köşe yazarları zalimce ve sistematik bir biçimde genç insanları yutan Lübnan'a, "bizim küçük Vietnam'ımız", "o lanetli yer", "Ölüm Vadisi" ve "Moloh"* gibi isimler vermeye başlamıştı.

* Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Fenike kolonilerinin antik dönem tanrısı. Bir tür cehennem tanrısı olup kendisine çocuk kurbanlar verilirdi. (çev.)

İsrail Lübnan'daki düşmanları yanında müttefikleriyle de sorunlar yaşıyordu. Hizbullah ile kuzey İsrail arasında kum torbası işlevi gören 2,500 kişilik Güney Lübnan Ordusu (GLO), gün geçtikçe moral kaybediyor ve etkisiz hale geliyordu. Ordudaki bazı askerler, İsrail işgaline karşı direnen İslamcılara katılmak için kaçmaya başlamıştı. Hizbullah'ın güneydeki Şii köylülerin kalbini ve desteğini kazanmaktaki başarısı, güvenlik kuşağı ardındaki tüm gerekçelerin sorgulanmasına neden olmuştu. Söz konusu kuşak hakkındaki en garip şey, "düşman"ın nadiren tespit edilebilmesiydi, fakat düşmanın görünmezliği Hizbullah'ın etkinliğinin bir ölçütüydü. Örgütün vur-kaç taktikleri özellikle GLO'ya karşı etkiliydi. Sonuç olarak İsrailliler, kendilerinden destek bekledikleri kesimin artık yapamadığı şeyi yapmak zorundaydı. Kuşaktaki birliklerin gücünü, sayıyı 2000 yaparak iki katına çıkarmış, GLO'nun bazı pozisyonlarını da üstlenmişlerdi. Bunun için 10 milyon dolar harcamışlar, ancak yine de Hizbullah'ın daha sofistike silahlar ve daha cüretkâr taktikler sayesinde döktüğü kanı durduramamışlardı. Hizbullah'ın sadece 400 kadar savaşçısı olduğu tahmin ediliyordu, ancak örgüt İran'dan güçlü bir destek alıyordu ve morali yüksekti; İsrailli davetsiz misafirleri Lübnan'dan çıkarabilme yetisi konusunda da kendine güveni vardı.

İsrail üç seçenek arasında sıkışıp kalmıştı: tek taraflı geri çekilmek, güvenlik kuşağının kuzeyinden başka bir saldırı başlatıp gerillalara esaslı darbe indirerek Suriye'ye bir ders vermek ve genç askerlerinin Hizbullah için kolay hedef olmasına aldırmadan olduğu yerden kıpırdamamak. Savunma kadroları geçmişte güvenlik kuşağından tek taraflı olarak geri çekilmeye Suriye veya Lübnan'la kapsamlı bir barış anlaşması yapılmadığı müddetçe karşı çıkmıştı zira bu, Arap dünyasında İsrail'in yenilgisi olarak yorumlanacaktı. Diğer bir iddia da, geri çekilmenin Hizbullah'ın savaşçılarını İsrail'in kuzey sınırı boyunca yerleştirerek, sınır ötesinden saldırılarını sıklaştırmasına yol açacak olmasıydı.

Hizbullah'ın güvenlik kuşağı içinde operasyon yapma kabiliyeti ve İsrail ve GLO askerlerini pusuya düşürerek öldürme yetisi, en etkili ve iyi savunmanın Lübnan içinden olacağı tartışmasını zayıflatmaktaydı. Kıdemli subaylardan bazıları, İSK'nın Lübnan'da bir çıkmaza girdiğini ve tek çıkışın siyasi bir uzlaşma

olduğunu hissediyordu. Fakat hükümet siyasi uzlaşmadan bihaber olduğundan, politika yapma işi buna gönülsüz askeri kesimlere kalmaktaydı. Kuzey cephesi komutanı Amiram Levin, İsrail'in Lübnan'dan tek taraflı, ancak aşamalı olarak geri çekilmesinin gerekli olduğu konusundaki tartışmaya önayak olmuştu. İsrail Lübnan'dan çekilirse, Hizbullah ve Suriye'nin birbirine düşman olacağı ve Hizbullah'ın gücünün de azalacağı gibi bir tahminde bulunmuştu. İSK'nın sınırın kendilerine ait tarafından gerekli askeri operasyonları düzenlemeye devam edebileceği konusundan emindi. Lübnan'dan geri çekilmenin faydalarının, orada kalmaktan daha ağır bastığı sonucuna varmıştı. Kısaca, Lübnan'ın bir tuzak olduğunu ve İSK'nın da bu tuzaktan çıkarılması gerektiğini düşünüyordu. Diğer kıdemli subaylar ise, İsrail'in tek taraflı olarak Lübnan'dan geri çekilmesinin bir hata olacağını düşünmeye devam ediyordu. Genelkurmay başkanı tartışmanın iki tarafına da destek göstermemişti; ancak mücadeleye devam mesajı veriyordu.

Lübnan veya Suriye ile anlaşma yapılarak geri çekilmenin tek taraflı bir geri çekilmeye tercih edilir olduğuna kimsenin itirazı yoktu. Fakat Lübnan'la anlaşma seçeneği diye bir şey yoktu ve Suriye ile Netanyahu'nun sunduğu şartlarda fikir birliğine varmayı beklemek, İSK'yı süresiz biçimde Lübnan'da kalmaya mahkûm edebilirdi. Netanyahu Golan'dan geri çekilmeyi reddettikçe ve Suriye'ye sadece "barış için barış" önermeye devam ettiği müddetçe, kendisiyle müzakere yürütecek bir Suriyeli muhatap bulamıyordu. Övgülere boğulan "Önce Lübnan" fikri ise daha başlamadan iflas etmişti, çünkü Suriye Lübnan'la yapılacak ve uygun bulmadığı her tür anlaşmanın önünü tıkamak için etkili bir güce sahipti. Netanyahu "Önce Lübnan" önerisinin pek çok versiyonunu deneyerek, bunu Lübnanlıların gözünde cazip hale getirmeye çalışmıştı, ancak bu önerilerin tümü Suriye vetosu ve Lübnan'ın reddi ile karşılaşmıştı. İsrail Aralık 1996'da Mısır, Ürdün ve büyük olasılıkla Fransız birliklerinden oluşma, çok-uluslu bir gücün İSK'nın güney Lübnan'daki yerini almasını teklif etmişti. Lübnan bu fikri, İsrail'in ön şartsız olarak geri çekilmesi gerektiğini söyleyerek reddetmişti. Mart 1998'de İsrail, boşaltılacak tampon bölgede Lübnan'ın sorumluluk alması ve İsrail'in

kuzey sınırından yapılacak saldırıları önlemesi koşuluyla bir kez daha geri çekilmeyi önermişti. Bu öneri de geri çevrilmişti. Kısaca, Netanyahu'nun Suriye'ye yönelik sertlik siyaseti hem Suriye, hem de Lübnan cephesinde kördüğüm yaratmıştı.

Şam'la Gizli Temas Kanalı

Suriye'nin ön şartsız olarak resmi görüşmeleri yeniden başlatmayı kabul etmeyişi, Netanyahu'yu Şam'la resmi olmayan gizli bir temas yolu bulmaya yöneltmişti. Suriye, İsrail'in öncelikle Golan Tepeleri'nden tamamen geri çekilmesi gerektiği prensibini kabul etmesinde ve sonrasında da tam anlamıyla bir sınır belirlenmesi işinin teknik uzmanlara ait olduğunda ısrar ediyordu. Amerikalı Yahudi bir dostu ve sırdaşını Şam'a müzakerelerde bulunmak üzere gönderen Netanyahu, ön taahhüt talebini geçiştirmeye çalışmıştı. Böylesine hassas bir görev için seçtiği dostu, kozmetik üreticisi Estée Lauder'ın oğlu Ronald Lauder'dı. Ronald Lauder dünyadaki en zengin insanlardan biriydi: 2011'de *Forbes* dergisinin yaptığı tahmine göre, 3.3 milyar dolar değerinde bir servete sahipti. Yahudi cemaati içerisinde etkili bir isim, sadık bir Cumhuriyetçi ve İsrail'le ilgili her tür meselede sözünü sakınmayan bir Likud taraftarıydı. Aynı zamanda, 1980'lerde Washington'da BM elçiliği yaptığı günlerden itibaren Netanyahu'nun önemli destekçilerinden ve finans kaynaklarından biriydi. Lauder Arap dünyası hakkında çok az şey biliyordu; Suriye'ye dair bilgisi ise yok denecek kadar azdı. Söz konusu enerjik ve zengin işadamı, 1998 yazının birkaç ayında Kudüs ve Şam arasında mekik dokumuştu. Daha sonra Lauder heyeti olarak anılacak bu diplomasi, İsrail diplomasi tarihine ilginç bir sayfa olarak geçecekti.

Netanyahu Lauder'dan bu görevi kendi adına yerine getirmesini, karmaşık gerekçeler nedeniyle istemişti. Oslo protokollerini uygulaması yönünde Amerikalıların uyguladığı baskıdan kurtulmak için, Suriye cephesinde bir hamleye ihtiyaç duyuyordu. Suriye ile yapılacak bir barış anlaşması, inişe geçen popülaritesini ve ülkesinde bir lider olarak sarsılan otoritesini düzeltmesine yardım edecekti. Netanyahu'nun bakış açısından böylesi bir anlaşmanın bir diğer yararı da, Filistinlileri tecrit edilmiş bir duruma sokmak

ve barış anlaşması için ileri sürdükleri talepleri azaltmaktı. İkinci kulvar diplomasisinin* gayri resmi ve inkâr edilebilir olması ve daha çok manevra imkânı sağlaması gibi avantajları vardı. Müzakereler kesin bir gizlilik içinde sürdürülecekti: Netanyahu tarafların hiçbirinin Başkan Clinton'ı bilgilendirmesini istememişti. Görüşmelere sadece birkaç üst düzey görevli katılmış ve toplantıların bazıları gizliliği sağlayabilmek için başbakanın ofisi dışında gerçekleştirilmişti. Toplantılara katılan seçilmiş grupta, başbakanın siyasi danışmanı Uzi Arad, askeri danışmanı Tuğgeneral Şimon Şapira, Savunma Bakanı İzak Mordehay ve yardımcısı Yaakov Amidror ile Kabine Sekreteri Danny Naveh bulunuyordu. Suriye heyeti ise Devlet Başkanı Esad, Dışişleri Bakanı Faruk el-Şara, Washington büyükelçisi Velid Muallim ve Esad'ın tercümanı ve dış politika danışmanı Buseyne Şaban'dan oluşuyordu.

Lauder Muallim'e, Esad'la arasında gizli ve özel bir temas kanalı açması ricasında bulunmuş ve görüşmelerin çok yoğun ve tam anlamıyla gayri resmi olması önerisini getirmişti. Ricası kabul edilmiş ve sonuç, Lauder ve Esad arasında gerçekleşen dokuz görüşme olmuştu. Lauder 7 Ağustos 1998'de Şam'a gelmiş ve ertesi sabah başkanla buluşmak için kendisine randevu verilmişti. Lauder sıcak ve espritüel kişiliği sayesinde kendini haşin Suriye liderine sevdirmiş, ancak bu durum görüşmelerin sonucu açısından bir değişiklik yaratmamıştı. Görüşmeler Suriye Başkanlık Sarayı'nda yapılmıştı. Lauder Esad'a, "Düşündüğünüzün aksine, Netanyahu barış yapabilir ve Suriye ile barış yapmakla ilgileniyor" demişti. Esad gülümsemişti, çünkü bu iddiayı daha önce birkaç kez Şamir, Rabin ve Peres hakkında duymuştu ve şimdi de Netanyahu hakkında duyuyordu. Esad cevap olarak, "Clinton barış konusunda samimi, ancak etrafında Ortadoğu'da herhangi bir hamle yapılmasını istemeyen kişiler var" demişti. Lauder esprili bir tonda "O kişiler demokratlardır. Onlar barış yapamazlar. Sadece Cumhuriyetçiler yapabilir" demişti. Buseyne Şaban konuşmanın geri kalanını, *Damascus Diary* isimli kitabında şöyle anlatmıştı:

* *Track II Diplomacy*. Devletler ve toplumlar arası sorunların çözümünde, resmi diplomasiye paralel olarak işadamları, STK'lar, ekonomik örgütlenmeler gibi devlet dışı aktörlerin gayri resmi temaslar vasıtasıyla rol alması kastedilmektedir. (çev.)

Lauder, 4 Haziran 1967 öncesindeki sınırlardan bahsetmeksizin, İsraillilerin Suriye'ye ait tüm topraklardan çekilmeye razı olduğunu söylemişti. Cumhurbaşkanı Esad malumu ilam etme pahasına 1923'te kabul edilen uluslararası sınırlar ile 1967 sınırları arasındaki farkı ortaya koymuştu. Lauder, 1967'de çizilen hattın Suriye'ye fazladan yalnızca 64.75 kilometrekare toprak verdiği düşünüldüğünde Suriyelilerin neden iki sınır konusunda sorun çıkardığını anlamamıştı. Lauder, milliyetçilik açısından toprağın Hafız Esad için ifade ettiği kutsallığı anlamakta zorlanıyordu. Ayrıca söz konusu fazladan toprak hem askeri hem de siyasi açılardan sadece sembolik değil, aynı zamanda Suriye'nin Taberiye Gölü'ne ek olarak, Banyas, Yermuk ve Şeria nehirlerine erişimini sağlamaktaydı ve bu İsrail'in su kaynaklarının neredeyse yarısına denk geliyordu. Başkan, "Bu toprak bizim. Sizler şart ileri süremezsiniz, sonra da bunun İsrail tarafından verilen bir taviz olduğunu ima edemezsiniz. Bay Lauder size hatırlatmak isterim ki Golan İsrail'e değil, Suriye'ye aittir" demişti.

Lauder daha sonra İsrail'in Lübnan'dan geri çekilmesinden bahsetmiş, teoride bu çekilmenin İSK'nın Golan'dan çekilmesinden üç ay önce başlayacağını söylemişti. Bunun karşılığında da Esad'ın, kendini Hizbullah'ın silahsızlandırılmasına ve Güney Lübnan'dan İsrail'in kuzeyine başka saldırılar yapılmasını engellemeye adayacağı sözünü vermesini istemişti. Lauder aşikâr bir biçimde heyecanlıydı ve kendinden önceki Amerikalı arabulucuların aksine hızla ilerleme kaydetmek istiyordu. "Bir hafta içerisinde ilkeler bildirgesi üzerinde anlaşabiliriz; bu kolaylıkla sağlanır. Siz ve Netanyahu Washington'a giderek Beyaz Saray'da deklarasyonu imzalarsınız. Bu gerçekleştiğinde, tüm detayları konuşuruz" demişti.

Cumhurbaşkanı Esad'a göre üstünkörü ve anlamsız bir ilkeler bildirgesini imzalamak için Washington'da boy gösterme fikri uygun değildi; bu absürt, rezil ve kabul edilemez bir fikirdi. "Arafat'a ne yaptıklarını görüyorsunuz" demişti kararlılıkla; Lauder'a Arafat'ın İsrailliler ve Amerikalılarla anlaşma imzaladığını, ancak aradan geçen beş yıl zarfında Filistin'in devletleşmesine dair uzak bir olasılık haricinde hiçbir şey elde edilemediğini hatırlatmıştı. "Barış istiyorsanız, neden oturup geri çekilmeyle ve zaman çerçevesiyle ilgili önemli ne varsa konuşmuyoruz? Konuyu neden ilkeler bildirgesiyle sınırlıyor ve barış anlaşmasını tartışmıyoruz?" demişti. Esad elbette Lauder'ın

> Suriye ve İsrail arasında sürdürülebilir bir barıştan ziyade, heyecan peşinde olduğunu anlamıştı. Lauder ne Suriyelilere blöf yapmaya, ne de bilgiçlik taslamaya çalışıyordu. Maalesef barış süreci hakkında çok az şey biliyor, Suriye hakkında ise hiçbir şey bilmiyordu.[22]

İkinci görüşmede Esad, yalnızca Netanyahu 1923 sınırlarına değil, 1967 sınırlarına geri çekileceği sözünü verdikten sonra, görüşmede ilerleme sağlamak adına iki taahhütte bulunmuştu. İlki, İsrail'in Cebel el-Şeyh'de sadece ABD personelinin görev yapacağı bir erken uyarı istasyonuydu. Diğeri ise, İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesine ilişkin takvimi biraz daha uzun vadeye yaymaktı. Lauder kendine önemli bir şeyden bahsedildiğini anlamış ve kendisinden durumu doğrudan Netanyahu'ya iletmesi istenmişti. Lauder veda etmeden önce Esad'a dönerek, "Bu arada Sayın Başkan, Netanyahu'ya kıyasla daha zorlu olmadığınızı söyleyen olmuş muydu? İki günde sizi pek çok kez gülümserken ve gülerken gördüm, ancak Netanyahu'yu gülerken sadece bir kere gördüm, o da en son seçimleri kazandığı zamandı" demişti. Esad espriye espriyle cevap vermişti: "Bu şartlar altında demek ki başbakan dört yılda bir gülüyor!" Lauder şöyle devam etmişti: "Bu girişim başarısız olursa bu Bibi'nin hatası olacak, sizin değil."[23]

Lauder Başkanlık Sarayı'na, kendisi ve Netanyahu'nun İsrail'de birlikte hazırladıkları, "İsrail ve Suriye Arasında Barış Anlaşması" başlıklı, 10 maddelik bir belge ile dönmüştü. Belgenin giriş bölümünde iki ülkenin, "güvenlik, eşitlik ve egemenlik haklarına, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygıyı temel alan" bir barış yapma kararı aldığından bahsetmekteydi. Birinci madde İsrail-Suriye barış anlaşmasının imzalanmasını takiben, "savaş halinin sona erdirilmesi" sözü veriyordu. İkinci madde, İsrail'in 1967'de Suriye'den aldığı topraklardan geri çekileceğini belirtiyordu. Ancak Lauder daha sonra, belge Başkan Clinton'a sunulacağı zaman, bu maddeyi "alınan ortak karar gereği 1923'teki uluslararası sınır baz alınacaktır" diye değiştirmişti. Böylesi bir değişiklik, Suriye'nin 1923'te çizilen hattı kabul

22 Bouthaina Shaaban, *Damascus Diary: An Inside Account of Hafez al-Assad's Peace Diplomacy, 1990-2000* (Boulder, Colorado, 2013), 162-63.

23 *a.g.e.*, 164-65.

etmeyi daima reddetmiş olması nedeniyle çok ciddi problemler yaratacaktı. Üçüncü madde, geri çekilmenin Esad'ın ortaya koyduğu 18 aylık zaman çerçevesinde, üç aşamada gerçekleşeceği şartını getiriyordu. Dördüncü madde, "İsrail-Suriye anlaşmasıyla eş zamanlı olarak Lübnan'ın da İsrail'le bir anlaşma imzalayacağından, Suriyelilerin Lübnan'dan İsrail'e yönelik hiçbir saldırı ve milis eylemi düzenlenmemesi için elinden gelen her şeyi yapacağından bahsetmekteydi. Askeri kuvvetlerin konuşlanacağı üç kuşak olacaktı; silahtan arındırılmış kuşak, kısıtlı miktarda silahlandırılmış kuşak ve saldırı silahları bulunmayan kuşak." Son olarak mevcut erken uyarı ve gözetleme istasyonları Golan'da kalmaya devam edecek, ancak bu istasyonlar Amerikalı, Fransız ve Suriyelilerden oluşan uluslararası güç tarafından idare edilecekti. Anlaşmanın imzalanmasını "ilişkilerin normalleşmesi" süreci izleyecek, "su hakları konusu da uluslararası normlara göre ele alınacaktı." Süreç, geri çekilmenin başlangıcında karşılıklı büyükelçilerin görevlendirilmesini ve sonunda da tam anlamıyla normalleşmeyi hedefliyordu. Esad söz konusu tüm koşulları, Lauder'ın İsrail'e giderek, Suriye ve İsrail arasındaki sınırı tam anlamıyla gösteren ve Netanyahu'nun imzaladığı bir haritayla dönmesi şartıyla kabul etmişti. Lauder böyle bir belge sağlayamazsa, üzerinde o ana değin fikir birliği edilmiş her şey "hükümsüz" olacaktı.[24]

Top şimdi Netanyahu'nun sahasındaydı. Esad Netanyahu'ya hiçbir esneklik payı bırakmamıştı. Netanyahu'nun açtığı gizli temas kanalını, onu 1967 sınırı hakkındaki detayları yazılı bir belge ile ortaya koymaya zorlamak için kurnazca kullanmıştı. Netanyahu'nun şifahi mutabakatının, anlaşmanın yazılacağı kâğıt kadar bile kıymeti olmayacaktı. Öte yandan yazılı bir belge ile somutlaşmış bir anlaşma, kabineye ve İSK'ya danışmayı gerektirecekti. Amerika'nın Tel Aviv büyükelçisi Martin Indyk'e göre, Netanyahu "sınırın tam anlamıyla belirlenebilmesi için yapılacak müzakerelere yer bırakmak üzere, küçük bir haritanın üstüne kalın keçeli bir kalemle çizgi çekmek istemişti. Fakat Netanyahu'nun savunma bakanı İzak Mordehay'ın onayını zorunlu kılan İSK'yı işin içine sokmadan bunu yapması imkânsızdı." Kuzey birliklerinin eski komutanı Mordehay ise,

24 *a.g.e.*, 165-166.

önerilen güvenlik düzenlemeleri konusunda ikna olmuş değildi. Mordehay başbakanın Amerikan başkanının arkasında müzakere etme çabasını uygun bulmuyordu. Mordehay, durumdan benzer şekilde haberdar edilmeyen Dışişleri Bakanı Ariel Şaron'a danışmıştı. Şaron Mordehay'ın itirazlarını desteklemişti: Şaron da üstünlüğü Suriye'ye bırakma anlamına gelecek Golan'dan tamamen geri çekilme önerisine alet olmayacaktı. Indyk'in belirttiğine göre, "Netanyahu'nun önüne engel koyulmuştu. Mordehay ve Şaron'un onayı olmaksızın Lauder'a söz konusu haritayı vermesi, muhtemelen hükümetinin sonunu getirecekti. Harita olmadan da Lauder Şam'a dönemiyor ve dolayısıyla misyonu da sona eriyordu."[25] Netanyahu vazgeçmemişti. Indyk bu garip olayın seyrini şöyle anlatır:

> Bibi bunu bir ay sonra yeniden gündeme getirmeye çalışmıştı. Clinton ve Arafat'la Ekim 1998'de Wye Çiftliği zirvesine giderken, Washington'da Lauder ile buluşmuş ve Suriye büyükelçisi Velid Muallim vasıtasıyla Esad'a Wye'dan sonra Şam'a giderek, Esad'a istediği haritayı bizzat vermeyi istediğini iletmesini rica etmişti. Bu, Netanyahu'nun Arafat'la imzalaması beklenen Wye anlaşmasından kaçmak için son dakikada yaptığı girişimlerden biriydi. Ancak Esad henüz görmediği bir harita için İsrail başbakanını Şam'da ağırlamak gibi kabul edilemez bir fikre razı olmayacaktı.[26]

Lauder heyetinin girişimleri olumlu sonuçlanmadığı halde, bu süreçten önemli birtakım sonuçlar çıkarılmıştı. Birincisi, böylesi bir gizli temas kanalının varlığı, resmi düzeyde görüşmeler kördüğüm haline gelmiş olsa da, iki tarafın da çözüm istediğini gözler önüne seriyordu. İkincisi, Netanyahu'nun yapılacak bir anlaşmanın –ki bu Rabin'in barış teminatının yenilenmesiydi– bedelini şahsen ödeme eğiliminde olduğuydu, fakat kabinesinin en kıdemli üyelerinin desteğini alamamıştı. Netanyahu daha sonra, Lauder heyeti hakkında basında haberler çıktığında, 4 Haziran 1967 sınırlarına geri çekilmeyi kabul ettiğini inkâr edecekti. Netanyahu işi, Lauder heyetinin, karşılığında bir şey ver-

25 Martin Indyk, *Innocent Abroad: An Intimate Account of American Peace Diplomacy in the Middle East* (New York, 2009), 459.

26 *a.g.e.*

meden Suriye'den bir dizi mesele konusunda birtakım tavizler almayı sağladığı gerekçesiyle aslında bir kazanım olduğunu söylemeye kadar götürerek övünecekti. Bu, olayı parlak göstermeye yönelik bir ciladan ibaretti. Askeri istihbarat eski başkanı ve Suriye konusunda ileri gelen uzmanlardan Tümgeneral Uri Sagie, Netanyahu'nun olayları betimleyiş biçimine karşı çıkmıştı. Sagie'ye göre Esad ile yapılacak bir düzenleme, gelecek on yıldaki savaşların tümünü engelleyip, İsrail'in bölgedeki durumunu kökünden değiştirebilirdi. Ona göre Netanyahu'nun Suriye ile görüşmeleri ele alış tarzı, "birinci dereceden stratejik ve diplomatik bir başarısızlıktı."[27]

Yanılgıların Sonu

Netanyahu'nun tarzı ve idare biçimi, İsrail'in Batı'daki dostlarıyla ilişkilerini de germişti. Bu ülkeler barış ve uzlaşma diplomasisine odaklanmıştı. Netanyahu'nun odağını ise, terör ve İslami aşırılıkla mücadele oluşturuyor, ancak bunun nasıl yapılması gerektiği konusunda çok az şey biliyordu. Avrupalı bir büyükelçi, başbakanın davranışlarını "bir sokak lambasından diğerine salınan bir sarhoşunkine" benzetmişti. Clinton daha baştan Netanyahu ile bir şey başarmanın onun karşısında değil, ancak yanında durmakla mümkün olduğu sonucuna varmıştı. Yine de Clinton ve yönetimindeki görevliler, Netanyahu'yu "günün birinde barış konusunda daha ciddi bir İsrail başbakanı seçilene kadar çalışmak zorunda oldukları, bir tür hız tümseği" olarak görüyordu. Ancak en küçük bir ilerleme elde etmek için dahi, başbakanın işbirliğine ihtiyaç duyulduğunun farkındaydılar.[28]

Netanyahu'nun Filistin hattındaki şahsi tercihi olan oyalama, kendisinden daha kıdemli bakanlarınki ile örtüşmüştü. Hepsi de İsrail-Filistin barış sürecini İsrail'in mevcudiyetine karşı bir tehdit ve teslimiyete eş bir tür ödün olarak görüyordu. Barış sürecinin mantığı, kademeli olarak Filistin devletine geçişe dayanı-

27 Ofer Shelah, "Netanyahu and Hafez Assad: The Agreement That Was Not Reached", *Ma'ariv*, 27 Nisan 2010.

28 Aaron David Miller, *The Much Too Promised Land: America's Elusive Search for Arab-Israeli Peace* (New York, 2008), 270-74.

yordu. Bu açıkça telaffuz edilmese de, İsrail-Filistin sorununun çözümünün zaman içerisinde gerçekleşmek durumunda olması, İlkeler Bildirgesi'nin temel dayanağıydı. Filistinli mültecilerin hakları, Yahudi yerleşimlerinin geleceği, sınırlar ve Kudüs gibi en zor konular sürecin en son aşamasına, toprak paylaşımının nihai statüsü hakkındaki müzakerelere bırakılmıştı. Aşamalı değişim iki toplumun korkularını ve şüphelerini atlatmasını ve birbirinin yanı başında barışçıl bir biçimde yaşamayı öğrenmelerini sağlamayı amaçlıyordu. İsrail ve Filistinliler arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin de, İsrail ve Arap devletleri arasındaki normalleşmenin öncülü olması beklenmişti.

Oslo protokolünün etkisi çok büyüktü. İzak Rabin, FKÖ başkanı ile Washington'da el sıkışmasından bir yıl sonra, Ürdün kralı Hüseyin ile Arava Çölü'nde renkli bir törenle barış anlaşması imzalamıştı. Bu, İsrail'in bir Arap devletiyle yaptığı ikinci ve bu bölgede imzaladığı ilk barış anlaşmasıydı. Dahası, Mısır'la süregiden soğuk barışın aksine, Kral Hüseyin sıcak bir barış sözü vermişti. Mayıs 1996'daki seçimlere gelindiğinde İsrail Tunus ve Fas başta olmak üzere, 15 Arap devleti ile diplomatik temaslar kurmuştu. Körfez bölgesinde ise Umman ve Katar İsrail'le iş ilişkisine girecek ilk ülkelerdi. Arap Ligi Ocak 1994'te İsrail devleti ile yaşıt ekonomik boykotu kaldırmaya başlamıştı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomi Konferansı (MENA), İsrail'in tam ve aktif katılımı ile yıllık periyotta toplanmaya başlamıştı. İlk MENA zirvesi Kazablanka'da, 30 Ekim 1994'te yapılmıştı. İsrail Ortadoğu siyaseti ve ekonomisine dahil olma hedefindeki rotasına girmiş görünüyordu. Şimon Peres'in olgunlaşmış Yeni Ortadoğu vizyonunun gerçekleşmesi için hala uzun bir yol vardı, ancak İsrail ve Arap dünyasının geri kalanı arasındaki ilişkilerde ciddi bir değişiklik görülmekteydi.

Şimon Peres bir hayalciyse, Binyamin Netanyahu hayal yıkıcıydı. Netanyahu Revizyonist Siyonizmin bölünmemiş İsrail Diyarı'na yönelik programına taraftardı, Filistinlilerle bu topraklarda barışçıl bir biçimde birlikte var olmaya değil. Oslo protokollerini tanımıyordu, demokratik bir biçimde işbaşına gelmiş hükümete karşı tahriklere katkıda da bulunmuştu; nitekim bu tahrikler İzak Rabin'in suikasta uğramasıyla sonuçlanmıştı. Ma-

yıs 1996 seçimlerine giden süreçte, tartışıldığı üzere, Netanyahu Oslo protokollerine karşı muhalefetinin şiddetini sadece siyasi menfaat nedeniyle düşürmüştü zira kamuoyu yoklamaları nüfusun üçte ikisinin Oslo sürecinin devamından yana olduğunu gösteriyordu. Netanyahu Şimon Peres'e karşı yüzde birden daha az bir farkla seçimleri kazanmıştı. Ancak seçimlerden hemen sonra, reddiyeci tutumuna geri dönmüştü.

Kendini Ze'ev Jabotinsky'nin öğrencisi ilan eden Netanyahu, demir duvar doktrininin, bu doktrini oluşturan kişininkinden daha sert, daha katı ve daha kötümser bir versiyonunu ortaya atmıştı. Ona göre, demokratik olmayan devletler ile gerçek bir barışın yapılması mümkün değildi; dolayısıyla İsrail tek güvenilir caydırıcı unsur olan askeri gücünü artırmaya devam etmek zorundaydı. İsrail'in kuruluşunun 50. yıl kutlamaları kapsamında Auschwitz'e bir ziyarette bulunduğunda, "Yahudi egemenliği ve Yahudi gücü, Yahudilerin katledilmesine karşı eldeki yegâne caydırıcı unsurlar ve güvencelerdir" demişti. Böylesine tipik saldırgan bir açıklama, ancak askeri güç konusundaki saplantısı nedeniyle bölgesel durum ve dinamiklerdeki değişimleri göremeyen bir lidere ait olabilirdi.

Netanyahu'yu ayakta tutan şey, Filistinlilere karşı –Jabotinsky'nin "nazik bir ilgisizlik" olarak nitelenebilecek tutumuyla kesin bir zıtlık içerisindeki– şiddetli düşmanlığıydı. Jabotinsky güçle elde edilen barıştan yanaydı; Netanyahu ise askeri hakimiyete bağımlıydı. Önsözde de belirtildiği üzere, Jabotinsky'nin demir duvar stratejisi gelişmiş bir değişim kuramı da içermekteydi, ancak Arap tarafında ılımlılık yaratmakta başarısız olmuştu; Netanyahu ise kendini siyasi ve teritoryal statükoya adamıştı. Jabotinsky askeri gücün önemini anlıyor; Netanyahu ise bu konuyu dilinden düşürmemesine karşın, askeri gücün sınırlarını algılamıyordu. Jabotinsky Yahudi askeri gücünü bir amaç için araç; Netanyahu ise bunu bazen güvenliği sağlamak için bir araç, bazen de bizatihi amaç olarak algılıyordu. İsrail'e biçtiği tarihi rol, İsrail Diyarı içinde ve dışında, gittikçe daha çok Arabı kontrol altında tutmak için gittikçe daha fazla askeri güç elde etmekten ibaret gibi görünüyordu.

Netanyahu'nun Filistinlilere bakışı daha nezaketsiz ve Oslo sürecine duyduğu husumet, kamuoyu önünde deklare ettiğinden çok daha derindi. Yurttaş Netanyahu Batı Şeria'daki Ofra yerleşiminde yaşayan ve yas tutan bir aileyle 2001'de konuşurken gizlice kaydedilen konuşmasında, konu Filistinliler olduğunda "onları tek bir kez değil tekrar tekrar hezimete uğratmanın gerekli olduğunu, bu hezimetin dayanılamayacak düzeyde acı verici olması gerektiğini" söylemişti. Eğer Amerikan hükümeti İsrail siyasetine karşı çıkacak olursa, Amerikan kamuoyunu kendi hükümetine karşı nasıl manipüle edeceğini bildiğini iddia etmişti. Söylediğine bakılırsa Netanyahu'nun başbakan olarak amacı, barış sürecini duraklatmaktı. Gelecek içinse, "Oslo protokollerini, 1967 sınırlarına doğru hızla ilerleyen sürece bir son vermemi sağlayacak biçimde yorumlayacağım"[29] demişti. Netanyahu'nun ikiyüzlülüğü, son derece şok edici fakat karakterine de son derece uygundu. Ofra'daki ev sahiplerine yalın gerçeği ifşa etmişti: Oslo protokollerini kasıtlı olarak uygulamayan bilakis kendisiydi ve hatta bu durumla gurur duyuyordu. İsrail'in propagandacıları Oslo sürecinin çöküşünün tüm suçunu Filistinlilerin üzerine yıkmaya çalışıyorlardı. Ancak gerçek her zamanki gibi sonunda ortaya dökülmüş ve bu kez en yetkili ağızdan itiraf edilmişti.[30]

Netanyahu göreve geldiği ilk günden itibaren gizlice, ama sistematik bir biçimde Oslo protokollerini baltalamak için uğraşmıştı. El-Halil'de attığı sınırlı geri adım sayılmazsa, İsrail'in protokolleri takiben gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği diğer yeniden konuşlanmaları durdurmuştu. Batı Şeria'da yeni yerleşimler ve Doğu Kudüs'teki Arap topraklarında Yahudilere konut inşa ederek, protokollerin ruhuna aykırı hareket etmişti. Netanyahu'nun liderliğinde Araplara ait topraklara el konulması süreci hız kazanmış ve sağcı Yahudi yerleşimcileri işgal altındaki toprakların öteden beri acı çeken sakinlerine zarar verme, hakaretler yağdırma ve onları taciz etme konusunda başıboş bırakılmıştı. Filistin Yönetimi de

29 Patrick Tyler, *Fortress Israel: The Inside Story of the Military Elite Who Run the Country—and Why They Can't Make Peace* (Londra, 2012), 392-93.

30 "Netanyahu boasting about Manipulating America and derailing Oslo peace process", erişim: http://www.youtube.com/watch?v=6TG0vdzrmt4.

barış yolunda başbakan tarafından eşit bir paydaş olarak değil, İsrail güvenliğinin yetersiz bir aracı olarak muamele görmekteydi. Terörizmle savaşta işbirliği, duyurulmamış olsa da, Oslo sürecinin önemli unsurlarından biriydi. Netanyahu İsrail bu anlaşmada kendi üzerine düşen kısmını yerine getirme sözünü tutmazken dahi, Filistin Yönetimi'nin İslamcı militanlara daha da sert müdahale etmesinde ısrar ederek, bu işbirliğini tehlikeye atmıştı.

Oslo sürecinin bütünü, Likud hükümetinin uyguladığı sert baskı sayesinde çözülmeye başlamıştı. İsrail ve Filistinlilerin birlikte çalışma tecrübesi ise anlaşmazlığı sadece keskinleştirerek, iki taraf arasındaki güven eksikliğini artırmıştı. Ne kadar önemsiz olursa olsun, İsrail'in verdiği her tür ödün sadece tüketici müzakereler, kasıtlı geciktirmeler ve sert tartışmalar sonrasında verilmişti; ileriye atılan en küçük adım dahi, tehlikeleri göze almayı gerektirmiş ve tarafların öfkesini artırmıştı. İşçi Partisi hükümeti Filistin Yönetimi ile ilişkilerinde oyunu pozitif kazanımları hesap ederek oynarken, Likud hükümeti işi bir tarafın diğeri pahasına kazanmasını zorunlu kılan bir oyuna çevirmişti. İşçi Partisi hükümetinin 4 Mayıs 1996'da, İsrail'deki genel seçimlerden hemen önce girdiği, toprakların nihai statüsü hakkındaki müzakereler, Likud hükümeti tarafından zaferle çıktığı seçimlerden iki yıl sonra dahi başlatılmamıştı. Nihai statü müzakerelerinin 4 Mayıs 1999'da tamamlanması gerekiyordu. Herhangi bir ilerlemenin yokluğunda, umutsuzluğun pençesindeki Yaser Arafat müzakereler için verilen son tarihte, Filistin bağımsızlığına yönelik tek taraflı bir deklarasyon yayımlama tehdidinde bulunmaya başlamıştı.

Netanyahu'nun sebep olduğu zarar, sadece İsrail ve Filistin'in karşılıklı ilişkilerine yönelik değildi, ülkenin dış ilişkilerine değin uzanmaktaydı. Mısır ve Ürdün'le ilişkiler ciddi biçimde gerilmişti. İsrail ve Arap dünyasının geri kalanı arasındaki normalleşme eğilimi de yara almıştı. İsrail'le bu süreci başlatan "ikinci halka" ülkelerden Mağrip'teki Fas ve Tunus'la, Basra Körfezi'ndeki Katar ve Umman, en önemli ülkelerdi. Fas ve Tunus, Tel Aviv'deki temsilcilerini sessiz sedasız geri çekmişti. Katar ve Umman ise, İsrail'le henüz kurulma aşamasındaki iş ilişkilerini dondurmuştu. İsrail, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Konferansı'nın yıllık toplantılarının istenmeyen ve hoş karşılanmayan katılımcısı olmuştu.

Ev sahibi ülkeler ancak Amerikan baskısı üstün gelince İsrail'i bu toplantılara davet etmişti.

Likud hükümetinin anlamamış göründüğü şey, İsrailliler için bir rüyanın gerçekleşmesi anlamına gelen barışın, Filistinliler için yenilgi ve acizlik anlamına geliyor olmasıydı. Arap devletlerinin İsrail'le yaptıkları barış ideolojik değil, pragmatik bir barıştı. Bu türden bir barış, Arapların beklentilerini –ki en önemlisi işgal altındaki toprakların geri alınması idi– karşılamadığında doğası itibarıyla kırılgan ve başarısızlığa mahkûm idi. Bu nedenle, başından itibaren Filistin meselesi ve Arapların İsrail konusundaki ortak tutumu arasında önemli bir bağlantı vardı. Normalleşme İsrail ve Filistinliler arasındaki barış sürecinin ilerlemesine bağlıydı.

İsrailli bir diplomatın yaşadığı bir tecrübe, İsrail'in Körfez devletleriyle olan ilişkilerine Filistin meselesinin etkisini oldukça iyi örneklendirmektedir. 1996'da, İzak Rabin suikastından kısa bir süre sonra, Sammy Revel Dışişleri Bakanlığı tarafından Katar'ın başkenti Doha'ya İsrail'in ilk elçiliğini kurmak üzere görevlendirilir. Revel burada üç yıl görev yapacak ve daha sonra da *Basra Körfezi'nin Ön Saflarında İsrail: Katar'daki İsrail Heyetinin Hikâyesi* başlıklı İbranice bir kitap yazacaktı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomi Konferansı'nın Ekim 1994'teki zirvesi, İsrail ve Katar temsilcilerinin temasları sonucu İsrail'in Doha'da bir irtibat bürosu açmasına Katar'ın onay vermesi ile sonuçlanmıştı. Kazablanka zirvesi, Ortadoğu'da İsrail'in de parçası olduğu yeni bir ekonomik işbirliği dönemi açılması umutlarını doğurmuştu. Ancak Kasım 1997'deki Doha zirvesi İsrail ve Arap devletleri arasındaki temasların bölgedeki yeni realitenin ekonomik ve siyasi temellerini oluşturacağına dair umutları zedeleyecekti. Revel, 1999 yazında bitecek görevinin geri kalanını, İsrail-Filistin barış sürecindeki gelişmelere paralel olarak ilerleyen iniş-çıkışlı bir durum olarak anlatır.[31]

Revel'in anlattıklarına göre, Mayıs 1996'da Likud hükümetinin işbaşına gelmesi İsrail ve petrol zengini Körfez ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişimini engelleyen asıl faktördür. Söz konusu devletler, Arap-İsrail anlaşmazlığının her zaman dış

31 Sammy Revel, *Basra Körfezi'nin Ön Saflarında İsrail: Katar'daki İsrail Heyetinin Hikâyesi* (İbranice) (Tel Aviv, 2009), 211.

çeperlerinde kalmışlardır. Geleneksel olarak "bekle ve gör" gibi pasif bir siyaset izleme eğilimi göstermişler, kendilerinin İsrail'le diplomatik ilişki kurmayı düşünmeleri için İsrail ve Filistinliler arasındaki sorunların çoktan halledilmiş olması gerektiğine inanmışlardır. Ancak Oslo protokollerinin imzalanması sonrasında, asıl anlaşmazlığın nihai çözümünden önce, bölgesel realitenin değişiminde etkin bir rol üstlenebilecekleri gerçeğini görebilmişlerdi. "İkinci halka" devletlerin daha aktif bir dış politika izlemeye yönelik bu tavır değişikliği, İsrail'e bölgedeki konumunu düzeltme ve Oslo barış sürecini ilerletmesini sağlayacak şartları yaratma konusunda emsalsiz bir fırsat sunmuştu. İsrail'i bu devletlerden ayıran psikolojik ve pratik engeller, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştı. Doğrudan iletişim kanalları açılmış ve ticari bağlantılar kurulmuştu. Bu gelişmelerin ardındaki düşünce, ortak ekonomik projelerin daha geniş anlamda Arap dünyasıyla karşılıklı güven ve ortak çıkarların oluşmasına, bunun da bölgede barış ve istikrar elde edilmesine katkıda bulunacağıydı. Kudüs'teki Dışişleri Bakanlığı bu fırsatı değerlendirmek için harekete geçmişti. Hem dışişleri bakan yardımcısı Yossi Beilin'in, hem de genel müdür Uri Savir'in Oslo sürecine emekleri geçmişti ve pek çok Arap ülkesi ile temas kurulmasını cesaretlendirerek, ekonomi, enerji ve kültür konularında bölgesel işbirliği için fikirler üretmişlerdi.[32] Bunların tümü, İşçi Partisi'nin Mayıs 1996'daki seçim yenilgisi ile son bulmuştu.

Katarlı yetkililer, Mağripli ve Körfez bölgesindeki diğer bütün devletlerden daha ileri giderek, ülkelerinin İsrail'le ilişki kurulmasına yönelik ilgisini kamuoyu önünde sergilemişti. İsrail ve Filistinliler arasındaki barış sürecini ilerletmek için daha aktif rol almayı ve süreci Suriye ve Lübnan'ı da içine alacak biçimde genişletmeyi istemişlerdi. Onlara göre, İsrail'e karşı boykot ve silahlı çarpışma siyaseti izlenmesi, Arap çıkarlarına hizmet etmemişti ve bu nedenle de farklı bir yaklaşım denemek konusunda heveslilerdi. Düşüncelerine göre, İsrail komşularıyla barış –yani Arap dünyasının tümüyle normal ilişkiler kurma– konusunda teşvik edilmeliydi. Ancak baştaki umutlar yerini kısa zamanda

32 *a.g.e.*, 13-17 ve 45-49.

düş kırıklığına bırakmıştı. Katar'la ilişkiler Doha zirvesinden hemen sonra kötüleşmeye başlamıştı. İsrail'e karşı yakınlık tercihleri nedeniyle tecrit edilen Katarlılar, Arap ve İslam mutabakatına dönüş yapmışlardı.

İzlenen siyasetteki değişiklik, resmi belgelere de yansımıştı. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Fevaz el-Atiye, Katar'ın tamamıyla Filistinlilerin arkasında olduğunu vurgulayarak, İsrail'e yerleşim inşa etmeyi durdurmasını ve Filistinlilerle müzakereleri yeniden başlatmasını tavsiye etmişti. Katar emirini İsrail'le ilişki kurmaya ikna eden Dışişleri Bakanı Hamad bin Casim bin Muhammed el-Sani bile tavrını değiştirmişti. Bölgesel bir gazeteye 19 Mart 1998'de verdiği mülakatta, barış sürecinin tıkanmasında İsrail'in sorumluluğu olduğunu ve İsrail Arap devletlerinin fikrini hiçe saydığı için Katar'ın Doha'daki İsrail bürosunun etkinliklerini kısıtlamaya yönelik önlemler aldığını, İsrail'de ticari bir büro açma planının da yeniden gözden geçirildiğini söylemişti. Cumhurbaşkanı Esad'la Şam'da yapılan toplantıdan bir ay sonra aynı bakan, İsrail'in izlediği siyasetin ve barış sürecindeki çıkmazın ilişkilerin bütünüyle kopmasına ve Doha'daki İsrail bürosunun kapanmasına yol açabileceği uyarısında bulunmuştu. Mayıs ortasında Doha'da İsrail'in kuruluş yıldönümünün kutlandığı resepsiyonda pek çok ziyaretçi karşılıklı anlayış için çabalamak gereğini vurgulamış, Katar ve İsrail arasındaki ilişkilerin barış için örnek oluşturacağı umudunu dile getirmişti, ancak bu görüştekiler azınlıktaydı. Katar'daki sıradan insanların çoğu, tıpkı başka Arap ülkelerinde de olduğu gibi, normalleşmenin Arap dünyasının çıkarlarına ters düştüğü görüşündeydi. Gerilim 1998 başlarında, Kudüs'ün ilhak edilmiş kısmındaki Har Homa'da büyük bir yerleşim inşasının duyurulmasını takiben iyice artmıştı. Bu gelişme, Arap dünyasında İsrail'in Filistinlilerle barış sürecinde geri adım attığına dair kesin bir kanıt olarak değerlendirilmişti.[33]

Halkın İsraillilere yönelik öfkesi artarken, Arap ülkelerinin önde gelenleri, daha küçük Arap ülkelerine İsrail'le ilişkilerini normalleştirmekten vazgeçmeleri yönündeki baskılarını yoğunlaştırıyordu. Söz konusu baskı, bazı devletleri İsrail'le olan iliş-

33 *a.g.e.*, 212-13.

kilerini dondurmaya, bazılarını ise Oslo barış sürecinin iyimser aşamasında imzaladıkları anlaşmalardan geri adım atmaya yöneltmişti. Temmuz başında Tunus Tel Aviv'deki misyonunda kalan son diplomatını da geri çekmişti. Temmuz sonunda Tel Aviv'deki Fas irtibat bürosunun başındaki kişi, tatile çıktığı duyurusunu yapmıştı. Temmuz 1998'de Fas kralı II. Hasan tarafından Kazablanka'da misafir edilen Arap Ligi'nin Kudüs Komitesi, İsrail'le ilişkilerini normalleştirme adımı atan İslam ülkelerine, İsrail uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edene kadar beklemeleri tavsiyesinde bulunmuştu. Bu türden bir dizi sorun, Revel'i, *Ma'ariv* isimli günlük gazetenin Kudüs'te, "Fas, Tunus, Umman ve Katar'ın İsrail'le diplomatik ilişkilerini koparmaya hazırlandığına yönelik"[34] bir korku olduğu konusunda okuyucularını bilgilendirmesinin yersiz olmadığını düşünmeye sevk etmişti.

Katar, İsrail'e sınır komşusu olmayan, tipik bir "ikinci halka" Arap ülkesiydi. Uzak Arap komşuların tümü, Tel Aviv'deki bürolarını İsrail-Filistin barış sürecindeki tıkanıklık nedeniyle kapatmayı düşünmüştü. Katar'ın dışişleri bakanı da bu atmosfere uymuştu. 2 Ekim 1998'de *el-Hayat*'a verdiği röportajda, İsrail'le ilişkilerin askıya alındığını ve barış görüşmelerinde ilerleme olana kadar da ilişkilerin sürüncemede kalacağını duyurmuştu. Başka bir röportajda ise, barış sürecinin çökmesi halinde, Katar'ın Doha'daki İsrail misyonunun durumunu yeniden gözden geçirmek durumunda kalacağı uyarısını yapmıştı. İsrail'e yönelik resmi tavırların sertleşmesi, Katar medyasında Siyonizm karşıtı aşırı uç kesimlere ifade serbestisi vermişti. Arapça çıkan günlük *el-Raya* gazetesinde yayınlanan "Körfez Devletlerinde Siyonistler" başlıklı bir makale, "Siyonist yapıların" Muskat ve Doha'daki ticari ofislerini kapatma çağrısı yapmıştı. Revel söz konusu makalenin yayımlanmasını, makale sadece aşırılık yanlısı bir azınlığın fikrini yansıttığı gerekçesiyle engelleyememişti. İsrail'in varlığını bölgeye bir tehdit olarak tanımlayan benzer yazılar Katar basınında çıkmış ve toplumdaki yaygın hisleri yansıtmıştı. Yetkililer medyayı kontrol etmesine rağmen, normalleşme sürecinin muhalifleri-

34 *a.g.e.*, 215.

ni etkisiz hale getirmek için böylesine şiddetli, Siyonizm karşıtı görüşlerin yayınlanmasına izin vermişlerdi.

Böylesine düşmanca bir ortamda İsrail misyonu için Doha'da ofis kiralamanın zorluğu ortaya çıkmıştı. İsraillilere mülkünü kiralamayı reddeden bir mülk sahibinin avukatı, müvekkilinin davranışını, Katarlıların Siyonistlerle normalleşmeye muhalefeti ile aynı çizgide olduğunu söyleyerek gerekçelendirmişti. Avukat bu iddiayı desteklemek için 1997'de yapılan bir araştırmanın, emirlikteki nüfusun yüzde 80'inin ülkelerinde İsrail'e dair her tür mevcudiyete karşı oldukları şeklindeki bulgusuna atıfta bulunmuştu. Katar basınındaki bazı yazarlar başkentlerindeki İsrail'e ait bir villayı, Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimleriyle kıyaslamıştı. Basit bir emlak mevzusu, bu nedenle halkı İsrail'le ilişkilerin normalleşmesine karşı tahrik eden bir unsur olmuştu. Barış treni hareketsiz kaldığı sürece, normalleşme taraftarları göze batmamaya çalışacak, oysa normalleşme karşıtları seslerini yükseltme özgürlüğünü kullanacaklardı. Geliştirilmesi için uzun yıllar pek çok özenli gayretin sarf edildiği bağlantılar çökmeye başlamıştı. İsrail, Doha'daki varlığını bir hak gibi algılamaması konusunda uyarılmıştı. Dışişleri Bakanı Hamad bin Casim bin Muhammed el-Sani, Aralık 1998'de *el-Cezire*'ye verdiği bir röportajda, karşılıklı ilişkilerin barış cephesinde gelişme kaydedilmeden ilerleyemeyeceğini bir kez daha ifade etmişti. Olayların bu hale gelişi İsrail'de de, Körfez'de diplomatik varlık oluşturma çabaları göstermenin hikmetini başından beri sorgulayanların ellerini güçlendirmişti.[35] Sağcı siyasetçiler doğal eğilimlerinin bir ifadesi olarak, Körfez cephesindeki aksaklıkları İsrail'in sergilediği tavırlara değil, Arapların –üstesinden gelinemeyecek olduğunu iddia ettikleri– düşmanlığına yormuşlardı.

Karanlık Manevralar

Filistinliler için topraklarını geri almak, siyasi bağımsızlık ve devletleşme amacı ile yakından ilintiliydi. Oslo protokollerinin özünde, İsrail'in Filistinlilerin ulusal kendi kaderini tayin hakkını

35 *a.g.e.*, 215-19.

kabul etmediği sürece barış elde edemeyeceğine dair bir anlayış vardı. Tüm eksikliklerine rağmen protokoller, Filistin için sürdürülen yüzyıllık mücadelenin iki ana tarafı arasında tarihi bir uzlaşmanın temelini oluşturmaktaydı. 1993'te imzalanan İlkeler Bildirgesi samimi ve adil bir biçimde ve tarafların meşru taleplerini dikkate alacak şekilde uygulandığında, İsrail ve Filistinliler arasındaki çatışmaya kapsamlı bir çözüm getirme potansiyeline sahipti. İsrail'in 50. kuruluş yıldönümünü kutladığı, yani İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasından beş yıl sonra bu potansiyel halen kullanılamamıştı.

Wye Nehri Memorandumu'nu çevreleyen olaylar, Likud hükümetinin bir kez daha barış yerine toprağı tercih ettiğini göstermişti. Binyamin Netanyahu, Clinton yönetiminin yoğun baskısı altında, Yaser Arafat'la Maryland'deki Wye Çiftliği'nde 1998 Ekim'inde bir zirve toplantısına razı olmuştu. 27 saatlik müzakere maratonunda Başkan Clinton, Batı Şeria'da İsrail işgali altındaki bölgeleri, CIA'nın Filistinlilerin alacağı terörizm karşıtı önlemleri denetlemesi karşılığında değiş tokuş etmeyi öngören –bir devrim niteliğindeki– anlaşmayı sağlamayı başarmıştı. Kral Hüseyin, lenf kanseri tedavisi gördüğü Rochester Minnesota'daki Mayo Clinic'den, Wye Çiftliği'ne anlaşmaya destek olmak için gelmişti. Zayıflamış ve halsiz görünen kral, Netanyahu ve Arafat üzerinde, halkları için bir anlaşmaya varmaları konusunda bütün manevi otoritesini kullanmıştı. Bu, kralın Ortadoğu'daki barış davasına yaptığı son katkıydı; kral üç ay sonra kansere karşı verdiği savaşı kaybedecekti.

Wye'dan çıkan genelge 23 Ekim 1998'de Washington'da imzalanmıştı. Bu genelge, 19 aylık duraklama ve yükselen gerilimin ardından İsrail-Filistin barış sürecine ivme kazandırma sözü veriyor ve nihai barış anlaşması için kapsamlı müzakerelerin önünü açıyordu. İsrail üç aylık bir sürede, üç aşamalı olarak Batı Şeria'nın yüzde 13'lük bir bölümünden daha birliklerini geri çekerek, bölgenin yüzde 40'ında Filistin Yönetimi'ne tam ya da kısmi kontrol sağlama sözü veriyordu. Filistinliler de bunun karşılığında, Hamas ve İslami Cihat gruplarındaki aşırılık yanlılarını belirleyip tutuklamada CIA ile işbirliği yapacakları detaylı bir "çalışma planı"na razı olmuştu. Arafat ayrıca, Filistinli temsilci-

leri 1968 Filistin Ulusal Sözleşmesi'ni yeniden gözden geçirmek ve metindeki İsrail'in ortadan kaldırılmasına yönelik cümleleri ayıklamak üzere toplayacağı sözünü vermişti.

Netanyahu ülkesine döndükten sonra, Wye Nehri Memorandumu'nu dört yıllık görev süresinin sonuna kadar iktidarda kalmasını sağlayacak şahsi bir kazanım ve siyasi bir başarıya çevirebilirdi. İsrail'in tirajı en yüksek gazetesi *Yediot Aharonot* tarafından yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre, anlaşma yüzde 74'lük bir onay oranına sahipti. İşçi İttifakı Netanyahu'nun barış yapıcı kimliğine bürünerek daha çok halk desteği alacağından kaygılanmış, ancak anlaşma aleyhinde çok az şey yapabilmişti. Anlaşmaya asıl muhalefet Likud'un dindar ve milliyetçi koalisyon ortağı partilerden ve siyasi yelpazenin daha sağ kesimlerindeki –ana partilerden ayrılma– gruplardan gelmişti.

İsrail kabinesi, Wye zirvesinin güvenlik karşılığı toprak anlaşmasını, başbakanın Beyaz Saray'daki imzasından iki hafta sonra, 11 Kasım'da istemeye istemeye onaylamıştı. Anlaşmaya onay yedi saat süren fırtınalı bir tartışmadan sonra gelmişti. Netanyahu kurduğu sağcı koalisyon hükümetinin anlaşmanın parçası olan protokolü kabul etmesini sağlamak için, Doğu Kudüs'ün güneyindeki tartışmalı mahallede –Arapçada Cebel Ebu Guneym olarak adlandırılan Har Homa'da– başlayacak çalışmalar için kamu ihalelerini duyurmuştu. Netanyahu'nun sağcıları yatıştırmak için Washington ve Filistinlilerden kopardığı tavizlere karşın, Wye genelgesi için bakanlardan sadece sekizinin desteğini alabilmişti. Likud'lu beş bakan oy kullanmamış, 17 üyeli kabineden dört bakan da red oyu vermişti.

Toprak karşılığı barış konusunun hükümette nasıl da temsil edilmediğini vurgular biçimde, Knesset, Wye protokolünü 15 Kasım'da 75'e karşı 19 red oyu ile kabul etmiş, 9 vekil oy kullanmamıştı. Oylama bir yandan hükümetteki çatlağı gözler önüne sererken, diğer yandan Oslo sürecini devam ettirmek konusundaki geniş ulusal fikir birliğini de göstermişti. Netanyahu ise hükümetini kısa zaman önce imzaladığı protokolün içini boşaltmak ve sağa yaklaşmak suretiyle devam ettirmeye çalışmıştı. Wye'da iki taraf da, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin statüsünü değiştirmek için "tek taraflı" eylemlerde bulunmayacakları sözünü vermiş-

ti. Ancak Dışişleri Bakanı Ariel Şaron, 15 Kasım 1998'de Yahudi yerleşimcilere Filistinlilerin eline geçmemesi için Batı Şeria'nın tepelerindeki arazilerin daha fazlasını zapt etmeleri yönünde çağrı yapmıştı. "Yerleşimleri genişletmek için herkes harekete geçmek, acele etmek ve el koyabildiği kadar tepeyi ele geçirmek zorundadır, çünkü aldığımız her şey bizde kalacak... El koymadığımız her şey Filistinlilere gidecek" demişti. Bu nedenle İsrail birliklerinin geri çekilmesine dair ilk aşama, Yahudi yerleşimleri ve bunlar arasında yol bağlantısı kurmayı amaçlayan, yeni ve ani bir arazi zaptı sürecine denk gelmişti. Bu uygulamalar, bir yandan Arafat'ın kendi halkı gözünde itibar kaybetmesine, öte yandan da İsrail hükümeti ve Clinton yönetimi arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştu.

Filistinliler İsrail'in böylesi yanlışlara yönelmesinin tam aksine, Wye'da çizilen rotaya titizlikle sadık kalmıştı. Önceki birkaç yılın tüm tatsız hayal kırıklıklarına rağmen, Aralık 1998 başlarında yapılan bir ankete göre, Filistinlilerin yüzde 70'inden fazlası bir biçimde hala barış sürecini desteklediklerini söylemişti. Arafat 14 Aralık'ta Filistin Ulusal Konseyi'ni (FUK) Gazze'de toplamıştı. FKÖ'nün İsrail'i yok etme amacı, oy vermek için kalkan eller ile tarihe gömülmüş, Başkan Clinton bu duruma Ortadoğu barış sürecinde tarihi bir an olarak şahitlik etmiş ve bunu alkışlamıştı. Başkan Clinton yaptığı konuşmada, FUK üyelerine oylamaya katıldıkları ve Arap-İsrail anlaşmazlığının ideolojik payandasını "tamamen, nihai olarak ve sonsuza kadar" reddettikleri için teşekkür etmişti. İsrail, Filistin Ulusal Sözleşmesi'ndeki saldırgan referansların ayıklanmasına ilişkin bir temdit elde etmişti, ancak Clinton'ın ziyaretinden asıl yararlanan Filistinliler olmuştu. Ziyaret, Amerika'nın Filistin'in devletleşme beklentilerinin tanınmasına yönelik tutumunda ciddi bir değişikliği ifade etmekteydi.

İsrail hükümeti 20 Aralık'ta, Wye Nehri Memorandumu'nun öngördüğü ikinci geri çekilmeyi uygulama kararını, ileri sürdüğü beş şart Filistin Yönetimi'nce karşılanana değin ertelemek gibi çok önemli bir karar almıştı. Söz konusu şartların büyük bir bölümü yeniydi ve barış sürecini baltalayarak, suçu Filistinlilerin üzerine yıkmak için kurgulanmıştı. İşin aslı, Filistinliler Wye Genelgesi'nin ikinci aşamasına ilişkin üzerlerine düşen sorumlu-

luğu yerine getirmişti: FUK 1968 tarihli ulusal bildirgede düzeltmeler yapmıştı; Filistin Otoritesi nefrete teşvik eden eylemlere karşı emirler vermiş ve İsrail ile güvenlik konusunda işbirliği yapmaya devam etmişti. Öte yandan İsrail Wye Genelgesi'nin ikinci aşamasına dair tek taahhüdünü de yerine getirmemişti. Bu, Batı Şeria'nın yüzde beşlik bölümünün tam İsrail denetiminden, İsrail-Filistin ortak kontrolüne devriydi.

Netanyahu Wye protokolüne sırt çevirerek, izlediği siyasete –en azından deklarasyon bazında– kılavuzluk etmesi beklenen temel prensibi, yani ülkesinin tüm uluslararası anlaşmalarına uyma prensibini çiğnemişti. Geçmişte kendisinden önceki devlet adamlarının taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uymadığı olmuştu, ancak bu kez bizzat kendi imzaladığı anlaşmaya riayet etmemişti. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Wye Protokolü'nü uygulamak konusundaki çabalarından dolayı Filistin tarafından övgüyle söz ederek, İsrail'in iç siyasi sorunlarına rağmen anlaşmada üzerine düşeni yerine getirmesi gereğini belirtmişti.

Netanyahu'nun karanlık manevraları, hükümetinin de sonunu hazırlamıştı. Knesset 23 Aralık'ta 30'a karşı 80 oy ile kendini feshetmiş, hükümet dört yıllık görev süresinin yalnızca iki buçuk yıllık kısmını geride bırakmış olmasına rağmen erken seçim kararı almıştı. Netanyahu söz konusu iki buçuk yıl boyunca partili çalışma arkadaşlarının, koalisyon ortaklarının, İsrail kamuoyunun, Filistin Yönetimi'nin, Arap dünyasının ve ABD'nin güvenini kaybetmişti. Seçimlerin yenilenmesine karar vermek, Likud'un Netanyahu'nun ulusal bir lider ve başbakan olarak başarısız olduğunu kabul etmesi demekti. Netanyahu'nun hükümetinin düşüşü ise büyük ihtimalle hükümetin ilan ettiği Araplarla barış yapmaya çalışma amacı ile barış karşılığı toprak değişiminin aleyhindeki ideolojik yapısı arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktaydı. Bu çelişki ise Netanyahu hükümetinin, Filistinlilerle dürüst ve etkili bir müzakere yürütmesini engellemekteydi. Dış dünyanın gözünde Netanyahu hükümeti, Filistinlilerle barış anlaşması yapma fırsatını bile isteye kaçırmaktaydı. İsrail'deki pek çok siyasi yorumcu Netanyahu'yu, Arap dünyasını kışkırtan ve ülke içindeki İsraillilerde daha çok savaş ve intifada korkusu yaratan, "daimi reddiyeci" olarak nitelendirmişti.

Revizyonist Siyonizmin mağrur bayraktarı Binyamin Netanyahu'nun hareketin kurucusunun mirasına, Filistinlilerle barış beklentilerine zarar vererek ihanet etmiş olması, Siyonizm tarihinin ironilerinden biridir. Ze'ev Jabotinsky'nin demir duvar stratejisi Filistinlilerin Yahudileri Filistin'den çıkarma umudunu kaybetmelerine neden olarak, onları Yahudi devletiyle zayıf bir pozisyonda müzakereye mecbur etmeyi amaçlamaktaydı. İşçi Partisi İzak Rabin'in trajik bir biçimde kısa süren başbakanlığında bu stratejinin ikinci bölümünü eyleme dökmüş ve Filistin cephesinde bir ilerleme elde etmişti. Öte yandan Netanyahu ise, ideolojik önderinin stratejisinin ilk bölümünde çakılı kalarak, sonunda kendinden öncekilerin elde ettiği ilerlemeleri silmişti. Netanyahu'nun liderliğinde İsrail toplumu, ülke tarihinde eşi görülmemiş bir karmaşa ve düzensizliğe boğulmuştu.

17 Mayıs 1999'da yapılan genel seçimler, İsrail tarihindeki en çalkantılı seçimlerdi. Beş aylık seçim kampanyası, ülkedeki laik ve dindar Yahudiler, Yahudiler ve Araplar, göçmenler ve kurucular ile Sefarad ve Eşkinaz Yahudileri arasındaki can acıtıcı iç siyasi görüş farklılıklarını gözler önüne sermişti. Seçim hem İsrail'in Araplarla ilişkilerinin, hem de ülkenin müzmin bir biçimde bölünmüş insanlarının geleceği için ciddi bir öneme sahipti. Ancak seçim kampanyası, pek çok İsraillinin paranoyak kişisel tutumu, ikiyüzlülüğü, aldatıcılığı ve çalışma arkadaşlarıyla anlaşma konusundaki beceriksizliği nedeniyle, ülke içindeki ayrılıkları keskinleştirmekle suçladığı Netanyahu'nun şahsına odaklanmıştı. Netanyahu'nun Dan Meridor, David Levy ve İzak Mordehay gibi en deneyimli üç bakanı farklı zamanlarda kabineden istifa etmiş ve başbakanlık yarışında İşçi Partisi'nden rakibi Ehud Barak'ı desteklemişti.

Mayıs 1999 seçim kampanyası bazı açılardan Mayıs 1996'daki seçim kampanyasının tersiydi. 1996'da sağ birleşmişti, 1999'da ise feci halde bölünmüştü. Netanyahu iktidarda kaldığı kısa süre içerisinde çalışma arkadaşlarını ciddi biçimde yabancılaştırmış ve partisini zayıflatmıştı. İki seçim kampanyasında da, iktidardaki parti kendisine gereğinden fazla güvenmiş ve ayağının altındaki zeminin kaydığına şahit olmuştu. Netanyahu'nun 1996'da Şimon Peres karşısında elde ettiği kıl payı zafer, ülkenin barış

karşılığı toprak ve statükoya tutunmak konusunda nasıl da eşit bir biçimde ikiye bölündüğünü göstermişti. O andan sonra da genel eğilim Filistinlilerle kalıcı bir barış yaparak, İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği toprakların büyük bir kısmını bir devlet kurmaları için Filistinlilere verme lehinde ciddi bir değişiklik geçirmişti: Filistin devletinin kurulmasının kaçınılmaz olduğunu ve böyle bir devletin İsrail'in varlığına bir tehdit oluşturmadığını düşünen İsraillilerin oranı yüzde 50'den yüzde 70'e yükselmişti. Tarih belki de bu nedenle Netanyahu'lu yılları katlanılması zor, ama mecburen katlanılan bir dönem; pek çok İsraillinin Filistinlilerle olan anlaşmazlığı sona erdirmek için, iki devletli çözümü kabul etmek ve Büyük İsrail rüyasından vazgeçmek zorunda kaldığı bir zaman dilimi olarak ele alacaktır.

Netanyahu Büyük İsrail ideolojisinden ödün verdiği için siyasi arenanın sağında büyük bir öfke uyandırırken, Arapların İsrail'e yönelik yaklaşımlarındaki somut değişikliklere rağmen, aynı ideolojiye görünürdeki bağlılığı nedeniyle merkez ve sol partiler arasında da şaşkınlık yaratmıştı. Netanyahu'nun liderliğinde barış süreci durma noktasına gelmiş, ülkenin ekonomik durumu bozulmuş ve ülke etnik ayrımlarla daha çok karışmıştı. Ehud Barak'ın yaklaşımı daha pragmatik ve uzlaştırıcıydı: Barak'ın amacı İsrail siyasetinin merkezine yeniden hükmetmek ve ülkeyi birleştirmekti. İşçi Partisi'ni Tek İsrail olarak yeniden düzenlemiş, partiyi sosyalist ideolojisinin büyük bir bölümünden arındırarak, İsrail siyasi elitinin uzun zamandır ihmal ettiği gruplara hitap etmeye çalışmıştı.

Barak seçim kampanyası esnasında İsrail'in bazı kaçınılmaz kararlar vermek zorunda olduğunu, yalnızca doğru kararların güvenlik ve barış getireceğinden emin olduğunu vurgulamıştı. Kendini siyasi yelpazenin merkezinde bir güvenlik şahini olarak konumlandıran Barak, bunun İsrail kamuoyunun arzu ettiği bir durum olduğunu söylemişti. Barak, genelkurmay eski başkanı ve İsrail'deki en çok madalya sahibi asker olarak Araplarla ilişkilerde ülkesinin hak ettiklerini almadan bir anlaşmaya rıza gösterecek bir lider olmamakla güven kazanmıştı. Barak, 1967 sınırlarına geri dönülmesini savunan sol eğilimli bir hareket olan Barış Şimdi'nin temsilcisi de değildi. Kendini İzak Rabin'in mirasçısı,

hayatının uzun bir bölümünü Araplara karşı savaşmakla geçirmiş ve daha sonra da barış arayışına yönelmiş bir asker olarak sunmuştu. Rabin'in çizdiği Oslo yol haritasını izlemeye temkinli bir biçimde ve karşılaşılacak güçlükleri göz ardı etmeksizin söz veriyordu.

İsrail'in reforme edilmiş seçim sistemine göre, her seçmen iki oy kullanıyordu. Bunlardan biri başbakan, diğeri de Knesset'te temsil edilecek partiler içindi. Başbakanın doğrudan seçildiği seçimde, Barak Netanyahu'yu mutlak bir yenilgiye uğratmıştı. Barak, Netanyahu'nun aldığı yüzde 44'lük oya karşılık, oyların yüzde 56'sını almıştı. Netanyahu daha kesin seçim sonuçlarının açıklanmadan, yenilgiyi kabul ederek halefine şans dilemiş ve Likud liderliğini bırakmıştı. Netanyahu'nun çekilmesi Washington'da ve Arap ülkelerinin başkentlerinde büyük bir rahatlama sağlamıştı, çünkü bu durum can çekişen Arap-İsrail barış görüşmelerinin canlandırılması ihtimalini doğurmuştu. Mayıs 1999 seçimleri, İsrail ve Filistinliler arasındaki ilişkiler açısından çok önemli sonuçlar yaratacak olması nedeniyle Yahudi devleti tarihinde bir dönüm noktasıydı. İsrail ve Filistinliler arasında barış yapılması, sadece göstermelik bir umut veya uzak bir hayal değildi. İsrailliler aslında bu hedefe çok yaklaşmıştı. İzak Rabin, bu barışın temellerini 1993 tarihli Oslo protokolü ve 1995'teki Oslo II Anlaşması ile atmıştı. Rabin'in halefi Şimon Peres, 1996'da barış projesinin cazibesini yitirmesi yüzünden değil, büyük ölçüde Hamas'ın intihar bombacılarının müdahalesi nedeniyle seçimleri kaybetmişti. Netanyahu başbakan olarak Oslo anlaşmalarını bozmak için bütün yıkıcı gücünü kullanmış, fakat sadece küçük bir azınlık bu konuda onun başarılı olmasını dilemişti.

İsrail seçmeni 1999'da Netanyahu için çok sert bir karar vererek, Barak'a katledilmiş üstadının ayak izlerini takip etmesi için çok açık bir destek sunmuştu. Barak'ın seçim zaferi, Likud'un Menahem Begin liderliğinde gücü ele geçirdiği 1977 tarihli dönüşümden beri, en büyük siyasi değişikliği getirmişti. 1999 seçimlerinin sonuçları da, beklendiği üzere, bir tür siyasi depreme işaret etmekteydi. O an bu durum bir depremden daha fazlası gibi görünmüştü. Pek çok sol ve liberal eğilimli İsrailliye göre bu durum, İsrail'in demir duvar doktrini taraftarı sabit fikirlilerce yönetildiği, karanlık ve korkunç üç yılın ardından gündoğumu gibiydi.

16. Suriye Çıkmazı, 1999-2000

Ehud Barak'ın 17 Mayıs 1999 genel seçimlerindeki zaferi, İsrail siyasetinde yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu. Seçimler hem ülkenin kronik bir biçimde bölünmüş halkının geleceği, hem de Arap dünyası ile ilişkileri için son derece önemliydi. Barak'ın başbakanlık yarışındaki galibiyeti İsraillilerin çoğuna rahat bir nefes aldırmıştı. Yazar Amos Oz'a göre Netanyahu'nun düşüşü, gürültüyle çalışan bir matkabın susmasıyla mahalleye gelen huzur ve sükûneti andırıyordu. Yaptığı zafer konuşmasında Barak da büyük bir duygusallık sergilemiş; "bu, yeni bir günün doğuşudur" demişti.

Ehud Barak'ın Yükselişi

Netanyahu ülkedeki çoklu iç bölünmeleri ciddi biçimde keskinleştirmişti. Barak ise yaraları sarmaya, farklı alt kültürler arasındaki mesafeyi gidermeye ve halkı birleştirmeye koyulmuştu. Asıl derdi bir orta yol bulmaktı ve aklında böyle bir hedef olduğu için İşçi Partisi'nin adını Tek İsrail olarak değiştirdi. Söz konusu isim değişikliği sadece bir kamuoyu ve pazarlama çalışması değil, aynı zamanda eski usul sosyalist parti pratiğini yenileyerek modernize etme konusunda ciddi bir girişimin de parçasıydı. Tek İsrail özel olarak Tony Blair'ın Yeni İşçi Partisi örnek alınarak oluşturulmuştu ve İsrail siyasetine "üçüncü bir yol" çizmeyi hedeflemekteydi. Ancak İngiltere'deki siyasi kutuplar sosyalizm ve kapitalizmken, İsrail'de giderilmesi gereken kutuplaşma biraz daha farklıydı. Buradaki asıl sorun İsrail'in liberal, aydınlanma ve Batı yanlısı bir toplum mu, yoksa gittikçe köktenci partilerin denetimi ve etkisine girecek bir toplum mu olacağıydı. Seçim

zaferinin verdiği sarhoşlukla seçim sonuçlarını laik solun, sağın aşırı irticai ve dinci güçlerine galip gelmesi olarak yorumlamak oldukça kolaydı. Bu bakış açısı, Sefarad kökenli yoksul Yahudilerin partisi aşırı gelenekçi Şas'ın parlamentodaki sandalye sayısını çarpıcı bir biçimde artırmış olmasını göz ardı ediyordu. Pek çok laik İsrailli, rüşvet ve yolsuzluk suçlamalarıyla dört yıllık hapis cezası almış olan Aryeh Der'i liderliğindeki Şas'ın gücünü artırmasından derin kaygı duyuyordu.

Başbakanın doğrudan halk tarafından seçilmesine ilişkin değişiklik, başbakanın gücünü artırmak ve küçük partilerin nüfuzunu sınırlandırmak için 1996'da yapılmıştı. Ancak söz konusu reformun asıl sonucu iki ana partinin gücünü azaltıp, hizipleri ve mezhep gruplarını temsil eden seçim listelerinin gücünü artırmak olmuştu. 1999'da 15 parti Knesset'te temsil edilme hakkı kazanmıştı. Barak'ın Tek İsrail isimli çatı partisine dahil olan İşçi Partisi pek çok milletvekili kaybetmiş, ancak 26 sandalye kazanarak seçimden yine de birinci parti olarak çıkmıştı. Likud partisinin milletvekili sayısı 32'den 19'a düşmüştü. Ortadoğu ve Kuzey Afrika kökenli dindar Yahudileri temsil eden Şas, bir önceki parlamentoda 10 sandalye sahibiyken, şimdi bunu 17'ye yükseltmişti. İşçi Partisi'nin kurduğu hükümetlerde doğal ortak olan laik sol partilerden Meretz ise, 10 milletvekilliği kazanmıştı. Rusyalı göçmenlerin, Natan Şaranski tarafından yönetilen ve "yükselen İsrail" anlamına gelen Yisrael BaAliyah partisi ise 6 sandalye almıştı. Seküler-liberal bir parti olmak konusunda iddialı olan Şinuy, anti-Ortodoks parti programı ile 6 sandalye kazanmıştı. İzak Mordehay başkanlığındaki, Likud'dan kopma yeni Merkez Parti de benzer biçimde 6 sandalyenin sahibi olmuştu. Bunlara ek olarak Siyonist olmayan üç küçük parti daha yeni Knesset'te temsil edilmekteydi. Bunlar, beş milletvekilliği alan Birleşik Arap Listesi, üç milletvekilli Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe (Hadaş) ve iki sandalye kazanan Ulusal Demokratik İttifak (Balad) idi. Böylesine bölünmüş bir Knesset, yönetimi sağlayacak bir koalisyon hükümetin kurulmasını zorlaştırmıştı. Ancak Barak'ın değişim konusundaki kişisel ısrarı ve gücü, gündem ve amaçlarına uygun bir koalisyon kurmakta ona görece kuvvetli bir pozisyon sağlamıştı.[1]

1 Başbakanın doğrudan seçilmesi esasının 1996'daki seçimlerde uygulanması İsrail'i neredeyse yönetilemez hale getirmiştir. Yapılan seçim ➔

Nispeten siyasi bir yeniyetme sayılabilecek birine göre Barak, çok hızlı ve bariz bir biçimde yükselmişti. Adının İbranicedeki anlamı şimşek, parıltı, parlayan ya da ışık saçan idi; kariyeri de bu özelliklerin bir ispatı gibiydi. 1942 yılında Mişmar Haşaron isimli bir kibutzda doğmuştu. 17 yaşında İsrail Savunma Kuvvetleri'ne yazılarak, İngiltere'nin Özel Hava Kuvvetleri'nin bir benzeri olan efsanevi komando birimi Sayeret Matkal'ın kumandanlığına yükselmişti. Bir komando lideri olarak yaratıcı ve orijinal olmasının yanında fiziki cesaret de göstermiş biriydi. İSK'nın yenilmezliği efsanesinin gelişimine katkıda bulunan, aralarında suikast ve rehine kurtarma operasyonlarının da yer aldığı özel harekâtları planlamış ve uygulamıştı. 1972'de Lod Havaalanı'ndan kaçırılan Sabena uçağındaki yolcuların kurtarılması ve 1973'te Beyrut'taki FKÖ mensuplarına yönelik –kadın kılığında icra ettiği– gizli suikast görevi de dahil pek çok özel suikast ve kurtarma operasyonunu planlayarak yönetmişti. Barak, 1976'da Air France'ın teröristlerce kaçırılarak Uganda'ya indirilen uçağındaki rehinelerin serbest bırakılmasını sağlayan Entebbe Operasyonu'nda da kilit rol oynamıştı. 16 Nisan 1988'de, FKÖ lideri Ebu Cihad'ın suikastla öldürüldüğü Tunus saldırısının da fikir babası olduğu düşünülüyordu. Barak ordu kademelerinde hızla yükselerek, zırhlı birlik birim komutanı, merkezi komuta kumandanı, askeri istihbarat şefi, genelkurmay başkan yardımcısı ve 1991'de de genelkurmay başkanı olmuştu.

Askeri kariyerinin içine Hebrew (İbrani) Üniversitesi'nden fizik ve matematik lisansını, Stanford Üniversitesi'nden ise mü-

---

reformu başbakanı hükümet koalisyonlarını oluşturan küçük partiler karşısında güçlendirmeyi hedeflerken, bu hedefin tam tersi bir durum oluşmuştur. İsrailli seçmenler geçmişte yalnızca tek bir partiye oy verebiliyorlardı. Söz konusu seçim reformu seçmene biri parti diğeri de başbakan için olmak üzere iki oy hakkı vermişti. Sonuç başkanlık sistemi ile parlamenter demokrasinin en kötü yönlerini birleştiren karma bir sistem olmuştu. Doğu Yahudileri veya Rusya göçmenlerince kurulan küçük siyasi partiler için bir teşvik haline dönüşen bu sistem, koalisyon hükümetlerini kurmayı, sürdürmeyi ve Knesset'te parlamento çoğunluğunu devam ettirme işini gerçekten zora sokmuştur. Binyamin Netanyahu dört yıllık başbakanlık süresinin ancak üç yılında, Ehud Barak ise 21 ayında bu makamda kalabilecekti.

hendislik ve iktisat sistemleri yüksek lisansını sığdırmıştı. Piyanoda klasik müzik çalmak, özellikle Beethoven'in Ay Işığı sonatını icra etmek Barak'ın zevklerindendi. 1995'te ordudan emekli olmuş, suikasta uğradığı ana kadar İzak Rabin'in içişleri bakanı, sonrasında Mayıs 1996'ya kadar da Şimon Peres'in dışişleri bakanı olarak görev yapmıştı. Seçim yenilgisinden altı ay sonra Peres'e parti yönetiminden el çektirerek, İşçi Partisi'ne başarılı bir askeri operasyonun tüm özelliklerini taşıyan bir zafer kazandırmıştı.

Ehud Barak, uzun ve mükemmel askeri kariyeri boyunca parlamenter demokrasiyle çok bağdaşmayan bazı alışkanlıklar da edinmişti. Hiyerarşik ve otoriter, fikir ayrılıklarına karşı müsamahasız, ketum ve kibirli bir kişilikti. Mensubu olduğu seçkin askeri birlikte ona "Küçük Napolyon" manasına gelen *Napoleonchik* derlerdi. Partideki dava arkadaşları söz konusu lakabın nedenini anlamakta zorlanmamıştı. Siyasilerin kuklalarının rol aldığı popüler bir TV komedisinde Barak Napolyon kıyafeti giydirilerek hicvedilmişti. İki general arasında olağanüstü bir benzerlik söz konusuydu. Barak da kısa boylu ve tıknaz, ancak sıkılmış bir yumruk gibi güçlü ve gürbüzdü. Koyu renk ve parlak gözleri, delici bakışları vardı. Çok büyük bir dikkatle konuşuyor ve güven aşılıyordu.

Ancak Ehud Barak aslında bir zıtlıklar birliği vakası, şahin ve güvercinden doğma bir melez gibiydi. İsrail siyasi yelpazesinin tam ortasında duruyordu. Haziran 1967'deki savaşın ardından Likud ve İşçi Partisi arasındaki en temel fark, daha önce pek çok kez dile getirildiği gibi, Batı Şeria konusundaki tutum farklılıklarıydı. Likud'un görüşünü ağırlıklı olarak ideoloji belirlemişti. Likud'un lügatinde Batı Şeria'nın Yehuda ve Samarya olarak adlandırılmasına neden olan bu ideoloji, söz konusu toprakları İsrail Diyarı'nın çok önemli bir parçası olarak ele almaktaydı. İşçi Partisi'nin yaklaşımı ise, büyük oranda pragmatik güvenlik kaygılarından kaynaklanmakta ve toprak konusunda tavizde bulunabilme ve uzlaşmaya daha çok imkân sağlamaktaydı. Fakat Netanyahu hükümeti ilkelerine dair saflık ve özgünlüğünden, ağırlıklı olarak el-Halil bölgesinden olmak üzere, küçük miktarda toprağı Filistin Yönetimi'ne devrederek taviz vermişti. Yine İşçi Partisi de bünyesinde her zaman kadim ataların vatanına duygusal ve ideolojik anlamda güçlü bir bağlılık duyan, pek çok destekçi barındırmıştı. Ehud Barak da bunlardan biriydi.

Barak'ın şahsi zaferi tüm beklentileri aşmıştı. Bu duruma en büyük katkıyı Filistinlilerle kalıcı bir barış anlaşması umudu yapmıştı. Önceki üç yılda Likud'un izlediği ikiyüzlü siyaset, yani Oslo mutabakatlarını kabul ediyor görünürken, bu mutabakatları geçersiz kılmak için her şeyi yapması seçmenlerce kabul görmemişti. Barak seçim kampanyası sırasında Filistin Yönetimi ile daha önce yapılan tüm anlaşmalara riayet edeceği sözünü vermişti, ancak İsrail'in 1967 öncesi sınırlarının gerisine çekilmeyeceğinde, Kudüs'ün İsrail egemenliği altında kalacağında, Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'ndeki Yahudilere ait geniş yerleşim bloklarından çıkılmayacağında ve hiçbir Arap ordusunun Şeria Nehri'nin batısına geçmesine izin verilmeyeceğinde ısrar etmişti. Bu hususlar, Barak'ın "kırmızı çizgileri"ydi. Barak durdurulan Suriye barış müzakerelerinin de yeniden başlatılmasını ve bir yıl içerisinde İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini de içeren bir barış planı için söz vermişti. Barak ve Netanyahu arasındaki fark, sıkı bir müzakereci ile müzakere yanlısı olmayan biri arasındaki farka benziyordu. İsraillilerin çoğu, çetin müzakereci için oy vermişti.

Barak'ın Knesset'te çoğunluk sağlayacak bir hükümet kurması, en üst düzey makam için giriştiği yarışta elde ettiği ezici zafere rağmen elli gün kadar sürmüştü. Bu işi basit bir biçimde halledebilir ve potansiyel koalisyon ortaklarına vereceği ödünlerin bedelini, dar bir çoğunluğa razı olarak sınırlandırabilirdi. Fakat daha büyük bir temsil gücü olan, daha kalıcı ve kendisine dış politikayı idare etmek konusunda daha fazla özgürlük imkânı sağlayacak geniş bir hükümet arzulamaktaydı. Hamisi ve rehberi İzak Rabin ile siyasi hasmı Netanyahu'nun tecrübelerinden, bir ülkeyi ülkenin yarısının vereceği destekle yönetemeyeceğini öğrenmişti. Bu nedenle, Meretz ve Yisrael BaAliyah'a ek olarak, üç muhafazakâr partiyi daha koalisyona ortak etmişti. Bu durum, barış için, İşçi Partisi'nin ülke içi bazı gündem maddelerini feda etmeyi gerektiriyordu.

Barak'ın ulusal birlik önerisi, İsrail nüfusunun beşte birini oluşturan bir milyon Arabı her halükârda kapsamıyordu. Netanyahu'ya karşı yarışta Arap oylarının yüzde 94'ünü kazanmış biri olarak Barak, iş koalisyon kurmaya geldiğinde Araplara ait üç siyasi partiyi titizlikle göz ardı etmişti. Söz konusu partiler

hükümete dahil olmayı, Yahudilerle ilişkilerinde yeni bir sayfa açmayı ve milliyetçi kampa karşı mücadelede demokratik kampla güç birliği yapmayı arzu etmişlerdi. Knesset'teki toplam 10 sandalyeleriyle, ülke içinde eşitlik, ülke dışında da barış programı için tartışmasız bir destek sağlayabilirlerdi. Fakat Barak bu partilerin tekliflerini geri çevirmişti, çünkü tıpkı Rabin gibi o da parlamentoda bir "Yahudi çoğunluk" görmek istiyordu. Bu geri çevirmenin talihsiz bir boyutu da olmuştu: Arap vatandaşlar arasında hissedilen yabancılaşma duygusu derinleşmiş ve Arapların İsrail siyasetindeki kolektif ağırlıkları azalmıştı. Barak 6 Temmuz'da, 120 parlamenterin en az 75'inin desteğini garantilediğini Knesset kürsüsünden duyurmuştu.

Barak'ın kabinesinin büyüklüğü ve yapısı, iktidarın dizginlerini elinde sıkı şekilde tutmayı planladığını gösteriyordu. Kanuna göre bakanların sayısı 18 ile sınırlıydı, ancak Barak beş bakan daha atamak için özel bir yasama onayı almıştı. Liyakate dayalı kararlar veren biri olmakla övünüyordu, ancak kurduğu kabine sıradanlıktan ve fırsatçılardan azade değildi; bu da, Yiddişçedeki meşhur "liyakat-miyakat" (*meritocracy-shmeritocracy*) şeklindeki nükteli ifadeyi hatırlatıyordu. Barak başbakanlık görevine ek olarak, hayati önemi haiz ülke savunmasından sorumlu bakanlığı da üstlenmişti. Tek İsrail isimli seçim ittifakında yer almak üzere Likud'dan ayrılan David Levy'ye dışişleri bakanlığını vermişti. Fas asıllı eski bir inşaat işçisi olan Levy İngilizce bilmiyordu, dillere destan aylaklığı ve kifayetsizliği ise şüphesiz Barak'a dışişlerini kendi kontrolü altına alma imkânı veriyordu. Tecrübeli parti mensupları, bağımsız diplomatik girişimlerde bulunma imkânlarının sınırlı olduğu bakanlıklara atanmıştı. Şimon Peres bölgesel işbirliğinden sorumlu bakanlığa getirilmişti. İşçi Partisi'nden bir başka ılımlılık yanlısı figür ve Oslo mutabakatının mimarı olan Yossi Beilin ise, adalet bakanı olmuştu. Kabinedeki sertlik ve ılımlılık yanlıları, dini partiler ve seküler liberaller arasındaki genel denge ise başbakanın hareket özgürlüğünü daha da artırmaktaydı. Bir gözlemcinin alaycı bir biçimde ifade ettiği şekliyle, Barak kabineye hiç ihtiyaç duymadığı için çok büyük bir kabine oluşturmuştu.

Önce Güvenlik

Barak 12 Mayıs 1998'de Batı Şeria'daki Ofra yerleşiminde öğrencilere hitaben yaptığı konuşmada, milliyetçi dünya görüşünü açık seçik ifade etmişti:

> Yeşil Hat'a elli metre mesafede, Kokhav Yair'de oturuyorum. Sabah gözlerimi açıp doğuya baktığımda, tepeleri ve dağları görüyorum. Gördüğüm İsrail Diyarı'dır. Bizler İsrail Diyarı'yla veyahut İsraillilerin ortaya çıktığı kutsal mekânlar ya da milletimizin ruhunun yaratıldığı yerlerle bağlantımız konusunda anlaşmazlık yaşamıyoruz... Sorun bu bağlantı değildir. Anlaşmazlık, insanların varoluşu, güvenliği ve manevi refahını sağlamak için ne yapılması gerektiği konusundaki siyasi hamlelerle ilgilidir.[2]

Barak'ın Batı Şeria'nın bazı bölümlerinden feragat etmeye kendini hazırlamış olması, İsrail nüfusunun İsrail Diyarı'nın tümüne ilişkin hak iddiasından şüphe etmesinden değil, "Filistinlilerle İsrailliler arasında, İsraillilerin hayati önemdeki çıkarlarını koruyacak türde kalıcı bir denge oluşturma şansını artırmak istemesinden" kaynaklanıyordu.

Barak buna ek olarak İsrail'in, Filistinlilerle arasında oluşacak ve ülkenin güvenliğini temin edecek dengeyi sağlamak için iyi bir konumda olduğunu hissediyordu. Ülkesinin askeri gücü ve bu gücün Arap komşularıyla gerçekleşecek müzakerelerde sağlayacağı avantajlar hakkında büyük bir takdir hissi içindeydi. Netanyahu'nun aksine, Barak İsrail'in düşmanlarla kuşatıldığı fikrine saplanmış değildi. 18 Haziran 1999'da *Ha'aretz*'de yayınlanan bir röportajında, "Netanyahu bizi bir akvaryumda [yırtıcı] ıskarmozlar arasındaki sazan balığına benzetmişti. Ben bizim kışkırtılmadıkça saldırganlaşmayan ve sebepsiz yere yok etmeyen akıllı katil balinalar olduğumuzu söylüyorum" demişti.

Barak aslında İsraillilerin *bithonist*, yani güvenlikçi dedikleri türden biriydi. Kendini *Mar Bitahon* yani Bay Güvenlik olarak lanse etmişti. Bu durumun bir sonucu, bölge içinde ve dışında dış ilişkileri İsrail'in güvenlik gereksinimleri çerçevesinde ele

2 Foundation for Middle East Peace'in iki ayda bir çıkan yayın organı *Report on Israeli Settlements in the Occupies Territories*'den aktarılmıştır, 9, no. 4 (Temmuz-Ağustos 1999): 8.

alma eğiliminde olmasıydı. Ortadoğu'da kapsamlı bir barış nihai hedefiydi, ancak güvenlik barıştan önce geliyordu. Rol modeli ve ilham kaynağı İzak Rabin onu kendisinin olası halefi olarak görmüştü, fakat Rabin'in Barak'a ilişkin özellikle Oslo protokollerini desteklemedeki yetersizliği nedeniyle çekinceleri de vardı. Rabin aslında Barak'ın ardından genelkurmay başkanı olan Amnon Lipkin-Şahak'ı varisi olarak tercih ederdi. Ancak Barak seçim kampanyası esnasında kendini bir asker ve barış yanlısı-uzlaşmacı olarak Rabin'in mirasçısı biçiminde sunmakta becerikli davranmıştı. Barak seçim zaferini takiben, kampanyasında ifade ettiği gibi, vizyon sahibi Şimon Peres yerine asker-devlet adamı İzak Rabin gibi yönetme niyetindeydi. Peres'in Avrupa Birliği modeline dayanan yeni Ortadoğu hayali şimdi, tıpkı Rabin'in yaptığı gibi, soğukkanlı ve iş bilir bir askeri planlamacının ekarte edip hava boşluğuna savurduğu bir torpile benziyordu. Rabin pratik bir kişiydi, vizyon sahibi değildi. Bütünleştirici barışa inanan Peres'in aksine, ayrışma temelli barışa inanıyordu.

Asıl soru, Barak'ın Araplarla barış yapmakta onlarla savaşmakta olduğu kadar başarı gösterip gösteremeyeceğiydi. Barak'ın Oslo protokolleri konusundaki çekinceleri iyi biliniyordu. Barak genelkurmay başkanı olarak 13 Eylül 1993'te Beyaz Saray'da imzalanan ve Rabin'le Arafat arasındaki simgesel el sıkışmayla perçinlenmiş ilk Oslo protokolünün güvenlik hükümlerine muhalifti. Barak Rabin'in kabinesinde içişleri bakanıyken, Oslo II protokolünün oylandığı Eylül 1995'te, söz konusu protokol nihai statü görüşmeleri başlamaksızın Filistinlilere çok fazla toprak bıraktığı gerekçesiyle oy kullanmamıştı. Temel kaygısı, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden zamana yayılmış ve kontrollü bir biçimde geri çekilmesinin, Filistinlilerle barışçıl ilişkiler gibi önemsiz sözler karşılığında özellikle toprak gibi reel varlıklardan vazgeçme sorumluluğunu aslen İsrail'e yüklüyor olmasıydı.

Barak iktidara gelmesini takiben, İsrail'in ağır sosyo-ekonomik meseleleriyle hemen ilgilenmemişti. Dört tam yıl iktidarda kalacağını varsayarak, Suriye ve Filistinlilerle barış ile Lübnan'dan geri çekilme konusuna ağırlık vererek, ülke içi konulara daha sonra odaklanmayı tercih etmişti. 6 Temmuz 1999'da

Knesset'teki yemin töreni konuşmasında, detayına girmese de İsrail'in Arap komşularının tümüyle eş zamanlı barış için çalışacağı sözünü vermişti. Suriye, Mısır, Ürdün ve Filistinlilerle barış anlaşmalarının eşit düzeyde öneme sahip olduğunu belirtmişti. "Barışı dört temele oturtmazsak, bu istikrarsız bir barış olacaktır" açıklamasını yapmıştı. Mısır'la 1979'da, Ürdün'le ise 1994'te barış anlaşması imzalanmıştı. Bu durum barış çemberini tamamlamak için geride Suriye, Lübnan ve Filistinlilerin kaldığı anlamına geliyordu. Barak madalyalarla bezeli askeri üniformasını gri siyasetçi takımıyla değiştirmesinin hem öncesi, hem de sonrasında pek çok kez, yine tıpkı Rabin gibi açık bir biçimde, Suriye ile barış yapma konusuna öncelik verdiğini ifade etmişti. Bu tercihin sebebi, Suriye askeri bir güçken, Filistinliler için böyle bir durumun söz konusu olmamasıydı. *Ha'aretz*'e verdiği mülakatta bu konuya açıklık getirmişti:

> Suriyeliler 700 savaş uçağına, 4000 tanka, 2500 topçu silahına ve titizlikle düzenlenmiş, ülkeyi sinir gazına boğabilecek karadan karaya güdümlü füze sistemlerine sahipler.
>
> Filistinliler, anlaşmazlığın sürmesini sağlayan meşruiyetin kaynağı, ancak düşmanlarımız arasındaki en zayıf halkadır. Filistinliler askeri bir tehdit olarak komik durumdadır. İsrail'e karşı bir tehdit oluşturmamaktadırlar.[3]

Tel Aviv Üniversitesi'nin seçkin tarih profesörlerinden ve yeni hükümete iç güvenlikten sorumlu bakan, ertesi yıl da dışişleri bakanı olarak atanan Şlomo Ben-Ami, Barak için Suriye'nin sadece diplomatik bir öncelik değil, bir takıntı olduğunu da belirtmişti. Ben-Ami başbakanın hem arkadaşı, hem de yakın siyasi müttefikiydi, ancak Barak'ın Arap-İsrail anlaşmazlığını çözümleme yöntemi konusundaki görüşlerini paylaşmıyordu. Ben-Ami'nin gözlemlerine göre, Barak bu konuda kendinden önceki üç başbakandan farklı değildi. Söz konusu başbakanların tümü, Suriye ile anlaşmaya varmanın İsrail'in kuzey sınırlarındaki stratejik tehdidi etkisizleştirmekle kalmayıp, Filistinlilerle de "daha küçük bedelli" bir anlaşmanın önünü açacağına inanıyorlardı. Arap devletlerinin tümüyle barış yapılmasının, Filistinlileri İsrail'le

3 *Ha'aretz*, 18 Haziran 1999.

aralarındaki barış müzakerelerinin başarısızlığa uğraması halinde bölgeyi kışkırtma becerisinden yoksun bırakacağında da hemfikirdiler. Ben-Ami bu yaklaşımı tartışmaya açmıştı. Suriye değil, Filistin sorununun İsrail'in bölgesel ve uluslararası pozisyonunu değiştirmek açısından anahtar konumda olduğuna inanıyordu. Ben-Ami'ye göre hükümetin bu nedenden ötürü Filistin sorununun merkezi bir konumda olduğunu vurgulayarak, kamuoyunu barışın gerektireceği acı fedakârlıkları yapmaya hazırlaması gerekiyordu. Diğer bazı bakanlar da Ben-Ami'nin görüşlerini paylaşıyordu, ancak başbakanın Suriye'ye yönelik takıntısını değiştirmek konusunda acizdiler.[4]

Filistinliler İsrail'in yeni başbakanının kamuoyuna yaptığı açıklamalardan, onun Suriye hattında bir yaban tavşanı çevikliğinde, Filistin hattında ise bir salyangoz edasında hareket edeceğine ilişkin çıkarımda bulunmakta haklıydılar. Aslında Barak, Arap liderlerden herhangi biriyle buluşmadan Başkan Bill Clinton ile görüşmeye hevesliydi, fakat bu konudaki önceliğini değiştirmesi konusunda kendisini ikna eden de Clinton olmuştu. Sonuç, Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek ile Ürdün kralı II. Abdullah'a yapılan birer nezaket ziyaretiyle, Gazze Şeridi ile İsrail arasındaki kuzey sınırı üzerindeki Erez (Beyt Hanun) sınır kapısında Filistin Yönetimi başkanı Yaser Arafat'la buluşmak olmuştu. Hediye değiş tokuşundan sonra, Arafat İsrail'in kabul edip uygulamaya geçirmediği detaylı bir taahhütler listesi ortaya koymuştu. Söz konusu liste, İsrail'in işgal altındaki topraklardan biraz daha geri çekilmesi, Filistinli mahkûmların salıverilmesi, Gazze Şeridi ve Batı Şeria arasında güvenli geçiş ve Gazze'de bir derindeniz limanı inşa edilmesi için izin verilmesini de içeriyordu. Barak listedeki çoğu talebi reddetmişti. Planı, Filistinlilerle müzakere yürütürken işgal altındaki toprakların tümünü elinde tutmak ve İsrail'in vereceği taviz ve imtiyazları, anlaşmazlığın resmen ve nihai olarak sona erdirilmesi için kullanmaktı. Bu plan, müzakereler daha fazla ilerlemeden Wye Nehri Memorandumu'nun tam olarak uygulanmasında ısrar eden Arafat için kabul edilebilir de-

4 Şlomo Ben-Ami, *Ardılı Olmayan Cephe: Barış Sürecinin Sınırlarına Yolculuk* (İbranice) (Tel Aviv, 2004), 22.

ğildi. Bu nedenle, iki lider arasındaki ilk zirve toplantısı çıkmazla sonuçlanan bir sağırlar arası diyalogdu.[5]

Bölgedeki liderlerle ilk temasları kuran Barak, Temmuz ortasında aralarında Başkan Clinton'la iki toplantının da bulunduğu bir haftalık yoğun müzakereler için Washington'a uçmuştu. Barak'ın amacı selefi tarafından yıpratılıp zedelenen, ABD ile İsrail arasındaki özel ilişkiyi güçlendirmekti. Barak'ın Netanyahu karşısındaki zaferi, İsrail'de olduğu gibi Clinton yönetiminde de büyük umutlar yaratmıştı. Puan toplama peşindeki Netanyahu'nun aksine, Barak sorunları çözeceği sözünü vermişti. Clinton Barak'ın Washington'a gelişini, bir çocuğun yeni bir oyuncağı bekleyişi gibi beklediğini söylemişti. Barak ev sahibini, elinde iddialı bir barış gündemi ve heyetten birinin ifadesiyle bilgisayar gibi çalışan aklıyla, cesur ve kararlı bir adam olarak etkilemişti. Barak kendini tarihi bir görev üstlenmiş olarak görüyordu: Churchill ve Ben-Gurion gibi öncü olmak istiyordu. Amerikalı arabulucular yeniden işbaşındaydı, ya da en azından kendileri öyle olduğunu düşünmüştü. Clinton "çok dinlemeyen, ama konuşmayı çok seven" askeri kahramandan oldukça etkilenmişti. Barak ziyaretin ardından sadece –sık sık, hatta bazen her gün aradığı– başkanla muhatap olmuştu. Amerikalı arabulucuların, temasları geliştirmek için başbakanın konutuna güvenli bir telefon hattı çekmesi de işe yaramamıştı.[6]

Barak ilk diplomatik başarısını elde etmişti. Amerikalıları barış sürecini ilerletmek ve onlarla birlikte çalışmak konusunda ciddi olduğuna ikna etmeyi başarmıştı. Başkan Clinton da daha önce Rabin'e verdiği sözü tekrarlamıştı. Bu söz, "Ortadoğu'da tarihi bir uzlaşma için İsrail'in alması gereken riskleri en aza indirmekti." Clinton, ABD'nin İsrail'in güvenliğine, nitel askeri üstünlüğünü devam ettirmesine ve kendisini herhangi bir tehdide veya birleşik tehditlere karşı savunma becerisini geliştirmesine yönelik değişmez taahhütlerini de pekiştirmişti. İsrail'e Amerikan askeri desteği aşamalı olarak, aslen terörizme ve kitle imha silahlarının

5 Ahron Bregman, *Elusive Peace: How the Holy Land Defeated America* (Londra, 2005), 7-9.

6 Aaron David Miller, *The Much Too Promised Land: America's Elusive Search for Arab-Israeli Peace* (New York, 2008), 278-82.

yaygınlaşmasına karşı kullanılmak üzere artırılacaktı. Clinton'ın Netanyahu ve Arafat arasında Ekim 1998'de imzalanmasına aracılık ettiği Wye Nehri Memorandumu'nu uygulamasına ilişkin bedeli karşılaması için İsrail'e 1.2 milyar dolarlık özel bir hibe tahsis edilmişti.

Suriye ve Filistin Hatları

Clinton İsrail'e yönelik yardımların düzeyindeki artışa ilişkin yaptığı açıklamaya, Suriye lideri Hafız Esad'a İsrail'le barış sürecini yeniden canlandırması için önündeki "altın fırsatı" değerlendirme çağrısını da eklemişti. Esad, Kudüs'te kurulan yeni hükümetle beliren fırsattan bihaber değildi. Esad Suriye'nin Golan Tepeleri'ni kaybettiği Haziran 1967'de savunma bakanıydı; sembolik ve stratejik açıdan böylesine önemli bir bölgenin tamamen geri alınması fikrine sıkı bir biçimde bağlı kalmıştı. Suriye Ekim 1973 savaşının ardından İsrail konusundaki tavrını yavaş yavaş yumuşatmıştı. Ekim 1991'deki Madrid Barış Konferansı'nda, Suriye'nin resmi pozisyonu açık bir biçimde ifade edilmişti: Golan Tepeleri'nin tamamen boşaltılması karşılığında barış. Suriye hattındaki müzakereler, İzak Rabin 4 Kasım 1995'te vurulduğunda bir dönüm noktasının eşiğindeydi. Rabin Golan Tepeleri üzerinde Suriye'nin mutlak egemenliği prensibini kabule hazırdı, ancak geriye kalan iki tartışmalı konuda fikir birliği söz konusu değildi. Bunlar diplomatik manada normalleşme ve güvenlik düzenlemeleriydi. Rabin'in şartlı çekilme teklifi, yani "teminat", Rabin'in talepleri karşılanıncaya değin Amerikaların cebinde kalacaktı. Rabin'in suikasta uğramasını takiben kısa bir süre başbakanlık yapan Şimon Peres, süratle Suriye ile anlaşmaya çalışmış, ancak görüşmeleri Mart 1996'da İsrail'de yaşanan intihar saldırıları silsilesine tepki olarak askıya almak zorunda kalmıştı. Binyamin Netanyahu'nun döneminde ise özel kanallardan mesaj alışverişleri olmuş, ancak resmi anlamda barış görüşmesi düzenlenmemişti. Suriyeliler başından beri müzakereleri kaldığı yerden devam ettirme isteğindeydiler.

Esad ve Barak farklı sebeplerden dolayı uzun bir zaman aralığına yayılan çıkmazı sonlandırma ihtiyacındaydı. 69 yaşında

ve sağlığı bozuk durumda olan Esad, küçük oğlu Beşar'ı yerine halefi olarak hazırlıyor ve söz konusu sorunu çözüme ulaştırmadan ardında bırakmak istemiyordu. Barak seçim kampanyasının tam ortasında, Suriye'den büyük bir söz alma ihtiyacındaydı; bu, İSK'nın güney Lübnan'dan çekilmesi idi. Beyrut'taki hükümet, Şam hükümetinin onayı olmaksızın İsrail'e hiçbir sınır güvenliği garantisi veremiyordu. İki lider de kendi ülkesinde siyasi hakimiyet sahibiydi; ikisi de ihtiyatlı ve pragmatik, ordu kökenli kişilerdi; her ikisi de önceki müzakerelerin girdisini çıktısını biliyor, ancak yine de kamuoyuna anlaşma için kapılarının açık olduğunu söylüyordu.

Kudüs'ten ve Şam'dan gelen işaretler, iyimser olmak için gerekçe sağlıyordu. Her bir lider diğeri hakkında olumlu sözler sarf etmekteydi. Suriye konusunda Batılı bir uzman olan Patrick Seale hem Esad hem de Barak'la görüşerek, liderlerin yorumlarını 24 Haziran 1999'da Londra'da çıkan *Times* gazetesine aktarmıştı. İsrailli bir liderin Suriye lideri hakkında ülkesini güçlü, bağımsız ve kendine güvenir hale getiren bir adam sözlerini sarf etmesi alışılmışın dışında bir durumdu. Esad'ın İsrail başbakanını Suriye ile barışı getirecek "güçlü ve güvenilir" bir adam olarak tanımlaması da sıradışıydı. Seale Barak'la buluşmasında, eski generalin konuşurken kurşun kalemle karalama yapmaktan, aklındakileri küçük çizimlerle göstermekten hoşlandığını fark etmişti. Mesela barış kavramından ne kastettiğini anlatmak için kilit taşı Suriye olan bir kemer çizmişti. Esad'ın söylemekten hoşlandığı haliyle, "cesurların yapacağı barış" için açık bir fırsat mevcuttu. Ancak iki liderin de kendilerine has değişmez şartları vardı ve barışa giden yolun başlangıçtan itibaren zor olması bekleniyordu.

Barak'ın Suriye'ye yönelik barış görüşmesi tekliflerinin bir sonucu da, Filistinliler nezdinde, devletlerarası pazarlıklarda devletsiz kaybedenler olarak kalma korkusunu artırmak olmuştu. Yaser Arafat ve arkadaşları, geçmişte Rabin ve Peres hükümetlerini Filistin sorununun Arap-İsrail anlaşmazlığının özünü oluşturduğuna ve Filistinlilerle anlaşmaya varmadan Arap dünyasıyla barış sürecinin ilerleyemeyeceğine ikna etmek için çok uğraşmıştı. Barak kendinden hemen önceki selefine nazaran büyük bir ilerleme olarak görülüyordu, ancak Filistinliler her şeye rağmen

Barak hakkında ciddi kuşkular taşıyordu. Barak geçmişte Arafat'a karşı mesafesini hep korumuş ve barış yolunda Arafat'a gerçek bir ortak olarak davranmayı kabul etmemişti. Seçilmiş başbakan olarak Barak, Batı Şeria'da yerleşimcilerin –görevini tamamlamak üzere olan hükümetin cesaretlendirmesiyle– sürdürmekte olduğu toprak işgallerini durdurmaya yönelik de hiçbir şey yapmamıştı. İSK aşırı sağcı yerleşimcilerin inşa ettiği izinsiz binaları korurken, Kudüs'te Arapların İsrail otoritelerinden izin almaksızın yaptıkları evlerin yıkılması gibi acımasız bir uygulamayı da durdurmamıştı.

Barak Filistin sorununun Arap-İsrail anlaşmazlığının kalbi olduğunu inkâr etmiyordu, ancak kendi ifadesiyle, bu durum çok zor ve tehlikeli bir operasyon olan açık kalp ameliyatı gibi bir müdahale gerektirmekteydi ve bunu yapmak konusunda çekinceleri vardı. Uzun vadede bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını tartışmaya hazır olsa da, tercihi Filistinlilerin Ürdün'le bir konfederasyon oluşturmasıydı. "Mutlak egemenliğe sahip bağımsız bir Filistin devleti, anlaşma şansını ciddi anlamda azaltacaktır" iddiasında bulunmuştu. "Bu devlet İsrail'e ilişkin bir varoluş tehdidinden ziyade, başka sorunlara ek olarak irredentizm* tehdidi oluşturacaktı. İki halk için iki ayrı devlet meselesi basit bir mevzu değildir. Şeria Nehri'nin batısında iki gerçek devlet sorundur. Bence bizim talebimiz bir devletten daha azı konumundaki Filistin varlığına yönelik olmalı ve zaman içerisinde, kendiliğinden, bu varlığın Ürdün ile bir konfederasyon oluşturmasını ümit etmeliyiz" demişti.

Bu senaryo Filistinlilerin tam bağımsızlık ve devletleşme senaryosu ile hiçbir biçimde uyuşmuyordu. Başka nedenler yanında işte tam da bu sebepten ötürü, Barak'ın barış sürecini kaldığı noktadan yeniden başlatmak için yaptığı ilk somut öneri başarısızlığa mahkûmdu. Barak, Netanyahu ve Arafat arasında 23 Ekim 1998'de imzalanan Wye Nehri Memorandumu'nu uygulamaksızın, doğrudan nihai statü görüşmelerine başlamak istemişti.

* Bir devletin idaresinde olup başka –yaygınlıkla komşu– bir devletle etnisite, dil, din ve kültür benzerliği bulunan halkın, bu benzerlikleri paylaştığı devletle birleşmesi fikri yahut bu nedenle komşu ülkenin topraklarının işgalini savunan siyasi akım. (çev.)

Netanyahu'nun koalisyondaki dindar-milliyetçi ortaklarının muhalefeti nedeniyle tek taraflı olarak askıya aldığı protokolün bir sonucu olarak, İsrail Batı Şeria'nın yüzde 13'lük bir bölümünü daha Filistinlilerin kontrolüne devretmek ve Gazze Şeridi'yle Batı Şeria arasında seyahat etmeye imkân verecek bir "güvenli geçiş" rotası açmak durumundaydı. Barak daha fazla askeri birliği geri çekmenin Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerini Filistinlilerce kontrol edilen bölgeler arasında bırakacağı ve hükümetinin istikrarını bozacak türde terör saldırılarına açık hale getireceği gerekçesiyle kaygılanmaktaydı. Arafat'ı, toprak devir teslimlerini tek bir hamlede gerçekleştirmenin iki tarafın da çıkarına olduğuna ikna etmeyi denemişti. Arafat ise, Wye Nehri Memorandumu'nda öne çıkan yükümlülüklerin nihai aşama müzakerelerinden önce yerine getirilmesi görüşüne bağlı kalmıştı.

Barak isteksizliğine rağmen bazı şeylere razı olmuştu. On aylık çıkmazı sona erdiren protokol, Barak ve Arafat arasında, Mısır'ın tatil beldesi Şarm el-Şeyh'de 4 Eylül 1999'da yapılan göz alıcı bir seremoniyle Mısır devlet başkanı Mübarek, Kral II. Abdullah ve Amerikan dışişleri bakanı Madeleine Albright huzurunda imzalanmıştı. Wye II olarak adlandırılan yeni protokol, taraflara 20 Ocak 2000'e kadar –Wye'da kararlaştırıldığı üzere– Batı Şeria'da yapılması gerekli yeniden konuşlanmaları gerçekleştirmek için ek süre veriyor, aynı zamanda nihai statü görüşmeleri için tamamen yeni bir takvim belirlenmesini istiyordu. İsrail ve Filistin Yönetimi ise nihai statü ile ilişkili konularda Şubat'a kadar bir "çerçeve anlaşması", Eylül 2000 itibarıyla da dört başı mamur bir barış anlaşması sağlayabilmek için "kararlı bir çaba" göstereceklerinde fikir birliğine varmıştı.

Wye II protokolü de daha önceki tüm İsrail-Filistin anlaşmaları gibi iki taraf arasındaki zımni güç dengesini gözler önüne seriyordu. İsrail büyük pazarlık gücünü öncelikle peş peşe gelen anlaşmaları müzakere etmede, anlaşmaların imzalanmasının ardından da bunlar üzerinde değişiklik yapmakta sonuna kadar kullanmıştı. Netanyahu Oslo protokollerinden hoşlanmadığından, protokol hükümlerini kendi fikrine göre değiştirmiş, sonuç da Wye Nehri Memorandumu olmuştu. Barak'ın da bu bildirge

hakkında çekinceleri vardı ve o da genelgeyi değiştirerek sonuçta Wye II protokolünün yapılmasına vesile olmuştu.

Barak Wye II protokolü müzakereleri esnasında Filistinlilere yoğun bir baskı uygulamıştı. Yaklaşımı, al-ver usulü ilerleme anlayışına muhalif bir biçimde, "ültimatomla barış" olarak nitelenebilirdi. Söz konusu yöntem kısa vadede başarılı bir yöntemdi. Barak'ın nihai statü müzakerelerinin hızını ve şartlarını belirlemesini sağlamıştı. Nihai statü müzakerelerinin iki aşamada yapılması ve Şubat 2000 tarihinin Kalıcı Statü Hakkında Çerçeve Anlaşması (KSÇA) için hedeflenen tarih olmasında ısrar eden, kendisiydi. Bu tarihe gelindiğinde nihai statü anlaşmasının mümkün olup olmayacağının netleşeceğini düşünerek bu ısrarda bulunmuştu. Söz konusu nihai statü anlaşmasının mümkün olmaması halinde, uzun vadeli geçici anlaşma için müzakere yürütecek hale gelecekti. Filistinlilerden bazıları, Barak'ın KSÇA'nın ilerleme kaydedildiği yanılgısı yaratmasını ve İsrail'in nihai statü konusunda kendi yorumlarını empoze edebilmesini sağlayacak muğlâklıkta olmasını istediğinden şüphelenmişlerdi. Arafat da KSÇA'yı bir hedef değil, nihai barış anlaşmasına giden yolda aşılması gereken bir engel olarak görüyordu.

İsrail ve Filistinlilerin nihai statü görüşmeleri, uymaları gereken göz korkutucu ve peşpeşe gelen son tarihler ve nereden başlayacakları konusundaki zorlu pozisyonlarına rağmen, 12 Eylül'de bir kutlama havasında başlamıştı. En zor ve görüş ayrılığının en belirgin olduğu konuların tümü, görüşmelerin bu aşamasına bırakılmıştı. Bu konular arasında Kudüs'ün geleceği, işgal altındaki Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimlerinin statüsü, Filistinli mültecilerin geri dönüş hakları ve Filistin mevcudiyetinin sınırları bulunmaktaydı. İsrail için nihai statü görüşmeleri açısından en hassas konu, Kudüs'ün geleceğiydi. Resmi görüş, Büyük Kudüs'ün bütünü üzerinde Yahudi siyasi egemenliği iddiasındaydı. Bu görüşün ardında neredeyse tüm Yahudi siyasi partilerini de içine alan, geniş bir ulusal mutabakat vardı ve Barak bu nedenle bu konuda esneklik göstermek istemiyordu. Filistinliler için en hassas mesele, 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkıydı. BM Genel Kurulu'nun 11 Aralık 1948 tarihli ve 194 sayılı kararı söz konusu mültecilerin eski evlerine geri dönmek ile tazminat

arasında seçim yapma hakkını kabul ediyordu. Ancak İsrail mülteci sorununun ortaya çıkışında herhangi bir dahli olduğunu kabul etmiyor ve BM'nin şartını hararetle reddediyordu. Yine de aradan geçen sürede sayıları katlanarak dört milyonu bulan mülteciler, tutkuyla geri dönüş hakkına tutunmuşlardı. Mültecilerin pek çoğu eski evlerinin anahtar ve tapularını hala saklıyordu. İsrail'in 194 sayılı kararı uygulamayı reddetmesi, elbette uluslararası hukuk karşısında bu maddenin geçerliliğine gölge düşürmüyordu. Ancak İsrail, uluslararası hukuku Oslo barış sürecinin temeli olarak görmüyordu ve Filistinliler de bu durumun kabul edilmesini sağlayacak güçten yoksundu.

İsraillilerin gözünde geri dönüş hakkı, Yahudi devletinin yok oluşunu ifade eden anahtar kelimeydi. Ana akım hiçbir Yahudi lider Filistinlilerin geri dönüş hakkını kabul etmemişti ve Barak'ın da bu konuda farklı bir tavır takınacağına yönelik küçük bir ihtimal dahi yoktu. Ümit edilebilecek tek şey, İsrail hükümetinin ve Filistin Yönetimi'nin alışıldık yaklaşımlarını değiştirmeksizin, mülteci sorununu kapsamlı barış anlaşması içerisinde yaratıcı biçimde çözmesiydi. Bu yöndeki en önemli işaret, Rabin'in suikastla öldürülmesinden kısa bir süre önce, 1995'te, Yossi Beilin ve Arafat'ın vekili Mahmud Abbas (Ebu Mazen) arasında varılan anlaşmaydı. Beilin-Ebu Mazen planının temel önerisi, silahtan arındırılmış Kudüs'ün belediye sınırlarının hemen dışındaki Ebu Dis'in başkent olacağı bir Filistin devletiydi. Plan, İsrail'in Batı Şeria'nın yerleşimcilerin önemli bir bölümünün yaşadığı yüzde 10'luk bir kısmını sınırlarına eklemesini, geriye kalan nüfusa ise tazminat ya da Filistin egemenliği altında yaşama tercihinin sunulmasını öngörüyordu. Barak, Beilin-Mazen planını kabul etmiyordu, ancak tecrit edilmiş haldeki bazı Yahudi yerleşimlerinden feragat edeceği söyleniyordu. Bu durum Filistinli mültecilerin bir kısmı için konut sağlayabilirdi. 1948'de yeni kurulmuş genç İsrail devletinin Yahudi Soykırımı'ndan kurtulanlarla diğer yeni göçmenler için Araplara ait evlerin bir bölümüne el koyduğu düşünüldüğünde, bu durum küçük de olsa sembolik bir başlangıç sağlayabilirdi.

Hiç kimse bu sorunlara kolayca çözüm bulunacağı gibi bir yanılgı içerisinde değildi. Zamanla bu zorluklar azalmak yerine daha da arttı. Sağlığı gittikçe bozulmakta olan 70 yaşındaki Ara-

fat, Oslo anlaşmasındaki tavrını koruyarak aşırılık yanlısı İslamcılara karşı mücadelede İsrail gizli servisleri ve CIA ile işbirliğini sürdürmekte, hayal kırıklığına uğramış halkı tarafından elle tutulur sonuçlar elde etmesi yönünde gittikçe artan bir baskıya maruz kalmaktaydı. Barak ise işi ağırdan almaya devam ediyordu. İsrail'in, ülke içi siyasi mutabakatın belirlediği çıkarları uğrunda sıkı bir mücadele veriyordu, ancak Filistin tarafının psikolojik durumunu kavradığına ilişkin çok az işaret vardı. Askerliğin biçimlendirdiği aklı, hasımlarının güvenini kazanmak ve müzakerelerde başarılı olmalarını sağlayacak atmosferi yaratmak ihtiyacından ziyade, detaylara odaklanmıştı. Çok iyi tavsiyeler almasına rağmen bunların çok azını dikkate alıyordu: Şabak veya Şin-Bet olarak da bilinen, İsrail Genel Güvenlik Teşkilatı kendisine çok sert bir pazarlık yürüttüğü konusunda –"Filistinliler: Nihai Statü Hakkında Manevra Olanakları" başlıklı, beş sayfalık bir ön rapor yoluyla– uyarılarda bulunmuştu. Bu ön raporun bir kopyasını ele geçiren *Foreign Report* isimli Londra menşeli bir haber bültenine göre raporun yazarları "gerekli olandan daha iyi" bir anlaşma yapmak... "gelecekte bize karşı kullanılabilir... Anlaşma İsrail için iyi görünebilir, ancak kalıcı ve somut bir anlaşma olmayabilir" ifadelerini kullanıyordu. Barak'ın ön raporun gizli tavsiyelerini nihai statü görüşmelerini yönetirken kullandığı bildirilmişti.[7]

Filistinlilerle barış yolunu zora sokan hem maddi, hem de psikolojik engeller mevcuttu. Bu engellerin bazılarını İsrail kendi kendine dayatmaktaydı. Barış için en büyük engel, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin yayılmasıydı. Yerleşim eylemi, Oslo protokolünün teminatlarına aykırı değildi, ancak Oslo ruhuna aykırıydı. İster İşçi Partisi'nden ister Likud'dan olsun, daha önceki başbakanların hepsinin iktidar döneminde yerleşim faaliyetinin devam ettiği bir gerçekti. Ancak Barak'ın başbakanlığında yerleşim faaliyeti hız kazanmıştı: daha çok konut inşa edilmiş, Araplara ait daha çok toprağa el konulmuş ve tecrit edilmiş haldeki pek çok Yahudi yerleşimi için bağlantı yolları açılmıştı. Filistinli nüfusa göre bu yerleşimler sadece nefret uyandıran işgalin bir sembolü değil, aynı zamanda gündelik ihtilaf ve sürtüşmelerin kaynağı

7 "Müzakerecilere soğukkanlı ve özenli olun tavsiyesi" (Go easy advice to negotiators), *BIPAC Brifingi* 7, no. 1 (6 Ekim 1999).

ve gelecekte kuracakları devletin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehlikenin de daimi habercisiydi.

Önce Suriye

Filistin hattındaki yavaşlamanın bir başka nedeni de, Barak'ın, Suriye ciddi askeri bir tehdit oluştururken, Filistinlilerin böyle bir durumunun olmadığı gerekçesiyle öncelikle Suriye ile anlaşmak konusunda yaptığı açık tercihti. Barak işbaşına gelmesini takiben birkaç ay içerisinde neredeyse tamamen Suriye hattına odaklanarak, Filistinlileri beklemekten usandırmıştı. Barak'ın Suriye ile anlaşmaya varma arayışında Amerikalılar da kendisine tam destek vermişti. Bill Clinton başlangıçta Barak'ın Batı Şeria'dan daha fazla birliğini geri çekmesine ilişkin İsrail'in henüz gerçekleştirmediği taahhütlerini yerine getireceğini ve daha sonra da gecikmeksizin Filistinlilerle kalıcı statü anlaşması için hamle yapacağını ummuştu. Clinton'ın Filistinliler hattını ihmal etmek veya rafa kaldırmak konusunda çekinceleri vardı. Ancak Barak'ın Suriye'nin önceliği olduğu ısrarına direnmeden razı olmuştu.

Barak ve Esad gerçekçi kişilerdi. Suriyeliler için önemli olanın toprak, İsrailliler içinse güvenlik ve su olduğunu biliyorlardı. Bu nedenle, "cesurların yapacağı barış"ın bir dayanağı vardı. Barak'ın Suriyelilere yönelik ilk yaklaşımı yanlış bir varsayıma dayanıyordu. Bu da, Suriye'yi Taberiye Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında konumlandıran 4 Haziran 1967 hattına geri çekilmeye yönelik Rabin'in şartlı taahhüdünü tasdiklemek zorunda olmadığı düşüncesi idi. Barak göl ve gölün doğusundaki 400 metrelik toprak şeridi üzerinde İsrail egemenliği istiyordu. İsrail'in elindeki en önemli su rezervuarı üzerinde mutlak kontrol sağlamakta diretiyor ve İsrail vatandaşlarının göl etrafında Suriye sınır muhafızları tarafından durdurulmaksızın araç kullanabilmelerini istiyordu. Bu nedenle Rabin'in Amerikan başkanına verdiği teminatı yerine getirmek istemiyordu. Barak Suriye ve İsrail arasında, yürürlükte olmadığını iddia ettiği 1967 sınırının değil, uluslararası sınırın temel alındığı bir barış anlaşması istiyordu. İsrail-Suriye müzakerelerinin tarihinde, Suriyelilerin böyle önemli bir konuya razı olacaklarına dair hiçbir dayanak yoktu. Barak bu konuda da

diğer pek çok şeyde olduğu gibi kendi bildiğini okuma noktasında akıl almaz bir özgüvene sahipti.

İşbaşına geldikten sonra büyük bir hayretle fark ettiği şey, sertlik yanlısı selefinin, Rabin'in 4 Haziran 1967 hattına geri çekilmeye ilişkin şartlı taahhüdünü kabul etmeye çok yaklaştığı olmuştu. Suriyeliler bu konuda güvence almadan doğrudan görüşme düzenlemeyi reddediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Netanyahu bu güvenceyi Esad'a, arkadaşı Ronald Lauder'ın yardımıyla kurduğu gayri resmi iletişim kanalı yoluyla vermişti. Netanyahu devir teslim sürecinde Barak'ı Lauder'ın gizli temasları hakkında, detaya girmeksizin ve lütfedip herhangi bir belge vermeksizin yüzeysel sözlü bir bilgilendirme ile haberdar etmişti. Söz konusu gizli temaslar hakkındaki gerçek ancak birkaç ay sonra, Barak ve Barak'ın siyaset ve güvenlikten sorumlu başdanışmanı Danny Yatom'a Amerika'nın barıştan sorumlu başmüzakerecisi Dennis Ross tarafından açıklanmıştı. Başbakanın ofisindeki kasada bulunan iki belge resmin eksik parçalarını tamamlamıştı. Bunlardan biri 25 Ağustos 1998'de Lauder tarafından yazılan ve Hafız Esad ile yapacağı görüşmede tartışılacak noktaları içeren bir belgeydi. Diğeri ise, 29 Eylül 1998 tarihli, "İsrail ve Suriye Arasında Barış Anlaşması" başlıklı on maddelik bir belgeydi. Bu belgelerden anlaşılan, Netanyahu'nun barışçıl çözüm için 4 Haziran 1967 hattına tamamen geri çekilmeyi ciddi biçimde düşündüğüydü.

Bahsi geçen belgeler, Patrick Seale'ın Barak ve Yatom'a 25 Ağustos 1999 tarihli bir toplantıda söylediklerini doğruluyordu. Seale resmi bir temsilci değildi, fakat Suriye lideri için olumlu bir biyografi yazarak, Esad ve yakın çevresi ile samimi ilişkilerini sürdürmüş biriydi.[8] Seale muhabir ve yazar olarak sürdürdüğü başarılı kariyeri boyunca İsrail'in genel olarak Arap dünyasına, özelde de Suriye'ye yönelik siyaseti konusunda eleştirel tutumunu açıkça ifade etmişti. Ancak bölgenin tarihi konusundaki derin bilgisi, anlaşmazlık yaratan konuları kavrayışı ve Şam'daki iktidar merkezine olan yakınlığı onu İsrailliler için önemli bir muhatap haline getirmişti. Seale, Hafız Esad ile Şam'daki görüşmesinin ardından Barak'ın Beit Hillel'deki yazlık evine gitmişti. Lauder'ın

8 Patrick Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East* (Londra, 1988).

Esad'a Netanyahu'nun 4 Haziran hattına geri çekilmeye hazır olmasına karşın, bunu yüksek sesle söyleyemeyeceğini, aksi takdirde partisinin seçim manifestosuyla çelişkiye düşeceğini söylediğini aktarmıştı. Esad da Seale'a, Netanyahu'nun on beş gün içerisinde bir anlaşmaya varılabileceğini ve mümkün olan en kısa zamanda bir barış anlaşması duyurusu yaparak, dünya devletlerine bir sürpriz yapmayı düşündüğünü Lauder'dan duyduğunu söylemişti. Esad Lauder'dan İsrail'in Suriye sınırından tam olarak ne anladığını gösteren bir harita getirmesini istemişti. Esad'ın Lauder'dan edindiği izlenim, Netanyahu'yla ilkesel olarak anlaştıkları ancak bunun devamının gelmediğiydi, çünkü söz konusu harita hiçbir zaman getirilmemişti.

Başkan Clinton söz konusu iki gizli belgenin gün ışığına çıkmasının ardından Ronald Lauder'ı bir toplantıya çağırarak, Netanyahu'nun başbakanlığı esnasında Suriyelilerle kurduğu temaslarla ilgili bir rapor istemişti. Elindeki notları gözden geçiren Lauder 12 Kasım 1999'da Clinton'a, 1998 yazı ve sonbaharındaki temaslarına ilişkin ayrıntılı bir rapor eklediği bir mektup göndermişti. Lauder raporunda görüşmeler sırasında hatırı sayılır ilerlemeler kaydedildiyse de, bunların sonuca ulaşmadığını belirtmişti: iki ülke arasındaki güvenlik kuşakları konusunda, İsrail Suriye'ye Altı Gün Savaşı'nın hemen öncesindeki durumu gösteren bir harita verene değin nihai bir karara varılamayacaktı. Lauder'ın mektubu, üzerinde anlaşma sağlandığını iddia ettiği sekiz maddelik bir belge de içeriyordu. Söz konusu belge, "İsrail ve Suriye Arasında Anlaşma" başlığını ve 12 Eylül 1998 tarihini taşıyordu. Dennis Ross'un yüksek kanaatine göre Netanyahu, ileri sürdüğü tüm şartlar yerine geldiğinde tamamen geri çekilmeyi kabul edeceğini söyleyen İzak Rabin'den daha da ileri giderek, daha açık bir taahhütte bulunmuştu.[9]

1999 sonbaharında, İsrail ve Suriye yetkilileri arasında resmi görüşmeleri kaldığı yerden başlatmak için hazırlanmak üzere bir dizi gizli görüşme yapılmıştı. Bu yöndeki ilk adım Barak'tan

9 Danny Yatom, *Sırdaş: Sayeret Matkal'dan Mossad'a* (İbranice) (Tel Aviv, 2009), 194-98. Lauder'ın Clinton'a mektubu ve mektupla beraber ilettiği belgeler İngilizce olarak kitabın ekinde, s. 448-50'de yer almaktadır.

gelmişti. Clinton Esad'ı birkaç telefon konuşması vasıtasıyla gizli görüşmelere ikna etmişti ve Ross da önce İsviçre Bern'deki, daha sonra Washington'daki toplantıları organize ederek, bu toplantılara katılmıştı. İsrail tarafından görüşmelere katılan kilit isim, Barak tarafından Suriye görüşmelerini yürütecek heyetin başı olarak seçilen, emekli general ve eski askeri istihbarat şefi Uri Sagie idi. Sagie Esad'ın İsrail'in Golan Tepeleri'nden geri çekilmesi halinde İsrail'le barışa hazır olduğuna inanıyordu ve bu türden bir anlaşmanın da güçlü bir destekçisiydi. Sagie, Suriye'yi yıllarca silah namlularının ardından görmüş biri olarak barış projesiyle inanç ve kararlılıkla ilgileniyordu.

Sagie'nin Suriye hattına ilişkin yaklaşımını daha geniş bir bakış açısı da etkilemişti. İsrail'in açık, üzerinde fikir birliği sağlanmış ve uluslararası olarak tanınan sınırlara sahip olmasını, mutlak önemi haiz ulusal bir çıkar olarak görüyordu. Suriye ile anlaşmak ona hem daha acil bir ihtiyaç, hem de Filistinlilerle anlaşmaya varmaktan daha kolay görünüyordu. Suriye ile aradaki anlaşmazlık daha çok sınırlarla ilgiliydi; adalet, tarih, kimlik ve din ile daha az alakalıydı. Sagie Suriye ile anlaşmanın iki temel konu hakkında olduğuna ikna olmuştu; bunlar güvenlik ve normalleşme değil, sınırlar ve su meselesiydi.[10]

Dennis Ross'la Bern'deki Amerikan büyükelçisinin konutunda yapılan gizli toplantılar, 26 Ağustos 1999'da başlamış ve üç gün sürmüştü. General Sagie bu toplantıya tek başına gitmişti. Barak Sagie'ye görevinin Suriye tarafıyla müzakereleri yenilemek için bir formül bulmak olduğunu, ancak bunu "4 Haziran" ve "Rabin'in teminatı" cümlelerini sarf etmeden gerçekleştirmesi gerektiğini söylemişti. Barak müzakereleri başlatacak formülü Amerika tarafının önermesini istediğini de eklemişti, çünkü bu Suriyelilerin öneriyi kabul etme şansını artıracaktı. Sagie'nin görüşmeler esnasındaki mevkidaşı, Suriye Dışişleri Bakanlığı'nın hukuk danışmanı Riad Davudi'ydi. Davudi'nin Esad'dan aldığı yetki, resmi müzakerelerin yeniden başlaması için üzerinde anlaşılabilecek bir formül, özellikle Rabin'in 1967 hattına geri çekilme taahhüdünü tasdik etmesi gereken bir formül bulmaya yönelikti.

10 Uri Sagie, *Donmuş El: İsrail Suriye ile Barıştan Neden Savaşmaktan Daha Çok Korkar* (İbranice) (Tel Aviv, 2011), 128-34.

Esad gizli bir toplantıya rıza göstererek, Rabin'in sözünün İsrail tarafından doğrudan teyit edilmesini istiyordu. Görüşmelerin ikili değil de, üçlü olarak yapılması için Amerikalıların aktif rol almasını da istemişti. Patronlarından çelişik emirler almış olmalarına karşın, profesyoneller arası görüşmeler sakin ve yapıcı bir atmosferde geçmişti. İki devlet adamı da iş yapmak için gelmiş ve görüşmeler esnasında ilerleme kaydetmişlerdi. Sagie gündemdeki konuların yüzde 80'ine çözüm buldukları tahmininde bulunmuştu. Asıl başarıları ise resmi, üçlü müzakereleri başlatacak formülü bulmaktı.[11]

Bir sonraki toplantı Washington'da Amerikan başkanlarının resmi misafirhanesi olan Blair House'da, 15-16 Eylül 1999'da yapılmıştı. Bill Clinton'ın yönettiği toplantıda, Ehud Barak İsrail heyetine, Dışişleri Bakanı Faruk el-Şara da Suriye heyetine başkanlık ediyordu. Ziyadesiyle törensel olmasına rağmen, toplantı İsrail-Suriye anlaşmazlığını çözmek üzere resmi müzakerelerin açılması anlamına geliyordu. Şara ne Amerikalı ev sahiplerinin, ne de İsrail delegasyonunun hoş karşıladığı uzun ve militanca bir konuşma yapmıştı. Barak aynı şekilde karşılık vermemiş, konuşmasını gelecek vizyonundan bahsetmek üzere kullanmıştı. Toplantının amacının müzakerelerin yeri, zamanı, gündemi ve ABD'nin bu görüşmelerdeki rolünü belirlemek olduğunu söylemişti. Filistin hattına da değinerek, Suriyelilere baskı uygulamak için bu hattı, Filistinlilere baskı yapmak için de Suriye hattını kullanmayacağı sözünü vermişti.[12]

Dennis Ross Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'la 7 Aralık 1999'da Şam'a gittiğinde, bir şeylerin değişmiş olduğu açıktı. Esad İsrail'le müzakereleri yeniden başlatmak için önerilerde bulunmuş, ancak bunun için birtakım şartlar ileri sürmemişti. Bu durum Barak ve Dışişleri Bakanı Faruk el-Şara'nın bir sonraki ay Batı Virginia'da Shepherdstown'daki buluşmalarının da önünü açmıştı. General Sagie liderler düzeyinde bir toplantı için henüz erken olduğunu, iki taraf arasındaki görüş ayrılıklarını gidermek için uzmanlarca çok ciddi çalışmalar yapılması gerek-

11 *a.g.e.*, 38-46; Dennis Ross, *The Missing Peace: The Inside Story of the Fight for Middle East Peace* (New York, 2004), 515-20.

12 Sagie, *Donmuş El*, 113-17.

tiğini düşünüyordu. Bu yöntemin daha önce Mısır ve Ürdün'le barış için gerçekleştirilen müzakerelerde kullanıldığını hatırlıyor ve Suriye konusunda da aynı yöntemi uygulamak istiyordu. Bern ve Washington'daki gizli görüşmeleri sayesinde Suriye'nin pozisyonu hakkında çok daha iyi fikir edinmişti ve anlaşmaya varmak için ne yapılması gerektiğini bildiğini düşünüyordu. Barak'a Shepherdstown'a sadece profesyonel uzmanlardan oluşan bir heyet göndermesi tavsiyesinde bulunmuştu, ancak Barak heyete kendi başkanlık etmekte diretmişti. Barak'ın sabırsızlığının görüşmelerin sonuç itibarıyla başarısız olmasında –tıpkı küstahlığı ve bölgesel gerçeklikleri şekillendirmekte kabiliyeti olduğuna dair duyduğu sınırsız güven gibi– bir rolü olmuştu. Barak bir defasında Esad ile iki hafta geçirebilecek olsa, onu Herzl gibi bir Siyoniste dönüştüreceği yorumunu yapmıştı! Barak'ın müzakerelerin gerçekten başarılı olmasını istediği ortadaydı, ancak tavsiye edilen prosedürü dikkate almayıp, aslında var olmayan kestirme yollar aradığından fırsatın kaçmasına izin vermişti.[13]

Suriye Zirveleri: Shepherdstown'dan Cenevre'ye

Suriyeliler Camp David'i görüşme mekânı olarak kabul etmemişlerdi çünkü söz konusu mekân Enver Sedat'ın Menahem Begin'e teslim olduğu yerdi. Wye Nehri'ni ise Yaser Arafat'ın ayak izini takip etmek istemediklerinden geri çevirmişlerdi. Bu nedenle alternatif görüşme mekânı, Shepherdstown kasabasının dışındaki ABD Balık ve Vahşi Yaşam Merkezi Personel Yönetimi Dairesi'nin eğitim tesisi olarak belirlenmişti. Müzakereler 3 Ocak 2000'de başlamış ve yedi gün sürmüştü. İsrailli, Suriyeli ve Amerikalı heyetler tesisin farklı kanatlarında kalıyor ve yemek için farklı saatlerde, ayrı ayrı toplanıyorlardı.

ABD'nin Yakındoğu ile ilişkilerden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı Martin Indyk, başbakanı karşılamak için Andrews Hava Üssü'ne gitmişti. Büyük bir beklenti olduğunu sezen Indyk, başlangıçlarla geçen yedi yıldan sonra, tarafların İsrail-Suriye barış anlaşmasının eşiğindeymiş gibi göründüklerini düşünüyordu. Normalde hangar kapakları açıldığında, devlet başkanının ilk

13 *a.g.e.*, 118-20.

adımı atarak uçaktan inmesi beklenirdi. Ancak bu kez yaverlerden biri inmiş ve Indyk'i uçağın içindeki başbakanın yanına davet etmişti. Barak eskimeye yüz tutmuş Boeing 747'nin içindeki koltuğunda donmuş gibi oturuyordu ve Indyk Barak'ı selamlama hattına ve pistte bekleyen otomobil konvoyuna götürmek için çekiştirerek ikna etmek durumunda kalmıştı. Barak artık kuşkulanmaya başlayan ev sahibine, "bunu yapamam çünkü siyasi koşullarım artık aynı değil" demişti. Bu durum, Knesset'te tartışılan ve Golan konusunda herhangi bir toprak tavizi ve iadesi için sadece referandumda sandığa gidenlerin değil, İsrail'deki kayıtlı seçmenlerin tümünün mutlak çoğunluğunun lehte oy kullanmasını gerektiren kanuna bir göndermeydi. Barak için referandum anketlerini gerçekleştirenler, bu konuda çoğunluğa sahip olmadığı ve böylesine muhalif seçmen tavrını tersine çevirmesi için bir şeyler yapması gerektiği konusunda onu uyarmışlardı. Barak içinde bulunduğu ikilemi Indyk'e şöyle açıklamıştı: "Eğer tamamen geri çekilmeye razı olursam, İsrail yurttaşları karşılığında ne alacağımı bilmeden her şeyden vazgeçtiğimi düşünecekler... Halkımın karşısında *freier* durumuna düşemem."[14] *Freier* İbranice gündelik dilde "enayi" kelimesi için kullanılıyor; zayıf, naif ve zavallı kişi anlamına geliyordu. Ülke içinde güçlü bir imaj sunma arzusu, bu nedenle, Barak'ın Sheperdstown Konferansı'ndaki davranışlarını anlamak için anahtar niteliği taşıyordu. Amerikalıların haberdar olmadıkları şey, Barak'ın, Golan Tepeleri'nden İsrail'in tamamen çekilmesinin yaygın iç siyasi muhalefet yaratacağını düşünmesine yol açan bir kamuoyu araştırmasının sonuçlarını almış olmasıydı. En sert muhalefet de, Taberiye Gölü etrafındaki su hattında İsrail kontrolünden vazgeçilmesi fikrine yönelikti.

Barak daha önceden varılan tüm anlaşmalara aykırı olarak konferansın ilk günlerinde sadece iki ana konunun –güvenlik ve normalleşmenin– tartışılmasında ısrar ederek, sınırlar ve su mevzularının ikinci aşamaya bırakılmasını istemişti. Faruk el-Şara tam tersine her konuda alışılmışın dışında bir esneklik sergilemişti. Şara Riad Davudi'nin General Sagie'yle yaptıkları gizli toplantılarda İsrail'in 1967 hattını ilkesel olarak kabul etmesi

14 Indyk, *Innocent Abroad*, 241-51.

halinde, Suriye'nin yeni mevzi ve konuşlanma hakkındaki detayları müzakere etmeye hazır olacağını söylediğini teyit etmişti. Suriye'nin İsrail'in göl suları üzerindeki egemenlik hakkını tanıyacağını da vurgulamıştı. Ancak söz konusu durum neredeyse tuğladan bir duvarla konuşmayı andırıyordu. Barak Suriyeliler ne önerirse önersin, başkanlık ettiği heyetten hiç kimseye 1967 hattını kabul etmek konusunda yetki vermemişti. Barak daha önce üzerinde anlaşılan müşterekleri reddetmek yetmezmiş gibi, gündemde olmayan yeni bir talepte de bulunmuştu. Talep, İsrail ile Lübnan arasındaki barış müzakerelerinin yeniden başlamasına Suriye'nin rıza göstermesiydi. Barak'ın kasıtlı biçimde yaptığı yanlış yönlendirmeler, Amerikan başkanlarının en sabırlısı olan Clinton'ın sabrını zorlamıştı. Başkan Clinton anılarında görüşmelerin ilk birkaç günüyle ilgili şu açıklamayı yapmıştı:

> Suriyeliler Shepherdstown'a olumlu ve esnek bir halet-i ruhiye ile gelmişlerdi. Buna mukabil, görüşmeleri zora sokan Barak, elindeki kamuoyu araştırmasına dayanarak, süreci bile isteye birkaç gün yavaşlatmak suretiyle İsrail kamuoyunu çetin bir müzakereci olduğuna ikna etmesi gerektiğine karar vermişti. Kendi kendine icat ettiği bekleme süresi boyunca kendisi mümkün olduğunca az şey söylerken, benden, Şara ve Esad'la olan iyi ilişkilerimi kullanarak Suriyelileri hoş tutmamı istemişti.
>
> En hafif ifadeyle söylemek gerekirse, hayal kırıklığına uğramıştım.[15]

Barak görüşmenin sonuna kadar mağrur ve keyfi tavrını sürdürmüştü. İlk müzakerelerin tümünü kendi yürüterek, yanında getirdiği uzmanlar heyetine çok az danışmıştı. Dördüncü güne gelindiğinde baştaki olumlu havadan eser kalmamıştı. Güvenlik ve normalleşmeden sorumlu müzakere komiteleri, genel ilkeleri tartışmak ve ilerlemek üzere üç ya da dört kez buluşmuştu, ancak geriye yeterli zaman kalmamıştı. Sınırlar ve su konularından sorumlu komiteler, Barak'ın insafa gelmesiyle, sadece bir kez toplanabilmişlerdi. Bu buluşmalarda genel ilkeler ve hukuki konular hakkında bazı tartışmalar yapılmış, ancak önemli bir ilerleme kaydedilememişti. İsrail'de Dennis Ross'un iki tarafın görüş ay-

15 Bill Clinton, *My Life* (Londra, 2005), 886.

rılıklarını gidermeye yardım etmek için daha önce kaleme aldığı bir raporun basına sızmasıyla önemli bir aksilik yaşanmıştı. Söz konusu rapor, "İsrail Devleti ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Barış Anlaşması için Amerikan Taslağı" başlığını taşıyordu. Görüşmelerin başlamasından kısa süre önce bu rapor *Ha'aretz*'e sızdırılmış ve Arapça günlük gazete *el-Hayat*'ta da dikkat çekici bir biçimde haber olmuştu. Başkan Clinton öfkeden neredeyse çatlayacak hale gelmişken, Suriye heyeti de ciddi biçimde tedirgin olmuştu. Söz konusu sızıntı İsrail'in müzakereci paydaş olarak tutarlılığı konusunda şüpheler uyandırmanın yanında, raporun dürüst bir aracının değil, İsrail-Amerikan çabasının sonucu olduğu konusunda da güvensizlik yaratmıştı. Taslak niteliğindeki belge iki tarafı bağlamıyorsa da, Suriye'nin niteleyici ve belirgin olmayan barış ilkelerini kabulünü içerirken, İsrail'in bütünsel geri çekilmeye yönelik hiçbir taahhüdünü içermiyordu. Bu belgeden yapılan temel çıkarım Suriyelilerin büyük bir taviz karşılığında hiçbir şey elde edememesiydi. Suriyelilerin Shepherdstown'dan kendilerini aldatılmış ve ihanete uğramış hissederek ayrıldıkları yersiz bir yorum olmayacaktır.

Suriyeliler Barak'ın taslak barış anlaşmasının basına sızmasında parmağı olduğundan şüphelenmişlerdi ve bu şüpheleri de tamamen haksız sayılmazdı. Kimliği açıklanmayan bir kaynaktan barış taslağının kopyasını alan gazeteci Akiva Eldar, başta belgenin uydurma olduğunu düşünmüştü. Bu nedenle belgeyi doğrulatmak için başbakanın ofisine göndermişti. Belgenin gerçek olması halinde Barak'ın kendisini aramasını ve Suriyelileri zor durumda bırakmamak ve barış görüşmelerini mahvetmemek için anlaşmayı yayınlamamasını istemesini beklemişti. Barak aramamış, ancak o gece başbakanlık ofisinden biri Eldar ile bağlantı kurarak, belgenin gerçek olduğunu bildirmiş, hatta bu haberi baş sayfadan vermesi önerisinde bulunmuştu. Konuyla ilgili makale ertesi gün *Ha'aretz*'de baş haber olarak yer almış, uluslararası medyada da dikkat çekici biçimde yer bulmuştu. Danny Yatom anlaşmanın basına sızdırılmasını Şin-Bet'in soruşturmasını istemiş, ancak Barak bu öneriyi reddetmişti. Eldar, Barak'ın sızma ile ilgili üzüntü duymadığı izlenimini edinmişti. Eldar bir süre sonra Barak'a barış taslağıyla ilgili haber yapmaması için neden kendi-

siyle bağlantı kurmadığını sorduğunda Barak, "hatırlamıyorum" yanıtını vermişti.[16]

Shepherdstown çok fazla gayret sarf edilen, çok az şey elde edilen bir felaketti. Görüşmelerdeki son akşam yemeğinde, Faruk el-Şara bütün katılımcıların önünde kaçırılan fırsat konusunda yakındığı ve bu konudaki sorumluluğu haklı ve dolaysız bir biçimde Barak'ın omuzlarına yüklediği sert bir konuşma yapmıştı. Şara Amerikan başkanına hitaben yaptığı konuşmada, Shepherdstown'a gelirken Suriyelilerin stratejik bir seçim yaptığını, barış müzakerelerini yeniden başlatmak konusunda hazır ve istekli olduklarını, Başbakan Barak'ın açıklamalarından cesaret aldıklarını, başbakanın barış isteyen ve barış için nasıl mücadele etmesi gerektiğini bilen bir adam olduğunu düşündüklerini söylemişti. Şara Blair House'taki umut verici buluşma ertesinde, Shepherdstown'a üzerinde görüş birliğine varılmış gündemin konularını tartışacak bir uzmanlar heyetiyle geldiğini, fakat başbakanın fikrinin değişmiş olduğunun ortaya çıktığını söylemişti. Şara diplomatik bir dil kullanarak İsrail başbakanını, neredeyse, yalan söylemek, itibardan yoksun ve sözünün eri olmayan bir adam olmakla suçlamıştı. Makbul yurttaşlık konusundaki bu dersten en az başbakan kadar utanmış olan General Sagie, anılarında bu iddiaların aslında çok da yersiz olmadığını kabul edecek kadar dürüst davranacaktı. General Sagie de, patronunun konferans sırasındaki sorunlu tavrının görüşmeleri akamete uğratan ana etken olduğunu kabul etmekteydi.[17]

Clinton, yani ebedi iyimser, konferansın uğradığı başarısızlık aşikâr olduğu halde, Barak konusundaki ümidini yitirmemişti. Hikâyenin beklenmedik ve tuhaf sonunu Clinton kendi sözleriyle şöyle anlatmıştır:

> Son akşam yemeğinde, Barak'ın Şara'nın Suriye'ye döndüğünde iletmesi için olumlu bir şey söylemesini temine çalıştım. Bunu reddettiği gibi, benden, Shepherdstown'dan ayrıldıktan sonra Esad'ı arayarak, Lübnan müzakerelerinin kaldığı yerden devam etmesi veya başlaması ihtimalinin belirmesi halinde 4 Haziran hattını kabul edeceğini söylememi istedi. Bu, Şara'nın

16 Sheri Makover-Belikov, "Ceasefire", *Ha'aretz*, 30 Kasım 2012.
17 Sagie, *Donmuş El*, 13-19.

> kesin ve nihai olacağına inandırıldığı –o kadar ki Suriyeliler Ramazan ayı ve Bayram boyunca sonucu beklemişti– müzakerelerden, eve eli boş dönmesi anlamına geliyordu.
>
> İşleri daha da zorlaştıran, Suriye'nin karşılığında bir şey almadan verdiği tavizleri gösteren anlaşmamızın en güncel taslağının son anda İsrail basınına sızması olmuştu. Şara ülkesinde yoğun eleştirilere maruz kalmıştı. Durum Şara ve Esad için anlaşılır biçimde utanç yaratmıştı. Otoriter yönetimlerin dahi halkın fikirleri ve barışçıl çıkar grupları karşısında bağışıklığı yoktur.
>
> Esad'ı arayarak Barak'ın Rabin'in taahhüdünü tasdik edip, Lübnan müzakerelerinin başlaması halinde sınırı Rabin'in taahhüdü çerçevesinde çizme teklifini ilettiğimde, beni yorum yapmadan dinlemişti. Şara birkaç gün sonra Madeleine Albright'ı arayıp, Suriye'nin Lübnan müzakerelerini, İsrail ve Suriye arasındaki sınır hakkında uzlaşmaya varılması durumunda açacağını söyleyerek, Barak'ın teklifini reddetmişti. Esnek ve açık yürekli davranmaları nedeniyle başları yanmıştı ve aynı hatayı tekrar etmeyeceklerdi.[18]

Barak'ın Amerikan başkanını kullandığı ve istismar ettiği epey açık bir durumdu. Görüşmelerin başarısızlığa uğramasında kişisel tavrının etkili olduğunda da şüpheye pek mahal yoktu. Barak takıntı derecesinde ketumdu; Suriyeliler bir yana, en yakın danışmanlarıyla dahi güven ilişkisi kurmaktan acizdi. Yakın takip yanlısı ve kontrol delisi yıpratıcı bir tarzı ve çok az diplomatik vasfı vardı. Açıklığa kavuşmayan şey, Suriye hattına bu kadar azimle yoğunlaşıp, çözüm bekleyen iç ve dış siyasetle ilgili pek çok sorunu göz ardı etmişken, Barak'ın büyük bir hamlenin eşiğinde neden geri adım attığıydı. Bu konuda İsrail'de sonraları öne sürülen bir varsayım, Barak'ın Suriye ile aslında barış yapmak istemediği, uzmanlar heyetini Suriyelilerin gerçek yüzünü göstermek üzere manipüle ettiği veya buna alternatif olarak, görüşmelerin başarısızlığını Golan Tepeleri'ni elinde tutmanın gerekçesi haline getirmek istediği şeklindeydi. Suriye barış görüşmelerinde İsrail heyetine başkanlık eden kişiyse, böylesi Machiavelist bir açıklamayı reddetmişti. Zirvenin planlama ve hazırlık çalışmalarına şahsen katılmış biri olarak Sagie, Barak'ın başlangıçta iyi niyetli oldu-

18 Clinton, *My Life*, 887.

ğuna inanıyordu, ancak Barak bu yolda sonuna kadar ilerlemek için gerekli cesaretten yoksundu. Askeri geçmişinden kalma bir metafor kullanarak, Barak'ı gece uçuşu sırasında Herkül uçağının ambar kapısında dikilen bir paraşütçüye benzetmişti. Zemini göremiyordu. Yalnızca karanlık ve meçhulle yüz yüze olan paraşütçü, yere çarptığında dizlerini kırmaktan korkuyordu. Sagie'ye göre Barak metaforik olarak Shepherdstown'a yönelmiş Herkül uçuşu başladığında istekliydi, ancak sonra gözü korktu ve atlamak için gerekli cesareti toplayamadı.[19]

Sheperdstown'daki başarısızlıktan Barak sorumluysa da, Clinton'ın Cumhurbaşkanı Esad'ı 26 Mart 2000'de Cenevre'de yapılacak bir zirve toplantısına davet ederek, anlaşma için bir kez daha arabuluculuk çabası göstermesi yönünde ikna eden de yine o olmuştu. Fikir, Clinton'ın Esad'la "müzakereleri tamamlama ya da koparma" zirvesinde Barak'ın sözcüsü olmasıydı. Clinton Esad'ı Cenevre'ye gelmeye, Barak'ın yeni ve ciddi bir öneride bulunacağı sözü verdiğini söyleyerek ikna etmişti. Barak Cenevre'ye bizzat giderek Clinton'ın kendisi ve Esad arasında mekik diplomasisi yapmasını ve kendilerini bir araya getirerek bir anlaşmaya varmalarını sağlama almak istemişti. Üçlü görüşme önerisi, Clinton tarafından kibarca geri çevrilmişti. Barak Clinton'a en son neleri kabul edeceğini başkanla görüşmesine bir saat kalana değin söylememişti ve bu şartlar da inanılmaz bir şaşkınlık yaratmıştı. Zirve öncesinde toplantı için çok yüksek beklentiler yaratan Barak tarafından yarı yolda bırakıldıklarını düşünen Clinton'ın yardımcıları dehşete düşmüş, başkan da üzülmüştü.[20] Barak Cebel el-Şeyh'deki erken uyarı istasyonundaki az sayıda insan ve Golan Tepeleri'nden geri çekilmenin üç yıl yerine iki buçuk yılda tamamlanması gibi önemsiz konularda esneklik gösterirken, 1967'de düzenlenen foto-haritada tanımlandığı üzere, sınırın kıyı şeridinden 400 metre geride olmasının zorunlu olduğuna inanıyordu. Diğer bir ifadeyle Barak, –Esad için barışın olmazsa olmaz şartı olan– Rabin'in "teminat"ını kabul etmiyordu. Her daim yakından yönetim ve kontrol yanlısı Barak, işi Clinton'ın Esad ile toplantısında kullanması için eksiksiz bir senaryo üret-

19 Sagie, *Donmuş El*, 18-19.

20 Bregman, *Elusive Peace*, 57-58.

meye kadar vardırmıştı. Barak Amerikan dışişleri bakanının daha çok bir patronluk taslama olarak algıladığı tavır içerisinde, başkanın açış konuşmasını irticalen yapmasının kabul edilebileceğini, ancak İsrail'in ihtiyaçlarının kelimesi kelimesine dile getirilmesi gerektiğini de söylemişti.[21]

Clinton'a Madeleine Albright, Dennis Ross ve Martin Indyk; Esad'a Faruk el-Şara ve tercümanı Buseyne Şaban eşlik ediyordu. Toplantıda Clinton cesur bir ifade takınarak Barak'ın, "üzerinde çoğunlukla fikir birliği sağlanmış sınır" temel alınarak Golan Tepeleri'nden barış anlaşmasının bir parçası olarak geri çekilmeye hazır olduğunu dramatik bir biçimde söylemişti. Esad hemen bunun sorunlu olduğunu ifade etmişti. Sorun neydi? Sorun, sınır üzerinde "ortak mutabakat" olması gerekliliğiydi. Clinton ikna edici olmayan bir biçimde, her anlaşmanın, üzerinde ekseriyetle fikir birliğine ulaşılmış sınırı temel almak durumunda olduğunu söylemişti, fakat Esad bunun bir sorun teşkil ettiğini tekrar etmişti. Sekiz dakika içerisinde görüşme tamamen bitmişti. Ross –Barak'ın "ileri sürdüğü şartları" Esad'ın kabul etmeyeceği konusunda Barak'ı uyarmış olmasına rağmen– Esad'dan aldığı buyurgan red cevabıyla afallamıştı. Ross, Esad'ın bir anlaşma istemediği sonucuna varmıştı. Clinton ileri sürülen şartların üzerinden tek tek geçmeye devam edip edemeyeceğini sormuş, Esad bunu başıyla onaylamıştı. Clinton'ın değindiği bir sonraki konu 4 Haziran hattının Barak için kabul edilebilir olduğuydu, ancak Barak İsrail'in Taberiye Gölü ve Şeria Nehri üzerinde egemenlik hakkını elinde tuttuğunu ve sınır hattının bu hakkı ihlal etmeyecek şekilde düzenlenmesini garanti altına almak istemişti. Esad bunun üzerine İsraillilerin barış istemediğini belirttiği sert bir karşılık vermişti. Clinton sadece gölün çevresinde dar bir toprak şeridinden bahsettiklerini söylemiş ve Ross'dan Golan Tepeleri'nin 1967'de hazırlanan foto-haritasını Esad'a göstermesini istemişti. Söz konusu harita, Barak'ın elinde tutmak istediği, Şeria Nehri ile Taberiye Gölü'nün doğu kıyısından aşağı doğru uzanan toprak şeridini açık bir biçimde göstermekteydi. Esad bunun mümkün olmadığını söylemişti. Gölün kuzeydoğu kıyısındaki toprak şeridi karşılığında İsrail'in gölün güney yakasındaki el-Hamme'de, iç

21 Madeleine Albright, *Madam Secretary: A Memoir* (Londra, 2003), 480.

kesimdeki toprak parselini Suriye'ye verme önerisini de reddederek şöyle haykırmıştı: "Göl her zaman bizim gölümüz olmuştur. Hiçbir zaman onların olmadı... Gölün doğusunda hiç Yahudi yoktur." Esad Barak'ın istediği şeyi kabul etmesi halinde, tek bir gün dahi iktidarda kalamayacağını da söylemişti.[22] Clinton iki saat boyunca Suriye devlet başkanını ikna etmeye çalışmış ancak bir sonuç alamamıştı. Clinton'a göre İsrail'in Shepherdstown'da yarattığı terslik ve üzerinde çalışılan barış taslağının İsrail basınına sızmış olması Esad'ı zor durumda bırakarak, İsrail'e duyduğu zayıf güveni de yok etmişti.[23] Güvensizlik duruma katkıda bulunan bir faktör olsa da, yapılan teklifin şartları sürecin çöküşünün ardındaki asıl nedendi: Esad Cenevre'ye Rabin'in "teminat"ıyla uyumlu eski sınırı teyit etmek için gitmiş, Barak ise yeni bir sınır çizmek istemişti.

Buseyne Şaban *Damascus Diary* başlıklı anılarında Cenevre görüşmelerinin, Suriye tarafının gözünden aydınlatıcı bir yorumunu vermektedir. Şaban'ın anlatımında Esad'ın Amerikalı yetkililere güvenmemesiyle ilgili olarak öne çıkan nokta, Esad'ın Amerikalıların İsrail'e yönelik tavrını tarafgirlik olarak görmesidir. En derin güvensizlik de, İsrail'e tutkulu bir bağlılık hisseden Amerikalı bir Yahudi olan Dennis Ross'a yöneliktir. Clinton'ın açış konuşması Esad'ın Amerikalıların barış için arabulucular olarak değil, İsrail'in temsilcileri olarak hareket ettiği şüphesini teyit etmiştir. Clinton bu konuşmada Barak'ın "şartlarını ülkesinin hayati ihtiyaçları" ile sınırlandırdığını ve "4 Haziran 1967 hattını temel alan, üzerinde ekseriyetle anlaşılmış sınırlara" geri çekilmeye hazır olduğunu söylemişti. Esad çeviriyi hemen durdurarak, "'Üzerinde ekseriyetle anlaşılmış sınırlar' da ne demek oluyor? Ben bunu kabul etmiyorum!" demişti. Esad sinirli bir biçimde tercümanına dönerek "Neden bahsediyorlar? Toprak değiş tokuşu mu? Gölün o kısmı bizimdir ve her zaman bizim olmuştur. Orada savaştan önce arkadaşlarımla yüzerdim. Bundan nasıl vazgeçebiliriz?" demişti. Daha sonra Clinton'a dönerek, İngilizceye "Burası benim halkımın mülküdür!" olarak çevrilen Arapça

22 *a.g.e.*, 480-82; Ross, *The Missing Peace*, 583-86.
23 Clinton, *My Life*, 903.

cümleyi söylemişti. Madeleine Albright Esad'a Barak'ın Golan'ın yüzde 90'lık bir kısmını geri vermeyi önerdiğini ve bu teklifi bir daha alamayabileceğini; bu sebeple teklifin düşünmeye değer olduğunu söylemişti. Esad salondakilerin tümüne birden sert bir bakış yönelterek, Golan'ı geri almayı bu sefer başaramamaları halinde bunu gelecek kuşaklara bırakacaklarını, ancak Golan'dan asla vazgeçmeyeceklerini vurgulamıştı. Clinton nazikçe lafa girerek "İsrailliler oranın size ait olduğunu biliyor Sayın Başkan. Sadece güvenlik için o bölgeye ihtiyaç duyuyorlar" demişti. Esad bu sözlü müdahaleyi "Eğer herkes sadece istediği için bir şeyleri elde edebiliyor olsaydı, orman kanunları geçerli olurdu" diye terslemişti. Yarım saatlik verimsiz bir tartışmanın ardından, toplantıya ara verilmesine karar verilmişti. İki lider konferans salonundan ayrılırken Clinton gülümseyerek "Çaba göstermeye devam etmeliyiz, eğer bunu yapmazsak, Dennis kendisine ne olacağını bilemeyecektir" demişti. Dennis Ross ise Martin Indyk'le birlikte iki liderin arkasından yürüyordu. Esad arkasına dönerek Ross'a bakmış ve Clinton'a, "Dennis barış için çalıştığı sürece, hiçbir zaman barış yapamayacağız" demişti.[24]

Hafız Esad mezara kendi bakış açısından bu zirvede neyin ters gittiği ile ilgili alenen hiçbir şey söylemeden gitti, fakat ne düşünüyor olabileceğini söyleyebilecek yakın bir tanık var. Oğlu ve halefi Beşar Esad, Amerikalı Suriye uzmanı David Lesch'e zirvenin Suriyeliler açısından ne ifade ettiğini sonradan açıklayacaktı. Mayıs 2004 tarihinde yapılan bir röportajda yapılan açıklamanın bütünü, zirvenin perde arkasına, katılımcıların algısı ve sürecin çökmesinin ardındaki nedenlere ışık tutması açısından burada tamamen alıntılanmayı gerektirmektedir:

> Babamın Clinton'la görüştüğü son tarih olan Nisan 2000'de Clinton babamı aramıştı ve işin içinde [Suudi veliaht] Prens Abdullah da vardı. Babamla Clinton arasında iyi ilişkiler mevcuttu. Babam Clinton'a ne görüşmek istediğini, neden zirve yapıldığını sormuştu çünkü babam bu zirvenin uygun olduğunu düşünmüyordu. Bunun üzerine Asya'dan, zannediyorum Pakistan'dan dönüş yolunda olan Clinton babamla bu-

24 Shaaban, *Damascus Diary*, 190-95.

luşmak istediğini söylemiş, Umman'da durmuş, daha sonra Cenevre'ye geçmişti. Babamı aramış ve ona Cenevre yolunda olduğunu ve orada buluşmak istediğini, çünkü Barak'ın 4 Haziran hattını kabul ettiği gibi iyi haberleri olduğunu söylemişti. Fakat Cenevre'de babama Barak'ın işgal altındaki toprakların yüzde 95'inden geri çekilmeyi kabul ettiği söylenmiş, babam da bu nedenle sinirlenerek toplantıyı terk etmek istemişti. Babam şaşkındı, Clinton da şaşkındı: Clinton onun [Hafız Esad'ın] öneriyi reddetmesine şaşırmıştı, çünkü birileri ona öneriyi kabul edeceğimizi söylemişti. Clinton Umman'da mola verdiğinde [ABD güvenlik danışmanı] Sandy Berger ve [Suriye'deki ABD büyükelçisi] Chris Ross'la yanlarındaki birtakım Ummanlı yetkililer, Clinton'a babamın o aralar hasta olduğunu, ölmeden evvel barış yaparak oğluna başkan olması için yardım edebilmeyi istediğini ... bu nedenle onun [Hafız Esad'ın] her şeyi kabul edeceğini söylemişlerdi. Clinton'a babama toplantı için teklif götürdüklerini ve babamın da tamam dediği imasında bulunmuşlardı. Clinton babamın öneriyi kabul ettiğini varsaymıştı. Olan, Barak'ın İsrail'de biraz güç kaybına uğramış olması ve biri barış, diğeri barış için olmayan iki kartla oynamak istemesiydi. Barış isteyenler için dünyaya bir barış yapıcı olduğunu, İsrail'deki aşırılık yanlıları içinse barışı kabul ettiğini, ancak elindeki toprağın tümünü iade etmediğini söyleyecekti. Süreç böylelikle başarısızlığa uğradı. Başarısızlık ne Clinton'ın, ne de Suriyelilerin suçuydu, ancak İsrailliler daha sonra barış istemeyenin babam olduğunu söylediler. Barak bu şekilde babamın sadece kendi ileri sürdüğü şartlarda bir barış istediğini ve [sürecin çöküşünden] Arapların sorumlu olduğunu iddia edebildi.[25]

Bu tanıklık Hafız Esad'ın bakış açısını tanımlıyor olsun ya da olmasın, tartışma gerektirmeyen durum Cenevre'deki toplantının birdenbire ve tam anlamıyla göz önünde bir başarısızlıkla sona ermiş olmasıdır. Shepherdstown'daki kalıpları tekrar eden Barak, sadece kritik bir anda boşa çıkarmak üzere yüksek beklentiler oluşturmuştur. Bu başarısızlık için yapılacak en iyimser açıklama, bir yanlış anlamanın oluştuğudur: Esad ortaya koyduğu ihtiyaçlarının giderilmesini beklemiş ve Amerikan başkanının

25 David W. Lesch, *The Arab-Israeli Conflict: A History* (New York, 2008), 366-67.

Barak'tan beklediği şeyleri iletmediğine şahit olduğu anda da, görüşmelere hemen son vermişti. Dennis Ross ise süreçle ilgili başka bir açıklama önermiştir. Ross, sağlığının bozulmakta olduğunun farkında olan Esad'ın, oğlu Beşar'ın sorunsuz bir biçimde başa geçmesini sağlamakla meşgul olduğunu ileri sürmüştür. Ross İsrail'le anlaşmanın artık Esad'ın gündeminde olmadığını iddia etmiştir. Ancak bu açıklama iki gerçeği göz ardı etmektedir. Bunlar Esad'ın kendi kamuoyunu anlaşmanın eli kulağında olduğuna hazırladığı ve Cenevre'ye, orada kalma ve ilerleme kaydedilmesi halinde detaylar üzerinde çalışabilmeleri için aralarında askeri görevliler de olan 100 kadar uzmandan oluşan bir heyetle gitmiş olduğudur. Esad'ın "hayır" demek için Cenevre'deki Intercontinental Oteli'nden 135 oda ayırtmasına gerek yoktu, bu cevabı telefonda da verebilirdi. Konferans salonunu terk ettiklerinde, Esad Ross'un yanına giderek kolunun üst kısmını kavramıştı. Ross bu sessiz dostluk jestine karşılık vermişti. Esad zayıf görünmüyor olsa da, Ross Esad'ın kolunun üst yanını onun yaptığı biçimde tuttuğunda ne kas, ne yağ, ne de doku namına bir şey kalmadığını, sadece kemikten mürekkep bir kol tuttuğunu fark etmişti. Bu durum Suriyeli diktatörün ölümcül hastalığı hakkındaki raporları doğrular nitelikteydi.[26]

Suriyeli görevliler bu açıklamanın kabul edilebilirliğini sorgulamışlardır. Onlara göre Esad Cenevre'ye hızla bozulan sağlığına rağmen, ellerinde bir barış anlaşması fırsatı olduğunu düşünerek gitmişti. Barış görüşmelerinde Suriye delegasyonundaki önemli isimlerle yapılan görüşmelerden yola çıkarak, Marwa Daoudy Esad'ın pozisyonunu şöyle özetlemiştir:

> Araplarla İsrailliler arasında tam anlamıyla barış yapılabilmesi hakkındaki öngörüsünden taviz vermeye hazır olsa da, Esad 1967 hattının gerisine tamamen çekilme ilkesine sıkıca bağlı kalmıştı. Bu nedenle Taberiye Gölü ve gölün su kaynaklarına erişim konusunda iyileştirme istemişti. Esad İsrail'in geri çekilmesiyle ilgili, üzerinde ihtilafların sürdüğü topraklardan geri çekilmenin aşamalara bölünmesi ve hatta karşılıklı garanti verilmesi de dahil özel konuları tartışmaya hazırken, ona göre temel egemenlik konusunda, toprak bütünlüğü ve barış karşılığı

26 Ross, *The Missing Peace*, 586-90.

> toprak/su mevzuları müzakere edilemezdi. Kısaca, Esad barışı bu şartlar dışında herhangi bir şartla kabul etmenin, bölgede İsrail hegemonyası olarak tanımladığı durumun kabulü olduğuna inanmaktaydı.[27]

Barak'ın Golan Tepeleri'nden 400 metre eksiğine ilişkin teklifini Esad'ın reddetmesinin sebebi ne olursa olsun, Suriye hattında yapılabilecekler tükenmişti.

Ross'un yardımcısı Aaron David Miller da Yahudi'ydi, ancak Ross'un İsrail'e yönelik derin bağlılığını yahut Arapları kaçırılmış her fırsat için suçlama yaklaşımını paylaşmıyordu. Miller daha ölçülü ve Arapların bakış açılarına daha açıktı. Hafız Esad'ın tatlı dilli biri olmadığını biliyordu. Barak'ın Suriye ile müzakereleri ele alış biçimi konusunda Ross'dan çok daha az toleranslıydı ve müzakerelerin, dikkati, çok daha büyük önem arz eden Filistin hattından başka yere yönlendirme amacı taşıdığını düşünüyordu. Eğer İsrail başbakanı pazarlık yürütmek istiyorsa, buna diyecek bir şey yoktu, ancak bunu Amerikan başkanının itibarı ve haysiyeti vasıtasıyla yapmamalıydı. Ancak olanlar tam da bu duruma işaret ediyordu. Ocak ve Mart 2000 arasında, ağırlıklı olarak Barak'ın üstelemesiyle Clinton ve yardımcıları, böyle bir olasılık veyahut şans olmamasına karşın İsrail ve Suriye arasında bir anlaşma sağlanması için koşuşturmuştu. Cenevre "şok edici bir felaket"ti. Barak'ın nihai önerisinin denemeye değer nitelikte olduğuna dair tartışmaya Miller'ın verdiği yanıt şuydu: bedeli ve zararı bize ait olmamak şartıyla denemeye değer bir öneri. Miller'ın değerlendirmesine göre, "Barak'ın önerisi sadece işe yaramamakla kalmamış, çok değerli olan zamanın kaybına ve yine Amerika'nın itibarının erozyona uğramasına neden olmuştu. Şu an sayısı ikiye yükselen art arda iki başarısız buluşma, başkanı kötü ve zayıf göstermekten başka bir işe yaramazdı." Miller Amerika'nın başarısız olduğunu görmekten hiç hoşlanmıyordu, ancak özel olarak bu başarısızlık ona hem kaçınılmaz, hem de gereksiz görünmekteydi.[28]

---

27 Marwa Daoudy, "A Missed Chance for Peace: Israel and Syria's Negotiations over the Golan Heights", *Journal of International Affairs* 61, no. 2 (Bahar/Yaz 2008): 229.

28 Miller, *The Much Too Promised Land*, 284-87.

Lübnan'dan Geri Çekilme

Suriye hattındaki başarısızlık Lübnan cephesinde de bir çözümsüzlüğe neden olmuştu, çünkü Lübnan Suriye kontrolü altındaydı. Suriye Hizbullah'ı kullanarak İsrail'in kuzey sınırları üzerinden baskı uyguluyordu; bu durum doğrudan Suriye topraklarından yapılacak saldırılardan daha az risk oluşturmaktaydı. Suriye ile yapılacak barış anlaşmasının en cazip taraflarından biri, bu anlaşmanın İsrail'in Lübnan topraklarından sorunsuz bir biçimde geri çekilmesini sağlayacak olmasıydı. İsrail ve Suriye'nin bakış açılarının bağdaşamayacak denli farklı olduğu ortaya çıktığında, Barak tipik kararlılığıyla ülkesinin kuzey cephesindeki bu stratejik soruna İsrail'in tek taraflı çözüm bulmasının yolunu aramıştı. Zamanlama Suriye ile yaşanan çıkmazın dayattığı bir durumdu, ancak Lübnan'dan çekilme kararı –çok önce şekillenmeye başlamış– dikkatli ve karmaşık bir stratejik düşünceye dayanıyordu. Hizbullah şüphesiz bu düşünme biçimi için önemli bir etkendi. Ancak Barak bu sonuca, Lübnan'ın güneyindeki güvenlik kuşağının gereğinden uzun bir süre kullanılması ve İsrail'in uluslararası sınıra geri çekilme zorunluluğu nedeniyle yıllar önce varmıştı.[29] Barak seçim çalışmaları sırasında bir yıl içerisinde İSK'yı Lübnan'dan çıkartacağı, genç erkekleri de eve geri döndüreceği sözünü vermişti. İSK Genelkurmayı Lübnan'dan tek taraflı geri çekilmeye istikrarlı bir biçimde karşı çıkıyordu. İSK, aynı şeyi yapmak isteyen Binyamin Netanyahu'yu, başbakanlık mesaisinin sonlarına doğru durdurmuştu. Seçim kampanyası esnasında medya, "üst düzey askeri kaynaklar"ın geri çekilmeye karşı olduğunu defalarca bildirmişti. Generaller yeni hükümete de aynı değerlendirmeyi yapmıştı: geri çekilmenin Hizbullah saldırılarını artırması muhtemeldi. Askeri istihbarat şefi Tümgeneral Amos Malka, Knesset Savunma ve Dış İlişkiler Komitesi'ne Eylül 1999'da bilgi vermişti. Kendisine İSK'nın tek taraflı olarak geri çekilmesinin kuzeyde, Lübnan'la sınıra yakın bölgelerdeki sivil nüfusun güvenliği için tehlike yaratıp yaratmadığı sorulmuştu. Soruya evet yanıtını veren general, farklı türde çatışmaların,

29 Gilad Şer, *Erişilemeyen: İsrail-Filistin Barış Müzakereleri, 1999-2001* (İbranice) (Tel Aviv, 2001), 97.

geçmişe nazaran bu kez sınırlarına daha yakın mesafede devam edeceğini söylemişti. Söz konusu kıyamet senaryosunun ana fikri, Malka ve mesai arkadaşları tarafından, geri çekilmenin gerginliği artıracağı, kısa süreli bir yeniden toparlanma arasından sonra Hizbullah'ın sınırın öte yanındaki İsrail hedeflerine saldırıları yeniden başlatacağı şeklinde açıklanmıştı.[30]

İSK genelkurmay başkanı Şaul Mofaz Lübnan'dan tek taraflı geri çekilme fikrinin en bilinen karşıtlarından biriydi. Ateş altında geri çekilmenin ordunun özgüveni için kötü olacağı ve İsrail'in düşmanlarına zafiyet mesajı vereceği uyarısında bulunmuştu. Mofaz, sivil otorite gibi demokratik bir normu ihlal ederek medyaya hükümet karşıtı brifingler vermeyi adet edinmişti. Geri çekilmeye güçlü biçimde muhalefet eden diğer bir kişi de, kuzey cephesi komutanı Tümgeneral Gabi Aşkenazi'ydi. Mofaz ve Aşkenazi geri çekilmeye yönelik muhalefete öylesine hırçın ve kavgacı bir biçimde liderlik ettiler ki, medya yorumcuları tarafından neredeyse darbe tehlikesi yaratmakla suçlandılar.[31] Geri çekilmeden önceki aylarda medya, geri çekilme ertesinde neler olabileceğiyle ilgili istihbarat kaynaklarından sızan uyarılarla çalkalanmıştı. Bu raporlardan biri İranlıların terörü artırmak gibi stratejik bir karar aldığı ve Hizbullah'a İsrailli hedeflere yönelik saldırılarını Hamas ve İslami Cihat örgütleriyle işbirliği içerisinde artırma talimatını verdiği iddiasında bulunmuştu. Mofaz *Yediot Aharonot* gazetesine verdiği bir mülakatta, hükümetin izlediği politikaya saldırarak, geri çekilmeyi tavsiye etmediğini açık bir biçimde ifade etmişti. Barak'ın bazı mesai arkadaşları isyankâr genelkurmay başkanını görevden almasını öğütlemişlerdi. Barak ise bu tavsiyeyi reddetmişti, çünkü genelkurmay başkanlığı makamına zarar vermekten korkuyor ve hükümet geri çekilme kararı aldığında bunu yerine getirecek kişilerin Mofaz ve Aşkenazi olacağını düşünüyordu. Mofaz Lübnan'dan başı bulutlarda bir muzaffer edasıyla ayrılmayı hayal etmeyi sürdürüyordu. Nisan sonunda güvenlik kabinesinin bir toplantısında Mofaz, Aşkena-

30 Raviv Drucker, *Harakiri: Ehud Barak—Fiyasko* (İbranice) (Tel Aviv, 2002), 129-37.

31 Dan Margalit ve Ronen Bergman, *Çukur* (İbranice) (Or Yehuda, 2011), 60-61.

zi ve Malka olası senaryoları sunarak "Lübnan'dan geri çekilme kuzeyin tümünü ateşe vermek anlamına gelecektir" uyarısını yapmıştı. Toplantıya katılan bakanlar, toplantının ardından subayların kendilerini korkutmaya çalıştığını hissettiklerini söyleyeceklerdi.[32]

Barak bir başbakan olarak yetkilerini kullanırken üst düzey askeri yetkilileri pasifize etmiş ve 5 Mart 2000'de İsrail'in güney Lübnan'dan tek taraflı olarak geri çekilmesine yönelik, kabinenin kabul edip ancak uygulanması için tarih belirlemediği ilk teklifini sunmuştu. Geri çekilme planları, Güney Lübnan Ordusu (GLO) ve İSK arasındaki güven krizini derinleştiren kasıtlı bir yanlış bilgilendirmeyi de beraberinde getirmişti. 22 Mayıs'ta, pek çok GLO mevzisinin Hizbullah'ın eline geçmesini takiben, acil bir toplantı yapılmış ve güvenlik kabinesi derhal geri çekilme kararı almıştı. Emir verildikten hemen sonra, İSK emri etkili bir biçimde yerine getirmişti. 24 Mayıs'ta İSK güvenlik kuşağını terk etmiş ve BM Güvenlik Konseyi 425 sayılı kararı uyarınca uluslararası sınıra çekilmişti. Operasyon açısından bakıldığında geri çekilmenin bir başarı olduğu söylenebilir ve Aşkenazi bu açıdan övgü almıştır. Ancak Lübnan batağından sıyrılmanın halk arasında yarattığı rahatlamayı, İSK'nın ardında askeri ekipman ve gizli belgeler bıraktığı yolunda basında çıkan eleştiriler izlemişti. Şimdi GLO'nun dağılmasının bundan sonra engellenemeyecek olması da açıklığa kavuşmuştu. Müttefikleri tarafından yüzüstü bırakıldığı hissindeki GLO'nun çok sayıda askeri kaçarak Hizbullah'a katılmıştı. TV haberleri halkı geri çekilen orduya ve kendi kaderine terk edilen müttefiklerin akıbetine ilişkin endişelere gark etmişti. O gece bir TV röportajı veren Aşkenazi'nin söylediği üzere, "Mutlu bir geri çekilme yoktur. Geri çekilmenin iyisi olmaz."[33]

Geri çekilme, BM müfettişlerinin uluslararası sınırı tanımlaması ve İsrail'in geri çekilmesinin tamamladığını belgelemesi ile İsrail'in Lübnan'daki 18 yıllık talihsiz macerasını sona erdirmişti. Seçim kampanyasında verilen, genç askerleri eve geri döndürme sözü de gerçekleştirilmişti. Ancak bir zamanların efsanevi İSK'sının Lübnan'da bu şekilde küçük düştüğü ve küçük İslami

32 *a.g.e.*, 63-65.

33 *a.g.e.*, 64-66.

bir gerilla gücü olan Hizbullah'ın asıl kazanan olduğu ortadaydı. Pek çok kişi İSK'nın karanlıkta geri çekilmesini yenilgiyle eş tutmaktaydı. Küçük düşme hali, örneğin Hamas ve İslami Cihat gibi diğer İslami direniş hareketlerinin, İSK'yı Lübnan dışına sürmekte etkili olduğu kanıtlanan benzer gerilla savaşı taktikleri ve intihar bombası eylemlerine yönelteceği korkusuyla birleşmişti. Hizbullah'ın itibarı ciddi biçimde artmıştı. Hizbullah çok büyük bir bedel ödemeksizin, İsrail'i savaş alanında hezimete uğratan ilk Arap askeri örgütü olarak görülmeye başlanmıştı. 26 Mayıs'ta, güney Lübnan topraklarını son İsrail askerinin de terk edişinden iki gün sonra, Hizbullah Bint Cübeyl kasabasında bir zafer geçidi düzenlemişti. Hizbullah genel sekreteri Hasan Nasrallah, bu geçit törenindeki ana konuşmacıydı ve sözleri Arap dünyasının tümüne yönelikti: "Sevgili kardeşlerim, size söylüyorum; tüm nükleer silahlarıyla İsrail, örümcek ağlarından daha zayıftır."[34]

İsrail'in askeri gücü sayesinde yenilmez olduğu imajı fena halde çökmüştü. Yine de, daha geniş tarihsel perspektiften bakıldığında güney Lübnan'dan çekilme kararı stratejik olarak kuşkuya yer bırakmayacak denli anlamlıydı. İSK komutanlarının korkutucu tahminlerinin aksine, kuzey cephesi geri çekilmeyi izleyen altı yıl boyunca nispeten sakin kalmış ve İsrail'in kayıpları çarpıcı bir biçimde azalmıştı. Ehud Barak'ın krizlerle dolu başbakanlığında özellikle bu konuda verdiği karar açısından hiçbir pişmanlığı yoktu. Üst düzey askeri danışmanlarının gösterdiği güçlü muhalefete karşın kararını uygulamakta gösterdiği cesaret ve idareciliği nedeniyle biraz itibar da kazanmıştı. Ancak Barak'ın kararı, yaratmış olduğu geçici başarısızlık hali haricinde uzun dönemli bir yaklaşım farklılığına da sebep olmuştu: söz konusu karar İsrail'in rotasını Arap komşularıyla müzakere yönteminden –Barak'ın Likud partili halefleri döneminde doruk noktasına ulaşacak bir yaklaşıma– tek taraflı eyleme çevirmişti.

34 Amos Harel ve Avi Issacharoff, *34 Days: Israel, Hezbollah, and the War in Lebanon* (New York, 2008), 38.

17. Paramparça Bir Barış, 2000-2001

Filistinlilerle müzakere yürütmek, Suriyelilerle müzakere yürütmeye benzemiyordu. Suriyelilerle hiçbir yakınlık yoktu, ancak yaklaşım farklılıkları küçüktü ve meseleler toprak, su ve güvenlik konuları gibi çoğunlukla somut mevzular hakkındaydı. Filistinlilerle ise dip dibe olmaktan kaynaklı büyük bir benzerlik, Oslo müzakerelerinde edinilmiş kapsamlı tecrübe ve anlaşmaya varmak konusunda ortak bir arzu söz konusuydu. Fakat görüş ayrılıkları daha büyük ve tartışma yaratan mevzular varoluşsaldı.

Camp David'e Giden Yol

Başbakanlığının ilk döneminde Suriye lehine Filistinlilerle görüşmekten imtina eden Barak'ın şimdi Filistinlilerle müzakereleri yeniden başlatmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Bir kez daha Amerikalılardan yardım istemiş ve Amerikalıların da bir kez daha ne isterse onu yapmalarını beklemişti. Amerikalılar barış sürecinde Hafız Esad'a Frank Sinatra ismini takmışlardı, çünkü Esad her şeyi "Benim Yolum"* şiarıyla yapmak istemiş, ancak bu ismi hak eden aslında Ehud Barak olmuştu. Yossi Beilin'in ifadesiyle, mahcubiyet Barak'ın güçlü vasıflarından biri değildi. Barak, yorum ve eleştiri yapmak ve yakınmak için sürekli Bill Clinton'ı arıyordu. Clinton'la sık sık bir araya gelmiş, ancak geç kalmayı hiç ihmal etmemişti. Clinton'ın yakın danışmanları Barak'ın Clinton'a memuruymuş gibi davrandığını ve emirleri hemen yerine getirilme-

* "My Way" (Benim Yolum), İtalyan asıllı Amerikalı şarkıcı Frank Sinatra'nın (1915-1998) meşhur ettiği şarkı. Hayatını kendi bildiği gibi yaşayıp, kararlarının sorumluluğundan memnun bir kişinin ruh halini yansıtmaktadır. (çev.)

diği takdirde sabırsızlandığını düşünmekteydi. Barak'ın başkana yüklediği pek çok teknik detay bakan yardımcılarına bırakılabilirdi. Fakat Clinton, 2000 yılı sona ermeden Filistinlilerle nihai statü anlaşmasını gerçekleştirmenin tek yolunun Barak olduğunu düşünüyordu ve bu yolda büyük bir bedel ödemeye hazırdı. Clinton 1993 yılında başlamasına aracılık ettiği sürecin tamamlandığını görmeyi doğal olarak arzu ediyordu. Ayrıca 2000 yılı sona ermeden bu anlaşmayı başaramamanın, barış sürecini tamamen sonlandırmasından ve kaçınılmaz olarak şiddetin yeniden başlamasından korkuyordu.[1] Clinton işte bu nedenle, İsrailli başbakanın değerlendirmeleri yerine kendi değerlendirmelerini yapmakta tereddüt ediyordu; ancak sonuç, güvenilir bir arabulucu olarak itibarının zayıflaması ve en azından Arapların gözünde, İsrail'in avukatına dönüşmesi olacaktı.

Barak'ın devasa egosu barış görüşmeleri esnasında sürekli sorun kaynağı olmuştu. Amerikan dışişleri bakanı onu cesur fikirleri, barış konusuna adanmışlığı ve ayrıntılı stratejileri olan kayda değer biri olarak görüyordu. "Birebir insan ilişkileri konusundaki becerileri ise, tam tersine çok yetersizdi. Barak kendisinin diğer insanlardan daha zeki olduğunu düşündüğünü karşı tarafa hemen hissettiriyordu. Bu, Barak karşısındakilerden daha zeki olsa bile pek de akıllıca bir taktik değildi. Neyin mantıklı olduğuna ilişkin kendince bir öngörüsü vardı ve açıklamalarını espri ve nabza göre şerbet verme metoduyla harmanlasa, kendisini dinleyenleri daha iyi ikna edeceğinin farkında değildi. Filistinlilere karşı da oldukça mesafeliydi."[2] Kıdemli Filistin müzakerecilerinden Ahmed Kurey, bu durumu daha açık bir biçimde şöyle ifade etmişti: "Gayesi bu olmasa da, Barak küstahlık ve küçümseme sergiliyordu ve yaklaşım tarzı elbette müzakerelerde önemli bir rol oynamaktaydı."[3]

Barak'ın Oslo barış süreci hakkındaki tereddütleri daha önce de ortaya dökülmüştü. Barak, adım adım toprak karşılığı barış yaklaşımının, İsrail'in çıkarlarına uymadığını, çünkü Filistinlile-

1 Yossi Beilin, *The Path to Geneva: The Quest for a Permanent Agreement, 1996-2004* (New York, 2004), 48.

2 Albright, *Madam Secretary*, 488.

3 Beilin, *The Path to Geneva,* 126.

rin her defasında daha fazlasını isteyeceğini iddia ediyordu. Bu durum onu başka geçici anlaşmalar yapmak konusunda temkinli hale getirmiş ve Filistin Yönetimi'nin anlaşmazlığın mutlak biçimde sona erdirilmesi konusunda adanmışlık sergilemesi gerektiğinde ısrar etmeye yöneltmişti. İsrail'in daha önceden verdiği tavizler sonuçta askıya alınarak, Şarm el-Şeyh'de Eylül 1999 olarak belirlenen takvime uyulmamıştı. "Çerçeve anlaşma" için Şubat 2000 olarak belirlenen takvim de geçerliliğini yitirerek, Filistin tarafındaki hayal kırıklığını körüklemiş; Arafat'ı, anlaşma yapılamaması halinde tek taraflı bağımsızlık ilan edecek olduğu tehdidini yapmaya yöneltmişti.

Barak'ın barış sürecini manipüle etmesi, Filistinlilerin ona karşı duyduğu güveni yok etmişti. Filistinliler, ülkesindeki milliyetçi kampı yatıştırmak üzere yerleşimlerin son Likud hükümeti zamanındakine kıyasla daha hızlı bir biçimde yayılmasına izin verdiği için Barak'a kızgındı. Aylarca ihmal edildikten sonra kendilerine hızlanmaları gerektiğinin söylenmesine de içerlemişlerdi. Filistinlilerin bu protestolarını önemsemeyen Barak, nihai statü anlaşması için en üst düzey liderler arasında üçlü bir zirve için ısrar ediyordu ve Clinton da her zamanki gibi buna boyun eğmişti. Arafat bir zirve için erken olduğunu ve zirvenin başarısızlığa uğraması halinde bunun işleri daha da zorlaştıracağını düşünmüştü. Amerikan dışişleri bakanına zirvenin başarılı olacağı konusunda bir beklenti olmadıkça yapılmaması gereken çok önemli bir hamle olduğunu ve muhtemel görünen başarısızlık için suçlanmak istemediğini söylemişti.[4] Arafat zirve yerine görüş ayrılıklarını giderecek ve zirve için ön hazırlık yapılacak daha alt düzey görüşmeler yapılmasını önermişti. Clinton Arafat'ı zirveye katılması için ikna etmiş ve zirvenin başarısız olması halinde kimsenin sorumlu tutulmayacağı sözünü vermişti. Zirve toplantısı usulünce duyurulmuştu: Amerikan başkanlarının yazlık konutu Camp David, Maryland'de, 11 Temmuz 2000'de başlayacaktı. Zirvenin duyurulmasıyla, Barak'ın kaotik koalisyonu dağılmıştı. Üç parti koalisyondan çekilerek Barak'ın parlamentoda sağladığı çoğunluğu zirveye gitmek üzere yola çıkmasının arifesinde sona erdirmişti. Barak yaptığı cüretkâr ve meydan okuma tonlu

4 Albright, *Madam Secretary*, 484.

konuşmada çoğunluk hükümetine başkanlık etmese de, doğrudan seçilen başbakan olarak hala barış yapacak yetkisi olduğunu Knesset'te ifade etmişti. Ancak Barak'ın iç politikadaki zafiyeti, daha önce sahip olduğu diplomatik manevra şansını azaltmıştı. Bir kez daha, tıpkı Suriye hattında olduğu gibi, barış süreci kutuplaşmış İsrail siyasi sisteminin kurbanı olmuştu.

İsrail ve Filistin delegasyonları zirveye özünde farklı dayanaklarla ve birbiriyle çelişen beklentilerle yaklaşıyordu. İşçi Partisi önderliğindeki hükümette kamu güvenliğinden sorumlu bakan olan Şlomo Ben-Ami'nin yaptığı gözleme göre, durum şöyleydi:

> İsrailliler müzakerelere, müzakere süreci, kesinleşmiş çözümler içermeyen, ucu açık bir süreç olduğu için gelmişler ve bu kanaatlerini de Oslo protokolleri belgesine ve bu belgeden edindikleri fikre dayandırmışlardı. Onlara göre "belirli topraklar" değil, "topraklar" müzakereye tabiydi; sadece Oslo protokolleri değil, BM kararlarından biri de, 242 sayılı karar da, nihai sınırın nasıl olacağını serbest müzakereye açıyordu... Filistinliler ise müzakereleri, BM'nin İsrail'i 1967'deki sınırlara geri çekilmeye zorlayan, Kudüs'ü ikiye bölen, yerleşimlerin yasadışı olduğunu belirten ve mültecilerin geri dönüş hakkını tanıyan "ilgili kararlarına" ve "uluslararası meşruiyete" dayanan, basit ve net bir dekolonizasyon-bağımsızlaşma süreci olarak görmekteydiler... Yapıcı muğlâklık, Oslo'da, nihai anlaşmayla potansiyel olarak bağdaşamayacak yanlış kanaatler yaratma pahasına, bir anlaşma yapılmasını sağlamıştı. Dahası, İsrailli müzakereciler 1967 savaşının yarattığı sorunları çözmeye gelmişler ve 1948'in yarattığı –aralarında en önemlisi mültecilerin geri dönüş hakkı olan– çetin meselelerin Filistinlilerin en önemli gündem maddesi olduğunu görerek şaşırmışlardı.[5]

"1967 dosyası" sınırlar ve yerleşimler hakkındayken; "1948 dosyası", İsraillilerin gündem dışında tutmaya özen gösterdikleri geri dönüş hakkı gibi varoluşsal konularla ilgiliydi. Ancak Filistinlilerin anlaşmazlığın 1948 savaşına giden tarihsel kökenine ilişkin anlatım ve açıklamaları için adalet kavramının önemi büyüktü. Filistinliler İsrail devletinin kuruluşunu tarihsel bir haksızlık ola-

5 Shlomo Ben-Ami, *Scars of War, Wounds of Peace: The Israeli-Arab Tragedy* (Oxford, 2006), 246-47.

rak görüyor ve bu haksızlığın, ulusal kendi kaderini tayin hakları tanınarak ve 1948 mültecilerine bireysel geri dönüş hakkı verilerek giderilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Filistin delegasyonu üyesi ve Yaser Arafat'ın yakın danışmanı Ekrem Haniye, Filistinlilerin konferansa yaklaşımını, baş editörlüğünü üstlendiği, Filistin'de çıkan günlük gazete *el-Eyyam*'da yayımladığı bir yazı dizisiyle açıklığa kavuşturmuştu. "Camp David'de İsrail'in tarihin mahkemesine çıkmasını, işledikleri suçların ve günahların kurbanlarıyla yüzleşmesini sağlamayı amaçlıyorduk. İsrail bu suçların şahitlerinin sesini bastırmayı ve Nakba'nın delillerini sonsuza kadar yok etmeyi istemişti."[6] Söz konusu makalelerin İngilizce versiyonlarında Haniye şunları iddia etmişti: "Camp David İsrail müesses nizamının gerçek anlamda bir barışa hazır olmadığını ortaya koymuştur. İsraillilerin barış vizyonunu halen, kolonyal askeri zihniyet –mitlerle beslenen işgalci zihniyet– şekillendirmekte ve belirlemektedir."[7]

1980'lerin sonlarında İsrail'de ortaya çıkan "yeni tarih" yaklaşımı, Maryland ve ertesi yılın başında Akabe Körfezi'ndeki Taba'da yapılan barış görüşmelerinde hem Filistin, hem de İsrail delegasyonlarının bakış açılarını belirlemekte biraz etkili olmuştu. Filistinli müzakereciler, 1948 mültecilerinin yaşadıkları zorluklardan İsrail'in de sorumlu olduğunu kanıtlamak için "yeni tarihçiler"in, özellikle Benny Morris'in çalışmalarına atıfta bulunmuşlardı. Haniye mülteci sorununun doğuşu hakkında İsrail'deki resmi görüşün, aralarında İsrailli olanların da bulunduğu tüm ciddi tarihçiler tarafından reddedildiğini belirtmişti.[8] Geçmişte Tel Aviv Üniversitesi'nde tarih profesörü olan, İsrail delegasyonunun kıdemli üyelerinden Şlomo Ben-Ami de, yeni tarih yaklaşımının, Filistinlilerin müzakerelerde –Arafat'ın tabiriyle– "imkânsızı istemediklerine", bilakis maruz kalınan trajedinin boyutları düşünüldüğünde taleplerinin makul olduğuna inanmala-

6 *a.g.e.*, 249-50'de alıntılanmıştır.

7 Akram Hanieh, "The Camp David Papers", *Journal of Palestine Studies* 30, no. 2 (Kış, 2001): 92. "The Camp David Papers"ı oluşturan makaleler, aslında ilk olarak *el-Eyyam* gazetesinde 29 Temmuz ve 10 Ağustos 2000 tarihleri arasında yedi gün süren bir yazı dizisi olarak yayınlanmıştır.

8 *a.g.e.*, 82.

rına katkıda bulunduğundan emindi. "Müzakereler bir anlatılar savaşıydı ve yeni tarihçiler Filistinlilerin anlatılarının meşruiyetini ve doğruluğunu pekiştirmelerinde onlara kesinlikle katkıda bulunmuşlardı." İsraillilere gelince:

> Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundaki Yeni Tarih yaklaşımının "vatanseverlikten uzak" ve "dengesiz" olduğu yönünde ne kadar eleştirel olurlarsa olsunlar, İsrailli barış müzakerecileri toplantı masasına son dönemlerde yapılan araştırmaların şekillendirdiği perspektiflerle gelmişlerdi. 1967 hattını temel alan bir çözüm, Kudüs'ün bölünmesi ve 1948 mültecileri hakkında Filistinlilere ait anlatı üzerinde düşünmeye hazır olmaları gerçeği, yeni tarihçilerin çalışmalarını çevreleyen tartışmalardan tamamen bağımsız olamazdı. Tarihçilerin siyaset yapıcılar üzerindeki etkisi nadiren açık ve doğrudandır. Ancak 1948 savaşı hakkında İsrail kamuoyunda yeni ve güçlü tartışmaların başlaması bu entelektüel yükü –bu yükü ister kabul edelim ister etmeyelim– hepimize mal etmiştir.[9]

Zirvenin arifesinde sorunlar göz korkutacak denli karmaşıktı ve iki taraf da tamamen ayrı tellerden çalan, farklı pozisyonlar almıştı. Özünde iki ulusal hareketin temel değerleri arasında bir çatışma söz konusuydu. Arafat tarihi bir misyonu olan ve Filistin ulusal hareketinin özüne dair değerleri korumaya derinden bağlı bir insandı. Oslo protokolünü 1967 sınırlarına geri dönüşün başlangıcı olarak görüyordu ve 1948 savaşında doğan bir ülkenin yüzde 78'inden fazlasını İsrail'e teslim etmeyi istemiyordu. Toprakların geriye kalan yüzde 22'sini, Haremü'ş-Şerif üzerinde tam egemenlik ve mülteci sorununa da geri dönüş hakkı ilkesinden feragat etmesini gerektirmeyen bir çözüm istiyordu. Barak da ülkesinin temel çıkarlarından, bu çıkarları savunma kararlılığı gösterecek denli haberdardı. Söz konusu çıkarlar, Eski Şehir'deki Yahudilere ait kutsal mekânlar üzerinde İsrail egemenliğinin tesis edildiği Yahudi Kudüs; İsrail Devleti'nin Yahudi ve demokratik niteliğinin muhafaza edilmesi; Batı Şeria'daki yerleşimlerin İsrail'e dahil edilmesi; Filistin devletinin silahsızlandırılması ve İsrail'in uzun vadede güvenliğini güvence altına alacak diğer ön-

9 Şlomo Ben-Ami'den bendenize yazılmış, 7 Temmuz 2007 tarihli elektronik postadan alınan ifade.

lemler ve Filistinli mültecilere geri dönüş hakkı verilmemesiydi. Barak mültecilerin durumu konusunda İsrail'in sorumluluğunu inkâr etmesine karşın, mültecilere tazminat ödenmesi veya üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri konusunda yapılacak bir girişime katkıda bulunmaya hazırdı.[10] Dahası, eğer bir anlaşmaya varılırsa, bu anlaşma –Filistinlilerin İsrail Devleti'ne karşı daha sonraki tüm iddialarından resmen vazgeçmeleri vasıtasıyla– anlaşmazlığın nihai olarak çözümlendiğini belirtmek durumundaydı.

Söz konusu iki farklı temel çıkar grubunun birbiriyle uyuşup uyuşmayacağı sorusuna Ehud Barak ve Şlomo Ben-Ami farklı cevaplar veriyordu. İki devlet adamı siyaseten yakın müttefiklerdi. Ben-Ami ilk olarak kamu güvenliğinden sorumlu bakanlık, daha sonra dışişleri bakanlığı yapmış, Barak hükümeti süresince Filistinlilerle yürütülen hem gizli, hem de resmi görüşmelere katılan kıdemli bir hükümet mensubuydu. Barak, Filistinlilerin, kendilerine devletlerini kurmaları için geniş topraklar verilmesi halinde, geri dönüş hakkı konusundaki tavırlarını yumuşatacaklarına inanıyordu. Ben-Ami ise Filistinliler için en önemli konuların toprak değil, sırasıyla Kudüs ve mülteciler olduğuna; ayrıca Arafat'ın Kudüs uğruna mültecileri feda etmeyi düşünebileceğine inanıyordu. Bu nedenle görüşmelerin başında dengeli bir paket oluşturabilme olasılıklarını anlamak için, masaya ilk olarak Kudüs meselesini getirmeyi önermişti. Barak ise bunun tam aksine, Kudüs'ün en hassas ve duygu yüklü mevzu olması ve İsrail kamuoyunun bu konuda taviz vermeye hazır olmamasından ötürü Kudüs konusunda kaçamak bir tavır sergiliyordu. Ben-Ami'ye göre işte tam da bu nedenle müzakerelerin başından itibaren Barak'ın yaklaşımında bir çelişki var gibi görünüyordu: Barak konferansın en önemli meselesi olan Kudüs konusunda kaçamak bir tavır sergilerken, Filistinlilerin anlaşmazlığı nihai ve tam olarak sona erdirmek için imza atmalarını bekliyordu. Bu yaklaşım başbakanın çalışma ilkelerinden birisiyle de çelişiyordu. Geçmişte geçici anlaşmaların İsrail için uygun olmadığını ve var olan tüm sorunların aynı anda, tek bir nihai anlaşma paketiyle çözülmesi gerektiğini hep ifade etmişti. Şimdiyse tüm

10 Şer, *Erişilemeyen*, 41.

sorunların çözülmesini beklerken, Kudüs meselesine geçici bir çözüm bulunmasını bekler görünüyordu. Kısaca Barak çelişkileri olan biriydi, kapsamlı çözüm için takındığı saplantılı gayretini, kapsamlı bir çözümün olmazsa olmazı olan büyük çaplı tavizleri verme konusundaki iç korkusuyla birleştirmişti.[11]

Üst düzey askeri personel, İsrail'in güvenliğini tehlikeye atmak olarak gördükleri için herhangi bir taviz verilmesine kararlı bir biçimde karşı çıkmaktaydılar. Askerler olarak, öncelikle İSK'nın caydırıcı gücü konusunda kaygılıydılar ve duruma askeri dar bir çerçeveden bakıyorlardı. Barak'ın Lübnan'dan tek taraflı geri çekilme emriyle Hizbullah'a "teslim oluşu", söz konusu askeri personelin tümünü bir başka teslimiyeti engellemek, Barak'ı yatıştırıcı siyaset izlemeye başlamaktan alıkoymak için daha da kararlı hale getirmişti. Büyük bir grup İsrail'in Filistinlilerin aşırı taleplerini karşılayamayacağı, bu nedenle barış konferansının başarısızlığa mahkûm olduğu; bunun bir tür şiddet eyleminin ortaya çıkmasına sebep olacağı; hatta Arafat'ın savaş ilan edeceği fikri etrafında birleşmişti. Merkezi komuta başkanı ve eski askeri istihbarat şefi Moşe (*Boogie*/Hızlı) Ya'alon bu gruptaki en etkili kişiydi. Askeri istihbarat araştırma birimi başkanı Tuğgeneral Amos Gilad ise, başı çeken bir diğer kişiydi. Söz konusu subaylar çok kritik bir anda stratejik amaç olan barıştan yüz çeviriyor ve sivil liderlerini arkalarında saf tutmaya zorluyorlardı. Askeri elit konusunda araştırmalar yapan bir uzmanın gözlemine göre, bu grubun yaklaşımı, düşmanla barış yapmaktansa onları teslime zorlamaktan yanaydı.[12]

Zorluklar başbakanın bulanık düşünme tarzı ve zirve öncesi ve sırasında sergilediği katı tutum nedeniyle daha da artmıştı. Arafat'ın ön hazırlıklar için daha fazla süre talebini, Arafat'ın Amerikalı "barış yapıcılar"ın da yardımıyla rakibini tecrit edip köşeye sıkıştırarak, nihai anlaşma için kendi şartlarını dayatacağına inandığından reddetmişti. Barak, başkanın Arafat'ı bir anlaşma için "zorlayabileceği" tahminiyle, zirvenin "düdüklü tencere"yi andıran gerilimli ortamında Bill Clinton'ı özellikle zorlamıştı. Clinton ve Albright kuşku içindeydi: Barak aynı tah-

11 Ben-Ami, *Ardılı Olmayan Cephe*, 23, 55-56, 112.

12 Tyler, *Fortress Israel*, 425.

mini başkanın Hafız Esad'ı yönlendirme becerisi hakkında da yapmıştı. Başkan ve dışişleri bakanının 11 Temmuz'da Barak'la ilk görüşmeleri moral bozucuydu. Barak asabi bir ruh hali içindeydi ve toplantının ilk birkaç gününde hiçbir şey yapılmamasını tercih ediyordu. Başbakan Amerikan başkanı ve dışişleri bakanının kriz çıkana değin baskının Arafat'ın üzerinde yoğunlaşmasına izin vermeleri, bundan sonra da sürecin son aşamasına geçilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu düşünceler, Arafat'ı yapıcı bir biçimde müzakere etmeye çekmek ve cesaretlendirmek için başlangıçta bir şeye ihtiyaç duyduğuna ilişkin Amerikan yaklaşımının tam tersiydi. Ve Amerikalılar Barak'ın son aşamadan kastının ne olduğunu bilmiyorlardı, çünkü Barak bu konuda onlara bir şey söylememişti.[13]

Barak, tartışmaları halinde tartışacakları olasılıkların kayıt altına alınacağı ve böylelikle geri dönülmez bir hal doğacağı endişesiyle Arafat'la buluşmayı da reddetmişti. Sadece bununla kalmamış; yazılı tek bir öneride dahi bulunmamış, toplantıların yazıya geçirilmesine karşı çıkmış ve fikirlerini –daha sonra yalanlanabilecek biçimde– İsrailli veyahut Amerikalı görevliler yardımıyla iletip, araya mesafe koymuştu. Barak'ın anlaşılması zor ve güvenilmez biri olduğunu söylemek eksik bir ifade olacaktır. İsrailli diplomatlar son elli yılda doğrudan müzakerelerin önemini vurgulamışlardır, ancak Camp David'deki iki hafta boyunca Barak Arafat'la yüz yüze ciddi hiçbir müzakerede bulunmamıştı. Bu durum Clinton'ı iki ketum ve aksi lider arasında, tatsız bir iş olan arabuluculuk görevini yerine getirmeye mecbur etmişti. Barak zamanının çoğunu konutunda, çökmekte olan koalisyonunu kurtarmak üzere genellikle İsrail'le telefon görüşmeleri yaparak geçirmişti. Kaldığı konutun adı Kızılcık Ağacı'ydı (Dogwood), ancak bu isim hızla "Kulübe"ye (Doghouse) dönüşecekti.

Camp David Zirvesi

Müzakerelere taraf üç gruptan birincil tanıkların kaleme aldığı tutanaklara dayanarak zirvenin ayrıntılı bir raporunu vermek

13 Albright, *Madam Secretary*, 484-85.

elbette mümkündür, ancak bu kısımda müzakerelerin sadece önemli olan kısmı anlatılacaktır. Uzmanlar –liderleri kendilerine ayrılmış konutlarda küskün bir biçimde zaman geçirirken– boş durmamış, aksine sınırlar, güvenlik, mülteciler ve Kudüs gibi önemli mevzular hakkında birlikte çalışmak için küçük gruplara ayrılmışlardı; fakat taraflardan hiçbiri belli bir aşamanın ötesine geçme izni alamamıştı. Üçüncü gün, yani 13 Temmuz'da, Madeleine Albright Filistin ve İsrail gruplarını iki tarafın önerilerini bağdaştırmak üzere hazırlanan Amerikan raporunun içeriği hakkında bilgilendirmek için toplantılar yapmıştı. Arafat Kudüs meselesinin sadece genel koşullar çerçevesinde ele alınacağını öğrendiğinde çok öfkelenmişti. Yardımcılarıyla birlikte Amerikalıların hazırladığı belgenin İsrail'in yaklaşımını desteklemeyi, Filistin'in tutumunu ise baltalamayı amaçladığını düşünmüştü. Ahmed Kurey ("Ebu Âlâ") ve Saib Ureykat, Amerikan raporunu kabul etmediklerini, bu belgenin İsraillilerle birlikte hazırlandığına inandıklarını ve Kudüs hakkındaki önerinin tümüyle kabul edilemez olduğunu iletmek üzere Albright'ın yanına gönderilmişlerdi. Albright raporun İsrail'in yaklaşımını temsil etmediğinde direterek raporu savunmayı denemişti. Dennis Ross gelenlere ne istediklerini sormuştu. Kurey ve Ureykat Ross'a, "Bizler Amerikan yaklaşımının uluslararası hukuka dayandırılmasını talep ediyoruz, aksi takdirde burada ne işimiz var?" cevabını vermişlerdi. Bu esnada Albright çileden çıkmış ve konuşmayı sinirli bir şekilde sonlandırmıştı: "O halde rapor hükümsüzdür, görüşmelerinizi rapor olmaksızın ikili düzeyde yarın başlatabilirsiniz."[14]

İşin garip tarafı, İsrail yanlısı olduğu iddia edilen rapor, İsrail ekibinin lideri tarafından da reddedilecekti, çünkü Barak'ın 4 Haziran 1967 hattına geri çekilme ilkesini kabul eden terminolojiye itirazı vardı. Clinton'a Barak'ın itirazları hakkında bilgi verildiğinde, "değişkenleri" içeren rapordan vazgeçmeye karar vermiş ve ekibinden bunun yerine iki tarafın görüşlerini aktaran ve görüş ayrılıklarının asgari düzeye çekilmesi için farklı seçenekler öneren yeni bir rapor yazmalarını istemişti. Bu yaklaşım çok daha yumuşak bir müdahaleydi ve başlangıç için taviz vermek

14 Ahmed Qurie ("Abu Ala"), *Beyond Oslo: The Struggle for Palestine* (Londra, 2008), 187-90.

konusunda iki taraf üzerinde oluşan baskıyı da ortadan kaldırıyordu. Martin Indyk'in anılarında anlattığı üzere, İsrail delegasyonunun kafası karışmıştı: "Bizi daha sonra bilgilendirdiklerine göre, Barak'ın ilk raporu incelemeyi şiddetle reddetmesi aslında bir pazarlık taktiğiymiş. Olumsuz yaklaşımlarına raporu tümüyle reddederek karşılık vereceğimizi hiç düşünmemişler." Filistinliler, görüşlerinin ikinci rapordaki tanımlanma ve aktarılma biçimine şiddetle karşı çıkmışlardı. Amerikalılar bu tepki karşısında sağlam durmak yerine, yine moral bozukluğu yaşamıştı. Indyk'in anlatımına göre, "ABD kırk sekiz saat boyunca iddiası ve taleplerinden iki kez vazgeçmişti. Barak ve Arafat bu durumu sadece zayıflık belirtisi olarak yorumlayabilirdi. Maalesef bu durum bir alışkanlık haline gelecekti."[15]

Müzakereler, Filistinlilerin Amerikalıların hazırladığı ikinci raporu doğrudan reddetmelerini izleyen dördüncü gün ikili çalışma grupları çerçevesinde başlamıştı. Söz konusu çalışma gruplarından biri toprak, hudutlar ve güvenlik, ikincisi mülteciler ve üçüncüsü de Kudüs içindi. Beşinci günün akşamı, İsrail delegasyonunun en ileri görüşlü üyeleri Şlomo Ben-Ami ve Gilad Şer, çıkmazı aşmak umuduyla İsrail'in Kudüs ve toprak paylaşımı konusunda belirlediği ve daha önce açıklanan görüşün ötesine geçmişti. Filistinlilere, işgal altındaki toprakların yüzde 90'ını, Kudüs'ün dış çeperlerinde bulunan mahallelerde Filistin egemenliğini ve Haremü'ş-Şerif'i muhafaza ve kontrol etme hakkını önermişlerdi. Öneri Arafat'ın ekibinden iki genç üyeye, yani anlaşma yapılmasını istedikleri düşünülen Saib Ureykat ve Muhammed Dahlan'a yapılmıştı. Filistinliler İsrail'in teklifini kelimesi kelimesine kayda geçirmişlerdi. Ureykat, 4 Haziran hattının ötesinde inşa edilen yeni yerleşimler de dahil Kudüs'teki Yahudi mahallelerinde İsrail egemenliğini kabul edebileceklerini söylemişti. Fakat Batı Şeria'daki toprak mevzuları konusunda bir şey söylemeyi yahut karşı bir öneride bulunmayı reddetmiş ve Filistin topraklarında yıllar süren İsrail işgalinin yarattığı zarara ilişkin yeni bir iddiada dahi bulunmuştu. Bu durum Barak'ı sert diplomatik bir girişimde bulunmak konusunda tahrik etmişti. Söz konusu resmi olmayan teklifin İsrail güvenliği açısından

15 Indyk, *Innocent Abroad*, 307-8.

riskleri büyük ölçüde artırdığını kaydetmiş, Clinton'a gönderdiği notada Camp David'de Yahudi devletinin çöküşüne öncülük etmeye niyeti olmadığını bir felaketi haber verir gibi deklare etmişti. "Durumu düzeltecek tek şey Arafat'ın Başkan tarafından okkalı bir biçimde sarsılarak kendine getirilmesi olacaktır" iddiasında bulunmuştu.[16]

Ertesi gün Arafat'ı görmeye giden Clinton, çok kızgın bir Clinton'dı. Buluşma, Clinton'ın Arafat'a görüşmeleri sonlandırabileceğini ve "Ben-Ami ve Şer'in gidebilecekleri en uç noktaya kadar gidip, karşılığında hiçbir şey almadan dönmeleri nedeniyle tepesi atmış haldeki Barak'a" iletmek üzere bir şey söylemezse, Filistin liderinin müzakere etmeyi reddettiğini söyleyeceğini belirttiği zorlu bir buluşmaydı. Arafat bir süre sonra Clinton'a, Filistinlilerin Kudüs hakkındaki taleplerinin karşılanması halinde, Arafat'ın İsraillilerin yerleşimler için ne kadar toprağı ellerinde tutacakları ve adil bir toprak değişimi için ne gerektiği konusunda son bir görüşme yapabileceği hakkında olduğu tahmin edilen bir mektup vermişti. Mektup Arafat'ın Kudüs'ü en önemli önceliği olarak gördüğünü, toprak meselesinin ikincil öneme sahip olduğunu açık bir biçimde anlatıyordu. Clinton mektubu Barak'a ileterek, bunun anlamlı olabileceğini, çok zor da olsa ona kabul ettirmeyi başarmıştı.[17]

Görüşmelerin yedinci gününde, 17 Temmuz'da, Barak'ın boğazına bir yerfıstığı kaçarak kırk saniye kadar nefesinin durmasına yol açmıştı. Kalıplı bir yaver, Heimlich manevrasıyla* Barak'ın boğazına takılan yerfıstığının çıkmasını sağlamış, ancak bu işlemi yaparken Barak'ı iki büklüm hale getirmişti. Söz konusu kazaya rağmen Barak, delegasyonunun tümüyle gece geç saatlere kadar çalışmıştı. Önerilerini iletmek üzere Clinton'ı görmeye gittiğinde, vakit gece yarısını geçmişti. Yeni prensipler, Ben-Ami ve Şer'in bir gün önce önerdiği şartlardan ciddi bir geri dönüş teşkil

16 *a.g.e.*, 311-12.

17 Clinton, *My Life*, 913-14. Mektup metni Qurie, *Beyond Oslo*, 202-3'te bulunmaktadır.

Soluk borusuna kaçan bir nesne nedeniyle boğulmak üzere olan bir kimseyi, arkadan kucaklayıp nesnenin dışarı çıkması için ani ve şiddetli bir biçimde sıkıştırarak kurtarma eylemine verilen teknik isim. (çev.)

etmekteydi. Barak Clinton'a bir kez daha arkadaşları tarafından yapılan teklifin İsrail'in güvenliği açısından riskleri artırdığını ve Yahudi devletinin yıkılışına şahsen önayak olamayacağını söylemişti. Arafat'ın da aşırı duygusal tepkiler vermek konusunda Barak'tan aşağı kalır yanı yoktu. Clinton'ın kulağına, "İsrailllilerin teklifini kabul edersem, suikasta uğrayacağım"[18] diye haykırmıştı. Barak şimdi makulleştirdiği önerilerinin sanki Amerikan raporu gibi sunulmasını Clinton'dan isteme cesareti bulmuştu. Clinton'a, sanki Filistinliler idaresini üstlendiği bir sınıftaki öğrencileriymiş gibi, onların yazılı olarak cevaplamalarını istediği bir soru listesi de vermişti. İsrail şimdi, yüzde 10.5 yerine, yüzde 11.3 oranında toprağı yönetimi altına alıyor; Doğu Kudüs'ün halihazırdaki belediye sınırlarına dahil en az üç köyün bağımsız Kudüs'ün parçası olmak yerine, yalnızca bir köyün bu tanıma dahil edilmesini öngörüyordu. Neredeyse her konuda bir önceki teklife göre geri adım atılıyordu. Bu sefer Clinton'ın sabrı taşmış ve Barak'a çıkışmıştı: "Bu fikirleri doğrudan Arafat'a, Filistinlilere sunmak istiyorsan durma anlat ve kabul ettirip ettiremeyeceğini gör. Benim böyle bir şeyi yapma imkânım yok. Bu samimi bir teklif değil. Bu ciddi bir öneri değil. Shepherdstown'a gittim ve dört gün boyunca senden hiçbir şey duymadım. Cenevre'ye gittim ve ahşap bir Kızılderili heykeli gibi tepkisiz bir biçimde senin isteklerini yerine getirdiğimi hissettim" demişti. Clinton, sesi yükselip yüzü kızarırken, şöyle haykırmıştı: "Bunun tekrar olmasına izin veremem. Bunu yapmayacağım."[19]

Şlomo Ben-Ami, Clinton çılgına döndüğünde aynı odadaydı. Ben-Ami daha sonra Barak'ın kendisi ve Şer'in yaptığı önerilere hiç de şaşırmadığını açıklayacaktı. Sinirlenmiş gibi yapmak, Barak'ın pazarlık pozisyonunu güçlendirmek üzere tasarladığı taktiksel bir manevraydı. Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Sandy Berger Ben-Ami'ye, "Barak ne yapıyor?" diye soran bir not yazmıştı. Ben-Ami Barak'ın taktiklerini uyguladığı cevabını

18 Gidi Weitz, "The Meridor Diaries: Last Moments of Dialogue", *Ha'aretz*, 30 Temmuz 2011. Dan Meridor Likud'dan ayrılarak Merkez Parti'yi kurmuştur. Knesset'in Dış İlişkiler ve Savunma Komitesi başkanlığı, Camp David'de ise İsrail delegasyonu üyeliği yapmıştır. Bu makale Camp David Konferansı esnasında tuttuğu günlüğe dayanmaktadır.

19 Ross, *The Missing Peace*, 683-84.

vermişti. Ben-Ami böylesine kritik bir dönemeçte taktiksel manevralar yapmanın hayli aptalca olduğunu düşünmüştü. Fırtınalı toplantının ardından Barak'a oyun oynamaktan vazgeçmesini, Clinton'a gerçekten ne istediğini ve bunun sınırlarını söylemesini ve kendileri için mücadele vermek üzere Clinton'ı kendi taraflarına çekmesini tavsiye etmişti.[20]

Herhangi bir başarı elde edilmeksizin koca bir hafta geçmişti. Clinton'ın öfke patlaması ise ertesi gün, yani 18 Temmuz için teskin edici bir etki yapmış, Barak nihayet kabul edebileceği asgari şartları sunmuştu. Buna göre Arafat, Batı Şeria'nın yüzde 91'ini, buna ek olarak Gazze yakınlarında en azından sembolik bir toprak değiş-tokuşunu, Kudüs'ün Eski Şehir bölümünde Müslüman ve Hristiyanlara ait kısımlar üzerinde egemenlik hakkını, şehrin doğu kısımlarında planlama, imar ve emniyetin temini yetkisini, Harem'üş-Şerif'in tam egemenlik olmasa da muhafaza ve idare hakkını alabilirdi. Teklifin tarihsel açıdan önemi Kudüs'ün İsrail Devleti'nin ebedi ve bölünemez başkenti olduğuna ilişkin kutsal formülden vazgeçilmesinden ileri geliyordu. Arafat Ağlama Duvarı üzerinde Yahudi egemenliğini kabul edebilirdi, ancak Tapınak Tepesi'nin içlerine doğru uzanan Batı Duvarı için bunu kabul edemezdi. Arafat, Harem/Tapınak Tepesi de dahil Doğu Kudüs'ün bütünü üzerinde egemenlik hakkı için ayak diretmiş ve sunulan teklifi geri çevirmişti. Clinton Arafat'a teklif üzerinde düşünmek için vakit istemesini salık vermişti. Arafat kendi kendini yiyip bitirirken, Clinton Ürdün kralı II. Abdullah ve Tunus devlet başkanı Ben Ali gibi Arap liderlerle, destek arayışı içerisinde bir dizi sonuçsuz telefon görüşmesi yapmıştı. Barak'ın ketumluğunun bir yan etkisi de, Amerikalıların dost Arap liderlerle barış için uygun zemin hazırlayamamalarıydı. Amerikalılar Arap liderleri anlaşmanın avantajlarına ikna edememişti, çünkü Arap liderler başından itibaren anlaşmanın içeriğine hâkim değildi. Arap liderler Camp David'den telefon almaya başladığında, Arafat'a baskı yapmak konusunda isteksizlerdi çünkü müzakerelerin bağlamının ve kapsamının tam olarak ne olduğunu bilmiyorlardı.[21]

20 Şlomo Ben-Ami ile mülakat, Tel Aviv, 25 Mart 2013.

21 Clinton, *My Life*, 915; Albright, *Madam Secretary*, 489-90.

Dokuzuncu gün Clinton Arafat'la başka bir görüşme daha yapmış, ancak yanıt yine hayır olmuştu. İki tarafın da bir anlaşma istediği açıktı, Clinton bu nedenle kendisi Okinawa-Japonya'daki G8 zirvesine giderken, onlardan Camp David'de kalıp çalışmaya devam etmelerini istemişti. Clinton Barak'ın Arafat'la buluşarak aradaki buzları eritmesi için ısrar etmiş, ancak Barak inatla bunu reddetmişti. Şlomo Ben-Ami, liderlerin buluşmadığı bir zirve toplantısının hiçbir anlamı olmadığını söyleyerek Barak'ı ikna etmeye çalışmış, ancak Barak harekete geçmemişti. Clinton yokluğunda sorumluluğu Madeleine Albright'a bırakmıştı. Albright görüşmeleri yeniden başlatmak için elinden geleni yaptıysa da, Barak suratı asık ve sus pus halde konutundan neredeyse hiç çıkmamış, kendi delegasyonu tarafından dahi rahatsız edilmek istemediğine ilişkin bir not göndermişti. Albright başbakanın tavrı nedeniyle hakarete uğradığını düşünmüştü. Aslına bakılırsa hakarete uğradığını düşünmek için yeterince sebebi de vardı: Barak Albright'ın arkasından, başkanın yokluğunda konferansı idare etmesi gereken dönem için "yedek oyuncu zamanı" ifadesini kullanmıştı.[22]

Clinton Okinawa'ya yaptığı geziden 23 Temmuz'da dönmüş ve döndüğü günün gecesinin büyük bölümünde çalışarak hemen yoğun görüşme turlarına başlamıştı. Ertesi gün, yani konferansın on dördüncü gününde, neredeyse sabah 03.00'e kadar çalışmışlar, ancak çabalar yine sonuçsuz kalmıştı: Haremü'ş-Şerif ve Doğu Kudüs'ün bütünü üzerinde "egemenlik" sözcüğü kullanılmaksızın kontrol ifadesinin kullanılması Arafat için yeterli olmamıştı. Nihayet Clinton tarafından yapılan öneri, Filistinlilere Kudüs'ün dış mahalleleri üzerinde tam, daha iç mahallelerinde ise sınırlı egemenlik ile Haremü'ş-Şerif üzerinde "koruma ve muhafazaya yönelik egemenlik" içeriyordu. Arafat'la buluşmasında Clinton'ın ses tonu tizdi. Teklifin geri çevrilmesi halinde, barış sürecinden elini çekme, ikili ilişkileri askıya alma ve Filistin Yönetimi'ne yapılan yardım ve hibeleri kesme tehditlerinde bulunmuştu. Arafat tavrında diretmiş, İsrail-Amerikan ortak çalışması olarak gördüğü teklifi reddetme gerekçelerine açıklık getirmişti:

22 Ben-Ami, *Ardılı Olmayan Cephe*, 195-97.

> Her kim Kudüs'ten feragat anlaşması imzalayacağımı düşünüyorsa, bilsin ki yanılıyordur. Yalnızca Filistinlilerin lideri değil, aynı zamanda İslam Konferansı'nın da başkan yardımcısıyım. Hristiyanların da haklarını savunuyorum. Kudüs'ü satmayacağım. Ve Kudüs hakkındaki tartışmaların ertelenmesine de, bir dakika olsun müsaade etmeyeceğim. İsraillilerin ilerlediğini söylüyorsunuz, ancak onlar *işgalcidir*. İsrailliler cömertlik etmiyorlar; kendi ceplerinden değil, bizim kendi toprağımızdan veriyorlar. Yalnızca BM'nin 242 sayılı kararının uygulanmasını istiyorum. Bay Başkan, Filistin'in yalnızca yüzde 22'lik bir bölümünden bahsediyorum.[23]

Clinton zirveyi kurtarmak için son bir çaba içerisine girerek, yardımcıları vasıtasıyla Arafat'a son bir teklif iletmişti: BM Güvenlik Konseyi'nden bir komite Filistin devletine Haremü'ş-Şerif üzerinde "egemen himaye ve vesayet" verecek, İsrailliler ise "kısmı himaye ve vesayeti" sürdüreceklerdi. Bu teklifi düşünmek için fazla bir zamana gerek yoktu. İşte şimdi Amerikalıların, İsrail'in Kudüs konusundaki tavrını desteklediği Filistin delegasyonuna aşikâr olmuştu. Arafat Clinton'a çabaları için teşekkür eden ve Filistinlilerin müzakerelere devam etme isteğini belirten bir mektup göndermişti. Mektup uluslararası meşruiyetin yapılacak herhangi bir anlaşmanın temelini oluşturması gerektiğini ve Kudüs hakkındaki tekliflerin bununla çeliştiğini ifade ederek sona eriyordu. Clinton bu noktada görüşmeleri sona erdirmeye karar verdi. Geri adım atmaktan kurtulan Filistinliler, derin ve rahat bir nefes aldılar. Filistin ulusunun fikir birliğinden ve olmazsa olmazlarından sapmamayı başarmışlardı. Ekrem Haniye'nin sözleriyle ifade etmek gerekirse, "Filistin delegasyonu ABD topraklarında ABD'ye açık ve net bir Hayır demişti. Ortada bir kurusıkı atma yoktu. Bu, barış sürecini doğru bir rotaya oturtmak için siyaseten, ulusal ve tarihsel olarak gerekli ve yerinde bir 'Hayır'dı."[24]

Başkan Clinton basına, tarafların, anlaşmazlığın o dönemdeki tarihsel, dini, siyasi ve duygusal boyutları nedeniyle bir anlaşma yapamadıkları fikrine vardığını belirten bir açıklama yapmıştı. Arafat'ın barış yolunda kalmayı istediğini belirtmekle birlikte,

23 Hanieh, "The Camp David Papers", 95.

24 *a.g.e.*, 97.

–ülkesine döndüğünde karşı karşıya kalacağı siyasi mücadelede Barak'a destek olmak için– Barak'ın "bu anın tarihsel önemini kavramak açısından hususi bir cesaret, vizyon ve anlayış sergilediğini" söylemişti.[25] Clinton basına yaptığı yorumlarda, İsrail halkına Barak'ın güvenliklerini tehlikeye atacak hiçbir şey yapmadığı ve onunla gurur duymaları konusunda güvence vermişti. Clinton Arafat'ı suçlayarak başarısızlık halinde Arafat'ı adres göstermeyeceği konusunda verdiği sözü tutmamıştı. Eğer Clinton'ın amacı müzakerelerin yenilenmesi halinde Barak'a siyasi bir kılıf sağlamak idiyse, bu konuda başarısız olmuştu: İsrail kamuoyu Arafat'la barış yapmanın imkânsız olduğu sonucuna varmıştı.

Clinton'ın desteğiyle Barak'ın olaylara ilişkin yorumları, özellikle İsrail ve ABD'de hızla rağbet kazanmıştı. Bu yoruma göre İsrail Camp David'de hayal edilebilecek en cömert teklifi yapmış, fakat Arafat bunu tümüyle geri çevirmiş ve daha fazla taviz verilmesini sağlamak üzere şiddet döngüsüne geri dönülmesi yönünde bilinçli bir tercih yapmıştı. Bu iddialara göre, Filistinliler barış sürecinde paydaş olamazlardı.[26] Dennis Ross *The Missing Peace* isimli kitabında bazen açıktan, bazen de üstü kapalı olarak bu görüşü destekler. Camp David'deki krizde, Arafat'ın bir anlaşmanın altından kalkabilecek yetkinlikte olmadığını düşünüyordu: "O bir devrimciydi; mağduriyeti bir sanat haline getirmişti; kendini anlaşmazlığı gerçekten bitirecek ve tüm iddialara nokta koyacak biri olarak yeniden tanımlayamazdı."[27] Zirvenin ardından, İsrail ve Amerika'daki halkla ilişkiler çalışmalarının, zirvenin başarısızlığının sorumluluğunu Arafat'ın omuzuna yükleme noktasında sergilediği benzerlik, Arafat'ın daha işin başında Camp David'de İsrail-Amerikan danışıklı dövüşüyle köşeye sıkıştırılacağına dair duyduğu kaygıyı haklı çıkarmıştı. Dolayısıyla, Arafat'a ve Camp David'de kendisine eşlik eden korumasına göre Camp David'de tarihsel bir fırsat kaçırmamışlar, aksine bir tuzağa düşmekten

25 Clinton, *My Life*, 915-16.

26 Benny Morris, "Camp David and After: An Interview with Ehud Barak", *New York Review of Books*, 13 Haziran 2002; Benny Morris ve Ehud Barak, "Camp David and After—Continued", *a.g.e.*, 27 Haziran 2002.

27 Ross, *The Missing Peace*, 689.

kurtulmuşlardı.[28] Arafat ülkesinde bir kahraman olarak karşılanmış, fakat ülkeye eli boş dönmüştü. Aynı şey hasmı için de geçerliydi. Clinton'ın deyimiyle, Barak, "kaba saba dikbaşlılığına" karşın İsrail'e daha güvenli bir gelecek sağlamak için büyük riskler almıştı.[29] Ancak üzerine aldığı tarihsel misyonu tamamlamak, bir asırlık anlaşmazlığı sona erdirmek için Barak daha da ileri gitmek, daha büyük riskler almak ve daha büyük bir cesaret göstermek durumundaydı.

Clinton'ın zirvenin başarısızlığının nedenlerine ilişkin ayarsız hükmü, kendi açısından tutarlılık arz eden ve zirvenin başarısızlığına katkıda bulunan, İsrail yanlısı bir tutuma işaret ediyordu. Bu, her halükârda, Camp David müzakerelerinde yer alan pek çok Amerikalı katılımcıdan biri olan Aaron David Miller'a ait bir görüştü. Miller'ın tahminlerine göre, Arap-İsrail çatışmasını sona erdirme şansı neredeyse sıfıra yakındı. Clinton, ürkütücü görüş ayrılıklarına rağmen, "siyasi DNA'sına kodlanmış doğal iyimserlik ve belki de, sadece belki bunu başarabileceğine inancı" nedeniyle devam etmişti. Dramdaki diğer önemli karakterler bu sınavın atlatılmasına çok da yardımcı olmamışlardı. Barak tüm gece ayakta kalan, her yanı sarı not kâğıtları ile çevrilmiş, "çılgın bir bilim adamı gibi" görünüyordu. Arafat Camp David'e geldiğinde "doğru düzgün bir stratejisi yoktu, esnekliği azdı, ancak –içinde İsrail-Amerikan tuzağına ilişkin korkusu ve Barak'ın Suriye'yi çileden çıkartmasının intikamını alma arzusu da bulunan– bir bavul dolusu kompleks" kendisine eşlik etmişti. Herhangi bir başarı şansı olabilmesi için, başkanın sorumluluğu çabucak üzerine alması gerekmişti. Ancak başkan zirveyi yönetmemiş, zirve onu yönetmişti. Amerika'nın güçlü eli ve stratejisi olmaksızın, "zirve hiperaktif Barak ile saldırgan bir pasiflik içerisindeki Arafat'ın insafına kalacaktı." Amerika'nın yaklaşımındaki eksiklikler yeni değildi. Söz konusu eksiklikler, "Arap-İsrail diplomasisine yönelik tavrımıza büyük oranda Clinton yönetimi zamanında işlemiş eksikliklerdi. Bunlar Camp David'de daha bariz bir hale bürün-

28 Hanieh, "The Camp David Papers". Ayrıca bkz. Robert Malley ve Hussein Agha, "Camp David: The Tragedy of Errors", *New York Review of Books*, 9 Ağustos 2001.

29 Clinton, *My Life*, 916.

müştü çünkü bu zirvede büyük mevzular ilk kez ele alınıyordu ve bu durum Barak, Arafat, Amerika ve Ortadoğu'nun bütünü için kapsamlı sonuçlar yaratacaktı."[30]

George W. Bush yönetiminin yarattığı hayal kırıklığı, Miller'ın Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa ederek Barış Tohumları (Seeds of Peace) adlı, Arap ve İsrail gençleri arasında uzlaşma sağlamayı amaçlayan ve kâr amacı gütmeyen bir grupta görev almasına neden olmuştu. Miller Mayıs 2004'te, Tel Aviv Üniversitesi'nde verdiği bir derste çoğunlukla fark edilmeyen, ancak Cenevre'deki zirvenin başarısızlığını Camp David'deki başarısızlıkla ilişkilendiren oldukça önemli bir bağlantıya dikkat çekmişti:

> Biz o zamanlar bunu öngörememiştik, ancak Cenevre, Camp David'de olacakların kostümlü provasıydı... Muhatabının kabul edemeyeceği bir teklif yapıyor, Amerikalıların bu öneriyi karşı tarafa kabul ettireceğini umuyorsun; fakat kabul ettirememeleri durumunda bir adım ileri gidip karşı tarafı suçluyorsun. Cenevre'de olan şey buydu ve Camp David'de olacaklar için eldeki de aynı şeydi... Tarafların tümünün –elbette farklı sorumluluk düzeylerinde olmak üzere– aldığı kararların bir sonucu olarak, kusursuz bir fırtına, kusursuz bir yanlış hüküm fırtınası, yanlış anlama ve yanlışlık fırtınası yaklaşıyordu ve o zamanlar söz konusu kusursuz fırtınanın bunun öncesindeki on yılda gerçekleştirmeye çalıştığımız neredeyse her şeyi önüne katarak sürüklemesine neden olacak durumların oluştuğunun pek farkında değildik.[31]

Şiddete Dönüş

Camp David zirvesinin çöküşüyle birlikte, bir sonraki şiddet döngüsünün patlak vermesi için geri sayım başlamıştı. Filistinliler tarafında artan bir hayal kırıklığı vardı ve İsrail'in eninde sonunda bir nebze de olsa adalet barındıracak bir çözümü gönüllü olarak kabul edeceğine ilişkin kuşku derinleşmekteydi. İsrail'in uzlaş-

30 Miller, *The Much Too Promised Land*, 290-300.

31 Clayton E. Swisher, *The Truth about Camp David: The Untold Story about the Collapse of the Middle East Peace Process* (New York, 2004), 353'te nakledilmiştir.

mazlık hali, bu devletin sadece kuvvetin dilinden anladığı inancını beslemekteydi. İsrail tarafındaysa Filistinlilere ilişkin gittikçe büyüyen bir hayal kırıklığı ve Oslo protokolünün sonuçları hakkındaki düşlerden bir silkinme hali mevcuttu. Ehud Barak neredeyse her tür siyasi eğilimden vatandaşını, Filistinlilerin barış sürecinde ortak olamayacağına ikna etmeyi başarmıştı. İsrail propaganda aygıtı asılsız uydurma rivayetlerle, Filistin liderliğini barış sürecini bilerek ve isteyerek sabote etmekle ve şiddete dönüş için önceden tasarlanmış bir planla itham ediyordu. İsrail'in cömert davranmasının engellendiği efsanesini medya havada kapmış ve Clinton'ın kamuoyuna yaptığı açıklamalar daha da geçerlilik kazanmıştı. Amerikalı ve İsrailli müzakereciler, şimdi de basına zirve öncesi durum hakkında brifingler vermek konusunda özgürdüler. Clinton'un sözleri daha da ağırlık kazanmıştı.[32]

Netanyahu'nun ardından Likud lideri olan Ariel Şaron, böylesi bir arka planda Kudüs'ün Eski Şehir bölümünde yer alan, Yahudilerin Tapınak Tepesi diye adlandırdıkları Haremü'ş-Şerif'e, geniş çapta duyurulan bir ziyaret planladı. Şaron 28 Eylül 2000'de, bin güvenlik görevlisiyle çevrilmiş halde ve ibadet eden Müslümanları kasten hiçe sayarak kutsal alana girdi. Bilinçli olarak böylesine kışkırtıcı bir yürüyüşe başlayarak, Şaron bir fıçı baruta yanan bir kibrit atmış gibi oldu. Ziyaretinin ertesi günü, Cuma namazı çıkışını takiben, Eski Şehir'de geniş çaplı isyanlar çıktı. Tapınak Tepesi'ndeki Filistinliler Batı Duvarı'nda ibadet etmekte olan Yahudilere taşlar fırlattılar ve İsrail polisleri de plastikle kaplı çelik mermiler kullanarak dört Filistinli genci öldürdüler. Bu olayları izleyen günlerde, Batı Şeria ve Gazze'nin her tarafında gösteriler patlak verdi. İlk beş gün, 47 Filistinli öldürüldü ve 1,885'i de yaralandı. Gösteriler kısa süre içerisinde büyük çaplı bir isyana, el-Aksa intifadasına dönüştü.

Ayaklanma kendiliğinden başlasa da, Filistin güvenlik teşkilatı da isyana karışarak, şiddetin tırmanmasında rol oynamıştı. Eğer müdahale etmezlerse, şiddetin kendilerine ve Filistin Yönetimi'ne yönelebileceğini anlamışlardı. Ancak şiddetin düzeyinin tırmanmasında en ciddi girişim, olayları acil ve yıkıcı bir güç gösterisiyle

32 Albright, *Madam Secretary*, 493.

bastırabileceklerini hesaplayan İsrail güvenlik ve istihbarat teşkilatı mensuplarından gelmişti. Filistin güvenlik güçlerini müdahaleye zorlayan da, sivilleri hedef alan bu tamamıyla orantısız İsrail ateş gücüydü. Şiddet, iki İsrail askerinin 12 Ekim'de Ramallah'ta kalabalık bir grup tarafından linç edilmesiyle ciddi anlamda tırmanmıştı. Söz konusu linç eyleminin vahşeti İsrail kamuoyunu şok etmişti. İsrail'in olaya yanıtı, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistin Yönetimi'ne ait hedeflere yönelik bir dizi hava saldırısı olmuştu. Filistin tarafının taşlardan silahlara geçişi ve İsrail'in roket, tank ve saldırı helikopterlerini kullanmaya yönelmesi, ölü sayısını önlenemeyecek biçimde yükseltmişti. İki tarafın da görüşleri sertleşmiş, kısasa kısas yöntemi ivme kazanmıştı.

Şiddete son verilmesi, ilk Oslo protokolünün en temel ilkelerinden biriydi. İki taraf da ön plana çıkan farklılıklarını yalnızca barışçıl yollarla çözmek konusunda taahhütte bulunmuştu. Şimdiyse tarafların her biri, karşı tarafı şiddeti başlatmakla suçluyor ve meşru müdafaa yaptıklarını iddia ediyordu. Şiddetin kaynağı konusunda önemli bir kanıt, İsrail televizyonunda "A Million Bullets in October" (Ekim'de Bir Milyon Mermi) başlığıyla yayınlanan belgeseldi.[33] Belgesel Camp David zirvesinin perde arkasını ve bunun ardından başlayan ikinci intifadayı anlatıyordu. Olaylar hakkında doğrudan bilgi sahibi kıdemli siyasetçiler, resmi görevliler ve gazetecilerle program için mülakatlar yapılmıştı. Belgeselin başlığı, intifadanın ilk iki haftasında İSK tarafından atılan bir milyon mermiyi işaret ediyordu.

Filistin tarafının bu olaylara ne derece hazırlandığı veya planlama yaptığı gibi konularda görüş birliği yoktu. Katılımcıların çok küçük bir bölümü zirvenin başarısızlığını takiben Arafat'ın taktik değiştirip, şiddeti planlayarak yönetmek konusunda bilinçli ve kasti bir karar aldığına inanıyordu. Bu görüşe göre Arafat şiddetin kaynağıydı, şiddeti başlatan ve tırmandırandı. Ancak çoğunluk şiddetin yukarıdan emredilmiş bir durum değil, olaylara gösterilen bir tepki olduğunu düşünüyordu. Görüşülen kişilerin naklettiği ham istihbarat, Arafat'ın şaşırdığını ve başlangıçta şiddeti engellemek için pek çok girişimde bulunduğunu bariz biçimde

33 "A Million Bullets in October", senaryo ve yönetmen Moish Goldberg; İsrail Televizyonu, Kanal 8'de 1 Aralık 2007'de yayınlanmıştır.

gösteriyordu. Ancak İsrailli generallerin çoğu, şiddetin merkezden yönetilmediğine inanmayı reddediyordu.

İsrail'in Filistinlilerin isyanlarına tepkileri hakkındaki yorumlar ise oldukça açıklayıcıydı. Bu süreçte beliren en temel husus, İSK'nın krizle mücadele aşamasında bağımsız ve saldırgan bir yaklaşım izlediğiydi. 2000'de genelkurmay başkanı olan Şaul Mofaz, sonradan Likud'a katılacak, oldukça şahin ve sertlik yanlısı bir generaldi. Üniformalıyken, bilhassa Lübnan'dan geri çekilme konusu nedeniyle, İşçi Partisi hükümetiyle arası açılmıştı. Mofaz Filistinlilerin şiddetinin baştan önü alınmadığı takdirde İsrail Devleti'nin varlığına yönelik bir tehdit olacağına inanıyordu. Söz konusu krizin bir çıkmaz haline dönüşüp, iki tarafın da kendi açısından bu durumu bir zafer olarak görmesini sağlayacak bir şekilde değil, kesin ve tartışmasız bir nakavt halinde bitmesini istiyordu. Hükümetin siyaseti, siyasi bir anlaşma arayışı için çalışmaya devam etmek ve askeri yöntemleri sadece vatandaşlarını korumak için kullanmaktı. Mofaz ise bunun tam aksine, düşman olarak gördüğü kesimi kesin bir yenilgiye uğratmak istiyordu. Mofaz'ın İSK'ya verdiği açık emir, hükümetin siyasetine aldırış etmeksizin, intifada için ağır bedel ödetilmesiydi. Sivil yönetici ve amirlerinin şiddetin tırmanışının iki tarafı siyasi bir çıkmaza sürükleyeceğine yönelik uyarılarını dikkate almamıştı. Netice, biri diplomatik-siyasi, diğeri askeri olup aralarında hiçbir ilişki bulunmayan iki paralel yöntemdi.

Savunma kurumunun ikinci intifadaya vereceği tepkiyi formüle etmesinde önemli bir katkı askeri istihbaratta görevli Tuğgeneral Amos Gilad'dan gelmişti. Gilad, Camp David'deki başarısızlığın ardından siyasi kazanımlar elde etmek için, hedeflerine ulaşana kadar şiddet ve terörden geri durmayacak olan Arafat'ın intifadayı bilinçli bir şekilde tasarladığına inanıyordu. 1948 mültecilerine geri dönüş hakkı verilmesinin de bu hedefler arasında olduğu söyleniyordu. Gilad siyasi karar alıcılara verdiği brifinglerde, Arafat'ın İsrail'le barış yapmasının psikolojik olarak mümkün olmadığını, İsrail'in Yahudilerin devleti olarak varlığını kabul etmeye hiçbir zaman yanaşmadığını ve askeri yöntemlerle olmazsa, demografik yöntemlerle hala bu devleti yok etme rüyasına tutunduğunu iddia etmişti. Geri dönüş hakkındaki talebi, Arafat'ın

Yahudi devletini demografik olarak çökertmek için kurduğu bir komplonun delili olarak göstermişti. Gilad'ın üstü Tümgeneral Amos Malka, Amerikalı bir yazara, askeri istihbaratın başı olduğu sürece Gilad'ın başbakan veyahut diğer politikacı ve parlamenterlere sağladığı değerlendirmeleri destekleyen, istihbarat araştırma birimine ait tek bir belge dahi bulunmadığını anlatmıştır.[34]

Ancak Gilad yalnız değildi; arkasında genelkurmay başkanı Şaul Mofaz ve genelkurmay başkan yardımcısı Tümgeneral Moşe Ya'alon'un da güçlü desteği vardı. Aralarında şiddetin arka planına dair gazeteciler için düzenlenmiş bilgilendirme toplantıları da bulunan sayısız toplantıda, ordu subayları defalarca görüşlerini açıklamışlardı. İntifadayla ilgili yaklaşımları netti: İsrail, terörden vazgeçene kadar Arafat'a şiddetli askeri baskı uygulamak zorundaydı. İsrail dünya liderlerini Arafat'a karşı harekete geçirmek, ona karşı sert bir propaganda kampanyası uygulamak, meşruiyetini yok etmek ve onunla müzakere etmeyi reddetmek durumundaydı. Söz konusu general üçlüsünün, Arafat hakkındaki görüşlerini belirlemek için intifadaya ihtiyaçları yoktu. İntifada başladığında askeri planlarıyla hazırdılar ve politikacıların onlara sınırsız eylem özgürlüğü vermesini bekliyorlardı. Askeri bir karşılaşmayı kafalarına koymuşlardı ve Filistinlilerin beynine şiddetten hiçbir şey elde edemeyecekleri fikrini kazımak konusunda kararlıydılar. Filistinlilere göre ise, İsrail barış sürecini sona erdirmek için anlaşmazlığı körüklüyordu.[35] İki taraf arasındaki güven tamamen yok olmuştu. İki toplum ölüm dansında birbirine kenetlenmişti. Oslo protokolleri paramparça olmuştu.

İkinci intifada, İsrail açısından cezalandırıcı sert yöntemler kullanılması tehdidinden acele tarafından bir barış anlaşması için yeni görüşme önerilerine dümen kıran, kararsız ve değişken bir başbakan ortaya çıkarmıştı. İntifadanın patlak vermesini takiben Ehud Barak Filistin Yönetimi'ne karşı pek çok ültimatom vermişti. Barak müzakere masasına geri dönmeden önce şiddetin durması gerektiği konusunda ısrarcıydı; bu ısrar yeni bir duyuruya kadar siyasi yöntemden vazgeçildiği işaretini veriyordu. Bir gün içerisinde, 1 Kasım 2000'de, 3 İsrail askeri ve 6 Filistinli

34 Swisher, *The Truth about Camp David*, 388-89.

35 Drucker, *Harakiri*, 328-36.

öldürülmüş, 4 İSK askeriyle, 140 Filistinli de yaralanmıştı. Kayıplar, İSK kamu düzenini sağlamaya çalıştıkça git gide artmış, her gün çıkan çatışmalar ay sonuna kadar sürmüştü. Güvenlik ve asayiş gittikçe bozulmuş, silahlı çatışmalar ölümcül bir hal almış ve ölü sayısı da endişe verici bir boyuta ulaşmıştı. Barak askerlerin olayların bastırılmasına yönelik kabineye sunduğu neredeyse tüm askeri önlemleri destekliyordu. Onları daha zorlayıcı olmaya, kendisine daha fazla hedef ve askeri eylem önerisi getirmeye teşvik etmişti. Eksik olan, şiddeti kontrol altına alarak krizi sona erdirecek tutarlı bir stratejiydi. Barak'ın çalışma arkadaşlarından bazıları onun durumu başından itibaren yanlış idare ettiğini, şiddeti artırarak krizin kontrolden çıkmasına izin verdiğini düşünüyordu.[36] Barak'ın zikzakları halkın kendisine duyduğu güvenin de ciddi biçimde erimesine neden oluyordu. Kamuoyu yoklamaları, arkasındaki halk desteğinin –Oslo protokollerinin artık geçerliliği kalmadığını ve Arafat'ın paydaş değil, haddi bildirilmesi gereken zalim bir düşman olduğunu açık açık ilan eden– rakibi Ariel Şaron karşısında gittikçe azaldığını gösteriyordu.

İsrail'deki kamuoyu tartışmaları, ateş altında müzakere etme konusu etrafında dönüyordu. Bu durum aslında "İsrail müzakere etmeye devam etmeli mi etmemeli mi?" şeklindeki çok önemli soru üzerinde hiç durulmayıp etrafından dolaşılmasına neden oluyordu. Barak'ın büro şefi ve baş koordinatörü Gilad Şer'e göre, İsrail'in aslında büyük oranda kendi kendini saldırıya maruz bırakan bir ülke olduğu ortadaydı: müzakereler bu durumdan bir çıkış şansı sunuyordu. Çatışmanın yeni vasıfları "bir İsrail zaferi"ne izin vermeyecek ve anlaşmanın yokluğunda ülke daha da tehlikeli bir duruma sürüklenecek, karışıklığa uluslararası terörizm, İslami köktendincilik ve şuursuz bir anti-Siyonizm eklenecekti. Filistinli radikaller işgale karşı yoğun ve şiddet yüklü bir savaş gerçekleştirilmesini savunuyordu. "İki ulusa iki devlet" gibi temel bir kavrama dair inanç, İsrail ve Filistin kamplarında zayıflıyordu. Güven ve umut gibi barış anlaşması için elzem iki unsur iki taraf nezdinde de gittikçe önemini kaybediyordu. Şer, bu şartlar altında Camp David'deki son buluşmada kalıcı barış için yapılan önerilerin Filistinlilerle anlaşmazlığa bir son vermek

36 *a.g.e.*, 333.

isteniyorsa, İsrail'in alabileceği en iyi öneriler olduğunu düşünüyordu.[37]

Clinton Parametreleri

Anlaşmaya varmaya yönelik çabalar Camp David zirvesinin çöküşü sonrasında, İsrail tarafında Şlomo Ben-Ami ve Gilad Şer'in önayak olmalarıyla devam etmişti. Daimi statü konularında verimli ve sürdürülebilir çalışmalar yapılmıştı. Taraflar ve Amerikalı arabulucular arasında, 2000 yılının yaz ve sonbahar aylarında elliden fazla toplantı yapılmıştı. Başarısızlığa uğrayan konferansın, geri dönüş hakkı ve Kudüs'ün bölünmesi gibi tabu konuların tartışılmasına yönelik alışılmış yaklaşım ve gelenekleri yıkarak, yaratıcı düşünme ve diplomatik esneklik açısından büyük katkılar yapmış olma olasılığı vardı. Amerikalı görevliler ikinci intifadanın yayılmasını artan bir kaygıyla takip ediyorlardı. Bazıları, kendi taraflarındaki yönetim zafiyetinin Oslo barış sürecinin çökmesine katkıda bulunduğunu kabul ediyordu. Camp David zirvesine başkanın Arap-İsrail ilişkilerinden sorumlu özel asistanı sıfatıyla katılan Robert Malley, hükümet hizmetindeki pozisyonundan ayrıldıktan sonra geçmişteki patronu hakkında oldukça eleştirel bir makale kaleme almıştı. Malley'in iddiasına göre Camp David'deki yönetim zafiyeti tesadüfi değildi; kökleri, Amerika'nın Arap-İsrail barış sürecinde sıklıkla oynadığı karmaşık ve çelişik rollere dayanıyordu. Bu roller Amerika'nın iyi niyetli, ancak hükümsüz barış anlaşmasının asli aracısı, barış sürecinin hamisi, İsrail'in stratejik müttefiki ve kültürel-siyasi paydaşı olmasıydı.[38]

Clinton kendisi de Camp David'deki başarısızlıktan, örneğin İsrail yanlısı yaklaşımlarına son vermesi ve görüşmelerde daha bağımsız ve dengeli bir Amerikan tavrı takınması gerektiği gibi birtakım dersler çıkarmışa benziyordu. Clinton Maryland'deki görüşmeden beş ay ve ikinci intifadanın patlak vermesinden iki ay sonra, son bir çaba göstererek savaş halindeki tarafları müzakere masasına geri çağırmıştı. 23 Aralık 2000'de İsrailli ve Filis-

37 Şer, *Erişilemeyen*, 349-50.

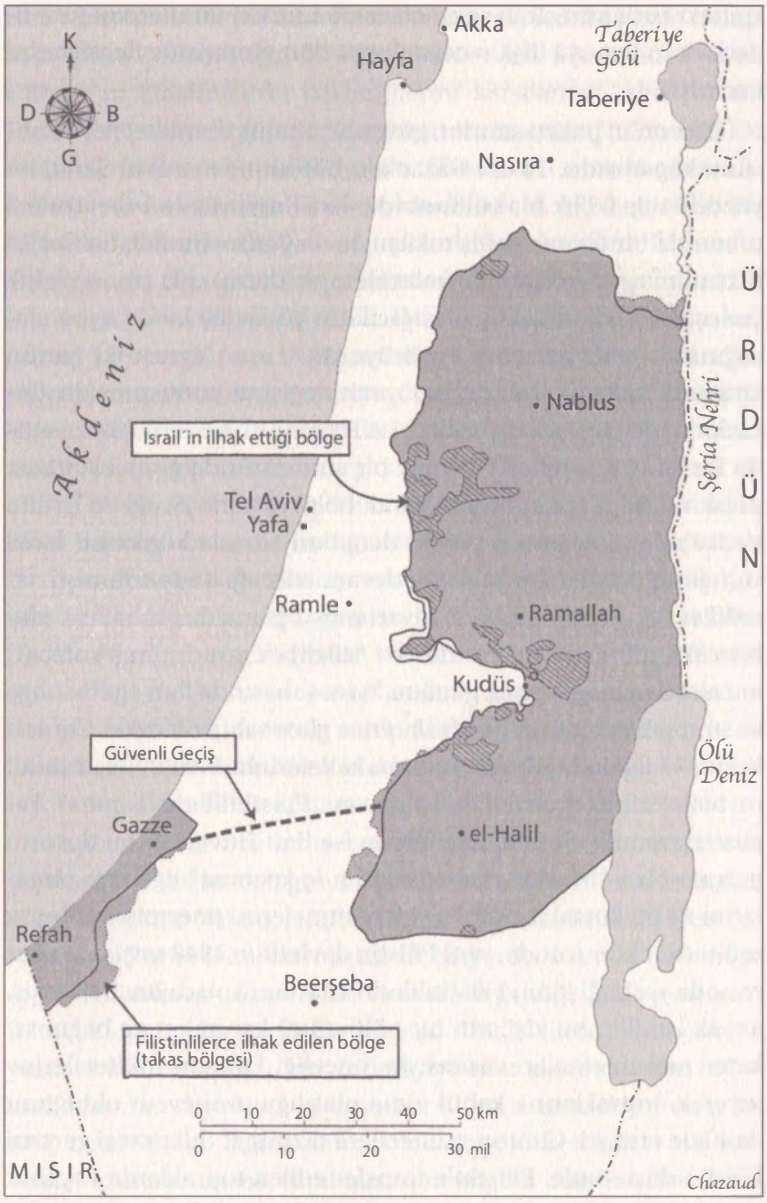
38 Malley ve Agha, "Camp David"

tinli temsilcileri Beyaz Saray'a davet ederek, İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümü için bir tasarı sunmuştu. Söz konusu tasarı Clinton'ın Filistinlilerin beklentilerini karşılamak adına Camp David'de masaya koyduğu "bağdaştırma önerileri"nden beri kat ettiği büyük aşamayı yansıtıyordu. Clinton bu esnada görev süresinin sonuna yaklaşan bir başkandı, ancak alçak gönüllü bir biçimde "parametreler" olarak adlandırdığı önerileri, iki tarafın daha önceki elli toplantıda şekillenen tutumları arasında makul bir denge halini temsil ediyordu. Bazı kişiler, örneğin eski başkan Jimmy Carter, Clinton'ın bu meseleye önayak olması için sekiz yıl beklemiş olmasını eleştiriyordu. Diğerleri Clinton'ın önerilerini Maryland'deki toplantıda masaya getirmiş olsa, sonucun farklı olabileceği yorumunu yapıyordu. Gecikmenin sebebi ne olursa olsun, önerilerin önemi azımsanmamalıydı. Bu bir Amerikan başkanının, anlaşmazlığın en önemli sorunlarını kapsayan bir İsrail-Filistin kalıcı barış anlaşması taslağı sunduğu ilk durumdu. Bu zamana değin yapılan her teklif ya İsrail, ya da Filistin Yönetimi'nden geldiğinden tek taraflı olmakla itham edilerek reddedilmişti. Clinton'ın yeni planı hızır gibi yetişmiş olması nedeniyle büyük bir avantaja sahipti. Tasarının amacı Arap-İsrail anlaşmazlığının merkezindeki iki tarafı barış için bedel ödemeye hazır olup olmadıkları konusunda karar vermeye zorlamaktı.

Toplantı Oval Ofis'in hemen bitişiğindeki Kabine Odası'nda yapılmıştı. Filistin delegasyonuna Filistin Yönetimi'nde bakan olan Yaser Abid Rabbo, İsrail delegasyonuna ise artık dışişleri bakanı olan Şlomo Ben-Ami başkanlık ediyordu. Clinton toplantıya diğer katılımcılar takım elbise ve kravatlı geldiği halde jean pantolon ve sıradan bir gömlekle gelmişti. Temsilcilere parametreleri yazılı olarak vermemiş, ancak detaylı notlar alabilmelerini sağlamak için metni yavaşça okumuştu. Clinton elindeki metnin bir ABD tasarısı olmadığını, daha çok, anlaşabilmek için temel meseleler konusunda ne yapılması gerektiğine dair düşüncelerini içerdiğini vurgulamıştı. Bu nedenle parametreler pazarlığa açık değildi, tarafların bu parametreler içerisinde kalarak barış anlaşmasını müzakere etmelerini istemişti. Eğer iki taraf da önerilen parametreleri kabul ederse, buradan ilerleyebilirlerdi. Tarafların bu parametreleri kabul etmemesi halinde, bu Clinton himaye-

sindeki barış sürecinin sonu olacaktı. Clinton taraflardan ülke liderlerinin konuya ilişkin cevaplarını dört gün içinde iletmelerini istemişti.

Clinton'ın paketi sınırlar, güvenlik, Kudüs ve mülteciler konusunu kapsıyordu. Tasarı Gazze'nin bütününde ve Batı Şeria'nın yüzde 94 ile 96'lık bir bölümünde, İsrail'den yüzde 1 ile yüzde 3 oranında bir toprak değiş tokuşuyla, bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını ve İsrail'de kalacak toprakların, eski sınıra bitişik yerleşim bloklarındaki yerleşimcilerin yüzde 80'ini de içine alacağına dair bir uzlaşma öngörüyordu. Tasarı ayrıca iki tarafın kiralama yoluyla aralarında toprak değişimi konusunu düşünmelerini de tavsiye ediyordu (bkz. Harita 13). Güvenlik konusunda ise İsrail kuvvetleri üç yıllık bir süre zarfında geri çekilirken, uluslararası gücün aşamalı olarak bölgeye yerleşeceği ve Ürdün Vadisi'nde uluslararası gücün denetimi altında küçük bir İsrail varlığının üç yıl daha kalmaya devam edeceği ifade edilmişti. İsrailliler Batı Şeria'daki erken uyarı istasyonunu da muhafaza edebileceklerdi. Yeni Filistin devleti "silahtan arındırılmış" olacak, ancak etkin bir güvenlik gücüne, hava sahasında tam egemenliğe ve sınır güvenliği için de uluslararası güce sahip olacaktı. Clinton Kudüs'le ilgili olarak da, Arap mahallelerinin Filistin'de, Yahudi mahallelerinin de İsrail'de kalmasını, Filistinlilerin Tapınak Tepesi/Haremü'ş-Şerif'e, İsraillilerin ise Batı Duvarı ve bu duvarın parçası olan "Musevi mabedinin en iç kısmına" egemen olmalarını ve bu kutsal mekânları idare etmelerini önermişti. Clinton mülteciler konusunda, yeni Filistin devletinin 1948 savaşı ve sonrasında yer değiştiren Filistinlilerin anavatanı olacağını belirtmiş, ancak İsrail'in bu kişilerin bir bölümünü kanunları ve bağımsız karar mekanizmaları vasıtasıyla, önceliği Lübnan mültecilerine vererek, topraklarına kabul etme olasılığının mevcut olduğunu da ifade etmişti. Clinton mültecilere tazminat ödenmesi ve yeni Filistin devletinde, Filistin'e transfer edilen topraklarda veyahut şu an yaşamakta oldukları ev sahibi ülkelerde konut bulmalarında kendilerine yardım ve destekte bulunulması için uluslararası çaba sarf edilmesini de önermişti. İki taraf da bu çözümün BM'nin Aralık 1948'de çıkardığı 194 sayılı kararı karşılar nitelikte olması gerektiğinde anlaşmak durumundaydı. Son olarak, anlaş-

Harita 13 Başkan Clinton'ın Barış Planı, 2000

ma çatışmanın açık bir biçimde sona erdiğinin ve şiddetin bütünüyle durduğunun işareti olmak zorundaydı.[39]

Ayrıntılı yapı ve niteliklerine karşın Clinton'ın parametreleri, pek çok konuyu belirsizlik içinde bıraktığından, İsrailli ve Filistinlileri benzer bir netleştirme arayışına yöneltmişti. İsrail bu parametreleri, birçok çekinceyle birlikte ve Filistinlilerin de bunlara razı olması koşuluyla müzakereler için bir temel olarak kabul etmişti. Clinton İsrail'in bu tepkisi nedeniyle mutlu olmuştu, çünkü İsrail hükümetinin çekinceleri parametreler hakkındaydı ve bunlar şart değil, çekinceydi. Aslında Clinton bu planın kabulünü tarihi bir durum olarak göklere çıkarmıştı. Anılarında İsrail'de bir hükümetin, barış için, Batı Şeria'nın –toprak takası da dikkate alındığında– kabaca yüzde 97'lik bir kısmında ve İsrail yerleşimlerinin de yer aldığı Gazze'nin bütününde bir Filistin devleti olmasını kabul ettiğini gururla söylüyordu.[40]

İsrail'in, geri çekilmenin kapsamı, Tapınak Tepesi'ndeki düzenleme ve idare, güvenlik düzenlemeleri, Filistin güvenlik kuvveti, uluslararası gücün yetkileri, geri çekilmenin zamanlaması ve mülteci sorunu hakkındaki çekinceleri aslında son derece önemliydi.[41] İç siyasi kamuoyunun, sağcı partilerin ve İSK'nın güçlü muhalefetine rağmen tasarının yeterli bir biçimde kabul görmüş olması dikkate şayan bir durumdu. O zamanlar yapılan bir kamuoyu araştırması, İsrailli Yahudilerin mutlak çoğunlukta bir bölümünün Filistinlilerle müzakerelerin sürdürülmesini desteklediği sonucunu verse de, bariz bir çoğunluk Clinton parametre-

39 Clinton, *My Life*, 936-37. Anlaşmanın tam metni için bkz. William Jefferson Clinton, "Proposal for Israeli-Palestinian Peace, 23 December 2000", Itamar Rabinovich ve Jehuda Reinharz (der.), *Israel and the Middle East: Documents and Readings* (Waltham, Mass., 2008), 518-21.

40 Clinton, *My Life*, 938.

41 İsraillilerin Başkan Clinton'a gönderdikleri ayrıntılı cevabın metni kamuoyuna açıklanmamıştır. Başkanla metnin gizli kalması konusunda ortak karar alınmıştır. Mektubun sadece, çekinceler listesini, açıklığa kavuşturulması gereken unsurlara ait bir başka listeyi içeren ve başkanın teklifleri arasında bulunmayan ancak İsrail hükümetinin çerçeve anlaşmanın tamamlanması için elzem gördüğü sayısız konuya değinen bir özeti vardır. Mektubun özetine Şer, *Erişilemeyen*, 372-74'ten ulaşılabilir.

lerinin kabul edilmemesini istiyordu.[42] Sağ kanattan politikacılar ve yerleşimcilerin liderleri, İşçi Partisi'ni ateş altında müzakere yürütmesi ve teröre teslim olması nedeniyle suçluyordu. İSK üst komuta grubu yalnızca kabine toplantılarında değil, Knesset'e verdikleri brifinglerde ve medyaya sızdırdıkları açıklamalarda da muhalefetini ifade ediyordu. Genelkurmay başkanı Şaul Mofaz, sivil otoriteyi hiçe sayarak, Amerikan barış tasarısının İsrail Devleti için varoluşsal bir tehdit yarattığını kamuoyuna açık bir biçimde ifade etmişti. Mofaz, Filistinlilerin silahlı çatışma hazırlığı yapan yalancılar olduğu, büyük bir askeri kuvvetle derhal dize getirilmelerinin zorunlu olduğu şeklindeki –İSK üst komuta mercilerinde hakim olan– görüşün en önemli temsilcisi olmayı sürdürüyordu.[43]

Barak ordu ve milliyetçi kamptan gelen baskılara karşılık vermek üzere, Kasım 2000'de içinde Şlomo Ben-Ami, Gilad Şer, Şimon Peres, Yossi Beilin, Amnon Lipkin-Şahak ve Yossi Sarid'in bulunduğu bir "barış kabinesi" oluşturmuştu. Söz konusu tuhaf oluşumun ardında, yaklaşan seçim yarışında Sol'u birleştirme amacı yatıyordu. Bu duruma eleştirel yaklaşanlar kabineyi "barış güvercinliği" olarak yeniden adlandırmıştı. Barak 9 Aralık'ta aniden başbakanlıktan istifa ederek, makamı için özel bir seçim yapılacağını duyurmuştu. Seçim tarihi 6 Şubat 2001 olarak belirlenmişti. Bu seçimler, parlamento seçimleriyle aynı anda gerçekleştirilmeyen tek seçim ve üçüncü ve son başbakanlık seçimiydi. (Ayrı ve bölünmüş seçim yöntemi Ocak 2003'te gerçekleşecek yeni Knesset seçimlerinden önce rafa kaldırılacaktı.) Barış kabinesi 24 Aralık akşamı, İsrail delegasyonu Beyaz Saray'daki toplantıdan döner dönmez toplanmış ve oybirliğiyle Clinton'ın tasarısına bazı çekinceler ve ilave vurgular eklenerek olumlu bir yanıt verilmesini ve bu yanıtın vakit kaybetmeksizin kabinenin bütününe sunulmasını kararlaştırmıştı.

27 Aralık'ta kabinenin tümü tasarıyı görüşmek, savunma ve istihbarat şeflerinin raporlarını dinlemek üzere sabahtan toplanmıştı. Genel hava, ülkenin kritik bir karar aşamasına geldiği

42 Asher Susser, *Israel, Jordan, and Palestine: The Two-State Imperative* (Waltham, Mass., 2012), 54.

43 Şer, *Erişilemeyen*, 367-68.

yönündeydi. Barak 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkını kabul etmeyeceğini vurgulamıştı. Eski Şehir (Kudüs) konusunda söyleyeceği her bir sözü dikkatle tartmış ve şöyle demişti: "Tapınak Tepesi'ndeki hakimiyetimizi Filistinlilere devredecek bir belge imzalamak niyetinde değilim." Kabinedeki bakanların tümünün görüşlerini ifade edecek fırsatı olmamıştı. Bu nedenle tartışmanın akşam devam etmesine karar verildi.[44]

Akşam oturumunda önce güvenlik şefleri konuştu. Mossad başkanı Efraim Halevi, Arafat'ın Clinton'ın başkanlığı döneminde bir anlaşmaya varmak istediğini düşünüyordu. Şaul Mofaz Filistin Yönetimi'nin daha önceki anlaşmalara uymaktaki başarısızlığına değinerek, işgal altındaki topraklar üzerinde İsrail kontrolünün sağlama alınması gerektiğini vurguladı. Şin-Bet'in başkanı Avi Dihter kabineye başlıca çekincelerini sıralayan kısa bir mektup sunmuştu. Başbakan tartışmayı toparlamış, omuzlarındaki tarihi sorumluluğun altını çizmişti. Başkanın planının, riskler ve belirsizlikler içerdiğini, ancak görevlerinin İsrail Devleti'nin hayati çıkarlarını savunmaya devam ederken Amerikan başkanının ana hatlarını çizdiği taslağı bütünüyle incelemek olduğunu söylemişti. Hükümeti gerçekçi olmak ve siyasi çözüm düzleminde devam etmek zorundaydı, çünkü bunun alternatifi ülkelerini ölülerini gömdükten sonra, yine aynı noktaya getirecek olan daha fazla savaştı. Hükümetine Başkan Clinton'ı, önerdiği parametreleri müzakereler temelinde ve ancak Filistinlilerin de bunları onaylaması şartıyla kabul ettiklerine dair bilgilendirmesini tavsiye etmişti. Başbakanın tavsiyesini on bakan kabul etmiş, ikisi reddetmiş, ikisi de çekimser kalmıştı.[45]

Şimdi her şey Arafat'ın kararına bağlıydı. Başkan da dahil Amerikalı görevliler onun kelime oyunları yaptığını, zaman kazanmaya çalıştığını ve sonunda aslında hayır sayılabilecek son derece kısıtlı bir evet cevabı sunduğunu iddia ediyordu. Madeleine Albright anılarında Filistinlilerin bir santimetre bile kıpırdamadıklarını, para kazanmak isteyen ancak bahis yatırmaya yanaşmayan kişiler gibi davrandıklarını ve asıl başarısızlığın ne elde edilebileceklerinden ziyade, vazgeçmek zorunda kalacakları

44 *a.g.e.*, 366.

45 *a.g.e.*, 366-70.

görece önemsiz şeylere takılıp kalmış olmalarından kaynaklandığını iddia etmişti. Arafat yine bu şartları kabul etmesi halinde öldürülmekten korktuğunu söylemişti. Oysa Barak, İzak Rabin'in suikastçısına hala hayranlık duyan İsrailli aşırılık yanlılarının hedefine oturmayı bile isteye göze almıştı. Albright, aradaki farkın bir liderle, hayatta kalmaya çalışan bir felaketzede arasındaki fark olduğu sonucuna varmıştı.[46] Arafat'ın barışı reddeden kişi olduğuna yönelik miti büyük ölçüde üreten kişi ise Dennis Ross olmuştu. Filistinliler kendilerine hiçbir zaman "adil davranmayan" Ross'a hiç güvenmiyordu. Ross bir arabulucu olarak görevlerinin çoğunu öylesine pervasız bir Siyonizm yanlısı olarak icra ediyordu ki, Filistinliler zaman zaman onun Amerikan başkanı için değil İsrailliler için çalıştığından şüphe ediyordu. Ross *Missing Peace* isimli kitabında, Clinton dönemindeki tüm barış fırsatlarının kaçırılmasının yegâne sorumluluğunu Arafat'a yüklemişti. Ross barış için son çaba, yani Clinton parametreleri hakkında, "Sadece tek bir lider tarih ve efsanelerle hesaplaşmak konusunda isteksiz veya acizdi: Yaser Arafat"[47] diye yazmıştı.

Arafat'ın itibar ve kişiliğine yönelik bir suikast olan bu yaklaşım, Arafat'ın dava ve mesai arkadaşlarının oldukça zoruna gitmiş ve Ross'u kendi efsanesini yaratmakla suçlamışlardı. Ait olduğu Filistinli diplomatlar kuşağı içerisinde en entelektüel isim olarak öne çıkan Afif Safiye Ross'u, hiçbir orijinal fikir veya İsrail hükümetiyle önceden görüşülmemiş hiçbir teklif getirmemiş biri olması nedeniyle, "mesajı olmayan elçi" olarak adlandırmıştı: "Ross, eldeki tek süper gücün kendinden kaynaklı iktidarsızlığını ete kemiğe büründürmüştü." Safiye'ye göre 1993'te yapılan hamleyle bir ilgisi bulunmayan Ross'un, 2000'deki başarısızlık ve barış sürecinin çökmesi konusunda çok ağır bir sorumluluğu vardı:

> Adı her zaman önyargı, tarafgirlik ve Ortadoğu'da barış arayışında Amerikan tarafgirliğiyle anılacaktır. Filistinliler Dennis Ross'un davranış biçimiyle oldukça asimetrik bir güçler dengesi dahilinde müzakere yürütmeye mecbur edilmiştir. Ross İsrail tarafının, diplomatik sonuçların İsrail'in gücünü ve İsrail'i tercih eden bir Amerika'yla işbirliğini yansıtacağı yanılgısına düş-

46 Albright, *Madam Secretary*, 497.
47 Ross, *The Missing Peace*, 758.

mesine sebep olmuştur. Anlaşmanın toprakla ilişkili esaslarını ve çerçevesini İsrail "cömertliği" belirleyecekti.[48]

Şu an bildiğimiz kadarıyla, tarih, Ross'un Arafat ve Clinton parametreleri hakkındaki hükmünü haklı çıkarmazken, Filistinlilerin Amerikan destekli barış sürecine neden karşı çıktıklarını açıklaması bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Arafat Clinton'ın teklifini çıkmazı aşmak için kabul etmiş, ancak dava arkadaşlarıyla gerekli kararları alabilmek için haritalara, detaylara ve açıklamalara ihtiyaç duymuştu. Arafat'ın 28 Aralık'ta Clinton'a faksladığı mektup, Clinton ve Ross'un yayınlanmış anılarına dahil edilmezken, mektubun Albright'ın anılarındaki özeti gülünçtür.[49] Mektubun tümü *The Truth about Camp David* isimli kitapta yayınlanmıştır. Herhangi bir şeyi peşinen reddetmekten uzak olan mektup, toprak değiş tokuşunun hangi bölgelerde ve ne miktarlarda yapılacağına, Batı Duvarı'nın bulunduğu bölgenin İsrail egemenliğinde kalacak kısmının sınır işaretlerine ve Filistinli mülteciler için tazmin ve telafi mekanizmalarına ilişkin tamamen meşru sorular yöneltiyordu. Arafat ayrıca İsrail'in geri çekilmesi için verilen otuz altı aylık sürenin çok uzun olduğunu düşünüyordu, çünkü böylesine uzun bir süre barış karşıtlarına anlaşmayı bozma zamanı verecekti. Zaman çerçevesini reddetmiyordu; sadece söz konusu geri çekilme süresinin parametrelerin değişmez mi yoksa tartışmaya açık bir parçası mı olduğunu öğrenmek istiyordu. Arafat nihayet Beyaz Saray'a bir ziyarette bulunarak, başkanın uzlaştırma tasarısını tartışarak geliştirme önerisinde bulunmuştu. Tasarıya dahil şartları tam anlamıyla bilmeden Arafat'ın kendi hareketini Clinton'ın kılavuz ilkeleri doğrultusunda nasıl şekillendirmiş olabileceğini bilmek güçtür. Swisher'ın da belirttiği gibi, "Arafat'ın ricası sadece bilgi edinmeye yönelik değil, aynı zamanda Filistin lideri olarak kritik sorumluluklarının da en asgari düzeyde yerine getirilmesiydi."[50]

Arafat 2 Ocak 2001'de Beyaz Saray'a giderek, toplantının açılışı sırasında Clinton'a başkanlık süresi dolmadan bir anlaşma-

48 Afif Safieh, *The Peace Process: From Breakthrough to Breakdown* (Londra, 2010), 240-41.

49 Albright, *Madam Secretary*, 497.

50 Swisher, *The Truth about Camp David*, 399-403.

ya varmaya kararlı olduğunu söylemişti. Ancak Arafat'a yapılan açıklamalar kaygılarını gidermemişti. Arafat'ın Ürdün Vadisi'ndeki İsrail varlığı ile ilişkili çekinceleri vardı; Batı Şeria'daki İsrail egemenlik alanının fiziki olarak daraltılmasını ve daha net tanımlanması istiyordu; Clinton'ın geri dönüş hakkı konusundaki formülünden de tatmin olmamıştı. Bütün bu konular ve özellikle de geri dönüş hakkı konusunda Clinton şimdi İsraillilerin tarafını tutuyor gibi görünüyordu. Clinton Barak'ın kamuoyu yoklamalarında Ariel Şaron'un hayli gerisinde kaldığını ve Şaron'un zafer kazanması halinde işlerin Filistinliler için daha da zorlaşacağını işaret ederek, Arafat'ı tavrını yumuşatmaya zorlamıştı. Arafat Amerikalılardan Barak'ın ülke içi sorunlarını duymaktan artık usanmıştı, zira benzer sorunlardan kendisi de yeterince muzdaripti. Arafat belirttiği çekinceleri halen giderilmemiş olmasına karşın, Clinton'a kısıtlı bir "evet" demişti. Clinton daha sonra Arafat'ın kısıtlı evetini, hayır olarak lanse etmeyi tercih edecekti. Ancak bu, o esnada ifade ettiği bir şey değildi. Clinton toplantıyı takiben Barak'ı arayarak Arafat'ın çekinceleri olmasına rağmen barış parametrelerine olumlu yanıt verdiğini iletecekti.[51]

Clinton anılarında Arafat'ın kafasının karıştığını ve gerçekleri tam olarak göremediğini gözlemlediğini yazmıştı. Yaşı ilerlemiş haldeki Filistin liderinin devrimci devlet adamı olmaktan bir çırpıda nihai olarak vazgeçemediği açıklamasını yapmıştı.[52] Clinton'ın bu açıklaması, İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümü için bir dizi öneriyi yapmak üzere Beyaz Saray'daki sekiz yıllık başkanlık döneminin son ayına değin beklemiş bir başkanın yaptığı kolay ve sahibine hizmet eden bir açıklamaydı. Arafat, tıpkı Camp David zirvesinin sonundaki başarısızlık için olduğu gibi, suçlama siyaseti içerisinde bir kez daha günah keçisi olmuştu. Saib Ureykat, eski başkana, 2001 baharında bölgeyi ziyareti sırasında bir akşam yemeğinde neden doğru olmadığı halde dünyaya Arafat'ın önerilen parametreleri reddettiğini söylediğini sorduğunu iddia etmektedir. Ureykat, Arafat önerilen parametreleri birtakım çekinceler ve kısıtlar dahilinde kabul ettiğini Clinton'a söylerken, Arafat'la birlikte Beyaz Saray'da olduğunu hatırlat-

51 Drucker, *Harakiri*, 379-80.

52 Clinton, *My Life*, 943-44.

mıştı. Ureykat'a göre Clinton süklüm püklüm bir tavır içerisinde şu cevabı vermişti: "Bana, eğer bunu söylemezsem İsrail'de barış kampı diye bir şey kalmayacağı –Barak'ın işinin biteceği– söylenmişti."[53]

Bill Clinton, İsrail-Filistin anlaşmazlığına çözüm arayışında şahsi otoritesine çok güvenmişti, ancak utanmaz bir biçimde İsrail tarafına eğilerek bu arayışın başarısız olmasına da katkıda bulunmuştu. İsrail seçimleri esnasında tarafsızlık iddiasından bütünüyle vazgeçerek, Barak'ın akıl hocası gibi davranmıştı. Clinton, Barak'a yeniden seçilmesinde yardımcı olmak için Barak'ın önceki altı ayın olayları hakkındaki anlatısının propagandasını yapmıştı; ancak bu anlatı ciddi yanlışlıklar içeriyordu. Barak Arafat'a Camp David'de olabilecek en cömert teklifi yaptığını, ancak Arafat'ın bu teklifi geri çevirerek şiddete döndüğünü iddia etmişti. Oysa Camp David'de Batı Şeria'nın yüzde 89.5'ini önermişken, Aralık 2000'de aynı bölgenin yüzde 97'sini teklif etmişti. Belki de Temmuz 2000'deki göklere çıkarılan cömert teklif hiç de düşünüldüğü gibi cömert bir teklif değildi.

Taba Görüşmeleri

İki tarafın bildirdiği çekinceler, onları, Clinton parametreleri çerçevesinde kalıcı çözüm için müzakere yürütmek üzere ekiplerini göndermekten alıkoymamıştı. Görüşmeler Mısır'ın Kızıldeniz kıyısındaki tatil beldesi Taba'daki Hilton Oteli'nde, 21 Ocak'tan 27 Ocak'a kadar sürmüştü. İsrail ekibine Şlomo Ben-Ami başkanlık ediyor ve ekipte "barış güvercinliği"nin diğer önemli üyelerinden Yossi Beilin, Yossi Sarid ve Gilad Şer bulunuyordu. Filistinlilere göre söz konusu ekipten daha ılımlı bir müzakereci grubu pek mümkün değildi. Ancak Ahmed Kurey'in başkanlık ettiği Filistinli müzakereciler, Washington'daki yönetim değişikliği ve Barak'ın hükümetinin geleceği konusundaki belirsizlik nedeniyle yine de yavaş ve temkinli bir biçimde işe koyulmuştu. Taba zirvesi bir açıdan alışılmışın dışında bir buluşmaydı zira bu görüşmelerde Amerikalı temsilciler yoktu. Cumhuriyetçi

53 Swisher, *The Truth about Camp David*, 399.

yeni başkan George W. Bush ve danışmanları, Ortadoğu barış sürecine en azından başlangıçta katılmama kararı almıştı.

İsrail tarafında başbakanlık seçimleri böylesine yaklaşmışken barış görüşmelerine girilmesine güçlü bir muhalefet ifade edilmişti. Böyle bir zamanda görüşmeler yapılmasının uygunsuz, alışılmadık ve hatta anayasaya aykırı olduğu söylenmişti. Ancak hiç kimse anlaşma sağlansa bile halihazırdaki hükümetin bunu imzalayamayacağından, dolayısıyla anlaşmanın seçimlerden sonra halk oylamasına götürülmesi gerekeceğinden şüphe etmiyordu. Barak'ın danışmanları yaklaşan seçimlerin nasıl kazanılacağıyla ilişkili iki kampa ayrılmıştı. Bunlardan barış kabinesinin büyük bir kısmının dahil olduğu ilk kamp, Taba'da elde edilecek bir ilerlemenin hayal kırıklığına uğramış Yahudi barış kampını ve Filistinli İsrail vatandaşlarını tekrar saflarına katacağına inanıyordu. Barak'ın kampanya görevlilerinin de aralarında bulunduğu ikinci kamp ise, Barak'a, kararsız seçmenin ve İsrail siyasetindeki merkezin desteğini çekmek için Filistin Yönetimi'yle bütün bağlarını kopartmasını ve bu yönetime karşı askeri operasyonları artırmasını tavsiye etmişti. Barak ise bu iki ekol arasında bocalıyor, bazen birinin, bazen diğerinin tarafını tutuyordu. Kendine güvenini kaybetmiş ve ne yapacağını şaşırmıştı.[54] Kampanya esnasında Barak çetrefil kişiliğinin –egoistlik ve küstahlık, dolambaçlı, manipülatif ve kötü bir yönetici olmak gibi– en kötü özelliklerini sergilemişti. Barak kendi propagandasının kurbanı olmuştu. Farklı siyasi çizgilerden pek çok İsrailli, Barak'ın Camp David'de Arafat'a önerdiğini iddia ettiği "cömert teklif" hikâyesine inanmıştı. Bu nedenle ikinci intifadanın şiddetini sözde yüce gönüllü teklife Arafat'ın karşı-teklifi olarak görme eğilimindeydiler.

Taba Konferansı arifesinde seçimle ilgili düşünceler Barak'ın aklında en üst sıradaydı. Ancak hiperaktif aklının içinde dönüp duran, kafa karışıklığını artıran ve çelişkilere sebep olan pek çok başka fikir de vardı. Taba görüşmelerinden hemen önce bir kabine toplantısı esnasında Şlomo Ben-Ami'ye karaladığı bir not, açık ve tutarlı bir rota belirlemek konusundaki yetersizliğini yansıtıyordu. Not şöyle diyordu:

54 Safieh, *The Peace Process*, 255; Drucker, *Harakiri*, 394.

Şlomo selam,

Küçük düşürücü değil, ancak acı verici bir anlaşma için muazzam bir hazır olma hali (geri dönüş hakkı).

Umudu korumak son derece elzem ... ancak gerçekçiliği elden bırakmadan –anlaşma yok çünkü İsrail için hayati olanda diretiyoruz (geri dönüş hakkının verilmemesi, uygun yerleşim blokları, Kudüs ve kutsal mekânlar ve güvenlik düzenlemeleri).
Bizim paramparça etmemiz gereken şey –Şaron'un, hükümeti, Arafat'ın arkasından gitmekle itham etme çabasıdır. Mümkünse anlaşmaya varmak için azmettiğimizi iddialı ve kesin bir biçimde söylemeliyiz. Filistinlilerle olan karşılıklı etkileşimlerimizde, İsrail için neyin hayati olduğu konusundaki ısrarımız ve terörizme karşı anlamlı mücadele hakkında konuşmalıyız.

Sonuçlar kamuoyu yoklamalarından çok daha iyi olacak.

Sorunlarımız –Sol içerisindeki enerjiyi harekete geçirmek (alarm durumu, Şaron'un kuracağı bir hükümetin bedelini hepimiz ödeyeceğiz) ve aynı şeyi sağdan %1-2'lik bir kısmı tırtıklamak için yapmalıyız ve sonrasında kazanacağız.

Ehud[55]

Aceleyle kaleme alınmış not hakkında farklı yorumlar yapmak mümkündür. Not çözüme ulaşmak için acı tavizler vermeye hazır olunduğu, ancak hükümeti küçük düşürmeyecek şartların temini ifadesiyle başlamaktadır. Örneğin 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkını kabul etmekle beraber, bunun küçük düşürücü olduğu düşünülmüştür. Ancak notta İsrail'in hayati önemdeki bir dizi çıkarına ilişkin listeden de herhangi bir taviz verilmesinin düşünülemeyeceği, tavizlerin çoğunun karşı taraftan gelmesinin zorunlu olacağı ima edilmiştir. Not, diplomatik alandan Ariel Şaron'la girişilen iç siyasi yarışa atlamaktadır. Filistinlilerle anlaşmaya duyulan arzu, üstü kapalı bir biçimde seçimi kazanmaya yönelik büyük amaç karşısında ikincil hale getirilmekte ve Şaron'a karşı kazanılacak zafer Barak'ın değerlendirmesinde elde edilebilir olarak gösterilmektedir. Bu nedenle Ben-Ami, Taba ile ilgili ola-

55 Ehud Barak'tan Şlomo Ben-Ami'ye el yazısıyla yazılmış not. Not tarih içermemekle birlikte, büyük ihtimalle Ocak 2001 ortalarına aittir. Şlomo Ben-Ami'ye notu kullanmama izin verdiği için minnettarım.

rak karışık mesajlar almaktaydı. Ben-Ami'nin Barak'ın anlaşmaya varmayı gerçekten istediğine şüphesi yoktu. Ancak Barak'ın içindeki çatışmayı çözemediğini anlamakta, onun Filistinlilerle barışa mı, yoksa savaşa mı ilerlediğinden emin olamamaktadır. Bu kuşkusuz yeni bir durum değildi. Barak daima barış ve savaş arasında bocalamıştı. Fakat bu sefer, Ben-Ami'nin ifadesiyle, barış kabinesi Barak'ın kafasına bir silah doğrultabilecek durumdaydı. Aslına bakılırsa barış kabinesi ona "Savaşa karar verirsen, hepimizi kaybedeceksin ve bizler sana karşı kampanya yürüteceğiz. Ve savaş her halükârda gündemdeyse, bu konuda Şaron'la rekabet edemeyeceksin. Dolayısıyla hiçbir seçeneğin yok!" demişti.[56] Barak'ın barış kabinesinin tavsiyesini dikkate almak için, sahip olmadığı tek bir vasfa ihtiyacı vardı; o da sivil cesaretti. Alman başbakanı Otto von Bismarck, "Savaş meydanındaki cesaret, herkesin sahip olduğu bir şeydir", ancak "saygıdeğer kişiler dahi sivil cesaretten yoksundur" demişti. Barak burada anlatılan olguya kusursuz bir örnektir: Barak abidevi bir askeri şahsiyetti, ancak sivil bir lider olarak tam bir korkaktı.

Görüşmeleri çevreleyen siyasi belirsizlikler ve İsrail liderinin dengesiz davranışlarına rağmen iki ekip, Clinton'ın parametrelerini temel alarak nihai statü anlaşmasının bütün özelliklerini tartışmak açısından verimli hedeflerin peşine düşmüştü. Toprak konusunda Clinton'ın parametreleri çerçevesinde ve haricinde pek çok farklı fikir tartışılmıştı. İsrailliler özünde 1967'den beri yaratmış oldukları demografik gerçekliklerle bağdaşacak bir çözüm istiyordu; Filistinliler mümkün olduğunca az değişiklikle 1967 sınırlarına geri dönmek istiyordu. Daha net bir ifadeyle, İsrailliler Batı Şeria'nın yüzde 8'lik bir kısmını ellerinde tutmayı, bunun karşılığında Clinton'ın önerdiğinden daha fazla miktarda toprağın değiş tokuşunu öneriyordu. Filistinliler Batı Şeria'nın yüzde 3'lük bir bölümünün İsrail'de kalmasına hazırdı, ancak aynı miktarda toprağı tazminat olarak istiyordu. Geçmişte kullandıkları yöntemden uzaklaşarak, İsrail'in önerileri için beklemiyorlar; kendi fikirlerini, bir harita eşliğinde, detaylı bir biçimde ortaya

56 Şlomo Ben-Ami ile mülakat, Tel Aviv, 25 Mart 2013.

koyuyorlardı.[57] Kudüs konusunda çok az ilerleme kaydedilmişti. Taraflardan hiçbiri Clinton'ın önerilerinden hoşnut değildi, fakat iki tarafın sunduğu alternatifler diğer taraf için daha da az kabul edilebilir durumdaydı. Mülteciler konusunda Yossi Beilin başbakanın onayıyla, problemin kökenleri konusunda Filistinlilerin anlatısını kabul etme yönünde biraz ilerleme kaydedilmesini sağlayan bir başlangıç konuşmasıyla, anlaşmaya varmak konusunda kararlı bir girişimde bulunmuştu. Camp David'de uzlaşmayı engelleyen asıl konu Kudüs iken, Taba'da 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkı en dikkat çekici konu olmuştu. Nebil Şaas, ilk Arap-İsrail savaşı sırasında 700 binden fazla soydaşının varlıklarını kaybetmesi ve bölgeye yayılmasında İsrail'in sorumluluğunu ortaya koymaya çalışırken, İsrailli "yeni tarihçiler"in çalışmalarından alıntılar yapmıştı. Ancak 1948 hakkındaki tartışma, trajedinin kökenlerine veya mültecilerin bugün içinde bulundukları zor durumun nasıl ele alınacağına ilişkin bir anlatı üzerinde fikir birliğine varılmasına vesile olmamıştı.[58]

İsrailli iki sivilin öldürüldüğü terör saldırısı görüşmeleri aksatmış, ancak sona erdirmemişti. Sonunda İsrail tarafı için zaman gerçekten tükenmişti. Taba görüşmeleri başarısız olmamıştı; 27 Ocak'ta bocalayan başbakanın seçim kampanyasının son aşamasında sert bir tavır gösterebilmesi için, tek taraflı olarak askıya alınmıştı. Barak sonradan Taba görüşmelerini, İsrail Solunu yatıştırmak için tasarlanmış boş bir deneme olarak reddedecekti. Ancak bu yaklaşım Barak'ın barış görüşmelerindeki temsilcilerinin görüşünü kesinlikle yansıtmıyordu. Onlar, Barak'ın seçimlerde yenileceğini beklemelerine karşın, iyi niyetle olabildiğince ortak nokta bulmak için plan yaparak müzakere etmeye devam etmişlerdi. 28 Ocak'ta, Barak İsrail temsilcilerini geri çağırdıktan sonra, iki delegasyonun başkanları ortak bir basın toplantısıyla şu kısa açıklamayı yapmışlardı: "Taraflar anlaşmaya daha önce hiç bu kadar yaklaşmamıştır."[59] Basın açıklaması, görüşmelerin

57 Yoram Meital, *Peace in Tatters: Israel, Palestine, and the Middle East* (Boulder, Colo., 2006), 88-89.

58 Beilin, *The Path to Geneva*, 235-36.

59 Aktaran Charles Enderlin, *Shattered Dreams: The Failure of the Peace Process in the Middle East, 1995-2002* (New York, 2003), 350.

içeriği hakkında hiçbir şey söylemese de, iyimserlik aşılamıştı. Taba görüşmelerinin olumlu bir atmosferde yapıldığı doğrudur ve iki taraf daha önce yahut bu görüşmelerden günümüze anlaşmaya hiçbir zaman bu kadar yakın olmamıştır, ancak bütünlüklü bir anlaşma onlar için o zaman zarfında erişilebilir değildi. İsrail-Filistin anlaşmazlığının devam ettiği sınırlar, Kudüs, mülteciler gibi üç mesele hakkındaki görüş ayrılıklarını azaltmışlar, ancak geriye tamamlanmamış epeyce iş bırakmışlardı.[60] Barak Camp David'de çok az şey önermiş, Taba'da ise geliştirdiği önerisi çok geç kalmıştı.

Amerikalı arabulucu ve barış yapıcıların yokluğu ikili müzakerelere ciddi ve doğrudan katkıda bulunmuştu. Görüşmelerin Amerikan başkenti yerine Mısır'daki tarafsız bir zeminde yapılmasının da katkısı vardı. Taba'da bir üçüncü taraf vardı: Avrupa Birliği'nin Ortadoğu barış süreci özel temsilcisi Büyükelçi Miguel Moratinos. Moratinos ve personeli Taba görüşmeleri esnasında müzakereleri hızlandırıp ilerleterek, iki tarafın anlaşmaya varmalarına yardım ederek oldukça yapıcı bir iş çıkarmıştı. Elçinin en uzun ömürlü katkısı ise, Taba'da varılan mutabakatın yazılı bir belgesini üretmiş olmasıydı. Pek çok konuda büyük görüş ayrılıkları yüzünden, iki delegasyonun liderleri üzerinde anlaşılan şeylerin ne olduğunu özetleyen resmi bir bildiri yerine, ortak kısa bir açıklama yapmakla yetinmişlerdi. Açıklamanın son kısmında görüşmelere verdiği destek nedeniyle Avrupa Birliği'ne teşekkürlerini ifade etmişlerdi. Taba görüşmelerinin sona ermesinin ardından Moratinos müzakerelerin kapsamlı bir açıklamasını ve iki taraf arasında giderilemeyen görüş ayrılıklarını içeren bir rapor hazırlamıştı. Rapor açıklanmadan önce iki tarafa da danışılmış ve iki taraf da raporu yürüttükleri müzakerelerin kabul edilebilir bir açıklaması olarak kabul etmişti; ancak raporun hiçbir resmi statüsü yoktu. Rapor bu nedenle "Taba: Moratinos'un Gayri Resmi Raporu" ismiyle bilinecekti.[61]

Taba görüşmelerinin "gayri resmi raporu", Filistinlilerin bakış açısından Camp David'deki durumlarıyla karşılaştırıldığında

60 Miller, *The Much Too Promised Land*, 369; Akiva Eldar, "The Peace that Nearly Was at Taba", *Ha'aretz*, 15 Şubat 2002.

61 Qurie, *Beyond Oslo*, Ek 4, s. 352-64.

iki önemli ilerlemeyi kayda geçirmişti. Barak'ın Camp David'de anlaşmazlığın nihai olarak sona ermesi yönündeki ısrarı, bu konuyla ilişkili BM kararlarının İsrail için bir daha bağlayıcılığının kalmayacak olması anlamına geliyordu. Bu açıkça Filistinliler için kabul edilmesi mümkün olmayan bir şeydi, çünkü tüm iddia ve yaklaşımları uluslararası hukuk ve meşruiyet esaslarına dayanıyordu. Barak'ın Taba'daki temsilcileri böylesi gerçekçi olmayan bir yaklaşımdan vazgeçmişti. Taba'da, gayri resmi raporun cümleleriyle ifade etmek gerekirse, "İki taraf BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı uyarınca, 4 Haziran 1967 hatlarının İsrail ve Filistin devletinin arasındaki sınırlara temel teşkil ettiği konusunda anlaşmıştır." İkincisi, BM'nin Filistinli mültecilerin hakları konusundaki Aralık 1948 tarihli kararı yeniden tasdik edilmiştir: "İki taraf da, temel anlamda, tarafların mülteci sorununun adil bir biçimde BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı uyarınca çözülebilmesi için anlaşmalı ve bu durum BM Genel Kurulu 194 sayılı kararının uygulanmasını beraberinde getirmelidir."[62]

Evdeki Barak ise, kamuoyu yoklamalarında Ariel Şaron'u hayli geriden izliyordu. Taba'daki görüşmeleri askıya almasının hiçbir faydası olmamıştı. Şaron 6 Şubat 2001'de seçim yarışını Barak'a karşı büyük bir farkla kazanmış ve İsrail ani bir biçimde sağ siyasi yönetime savrulmuştu. Aşırılık yanlısı Likud lideri seçimi sarsıcı bir çoğunlukla kazanmıştı: Barak'ın yüzde 37.61'lik oyuna karşı, Şaron oyların yüzde 62.39'unu almıştı. Seçimlere katılım oranı yüzde 62.3 ile İsrail'de o zamana değin yapılmış tüm seçimler içinde en düşük düzeydeydi. Söz konusu düşük katılım oranı, en azından kısmen, pek çok İsrailli Arabın Barak hükümetinin ayrımcı politikaları nedeniyle sandıkları boykot etmesinden ve Ekim ayında ikinci intifadanın başladığı sıralarda on üç barış yanlısı protestocunun polis tarafından vurulmasından kaynaklanmıştı. Pek çok liberal Yahudi ve sol görüşlü kişi sandığa gitmemişti, çünkü kendilerini böylesine yarı yolda bırakan bir lidere oy vermeyi kendilerine yedirememişlerdi. Mayıs 1999'da İsrail seçmeni Barak'a Oslo sürecinin açtığı yolda Filistinlilerle nihai çözüme doğru ilerlemesi ve ülkenin sınırları etrafındaki barış çemberini tamamlaması için, açık ve net bir yetki vermişti. Barak güney

62 *a.g.e.*

Lübnan'dan geri çekilerek vatandaşlarının kendisine minnettar olmasını başarmıştı; fakat ne Suriye, ne de Filistin cephesinde hamle yapmayı başarabilmişti. İşin daha da kötüsü, barış sürecinin çökmesini takiben patlayan şiddet ile etkili bir biçimde başa çıkamamakla itham ediliyordu. Eski bir genelkurmay başkanı ve İsrail'in en çok madalya kazanmış askeri olarak Barak güvenlik takıntılı bir ülkede, ününü Bay Güvenlik olmasına borçlu bir kahraman olarak siyasete girmişti. El-Aksa intifadasıyla ilişkilendirilen şiddeti engellemekteki aczi, itibarını ciddi biçimde zedelemiş ve ülkenin sağ siyasete savrulmasına katkıda bulunmuştu.

Barak'ın makamını terk etmeden evvel son siyasi eylemi bazı yabancı hükümetlere mektuplar göndererek, onları Filistinlilere yapmış olduğu tekliflerin bundan böyle geçersiz ve bağlayıcılıktan yoksun olduğu konusunda bilgilendirmesi olmuştu: bu başbakanlığını sona erdirmesine gölge düşüren tipik bir hareketti.[63] Aşırı fırsatçı Barak, Ariel Şaron'un ulusal birlik kabinesinde savunma bakanı olarak görev yapmayı teklif etmişti. Teklif reddedilmiş, Barak böyle bir davranışta bulunarak partisinde hala onu desteklemekte olan birkaç kişiyi de yabancılaştırmış ve barışın askeri olmayı hala sürdürdüğüne yönelik iddiasını da yok etmişti. Evine yenik ve küçük düşmüş bir biçimde, hatta şehrin bazı bölümlerinde, gözetimi altında başlayan kanlı askeri hesaplaşmanın ortasında küçümsemelere maruz kalarak dönmüştü. Bu sonuç kaçınılmaz değildi: Barak bu işi başına kendisi açmıştı. Eleştirel bir biyografi yazarı, Barak'ın siyasi kariyerini tek kelimeyle özetlemişti: "harakiri."[64]

Barak'la halefinin, Oslo barış sürecinin çöküşünde büyük bir sorumluluk payı vardı. Barak, Filistinlilere gereğinden fazla yaklaşarak onların maskesini düşürdüğünü ve İsrail'e karşı besledikleri kötü niyeti gözler önüne serdiğini iddia etmişti. Aslında maskesi düşen kendisiydi; İsrail için istediği barışın, Filistinlilere İsrail'in yaklaşımını ve isteklerini dayatmak olduğu ortaya çıkmıştı. Bu türden bir barış, bu barışı dikte etmeyi başarması halinde dahi, içerdiği adaletsizlik nedeniyle kalıcı bir barış olamayacaktı.[65] İşin

63 Enderlin, *Shattered Dreams*, 359-60.

64 Drucker, *Harakiri*, 402-7.

65 Meital, *Peace in Tatters*, 102.

garip tarafı, barış görüşmelerini heba eden şiddetin bedelini Barak öderken, şiddetin patlak vermesini teşvik eden Ariel Şaron bundan siyasi fayda sağlamıştı. İntifadanın ilk dört ayında öldürülen 380 kişinin 43'ü İsrailliydi. Şiddet seçim zamanında da devam etmiş, İsrail kamuoyunun korkularını derinleştirerek, güçlü siyasi liderlik ve sert eylem çağrılarına sebep olmuştu. Şaron bu nedenle en azından bizzat kendi yarattığı karışıklık ve sorunları çözmek için işbaşına gelmişti. Şaron'un sorunu çözecek yegâne şeyin Araplara yönelik "sertlik" olduğuna ilişkin mesajı, bu durumun aksini ispatlayan pek çok kanıta karşın, seçmenlerin büyük çoğunluğunu ikna etmişti. Ancak Şaron'un zaferi İsrail siyasetinin ardındaki yapıyı da tasdik etmişti: halk Araplarla barışa yönelik gerçek bir olasılık olduğunu düşündüğünde müzakere yanlısı partiye, güvenlikleri konusunda kaygılandıklarındaysa misilleme yanlısı partiye oy veriyordu.

18. Şaron'un Teröre Karşı Savaşı, 2001-2003

Ariel Şaron başbakan seçilmesinden çeyrek yüzyıl önce İsrail siyasetinde öne çıkmış şahinlerden biriydi. Seçim kampanyası sırasında onun için çalışanlar yetmiş iki yaşındaki emekli ordu mensubu Şaron'u barış yapıcı biri olarak baştan yaratmayı denemişti. Kampanyanın asıl sloganı "Barışı sadece Şaron getirebilir" şeklindeydi. Tam da sertliği ve kusursuz sağcılık sicili sayesinde Filistinlilerle bir anlaşmaya varabileceği ve bunu gerçekleştirebileceğini ispat edeceği nakaratını tekrarlıyorlardı. Kampanyanın bir diğer sloganı ise "Ateş altında müzakere yok" idi. Bu slogan Şaron'un asıl amacının İsrail-Filistin anlaşmazlığının barışçıl bir biçimde çözümü olduğunu ifade ediyordu, fakat ancak şiddet ortadan kalktıktan sonra. Hem İsrail, hem de ABD'de Şaron'a sempati duyan bazı yorumcular Şaron'un iktidara yükselişine, kişisel olarak da, zalim bir askerin samimi bir barış arayışçısına dönüşümünün eşlik ettiği fikrini geliştirmişti. Bu kişiler daha sonra başbakan olarak Ariel Şaron'un süreci tersine çevirerek, Filistinlilerin kabul edebileceği türde bir çözüme doğru ilerlemeye başladığını ileri süreceklerdi. Bu görüşü temellendiren düşünce, Şaron'un bir askerken, değişen şartlara uyum gösterebilen ve tarihi bir tercih yapabilen bir siyasetçiye dönüşmüş olmasıydı. Bu sebeple İsrail lideriyle Cezayir'deki Fransız sömürge yönetimini sona erdiren Charles de Gaulle veya Komünist Çin ile uzlaşmaya varan Soğuk Savaşçı Richard Nixon arasında zaman zaman karşılaştırmalar yapılıyordu. Ancak tarihsel karşılaştırmalar çoğunlukla yanıltıcıdır. Şaron'un başbakan olarak sicili, –iktidara yükseldikten sonra Arap dünyası hakkındaki yaklaşımında kökten bir değişiklik olduğu görüşünün delillerin çoğunluğu tarafından

desteklenip desteklenmediğini belirlemek için– detaylı bir inceleme gerektirir.

Sedid Çözümler Sampiyonu

Ariel Şaron pratik, pragmatik biriydi, bir fikir adamı değildi. Sıkı bir anti-entelektüeldi, fikirler onu şüphelendirirdi. Tepeden tırnağa eylem adamıydı, Siyonist jargonda "fiili gerçekler" olarak bilinen şeyi yaratmak üzere uzmanlaşmış bir kişiydi. Ateşli bir milliyetçi ve "Büyük İsrail" rüyasını ömrü hayatında gerçekleştirmeyi umut eden, yayılmacılık yanlısı bir siyasetçiydi. Ulusalcılık, dünya hakkında ya ak ya kara yaklaşımını benimsediğinden, "onlar" ve "biz" arasındaki ayrımı vurguladığından ve ben bilirimci bir üstünlük taslama yarattığından, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl çözümünü zorlaştırır, içinde aşırılıklara yönelme eğilimi taşır. Şaron işte bu eğilimi temsil ediyordu. Asker olarak 1948 ve 1973 arasındaki sicili tam bir bütünlük arzediyordu: cesaretli ve dinamikti, hazır cevap ve saldırgandı, her zaman hücuma hazır, amacının doğruluğundan hiçbir zaman şüphe etmeyen biriydi. Yetişkin hayatı boyunca Araplarla ilişkilerde "demir yumruk" siyasetini savunmuştu. Çok sert bir adamdı, İsrailli emektar barış aktivistlerinden Uri Avnery'nin ifadesiyle, "Militan Siyonizm"in uygulayıcılarından biriydi. Avnery gibi insanlara göre Şaron, güçlü, adil ve korkusuz Yahudi şeklindeki Siyonist idealden bir sapma halini temsil ediyordu. Şaron'un herhangi bir krize karşı içgüdüsel tavrı durumu tırmandırma ve Arapları dize getirecek şekilde terörize etmek için giderek artan boyutta askeri güç kullanımıydı. Bölgede İsrail üstünlüğünü kurmak uğruna acımasız gayretler söz konusu olduğunda siviller bile gözetilmiyordu. 1953'te genç bir binbaşı olarak –Kibya isimli bir Filistin köyüne düzenlenen– kırk beş evin bombalandığı ve altmış dokuz sivilin öldürüldüğü saldırıyı yönetmişti. Tümgeneral Şaron 1971-1972'de İsrail'in güney cephesinden sorumlu komutan olarak görev yaparken, İsrail işgaline karşı Gazze'de yeni yeni filizlenen direnişi kırmak için en barbar yöntemleri kullanmıştı. Başarılı olmuştu, ancak korkunç bir bedel karşılığında: binden fazla insan öldürülmüş, binlercesi acımasız koşullar altında tutuklanmış, binlerce ev yıkılmış, yüz-

lerce muhbir tutulmuş ve on binlerce Filistinli orduya tampon bölge yaratmak amacıyla evlerinden zorla sürülmüştü.

Şaron 1982'de Menahem Begin'in kabinesinde savunma bakanı olarak ardında 17,825 ölü ve 30,000 civarında yaralı bırakan ve İsrail'in on sekiz yıl boyunca güney Lübnan'ı işgaline sebep olan eylemin –Lübnan işgalinin– arkasındaki itici güçtü. Şaron'un savaş geçmişinin en berbat kesiti, Hristiyan milislerin, Filistinli mültecilerin bulunduğu İsrail kontrolündeki Sabra ve Şatilla kamplarına düzenlediği katliamdı. En az 800 Filistinli feci şekilde öldürülmüştü. Kahan, yani Beyrut'taki Mülteci Kamplarındaki Olayları Araştırma Komisyonu Şubat 1983 tarihli raporunda Savunma Bakanı Ariel Şaron'un "kan dökülmesi ve intikam alınması tehlikesini göz ardı ettiği için" ve "kan dökülmesine engel olacak uygun önlemleri almadığı için" olayda kişisel sorumluluğu olduğunu belirtmişti. Sonuç olarak, komisyon savunma bakanlığından azledilmesini tavsiye etmişti. Bu hükme rağmen, alnında Kabil'inkine benzer bir kan lekesi taşıyan Şaron devlet bakanı olarak kabinede kalmayı ve yirmi yıl sonra da başbakan olarak dönmeyi başarmıştı.

Şaron 1982 başlarında Begin'in Mısır'la barış anlaşmasının son fazını uygulama çabalarını tipik bir hilekârlıkla sabote etmeye çalışmıştı. İlk olarak müzakereler ilerlerken Sina'da geçici yerleşimler kurdurmuş, daha sonra İsrail istihkâm hattının Refah'a doğru uzanan çıkıntısındaki yerleşimleri tahliye etmeye razı olmuş, sonunda evleri Mısırlılara teslim edeceği yerde dehşet verici bir biçimde yok etmişti. Şaron tarım bakanı, devlet bakanı, sanayi ve ticaret bakanı, bayındırlık ve iskân bakanı, ulusal altyapı bakanı ve dışişleri bakanı olarak farklı sıfat ve mevkilerde, diplomatik tavizleri hiçe sayarak, daha fazla Arap toprağına el konulabilmesini, işgal altındaki topraklarda daha fazla yerleşim kurulmasını ve var olan yerleşimlerin genişletilmesini hedeflemişti. Şaron'un "Buldozer" lakabıyla anılması bu nedenle boşuna değildi. İşgal altındaki bölgelerde yerleşimlerin teşviki, Şaron'un, uluslararası hukuka karşı itaatsizliğinin ve nefretinin, tek taraflı eylemler konusundaki tercihinin ve bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını engellemeye yönelik kararlılığının göstergesiydi. İşçi Partisi liderliğindeki hükümetlerin İsrail için stratejik önem arz

eden bölgelerde yerleşimler inşa etme yatkınlığı olsa da, Likud ve özellikle de Ariel Şaron sivil yerleşimlerin inşasını kasıtlı olarak Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin bir başından diğer ucuna –İşçi Partisi iktidara döndüğünde toprak konusunda taviz vermesini imkânsızlaştırmak adına– yaygınlaştırmıştı.

Şaron 2001 seçim kampanyasında Oslo protokollerinin geçersiz ve hükümsüz olduğunu ilan etmiş, ancak bu protokollerin yerine ne koyacağını belirtmemişti. Ehud Barak'ı yatıştırıcı bir siyaset izlemek ve taviz vermekle suçlamış, ancak Filistinlilerle nihai çözüm için kendi planını ortaya koymak yerine, "kırmızı çizgiler" listesi vermekle yetinmişti. Bunlar, yerleşimleri boşaltmamak, Ürdün Vadisi'nden geri çekilmemek ve Kudüs konusunda hiçbir taviz vermemekti. Barak, Filistin Yönetimi'ne Gazze'den başka ve halihazırda kontrol ettikleri Batı Şeria'daki yüzde 40'lık bölüm dışında başka bir yerden çekilmeyeceklerini de belirtmişti. "Acı tavizler vermek" konusunda hazır olduğunu ifade ederken, söz konusu ödünlerin içeriği ve kapsamı konusunda açıklamalar yapmaktan titiz bir biçimde uzak durmuştu. Üstelik bu "acı tavizler" barış için değil, uzun ve gayri muayyen bir zaman dilimi için geçerli, çatışmasızlık anlaşması kapsamında verilecekti. Clinton'ın tahminine göre, Barak Batı Şeria'nın yaklaşık yüzde 97'sini ve Gazze'nin tümünü bağımsız Filistin devletine vermeyi kabul etmiş ve bu bile bir anlaşma yapabilmek için yeterli olmamıştı. Dolayısıyla Şaron'un şartlarıyla Filistinlilerle müzakereye dayalı bir çözüm için uzak bir ihtimal dahi söz konusu değildi.

Ariel Şaron'un kazandığı açık ara seçim zaferi, 1993'te Oslo protokolünün imzalanmasıyla Ortadoğu'da başlayan göreli ılımlılaşma sürecini sona erdirmişti. Şaron'un barış yapıcı olarak güvenilirliği ve itibarına, kişisel tarihi ümitsiz bir biçimde gölge düşürüyordu. Filistinlilere göre Şaron'un seçilmesi, geçmişte onlara göstermiş olduğu alışılmışın ötesindeki gaddarlık ve Oslo protokollerine karşı oluşturduğu tehdit nedeniyle çok rahatsız edici bir durumdu. Şaron Siyonist işgalin soğuk, zalim ve askeri yüzünü temsil ediyordu ve aslında pek çok Filistinli bu seçimi barış sürecine savaş ilanı olarak görüyordu. İsrail-Filistin anlaşmazlığının daha da tırmanması işte şimdi kaçınılmaz görünüyordu. Şaron'un ilk hedefi ikinci intifadayı bastırarak, İsrail va-

tandaşlarının güvenliğini sağlamaktı. Şaron'un daha genel siyasi gündemi ise, geçmiş siciliyle tutarlı olarak, yerleşimleri güçlendirmek, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmak ve bölgesel hakimiyetini geliştirmekti. Şaron'un en büyük ve nihai amacı ise, Yeşil Hat'a bitişik yerleşim bloklarını ilhak ederek ve Filistinlileri –hayatta kalma şansına sahip bir devlet oluşturmayacak biçimde– kuşatılmış toprak parçalarına mahkûm ederek, güçlü ve bütünleşmiş bir İsrail devleti kurmaktı.

Ariel Şaron'a göre diplomasi, Karl von Clausewitz'in ünlü sözünü* biraz değiştirirsek, savaşın başka araçlarla sürdürülmesiydi. İrlkıyım İsrailli lider kendini hiçbir zaman diplomat olarak görmemişti. Otobiyografisi için seçtiği başlık onu tek bir kelimeyle çok yerinde bir biçimde tanımlıyordu: "Savaşçı."[1] Diğerleri Şaron'un Siyonizmin samurayı olduğunu düşünüyorlar veya Shakespeare'in Coriolanus'uyla** kıyaslanabilecek bir savaş makinası olarak görüyorlardı. Şaron'un düşünce tarzına pazarlık, uzlaşma ve ödün kavramları tamamen yabancıydı. Bu durum Şaron'u hem mizacı, hem de inançları açısından barış yapma işine tamamen uygunsuz kılıyordu. Bir barış sürecinde, savaş zamanının tersine, kazanan ya da kaybeden olamaz. Bir anlaşmazlığın çözümü iki kazanan gerektirir. Öte yandan Şaron, Filistinlilerle ilişkileri bir tarafın zorunlu olarak diğer taraf pahasına kazandığı bir oyun olarak görüyordu. Ve her zaman kazanan olmak için de gözünü karartmıştı.

Şaron'un dünya görüşü katı bir biçimde etnosentrikti. Makamındaki ilk günden itibaren kendini "Yahudilerin başbakanı" olarak adlandırmıştı. Daima "Yahudiler"e atıfta bulunuyordu, "İsrailliler"e değil. Laik bir Yahudi olmasına rağmen, Yahudile-

---

* Karl von Clausewitz (1780-1831) Prusyalı general ve askeri tarihçi. Metinde bahsi geçen ünlü sözü, "Savaş siyasetin başka araçlarla sürdürülmesidir" biçimindedir. (çev.)

1 Ariel Sharon, David Chanoff, *Warrior: The Autobiography of Ariel Sharon* (Londra, 1989).

** İngiliz yazar William Shakespeare'in ilk dönem tragedyalarından biri. Oyuna ismini, tam adı Caius Martius Coriolanus olan Romalı ünlü komutan verir. Oyun cumhuriyet dönemi Roma'sında geçer. Coriolanus halkla arasında derin mesafeler olan, en az kahramanlığı kadar kibri ile de ünlü bir komutandır. (çev.)

rin evladı olmaktan gurur duyuyor, Yahudilerin tarih ve mirasına sık sık referans veriyordu. Yahudilerin eşsiz bir kültürü, olağanüstü yetenekleri ve üstün ahlaki standartları olan seçilmiş insanlar olduklarına samimi bir biçimde inanıyordu. Bu inancın diğer ucunda ise genel olarak Arapları, özel olarak da Filistinlileri önemsememe hissi vardı. Şaron'a göre Filistinliler barış yolunda paydaş olamazlardı, onlar ancak amansız ve yatıştırılamaz düşmanlar ve kendi ifadesiyle, "kana susamış ve güvenilmez"[2] insanlardı. Filistinlilerin acılarına karşı duyarsızlığını ve ilgisizliğini defalarca göstermişti.

Şaron'un Filistinliler hakkındaki düşünüş tarzı Ze'ev Jabotinsky ve Jabotinsky'nin 1923 tarihli "Demir Duvar Hakkında" başlıklı makalesine dayanır. Okumakta olduğunuz kitabın önsözünde belirtildiği üzere, Jabotinsky'nin stratejisinin en önemli noktası, Siyonist hareketi, bölgesel muhalifleriyle karşı konulamaz nitelikte bir güçle baş edebilir hale getirmektir. Demir Duvar kendi içerisinde bir amaç değil, ancak bir hedef için gerekli araçtır. Demir Duvar Arapları Yahudi devletini yok etme umudundan vazgeçmeye zorlamak için tasarlanmıştır. Umutsuzluğun diğer taraf için pragmatizmi teşvik edeceği ve böylelikle stratejinin ikinci kısmına zemin hazırlayacağı düşünülmüştür, bu da bölgedeki Araplarla Filistin'deki statüleri ve ulusal hakları konusunda müzakere edilmesidir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, Yahudi askeri gücü, 1988'e kadar Filistin'in bütünü üzerinde hak iddia eden Filistin ulusal hareketiyle siyasi çözümün önünü açacaktı.

1993'te İsrail ve FKÖ arasında yapılan Oslo protokolü, yüz yıllık bir tarihi olan Filistin sorunu için önemli bir dönüm noktasıydı. Bu, demir duvar stratejisindeki ilk aşamadan ikinci aşamaya, caydırıcı güçten müzakerelere geçişi işaret ediyordu. Filistinliler her zaman Oslo protokolünü imzalamakla ve böylelikle 1948 öncesi Filistin'in yüzde 78'ine yönelik taleplerinden vazgeçmekle, Gazze Şeridi'nden Batı Şeria'ya uzanan, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir devlet elde edeceklerine inanmışlardı. Siyasi programlarını, Jabotinsky'nin öngörülü makalesinde tahmin ettiği gibi ciddi şekilde esnetmişlerdi. Ancak Oslo protokolü uy-

2 Dov Weissglas, *Ariel Şaron: Bir Başbakan* (İbranice) (Tel Aviv, 2012), 95-96 ve 117.

gulamada Filistin'in bölünmesi değil, siyasi bir çıkmaza girmesi sonucunu getirmişti. Filistinliler Beyaz Saray'ın çimenli ön bahçesinde attıkları imzayla verdikleri tarihsel ödünün sonuçları yüzünden acı bir şaşkınlık yaşıyordu. Oslo barış süreci 2000 yazında çökmüş; bağımsızlık ve devletleşme rüyası, bir rüya olarak kalmıştı. Cesurlar arasındaki barışı görmüş olan Filistinliler, şimdi kendilerine zorbaların barışını dayatan yeni bir İsrail başbakanıyla karşı karşıyaydılar.

Filistin sorununu, 1982'de Lübnan'ı işgal ederek askeri yöntemlerle çözmeye çalışan Şaron, bu girişimin başarısızlığına karşın tek taraflı çözüm dayatan "demir yumruk" yaklaşımından vazgeçmeyi reddetmişti. Şaron kariyerinin hiçbir anında –İsrail'le sınırdaş, egemen ve kendi ayakları üzerinde durabilecek bir Filistin devletini öngören– iki devletli samimi bir çözümü savunmamıştı. Başbakan olmadan önce Filistin sorununa, nüfusunun yarısı Filistin asıllı olan Ürdün Haşimi Krallığı hesabına ve bu devlet vasıtasıyla bir çözüm aramıştı. Şaron aslında Likud'un "Ürdün Filistin'dir" sloganı ile ifade edilen politikasının en önde gelen taraftarlarından biriydi. Söz konusu politika, Şeria Nehri'nin batı yakasında, yani Batı Şeria'da yeni bir Filistin devleti yaratılması gereğini, nehrin doğu yakasında ismi Filistin olmayan bir Filistin devletinin çoktandır var olduğunu iddia ederek yok sayıyordu. Sonuç olarak, Filistin sorununun çözümü, FKÖ'nün Amman'daki monarşiyi devirerek, Ürdün Haşimi Krallığı'nı Filistin Cumhuriyeti'ne dönüştürmesine izin verilmesinde yatıyordu. Ariel Şaron, 1970 Eylül'ünde Ürdün'de çıkan kriz esnasında, FKÖ'nün yönelttiği tehdidi bertaraf etmesi için İSK Genelkurmayı'nın Kral Hüseyin'e teklif ettiği destek politikasına karşı çıkan tek İSK üyesiydi. Likud "Ürdün Filistin'dir" siyasetini ancak 1994 Ekim'inde, Ürdün ve İsrail arasında imzalanan barış anlaşmasını takiben bırakacaktı. Şaron da bu siyasetin artık gerçekçi olmadığını fark etmiş olmalıydı, ancak kamuoyu önünde bunu açıkça telaffuz etmemesi, bu politikanın aklının bir köşesinde hala pusuda beklediğini düşündürüyordu.[3]

3 Shlaim, *Lion of Jordan*, 416, 429-30, 446, 502.

Üniformalı ve üniformasız olarak Ariel Şaron, Filistin halkına karşı insafsız bir savaş yürütmüştü. İsrailli sosyolog Baruch Kimmerling'in *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians* başlıklı muhteşem kitabının konusu budur.[4] Kimmerling siyasi soykırımı "Filistinlilerin meşru toplumsal, siyasi ve iktisadi varoluş halinin ortadan kaldırılmasını nihai hedef olarak gören bir süreç" diye tanımlamıştır. "Söz konusu süreç, Filistinlilerin İsrail Diyarı olarak bilinen topraklardan etnik temizlik yoluyla kısmen veya tümüyle çıkartılmasını –zorunlu olmasa da– içerebilmektedir." Kimmerling Şaron'u İsrailli general ve siyasetçilerin en vahşi, düzenbaz ve pervasızı, üçüncü milenyumun en korkutucu liderlerinden biri olarak görüyordu.

Ariel Şaron'la Batı Necef'teki bin dönümlük Sycamore Çiftliği'ndeki evi vasıtasıyla altı yıllık bir tanışıklığı olan İsrailli bir gazetecinin görüşleri ise, farklı bir izlenim vermektedir: Şaron'un cazibesi Ari Shavit'i gafil avlamıştır. Ona göre Şaron'da Ehud Barak'ın kibrinden veya Binyamin Netanyahu'nun duygusal huzursuzluğundan eser yoktur. Ancak Shavit'i asıl şaşırtan şey, Şaron'un kötümserliğidir:

> İsrail'in askeri gücüne rağmen Şaron, ülkesini etrafı onu yok etmek isteyen düşmanlarla çevrili, küçük ve kırılgan bir devlet olarak görüyordu. Bunun bir sonucu olarak da, karşılıklı güvene dayalı barış anlaşmalarına değil, caydırıcılığa dayanan saldırmazlık anlaşmalarına inanıyordu. Şaron'un, kuvvet kullanımıyla ulusal çıkarların gerçekleşmesini amaçlayan reel politiğine göre o kendini Henry Kissinger'ın izinde görüyordu. Fakat hatırı sayılır büyüklükte toprak tavizleri lehinde bir tavrı olan Henry Kissinger'dan farklı olarak, Şaron İsrail'in elindeki küçük stratejik derinliği riske atamayacağını düşünüyordu.

Peki İsrail-Filistin anlaşmazlığı bir gün çözülebilir miydi? Şaron'un bu soruya cevabı, çok daha temel bir kötümserlik halini açığa çıkarmıştı:

> Anlaşmazlık Filistinlilerle bizim aramızda değildir. Anlaşmazlık bizimle Arap dünyası arasındadır. Ve anlaşmazlığın kalbinde

4 Baruch Kimmerling, *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians* (Londra, 2003), 3-4.

> de, Arap dünyasının Yahudilerin –ortaya çıktıkları topraklarda– bir Yahudi devleti kurma hakkını tanımaması yatmaktadır. Asıl sorun budur. Bu soruna, soğuk bir barış yaptığımız Mısır da dahildir. Aynı durum çok yakın stratejik ilişkilerimiz bulunan Ürdün için de geçerlidir, fakat bu ilişkiler halklar arasında değil, hükümetler arasındadır. Sorun 1967 değildir. Sorun Arap dünyasının İsrail'in var olma hakkını kati bir biçimde yok saymasıdır.[5]

Şaron'un başbakanlık ofisine yerleşmesiyle İsrail eski "demir duvar" stratejisine geri dönmüştü, ancak bir farkla. Ze'ev Jabotinsky –Yahudi askeri gücünün, müzakerelerin önünü güçlü bir pozisyonla açtığı– sofistike bir değişim stratejisinin ana hatlarını belirlemişti. Şaron ise kendinden önceki Netanyahu ve sağ siyasetçilerin pek çoğu gibi kendini ülkesinin askeri gücünü artırmaya adamıştı, Filistinlilerle barış müzakerelerine katılmak konusunda ise isteksizdi. Şaron'un stratejisi, İsrail'in ezici nitelikteki askeri gücünü kullanarak hasmına kendi şartlarını kabul ettirmekti. Şaron ne olursa olsun ülkesinin tek taraflı eyleme geçme özgürlüğünü muhafaza etmeye kararlıydı. Şaron'un müzakerelere dair korkusu, ödün vermek konusundaki isteksizliğiyle yakından alakalıydı ve bu müzminleşmiş bir korkuydu. Bir çiftçi olarak tecrübelerine dayanarak, müzakere yürütmek üzere bir konferans salonuna girmeyi, koyun ya da büyükbaş hayvanların etrafı çitle çevrili bir ağıla girmelerine benzetiyordu. Ağılları oluşturan çitler birbirine paralel demir çubuklardan oluşur ve koyunları bir kez içine soktuğunuzda, ileri doğru ilerlemeleri son noktada kafalarının kopmasıyla sonuçlanırdı. "Kurbanlık koyun gibi boyun eğmek" lafı da buradan gelmektedir. Şaron bu nedenle müzakerelere bir kez başlanırsa, tavizlerde bulunmaları için baskıya maruz kalmalarının kaçınılmaz olacağını ve geri dönüş olmayacağını belirtmişti; müzakere etmeyi kabul ederseniz, kapana kısılırsınız. Şaron bu tuzağa düşmemek için, müzakereden uzak durmuştu.[6]

Likud'un seçim sandığındaki başarısından sonraki yıllarda, Filistin Yönetimi'yle nihai statü müzakerelerinin kaldığı yerden

5 Ari Shavit, "The General", *New Yorker*, 23 ve 30 Ocak 2006.

6 Şlomo Ben-Ami ile mülakat, Tel Aviv, 25 Mart 2013.

tekrar başlamaması sebepsiz değildir. İsrailli sivillere karşı Filistinli şiddetinin, özellikle dehşet verici nitelikteki intihar bombaları türünden şiddetin devamı, Şaron'un müzakerelere başlamayı reddetme gerekçesiydi. İsraillilere çok ağır psikolojik korkular, hatta panik aşılayan, günlük hayatlarına devam ederken çaresizlik ve mağduriyet hissi yaratan intihar saldırılarının etkisi elbette inkâr edilemezdi. Saldırılar barış için Filistinli bir paydaş olmadığı inancını da güçlendirmiş, Şaron'un şahsen temsil ettiği sertlik yanlısı yaklaşıma gittikçe artan bir destek sağlamıştı. Ancak ilk intihar bombacısı kendisini Tel Aviv sokaklarında patlatmadan çok önceleri de Şaron sabit fikirli bir sertlik yanlısıydı. Terör saldırıları Şaron'u daha zalim, daha uzlaşmaz ve sertlik yanlısı tutumunda daha inatçı biri haline getirmişti. Söz konusu durum için yapılacak daha derinlikli bir açıklama ise, Şaron'un psikolojik yapısını, dünya görüşünü, Filistinlilere duyduğu büyük güvensizliğini ve İsrail'in hayatta kalmasının elde kılıç hazır beklemeye bağlı olduğuna ilişkin inancını dikkate almalıdır. İntihar saldırılarının travması altında, bu dünya görüşünün bazı öğeleri, özellikle de Filistinlilere karşı duyduğu her zamankinden daha büyük güvensizlik, ulusal konsensüse egemen olmuştu.

Hükümet, İSK ve İkinci İntifada

Şaron seçim sandığında kazandığı zaferin ardından, Knesset'teki yetmiş milletvekilinin desteğini alan geniş tabanlı bir hükümet kurmuştu. Paralel bir parlamento seçimi yapılmadığından Likud'un Knesset'teki sandalye sayısı aynı kalmıştı. Likud on dokuz sandalye ile parlamentodaki ikinci partiydi; İşçi Partisi yirmi altı sandalye ile birinci partiydi. Yeni hükümetin ilk işlerinden biri, başbakanın doğrudan seçilmesini sağlayan kanunu kaldırmak olmuştu. Likud'un ülkeyi böylesine dar bir parlamento temsili ile yönetemeyeceğinin farkına vardığından, Şaron İşçi Partisi'ne kurduğu hükümete katılma daveti yapmıştı. İşçi Partisi'ne koalisyonda yer vererek uluslararası meşruiyet kazanmayı da ummuştu. İşçi Partisi liderleri içlerinden bazılarının muhalefetini dikkate alarak, Şaron'un çağrısını ulusal birlik hükümetine katılarak cevaplandırmıştı. Oslo sürecinin mimarı ve Yeni Ortadoğu vizyo-

nunun sahibi Şimon Peres, ülke dışında, Kibya, Sabra ve Şatilla mülteci kamplarındaki katliamlardan sorumlu, kana susamış bir figür olarak tanınan bir kişiyi aklama görevini üstlenmişti. Peres dışişleri bakanı ve başbakan yardımcısı olurken, İşçi Partisi genel başkanı Binyamin Ben-Eliezer savunma bakanı olmuştu. Peres ve Ben-Eliezer Şaron'un altında görev yapma kararlarını, bu şekilde hükümete daha geniş bir kısıtlayıcı etki uygulama şansı bulacak olmalarıyla gerekçelendirmişlerdi. Şaron'un hükümetini kısıtlamak konusunda bir kanıt bulmak ise son derece zordur. Peres'in asıl rolü, Şaron için bir incir yaprağı vazifesi görüyor olmasıydı. Şaron'un hükümetinde makam sahibi olmak, İşçi Partisi'nin itibarını zedelemiş ve partinin Likud'un sertlik yanlısı siyasetine açık bir alternatif oluşturmasını engellemiştir.

Şaron'un Likud içerisindeki en güçlü rakibi Binyamin Netanyahu'ya önemli görevlerden hiçbiri teklif edilmemiş, o da hükümet dışında kalmayı tercih etmişti. Netanyahu Şaron'a karşı en yüksek sesli ve sert muhalefeti yapan, sağ siyasi kanatta ona sürekli galip gelen kişi olmuştu. Diğer koalisyon ortakları Şas, Birleşik Tevrat Yahudiliği, Merkez Parti, Yisrael BaAliyah, eski Sovyetler Birliği ülkelerinden göç eden ve Likud'da hayal kırıklığına uğrayan göçmenlerin kurduğu yeni bir parti olan İsrail Beytenu, aşırı sağcı Ulusal Birlik, Yeni Yol ve Geşer partileriydi. Bu partilerin çoğunun sadece birkaç sandalyesi vardı ve bu nedenle neredeyse hiç siyasi baskı şansları yoktu. Şaron çok partili koalisyonunu bir arada tutmak için Filistinlilerle yaşanan anlaşmazlığı çözmek konusunda herhangi bir plan ortaya koymaktan kaçınmıştı. Böylesine geniş ve heterojen bir koalisyon ona ciddi anlamda kendi tercihleri yönünde hareket etme özgürlüğü sağlamıştı; Şaron'un birincil tercihi de, tek taraflı olarak eyleme geçmekti.

Ulusal birlik hükümetinin uğraştığı acil çözüm gerektiren sorun, el-Aksa intifadasının ardından başlayan şiddet ve özellikle de İsrail kentlerinde İslamcı militanların düzenlediği intihar saldırılarıydı. Bu saldırıların ardında çoğunlukla Hamas ve İslami Cihat vardı. Hükümet 19 Mart 2001'de, hükümetin yemin ederek göreve başlamasından on iki gün sonra İSK'nın intifadaya karşı hazırladığı stratejik planı onaylamıştı. Planın ana ilkeleri şunlardı:

> İsrail vatandaşlarına güvenlik ve güvenlik hissi sağlamak; Filistin şiddetine son vermek ve Filistinlileri şiddet yoluyla amaçlarına ulaşmaktan alıkoymak; anlaşmazlığın uluslararası bir sorun haline gelme olasılığını en aza indirmek; bölgesel bazda bir kötüye gidiş ihtimalini azaltmak ve –zamanı geldiğinde, Filistinlilerin şiddeti sona erdiğinde– müzakere hattına geri dönmek üzere kapıyı açık bırakmak; ancak ateş ve saldırı altında müzakere yürütmemek.[7]

Hükümet ve İSK arasında stratejik planın bütününü uygulama konusunda farklılıklar devam ediyordu, ancak şimdi amaçlar ve –bundan daha az önemli olmamak kaydıyla– anlaşmazlık hakkındaki büyük anlatıya dair bir fikir birliği söz konusuydu. Bu büyük anlatıya göre Yaser Arafat ülkeyi iki toplum arasında bölmeye hiçbir zaman niyet etmemiş ve Oslo süreci de yalnızca Arafat'ın gizli amaçlarını örtbas etme görevi görmüştü. Arafat intifadayı İsrail'i şartsız geri çekilmeye zorlamak, müzakere ve tavizler yoluyla değil, "bağımsızlık savaşı" yoluyla devlet kurmak için başlatmıştı. Dahası intifada Arafat'ın bir Yahudi Devleti olarak İsrail'i yok etmeye dair uzun vadeli stratejisindeki adımlardan sadece biri olarak görülüyordu. Anlatının ana fikri ise barış için Filistinli bir paydaşın olmadığıydı.

Kıdemli ordu subayları bu hikâyeye gönülden inanmıştı, intifadayı defalarca varoluşsal bir tehlike olarak tanımlıyor ve intifadanın İsrail'e "seçeneksizlik savaşı" dayattığında ısrar ediyorlardı. Genelkurmay başkanı Şaul Mofaz böyle bir savaşta İSK'nın inisiyatifi ele geçirerek, Filistinlilere ağır kayıplar verdirmek durumunda olduğunu iddia ediyordu. Mofaz'ın yardımcısı (ve 2002'den sonra da genelkurmay başkanı olan) Moşe (Hızlı) Ya'alon ise, kendine göre çözümü Filistinlileri askeri kuvvete dayalı bir demir duvarla karşı karşıya bırakmak olarak açıklamıştı. Ya'alon daha aşırılık yanlısı bir tutuma sahipti ve intifadaya karşı savaşın asıl ideoloğu olarak yavaş yavaş yükselecekti. Siyonist hareketin üstünlük taslayan görüşü, Ya'alon'un kendisine muhalefet edenlere karşı açıktan bir tahammülsüzlük göstermesine neden oluyordu. Ya'alon "yeni tarihçiler"in ve diğer "post-

7 Yoram Peri, *Generals in the Cabinet Room: How the Military Shapes Israeli Policy* (Washington, D.C., 2006), 127.

Siyonistler"in söylemlerinin sadece yanlış değil, aynı zamanda tehlikeli de olduğunu düşünüyordu. Anlaşmazlık hakkındaki Siyonist anlatıyı sorgulayanlara dair kendisine yöneltilen bir soruya, "Ilan Pappé'yi okudum. Yazdıkları meşum. Yazdıkları kendi kendini suçlamadır. Suçlu olan her zaman biziz"[8] cevabını vermişti. Ya'alon Ehud Barak'ın Filistinliler konusundaki yaklaşımını da, İsrail'in tavizlerinin Filistinlileri ancak ve ancak daha fazla taviz için İsrail'e baskı yapmaya sevk ettiği iddiasıyla eleştiriyordu. Ya'alon'a göre Taba görüşmeleri İsrail'in güvenliğine yönelik olumsuz sonuçlarının yarattığı tehlikeler nedeniyle ciddi bir hataydı: varılan herhangi bir mutabakat, İsrail'in vermesi gereken yeni bir ödünler faslının başlaması işlevi görecekti. Ya'alon'un iddialarına göre, Filistinliler Batı Şeria ve Gazze'yle sınırlı bir devletle hiçbir zaman yetinmeyecekti; şiddetin kazanım elde etmelerini sağladığına inandıkları sürece, İsrail'e saldırmaya devam edeceklerdi. Filistinlilere şiddetin bir bedeli olduğunu kanıtlamak, bu nedenle stratejik bir zorunluluktu. Dolayısıyla intifadaya karşı savaşın amacı, İsrail'in yenilmezliğini ve kendilerinin mağlup olduğunu Filistinlilerin bilincine kazımaktı.

Bu nedenden ötürü Ya'alon ikinci intifadayı, 1948'den bu yana gerçekleşmiş en önemli karşılaşma anı olarak görüyordu. İkinci intifada İSK için hem bir fırsat hem de ona karşı bir meydan okumaydı. Anılarında intifadadan, "kuvvetimizi ve azmimizi ispatlamak ve caydırıcı gücümüzü yenilemek için stratejik bir değişim yaratma olanağı veriyor. Benim bakış açıma göre savaşın amacı, çok net bir biçimde savunma pozisyonundan saldırı pozisyonuna geçmek ve düşmanlarımızın bizi örümcek ağları olarak görmekten vazgeçerek, bize güçlü, kendini savunacak kapasitede ve kendi güvenliğine dair kırmızı çizgilerinde direten bir devlet gibi davranmasını sağlamaktır" diye bahsetmişti. Müzakere masasına dönmek ve görüşmelerin olabilirliğini ciddi biçimde ele almak, ancak Filistinlilerin yenilgilerini içselleştirmeleri, örümcek ağlarıyla değil, sağlam bir duvarla karşı karşıya olduklarını anlamaları durumunda mümkün olacaktır.[9] "Örümcek ağ-

8 Raviv Drucker ve Ofer Shelah, *Bumerang: İkinci İntifada'da Liderliğin Başarısızlığı* (İbranice) (Kudüs, 2005), 79.

9 Moşe Ya'alon, *En Uzun Kısa Yol* (İbranice) (Tel Aviv, 2008), 102-9.

ları" Hizbullah lideri Hasan Nasrallah tarafından kullanılmış bir tabirdi; kırılganlığı ve gelip-geçiciliği ifade ediyordu.

Ya'alon bu savaşın tüm sorumluluğunu Yaser Arafat'a yüklemişti. Ya'alon savaşın, terörü bir strateji olarak bilinçli bir biçimde benimsemekten ileri geldiğini düşünüyordu ve bu sebeple Filistin liderini meşruiyetsizleştirme politikasını güçlü bir biçimde destekliyordu. Ya'alon intifadanın başlamasını takiben, Filistin Yönetimi'nin ihlallerini içeren bir "beyaz belge" (white paper), yani resmi bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor Arafat'ın barış için hiçbir zaman paydaş olmadığını, İsrail devletinin yanında var olacak bir Filistin devleti yerine, İsrail devletinin yerine bir Filistin devleti istediğini ve şeytani düşmanın intifadayı günbegün tasarladığını ispatlamayı hedefliyordu.[10] Ya'alon, Ehud Barak bu belgenin yayınlanmasını geciktirdiğinde hüsrana uğramıştı ve sıklıkla da müstereddit bir siyasi liderliğin orduyu bir eli bağlı savaşmaya zorladığını hissetmişti. Ya'alon için her şey çok açıktı: "Arafat'ın oluşturduğu Filistinli ruhu ve zihniyeti 1967 sınırları içinde bir Filistin devleti kuracak ruh ve zihniyet değildi. Söz konusu ruh ve zihniyet, İsrail devletini yok ederek, onun yıkıntıları üzerinde başka bir şey kurmayı hedefliyordu. Bu süreçte aşamalar olduğu doğrudur, ancak en önemli aşama İsrail devletinin yıkılmak zorunda olmasıdır. Arafat yıllarca bunun için bir fırsat beklemişti ve gelecekteki Filistinli kuşaklara bıraktığı miras da buydu."[11]

Savunma teşkilatından bazı muhalif sesler de çıkıyordu. Haziran 2004'te Amos Malka *Ha'aretz*'e, askeri istihbarat şefi olarak görev yaptığı dönemde Arafat'ın isyanları teşvik ettiğine dair herhangi bir kanıt olmadığını açıklamıştı. Malka, o zamanlar askeri istihbarattaki Filistin masası şefi olan Albay Efraim Lavie ile Genel Güvenlik Servisi (Şin-Bet) başkanının özel danışmanı Dr. Matti Steinberg'in görüşlerini de teyit etmişti. Söz konusu iki kişi de, Arafat'ın 1967 sınırları baz alınarak bir anlaşmaya varma isteği taşımadığına ilişkin hiçbir kanıt olmadığını iddia etmişlerdi. Filistin ilişkileri konusunda Mossad'daki uzmanlardan biri olan Dr. Yossi Ben-Ari de aynı fikirdeydi. Bir diğer muhalif de Şin-Bet'in başkan yardımcısı ve Ya'alon'un intifadanın başlaması

10 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 60.

11 Ya'alon, *En Uzun Kısa Yol*, 113.

ve Arafat'ın bundaki rolü hakkındaki anlatısını güçlü bir tartışmayla reddeden Yuval Diskin'di.[12] Ancak Diskin, savaş makinesi harekete geçer geçmez genelkurmay başkan yardımcısının yakın çalışma arkadaşı olmuş ve onunla birlikte –uluslararası hukuku açıkça ihlal ederek– Filistinli militanlara yönelik planlı suikastlar yürüten kanadın başını çekmişti. Planlı suikastlar yeni bir mevzu değildi, ancak İsrail geçmişte bu türden eylemlere sadece istisnai durumlarda başvurmuştu. Ancak yeni hükümetle birlikte bu suikastlar militan Filistin organizasyonlarına karşı yürütülen savaşın asli yöntemi haline gelmişti. Daha büyük insan gücü ve çok daha sofistike tekniklerle birleşen askeri zihniyet, planlı suikastları tüm istihbarat ve güvenlik hizmetlerinin asıl odağı haline getirmişti. Ya'alon ve Diskin, bu siyasetin İSK ve Şin-Bet'in yakın işbirliğiyle uygulanmasının temellerini atmıştı. Filistin terörüne yönelik savaşın eylemsel zorunlulukları artık bu terörün kökenleri konusundaki analitik tartışmaları gölgede bırakmıştı. Tüm vurgu operasyonların bizzat kendisine yapılmakta, operasyonların potansiyel olarak zararlı etkileri vurgulanmamaktaydı. Bu nedenle Şaron hükümetinin güvenlik politikasının ardındaki temel varsayımın yanlış olduğu en azından iddia edilebilir. Yine de politikacıların ve kamuoyunun büyük bölümünün ve medyanın ağırlıklı bir kısmının bu baskın anlatıyı benimsedikleri ve bu hükümetten kaynaklanan politikalara coşkulu bir destek sağladıkları inkâr edilemez.[13]

Şaron'u, seçilmesinin ardından ilk arayan yabancı liderlerden biri de Yaser Arafat'tı. Arafat kibar ve yerinde bir telefon görüşmesiyle Şaron'u hem seçimlerdeki başarısı, hem de erkek torununun doğumu için kutlamıştı. Arafat daha sonra İsrail'in terör saldırıları sonrasında Batı Şeria ve Gazze'ye uyguladığı ablukayı kaldırmasını ve ceza olarak alıkoyduğu Filistin Yönetimi'ne ait vergi gelirlerini serbest bırakmasını istemişti. Şaron bu iki isteğin şiddet ve terör durmadığı takdirde yerine getirilemeyeceği cevabını vermişti. Görüşme sakin bir biçimde, tekrar görüşmek temennisiyle sona ermişti. Ancak saldırılar devam etmiş ve hü-

12 Akiva Eldar, "Was There a Partner? Is There a Partner?", *Ha'aretz*, 15 Şubat 2006.

13 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 84, 152.

kümetin göreve geldiği ilk ayda ölü sayısı on dörde, bir önceki ayın iki katına çıkmıştı. Arafat bu saldırıların sorumluluğunu, olaylar üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığını iddia ederek reddetmişti. Şaron ona inanmamıştı. Arafat'ın, isteklerinin yerine getirilmemesini takiben saldırıların emrini verdiğinden şüpheleniyordu. Bu noktadan itibaren artık işbirliği olasılığı kalmamıştı. İki devlet adamı, 10 Şubat 2001'de yapılan kısa telefon görüşmesiyle Arafat'ın 2004 Kasım'ındaki ölümü arasında geçen dört yıl boyunca bir kez olsun buluşmamışlardı.[14] Arafat'ın barışın önündeki en önemli engel olduğu görüşü, kendi kendini doğrulayan bir kehanete dönüşmüştü. İsrail-Filistin anlaşmazlığı konusunda araştırmalar yapan, kavrayışı yüksek birinin gözlemiyle, "İsrailliler ve onların Amerikalı destekçileri, görüşülecek kimse olmadığını öne sürerek, silahlı kişilere ve bombacılara barış sürecini veto yetkisi vermişler, müzakerelerdeki ilerlemeleri silahlı kişiler ve bombacıları tecrit etmek için kullanabilecek –iki taraftaki– ılımlıların altını oymuşlar ve İsrail'in güvenliği dışındaki tüm konuları ikincil öneme düşürmüşlerdi."[15]

İki taraf arasındaki iletişimin çökmesi şiddeti kontrol altına almayı daha da zorlaştırmıştı. Şaron "teröre karşı savaş" diye adlandırdığı mücadeleyi, hükümetinin ve güvenlik güçlerinin en öncelikli işi haline getirmişti. Azimle şiddete karşılık vermeye odaklanmış ve şiddetin ortaya çıkışının sebeplerini göz ardı etmişti. Arafat'ın intihar saldırılarını önlemeye çalışmak yerine, saldırganları cesaretlendirerek veya görmezden gelerek bilakis bunları düzenlediğine yönelik şüpheleri yargıya dönüşmüştü. Hoşnutsuzluğunu belirtmek ve Arafat'ın uluslararası arenada meşruiyetini azaltmak için, onunla arasına mesafe koymuştu. Ancak öte yandan Arafat'ın Ramallah, Mukataa'daki karargâhına onunla görüşmeleri için pek çok temsilci de göndermişti. Şaron'un gönderdiği temsilciler arasında Dışişleri Bakanı Şimon Peres, Peres'in oğlu Omri ve diğer yardımcıları bulunuyordu. Şaron'un mesajı hep aynıydı: Herhangi bir ilerleme kaydedilme-

14 Nir Hefetz ve Gadi Bloom, *Kılavuz: Ariel Şaron'un Yaşam Öyküsü* (İbranice) (Tel Aviv, 2005), 580-81.

15 James L. Gelvin, *The Israel-Palestinian Conflict: A Hundred Years of War* (Cambridge, 2005), 253.

den önce Arafat şiddeti engellemek ve İsrail'e yönelik saldırıları durdurmak zorundaydı.

Şaron göreve geldiği ilk haftalarda dünyadaki imajını düzeltmek üzere bazı adımlar atmıştı. İsrail dışında yaygın bir biçimde Sabra ve Şatilla katliamıyla suçlanan ve ikinci intifadanın provokasyonunu yapan tehlikeli bir adam olarak görüldüğünün gayet farkındaydı. Akıl hocaları tarafından üretilen barış sevdalısı ve merhametli büyükbaba temalı yeni imaj, ülkenin şüphe içindeki kamuoyunu ikna etmeye yaramıştı ancak ülke dışında bu imaj hiç bilinmiyordu. Şaron bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri'ne, Avrupa'ya ve İsrail'in Arap müttefiklerine temsilciler göndererek onların korkularını gidermeye ve itidal sözü vermeye çalışmıştı. Kamuoyuna yaptığı açıklamalarda da, ölçülü olmaya gayret etmiş, ancak bu çabalar karışık mesajlar vermesine yol açmıştı. Bir yandan Filistinlilerle barış yapmak konusundaki taahhüdünden ve barış uğruna "acı tavizler"de bulunma zorunluluğundan bahsederken, diğer yandan Filistinlileri davranışlarına dikkat etmeleri için acımasızca incitmenin gereğini vurguluyordu.

Açıkçası Şaron düşmanla diyalog ve ödün fikrine açık değildi. Filistinlilerin şiddeti bastırma önerisi, hükümetini Knesset'e tanıtmasından sadece iki hafta sonra Şaron tarafından şiddetle reddedilmişti. 25 Mart 2001'de Şin-Bet'in başkan yardımcısı Israel Hasson, Cibril Racub'un Ramallah'taki evine gitmişti. Racub Batı Şeria'daki Önleyici Güvenlik Gücü'nün başkanıydı. Racub'un, İsrail güvenlik güçleriyle işbirliğinin uzun bir geçmişi vardı; Racub'u sever ve ona şaka yollu Gavriel Regev şeklindeki İbranice takma isimle hitap ederlerdi. Racub Hasson'a intifada nedeniyle tam bir ümitsizlik içinde olduğunu, şiddetin hiçbir iyi amaca hizmet etmediğini ve geçici anlaşma yoluna tekrar geri dönmeleri gerektiğini söylemişti. İsrail'in kuvvetlerini intifada öncesi konuma çekmesi gibi bir jestte bulunması, Racub'un başında bulunduğu kurumu militanlara karşı daha sert bir biçimde eyleme geçmesi için güçlendirecekti. Hasson resmi politikayı temsil ettiğinden emin olmak için bu mesajı intifadanın "genelkurmayı" Mervan Bergusi'den* duymak istemişti. Bergusi Filis-

* Türkçe literatürde "Barguti" şeklinde yer etmiş olmakla birlikte Arapça aslı dikkate alınarak "Bergusi" tercih edilmiştir. (yay. haz.)

tinlilerin başlıca silahlı gücü Tanzim'in başıydı ve sokakta itibarı olan bir kişiydi. Racub Bergusi'yi aramış, o da telefon aracılığıyla Hasson'a ateşkes anlaşması sağlanması halinde bunu Batı Şeria yanında, Gazze'de de uygulayacağını teyit etmişti. Hasson umutluydu. Bu, intifadanın başlamasından bu yana işgal altındaki topraklarda sadece bir değil, iki önemli figürün şiddete son vermek için oldukça açık bir biçimde kendilerini ifade ettikleri ilk durumdu. Hasson görüşme hakkındaki raporu ivedilikle başbakanın ofisindeki kıdemli subaylara aktarmıştı. Birkaç gün sonra cevap gelmişti: Başbakan Hasson'un konuyla ilgilenmeyi bırakmasını istiyordu. Hasson aynı gün Şin-Bet'ten istifasını bildiren dilekçeyi verecekti.[16]

Şaron bir stratejist değil, taktik üstadıydı. Uzun vadeli hedefleri net değildi. Ancak bir taraftan da, ikisi de kendi şahsi tecrübesinden ileri gelen iki değişmez kural benimsemişti. Şaron kariyeri boyunca bazılarında derin sadakat, bazılarında ise derin tiksinti uyandıran, tartışmalı ve ihtilaflı bir figür olmuştu; ancak şimdi ulusal birliği korumanın önemli olduğunu anlamıştı. 1982 Lübnan Savaşı'ndaki başarısızlığın ardındaki pek çok sebep arasında savaşın tetiklediği çok keskin iç bölünmeler vardı. Başbakan olarak Şaron ulusal birliği bedeli her ne olursa olsun korumaya bu nedenle kararlıydı. İkinci değişmez kural, ABD ile iyi geçinmekti. Şaron'un savaş kışkırtıcısı olarak sicili, özellikle de Lübnan Savaşı'nda Amerika'yı bu işe karıştırmadaki rolü, onu Amerika'da istenmeyen adam haline getirmişti. Bu nedenle Soğuk Savaş'tan sonra geride kalan tek süper güçle arasını düzeltmek için can atıyordu. İsrail'le Amerika arasındaki özel ilişki, İzak Şamir'in baba Bush'a işgal altındaki topraklarda yerleşim kurulması konusunda meydan okuması ve Binyamin Netanyahu'nun Clinton yönetimine verdiği sözleri tutmaktaki başarısızlığı nedeniyle ciddi biçimde gerilmişti. Şaron, daha önceki Likud'lu seleflerinin hatalarını tekrarlamamak konusunda kararlıydı. Amerika'ya sıklıkla İsrail-lileri çizmelerinin altında karınca gibi ezebilecek muhteşem bir süper güç olarak atıfta bulunuyordu. Amerika'yı yarım tonluk bir gorile benzetiyor ve bu benzetmeyi, gorille dans etmek isteyenin

16 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 87-89 ve 97-98.

gorile uyması gerektiği saptaması izliyordu.[17] Hiç kimse, bir yıl içerisinde Amerika'nın İsrail'le ilgisi olmayan olaylar sonucunda Şaron'la uyumlu şekilde dans edeceğini bilemezdi.

Ocak 2001'de, Şaron'un hükümetini kurmasından kısa bir süre önce George W. Bush'un liderliğindeki Cumhuriyetçi hükümet Washington'da işbaşına gelmişti. Yeni yönetim Arap-İsrail konusuyla ilgilenmemeye meyilliydi, fakat daha baştan Beyaz Saray'ın güçlü bir biçimde İsrail yanlısı tutumu ile Dışişleri Bakanlığı'nın geleneksel Arap yanlısı tutumu arasında fikir ayrılıkları vardı. Bush'un ulusal güvenlik danışmanı Condoleezza Rice, yönetim içerisinde belirmeye başlayan üstü kapalı ayrışmayı şöyle özetlemişti:

> Başkan, İsrail'in kendini savunma hakkını desteklememiz konusunda kararlıydı. İsrailli sivillere yönelik aralıksız saldırıların, hangi demokratik lider için olursa olsun kabul edilemez olduğuna inanıyordu. Başkan ve ben, Şaron'un –liderleri bir elini terörizmden, diğerini de yolsuzluklardan çekmek istemediği sürece– Filistinlilerle barış yapılamayacağı görüşüne katılıyorduk. Başkan ve ben anlaşmazlığa dair farklı bir yaklaşımı, daha çok Filistinliler arasında barış yolunu açacak önemli bir değişime dayanan bir yaklaşımı tartışmaya başlamıştık. İsrail'in saldırı altındayken bir anlaşmayı kabul etmesi veya yanı başında teröristlerin yönettiği bir devletin kurulmasına onay vermesi beklenemezdi. Barış sürecine bağlı kalsak da, daha çok Filistin devletinin yapısının ne olacağına odaklanmak istedik. Başkan isabetli bir biçimde terörist ve sahtekâr olarak gördüğü Yasir Arafat'tan nefret ediyordu.
>
> Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'nin barışı getirebilmesi için taraf-sız bir yaklaşıma ihtiyaç duyacağına ilişkin çok daha geleneksel bir görüşü vardı. İsrail Filistin topraklarını işgal ediyor ve yerleşimler kuruyordu. Şiddet karşısında dahi barış sürecinin devam ettirilmesi gerekliydi. Yasir Arafat, tüm başarısızlıklarına karşın, Filistinlilerin lideriydi ve gelecekteki muhtemel barışın anahtarıydı.[18]

17 *a.g.e.*, 118-21.

18 Condoleezza Rice, *No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington* (Londra, 2011), 54.

Bush Arap-İsrail anlaşmazlığını, demokrasi ve otoriter rejimler, ılımlılar ve aşırılık yanlıları, teröristler ve terörizm karşıtları arasındaki daha kapsamlı ve geniş bir mücadelenin parçası olarak görüyordu. Bu nedenle İsrail'i müttefiki olarak kucaklamak konusunda bir güçlük hissetmemişti. Buna ek olarak, Ariel Şaron'a kişisel bir yakınlık da duyuyordu. Şaron'la ilk kez, Cumhuriyetçi Yahudi Koalisyonu'nun sponsorluğunda 1998'de Kutsal Topraklar'a düzenlenen gezi sırasında tanışmıştı. Bu gezi, Bush'un başkan seçilmesi öncesinde ülke dışına çıktığı nadir durumlardan biriydi. Şaron Bush'u, İsrail ve Batı Şeria üzerinde bir helikopter turuna çıkarmış ve bu tur Bush üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştı.[19] Şaron'un Cumhuriyetçi başkana mesajı, Texas valisi ile daha önceki karşılaşmalarının olağan bir devamı niteliğindeydi: ilk ve en önemli şey İsrail vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktı. Terörizme karşı savaş, barış görüşmelerinden önce gerçekleşmek zorundaydı.[20] İsrail'in bir diğer güçlü destekçisi de, başkan yardımcısı Dick Cheney idi. Önde gelen neo-conlardan (yeni muhafazakâr) Cheney, İsrail'e Ortadoğu'da stratejik ortak olarak büyük önem atfediyor ve Filistin halkının ulusal hedeflerine sempati duymuyordu. Cheney anılarında şöyle yazmıştı: "İsraillileri, terörizme fon sağlayan, cesaret veren ve destek sunan biri olarak bildiğimiz Yaser Arafat'ın kontrol ettiği Filistin Yönetimi'ne tavizler vermesi için zorlamak yanlış olacaktı." Cheney, pek çok kişinin iddia ettiği gibi, "İsrail-Filistin anlaşmazlığının Amerika'nın Ortadoğu'yla ilgili her politikasının en önemli unsuru olduğuna" inanmıyordu.[21] Cheney'in bu konudaki temel inançları onu Bush yönetimindeki en İsrail yanlısı görevlilerden biri yapacak ve onun görüşleri yönetimin dış politikasının oluşumunda büyük bir ağırlığa sahip olacaktı.

11 Eylül ve Sonrası

11 Eylül 2001'de Usame bin Ladin'in el-Kaide isimli militan İslami grubu, tarihin en büyük terörist saldırısını gerçekleştirdi. Ör-

19 George W. Bush, *Decision Points* (Londra, 2010), 399-400.

20 Ahron Bregman, *Elusive Peace: How the Holy Land Defeated America* (Londra, 2005), 152-56.

21 Richard B. Cheney, *In My Time* (New York, 2011), 380.

güt kaçırdığı uçakları uçan bomba gibi kullanarak, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ni ve Washington'daki Pentagon binasının bir bölümünü yıkarak üç bine yakın insanı öldürdü. Büyük ihtimalle ABD Kongre Binası'nı hedef olan dördüncü bir uçağın Shanksville, Pennsylvania yakınlarında hedefine ulaşamadan düşürülmesiyle, tüm yolcularla uçak mürettebatı öldürüldü. 11 Eylül olayları Amerikan dış politikası üzerinde derin etkiler yaratmış; ele geçirilmesi zor düşmana karşı genel küresel savaş olarak tanımlanan "teröre karşı savaşı" başlatmıştı. Pek çok İsrailli, bu olayların Filistinli militanlara karşı yürüttükleri savaş konusunda Amerika'da kendilerine daha büyük sempati ve destek sağlayacağını ummuştu. Ariel Şaron da bu umudu taşıyanlardan biriydi. Şaron 11 Eylül saldırılarını, Arapların fark gözetmeksizin terörizme yatkınlıklarına ve bu nedenle teröristlerin yok edilmesinin, herhangi bir barış anlaşmasından önce geldiğine ilişkin eskiden kalma görüşünü haklı çıkaran bir olay olarak görüyordu. Saldırı daha temel bir düzeyde Şaron'un her zaman inanmış olduğu şeyi doğrulamıştı: Ortadoğu'daki mesele, toprak konusunda bölgesel ya da kabile anlaşmazlıkları değil, ancak iyi ile kötü, aydınlık güçlerle karanlık güçler arasındaki daha genel bir kavganın parçasıydı ve İsrail iyilerin tarafındaydı. Şaron'un düşüncesine göre İsrail radikal İslam'a ve el-Kaide'ye karşı savaşta aslında başı çekiyordu ve bu nedenle özgür dünyanın tam desteğini hak ediyordu. Kutsal topraklara dokunmamış olsa da, Usame bin Ladin bu sebepten dolayı kutsal topraklarda kontrolden çıkan öfke için önemli bir figürdü. Şaron Başkan Bush'a, "Herkesin kendine ait bir Usame bin Ladin'i, 11 Eylül'ü var. Bizim de Arafat'ımız var" demişti.[22]

Şaron, kötülüğe karşı bölgesel ve küresel anlaşmazlıklar arasındaki bağlantıları belirtmekte hiç vakit kaybetmemişti. Amacı, ABD ile İslami terörizm diye tanımladığı şeye karşı savaşta ortak hareket etmekti. *Decision Points* başlığıyla yayınladığı anılarında Bush olaylar silsilesini şöyle anlatmıştı: "Teröre karşı savaşmanın ne olduğunu bilen İsrail başbakanı Ariel Şaron'la bir telefon görüşmesinin ardından, terör saldırılarından sonraki ilk kabine top-

22 Igal Sarna, *Kamu Tanığı* (İbranice) (Tel Aviv, 2007), 336-37.

lantımı yaptım."[23] Washington'daki yaklaşım değişikliklerine dair ilk işaretler, İsrail açısından umut vericiydi. Amerikalılar Arafat'a, –Filistinlilerin İsrail'e karşı silahlı mücadelelerini gerekçelendirmek için sıklıkla kullandıkları bir terim olan– "meşru direniş" ve salt terörizm arasındaki farkın 11 Eylül saldırılarının bir sonucu olarak artık ortadan kalktığını ve her iki tür eylemin de artık durması gerektiğini açıklamışlardı. Öte yandan el-Kaide'ye karşı mücadeleyi sürdürebilmek için İsrail-Filistin cephesinin sakin olmasına ihtiyaçları vardı ve bu doğrultuda İsrail'e, Arafat'la görüşmesi için baskı uygulamışlardı. Bush 11 Eylül saldırılarından daha önce, Şimon Peres'ten Arafat'la buluşarak intifadanın yarattığı gerilimleri azaltacak bir plan geliştirmelerini istemiş, ancak Şaron bu fikri veto etmişti. 11 Eylül'den sonraki ilk telefon konuşmalarında Bush, Peres'in Arafat'la buluşarak siyasi cephede ilerleme kaydedildiğini göstermesini rica etmişti. Şaron başlangıçta bu öneriyi İsrail'in militanların etkisiz hale getirilmesi için feda ediliyor olmasından korkarak yine reddetmiş, ancak sonradan insafa gelmişti. Peres Arafat'la Gazze'deki Refah Havalimanı'nda, 26 Eylül'de buluşmuş ve güvenlik konusunda tam anlamıyla işbirliğine devam edecekleri konusunda anlaşmaya varmışlardı.[24]

Şaron özünde müzakerelere karşı çıkmaya devam ettiyse de, kamuoyu önünde Filistin konusundaki tavrını yumuşatmaya başlamıştı. Başbakan olarak, Likud'un Filistinlilere hiçbir siyasi ufuk tanımama politikasını savunamayacağını anlamıştı. Şaron 23 Eylül'de Latrun'daki konuşmasında, İsrail'in Filistinlilere onlara hiç kimsenin vermediği şeyi, devleti vermek istediğini söylemişti. Latrun konuşması olarak bilinecek bu konuşma, bir Likud liderinin Şeria Nehri'nin batısında bir Filistin devleti fikrini kamuoyu önünde ilk kez dile getirdiği konuşmaydı ve Likud'un ideolojisinden ve seçim manifestosundan keskin bir sapma içeriyordu. Şaron aklındaki Filistin devleti ile ilgili hiçbir ayrıntı vermemişti ve şartlarının baştan sona, müzakereleri daha başlamadan bitirecek nitelikte olduğunu düşünmek yersiz değildi. Yine de, Filistin devletinden bahsetmesi en azından tespit düzeyinde ciddi bir değişim oluşturuyor ve Şaron'la 1973'te kurmasına iş-

23 Bush, *Decision Points*, 145.

24 Bregman, *Elusive Peace*, 160-62.

tirak ettiği parti arasında bir çatlak yaratıyordu. Filistin devleti fikri, pratik siyasi düzeyde Büyük İsrail projesiyle bağdaşmamaya devam edecekti.

Muhafazakâr yönetimde öne çıkan ılımlı figür Dışişleri Bakanı Colin Powell, siyasi cephede daha fazla hamle için baskı yapma fırsatını kullanmıştı. Başkan Bush'un 2 Ekim'de yaptığı konuşmanın arkasındaki itici güç de, Powell'dı. Bush konuşmasında açık bir biçimde başkenti Doğu Kudüs olacak bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını savunmuştu. Standart yürütme prosedürlerinden saparak, Dışişleri Bakanlığı İsrail'in tekliflerini küçük değişikliklerle iletmek yerine, kendi planını hazırlamıştı. Bush kongredeki liderlerle bir toplantısında şöyle demişti: "İsrail'in hayatta kalma hakkına saygı gösterildiği müddetçe, Filistin devleti fikri Amerikan vizyonunun her zaman bir parçası olmuştur."

Şaron'un bu konuşmaya öfkesi, Amerikalılarla iyi ilişkileri devam ettirmeye dair, kendi demirden kuralını yok saymasına neden olmuştu. İsrailli bir liderin iyi tanımlanmamış bir Filistin devleti hakkında taahhüt içermeyen bir yorumda bulunması bir şey, yabancı bir liderin bir çözüm dayatmaya çalışması başka bir şeydi. Şaron Bush'un Filistin devletinden yana cümlesini, İsrail'i geçici bir avantaj uğruna yüzüstü bırakan hain Batı'nın kaygı verici bir işareti olarak görmüştü. Daha açık bir ifadeyle, bu konuşmayı terör karşıtı koalisyona daha fazla Arap ve Müslüman desteği almak üzere yapılmış bir hareket olarak görmüş ve hayret verici bir öfke patlamasıyla tepki göstermişti. Başkan Bush'u, 1938'de Nazi Almanya'sını yatıştırmak için Çekoslovakya'yı kurban eden Neville Chamberlain'in hatasını tekrar etmemesi için uyarmıştı. "Bizim zarar görmemiz pahasına Arapları yatıştırmaya kalkma. Bu bizim için kabul edilebilir bir şey değil. İsrail Çekoslovakya olmayacak. İsrail mücadele edecek" demişti. Şaron bu konuşmayı çiftliğinde kendi kaleme almış ve danışmanlarının tonu yumuşatması konusundaki uyarılarını da dikkate almamıştı. Amerikalıların tepkisi de çok yüksek düzeyde kızgınlık barındırıyordu. Beyaz Saray sözcüsü, başbakanın yorumlarının "kabul edilemez" olduğunu söylemişti. Şaron daha sonra, yaptığı yorumlar konusunda pişmanlığını dile getirse de, yatıştırma ve

Amerikan ihaneti konusundaki iddiaları tepki uyandırmaya devam etmişti.[25]

Ülke içinde ise, Likud'daki sertlik yanlılarıyla İşçi Partisi'ndeki ılımlılar arasında intihar bombalarına nasıl tepki verileceğine ilişkin bir tartışma yaşanıyordu. Halk desteği gittikçe artan Binyamin Netanyahu, bu durumdan hükümeti sorumlu tutanların başında geliyor, Arafat'a karşı bir cephe savaşı başlatılmasını savunuyordu. Öte yandan Şaron'un siyaseti önce ateşkes sağlamak, sonrasında görüşmelere başlamak şeklindeydi. Şimon Peres'in başını çektiği ılımlılar şiddetin önlenmesi için hemen görüşülmesini savunuyor; başbakanın, Netanyahu'nun baskısı nedeniyle sonu gelmeyen bir şiddet statükosu uyguladığından yakınıyorlardı. 9 Ağustos 2001'de bir İsrail hücum helikopteri Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin (FHKC) bulunduğu binanın ikinci kattaki penceresine iki roket atarak, İsraillilerin FHKC'nin terör saldırılarını şahsen planlamakla sorumlu tuttukları, örgüt genel sekreteri Ebu Ali Mustafa'yı masası başında öldürmüştü. 17 Ekim'de FHKC İsrail turizm bakanı Reham Ze'evi'yi, Kudüs'teki otel odasının dışında suikastla öldürerek karşılık vermişti. Ze'evi Arapların kitlesel olarak sürgün ettirilmesini savunan ve Ulusal Birlik'i meydana getirmek için iki başka hiziple birleşen, aşırı sağcı Moledet partisinin lideriydi. Bu yeni parti 2001 yılında koalisyona katılmıştı; Ze'evi'nin Başbakan Şaron'la şahsi dostluğu da vardı.

Ertesi gün Likud'un şahinleri hükümete saldırılarını başlatmıştı. Netanyahu özel saldırılarla karşılık verilmesi yerine, Filistin Yönetimi'ni ve onun himayesinde operasyon yürüten terörist örgütleri hedef alan, genel bir saldırı başlatılmasını talep etmişti. Hükümetin Arafat da dahil bu örgütlerin liderlerini sürgün etmesini de istemişti. İsrail'in karşı karşıya olduğu seçeneğin ya terörist örgütleri yok etmek yahut bu örgütler tarafından yok edilmek olduğunu da ifade etmişti. Kabinedeki bir bakanın suikasta uğraması, ılımlılar için dahi kırmızı çizginin aşılması anlamına geliyordu. Kabine Arafat'a bir ültimatom vermişti: buna göre Arafat ya suikastçıları teslim edecek ya da Filistin Yönetimi'ne terörist örgüt denilecek ve buna göre muamele edilecekti. Arafat suikast-

25 *a.g.e.*, 162-64.

çıları teslim etmemiş, İSK ise Amerikan baskısı hükümeti geri çekilmeye zorlayana kadar yarım düzine kadar önemli Filistin şehrini işgal etmişti.[26]

Şaron, Bush'la 3 Aralık'ta Beyaz Saray'da görüşmek üzere davet edilmişti. Söz konusu ziyaret Şaron'un başbakan olarak ABD'ye üçüncü ziyaretiydi. Beraberindeki heyete eski bir arkadaşı ve sırdaşı, Uri Dan'ı da dahil etmişti. Amerika'ya uçuşu sırasında Dan'a ziyaretinin amacının, Arafat'ın görüşme ortağı olarak meşruiyetini ortadan kaldırmak olduğunu açıklamıştı. Amerika'nın başına gelen felaketin, Arafat terör kampanyasını tamamen durdurmaksızın onunla müzakere etmenin, –tıpkı el-Kaide ile müzakere etmenin hatalı olması gibi– neden yanlış olduğunu başkana anlatmayı kolaylaştırdığını söylemişti. (Bush Şaron'un öğüdünü dikkate alacak ve Clinton zamanında düzenli bir ziyaretçi olan Arafat'ı Beyaz Saray'a davet etmeyi kesecekti.) Şaron, siyasetin neyse ki Dışişleri Bakanlığı'nda değil, Condoleezza Rice ve ekibi tarafından Beyaz Saray'da belirlendiğini söyleyecekti. Şaron Amerikalıları memnun etmek için, Filistinlilerle herhangi bir görüşme düzenlemeden önce bir haftalık kesintisiz eylemsizlik şartından vazgeçmişti. Şimdi başkanla, teröre karşı savaşırken kendisine –Amerika'nın müdahalesi olmaksızın– sınırsız eylem özgürlüğü verecek bir anlaşma yapması gerekiyordu. 1 Aralık'ta, gece yarısından biraz önce, iki intihar bombacısı kendilerini Kudüs'te havaya uçurarak çok sayıda ölüme sebep olmuştu. Bush'la görüşme bir gün öne çekilmişti. Sonrasında sırdaşına aktardığına göre, başkanla görüşme mükemmel geçmişti, Şaron Arafat'ın terörist saldırılarını bertaraf edecek planını anlatmıştı. Bush da bin Ladin'e karşı savaşını etkili bir biçimde sürdürmek konusundaki benzer kararlılığını Şaron'a aktarmış, "onu mahvedeceğim"* demişti.[27]

Bush ve Şaron'un dış politikaları, büyük oranda, eşsiz bir şeytaniliği olan düşmana karşı savaştıkları fikriyle şekillenmişti ve bu

26 Hefetz ve Bloom, *Kılavuz*, 594-97.

* "I'll screw him in his ass" şeklindeki ifadeyi metindeki gibi çevirmeyi uygun buldum. (çev.)

27 Uri Dan, *Ariel Şaron—Samimi Bir Portre* (İbranice) (Tel Aviv, 2007), 287-90.

nedenle uluslararası hukuk ve geleneksel ahlakı hiçe saymayı gerekçelendirmiş oluyorlardı. Bu görüş birliği, Filistin bakış açısından oldukça sorunluydu. Filistinli bir akademisyenin ifadesiyle:

> Bush İsrail'in savaşını (tam anlamıyla Nürnberg tarzı bir savaş suçuna karşılık gelecek biçimde) 1949 Cenevre Sözleşmesi'ni ihlal eden, sivil nüfusa yönelik bir savaş olarak görmek yerine, Şaron'un bunun Filistinlilerin 'terör altyapısını' dağıtacak basit bir savunma savaşı olduğu görüşünü paylaşıyordu. Şaron'un Filistinlilere karşı çabalarını alkışlarken, bu çabaların –kuvvet ve kaba güç kullanımı vasıtasıyla– kendisinin terörizme karşı açtığı haçlı seferini takviye edeceğini düşünüyordu.[28]

Şaron'un eve dönmesinden on gün sonra, Batı Şeria'daki Emanuel yerleşimi yakınlarında bir İsrail otobüsüne düzenlenen terör saldırısı on kişiyi öldürmüş, otuz kişiyi de yaralamıştı. Şaron bu kez büyük çaplı askeri güç kullanabilmesi için yeşil ışık yandığını, ancak Arafat'a zarar gelmemesi gerektiğini biliyordu. İSK eyleme geçerek, Arafat'ın Gazze'deki karargâhlarını bombalamış, helikopter filosunu tamamen yok etmişti. Şaron 1982'deki Beyrut kuşatmasından bu yana ara sıra Arafat'ı ortadan kaldırmayı düşünmüştü, ancak Amerikalılar onu verdiği sözü tutmaya zorlayarak, Arafat'ın canını bağışlamışlardı. Arafat şimdi Ramallah'ta tecritte tutuluyor ve şehri terk etmesine izin verilmiyordu. Bu durum, Arafat'ın Kasım 2004'teki ölümünden kısa bir süre öncesinde sadece bir kez kesintiye uğrayacak uzun bir kuşatmanın başlangıcıydı. Kabine, "Filistin lideri Arafat kendisini hükümsüz kıldığından onunla hiçbir bağlantının sürdürülmeyeceğine" karar vermişti. Filistin kesiminde ise Arafat sadece konuyla bağlantılı değil, aynı zamanda kilit role sahip isim olmayı sürdürmüş; İsrail intihar eylemlerine verdiği karşılığı artırdıkça, o da şiddet döngüsüne bir son vermesi için ülke içinden baskılara maruz kalmıştı. 16 Aralık'ta Arafat İsrail'in değişim için öne sürdüğü temel şartlardan birini yerine getirmişti: Filistin televizyonunda Arapça bir konuşma yaparak, intifadayı sonlandırma ve tüm şiddet eylemlerine bütünüyle son verme çağrısı yapmıştı. İsrail'e

28 Naseer H. Aruri, *Dishonest Broker: The U.S. Role in Israel and Palestine* (Cambridge, Mass., 2003), 198.

karşı operasyonların ardındaki kişileri cezalandırma sözü vererek, merkezi otoriteye saygı gösterilmesi üzerinde durmuş, Hamas ve İslami Cihat'ı yasaklamak üzere yasa çıkarma tehdidinde bulunmuştu. Bu konuşma dışarıyı teskin etmek için yapılmış bir konuşma olarak görülmemelidir. Ancak yine de, başbakanın ofisi Arafat'ın "hükümsüzlüğünü" ileri sürerek, buna karşılık vermeyi reddetmişti.[29]

Tam da ateşkes için ciddi adımlar atmaya başlamışken, meydana gelen bir olay Arafat'ın tüm itibarını yerle bir edecekti. 4 Ocak 2002'de İsrail'in Kızıldeniz'deki deniz kuvvetlerine ait komandoları, *Karin A* isimli, elli ton kadar ölümcül silahla yüklü olarak İran'dan Gazze'ye giden bir gemiyi durdurmuştu. Geminin kargosunda kısa menzilli Katyuşa roketleri, havan mermileri, anti-tank füzeleri ve tahrip gücü yüksek patlayıcı madde bulunuyordu. Söz konusu silahları gizlice sınırları dahiline sokmaya çalışmak, Filistin Yönetimi'nin bulundurmasına izin verilen silah türleri ve miktarına ilişkin anlaşmaları açık bir biçimde ihlal ediyordu. Arafat silahların Filistin Yönetimi için sağlandığını inkâr etmişti. Masumiyetini iddia eden bir mektup göndermiş, "Silah kaçakçılığı Filistin Yönetimi'nin barış sürecine dair taahhütleriyle tamamen çelişkili bir durumdur" diye yazmıştı. Ancak İsrailliler Amerikalıları silah kaçakçılığıyla onun şahsi olarak doğrudan ilişkili olduğuna ikna eden bir kanıt üretmişlerdi. Bu olay Arafat'ı bütünüyle 11 Eylül sonrası bağlama oturtmuştu: Arafat terör destekçisi olarak görülüyordu. Başkan Bush Arafat'a bir daha asla güvenmemişti. Aslında Arafat'ı bir daha hiç görmeyecekti. 2002 baharında, Arafat işbaşında olduğu sürece barışın mümkün olmayacağı sonucuna varmıştı.[30] Aralarında Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in de bulunduğu Bush yönetimindeki pek çok kişi için *Karin A*, parçaları bir araya getirmişti: "Arafat sadece intihar eylemleri terörünü desteklemekle kalmamıştı; şimdi bir de İran, Hizbullah ve Suriye ile ortaklık içindeydi. *Karin A*, yönetimin Filistin'deki rejim değişikliğine odaklanmasını sağlamış olabilirdi." Cheney'e göre bu çok önemli bir durumdu, çünkü Arafat'ın "küresel terörist ağların

29 Bregman, *Elusive Peace*, 165-68; Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 165-66.
30 Bush, *Decision Points*, 400-401.

parçası olduğunu" ve "bir devletin yöneticisi olması halinde, bunun Amerikan çıkarlarına uygun olmayacağını" göstermişti.[31]

Karin A olayı, İsrail'in Arafat'ın meşruiyetini yok etme kampanyasındaki en ölümcül silah haline gelmişti. Şaron, "Arafat'ı 'hayalarından yakaladığına' inanıyor ve bu olayın İsrail'e Arafat'ı nihai biçimde yok etmesi için siyaseten ve diplomatik olarak iyi bir fırsat verdiğini düşünüyordu.[32] Şaron Arafat'ı takıntı haline getirmiş, şiddetin tüm sorumluluğunu ona yüklemiş ve bunların yanı sıra anlaşmazlığı kişiselleştirmişti. Sanki İsrail, Filistin halkına değil, ortadan kaldırılması gereken kötü bir adama karşı koyuyordu. Şaron, Arafat'ı yok etmek için acele ederken, barışçıl değişim için önemli bir fırsatı dikkate almamıştı. Arafat'ın konuşması ve Mervan Bergusi'nin adamlarına verdiği sıkı talimatlar anında sonuç vermişti. Filistinliler ve İSK arasındaki çarpışmalar çarpıcı bir biçimde azalmıştı. Ocak ayının ikinci haftası, Eylül 2000'den beri işgal altındaki bölgelerdeki en sakin haftaydı. Bir kamuoyu araştırmasına göre Filistinlilerin yüzde 60'ı Arafat'ın şiddeti sona erdirme çağrısını desteklerken, yüzde 71'i müzakere masasına geri dönülmesini istiyordu.

Şin-Bet'in başkanı Avi Dihter ve İSK planlama dairesi başkanı Tümgeneral Giora Eiland, Filistin güvenlik şefleriyle, CIA başkanı George Tenet'in şiddetin sona ermesi için hazırladığı bir plan hakkında gizli görüşmeler yürütmüştü. Plan İsrail'e kıyasla Filistin Yönetimi'nden çok daha fazla şey talep ediyordu. Şaron ise görüşmeler hakkında kendisine verilen rapordan pek etkilenmemişti. Halihazırdaki şartlar altında gerçekleştirilemeyeceğini iyi bildiğinden, Tenet'in planını uygulamadan evvel tek bir olayın dahi gerçekleşmeyeceği yedi güne dair eski şartını tekrar gündeme getirmişti. Filistin güvenlik güçleriyse bir Amerikan planını uygulamaya hazır, hatta istekli de olsalar, İsrail'in emirleri doğrultusunda halklarının isteğine karşı duruyor gibi görünmenin bedelini ödeyebilecek durumda değildiler. Sonrasında ne olduğu ise, kökü başbakanın ofisine dayanan, Arafat'ın konuşmasının ve isyanı yatıştıran sükûnetin yarattığı "tehdide" karşı genel taarruz olarak tanımlanabilecek bir durumdu. 14 Ocak'ta, Tanzim içe-

31 Miller, *The Much Too Promised Land*, 340-41.

32 *a.g.e.*, 340.

risinde Mervan Bergusi'nin emrindeki Tulkarimli genç ve karizmatik komutan Raad Karmi'nin suikasta uğraması, ateşkese dair tüm umudu yok etmişti.[33]

Raad Karmi'nin suikastla öldürülmesinin geniş kapsamlı sonuçları olmuştu. El-Aksa Şehitleri Tugayı, Batı Şeria'daki Filistin milliyetçi milislerinden oluşan, ismini Kudüs'teki el-Aksa Camii'nden alan ve el-Fetih'in askeri kanadını oluşturan bir koalisyondu. Karmi'nin suikasta uğramasından üç gün sonra, tugaydan silahlı biri Hadera'da bir *bat mitzvah** kutlamasına girerek, altı kişiyi öldürmüş ve misafirlerden otuz üçünü de yaralamıştı. El-Fetih on gün sonra da ilk intihar saldırısı eylemini düzenleyerek, Kudüs'te seksen bir yaşında bir adamı öldürmüştü. Filistinli ana akım parti için bu eylemler gerçek bir dönüm noktasını ifade ediyordu. El-Fetih içerisindeki hizipler o zamana kadar sadece Batı Şeria'daki İsrail askerlerine ve yerleşimcilere mi saldırmaları yoksa Hamas ve İslami Cihat örneklerini izleyerek, İsrail içerisinde mi saldırılar düzenlemeleri konusunda tartışıyorlardı. El-Fetih o ana değin bünyesine intihar bombacılarını dahil etmemişti. Karmi'nin suikastla öldürülmesi el-Fetih'i radikalleştirerek, İsrail'in farklı gruplar arasında ayrım gözetmediği ve sadece fiziksel güçten anladığı izlenimini yaratmıştı. En büyük örgüt olan Tanzim, bu noktadan sonra sadece işgal altındaki topraklarda değil, İsrail içerisinde de saldırılar düzenlemeye başlamıştı. Bu değişiklik sonucunda da İsrail kendini, Filistin halk güçleriyle, gelecek iki buçuk ay içerisinde neredeyse iki yüz İsraillinin hayatına mal olan bir savaşın içinde bulmuştu.[34]

Tanzim'in komutanı Mervan Bergusi saklanmaya başlamıştı. 15 Şubat 2002'de, yakalanmasından kısa bir süre önce, yüksek tirajlı *Yediot Aharonot* isimli günlük gazetede yayımlanmak üzere, Igal Sarna'ya bir röportaj vermişti. Röportajdan uzun bir alıntı Filistinlilerin İsrail'le aralarındaki anlaşmazlığı nasıl algıladıklarına ışık tutması açısından burada nakledilmeye değer niteliktedir.

33 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 166-71.

* 12 yaşına basan Yahudi kız çocuklarının dini sorumluluklarının başlamasının kutlandığı tören. Daha çok reformcu Yahudiler tarafından kutlanır. (çev.)

34 *a.g.e.*, 170-172.

Bergusi'ye göre intihar saldırılarına halk desteği artmıştı, çünkü halk umudunu kaybetmişti:

> Burada halk Filistin'in büyük bir kısmından vazgeçtiklerini, İsrail'i tanıdıklarını, işgal olmaksızın kendilerine beş yıl içerisinde nihai çözüm sözü verildiğini ve hiçbir şeyin gerçekleşmediğini düşünüyor. Biz el-Fetih'te, işgal altındaki bölgelere yapılan saldırılara odaklanmıştık, İsrail içindekilere değil. Peki sonra ne oldu? Hamas ve İslami Cihat saldırılarına devam etti ve bizler onları durmaları için ikna ettik. Onlarla saldırıları durdurmaları için, Aralık ayında bizzat kendim görüştüm. Ateşkes ilan ettiler. Sizler Raad Karmi'yi ortadan kaldırana kadar, ateşkes vardı. Karmi, el-Aksa Tugayı'nın önde gelen, seçkin üyelerinden biriydi. Onunla şahsen konuşmuştum ve o da ateşkes emrini vermişti... Afrika müstahkem mevkiindeki olay haricinde, sükûnet hâkimdi. Ancak suikast el-Fetih'in çizgisini de değiştirdi...
> Oslo uygulanmadı. Aksine, Oslo bir yerleşimler şölenine döndü. Yerleşimler bu protokolün gölgesinde büyüdü. Kamuoyunuz bunu bilmiyor. Bu konuda bir fikirleri yok. Biz burada bunu yaşıyoruz. Bütün kötü şeyler Oslo sonrasında arttı: tali yollar, evler. Bu nedenle soru 2000 yılında intifadayı neden başlatmış olduğumuz değil, intifada patlak verene kadar neden sabırla yedi yıl beklediğimizdir. Bu barış alçakların barışıydı... Barak'la kalıcı çözüm için masaya oturduğumuzda hiç cesaretinin olmadığını gördük. Bunu yapabilecek kabiliyette değildi. Rabin Oslo'yu Knesset'ten Arap oylarının yardımıyla geçirmişti, çünkü buna cesareti vardı. Şimdi bizler barış hakkındaki çocukça konuşmalarınızdan yorulmuş haldeyiz. Sadece boş laflar. Sizin tarafınızdaki [Avigdor] Lieberman da dahil herkes barıştan bahseder, fakat işgalin sonu gelmez. Her yere kazık çakmak istiyorsunuz...
> Altı ay içinde durum çok kötü olacak. Sizin tarafınızda durum daha da kötüleşecek. Bizim tarafımızda durum zaten öylesine kötü ki, çoktan uçurumun eşiğine gelindi. Gerginlik tırmanacak. Batı Şeria'ya girecek ve tüm kentleri işgal edeceksiniz. Tüm kurumları yıkacaksınız. Şaron bunu istiyor. Onun planı budur. Ve reisi de [Arafat'ı] yok etmek... Üç beş yıl süren bir direniş olacak ve sonra bizler tekrar konuşacağız.[35]

35 Sarna, *Kamu Tanığı*, 351-54.

Raviv Drucker ve Ofer Shelah'ın isabetli bir biçimde *Boomerang* ismini verdikleri kitaplarında anlattıkları gibi, üç ay içerisinde Bergusi'nin kasvetli ve karanlık tahminleri gerçekleşmişti. Sarna'nın Bergusi'yle röportajı yayınlandığında, Şaron savunma kurumunun kıdemli üyeleriyle Raad Karmi suikastının sonuçlarını görüşmek üzere gizli bir toplantı yapmıştı. Giora Eiland, elden kaçan eşsiz fırsat hakkında kızgın bir biçimde konuşmuştu. Eiland o ana kadar sadece, Filistin halkının büyük bir bölümünü temsil etmeyen ve ABD ve diğer ülkeler tarafından da terörist ilan edilmiş örgütlerle savaş halinde olduklarını söylemişti. İsrail şimdi Filistin halkının bütününe bir savaş başlatmıştı. Ve bu kez, diğer tarafın elden kaçırılan fırsat için suçlanması mümkün olmayacaktı. Şaron sessizce dinlemiş ve suçlamalara karşı tepkisiz kalmıştı.[36]

Seçkinlerin diğer bölümü, olanlar hakkında daha iyi bir kavrayış sergilemişti. Şin-Bet'ten emekli olmuş dört subaydan, o zamanki başkan Avi Dihter'le buluşmaları istenmişti. Ami Ayalon, Avraham Şalom ve Yaakov Peri gizli servisin daha önceki başkanlarıydı; Yossi Ginosar ise kıdemli eski bir subaydı. Dihter'le toplantı sırasında lafı gevelememişlerdi. Şin-Bet'in rolünün terörle mücadele etmek olduğunu, liderlere suikast düzenlemek olmadığını ve bu kez çok fazla ileri gidildiğini söylemişlerdi. Düzenlediği eylemlerin uzun vadeli sonuçlarını dikkate almaması ve siyasi kademenin değişim fırsatını kullanmasını engellemek için "saatli bir bomba" olmayan bir adamı suikastla öldürmesi, gizli servisin ihmaliydi. Dihter ikna olmamıştı. Ona göre terörist teröristti ve bugün harekete geçmezse, yarın geçerdi. Dolayısıyla bir teröristi vurmak için operasyon fırsatı ele geçtiğinde, o vurulmalıydı. Gizli servisin geçmişteki başkanlarının, kurumun en tepesindeki karar alım sürecindeki ciddi eksikliklere ve kurumun itibar eksikliğine ilişkin yargılarını teyit eden yarı otomatik hedefli suikastlar konusu başka bir toplantıda daha gündeme gelmişti. Söz konusu iki toplantı, eski başkanların kaygılarını kamuoyu önünde dile getirmeye yönelik daha sonra aldıkları karara da katkıda bulunmuştu.[37]

36 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 172-73.

37 *a.g.e.*, 173-174.

Hedeflenmiş suikastlar bir çözüm getirmemişti, çünkü yeni liderler ölenlerin yerini alıyor ve Filistin kamuoyunun hissettiği öfke de yeni intihar bombacılarının bulunmasını kolaylaştırıyordu. Bombacıları bulup görevlendirenler, Filistinli genç erkeklere basit bir tercih sunuyordu: "Ya ebeveynlerin gibi olursun ya da savaşırsın." Pek çok yabancılaşmış ve öfkeli genç adam savaşmayı seçmişti. Dolayısıyla, kısasa kısas devam etmişti. İsrail'deki kamuoyu yoklamaları, hükümetin arkasındaki halk desteğinin, şiddeti engellemekteki başarısızlığı ve her yere nüfuz eden güvensizlik hissi nedeniyle, istikrarlı bir biçimde düştüğünü gösteriyordu. İktidardaki ilk yılında, emsali olmayan sayıda sivil öldürülmüştü ve her bir ölüm kamuoyunun öfkesini körüklemiş, daha sert eylemler için çağrıları yoğunlaştırmıştı. Özellikle korkunç bir suikast saldırısı olayları çığırından çıkarmıştı. 27 Mart 2002 akşam saat yedide, patlayıcılarla sarılmış Hamas'lı bir intihar bombacısı Netanya'daki Park Otel'in salonuna girerek, Fısıh Bayramını kutlayan ve bir masanın etrafında oturarak hamursuz akşam yemeği *seder*i yiyen misafirlerin yanına gitmişti. Tulkarimli Muhammed Abdulbasıt Udeh 25 yaşında öfkeli ve dindar bir Filistinliydi. Ürdün'e giderek nişanlısıyla evlenme arzusu, İsrailliler tarafından engellenmişti. Hamas'a şehit olmak için katılmış ve intihar saldırısı görevini yanında götürebildiği kadar İsrailliyi götürmek için üstlenmişti. Bir zamanlar çalıştığı salonun ortasında durmuş, patlayıcılarla dolu kemerinin üstündeki düğmeye basıp kendisini havaya uçurarak 29 misafiri öldürüp, 150 kadarını da yaralamıştı. Bu olay el-Aksa intifadasının başlamasından bu yana yapılan en yıkıcı intihar eylemiydi. Savunma Bakanı Binyamin Ben-Eliezer, başbakanı arayarak "dinle Arik, bir felaket oldu" demişti. Ben-Eliezer Şaron'un "köpürdüğünü... köpürdüğünü... Bak! Yok etmek zorundayız, yok etmek! Umarım bu sefer Arafat'tan kurtulmamız sorgulanmaz!" dediğini hatırlıyordu.[38] Şaron'un küçük oğlu Gilad, babasının suikast saldırısı sonrasındaki öfke patlamasına şahit olmuştu. Yahudilere karşı dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen saldırı, kendini Yahudilerin savunucusu olarak gören babasını üzerdi. Ancak bu saldırı boyutu, zamanlaması ve başbakan olması nedeniyle babası için özellikle üzücüydü. Şaron

38 Bregman, *Elusive Peace*, 182-83.

"bunun böyle olduğunu" biliyordu ve şiddetli bir biçimde karşılık vermek konusunda kararını vermişti.[39]

Aynı gece askeri danışmanlarıyla bir toplantıda, Ben-Eliezer Hamas'a karşı sınırlı bir operasyondan bahsetmişti. Ancak askeri şefler daha radikal bir eylemin zorunlu olduğunu iddia etmişti. Sorunun Hamas değil, şiddetin devam etmesine izin veren Filistin Yönetimi olduğunu düşünüyorlardı. Genelkurmay başkan yardımcısı Moşe Ya'alon'a göre "Söz konusu çılgın şiddet med-cezirini" durdurmanın tek yolu, "Filistin kentlerini ele geçirmek ... güvenlik konularını kendi elimize almaktır. Bu, Filistin Yönetimi'nin siyaseten ve güvenlik konularında etkisiz hale getirilmesi anlamına geliyorsa, o zaman bunu yapmak gerekir, çünkü sonunda onlara güvenmenin büyük bir hata olduğu ortaya çıkacaktır." Genelkurmay başkanı Şaul Mofaz'ın da, zalimlikte Ya'alon'dan aşağı kalır yanı yoktu: Filistin Yönetimi'ne güvenemezlerdi; Batı Şeria'daki şehirlere ve mülteci kamplarına girmek, teröristleri ayıklamak ve güvenlikle ilgili konuları kendileri çözmek zorundaydılar. Önerilen eylem, A Bölgesini Filistin Yönetimi'nin mutlak kontrolü altına koyan Oslo II protokolüne aykırıydı. Ancak tartışmayı askeri şefler kazanmıştı.[40]

Ertesi gün kabinenin tümü toplanarak, askeri uzmanların tavsiyesini kabul etmişti. İSK'ya Filistin kasabalarına, kentlerine, Ben-Eliezer'in deyimiyle "terörün başkenti" Ramallah'tan başlayarak, Batı Şeria'da Arafat'ın kontrolü altındaki mülteci kamplarına girme emri verilmişti. Gündemdeki bir başka madde de, Arafat ile ne yapılacağıydı. Başbakan ve aşırı sağ partilerden bazı bakanlar, onu sürgün etmeyi önermişti. Diğerleri onu Ramallah'taki üssüne bir tonluk bomba atarak öldürmeyi önermişti. Ancak ABD, Arafat'ın öldürülmesini veto etmişti. Dolayısıyla fırtınalı geçen bir tartışmanın ardından kabine uzlaşmaya varmıştı: Arafat "düşman" olarak tanımlanmış ve bu aşamada üssünde fiziksel olarak "tecrit edilmesine" karar verilmişti.[41] Bu karar İSK'nın Arafat'ın Ramallah'taki merkezi etrafındaki kuşatmayı sıkılaştırmasına yönelik bir emir olarak uygulandı.

39 Gilad Şaron, *Şaron: Bir Liderin Hayatı* (Tel Aviv, 2011), 408.

40 Bregman, *Elusive Peace*, 184-85.

41 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 180-87.

Garip bir tesadüf olarak, 28 Mart'ta, İsrail kabinesi yapılacak askeri eylemin boyutu ve kapsamını tartışırken, Arap Ligi'nin devlet başkanları da Beyrut'ta Suudilere ait bir barış planını tartışmak için zirve toplantısı düzenliyordu. Amerikan yanlısı Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Arap rejimleri, şiddetin tırmanmasını keder ve kaygı ile izliyordu. Söz konusu rejimler Filistinlilere yardım etmek veya Amerika'nın İsrail'e karşı bariz taraflı tutumunu değiştirememek konusundaki acizlikleri nedeniyle halklarının gözünde mahcup ve itibar kaybına uğramış haldeydiler. Usame bin Ladin, 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'a yönelik İngiliz-Amerikan saldırısını takiben, bu rejimleri hırpalayacak ek bir sopa olarak kullanmak üzere Filistinlilerin zor durumuna el atmak konusunda çabuk davranmıştı. 1990 Körfez Krizi'nde Saddam Hüseyin'in yaptığı gibi, bin Ladin de Filistinlilerin acılarını kendi amaçları için kullanmıştı. Bin Ladin Amerikan halkına seslendiği bir video kaydında, ikiz kulelere yönelik saldırıya gerekçe olarak aşağıdaki açıklamayı sunmuştu:

> Kuleleri vurmak Allah biliyor ki aklımızdan geçmemişti, ancak durum dayanılmaz bir hal alınca ve Amerikan-İsrail ittifakının Filistin ve Lübnan'da insanımıza karşı zorbalık ve adaletsizliğine şahit olunca, düşündüm bunu. Ve beni doğrudan etkileyen olaylar 1982'de olanlar ve bunun ardından gelen olaylardı; Amerika İsraillilere ABD altıncı filosunun da desteğiyle Lübnan'ı işgal izni verdiğinde...
>
> Lübnan'da yıkılan kuleleri izlerken, aklıma hakkaniyetsizleri aynı şekilde cezalandırmak [ve] Amerika'daki kuleleri –bizim başımıza geleni anlayabilmeleri ve kadınlarımız ve çocuklarımızı öldürmeyi durdurmaları için– yıkmak geldi.[42]

Bin Ladin'in Filistinlilerin dramını vurgulayarak, küresel cihatçı gündemine destek sağlamayı umduğu kuşkusuz ortadadır. Ancak siyaseten önem arz eden şey, bin Ladin'in karışık hisleri değil, Filistin sorununun süregiden önemi ve merkeziliğiydi.

42 "Allah biliyor ki kulelere saldırmak aklımızın ucundan dahi geçmemişti" (God knows it did not cross our minds to attack the towers), Usame bin Ladin'in bir konuşmasından alıntılar, çev. Reuters, *The Guardian*, 30 Ekim 2004.

Bin Ladin'in Filistin davasına desteği, Arap ve İslam dünyasının büyük bir bölümünde ona karşı olumlu hislerle dolu taraftarlar yaratmıştı. Filistin özgür olana değin Amerika'nın huzur bulamayacağına and içen bin Ladin, Filistin hakkındaki Arap talepleri için bir gündem oluşturmayı başarmıştı. Amerika'nın İsrail'le ilişkisini gözden geçirme süreci, ikiz kulelere yapılan saldırının ardından çoktan başlamıştı. Ilımlı Arap liderler, bu süreci dik kafalı müttefikini Filistinlilerle siyasi çözüme zorlayarak, mantıklı bir sonuca kavuşturması için Amerika'ya uyguladıkları baskıyı artırmıştı. Söz konusu liderler, Amerika'nın, yardımlarına ihtiyaç duyduğunda Filistin'le ilgili sözler verme eğilimde olduğundan, ancak kriz yatıştığında bunları unuttuğundan yakınmışlardı. Bu kez Amerika'yı sözleriyle değil, eylemleriyle değerlendirme kararı vermişlerdi.

Arap Ligi'nin yirmi üyesinin tümü zirve toplantısında hazır bulunmuştu, ancak Filistin'den üst düzey bir katılım yoktu. Ariel Şaron'un hükümeti Amerika ve Avrupa'nın baskısına karşın, Arafat'a zirve için Filistin'den ayrılması halinde bir daha geri dönmesine izin verilmeyeceğini söylemişti. Suudi Arabistan veliaht prensi Abdullah bin Abdülaziz, çığır açan barış girişimini zirvede sunmuştu. Veliaht prens İsrail'in Haziran 1967'den beri işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesi; BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının uygulanması; kapsamlı bir barış ve çözüm bağlamında Arap dünyası ile ilişkilerin normalleşmesi karşılığında İsrail'in, başkenti Doğu Kudüs olacak bağımsız bir Filistin devletini kabul etmesi çağrısı yapmıştı. Ürdün dışişleri bakanı ve Arap barış inisiyatifinin hazırlanması sürecine katılan önemli isimlerden Mervan Muaşir, bu teklifi tam anlamıyla normalleşme için bütünüyle geri çekilme olarak özetlemişti. Plan bir yandan İsrail'e Batı Şeria'dan, Gazze ve Golan Tepeleri'nden geri çekilme çağrısı yaparken, diğer yandan İsrail de dahil tüm bölge ülkeleri için güvenlik garantisi veriyordu.[43]

Planın önemi, İsrail'e sadece yakın komşularıyla değil, Arap dünyasının tümüyle barış ve normal ilişkiler önerisinde bulunmasında saklıydı. Bu nedenle girişim Arapların İsrail'e ilişkin

43 Marwan Muasher, *The Arab Center: The Promise of Moderation* (New Haven, 2008), 116-17.

siyasetinin evriminde çok önemli bir dönüm noktasını işaret ediyordu. Arap Ligi'nin üyeleri Suudi barış planını oybirliği ile kabul etmişti ve plan bu nedenle Arap barış inisiyatifi olarak anılır olmuştu. Arap Ligi zirvesinde yayınlanan bildiri, Arap ülkelerinin "askeri bir çözümün barışı getirmeyeceğine veya taraflara güvenlik sağlamayacağına" ilişkin yargısının altını çiziyordu. Söz konusu öneri, İsrail'e güttüğü siyaseti gözden geçirmesi ve yalnızca adil bir barışın stratejik bir seçenek olduğunu ilan etmesi çağrısı yapıyordu. Plan, "Filistin mülteci sorununa BM Genel Kurulu'nun 194 sayılı kararı uyarınca adil bir çözüm bulunması" çağrısı da yapıyordu.[44] Arap devletleri, İsrail devleti konusunda geçmişte çoğunlukla bölünmüş bir haldeydiler. Ancak bu kez tek bir ağızdan konuşuyor, İsrail'e uluslararası meşruiyete dayalı kapsamlı bir barış teklif ediyorlardı. Bu durum, Ağustos 1967'deki Hartum zirvesinde kararlaştırılan "üç hayır"ın, –yani İsrail'i tanımaya, İsrail'le müzakereye ve İsrail'le barışa hayır kararlarının– tümüyle rafa kalkması anlamına geliyordu.

İsrail'in Arap siyasetindeki bu köklü değişime tepkisi, olumsuz bir cevap vermekten daha da kötü olmuştu: İsrail teklife bütünüyle kayıtsız kalmıştı. İsrail'i 1967 öncesi sınırları dahilinde tanıma teklifi, Ariel Şaron tarafından diplomatik bir hamle için fırsat olarak görülmek yerine, alakasız bir öneri muamelesi görmüştü. Suudilerle görüşme konusuna sıcak baktığını belirtmiş, ancak onların planının özünü reddetmişti. Şaron'un bu teklifle ilgilenmemesi, aslında teklifi reddetmesi anlamına geliyor ve inisiyatifin hızla unutulmasına zemin hazırlıyordu. Şaron'un Filistin lideri Arafat'ı Ramallah'a hapsetmesi, Suudi inisiyatifini bozguna uğratmak üzere yapılmış bilinçli bir hamle olarak görülmekteydi. İsrail hükümeti, "yeni inisiyatifte yeni hiçbir şey olmadığını" belirterek, teklife Nisan ayı başına kadar resmen yanıt vermemişti. Teklifi çok farklı sebepler nedeniyle de olsa reddeden, anlaşmazlığa taraf diğer bir kesim de Hamas'tı. İşe bakın ki, İsrail ve İslami direniş hareketi bir kereliğine de olsa fikir birliği yaparak aynı

44 Elie Podeh, *From Fahd to Abdullah: The Origins of the Saudi Peace Initiatives and Their Impact on the Arab System and Israel* (Kudüs, Temmuz 2003) 19-30. Bildirinin metni için, "Arap Barış İnisiyatifi (Beyrut Arap Zirvesi, 28 Mart 2002) adlı Ek IV'e bakınız, s. 43-44.

kanatta yer almıştı; söz konusu taraf, Arap-İsrail anlaşmazlığında reddiyeci taraftı. Kabine Beyrut kararlarına büyük ölçüde kayıtsız kalmıştı ve Suudi veliaht prensin İsrail halkına karşı doğrudan yaptığı çağrı duymazdan gelinmişti. Arapların adil çözüm fikriyle taban tabana zıt bir durum arz eden Şaron hükümetinin vizyonsuzluğu, apaçık gözler önüne serilmişti.[45]

Savunma Kalkanı Operasyonu

İsrail'in liderleri Park Otel patlamasından sonra hırçın ve savaşkan bir düşünce yapısı içerisindeydi. 28 Mart'taki acil toplantıda kabine, Planlama Dairesi'nin, İSK'ya yedek askerleri seferberlik haline geçirdikten sonra Batı Şeria'da önceden faaliyet alanı içerisinde olmayan mülteci kamplarını da kapsayan bölgelere girmesi emrini veren "kırmızı senaryo"sunu onaylamıştı. Bu, Batı Şeria'da o ana kadar Filistin Yönetimi'nin kontrolünde bulunan tüm bölgelerin yeniden işgal edilmesi anlamına geliyordu. "Savunma Kalkanı Operasyonu"nun açıklanmış hedefi, "bölgenin tümündeki terör altyapılarının sistematik bir biçimde yok edilmesi", şiddet eylemlerine karışan Filistinlilerin ele geçirilmesi, silahlara el konulması, cephane fabrikalarının bulunması ve potansiyel intihar bombacılarının ve onları sevk ve idare edenlerin etkisiz hale getirilmesiydi. Ancak operasyonun açıklanmamış amaçları da vardı. Operasyon öncelikle Filistin Yönetimi'nin A Bölgesindeki dokunulmazlığını sona erdiriyor ve İSK'ya işgal altındaki bölgeler boyunca uygun gördüğü her yerde operasyon düzenleme izni veriyordu. İkincisi, operasyon, İSK'nın Lübnan'dan acele bir biçimde geri çekilmesinin caydırıcı gücüne verdiği zararı telafi edecek bir biçimde, İSK'ya caydırıcılığını geri kazandırmayı planlıyordu. Operasyonun üçüncü amacı, sivil halka zorluklar çıkartarak, İsrail'e karşı girişilen terör saldırılarına destek vermekten vazgeçmelerini sağlamaktı. İSK'ya bu son amaçla aynı doğrultuda ve silahlı kişilere operasyon düzenlemenin haricinde, şehirleri bloke ve köyleri tecrit etme, sokağa çıkma

45 Meital, *Peace in Tatters*, 151.

yasağı ilan etme ve Filistin ekonomisini ve toplumsal hizmetlerini aksatarak felç etme konusunda eylem özgürlüğü verilmişti.[46]

29 Mart 2002'de İsrail tankları Batı Şeria'ya girerek, 1995'ten beri Filistin yönetiminde olan nüfus ve yerleşim alanlarını yeniden işgal etmişti. Öncü bir birlik doğrudan Ramallah'a giderek Yaser Arafat'ın karargâhını ablukaya almıştı. Nisan sonuna kadar devam eden operasyon kapsamında İSK, silahlı Filistinlilerle çatışmış, savaş helikopterleri kullanmış ve çok geniş boyutta zarara sebep olmuştu. Filistin Yönetimi'nin ofisleri altüst edilmiş, bilgisayarları alınmış ve bir daha yerine konulamayacak türde veriler, özellikle eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler bakanlıklarının verileri yok edilmişti. Filistin Yönetimi'nin yönetim kapasitesine indirilen darbe, derin ve maksatlıydı.

Şaron'un bakış açısına göre Savunma Kalkanı Operasyonu zamanı çoktan gelmiş olmasına karşın, gecikmiş bir operasyondu. Ona göre güvenlik her zaman barıştan önce gelirdi. Güvenlik doktrininin özü, özgüven ve kendi kendine yetmekti. Ona göre Oslo protokolü, İsrail'in güvenliğini başka bir tarafla işbirliğine dayandırmak gibi ölümcül bir yanlışlık içeriyordu. Şaron Oslo'nun "cesurların barışı" olduğu yaklaşımını reddederek, süreci "mezarların barışı" olarak yeniden adlandırmıştı.[47] Vakit, İsrail'in kendi güvenliğinin sorumluluğu konusunda yeniden ağırlığını koyması vaktiydi. Batı Şeria'daki büyük ölçekli askeri operasyon, bazı açılardan Şaron'un Lübnan'da 1982'deki savaşının tekrarıydı. Bu savaş da Filistinlilere yönelikti; Filistinlileri teröristlerle eşdeğer tutan aynı tipik kanaatten besleniyordu; Filistinlilerin ulusal haklarının aynı biçimde yok sayılmasına dayanıyordu. Bu savaş da aynı vahşi stratejiyi ve ezici askeri gücü kullanmıştı ve bu savaş da dünyanın ne düşündüğüne, uluslararası hukuka, BM'ye ve uygar davranış normlarına hissiz bir biçimde aldırış edilmediğini gözler önüne sermişti. Hatta 2002'deki başlıca karakterler dahi 1982'dekilerin aynısıydı. Şaron'un Filistin liderine karşı duyduğu nefret öylesine derindi ki, işi 1982'deki Beyrut kuşatmasında Arafat'ı keskin nişancının hedefine girdiği

46 Peri, *Generals in the Cabinet Room*, 130.

47 Dan, *Ariel Sharon*, 307.

anda vurdurmadığı için pişmanlık duyduğunu ifade etmeye kadar götürmüştü.[48]

Böylesi askeri gerginlik ve çatışma ortamının tırmanışının ardında Filistinlilere acı çektirerek cesaretlerini kırma amacı yatıyordu. Şaron'un kendi ifadesiyle, "Onları pataklamalıyız; onlara öyle kayıplar verdirmeliyiz ki, sonrasında terör yöntemleri kullanmaya devam etmelerinin mümkün olmadığını ve siyasi kazanım elde edemeyeceklerini anlasınlar." Şaron'un daha geniş anlamda siyasi programı, zamanı geri döndürmek, Oslo protokollerinden geriye kalanlardan kurtulmak, bölge üzerinde yeniden İsrail kontrolünü sağlamak, Filistin Yönetimi'ne zarar vermek, Filistin liderliğini küçük düşürerek yıkmak ve Arafat'ı devirmekti. Arafat'ın demokratik yollarla seçilmiş bir lider olmasının Şaron'un gözünde hiçbir değeri yoktu. Arafat'ın yerini, İsrail vatandaşlarının güvenliğini sağlama meselesini halledecek uysal bir liderin almasını umuyordu. Kısaca, şiddete dayalı çözümler şampiyonu, sadece Filistinlilerin şiddetini bastırmak için değil, 1993 Oslo protokolünün imzalanmasıyla başlayan Filistin özyönetimine, bağımsızlığına ve devletleşmesine giden ilerleme sürecini de durdurmak için çok büyük ölçekli bir şiddet başlatmıştı.

Şaron İSK'daki bazı subayların yeni siyaset konusunda bazı kuşkuları olduğundan, ülkenin karşı karşıya olduğu sorunların çözümünün tamamen askeri değil, en azından kısmen siyasi olduğunu bildiklerinden haberdardı. Ancak ılımlıları dinlemeye hazır değildi. Oğlunun söylediklerine bakılırsa, Şaron'un düşünce tarzına göre İSK'nın görevi hükümete sürekli olarak askeri eylem teklifleri sunmaktı, bu teklifleri uygulayıp uygulamayacağına karar vermek ise tamamen hükümete ait bir işti. Asker bir adam askeri çözümler geliştirmeliydi; eğer bu iş için uygun değilse, kenara çekilmeli ve bu işi yapabilecek birinin önünü açmalıydı. Eğer bir subay eldeki sorunun çözümünün siyasi olduğunu düşünüyorsa, orduyu terk etmeli ve siyasi çözümlerin savunuculuğunun yapılacağı asıl yer olan siyasete girmeliydi. Baba Şaron siyasi çözümü savunan subaylardan hoşlanmıyor, onların askeri başarısızlıklarını örtbas etmeye çalıştıklarından şüpheleniyordu. Ordunun askeri işlerle ilgilenmesini istiyor ve bu şekilde davran-

48 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 230.

ması için ordu üzerinde baskı kuruyordu. Daha önceki başbakanlar orduyu sınırlamaya çalışmışken, Şaron operasyonlarını ve teröre karşı savaş diye nitelediği şeyi hızlandırması için orduyu teşvik ediyordu.[49]

İSK'nın en üst düzey subaylarının perspektifinden Savunma Kalkanı Operasyonu, Oslo döneminin yanlışlarını düzeltmek ve İsrail'in güvenliğinin sorumluluğunu tek başına üstlenmeye ve özgüvene ilişkin eski öğretiye geri dönmek için yapılıyordu. Genelkurmay başkan yardımcısı Moşe Ya'alon'a göre, operasyon savunmadan hücuma memnuniyet verici bir geçişi işaret ediyordu. Operasyonun ardındaki askeri mantık, kendisi için yıllardır net olan bir konuydu: Oslo protokollerinin kurduğu güvenlik rejimi parçalanıyordu ve zamanı geriye çevirmekten ve bu rejimi, o bölgelerin kontrolünü tamamen İsrail'e verecek yeni bir güvenlik rejimi ile değiştirmekten başka yol yoktu. Ya'alon'a göre yeni bir güvenlik düzenlemesi olmadan, yükselen şiddet dalgasını kontrol etmenin ve İsrail şehirlerindeki intihar saldırılarını durdurmanın olasılığı yoktu. Ya'alon İSK'ya eyleme geçmesi için emir vermenin bu kadar uzun sürmüş olması nedeniyle üzgündü, ancak nihayet emir geldiğinde hazırdı. Kendine ve diğerlerine, 29 Eylül 2000 ile 29 Mart 2002 arasındaki on sekiz aylık sürede, Arafat'ın düşman ilan edilmesine neden olacak ne değiştiğini sormuştu. Arafat mı, yoksa Arafat'ın stratejisi mi değişmişti? Bu soruya Ya'alon'un cevabı şu olmuştu: "Ne Arafat ne de stratejisi değişti. Değişen biz ve ona karşı tutumumuzdur."[50]

Arafat'ı şeytan gibi gösteren planlı kampanya, tarihin çarpıtılmış bir versiyonuna dayanıyordu ve bazı temel gerçekler göz ardı edilmişti. Arafat'ın önderliğindeki Filistin Yönetimi yolsuzluk, yetersizlik, tek adam yönetimi ve otoriter uygulamalarla ilişkili suçlamalardan azade değildi. İkinci intifada büyük oranda İsrail'e yöneltilmişti, ancak el-Fetih'in baskın olduğu Filistin Yönetimi'ne ve bu yapının ulusal yeniden yapılanma ve siyasi reform süreciyle uğraşma konusundaki başarısızlıklarına karşı bir isyan niteliği de taşıyordu.[51] İntifada başladıktan sonra, Arafat bu

49 Gilad Şaron, *Şaron*, 411-12.

50 Ya'alon, *En Uzun Kısa Yol*, 129-30.

51 Sara Roy, *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector* (Princeton, 2011), 193.

isyanın bastırılmış öfkesini kullanmak ve bunu işgalcilere döndürmek için hemen harekete geçmişti. Ancak yine de, Filistin Yönetimi terörist bir yapı değildi. Başlarda ılımlılardan oluşan, terörden vazgeçme ve ilerleme için siyasi yol aramada Arafat'la fikir birliği yapan bir grup vardı. Süreç, milyarlarca dolar yıllık bütçesi olan, bölgede yaşayan 3,300,000 kişiye ana hizmetler sunmakla yükümlü bir hükümet haline gelme süreciydi. 150,000 çalışanı arasında sadece polis ve güvenlik görevlileri değil, sivil memurlar, öğretmenler, sosyal hizmet memurları, doktorlar ve hastane çalışanları da vardı. Yaklaşık 1,000,000 Filistinli, hayatlarını sürdürmek için Filistin Yönetimi'nin ödediği maaşlara bağımlıydı. Filistin Yönetimi'ni ortadan kaldırmak, sonrasında daha da çok şiddet oluşturacak bir kontrol kaybı ve kargaşa riski taşıyordu.

Şaron kendi payına, Amerikalıların son zamanlarda yoğunlaşan uluslararası terör saplantısını ustaca kullanarak, Filistin Yönetimi'nin sadece liderini değil tüm mensuplarını şeytanlaştırmıştı. İktidardaki cumhuriyetçilere sürekli olarak, yaptığı şeyin, ABD'nin küresel düzlemde yaptığının, yani terörle savaşın kendi payına düşen küçük kısmı olduğunu söylüyordu. Filistin Yönetimi'nin terörist bir örgüt olduğunu iddia ediyor ve bu nedenle bu örgüte terörist muamelesi yapmak zorunda olduğunu söylüyordu. Ulusal Güvenlik Konseyi Beyaz Saray'daki İstihbarat (Durum) Odası'nda, Savunma Kalkanı Operasyonu'na nasıl bir tepki vereceklerini görüşmek üzere toplanmıştı. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld bu işe karışılmasına muhalefet edenlerin başını çekiyordu. Rumsfeld'e göre Şaron, teröristlere karşı mücadele ediyordu ve bu nedenle onu dizginlemek kendilerinin teröre yönelik savaşına uygun olmazdı. Filistin liderliği öylesine yozlaşmış ve düzelemeyecek durumdaydı ki, ABD bu lider kadrosu değişene değin diplomatik olarak müdahale etmemeliydi. Yönetimdeki tek ılımlı olan Dışişleri Bakanı Colin Powell, bu konuda aynı şekilde düşünmüyordu. Powell şiddetin kabul edilemez bir düzeye eriştiğinden ve Amerika'nın bölgedeki itibarının söz konusu olduğundan bahsetmişti. Durumu sakinleştirmek ve İsrail'in Filistin kontrolünde bulunan alanlara sızmasına son vermek üzere, bölgeye gönderilmişti.

Powell Şaron'la 12 Nisan'da Kudüs'te buluşmuş ve onu saldırgan ve insafsız bir ruh hali içinde bulmuştu. Şaron operasyonun hedeflerine ulaşana değin devam etmesinde diretmiş ve sonra da şunu eklemişti: "Onların dünyası bir yalanlar imparatorluğudur; Arafat Usame bin Ladin gibidir. Arafat ve Usame bin Ladin'e veyahut Taliban'a neden farklı muamelede bulunuyorsunuz ki?" Powell iki durumun farklı olduğu cevabını vermişti. Şaron'a Mukataa'nın çevresindeki kuşatmayı sormuştu. Şaron, "Kuşatmanın ... o katilleri, o teröristleri adalete teslim etmek gibi bir amacı var" demiş ve Arafat'ın karargâhında saklanan altı kişinin ismini vermişti. Powell Şaron'a durumun sakinleşmesini takiben, ABD'nin siyasi süreç için hızlı bir başlangıç yapmak üzere bölgede uluslararası bir konferans düzenlemeyi planladığını söylemişti. Şaron Arafat'ın bu durumu terör karşılığında bir ödül gibi anlamasından korktuğundan, bu konuda fikrini belirtmemişti. Bu esnada İsrail birlikleri Mukataa etrafındaki kuşatmalarını sıkılaştırıyor, hükümet binalarını tahrip ederek Arafat'ın yiyeceğini, suyunu, ilaçlarını ve telefon hatlarını kesiyordu. Arafat bir ara sadece cep telefonu ile irtibat kurabilir hale gelmişti, ancak bu duruma meydan okuyan uzlaşmaz bir tavır içindeydi. Powell kuşatma altındaki Filistin lideri ile görüşmesinde, Arafat'a intihar bombacılarını durdurmadığı sürece kendisine yardım edemeyeceğini söylemişti. Arafat polis gücünün ve güvenlik hizmetlerinin, bu teşkilatların araba ve ekipmanlarının İsrailliler tarafından yok edildiği, dolayısıyla intihar bombacılarını durdurmasının imkânsız olduğu yanıtını vermişti. Söz konusu altı kişiyi teslim etmeyi veya Şaron'un diğer taleplerine boyun eğmeyi kabul etmemişti.[52]

Powell, kısmen bölgesel liderlerden hiçbiri kendisine üzerinde çalışılacak bir şey önermediği, kısmen de ülkesindeki siyasi rakiplerinin kendisine karşı kurduğu komplolar nedeniyle başarılı olamamıştı. Powell gezisini, şiddet kontrol altına alındığında ABD'nin devreye girerek, uluslararası bir konferans düzenleyeceğini belirteceği olumlu bir mesajla bitirmeyi planlıyordu. Ancak bölgede ateşkes için çalışırken, başta Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Rumsfeld olmak üzere siyasi rakiple-

52 Bregman, *Elusive Peace*, 195-96.

ri, başkanı Powell'ın aleyhine çevirmişlerdi. Condoleeza Rice'tan Powell'ı arayarak siyasi bir ufuk, uluslararası bir konferans olasılığı ya da barış süreci sözünü veren bir veda konuşması yapmaya hiçbir yetkisinin olmadığını söylemesi istenmişti. Başkanın desteğini çekmesi, sertlik yanlılarının zaferi ve dışişleri bakanına büyük bir darbe anlamına geliyordu.[53] Rice anılarında bu döneme biraz da olsa ışık tutmuştur. Rice, Powell'ın amacının şiddeti sona erdirebilecek bir yol bulacak ve bir tür barış konferansıyla sonuçlanacak bir belgeyi müzakere etmek olduğunu yazmıştı. "Ancak başkan, İsraillilerin Arafat'la müzakerelere ilişkin verilecek herhangi bir onaya karşı alerjisini paylaşıyordu." Rice sırf olumsuzluklara işaret etmenin çok az bedeli olduğunu, ancak Bush'un son derece kararlı olduğunu ve kendisinin Powell'a, göndermiş olduğu taslağın geçersiz olduğunu söylemek zorunda kaldığını belirtmişti. Powell'ın diplomatik çabaları kötü bir biçimde sona ermişti. Ve başkan 18 Nisan'da kendisine sorulan bir soruyu, İsrail başbakanını "barış adamı" olarak tanımlayarak cevapladığında, Rice Amerika'nın Arap dünyası ile ilişkilerine uzun vadeli bir zarar verdiklerini düşünmüştü.[54] Söz konusu ahmakça yorum, aslında Filistin önderliğini ve Amerika'nın Arap dünyasındaki dostlarını çıldırtmıştı. Bush'un yorumu, Arap dünyası dışında neredeyse evrensel boyutta istihza ile karşılanmıştı. İspanya eski başbakanı Felipe González Bush'un Ariel Şaron'u "barış adamı" olarak tarif etmesinin, onu genç ve yakışıklı bir adam olarak tanımlamak kadar yerinde olduğunu söyleyerek dalgasını geçmişti![55]

İSK Filistin'e ait bölgelerde ölüm ve tahribata neden olmaya devam ediyor, Savunma Kalkanı Operasyonu adı altında daha saldırgan ve gelişigüzel taktikler benimsiyordu. Fakat kayda değer bir direnişle de karşılaşıyordu. Cenin ve buraya bitişik, İsrailllilerin "şehitler başkenti" diye adlandırdığı bir mülteci kampında özellikle acımasızca hareket ediyordu. Farklı fraksiyonlardan Filistinli militanlar, mülteci kampını savunmak için işbirliği ya-

53 *a.g.e.*, 190-202.

54 Rice, *No Higher Honour*, 139-40.

55 *Demir Duvar*'ın İspanyolca versiyonunun tanıtıldığı bir basın toplantısında yapılmış yorum, Madrid, 18 Kasım 2003.

pıyordu ve 10 Nisan'da on üç İsrail askerini pusuya düşürerek öldürmüşlerdi. İsrail Cenin'i kapalı askeri bölge ilan ederek, gün boyunca devam eden sokağa çıkma yasağı uygulamış ve gazetecilerin kasabaya ve mülteci kampına girmesini engellemişti. Kampın içindeki birlikler, evlerin içini aramak ve şüpheli cisimleri denetlemek için sivilleri canlı kalkan olarak kullanmıştı. Kampın merkezi yerle bir edildikten sonra, Sıfır Noktası gibi takma bir isimle yeniden adlandırılmıştı. Yüz elli kadar bina yıkılmış, diğerleri tahrip edilmiş ve dört bin kişi evsiz kalmıştı. BM'den bir temsilci Cenin'e geldikten sonra gördüklerini bir depremin etkileriyle kıyaslanabilecek, "inanılmaz ürkütücülükte" bir durum olarak tanımlamıştı.[56] Kampın içinde mezalim ve savaş suçları işlendiğine ilişkin söylentiler yayılıyor ve bunlar uluslararası tepkiler ve BM soruşturması çağrılarına neden oluyordu.

BM Güvenlik Konseyi, 19 Nisan'da oybirliğiyle bölgeye kanıt toplayacak ve iddiaları araştıracak bir ekip gönderme kararı almış, BM Genel Sekreteri Kofi Annan ekibi hemen oluşturmuştu. İSK genelkurmay başkanı Şaul Mofaz, dışarıdan bir heyetin soruşturma yapmasını çok sert bir biçimde reddetmiş ve başbakan da onun yanında yer almıştı. Suudi Arabistan veliaht prensi Abdullah'ın Başkan Bush'a alışılmadık şahsi beyanları sonrasında Amerika, Arafat üzerindeki kuşatmayı kaldırması için İsrail'e baskı yapmıştı. İsrailliler şaşırtıcı bir paket teklifiyle geri gelmişlerdi: Amerika'nın BM soruşturmasını veto etmesi şartıyla, Arafat'ın karargâhı etrafındaki kuşatmayı kaldıracaklardı. Amerikalılar bu teklifi kabul etmişti; kuşatma sadece kısmi olarak kaldırılmış, ancak BM heyeti durdurulmuştu.[57]

Savunma Kalkanı Operasyonu'nun, ölü sayısının ve altyapıya verilen geniş kapsamlı zararın ötesinde Filistinliler için feci sonuçları olmuştu. İki toplum arasındaki büyük askeri güç asimetrisini yansıtan sonuçlara göre, İsrail 29 asker kaybederken, BM'nin tespitlerine göre Filistinlilerden 497 kişi ölmüştü. Operasyon siyasi manzarayı değiştirmiş ve Filistin Yönetimi'ni ölümcül bir biçimde zayıflatmıştı. Oslo II protokolü A Bölgesini bütünüyle Filistin Yönetimi'nin kontrolüne, C Bölgesini mutlak İsrail kontrolüne ve-

56 Bregman, *Elusive Peace*, 204-5.
57 *a.g.e.*, 206-10.

rirken, Filistin Yönetimi B bölgesinde sivil otorite olarak hareket edecek ve İsrail de güvenliği sağlamaya devam edecekti. A ve B Bölgelerinin işgaliyle İsrail Batı Şeria'nın bütünü üzerindeki güvenlik kontrolünü yeniden sağlamış, dolayısıyla Filistinlilerin anlaşmayla kazandıklarını hükümsüz kılmıştı. Operasyonun sonunda İSK şehirler ve kasabalardan çekilmiş, ancak buraların etrafında birlikler bırakarak, giriş çıkışı kontrol etmek üzere ilave geçiş ve kontrol noktaları oluşturmuştu. Sonuçta Filistinlilerin kendi topraklarında hareket etme özgürlükleri süresiz olarak kısıtlanmıştı. Oslo II protokolü tamamen ortadan kalkmıştı.

Mukataa üzerindeki ablukanın kaldırılması, Şaron'un Arafat'a karşı güttüğü kan davasının sona erdiği anlamına gelmiyordu. Şaron 5 Mayıs'ta Washington'a Başkan Bush'la başbakanlığının on dördüncü ayında, beşinci görüşmesini gerçekleştirmek üzere bir yolculuğa çıkmıştı. Şaron'un amacı Filistinlilerle siyasi çözüme ulaşması için İsrail'e uygulanan uluslararası baskıların yönünü değiştirerek, Amerikalıların kendi pozisyonunu onaylamasını sağlamaktı. İlk olarak şiddetin sona ermesi ve Arafat'ın uzaklaştırılması gerekiyordu, ancak bunlardan sonra uzun vadeli geçici anlaşma hakkındaki müzakereler başlayabilirdi. Geçiş döneminde Filistinlilerin niyet ve davranışları, İsrail'in kalıcı çözüm yönünde ilerleyip ilerlememeye karar vermesini sağlamak üzere gözetime tabi tutulacaktı.[58] Şaron Beyaz Saray'a, Arafat'ın İsrail'e yönelik terörist saldırılarla bağlantısını belgeleyen koca bir dosya ile donanmış vaziyette gitmişti. Başkan Bush Şaron'un sunumunun uzunluğundan biraz rahatsız olmuş görünüyordu, ancak Arafat'ın sorunun bir parçası ve ilerleme kaydedilmesinin önünde bir engel olduğunda hemfikirdi. Yönetimin diğer kıdemli üyeleri de, İsraillilerin Arafat'ın terörist saldırılara desteğini işaret eden "kesin kanıtlar" ortaya koyduğuna ikna olmuşlardı. Başkan yardımcısı Cheney, bunun Arafat'ın işe yaramaz olduğu, üzerinin çizilmesi gerektiği ve ona yozlaşmış ve yetersiz bir lider gibi davranmak dışında bir çarelerinin olmadığı anlamına geldiğini iddia etmişti. Colin Powell tüm kusurlarına karşın Arafat'ın Filistinlilerin seçilmiş lideri olduğunu ve onunla ilişkiyi kesmenin, olumlu herhangi bir istikamette hareket etmeyi zorlaştıracağını belirtmişti. Filistinlilere Arafat'tan vazgeçmeleri için bir teşvik

58 Gilad Şaron, *Şaron*, 423.

sağlamak zorunluydu ve önerilebilecek en iyi teşvik de, iki devletli bir çözüm sözüydü. Bu, Başkan Bush'un 24 Haziran 2002'de Rose Garden'da açıkladığı ve ciddi bir siyaset beyanı niteliğindeki fikrin arkasında yatan düşünceydi.[59] Hem vaadi hem de bunun bedelini içeren aşağıdaki bölüm, konuşmanın kilit önemdeki kısmıdır:

> Ortadoğu'nun yurttaşları çok uzun bir süredir ölüm ve korku tehdidi içerisinde yaşıyorlar. Tüm insanlığın iyiliği için, Ortadoğu'da bir şeyler değişmek zorundadır. Benim öngörüm, barış ve güvenlik içerisinde yan yana yaşayan iki devlettir. Açıkçası, tüm taraflar teröre karşı savaşmadıkça bu barışı sağlamanın bir yolu yoktur. Barış, yeni ve farklı bir Filistin önderliği gerektirmektedir, Filistin devleti ancak böylelikle kurulabilir. Filistin halkına teröre müsamaha göstermeyen yeni liderler seçmesi için çağrıda bulunuyorum.

Rose Garden konuşması İsrail'de, Şaron'un büyük zaferi olarak görülmüştü. Şaron'un ilerleme için sıraladığı aşamalar, Amerikan resmi politikası haline gelmişti. Bunların ilki ve en önemlisi terörün kesin bir biçimde son bulması ve ancak bu gerçekleştikten sonra siyasi görüşmelerin başlatılmasıydı; Filistin reformu görüşmelerin ön şartı olmuştu. Sonuncu ancak bir o kadar da önemli mevzu ise, Arafat'ın nezaketsiz bir biçimde devre dışı bırakılmasıydı.[60] Bu konuşmaya Arap dünyasından gelen tepkiler de genelde olumluydu. İki devletli çözüm vizyonu, üç ay önce Beyrut'taki Arap Ligi zirvesinde oybirliği ile kabul edilen Suudi barış planı ile uyumluydu. Ürdün kralı II. Abdullah Bush'a vizyonunu uygulanabilir bir eylem planına, İsrail'in yanında bağımsız bir Filistin devleti kurulması için "bir yol haritası"na dönüştürmesi için ısrar etmişti. Kralın dışişleri bakanı Mervan Muaşir Condoleeza Rice'a, güvenlik vurgusu önemli olmakla birlikte, güvenliğin kendi içinde bir amaç olamayacağı fikrini telkin etmişti. Başkan Filistinlilerden güvenlik konusunda harekete geçmelerini ve İsrail'e yönelik saldırıları durdurmalarını talep etmişti, ancak Filistinlilerin güvenlik konusunda işbirliği yapabilmeleri için, bir devletleri olacağını bilmeleri gerekiyordu.[61]

59 Bregman, *Elusive Peace*, 223-27.

60 Weissglas, *Ariel Sharon*, 174-75.

61 Bregman, *Elusive Peace*, 230-34.

Amerika'nın Ortadoğu uzmanları yol haritası olarak meşhur olacak tasarı üzerinde çalışmaya başlamıştı. Söz konusu uzmanlar, her bir tarafın başkanın Rose Garden'da dile getirdiği iki devlet vizyonunun gerçeklik kazanması için yerine getirmesi gereken eylemleri belirleyeceklerdi. Hazırladıkları taslağın garip bir özelliği vardı: taslağın getirdiği şartların, iki tarafça sıralı olarak değil, aynı anda gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Başka bir ifadeyle, iki taraf yükümlülüklerini aynı anda yerine getirmek zorundaydı ve hiçbiri diğer taraf nedeniyle bekleyen şartları yerine getirme işini savsaklayamayacaktı. Araplar taslaktan memnundu, ancak İsrailliler taslağın "korkutucu" olduğunu söylemişlerdi. Şaron İsrail'in Washington'daki dostlarını harekete geçirerek, planı, tarafların birbirini müteakip eyleme geçeceği hale getirmeye çalışmıştı; böylelikle İsrail, Filistin Yönetimi şiddeti engelleyip, terör altyapılarını yok edene kadar harekete geçmek zorunda olmayacaktı. Planda dört ay önceki Arap barış inisiyatifine yönelik herhangi bir referansın yer almasına da karşı çıkmıştı. İSK'ya Arafat'ın Ramallah'taki karargâhı çevresinde ikinci ve daha saldırgan bir kuşatma uygulamaları emrini vermişti. Tanklar ve buldozerler Mukataa'nın etrafını sarmış ve bakanlıkları ve diğer binaları yıkmaya başlamıştı. Arafat'tan, İsraillilere göre "ellerine kan bulaşmış", kendisiyle birlikte saklanan elli adamı teslim etmesi istenmişti. Bush ve Powell, küplere binmişti. Arafat'ı ne zaman yalnızlaştırmaya çalışsalar, Şaron onu yeniden başrole çıkarıyordu. Bush İstihbarat (Durum) Odası'ndaki toplantıda bu son olayın, "Şaron'un anlaşmazlığın barışçıl bir biçimde çözülmesine yönelik taahhütlerine gerçekten gölge düşürdüğünü" söylemişti.[62]

İki devletli çözüm planı üzerindeki çalışmalar, İsrail'in iç siyasetindeki bir kriz nedeniyle yarıda kesilmişti. 30 Ekim 2002'de, Şaron'un 147 milyon dolarlık bir yekûnu, yerleşimlerin genişletilmesinden sosyal refah alanına yönlendirmeyi reddetmesi üzerine İşçi Partisi Likud liderliğindeki hükümetten ayrılmıştı. Başbakanın İşçi Partili bakanların iç ya da dış politika konusundaki görüşlerini dikkate almaması nedeniyle, gerilim bir süredir yükseliyordu. Şaron'un başka bir koalisyon hükümeti kurmak konusundaki beceriksizliği ve kamuoyu araştırmalarında Likud'un önde

62 *a.g.e.*, 236-39.

gitmesi onun 21 Ocak 2003'te genel seçime gitme kararı vermesine neden olmuştu. İşçi Partisi'ndeki ön seçimlerde, –Likud'un siyasetine net bir alternatif olarak– Filistin Yönetimi'yle müzakerelerin ön şartsız biçimde tekrar başlamasını savunan eski general Amram Mitzna, Binyamin Ben-Eliezer'e galip gelmişti. Fakat iki yıllık şiddet maalesef ılımlı çözümlere inanç yanında, İsrail'deki barış kampını da yok etmişti.

Likud sandıkta kesin bir zafer kazanmıştı. Knesset'te otuz sekiz sandalyeye ulaşmış, İşçi Partisi ise sadece on dokuz sandalyede kalmıştı. Siyaset yorumcuları bu sonucu, Şaron'un intifada karşısındaki liderliğine bir güvenoyu olarak yorumlamışlardı. Aslında Şaron'un ustaca manipüle ettiği korku siyaseti, bir kez daha İsrailli seçmeni misilleme yanlısı parti lehinde ikna etmişti. Şaron'un siyasi ve şahsi ilişkilerindeki yolsuzluklara dair bir polis soruşturması, Şaron'un ikinci başbakanlık döneminde peşini bırakmayacaksa da seçim sonuçlarına çok az olumsuz etki yapmıştı. Pek çok kişi Şaron'un yozlaşmış olduğuna inanıyordu; ancak güçlü ve başarılı bir lider ve kazanan olduğu gerçeği daha önemliydi ve sonuç olarak ona oy vermişlerdi. İktidarın anlamı bu türden kişiler için iyilik ve kötülüğün anlamından daha güçlüdür. Natan Şaranski'nin Yisrael BaAliyah'ı ile birleşme, Likud'a iki yeni sandalye daha kazandırmıştı. Dört küçük dindar ve milliyetçi partiyle birlikte, Knesset'teki altmış dokuz sandalyeye sahip yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştu. Şaron'un kurduğu ikinci hükümet, yapısı bakımından daha sağcı, Filistinlilere yönelik siyaseti açısından da daha sertlik yanlısıydı. İşçi Partisi'nin yenilgisi, yol haritasını kabul edecek ılımlı bir koalisyonun oluşmasına yönelik umutları yok etmişti.

19. Hiçbir Yere Gitmeyen Yol Haritası, 2003-2006

İsrail hükümeti, Beyrut'taki zirve toplantısında Arap barış girişiminin açıklanmasından bir aydan daha kısa bir süre sonra, vatandaşlarını Filistinli intihar bombacılarından korumak üzere meşru müdafaa tedbiri olarak Batı Şeria'nın içerisine doğru elli mil kadar uzanan bir "güvenlik bariyeri" inşa edeceğini duyurmuştu. Söz konusu güvenlik bariyeri çimento duvarlar, elektronik çitler, hendekler, dikenli teller ve gözetleme kuleleri sisteminden oluşan bir ağa dönüşmüştü. Bariyer başlıca Yahudi yerleşim bloklarının etrafını sarıyor ve klasik Siyonist tarzda "fiili gerçekler" yaratmak gibi açık bir hedefle, Batı Şeria'nın içlerine doğru girerek toprak parçaları kopartıyordu. Zaman içerisinde bariyerin amacının sadece intihar bombacılarının İsrail'e girişini engellemek değil, aynı zamanda ülke için tek taraflı olarak yeni sınırlar oluşturmak olduğu da ortaya çıkmıştı.

Duvar

Likud liderliğindeki hükümet başlangıçta bu projeye başlamak konusunda isteksizdi. Duvar fikri ilk olarak İzak Rabin hükümetinin düşündüğü, daha sonra Ehud Barak hükümetinin geliştirdiği bir fikirdi. "Biz burada, onlar orada" sloganı Barak tarafından sayısız vesilelerle tekrar edilmişti; bu slogan Barak'ın "barış için paydaş yok" iddiasındaki sloganıyla da yakından bağlantılıydı. İşçi Partisi lideri Amram Mitzna, Ocak 2003'teki seçim kampanyasında Batı Şeria'da bir duvar örülerek, Gazze'yle bağlantının tek taraflı kesilmesini önermişti. Bu fikir, Yahudilerin İsrail Diyarı'nda istedikleri yere yerleşebilecekleri fikrini savunan

Likud ideolojisine uymuyordu. Duvar örmek duvarın ötesindeki topraklara dair iddiadan vazgeçmek anlamına geliyordu. İntihar bombacılarına karşı koruma konusunda halktan gelen talepler ise, yavaş yavaş duvar fikrine karşı duyulan muhalefeti eritmişti. Bir duvar inşası bütünüyle koruma sağlayamazdı, ancak kamuoyuna hükümetin onları korumak için somut adımlar attığını gösteriyordu. Şaron'un amaçları karmaşıktı. İsrail ile bir gün ilhak etmeye karar verebileceği topraklar arasında bir engel oluşturacağı korkusuyla bu fikre uzun süre karşı çıkmıştı. Terörist saldırılar ve bu saldırıların kamuoyu üzerindeki etkisi, fikrini değiştirmesine neden olmuştu. Çit olarak da anılan duvarın inşası başlar başlamaz, Şaron plancılara Yeşil Hat'ın olabildiğince en doğu noktasından başlamaları için baskı yapmaya başlamıştı. Ona göre çit, Yahudi Devleti'nin gelecekteki sınırlarını tek taraflı bir eylemle belirlemenin aracı olacaktı. Bir kere kararını verdikten sonra, büyük bir azim ve enerjiyle kendini bu projeyi ilerletmeye vermişti.[1]

İsrail duvarı inşa etmek için, Yeşil Hat'ın gerisindeki Arap topraklarına el koymuş; Araplara ait evleri yıkmış; çiftçileri tarlalarından, işçileri iş yerlerinden, okul çocuklarını okullarından ve yöre halkının bütününü su kaynaklarından ayırmıştı. İsrail Yüksek Mahkemesi zaman zaman Filistinli davacılar hakkında, duvarın bariz bir güvenlik gerekçesi oluşturmayan yerlerdeki bölümlerinin güzergâhını değiştirme yönünde lehte kararlar verecekti. Ancak İSK, çoğu kez hükümetin üstü örtük suç ortaklığıyla mahkeme kararlarına aldırmıyordu. Temmuz 2003'te duvarın Batı Şeria'nın kuzeybatı ve batı uçları boyunca uzanacak ilk kesintisiz bölümü için çalışmalara başlanmıştı. Yıl sonunda, planlanan şeyin kesintisiz bir bariyer olduğu netleşmişti ve bu bariyer duvar tamamlandığında 692 km olacaktı, yani İsrail ve Ürdün arasındaki 1949 ateşkes ayrım hattının –Yeşil Hat'ın– iki katından daha uzun. Bariyerin izlediği rota, İsrail'in Haziran 1967'de işgal ettiği toprakların güzergâhıyla neredeyse tamamen örtüşüyordu. Yeşil Hat'ın geniş çevresel sınırlarını izleyecek biçimde tasarlanmış olmasına karşın, bariyer çoğunlukla hattın Araplara ait kısmındaki bölümde inşa edilmişti. Batı Şeria'nın 20 ile 56 km kadar genişliğe sahip bir toprak parçası olduğu düşünüldüğünde, bariyer bazı

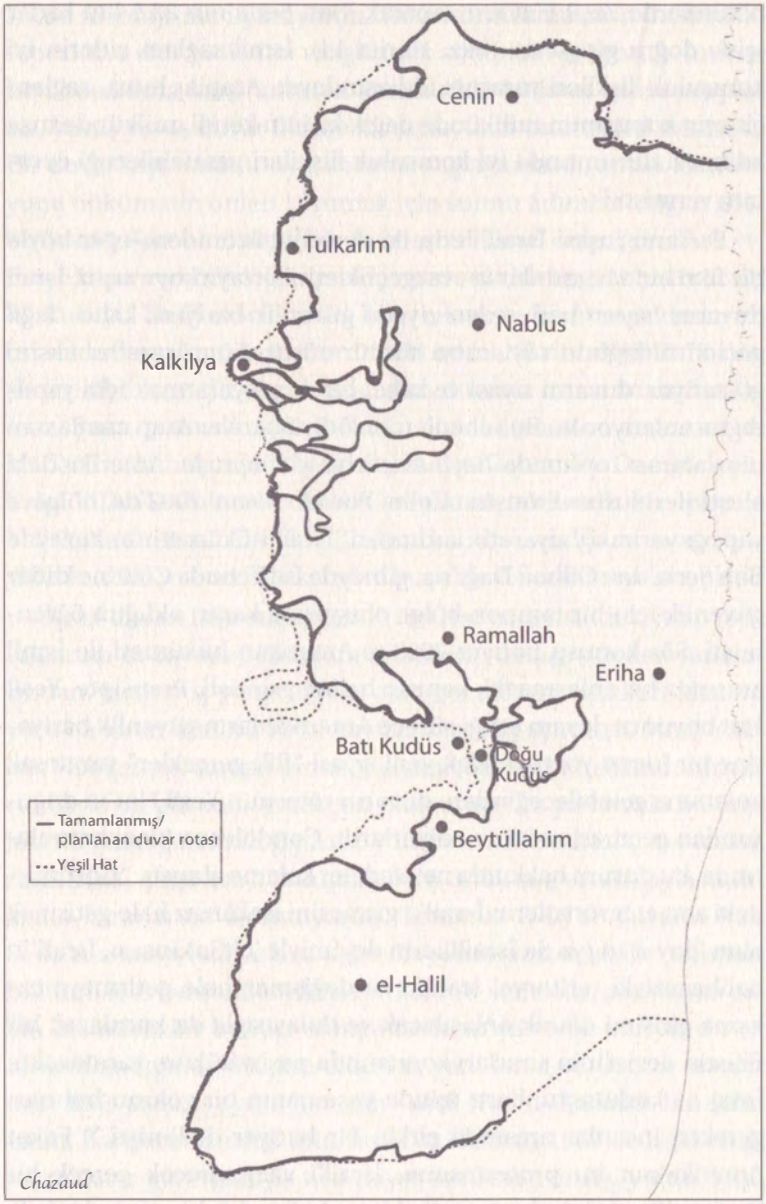
1 Weissglas, *Ariel Sharon*, 166-67.

bölümlerde Yeşil Hat'tan saparak, Batı Şeria'nın 22.5 km kadar içine doğru giriyordu (bkz. Harita 14). İsrail sağlam çitlerin iyi komşuluk ilişkileri yarattığı iddiasındaydı. Araplar buna, sağlam çitlerin komşunun mülkünde değil, kişinin kendi mülkünde inşa edilmesi durumunda iyi komşuluk ilişkileri yaratabileceği cevabını vermişti.[2]

Duvarın inşası İsraillilerin iki devletli çözümden –eğer böyle bir fikri hiç savundularsa– vazgeçtiklerini ortaya koymuştu. İsrail duvarın "siyasi bariyerden ziyade güvenlik bariyeri, kalıcı değil geçici" olduğunu söylemeyi sürdürmüştü. Tüm işaretler aksini gösteriyor, duvarın siyasi ve kalıcı bir engel yaratmak için yapıldığını anlatıyordu. Bu sebeplerden ötürü bariyer Arap camiası ve uluslararası toplumda hayli eleştiriye yol açmıştı. Amerika'daki eleştiriler susturulmuştu. Colin Powell Nisan 2002'de bölgeye yaptığı verimsiz ziyaretin ardından, İsrail hükümetinin kuzeyde Batı Şeria'dan Gilboa Dağı'na, güneyde ise Yehuda Çölü'ne kadar güvenlik için bir tampon bölge oluşturma kararı aldığını öğrenmişti. Söz konusu bariyer 2003'te Amerikan hükümeti ile İsrail arasında bir anlaşmazlık konusu haline gelmişti. Prensipte, Yeşil Hat boyunca devam ettiği sürece Amerikalıların güvenlik bariyerine bir itirazı yoktu, ancak yeni siyasi "fiili gerçekler" yaratmak anlamına gelebileceğinden, duvarın rotasının Yeşil Hat'ın doğusundan geçmesine itiraz ediyorlardı. Condoleeza Rice, hatıralarında, bu durum hakkında net ifadeler kaleme almıştı: "Görünürdeki amacı teröristlerin İsrail'e girmesini imkânsız hale getirmek olan 'duvar'ın (ya da İsraillilerin deyimiyle 'çit'in) inşası, İsrail'in halihazırdaki teritoryal statükoyu değişmez hale getirmeye çalışma girişimi olarak anlaşılacak ve dolayısıyla da kurulacak bir Filistin devletinin sınırları konusunda peşin hüküm yaratacaktı. İmaj da korkunçtu: barış içinde yaşamanın bir yolunu bulması gereken insanlar arasında çirkin bir bariyer dikilmişti."[3] Fakat Amerika'nın bu protestosuna, İsrail'i vazgeçirecek gerçek bir baskı eşlik etmiyordu. Amerikalıların kullandığı bir deyimle ifade etmek gerekirse, Bush yönetimi konuşan ancak konuştukları lafta kalan bir yönetimdi. İsrail içerisinde de, duvara karşı protesto-

2 Muasher, *The Arab Center*, 217-20.

3 Rice, *No Higher Honour*, 140.

Harita 14 İsrail'in Güvenlik Duvarı

lar oldukça etkisizdi. İsrail solu duvara "barış engeli" veya "kötü çit" diyor ve duvara karşı protestolar düzenliyordu; ancak protestocuların sayısı az, etkileri ise çok daha azdı. Filistinliler duvara "ayrım duvarı" ya da "ırksal ayrım duvarı" diyordu. Duvarın Yeşil Hat boyunca inşa edilmesine karşı değillerdi. Hatta resmi bir görevli, duvarın inşa masraflarının yarısını karşılamayı önermişti. Filistinlilerin büyük bir gayretle karşı çıktıkları şey, duvarın kendi topraklarına sokulduğu bölümler ve hayatlarını sefil bir hale dönüştürmesiydi.[4]

Duvarın etkisi inkâr edilemezdi. Yerleşimlere yönelik saldırıların ve İsrail içerisindeki intihar eylemlerinin sayısında inşa sürecinde dahi hissedilir bir düşüş söz konusuydu. İSK, sınırı kapatacağı ve potansiyel intihar bombacılarının girişini engelleyeceği için başından beri duvarın yapılması taraftarıydı. Yerleşimciler de duvarın güzergâhının belirlenmesinde söz sahibi olmuştu. Sonuç olarak duvarın çok miktarda askerin görevlendirilmesini gerektiren kontrol noktaları, geçiş kapıları ve gözetleme kuleleri ile dolambaçlı ve kavisli bir rotası olmuştu. İSK'nın memnuniyetsizliği, projenin dönüştüğü rastgele ve plansız halden dolayı gittikçe artıyordu. İSK ülkenin özgün güvenlik ihtiyaçlarını giderecek bir çit istemiş, ancak inşası gerçekleşen duvar aslında yerleşimcilerin ihtiyaçlarını karşılayan ve İSK'nın işini güçleştirecek siyasi hedefler öngören bir duvar olmuştu.[5] Duvarın örülmesi aynı zamanda ağır bir tarım alanı kaybına neden olmuş, Filistin halkının gündelik yaşamını ciddi şekilde aksatmıştı. İki yüz binden fazla insanın geçim kaynağı ve hayatı etkilenmişti. Söz konusu nüfusa çıkarılan zorluklar tesadüfi değildi. Söz konusu zorluklar, sessiz sedasız el değiştirme olarak adlandırılabilecek bir süreci başlatmayı hedeflemişti. İsrailli bir bilim insanının belirttiği gibi, ayrışma duvarı, Filistinlileri yaşadıkları kasaba ve köylerden çıkmaya ve göçe zorlayarak hayatı onlar için daha da zorlaştırmanın aracıydı.[6] Beton çitin neden olduğu güçlükler aşikâr hale geldikçe, İsrail artan uluslararası eleştirilerin odağı olmuştu.

4 Weissglas, *Ariel Sharon*, 167-68.

5 Peri, *Generals in the Cabinet Room*, 150-51.

6 Meital, *Peace in Tatters*, 185.

BM Genel Kurulu birtakım kararlar almış ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD) bariyerin kaldırılması, bölgenin Arap sakinlerine uğradıkları her tür zarar için tazminat ödenmesi ve diğer devletlerin İsrail'in Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne uymasını sağlamak üzere harekete geçmesi çağrısı yapan bir tavsiye kararı yayınlamıştı. Mahkeme 9 Nisan 2004 tarihli kararında, aralarında Doğu Kudüs'ün de yer aldığı, işgal altındaki topraklardaki İsrail yerleşimlerinin uluslararası hukuku çiğnediği ve duvarın inşasının ilhaktan farksız bir oldubitti yaratacağı kararını vermişti. Karar, İsrail'in duvarın meşru müdafaa önlemi olduğu iddiasını, BM Sözleşmesi'nin 51. maddesini işaret ederek, meşru müdafaanın başka bir devlete karşı savunma hakkı olduğunu ve işgal edilmiş topraklarda yaşayan meşru nüfusun, söz konusu sözleşmenin ilgili maddesinde belirtilen "yabancı" tehdidini karşılamadığını belirterek reddetmişti. Mahkeme duvarın ve yerleşimlerin Filistinlilerin kendi kaderini tayin konusundaki açık haklarını ihlal ettiğine karar vermişti. Karar toprak müsadereleri, ev yıkımları, yerleşim bölgeleri (anklavlar) oluşturulması ve hareket etme özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalarla su, gıda, eğitim, sağlık hizmeti, iş ve kabul edilebilir yaşam standartlarına erişime atıfta bulunarak, İsrail'in uluslararası hukuka göre yükümlülüklerini yerine getirmediğini belirtmişti.[7] BM'nin bu kararları ile UAD'ın tavsiye niteliğindeki görüşlerinin İsrail hükümeti üzerinde fark edilir bir etkisi olmamıştı.

Ze'ev Jabotinsky'ye göre "demir duvar" stratejisi, çözüme ulaşmak için, Araplara karşı, Arapların baş edemeyeceği denli güçlü bir konumdan mücadele edilmesi anlamında bir metafordu. Bu metafor Ariel Şaron ve şürekâsının elinde Filistin halkına karşı işlenen bir suça, sıradan siviller için sonsuz bir acı kaynağına ve bir zamanlar güzel olan bir manzarayı berbat eden bir lekeye dönüşmüştü. Yapılanların tümü, İsrail vatandaşlarının güvenliğini sağlamak adına yapılmıştı. Hakları ve hisleri bir yana, sıradan Filistinli sivillerin güvenliği adına hiçbir şey düşünülme-

7 International Court of Justice Advisory Opinion (Uluslararası Adalet Divanı Tavsiye Kararı), "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory", paragraflar 120-37 ve 163.

mişti. Filistinli insan hakları avukatı ve Ramallahlı bir yazar olan Raja Shehadeh'e göre, Batı Şeria'nın tepeleri bir zamanlar kendini dünyadaki başka herhangi bir yerden daha özgür hissettiği, sakin ve huzurlu yürüyüşlerin yapılabildiği bir yerdi. İsrail istilalarının sonucunda bu tepeler "kısıtlayıcı, tehlikeli bölgeler ve daimi korku kaynağı"[8] haline gelmişti. Shehadeh uzun yıllar İsrail askeri mahkemelerinde Filistin tepelerini Yahudi yerleşimlerinden korumak için yıpratıcı yasal mücadeleler vermişti:

> Şimdi geçen yirmi beş yılın ardından, o günlerin üzerinden sonsuz uzunlukta bir zaman geçmiş gibi geliyor. Yarım milyon kadar İsrailli Yahudinin, tepelerimiz boyunca kurulmuş ve birbirine vadileri kesen geniş yollarla bağlı yüzlerce yerleşimde yaşıyor olması geleceğin ne kadar karmaşık ve kasvetli olduğunu ortaya koyuyor. Ve çok yakın geçmişte de, "yerleşim bloklarının" etrafını dolanan, tepelerimizin güzelliğini yok eden, köy ve kasabalarımızı birbirinden ayıran ve her şeye rağmen İsrail'in topraklarına toprak ekleyen, uygulanabilir bir barış olasılığını yıkan bir duvar örüldü.[9]

Irak Savaşı

Uygulanabilir bir barış olasılığını sürdürmek hiçbir zaman Ariel Şaron'un önceliği olmamıştı. Şaron Arapların ve uluslararası kamuoyunun protestolarına rağmen güvenlik bariyerinin inşasını başlatarak, koma halindeki Ortadoğu barış sürecinin canlandırılmasına karşı kampanyasına kaldığı yerden devam edebilirdi. Bush yönetimi o zamanlar dikkatini İsrail ile Filistinlilerin uzlaştırılmasından Saddam Hüseyin'in devrilmesine, o zamanın gözde deyimi ile Bağdat'ta "rejim değişikliği" yapılmasına kaydırmıştı. Irak hakkında Bush yönetiminin neo-conları ile Şaron'un yakın çevresindeki sertlik yanlıları arasında hatırı sayılır türde ideolojik bir görüş birliği vardı. Neo-conların hepsi İsrail yanlısıydı ve pek çoğu Yahudiydi. Dini inançları ne olursa olsun tüm neo-conlar Amerika'nın Ortadoğu'daki uzun vadeli çıkarlarının İsrail'inkilerle örtüştüğünü düşünüyordu. Bush yönetiminin Ortadoğu'ya

8 Raja Shehadeh, *Palestinian Walks: Notes on a Vanishing Landscape* (Londra, 2007), 33.

9 *a.g.e.*, 62.

yönelik siyaseti –ki Ortadoğu siyaseti konusundaki asıl önemli mesele Filistin değil Irak'tı– güçlü İsrail yanlısı tutumu yansıtıyordu. Bu varsayım en azından iki nedenden dolayı yanlıştı. İlk olarak Irak komşularına veyahut uluslararası barış ve güvenliğe karşı gerçek bir tehdit oluşturmuyordu; 1991'deki Körfez Savaşı'ndan beri etkin bir biçimde kontrol altında tutuluyordu. İkincisi, Arap ve Müslümanların çok büyük bir kısmı için, savaş hazırlığı sırasında Irak bir mesele değildi. Gerçek mesele Filistin'di, bilhassa İsrail'in Filistinlilere yaptığı zulüm ve Amerika'nın İsrail'in uyguladığı zulme karşın bu ülkeye verdiği neredeyse mutlak destekti.

Irak daimi surette neo-conların aklındaydı. Daha 1996 gibi erken bir tarihte, Richard Perle'ün ve Douglas Feith'in öncülük ettiği, sağ kanat siyasi görüşten altı Amerikalı Yahudi "A Clean Break" başlıklı bir makale kaleme almıştı. Perle, Reagan yönetiminde savunma bakanlığı müsteşarı olarak görev yapmış ve 1987'den 2004'e kadar Savunma Politikası Yönetimi Danışma Komitesi üyesi olarak çalışmıştı. Radikal muhafazakârlığı ve sertlik yanlısı şahin görüşleri onun "Karanlıklar Prensi" lakabıyla anılmasına neden olmuştu. Feith ise yine Reagan döneminde savunma bakanlığı müsteşar yardımcısı olarak görev yapmış ve Perle'ün yakın çalışma arkadaşı olmuş biriydi. Söz konusu makale, özünde Clinton yönetiminin Ortadoğu'ya ilişkin dış politikasının ivedilikle değiştirilmesini öneriyordu. Makale, "Yeni Ortadoğu" sloganını benimseyen barış sürecini sürdürmenin, İsrail'in meşruiyetini yok ettiğini ve stratejik bir felce neden olduğunu iddia ediyordu. İsrail'e Filistinlilerle ilişkilerinin kapsamını değiştirmesini, Oslo protokollerini dikkate almamasını ve Yaser Arafat'a alternatifler bulmasını öneriyordu. İsrail Suriye'ye, özellikle Lübnan'da, askeri baskı uygulaması ve Golan Tepeleri konusunda "barış için toprak" yaklaşımını reddetmesi için de cesaretlendiriliyordu. Ancak yazarların asıl dikkat çekici siyasi tavsiyeleri, Irak hakkındaydı. "Bu çaba [İsrail'in stratejik ortamını şekillendirme], Suriye'nin bölgesel amaçlarını engellemek üzere Saddam Hüseyin'i Irak'ta iktidardan uzaklaştırmaya –bu kendi içinde de İsrail'in önemli stratejik amaçlarından biriydi– odaklanabilir" diyorlardı.[10] Bu ne-

10 "A Clean Break: A New Strategy for Securing the Realm", Institute for Advanced Strategic and Political Studies, Kudüs, Washington, 1996.

denle Bağdat'ta rejim değişikliği konusu, ikiz kulelere yönelik saldırılardan beş yıl önce, İsrail'in Washington'daki en ateşli Cumhuriyetçi destekçilerinin gündemindeydi. "A Clean Break" isimli makale, yazarlarının zihniyeti konusunda oldukça net fikirler veriyordu. Makale o zamanın bölgesel gerçekliklerinden kopuktu ve geçmişte ne olup bittiğini dikkate almadan böylesi temiz bir kopuşun yapılabileceği konusundaki varsayımı nedeniyle naifti. Makale Ortadoğu'yu İsrail'in gözünden görmek dışında bir bakış açısına sahip olmadığından, enteresan bir yetersizlik de sergiliyordu. Yazarların İsrail'in çıkarlarına adanmışlığı çok netken, Amerikan çıkarlarına ilişkin değerlendirmeleri daha fazla sorgulama gerektiriyordu.

Rumsfeld'in favorilerinden biri olan Douglas Feith, 2001'de Pentagon'da savunma politikası müsteşarı olmuştu. Princeton'daki Yakındoğu tarihi emekli profesörlerinden, aynı zamanda Yahudi de olan Bernard Lewis, Bush yönetiminin Ortadoğu'ya, özellikle İsrail, Türkiye ve Irak'a yönelik siyasetinin payandalarını belirlemek konusunda entelektüel-aydın desteği sağlıyordu. Yönetimin, aralarında George Bush, Dick Cheney, Condoleeza Rice ve Paul Wolfowitz'in de bulunduğu pek çok üst düzey üyesi bilge profesörün takipçilerindendi. Richard Perle, "Bay Profesörle konuşmak Delfi'ye gidip kâhini görmek gibi bir şey"* yorumunu yapmıştı.[11] İslam ülkelerinin tarihinde Lewis'in çok fazla vurguladığı iki konudan biri modernleşme konusundaki başarısızlık, diğeri de Batı'ya karşı duyulan kızgınlıktı. İsrail ve Türkiye, Arap olmayan iki ülke olarak bölgede başarılı olan yegâne modern ülkeler olarak gösteriliyordu. Arap ülkelerinin içeriden bir reform başlatmak konusunda aciz oldukları varsayıldığından, Lewis var olan rejimleri ortadan kaldıracak ve bölge geneline demokrasiyi yayacak bir Amerikan askeri işgalini tavsiye ediyordu. Sağduyu tamamen yerle bir olmuştu. Lewis, petrol zengini Arap dünya-

* Delfi Yunanistan'da Parnasos Dağı'nın güneybatısında bulunan kasaba. Antik dönemde, en ünlüsü Apollon Tapınağı olan Kehanet Tapınakları ile tanınırdı. Antik Yunan medeniyetinde tanrıların kâhinler vasıtasıyla ölümlülerle konuştuklarına inanılır, önemli kararlar arifesinde kâhinlere danışılırdı. (çev.)

11 Peter Waldman, "A Historian's Take on Islam Steers U.S. in Terrorism Fight", *Wall Street Journal*, 3 Şubat 2004.

sının tiranlarını istikrar sağlamak ve Amerika'nın bölgedeki çıkarlarını korumak için desteklemek yerine, bölgede demokrasiyi geliştirmenin teröre karşı savaşta Amerika'nın olası en iyi müttefiki olduğunu savunuyordu. 11 Eylül'ün ertesinde müteakip daha kötü terörist saldırıları engellemek için Irak'ın askeri işgalini ısrarla tavsiye etmişti. Lewis kendi nazarında eski ve etkisiz bir politika olan çevreleme politikasının yerine, bir çatışma politikası istiyordu. "Sertleş ya da çekil" mantığı, Lewis doktrininin özünü oluşturuyordu.[12]

Bernard Lewis'in Bush yönetiminin beyin takımı arasındaki en önemli hayranlarından biri de, savunma bakanlığı müsteşarı ve Irak konusunda öne çıkan şahinlerden biri olan Paul Wolfowitz'di. 11 Eylül'deki terörist saldırılar, Irak'ın saldırılarla hiçbir ilgisi olmamasına karşın, Wolfowitz'e Bağdat'ta rejim değişikliği konusunu gündemin en tepesine yükseltmek üzere ısrar etmek için bir fırsat vermişti. Saldırıların hemen ardından Wolfowitz, Afganistan'da kesinleşmemiş savaş beklentisine alternatif olarak Irak'ta savaşı savunmaya başlamıştı. Bu görüşleri etkili olmadığında ise, teröre karşı savaşta Irak'ın ikinci hedef olması için baskı yapmaya devam etmişti.[13] Bağdat'taki rejim değişikliğine yönelik gerekçelerden biri, Irak'ın Filistinli militanlara sağladığı desteğe ve İsrail'le müzakerelerde Filistin uzlaşmazlığı olarak görülen duruma son vermekti. Irak asıl hedef olmasına karşın neokonlar, –AB'nin kritik diyalog ve angajman siyasetine açık bir tezatla– Suriye ve İran'a da sert askeri baskı uygulanmasını savunuyorlardı. Washington'ın çatışma ve rejim değişikliği politikası Tel Aviv'de de büyük bir gayretle desteklenmekteydi. ABD'nin bölgeye yönelik bu gündemi, Likud'un aşırı sağ gündemini benimsemiş görünüyordu ki bunun İsrail'e faydası Amerika'ya faydasından çok daha aşikârdı.

Patrick Seale'ın yaptığı gibi, el-Kaide'nin 11 Eylül saldırılarının travmasının ABD'nin aklını kaybetmesine yol açtığını söylemek abartılı olmayacaktır: "Bush 'terörist tehditle' kafayı bozmuş, misilleme yapmak için öfkeden çılgına dönmüş –ve ABD ile

12 a.g.e.

13 Bob Woodward, *Bush at War* (New York, 2002), 83-84.

İsrail çıkarlarının içeriği konusunda vaaz vermek için fırsat yakalamış İsrail yanlısı danışmanlardan derinden etkilenmiş– bir halde, Amerika'nın Irak'ı darmadağın etmesine neden olan, İsrail'in de Lübnan ve Filistin'den geriye ne kaldıysa yok etmesine izin veren, hatta bunu cesaretlendiren korkunç süreci başlatmıştı."[14]

Likud hükümeti ve ABD'deki güçlü İsrail lobisi Bush yönetiminin Irak, Suriye ve İran politikasını ve diktatörlükleri demokrasiyle değiştirme hakkındaki büyük planını belirlemek üzere birlikte çalışmıştı. İsrail lobisi ne birleşik bir camia ne de gizli bir komiteydi, ancak ABD liderlerinin İsrail'e devletin elli birinci eyaletiymiş gibi muamele etmesini isteyen örgütler ve bireylerden oluşan dağınık bir koalisyondu. ABD'nin İsrail'in Filistinlilere yönelik politikalarına desteğini sürdürmesi söz konusu lobinin en önemli amaçlarından biriydi. Daha geniş anlamda ise lobi Amerika'yı İsrail'in bölgede baskın bir güç olarak kalmasına yardım etmesi konusunda ikna etmeyi hedefliyordu. İsrail lobisinin baskısı Mart 2003'te Irak'a saldırma kararı alınmasının ardındaki –bazı uzmanlara göre önemli– faktörlerden biriydi. Irak İsrail'in güvenliği için hemen olmasa da, uzun vadede bir tehdit teşkil ediyor ve Irak'a yönelik savaş da kısmen bu tehdidin ortadan kaldırılması için teşvik ediliyordu. Bush yönetimi Irak halkını özgürleştirmek, kitle imha silahlarını yoketmek ve ABD'yi korumak için savaş açtığında ısrar ediyordu. Ancak Irak Amerika'ya neden saldıracaktı veya elinde nükleer silahlar olsa dahi Amerika'ya karşı neden bu silahları kullanacaktı?

Condoleeza Rice'ın müşavirlerinden Philip Zelikow, Irak'tan ABD'ye yönelik "gerçek bir tehdit"le karşı karşıya olunmadığını düşünüyordu. 10 Eylül 2002'de dış politika uzmanlarının 11 Eylül saldırılarının etkilerini ve el-Kaide'ye yönelik savaşın geleceğini değerlendirdiği bir panelde konuşan Zelikow, 1990'dan beri "açıkça dile getirilmeyen tehdidin, İsrail'e yönelik tehdit" olduğunu söylemişti. "Amerikan hükümeti bu tehdidi, halk arasında pek tutmayacağı için çok fazla dile getirmek istemiyordu."[15] Bu

14 Patrick Seale, "U.S. and Israeli War Aims", *Agence Global*, 22 Temmuz 2006.

15 Emad Mekay, "9/11 Commission Director: Iraq War Launched to Protect Israel", 30 Mart 2004, *Antiwar.com*, http://www.antiwar.com/ips/mekay.php?articleid=2208.

nedenle, bu savaşın başlamasında İsrail'e yönelik tehdit, ismi zikredilmeyen asıl tehditti. Amerika'nın Irak'a karşı savaşı İsrail'de siyasi yelpazenin pek çok noktasında oldukça taraftar bulmuştu. Bağımsız günlük gazete *Ha'aretz*, Şubat 2003'te "Askeri ve siyasi yönetim Irak'ta savaş için can atıyor" diye yazmıştı. Cumhuriyetçi yönetim de savaşı çok istiyordu. İşgalin hemen öncesinde, *Washington Post*'un başlıklarından biri şöyleydi: "Bush ve Şaron Ortadoğu siyasetinde neredeyse özdeş."[16] Kamuoyunun desteğini kazanma gayesiyle Irak'ta savaş açılmasını savunan Amerikalılar, Irak'a karşı girişilecek eylemlerin Ortadoğu'nun sorunlarıyla ilgilenilmesi ve çözüm bulunmasının parçası olduğu sözünü de vermekteydi. Kudüs'e giden yolun Bağdat'tan geçtiğini iddia ediyorlardı. Saddam Hüseyin'in Filistin terörüne verdiği desteği kesmek, onlara göre çözüm arayışının olmazsa olmaz en önemli ilk adımıydı.

Yol Haritası

Irak'ın işgal edilmesinin üzerinden yalnızca bir ay geçmişti ki ABD, Rusya, BM ve Avrupa Birliği'nden oluşan Dörtlü (Quartet), 30 Nisan 2003'te İsrail-Filistin anlaşmazlığını çözümlemek için uzun zamandır beklenen yol haritasını ilan etti. Yol haritası detaylı bir barış planı değil, İsrailliler ve Filistinlilerin eşzamanlı olarak atması gereken, birbirine paralel adımlar dizisinden oluşan bir plandı. Bu hamle, Bush'un 24 Haziran 2002'de Rose Garden'da yaptığı ve Filistinlilerin liderlik kadrosunu değiştirip terörü lanetlemek yoluyla ilk adımı atmalarını şart koşan konuşmadan kopuşu ifade ediyordu. Yol haritası ardışık ve birbirine bağlı adımlardan ziyade, eşzamanlı hamleler öneriyordu. Yol haritası, İsrail devleti yanında bağımsız Filistin devletinin kurulmasına giden süreç için üç farklı aşama öngörmekteydi.

İngiltere başbakanı Tony Blair Dörtlü'yü yol haritasını kabul etmeleri konusunda ikna etmekte başı çekiyordu. Pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi İngiltere'de de savaşa karşı yaygın bir

16 John Mearsheimer ve Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* (New York, 2007), 231-43.

muhalefet vardı ve Blair İngiliz kamuoyunu ve parlamentosunu Irak'a karşı savaşın sadece bu ülkenin sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahlarının yok edilmesi için değil, aynı zamanda Ortadoğu'ya barış getirilmesini desteklemek için de gerekli olduğuna ikna etmeye mecburdu. Blair İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümünün, Ortadoğu barışı için, Saddam Hüseyin'i iktidardan uzaklaştırmak kadar önemli olduğuna inanıyor, en azından bunu iddia ediyordu. Blair'ın 18 Mart'ta Avam Kamarası'ndaki konuşmasının ardından yerinde bulunarak kabul edilen yönerge, "Dörtlü'nün açıklanması pek yakın olan yol haritasının, İsrailliler ve Filistinliler arasında kalıcı ve adil bir barış sağlanmasına yönelik önemli bir adım olduğu ve ... Majestelerinin Hükümeti'nin İsrail ve Filistin arasında barış sağlanması için etkin bir biçimde çalıştığı"nı memnuniyetle karşılamıştı. George W. Bush yol haritası fikrinden çok da hoşnut değildi; yol haritasını müttefiklerinin baskısı nedeniyle benimsemişti. Blair Bush'a Irak'ın işgali konusunda neredeyse koşulsuz destek vermiş, Bush da bu desteğe karşılık verme mecburiyeti nedeniyle, Blair'ın Filistinlilerin hayatını biraz kolaylaştırmaya çalışmasını onaylamıştı. Yol haritasına yönelik detaylı taslakların hazırlanması işinin büyük bir bölümü ise, Amerika'nın Ortadoğu uzmanları tarafından gerçekleştirilmişti.

Yol haritasının iki tarafı paralel olarak harekete geçirmeyi amaçlayan performans-temelli bir yaklaşımı vardı. Açık ve kesin aşamalar, zamanlama, başlama-bitirmeye yönelik hedef tarihler ve karşılıklı adımlar vasıtasıyla ilerlemeyi hedefleyen ölçütler öngörülüyordu. Hedef, İsrail-Filistin anlaşmazlığının 2005 yılı sonuna değin nihai ve kapsamlı bir çözüme ulaşmasıydı. İlk aşama Filistinlilerin şiddeti koşulsuz bir biçimde durdurmasını ve devletleşmeye hazırlık olarak kapsamlı siyasi reformlar yapmasını zorunlu tutuyordu. Planın ilk aşaması İsrail'i ise ikinci intifadanın başlamasının ardından işgal ettiği Filistinlilere ait tüm bölgelerden geri çekilmeye ve yerleşim inşası çalışmalarını dondurmaya mecbur ediyordu. İkinci aşamadaki odak, geçici sınırlar ve egemenlik sıfat ve simgeleriyle bağımsız bir Filistin devleti yaratılmasıydı. Üçüncü aşama, aralarında sınırlar, Kudüs, mülteciler

ve yerleşimler de dahil nihai statüye ilişkin konuların tümünün ele alınacağı aşamayı ifade ediyordu.

Filistin liderleri Savunma Kalkanı Operasyonu'nun güvenlik hizmetleri üzerinde yol açtığı büyük zarar ve kayıplar sonrasında şiddeti önlemek için karşılaştıkları bariz zorluklara rağmen, yol haritasını büyük bir sevinç ve hevesle karşılamıştı. Bush, yol haritasını desteklemek için gerçek yetkilerle donatılmış bir Filistin başbakanı atanmasını şart koşarak bunda diretmişti. Bu hamle Arafat'ı devre dışı bırakmayı amaçlıyordu. Arafat şaşırtıcı bir biçimde bu şartı kabul etmiş ve 30 Nisan 2003'te halk arasında Ebu Mazen olarak bilinen Mahmud Abbas, reform yanlısı yeni hükümetin başkanı olarak yemin etmişti. Silahlı intifadaya başından beri karşı olan Abbas, hükümetinin yol haritasını uygulayacağını net bir biçimde hemen taahhüt etmişti. Abbas'ın en önemli sorunu, İsrail Filistinlileri öldürmeyi bırakana kadar şiddeti sürdüreceklerini ilan eden Hamas ve İslami Cihat gibi militan örgütlerin muhalefetiydi. Abbas bu sorunu söz konusu militan örgütlere paydaşı gibi davranarak ve bu kişileri tahrik ve şiddet eylemlerini koşulsuz olarak durdurmanın ulusal çıkarlarına olduğuna ikna ederek çözmeye çalışıyordu.

İsrail'in yol haritasına yaklaşımı, Filistin tarafının yaklaşımından oldukça farklıydı. Bu beklenmedik bir durum değildi. Likud'un Büyük İsrail ideolojisi, en basit ifadeyle iki devletli samimi bir çözümle bağdaşmıyordu. Batı Şeria'da yerleşimler inşa edilmesi ve Filistin Yönetimi'nin altyapısının yok edilmesi Likud'un iki devletli çözümü engellemeye yönelik stratejisinin iki ana unsuruydu. İki devletli çözüme yönelik yoldaki diğer bir engel de, Batı Şeria'da inşa edilen duvardı. Likud yöneticileri İsrail ve Filistinliler arasındaki anlaşmazlığın özünde işgalin değil, İslami terörizmin yattığını ileri sürüyorlardı. Bizzat Şaron Filistin devletine karşı hayatı boyunca sürdürdüğü savaştan vazgeçmeyecekti, ancak taktikleri biraz daha sofistike hale gelecekti. Şaron Filistin devletini kabul edeceğini ve barış için "acı tavizler" vermeye hazır olduğunu söylemeye başlamıştı. Ancak aklındaki, Gazze ve Batı Şeria'nın yüzde 40'ını kapsayan, sınırlarını, hava sahasını ve su kaynaklarını İsrail'in kontrol ettiği, birbirinden izole anklavlar (toprak parçaları) silsilesi ile güçsüzleştirilmiş ve

silahsızlandırılmış bir Filistin varlığıydı. Söz konusu plan bırakın hayatta kalabilecek bir devleti, bağımsız bir ülkenin bile değil, olsa olsa bir gettonun tarifiydi.

Ekim 2002 ortasında, başbakan olarak Washington'a gerçekleştirdiği on iki ziyaretin yedincisinde Şaron'a yol haritasının ilk taslağı verilmişti. Bu taslak, başkanın, iki devletli çözüm için harekete geçmenin bir ön şartı olarak Arafat'ın devre dışı bırakılmasını öngören, 24 Haziran 2002 tarihli konuşmasını yansıtmadığı gerekçesiyle İsrail tarafından reddedilmişti. Şaron yol haritasına göre Filistin terörünün sona ermesini talep etmenin kesinlikle yeterli olmadığını ve bir aşamadan sonraki aşamaya geçiş şartlarının yeterince açık olmadığını da ileri sürmüştü. Aşamalar konusu Şaron için en önemli şeydi, çünkü terör devam ettiği sürece siyasi alanda ilerleme kaydetmeye çalışmanın anlamsız olduğunu düşünüyordu. Böylesi bir senaryoda terörün müzakerelerde baskı uygulamak için bir araç haline geleceği konusunda uyarıda bulunmuştu. Amerikalılar Kasım'da İsraillilere yeni ve gözden geçirilmiş bir taslak göndermişler ve bu andan itibaren de tartışmalar İsrail'in gözden geçirilmiş taslak hakkındaki yorumları çerçevesinde devam etmişti.[17]

Şaron kulis yaparak, Bush yönetiminin şahinleriyle kurduğu mükemmel ilişkileri kullanarak yol haritasını geçersiz hale getirmeye çalışmıştı. Başkan Bush'tan yol haritasını uygulamaya başlamak konusunda üç konuda erteleme istemiş ve almıştı. Yol haritasının özü iki tarafın eşzamanlı eylemlerde bulunmasıydı, ancak Şaron hala İsrail'in yapacağı her bir eylemin, Filistin şiddetinin bütünüyle durması şartına bağlı olmasını istiyordu. İsrail'in çözüm için Filistinlilerle birlikte adımlar atması zorunluluğu hem Şaron, hem de Washington'daki İsrail lobisi tarafından itiraza tabi bir siyasi baskı olarak görülüyordu. Bir gözlemcinin kısa ve veciz bir biçimde aktardığı şekliyle Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin (AIPAC) amacı şuydu: istediği bölgeyi işgal etmekte özgür güçlü bir İsrail; zayıf düşürülmüş bir Filistin ve ABD tarafından İsrail'e verilecek mutlak destek.[18]

17 Gilad Şaron, *Şaron*, 469-70.

18 Michael Massing, "The Storm over the Israel Lobby", *New York Review of Books*, 8 Haziran 2006.

Bush yönetimindeki bazı üst düzey görevliler Likud'un ve AIPAC'ın görüşlerini paylaşıyordu. Bunlardan biri de Aralık 2002'de Ulusal Güvenlik Konseyi'nin demokrasi, insan hakları ve uluslararası örgütlerden sorumlu kıdemli direktörü olarak atanan Elliott Abrams'tı. Abrams, İsrail yanlısı militan yaklaşımları olan neo-conlardan biriydi. Bush'un Abrams'ı söz konusu konseye ataması, 1991 yılında Abrams'ın İran'a silah satışı skandalı soruşturması sırasında yasalara aykırı olarak Amerikan Kongresi'nden bilgi sakladığına dair iki iddia nedeniyle tartışma yaratmıştı. Abrams George W. Bush ve Şaron'un yakın çalışma ekibinin ideolojik benzerliğine dair çok iyi bir örnekti. Şaron Ehud Barak'ı Şubat 2001'deki İsrail genel seçimlerinde yenilgiye uğrattığında, Washington'da yaygın bir üzüntü hali peyda olmuştu, ancak Abrams bu üzüntüyü paylaşanlardan biri değildi. Abrams o günlerde şöyle yazmıştı:

> İsrail ölümcül tehlikeyle karşı karşıya, onu yok etmek isteyen düşmanlarla etrafı sarılı halde yaşamaya devam edecektir. Ehud Barak, barış getirmek için ulusun güvenliğini tehlikeye atan ancak Filistin Yönetimi'nin anında reddettiği çok büyük taviz ve ödünler verdi. İsraillilerin çok büyük bir bölümü, Arap komşularının... İsrail'de barış değil zafer, ödün değil teslimiyet, bir Yahudi devleti değil başka bir Arap devleti istemeye devam edeceklerini anlamıştı. Bu nedenle İsrailliler bunları başından beri bilen ve barış yolunun zayıflık yerine güçlü olmaktan, tek taraflı ödünlerden ziyade sertlikten geçtiğini söyleyen bir lider seçtiler.[19]

Abrams söz konusu konseye atanması konusunda ise şunları söylemişti:

> Ben Bush'un, Rice'ın destekçisi, "neo-con" ve ABD ile İsrail arasında olabilecek en yakın ilişkilerin taraftarı bir kişiydim. Başkan yardımcısı Cheney'nin personeliyle, İçişleri Bakanlığı'ndan çok daha yakın bir biçimde çalıştım. Amerikan Yahudi örgütlerinin çoğuyla güçlü kişisel bağlantılarım vardı... Dolayısıyla 2002 sonbaharında Rice beni Ulusal Güvenlik Konseyi'ne "Ortadoğu'dan sorumlu adam" olarak seçerek, benim için Po-

19 Elliott Abrams, *Tested by Zion: The Bush Administration and the Israeli-Palestinian Conflict* (Cambridge, 2013), 60.

> well ve İçişleri Bakanlığı'ndan uzak, Cheney ve Bush'a yakın olacağım bir konum belirlemişti.[20]

Abrams'a göre, "barışa giden yolun İsrail'in vereceği ödünlerden ve Amerikalıların aceleyle yapılmış barış planlarından geçmediği" aşikârdı. Abrams'ın bakış açısına göre, güçlü bir İsrail'in Arap komşularıyla barış anlaşmaları yapması daha muhtemeldi ve yine güçlü bir İsrail değerli bir Amerikan müttefikiydi. Yıllarca süren savaşlar ve terörün, Filistinlilerin ve İsraillilerin barış içinde birlikte yaşayacakları "Yeni Ortadoğu"ya ilişkin eski ümitleri nihai bir biçimde yok ettiğini düşünüyordu. İki toplum bunun yerine barış içinde, ayrı ayrı yaşamalıydı:

> Ancak Arap hükümetlerinin ve Filistin önderlerinin, İsrail'in meşruiyetini reddetme, İsrail'e saldırma, İsrail'i reddetme ve terörize etmekle geçen 50 yıllık süreçten vazgeçmeleri için Amerikalıların Yahudi devletine olabilecek en büyük sadakati göstermesi gerekmektedir. Amerika şu an tek süper güç olduğundan, Arap liderlerin nihayet İsrail'le barış için uzlaşması mümkündü ve bu da İsrail'in Filistin topraklarının büyük bir bölümünden güvenli bir biçimde geri çekilmesini sağlayacaktı. Ancak İsrail üzerinde baskı uygulamak bana göre bu sonuca ulaşmanın yolu gibi görünmüyor; ilk adım Araplara terörizmi desteklememeleri konusunda yapılacak baskı olmalıydı. Barış güvenlik sayesinde gelir, bunun tersi bir süreçle değil.[21]

Abrams Bush yönetimi üzerindeki hatırı sayılır nüfuzunu, öteden beri sahip olduğu yaklaşım ve görüşleri yürürlüğe koymak için kullanmıştı. İsrailliler Abrams'dan daha samimi ve daha destekleyici bir Amerikan görevlisi hayal edemezlerdi. Abrams yol haritasına taraftar değildi. Şaron, aynı zamanda arkadaşı da olan Başbakanlık Ofisi başkanı Dov Weissglas'ı, yol haritasının İsrail'den çok şeyden vazgeçmesini istediği konusunda şikâyette bulunması için Washington'a göndermişti. Abrams da bu konudaki kaygıların yersiz olmadığını teyid etmişti. Abrams'ın yol haritasından anladığı, tasarının eninde sonunda ardışık adımlardan oluşması gerektiğiydi: Filistinliler terörün kökünü kazıyana değin İsrail'in bir şey yapması gerekmemeliydi. Weissglas bir ga-

20 *a.g.e.*, 59.

21 *a.g.e.*, 60.

zeteciye, sevinçli bir halde şu beyanatı vermişti: "İlk aşama Filistinlilerin teröristleri kontrol etmesini zorunlu kılıyor... İlk aşama Filistinlilerden mavi gözlü İskandinavlara dönüşmelerini bekliyor... Filistinliler mavi gözlü İskandinavlara dönüştüğünde, biz de ikinci aşama için harekete geçeceğiz."[22]

İsrail hükümetinin başlarda yol haritası hakkında yüzlerce tereddüdü vardı, fakat bunlardan yalnızca on dört tanesini bildirmeye ikna edilmişti. Yol haritası konusundaki ilk husus, ikinci aşamaya ilerlemenin şartı olarak birinci aşamada Filistinlilerin tüm terörist örgütlerin ve bu örgütlerin altyapılarının dağıtılmasını tamamlamasıydı. İtirazları içeren belge, Filistinlilerin ikinci aşamaya geçmeden önce sağlamaları gerekenler konusunda İsraillilerin bakış açısını içeriyordu. Birinci aşamada İsrail tarafından gerçekleştirilmesi zorunlu eylemlerden en önemlisi olan yerleşim hareketlerinin durdurulmasından hiç bahsedilmemişti.[23] Filistin Yönetimi, özellikle ciddi manada azalmış kapasitesi ve iktidarı düşünüldüğünde, istese de bu şartları yerine getiremezdi. Ancak yol haritası hakkında hazırlanan bu belgenin asıl amacı da buydu, yani yol haritasını geçersiz kılmak.

Şaron Amerikalılara, haritaya ilişkin on dört değişikliğin Washington tarafından kabul edilmesi halinde yol haritasını hükümetine sunacağını söyleme cüretinde bulunmuştu. Söz konusu değişiklik önerileri yol haritasının temel ilkeleriyle çelişiyor, bu değişikliklerin kabul edilmesi olasılığı ise yol haritasını tamamen işe yaramaz hale getiriyordu. Amerikalılar bu tek taraflı taleplere yol haritası metni üzerinde değişiklik yapmak için çok geç olduğunu söyleyerek çok az direniş göstermişler, ancak daha sonra boyun eğerek spesifik itirazlar oluştuğunda bunlarla ilgilenmeyi kabul etmişlerdi. İsrailliler bu konuda yazılı bir teminat istemişler ve Amerikalılar da bunu vermeye mecbur kalmışlardı. Powell ve Rice'ın 23 Mayıs tarihli ortak açıklaması, Şaron'un yol haritasını bütünüyle kabul etmediğini belirterek iç siyasi eleştirilere karşı durmasını sağlayacaktı.

22 Bregman, *Elusive Peace*, 252.

23 "Israel's Response to the Roadmap", Jimmy Carter, *Palestine: Peace Not Apartheid* (New York, 2006), Ek 7, s. 243-47.

Şaron yol haritasını iki gün sonra kabinesinin onayına sunmuştu. Zorlu bir mücadele içindeydi. Kabinesindeki aşırı sağcı bakanlar yol haritasını devre dışı bırakmak için ek şartlar eklemeye çalışmışlardı. Şaron'un kurduğu ikinci hükümette maliye bakanı olarak yer alan Binyamin Netanyahu, yol haritasına olanca gücüyle karşı çıkmıştı. İtirazlarını on dört çekincenin kabine kararı metnine eklenmesi şartıyla çekmiş, dahası nihai oylamada çekimser kalmıştı. Altı saat süren çetin bir tartışmanın ardından kabine yol haritasını çekincelerle birlikte, 12'ye karşı 7 oyla kabul etmişti, 4 de çekimser oy vardı. Oturumun sonunda basına resmi bir açıklama yapılmıştı. Açıklamada şöyle deniyordu: "Hükümet çoğunluk kararıyla, ABD'nin İsrail'in yol haritası hakkındaki yorumlarına uygulama safhasında bütünüyle ve ciddi bir biçimde bağlı kalacağının beyan edildiği ABD Hükümeti'nin 23 Mayıs 2003 tarihli açıklamasını... kabul etmeye karar vermiştir."[24] Böylesine beceriksiz ve anlaşılması güç ifadeler, kabinenin Dörtlü'nün barış inisiyatifine yönelik içgüdüsel husumetini pek de gizleyemiyordu.

3 Haziran'da Mısır'ın Şarm el-Şeyh beldesinde toplanan bir zirve konferansı, Bush'un Filistin mevzusuyla meşgul olduğunu duyurmayı hedefliyordu. Aralarında Ürdün kralı II. Abdullah, Suudi veliaht prensi II. Abdullah, Mısır lideri Hüsnü Mübarek ve Bahreyn kralı Hamad bin İsa el-Halife'nin de bulunduğu bazı Arap liderler ve Mahmud Abbas zirveye davet edilmişti. Bush bu Arap seçkinlerinin sırtını sıvazlayarak, yol haritasına ve Abbas'a destek sağlamaları için uğraşmıştı. Katılımcılardan birinin anlatımına göre "Bush bir çocuk gibi, sandalyesinde bir o yana bir bu yana dönüp duruyordu... Arap liderlerin hepsinin önünde fırıl fırıl dönmüştü. Bu utanç verici bir durumdu. 'Filistinli teröristlerin kıçına tekmeyi basmak zorundasınız', 'el-Kaide piçlerini ele geçirmek zorundayız' gibi şeyler söylüyordu." Bush Filistinlilere Tanrı'nın kendisini önemli bir görevle mükellef kıldığını söylemişti. Tanrı'nın ona, "Git ve Filistinlilere devletlerini, İsraillilere güvenliği kazandır ve Ortadoğu'ya barış getir" dediğini söylemiş; "Tanrı'nın yardımıyla bunu yapacağım" demişti.[25]

24 Bregman, *Elusive Peace*, 252-54; Weissglas, *Ariel Sharon*, 187-90.

25 Bregman, *Elusive Peace*, 255-57.

Bush ertesi gün, yol haritasını yürürlüğe koymak için Şaron ve Abbas'la Akabe'de buluşmuştu. Şaron'un ricası üzerine, güvenlik konusu toplantı gündeminin en başına alınmıştı. Bush tartışma esnasında Gazze Şeridi'ndeki önleyici güvenlik teşkilatının başı Muhammed Dahlan'ın sunduğu plandan etkilenmiş; Filistinliler için ne yapmak istediklerinden bahsetmeyip, sadece Filistinlilerden ne istediklerinden bahseden İsraillilerden rahatsız olmuştu. Dahlan'ın sunumunun sonunda İsrail savunma bakanı (ve İSK eski genelkurmay başkanı) Şaul Mofaz, "Pekâlâ, Filistinliler bunu yaparken bizden hiçbir yardım almayacaklar. Kendilerine ait bir güvenlik teşkilatları var" demişti. Bush İsrailllilere karşı alışılmadık biçimde sert davranıyordu ve Mofaz'a şöyle çıkışmıştı: "Kendi teşkilatları mı dediniz? Fakat güvenlik teşkilatlarını siz yok ettiniz." Bush daha sonra Şaron'a dönerek, "Bunlar kim?" diye sormuş, Şaron "bakanlarım" cevabını vermişti. Bush, "Hayır, neyi temsil ediyorlar?" diye sorduğunda ise Şaron "benim güvercinlerim" cevabını vermişti. Bunun üzerine Bush, "Güvercinlerin! Bunlar güvercinlerinse, Tanrı bizi şahinlerinden korusun!" yorumunu yapmıştı. Daha sonra Şaron'a yüklenmeye başlamış; "Seni barış adamı olarak adlandırmak için pek çok berbat eleştiriye katlandım. İlerlemek için bir yol bulmalıyız" demişti. Bush Filistinlilere de İsraillileri öldürmenin meşru bir direniş olmadığını söylemişti. "Sokakları kontrol edemediğinizi söylemeyin bana. Sokakları kontrol edemezseniz, bir devleti hak etmiş olmazsınız."[26]

Basın toplantısında Filistin ve İsrail liderlerinin yol haritasına göre üstlenmeleri gereken yükümlülükleri kabul etmeleri bekleniyordu. Abbas, kendisine Elliott Abrams tarafından neredeyse dikte edilen konuşmasında, "Silahlı intifada sona ermelidir... şiddet ve terörizme bütünüyle son verilmelidir... Bizler kışkırtmalara, şiddete ve terörizme karşı güçlü bir biçimde karşı duracağız" demişti. Konuşma tarih boyunca Yahudilerin çektikleri acılara karşı empatik göndermeler yapmış, ancak Filistin halkının tarihsel sorunlarına hiç değinmemişti. Bu konuşma kulağa Filistinlilerden beklentilerin dile getirildiği bir istek listesi gibi geliyordu. Şaron konuşma sırası kendisine geldiğinde, "Benim en önemli

26 *a.g.e.*, 257-58; ve Miller, *The Much Too Promised Land*, 352.

sorumluluğum İsrail halkının ve İsrail Devleti'nin güvenliğidir. Teröre karşı taviz verilemez ve İsrail, terör nihai olarak sona erene değin terörizmle savaşmaya devam edecektir" demişti.[27] Şiddeti sona erdirecek karşılıklı görevlerden hiç bahsedilmemiş ve Abbas'ın uzlaşmaya yönelik cömert jestleri karşılık bulmamıştı. Şaron'un konuşmasının bütünü, aslında yegâne konunun Filistinlilerin özgürlük ve kendi topraklarında bağımsızlık hakkı değil, Filistin terörü olduğu inancını ele veriyordu. İlginçtir, yol haritasını yürürlüğe sokmayı hedefleyen bir zirvede, başbakan yol haritasından söz etmemeyi başarmıştı. Amerikan baskısına teslim olarak, Batı Şeria'da varlığını sürdürebilecek herhangi bir Filistin devleti için toprak bütünlüğü ve fiziksel devamlılık gereğine değinmiş, ancak bu müstakbel devletin sınırlarına veya bu devletin kuruluşunun yol haritasında üç yıllık bir takvime bağlandığına herhangi bir biçimde değinmekten kaçınmıştı. Tuhaf bir şekilde, daha konuşmasını dahi yapmamışken, maiyeti bir açıklama yayımlayarak başbakanın Filistin devletinden kastının silahtan arındırılmış bir devlet olduğunu ve "varlığını sürdürebilecek" devletle de geçici bir devlet demek istediğini belirtmişti.

Ürdünlülerin Şaron'un iyi niyetle hareket etmediğine dair şüpheleri, başbakanın sözcüsü Renan Gissin'in Akabe'de İsrailli gazetecilere verdiği gayri resmi bir brifingde derinleşmişti. Gissin, İsrail'in yol haritasını ikinci aşama sonrasında uygulama niyeti bulunmadığını, aslında İsrail'in geçici sınırlara tabi bir Filistin devleti ile süresiz yaşayabileceğini, fakat egemen bir Filistin devletini, hele hele işgali üç yıl içinde sona erdirmeyi kabule hazır olmadığını söylemişti. Bu açıklama yol haritasının hükümleriyle ve ABD'nin İsrail'in yol haritasını çekincelerine rağmen bütünüyle kabul ettiğine ilişkin teminatlarıyla çelişiyordu. Dışişleri Bakanı Mervan Muaşir, İsrail'i başvurduğu aldatmacalar nedeniyle uyarmak için Ürdün Televizyonu'na uzun bir röportaj vermişti. Muaşir'e göre Akabe zirvesi, bölgedeki barış sürecinin doruk noktasını temsil ediyordu. Ancak Şaron'un konuşmasının tonu ve sözcüsünün İsrail basınına verdiği brifing, İsrail'in taahhütlerinin ciddiyetine doğrudan gölge düşürüyordu.[28]

27 Bregman, *Elusive Peace*, 258-61.

28 Muasher, *The Arab Center*, 190-92.

İsrail hükümetinin politikaları, yol haritasının böylesine gönülsüzce ve cidden kısıtlı biçimde kabullenilmesi sonrasında fark edilir bir değişiklik göstermemişti. İSK hükümetin direktifleriyle Filistin topraklarına sızmaya, hedefli suikastlara, ev yıkımlarına, ağaçların tahrip edilmesine, sokağa çıkma yasaklarına, sınırlandırmalara ve sivil nüfusa yönelik kasti zorluklar, açlık ve sefalet yaratan uygulamalara devam etmişti. "Doğal genişleme" kılıfıyla Batı Şeria'daki yerleşim aktiviteleri, bu kez yol haritasının hükümlerini düpedüz ihlal ederek devam etmişti. Yerleşimleri birbirine ve İsrail'e bağlayan yan yollar ve tünellerin inşası önemli inşa faaliyetlerini izliyordu. Bu yolların bir kısmı sadece İsrailllilerin kullanımına açıktı ve bu yolları kullanma cüretinde bulunan Filistinlilere cezalar veriliyordu. İSK'nın iki yüzden fazla kontrol noktası nüfusun ve ticari malların hareketini yavaşlatıyor ve Batı Şeria'ya geçişini engelliyordu. Ancak iki devletli çözüm için ilerleme kaydedilmesinin önündeki en büyük engel, köyleri diğer köylerden ve kasabaları diğer kasabalardan ayıran, Batı Şeria'yı felç ederek bu bölgeyi bir dizi kantona dönüştüren "güvenlik duvarı" idi. Hepsi birlikte ele alındığında bu yöntemler Filistinlilerin Yahudi devletinin bir apartheid devleti uygulamaya koyduğuna yönelik iddialarını kuvvetlendirmede ciddi bir aşama kaydedilmesini sağlamıştı. Abbas Bush'a, güvenlik duvarı Filistinliler arasında bunca acıya ve içerlemeye sebep olurken, yol haritasını uygulamaya koymakta zorlandığından bahsetmişti. Bush duvar konusundaki kaygılarından Şaron'a bahsetmiş, ancak Şaron buna tepkisiz kalmıştı.[29]

Amerikalılar İçişleri Bakanlığı'ndan John Wolf'u yol haritasının uygulanışını gözlemlemesi için Kudüs'e göndermişti. Wolf'un yönlendirmesiyle iki taraf 27 Haziran 2003'te Gazze Şeridi ve Beytüllahim bölgelerinin güvenlik yükümlülüklerini İsrail'den Filistin Yönetimi'ne devreden anlaşmayı kabul etmişlerdi. Gazze anlaşması Abbas'ı güçlendirerek, onun Hamas, İslami Cihat ve el-Fetih'in Tanzim birliklerini İsrail'e karşı askeri operasyonlarını başlangıç olarak doksan gün için durdurmaya ikna etmesini sağlamıştı. İsrail bu ateşkese veya –Arapça ve İslami bir terim olup, çatışmaların barışa evrilebilecek türde bir du-

29 Bregman, *Elusive Peace*, 268-71.

raksama evresine girmesi anlamına gelen– *hudna*ya taraf değildi. İsrail aslında militan gruplarla ateşkese karşıydı. İsrail hükümetinin pozisyonu, görevi militan gruplarla uzlaşmak değil, onları yok etmek olan Filistin Yönetimi'yle ateşkes yapılabileceğini ifade ediyordu. Kördüğümü çözebilmek için Abbas, her biri kamuoyuyla paylaşılmamış olsa da, Filistin için geçerli bir *hudna* mahiyetinde bir dizi anlaşmaya varmıştı. İsrail hükümeti bazı kontrol noktalarını kaldırmış ve güvenlik gerekçesiyle tutuklanmış kişilerden bazılarını serbest bırakmıştı. Fakat böylesine isteksizce atılmış adımlar *hudna*nın barışa dönüşmeyeceğine, bilakis terör örgütlerine yeniden toparlanma fırsatı vereceğine dair kuşkuları gizleyemiyordu. İsrail kırılgan ateşkes halini, 14 Ağustos'ta İslami Cihat'ın el-Halil'deki silahlı kanadının lideri Muhammed Seder'e suikast düzenleyerek ifsad etmişti. İslami Cihat ve Hamas aciz görünmemek için karşı saldırıda bulunmaları gerektiğini düşünmüştü. Abbas öfkeli militanlara ateşkese devam etmelerini ve İsrail'e fırsat vermemelerini söylemiş, fakat Seder'in öldürülmesi ortada göz ardı edilemeyecek denli büyük bir provokasyon olduğunu ispatlamıştı. Hamas 19 Ağustos'ta Kudüs'te bir otobüse intihar saldırısı düzenlemiş, yirmi üç kişiyi öldürüp, pek çok kişiyi de yaralayarak misilleme yapmıştı. İkinci intifada tekrar başlamış ve yol haritasının uygulanmasına ilişkin süreç bütünüyle durma noktasına gelmişti. 29 Ağustos'ta, Ramallah yakınlarında Yahudi bir aileye düzenlenen silahlı saldırının ardından, kabine Filistin Yönetimi'yle bütün ilişkilerini kesme kararı almıştı.[30]

Kabine 6 Eylül 2003'te, orduya, Hamas'ın kurucusu ve ruhani lideri, belden aşağısı felçli ve tekerlekli sandalyeye mahkûm Şeyh Ahmed Yasin'i suikastla öldürme emrini vererek, olayların tırmanmasına neden olmuştu. Hava kuvvetlerinden bir jet 500 kiloluk bir bombayı Hamas liderlerinin toplantı halinde olduğu binaya atarak, Yasin'i ve diğer on dört kişiyi yaralamıştı. Abbas için Hamas liderlerinin hayatını hedef alan başarısız girişim, bardağı taşıran son damla olmuştu. İsrail'in işbirliğine yanaşmayan tutumu ve Amerika'nın İsrail'i kendisine çeki düzen vermesi konusunda uyarmaktaki başarısızlığı, Abbas'ı kopma noktasına getirmişti. Abbas, moral bozukluğu ve verimsizliğin hâkim olduğu

30 *a.g.e.*, 272-75; Meital, *Peace in Tatters*, 168-70.

üç aylık başbakanlık görevinden aynı gün istifa etmişti.[31] İsrail, halkına ılımlılaşmanın getirileri olduğunu göstererek otoritesini sağlamlaştırması için Abbas'a yardım etme fırsatını ziyan etmişti.

İSK Genelkurmay başkanlarından Moşe Ya'alon'un, siyasi patronlarının Abbas'la ilişkilerinde cömertlik ve hoşgörüden yoksun tavırları konusunda eleştirel bir tutumu vardı. Ona göre, İSK'nın uyguladığı askeri baskı amacına ulaşmıştı. Filistinliler terörün bir getirisi olmadığını zor yoldan öğrenmişler ve bu ders bilinçlerine kazınmıştı. Şimdi intifadaya karşı kazanılan zaferin ilan edilmesi, sokağa çıkma yasaklarının kaldırılması, sivil nüfus üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi, tutukluların serbest bırakılması ve kentlerin yönetiminin Filistin Yönetimi'ne devredilmesi vaktiydi. Ya'alon, taahhüt altına girebilmesi ve şiddet karşıtı tutumuyla Arafat'a alternatif oluşturan ve uzun zamandır aradıkları lider olarak Abbas'ın desteklenmesi gerektiğine inanıyordu. Şaron ise, her zamanki gibi ikili oynuyordu. Birebir görüşmelerde ve bazı tartışmalarda genelkurmay başkanı ile Abbas'ın desteklenmesi gerektiği konusunda aynı fikirdeymiş gibi davranıyor, fakat uygulamada savunma bakanı ve Şin-Bet'in başkanının temsil ettiği sertlik yanlısı tutumu destekliyordu.[32] Kasten veya değil, çok önemli siyasi bir fırsat kaçırılmıştı. İsrail-Filistin anlaşmazlığının bu bölümü İsrail'in pozisyonuna ilişkin çok temel bir sorunu göstermişti: İsrail şiddet varken barış yapamayacağını iddia etmiş, ancak şiddet yokken de barış yapmaya yanaşmamıştı.

Ilımlı Filistin başbakanının istifasını takiben, İsrail hükümeti Filistinli militan gruplara karşı savaşını tırmandırmıştı. Her zamanki gibi, şiddetin sorumlusu olarak Arafat işaret edilmişti. Kabine tarafından 11 Eylül 2003'te yayınlanan bir açıklama, Arafat'ı "İsrail ve Filistinliler arasında başlayacak herhangi bir uzlaşma sürecine bütünüyle engel teşkil eden" biri olarak tanımlamış ve "İsrail'in bu engeli bir gün, bir biçimde, kendi seçtikleri yoldan ortadan kaldırmak için çalışacağı" sözünü vermişti. Arafat'ı sürgünle tehdit etme girişimi, uluslararası bir protesto fırtınasına dönüşmüştü. İsrail'in Arafat'ı sınır dışı etmekten veya güvenliğiy-

31 Bregman, *Elusive Peace*, 275-77.

32 Ya'alon, *En Uzun Kısa Yol*, 158-59; Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 344-46.

le ilişkili tehditlerde bulunmaktan geri durmasını talep eden BM Güvenlik Konseyi kararlarından biri, ABD vetosuyla durdurulabilmişti. Başkan Bush şimdi pek çok kesim tarafından sadece bir suç ortağı değil, aynı zamanda Şaron'un demokratik bir biçimde seçilmiş Filistin liderini marjinalleştirme, tecrit ve yok etme kampanyasının etkin bir müdahili olarak görülüyordu. Başbakan yardımcısı Ehud Olmert İsrail Radyosu'na, hükümetin değerlendirdiği "seçeneklerden birinin Arafat'ı öldürmek" olduğunu söylemişti. Bu açıklama kabinedeki tartışmanın Arafat'ı sınır dışı edip etmeme tartışması değil, onu öldürme veya sınır dışı etme tartışması olduğunun ipucunu vermektedir.

Kabinenin altı ay sonra belirlediği hedef Arafat değil, Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin olmuştu. Aşdod limanına düzenlenen çifte intihar saldırıları sonrasında kabine, Hamas yönetiminin tümünü yok etme kararını almıştı. 22 Mart 2004'te saat sabah 05.30'da bir İsrail jeti tekerlekli sandalyedeki Yasin ve korumalarını sabah namazını kılmak için camiye giderken bombalayarak öldürmüştü. Bu suikast Filistin'de çatışmaların tehlikeli bir boyuta yükselmesine neden olmuştu. Yasin'in öldürülmesine ilişkin hem İsrail'in sunduğu resmi mazeretler, hem de Hamas'ın tepkisi bütünüyle tahmin edilebilir nitelikteydi. Şaron bu suikastı teröre karşı savaşın bir parçası olarak tanımlamış ve Yasin'i "Filistinli terörist katillerin ilk ve en önemli elebaşı" diye adlandırmıştı. Yasin'i Usame bin Ladin'le karşılaştırarak İsrail güvenlik güçlerini Yasin'i ortadan kaldırmaları sebebiyle tebrik etmişti. Hamas liderleri öfkeden çılgına dönmüş, cinayeti İslam'a yapılmış bir saldırı olarak algılamışlardı. Bağımsızlık kazanana değin, intikam almaya ve silahlı mücadeleyi artırmaya yemin etmişlerdi. İsrail'in cehennem kapılarını açtığını söylüyorlardı. Filistinli laik liderler saldırıyı tehlikeli, çılgın, korkakça bir saldırı olarak lanetlemiş ve Filistin toplumunda infial ve kaos yaratarak, Filistin Yönetimi'nin çöküşünü hedeflediğini düşünmüştü. Derhal açıklığa kavuşan bir şey vardı: İsrail tek bir şiddet eylemiyle, Ortadoğu barış sürecinin canlandırılması ümitlerini yok etmişti. Bir yıl önce büyük bir tantanayla başlatılan yol haritası, ölümcül bir darbe almıştı.

Şeyh Yasin'in Spartalıları andıran hayat tarzı, evrensel bir saygıyı hak etmektedir. Kendisinin ve arkadaşlarının dürüstlüğü el-Fetih içerisindeki geniş kesimlerin yozlaşmasına ciddi ve dikkat çekici bir tezat teşkil etmektedir. Yasin'in suikastla öldürülmesi Hamas'ın halk arasındaki cazibesini artırmıştır. Gazze'deki acınacak haldeki mülteci kamplarından intihar eylemcisi devşirmek hiçbir zaman zor olmamıştı. Şimdi Şeyh Yasin'in şehit olmasıyla, giderek daha fazla sayıda umutsuz genç, İslam sancağının altında toplanmaya başlamıştı. Hamas'a yönelik siyasi destek, intifadanın başlamasından beri Hamas'ın laik alternatifi el-Fetih aleyhine istikrarlı bir biçimde artıyordu. Yasin'in ölümünden bir gün sonra Hamas'ın Gazze sorumlusu ilan edilen Dr. Abdülaziz el-Rantisi, hemen ortadan kaybolmuştu. Rantisi Hamas'ın daha pragmatik ileri gelenlerinden biriydi. İntihar saldırılarını hareketlerinin kullanabileceği yegâne yöntem olarak onaylasalar da, söz konusu liderler gün geçtikçe İsrail'i 1967 sınırları dahilinde fiilen kabul etme eğilimini benimsemeye başlamışlardı. Rantisi yeni lider olarak adının açıklanmasından iki ay önce, 24 Ocak'ta "bir devlet kurulması ve geri çekilme karşılığında on yıllık bir ateşkes" önermişti. Ancak 17 Nisan'da İsrail Hava Kuvvetleri AH-64 Apache helikopterinden Rantisi'nin aracına Hellfire füzesi atarak, onu öldürmüştü. Dışişleri Bakanlığı sözcülerinden biri, "İsrail ... bugün terörizmin akıl hocalarından birini, eline kan bulaşmış birini vurdu. Filistin Yönetimi kılını kıpırdatmadığı ve terörizme karşı savaşmadığı sürece, İsrail bunu bizzat kendisi yapmak zorunda kalacaktır" demişti.

Rantisi'nin suikasta uğramasının ertesi günü Hamas'ın danışma meclisi Meclis-i Şura, Muhammed Şamah isimli pek tanınmayan bir imamı Rantisi'nin halefi olarak seçmişti. Asıl aktif liderlik işlevi, Şam'da yaşayan ve dolayısıyla İsrail'in ulaşma şansına sahip olmadığı siyasi büro şefi Halid Meşal'e bırakılmıştı. Aynı toplantıda çok önemli bir başka karar daha alınmıştı: İsrail'e, suikastları durdurması karşılığında Hamas'ın da intihar saldırılarını durduracağı bir anlaşma teklif etmek. Mısır'ın istihbarat bakanı Ömer Süleyman bu teklifi şahsen Ariel Şaron'a iletmiş, Şaron da bunu kabul etmişti. İsrail ve Hamas arasındaki anlaşma kamuoyuna açıklanmamıştı. Anlaşma metni, 2012'de Şlomi Eldar isimli

İsrailli bir gazetecinin kitabı yayınlanana kadar sıkı sıkı saklanan bir sır olarak kalmıştı. O dönemde Hamas'ın iki liderinin suikastla öldürülmesine tepki vermemesi, oldukça şaşırtıcı bir durum yaratmıştı. Hamas'ın askeri kanadının eylemsizliği, İsrail'in ezici askeri gücü karşısında bir zayıflık ifadesi olarak genel kabul görmüştü. Gizli anlaşma, bu muammanın anahtarıydı. Hamas intihar saldırılarını 2004 Nisan'ında, örgütün liderlik kadrosunun stratejik tercihinin bir sonucu olarak ve İsrail'le gizli anlaşmanın ardından birdenbire durdurmuştu.[33]

İslami Cihat bu gizli ateşkes anlaşmasına taraf değildi. 11 ve 12 Mayıs'ta İSK'nın biri ağzına kadar patlayıcıyla dolu iki zırhlı aracına ayrı ayrı düzenlenen saldırılarda, İslami Cihat'ın Kudüs bölüğü toplamda on dört İsrail askerini öldürmüştü. İSK bu eyleme tepki olarak, Haziran 1967'den beri Gazze'ye yapılan en büyük askeri harekâtı, "Buluttaki Gökkuşağı Operasyonu"nu gerçekleştirmişti. Savaş helikopterlerinin eşlik ettiği zırhlı ve piyade muharip birlikleri bölgenin güneyinde yaklaşık 100,000 kişinin yaşadığı Refah Kampı'nı tecrit ederek buraya taarruza geçmiş, evleri zırhlı buldozerlerle yıkmış, silahlı militanları ve masum sivilleri fark gözetmeksizin öldürmüştü. Dehşete kapılmış insanlardan başarabilenler, ufak tefek değerli neleri varsa sırtlarında veya eşeklerle taşıyarak kaçmıştı. Diğerleri, bu tufanın geçeceği umuduyla bodrumlara veya zemin kattaki odalara doluşmuştu. İsrail hoparlörlerinden yapışan çağrıda aktivistlerin teslim olması isteniyor, aksi halde evlerinin başlarına yıkılması riskini göze almaları bekleniyordu. Savunma Bakanı Şaul Mofaz operasyonu, tüm muhaliflerin durdurulduğu ana değin süresiz devam edecek "açık uçlu" bir operasyon olarak tanımlamıştı. Harekâtın başka bir amacı da, Gazze ve Mısır arasındaki –Philadelphi koridoru olarak anılan– sahipsiz toprakları yüzlerce evi daha yıkmak suretiyle genişleterek, Mısır'dan silahların kaçak olarak bölgeye sokulmasını engellemekti. BM Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı'na (UNRWA) göre İSK bir ay içerisinde 191 evi tahrip etmiş, 2197 Filistinliyi evsiz bırakmıştı. Uluslararası Af Örgütü ikinci intifadanın başlamasından bu yana İsrail'in Gazze'de Filis-

33 Şlomi Eldar, *Hamas'ı Tanımak* (İbranice) (Kudüs, 2012), 62-63.

tinlilere ait 3000 evi yok ettiğini, 18,000 Filistinliyi evsiz bırakıp, sokağa döktüğünü bildirmişti. İSK tahrip ettiği fabrikalar, atölyeler, seralar, kuyular, su tulumbaları, sulama kanalları ve meyve bahçelerine ek olarak 15,000 evi daha yıkacaktı. İSK 226,000 ağacı yerinden sökmüş ve Gazze'nin tarım alanlarının yüzde 10'unu yok etmişti. Uluslararası Af Örgütü uluslararası hukukun ve Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin böylesine ciddi bir biçimde ihlal edilmesini, "savaş suçu" olduğu gerekçesiyle kınamıştı.

Uluslararası toplum İSK'yı durdurmak konusunda acizdi. İSK'nın Gazze'ye saldırısı Avrupa Birliği dışişleri bakanları, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Almanya şansölyesi Gerhard Schröder ve Filistinli mültecilere uluslararası koruma statüsü verilmesi çağrısı yapan Arap Ligi tarafından kınanmıştı, ancak bu kınamalar bir sonuç vermemişti. Sözlü kınamaları takiben ne Batı, ne de Araplar eyleme geçmiş, bu durum Filistinlileri tek başlarına savaşmaya ve acı çekmeye mecbur etmişti. Etkili olabilecek tek itiraz, ABD'nin itirazıydı ancak Bush yönetimi her zamanki çifte standardını uygulamıştı. ABD "İsrail'in kendini savunma hakkı olduğunda" direterek, aynı hakkı Filistinlilerden, aslında tüm Araplardan esirgemişti. Patrick Seale, "Irak'ta olduğu gibi Filistin'de de, Amerika'nın Ortadoğu barışı için reçetesi, Arapların şiddetten vazgeçmesi, silah bırakması, teslim olması, ABD ve İsrail hegemonyasını kabullenmesi gibi görünmektedir!" gözlemini yapmıştı.[34] Gazze'de katliam ve tahrip eylemleri başladığında, Başkan Bush Washington'daki mutluluk sarhoşu Yahudi bir izleyici grubuna, İsrail'in Amerika'nın "özgürlük savaşı" esnasında Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olduğunu tasdik etmişti. Bush, yankılanan sevinç çığlıkları arasında AIPAC'a, "İsrail'in özgürlüğünü, refahını ve güvenliğini savunarak, aynı zamanda Amerika'nın amaçlarına da hizmet ediyorsunuz" demişti. Arap-İsrail anlaşmazlığı tarihinin bütünü düşünüldüğünde, İsrail hiçbir zaman George W. Bush'un başkanlık dönemindeki kadar az engellemeye tabi olmamıştı.

Hükümetlerin siyasi çözüm yönünde ilerleme kaydetme konusundaki başarısızlığı, İsrail-Filistin anlaşmazlığının iki tarafın-

34 Patrick Seale, "The Martyrdom of Gaza", *Gulf News* (Dubai), 21 Mayıs 2004.

dan bazı birey ve grupların yeni ve taze fikirlerle öne çıkmasına neden olmuştu. Kudüs'teki Kudüs Arap Üniversitesi'nin rektörü Sari Nuseybe ve İsrail donanmasından emekli bir komutan ve Şin-Bet'in başkanı olan Ami Ayalon'un, anlaşmazlığın çözümü için İsrail'in işgal altındaki bölgelerin tümünden geri çekilmesini ve Filistinlilerin geri dönüş hakkından vazgeçilmesini temel alan planları, 300,000'den fazla imza ile destek bulmuştu. Filistin enformasyon bakanı Yaser Abid Rabbo ve İşçi Partisi'nden eski adalet bakanı Yossi Beilin, 1 Aralık 2003'te Cenevre'de, büyük bir medya ve siyasi tantana eşliğinde Filistin ve İsrail arasında bir "barış anlaşması" imzalamıştı. Cenevre protokolü denen bu anlaşma, anlaşmazlığın bütün boyutlarını detaylı bir biçimde ele alan elli sayfalık bir belgeydi.[35] İsviçre hükümetinin finanse ve himaye ettiği anlaşma, dünyanın her yerinde ilgiyle karşılanmıştı. Ancak tahmin edildiği üzere, anlaşma Beilin'i vatan haini olarak kınayan Ariel Şaron'un gazabına uğramıştı. Şaron'un başından beri asıl iddiası ortada barış yapmak için Filistinli bir paydaş olmadığıydı. Cenevre protokolü sadece İsrail ile anlaşmazlığın nihai çözümünü müzakere edecek ılımlı Filistinlilerden oluşan kayda değer bir grubun varlığını değil, aynı zamanda bu grubun müzakereler için ön hazırlıkların çok büyük bir bölümünü yaptığını da gözler önüne sermişti.

Tek Taraflılık ve Bush-Şaron Anlaşması

Şaron ülke içinde savunma haline bürünüvermişti. İsrail kamuoyu gittikçe artan bir memnuniyetsizlik ve protesto hali sergiliyordu. Şaron güvenlikli barış kartını oynadığı için seçilmişti, ancak güvenliğin ön şartı olan barışı gerçekleştirmenin yanına bile yaklaşamamıştı. Sabit fikirli biçimde sindirmeye odaklanmış olması en önemli amacını, yani Filistin teslimiyetini gerçekleştirmesini engellemişti. Filistinli ılımlılarla ilişki kuramadığından veya İslami Cihat militanlarını korkutarak itaat ettiremediğinden, başka seçenekler düşünmeye başlamıştı. Stratejik çıkmaz onu tek taraflılık (*unilateralism*) ve kopuşa sevk etmişti. Yokla-

35 Yossi Beilin, *The Path to Geneva: The Quest for a Permanent Agreement, 1996-2004* (New York, 2004).

maya başladığı bir fikir de, İsrail'in Gazze'den tek taraflı olarak çıkmasıydı. İsrail kamuoyu, İsrail'in Gazze'deki saldırıları karşısında Hamas'ın karşılık vermekten büyük ölçüde kaçınmış olduğunun farkında değildi. Hem İsrail, hem de Hamas Nisan 2004'te Mısır'ın yardımıyla belirledikleri kuralları uygulamaya başlamıştı. 31 Ağustos'ta İsrail içinde Beerşeba'daki intihar saldırısı sonrasında bile, her zamanki misillemeler yapılmamıştı. Ömer Süleyman Şaron'a bunun Hamas'ın yöneticilerinin onayı haricinde bir operasyon olduğunu ve ateşkes anlaşması çok sıkı biçimde gizlenen bir sır olduğundan, bölgesel grupların bazen yukarıdan talimat almaksızın bağımsız eylemler gerçekleştirdiklerini söylemişti. Ateşkes zaman zaman bunun hilafına olaylar olsa da sürmüştü, çünkü ateşkesin devamı iki tarafın da çıkarınaydı. Ve iki taraf da bir sonraki aşama için plan yapıyordu: Hamas liderleri Filistin Yönetimi'ne daha yakın olmanın yollarını arıyor; Şaron ise Gazze'den çıkmaya hazırlanıyordu.[36]

Gazze'den çekilme mevzusu yeni değildi. 2003 seçimlerinde İşçi Partisi lideri Amram Mitzna, İsrail'in Gazze'den tek taraflı olarak çekilmesini teklif etmişti. Bu fikir partiler ötesi bir destek görmüş ve Şaron sonunda bunu kabul etmişti. Önerinin asıl cazip yanı tek taraflı bir eylem olmasından kaynaklanıyordu. Tek taraflılık, Şaron'un askeri, siyasi ve başbakanlık kariyerinin ana ekseni olmuştu. Şaron, İsrail'in diğer tarafların çıkarlarını dikkate almaksızın, kendi güvenliğini sağlama ve bölgesel ortamı kendi avantajına göre şekillendirme becerisine sınırsız bir güven duyuyordu. Şaron'un en yakın danışmanları da bu yaklaşımını paylaşıyordu. Ekim 2003'te Şaron'un yakın çalışma çevresiyle yaptığı toplantılardan birinde başbakanın küçük oğlu Gilad Şaron, Gazze'deki durumun dayanılmaz bir hal aldığını belirterek, bu durumu düzeltmek için tek taraflı eylem önerisinde bulunmuştu. İsrail'in, vatandaşlarının can güvenliğini sağlamak üzere önlem almak için, –belki de hiç gerçekleşmeyecek bir durum olan– Filistinlilerle anlaşmayı beklemek zorunda olmadığını söylemişti. Sözlerine Filistinlilerden işbirliği istemenin İsrail'i Filistinlilerin rehinesi haline getirmek olduğunu söyleyerek devam etmişti. Bu nedenle İsrail kendi çıkarları için harekete geçmeli ve diğer tarafın

36 Eldar, *Hamas'ı Tanımak*, 96-101.

görüşlerini dikkate almamalıydı. Şaron söz konusu yorumu dikkatle dinlemiş ve oğlundan düşüncelerini yazılı olarak sunmasını istemişti. Gilad Şaron 16 Ekim'de görüşlerini açıklayan bir bildiri kaleme alarak, tek taraflı eylemin gerekçelerini oluşturmuştu.[37] Ancak Gazze'den tek taraflı geri çekilme, Ariel Şaron'un sürekli savunduğu yerleşimcilere ihanet anlamına geliyordu. Şaron içinden hiç de böyle bir şey gelmese de, yeni stratejik vizyonu uğruna yerleşimcileri hayal kırıklığına uğratmıştı. Bu karar, "barış için toprak" yaklaşımından, "güvenlik için toprak" yaklaşımına geçiş anlamına gelen önemli bir değişiklikti.[38]

İsrail için Gazze aslında önemli bir stratejik veya ekonomik değer ifade etmiyordu. Bu bölge dünyadaki en yoksul ve en çok zulme uğramış toprak parçalarından biriydi. Oradaki şartlar, Şaron'un vicdanı için rahatsızlık yaratmasa da, medeni değerlere bir tür hakaretti. Ekonomi sadece azgelişmiş değil, gelişmesi sömürge yöneticileri tarafından kasıtlı olarak engellenmiş bir durumdaydı. Gazze'nin kendi sanayisini ya da ihracatını geliştirmesine engel olunmuş ve burası ucuz iş gücü kaynağı ve İsrail malları için bir pazar olarak kullanılmıştı. Gazze'nin kalkınmasına engel olma siyasetinin ardında ekonomik değil, siyasi gerekçeler vardı. İsrailli görevliler tutarlı ve sürdürülebilir bir ekonominin siyasi bağımsızlık için gerekçe oluşturacağının farkına varmışlar ve bu nedenle çok sayıda kural ve yönetmelik yardımıyla bu küçük kara şeridine bağımlılık durumunu dayatmışlardı. Yahudi yerleşimciler hükümetlerinin yardımıyla Gazze halkını, kutsal metinlerdeki deyimle ifade edilirse, "odun kesen ve su çeken adamlar"a çevirmişti. Bölgenin, nüfusun da yoğunlaştığı yarısı, dünyanın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerlerinden biriydi. Yalnızca Cebaliye mülteci kampında, kilometrekare başına 25,000 kişinin düştüğü Manhattan'a kıyasla, 74,000 insan düşüyordu.[39]

Gazze İsrail sömürgeciliğinin en zalim ve merhametsiz yüzünü açığa vuruyordu. Böylesine küçük, 330 kilometrekarelik bir

37 Gilad Şaron, *Şaron*, 487-89.

38 Şlomo Ben-Ami ile mülakat, Tel Aviv, 25 Mart 2013.

39 Sara Roy, *Failing Peace: Gaza and the Israeli-Palestinian Conflict* (Londra, 2007), 311-13. Ayrıca bkz. Amira Haas, *Drinking the Sea at Gaza: Days and Nights in a Land under Siege* (New York, 1999).

toprak şeridinde, çoğunluğu mülteci ve mültecilerden türemiş nesillerden 1.4 milyon Filistinli, çoğu çiftçi olan 8000 de yerleşimci yaşıyordu. Yerleşimciler bölgenin, tarın alanlarının yüzde 40'ının ve su kaynaklarının çoğunun dahil olduğu yüzde 25'ini kontrol ediyordu. İSK tüm ana yolları kontrol ediyor ve yerleşimcileri koruyordu, ancak el-Aksa intifadasının patlak vermesinin ardından durmaksızın artan kayıplara uğramaktaydı. Filistinli militan örgütler sadece askerlere değil, yerleşimcilere karşı da saldırılar gerçekleştiriyor, yerleşimcileri Yahudi devletinin askeri kolunun bir parçası olarak görüyorlardı. Hamas yerleşimlerin boşaltılmasını ve yerleşimcilerin Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Kudüs'ten çıkarılmasını talep ediyordu.[40] Şaron Gazze'nin işgalinin uzun vadede sürdürülemeyeceğini anladığı anda, İsrail'in buradaki kayıplarını sonlandıracak araçları ve yöntemleri aramaya başlamıştı. Gazze'de kullanılan kuvvetin ölçüsüzlüğünün, İsrail'in geri çekilmesini örtbas etmesi planlanmıştı. Şaron Gazze'den geri çekilmenin –2000 yılında gerçekleşen ve yaygın biçimde Hizbullah'ın zaferi olarak algılanan– Lübnan'dan geri çekilmeye hiçbir biçimde benzemesini istemiyordu.

Demografi, Şaron'un düşünce biçimi açısından önemli bir faktördü. "Doğu cephesi"nin 1991 Irak savaşı sonrasında ortadan kalkması hem onu, hem de danışmanlarını topoğrafyadan ziyade demografiyi güvenlikle ilgili en önemli çıkar meselesi olarak algılar hale getirmişti. Likud, Gazze Şeridi ve Golan Tepeleri'ni de kapsayan Büyük İsrail ideolojisine sadık kalmayı sürdürmüştü. Ancak Şaron ve bazı daha pragmatik mesai arkadaşları, özellikle de yardımcısı Ehud Olmert, İsrail'in işgal altındaki toprakların tümüne birden tutunamayacağını ve bu rüyanın boyutunun biraz küçültülmesi gerektiğinin farkına varmıştı. Buna göre Büyük İsrail rüyasından tamamen vazgeçilmiyor, ancak bu rüyanın değişen ortama biraz uyarlanması gerekiyordu. Büyük İsrail projesinden kısmen vazgeçilmesinin ardında yatan asıl neden, nüfus istatistikleriydi. Şeria Nehri ile deniz arasında 5.4 milyon Yahudi ve (aralarında İsrail'in Arap vatandaşları da bulunan) 4.6 milyon Filistinli yaşıyordu. Gazze nüfusu yılda yüzde 4'lük bir artışla büyüyordu. Gazze, doğurganlık yaşındaki kadın başına düşen 5.5

40 Khaled Hroub, *Hamas: A Beginner's Guide* (Londra, 2006), 136.

ile 6 çocuk oranıyla bölgedeki en yüksek doğum oranına sahipti. Bazı İsrailliler Filistinlilerin kendi topraklarında kendi çocuklarını büyütüyor olmaları gibi böylesine doğal bir olgudan "demografik sorun" veya "zaman ayarlı demografik bomba" olarak bahsediyor, İsrail'in Yahudi ve demokratik bir devlet olduğu yönündeki geleneksel yaklaşıma dair iç gerilimleri açığa vuran bir dil kullanıyorlardı. Ancak gündelik siyaset gereği, Şaron Gazze'den geri çekilmenin yaklaşık 1.5 milyon Arabı demografik denklemden bir çırpıda çıkaracağını biliyordu. Sol'un İsrail'in işgal ettiği toprakların tümünü elinde tutarak Yahudi kimliğini koruyamayacağına ilişkin savının gücünü anlamaya başlamış ve bu nedenle bu fikri –fikir İşçi Partisi'ne ait olsa da– benimsemeye başlamıştı. Bu fikrin Şaron versiyonu, Filistin Yönetimi'yle müzakere etmeden, Batı Şeria'da "acılı tavizler vermeden" ve uluslararası yol haritalarını izlemeden, İsrail-Filistin haritasının tek yanlı olarak yeniden çizilmesinden ibaretti.

Şaron'un düşünce dünyasında, Dörtlü'nün yol haritasını uygulamayarak hükümsüz kılmak bir diğer belki de en önemli mesele idi. İsrail içinden Şaron'a muhalif kesimler, Gazze'den geri çekilme konusunun gündem olmasının, o aralık Şaron ve oğulları hakkında devam etmekte olan rüşvet ve yolsuzlukla ilgili polis soruşturmasına yönelik ilgiyi dağıtmayı hedeflediğine inanıyordu. Şaul Mofaz'ın yerine İSK genelkurmay başkanı olan Moşe Ya'alon, yukarıda bahsedilen hamlenin en şiddetli karşıtlarından biriydi. Ya'alon, anılarında siyasi bekasını garantilemek için Şaron'un ülkeyi hiçbir umut veya gelecek vaat etmeyen stratejik bir rotaya soktuğunu yazmıştı. Ya'alon o zamanlar Gazze'den geri çekilmenin teröristleri cesaretlendireceğine, Filistin Yönetimi'ni zayıflatacağına ve Hamas'ı güçlendireceğine inanıyordu.[41] Geri çekilme elbette İsrail için riskler yaratıyordu, ancak kişisel siyasi bekasını düşünen Şaron'un söz konusu risklerin boyutlarını tam olarak algılaması olanaksızdı. Şaron'a göre ülkenin karşı karşıya olduğu en büyük tehdit, İsrail'i Gazze ve Batı Şeria'daki yerleşimlerin tümünden olmasa da, büyük bir kısmından çekilmek ve 2005 sonlarında bağımsız bir Filistin devletini kabul etmek zorunda bırakacak yol haritasıydı. Bu, Şaron'un en büyük

41 Ya'alon, *En Uzun Kısa Yol*, 156-57 ve 174.

kâbusuydu. Dahası, iç siyaset konusunda öngördüğü şey yol haritasının kabul edilmesi gibi bir durumun mümkün olmadığında karar kılmasına sebep olmuştu: İsrail kamuoyu hiçbir başbakana İsrail ve "intihar bombacıları devleti" arasındaki sınırın bir havan topu menzili mesafesinde olacağı bir planı uygulama izni vermezdi. Gazze'den ayrılma planının amacı, yol haritasının "işini bitirmekti."[42]

Şaron'un planı iktidar partisindeki yerleşimci yanlısı, aşırı sağcı bakanlar ve saldırgan bir şahin olan Savunma Bakanı Şaul Mofaz'ın ciddi muhalefetiyle karşılaşmıştı. Genelkurmay herhangi bir karşılık almaksızın geri çekilmenin, Filistinliler tarafından terörizme teslim oluş, bir tür kaçış ve çarpışmada yenilgiyi kabul etme olarak algılanacağı uyarısında bulunmuştu. Genelkurmay, muzaffer Hamas'ın Gazze'yi İsrail'e yönelik saldırıları yönlendireceği bir füze fırlatma rampasına dönüştüreceği ve İsrail'i güney sınırında güçlü bir düşmanla baş başa bırakacağı gerekçesiyle kaygılıydı. Bu nedenle, geri çekilmeden önce Hamas'ı dağıtmak istiyordu. Genelkurmay sadece tasarı aşamasındaki geri çekilme konusunda değil, geri çekilmenin tek taraflı olması konusunda da çekincelerini ifade etmişti. Şubat 2005 ortalarında hükümete sunduğu resmi raporda, Genelkurmay ana fikrini kısa ve öz biçimde belirtmişti: "İsrail Gazze'den sadece anlaşma ile ve tek taraflı olmaksızın geri çekilmelidir."[43] Şaron ise, taahhüt altına girmek istemiyordu. Aksine, İsrail'in Batı Şeria'daki hakimiyetini sağlamlaştırma serbestisi kazanmak için, Gazze'deki kaynayan kazandan çıkmak istiyordu. Pek çok röportajında, geri çekilmenin tek seferlik bir hamle olacağını açık bir biçimde ifade etmişti.[44] Ancak ülke içinde kendisine yönelik muhalefeti susturabilmesi için, Şaron'un Gazze'den çabuk ve düzenli bir geri çekilmeye ihtiyacı vardı. Dahası, Gazze'den tek taraflı olarak ayrılma planı, Gazze'yi Batı Şeria'dan ayırmak ve Batı Şeria'yı sınırdaş olmayan anklavlar silsilesine bölmek suretiyle Filistinlileri güçsüzleştirme planıyla da oldukça uyum gösteriyordu.

42 Eldar, *Hamas'ı Tanımak*, 121-22.

43 Peri, *Generals in the Cabinet Room*, 202-3.

44 Dan, *Ariel Sharon*, 382.

Şaron başbakanlık yaptığı süre boyunca dış politika ve güvenlik konusunda asıl karar mercii olarak davranmış, mensup olduğu siyasi partiye, hükümete veya Knesset içerisindeki görüşlere çok az kulak vermişti. Anayasal kurallara ve prosedürlere uymak konusunda da pek titizlik göstermemişti. Kararlar alırken, –toplantılarının bir bölümünü kendisine ait Sycamore Çiftliği'nde gerçekleştirdiğinden, "çiftlik forumu" olarak adlandırılan– daha çok bizzat seçtiği danışmanlardan oluşan grupla beraberdi. Şaron'un "çiftlik forumu", iktidar partisinden hiçbir bakanın bu forumda yer almaması haricinde, Golda Meir'ın "mutfak kabinesi"nin bir benzeriydi. Forum, Şaron'un oğulları Omri ve Gilad, Başbakanlık Ofisi başkanı Dov Weissglas, halkla ilişkiler uzmanı Reuven Adler ve konuya bağlı olarak değişen pek çok yakın arkadaş ve danışmandan oluşuyordu. Söz konusu gayri resmi forum Şaron'u Gazze'den çekilme fikri için diretmesi ve muhaliflere kulak asmaması için cesaretlendiriyordu. Forumdaki anahtar isim Şaron'un avukatı olan, şimdi ise ofisinin yöneticisi, sorun çözücü ve Bush yönetimi ile Şaron'un asıl bağlantısı durumundaki Weissglas'tı. Weissglas Şaron'a İsrail'in sınırlarını belirleme becerisine sahip ve İsrail'in kaderini tayin edecek yegâne devlet adamı olduğunu söyleyerek dalkavukluk yapıyordu. Weissglas, Amerikalıların oluru ve yaygın halk desteği ile Gazze'den ayrılınması durumunda, gerçekleşmesi için uzun yıllar gereken Filistinlilerle kalıcı barış için harekete geçmesi yönünde İsrail'e uygulanan baskının azalacağını iddia ettiği bir de teori geliştirmişti. Gazze'den geri çekilmeyi destekleyen farklı gruplara farklı gerekçeler atfedilse de, geri çekilmenin ardındaki asıl amaç buydu.[45]

Şaron fikirlerini değerlendirilmek üzere öncelikle kabineye değil, Amerikalılara sunmuş, sürecin başlangıcından sonuna kadar her bir hamlesini Amerikalılarla koordineli olarak gerçekleştirmişti. Amerika tarafındaki kilit isim ise, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Ortadoğu sorumlusu Elliott Abrams'tı. Abrams Şaron'un İtalya'ya yaptığı resmi gezi sırasında onunla buluşması için gizlice davet edilmişti. Şaron-Abrams görüşmesi, 18 Kasım 2003'te, Şaron'un kaldığı Cavalieri Hilton'un yemek salonunda

45 Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 360-61.

gerçekleşmişti. Abrams en iyi restoran tarafından hazırlanmış müthiş bir İtalyan yemeği beklentisi içindeydi:

> Böyle bir öğün yerine, Şaron'un personelinden biri bize kocaman et dilimleri ile dolu bir servis tabağı getirdi. Şaron hemen yemeğe girişip büyük, pembe bir et parçasını masanın kendi bulunduğu tarafına çekerek kocaman dilimler kesmeye başladı. Söz konusu yemek bana benim kesinlikle yemediğim ve Şaron'un da yiyemeyeceğini düşündüğüm domuz eti gibi görünmüştü. Bu nedenle ona, "Bu tam olarak ne eti?" diye sordum. Çatalındaki iri parça eti sallayarak, şu cevabı verdi: "Elliott, bazen en iyisi hiç sormamaktır."[46]

Konuşma Yahudi diyetine dair kısıtlamalardan Ortadoğu siyasetine döndüğünde, Şaron oldukça pervasızlaşmıştı. Suriye ile müzakere yapılamazdı, bu anlamda Amerikalıların ne istediğinin bir önemi yoktu. O katillerle sınırlar hakkında daha önce pekâlâ tartışma yapmışlar ve bu tartışma sonuçsuz kalmıştı. Abrams pek çok İsrailli generalin Suriye ile müzakere yanlısı olduğunu biliyordu, ancak bu konudan generaller değil, Şaron sorumluydu ve başka bir cepheye yönelmek istemiyordu. Filistin cephesindeki değişimi sonuçlandırmak istiyordu. Abrams'ın Başkan Bush'a götürmesi istenen mesaj açıktı: Şaron Suriye'yle müzakereleri başlatırsa, bu İsrail için bir şok olacaktı ve İsrail zaten yeterince şok yaşamıştı; İsrail öncelikle Filistinlilerle alakadar olmak durumundaydı. Şaron İsraillilerin Filistinlilere güvenmiyor olduğunu da sözlerine ekleyerek, bir sonuç alıp almayacakları konusundan emin olmamakla birlikte deneyip görmek durumunda olduklarını belirtmişti. Şaron bu noktada ilk kez yeni yaklaşımını gözler önüne sermişti. Sükûnetin egemen olması halinde, Gazze'deki bazı yerleşimleri boşaltabilirlerdi. Ancak Şaron, yerleşimlerin boşaltılması, Filistinlilerle müzakerelerin bir meyvesi olmayacak demişti. Şaron bu adımları tek taraflı olarak atacaktı: "Onların ellerine bakmak istemiyorum, çünkü gerekeni yapmayabilirler veya terör eylemleri olabilir." ABD hükümeti daha sonra çözülme olarak adlandırılacak duruma ilişkin ilk ipucunu, bu şekilde almıştı.[47]

46 Abrams, *Tested by Zion*, 88.

47 *a.g.e.*, 88-89.

Şaron'un Elliott'la yaptığı toplantıya ilişkin değerlendirmesinden, onun bu erken aşamada Dörtlü'nün yol haritasının yerini, kendi yeni yaklaşımının alacağını netleştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şaron'un bakış açısına göre, aslında bu durum Abrams'la Roma'daki gizli görüşmesinin özünü oluşturmaktaydı. Şaron, "Bir paydaşın yokluğunu İsrail'e yönelik bir tehdit olarak gördüğümü anlattım ve bu nedenle kendimizi 'yol haritasından kurtarmak' ve başka bir plan yapmak zorunluluktu" demişti.[48] İsrailli diğer görevliler yeni yaklaşımın ardındaki mantığı biraz daha açık hale getirmişlerdi. İSK planlama bölümünün başkanlığını yapan General Eival Giladi Abrams'a, Gazze'den çekilmenin İsrailliler için boşluk olarak algıladıkları bir şeyi doldurma çabasından daha fazla bir şey olduğunu; geri çekilmenin Şaron'un ve İsrail sağının Filistinlilere yönelik yeni tavrının bir parçası, daha büyük bir planın ilk adımı olduğunu anlatmıştı. Giladi'nin anlatımıyla, "İntifada ve Filistinlilerle iyi, hatta yakın ilişkilerin çöküşü İsraillilerin yaklaşımlarında büyük bir dönüşüme neden olmuştu. Şimon Peres ve İsrail solunun ekseriyetinin kendini kaptırdığı barış ve uyum vizyonu –Şimon Peres'in konuşmalarındaki 'yeni Ortadoğu' atıfları– da yok oluyordu, terörizm bunların canına okumuştu."[49]

Şaron "geri çekilme" terimini ilk kez 18 Aralık 2003'te Herzlia'da yaptığı kamuya açık bir konuşmada kullanmış, ancak bu konuda detay vermemişti. Sadece Filistinlilerin yol haritasında üzerlerine düşen sorumlulukları gerçekleştirmekte başarısız olduklarını söylemiş, "İsrail Filistinlilerle bağlantıyı kesmek için tek taraflı bir önleme başvuracaktır" demişti. Şaron 2 Şubat 2004'te *Ha'aretz*'den Yoel Marcus'a verdiği röportajda, Gazze Şeridi'ndeki yerleşimlerin sadece birkaçını değil tümünü boşaltacaklarının işaretini vererek, bombayı patlatmıştı. Bu açıklama askeri liderler için bir sürpriz olmuştu: başbakan kapsamlı sonuçları olacak stratejik bir hamle konusunda kendilerine danışmaksızın halkın önünde fikrini söylüyordu. Gazze'den tamamen geri çekilme planı için onay alma prosedürü aylarca sürmüş, beraberinde ciddi siyasi zorluklar getirmiş, hükümet Temmuz 2004'te bu planı

48 Hefetz ve Bloom, *Kılavuz*, 716.

49 Abrams, *Tested by Zion*, 91-92.

prensipte onaylamıştı. İSK ancak bu karardan sonra detaylı operasyon planları hazırlamaya başlamıştı.[50]

Şaron her zaman dikkatini Amerika'ya yöneltmişti. Gazze'den geri çekilme karşılığında, Batı Şeria'daki yerleşim bloklarından önemli olanların güçlendirilmesine ilişkin paralel planına Amerikalıların onayını istiyordu. İsrail'de "mutabakat yerleşimleri" olarak bilinen bu yerleşimler Kudüs'ün doğusundaki Ma'ale Edumim, Tel Aviv'in kuzeydoğusundaki Ariel ve Kudüs'ün güneyindeki Etzion Bloğunu da kapsıyordu. Amerika'nın Ortadoğu uzmanları bu fikre ilk anda hissedilir derecede mesafeli bir tepki vermişti. Amerika'nın işgal edilmiş bölgelerdeki Yahudi yerleşimlerine öteden beri gösterdiği muhalefette herhangi bir resmi değişiklik yapılmasına karşı çıkılması konusunda hepsi birleşmişti. Bush'un bazı danışmanları Şaron'un tek taraflı çekilme planını, nihai statü müzakerelerini başlatmayı kolaylaştıracak cesur bir hamle olarak görüyordu. Ancak Dışişleri Bakanlığı "Önce Gazze" yaklaşımının "En son Gazze" haline dönüşerek, Batı Şeria'nın işgalini sürekli hale getirip nihai barış anlaşması şansını ortadan kaldırmasından kaygılanıyordu.

Amerikalılarla detaylı müzakerelerle nihai şeklini alan plan, İsrail'in Gazze Şeridi'nden ve Batı Şeria'daki birbirinden bağımsız dört yerleşimden tek taraflı geri çekilmesine dairdi. Plan tipik bir biçimde Filistinlilerin hak ve çıkarlarını dikkate almıyordu ve müzakerelerin temeli olarak Filistin Yönetimi'ne sunulmamıştı bile. 16 Mart 2004'te, planın kamuoyuna açıklanmasından bir buçuk ay sonra Şaron ve Abbas arasında bir toplantı yapılmış ve söz konusu toplantı, iki tarafın da bir diğerinin söylediğini dikkate almadığı, bir tür sağırlar arası diyaloğa dönüşmüştü. Abbas İsrail'in boşalttığı tüm bölgelerin, Hamas'la iktidar mücadelesinde elini güçlendirmesi için hükümetine verilmesini teklif etmişti. Şaron bu ricayı görmezden gelerek, atmayı önerdiği adımlar listesinden bahsetmekle yetinmeyi uygun görmüştü.[51] Şaron ve yardımcıları Filistinlilerin protestolarına aldırmaksızın, planı, iki devletli çözüme dayanan bir barış inşasına katkı olarak tanıtmıştı. Ancak Şaron sağ kanattan destekçilerine gizlice şunu söy-

50 Dani Haloutz, *Dolambaçsız* (İbranice) (Tel Aviv, 2010), 286.
51 Eldar, *Hamas'ı Tanımak*, 131.

lemişti: "Planım Filistinliler için zor bir plan, ölümcül bir darbe. Tek taraflı hamlede Filistin devleti diye bir şey yok." *Ha'aretz*'e verdiği mülakatta bu noktaya biraz daha açıklık getirerek, "Araplar bu plan nedeniyle korku içindeler ve her yerde bu plana karşı hareket etmeye çalışıyorlar. İsrail için iyi olan geri çekilmedir ve onlar da bunu anlıyorlar. Planı uygulamak Filistinlilere ve rüyalarına ölümcül bir darbe indirecektir" demişti.[52]

Şaron planını dış dünyaya yol haritasına bir katkı olarak sunuyordu. Planın elbette böyle bir tarafı yoktu; plan yol haritasına tamamlayıcı bir katkı dahi yapmıyordu. Plan daha çok yol haritasının yerine geçecek türde bir plandı. Yol haritası, 2005 sonuna kadar iki taraf arasında iki devletli bir çözüm için müzakere çağrısı yapmıştı. Şaron müzakere etmeyi reddediyor ve Büyük İsrail'in sınırlarını yeniden çizmek için tek taraflı eyleme geçmeyi öneriyordu. Filistin ulusal kimliğinin temelden inkârına sıkı sıkıya bağlı olarak plan, Filistinlileri zayıflatmak, bölmek ve devletleşme sürecini hezimete uğratmak için düşünülmüş bir girişimdi. Şaron Filistinlileri, Dörtlü'yü, BM ve uluslararası toplumu devre dışı bırakarak, Beyaz Saray ile tek başına ve doğrudan ilişki kurabiliyordu. Gazze Şeridi'nden 8000 yerleşimciyi çıkartma önerisine bir karşılık olarak, Şaron Batı Şeria'da 92,000 kişinin yaşadığı altı önemli yerleşim bloğunu elinde tutmak için Bush'un desteğini talep etmişti. Amerikalıları, Başkan Bush'un iki devletli çözüm vizyonu ve Dörtlü'nün yol haritasıyla çelişen bir planı desteklemeleri için ikna etme işi Dov Weissglas'a düşmüştü. Bush yönetimi, ABD'nin geleneksel siyasetine uygun biçimde planın tek taraflı doğasına başlangıçta karşı çıkmıştı. Ancak Şubat 2004'e gelindiğinde yönetim barış müzakerelerinin başarısız olması halinde yaklaşımını değiştirmeye hazırdı. Ilımlılar barış müzakerelerine bir şans verilmeksizin bu müzakerelerden vazgeçilmesine yönelik kaygılarını dile getirmeye devam ediyordu. Ulusal güvenlik danışmanı Condoleeza Rice ve Elliott Abrams ise, Şaron'un Herzlia'da yaptığı konuşmanın Şaron'un düşünce tarzında ideolojik bir değişikliği yansıttığına ve yaptıkları değerlendirmenin de başkanı etkilediğine inanıyorlardı. Şaron özgürlüğe inanmış,

52 *Ha'aretz*, 5 Nisan 2004 tarihli röportaj, aktaran Drucker ve Shelah, *Bumerang*, 376.

cesaret sahibi ılımlı bir lider ve "duruma yeni bir bakış açısı" sunma uğruna radikal siyasi tabanına karşı hamle yapmaya hazır bir lider portresi çiziyordu.[53]

Rice, ABD'nin İsrail'in Gazze'den çıkmak ve sonra da Batı Şeria'ya süresiz yerleşmek için yaptığı bir hileye alet olmakla suçlanmasından kaygı duymaya devam ediyordu. Rice bu sebeple yönetimin Gazze'den çekilmeyi ancak ve ancak Batı Şeria'nın bir bölümünden de geri çekilme şartıyla bir tür siyasi hamle olarak değerlendireceğini açıklamıştı. İsrail'in ulusal güvenlik danışmanı Giora Eiland, Batı Şeria'dan geri çekilme için üç alternatif senaryo üzerinde çalışma yapmıştı. İsraillilerin Eiland C olarak adlandırdıkları üçüncü senaryo, 15,000 kadar yerleşimci nüfusa sahip on beş yerleşimi boşaltmayı öngörüyordu. Dov Weissglas'ın söylediğine bakılırsa, Amerikan güvenlik uzmanları bu senaryonun Filistin Yönetimi'nin dolduramayacağı ölçüde büyük bir boşluk yaratacağını düşünüyorlardı. Bunun yerine, Gazze'den geri çekilmenin Batı Şeria'daki İsrail varlığını sağlamlaştırma amacı taşıdığına ilişkin söylentileri çürütmek için, İsrail'in sadece üç yerleşimi boşaltmasını önermişlerdi. Başka bir ifadeyle, Amerikalı uzmanlar İsrail'in geri çekilmesinin sembolik veya göstermelik bir geri çekilmeden daha fazla bir şey olmadığını düşünüyorlardı. İsrail'den beklenenler böyle ciddi derecede azaltılmasına rağmen, söz verilen destek konusunda bir sorun yoktu.[54]

Böylelikle Şaron'un Washington'a yapacağı bir sonraki ziyaretin altyapısı da hazırlanmış oluyordu. Bu ziyaret Şaron'un başbakan olduktan sonra ABD'ye yaptığı sekizinci resmi ziyaretti. Başkan 14 Nisan 2004'te Beyaz Saray'daki toplantıda misafirine istediği şeylerin tümünü, hatta fazlasını vermişti. Bush, Şaron'un, ülkesindeki yolsuzluk iddialarına ilişkin polis soruşturmasından sıyrılmak için "barış kartını" oynadığı şeklindeki suçlamaların farkındaydı, ancak Şaron'un Gazze'ye girebileceğine ve hatta bunu yapabilecek İsrailli yegâne lider olduğuna da inanıyordu. Bu nedenle, Şaron'a geri çekilmeyi gerçekleştirmesi

53 Daniel E. Zoughbie, "The Ends of History: George W. Bush's Political Theology and the Israeli-Palestinian Conflict" (Doktora Tezi, Oxford Üniversitesi, 2011), 20-22.

54 Weissglas, *Ariel Sharon*, 212-28.

ve iç siyasi rakiplerini yenilgiye uğratması için gereksinim duyduğu siyasi desteği sağlamak istemişti.[55] Bush Şaron'un planını "cesur ve tarihi bir inisiyatif" sözleriyle kamuoyu önünde açık bir biçimde övmüş; planı bölgede barışın inşası için gerçek bir katkı olarak niteleyerek, Şaron'a iki özel güvence vermeye koyulmuştu. Bu güvencelerden ilki, İsrail'in Batı Şeria'daki önemli yerleşim bloklarını nihai anlaşma dahilinde de elinde tutması için Amerikan desteği verileceğine ilişkin sözdü. İkincisi, Filistinli 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkını yadsıyarak, gelecekte kendileri ve ailelerinin İsrail'e değil, kurulacak müstakbel Filistin devletine göç etmeleri gerektiğini söylemesiydi. Şaron bu güvencelerin yazılı olarak ifade edilmesini istemiş ve ziyareti sırasında söz konusu güvenceler kendisine yazılı olarak verilmişti. Bush-Şaron anlaşması, iki lider arasında karşılıklı olarak sunulan mektuplar vasıtasıyla tasdik edilmişti. Başkan Bush'un 14 Nisan tarihli mektubunun taslağı, İsrail'e olabilecek en güçlü Amerikan desteğinin yılmaz taraftarı Elliott Abrams tarafından kaleme alınmıştı. Birlikte ele alındığında iki güvencenin de başkanın mektubuna yansıtılmış olması, Amerika'nın İsrail-Arap anlaşmazlığına ilişkin siyaseti açısından –1967'den beri iktidara gelen Demokrat ve Cumhuriyetçi yönetimlerin tercihlerinin aksi yönünde– ani bir değişim ifade ediyordu. Bu durum, Bush yönetiminin İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümünde güvenilir bir arabulucu olarak çalışma ihtimalini de yok etmişti.

Bush-Şaron anlaşmasına Arap liderlerin tepkisi hayret ve hayal kırıklığı karışımından ibaretti. Bush'un Likud'un tek taraflı milliyetçi gündemini kabul etmek suretiyle barış sürecine rahmet okutup, sürecin sonunu getirdiği yönünde genel bir kabul vardı. Arafat Bush'un açıklamalarını "yeni bir Balfour Deklarasyonu" olarak niteleyerek, İngiltere'nin 1917'de Yahudi halkının Filistin'de ulusal bir yurt kurmalarını destekleyeceğine dair kötü şöhretli vaadini anımsatmış, Ürdün kralı II. Abdullah da Bush ile önceden planlanmış buluşmasını iptal etmişti. Şaron'un "Ürdün Filistin'dir" tezinin savunucusu olduğu düşünüldüğünde, kral kendisine danışılmadan yapılan ve krallığını Batı Şeria'dan Doğu Kudüs'e değin pek çok bölgeden Filistinlinin akınına uğratarak

55 Abrams, *Tested by Zion*, 103-5.

altüst edecek bir protokolle ilişiksiz olduğunu göstermekte çok haklıydı. Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek, Arap dünyasında Amerikalılara karşı şimdi her zamankinden daha fazla nefret duyulduğunu belirtmişti. İslam Konferansı Örgütü Washington'ı İsrail'in tek taraflı inisiyatifine verdiği destekten ötürü kınamıştı. Bazı Müslümanlara göre Bush'un Şaron'la ortaklaşa çevirdiği dolap öylesine haksız ve iğrençti ki, şiddetli tepkileri tetikleyebilirdi.

Bush'un Şaron'a mektubunun uluslararası hukuk açısından hiçbir hükmü olmamasına karşın, mektup uluslararası mutabakattan ciddi bir sapma ifade ediyordu ve Avrupa Birliği buna sert tepki göstermişti. 16 Nisan'da İrlanda Tullamore'da Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları toplantılarından birinde, AB'nin, 4 Haziran 1967 sınırları hakkında, anlaşmazlığın iki tarafının onayladığı değişiklikler haricindeki hiçbir değişikliği kabul etmeyeceği açıklanmıştı. Bu açıklama, mültecilerin geri dönüş hakkının da, anlaşmazlığın bütün taraflarının müzakere yoluyla fikir birliğine varmak zorunda oldukları bir başka nihai ve kalıcı statü meselesi olduğuna da aynı biçimde açıklık getirmişti. Dov Weissglas bir gece, AB'nin ortak dış politika ve güvenlik meselelerinden sorumlu yüksek temsilcisi Javier Solana ile yemekteydi. Kızgınlığını gizlemek için hiçbir girişimde dahi bulunmayan Solana, başkanın mektubunu barış sürecinin "sırtındaki bıçak" olarak nitelemişti. Weissglas Solana'nın böylesine sert bir hükmü neye borçlu olduğunu öğrenmek istemişti. Solana, mektubun Filistinlilerden pazarlık yürütmelerini sağlayan önemli varlıkları aldığı cevabını vermişti. İsrail'e sınır konusunda değişiklik ve geri dönüş hakkının ortadan kaldırılması sözü verildiğinde, geriye müzakere yürütülecek ne kalıyordu?[56]

Avrupa Birliği'nden gelen eleştiriler, Şaron'un olağanüstü diplomatik bir zafer olarak gördüğü şey konusunda kendi kendini kutlamasını engellememişti. Ona göre Avrupa, İsrail ne yaparsa yapsın İsrail'e düşman kalacaktı ve Dörtlü de bir "hiç"ten (İbranice *klum*) ibaretti. Şaron neredeyse tek başına Amerika'nın yaklaşımında sismik bir değişim olarak nitelenebilecek, anlaşmazlığı bir veya daha fazla kuşak için yeniden tanımlayan değişikliğe neden olmuştu. Amerikan başkanını Batı Şeria'da İsrail

56 Weissglas, *Ariel Sharon*, 240.

kontrolünü pekiştirme planını desteklemeye ve yol haritasını bir kenara bırakmaya ikna etmişti. Şaron bu desteği, Gazze'den geri çekilme planına hükümet ve iktidar partisi içinden sağ-kanat unsurların muhalefetinin üstesinden gelmek ve –kendisi ve iki oğlu hakkındaki yolsuzluk soruşturmalarına rağmen– iktidara tutunmak için kullanmıştı. Washington'dan döndükten birkaç gün sonra 22 Nisan'da Knesset'te yaptığı bir konuşmada Şaron Amerika'yla özel ilişkilerindeki yeni gelişmelerin tarihi öneminin altını çizmişti. "ABD'ye yaptığım ziyaret esnasında elde ettiğimiz siyasi destek, İsrail için benzeri olmayan bir kazanımdır" demişti. "Başkanın mektubunda ifade edilen bu boyut ve bu kuvvetteki siyasi bir destek İsrail devletinin kuruluşundan bu yana bize verilmemiştir... Filistinliler Başkanın mektubunu, Bağımsızlık Savaşı'ndan beri aldıkları en sert darbe olarak görmektedir."[57]

Gazze'den Geri Çekilme

Kabine geri çekilme planını, pek çok kriz ve istifanın ardından onaylamıştı. 6 Haziran 2004'te kritik bir toplantı yapılmıştı. Şaron toplantıdan iki gün önce Ulaştırma Bakanı Avigdor Liebermann ve Turizm Bakanı Benny Alon'u görevden alarak, bu iki bakanın mensup olduğu Ulusal Birlik partisini koalisyon hükümetinden çıkarmıştı. Yine de, tartışmalı planı için çoğunluk oyunu garantilemeden önce, –siyasi mücadelenin aylarca sürmesi anlamına gelen– her bir yerleşimin boşaltılması için ayrı oy sürecinin de dahil olduğu kapsamlı tavizler vermek zorundaydı. Likud liderliği için yapılacak yarışta kendini alternatif bir aday olarak konumlandıran Binyamin Netanyahu, bazıları önemsiz olan pek çok itirazda bulunmuştu. Sonunda on dört bakan plan için kabul, yedisi ise red oyu vermişti. 5 Temmuz'da hükümete yönelik en az altı "güvensizlik" önergesi Knesset'e sunulmuş ve önergelerin oylamasında karşı ve lehte oylar eşit çıkmıştı.[58] Likud'un içinden isyancı bir grup Şaron'u çekilmeye zorlamaya çalışmış, ancak kamuoyu Şaron'dan yana tavır koymuştu. Yerleşimciler ayaklanmıştı, ancak geri çekilmeye yönelik kamuoyu desteği giderek

57 Meital, *Peace in Tatters*, 193'ten nakledilmiştir.

58 Weissglas, *Ariel Sharon*, 247-48.

artmıştı: 8000 yerleşimciyi korumak gibi bir iş için 50,000 askeri görevlendirmeyi gerekçelendirmek kolay değildi. Gazze'deki Netzarim yerleşimine Ekim 2004'te yapılan, iki kadın askerin öldürüldüğü saldırı bir tür dönüm noktası olmuştu. Şaron'un akıl hocaları, yerleşimcilere ve Likud'a karşı etkili bir halkla ilişkiler kampanyasına girişmişti. Geri çekilme planını pazarlama konusunda kullanılan asıl iddia Amerikan desteğiydi. Dov Weissglas *Ha'aretz*'e verdiği bir röportajda, Gazze'den geri çekilmenin amaçlarını ve avantajlarını açıklamıştı:

> Planın önemi, siyasi sürecin durdurulmasından kaynaklanıyor. Ve bu süreci durdurduğunuzda Filistin devletinin kuruluşunu ve mülteciler, sınırlar ve Kudüs hakkındaki tartışmaları da engellemiş oluyorsunuz. Filistin devleti olarak adlandırılan söz konusu paketin bütünü, getirdiği zorunlulukların tümüyle birlikte süresiz olarak gündemimizden çıkmış bulunuyor. Tüm bunlar otorite ve izinle gerçekleşiyor. Başkandan gelen lütuf ve Amerikan Kongresi'nin iki kanadından da çıkan onaylarla... Uygun yönetimle siyasi süreç konusunu gündemden çıkarmayı başardık. Ve dünyayı ortada konuşacak kimse olmadığını anlaması yönünde eğittik.

Weissglas barış sürecinin tam olarak nasıl durdurulacağına dair klinik terimlere başvurmuştu. Geri çekilme planının, Filistinliler tarafından reform yapılana kadar siyasi süreç olamayacağını belirten ardışıklık prensibini koruyan bir plan olduğunu söylemişti. Geri çekilme, "başkanın formülünü uzun süre bozulmaması için içine yerleştirdiğiniz bir şişe formaldehitti. Aslında geri çekilme gerçekten formaldehitti. Geri çekilme Filistinlilerle siyasi süreç olmaması için gerekli formaldehiti sağlıyordu." Mesleği avukatlık olan Weissglas, Amerikalıların taahhütlerini yazılı olarak vermelerini sağladığı için gururlanıyordu. *Ha'aretz* muhabirine "Bizler konuşacak hiç kimsenin olmadığını onaylayan belgeyi edindik" demişti. "Söz konusu onay belgesi şunları söylüyor: (1) Ortada konuşacak kimse yoktur. (2) Ortada konuşacak kimse olmadığı sürece, coğrafi statüko olduğu gibi kalacaktır. (3) Onay belgesi şu gerçekleştiğinde –Filistin Finlandiya olduğunda– feshedilecektir. (4) O zaman görüşürüz, Selamlar."[59]

59 Ari Shavit, "The Big Freeze", *Ha'aretz*, 8 Ekim 2004.

Başbakanın kıdemli bir yardımcısının, İsrail'in barış sürecini gömmeyi tasarladığını bu türden bir açık sözlülükle itirafı, soru işaretlerine ve farklı kesimlerin protestolarına yol açmıştı. Weissglass söylediklerinin bağlamından koparılmış bir biçimde aktarıldığını ve yanlış anlaşıldığını iddia etmişti. Ancak hükümetin itibarına verilen zararı, birtakım sözler yardımıyla evirip çevirerek telafi etmek mümkün değildi. Bu durumdan Amerikalıların itibarı zarar görmüştü. İsrail'in eylemleri ve Amerika'nın bunlara desteği hakkındaki yaygın küresel hoşnutsuzluğu dikkate almamak imkânsızdı. Condoleeza Rice, söz konusu röportaj ışığında İsrail'in pozisyonunu netleştirmesini talep etmişti, ancak İsrail'in ikiyüzlülüğünü dikkat çekici bir biçimde hoşgörmeye de devam etmişti. Yerleşimcilerin boşaltması gereken ev ve çiftliklerin hikâyesi ise, bilhassa trajikti. İsrail ABD hükümetiyle yazışmalarda Gazze'de geride kalacak binaların tümünü uluslararası bir komisyona devretmeyi kabul etmişti. Yahudilerin yaptığı evleri Filistinli mültecilere teklif etmek, cömert bir jest ve sembolik anlamda çok önemli bir hamle olurdu. Ancak İsrail hükümeti herhangi bir cömertlikten nasibini almadığından, Filistin Yönetimi'yle bu evlerin yıkımı için anlaşmıştı. Üzerinde anlaşılan işbölümüne göre, İsrail buldozerleri evleri yıkacak, Filistin Yönetimi ise molozları temizleyecekti. Rice söz konusu anlaşmayı barış yolunda tarihi bir adım olarak övmüştü. Bu garip bir açıklamaydı zira ev yıkmak normalde barışa katkı sağlayan bir şey olarak görülemez. Bilakis, barış sürecinin İsrail ve Amerika'nın Filistinlilere bir çözüm dayatmaya çalıştığına dair bir mekanizma olduğu suçlamasına doğruluk kazandırır. Arka planda teröre karşı sürdürülen küresel savaş vardı ve bu savaş Amerikalıların ve İsrailllilerin Filistin'e dair politikalarını uyumlu hale getirmede önemli bir rol oynamıştı. James Gelvin'in gözlemlerine göre, "Yeni Dünya Düzeni Oslo'nun ortaya çıkmasını sağlayan bağlamı sunduysa, Teröre Karşı Savaş da İsrail'in Filistinlilerle problemine tek taraflı çözüm dayatma siyaseti izleyebileceği bağlamı yaratmıştır."[60]

Tony Blair, Bush-Şaron anlaşmasıyla ilişkili olduğunu açık bir biçimde belli etmeyi seçmişti. Bu hamle, Blair'ın George Bush'u

60 Gelvin, *The Israel-Palestinian Conflict*, 244.

Filistin sorununu Irak'ın işgaline giden süreçte çözmek üzere uluslararası bir inisiyatif için ikna etmede daha önce oynadığı önemli rol düşünüldüğünde oldukça kafa karıştırıcıdır. Bush daha önce de belirtildiği gibi yol haritasına hiçbir zaman samimiyetle inanmış değildi; yol haritasını kısmen Blair'ın Irak konusunda verdiği desteği ödüllendirmek, kısmen de Arap dünyasını etkileyerek bu dünyadan dostlar kazanmak için desteklemişti. Bush ve Blair'ın ihanetine karşın yol haritası, İsrail-Filistin cephesinde ilerlemek üzere uluslararası mutabakat için en kapsamlı olası yöntemi temsil etmeye devam etmişti. Dörtlü'nün diğer üyeleri, Rusya, BM ve AB yol haritasına tamamen sadık kalmıştı. Bush'un ardında Şaron'a koşulsuz destek için sıraya giren Blair ise, Filistinlilere sinsice ihanet etmiş ve müzakereyle ulaşılacak bir çözüme ilişkin umuda ciddi bir darbe indirmişti. Blair'ın ihaneti, İngiltere'nin 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'ndan sonra Filistin halkına ikinci en büyük ihanetidir.

Yaser Arafat 11 Kasım 2004'te öldü. Ölümünün ardındaki sebep tam olarak bulunamamış, bu durum Filistin tarafında İsrail'in onu kendi yakın çevresinden işbirlikçilerin yardımıyla zehirlediği şüphesinin ortaya atılmasına neden olmuştur. 2013'te Arafat'ın bedeni kabrinden çıkartılmış, İsviçreli bilim adamları cesedin radyoaktif ve son derece tehlikeli kimyevi bir madde olan polonyumun normal ve tehlikesiz sınırın on sekiz kat daha fazlasını ihtiva ettiğini belirlemişlerdi. Hazırlanan rapor, Arafat'ın ölümüne İsrail'in düzenlediği bir komplonun neden olduğuyla ilgili spekülasyonları yeniden canlandırmış, fakat İsrail büyük düşmanının ölümüyle ilişkisi olduğu iddialarını kesin bir biçimde inkâr etmişti. Arafat yaşarken de oldukça tartışmalı bir figürdü. İsrailliler onu müzmin yalancı, terörizm destekçisi ve barışın önündeki asıl engel olarak görüyordu. İsrail tarafı ona çamur atmayı sürdürmüş, atılan bu çamurların bir kısmı üzerinde kalmıştı. Bu karalamaların bir sonucu olarak bir efsane Arafat'ı çepeçevre kuşatmıştı. Ariel Şaron'un iktidara yükselişi efsanevi Filistinli canavarla tek başına uğraşabileceğine dair yaygın inançla mümkün olmuştu. Arafat'ın olumsuz imajı Batı'da da büyük siyasi sonuçlar doğuracak kadar kökleşmişti. Arafat, Camp Da-

vid zirvesinin başarısız olması nedeniyle Bill Clinton tarafından günah keçisi olarak gösterilmiş, George W. Bush tarafından ise yol haritası ile ilerleme sağlayamamalarına bahane olarak kullanılmıştı. Arafat'ın bir canavar olduğu efsanesi, Batılı liderleri bir şey yapma sorumluluğundan kurtarmıştır. Karma Nabulsi'nin deyimiyle, "Batılı liderler, bir şey yapmak yerine, demokratik yollardan seçilen bir liderin yıllarca hapsedilmesini ve yavaş yavaş öldürülmesini, hiçbir ahlaki sakınca veya utanç duymaksızın ve hatta kimileri tezahüratlar eşliğinde izlemişlerdi. Tüm bunları mümkün kılan şey, Arafat'ın bir canavar olduğu efsanesiydi. Barışın önündeki engel Arafat."

Nabulsi haklı olarak, Arafat'ın bütün hatalarına ve kusurlarına karşın, tarihsel bir ödün temelinde adil bir barış için direttiğini belirtmiştir. Arafat BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını baz alan, anlaşmazlığın asıl kurbanları mülteciler için adil bir çözüm getirecek, iki devletli bir anlaşmanın yapılması gerektiğine inanıyordu. Arafat'ın meşruiyeti demokratik bir biçimde seçilmiş olmasından kaynaklanıyordu. Temsil ettiği şey nedeniyle bertaraf edilmişti; bu da Filistinlilerin –ister askeri işgal altında isterse mülteci kamplarında yaşasınlar– tek bir halk ve kolektif olarak kendi kaderlerini tayin hakkına sahip olduklarıydı. Arafat güç asimetrisini, işgalciler halkının topraklarını ellerinde tutmaya bu kadar kararlıyken işgalden kurtulmanın yollarını diplomatik yöntemlerle müzakere etmek konusunda halkının yaşadığı zorlukları anlıyordu. Ancak bir yandan da işgalcilerin işgalin sona ermesi gerektiğini kabul etmeleriyle gerçekleşen sayısız başarılı müzakere deneyimi örneği vardı. Arafat'ın pek çok kere kullandığı bir örnek, General de Gaulle'ün 1958'de, Cezayir silahlı özgürlük hareketi FLN'ye "cesurların barışı" için yaptığı çağrıydı. "Arafat önemli bir gerçekliği, barışın Filistinliler özgürlüklerini elde ettiklerinde geleceğini, bunu elde etmeden bir dakika öncesinde dahi barıştan söz etmenin mümkün olmadığını temsil ediyordu."[61] Arafat aynı zamanda korkunç bir biçimde ezilmiş ve çokça iftiraya uğramış halkı için bir umut kaynağıydı.

61 Karma Nabulsi, "Arafat the Obstacle Has Been Exposed as a Myth", *The Guardian*, 15 Kasım 2005.

Filistin halkının "baba"sının vefatı, Filistin siyasetinde bir devrin sonu anlamına geliyordu. Yapılacak ilk iş, Arafat'ın yerine yeni bir başkan seçilmesiydi. Filistin demokrasisi için bir sınav niteliğindeki başkanlık seçimleri, 9 Ocak 2005'te yapılmış ve Filistinliler bu sınavı başarıyla vermişlerdi. Yüzlerce uluslararası gözlemciden oluşan bir ekip seçimlerin yapılışı ile ilgili oldukça olumlu raporlar vermişti. Altı aday, canlı tartışmalar ve gerçek bir yarış söz konusuydu. Seçimin kazananı oyların yüzde 62'sini alan, el-Fetih'in ana akım adayı Mahmud Abbas olmuştu. Seçimde ikinci gelen kişi oyların yüzde 19'unu alan, tanınmış ve saygıdeğer bir hekim ve *el-Mübadere* [Filistin Ulusal İnisiyatifi] isimli reformcu siyasi partinin lideri Dr. Mustafa Bergusi idi. Altmış dokuz yaşındaki Mahmud Abbas'ın, Arafat sonrasındaki dönemde Filistinlileri temsil etmek için mükemmel bir sicili vardı. Oslo barış sürecine yakından dahil olan ve 1995 tarihli Beilin-Ebu Mazen planı olarak bilinen barış planının Yossi Beilin ile ortak yazarı olan, ılımlılık yanlısı bir kişiydi. Oslo sürecinin çöküşünü ve 2000'deki el-Aksa intifadasının patlak vermesini takiben kuvvet kullanımına başvurmanın, İsraillilerden çok Filistinlilere zarar vereceği konusunda defalarca uyarılarda bulunmuştu. Abbas yemin ederek göreve başlamasını takip eden bir hafta içinde Gazze'ye giderek, Hamas ve İslami Cihat'ı İsrail'e yönelik saldırıları durdurma karşılığında İsrail'in sözlü ve zımni ateşkes anlaşmasına ikna etmişti. Amacı silahlı örgütleri yok etmek değil, onlarla işbirliği yapmaktı; farklı Filistin hizipleri arasında iç barış sürecini başlatarak nihai statü müzakerelerine yeniden dönmek için İsrail'e baskı yapabilmekti. Dörtlü'nün gündemi Abbas'ın da gündemiydi: ateşkes sağlamak, siyasi ve finansal reformlar yapmak, güvenlik güçlerini yeniden düzenlemek, hukukun egemenliğini inşa etmek ve iki devletli çözüm için İsrail'le müzakereleri yeniden başlatmak istiyordu. Ancak iki devletli çözüm İsrail hükümetinin de işbirliğini gerektiriyordu ve bu bir türlü gerçekleşmiyordu. İsrail hükümeti kılını kıpırdatmıyordu; nihai statü konularını yeni Filistin başkanı ile müzakere etmeyi reddediyordu, tıpkı onun habis ve tehlikeli olduğu ileri sürülen selefi ile görüşmeyi reddettiği gibi.

"Tek Taraflı Geri Çekilme Planı" kapsamında, hala taşınmamış yerleşimcilerin geri çekilmesi Ağustos 2005'te İsrail güvenlik

güçleri tarafından uygulanmaya başlamıştı. Ordu yirmi bir yerleşimin aslında altı haftalık bir süreçte boşaltılacağını söylemişti. Hükümetin önerdiği parayı alıp ayrılmak için daha çok aile başvuru yapınca, ordu boşaltma süreci hakkındaki tahminini üç haftaya çekmişti. Sonunda kaderine terk edilmiş birkaç yerleşim haricinde, yerleşimlerin boşaltılması üç günden daha az bir zaman almıştı. Batı Şeria'daki dört yerleşimden ikisi direniş bayrağı açan mesihçi ve cüretkâr Yahudileri toplamıştı, fakat en önemli mevzu Gazze'ydi ve buradan çekilme hem hükümetin, hem de hükümete muhaliflerin tahminlerini boşa çıkaracak denli kolay olmuştu. Sekiz bin yerleşimcinin zorla tahliyesinin iç savaş çıkaracağına, hükümeti devireceğine ve ordu ile halk arasında onarılamayacak bir çatlak yaratacağına ilişkin şiddetli uyarıları sonrasında, geri çekilme karşıtları, geri çekilme sürecinin hızı ve görece kolay gerçekleşmiş olması nedeniyle sersemlemişti. Gazze'den çıkış Likud partisi için kritik bir konuydu ve son dakikada saf değiştirerek Şaron'a desteğini çeken Binyamin Netanyahu'nun işine yaramamıştı. Operasyon Şaron için öylesine başarılı bir hamle olmuştu ki, bu başarı Gazze'den geri çekilmenin Batı Şeria'dan benzer bir geri çekilmeyi imkânsız kılacak denli travmatik olacağına yönelik iddiayı da yok etmişti. Gazze'den çekilme çok önemli bir emsal yaratmıştı. Sivil itaatsizlik tehdidi boşa çıkmıştı. Kamuoyu yoklamaları geri çekilmeye karşı artan desteği ortaya koyuyor, İsrailli bazı yorumcular o hafta yaşananları demokrasinin teokrasi karşısındaki zaferi olarak niteliyordu.[62] Bu durum aynı zamanda Şaron'un yerleşimci lobisine karşı elde ettiği büyük bir zaferdi.

Yerleşimcilere, 1970'ten beri İsrail Diyarı'nın sınırları ve bu diyarın münhasır Yahudi kimliği hakkında neredeyse veto gücü kazanmış küçük ve fanatik bir grup öncülük ediyordu. İsrail'in en sol eğilimli hükümetleri dahi, Oslo barış sürecinin doruk noktasında yerleşimleri boşaltma fikrinden geri durmuşlardı. İşin ilginç yanı, Şaron –yerleşimlerin en büyük destekçisi– sonunda yerleşimlerin ortadan kaldırılmasının sorumlusu olmuştu. Yerleşimcilere karşı kazandığı zaferin bedelini, 1973'te kurucuları

62 Chris McGreal, "Speed of Gaza Pullout Boosts Sharon", *The Guardian*, 20 Ağustos 2005.

arasında yer aldığı Likud bloğundaki sağ kanadın yabancılaşmasıyla ödemişti. Geri çekilme tartışması esnasında Likud, ideolojik olarak tanımlanan bir hareketten, orta yolcu bir merkez partisine dönüşmekte başarısız olmuştu. Knesset'teki Likud milletvekillerinden bir grup isyan bayrağını açarak, Şaron'u vatan hainliği ve terörizmi ödüllendirmekle suçlamıştı. Şaron İsrail'in ulusal kimliğini muhafaza etmek için, küçülen Yahudi çoğunluğu daha küçük bir toprak parçasında konsolide etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu, Kudüs'ün ve yerleşimcilerin büyük çoğunluğunun yaşamakta olduğu bu şehre bitişik yerleşim bloklarının, güvenlik bariyerinin ardında elde tutulmasıyla mümkündü. Fakat partisindeki pek çok kişi bu konuda Şaron'u takip etmek konusunda isteksizdi. Şaron Eylül 2005'te Likud merkez komitesi önünde son kez konuştuğunda, onlara şunu söylemeye hazırlanmıştı: "Her şeyi elimizde tutamayacağız. Haklı ve adil bir rüyamız var, ancak bir gerçeklik de mevcut ve bu, acı ve talepkâr bir gerçeklik. Demokratik bir Yahudi devletine sahip olup, Filistin'in bütününü yönetmek aynı anda mümkün değildir." Bu konuşma, salondaki ses sistemine yönelik esrarengiz bir sabotaj nedeniyle hiçbir zaman yapılamayacaktı. Fakat bu durum kuşkusuz Şaron'un eski partisinden yüz çevirmesinin ardında yatan sebepti.[63]

Likud içerisindeki bölünme kaçınılmaz hale geldiğinde, Şaron tipik kararlılığıyla harekete geçmişti. Kasım sonunda, başlangıçta Ulusal Sorumluluk olarak adlandırılan, daha sonra ise "ileri" anlamına gelen, İbranice *Kadima* şeklinde isimlendirilen yeni bir parti kurmuştu. Şaron, kişisel ve siyasi çıkarlarını ulusal çıkarların önüne koyan ve bu nedenle ülkeyi yönetmek için uygun olmadığını söylediği Likud'dan ayrılmıştı. Partiden ayrılışı neredeyse son otuz yılda İsrail siyasetinde baş gösteren en büyük ve ani değişikliğe neden olmuştu. Şimdi ülkenin yönetimi için yarışan üç aday vardı: Filistinlilerle nihai çözüm için müzakere etmek isteyen İşçi Partisi; daha fazla geri çekilmeyi engellemeye kararlı Likud'dan geriye kalan bakiye ve kendini siyasi haritanın merkezinde konumlandıran Kadima. Kadima İsrail siyasetindeki yeni uzlaşmayı temsil ediyordu. Oslo süreci Filistinlilerin barış için paydaş olmadığına ilişkin neredeyse evrensel olarak kabul

63 Aluf Benn, "Bulldozer Rolls On", *The Guardian*, 26 Kasım 2005.

gören, ancak yanlış anlamadan müteşekkil bir kanı yaratmıştı. Şaron İsrail'in sınırlarının, Batı Şeria duvarı, toprak istimlakı ve yerleşimlerin yaygınlaştırılması yöntemleri kullanılarak tek taraflı olarak belirleneceği yeni bir süreç başlatmıştı. Kamuoyu yoklamaları Kadima'nın 28 Mart 2006'da yapılacak genel seçimlerden tam çoğunluk sağlayamasa da, birinci parti olarak çıkacağını tahmin ediyordu. Fakat 4 Ocak 2006'da, yetmiş yedi yaşındaki Şaron hiçbir zaman atlatamayacağı ağır bir felç geçirdi. 2010 yılı sonlarında çiftliğine götürülene değin, Kudüs'teki bir hastanede bitkisel hayatta yaşamayı sürdürdü. 11 Ocak 2014'te çiftliğinde hayatını kaybedecek, arkasında sert tartışmalara neden olan siyasi bir miras bırakacaktı. Yardımcısı ve sanayi, ticaret ve çalışma bakanı Ehud Olmert, Şaron'un ardından Kadima'nın genel başkanlığını üstlenerek seçimi kazanacak ve yeni hükümeti kuracaktı. Hükümetteki parti ve siyasi liderler değişecek, ancak tek taraflılık İsrail dış politikasını betimleyen bir özellik olmayı sürdürecekti.

Sonsöz

Ehud Olmert'in İsrail siyasetinin zirvesine yükselişi neredeyse tesadüfen gerçekleşmiş bir durumdu. Bu durum büyük oranda, Ariel Şaron'un oldukça kritik bir zaman diliminde ona –maliye bakanlığı gibi çok önemli bir bakanlığa getirilmemiş olmasının bir tür tesellisi olarak– başbakan yardımcılığı gibi bir unvan vermiş olmasından kaynaklanıyordu. Maliye bakanlığı Likud'un eski lideri ve başbakan Binyamin Netanyahu'ya verilmişti. Olmert ve Netanyahu'nun ikisi de en sağlam sertlik yanlılarındandı. Aradaki tek fark Olmert'in Kadima'yı kurduğunda Şaron'u izleyerek Likud'dan ayrılmış olması, Netanyahu'nun ise Likud'da kalmasıydı. Şaron Olmert'in kendisinin yerine başbakan olmasını beklemiyor veya bu makamı hak ettiğine inanmıyordu. Ancak Şaron Ocak 2006'da komaya girdiğinde Olmert otomatik olarak Kadima'nın lideri haline gelmiş ve başbakanlığa vekâlet etmeye başlamıştı.

Kadima 28 Mart 2006'daki seçimlerden 29 sandalye ile birinci olarak çıkmış, İşçi Partisi ise 19 sandalye ile ikinci parti durumuna düşmüştü. Kadima İşçi Partisi, Şas ve yeni bir parti olan Emekliler Partisi ile koalisyon kurmak üzere harekete geçmişti. Söz konusu partilerle, 120 sandalyeli Knesset'te 67 sandalyelik bir çoğunluk sağlanabiliyordu. Yeni hükümet daha orta yolcu görünmesine rağmen dış politikası açısından birtakım devamlılıklar söz konusuydu. Şaron gibi Olmert de hayatı boyunca Büyük İsrail fikrini savunmuş, acımasız demografik gerçekler nedeniyle teritoryal isteklerinde daralmaya gitmek zorunda kalmıştı. Diğer bir devamlılık, siyasi amaçların elde edilmesinde askeri gücün diplomasiye nazaran kayırılması durumuydu. Bir başka

benzerlik ise, İsrail'in Amerika'nın desteğini aldığı sürece uluslararası toplumun geri kalanına kafa tutabileceğine ilişkin güçlü ve temel kanaatti. Olmert Şaron'un Gazze'den geri çekilmesini, Batı Şeria'dan geri çekilerek devam ettirmiş, bu anlamda da bir ortaklık (*hitkansut*) sergilenmişti. Olmert'in bu politikasının nihai amacı Filistinlilerden ayrılmaktı. Filistin'in devletleşmesi, bu amacı gerçekleştirmek için sadece bir araçtı. Olmert'in üç yıllık başbakanlığına ilişkin üç husus, okumakta olduğunuz çalışma açısından özellikle anlam ve önem ifade etmektedir; bunlar iki savaş ve bir barış inisiyatifidir.

Olmert, Temmuz 2006'da Hizbullah'ın sebepsiz yere gerçekleştirdiği sınır ötesi bir saldırı ile iki İsrail askerini kaçırması üzerine, İsrail'in elindeki on beş Lübnanlı tutukluyu değiş tokuş için kullanabilir ve İsrail'in güney Lübnan'dan 2000'de çekilmesinden bu yana devam ettirdiği "çevreleme siyaseti"ni sürdürebilirdi. Olmert bunun yerine, güçlü bir lider olarak sicilini parlatmak için savaşmayı tercih etti. Güvenlik kabinesine sunduğu tek seçenek, o zamanlar nüfuzunun doruğunda olan İSK'nın hazırladığı bir plandı. Ancak İkinci Lübnan Savaşı'nın ardındaki itici güç generaller değil, Başbakan Olmert'ti. Kararın alınmasının üzerinden yirmi dört saat bile geçmeden, İSK güney Lübnan'a karşı, Hizbullah'ı yok etmek ya da en azından zor kullanarak silah bıraktırmak için büyük bir operasyon başlatmıştı. Sivillerin kasıtlı bir biçimde hedef alınarak, savaş hukukunun alenen ihlal edildiği operasyonun amacı da gerçekçi değildi ve sonuç açık bir başarısızlık olmuştu. Bizzat Olmert, hükümet tarafından savaş konusunda görevlendirilen Winograd Araştırma Komisyonu'nun sert eleştirilerine maruz kalmış; komisyon Olmert'in savaş konusundaki kararını "yanlış ve ihtiyatsız" olarak değerlendirmiş, İSK'yı ise hazırlıksızlığı, yetersiz planlaması ve kötü performansı nedeniyle suçlu bulmuştu.

Komisyonun bulguları nedeniyle kendisine istifa çağrısı yapılsa da, Olmert'in 28 Eylül 2008'de istifa niyetinde olduğunu açıklamasının sebebi, bir dizi yolsuzluk skandalına ilişkin polis soruşturmasıydı. Olmert yine de Mayıs 2009'a değin geçici seçim hükümetinin başbakanlığını sürdürmüştü. Olmert söz konusu istifa duyurusunun ertesi günü yüksek tirajlı *Yediot Aharonot* ga-

zetesine ayrıntılı bir röportaj vermişti. Olmert Batı Şeria'da inşa edilen duvarın sadece bir güvenlik önlemi değil, aynı zamanda İsrail'in nihai sınırı olduğunu açıkça ilan ederek, Şaron'unkinden farklı bir bakışı olduğunu belli etmişti. Söz konusu röportajda, açık yürekli bir biçimde dış politika yaklaşımı ve eylemleri açısından on yıllardır yanıldığını da itiraf etmişti. "Fırsat penceresi"nin kısa vadeli olduğunu vurgulayarak, "Filistinlilerle toprakların –tümünden olmasa da– neredeyse tümüne yakınından geri çekilmemiz anlamına gelen bir anlaşmaya varmalıyız" açıklamasını yapmış ve İsrail'in Batı Şeria'da elinde kalacak topraklar karşılığında İsrail içinden Filistinlilere toprak verilmesi gerektiğini belirtmişti. Röportaj bu nedenle anlaşmazlığın yegâne çözümünün siyasi olduğunu, işgalin sona ermesi gerektiğini ve İsrail'in sürekli savaşarak hayatta kalamayacağını kabul eden yeni yaklaşımı kamuoyuna duyurmuştu. Bu cesur bir itiraftı; ancak böyle bir itirafta bulunmak, siyasi kariyerini tamamlamış biri için elbette daha kolaydı.

Olmert'in barış yapıcı olarak asıl iddiası, Kudüs'teki konutunda 16 Eylül 2008'de –istifa etmeden on iki gün önce– Filistin devlet başkanı Mahmud Abbas'a yaptığı öneriye dayanmaktadır. Olmert görevinden ayrıldıktan sonra, bu öneriyi kamuoyuna duyurmuştu. Buna göre, Eski Kudüs'ün tamamını uluslararası yönetimin denetimine vermeye, Kudüs'ü bölmeye, Batı Şeria'nın yüzde 93,5'lik bölümünü Filistinlilere vermeye ve İsrail'in elinde tutacağı yerler için birebir değiş tokuş yapmaya ve Yeşil Hat içerisinde bulunan 5000 mülteciyi beş yıllık bir süre zarfında İsrail'e kabul etmeye hazırdı. Bu öneri, kritik önemdeki tüm nihai statü konularına değindiğinden, elbette kapsamlı bir öneriydi. Kudüs ve sınırlar konusunda Olmert, Ehud Barak'ın ödün vermeye hazır olduğu noktanın çok ötesine geçmişti. Ancak Olmert'in 2008'in son anlarında yaşanan olaylar hakkındaki anlatımı tam olarak doğru değildi. Olmert kendi hesabına, Filistin ve İsrail arasındaki sınır için nihai bir formül bulmak üzere Abbas'ın harita uzmanlarının eşliğinde ertesi gün kendisiyle buluşmasını istemişti. Abbas emrindeki uzmanlara göstermek üzere haritayı yanında götürmek istemişti. Olmert haritanın müzakerelerin sonlanması için değil, gelecekteki müzakereler için başlangıç noktası olarak kul-

lanılmasından korkarak bunu kabul etmemişti. Abbas, son derece önemli bir konuda "seçim hükümeti" başbakanının işleri aceleye getirmesine hazırlıklı değildi ve ertesi gün buluşma gerçekleşmemişti. Olmert Abbas'tan bir daha hiçbir haber alamadığını ve böylelikle İsrail tarihindeki en cömert teklifin Filistinlilerce cevapsız bırakıldığını ileri sürmüştü. Oysa Olmert ve Abbas, daha sonra, birçok kez müzakere edecekti. Filistinliler teklifi reddetmek değil, bazı konulara açıklık getirilmesini istemiş, ancak yanıt alamamışlardı. Filistinlilerin Olmert'in itibarı hakkındaki şüpheleri, Olmert'in kendi ülkesinde ciddi biçimde rağbet görmüyor ve sevilmiyor oluşu ve siyasi hayatının bitişinin an meselesi olması nedeniyle artmıştı. Olmert görev döneminin sonuna yaklaşan bir başbakandı, önerdiği anlaşmayı imzalamak konusunda anayasal bir hakkının olup olmadığı ciddi biçimde sorgulamaya açıktı. Bazı İsrailliler Abbas'a Olmert'le anlaşma imzalamaması tavsiyesinde bulunmuştu. Söylentilere göre, Kadima'daki iki numaralı isim olan Dışişleri Bakanı Tzipi Livni, Abbas'a Olmert'in şartlarından daha iyi şartlar önereceğinden kendisinin başbakan olmasını beklemesini salık veren mesajlar gönderiyordu.

İsrail'deki iç siyasi çekişmeler karmaşayı artırmamış olsaydı dahi, Olmert'in barış inisiyatifini belirsiz bir gelecek bekliyordu. İki taraf arasında bazı önemli konularda çok büyük görüş ayrılıkları vardı. Olmert'in Batı Şeria için önerdiği yüzdelerin, Kudüs'teki Yahudi mahallelerini içerip içermediği konusunda Filistinlilere bir şey söylenmemişti. Batı Şeria'da boşaltılacak yerleşimler konusunda da fikir birliği yoktu. Örneğin, Olmert neredeyse Batı Şeria'nın yarısına kadar uzanan Ariel yerleşiminin İsrail'in elinde kalmasında diretiyordu ve bu durum Filistinliler için kabul edilebilir bir şey değildi. Olmert, denetimindeki silahlı kuvvetlerin, gelecekteki Filistin devleti içinde kalmasını şart koşmuştu ve bu da Filistinliler için kabul edilebilir bir durum değildi. Olmert beş yıl içerisinde 5000 mülteciyi İsrail'e kabul etmeyi teklif etmişti; Abbas ise on yıllık bir süre içerisinde 150,000 mültecinin dönüşünü talep ediyordu. Olmert'in iktidarı sallantıda olmasaydı dahi, kapsamlı bir anlaşmaya ulaşılabileceği şüpheliydi. Olmert sonradan Abbas'ı cesaretsizlikle, kararsızlıkla ve barış için eşsiz bir fırsatı kaçırmakla suçlayacaktı. Ancak mevcut şartlar altında Filistinli li-

derin temkinli davranıyor olmasının da, en azından kısmen haklı bir gerekçesi vardı.

Mahmud Abbas'ın da Hamas'ın siyasi sürece dahil olmasını takiben pek çok iç sorunu olmuştu. Ocak 2006'da Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yapılan özgür ve adil seçimler sonucunda Hamas el-Fetih karşısında hiç beklenmedik kesin bir galibiyet elde etmişti. Sayısız uluslararası gözlemci seçimlerin hem barışçıl, hem de kurallara uygun bir biçimde yapıldığını doğrulamıştı. Hamas, Filistin Yasama Konseyi'ndeki 132 sandalyenin 74'ünü alarak açık bir zafer kazanmış ve hükümeti kurmak üzere harekete geçmişti. İsrail yeni hükümeti tanımayı reddetmişti; Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği de bu kararı izleyerek Hamas liderliğindeki hükümeti tanımamıştı. İsrail vergi gelirlerini alıkoyarak bir ekonomik savaş başlatırken, İsrail'in Batılı müttefikleri Hamas liderliğindeki Filistin Yönetimi'ne doğrudan yardımı askıya almıştı. Görünüşe göre Batılı güçlerin demokrasiye bağlılığının bir sınırı vardı. Teoride demokrasi yanlısıydılar, ancak halk yanlış bir partiye oy verdiğinde demokrasi yanlısı olmaları söz konusu değildi.

Çatışma halindeki Filistin hizipleri Suudilerin yardımıyla aralarındaki sorunları çözmeyi başarmıştı. 8 Şubat 2007'de el-Fetih ve Hamas Mekke'de bir anlaşma imzalayarak Gazze'de, silahlı grupları arasında yaşanmakta olan çatışmaları durdurma ve ulusal birlik hükümeti kurma kararı almıştı. Bağımsızların dışişleri bakanlığı, maliye ve içişleri bakanlığı gibi önemli makamları üstlendikleri bir iktidar paylaşımı sistemi üzerinde anlaşmış ve İsrail'le uzun vadeli bir ateşkes için müzakere etmeye hazır olduklarını ilan etmişlerdi. Bu hükümet de İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'nin hoşuna gitmemiş, el-Fetih yetkilileri ve Mısır istihbaratıyla bu hükümeti sona erdirmek üzere gizlice komplo üretmeye başlamışlardı. El-Fetih'i iktidarı ele geçirmek için darbe yapmaya teşvik ederek parlamento seçimlerinin sonuçlarını tersine çevirmeyi ummuşlardı. İsrail-Filistin Yönetimi arasındaki müzakerelerin 1,600 sayfalık diplomatik kayıtlarından oluşan "Filistin Belgeleri" isimli gizli evrakın *el-Cezire*'ye ve *The Guardian* gazetesine sızdırılan kısmına göre, İsrail ve Amerika, Mahmud Abbas'ın güvenlik güçlerini Hamas'ı iktidardan uzaklaştırmak

için silahlandırarak eğitmişti. Hamas, Haziran 2007'de Gazze'de gücü şiddet yoluyla ele geçirmek suretiyle el-Fetih'in darbesini engellemişti. Bu noktada Filistin ulusal hareketi parçalanmış, Batı Şeria'yı el-Fetih, Gazze Şeridi'ni ise Hamas yönetir hale gelmişti.

İsrail Hamas'a, Gazze Şeridi'ni "düşman toprağı" ilan ederek karşılık vermişti. Bir dizi ekonomik, sosyal ve askeri önlemi yürürlüğe sokarak, Hamas'ı tecrit edip güç kaybettirmek istemişti. Bu önlemlerin en önemlisi bir abluka uygulamasıydı. Söylenenlere göre bu ablukanın amacı Gazze'ye silah ve askeri ekipman girişini durdurmaktı, ancak abluka sivil nüfusun ihtiyaç duyduğu yiyecek, yakıt ve sıhhi malzemelerin geçişini de sınırlandırmaktaydı. Askeri olmayan boyutlarıyla abluka, uluslararası hukukun yasakladığı bir tür kolektif cezalandırma biçimiydi. Ablukanın Gazze Şeridi'nin bir buçuk milyon sakini açısından yarattığı güçlük ve eziyetin boyutları düşünüldüğünde, İsrail, "ahlak dışı bir aldırmazlık" (*depraved indifference*) sergilemiş olması nedeniyle suçludur. "Ahlak dışı aldırmazlık" hukuki bir terim olarak son derece kusurlu, duyarsızlaşmış, pervasız, ahlaki duygu durumu bakımından eksik, başkalarının hayatlarını dikkate almaktan yoksun ve cezai sorumluluk gerektirecek denli menfur bir davranışa işaret etmektedir. İsrail'in sözcüleri ve temsilcilerinin âdet haline getirdiği, Filistinli sivilleri yaşadıkları zorluklar için suçlamak ise suçluları aklayıp, kurbanları kendi başlarına gelen felaketler için itham etmeye benzemektedir.

Filistinliler ulusal hareketlerinin parçalanmasının nihai sorumluluğunu taşımaktadır, ancak İsrail, "böl ve yönet" prensipli emperyalist siyasetiyle bu sürece aktif bir biçimde katkıda bulunmuştur. İsrail, o vakitler Lübnan'ın olası istisnai durumu haricinde Arap dünyasındaki yegâne demokrasi olan Filistin demokrasisini çökertmede de rol oynamıştır. Bu sürecin sonuçlarından biri, Başkan Abbas'ın meşruiyetini sona erdirmek, otoritesini zayıflatmak ve onu İsrailliler ve Amerikalılarla işbirliği yapan biri olarak göstermekti. Eğer Abbas Olmert'in buyurgan barış planını kabul etmiş olsaydı, bu kez Hamas'ın çetin direnişiyle karşı karşıya kalacaktı.

Olmert istifasından ve yöntemlerinin yanlışlığını kabul etmesinden üç ay sonra, 27 Aralık 2008'de, bu kez Gazze'de, başka

bir haksız ve yanlış biçimde planlanmış savaşı yönetecekti. Söz konusu savaşa verilen isim Dökme Kurşun Operasyonu'ydu. Operasyonun açıklanmamış siyasi amaçları Hamas'ı iktidardan düşürmek, Gazze halkını itaate zorlamak ve İsrail işgaline karşı duran İslami direnişi yok etmekti. Amaç Gazze sakinlerinin hayatını cehenneme çevirerek, Hamas'lı yöneticilerine karşı isyan etmelerini sağlamaktı. Diğer bir amaç da, İsrail ordusuna İkinci Lübnan Savaşı nedeniyle ciddi bir biçimde zedelenen caydırıcı gücünü yeniden kazandırmaktı. İsrail Hamas'ı yok etmeye kararlıydı, çünkü el-Fetih'in aksine Hamas yöneticilerinin Filistin halkının ulusal haklarını savunmaktan vazgeçmeyeceğini ve İsrail'in istediği şartlarda iğdiş edilmiş bir Filistin devletine razı olmayacağını biliyordu. İsrail propagandası Gazze savaşını, İsrailli sivilleri Hamas'ın roket saldırılarına karşı korumak üzere bir tür meşru müdafaa eylemi olarak sunmuştu. Meşru müdafaa hakkı konusu Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinde belirtilmiş ve güvence altına alınmıştır. Söz konusu maddede anlatılan durum, üye devletlerin her birinin kendini savunmak üzere ancak en son çare olarak silahlı güç kullanımına başvurması gerektiğidir. Ancak İsrail için daha büyük hedefleri nedeniyle askeri güç kullanımı en son çare değil, tercih sebebiydi. Gazze'den yapılan roket saldırılarını durdurmanın barışçıl bir yolu da vardı, fakat İsrail bu yola başvurmayı tercih etmemişti.

Roket saldırıları, Hamas ve İsrail arasında Mısırlıların aracılık ettiği bir ateşkesle Haziran 2008'de kesin bir biçimde sona ermişti. Ateşkesin kilit unsuru, 19 Haziran sabah saat 06.00'dan itibaren Gazze'deki yetkililerin Filistinli silahlı grupların İsrail'e karşı saldırılarını durduracak, İsrail'in de Gazze'deki askeri operasyonlara son verecek olmasıydı. Bir başka önemli esas da, İsrail'in Gazze'deki ablukayı yavaş yavaş hafifleteceği konusunda taahhütte bulunmuş olmasıydı. Çatışmaların durmasından üç gün sonra İsrail, kuşatmadan önce Gazze'ye giren kamyon sayısının yüzde otuzunun bölgeye girişine izin vereceğine ve on gün sonra da sınır geçişlerinin tamamen serbest bırakılacağına dair güvence vermişti. Ateşkes Aralık ayında yenilenecekti. Ateşkesin etkisi çarpıcıydı. 2008'in ilk altı ayında, Gazze'den İsrail topraklarına fırlatılan roketlerin aylık ortalaması 179'du. Temmuz ve Ekim

arasında aylık ortalama 3'e düşmüştü. Hamas titizlikle ateşkese uymuş, ancak diğer silahlı grupları arada bir roket atmaktan alıkoyamamıştı. Hamas'lı yetkililer bu roketlerin çoğunun küçük silahlı gruplar ve el-Fetih'le ilintili bir kesim tarafından yapıldığını açıklamışlar ve İsrailli yetkililer de bu açıklamaya itiraz etmemişlerdi. İSK 4 Kasım'da, savunma amacıyla inşa edilen bir tünelin yapımını durdurmak için Gazze'ye bir saldırı başlatarak ateşkesi bozmuştu. Çıkan silahlı çatışmada Hamas'ın altı savaşçısı öldürülmüştü. Hamas bu duruma roket saldırılarıyla karşılık vermişti. İsrail kaynakları Kasım 2008'de İsrail topraklarına (Ekim'de fırlatılan yalnızca 1 rokete karşılık) 125 roket fırlatıldığını ve (yine Ekim ayında atılan bir havan mermisine karşılık) 68 havan mermisi atıldığını söylüyordu. Filistinli gruplar roket ve havan topları atmayı Aralık sonuna kadar sürdürmüştü.

İsrail Gazze üzerindeki ablukayı kaldırma yükümlülüğünü yerine getirmekte de başarısız olmuştu. Sınır kapılarını üç ya da on gün sonra açmamış, ancak Temmuz'dan Eylül'e kadar Gazze'ye giriş yapan kamyon sayısını günde 100'den 200'e çıkarmıştı. Bu rakam, Mısırlıların aracılık ettiği ateşkesin söz verdiği üçte bir oranından daha azdı. Aralık ayı sonuna verilen vade yaklaştıkça, İsrail roket saldırılarının durmasında diretmiş, Hamas ise İsrail'in sınır geçiş noktalarını açarak yasal ürünlerin Gazze'ye giriş çıkışına izin vermesini talep etmişti. Hamas ateşkesi asli hükümler çerçevesinde yenilemeyi önermiş, ancak İsrail bu öneriyi dikkate almayarak işgali başlatmıştı. Sonuç kaçınılmazdı: Gazze'nin işgali bir meşru müdafaa değil, bir saldırı eylemiydi. İsrail, vatandaşlarını korumak için diplomatik seçeneğe sahipti, ancak askeri güç kullanımına yönelme konusunda bilinçli bir karar vermişti. Bir kez daha, tıpkı 2006'da Hizbullah'la yaşadığı krizdeki gibi, diplomasi kanalından uzak durularak silahlı kuvvetler eyleme geçirilmişti.

İsrail'in Gazze Savaşı'na uzanan aldatmacaları ve hilekârlığı hakkında önemli bir kanıt, 14 Aralık 2013 tarihli, Washington D.C.'deki American University'de Uluslararası İlişkiler profesörü olan Dr. Robert Pastor'ün gönderdiği bir elektronik postadır. Pastor, yine Başkan Jimmy Carter'ın uzun yıllar yakın çalışma arkadaşı olan Dr. Mary Elizabeth King'e, okumakta olduğunuz ki-

tabın yazarı bendenize aşağıda okuyacaklarınızı –kayda alınmak üzere– iletmesi için yetki vermiştir:

> Carter Merkezi'nin Ortadoğu'da Çatışma ve Uyuşmazlık Çözümü baş danışmanı sıfatıyla Hamas'ın Politbüro başkanı Halid Meşal ile Aralık 2008'de Şam'da buluşmuştum. Meşal, ateşkesi yeniden nasıl başlatacaklarına dair Hamas'ın yazılı önerisini vermişti. Ben daha sonra Tel Aviv'e geçerek, sanıyorum o dönemde Savunma Bakanlığı politika daire başkanı olan Amos Gilad'a öneriyi vermiştim.
>
> Aslına bakarsanız teklif, Haziran 2008'de varılan anlaşmanın aynısını içeriyordu. Gilad'a, İsrail'in daha önce kabul edip ancak uygulamadığı öneriyi kabul edip uygulamaya koyması halinde, Gazze'den İsrail'e fırlatılan roketlerin duracağını söylemiştim. Gilad önce anlaşmanın bölümlerini, özellikle İsrail'den Gazze'ye gitmesine izin verilen malzeme ve gereçlerin miktarının azaltılması maddesini yeniden müzakere etmeye çalışmış ve bunu Meşal'e iletip iletemeyeceğimi sormuştu. Ona Şam'a bu amaçla geri gitmemin boşu boşuna yapılmış bir yolculuk olacağını, çünkü İsrail'in Gazze'ye sokulabilecek malzeme ve gereçlerin miktarı konusunda çoktan anlaşmaya vardığını söylemiştim. Gilad'a İsrail'in kabul ettiği önerinin bu olup olmadığını sorduğumda, bunu ne teyit etmiş ne de reddetmişti, ancak İsrail tarafından bunun kâğıda dökülmediği izlenimini uyandırmıştı. (İsrail'in bütün bu müzakerelerin kaydını tutma kapasitesi düşünüldüğünde, bu söylenenin doğruluğundan şüphe duymaktayım.) Gilad teklifi doğrudan Savunma Bakanı Ehud Barak'a ileteceği ve cevabını o gece veyahut ertesi gün alabileceği sözünü vermişti. Ertesi gün ofisini üç kez telefonla aradım, herhangi bir cevap alamadım. Birkaç gün sonra, İsrail'den ayrılmadan önce Savunma Bakanlığı'ndan yeni emekli olmuş General Danny Rothschild'la buluştum. Ona anlaşmayı gösterdim ve Haziran 2008'de vardıkları anlaşmanın bu olup olmadığını sordum. Bana "bu bizim razı olduğumuz şartlara çok benziyor" dedi.
>
> Yazdığı herhangi bir şeyde bunları kullanmak üzere Avi'nin [Shlaim] tam yetkisi vardır ve bunların kaynağı olarak bana atıfta bulunabilir. İsrail'in Aralık 2008'de savaşmak yerine başka bir seçeneği olduğunu kabul etmesi gereği, tarihsel açıdan önemli bir noktadır.

Dökme Kurşun Operasyonu, savaş kelimesinin alışılagelmiş anlamı itibarıyla bir savaş olmaktan çok, tek taraflı bir katliamdı. İSK yirmi iki gün boyunca Hamas hedeflerini vurup, bombalayıp, bu hedeflere top güllesi yağdırırken, aynı zamanda Gazze'deki savunmasız halka ölüm ve yıkım saçmıştı. İstatistikler bu acı hikâyenin yalnızca bir bölümü hakkında bilgi vermektedir. İsrail tarafında 13; Gazze'de ise 313'ü çocuk 1,417 ölü, 5,500'den fazla yaralı vardı. Yapılan bir tahmine göre, can kayıplarının büyük bir bölümünü siviller oluşturuyordu. Savaş yüksek sayıdaki sivil can kaybının yanı sıra, ekonomik, endüstriyel ve toplum sağlığı açısından çok ciddi sonuçlar da yaratmıştı. Gazze yaklaşık olarak 2 milyar dolarlık mal varlığı kaybına uğramıştı. Dört bin kadar ev tamamen yıkılmış, 20,000 kadarı da zarar görmüştü. İSK 600-700 fabrika, küçük sanayi birimi, atölye ve ticari girişimi, 24 camiyi ve 31 güvenlik merkezini yok etmişti. Sekiz hastane, 26 birinci kademe sağlık hizmeti kliniği ve 50'den fazla BM tesisi savaş sırasında zarar görmüştü. Toplamda, bu acımasız saldırılar Gazze'yi insani facianın eşiğine getirmişti. Sivil nüfusun yaşadığı felakete karşı sergilenen kayıtsızlığı anlamlandırmak, eğer saldırılar cezalandırma amaçlı yapılmadıysa, imkânsızdı.

İki tarafın da işlediği savaş suçları bu içler acısı operasyonun diğer bir içler acısı özelliğiydi. İsrailli yöneticiler yalnızca Hamas'lı aktivistleri hedef aldıklarını, masum sivillerin hayatını korumak üzere her türlü çabayı gösterdiklerini ileri sürmüşlerdi. Ancak sivil can kayıpları yine de savaş süresince artmaya devam etmişti. Bu bir kaza ya da tesadüf değil, İSK'nın –kendi askerleri arasında can kayıplarını yollarına çıkan her şeyi gaddarca yok ederek önlemeye çalıştıkları– yeni doktrininin doğrudan bir sonucuydu. Savaş suçları Nisan 2009'da BM İnsan Hakları Konseyi'nin atadığı ve hem Yahudi hem Siyonist olan Güney Afrikalı ünlü yargıç Richard Goldstone'un başkanlık ettiği bağımsız araştırma heyeti tarafından soruşturulmuştu. Goldstone ve ekibi hem Hamas, hem de İSK'nın savaş hukukunu ihlal ettiklerini saptamıştı. İSK gerçekleştirdiği ihlallerin boyutu ve ciddiyeti nedeniyle Hamas'a kıyasla daha sert bir kınamaya maruz kalmıştı. Hamas ve Filistinli diğer silahlı gruplar da İsrailli sivillere kasıtlı bir biçimde zarar vermek için roket ve havan topu saldırıları düzenlemeleri nede-

niyle suçlu bulunmuştu: "Bu tür eylemler savaş suçu sayılacak ve insanlığa karşı suç teşkil edecektir" denmişti. Goldstone heyeti İSK'nın dahil olduğu otuz altı olayı soruşturmuştu. On iki olayda, İsrail askerleri siviller açısından ölümcül sonuçlar doğuracak doğrudan saldırılar başlatmış; yedi olayda ellerinde beyaz bayraklarla evlerinden ayrılan siviller vurulmuş; birinde "doğrudan ve kasıtlı" bir biçimde bir hastane vurulmuş; sayısız olayda ambulansların ağır yaralanmış kişilere erişimi engellenmiş; dokuz olayda un değirmeni, tavuk çiftliği, kanalizasyon sistemi ve su kuyuları gibi askeri değeri olmayan sivillere ait altyapı unsurlarına –sivilleri temel ihtiyaçlarından mahrum bırakmak amacındaki kampanyanın parçası olarak– zarar verilmişti. Raporda ifade edildiği şekliyle, böylesi kapsamlı hasarın büyük çoğunluğu "askeri zorunluluklarla gerekçelendirilememiş olup hukuka aykırı ve sebepsiz bir biçimde verilmişti."

Sonuç olarak 575 sayfalık bu rapor, İsrail hükümetinin bu operasyonları aslında roket saldırılarına karşı kendi meşru savunma hakkı kapsamında bir tepki olarak göstermeye çalıştığı, "İnceleme heyetinin ise bu planın en azından kısmen başka bir hedefe, yani Gazze halkının tümüne yöneltilmiş olduğunu düşündüğü" belirtilmişti. Söz konusu şartlar altında, "Heyet, 2008'in sonu 2009'un başındaki üç hafta içinde yaşananların, sivil nüfusu cezalandırmak, rencide ve terörize etmek, söz konusu nüfusun hem çalışması, hem de kendi geçimini sağlaması için gerekli yerel ekonomik kapasiteyi ciddi anlamda azaltmak ve bu nüfusu gittikçe artan bir bağımlılık ve kırılganlığa maruz bırakmak üzere tasarlanmış orantısız bir saldırı olduğuna hükmetmişti." Goldstone ve çalışma arkadaşlarına göre İsrail silahlı kuvvetlerinin 4. Cenevre Sözleşmesi'ni Gazze'de böyle ağır bir biçimde ihlal etmesi, bireysel cezai sorumluluk gerektiriyordu ve BM İnsan Hakları Konseyi'ne, hazırlamış oldukları raporu Uluslararası Ceza Mahkemesi savcılığına sunması tavsiyesinde bulunmuşlardı. Ancak Filistin Yönetimi ve BM üzerindeki İsrail-Amerikan ortak baskısı, gereğinin yapılmasını engellemişti. Bununla birlikte Gazze Savaşı'nın İsrail ve ordusu için çok büyük bir ahlaki yenilgi oluşturduğu konusunda şüphe yoktu.

Asıl niyeti Hamas'ı iktidardan uzaklaştırmak olan Dökme Kurşun Operasyonu, bütünüyle başarısız bir girişimdi. Operas-

yon Hamas'ın askeri kabiliyetini zayıflatsa da, siyasi duruşunu güçlendirmişti. Gazze halkına yapılan saldırılar, Müslümanların ana akım kanaatleri üzerinde anında bir radikalleşme etkisi yaratmıştı. Arap ve Müslüman televizyon kanallarında yayınlanan ölü çocuk ve perişan ebeveyn görüntüleri İsrail ve bir süper güç olan patronuna yönelik öfkeyi beslemeye devam ederken, Hamas'a muhalefeti etkili bir biçimde susturup, daha önceden kuşkulu pek çok gözlemcinin gözünde radikal direnişi meşrulaştırmıştı. Gazze Savaşı daha önceki Arap-İsrail savaşlarından çok daha yoğun ve etkili bir biçimde, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı Arap rejimlerinin meşruiyetini sarsmıştı. Söz konusu Arap yönetimleri, atalet içinde oldukları ve hatta İsrail'in Filistin halkına karşı işlediği suçlara ortaklık ettikleri şeklinde suçlamalarla karşılaşmıştı.

Gazze Savaşı'nın uluslararası arenada en önemli sonucu, uzun süredir acı çeken Filistinlilere yönelik güçlü bir kamuoyu desteği ve sempatisi yaratmış olmasıydı. Güçlü İsrail her zamanki gibi Filistin şiddetinin kurbanı olduğunu öne sürmüş, ancak iki taraf arasındaki bariz güç asimetrisi gerçek kurbanın kim olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamıştı. Bu aslında Davut ve Calut arasındaki çatışmaydı, ancak kutsal kitaptaki imgelem tersine dönmüştü: küçük ve savunmasız Filistinli Davut ağır silahları olan, merhametsiz ve buyurgan İsrailli Calut ile karşı karşıyaydı. Savaş, temel siyasi sorunu çözmeden olduğu gibi bırakarak İsrail'i uluslararası dışlanmaya maruz bırakmıştı. Ülke içindeyse, Dökme Kurşun Operasyonu, bunu zorunlu bir meşru müdafaa eylemi olarak gören nüfusun yüzde 90'lık bir kesiminin desteğini almıştı. Böylesine yüksek bir halk desteği bir sonraki ay yapılan parlamento seçimlerinde oyların daha da sağa kayması gibi bir netice verecekti.

10 Şubat 2009 seçimlerine giden yarıştaki asıl rakipler Tzipi Livni'nin başkanlığındaki Kadima ile Binyamin Netanyahu liderliğindeki Likud'du. Kadima Knesset'te 28, Likud ise 27 sandalye kazanmış, İşçi Partisi'nin sandalye sayısı 13'te kalmıştı. İsrail Beytenu (Evimiz İsrail) isimli aşırı sağcı parti 15 sandalye kazanarak, seçimlerden üçüncü büyük parti olarak çıkmıştı. Livni'nin Knesset'te bir çoğunluk hükümeti kurmakta başarılı olama-

ması, bu işin seçimlerdeki ikinci büyük partinin lideri olarak Netanyahu'ya düşmesi anlamına geliyordu. Netanyahu liderliğinde Likud ağırlıklı bir hükümetin kurulması, Filistinlilerle çözüm müzakerelerine ilişkin olasılıkları tamamen yok etmişti. Netanyahu selefinin ileriye dönük barış önerilerini hemen reddetmişti. Dışişleri bakanı olarak İsrael Beytenu'nun başkanı –ve Filistinlilere verilecek herhangi bir ödüne karşı çıkmakla kalmayıp, İsrail'in bir buçuk milyon Arap vatandaşının İsrail'e bir Yahudi devleti olarak bağlılık yemini etmesi fikrini de destekleyen– Avigdor Lieberman'ı seçmişti. Bazı parti içi anlaşmazlıklar müvacehesinde Ehud Barak savunma bakanlığı makamını alabilmek için İşçi Partisi'ni koalisyona dahil etmişti. Ancak Barak Ocak 2011'de dört İşçi Partisi milletvekili ile ayrılarak Ha-Atzma'ut (Bağımsızlık) isimli hizbi oluşturmuş ve İşçi Partisi'nin geri kalanını "siyasi yelpazenin en ucuna, alabildiğine ılımlı kanada kaymakla" suçlamıştı. Yeni partinin "orta-yolcu, Siyonist ve demokratik" olduğu söyleniyordu. Geriye kalan birkaç İşçi Partili hükümet üyesi de istifa etmişti. İstifalar konusunda öne sürdükleri neden, hükümetin Filistinlilerle barış görüşmelerine yönelik ilerleme kaydedememesi ve hükümetin muhafazakâr bakanlarının İsrail'in Arap yurttaşlarına sadakat yemini zorunluluğu getirmek gibi anti-demokratik ve ayrımcı politikaları savunuyor olmasıydı. Netanyahu, İşçi Partisi'ndeki bölünmeden en kârlı çıkan kişiydi.

Değişiklikler sonrasında ortaya çıkan koalisyon, İsrail tarihindeki en agresif, sağcı, şoven ve ırkçı hükümetlerden biri olmuştu. Hükümete, tarihe barış yapıcı olarak değil, Büyük İsrail'i güvence altına alan lider olarak geçmek isteyen biri başkanlık ediyordu. Bakanların büyük bir bölümü de iki devletli çözüm fikri ile temelden uyumsuz Büyük İsrail projesine derinden bağlıydı. Revizyonist Siyonizmin aceleci çocuğu Netanyahu ve ondan daha aşırı sağcı-dinci ortaklarının dünya görüşüne göre, Batı Şeria'da ya da "Yehuda ve Samarya" olarak adlandırmayı tercih ettikleri yerlerde, Yahudiler dışında hiç kimsenin tarihten gelen hakları yoktu. Siyasetlerinin ana dürtüsü ise Batı Şeria'da yerleşimlerin yayılması ve Doğu Kudüs'ün Yahudileşmesinin hızlanmasıydı. Hükümet böylesi bir vurguyla, İsrail-Filistin anlaşmazlığına ilişkin önemli konularda hiçbir ilerleme kaydedilmemesini garan-

ti altına almış oluyordu. Kudüs her zamanki gibi anlaşmazlığın kalbiydi. Bakanlar Kudüs'ü yayılmacı gündemlerinin en başına yerleştirerek, diğer tüm "daimi statü" meselelerinin tartışılmasını kasten ve bile-isteye engellemiş oluyorlardı.

Ocak 2009'da göreve başlayan Barack Obama'nın demokrat yönetiminin güçlü baskısına karşılık, isteksiz biçimde ve sadece söylemsel düzeyde bazı tavizler verilmesi söz konusu olmuştu. Netanyahu 14 Haziran 2009'da Bar-Ilan Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, ilk kez "silahtan arındırılmış bir Filistin devletini", Kudüs'ün İsrail'in bölünmemiş bir parçası olarak kalması, Filistinlilerin İsrail'i Yahudi halkının ulusal devleti olarak tanıması ve 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkından vazgeçmesi şartıyla kabul edeceğini açıklamıştı. Netanyahu halihazırda Batı Şeria'da bulunan Yahudi yerleşimlerinin daimi statüsü müzakere edilirken, bu yerleşimlerin "doğal büyüme" haklarının bulunduğunu ve bunun da hesaba katılması gerektiğini ileri sürmüştü. Yerleşimci hareketinin kurucularından Israel Harel bu konuşmayı, "partinin On Emri'ni temelinden sarsan, devrim niteliğinde ideolojik bir dönüş" olarak nitelemişti. Likud içinden olduğu kadar Likud dışından gözlemcilerin büyük bir bölümü de, Netanyahu'nun sözlerinin böylesine ideolojik bir değişikliği kastettiğinden emin değildi. Likud'un Ocak 2013 seçimleri için hazırladığı bildirge, Filistin devletini açık bir biçimde reddetmeyi sürdürüyordu. Filistinli deneyimli bir görevli olan Saib Ureykat, Bar-Ilan konuşmasının Kudüs, mülteciler ve yerleşimler hakkındaki vurguları nedeniyle, "daimi statü müzakerelerine kapıyı kapattığını" söylemişti. Yabancı liderlerin çoğu söz konusu konuşmanın bölgede adil ve kalıcı bir barışa erişmek için uluslararası toplumun başlangıç noktası olmasında fikir birliği ettiği kritere uygun olmadığını düşünüyordu.

Netanyahu hükümeti Filistin devletine giden yolu tıkayarak, Obama yönetimiyle olan ilişkilerini gerginleştirmiş ve kötümserlerin uzun zamandır saçma bulup önemsemediği Amerika destekli barış süreciyle de alay etmişti. George W. Bush yönetiminde söz konusu barış süreci saçmalıktan daha kötü bir gidişat kazanmıştı: süreç İsrail'e, Batı Şeria'da saldırgan sömürgeci projesini izlemeye devam etmesi için gerekli bahaneyi sağlamıştı. Barack

Obama'nın başkan seçilmesi, İsrail-Filistin anlaşmazlığı konusunda daha tarafsız bir Amerikan siyasetine yönelik umutları artırmıştı. Obama ilk iktidarının ilk birkaç ayında, yerleşimlerin genişlemesinin iki devletli çözümün önündeki en büyük engel olduğuna yönelik haklı bir saptamada bulunmuştu. Kahire'de 4 Haziran 2009'da yaptığı konuşmada, "Amerika Birleşik Devletleri İsrail yerleşimlerinin devamını meşru görmemektedir" açıklamasını yapmıştı. Beyaz Saray'daki ilk döneminde Netanyahu ile yerleşim inşasının durdurulması talebi nedeniyle üç kez karşı karşıya gelmiş, ancak her seferinde geri adım atan Amerikan başkanı olmuştu.

İsrail hükümeti Amerikalı müttefikinden gelen baskıya yanıt olarak, 25 Kasım 2009'da yerleşim inşasını kısmi olarak on ay durduracağını duyurmuştu. Fakat Doğu Kudüs'ün tamamen bu süreç dışında tutulması ve Batı Şeria'nın geri kalanında inşası için onay verilen 3000 konut konusundaki ısrarıyla, hükümet, yerleşimlerin durdurulmasını yüzeysel jestten hallice bir şeye dönüştürmüştü. Netanyahu'nun açıklamasının yerleşimler içerisinde ve etrafında konut ve altyapı inşasına dair mevcut durum üzerinde önemli hiçbir etkisi olmamıştı. Netanyahu Eylül 2010'da Obama yönetimi arabuluculuğunda doğrudan görüşmelere başlamıştı. Ancak Eylül ayının sonuna doğru, on aylık yerleşim inşası durdurma sürecinin süresi dolduğundan, hükümet Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te yeni inşaatları onaylamaya başlamıştı.

Obama Netanyahu'yu yerleşim inşasını kısmi olarak on ay durdurma sürecini altmış gün daha uzatmaya ikna etmek için, uzun vadeli bir güvenlik anlaşmasını, 3 milyar dolar değerinde F-35 savaş jetlerinden oluşan bir hava filosunu ve BM Güvenlik Konseyi'nde İsrail'in hoşuna gitmeyen herhangi bir kararın alınmasını engellemek için Amerikan vetosunun kullanılmasını içeren bir teklif yapmıştı. İsrail'e yapılacak yardımın başkanın değil, Kongre'den çıkan tahsisat onaylarıyla mümkün olduğu ve Kongre'nin de ağırlıklı olarak İsrail yanlısı olduğuna dair kesin bilgisi olan Netanyahu, alışılmamış cömertlikteki bu teklifi reddetmişti. Amerika Birleşik Devletleri BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını 1978 ve 2010 yılları arasında kırk iki kere İsrail lehine kullanmıştı. Anlaşmazlığın taraflarından biri için sergilenen böy-

lesine partizanca bir tutum, Amerika'nın itibarına zarar vermiş ve pek çoklarının gözünde Amerika'yı dürüst olmayan bir arabulucu durumuna düşürmüştü. Obama'nın danışmanlarının bu zorlu deneyimden çıkardığı –akıl almaz– ders, başkanın küçük ve nankör paydaşa karşı daha sert davranması gerektiği değil, böyle bir konunun gündeme getirilmesinin yanlış olduğuydu. Netanyahu'nun elde ettiği zaferden çıkardığı ders ise, Amerikan başkanına hiçbir cezaya maruz kalmaksızın ve siyasi bedel ödemeksizin kafa tutmaya devam edebilecek olduğuydu.

Filistinlilerin perspektifinden Netanyahu, eldeki bir pizzayı paylaşmayı müzakere ediyor gibi görünüp, bir taraftan da pizzayı yemeye devam eden biri gibi gözüküyordu. Filistinliler gayet mantıklı bir biçimde barış görüşmelerine katılmayı askıya alarak, görüşme masasına dönmek için iki şart ileri sürmüştü: işgal altındaki bölgelerdeki inşa faaliyetlerinin tamamen durdurulması ve müzakerelerde 4 Haziran 1967 hattının esas alınması. Netanyahu bu şartları anında reddetmişti. Diplomatik çıkmaz neredeyse iki yıldan daha fazla sürecekti. Temmuz 2013'te, Amerika'nın Obama'nın ikinci başkanlık dönemindeki dışişleri bakanı John Kerry, iki tarafı "nihai statü anlaşması"na dokuz ay içinde varma amacıyla görüşmeleri başlatmaya ikna etmişti. Netanyahu Filistinlilerin ileri sürdüğü iki şartı kesin bir biçimde reddetmiş, ancak ön şartlar olmaksızın barış görüşmelerini yeniden başlatmayı kabul etmişti. Netanyahu barış görüşmelerini İsrail'in değil, Amerika'nın çıkarına yönelik bir durum olarak görüyor, diğer yandan da barış için işbirliğini reddeden kişinin utancına maruz kalmayı istemiyordu. Filistinliler İsrail hükümetinin müzakereler konusunda ciddi olmadığını biliyordu, çünkü İsrail işgali sona erdirmek ve Filistinlilerin haklarını kabul etmek konusunda isteksizdi. Filistinliler ayrıca İsrail'in, Oslo sürecinden sonraki 20 yılda olduğu gibi, barış görüşmelerinin bir yere varmadığı gerçeğini uluslararası toplumu susturmak için kullanmasından, kendilerine ait topraklara iyice kök salmasından ve topraklarını Filistin Yönetimi'nin hiçbir gerçek gücü olmayacak şekilde tecrit edilmiş parçalara ayırmasından çekiniyordu. Filistinli müzakereciler görüşmelere katılmayı oyunbozan olarak adlandırılmamak için kabul etmişti. Bu nedenle görüşmelerin ilk üç ayında,

Netanyahu'nun kendi müzakere takımına nihai amacını belirtmeksizin sertlik yanlısı bir tutum takınmaları tavsiyesini verdiğini öğrendiklerinde hiç şaşırmamışlardı. Netanyahu'nun amacı ortadaydı –bu Büyük İsrail'di– ve bu amaç iki devletli çözümle uyuşmuyordu. Bu sebepten dolayı sürmekte olan barış görüşmelerinin, tıpkı Netanyahu'nun daha önceki görüşmeleri gibi abesle iştigal olacağı açıktı.

Akıl hocası İzak Şamir gibi Netanyahu'nun da kuralı zaman kazanmak ve sürdürülebilir bir Filistin devletini imkânsız hale getirecek şekilde, İsrail'in Batı Şeria'nın içlerine doğru uzanmasını sağlamaktı. Yine Şamir gibi, diplomatik alanda vakit öldürmek konusunda da örnek teşkil edebilecek bir devlet adamıydı. Ve yine tıpkı Şamir gibi, pozisyonunu "Araplar aynı Arap, deniz de aynı deniz" önermesine dayandırıyordu. Uzun lafın kısası, Netanyahu halihazırdaki statükonun sürdürülebilir olduğuna inanan ve bu sürdürme işinin de ABD ve Arap diktatörlerin görevi olduğunu düşünen küstah, katı ve tutucu bir siyasetçiydi. Ancak İsrail yönetimine karşı bugüne kadar iki topyekûn ayaklanmaya sebep olmuş statüko ve buna dair herhangi bir şeyin nihai, durağan ve kalıcı olamayacağını anlayamamıştı.

Ocak 2011'de başlayan Arap Baharı, Netanyahu, partisi ve hükümeti için beklenmedik bir sürpriz olmuştu. İsrail, Arap demokrasisini desteklemek adına hiçbir şey yapmadığı ve Filistin demokrasisini baltalamak için her şeyi yaptığı halde, otoriterlik deryasında bir demokrasi adası olmakla övüne gelmişti. Arap dünyasındaki spontane, demokrasi yanlısı halk ayaklanmaları, İsrail ve çevresi arasındaki uçurumu büyütmüştü. Söz konusu yerli devrimler aslında temelden İsrail karşıtı veya Batı karşıtı değildi; bu ayaklanmalar özgürlük, insan hakları, daha iyi yaşam koşulları, siyasi reform ve ulusal itibar için yapılan çağrılardı. Ancak bu hareketler seküler askeri diktatörlükler ve Amerikan yanlısı krallıklara dayalı eski bölgesel düzeni de zayıflatmıştı. Halk protestoları ve halkın gücünün ifadesi, bazı ülkelerde, özellikle Suriye'de, zalim engellemelerle karşılaşsa da, Arap siyasetini dönüştürmüştü. Devrim Tunus, Mısır, Libya ve Yemen diktatörlerini düşürerek, bu ülkelerin tümünde ve Arap dünyasının diğer bölümlerinde İslami hareketleri güçlendirmişti.

Arap Baharı büyük oranda İslami boyutu nedeniyle İsrail toplumunun herhangi bir kesiminde olumlu yankı uyandırmamıştı. Arap ayaklanmalarının ardındaki asıl güçlerin genç idealistler değil, Yahudi devletini yok etmek isteyen İslami aşırılık yanlıları olduğuna ilişkin yaygın bir şüphe vardı. Dolayısıyla genç devrimcilerin hayalleri, İsrail'in güvenliğini sağlamakla yükümlü olanların kâbusu haline gelmişti. Mısırlı Hüsnü Mübarek gibi ne yapacağı genellikle kestirilebilen ve uysal Arap diktatörlerle iş yapmaya alışkın olduklarından, çoğulcu ve ne yapacağı belli olmayan demokratik toplumlarla muhatap olma olasılığından pek hoşlanmamışlardı. Açık toplumlarla uğraşmak otokratlar ve onların kafadarlarıyla anlaşmaya çalışmaktan çok daha çetrefilli bir işti. Bazen diktatörlere dikte edilebilirse de, bunu demokrasilere, özellikle de ulusal onur konusunda direniş sergileyenlere yaptırmak mümkün değildi. Savunma Bakanlığı Askeri-Siyasi İşler Bürosu Başkanı Tümgeneral Amos Gilad, Eylül 2011'de Herzlia'daki Disiplinlerarası Merkez'de, demokrasi hakkındaki görüşlerini kendisini onaylayan izleyicilere akıl almaz bir açık yüreklilikle şöyle ifade etmişti: "Arap dünyasında demokrasinin yeri yoktur. Bu bir gerçektir. Bizler istikrarı tercih ediyoruz." Diğer güvenlik uzmanları, ülkelerinin İslamcılarca çevrelenmesi tehlikesi ve İran'ı, Suriye'yi, Lübnan Hizbullah'ını, Gazze'deki Hamas'ı ve Mısır'daki Müslüman Kardeşleri içine alan "zehirli hilal" hakkında tartışmaya başlamıştı.

Binyamin Netanyahu, seçkinlerin –söz konusu olan, duvarın diğer tarafında demokrasi olduğunda açığa çıkan– çifte standardının en önemli temsilcisiydi. Geçmişte istikrarlı bir biçimde, barış ve güvenliğin Arapların demokrasiye geçişlerine bağlı olduğunu savunmuştu. Yabancı gazetecilere Batılı siyaset bilimcilerin "Demokratik Barış Kuramı"nı hatırlatarak "demokrasilerin birbiriyle savaşmayacağını" belirtmişti. Netanyahu geçmişte, anti-demokratik yönetimler doğaları ve nitelikleri itibarıyla güvenilmez olduklarından bu yönetimlere toprak bırakılmasının aleyhinde tartışmalar yapmıştı. Arap dünyasında demokratik dönemin başlangıcı Netanyahu'nun ağız değiştirmesine neden olmuştu. Yeni düşünce tarzı, bölgedeki karışıklıkların, Filistinlilerle barış yapılması halinde dahi İsrail'in Ürdün Vadisi üzerindeki kalıcı askeri

kontrolünü devam ettirmesini zorunlu kıldığı yönündeydi. Bu nedenle, çelişkili bir biçimde, Arap topraklarındaki demokrasi yönündeki değişim Netanyahu'nun Filistinlilerle anlaşmak için ileri sürdüğü zaten kabul edilemez olan şartları daha da ağırlaştırmasına sebep olmuştu. Netanyahu'ya göre Arap Baharı sadece tehlikeler doğurmuştu ve bu konudaki başlıca tepkisi, İsrail'in askeri aygıtını kapsamlı bir şekilde güncelleyip iyileştirmek için yüzünü Amerika'ya dönmekti. Knesset'e hitaben 23 Kasım 2011'de yaptığı konuşmada Netanyahu Arap Baharını destekleyen Batılı siyasetçilere çatmış, Arap dünyasını ise "ileriye değil, geriye gitmekle" suçlamıştı. Kendisinin Arap Baharının "İslamcı, Batı karşıtı, liberalizm karşıtı, İsrail karşıtı ve anti-demokratik bir dalga"ya dönüşeceğini tahmin ettiğini dinleyicilerine hatırlatmıştı. Zamanın kendisini haklı çıkaracağını ileri sürmüştü. Ancak zaman Arap devrimleri konusunda Netanyahu'nun çok olumsuz, çok savunmacı ve çok basiretsiz olduğunu da ispatlayabilir. Atalet, devrimsel dönüşüm dönemlerine uygun bir tepki değildir.

Netanyahu ülke içinde de kendini göstememişti. Hükümetin iktisadi felsefesi, hiçbir kısıtlamaya tabi olmayan serbest kapitalizmden yanaydı. Bu serbest ticaret, devlet müdahalesinin ortadan kaldırılması, geniş kapsamlı özelleştirme ve ekonomide hükümet kontrolünün bütünüyle azaltılması anlamına geliyordu. Bu ekonomik politikalar İsrail toplumunun yoksul kesimlerine zarar veriyor ve toplumsal protesto hareketine sebep oluyordu. 2011 yazında Tel Aviv'deki yemyeşil Rothschild Bulvarı'ndaki göstericilerin gündemi, Arap muadillerininkine şaşırtıcı derecede benziyordu. Arap-İsrail ayrımının iki tarafındaki göstericiler de iş, konut, ekonomik fırsat ve sosyal adalet talep ediyordu. İki tarafta da protestolar benzer kaynaktan, neo-liberal kalkınma modelinin başarısızlığından patlak vermişti.

Düşüşe geçen seçim başarılarını artırmak için Likud ve İsrail Beytenu, 22 Ocak 2013'e giden süreçte birleşmişti. Bu seçim neredeyse on yıldan fazla bir zamandır devam etmekte olan siyasi iradenin sağa kayma sürecini durdurmuştu. 2013 seçimi bir çekim yaratmıştı: dindar ve sağ kanat oyları, tıpkı merkez sol gibi Knesset'te 60 sandalye kazanmıştı. Likud İsrail Beytenu ise birleşme öncesindeki toplam sayıdan 11 sandalye daha az olacak

şekilde, 31 sandalyede kalmıştı. Her şeye rağmen, Knesset'teki en büyük kitlenin lideri olarak Binyamin Netanyahu Cumhurbaşkanı Şimon Peres tarafından İsrail'in 33. hükümetini kurmak üzere görevlendirildi. Netanyahu üçüncü kez başbakan olmayı başarmıştı, ancak gücü ve otoritesi ciddi anlamda zayıflamıştı. Bir araya getirilmesi iki ay süren koalisyon hükümeti, ülkede büyük değişiklikler gerçekleştirme sözü vermiş, ancak dış politika alanındaki yeni ve cesur değişiklikleri kapsam dışı bırakmıştı. Yeni hükümet önceki hükümetten daha merkezde, ancak Filistin konusuna bakış açısı itibarıyla Netanyahu'nun kurabileceği en sağcı hükümetti. Yerleşimciler önemli bir zafer kazanmış ve siyaseti belirleme sürecindeki etkileri ciddi biçimde artmıştı. İşgal altındaki topraklardan sorumlu –savunma, içişleri, konut ve ekonomi bakanlıkları gibi– bakanlıklar ya yerleşimcilere ya da yerleşimcilerin siyasi müttefiklerine verilmişti.

Likud partisi bütünüyle, Batı Şeria'nın büyük bir bölümünün ilhak edilmesini savunan pek çok bakanı, bakan yardımcıları ve kabinede rol almayan milletvekilleri ile iyiden iyiye sağa kaymıştı. Likud'un ortağı İsrail Beytenu, siyasi yelpazenin her zaman en sağında yer almıştı. Seçimlerdeki gerçek başarı öyküsü ise, 19 sandalye kazanarak İşçi Partisi'ni 15 sandalye ile üçüncü parti durumuna düşüren, Yeş Atid (Gelecek Var) isimli oldukça laik yeni bir merkez partisiydi. Yeş Atid'in lideri Yair Lapid, maliye bakanı olmuştu. Yair Filistin Yönetimi'yle barış görüşmelerinin kaldığı yerden devam etmesi çağrısında bulunmuştu, ancak Batı Şeria'daki Ariel, Guş Etzion ve Ma'aleh Adumim gibi büyük yerleşim bloklarının İsrail Devleti içinde kalmasında ve Kudüs'ün de bölünmeksizin İsrail yönetiminde kalmasında ısrar ediyordu. HaBayit HaYehudi (Yahudi Evi) isimli, eski Ulusal Dindar Parti'nin halefi olarak kurulan parti ise, 12 sandalye kazanmıştı. Bu partinin lideri ve Batı Şeria Yerleşimleri (Yeşa) isimli çatı siyasi grubun başkanı Naftali Bennett ise sanayi, ticaret ve çalışma bakanı olmuştu. Bennett Filistin devletinin kurulmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Ocak 2013'te *New Yorker* dergisine verdiği bir röportajda "Asla bir devlete sahip olamasınlar diye elimden gelen her şeyi yaparım" açıklamasında bulunmuştu. Bennett –Yehuda ve Samarya diye adlandırdığı bölgenin yüzde 60'ına te-

kabül eden– C bölgesinin doğrudan, tek yanlı olarak ilhak edilmesini ve geri kalanının da İSK'nın "güvenlik şemsiyesi" altında Filistin Yönetimi'ne bırakılmasını istiyordu.

Hükümet bir bütün olarak yerleşimcileri doğrudan destekleyeceği sözünü vermiş ve hükümetin yapısı aslında bu sözü Yeşil Hat'ın ilerisindeki Yahudi varlığını sağlamlaştırmak üzere ortak bir çabaya dönüştürmüştü. Bu türden bir politika ise sadece iki devletli çözüm arayışını boşa çıkarmaya, İsrail'in uluslararası tecrit halini derinleştirmeye, İsrail'in Filistin ulusal hareketiyle olan anlaşmazlığını hırçınlaştırıp tırmandırmaya yarar ve büyük ihtimalle de üçüncü intifadaya yol açardı. Hükümet demokratik yollardan seçilmişti ancak milliyetçi değerleri umumi ve müşterek ahlakın, uluslararası meşruiyetin önüne koyarak, başka halkları dize getirmek için askeri güce bel bağlayarak ve ülkenin Arap azınlığına yönelik ayrımcı politikalar uygulayarak, demokratik normlardan uzaklaşıyordu. Yine aynı sebeple, İsrail ve ABD arasındaki özel ilişkinin temelini oluşturan ortak değerlerden de sapıyordu. İsrailliler bir gün Filistinlilere yönelik adaletin daha iyi bir gelecek sahibi olmalarına ilişkin tek umut, bağımsız bir Filistin devletinin de İsrail'in ayakta kalması ve demokratik bir devlet olarak gelişmesinin tek yolu olduğunu kabul eden liderleri kuşkusuz seçebilirler. Ancak okumakta olduğunuz satırlar yazılırken, bunun yakın zamanda gerçekleşebileceğine dair bir işaret yoktu.

Elinizdeki kitap, Ze'ev Jabotinsky'den Ariel Şaron'a kadar demir duvar stratejisinin evrimini ortaya koymaktadır; sonsöz Ehud Olmert ve Binyamin Netanyahu'nun başbakanlık dönemleri hakkında kısa yorumlar içermektedir. Jabotinsky'nin Siyonist hareket ve Filistin Arapları arasındaki anlaşmazlık hakkındaki fikirlerinin ve Jabotinsky'nin bu konuda önerdiği politika önerilerinin irdelenmesi ile başlayan kitap üç temel noktayı vurgulamaktadır. İlki Jabotinsky'nin 1920'lerin başlarında kurguladığı demir duvar stratejisinin orijinalinin iki aşamadan oluştuğudur: bunlar demir duvarı inşa etmek ve sonrasında da Araplarla Filistin'deki statüleri ve hakları konusunda güçlü taraf olarak müzakere etmektir. İkincisi ise, siyasi eğilimleri ne olursa olsun İsrail'deki tüm hükü-

metlerin demir duvar stratejisinin ilk aşamasını –varlıklarını tek taraflı olarak komşularına dayatmayı– benimsemiş ve uygulamış olmasıdır. Bu durum İsrail siyasetinde şu ya da bu tek bir partiye özgü bir durum değil, İsrail siyasetinin tümü için geçerli bir duruş olmuştur. Üçüncüsü, İzak Rabin'in, FKÖ ile Oslo protokollerini karara bağladığı 1993'te, Filistinlilerle ilişkili stratejinin birinci aşamasından ikinci aşamasına geçmeyi gerçekten başarmış ilk ve tek başbakan olmasıdır. Rabin'in Likud'lu halefleri, onun Filistinlilerle vardığı tarihi uzlaşmanın taahhütlerini yerine getirmeyerek, Filistinlilerin haklarını, uluslararası hukuku ve uluslararası barış planlarını hiçe sayan tek taraflı eyleme yönelmişlerdir.

Tek taraflı eylemin yarattığı en önemli sorun, bu türden eylemlerin hiçbir gerçek ve kalıcı barış umudu vadetmiyor oluşudur, çünkü tek taraflı eylem öteki tarafı adaletten mahrum bırakır. Tek taraflı eylemler sonu gelmeyen çatışma ve ihtilaflara, şiddet ve kan dökülmesine, kısaca kalıcı anlaşmazlıklara davetiye çıkarır. İsrail 1967'den beri Filistinlilerle olan anlaşmazlığını bitirmek için makul her yolu denemiş, ancak en bariz ve kesin çare olan işgale son vermeye yanaşmamıştı. İşgal Filistinlilerin tarif edilemeyecek türde acılar yaşamasına neden olmuş, ayrıca İsrail'i ülke içinde insan haklarını kısıtlayan ve ülke demokrasisinin temellerini sarsan, acımasız bir sömürgeci güce çevirerek İsrail üzerinde de yıpratıcı bir etki yaratmıştı. Askeri işgalin kaçınılmaz sonuçları vardır: işgal sömürgeci gücü gaddarlaştırarak, insanlık dışı bir niteliğe büründürür, sömürgeleştirilenleri canından bezdirerek hırçınlaştırır ve ırkçılığa yol açar. Gazze'deki 1.7 milyon ve Batı Şeria'daki 2.6 milyon nüfusu özgürlükten mahrum bırakmak, demokrasiyle bağdaşmayan, haksız, etik dışı ve sürdürülemeyecek bir durumdur. İsrail kendi içinde –sorunlu ve kusurlu da olsa– bir demokrasidir; işgal altında tuttuğu bölgelerle birlikte düşünüldüğünde ise İsrail bir demokrasi değil, bir etnik grubun diğerini tahakküm altında tuttuğu bir ortam anlamına gelen etnokrasidir. Bu hali tarif etmek için oldukça basit, ancak bir o kadar da netameli bir terim daha vardır: "apartheid."

İşgalin başlamasının hemen sonrasında Kudüs İbrani (Hebrew) Üniversitesi'nde biyokimya profesörü, tanınmış ve saygın bir bilim adamı ve dini bütün bir Yahudi olan Yeşayahu Leibo-

witz, Filistinlilere hükmetmenin, İsrail'i "eğitim, ifade ve düşünce özgürlüğü ve demokrasi açısından ifade ettiği tüm anlamlarıyla" bir polis devletine dönüştüreceği uyarısını yapmıştı. Leibowitz'in tahmin ettiği durum büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Başka bir halk üzerinde tahakküm kurmak, İsrail'deki hayatın –etik değer ve kurallar, ekonomi, hukuki sistem ve hatta kültür gibi– neredeyse her alanı için olumsuz etkiler yapmaktadır. İsrail sadece Filistinlilerin zararını telafi etmek için değil, kendine iyilik yapmak için de işgali sona erdirmek zorundadır. Bir başka Yahudi bilge olan Karl Marx'ın çok uzun zaman önce öne sürdüğü gibi, başka halkları ezen bir halkın özgür kalması mümkün değildir.

İsrail'in arzuları ve tercihleri ne olursa olsun kendi payıma daima Filistin halkının özgürlük, bağımsızlık ve devletleşmek gibi doğal hakları olduğunu savundum. Bu kitabın ilk edisyonunu tamamladığımda, İsrail'in Oslo protokollerini sabote etmesine rağmen, Gazze ve Batı Şeria'da başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının uzun vadede kaçınılmaz bir durum olduğuna hala inanıyordum. O vakitler net olmayan şey, İsrail'in Filistinlilere kendi devletlerini inşa şansı verip vermeyeceği veya İsrail'in bu devleti zayıflatmak, engellemek ve kontrol etmek için daimi şekilde çabalayıp çabalamayacağı meselesiydi. Bu durum İsrail'in devletleşmesi ve devlet idaresi altmışıncı yıldönümüne yaklaşırken, İsrail'i bekleyen gerçek bir sınavdı ve İsrail'i yönetenler bu sınavda feci bir başarısızlığa uğradılar.

İsrail muhalefetinin gücü, kararlılık ve devamlılığı göz önüne alındığında, bağımsız ve ayakta kalabilecek türde bir Filistin devletini ömrümün geri kalan kısmında görebileceğimden artık çok da emin değilim. Ortada son derece büyük bir güç asimetrisi var: İsrail fevkalade güçlü, Filistinliler son derece güçsüz, ABD ise İsrail'i çözüme ikna etmek, aradaki dengesizliği düzeltmek konusunda aciz veya gönülsüzdür. ABD'nin kafası, geniş anlamda Ortadoğu'daki *bütün* halkların menfaati adına hareket etmek konusunda oldukça karışıktır ve kendi seçim sistemi yüzünden de kapana kısılmış bir haldedir. Bu kitabı yazdığım esnada Amerikan dış politikasında gözle görülür gerçek bir değişiklik olması ihtimali çok zayıf veya imkânsız bir düzeydeydi. İsrail'i yönetenlerin de, gerçek anlamda iki devletli bir çözümle uzaktan da olsa

ilgilendiklerine dair hiçbir gösterge yoktu. Gazze üzerinde mutlak baskı uygulamak ve Batı Şeria'nın askeri ve ekonomik olarak kontrolünü sürdürmek konusunda her zamankinden daha çok fikir birliği sağlamış gibi görünüyorlardı. İsrail yönetimi işgalin kendi ülkelerine ve ülkelerinin uluslararası alandaki şöhretine verdiği zararı umursamaz görünmektedir. Siyasetçiler de, herkes gibi, geçmişteki hataları tekrar etmekte elbette özgürdürler, ancak buna mecbur değiller.

Albert Einstein 19 Haziran 1930'da, Filistin'de yaşayan ve iki ulus fikrinin taraftarlarından Yahudi felsefeci Hugo Bergman'a hitaben yazdığı mektupta, "Emniyetli ve onurlu bir yaşam yalnızca Araplarla doğrudan işbirliği sayesinde sağlanacaktır... Yahudilerin bunu anlayacak kadar akıllı olmamasından değil, daha çok bunu isteyecek denli adil olmamalarından üzüntü duyuyorum" demişti. Einstein'ın Araplar ve Yahudilerin barış içinde bir arada yaşamasını savunan ve Siyonizmi reddeden Brit Şalom isimli grubun –Martin Buber ile birlikte– kurucusu olan Hugo Bergman'a bu mektubu kaleme almasından bu yana pek çok şey değişti. Fakat İsrail'le Arap komşuları arasında giderilemeyecekmiş gibi görünen trajik anlaşmazlık üzerine kırk yıldır sürdürdüğüm araştırmalar sonucunda bugünkü fikrim ve hissiyatım, aslında Einstein'ın mektubunda ifade ettiği şeyin aynısıdır.

Avi Shlaim
Aralık 2013

Kaynakça

Arşivler

Ben-Gurion Arşivi, Sede-Boker

Merkezi Siyonist Arşivleri (MSA), Kudüs

İsrail Devlet Arşivleri (İDA), Kudüs

İşçi Partisi Arşivi, Beit Berl, Kfar Saba

İngiliz Devlet Arşivi (Public Record Office, PRO), Londra

Gazeteler

Davar

The Guardian

Ha'aretz

International Herald Tribune

Ma'ariv

Yediot Aharonot

Belgeler ve Resmi Yayınlar

Documents on the Foreign Policy of Israel (*DFPI*) (İsrail Dış Politikası Hakkında Belgeler), Kudüs: İsrail Devlet Arşivleri, basım yılı muhtelif, 1948-53 yıllarını kapsayan ciltler.

Foreign Relations of the United States (*FRUS*) (ABD'nin Dış İlişkileri), Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, basım yılı muhtelif, Ortadoğu hakkındaki ciltler, 1948-63.

Irak. Filistin Sorunu Hakkında Parlamento Araştırma Komitesi Raporu (Arapça), Bağdat, 1949.

Israel's Foreign Relations: Selected Documents, 1948-1996 (İsrail'in Dış İlişkileri: Seçilmiş Belgeler, 1948-1996), der. Meron Medzini, 15 cilt, Kudüs: Dışişleri Bakanlığı, basım yılı muhtelif.

Arap Devletleri Ligi. Konseyin ilk oturumdan ondokuzuncu oturuma kadar aldığı kararlar (4 Temmuz 1945-4 Eylül 1953) (Arapça), Kahire: Genel Sekreterlik.

Knesset Tutanakları (İbranice), Kudüs, 1949-98.

Geçici Devlet Konseyi, Protokoller, 18 Nisan-13 Mayıs 1948 (İbranice), Kudüs, 1978.

Mülakat Yapılan İsimlerden Bazıları

Görüşülen Kişi	Görevi	Görüşme Tarihi
Tümgeneral Meir Amit	Askeri İstihbarat Başkanı, Mossad Başkanı	5 Ağustos 1982
Tümgeneral Yosef Avidar	İSK Merkez Birliği Komutanı, Moskova Büyükelçisi	11 Ağustos 1982
Gerşon Avner	Dışişleri Bakanlığı	4, 14 Temmuz 1982; 6 Eylül 1983
Korgenaral Haim Bar-Lev	Genelkurmay Başkanı	3, 30 Ağustos 1982
Albay Mordehai Bar-On	Moşe Dayan'ın Büro Şefi	3, 6, 11, 23, 29 Ağustos 1982
Tahsin Beşir	Mısır Dışişleri Bakanlığı	23 Mayıs 1981
İzak Ben-Aharon	Ahdut Ha'avoda Partisi lideri, Ulaştırma Bakanı	21 Temmuz, 9 Ağustos 1982
Şlomo Ben-Ami	Dışişleri Bakanı	25 Mart 2013
Tümgeneral Moşe Karmel	İSK Kuzey Birliği Komutanı	1 Eylül 1983
Simha Dinitz	Dışişleri Bakanlığı	21 Temmuz 1982
Abba Eban	Dışişleri Bakanı	11 Mart 1976
Miriam Eşkol	Levi Eşkol'un eşi	31 Ocak 1982
Walter Eytan	Dışişleri Bakanlığı	28 Nisan, 18 Mayıs 1982
İsmail Fehmi	Mısır Dışişleri Bakanı	17 Eylül 1982
Mordehai Gazit	Dışişleri Bakanlığı	22 Ağustos 1982
Isser Harel	Mossad Başkanı	13 Ağustos 1982
Tümgeneral Yehoşafat Harkabi	Askeri İstihbarat Başkanı	12 Ağustos 1981; 11 Haziran, 12, 17 Ağustos 1982
Avraham Harman	Washington Büyükelçisi	25 Ağustos 1982
Hüseyin bin Talal	Ürdün Kralı	3 Aralık 1996
Sir Donald Logan	İngiltere Dışişleri Ofisi	7 Aralık 1996
Tümgeneral Uzi Narkis	İSK Merkez Birliği Komutanı	20 Temmuz, 2, 4 Ağustos 1982
Sir Anthony Nutting	Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı	12 Mart 1997
Albay Meir Pail	İSK	9 Haziran, 19 Temmuz 1982
Yehoşua Palmon	Araplarla İlişkiler Başbakanlık Danışmanı	31 Mayıs, 14 Haziran, 18 Ağustos 1982; 26 Eylül 1983

Şimon Peres	Savunma Bakanı, Dışişleri Bakanı, Başbakan	20 Ağustos 1982
İzak Rabi	Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı, Başbakan	22 Ağustos 1982
Gideon Rafael	Dışişleri Bakanlığı	17, 27 Mayıs 1982
Abdurrahman Sadık	Cumhurbaşkanı Nasır'ın Yaveri	19 Eylül 1982
Moşe Sasson	Dışişleri Bakanlığı, Mısır Büyükelçisi	8 Eylül 1982; 23 Eylül 1983
Ze'ev Şaref	Kabine Sekreteri	24 Mayıs 1982
Ya'akov Şimoni	Dışişleri Bakanlığı	26 Ağustos 1982; 26, 29 Eylül 1983
Korgeneral Yigael Yadi	Genelkurmay Başkanı	18 Şubat, 19 Ağustos 1982; 30 Ağustos 1983
Tümgeneral Aharon Yari	Askeri İstihbarat Başkanı	30 Ağustos 1982
Haim Yisraeli	Savunma Bakanlığı	3 Haziran, 9 Eylül 1982

Kullanılan Kaynaklar

Abbas, Mahmoud (Abu Mazen), *Through Secret Channels: The Road to Oslo*, Reading, İngiltere: Garnett, 1995.

Abrams, Elliott, *Tested by Zion: The Bush Administration and the Israeli-Palestinian Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Ajami, Fouad, *The Dream Palace of the Arabs: A Generation's Odyssey*, New York: Pantheon, 1998.

Albright, Madeleine, *Madam Secretary: A Memoir*, Londra: Macmillan, 2003.

Alkadiri, Raad, "Strategy and Tactics in Jordanian Foreign Policy, 1967-1988", Doktora Tezi, Oxford Üniversitesi, 1995.

Almog, Shmuel (der.), *Zionism and the Arabs: Essays*, Kudüs: The Historical Society of Israel and the Zalman Shazar Center, 1983.

Amit, Meir, "Altı Gün'e Giden Yol: Altı Gün Savaşı'nın Perde Arkası" (İbranice), *Ma'arahot*, no. 325 (Haziran-Temmuz 1992).

Arens, Moshe, *Broken Covenant: American Foreign Policy and the Crisis between the U.S. and Israel*, New York: Simon and Schuster, 1995.

Aronson, Geoffrey, *Israel, Palestinians and the Intifada: Creating Facts on the West Bank*, Londra: Routledge, 1987.

Aruri, Naseer H., *Dishonest Broker: The U.S. Role in Israel and Palestine*, Cambridge Mass.: South End Press, 2003.

Ashrawi, Hanan, *This Side of Peace: A Personal Account*, New York: Simon and Schuster, 1995.

Avineri, Shlomo, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, New York: Basic Books, 1981.

Avnery, Uri, *Israel without Zionists: A Plea for Peace in the Middle East*, New York: Macmillan, 1968.

Ball, George, "The Coming Crisis in Israeli-American Relations", *Foreign Affairs* 58, no. 2 (Kış 1979-80).

Bar-Joseph, Uri, "The Hidden Debate: The Formulation of Nuclear Doctrines in the Middle East", *Journal of Strategic Studies* 5, no. 2 (Haziran 1982).

——, *The Best of Enemies: Israel and Transjordan in the War of 1948*, Londra: Frank Cass, 1987.

Bar-On, Mordechai, "David Ben-Gurion and the Sèvres Collusion", Wm. Roger Louis ve Roger Owen (der.), *Suez 1956: The Crisis and Its Consequences*, Oxford: Clarendon Press, 1989.

——, *Meydan Okuma ve Kavga: Sina Harekâtına Giden Yol–1956* (İbranice), Beerşeba: Ben-Gurion University of the Negev Press, 1991.

——, *The Gates of Gaza: Israel's Road to Suez and Back, 1955-1957*, New York: St. Martin's Press, 1994.

——, "Statüko Öncesi –ya da Sonrası? İsrail Savunma Siyaseti Üzerine Düşünceler, 1949-1958" (İbranice), *Iyunim Bitkumat Israel* 5 (1995).

Bar-Siman-Tov, Yaacov, *The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969-1970*, New York: Columbia University Press, 1980.

Bar-Yaacov, Nissim, *The Israel-Syria Armistice: Problems of Implementation, 1949-1966*, Kudüs: Magnes Press, 1967.

Bar-Zohar, Michael, *Ben-Gurion: Siyasi Bir Biyografi* (İbranice), 3 cilt, Tel Aviv: Am Oved, 1975-77.

——, "Ben-Gurion and the Policy of the Periphery", Itamar Rabinovich ve Jehuda Reinharz (der.), *Israel in the Middle East*, New York: Oxford University Press, 1984.

——, *Zalim Bir Aynaya Bakmak: İsrail'in Kader Anı* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 1990.

Begin, Menachem, *The Revolt*, gözden geç. baskı, New York: Dell, 1977.

Beilin, Yossi, *Birliğin Bedeli: Yom Kippur Savaşı'na Kadar İşçi Partisi* (İbranice), Tel Aviv: Revivim, 1985.

——, *Barışa Dokunmak* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 1997.

——, *The Path to Geneva: The Quest for a Permanent Agreement, 1996-2004*, New York: RDV Books, 2004.

Ben-Ami, Shlomo, *Scars of War, Wounds of Peace: The Israeli-Arab Tragedy*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

——, *Ardılı Olmayan Cephe: Barış Sürecinin Sınırlarına Yolculuk* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2004.

Ben-Gurion, David, *Vizyon ve Gerçekleştirilmesi* (İbranice), 5 cilt, Tel Aviv: Am Oved, 1958.

——, *Letters to Paula*, Londra: Vallentine, Mitchell, 1971.

——, *My Talks with Arab Leaders*, Kudüs: Keter Books, 1972.

——, *Savaş Günlüğü: Bağımsızlık Savaşı, 1948-1949* (İbranice), 3 cilt, Gerşon Rivlin ve Elhanan Orren (der.), Tel Aviv: Savunma Bakanlığı, 1982.

——, *David Ben-Gurion: İlk Başbakan: Seçilmiş Birincil Belgeler, 1947-1963* (İbranice), ed. ve notlandıran Eli Şaltiel, Kudüs: İsrail Devlet Arşivleri, 1996.

——, *Negotiations with Nasser*, Kudüs: İsrail Bilgi Merkezi, tarihsiz.

Ben Elissar, Eliahu, *Savaşa Son* (İbranice), Kudüs: Ma'ariv, 1995.

Ben-Porat, Şayke, *Yossi Beilin'le Konuşmalar* (İbranice), Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad Publishing House, 1996.

Benvenisti, Meron, *Ölümcül Kucaklaşma* (İbranice), Kudüs: Keter Books, 1992.

Black, Ian, Benny Morris, *Israel's Secret Wars: The Untold History of Israeli Intelligence*, Londra: Hamish Hamilton, 1991.

Blass, Simha, *Anlaşmazlık ve Eylemde Su Meselesi* (İbranice), Ramat Gan: Masada, 1973.

Boutros-Ghali, Boutros, *Egypt's Road to Jerusalem: A Diplomat's Story of the Struggle for Peace in the Middle East*, New York: Random House, 1997.

Brecher, Michael, *The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process*, Oxford: Oxford University Press, 1972.

——, *Decisions in Israel's Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press, 1974.

Bregman, Ahron. *Elusive Peace: How the Holy Land Defeated America*, Londra: Penguin Books, 2005.

Bregman, Ahron, Jihan El-Tahri, *The Fifty Years War: Israel and the Arabs*, Londra: Penguin Books, BBC Books, 1998.

Burns, E. L. M., *Between Arab and Israeli*, Beirut: Institute for Palestine Studies, 1969.

Bush, George W., *Decision Points*, Londra: Virgin Books, 2010.

Butler, Linda, "Fresh Light on the Syrian-Israeli Peace Negotiations: An Interview with Ambassador Walid al-Moualem", *Journal of Palestine Studies* 26, no. 2 (Kış 1997).

Carter, Jimmy, *Palestine: Peace Not Apartheid*, New York: Simon and Schuster, 2006.

CIA (Merkezi Haberalma Örgütü), *İsrail: Dış İstihbarat ve Güvenlik Servisi Araştırması* (İbranice), çev. ve der. Yossi Melman, Tel Aviv: Erez, 1982.

Cheney, Richard B., *In My Time*, New York: Threshold Editions, 2011.

Clinton, Bill, *My Life*, Londra: Arrow Books, 2005.

Cohen, Avner, *Israel and the Bomb*, New York: Columbia University Press, 1998.

Cohen, Yeroham, *Karanlıkta ve Aydınlıkta* (İbranice), Tel Aviv: Amikam, 1969.

Copeland, Miles, *The Game of Nations: The Amorality of Power Politics*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1969.

el-Cuburi, Salih Saib, *Filistin Felaketi ve Bu Felaketin Siyasi ve Askeri Sırları* (Arapça), Beyrut: Dar el-Kütüb, 1970.

Dan, Uri, *Ariel Şaron—Samimi Bir Portre* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2007.

Daoudy, Marwa, "A Missed Chance for Peace: Israel and Syria's Negotiations over the Golan Heights", *Journal of International Affairs* 61, no. 2 (Bahar/Yaz 2008).

Dayan, Moşe, "Barış Zamanında Askeri Operasyonlar" (İbranice), *Ma'arahot*, May 1959.

——, *Diary of the Sinai Campaign*, New York: Schocken Books, 1967.

——, *Story of My Life*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1976.

——, *Dönüm Noktaları: Otobiyografi* (İbranice), Kudüs: Yediot Aharonot, 1976.

——, *Kitab-ı Mukaddes'le Yaşamak* (İbranice), Kudüs: Edanim, 1981.

——, *Breakthrough: A Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiations*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1981.

Drucker, Raviv, *Harakiri: Ehud Barak—Fiyasko* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2002.

Drucker, Raviv, Ofer Shelah, *Bumerang: İkinci İntifada'da Liderliğin Başarısızlığı* (İbranice), Kudüs: Keter, 2005.

Dupui, Trevor N., *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974*, New York: Harper and Row, 1978.

Eban, Abba, *An Autobiography*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1977.

——, *Personal Witness: Israel through My Eyes*, New York: Putnam, 1992.

Eisenberg, Laura Zittrain, Neil Caplan, *Negotiating Arab-Israeli Peace: Patterns, Problems, Possibilities*, Bloomington: Indiana University Press, 1998.

Eldar, Şlomi, *Hamas'ı Tanımak* (İbranice), Kudüs: Keter, 2012.

Elon, Amos, *A Blood-Dimmed Tide: Dispatches from the Middle East*, New York: Columbia University Press, 1997.

Enderlin, Charles, *Shattered Dreams: The Failure of the Peace Process in the Middle East, 1995-2002*, New York: Other Press, 2003.

Epstein, İzak, "Gizli Soru" (İbranice), *Ha-Şiloah*, Mart 1907.

Erez, Ya'akov, *Moşe Dayan'la Konuşmalar* (İbranice), Ramat Gan: Masada, 1981.

Eshed, Haggai, *Emri Kim Verdi?: Lavon Meselesi* (İbranice), Kudüs: Edanim, 1979.

——, *Reuwen Shiloah: The Man behind the Mossad*, Londra: Frank Cass, 1997.

Eşkol, Levi, *Yolda* (İbranice), Tel Aviv: Ayanot, 1966.

Evron, Yair, *War and Intervention in Lebanon: The Israeli-Syrian Deterrence Dialogue*, Londra: Croom Helm, 1987.

——, "1949-1955 Yılları Arasında Dış Politika ve Savunma Siyasetinin Karşılıklı İlişkisi" (İbranice), *Skira Hodaşit* 35, no. 11 (Aralık 1988).

——, *Israel's Nuclear Dilemma*, Londra: Routledge, 1994.

Eytan, Rafael, Dov Goldstein'la birlikte, *Raful: Bir Askerin Hikâyesi* (İbranice), Tel Aviv: Ma'ariv, 1991.

Flapan, Simha, *Zionism and the Palestinians*, Londra: Croom Helm, 1979.

——, *The Birth of Israel: Myths and Realities*, New York: Pantheon, 1987.

Gabbay, Rony E., *A Political Study of the Arab-Jewish Conflict: The Arab Refugee Problem*, Cenevre: Librairie E. Droz, 1959.

Garfinkle, Adam, *Israel and Jordan in the Shadow of War*, Londra: Macmillan, 1992.

Gazit, Mordechai, *The Peace Process, 1969-1973: Efforts and Contacts*, Jerusalem Papers on Peace Problems, 35, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University, 1983.

Gelvin, James L., *The Israel-Palestinian Conflict: A Hundred Years of War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Gilboa, Moşe A., *Altı Yıl-Altı Gün: Altı Gün Savaşı'nın Kökenleri ve Tarihi* (İbranice), 2. ed., Tel Aviv: Am Oved, 1969.

Glubb, Sir John Bagot, "Violence on the Jordan-Israel Border: A Jordanian View", *Foreign Affairs* 32, no. 4 (Temmuz 1954).

——, *A Soldier with the Arabs*, Londra: Hodder and Stoughton, 1957.

Goldberg, David J., *To the Promised Land: A History of Zionist Thought from Its Origins to the Modern State of Israel*, Londra: Penguin Books, 1996.

Goldmann, Nahum, *The Autobiography of Nahum Goldmann: Sixty Years of Jewish Life*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969.

Gorny, Yosef, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, Oxford: Clarendon Press, 1987.

Gur, Mordehai, "Altı Gün Savaşı: 20 Yıl Sonraki Akisler" (İbranice), *Ma'arahot*, no. 309 (Temmuz-Ağustos 1987).

Guyatt, Nicholas, *The Absence of Peace: Understanding the Israeli-Palestinian Conflict*, Londra: Zed Books, 1998.

Haas, Amira, *Drinking the Sea at Gaza: Days and Nights in a Land under Siege*, New York: Henry Holt, 1999.

Haber, Eitan, *Bugün Savaş Çıkacak: Başbakanlar Levi Eşkol ve Golda Meir'ın Yaveri Tuğgeneral İsrael Lior'un Hatıraları* (İbranice), Tel Aviv: Edanim, 1987.

Haig, Alexander M., Jr., *Caveat: Realism, Reagan, and Foreign Policy*, New York: Macmillan, 1984.

Haloutz, Dani, *Dolambaçsız* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2010.

Hameiri, Yehezkel, "Askerden Arındırma ve Çatışma Çözümü: İsrail-Suriye Sınırında Askerden Arındırılmış Bölgeler Meselesi, 1949-1967" (İbranice), Yüksek Lisans Tezi, Hayfa Üniversitesi, 1978.

Hanieh, Akram, "The Camp David Papers", *Journal of Palestine Studies* 30, no. 2 (Kış 2001).

Harel, Amos, Avi Issacharoff, *34 Days: Israel, Hezbollah, and the War in Lebanon*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Harel, Isser, *Güvenlik ve Demokrasi* (İbranice), Tel Aviv: Edanim, 1989.

Hart, Alan, *Arafat: A Political Biography*, gözden geç. baskı, Londra: Sidgwick and Jackson, 1994.

Hefetz, Nir, Gadi Bloom, *Kılavuz: Ariel Şaron'un Yaşam Öyküsü* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2005.

Heikal, Mohamed, *The Road to Ramadan*, Londra: Collins, 1975.

——, *Süveyş Dosyaları* (Arapça), Kahire: El-Ahram, 1986.

——, *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations*, Londra: HarperCollins, 1996.

Hersh, Seymour M., *The Samson Option: Israel, America and the Bomb*, Londra: Faber and Faber, 1991.

Herzl, Theodor, *Old-New Land*, çev. L. Levensohn, New York: Bloch, 1960.

——, *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, der. Raphael Patai, çev. Harry Zohn, New York: Herzl Press and Thomas Yoseloff, 1960.

——, *The Jewish State*, çev. Harry Zohn, New York: Herzl Press, 1970.

Herzog, Chaim, *The War of Atonement*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1975.

——, *Living History: A Memoir*, New York: Pantheon, 1996.

Herzog, Yaacov, *A People That Dwells Alone*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1975.

Hiro, Dilip, *Desert Shield to Desert Storm*, Londra: HarperCollins, 1992.

Hirst, David, *The Gun and the Olive Branch: The Roots of Violence in the Middle East*, Londra: Faber and Faber, 1977.

Horovitz, David (der.), *Yitzhak Rabin: A Soldier for Peace*, Londra: Peter Halban, 1996.

Hroub, Khaled, *Hamas: A Beginner's Guide*, Londra: Pluto Press, 2006.

Hutchison, E. H., *Violent Truce: A Military Observer Looks at the Arab-Israeli Conflict, 1951-1955*, New York: Devin-Adair, 1956.

Indyk, Martin, *Innocent Abroad: An Intimate Account of American Peace Diplomacy in the Middle East*, New York: Simon and Schuster, 2009.

Isaac, Rael Jean, *Israel Divided: Ideological Politics in the Jewish State*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.

Jabotinsky, Ze'ev, *Makaleler: Devletleşme Yolunda* (İbranice), Kudüs: Ari Jabotinsky, 1959.

Jackson, Elmore, *Middle East Mission: The Story of a Major Bid for Peace in the Time of Nasser and Ben-Gurion*, New York: W. W. Norton, 1983.

Kapeliouk, Amnon, *Rabin: Siyasi Bir Suikast* (İbranice), Tel Aviv: Sifriyat Poalim, 1996.

Karsh, Efraim, Inari Rautsi, *Saddam Hussein: A Political Biography*, Londra: Brassey's, 1991.

el-Kilani, Heysem, *Arap-İsrail Savaşlarında Askeri Strateji, 1948-1988* (Arapça), Beyrut: Center for the Study of Arab Unity, 1991.

Kimche, David, *The Last Option*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1991.

Kimmerling, Baruch, *Politicide: Ariel Sharon's War against the Palestinians*, Londra: Verso, 2003.

Kirkbride, Sir Alec, *From the Wings: Amman Memoirs, 1947-1951*, Londra: Frank Cass, 1976.

Kissinger, Henry, *The White House Years*, Boston: Little, Brown, 1979.

——, *Years of Upheaval*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1982.

Kyle, Keith, *Suez*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1991.

Lanir, Zvi, "İsrail'in Savaşlarında Siyasi Hedefler ve Askeri Amaçlar", *Bile İsteye Savaş: Makaleler Derlemesi* (İbranice), Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad Publishing House, 1985.

Lavon, Pinhas, *Düşünceler ve Mücadele Yolunda* (İbranice), Tel Aviv: Am Oved, 1968.

Lesch, David W., *The Arab-Israeli Conflict: A History*, New York: Oxford University Press, 2008.

Lloyd, Selwyn, *Suez 1956: A Personal Account*, Londra: Jonathan Cape, 1978.

Louis, Wm. Roger, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 1984.

Love, Kennett, *Suez: The Twice-Fought War*, New York: McGraw-Hill, 1969.

Lustick, Ian, "To Build and to Be Built By: Israel and the Hidden Logic of the Iron Wall", *Israel Studies* 1, no. 1 (Bahar 1996).

McDowell, David, *Palestine and Israel: The Uprising and Beyond*, Londra: I. B. Tauris, 1989.

Al Madfai, Madiha Rashid, *Jordan, the United States and the Middle East Peace Process, 1974-1991*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Makovsky, David, *Making Peace with the PLO: The Rabin Government's Road to Oslo*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1996.

Ma'oz, Moşe, *Syria and Israel: From War to Peacemaking*, Oxford: Oxford University Press, 1995.

Margalit, Avishai, "The Violent Life of Yitzhak Shamir", *New York Review of Books*, 14 Mayıs 1992.

Margalit, Dan, Ronen Bergman, *Çukur* (İbranice), Or Yehuda: Kinneret, 2011.

Mearsheimer, John, Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.

Medzini, Meron, *Mağrur Yahudi Kadın: Golda Meir ve İsrail Tasavvuru: Siyasi Bir Biyografi* (İbranice), Tel Aviv: Edanim, 1990.

Meir, Golda, *My Life*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1975.

Meital, Yoram, *Peace in Tatters: Israel, Palestine, and the Middle East*, Boulder, Colo.: Lynne Reinner, 2006.

Melman, Yossi, Dan Raviv, *Behind the Uprising: Israelis, Jordanians, and Palestinians*, Westport, Conn.: Greenwood Press, 1989.

Miller, Aaron David, *The Much Too Promised Land: America's Elusive Search for Arab-Israeli Peace*, New York: Bantam Dell, 2008.

Moore, John Norton (der.), *The Arab-Israeli Conflict: Readings and Documents*, gözden geç. baskı, Princeton: Princeton University Press, 1977.

Morris, Benny, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

——, *1948 and After: Israel and the Palestinians*, Oxford: Oxford University Press, 1990; gözden geç. ve genişletilmiş baskı, 1994.

——, *Israel's Border Wars, 1949-1956: Arab Infiltration, Israeli Retaliation, and the Countdown to the Suez War*, Oxford: Oxford University Press, 1993.

Muasher, Marwan, *The Arab Center: The Promise of Moderation*, New Haven: Yale University Press, 2008.

Nakdimon, Shlomo, "The Secret Battle For the Golan Heights", *Yediot Aharonot*, 30 Mayıs 1997.

——, *Temmuz Alevler İçinde: Irak Reaktörünün Bombalanması* (İbranice), gözden geç. baskı, Tel Aviv: Edanim, 1993.

Naor, Arye, *Savaşta Kabine: İsrail Kabinesinin Lübnan Savaşı Sırasındaki İşleyişi* (İbranice), Tel Aviv: Lahav, 1986.

——, *Duvara Yazmak* (İbranice), Tel Aviv: Edanim, 1988.

——, *Begin İktidarda: Bireysel Bir Tanıklık* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 1993.

Narkis, Uzi, *Kudüs'ün Askeri* (İbranice), Tel Aviv: Ministry of Defense, 1991.

Ne'eman, Yuval, "Sina Harekâtında İngiliz ve Fransız Bağlantısı" (İbranice), *Ma'arahot*, no. 306-7 (Aralık 1986-Ocak 1987).

——, "Nükleer Silahlar Çağında İsrail: 1995 Sonrasında Tehdit ve Caydırıcılık" (İbranice), *Nativ* 8, no. 5 (1995).

Netanyahu, Benjamin, *A Place among the Nations: Israel and the World*, Londra: Bantam, 1993.

——, *Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorism*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1995.

—— (der.), *Terrorism: How the West Can Win*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1986.

Nissan, Eli, "Kim Korkar Yosef Tekoah'dan?" (İbranice), *Bamahaneh* (İSK haftalık yayını), c. 13, no. 1024 (26 Aralık 1967).

Nutting, Anthony, *No End of a Lesson: The Story of Suez*, Londra: Constable, 1957.

Pappé, Ilan, *Britain and the Arab-Israeli Conflict, 1948-51*, Londra: Macmillan, 1988.

——, *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-51*, Londra: I. B. Tauris, 1992.

Pedatzur, Reuven, "Coming Back Full Circle: The Palestinian Option in 1967", *Middle East Journal* 49, no. 2 (Bahar 1995).

——, *Yanılgının Zaferi: Altı Gün Savaşı Sonrasında İsrail ve Topraklar* (İbranice), Tel Aviv: Bitan, 1996.

Peleg, Ilan, *Begin's Foreign Policy, 1977-1983: Israel's Move to the Right*, New York: Greenwood Press, 1987.

Peres, Shimon, *David's Sling: The Arming of Israel*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1970.

——, *The New Middle East*, Shaftesbury, İngiltere: Element, 1993.

——, *Battling for Peace: Memoirs*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1995.

Peretz, Don, *Intifada: The Palestinian Uprising*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1990.

Peri, Yoram, *Generals in the Cabinet Room: How the Military Shapes Israeli Policy*, Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 2006.

Perlmutter, Amos, Michael Handel, Uri Bar-Joseph, *Two Minutes over Baghdad*, Londra: Corgi Books, 1982.

Peters, Joel, *Pathways to Peace: The Multilateral Arab-Israeli Peace Talks*, Londra: European Commission, 1996.

Pineau, Christian, *Suez 1956*, Paris: Robert Laffont, 1976.

Podeh, Elie, *From Fahd to Abdullah: The Origins of the Saudi Peace Initiatives and Their Impact on the Arab System and Israel*, Kudüs: Hebrew University of Jerusalem, Harry S. Truman Institute for the Advancement of Peace, No. 24, Temmuz 2003.

Quandt, William B., *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict since 1967*, Berkeley: Brookings Institution, University of California Press, 1993.

Qurie, Ahmed ("Abu Ala"), *Beyond Oslo: The Struggle for Palestine*, Londra: I. B. Tauris, 2008.

Rabin, Yitzhak, *The Rabin Memoirs*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1979.

Rabinovich, Itamar, *The War for Lebanon, 1970-1983*, Ithaca: Cornell University Press, 1984.

Rabinovich, Itamar, Jehuda Reinharz (der.), *Israel and the Middle East: Documents and Readings*, Waltham, Mass.: Brandeis University Press, 2008.

Rafael, Gideon, *Destination Peace: Three Decades of Israeli Foreign Policy*, New York: Stein and Day, 1981.

Raz, Avi, *The Bride and the Dowry: Israel, Jordan, and the Palestinians in the Aftermath of the June 1967 War*, New Haven: Yale University Press, 2012.

Revel, Sammy, *Basra Körfezi'nin Ön Saflarında İsrail: Katar'daki İsrail Heyetinin Hikâyesi* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2009.

Rice, Condoleezza, *No Higher Honour: A Memoir of My Years in Washington*, Londra: Simon and Schuster, 2011.

Ross, Dennis, *The Missing Peace: The Inside Story of the Fight for Middle East Peace*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2004.

Roy, Sara, *Failing Peace: Gaza and the Israeli-Palestinian Conflict*, Londra: Pluto Press, 2007.

——, *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*, Princeton: Princeton University Press, 2011.

Rubinstein, Elyakim, "Ürdün'le Barış Anlaşması" (İbranice), *Hamişpat*, no. 6 (Aralık 1995).

Sachar, Howard M., *A History of Israel*, c. 2, *From the Aftermath of the Yom Kippur War*, New York: Oxford University Press, 1987.

el-Sadat, Anwar, *In Search of Identity: An Autobiography*, Londra: Collins, 1978.

Safieh, Afif, *The Peace Process: From Breakthrough to Breakdown*, Londra: Saqi, 2010.

Safran, Nadav, *Israel–The Embattled Ally*, Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1978.

Sagie, Uri, *Donmuş El: İsrail Suriye ile Barıştan Neden Savaşmaktan Daha Çok Korkar* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2011.

Said, Edward, *Peace and Its Discontents: Gaza-Jericho, 1993-1995*, Londra: Vintage, 1995.

Sarna, Igal, *Kamu Tanığı* (İbranice), Tel Aviv: Am Oved, 2007.

Sasson, Moşe, *Mısırlılar Diyarında Yedi Yıl* (İbranice), Tel Aviv: Edanim, 1992.

Sayigh, Yezid, *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

Schiff, Ze'ev, Ehud Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, Londra: George Allen and Unwin, 1984.

——, *Intifada*, ed. ve çev. Ina Friedman, New York: Simon and Schuster, 1991.

Schulze, Kirsten E., *Israel's Covert Diplomacy in Lebanon*, Londra: Macmillan, 1998.

Seale, Patrick, *The Struggle for Syria: A Study in Post-War Arab Politics, 1945-1958*, Londra: Oxford University Press, 1965.

——, *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*, Londra: I. B. Tauris, 1988.

——, "The Address Is Syria", Rosemary Hollis ve Nadim Shehadi (der.), *Lebanon on Hold: Implications for Middle East Peace*, Oxford: Royal Institute of International Affairs ve Centre for Lebanese Studies işbirliğiyle, 1996.

——, "Syria and Israel: No Progress towards Peace", *Middle East International*, no. 565 (19 Aralık 1997).

Seale, Patrick, Linda Butler ile birlikte, "Assad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu", *Journal of Palestine Studies* 26, no. 1 (Sonbahar 1996).

Segev, Tom, *1949: The First Israelis*, New York: Free Press, 1986.

Shaaban, Bouthaina, *Damascus Diary: An Inside Account of Hafez al-Assad's Peace Diplomacy, 1990-2000*, Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 2013.

Şaham, David, *İsrail –50 Yıl* (İbranice), Tel Aviv: Am Oved, 1998.

Shalev, Aryeh, *The Israel-Syria Armistice Regime, 1949-1955*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1993.

——, *İntifada: Sebepleri ve Sonuçları* (İbranice), Tel Aviv: Papyrus, 1990.

Şalom, Zaki, *David Ben-Gurion, İsrail Devleti ve Araplar, 1949-1956* (İbranice), Beerşeba: Ben-Gurion University of the Negev Press, 1995.

——, *İhtilafın Gölgesinde Siyaset: İsrail Güvenlik Politikalarının Adım Adım Gelişimi, 1949-1956* (İbranice), Tel Aviv: Ma'arahot, 1996.

Shamir, Shimon, "The Collapse of Project Alpha", Wm. Roger Louis ve Roger Owen (der.), *Suez 1956: The Crisis and Its Consequences*, Oxford: Clarendon Press, 1989.

Shamir, Yitzhak, "Israel's Role in a Changing Middle East", *Foreign Affairs* 50, no. 4 (Bahar 1982).

——, *Summing Up: An Autobiography*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1994.

Şaret, Moşe, "Savaşta ve Barışta İsrail ve Araplar (1947-1957 Yılları Üzerine Düşünceler)" (İbranice), *Ot*, Eylül 1966.

——, *Kişisel Günlük* (İbranice), 8 c., 1953-1957, Tel Aviv: Ma'ariv, 1978.

Sharon, Ariel, David Chanoff ile birlikte, *Warrior: The Autobiography of Ariel Sharon*, Londra: Macdonald, 1989.

Sheffer, Gabriel, *Moshe Sharett: Biography of a Political Moderate*, Oxford: Clarendon Press, 1996.

Shehadeh, Raja, *Palestinian Walks: Notes on a Vanishing Landscape*, Londra: Profile Books, 2007.

Shemesh, Moshe, *The Palestinian National Entity, 1959-1974: Arab Politics and the PLO*, Londra: Frank Cass, 1988.

——, "Arapların İsrail'e Karşı Su Mücadelesi, 1959-1967" (İbranice), *Iyunim Bitkumat Israel* 7 (1997).

Şer, Gilad, *Erişilemeyen: İsrail-Filistin Barış Müzakereleri, 1999-2001* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2001.

Shindler, Colin, *Israel, Likud and the Zionist Dream: Power, Politics and Ideology from Begin to Netanyahu*, Londra: I. B. Tauris, 1995.

Shlaim, Avi, "Husni Zaim and the Plan to Resettle Palestinian Refugees in Syria", *Journal of Palestine Studies* 15, no. 4 (Yaz 1986).

——, *Collusion across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine*, Oxford: Clarendon Press, 1988.

——, "The Debate about 1948", *International Journal of Middle East Studies* 27, no. 3 (Ağustos 1995).

——, "The Protocol of Sèvres, 1956: Anatomy of a War Plot", *International Affairs* 73, no. 3 (Temmuz 1997).

——, *Lion of Jordan: The Life of King Hussein in War and Peace*, Londra: Allen Lane/Penguin Books, 2007.

Shlaim, Avi, Raymond Tanter, "Decision Process, Choice, and Consequences: Israel's Deep-Penetration Bombing in Egypt, 1970", *World Politics* 30, no. 4 (Temmuz 1978).

Shultz, George P., *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State*, New York: Simon and Schuster, 1993.

Stephens, Robert, *Nasser: A Political Biography*, Londra: Penguin Books, 1971.

Susser, Asher, *Israel, Jordan, and Palestine: The Two-State Imperative*, Waltham, Mass.: Brandeis University Press, 2012.

Swisher, Clayton E., *The Truth about Camp David: The Untold Story about the Collapse of the Middle East Peace Process*, New York: Nation Books, 2004.

Şaron, Gilad, *Şaron: Bir Liderin Hayatı* (İbranice), Tel Aviv: Matar Books, 2011.

Tal, David, "İsrail'in Güvenlik Anlayışının Günden Güne Gelişimi, 1949-1956" (İbranice), Doktora Tezi, Tel Aviv Üniversitesi, 1994.

Tal, Israel, *Ulusal Güvenlik: Çoğunluğa Karşı Birkaç Kişi* (İbranice), Tel Aviv: Dvir, 1996.

el-Tall, Abdullah, *Filistin Faciası* (Arapça), Kahire: Dar el-Kalem, 1959.

Tamir, Avraham, *A Soldier in Search of Peace: An Inside Look at Israel's Strategy*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1988.

Teveth, Shabtai, *Moshe Dayan*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1972.

——, *Ben-Gurion and the Palestinian Arabs: From Peace to War*, Oxford: Oxford University Press, 1985.

Thomas, Abel, *Comment Israël fut sauvé: Les Secrets de l'expédition de Suez*, Paris: Albin Michel, 1978.

Tirosh, Avraham, Avi Bettelheim, "Begin Proposed War in Lebanon in December 1981 after the Passage of the Golan Law", *Ma'ariv*, 3 Haziran 1983, "The Unfinished War" başlıklı özel ek.

Troen, S. Ilan, "The Protocol of Sèvres: British/French/Israeli Collusion against Egypt, 1956", *Israel Studies* 1, no. 2 (Sonbahar 1996).

Troen, Selwyn Ilan, Moshe Shemesh (der.), *The Suez-Sinai Campaign: Retrospective and Reappraisal*, Londra: Frank Cass, 1990.

Tyler, Patrick, *Fortress Israel: The Inside Story of the Military Elite Who Run the Country—and Why They Can't Make Peace*, Londra: Portobello Books, 2012.

Vassiliev, Alexei, *Russian Policy in the Middle East: From Messianism to Pragmatism*, Reading: Ithaca Press, 1993.

Weissglas, Dov, *Ariel Şaron: Bir Başbakan* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2012.

Weizman, Ezer, *On Eagles' Wings: The Personal Story of the Leading Commander of the Israeli Air Force*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1976.

——, *The Battle for Peace*, Toronto: Bantam Books, 1981.

Woodward, Bob, *The Commanders*, New York: Simon and Schuster, 1991.

——, *Bush at War*, New York: Simon and Schuster, 2002.

Ya'acobi, Gad, *Bıçak Sırtında* (İbranice), Tel Aviv: Edanim, 1989.

Ya'alon, Moşe, *En Uzun Kısa Yol* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2008.

Ya'ari, Ehud, *Mısır ve Fedailer, 1953-1956* (İbranice), Givat Haviva: Center for Arabic and Afro-Asian Studies, 1975.

Yaniv, Avner, *Dilemmas of Security: Politics, Strategy, and the Israeli Experience in Lebanon*, New York: Oxford University Press, 1987.

Yatom, Danny, *Sırdaş: Sayeret Matkal'dan Mossad'a* (İbranice), Tel Aviv: Yediot Aharonot, 2009.

Zak, Moşe, *Moskova'yla Kırk Yıllık Diyalog* (İbranice), Tel Aviv: Ma'ariv, 1988.

——, *Hüseyin Barış Yapıyor: Barış Yolunda Otuz Yıl ve Bir Yıl Daha* (İbranice), Ramat Gan: Bar-Ilan University Press, 1996.

Zoughbie, Daniel E., "The Ends of History: George W. Bush's Political Theology and the Israeli-Palestinian Conflict", Doktora Tezi, Oxford Üniversitesi, 2011.

Dizin

I. Abdullah, Ürdün kralı 51, 74, 75, 78, 82-87, 91-93, 96, 105, 106, 115-117, 119-122, 133, 142, 233, 405

II. Abdullah, Ürdün kralı 560, 810, 815, 854, 930, 951, 973

I. Dünya Savaşı 48-54, 75, 169, 245, 405, 508

II. Dünya Savaşı 48, 67-69, 241, 245, 273, 307, 405, 522, 613, 741

II. Faysal, Irak kralı 287

II. Hasan, Fas kralı 451, 452, 463, 464, 469, 470, 580, 683, 791

II. John Paul, Papa 639

11 Eylül 904-906, 911, 918, 942, 943

Abbas, Mahmud (Ebu Mazen) 560, 676, 686, 725, 817, 946, 951-956, 970, 980, 987-990

Abdülşafi, Haydar 643, 644

Abid Rabbo, Yaser 866, 961

Abrams, Elliott 948, 949, 952, 967-969, 971, 973

Afganistan 918, 942

Ağlama Duvarı 120, 344, 752, 854

AIPAC (Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi) 618, 947, 948, 960

Akabe Körfezi 136, 185, 186, 213, 221, 251, 252, 259, 354, 405, 434, 442, 567, 579, 845

el-Aksa Camii (Mescid-i Aksa) 121, 627, 752, 913

Albright, Madeleine 762, 763, 771, 815, 823, 829, 831, 833, 848, 850, 855, 871-873

Ali, Ben (Tunus devlet başkanı) 854

Allon Planı 359, 360, 367, 368, 407, 431, 676, 760

Almanya 68, 202, 245, 277, 278, 299, 304, 511, 624, 741, 907, 960

Anderson Heyeti 231-234

Annan, Kofi 928, 960

Arad, Uzi 772, 778

Arafat, Yaser 408, 430, 433, 520, 522, 531, 532, 555-558, 571, 572, 574, 575, 577-579, 586, 614-616, 666, 673, 674, 676, 677, 679-681, 683-687, 689, 691, 705, 710, 712, 715, 717, 718, 721, 725, 740, 751, 753-755, 758, 759, 762, 763, 765, 767, 779, 782, 787, 793, 795, 808, 810, 812-817, 824, 843, 845-859, 861-864, 871-877, 896, 898-901, 903-906, 908-912, 914, 916, 917, 919, 920, 922-931, 940, 946, 947, 956, 957, 973, 978-980

Arap Baharı 1001-1003

Arap-İsrail savaşları; Altı Gün Savaşı 326, 332, 339, 340, 351, 363, 365, 374, 376-378, 384, 388, 396, 418, 424, 426, 458, 460, 464, 549, 663, 718, 719, 821; Ekim Savaşı (1973) 388, 417, 429, 445, 453, 467, 505; Körfez Savaşı 554, 584, 632, 633, 635, 637-639, 729, 738, 751, 940; Süveyş Savaşı 155, 196, 216, 262, 271-273, 277, 279, 282, 287, 543, 544; Yıpratma Savaşı 378, 379, 381-383, 385-389, 394, 583; Yom Kippur Savaşı 392, 398, 399, 415, 420, 421, 423, 427

Arap Kurtuluş Ordusu 80

Arap Lejyonu 79, 83-87, 92, 96, 119, 142, 143, 153, 171, 179, 330

Arap Ligi 72, 77, 78, 80, 82, 99, 110, 118, 271, 322, 325, 328, 433, 450, 489, 492, 570, 603, 682, 683, 686, 730, 747, 784, 791, 918-920, 930, 960

Arap petrolü 275, 426, 427

Arens, Moşe 488, 515, 537, 538, 566, 590, 591, 610, 617, 621-623, 632, 634-637, 641, 658

Asvan Barajı 231, 244

Aşravi, Hanan 643

el-Attasi, Nureddin 348

el-Atiye, Fevaz 790

Avidar, Yosef 264

Avrupa Birliği 664, 665, 729, 746, 808, 880, 944, 960, 974, 989

Ayyaş, Yahya 727, 728, 735

Aziz, Tarık 628

Bağdat 176, 287, 288, 489, 497, 572, 624, 626, 634, 773, 939, 941, 942, 944

Bağdat Paktı 194, 201, 287
Bahreyn 951
Baker, James 617-621, 627, 640, 642, 647, 654, 655
Bahtiyar, Teymur 282
Balfour, Arthur J. 50
Balfour Deklarasyonu 50-55, 67, 387, 973, 978
Barak, Ehud 559, 630-632, 634, 678, 686, 701, 722, 732, 759, 760, 797-799, 801-844, 846-855, 857-860, 863, 864, 870-872, 874-883, 888, 892, 897, 898, 914, 933, 948, 987, 993, 997
Bar-On, Mordehai 247, 248, 251, 252, 260
Barış Şimdi hareketi 481, 486, 540, 716, 798
Basra Körfezi 404, 507, 519, 532, 583, 601, 623, 639, 665, 683, 754, 787
Bat Galim (gemisi) 177, 182, 185-187
Begin, Menahem 72, 105, 106, 261, 336, 343, 358, 375, 387, 454, 455, 458-516, 519-523, 525, 527, 528, 530-536, 539-545, 551, 552, 567, 611, 612, 614, 720, 733, 738, 750, 799, 824, 887
Beilin, Yossi 566, 570, 586, 589, 673-675, 678, 722, 725-727, 789, 806, 817, 841, 870, 875, 879, 961, 980
Ben-Aharon, Yossi 630, 650, 651
Ben-Ami, Şlomo 809, 810, 844-847, 851-855, 865, 866, 870, 875-878
Ben-Gurion, David 61-64, 66-69, 73, 74, 76, 79, 80, 83-86, 88-91, 94, 95, 100-103, 106, 107, 111-114, 116, 117, 120-122, 125, 128-134, 137, 145-160, 162, 165, 168-170, 174, 190-194, 196, 198-210, 212-216, 218-240, 242-261, 263-266, 268, 269, 272-279, 282-284, 286, 288-311, 313, 315-318, 320, 336, 337, 366, 374, 377, 445, 466, 511, 546-548, 551, 651, 663, 722, 733, 811
el-Benna, Sabri (Ebu Nidal) 520, 521
Bergman, Hugo 1008
Bergusi, Mervan 901, 912-915
Bergusi, Mustafa 980
Bernadotte, Kont Folke 84, 89, 645
Biltmore Programı 68-70
bin Ladin, Usame 904, 905, 909, 918, 919, 926, 957
Birleşik Arap Cumhuriyeti 278, 287
Birleşik Arap Gücü 326
Birleşmiş Milletler 70-75, 76, 78, 79, 83-85, 89-91, 93-96, 99, 101, 102, 109, 110, 112-115, 117, 123, 125-130, 134, 136, 141, 143, 145-152, 158, 167, 171, 177-180, 195, 201, 210, 217, 220, 227, 233-235, 249, 263-266, 285, 300, 305, 306, 318, 326, 327, 334, 335, 339, 343, 348, 353, 354, 358, 363-366, 378-380, 386, 387, 391, 393-396, 399, 405, 418, 418-420, 433, 436, 439, 441, 443, 460-462, 468, 470, 476, 484-486, 492, 508, 509, 538, 547, 553, 570-572, 576-578, 583, 586, 588, 590, 593, 596, 600-602, 615, 616, 618, 628, 637, 642, 643, 645, 647, 649, 651, 652, 671, 672, 680, 681, 696, 710, 733, 738, 759, 771, 774, 777, 816, 817, 839, 844, 856, 867, 881, 919, 920, 922, 928, 938, 944, 957, 959, 960, 971, 978, 979, 991, 994, 995, 999
Blair, Tony 767, 801, 944, 945, 977, 978
Bourgés-Maunoury, Maurice 240, 241, 245, 246, 248, 252, 257, 295
Butros-Gali, Butros 474, 483, 539
Brejnev, Leonid 400
Brit Şalom 1008
Brookings Enstitüsü 453
Bulganin, Nikolay 263-265, 274
Bunche, Ralph 89, 92, 96
Burg, Yosef 493, 494, 515
Burgiba, Habib 318
Burns, E.L.M. 179, 210
Bush, George H. W. 555, 616, 617, 619, 625, 626, 628-630, 633, 635, 637, 639, 642, 647, 653-655, 669, 670, 672, 902
Bush, George W. 560, 859, 876, 903-907, 909-911, 927-931, 935, 939, 941-949, 951, 952, 954, 957, 960, 961, 967, 968, 970, 971-974, 977-979, 998

Camp David protokolleri 481, 484, 486-491, 494, 504, 507, 509, 515, 543, 552, 601, 602, 618, 641
Carter, Jimmy 453, 454, 461, 462, 464-466, 471-473, 478-480, 482-484, 490-492, 505, 551, 552, 866, 992
Cemayel, Beşir 512, 514, 517, 525, 528, 533-535, 537
Cemayel, Emin 536, 537, 542
Cemayel, Pierre 447, 513
Cenevre Barış Konferansı 437, 439, 451, 454, 460-462, 464-466, 601
Cezayir 240, 242, 245, 253, 471, 603, 615, 616, 885, 979
Chamberlain, Joseph 486, 628, 684, 692, 741, 907
Cheney, Dick 904, 911, 926, 929, 941, 948, 949
Cheney, Richard 634
Christopher, Warren 678, 695, 697-699, 703, 762, 770
Churchill, Winston 53, 113, 370, 541, 636, 811

CIA (Merkezi Haberalma Örgütü) 187, 188, 233, 244, 276, 283, 308, 339, 582, 773, 793, 818, 912
Clinton, Bill 556, 558, 672, 680, 691, 695, 698, 701, 707, 709, 710, 712, 717, 724, 729, 730, 747, 753, 756, 762, 778, 780, 782, 783, 793, 795, 810-812, 819, 821-823, 826-834, 836, 841-843, 848-850, 852-860, 865-875, 878, 879, 888, 902, 909, 940, 979

Çad 285
Çavuşesku, Nikolay 463, 464
Çekoslovakya 81, 194, 202, 215, 216, 234, 243, 511, 741, 907
Çiçekli, Edib 128, 129, 168,

Dayan, Moşe 91, 115, 117-119, 125, 129, 131, 147, 148, 152-154, 157, 161-166, 168, 170-172, 174, 176, 178, 180, 189, 192, 197, 198, 202-204, 209, 210, 213-222, 224-226, 228, 231, 235, 237, 241-244, 247, 248, 251, 252, 254, 260, 261, 266, 273, 275, 276, 297, 303, 313, 317, 320, 327, 332, 333, 336, 339-341, 343-351, 354, 358, 359, 371, 375, 376, 379, 389, 392, 394, 396-399, 405, 407, 412-414, 420, 421, 438, 459-465, 468-471, 473-475, 477, 479, 480, 482, 483, 488, 489, 491-494, 504, 505, 549
de Gaulle, Charles 306, 476, 885, 979
Der'i, Aryeh 802
Dihter, Avi 871, 912, 915
Divon, Şmuel 134-136, 138, 184-186, 196
Dreyfus Olayı 44
Dürziler 203, 443, 445, 509, 538
Dulles, John Foster 149, 201, 220, 228, 229, 230, 233, 263, 266, 274, 276, 292, 293, 337
Dünya Revizyonist Siyonistler Birliği 55
Dünya Siyonist Teşkilatı 49, 54
Dünya Ticaret Merkezi 905
Dünya Yahudi Kongresi 385

Eban, Abba 102, 146, 149, 151, 152, 211, 212, 225, 228, 260, 264-266, 292, 293, 297, 298, 313, 314, 318, 319, 334, 337, 338, 342, 354, 355, 358, 362, 364, 367, 368, 371, 375-377, 381, 383, 384, 387, 392, 393, 395-398, 403, 405, 409, 413-415, 419, 424, 432, 547, 645, 668, 682
Eden, Sir Anthony 205, 219, 220, 244, 245, 249, 250, 253, 254, 258
Einstein, Albert 1008
Eisenhower, Dwight D. 149, 231, 233, 234, 264, 265, 286, 287, 290, 291, 295, 298
Eisenhower Doktrini 275, 287, 292
Elazar, David 324, 332, 346, 347, 349, 356, 399, 416, 436
Entebbe operasyonu 584, 636, 737, 803
Eriha 345, 432, 433, 676-679, 684, 685, 687-691, 705
Esad, Beşar 813, 833, 835
Esad, Hafız 414, 447, 466, 470, 527, 543, 612, 639, 669, 673, 695-699, 701, 703, 724, 725, 728, 729, 733, 748, 768, 771, 772, 778-783, 790, 812, 813, 819-824, 826, 828-836, 841, 849
Eşkol, Levi 168, 183, 205, 243, 297, 299, 302, 303, 309-324, 327, 328, 330, 334-338, 341-343, 346-350, 354, 357, 358, 369-373, 375, 377, 380, 391, 392, 550, 662
Etiyopya 279, 282-284, 286, 291
Eytan, Rafael 499, 512, 513, 515, 521, 523-525, 543, 610, 622, 684

Fahd, Suudi Arabistan kralı 747
Falanj (Ketaib Partisi) 444, 513, 514, 517, 518, 525, 528, 536, 537
Faruk, Mısır kralı 86, 102, 133
Fas 433, 451, 463, 464, 468-470, 570, 580, 657, 683, 717, 755, 784, 787, 791, 806
Faure, Edgar 212, 240
Faysal, Prens 51, 52
Fehmi, İsmail 476
Feith, Douglas 940, 941
el-Fetih 326, 329, 574, 913, 914, 924, 954, 958, 980, 989-992
Fevzi, Mahmud 249, 253
Fildişi Sahilleri 285
Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi 684, 729
Filistin Halk Kurtuluş Cephesi 684, 729, 908
Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO) 325
Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 272, 325, 326, 329, 366, 406, 408, 429, 430, 433, 441, 443, 444, 446, 449-451, 454, 463, 465, 466, 468, 470, 471, 478, 489, 511-513, 517, 518, 520-525, 529, 531-533, 535, 536, 542, 543, 555-558, 564, 570-575, 577-581, 583, 586-588, 590, 596, 597, 599, 601-606, 615-622, 627, 640, 642-645, 661, 668, 673-678, 680-689, 691, 704, 705, 716, 722, 723, 740-742, 745, 784, 795, 803, 890, 891, 1006
Filistin (Ulusal) Yönetimi 672, 679, 689, 692, 694, 704, 728, 729, 744, 746, 748, 751, 755, 757, 761, 762, 765, 767, 786, 787, 793, 795, 796, 804, 805, 810, 815, 817, 843, 855, 860, 861, 863, 866, 871, 876, 888, 893, 898, 899, 904, 908, 911,

912, 917, 921-925, 928, 929, 931, 932, 946, 948, 950, 954-958, 962, 965, 970, 972, 977, 989, 995, 1000, 1004, 1005
Filistin Ulusal Konseyi (FUK) 429, 615, 795, 796
Filistin Ulusal Sözleşmesi 429, 615, 678, 680, 794, 795
Filistin Uzlaştırma Komisyonu 109-112, 115, 300, 301
Ford, Gerald 435-438, 443
Fransa 33, 34, 212, 213, 217, 218, 229, 237, 238, 240-245, 247-254, 256-258, 261, 263, 277, 278, 290, 306, 308, 389, 451, 511, 579, 643, 696
Front de Liberation Nationale (FLN) 240, 243, 979

G8 zirvesi 855
Galili, Yisrael 314, 316, 327, 354, 375, 376, 389, 392, 397, 413, 414, 420, 428
Gamassi, Abdülgani 477
Gana 285
Gazze Şeridi 77, 89, 90, 100, 141, 168, 169, 177, 178, 187, 194, 195, 197-199, 210, 221, 236, 238, 244, 263, 266, 323, 329, 341, 354, 357, 361, 379, 391, 407, 413, 414, 427, 432, 460, 475, 595, 597, 623, 649, 675, 676, 687, 689, 690, 692, 694, 728, 794, 805, 808, 810, 815, 861, 888-890, 952, 954, 964, 969-971, 989, 990
Gibli, Binyamin 175, 176, 189, 303
Gilad, Amos 848, 862-864, 993, 1002
Gine 285
Glubb Paşa (John Bagot Glubb) 142-144, 150
Golan Tepeleri 332, 339, 346, 348, 349, 351, 354, 356, 364, 379, 416, 417, 420, 428, 442, 443, 445, 458, 462, 477, 505, 507-509, 512, 513, 519, 541, 553, 598, 646, 648, 649, 673, 677, 695-698, 700-703, 723, 724, 731, 740, 745, 748, 768, 770-772, 774, 776, 777, 779-782, 812, 822, 825, 829-831, 833, 836, 919, 940, 964
Goldmann, Nahum 88, 385
Goldstein, Baruch 688, 727
González, Felipe 927
Gorbaçov, Mihail 589, 593
Gur, Mordehai 388, 436, 448, 466
Guş Emunim 424, 428, 476, 493-495, 719
Güney Lübnan Ordusu (GLO) 566, 567, 652, 731, 775, 839
Güney Yemen 471

Habaş, George 684
Hagana 67-69, 76, 77, 80, 161, 311
Haig, Alexander 506, 518-520, 531
Halil, Mustafa 491
el-Halil Protokolü 756-758, 766
Halilürrahman Camii 688
Hamad bin İsa el-Halife, Bahreyn kralı 951
Hamas 557, 605, 606, 670, 671, 677, 685, 688, 691, 727-731, 734, 761-765, 793, 799, 838, 840, 895, 911, 913, 914, 916, 917, 920, 946, 954, 955, 957-959, 962, 964-966, 970, 980, 989-996, 1002
Hammarskjöld, Dag 234-236
Haniye, Ekrem 845, 856
Harel, Isser 211, 212, 233, 234, 276, 279-281, 286, 299, 303, 304, 309, 320, 321
Haremü'ş-Şerif 344, 627, 846, 851, 855, 856, 860, 867
Hariri, Refik 773
Harkabi, Yehoşafat 153, 212, 241, 242, 278, 279
Hartum Arap Ligi zirvesi 361, 362, 367, 920
Hasan, Ürdün veliaht prensi 706, 707, 711
Herzl, Theodor 44-49, 55, 79, 546, 824
Herzog, Haim 610, 622, 666
Herzog, Ya'akov 321, 322, 365, 367, 368
Hindistan 306
Hizbullah 566, 567, 652, 729-733, 773, 775, 776, 779, 837-840, 848, 898, 911, 964, 986, 992, 1002
Hofi, İzak 448, 449, 499, 514
Holokost/Yahudi soykırımı 69, 140, 257, 277, 302, 335, 372, 458, 459, 476, 498, 501, 520, 530, 531, 541, 544, 611, 817
el-Hoss, Selim 651
Humeyni, Ayetullah 582, 584
Hüseyin, Mekke şerifi 51
Hüseyin, Saddam 500, 623-628, 630, 632, 634, 638-640, 918, 939, 940, 944, 945
Hüseyin, Ürdün kralı 142, 287, 289, 293, 306, 321-323, 329, 330, 342-345, 357, 358, 361, 362, 364-370, 390, 405-408, 410, 429-435, 447, 462, 463, 465, 470, 489, 531, 556, 558, 569-575, 577-579, 585-589, 591-594, 602, 603, 613, 629, 630, 639, 683, 691, 704-714, 717, 753-755, 764, 765, 784, 793, 891
Hüseyni, Faysal 603, 643, 671
el-Hüseyni, Hacı Emin 53, 74, 75, 139, 232

Indyk, Martin 781, 782, 824, 825, 831, 833, 851
Irak 51, 80, 91-93, 167, 168, 194, 201, 203, 250, 252, 253, 268, 271, 278, 282, 283, 287-289, 291, 305, 340, 442, 497-503, 505, 520, 532, 554, 572, 583, 623-638,

640, 730, 743, 747, 751, 772, 773, 939-945, 960, 964, 978

İngiltere 48-52, 54, 55, 57, 62, 66-68, 70, 75, 86, 115, 116, 120, 122, 167, 174-176, 209, 219-221, 241, 244, 247-254, 256, 258, 259, 261, 263, 277, 280, 287-290, 292, 293, 306, 308, 480, 511, 541, 592, 645, 696, 739, 759, 767, 801, 803, 944, 973, 978

intifada; birinci ~ 554, 595-599, 601, 603-607, 609, 610, 614, 617, 619, 620, 623, 644, 653, 657, 685, 753, 796; ikinci (el-Aksa) ~ 860-863, 865, 866, 876, 881-883, 888, 894-898, 901, 902, 906, 911, 914, 916, 924, 932, 945, 946, 952, 955, 956, 958, 960, 964, 969, 980

İran 198, 279, 282, 283, 286, 290-292, 404, 491, 499, 566, 572, 582-585, 623, 729-731, 775, 838, 911, 942, 943, 948, 1002

İrgun 55, 69, 72, 80, 84, 105, 458, 494, 611

İskenderiye 175, 176, 184, 326, 327, 501, 505, 580

İsveç 285, 364

İslam Konferansı Örgütü 730, 856, 974

İslami Cihat 677, 685, 691, 728, 729, 762, 793, 838, 840, 895, 911, 913, 914, 946, 954, 955, 959, 961, 980

İsmailiye zirvesi 473-476

İspanya 737, 927

İsrail lobisi 943, 947

Jabotinsky, Ze'ev 54-61, 63, 64, 72, 105, 165, 353, 458, 459, 471, 478, 505, 510, 530, 541, 546, 614, 617, 641, 663, 737, 738, 740, 785, 797, 890, 893, 938, 1005

Jackson, Elmore 209

Jarring, Gunnar 364, 366, 386, 387, 390-394, 399, 400, 405, 414, 421

Johnson, Lyndon 315, 316, 337, 338, 550

Jonathan Enstitüsü 583, 737

Kabbani, Nizar 754

Kaddumi, Faruk 685

Kahire 176, 182-187, 189, 192, 209, 231, 284, 305, 320, 325, 326, 342, 383, 385, 394, 398, 402, 418, 429, 435, 443, 451, 468, 470, 471, 475, 477, 480, 491, 493, 556, 621, 622, 686-690, 746, 747, 754, 999

el-Kaide 904, 905, 906, 909, 942, 943, 951

Kamil, Muhammed İbrahim 476, 479, 484

Kanafani, Buşra 697

Karma Ateşkes Komisyonu (KAK) 126-129, 143, 148-150, 180, 181, 183, 184, 195

el-Karmi, Raad 913-915

Katar 717, 755, 784, 787-792

Kazablanka zirvesi 328, 755, 784, 788, 791

Kennedy, John F. 298-302, 306-309, 315, 406

Kerry, John 1000

Kızıldeniz 213, 266, 283, 285, 442, 686, 705, 708, 875, 911

Kissinger, Henry 380, 390, 397, 400-405, 410, 411, 414, 418-420, 430, 435-439, 442, 443, 450, 550, 572, 616, 892

Kongo 285

Kreisky, Bruno 452

Kubbetü's-Sahra (Ömer Camii) 344, 627, 752

Kurey, Ahmed (Ebu Âlâ) 675, 676, 678, 759, 842, 850, 875

Kuveyt 623-628, 637, 638, 640, 747

Lauder, Estée 777

Lauder, Ronald (Lauder misyonu) 777-782, 820, 821

Lavon, Pinhas 147, 150, 152, 154, 159-161, 167-173, 176, 177, 179-181, 183, 189, 190, 303, 309, 317, 548

Levi, Eşkol 168, 183, 205, 243, 297, 299, 302, 303, 309-312, 320, 330, 336, 369-371, 373, 550, 662

Levy, David 566, 568, 591, 610, 619, 621, 627, 640, 656, 738, 743, 770, 797, 806

Lewis, Bernard 941, 942

Liberya 285

Libya 243, 471, 575, 583, 730, 1001

Lieberman, Avigdor 914, 975, 997

Livni, Tzipi 988, 996

Lloyd, Selwyn 249, 252-256, 289

Londra 49, 66, 186, 202, 220, 249, 305, 321, 337, 365, 367, 405, 447, 462, 473, 475, 520, 573, 575, 585-587, 589-592, 594, 595, 600, 605, 609, 617, 631, 707, 709, 767, 813, 818

Lozan Konferansı 109-111, 115, 133

Lübnan 77, 80, 89-91, 105, 116, 142, 161, 169, 203, 204, 252, 253, 268, 287-289, 293, 324-326, 328, 442-451, 478, 479, 497, 511-545, 553, 563-568, 572, 581, 582, 591, 593, 601, 625, 639, 650-652, 668, 670, 686, 695, 722, 729, 731-734, 748, 755, 771, 773-777, 779, 781, 789, 805, 808, 809, 813, 826, 828, 829, 837-840, 848, 862, 867, 882, 887, 891, 902, 918, 921, 922, 940, 943, 964, 986, 990, 991, 1002

Macmillan, Harold 287, 290, 291

Madrid Barış Konferansı 555, 639-648, 651, 662, 664, 668, 672, 673, 696, 713, 738, 747, 748, 768, 812

Mali 285
Marshall, George 78
Marx, Karl 1007
Mecali, Abdüsselam 708
Meir, Golda 74, 75, 78, 87, 96, 159, 168, 181, 183, 205, 239, 243, 247, 264, 273, 276, 280, 285, 289, 297, 301-304, 307, 309, 310, 313, 314, 318, 320, 322, 326, 336, 357, 366, 371-380, 383-388, 390, 392, 393, 395, 396, 398-402, 405-408, 410-412, 420-423, 430, 431, 548, 550, 645, 967
MENA (Middle East and North Africa Economic Conference) 754, 755, 784
Menderes, Adnan 283
Meşal, Halid 763, 765, 958, 993
Mofaz, Şaul 838, 862, 863, 870, 871, 896, 917, 928, 952, 959, 965, 966
Mollet, Guy 240, 241, 245, 249, 250, 252, 256, 257
Mordehay, İzak 743, 757, 767, 778, 781, 782, 797, 802
Mossad 211, 233, 276, 279, 280-283, 303, 304, 320, 338, 448, 449, 499, 514, 520, 533, 537, 574, 586, 611, 763-765, 771-773, 871, 898
Muallim, Velid 699-702, 778, 782
Muaşir, Mervan 919, 930, 953
Musa, Amr 730
Mustafa, Ebu Ali 908
Mübarek, Hüsnü 505, 509, 515, 556, 558, 567, 568, 580, 594, 602, 620, 621, 669, 691, 717, 748, 753, 754, 810, 815, 951, 974, 1002
el-Mülki, Fevzi 118
Münih 45, 245, 511, 692
Müslüman Kardeşler 188, 605, 1002

Narkis, Uzi 219, 225, 344, 345
Nasır, Cemal Abdül 135-138, 168, 175, 176, 183-188, 191, 193-197, 205, 206, 209, 211, 213, 218, 219, 224, 230-234, 236, 241-247, 250, 252-255, 261, 267, 269, 271, 272, 278-281, 283, 284, 287-291, 299, 301, 302, 304-307, 320, 322, 323, 328, 334, 335, 337-339, 342, 343, 345, 348, 361, 362, 365, 378, 382-385, 390, 391, 543
Nasrallah, Hasan 840, 898
NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 276, 277, 283
Necef 70, 83, 86, 87, 90, 92, 93, 116, 133, 147, 148, 187, 198, 200, 219, 220, 232, 247, 266, 323, 515, 637, 892
Necib, Muhammed 133, 134, 136, 168
Netanyahu, Binyamin 559, 583-585, 684, 711, 717, 718, 721, 722, 728, 734, 735, 737-753, 755-774, 776-787, 793, 794, 796-799, 801, 803-805, 807, 811, 812, 814, 815, 820, 821, 837, 860, 892, 893, 895, 902, 908, 951, 975, 981, 985, 996-1005
Nijerya 285
Nixon, Richard 380, 381, 386, 387, 391, 400, 401, 404, 410, 411, 414, 430, 435, 584, 885
Nobel Barış Ödülü 89, 489, 557
Nuseybe, Sari 640, 961
nükleer güç 206, 256, 257, 273, 294-299, 301, 308, 315, 317, 389, 390, 497-503, 505, 623, 624, 626, 634, 636, 637, 700, 772, 773, 840, 943
Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) 389

Obama, Barack 998-1000
Olmert, Ehud 560, 738, 957, 964, 983, 985-988, 990, 1005
Orta Afrika Cumhuriyeti 285
Oslo Protokolleri 678-681, 689, 702-704, 715, 720, 725, 735, 740-742, 744, 750, 751, 762, 765-767, 777, 784-786, 789, 792, 799, 808, 815, 818, 844, 846, 860, 861, 863, 864, 888, 890, 922-924, 940, 1006, 1007
Oslo barış süreci 683, 694, 726, 742, 752, 756, 757, 760, 762, 767, 785-787, 789, 791, 794, 817, 842, 865, 881, 882, 891, 894, 896, 980, 981, 982, 1000
Osmanlı İmparatorluğu 48, 49, 51, 62, 203

Peel Paylaşım Planı 64-66, 681
Pentagon 629, 741, 905, 941
Peres, Şimon 154, 162, 189, 217, 218, 237, 240-242, 245-247, 250, 251, 256-258, 264, 273, 277, 278, 295, 297, 298, 303, 304, 313, 317, 336, 389, 421, 424, 428, 431, 432, 435, 448, 452-454, 464, 487, 498, 500, 503, 557, 558, 563, 565-581, 585-593, 597, 598, 600, 602, 604, 609-611, 616, 621, 622, 662, 664-666, 673-678, 684, 686, 687, 698, 704, 706, 707, 708, 710, 714, 716, 722-729, 731-736, 746, 749, 755, 758-760, 768, 769, 778, 784, 785, 797, 799, 804, 806, 808, 812, 813, 870, 895, 900, 906, 908, 969, 1004
Perle, Richard 940, 941
Pineau, Christian 241, 249, 252, 257, 258, 264
Powell, Colin 907, 925-927, 929, 931, 935, 949, 950
Procopius 251, 263

Rabat zirvesi 433, 434, 463, 489, 570, 604, 683
Rabbo, Yaser Abid 866, 961
Rabin, İzak 314, 324, 326-328, 330, 332, 333, 335-337, 341, 343-346, 348, 356, 358, 380, 381, 385, 389, 393-395, 397, 400, 421, 423-439, 441-443, 445-455, 550, 555-558, 563, 566, 569, 570, 572, 575, 579, 580, 597, 598, 610, 617, 625, 652, 655, 661-674, 676-678, 680, 681, 683, 684, 687, 689, 691, 692, 694-712, 714-728, 734, 735, 744, 753, 754, 758, 759, 767-769, 778, 782, 784, 788, 797-799, 804-806, 808, 809, 811-813, 817, 819-823, 829, 830, 832, 872, 914, 933, 1006
Racub, Cibril 901, 902
el-Rantisi, Abdülaziz 958
Reagan, Ronald 501, 505, 509, 510, 518, 519, 522, 529, 530, 532, 535, 544, 572, 574, 575, 582, 584-586, 589, 590, 592-594, 601, 616, 617, 672, 940
Rice, Condoleezza 903, 909, 927, 930, 935, 941, 943, 948, 950, 971, 972, 977
Rogers, William 380, 391, 398, 399, 410
Rogers planı 380, 386, 387, 401, 405
Ross, Dennis 756, 769, 820-823, 826, 831-833, 835, 836, 850, 857, 872, 873
Rumsfeld, Donald 911, 925, 926, 941
Rusya 45, 49, 74, 247, 275, 277, 281, 712, 743, 746, 802, 803, 944, 978 *ayr. bkz.* Sovyetler Birliği

Sabra ve Şatilla 536, 537, 539, 543, 887, 895, 901
Sadık, Abdurrahman 135, 136, 138, 184, 185, 196
Safiye, Afif 645, 872
Said, Edward 685
el-Said, Nuri 287
el-Sani, Hamad bin Casim bin Muhammed 790, 792
Sasson, Elias 86, 88, 91, 111, 115, 283, 357, 375
Schröder, Gerhard 960
Sedat, Enver 391, 392, 394-398, 402, 403, 407-412, 414, 421, 434, 436, 437, 442, 443, 451, 452, 460, 463-471, 473-478, 480, 482-484, 488, 489, 491, 492, 497, 501, 502, 505, 515, 551, 552, 597, 683, 824
Seder, Muhammed 955
Sefardim 87, 88
Selassie, Haile 284
Senagal 285
Sevr Konferansı 252, 257-260, 264, 266, 268, 295
Sheperdstown zirvesi 825, 830
Shultz, George 531, 537, 541, 573, 574, 577, 582, 584, 585, 589-594, 601-603, 617
Sina yarımadası 122, 221, 244, 245, 263, 267, 268, 339, 341, 354, 468, 470, 478
Sovyetler Birliği (SSCB) 70, 73, 79, 112, 114, 141, 150, 195, 205, 211-213, 219, 229, 233, 242, 243, 245, 248, 253, 263-265, 271, 274-277, 279, 281-283, 287, 288, 291-293, 300, 306-308, 331, 334, 339, 342, 347, 350, 351, 355, 363, 367, 380-382, 384-387, 389, 395, 400, 401, 403, 404, 408-410, 418, 419, 437, 442, 465, 500, 502, 506, 507, 572, 578, 581, 585-587, 590, 593, 627, 639, 642, 646, 653, 655-657, 664, 672, 751, 895
Stern Çetesi (İsrail Özgürlük Savaşçıları) 70, 72, 80, 84, 494, 611, 659
Sudan 283, 284, 290, 291, 361
Suriye 51, 52, 75, 77, 80, 89-91, 93-96, 105, 122-132, 142, 148, 168, 169, 173, 174, 180-182, 203, 212, 222-224, 227, 228, 235, 241, 264, 275, 276, 278, 289, 294, 302, 305, 323-325, 327-334, 340, 342, 346-350, 354-356, 363, 364, 369, 390, 391, 414-420, 425, 428, 430, 442-447, 450, 451, 461, 462, 465, 466, 471, 477, 502, 508-513, 517, 518, 523-529, 531-535, 537, 538, 541-543, 553, 566, 577, 583-585, 593, 625, 639, 645-647, 649-651, 667-669, 673, 677, 686, 695-704, 706, 711, 716, 722-725, 728-732, 745-748, 754, 755, 768-783, 789, 801, 805, 808-813, 819-829, 831-837, 841, 844, 858, 882, 911, 940, 942, 943, 968, 1001, 1002
Suudi Arabistan 139, 243, 290, 498, 507, 522, 532, 577, 635, 683, 747, 755, 918, 919, 928, 996
Süveyş Kanalı 121, 136-138, 167, 174-177, 184-186, 244, 248, 252, 253, 255, 261, 267, 268, 320, 341, 354, 361, 378, 383-387, 394, 399, 402, 403, 409, 413, 416, 418, 419, 468, 486, 489; ~ Şirketi 244-246
Sykes-Picot Anlaşması 51

Şaban, Buseyne 778, 831, 832
Şamir, İzak 84, 488, 494, 495, 498, 504, 515, 533, 534, 540-542, 553, 554, 563, 565, 566, 568, 569, 571, 573, 576, 577, 580-582, 585, 586, 589-595, 598, 602, 603, 610-623, 626-628, 630-633, 635, 636, 640-648, 650, 653-655, 657-659, 661, 662, 668, 670, 684, 697, 721, 738, 743, 750, 778, 902, 1001
Şamun, Kamil 287, 293, 447-449

el-Şara, Faruk 645, 646, 778, 823, 825, 826, 828, 829, 831
Şaret, Moşe 66, 74, 75, 78, 86, 88, 95, 102, 111, 113, 119, 120, 127-129, 132, 133, 137, 138, 145, 147-152, 154, 155-162, 166-175, 178-193, 195, 196, 198-218, 223, 225-232, 235-240, 247, 265, 269, 284, 311, 313, 317, 377, 445, 547, 548, 662
Şarm el-Şeyh 213, 221, 263, 266, 268, 341, 379, 497, 729, 815, 843, 951
Şaron, Ariel 150, 152, 192, 196, 222, 224, 399, 420, 459, 472, 484, 498, 504, 506, 511-525, 527-529, 531-537, 542, 543, 559, 560, 566, 574, 575, 591, 610, 618, 619, 621, 622, 629, 631, 633, 641, 710, 711, 743, 767, 782, 795, 860, 864, 874, 877, 878, 881-883, 885-895, 899-910, 912, 914-916, 919-927, 929-932, 934, 938, 939, 944, 946-954, 956-958, 961-978, 981-983, 985-987, 1005
Şehab, Fuad 293
Şihabi, Hikmet 701, 702
Şiiler 443, 539, 572, 773, 775
Şiloah, Reuven 115, 117, 118, 120, 121, 128, 136, 211, 279-281
Şin-Bet (Şabak) 727, 728, 818, 827, 871, 898, 899, 901, 902, 912, 915, 937, 956, 961
el-Şukayri, Ahmed 325

Taba görüşmeleri 686, 687, 845, 875-877, 879-881, 897
Taberiye (Kinneret/Celile) Gölü 90, 94, 95, 127, 129, 130, 161, 168, 222, 323, 327, 331, 696, 779, 819, 825, 831, 835
Taliban 926
Tenet, George 912
Tiran Boğazı 213, 221, 222, 239, 244, 251, 252, 263, 266, 267, 335-338, 340, 341, 347, 354, 379
Tito, Yugoslavya devlet başkanı 305
Togo 285
Trablus 169, 471
Truman, Harry S. 79
Tuhami, Hasan 452, 464, 468-470, 482, 483
Tunus 318, 532, 575, 602, 606, 616, 645, 668, 673, 674, 676, 683, 717, 755, 784, 787, 791, 803, 854, 1001
Türkiye 115, 194, 201, 205, 279, 282, 283, 286, 290-292, 729-731, 941

Uluslararası Af Örgütü 959, 960
Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 938
Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu 298, 308
Umman 717, 784, 787, 791, 834
UNRWA (Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı) 99, 959
UNTSO (BM Ateşkes Denetim Örgütü) 148, 167, 179, 343
Ureykat, Saib 761, 850, 851, 874, 875, 998

Ürdün (Şeria) Nehri 52, 56, 75, 119, 123, 129, 130, 132, 147, 149, 162, 171, 174, 219, 268, 322-326, 329, 346, 354, 357-359, 379, 407, 431, 471, 504, 517, 630, 674, 681, 741, 766, 767, 805, 814, 831, 891, 906, 964

Vance, Cyrus 464, 465, 480, 491
Vermars Konferansı 242, 243
Vezir, el-Halil (Ebu Cihad) 579, 803

Washington 78, 202, 220, 223, 226, 231, 233, 245, 280, 282, 290, 307, 312, 337, 355, 356, 380, 381, 390, 393, 409-412, 423, 437, 443, 450, 453, 454, 460, 461, 471-473, 475, 478, 479, 492, 506, 509, 510, 518, 541, 542, 573, 579, 583, 593, 618, 627, 628, 634, 635, 647, 648, 651, 654, 658, 667, 670, 671, 673-675, 680, 682, 683, 685, 686, 691, 697, 699, 701, 702, 707-711, 730, 738, 753, 756, 772, 777-779, 782, 784, 793, 794, 799, 811, 822-824, 876, 903, 905, 906, 929, 931, 941, 942, 947-950, 960, 972, 974, 975, 992
Washington Bildirgesi 708-711
Weizman, Ezer 312, 381, 387, 388, 459, 466, 473-475, 477, 488, 489, 495, 504, 564, 575, 763
Weizmann, Haim 49-55, 62, 66, 68, 69, 546
Winograd Araştırma Komisyonu 986
Wolfowitz, Paul 941, 942
Wye Nehri memorandumları 725, 782, 793-796, 810, 812, 814-816

Yasin, Şeyh Ahmed 605, 606, 765, 955, 957, 958
Yemen 323, 334, 471, 532, 718, 1001
Yeşil Hat 359, 641, 671, 688, 766, 767, 807, 889, 934, 935, 937, 987, 1005

Zaim, Hüsnü 94-96, 102, 103
Zaire 285
Zelikow, Philip 943
Zippori, Mordehai 523
Zorlu, Fatin Rüştü 283

DEMİR DUVAR

İSRAİL VE ARAP DÜNYASI

AVI SHLAIM

Katı Siyonistler, 1920'lerde "demir duvar" doktrinini geliştirdiler. Buna göre İsrail Araplarla müzakereleri ancak ve ancak güçlü bir askeri konum edinerek yürütmeliydi. Avi Shlaim'e göre, İsrail siyasetinin temel taşı haline gelen bu doktrin yüzünden ılımlılar ötekileştirildi ve birçok uzlaşı fırsatı kaçırıldı.

Shlaim İsrail'in siyasi ve askeri hamlelerini, yeni belgeler ve sürecin kilit önemdeki isimleriyle yaptığı mülakatlar temelinde tarafsız bir bakış açısıyla analiz ediyor ve modern zamanların en acımasız çatışmalarından birinin yeni bir anlatısını ortaya koyuyor.

Sonunda, İsrail'in Araplarla –açıkça provokatif– ilişkilerinin duygu ve mitlerden arınmış bir tarihi. Titiz bir araştırma, aklı başında bir anlatı. Avi Shlaim'in *Demir Duvar*'ı modern Ortadoğu çalışmalarında bir dönüm noktasıdır.
Edward Said, ***Columbia Üniversitesi***

Bu etkileyici çalışma Ortadoğu'da barışı tesis etmeye yönelik geçmiş çabaları ve geleceğe dair umutları ustalıkla ortaya koyuyor... *Demir Duvar* "İsrail'in Araplarla ilişkilerinin derli toplu tarihi için herkesin okuması gereken kitap" olma özelliğini halen koruyor.
Independent

Shlaim'in kompleks ve çelişkili meseleleri analiz yeteneği ve İsrail siyasetinin ana aktörleri hakkındaki çarpıcı değerlendirmeleri, bu kitabı Arap-İsrail ilişkilerinin en iyi ve en aydınlatıcı metni yapıyor.
Yaron Ezrahi, ***Foreign Affairs***

Avi Shlaim (Bağdat, 1945) Oxford Üniversitesi St Antony's College'da Uluslararası İlişkiler profesörüdür. 2006 yılında British Academy'ye seçilmiştir. Temel çalışma alanı olan Arap-İsrail çatışması konusunda çok sayıda eser kaleme almıştır. Ortadoğu meseleleri hakkındaki yazı ve yorumları basında sıkça yer almaktadır.

9 786059 125987